

A könyv megjelenését támogatta:

*Nemzeti Kulturális Alapprogram, Polgári Magyarországért Alapítvány
Fejér Megyei Önkormányzat*

*„Budapest Bank Budapestért” Alapítvány, Kovács Imre Társaság
Gyomaendrőd Önkormányzata, Gyomaendrőd Önkormányzata:
Várfi András polgármester
PC Magister Alapítvány*

© Kovács Imre jogutódja, 2010

© Molnár M. Eszter, 2010

© Hét Krajcár Kiadó, 2010

A kéziratot lektorálták
ERDÉSZ ÁDÁM és G. KOMORÓCZY EMÓKE

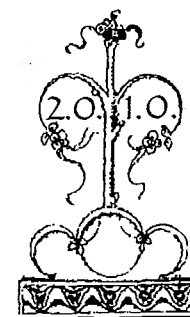
Válogatta, szerkesztette, a tanulmányt írta és a jegyzeteket készítette
MOLNÁR M. ESZTER

ISBN: 978-963-9596-40-5

Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2010
Felelős kiadó: a Hét Krajcár igazgatója
Korrekтор: Kárpátiné Kovács Edit
Készült a Séd nyomdában, Szekszárdon,
felelős vezető: Katona Szilvia ügyvezető igazgató

EGY HOMO POLITICUS ITTHON, EURÓPÁBAN ÉS AMERIKÁBAN

Kovács Imre élete és munkássága

HÉT KRAJCÁR KIADÓ – BUDAPEST

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000792078

X 107 425

ELŐSZÓ

„...a magyar sors váltott lovakon lovagol, egyszer az irodalom, máskor a politika, azután a legmagasabb rendű művészi formák szabják meg, határozzák meg irányát, útját, viszik előbbre az időtlen időkre. A mai kor tipikusan politikus kor; amikor az írónak nem sok mondanivalója van, és ha jó író, ezt tudja is, és megvárja az időt, amikor megint szólhat, miután már átszárt magán mindent, és a mondanivalója tisztán, emberien megfogalmazható.”

(SZABAD SZÓ, 1945. DECEMBER 13.)

Fenti idézetet mottónak szántam, mely *Ellenforradalom az irodalomban?* címmel jelent meg Kovács Imre tollából 1945. december 13-án, s úgy gondolom ez az idézet szimbolizálja legjobban azt, hogy valójában író vagy politikus volt-e Kovács Imre.

Természetesen ezt az olvasó fogja eldönteni, de egyértelműen a tudomány sem tudja letenni voksát ez ügyben. Számos könyv, tanulmány jelent meg róla a rendszerváltás után, a lexikonok pedig így nevezik meg őt: író, politikus vagy szociográfus és közíró, vagy politikus és szociológus, vagy agrárközgazdász és író stb. azaz nincs pontosan definiálva.

Borbándi Gyula, Széchenyi-díjas történész a magyar politikai irodalom élvonalába helyezi őt- és politikai írónak nevezi.

Kovács Imre önmagát közírónak tartotta, közvetlen családja pedig politikusnak. Írásai révén inkább az azonnali cselekvést, változást látta szükségesnek. Gazdag életművet hagyott maga után. *Hartyányi István: Kovács Imre Bibliográfia* című művében /Budapest, 1993./ ezerháromszáz cikkszót közöl, melyből több mint ötszáz az emigrációs idő különféle sajtótermékében látott napvilágot.

Közel száz könyvet írt, és többszáz feldolgozatlan fond van a Columbia Egyetem

Könyvtárában, mely kutatókra vár.

Megnehezíti a feladatot az emigrációban töltött hosszú évek súlya éppúgy, mint munkásságának sokszínűsége, mivel több tudományágat és számos műfajt érintenek írásai.

Szabó A. Ferenc történész: Kovács Imre Tanulmányok 1935-1947 című könyvében (Budapest, 2003.) a következő műfajokat nevezi meg: tanulmányok, szociográfikus írások, publicisztika, vitairat, könyvismertetés, esszé, reflektív visszaemlékezés hosszabb terjedelmű opusai, vezércikk, szociográfiák, útirajzok, történelmi írások, irodalmi ihletésű művek, személyes vonatkozású munkák, történelmi szociográfia, társadalomleírás, parlamenti be-

szédek, szociográfikus ihletésű társadalomrajz (mely a tanulmánykészítés líraibb, személyesebb formája), klasszikus leíró szociográfiák (ezek egy-egy földrajzi tájhoz, településhez kötöttek), tanulmányzerű írások (pl. az Alföld uradalmi viszonyairól írottak), kollektív monográfia (*Elsüllyedt falu a Dunántúlon...* – ezt az írást Szabó A. Ferenc a szociográfiai írások közé sorolja a mondanivaló révén, de eszközei tudományosak). Megjegyzni továbbá, hogy Kovács Imre 22 évesen kiváló társadalomtudományi elemző. Elhíresült munkája pedig a *Néma forradalom* a tájegység ábrázoláson túl teljes történelmi, lélektani és nemzetközi politikai összefüggés rendszerében ragadta meg a magyarság sorskérdéseit.

Fentiekből megállapíthatjuk, hogy Kovács Imre életművében fel nem oldható határ húzódik kutatói és publikációs tevékenysége között éppúgy, mint szépírói, írói és politikai tevékenysége között, vagy úgy is mondhatnánk, hogy történelmi, politikai és irodalmi írásai között nehéz határt húzni. A műfaji kérdések mindig felmerülnek, ha áttekintjük munkásságát. Természetesen ezt az áttekintést a teljesség igénye nélkül értem.

Ugyancsak a teljesség igénye nélkül sorolom fel azokat a szerzőket, akik legközismertebbek a Kovács Imre szakirodalomban: Andorka Rudolf, Borbándi Gyula, Cserépfalvi Imre, Erdei Ferenc, Erdész Ádám, Haas György, Hartványi István, Hovanyecz László, Huszár Tibor, Király Béla, Kenedy János, Kner Imre, M. Kiss Sándor, Molnár József, Némedi Dénes, Németh László, Salamon Konrád, Szabó A. Ferenc, Szekfű Gyula, Szeredi Pál, Szerencsés Károly, Tóbiás Áron, Tóth Pál Péter, Valuch Tibor, Varga Béla, Varga László, stb.

A Valuch Tibor szerkesztette válogatásban jelent meg Kovács Imre *Népiség, radikalizmus, demokrácia* című könyve (Budapest, 1992.), melyben azt olvashatjuk, hogy „az életmű mozaikból egységes látás és gondolkodásmód bontakozik ki”. Ezzel messzemenően egyetérthetünk, mivel minden eddig megjelent válogatás legtöbbször szaktudományos formában Kovács Imre munkásságát kívánta a tudomány számára hozzáférhetővé tenni.

Erre azért van szükség, mert írásainak politikatörténeti értéke van, és a politikatudomány legújabb eredményeinek felhasználásához is szükséges, mivel évekig zárolt anyagként kezelték a szakkönyvtárak.

Mindezekkel szemben én egy olyan kötetet szerettem volna kézbe adni, amely Kovács Imrét mint politikust állítja a középpontba, mivel úgy gondolom, hogy az olvasóhoz közelebb áll ez a megközelítés, mint egy szaktudományos forrásközlő kiadvány. Valójában az egész életműről akartam képet adni úgy, hogy egyéniségét és ezzel együtt az életmű jelentőségét életrajzi alapon „felfűzve” kívántam bemutatni.

Ezért is tartottam fontosnak korábbi forráskiadások és mások újságcikkeinek, interjúinak közreadását.

Az itt közölt gyászbeszédek viszont *Varga Bélától, Varga Lászlótól és Andrea-Leslie Kovács-tól* eddig még nem kerültek közlésre. Kovács Imre testvéreinek feleségeitől, Kovács Endrénétől és Kovács Lászlónétól kaptam meg őket, és hozzájárultak közreadásukhoz.

Ezek is Kovács Imre politikai szerepére világítanak rá. Ugyancsak közlöm valamennyi nemzetgyűlési beszédét is főleg publicisztikai jellegű írásainak, reflektív visszaemlékezéseinek, vezércikkeinek stb. bemutatása mellett – a teljesség igénye nélkül.

Könyvemet bemutató műnek, tudományos népszerűsítő ismeretterjesztésnek és

nem tudományos munkának szántam, hiszen 2003-ban a Nemzeti Kulturális Alapprogram Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Szakmai Kollégiumától ehhez nyertem el alkotói támogatást. Kovács Imre falukutatói munkásságáról egy másik kötetet állítottam össze.

A könyv részletes bemutatása helyett néhány lényegesebb cikkre, országgyűlési beszédre hívnám fel az olvasó figyelmét. Kovács Imre harmincnégy évet élt Magyarországon és harminchárom évet kényszerű emigrációban, melyet igen rövidnek gondolt, mikor Amerikába érkezett. Az a szerteágazó ismeretanyag, amivel szembetalálkozunk a nép életének mély ismeretén nyugodott.

Három évtizedes emigrációja során is mindig hazája politikai sorsa érdekelte. A világpolitikai eseményekkel is magyar szempontból foglalkozott, s a nemzetközi politikáról szóló tanulmányai is többnyire a magyar kérdésre fókuszálnak.

Az írások -két részre osztva a könyvet- a magyarországi és az emigrációs időt követik. Az időrendiségre is figyeltem. A második részben is folytatom az életrajzot, majd Európáról és a világpolitikáról megjelent írásait közlöm. Figyelemreméltónak tartom a Bécsi Magyar Híradóban: *Merre tart a világ Kína színrelépése után?* című cikkét, mely 1972. április 4-én jelent meg.

Nagyívű pályájára ha visszatekintünk, találunk egy-két írást, amelyeket az említett események óta eltelt idő sem tud „megszépíteni”, azaz máig indulatot váltanak, illetve válthatnak ki. Amíg helyesen tiltakozott a szlovákiai magyarok meghurcolása ellen, addig 1945 tavaszán itthon a svábok teljes kitelepítését követeli, a kollektív bűnösség elvét magának téve. Elhíresült cikkét az „*Egy batyuvál*” címűt, mely a Nemzeti Parasztpárt Központi Napilapjában, a Szabad Szó 1945. április 22-i számában jelent meg, nehéz szívvel közreadom, az olvasó tárgyilagos véleményére számítva.

Ugyancsak a német kitelepítés politikai indokait fogalmazza meg *Gyönyörű elégtétel* című vezércikkében, melyet szintén a Szabad Szó 1945. augusztus 18-i számában közöl. Idézet a cikkből: „A Nemzeti Parasztpárt elsőnek követelte a magyarországi német népcsoport kitelepítését. Elsők voltunk, akik őszintén nyíltan becsületesen megmondtuk, hogy nem tudunk együttélni a németekkel... Tűz és víz ellentéte volt mindig közöttünk, barátkoztunk románokkal, szerbekkel, horvátokkal, oroszokkal, szlovákokkal, a lélek mélységeiben szövődött ezekkel a népekkel a barátság. Népdalaink, népzene anyagunk hűen tükrözi az egymásrahatást, népművészetünk motívumai is bizonyítják, hogy közeljutottunk egymáshoz, de a németek felé bezárkózott a magyar lélek, tőlük nem vett át semmit, nekik nem adott át semmit.

Nem a történelmi helyzet pillanatnyi hangulatának a hatása alatt fogalmaztuk meg elhatározásunkat, hogy nem tudunk és nem akarunk a németekkel a magyar hazában együttélni, történelmi örökség, történelmi parancs ez számunkra és ehhez tartottuk és tartjuk magunkat.

Ahogy kimondottuk keményen, bátran az ítéletet a magyarországi német népcsoport fölött, a támadások özöne zúdult ránk...a mételyezettek, a könnyen, a gyorsan feledők mindent megbocsájtottak a németeknek. Megbocsájtották az elpusztult országot, a fölrobbantott hidakat, a kiégett Várat, mindazt, amit az utolsó évszázadban a magyarok ne-

hezen verítékekkel alkottak, építettek. Elfelejtették a sok kint, a sok szenvedést, megtagadták a legnagyobb magyarokat...”

Majd a földosztásról ír, és kifogásolja, hogy a német falvakban földigénylő bizottságok alakultak, és a grófi földeket nem a magyar cselédeknek, hanem önmaguknak osztják ki, stb. Majd így zárja cikkét:

„...Nem a gyűlölet beszél belőlünk, a történelem jogán...és népünk érdekeinek jogán döntöttünk...A Nemzeti Parasztpárt gyönyörű elégtételt kapott. Íme a sorsdöntő kérdésben is helyes volt az állásfoglalása...a magyar nép érdekeit a legteljesebben védi, szolgálja, bízson tehát a Nemzeti Parasztpártban, mert sohasem fog letérni a történelmi magyar útról.”

Úgy gondolom, hogy fenti gondolatokért nemcsak Kovács Imrét tehetjük felelőssé, hanem a háborús helyzetet, ami erre tárgyilagos magyarázatot ad.

Ekkor nemcsak ő, hanem mások is félelem és habozás nélkül szembeszálltak az uralkodó renddel, és ítélték el az ország belesodródását a nemzeti szocializmus által eltervezett új Európába és az annak érdekében vívott háborúba.

1945. december 5-én a Magyar Nemzetgyűlésben Kovács Imre is felszólal a külügyekkel kapcsolatban az égető német kérdés ügyében.

Hangoztatja, hogy a Nemzeti Parasztpárt a felszabadulás után azonnali javaslatot tett a volksbundista németység kitelepítésére, majd így folytatja „Amikor mi a svábság felé keményen szólottunk, és hangoztattuk, hogy ha nem is az egész svábság –, mert elismerjük, hogy a svábság soraiban is volt ellenállás, az úgynevezett hűségmozgalom...” A háborúra visszatérve emlékeztet, hogy nemcsak a hidainkat, vasútainkat, útjainkat, épületeinket döntötte romba, ez a háború szétzúzta a magyar államot is.

Amint a front tovagördült, szétesett állami apparátus maradt utána. A tisztviselők nagy része elmenekült, akik visszamaradtak, nem tudtak, vagy nem mertek mit kezdeni. Ebből a dezorganizáltságból kellett megszerveznie Erdei Ferenc belügyminiszternek a rendőrséget. Gondoljunk arra, hogy milyen sorsa, milyen helyzete volt a magyar népnek az elmúlt időkben.”

Felhívja továbbá a figyelmet arra, hogy a tisztok nem akarják tudomásul venni, hogy megváltozott a világ, itt Magyarországon is. Távoltságban élnek a néptől és nem vállalnak közösséget a dolgozókkal. Ezért új hadsereg, azaz néphadsereg van szükség. A demokrácia komolyságával és keménységével követeli a háborús bűnösök ügyében a tárgyalást. Gyökerestől kell kiírtani a reakciót és a fasizmust a magyar társadalomból, és ennek módja az átnevelés. Helyeselte, hogy a kultusztárca a Nemzeti Parasztpárt lett.

Hosszan beszél a földreformról, mely vegyes megítélés alá esik, de ő azt vallja, hogy történelmi számadás volt, és a földreform végrehajtása nélkül itt demokráciát építeni nem lehetne. Végzetes struktúraeltolódást állapít meg gazdasági életünkben. Kialakulóban van szerinte a kapitalizmus legellenszenvesebb formája, a spekuláns kapitalizmus, amely érti a módját annak, hogyan kell a pénzt és árut forgatni, munka nélkül élni.

1946. május 3-án a Magyar Nemzetgyűlésben a kitelepítési törvényjavaslat kapcsán kért szót Kovács Imre, mivel a kitelepítés a földreform szerves része. Már az előző parlamenti beszédében is felhívja a figyelmet arra, hogy nagyvonalú kitelepítéspolitikára van szükség. „Az

országban vannak községek kevés földdel, túlszűfolt agrárlakossággal. Másutt vannak ritkábban lakott területek és nagyobb birtokok, kevesebb lakossággal. Ezt az eltérő agrárnépsűrűséget kiegyenlíteni, a túlszűfolt helyekről az igényjogosultakat a ritkábban lakott helyekre vinni, lett volna a kitelepítési politika feladata.

De gondolhattunk volna arra is, hogy a svábság sorakerülő kitelepítésével szintén egy nagyvonalú kitelepítés kereteit kell megteremteni. Azután – csak érinteni kívánom a kérdést – a szlovák-magyar lakosságcsere is sejteti, hogy innét szlovák lakosság távozik majd hazájába, és helyükre jönnek magyarok, megint csak a kitelepítési politika feladata ennek a kérdésnek a megoldása.

Örömmel üdvözlöm a törvényjavaslatot...hogy általános és részletes kitelepítési tervet kell készíteni...hogy lássuk, hová milyen létszámban, milyen területre lehet betelepíteni igényjogosultakat vagy áttelepülőket. A magam részéről itt utalok arra, hogy már a háború előtt nagyon intenzív munka folyt különböző munkaközösségekben, magam is tagja voltam egy ilyen munkaközösségnek, ahol elkészítettük az országos kitelepítési tervet.

...Tálán az Országos Földbirtokrendező Tanács fel tudná használni ezeket a terveket, azért, hogy ne késlekedjünk már a kitelepítés gyors lebonyolításával.”

Ezután a magyar agrárstruktúra radikális átalakulásáról szól. „A háború előtt kb. 3000 olyan nagybirtok volt, amelyet gazdasízt vezetett és 400 000 parasztgazdaság. Most nem beszélünk a törpebirtokokról, mert ennek a 3000 nagybirtoknak és 400 000 parasztbirtok kisgazdaságának a termelése látta el az országot...A földművelésügyi kormányzatnak könnyű volt a dolga, mert hiszen a nagybirtokot a gazdasístek vezették, organizálták, csak össze kellett fogni. Emellett még úgy ahogy, mostoha gyermekként ezt a 400 000 parasztgazdaságot is irányították, szervezték gazdaságilag. Ma a 3000 nagybirtok helyén 600 000 kisgazdaság van. Egymillió parasztgazdaság szervezése és irányítása tehát ma a földművelési kormányzat feladata.”

1946.május 11-én a Magyar Nemzetgyűlés a Csehszlovákia és Magyarország közötti népcsere-egyezményt tárgyalta. A képviselők kifogásolták az egyes paragrafusokat, de ügyeltek arra is, hogy ne legyen szerződészegés történjen. Kovács Imre is hozzászólott: „Az egyezmény fogyatékosai, pongyolasága talán menthető, magyarázható azzal, hogy még nincs elég diplomáciai gyakorlatunk. Nem is ezen van a hangsúly, ez másodrendű szempont. Ugyanakkor sok százezer magyar sorsáról döntöttünk...A cseh tervek ismereteseek. Engem is eltölt az a tisztelet Benes köztársasági elnökkel szemben, amelyet előttem szólott képviselőtársam hangoztatott, de tárgyilagosan meg kell mondanom, amikor Benes elnök úr cseh földre lépett, és Kassán beszélt, már ostromozta a magyarságot.”

„A kassai kormányprogram lefektette a csehszlovák állampolitika alaptételeit: ez úgy szól, hogy a csehek és a szlovákok új nemzeti államot akarnak felépíteni a régi nemzetiségi állam határain belül...ezt a programot hivatalos programnak kell tekinteni. Ezt a programot úgy gondolják megoldani, hogy a csehek a németeket, a szlovákok pedig a magyarokat kitelepítik ki.

Kezdetben tekintet nélkül a demokratikus magatartásra, az államhűsögre, a kisebbségi jog írott és íratlan törvényeire, minden magyart el akartak távolítani. Emlékszünk még azokra a hetekre és hónapokra, amikor százával és ezrével dobálták át a határon a magyarokat, akiknek jóformán még arra sem volt idejük, hogy egy csomagban legszükségesebb

holmijukat összeszedjék. A szövetséges hatalmak elítélték ezt a módszert, s így a csehszlovák kormány taktikát változtatott, és a magyar kormányvaló egyezkedést tette tervei megvalósításának kiindulópontjává.”

A csehszlovák kormány ígerte, hogy a visszamaradt magyarság sorsának kérdését békeértekezleteken felvetik. Kovács Imre az önkéntes lakosságcsere híve volt, paritásos alapon képzelte el úgy, hogy a magyar áttelepülő személy földdel együtt térjen haza. Kifogásolta a magyar külügyminiszter második prágai útját, mivel az szerinte nem vitte előbbre a lakosságcsere ügyét.

Végül a népek sorsáról beszél. „Ismerjük a megbolygatott népek sorsát.

Az első háború után a görög-török lakosságcserevel olyan nyugtalansági állapot következett be a görög félszigeten, amelynek még ma is látjuk nyomait... A Magyarországon letelepített bukovinai székelyeknél is láthattuk, milyen sokáig, milyen nehezen tudott ez a nép megnyugodni... és hazai területen ismét hazát találni magának. Most képzeljük el azt, hogy százezreket mozgatnak meg onnét, és azoknak itt kellene helyet biztosítani. Talán még lehetne, de ezt sem írom alá, ám de mi lesz a lelkekkel, a nyugalmmal?”

1946. július 26-án a Magyar Nemzetgyűlésben Kovács Imre az ország külpolitikájáról beszélt. „Aki tájékozott a magyar külpolitikában annak tudnia kell, hogy a magyarság sorsa döntően a Szovjetunió kezében van letéve.”

„Először a Szovjetunió kormányával kellett tisztázni azokat a külpolitikai kérdéseket, amelyek megoldása nélkül a magyar demokrácia nem fejlődhetik kedvezően, egészségesen. Moszkva után nagyon helyesen el kellett menni Washingtonba és Londonba.”

Ezután a magyar békekívánásokra hívja fel a parlament figyelmét, és hangsúlyozza, hogy Sztálin miniszterelnök és Molotov külügyminiszter a magyar álláspont után azt válaszolták, hogy békekívánásainkat a békekonferencián előterjeszthetjük.

„Bizonyára külpolitikai, illetve diplomáciai gyakorlatlanságunkkal magyarázható, hogy a konkretizálás az előterjesztést illetően területben és kisebbségben olyformában jelentkezett, hogy abból folyóan a magyar társadalom túlzott reményeket táplált, és ezzel magyarázható, hogy a külügyminiszterek párizsi tanácsának döntése az emlékeztetés május 7-i napon hideg zuhanyként érte a magyar társadalmat... A külpolitikai kérdések taglalása természetesen nagy óvatosságot igényel, de a parlament nyilvánossága előtt erről a kérdéstről mégis kell beszélni.

Nagy Ferenc miniszterelnök úr beszámolójában hallhattuk, hogy politikai eredményekkel csak annyiban járt a nyugati út, hogy nyugat felé is felszakadt külpolitikai elszigeteltségünk. Konkrét ígéretet nem kaptunk arra, hogy területi kívánásainkat támogatják. A kisebbségi kérdésben is általánosságban jelölték meg a megoldást. Az Atlanti Charta és az Egyesült Nemzetek alapokmányainak kereteibe szorították bele a kérdést. Tulajdonképpen a nyugati útnak elsősorban gazdasági jelentősége volt, ami a stabilizáció szempontjából felbecsülhetetlen jelentőségű.”

Azzal folytatja hozzászólását, hogy egy legyőzött országnak lehet-e egyáltalán saját külpolitikája, nem vállal-e kockázatot ezzel, ha ezt helyezi előtérbe? Határozott meggyőződése, hogy egy legyőzött országnak is lehet külpolitikája.

„Ez azt jelenti, hogy a magyar nép sorsa a magyar nép kezében van letéve. A magyar nép értetségétől, demokratikus magatartásától függ, hogy hogyan illeszkedik bele a szomszéd-

dos népek, valamint az európai népek közösségébe, hiszen rendezni kell a viszonyunkat a győztesekkel, rendezni kell viszonyunkat a szomszédos országok népeivel, s ez már külpolitika. Azután az adottságainknak, geográfiai, etnikai és gazdasági helyzetünknek megfelelő tájékozódás és elhelyezkedés, szintén külpolitika.”

Felvetődött a vitában a bűnösség kérdése is. Kovács Imre álláspontja ez volt:

„Nem helyeslem a vitának azt a módját, hogy azt bizonyítgassuk, ki volt bűnösebb a körülöttünk lévő országok, a csatlósállamok közül. Nem helyeslem, hogy arról vitatkozzunk, hogy a szlovákok voltak-e nagyobb fasiszták vagy a magyarok vagy a horvátok. Nem arról kell vitatkoznunk, hogy kik voltak nagyobb fasiszták, hanem abban kellene versenyeznünk, hogy kik a jobb demokraták.”

Ezután még egyszer visszatér az elhibázott lakosságcsere, és sumázza a háború okait, következményét eképpen:

„A háború, amelyet mögöttünk hagytunk, a történelem folyamán az első progresszív háború volt. Talán furcsán hangzik az a minősítés, hogy egy háború lehet progresszív, de valóban progresszív háború volt, mert a szokásos kellékek, gazdasági, stratégiai stb. szempontok helyett, amelyek közrejátszottak ugyan, de nem lényegében a kitörésnél, egy nagy eszméért, az emberi egyenlőség eszméjéért vívták meg. Abban egy volt az egész világ, hogy a hitleri politikát, a népek, állampolgárok, felekezetek kategóriába sorolását nem tudja tűrni, mert ennek az lesz a vége, hogy a germán faj uralma alá hajtja az egész világot.

Tehát az egyenlőségért, az emberi szabadságért indult ez a háború, és vívták oroszok, angolok, amerikaiak, szerbek, lengyelek, fehérek és színesek, katolikusok, protestánsok és zsidók egyformán, hogy megtartsák a legméltóbb életformát, a demokráciát az emberiségnek, és biztosítsák a szabadságot az egész emberiségnek. Ez valóban keresztes háború volt a germán örület, a teuton tervek ellen. Azt hittük, hogy a háborúnak ez a progresszív jellege, amely a háború egységét is megteremtette, ez a nagy eszmei egység érvényesülni fog a békekötésnél is, és ahogyan progresszív volt a háború, úgy progresszív lesz a béke is. Mégis sajnálattal kell megállapítanom, hogy konzervatív jellege kezd lenni a békének.”

„...T. Nemzetgyűlés! A béke is tulajdonképpen harc. A békéért is kell harcolni. Ha mi a háborút elvesztettük, legalább a békét nyerjük meg.”

1947. február 6-án a Magyar Nemzetgyűlés az első forintköltségvetést tárgyalta. Kovács Imre azt mondja, hogy ez a költségvetés a mienk, és erre nagyon büszkének kell lenni, mert nemcsak gazdaságilag, hanem technikailag is nagy munka volt. Az elmúlt két esztendőben alakult ki a demokratikus állam, de sokszor volt olyan érzése a politikusoknak, hogy többé talán rendezett államélet nem lesz. Ugyanis felvetődött, hogy a demokrácia visszatérhet-e a régi közigazgatási egységhez, a vármegyéhez, visszatérhet-e a régi önkormányzati szervekhez, a képviselőtestülethez, a törvényhatósági bizottsághoz, vagy akár a nemzetgyűléshez is, vagy pedig egészen új szempontok szerint a népi szervek vonalán, nemzeti bizottságok összeállításával jöjjön-e létre az új demokratikus állam?

Az állam konstrukciójáról szólva Kovács Imre kifogásolja a 15 minisztérium mellett működő 17 kormánybizottságot és a 200 miniszteri biztost. Soknak tartja a 48 államtitkárt is. Visszatér ismét a demokráciához.

„Ennek a demokráciának, amelyben mi élünk, vannak történelmi hagyományai. Voltak

a két világháború között is komoly erőfeszítések a demokrácia felépítésére. Legyen szabad utalnom arra, hogy a szociáldemokrata párt történeti kiállítását nézve csak meghatórással lehetett arra a háromnegyed évszázadra gondolni, amely ott plakátokról, képekről, hírlapokból és egyéb dokumentumokból áradt felénk, arra a demokratikus harcra és küzdelemre, amelyet a szociáldemokrata párt folytatott. De a két háború között az én pártomnak is nagyon sok tagja – inkább értelmiségiek, írók voltak ott –, megteremtette a demokratikus átalakulás előfeltételeit.”

Hozzászólásában tovább elemzi a demokráciát. „A demokrácia értelmezése körül azért is van baj, mert már átment a közhasználatba a keleti és a nyugati demokrácia megjelölése. A keleti demokráciának is bizonyos mélységig van hatása...Közép-Európában, a nyugati demokráciának is bizonyos mértékig. Úgyhogy tulajdonképpen itt nem is kétféle, hanem négyféle demokráciáról van szó, és ennek a négyféle demokráciának a színeképe, színjátéka zavarja a demokrácia megítélésében azokat, akik egyrészt a klasszikus megfogalmazás, másrészt a szerzett jogok és biztosított pozíciók alapján ítélik meg a demokráciát.

Véleménye szerint vannak, akik sértődöttséggel léptek át a demokráciába, különösen a tisztikarra gondolva. Voltak, akik még mindig Horthyt tekintették kormányzónak...” Itt azonban felmerül egy kérdés az összeesküvés polgári vonala megítélésénél: lehet-e ne sértsük meg azt a nemzeti érzékenységet, amely a demokráciába ezzel a tehertétellel jött át.”

Végül visszatér a költségvetéshez és arra a vitára utal, mely a parasztság további sorsát meghatározza. „Én félve merem kimondani, nehogy félreértsék szavaimat, hogy a parasztság, amelynek a múltból forradalmi hagyományai vannak – és itt félek ezt kimondani, nehogy félreértsenek – bizonyos mértékig valóban reakciós. Reakciós azért, mert az egyik oldalon, a munkáspártok vonalán a szocializálási, államosítási törekvések magától értetődően a közösségi tulajdon felé mutatnak, addig a parasztság görcsösen ragaszkodik a magántulajdonhoz. ...Mert merem állítani, hogy a demokráciának a motorja – és köszönet ezért – az ipari munkásság, de demokrácia parasztság nélkül mégsem lehet Magyarország.”

1947. április 18-án a Magyar Nemzetgyűlés nagyrészt a választási eredmények megvitatásáról és a demokrácia további alakulásáról szólt. Kovács Imre utolsó parlamenti beszédét tartja ekkor a tőle megszokott jószándékú, építő kritikával és felelősséggel. Hangsúlyozza, hogy a jelenlévő képviselőkön is múlik, hogy milyen lesz a demokrácia Magyarországon.

„Amióta kiléptem a Parasztpártból, hallgattam, most úgy érzem, el kell mondanom véleményemet a magyar politika alakulásáról. Úgy látom, mindenki leteszi a névjegyet, ez nekem is kötelességem. Bemutakoznom azt hiszem felesleges. Remélem, tőlem nem kéri számon a szélsőjobboldal, hogy az elmúlt években hol voltam, és mit csináltam, mint ahogy eddig minden ellenzéki pártonkívüli képviselőtől megkérdezte.

Talán csak egyet legyen szabad megjegyeznem, hogy ezekben a napokban, mikor annyi jubileumot ültünk, én is szerényen jubilálok. Tíz évvel ezelőtt jelent meg a *Néma Forradalom* című könyvem, amelyik megnyitotta a földreformért vívott írói harcot, és rá néhány hónapra már el is ítélt a feudális Magyarország részrehajló bírósága a nagybirtokos osztály elleni

izgatásért. Előtte cikkeim, tanulmányaim kövezték demokratikus pályám útját...Tizenöt éve harcolok a demokráciáért, a belépőjegyet idejében megváltottam, jogom van arra, hogy kritizáljam, ha nem olyan, amilyennek elképzeltem, amilyennek szeretném.”

Ezután a politikában tapasztalható stílus és hang eldurvulásáról beszél, a viharos közbeszólásokról stb. Úgy állnak szembe a képviselők egymással, mintha ellenségek, nem mint-ha ellenfelek volnának. Majd a politikai gátszakadásra hívja fel a figyelmet, mely annyira elmélyült, hogy az egész ország elárasztásáról lehet tartani. Véleménye szerint a kommunisták ellenállás nélkül törtek előre, s a Kisgazda Párt ott követte el a legnagyobb hibát, hogy az összeesküvés teljes ódiumát a nyakába hagyta varrni.

Továbbá kijelenti, hogy nem ért egyet azzal, hogy aki a kommunistákat támadja, az a demokráciát támadja, amiből dialektikusan következik az új tétel: a demokrácia egyenlő a kommunizmussal. A Kisgazda Pártról szóló kritikáját kiegészíti azzal, hogy nem támadni akart, hanem a jobbítás szándékával beszél, hiszen politikájának mindig is alapja volt a parasztegység megteremtése, és ifjú korában pedig maga is tagja volt a Kisgazda Pártnak.

„T. Nemzetgyűlés! Én az 1945-ös választást korainak tartottam, illetve néhány alkotmányjogi választást tartottam volna fontosnak. A legtöbb országban így volt. Először megkérdezték a népet az államformát illetően, azután az alkotmányról szavaztak, mint pl. Franciaországban, és csak később került sor ténylegesen a községi és az országos választásokra. Nálunk is sorozatosan kellett volna az urnák elé hívni a választópolgárokat. A választásoknak nagy politikai nevelő hatása is van.”

Kovács Imre a nép nélküli politikát a legveszélyesebbnek tartja. Ha a nép úgy érzi, hogy nem szólhat bele az államügyek intézésébe, akkor elfordul az államtól és a politikától. Miután véleményt mondott a Kisgazda Pártról, véleményt akar nyilvánítani a Kommunista Pártról is eképpen:

„A közöttünk lévő mostani rossz viszony ellenére, a korábbi együttműködés, amelyet az illegalitás éveiben fenntartottunk, talán lehetővé teszi a tárgyilagos hang megütését. Kérdés, hogy a Kommunista Párt átérzi-e, tudja-e, milyen nagy a felelőssége. Dinamikus magatartása, direkt akciói, kezdeményezései, fölénye azt a látszatot kelti, mintha a magyar demokrácia egyedüli biztosítékának tekintené magát és minden más törekvést, tervezést, még a demokrácia körén belül is, előbb vagy utóbb reakciónak minősít, tehát leghevesebb alávetni magunkat a vezetésének, irányításának.”

Továbbá az a véleménye, hogy amióta a Kommunista Párt meghonosította a dialektikus politikát, azóta éleződött ki a demokrácia és a reakció ellentéte, azóta ismétlődnek a válások.

„Nem áll rendelkezésünkre elég adat, de nehéz is rublikákba szorítani...hogy a föld lakóinak hány százaléka jobboldali és hány százaléka baloldali.

Egy bizonyos: a Szovjetunió a maga 200 millió lakosával megvalósította a marxista világnézet gyakorlati politikáját, 200 millió orosz immár stabilan vallja magáénak a bolsevizmust. A szocialista államért igen nagy véráldozatot hozott, talán a legnagyobbat a föld népei közül. Bátorsága, kitartása és hűsége megingathatatlan. A Szovjetunióban rendszer-változásra nem kerülhet sor, ott a mai berendezkedést véglegesnek kell tekintenünk.”

„Egy másik nagy állam s annak népe az Amerikai Egyesült Államok és az amerikai nép

nem fogadta el a marxizmust: a demokráciát választotta. A demokrácián belül a Republikánus Párt és a Demokrata Párt versengenek.”

Merész általánosításnak tartja, hogy mindaz, ami nem kommunista: az jobboldali vagy fasiszta. Ne essünk túlzásba! - mondja, mert a világ döntő részein egyetlen forma a kommunizmus, míg máshol a demokrácia, de van, ahol a vallás és a politika összeegyeztetésével keresi boldogulását az emberiség.

„Tény, amit tudomásul kell venni, hogy a magyarság kisebb részében vállalja a kommunizmus programját: a többség, akár reakciós, akár demokratikus, más utakon keresi politikai érvényesülését.”

A politika polarikus helyzetében az útkereséshez a történelmi Szociáldemokrata Párt kiegyenlítő szerepe elengedhetetlen lenne Kovács Imre szerint, valamint a parasztegység, aminek legelszántabb híve volt.

„Elképzelésem szerint a magyar parasztságot össze is kellene hozni egy nagy parasztpártban. Ha ez a nagy parasztpárt is megalakulna, talán ez tudna a legeredményesebben együttműködni a Szociáldemokrata Párttal, és biztosítaná a válságmentes, nyugodt, demokratikus fejlődést Magyarországon.”

1947. október 30-án már nem jelent meg a Magyar Országgyűlés 14. ülésén. Mindössze egy független képviselő, Acsay Tihamér említi nevét a Pfeiffer-párti képviselők választási propaganda módszerével kapcsolatos vitában, amely a Márciusi Fronttal volt összefüggésben.

Acsay nagy zaj közepette Pászthory István képviselőnek odakiáltja ezt a mondatot: „Kérdezze meg Kovács Imrét!”

Ezeket a nemzetgyűlési beszédeket fontosnak tartottam az olvasó elé tárni, de nem a teljes nemzetgyűlési vitát közlöm – ez ugyanis több száz oldal lenne –, hanem kizárólag Kovács Imre hozzászólásait szerettem volna teljes terjedelmében bemutatni, ami a Nemzetgyűlés üléstermében elhangzott.

Végül, mivel a könyv részletes bemutatása helyett, csak egy-egy cikket, illetve a teljes nemzetgyűlési beszédet akartam vázolni, záró gondolataimat az eddig ismeretlen gyászbeszédekből válogatom.

Kovács Imre legjelentősebb barátja Varga Béla, pápai prelátus volt, aki talán a legtöbbet tudott az amúgy igen zárkózott íróról, politikusról. Ez egyféle ellentmondás volt személyiségét tekintve, mert legtöbb olvasó nagyon nyílt embernek tarthatja őt, és nem érzi mély szomorúságát.

Korai árvasága éppúgy nyomta, mint a kedvező körülmények hiánya.

Varga László, a másik jó barát így fogalmaz gyászbeszédében:

„A háború után az élen van. Minden tulajdonsága megvan, hogy a magyarság érdekét szolgálja, tehetség, jellem, humanizmus. Tehetségét a korszerű szociális igazságosság megvalósítására, a szegény parasztság felemelésére összpontosítja, jellemét viszont a megközelíthetetlensége, humanizmusát a megértése ötvözi. Csak egy hiányzik: a kedvező körülmények, ami nélkül a közéleti személy olyan, mint a búraba zárt mag. Széchenyi, Kosuth, Petőfi, Deák történelmi érdemeik: a tehetségük és a körülmények találkozásából születtek. Ez az, ami Kovács Imrénél nem volt meg, a körülmények tehetsége kibontakozását megakadályozták, sőt veszélyessé tették.”

Varga Béla elkísérte őt a sírig, a Georgia állambeli Columbusba, az özvegy családjának városába. A végső tiszteletadáson a magyarok közül már csak ő volt jelen, Kovács Imre végakarátának megfelelően. Gyászbeszédét azonban Varga Lászlóval együtt New Yorkban mondta el a – piros-fehér-zöld zászlóval leborított – koporsó előtt, amelyet a barátok vittek fel vállukon a templomba.

A gyülekezet ősi zsoltárokat énekelt. Csordás Gábor református esperes magyar és angol nyelvű imát mondott, majd Pál apostol szavaival jellemezte az elhunytat: „Állt rendíthetetlenül, mozdíthatatlanul”.

Ezután Varga Béla pápai prelátus, lila palástban, először angolul köszöntötte a gyászoló családot, majd magyarul idézte fel Kovács Imre munkáját, küzdelmét.

Gyászbeszédéből ez az idézet az véleményem szerint, ami talán legméltóbban fejezi ki az egész magyarság nagy halottjának személyiségét és munkásságát az olvasó számára is.

„Kedves Halottunk, Imre, gyászoló barátaim!

Az utolsó nagy találkozáson vagyunk itt most együtt Kovács Imrével, nemcsak a száműzetés, de az egész magyarság nagy halottjával. A szomorú gyász hír, a váratlan halál híre már végigszárguldott az egész világon, s ahol csak magyarok élnek, ezekben a napokban emlékeznek róla, elsíratják, meggyászzolják.

Imre a száműzetés hosszú nyúlt évtizedei alatt bejárta az egész világot. Nagy örömmel újságot, amikor hosszú útjairól visszatért, hogy hol fedezett fel egy-egy magyar csoportot, szomorú magyarokat.

Alig egy hete jött vissza egy európai körútjáról, előadásokat tartva, régi barátokat látogatva. Emléke, szelleme ott jár most is ezeken az utakon, csakúgy, mint Pesten, a Múzeum lépcsőjén, a kövek között, ahol valamikor nagy beszédét mondotta a háború alatt. Nem magunk vagyunk itt, akik most körülálljuk ravatalát, hanem velünk van virtuálisan az egész magyar nép, akikért egész életét áldozta, maradék nélkül: az otthon szenvedők, a megaláztatottak, a szabadságuktól megfosztottak és a nagyvilágban szétszóródottak! Egy szív, egy hang vagyunk mi most mindnyájan. Hálásak akarunk lenni az áldozatért, ahogy a magyar nemzet oltárán elégette magát...

Én úgy néztem rá, mint a magyar pusztá Dávidjára. A bibliai Dávidnak csak egy filiszteussal kellett megmérkőznie, - Kovács Imrének kettővel is harcolnia kellett. Előbb Hitlerrel, aztán Sztálinnal. Parittyaköveit nem a Jordán medréből gyűjtötte, hanem hihetetlen kitartással, keménységgel élesítette elméjét, gyakorolta, fokozta Istentől adott nagy írói tehetségét. A tollat csak a halál tudta kiütni kezéből. A fizikailag hatalmas, erős ember nem ismert henyelést. Dolgozott szorgalmasan, mint egy középkori kódexmásoló szerzetes, éjjel, nappal.

Kovács Imre hiányozni fog a magyar életből. Ő pótolhatatlan. Harcos, kemény magyar, melegszívű, jó ember volt. Mindig kész volt megvédeni azokat, akiket igazságtalanul bántottak. A kenyerét is megtörte azokkal, akik ínségbe kerültek.

Boldog volt, ha jót tehetett embertársaival.”

Budapest, 2009. november 23.

MOLNÁR M. ESZTER

KOVÁCS IMRE
MAGYARORSZÁGON

„A kortársak Kovács Imrét politikusként tartották számon. Az általános véleményt legtöbbször Szabó Zoltán fogalmazta meg: Ő ... homo politicusnak tudta önmagát, olyan embernek, aki az írott műnél érdekesebb élnivalónak tekinti a politikai cselekedetet. A politika technikáinak ösztönös ismerője volt.”

(ERDÉSZ ÁDÁM: TÁRSADALOMKUTATÁS, MODERNIZÁCIÓ, POLITIKA, ÉLETÜNK, 1989/1–2. 111.)

„Az író nagy szerencséje, hogy felette az ítéletet nem a kortársai mondják ki, hanem a történelem. Munkáikat megrostálja az idő, ami fennmarad, az voltak; egy mélyebb meghajlás, tétova gesztus mit sem számít.”

(KOVÁCS IMRE: TALÁLKOZÁSAIM NÉMETH LÁSZLÓVAL, ÚJ LÁTÓHATÁR, 1971. 230–238.)

KOVÁCS IMRE ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Kovács Imre író, politikus 1913. március 10-én született Fejér megye északnyugati sarkában elterülő, Alcsút közelében fekvő Felsőgöböljárás-pusztán, az alcsúti anyakönyvi kerület 10. számú bejegyzése 1913. március 17. Apja, G. Kovács Imre 26 esztendő, református vallású, uradalmi kulcsár, anyja, Kék Karola (Karolin) 25 esztendő, római katolikus vallású. További anyakönyvi adatok: G. Kovács Imre, 1886. szeptember 12-én született Gyomán, 452. lakóház (Kisfaludy út és Damjanich tér sarok, a temető fele). Apja, G. Kovács Mihály földmíves, református vallású, anyja, Barta Erzsébet református vallású. G. Kovács Mihály, 1845. október 27-én született Gyomán, apja, G. Kovács Bálint református vallású, anyja, Bíró Zsuzsanna református vallású. Barta Erzsébet, született 1852. január 22-én, apja Barta András református vallású, anyja Nagy Erzsébet, református vallású.

Anyja, Kék Karolin 1887. október 31-én született Alcsút-Göböljárás-pusztán, apja Kék József 1856. február 10-én született Alcsúton. Uradalmi bognármester, Kovács Imre nagyapja, aki csak a főherceget tisztelte. Kék Karolin anyja Hemberger Teréz, 1856. szeptember 22-én született Vértesacsán, a család elmondása szerint német származású.

Kék József apja, Kék István, 1815. június 15-én született Válon, Válról szegődött a főhercegi birtokra. Kiváló bognármester volt. Kék József anyja, Marcinka Katalin, 1832. január 5-én született Válon. A Kék család római katolikus vallású, bár a születési anyakönyvi kivonatot csak Kovács Imre apjának családjáról láttam és ennek alapján írtam az adatokat.

Felsőgöböljárás-pusztá József herceg alcsúti birodalmának legnagyobb pusztája volt. Jól

szervezett és jól működő nagyüzem. G. Kovács Imrét, Kovács Imre édesapját a főherceg a debreceni huszárezredben ismerte meg és hívta meg a birtokára kulcsárnak. Így került a gyomai származású kun-ivadék az Alföldről, a Dunántúlra. A gyomai Kovácsok valamikor igen tehetős parasztok voltak, de az apai nagyapa, G. Kovács Mihály (szül. 1845. október 27. Gyoma) földjét már a „kocsmáros örökölte.”

Gyoma múltja szervesen illeszkedik bele az Alföld történetébe, és mindenben követi annak végzetes alakulását. A török háborúk előtt a jelenlegi negyvenezer holdas határ, kívülre még három község: Ege, Póhalom és Nyárszeg birtokában volt. A török seregek, de különösen a tatár segédcsoportok a XVII. század második felében teljesen elpusztították ezt a hajdan virágzó területet, és lakosai 1685-ben valamennyien elmenekültek. Amikor a kincstári tisztartó a század végén 1698-ban bejárta Békés megyét, Gyomán csak 20 házhely nyomát számolhatta meg. A helyzet javulásával azonban elfutott lakosai közül néhányan visszatértek és megülték a régi faluhelyet. Az épen maradt templom csábította őket: a másik három község ellenben véglegesen elpusztult. De a visszatért gyomai jobbágyok sem maradhattak sokáig békében, mert 1703-ban a rácok támadtak rájuk, akik a Rákóczi felkelést használták fel rablásra és fosztogatásra, s ismét menekülniök kellett. 1708-ban újból visszajöttek, de a következő évben megint eltűntek és Gyoma 1709-től 1718-tól lakatlanul állott.

A fenti fejezet Kovács Imre: „A paraszteleforma csődje” című művéből való, melyben feltérképezi őseit, mint falukutató. Apai ágon családfája egészen az 1700-as évekig vezethető vissza, amikor azt olvassuk, hogy „...elfutott lakosai közül néhányan visszatértek és megülték a régi faluhelyet” – ezek a levéltári kutatások alapján: a Kovács, a Kató és Szilágyi családok voltak, s a község tehetős parasztcsaládjai közé tartoztak. Gyoma többször előtűnik majd Kovács Imre életrajzában.

Visszatérve édesapjára, G. Kovács Imrére. Szorgalmas és törekvő ember volt. A békéscsabai földműves iskolát államköltségen végezte, sokat olvasott, Pestről rendelte a könyveit. Valószínű, hogy szűknek tartotta a pusztai kereteket. Az uradalmi hierarchiában a gazdasági akadémiát végzett tisztek után következett, mert nem volt gazdatiszt, de cseléd sem. Előjárók voltak ekkor: a béresgazdák, kocsigazdák, a kulcsár pedig az előjárók előjárója volt.

„A mi társadalmi rétegünk a tanítókból, a főgépészekből, a főerdészekből és általában azokból az uradalmi és alcsúti elemekből állott, akik a parasztok, a cselédek, napszámosok és az úgynevezett falusi kultúr középosztály között lebegtek. Szomorú, sivár társaság volt. A parasztok urakat, vagy legalábbis elnyomókat láttak bennük. Az intelligencia pedig törtető, stréber, legjobb esetben iparkodó, szorgalmas paraszt- és cselédivadékokat. Valahogy úgy is volt. Kivétel nélkül valamennyien alulról jöttek, és a tekintélytartás kedvéért megtagadták azt az osztályt, amelyik kidobta magából vagy felemelte őket.”¹ A gyermek Kovács Imre korán megismerkedett a pusztai mikrotársadalom minden rendű és rangú társadalmi különbségeivel, és ez meghatározza majd későbbi életét, írói és politikusi pályáját is. Írásai-
ban többször utal erre a tényre, nem tagadta meg a cselédgyerekeket, akikkel együtt ját-

szott! S most ne csak pusztán játékra gondoljunk. Ismeretes, hogy felnőtt korában nagy szegénnyel ír arról, hogy egy alkalommal legjobb barátját, a szegény Szalai Sándort, egy béres fiát, dühében kikergeti udvarukból. Önéletírásában írja, hogy élete végéig elpirult orcája ezért, ha rá gondolt. Nos ez a kis történet is igazolja, hogy mennyire ismerte ő már fiatalon is a paraszti lélekrajz minden árnyalatát, a parasztság évszázados tagozódását és ennek következményeit. Ismerte továbbá saját osztályának bűneit, akár középosztályról, akár agrártársadalmi osztályról legyen szó. Ő maga, mint írja a középosztály felé törekedett, és ebben megroppant gyermekkor, korai árvasága sem akadályozta, de szavaival élve csak az „első lépéseket tehette meg a középosztály felé, soraiba nem juthatott be.”

Szülei, mint az anyakönyvi adatokból látható, vegyes vallásúak voltak. Így a kor szokásainak megfelelően a fiúgyermek apjuk, azaz a református vallást választhatták, míg a leánygyermek, anyjuk katolikus vallását. Ez többé-kevésbé máig is így van. Értelemszerűen Kovács Imre és két öccse, László és Endre is református vallásúak lettek. Ám anyai nagyapjuk, Kék József a katolikus templomba is elvitte őket. Talán innen kezdődött az a nagy rokonszenve Kovács Imrének a katolikusok iránt, hiszen nekem mondta azt Dr. Varga László, a Magyar Országgyűlés volt korelnöke, meghatalmazott és rendkívüli követ, hogy összeszámolva Kovács Imre nagy baráti társaságát több katolikus barátja volt, mint református. Ez is lényeges szempont lesz majd későbbi életében. A család azt tartotta Kovács Imréről, hogy anyai dédapjára, Kék Istvánra (Vál, 1815. jún. 15.) ütött, aki Kossuth-párti volt és képviselő. Nagyon szigorú ember, még az asztalt is verte igazáért. Nagyapja, Kék József is nagy hatással volt rá, aki eredetileg papnak készült, végül József főherceg uradalmi bognármestere lett.

Nem akármilyen mester volt, mert bejárta a világot, „ő vezette a céhek útjait”...Egy egész műhely volt a kezén fiatalon. A család több évtizedig őrizte azokat a 1500–1600-as évekbeli aranydukátokat, amivel a kitűnő mesterembert fizették. (özv. Kovács Lászlóné szóbeli közlése, 2003. Budapest) Így ír Kovács Imre nagyapjáról: „... az uradalmi bognármester ösztönös kapaszkodással, szintén fel akart emelkedni, de mivel őt végleg magához láncolta az uradalom: a leányain keresztül szerette volna elérni célját...”²

Mindhárom leányát apácák nevelték, és zenét is tanultak. Mariska hegedült, Karolin cimbalmozott és Tércsi is játszott hangszeren. Megtanultak a lányok gyönyörűen kézimunkázni is. Volt a családban egy Kék Rózsa nevű unokatestvér, aki József főherceg feleségének társadalkodónője volt. Igen művelt hölgy. Több nyelven beszélt, németül perfektül, zenélni is tudott. Soha nem ment férjhez. Pestre a Korzó-házba jártak be Alcsútról komissiózni, nyáron hintóval, télen pedig forró téglával melegített szánkóval. Rózsa is velük jött mindig. A főherceg kocsisa Tércsi néni férje, Gyalog István volt, aki előtte testőr volt. Elegáns úr. Láthatjuk, hogy úri élete volt a Kék családnak a főherceg idejében.

Kovács Imrének még dajkája is volt... (özv. Kovács Lászlóné szóbeli közlése, 2003. Budapest)

A jólét és a további társadalmi emelkedés lehetősége azonban 1922-ben váratlanul vé-

¹ Kovács Imre: Uradalmi kulcsár fia vagyok. Egyedül vagyunk, 1938. 56.

² Uo.

get ért. A háborúban szerzett alattomos betegség elvitte a kilencéves Kovács Imre édesapját. A három fiúval maradt édesanya kitanulta a szülésznőséget, ebben a főherceg is segített a család elmondása szerint.

Kovács Imre az első hat osztályt vegyes, osztatlan iskolában járta a cselédgyerekekkel együtt. Apja halála után a református lelkész segítségével a Protestáns Országos Árvaházba került. „Az árvaházban a társadalom esettjei kötöttek ki: szegény református papok, tanítók, jegyzők, tisztviselők és főleg napszámosok, munkások árvái.”³

Nagyon sanyarú körülmények voltak. A gyerekek éheztek, verték őket, és kegyetlen regulával teltek a napok. A részeges igazgató – nem nézve ki többet Kovács Imréből – polgárba járatta. Három nehéz év után a nagynénjéhez költözik az Ostrom utcába, Budára.

Így emlékezik vissza ezekre az időkre: „Brocskó Lajos igazgató úr... a Lónyai utcai Református Gimnázium helyett, ahová szerettem volna járni, beiratott a Rottenbiller utcai községi polgári iskolába. Sehogyan sem tetszett nekem ez a megoldás, a VII. kerület ipárosainak és kereskedőinek a gyerekei jártak oda, hogy valamivel képzetebbek legyenek, folytassák apjuk foglalkozását, vagy legjobb esetben a hozzájuk csapódó és kapaszkodó szegény gyerekekkel együtt eljussanak a kereskedelmi érettségig, ami utat nyithat nekik a középosztályba. Mi lesz belőlem közöttük, kérdezgettem magamtól fokozódó nyugtalansággal, míg végre elhatároztam, hogy átlépek a gimnáziumba vagy a reálba.”⁴

A reáliskola felvételijét könnyebbnek tartotta, mivel nem kellett latinból különbözeti vizsgáznia, amit azután megbánt. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy New York-ból, mikor 1962. november 9-én levelet ír Bandi öccsének, a fia továbbtanulását illetően ezt írja:

„... innét New York-ból igen nehéz tanácsot adni fiad továbbtanulása tekintetében, én tapasztalatból mondhatom, hogy nagy veszteségnek tekintem, amiért először polgárba, majd reáliskolába jártam és nem gimnáziumba. Nyugaton még mindig igen nagyra értékelik ezt a műveltséget, melynek alapja a görög–latin kultúra, és a nagy vezető egyetemek az USA-ban egyre inkább bővítik a humanus tudományok tanítását, ami ugyancsak a görög–latin és a latinnal, ill. rómaival kezdődik. Persze itt is nagyfokú a specializálódás, a diákok többsége szakot tanul, csak azok ragaszkodnak a „humanities”-ekhez, akik jó egyetemre készülnek, a többi már a középiskola felsőbb tagozataiban, senior high school, erősen a szakképzés felé tolódik vagy orientálódik. De hát ők nem is azzal az igénnyel néznek a jövőjük elé vagy felé, hogy intellektuelek legyenek, hanem azt akarják, hogy olyan szakmájuk legyen, amivel minél jobban el tudnak helyezkedni, és minél többet tudnak keresni...”⁵

Tehát latinból nem kellett különböztetizni, csak franciából, földrajzból, történelemből, mértanból és algebrából. Mint köztudott a szakirodalomból a budai Toldy Ferenc főreáliskolában Németh László édesapja felvételiztetni, aki kikérdezte származását, életviszonyait, és mindig rajta tartotta a szemét a kisdíakon. „Éreztem rajta, hogy – egy derűs, öszülő, kopaszodó, kék szemű ember, aki mosolygott rám –, hogy ez, ez valahogy más.. Átsegített. Ott is franciából és más tárgyakból kellett különböztetizni, amire nem voltam

egészen felkészülve...”⁶ Mindig megbecsüléssel és szeretettel gondolt erre vissza, és talán ez is „közrejátszhatott” abban, hogy 1961-ben, emigrációs magányában az Új Látóhatárban megírja, *Németh László megkövetése* című cikkét.

A Toldyba méltóságos urak fiai jártak, és Horthy Miklós kormányzó úr őfőméltósága magántanuló fia is ide járt.

Endre és László öccse is tanult, a Medve utcai polgárban, ahol Németh László volt az iskolaorvos. Ők is nagyon dicsérték Németh Lászlót, ők is polgárira ítéltettek, de azért még rátették a kereskedelmi iskolai érettségét tanulmányaikra. Az uradalmi szegénységből csak árvaházi segítséggel tudott a három fiú kijutni, noha a gyomai nagybácsi és Kék nagyapa is sokat segített. A Toldy főreál európai levegője, a sok élmény, a személyes tapasztalás útján, egyre csak formálta Kovács Imre személyiségét, magabiztosabb és öntudatosabb lett.

Ekkoriban szorosabb kapcsolatba került gyomai rokonságával: „Akkor már ismertem gyomai parasztrokonaimat és a dunántúli uradalom reménytelenül zárt világa kiszélesedett az alföldi társadalom végtelen méreteire. Még nem láttam tisztán, de már éreztem a parasztság hatalmas erejét, és olyan biztosan, fölényesen intettem le osztálytársaimat, mintha valóban Dózsa György seregét tudtam volna magam mögött...”⁷

Akárcsak az első igazi történetíró Thuküdidész, akit a peloponnézoszi háború közepette a történetek igazságának hiánya késztetett írásra, Kovács Imre is mindig a féligazságokra akart rámutatni. Nem tűrte a hazugságot, a történelmi igazságot akarta bizonyítani, még ha nézeteiért börtönt, mellőzést s végül száműzetést is kapott.

De honnan ez a bátor kiállás, örökös megmérettetésre késztetés? A tizenhét holdas gyomai parasztösök, a hetven és százholdas Kató rokonság és a nagyszámú agrárproletáriátus nyomasztó tengere között élt. Tanárainak már hatodikos korában társadalmi kérdéseket feszeget. Uradalom és cselédek, falusi intelligencia, urak és parasztok világában forgolódik, s oly izgalommal és elkeseredéssel beszél egy alkalommal tanárának, hogy az végül így zárja kettejük vitáját: – „Belőled második Dózsa lesz.”

Az úrifiaik ezután elfordulnak tőle, a szegények köré csoportosulnak, és Kovács Imre lassan az ellenzék vezérévé lett. Még nem látott tisztán, de már érezte a parasztság erejét, és olyan biztosan és fölényesen intette le osztálytársait, mintha valóban Dózsa György seregét tudta volna maga mögött. Ez a merészsége nem törik meg soha. Már felnőtt fejjel egy előkelő budai polgárházban szenvedéllyel magyaráz a szociális berendezkedésről, és komoly ellenvetéssel érvel. Ekkor gögösen odavetették neki: – ‘Té kommunista vagy! E két szó, írja emlékirataiban – Dózsa és kommunista, sokszor elhangzott vádként felém. Ám azt a legmerészebb tollforgató sem állíthatja, hogy Kovács Imre valaha is kommunista lett volna! Ő más irányban kötelezte el magát, de nagyfokú szociális érzékenysége miatt (csak zárójelben jegyzem meg, hogy még cseléd is szeretett volna lenni pusztán részvételből), megtévesztette környezetét. Azonban, mint köztudott, egyéniségében közelebb állt a középosztályhoz, a polgársághoz és a paraszt társadalom differenciáltságában is időben fi-

³ Uo. 57.

⁴ Kovács Imre: Találkozásaim Németh Lászlóval, Új Látóhatár, 1971. 230–238.

⁵ Kovács Imre levele öccsének, Kovács Endrének, New York, 1962. november 9.

⁶ Huszár Tibor: Beszélgetések, Budapest, 1983. 66.

⁷ Kovács Imre: Uradalmi kulcsár fia vagyok, Egyedül vagyunk, 1938. 58.

gyelmeztet arra, hogy mikor és mitől proletarizálódik a magyar parasztság. Szintén ön-életírásában írja, hogy az egyetemen tulajdonképpen elérte a középosztályt, de tagja mégsem lehet.

Visszatérve a gimnáziumi évekre, melyek már a gazdasági válság időszakára estek. Ez is Kovács Imre önállóságát és érési folyamatát gyorsította.

Útja a közgazdasági egyetemre vezetett. A figyelem és a viták középpontjába került a parasztság és a falu. Az egyetemen megélné az élet. Így vall erről az időről: már középiskolás koromban lezajlott belső forradalmam, s rájöttem, hogy a középosztálynak nevezett társadalmi képlet nem tetszik. Az egyetemen meggyőződtem arról, hogy igazam van. Ösztönösen a parasztság felé hajoltam...

Gyermekkori emlékeim, származásom, meglátásaim köteleztek, tudtam hol a helyem. „Van Gyomán egy nagybátyám, valamikor uradalmi kulcsár volt, ma paraszt: visszatért a földhöz. Aggódó szeretettel figyeli utamat, vágya az, hogy ledoktoráljak. Ők nem tudtak felemelkedni, hátha nekem sikerül, s ezért bizakodással tekintenek felém.”⁸ De amilyen bizakodással figyelték paraszt rokonai az ő sorsát, ő éppoly éles kritikával figyelte rokoniét. Amikor is násznagynak hívják Gyomára G. Kovács Erzsébet és Péteri Pál esküvőjére, mégegyszer maga előtt látja teljes rokonságát, a Kató és Kovács családot. Így vall erről az *Elsüllyedt ország* című művében: „a templomban a nagy orgonabúgásban körüljárt tekintetem, és megilletődve néztem azt a népet, amelyikből vétettem, amelyik már csak az ilyen demonstrációkkal köti magát a múlthoz, különben elszakadt attól. A tizenkét hintón érkezett násznép öltözködését tekintve már nem paraszt. Fejkendő helyett turbánt kötöttek, bő szoknya helyett kosztümöt öltöttek, magassarkú cipő helyett körömcipőt húztak. A négy polgárit végzett parasztlegények aktatáskával és töltőtollal már urat játszanak. A gazda leányok úriemberre várnak, ebben nem engednek, de még megfejik a tehenet, és korzóra csak ezután mennek. Gyomán egy nyugdíjképes vasúti segédtisztnek nagyobbak az esélyei, mint egy százholdas paraszt legénynek, aki csizmában jár, és történetesen megmarad a földje mellett. A nyugdíj a parasztálmok beteljesülése. A 30-as népszámlálás 645 nyugdíjasról tud, akik külön kaszinót alapítottak, és a parasztok körében a legtökéletesebb embertípust jelentik. A parasztlegényeknek, kiknek nem jut íróasztal szégyenkezve levelezik csizmájukat, a pruszlikot és pantallót, zakót vesznek fel, vagy keverik a paraszti és úri viseletet. Úgy öltöznek, mint a gazdatisztek vagy dzsentryi fiúk, esetleg a Tüdős Klára terve alapján készült „kis magyar”-ban járnak. Bent azonban nincs ennyire rendben a váltás! Ha külsőségekben többet is mutatnak, a nép már nem az, aki tíz-ötven vagy száz éve volt, megváltozott, szegényebb lett. A bomlásnak több oka volt. A szabadságára oly kényes Gyomát német és szlovák települések vették körül. Vallást illetően is differenciálódott a lakosság. Az agrárszegénység katolikus volt, a magyar gazdák reformátusok, a német gazdák pedig evangélikusok. Ritkán kötött házasságot a református gazdag és a katolikus szegény, de ugyancsak ritkán házasodtak egymással az evangélikus német és a magyar református gazdák is. Az új vő, Péteri is eredetileg Plavetz, mezőberényi agrárszocialista szlovák parasztcsalád fia. Érti is ezt a Kovács és Kató család, hogy az általuk képviselt két vi-

lág most összeütközik egymással. Világnézetileg nem egyenlő a két tábor, a gyomai Katók és Kovácsok kisgazdák, míg a mezőberényiek szegény agrárproletárok. A paraszt életforma már bomlóban, s nem tudja sem a szlovák, sem a német nemzetiség népviselete konzerválni. Pedig ők később hagyják el a népviseletet, mint a magyarok. No meg az agrárszocializmus is a paraszti állapot felszámolását sürgeti.

Valami nincs rendben Gyomán. Bomlás? Céltalanság? Csőd? Egyik sem, és mégis mindegyik. Csőd! – Sóhajt Kovács Imre, és faluvizsgálattal a teljes folyamatot fel akarja tárni. A kirívó jelenségek, mint az egyke, a szekták, a kivándorlás és a városba özönlés, vagyis a menekülés nagy formái mellé nyugodtan odaállítható a „Kovács–Kató-féle lakodalom is.” – mondja. „A bomlás egyetemes jelentőségű, és a csőd éppen ezért feltartóztatatlan.”⁹

Kérdés: lehet-e még konzerválni a parasztságot, vagy inkább siettetni kell az átalakulást? Irodalom és politika nagy kérdései ezek. Kovács Imre műveiben sürgeti a gépesítést, felelet ez a parasztéletforma bomlására.

„Úgy érzem – vallja –, egyszercsak önmagára talál a parasztság, ha most tévelyeg is. S mindezt úgy tudtam meg, hogy lakodalomban voltam Gyomán.”¹⁰

S menjünk most vissza az érettségiző Kovács Imréhez, s nézzük, mi motiválta a Királyi József Nádor Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem választásában. Tudjuk, hogy a parasztság sorsa nagyon mélyen érdekelte, szinte fiatalok óta. Gyomai nagybátyja, pedig egyenesen doktori címet várt tőle, s általában az egész családja nagy bizakodással nézett előmenetele elé. Maga is tudta azt, hogyha már a parasztgyermek a gimnázium utolsó évét is sikerrel zárja, természetes követelmény, hogy tovább menjen, mivel már úgy mond „belekóstolt” amúgy is az úri életbe, s ne hulljon félig készen oda vissza, ahonnan már eljött. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy a parasztfiatalok, ha végeznek egyetemi tanulmányaikkal, akkor menjenek igen is vissza, és ne tagadják meg a parasztságot.

Erről a hitvallásról szól a 21 éves korában megjelent „*Kultúrparaszt*” című cikke, melyet 1934. június 24-én a *Pesti Napló* közölt, úgy is, mint első publikációját.

Nézzük, hogy milyen szinten írt az alig 21 éves egyetemista fiú. Ezt a cikket, ha alaposan elolvassuk, mindent bele tudunk képzelni, ami majd az ifjú író további munkásságát, érdeklődési körét illeti. Mindenesetre erre a cikkre oda kellett figyelni.

⁸ Kovács Imre: *Elsüllyedt ország*, Budapest, 1945. Cserépfalvi

⁹ Kovács Imre: *Elsüllyedt ország*, Lakodalom rész, Budapest, 1945.

¹⁰ Uo.

KULTÚRPARASZT

Az egyik egyke-cikkemben született meg a *kultúrparaszt gondolata*, amikor is azt írtam róla, hogy az egykézű falu faji öntudatra ébresztésének a feladata hárul rá. Röviden, nagy általánosságban vázoltam, hogy kiből legyen kultúrparaszt, és mi lesz a teendője. Az egyetemre tanulni jött parasztfiú tanulmányai végeztével *menjen vissza a falujába is diplomával a kezében, fogja meg az ekeszarvat*. Illeszkedjen bele szervesen a falu közösségébe; a termelés és értékesítés irányítása mellett szellemi- és kulturális téren is legyen vezetője a falunak. Most bővebben szeretnék a kultúrparaszt problémájával foglalkozni, mert szilárd meggyőződése, hogy az elkövetkezendő időkben *ő fog történelmet csinálni Magyarországon*. Szórványosan már találkozunk vele az ország különböző részeiben, helyzete ma még nehéz, mert elszigeteltségénél fogva az egyedülvalóság nyomasztó érzése nehezedik rá, de működése minden tekintetben eredményes olyannyira, hogy az a jövőre nézve szép reményekkel kecsegtet.

LELKI NEHÉZSÉGEK

Kétségtelen, az első kultúrparaszt-generációnak sok nehézséggel kell megküzdeni. Az egyetemi évek megismertetik a parasztfiúval a városi élet összes előnyeit; a kényelmes semmittevé időtöltést, a sok szórakozási lehetőséget, amik mind megfontolás tárgyává teszik, vajon érdemes lesz-e felcserélni ezt az életmódot a kemény, örökös munkában megnyilvánuló parasztsorssal. Diplomával szántani nehéz, de nem szűgyen, és ha idáig eljutunk, már nincs akadály a kultúrparaszt előtt. Pláne nincs, vagy nem szabad, hogy legyen az egyetemet végzett parasztfiú előtt, akit bárhova is kerüljön, elszakíthatatlan érzelmi szálak fűznek a földhöz. A közvélemény is bizonyos mértékig befolyással lehet a parasztfiú elhatározására. A falu először nem fogja megérteni, bukott egzisztenciának tartja majd, vagy egyéni érdekek hajhászását látja a visszatérésben. Ezeken tegye túl magát, és minden igyekezetével hasson oda, hogy az ellenkezőjéről győződjön meg a falu, a többi már megy magától.

A HIÁNYZÓ KÖZÉPOSZTÁLY

Középosztály legyen belőlük, ez a legfontosabb. A mai lehetetlen helyzetünk jórészt annak köszönhető, hogy a nemzet széles rétegeivel kontaktusban levő középosztályunk – amelyik az állam életét irányítaná – *nincs*. A mai középosztály nagy többségben a birtokmegváltást szenvedő nemesség örökségeként vallja magát annak, *anélkül azonban, hogy tudatában lenne hivatásának*. Kezdeményezés nincs náluk, és bizonyos fokig konzervatív felfogással viseltetnek minden; a változó idők természetes követelményeként jelentkező törekvéssel szemben. A középosztály játssza egy nemzet történetében a legnagyobb szerepet; rajta áll, vagy vele

bukik a nemzet. A mi középosztályunk nem bírja el a vállaira nehezedő történelmi hivatást. Ezt már annyiszor megírták, hogy bővebben nem akarok foglalkozni vele. A kultúrparaszt úgylis leváltja ezt a középosztályt; hogy helyébe a nagy latens erővel rendelkező parasztság kerüljön. A kultúrparaszt hivatása azonban más téren lesz, aminek betöltése után szinte automatikusan válnak középosztállyá, illetve veszik át a nemzet életének irányítását minden vonalon. Ez a terrén a mezőgazdasági termelés megszervezése.

AZ ÁTALAKULÁSA KORA

Gazdasági, társadalmi és politikai átalakulás korát éljük. Az individuál-liberalizmus és a liberális-kapitalizmus lejárta magát, a kibontakozás a kollektivizmus jegyében történik. Körülöttünk egy új világ alapjainak a lerakása folyik. Kontúrjaiban már látni az új világot, igaz, még csak embrionális formában, de ez is eléggé engedi sejtetni, hogy a végcél, a kibontakozás csúcspontja a *kollektív-kapitalizmus* megteremtése lesz. A liberalizmus is csak egy közbeiktatott lépcsőfok volt az emberi társadalom gazdasági és politikai fejlődésében, megállni rajta nem szabad. A feudalizmus évezredek múlt után omlott össze, mert a technika fejlődése olyan energiaforrások birtokába juttatta az emberiséget, amelyek a kötött gazdálkodás végét jelentették. Az emberi és állati munkaerő, továbbá a primitív erőgépek termelte energia nem volt elég arra, hogy az ipari termelés nagyüzemi formában történhetett volna. A gőzgép feltalálása szinte korlátlan energiaforrás birtokába juttatta a termelést, ez új berendezkedést kívánt, tehát szakítani kellett az eddigi gazdasági rendszerrel, ami a társadalmi átalakulást is maga után vonta.

A feudalizmus gazdasági berendezkedése a rendelkezésünkre álló adottságokhoz viszonyítva nagyon jól meg volt szervezve. A céhszervezet szinte tökéletes organizációja a kisipari termelésnek. A liberalizmus mégis elejtette ezt az organizációt, ami azonban magától értetődik, mert az óriási mértékben megnövekedett termelés nem vehette át a feudalizmus céhszerű szervezetét. A liberalizmus (és a liberalizmust mindig gazdasági vonatkozásban kell érteni) új utakon haladt, de még jóformán ki sem bontakozott teljes egészében; már kénytelen volt megalkudni önmagával. Nagy hitvallása, a szabad verseny nem hozta meg a gazdasági szelekció oly természetesnek látszó megvalósulását. A szervezetlen kínálat az árak lemorzsolásához vezetett úgy, hogy az már komolyan veszélyeztette az ipari termelést. A nagy gyárvállalatok vezetői jól látták ezt, és nem maradt más hátra, mint az ipari termelés kartelszerű megszervezése. Ha a vállalkozó nem találja meg a számítását, nem tud eleget tenni semmiféle fizetési kötelezettségének, ami fennáll az alkalmazottakkal, a hitelezőjével és az állammal szemben járandóság, kamat a vállalkozói kölcsön után és adó formájában. Az árak rentábilis megállapítása és a termelés kontingentálása lehet a kartel feladata: A liberalizmus így letért eredeti elgondolásairól és a kartelképződés óriási méreteket öltött. Eleinte *horizontális* irányban szervezkedett a *kartel*, vagyis a fogyasztópiac felvevőképesége szerint kontingentálta a karteltagok termelését. Későbbiekben már az értékesítés mellett a nyersanyagok beszerzése is közös alapon, kartelben történik és ezzel a *kartel vertikális* irányú kiépítettséget ér el. Vannak a kartelleknél még nagyobb arányú szervezetek, amelyek az egyes termelési periódusokat (termelés, feldolgozás, értékesítés pl. vasbánya, vasgyár; vasnagykereskedés vagy cukorrépatermelés, cukorgyártás,

cukornagykereskedés) egyesíti érdekcsoporttá – *allianszá* –, ami a legtökéletesebb organizációja a termelésnek. Az ipar organizálásával nem járt azonban együtt a fogyasztás és a mezőgazdasági termelés megszervezése, ami azután a világgazdasági válság bekövetkezését eredményezte.

A MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉS MEGSZERVEZÉSE

A mezőgazdasági termelés organizálása kartellszerűen nem lehetséges. Ugyanis attól eltekintve, hogy legnagyobb részben kis egységekből tevődik össze, a természeténél fogva sem alkalmas a kartellszerű beszerzésre. A mezőgazdasági termelést csak szövetkezeti úton lehet megszervezni. A szövetkezés a kisegységek összetevődésének a legalkalmasabb formája. Termelőszövetkezeteket kell létesíteni, és itt kezdődik a kultúrparaszt legfontosabb szerepe. A mai szövetkezetektől *teljesen eltérő módon* kell a termelőszövetkezeteket megvalósítani. Nagy hibája a mai szövetkezeti politikának (csak a magyar szövetkezést értve, külföldön egészen más a helyzet), hogy *a vezetők rendszerint nincsenek érdekelve a szövetkezetnél.* Ezt kell revízió alá venni! Egy részvénytársaság vezetősége kizárólag az érdekelt részvényesekből kerül ki, mert csakis így képzelhető el, hogy minden igyekezetükkel a részvénytársaság érdekeit szolgálják. A termelőszövetkezeteket is így kell megcsinálni. Maguk a szövetkezésben résztvevő – tehát az érdekelt – gazdák legyenek a vezetők. A szövetkezet vezetéséhez azonban szaktudásra van szükség, ezért kell hazamenni az egyetemet végzett parasztfiúnak. Tudása révén a szövetkezet vezetésére alkalmas, és amellet szintén érdekelve van azzal a negyven-ötven vagy száz kat. hold földdel a szövetkezetnél, amelyen gazdálkodik. Talán nem is kell megfogni az ekeszarvát, mert a szövetkezet irányítása foglalja le majd minden idejét. Természetesen nem fényesen dotált igazgatói állás értendő a szövetkezet vezetése alatt, hanem az *altruisztikus jelleg kidomborításával be kell érni azzal a többlettel, ami a szervezetlen kínálat árai és a szövetkezeti úton elért árak között lesz.*

Ma irremotabilis a mezőgazdasági termelés. Ezért nem vásárlóképes a parasztság. A termelőszövetkezetek egységes irányítása lehetővé tenné a mezőgazdasági termények árának rentábilis megállapítását oly relatív értékben, hogy az abszolút vásárlóképeséget jelentsen. A gazdának adót, a kölcsön után kamatot, biztosítási díjakat és az alkalmazottaknak járandóságot kell fizetni. Tehát a termények árában benne kell lennie a reális üzemi önköltségnek, a forgó-és állótőke kamatainak, az adónak, a biztosítási díjnak és a vállalkozói haszonnak, mert csak így kapják meg az állam, a közigazgatás, a bankok és a biztosítóintézetek a járulékaikat és végül, hogy a gazda maga is tisztességesen meg tudjon élni. A szövetkezet feladata lenne az értékesítésen kívül a termelés irányítása is. A mai nehéz közgazdasági viszonyok mellett csak kiváló minőségű termények találnak elhelyezési lehetőséget a különböző piacokon. A minőségi termelésre kell a fősúlyt helyezni.

A DIPLOMÁS PARASZT ÚJ ÉLETE

Amint látjuk, a termelőszövetkezetek nagy, átfogó keretként organizálnák a mezőgazdasági termelést, a kultúrparaszt pedig szaktudásával irányítaná úgy a szűkebb értelemben vett termelést, mint az értékesítést. Talán sokak előtt fölvetődhetik annak a gondolata, hogy kár lesz a diplomás parasztnak annyit fáradozni, elég, ha a saját portáján teremt rendet, és gaz-

dálkodik megfelelően. Ez igaz, de munkája eredménytelen lenne részben, mert az értékesítési viszonyokon egymaga nem tudna változtatni, részben pedig a kultúrparasztság hivatás, amihez áldozatkészség és lemondani tudás kell. De előny is származik belőle. Ugyanis a megszervezett mezőgazdasági termelés következtében a kultúrparaszt életstandardja semmiben sem maradna a köz- vagy magántisztviselőé alatt. Nem is annyira a fantázia birodalmába tartozik az a lehetőség, hogy a negyven-ötven vagy száz kat. holdas gazda munkája végeztével, este autón mehet majd be a legközelebbi városkába magasabb szellemi és kulturális igényeit kielégíteni. Az pedig, hogy minden parasztházban fürdőszoba is lesz, egyenesen követelmény. Dániában már így van és pl. tudok arról, hogy *érettségizett cselédek vannak a gazdaságokban alkalmazásban, akiknek helye étkezéskor az asztalnál a gazda (aki legtöbbször főiskolát végzett) után következik és csak azután a család többi tagjai.* Nálunk is meg lehetne ezt csinálni, de előbb *új világnézetet, új ideológiát kell teremteni.*

A kultúrparaszt gondolata ez akar lenni!

Kultúrparasztnak kell lenni! A falu és a nemzet érdeke kívánja ezt; a falu, mert tévelygő sötétben járása tragédiák felé sodorja, a nemzet, mert az idők forгатagában másként nem maradhat fenn. Erjedésében van az emberiség, nem tudni, mi forr ki belőle, de egy bizonyos, nagy szelekció lesz. Lemarad mindaz, aki csak kerékkötőként szerepel az egyetemes emberi társadalom fejlődésében. Kis nemzetek komoly életpróbája előtt állunk. Vajon kiálljuk-e? Beteg a fajtánk. Csak az egykézű falukra kell gondolnunk. A lélek beteg. Évszázadokon keresztül nem törődött vele senki.

AZ ÚJ HONFOGLALÁS

Az egyke kikezdte a nemzet testét. A beteg lélek beteggé tette a testet. A Dunántúlon kihaltak a magyar faluk. Alig egy évszázaddal ezelőtt még párezer lelket számláló színmagyar faluk ma teljesen svábok, és a magyar templomot be kell zárni, mert nincs, aki hálát adjon benne a nagy Istennek ezer év minden szenvedéséért és áldásáért.

A fentiekben száraz, rideg közgazdasági beállítottsággal igyekeztem a kultúrparaszt létjogosultságát, illetve szükségességét bizonyítani, de úgy érzem, ez nem elég, mert az érzésen, a lélek mélységein keresztül kell hangoztatnom, hogy vissza a faluba, hitet, életet, reményt vinni. Nem tudom, hányan lesznek, akik megértik, mit jelent ez. Elvégezni az egyetemet és hazamenni szántani. A szántás csak szimbólum, a lényeg: a munka, a küzdelem, a kitartás, a győzni akarás, egyszóval *új honfoglalás.* Végre megérteni az idők jeleit. Ne a tradíciókon való nyargalás, az ősök kimutatott sorfala döntse el, hogy ki mennyit ér, hanem, amit két keze munkája eredményeként fel tud mutatni. Túltenni magunkat minden előítéleten és bátran kiállni, hogy ez nem a mi világunk. Ez csak felszínes valami, máz, ami alatt nagy üresség tátong. *Adjunk tartalmat az életnek.* A falu megújulására van szükség. Kultúrparasztnak kell lenni! Áldozat nélkül ez nem megy, tehát hozzuk meg az áldozatot, de nem lehet kibújni alóla azzal, hogy *miért éppen én?* Mert utána már nem kell áldozatot hozni: nem lesz kiért! Elkezdni nehéz, később már könnyen megy. Csak odáig jussunk el, hogy szinte magától értetődő legyen az egyetem elvégzése után a visszatérés a faluba. Akkor már öntudatos parasztságunk lesz, amelyik az ország sorsának irányítására hivatott.

A kultúrparaszt organizálná a mezőgazdasági termelést, és biztosítaná annak rentábil-

ítását. Nagy, égető problémánk a *telepítés*, illetve földbirtokreform megvalósításának a lehetőségét is előkészítené ezzel. Ma nem telepíthetünk. Nem kedvezőek a viszonyok. Az értékesítés nincs megszervezve, a telepes nem tudná megfelelő áron eladni a terményeit, nem tudna eleget tenni fizetési kötelezettségének, aminek következtében előbb-utóbb tönkre menne. Az organizált mezőgazdasági termelés más helyzetet teremt. A telepest a termelőszövetkezet a legmesszebbmenő támogatásban részesítené. A németországi telepítések sikere a szövetkezeteknek köszönhető. Ott minden mozzanata a telepítésnek szövetkezeti úton történik a parcellázástól egészen a gazdálkodás irányításáig. A telepítés az egyke-kérdés egyetlen megoldási lehetősége, elhamarkodnunk, elhibáznunk nem szabad, mert azzal csak rontanánk a helyzetet.

A kultúrparaszt terrénja meglehetősen tág keretek között mozog. Működése minden tekintetben csak a falu hasznára lehet. Eltekintve a szigorúan vett gazdasági vonatkozású munkától, a *falukulturális életének irányítása* is az ő feladata lesz. Nagy értékek vannak a fajtánkban, azoknak a felszínre emelése valami sajátos, eredeti patinát adna a kultúránknak. Gondoljunk csak a népdalokban megnyilvánuló mély tartalomra vagy a népművészet speciális termékeire.

Ma, amikor minden nemzet a sajátos egyéniségének a kidomborításával akar új művészi irányzatot, új kultúrát teremteni, nekiünk sem szabad kiaknázatlanul hagynunk a népünkben rejlő értékeket. Céltudatosan a felszínre kell azokat hozni, hogy alapja legyen egy nemzeti kultúra megteremtésének.

A kultúrparasztra nagy feladatok várnak. Kemény elszántsággal kell nekimennie a küzdelmeknek, mert minden körülmények között győznie kell, nehogy a nagy mérlegelések idején könnyűnek találtassunk. (*Pesti Napló*, 1934. június 24.)

*

Ugyancsak nagy feltűnést keltett ígéretes tanulmánya *A gazdasági cselédek kereseti és megélhetési viszonyai* című, mely 1935. november 25-én jelent meg a *Magyar Szemlében*, a kor kiváló történésze, Szekfű Gyula ajánlása szerint.

Kovács Imre 1929-ben költözött be a Pro Christo Diákszövetség Hársfa utcai otthonába (Diákok Háza), ahol az öntudatos népi szellem vegyült a lagymatag középosztályi elfogással.

„Vidéki református és evangélikus papok, tanítók, orvosok, állatorvosok, jegyzők, tanítók meg feltörő parasztok fiai laktak kettesével-hármasával-négyesével az egyszerű bútortatú szobákban, egymást kolléga urazták, a társalgóban Adyról, Szabó Dezsőről és Móríc Zsigmondról, aztán Fábián Dániel hatására a turáni-szláv paraszttállamról vitakoztak; a harmincas években az új népi irodalomról: Illyés, Erdélyi József, Veres Péter, Sinka István, Németh László és mások alakja bukkant fel a láthatáron.

Ebben a környezetben kezdtem írni, egyetemi hallgató koromban.”¹¹

Németh László ekkoriban a rádió ifjúsági programját szerkesztette.

Kovács Imre 1935 novemberében kereste fel őt a rádióban azzal, hogy fel akarta szólí-

tani a középiskolai diákságot falukutatásra. Az ötletet a szeghalmi Péter András Gimnázium évkönyvei adták neki, melyeket a diákok minden évben házilag adtak ki.

Péter András több száz holdas alföldi nagygazda volt, gyermektelen, aki végakarataiban meghagyta, hogy vagyonából egy gimnáziumot építsenek Szeghalmon, s a föld többi részéből, pedig gazdálkodjon az iskola. Azaz a földvagyontartsa el a gimnáziumot. Így is történt és máig igen nagy kultusza van Péter Andrásnak, a névadónak.

Visszatérve Kovács Imrre, aki meglátogatta a gimnáziumot, és arra jött rá, hogy a fiatalok, akik szinte mind egy szálíg parasztszármazásúak voltak – a megtekintett évkönyvek alapján – nem jártak a nép között. Nem mentek vissza közéjük. No ezt akarta ő megváltoztatni, és azt tanácsolta a fiataloknak, hogy tanulmányozzák rendszeresen és módszeresen a parasztság helyzetét, szokásait. Gyűjtsenek népdalokat, meséket, közmondásokat; számoljanak be élményeikről, tapasztalataikról, kutatásaikról.

A diákok nagyon fellelkesedtek ezen. Szívesen megtennék – mondták, ha beszélhetnének a rádióban, és azt tanáraik is meghallanák.

Németh László helyesnek találta ezt a gondolatot, amivel Kovács Imre megkereste és bízatta, hogy írja meg cikkét e témában. Ő meg is írta, és Németh László igen szép honoráriumot fizetett neki, viszont ő már nem sokáig szerkesztette az említett ifjúsági programot.

Németh László már nem ilyen szívesen vette Kovács Imrének, Szekfű Gyulához fűzött jó kapcsolatát.

Tekintsük át, hogy maga Kovács Imre hogyan vélekedett ezekről.

„Én forradalmárnak tartottam magam, akinek célja a rendszer megdöntése, nem pedig szolgálata, erősítése. Biztosan jó szándék is vezette a kormányt, nemcsak sorainak megbontásának kísérlete, amikor a főispánok mellé „szociális titkárokat” nevezett ki tanácsadói minőségben, s közülök mindazok számításba jöttek, akik Féja Gézától jobbra álltak (az ő meghatározása). Én balra álltam, ami nem mentesített, hogy egyes barátaim a szememre ne vessék kapcsolatam a Magyar Szemlével. Ez a folyóirat a berendezkedés (establishment) szellemi fóruma volt, támogatói köre a Magyar Szemle Társaságot alkotta, havi teáira és évi bankettjeire a meghívás társadalmi rangot biztosított. A szerkesztőbizottság elnöke gróf Bethlen István volt, a húszas évek miniszterelnöke, a folyóiratot Szekfű Gyula szerkesztette. Németh László azt tartotta, hogy Szekfű fájdalommentesen tudja elroppantani fiatal tehetségek derekát. Ha én annak számítottam, az enyémet nem roppantotta el, de lehet, hogy azért tett velem kivételt, mert nem a tehetségem szerint mért fel. Olvasta cikkeimet a Pesti Naplóban. Mondotta, hogy ő szívesen közölné tőlem megfelelő írásokat. Elfogadtam a meghívást, azzal a kikötéssel, hogy arról írok, amiről akarok, s ha nem közölheti, azt úgy fogom fel, hogy nincs mit keressek a Magyar Szemlében. Első tanulmányom... a szerkesztőbizottság kulcstagjai elleneztek... Szekfű törésre akarta vinni a dolgot, harcolt, érvet a közzétételéért, amire egy évi késéssel mégis sor került. Németh László Szekfűben kerítőt látott, aki be akarja fogni aulikus világába a fiatalokat. Történetírását nem szerette; mint mondotta, ki akarja forgatni a magyart múltjából. Legfőképpen pedig azért haragudott Szekfűre, mert szellemiségét hasonlónak vélte a Habsburg-örökség és a neobarokk társadalom eszméihez. A szekfűi „kis magyar út” és „nagy magyar út” koncepciója ellenében a „legnagyobb magyar utat” ajánlotta, ami végeredményben csak szellemi tornamutatvány-

¹¹ Kovács Imre: Találkozásaim Németh Lászlóval, Új Látóhatár, 1971. 230–238.

nak volt elképzelhető. Amikor a Válasz megindítását szorgalmazta, senki sem kételkedett, hogy kiknek vagy mire akar válaszolni, világos volt, hogy elsősorban Szekfüre és a Magyar Szemlére gondol, csak aztán a problémákra és programra. Én más emberként ismertem meg Szekfűt, büszke is voltam kitüntető barátságára. Nagy megértéssel és mély együttérzéssel figyelte a szegényparasztság életét; sohasem tagadta meg tőlem a Magyar Szemle hasábjait, ha írni akartam róluk, problémáikról. Felismerte a reformok szükségességét, elfogadta a legradikálisabb földreformra vonatkozó követeléseinket, gazdasági szempontok nem érdekelték, a nagybirtok termelési fölényét számításon kívül hagyta, amikor arról volt szó, hogy ötmilliónyi lelket beemeljünk az emberi életbe, az alkotmány sáncaiba. Szociális érzékű és felelősségű ember volt Szekfü Gyula, szigorú erkölcsi normákkal, nem félt meggyőződése, elvei kinyilatkoztatásától. Hányszor járt el a belügyminiszternél lefogott baloldaliak érdekében, mindig bátran odaállt a katonai bíróság elé tanúnak kommunista vádlottak ügyében is, amikor életek megmentését remélte. Németh László minőségben gondolkodott, az elitben hitt: „húsz igaz ember” megmentheti a magyarságot. Nagyfokú műveltsége és érzékenysége távol tartotta őt a népi mozgalomtól, írásaival, nézeteivel hozzájuk számították, valójában azonban a maga útját járta... a görögség eszményein európai távlatokkal próbálta nevelni, vezetni a magyart, de iszonya a tömegtől magányba szorította, a szellemi csigaházából nem lehetett előcsalogatni, harcainkból, akcióinkból kimaradt.”¹²

Kovács Imre utópiának nevezte azt a felfogását Németh Lászlónak, mely szerint a „magyarság az alkotók nemzete lenne, mindenki a magáéba dolgozna, mint földműves, iparos, a gyáripar szövetkezeti tulajdonban decentralizálódna, az értelmiségiek is végeznének fizikai munkát, csak az írókat és művészeket tartaná el a közösség, akik a vezetői lennének. Hogy azonban az idilli állapotba került, független egyedekből összetevődött közösségek utópisztikus társadalma miként tudná az előrehaladást, a fejlődést biztosítani, ami nélkül a fokozódó, növekvő és variálódó igényeket kielégíteni nem lehet, nem fejtette ki.”¹³

De térjünk vissza a Hársfa utcai kollégiumba, a „Pro Christo Diákok Házába”, amelyet az amerikai református diákok gyűjtéséből vásároltak. Itt alakult meg a Bartha Miklós Társaság, s itt jött létre az első kollektív falukutató csoport Magyarországon. A 30-as években döntő jelentősége volt a progresszív szellemű értelmiség kialakulásában a kollégiumoknak, az ország minden részéről idesereglett fiatalságnak.

A falukutató a 20-as években indult meg az országban.

„Az egyformának és egyhangúnak látszó falu kevés embert érdekelt a háborúig, amikor a világrengés abban is új rétegződéseket és állapotokat, új élményeket és magasságokat teremtet, s ezek aztán külön vizsgálatra szorultak.”¹⁴

Falumonográfiák, községleírások az 1920-ban megalakult „Faluszövetség” kezdeményezésére születtek. A rendszeres és elmélyültebb faluvizsgálathoz a szegedi egyetem diákjai kezdtek hozzá 1928-ban. Majd hamarosan Sárospatakon is létesült faluszeminárium, és a „Túrul” bajtársi szövetség is munkához látott.

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ Bodor Antal. A falukutató vezérfonala, Budapest, 1935.

A legszínvonalasabb kutatást azonban a Hársfa utcai kutatócsoport végezte, melynek alapító tagja volt Kovács Imre. Kutatási területe, ill. részterülete az egykekérdés volt.

Az egykekérdés sokat tárgyalt kérdése a magyar társadalomnak. Különösen Kodolányi János és Fülep Lajos cikksorozata után. A 20-as években született írások még nem tárták fel a születésszabályozás torz formája mögött húzódó teljes gazdasági és társadalmi hátteret, azért mégis messzire jutottak; főleg a földkérdés elemzésében és az erkölcsi összevetőket illetően.

A 30-as évek elején újabb társadalmi jelenségek mutatkoztak, amelyek friss megvilágításba helyezték az egyre terjedő egykezést.

Kovács Imre azt vallotta, hogy „A parasztszármazású falukutatók keményebben, módszeresebben és céltudatosabban írnak a parasztságról. Kérlelhetetlen őszinteséggel elmondják a parasztság erényei mellett a hibáit és bűneit is.”¹⁵

„Tárgyilagosan megállapítható, hogy az utóbbi évek falukutató és népi irodalmában a paraszttromantikát a középosztálybeliek, a polgári származásúak képviselik. Ők látnak valami csodálatos utolsó reményül maradt parasztságot, s még mindig glorifikálják, ahelyett, hogy reális társadalomszemlélettel vizsgálnák helyzetét.”¹⁶

Kovács Imre hangsúlyozza, hogy nem glorifikálni, hanem reális társadalomszemlélettel kell vizsgálni a parasztságot.

Fülep Lajos nem glorifikálja a parasztságot hanem „*A magyarság pusztulása*” című művében, – miután 1926-ban a Magyar Társadalomtudományi Társulat megvitatta az egyke reális veszélyét, amelyet elsősorban az örökösödési törvényben jelölt meg – maga is megírja mint református lelkész, Baranya, Somogy és Tolna széthulló magyar világát.

A Társadalomtudományi Társulat meg akarta reformálni az örökösödési törvényt eképpen: csak három gyermekes család örökölhette volna a teljes vagyont, azaz a birtokot, ahol egy vagy két gyermek lett volna, ott a harmadik, illetve a második rész visszaszállt volna az államra. Nézzük mi volt 1929-ben Fülep Lajos javaslata, miután ezt a világot feltárta: „Az emberek cifrálnak, páváskodnak, pénzükkel-vagyonukkal dicsekszenek, amit megkeresnek magukra költik – önzők, zsugoriak, kapzsiak: egykezők... Lefizetett orvosok lelküket, testüket megrontják a szülni nem akaró asszonyoknak. A férfiak önmagukat rongálják, idegeiket sorvasztják, kocsmaznak, fajtalankodásra prédálják erejüket; a múlttal nem törődnek, a jövőt nem ismerik: kurtára fogott jelen idejükben elpereget tartalmatlanul életük.

Utcáhosszat üres házak, üres tekintetű emberek: itt van a nagy kérdés, a nagy probléma, kimondhatatlanul nagyobb, mint az, hogy hányan vagyunk, hányan leszünk – az a kérdés, hogy milyenek vagyunk, és milyenek leszünk?”¹⁷

A nemzetet emberi minősége teszi naggyá, nem a népesség számaránya. A zengővárkonyi tudós lelkész ismeri a magyar történelmet.

¹⁵ Kovács Imre: Mentség, Magyar Nemzet, 1941. május 11.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Fülep Lajos: A magyarság pusztulása, Budapest, 1986. Legújabb kiadás.

Emberi minőséget csak távlatok teremtenek!

Fülep Lajos egyetlen javaslata: az értelmes jövő reményét kell az emberek számára megteremteni.

Meddig mehet ez még önnön ítéletének, fennmaradásának veszélyeztetése nélkül?

A rációk hozták ránk divatként Baranyában az egyikét.

1933-ban Illyés Gyula is ír az egykéről. *Pusztulás* című útirajzában. Térjünk most vissza az 1934-ben alakult „Diákok Háza Falukutató Munkaközösséghez”. A korán érő, szervezésre, vezetésre termett ifjú Kovács Imre vezetője, kezdeményezője volt a falukutatásnak. A csoport munkájában bekapcsolódó diákok egyetértettek abban, hogy tenni kell valamit. Az első és legfontosabb lépés nem lehetett más, mint a valós helyzet feltárása. A született politikai publicista így fogalmazott, mielőtt az Ormányságba indult: „... a politika a valóság ismerete nélkül kuruzslás, első teendőnk a valóság feltárása kell hogy legyen. Hogyan? – Menjünk a nép közé.”

A kissé patetikusnak tűnő programot tett követte. A tíztagú falukutató munkacsoport a témában ismert szakirodalmat alaposan áttanulmányozva, kutatva, két évig készült a kutatómunkára. Ők nem Zengővárkonyt, hanem a negyven református községből álló, peremhelyzetbe került Ormányságot választották.

Talán mottónak ide írhatjuk:

„... mert Isten és a történelem nem a vakoktól és hályogos szeműektől kéri számon egy nép végzetének beteljesedését, hanem a látóktól, amiért nem mertek kiáltani a veszély közeledtekor.”¹⁸

A harmincas évek közepéig a parasztság helyzetéről szépirodalmi munkák, így regények, színdarabok, esetleg versek tudósítanak, s ekkor hirtelen megszűnnek: az önéletrajz és szociográfia, a szociográfiai és szociológiai riportázs. Nyitott szemekkel tekintenek a fiatalok a magyar életbe, s a rendszeres társadalomvizsgálatot Kerék Mihály a falvakban el is kezdi. Bátran szakított a hivatalos agrárpolitikai nézetekkel, és megállapításait mindig helyszíni tanulmányokra alapozta.

Ekkor a hatéven felüli agrárlakosság fele analfabéta volt, míg az országos átlag 10% volt. Illyés Gyula a harmincas évek elején szólítja fel a magyar ifjúságot, hogy menjenek a nép közé. A nemzedékből Matolcsy Mátyás elsőnek ajánlja fel, hogy az 500 holdon felüli birtokokat sajátítsák ki.

A módszeres falukutatást a Pro Christo Diákszövetség 312. sz. öregcserkész csapata határozta el Mándy Zoltán igazgató parancsnoksága alatt. 1935 júliusában a pesti vonatról a sellyei állomáson: írógéppel, fonográffal, térképészeti műszerekkel, jegyzetekkel, tábori felszerelésekkel leszáll egy lelkes csapat, és az innen nyolc km-re fekvő Kemse községbe gyalognak. Míg gyalognak a titokzatos Ormányságban, Kodolányi megdöbbenő riportjairól és Kiss Géza kákicsi református lelkész munkájáról beszélnek.

Kovács Imre így emlékezik: „A sűrűn települt kis községek református templomainak kakasos tornyai, ahogy a fák közül az égnek meredtek, az éberséget már csak szimbolizál-

ták, többé nem jelentették...” A kemsei házak egy nagy füves, tág közteret (legelőt) szegélyeztek, ahová állatokat tereltek a jobbidőkből, de most csak kacsák sápióztak. A fiatalok este a tábortűznél a falu apraja és nagyja kíséretében Bartók és Kodály dalokat énekeltek, sorra bemutatkoztak, és igyekeztek jó kapcsolatot kialakítani a kemseiekkel. A demográfiai adatokat a XVI. századig visszamenve gyűjtötték a református egyházi anyakönyvekből. Ezt a munkát Gunda Béla etnográfus (Győrffy István tanársegéde) végezte, Kerényi György (Kodály Zoltán tanítványa) az öregeket énekelte, és lekottázta a falu teljes dalkincsét. Elek Péter (Teleki Pál tanársegéde) feltérképezte a határt, és a termelésel foglalkozott, míg Zeke Zoltán ügyvédbojtár az örökösödési viszonyokat elemezte.

1936 februárjában Kovács Imre egyedül utazik le Kemsére, hogy további részletekkel egészítse ki a kutatást. Az 1935–1936-os tanévben sor kerül az anyag tudományos feldolgozására, s a közös munka *Elküldött falu a Dunántúlon, Kemse község szociográfiája* címmel jelent meg a neves pártfogó –, Teleki Pál közoktatási miniszter ajánlásával. Kemse község élete elsőnek tárta fel tudományosan, amiről a szépirodalom a maga eszközeivel tudósított: a paraszti életforma csődbe jutott. Álljanak itt a kutatás „irodalmi” összefoglalásaként Kovács Imre sorai, amit a történetíró biztos szemével már akkor látott. „...egyedül leutaztam Kemsére, és nagyon szomorú élményben volt részem. Gyermeektelen, öreg házaspárnál szálltam meg, este a vacsoránál, miután elsírták panaszukat, hogy nincs utód, nincs aki örökölje a gazdaságot, már a nyáron engem néztek ki örökösnek, megkérdezték: akarok-e a fiuk lenni? A fogadott fiuk...”

Bor volt az asztalon, a téli éjszakában a szél sírt, a petróleumlámpa fénye meg-meglobbant, a két öreg arcán elmélyültek a ráncok, a szemük törtebben csillogott. Magukra maradásuk, didergő társtalanságuk egy olyan társadalomban, melynek meleg, emberi kötőanyagát, a közösségi érzést a születésszabályozás kollektív cinkossága felváltotta, fájdalommal megjelentette pusztulásuk elemeit, szimbolizálta a nép agóniáját. Nem válaszoltam, nem tudtam válaszolni: egyéni tragédiájuk kiszélesedett az országra, felvillant előttem is a nemzethalál víziója: a nagybirtok megfojtja a magyarságot.”¹⁹

„Ormányság tragédiáját, a szaporodás megtorpanását a földhiány okozta, ahogy azt feltételeztük. Kemsét is körülvette a nagybirtok halálgyűrűje, mint a legtöbb magyar falut; a pécsi káptalan birtoka és a nagybérletek akadályozták terjeszkedésüket. A bekerítettségük teljes volt, életük lefojtódott, és a társadalom befelé, önmaga ellen fordult. Amíg Kemse a jobbágyi közösségben szabadon használhatta a földesúri legelőt, rétet, erdőt, szabadon halászhatott a vadvizekben és a Dráva morotváiban, amíg áthajtották a kondát a Papuk-hegységbe makkoltatni, jó lovaikat fél Dunántúl vásárolta, nemhogy szabályozni kellett volna a születéseket, hanem importálták a munkaerőt, aminek egyik érdekes, fejlett formája a vőrendszer volt. Szegény parasztleányeket hoztak zadrugaszerű nagy családokba, akik keményen dolgoztak, növelték a jövedelmet, s alávetették magukat a születésszabályozás vastörvényeinek.

Negyvennyolc csak a telket (egész, fél, negyed, nyolcad, kinek mekkora volt) juttatta nekik, de levágta a gazdasági háttérületet, a közös erdőt, rétet, vizeket. Szűk lett a határ.

¹⁸ Kovács Imre: A kivándorlás, Budapest, 1938.

¹⁹ Kovács Imre: Népiség, radikalizmus, demokrácia, A kemsei táborozás, Budapest, 1992. 68.

A megoldást, a földreformot, az akkori Magyarország nem volt képes végbevenni. Az Ormánság egyike, nemzethalállal válaszolt.”²⁰

A kemsei falukutatásnak nem volt módszere, a helyszínen alakította ki a kutatócsoport az előre nem várt és vélt események után a munkát.

„Nem volt módszerünk, munka közben kellett kialakítani a falukutatás szabályait, azt a formát és módot, ahogy a kérdéseket kibogoztuk és kiértékeljük, az anyagot feldolgoztuk. Kelet-Európában rajtunk kívül a felvidéki Sarlósok, egy erősen baloldali ifjúsági mozgalom, a romániai Gusti professzor szociológiai tanszéke a bukaresti egyetemen és a Szegedi Fiatalok Munkaközössége végzett rendszeres társadalmi vizsgálatot, de egymásról csak tudtunk, egységes munkamódszer nem alakult, nem alakulhatott ki. A szegedi fiatalok büszkék voltak a magukéra –néhány ismertebb név közülük: Erdei Ferenc, Budai György, Ortutay Gyula és Tömör Viola –, mi azonban nem fogadtuk el a módszerüket, mert túlzottan dominált a marxista logika és dialektika.

Végül a mi falukutatásunknak az lett a legnagyobb értéke és érdeme, hogy nem volt módszeres a szónak szociológiai vagy tudományos politikai értelmében. Szakszerűen vizsgáltuk meg a kérdéseket, szakszerűen dolgoztuk fel az anyagot, de a munka, amit kiadtunk ezzel a komor címmel: „*Elsüllyedt falu a Dunántúlon – Kemse község szociográfiája*, emberi és magyar alkotás volt.”²¹

Kovács Imrét a magyar népfőiskolai mozgalom is saját „terepfelverői” közt tartja számon. 1935-ös *Magyar Szemle*-beli publikációjával (*A hubertendorfi népfőiskola*) nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a népfőiskolai gondolat gyökeret verjen a magyar közvélemény akkori mérvadó köreiben. A szóban forgó *osztrák népfőiskolát* oly’ nagy részletességgel és azonosulással tudta bemutatni, hogy ezzel egyfajta *modell*t állított a magyar társadalom modernizációjának útjait kereső értelmiségi műhelyek elé. Érdekes idéznünk az írás záró bekezdését: „Magyarországon e téren, kisebb próbálkozásoktól eltekintve, eddig nem történt semmi. Most egy kis csoport (a Pro Christo Diákszövetség) szerény anyagi eszközökkel, de annál több hittel és idealizmussal meg akarja valósítani az első népfőiskolát Magyarországon. A dán példa szerint a végeken, ahol nagy a veszély, kezd el dolgozni. A választás Baranyára esett, ahol a pislogó életű, egykéző magyar falvak megerősítésére van szükség. Munkálkodásuk célja röviden ez: feleletet adni arra, hogy mit jelent 1935-ben magyarnak lenni, és a Duna völgyében élni, felölelve természetesen a kérdés gazdasági, társadalmi, kulturális, erkölcsi, politikai stb. vonatkozásait. Baranyában például magyarnak lenni többek között ennyit jelent: kerülni az egykézést. Messzebb cél: Magyarországon olyan parasztkultúrát teremteni, amilyen ma Dániában van.”

Ha az első népfőiskolát nem is Kovács Imréék teremtették meg az Ormánságban, a mozgalom hamarosan elindult Sárospatakon, *Újszász Kálmán*ék faluszemináriumának folytatásaként. Kovácsnak azonban később a sárospataki falumunkáról is lesznek „modell-leíró” sorai (például *A magyar munkaszolgálat* című tanulmányban, mely olvasható *A paraszttételforma csődje* című kötetben is). Ez a tanulmány mintegy folytatása *Az értelmiség és*

a paraszttífúság című írásnak (amely ugyanitt megtalálható), s a gondolat lényege, hogy a leendő értelmiségnek (a diákságnak) a fizikai munka mezején kell „összevegyülnie” a paraszt- és munkásifjúsággal az *értékek kölcsönös cseréje és a társadalmi kiegyenlítődés, a nemzeti egység megteremtése* érdekében.

Kovács Imre szerepét e *gondolat fejlődéstörténetében* éppen az „útnak indító mester”, *Mády Zoltán* ismeri el e szavakkal (*A népfőiskolai mozgalom útja*. KIE. Budapest, 1942): „A népfőiskolai mozgalom Amerikán keresztül Japánig, Lengyelországtól Jugoszláviáig mindenfelé elterjedt. Nem célunk, hogy a mozgalom minden hullámgyűrűjét kövessük, csak még egy, az egykori Ausztria (a tanulmány az Anschluss után íródott – A szerk.) területén működő katolikus népfőiskolára, a hubertendorfiara akarunk utalni. Ennek működését magyar nyelven is elég gyakran és kimerítően ismertették, így a részletesebb taglalást elhagyhatjuk. Ki szeretnénk azonban emelni az úgynevezett hubertendorfi elveket, amelyeket az egykori osztrák közoktatásügyi minisztérium a parasztnővelődés hivatalosan elismert programjává tett. (...) Ez a népfőiskola bevonta működési körébe a legkülönbözőbb társadalmi rétegeket is, így elsősorban a parasztsággal hivatásszerűen foglalkozó értelmiséget.”²²

„Nincs a magyar irodalom történetében még egy olyan szép fejezet, mint amelyik 1935-ben indult és a múlt évben omlott össze. Kitérult az irodalom a falu felé, és az urbanusok hiába acsarkodtak: a parasztság lett a divat. Az írók nagyon bátran viselkedtek. Nem nézték a családot, az állást; nem gondoltak az üldöztetésre, s a következményekre nem alkudtak és piszmogtak; egyetlen szempillantás hatalmas perspektívájába állították a magyar falut, és feltárták összes problémáit. A közönség megdöbbenéssel és megrökönydéssel olvasta a helyzetjelentéseket, s a hatalom fel is ébredt zsibbadt kábulatából. Mindenki tudott valamit a faluról és a parasztságról, de arra, amit a falukutatók felmutattak, mégsem voltak felkészülve.”²³

1936 tavaszán Matolcsy Mátyás országgyűlési képviselő arra kéri az egyetemista Kovács Imrét, hogy járják körül az országot. Dél-Dunántúlon Zalaegerszegről indultak, Nagykanizsától lent a Dráva mentén benéztek Fülep Lajos zengővárkonyi otthonába is. Pécs, Siklós érintésével keltek át Mohácsra, majd onnét a mélykúti uradalmon keresztül Szegedre, ezután Hódmezővásárhelyre, Orosházára mennek, majd Békéscsaba és környékének tanulmányozásával fejezik be gyalogolásukat. Egy utazás alatt szereztek új impresszókat az egykekérdésről, a szektázásról és a német parasztság egyre jobban érzékelhető náci fertőzöttségéről. Ezt a Pesti Naplóban közlik. Kovács Imre a parasztságot közelről tanulmányozva már címet is ad a látottaknak: „*Vízíó*”.

Tudja, hogy történelme folyamán a magyar parasztság sosem tudott beletörődni sorsába, szolgai állapotába, erre felkelésekkel, nagyfeszültségű mozgalmakkal válaszolt, véres forradalmakkal próbált változtatni helyzetén. Azonban megmozdulásukat minden esetben leverték. Ugyanakkor ez a vereség egyetlen korban sem jelentette, hogy beletörődtek volna a megmásíthatatlanba, az elnyomottságba.

²² Kiss József—Lugosi András: Kemse tegnap, ma és holnap... avagy időszzerű-e a falukutatás az ezredfordulón? Budapest, 1999. 19—20.

²³ Kovács Imre: Levelek a Márciusi Frontról, Magyar Nemzet, 1941. április 13.

²⁰ Uo. 69.

²¹ Uo. 67.

Anint a modern magyar állam megszerveződött, karhatalmi ereje elég volt ahhoz, hogy a nép kedvét elvegye a kísérletektől, lehet, hogy a Madách-i vízió beteljesedett: „Mint ma-
lomnak barma, holtra fáradt nemzetünk, a körből, melyben jár kitörni nem bír...”

Nem akartam hinni a szememnek, nem akartam hinni a tragikus életben; ha a forradalom a vitalitás jele, akkor a magyarsággal valóban valami borzalmas dolog történt, életerejét kiölték a kietlen századok, az antidemokratikus hatalmi szerkezet. A kép ijesztő, kiábrándító, reménytelen. Egyke a Dunántúlon, szektáns önsanyargatás a Tiszántúlon, népbetegségek, befelé-fordulás, nemzethalál. Vörösmarty tépelődő pesszimizmusa, látnoki próféciája beteljesedett volna?

Megnyílt a sír: a magyarság sírja, amelyről Petőfi majdnem tébolyultan írt, és amelyet a népek milliói gyászban állnak körül?

Vagy mindez csak látomás? – írja Kovács Imre.

Azonban tagadhatatlan, hogy legújabb történelmünkbe beleszővődött a népi ellenállás tragikus, passzív eleme, egymillió paraszt kivándorolt, százezrek adták fel e világi boldogtalanságukat a túlvilág üdvéért. Mi ez, ha nem néma forradalom, a tudat és a lélek meghatárolása, az önző kíméletlen, kegyetlen földi hatalmak elől...

„Hol van már a Dózsák kora? – kiáltottam fel a könyv végén: jó urak nem kell félni, többet nem lesz parasztforradalom Magyarországon...”²⁴

1937. nagyon fontos év Kovács Imre életében! Talán a legnagyobb energiák szabadulnak most fel, ami a nagy eseményeket és a „nagy mű” megírását illeti. Szervezi a *Márciusi Frontot* és párhuzamosan írja a *Néma Forradalom* című művét. 1936. december 1-jén leült az íróasztalhoz, és 1937. január 30-án felállt, kész volt a *Néma Forradalom*. Forradalmi lelkülete a változás lehetőségeit kereste. Zilahy Lajossal megfogalmazza a Márciusi Front 12 pontját, melyet ő olvas fel, ugyanarról a helyről, ahonnan Petőfi Sándor egykor, 1848 márciusában elszavalta a Talpra magyart! A pontokban összesűrítette mindazt, ami egy korszerű, demokratikus, független ország létrehozásához szükséges. A Márciusi Front 12 pontjában a 48-as fiatalok „*Mit kíván a magyar nemzet?*” című kiáltványa fogalmazódott újjá, éppúgy, mint 1956-ban a diákok, majd a felkelt ország követeléseiben. 1937. március 15-én a Múzeum-kertben Kovács Imrét a fiatalok vállukra emelték, s úgy ünnepelték. Így vall erről egyik írásában: „Éreztem, áthasított rajtam, hogy belém sűrítették hitüket, emberségüket és magyarságukat; tőlem várják a drámai órában, amikor a magyar sorsot kivívta a végzet, hogy mindannyiunkért, a nemzetért helytálljak. Mondjam el azt, amit most el kell mondani! Kiáltsam a világba, hogy szabadságot akarunk, függetlenek akarunk lenni!”²⁵

További vallomása A Márciusi Frontról: (A falukutatás kezdetén alakult, és nagy fejlődésen ment át. A fejlődés egyes állomásai magukon viselik a falukutatás eredményeinek hatását.)

„A kommunisták változatlanul állítják, hogy a Márciusi Front a kezdeményezésükre jött létre, ami egyszerűen nem igaz. Voltak kommunisták is a Márciusi Frontban, ismertük őket, együtt dolgoztunk velük, de mint mozgalmat egyedül és kizárólag mi, nem kommunista népi intellektuelek alapítottuk.

A Márciusi Front gondolata a budapesti Centrál Kávéházban született meg, ahol minden szerdán délután ötkor összejöttünk. Az asztaltársaság legállandóbb tagjai Féja, Kodolányi, Illyés, Tamási Áron, Szabó Lőrinc és Sárközi György voltak. Én is ott voltam minden szerdán ötkor, amikor ugrai Szabó Pál szerint elveszett a világ... Mindmáig adós maradt a válasszal, hogy miért. Ő ritkán jött közénk, jobb szeretett Sinkával, Erdélyi Józseffel és Boda Gáborral egy Szentkirályi utcai borozóban üldögegni. Ritkán jelentkezett a Centrálban Veres Péter, Németh László és Zilahy.

1937 elejére asztaltársaságunk annyira megnövekedett, hogy a főúr, Gusztai bácsi, akiről tudtuk, hogy Hetényinek jelent, a pincébe telepített bennünket.

Egy ilyen tömegösszejövetelen, amelyen a debreceniek is jelen voltak, határoztuk el negyvennyolc méltó megünneplését.

1937. március 15-én Zilahyval és Féjával a Múzeum Kávéházban egyeztetjük beszédeink szövegét – mi voltunk a szónokok... A Múzeum-kertben már több ezer ember szorongott, acélkék egyenruhás, elegáns rendőrtisztek idegesen szemlélték a szakadatlan gyülekezést. A levegő terhes volt, a helyzet megérett a mozgalom proklamálására. „Félsz?” – kérdezte tőlem Zilahy... „Igen – feleltem –, de azért végigcsinálom, amire vállalkoztam.” Öt perc múlva már ott álltunk a történelmi lépcsőkön, alattunk a tömeg morajlott, valahol a szélén, a Kálvin tér felé szegény anyám álldogált Endre és László öcsémekkel. Ő szintén eljött, hogy megnézze, hová vezetett Imre fia útja a Felső-Göböljáráspusztáról...

Felejthetetlen, megrázó és felemelő pillanat volt. Dörgő taps minden mondat után. Én olvastam fel a Márciusi Front tizenkét pontját.”²⁶

Kovács Imre így emlékszik vissza a tizenkettedik pontra:

„A tizenkettedik pont megcáfolja a kommunista kezdeményezést: „Követeljük a Duna-völgyi népek számára a hovatarozandóság kérdésében az önrendelkezési jog tiszteletben tartását. A pánszláv és pángermán imperialista törekvésekkel szemben a Duna-völgyi öncélúság és konföderáció gondolatának megvalósítását...”²⁷

Az ünnepség végéről is beszámol:

„A tömeg nem oszlott szét, ott állt megrendülten, egy nagy élmény részeseként... Azután hirtelen megtört a varázslat, és ötezer torok kiáltotta: Éljen a Márciusi Front! Éljen a népi Magyarország! – Barátaim, drága fiatal magyar testvéreim, ha hiszitek, ha nem, az 1956-os forradalom, ott, akkor kezdődött el a Nemzeti Múzeum történelmi lépcsőin...”²⁸

A továbbiakban szükségesnek látom teljes terjedelmében közölni a „*Mit kíván a magyar nép?*” című cikket, mely tartalmazza a a *Márciusi Front* programjának tizenkét pontját is.

²⁴ Kovács Imre: a *Néma forradalom*, Budapest, 1937. Cserépfalvi Kiadó.

²⁵ Kovács Imre: A népi irodalom hőskora. A Márciusi Front, Új Látóhatár, 1958. 2–3. sz.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

Kovács Imre már a falukutató mozgalomban is egy új korszak nyitányát várta. Folytatként a szociális Magyarországot szerette volna megvalósítani; vagy úgy, hogy a hatalmon lévők gyökeres reformokra szánják el magukat, vagy úgy, hogy az „új arcú magyar ifjúság” által mozgósított tömegek kikényszerítik azt. Így értelemszerű, hogy miért született meg a *Márciusi Front*. A fiatalok és az írók találkozási nyomán megszületett Márciusi Front, a népi gondolat politikai szinten megfogalmazó mozgalma. Egyébként 1937. március 15-én a népi mozgalom laza szervezetté fejlődött. Vezetősége, beiratkozott tagjai még nem voltak. Lényegében egy olvasó tábor volt, érzelmi közösség, hallgatóság.

A mozgalom hívei néhány lapja: a Válasz, Szabó Dezső – füzetek, Németh László Tanuja, a debreceni fiatalok szerkesztésében megjelenő Tovább c. lap, a Gombos Gyula által szerkesztett Magyar Út vagy a Kovács Imre által szerkesztett Híd című, később Szabad Szó című lap köré tömörültek.

Országsszerte előadásokat is tartottak. A Márciusi Front irodalmi bemutatkozása a Zenekadémia nagytermében volt 1937. őszén.

Kovács Imre így ír előadó körútjairól:

„Igazi hallgatóságom a tiszántúli mezővárosok agrárproletáriátusa, szegény parasztsága volt, akiknek problémái a legjobban foglalkoztattak, és akikért harcba indultam, mint politikus. Sohasem fogom elfelejteni azokat a forró hangulatú tömeggyűléseket a hajdúszoboszlói, debreceni, békéscsabai, gyulai, hódmezővásárhelyi, makói, kecskeméti, szegedi gazdakörökben, olvasóegyletekben vagy a helybeli nagyszálló nagytermében, amelyeken ködmönös, báránybőr kucsmás parasztok szorongtak az első sorokat elfoglaló intellektuális és középosztálybeli érdeklődők mögött. A gyéren megvilágított helyiségekben gondterhes arccal meredtek előre a parasztok, tekintetükben szorongás és reménység volt, vizsgatartott lélegzetükben lefojtottság, egész lényükben olyan magatartás, ami félreérthetetlenül kifejezte, hogy ezek az emberek elérkeztek szenvedéseik és türelmük végső határához, és változtatni akarnak sorsukon... Nem voltam gyáva... nem féltem, de mégis belső borzongás fogott el, valahányszor egy keményebb mondatomra, határozott kijelentésemre a hallgatóság felmorajlott vagy fészkelődni kezdett, s a mindig ideges rendőrtiszt vagy szolgabíró az emelvényen, aki az államhatalmat és a cenzurát képviselte, idegesen kopogtatni kezdett a ceruzájával, és a tekintetével a kirendelt csendőrjárőr parancsnokát kereste, hogy a rendelkezéseit késedelem nélkül végrehajthassa.”²⁹

„Nincs vége a falukutatásnak, és nem bukott el a Márciusi Front. Szervezete nincs, tömegei nincsenek, mint ahogy sohasem voltak, mert mindig a szellemi mozgalom köntösében jelentkezett, és inkább csak barátság és közös felfogás tartotta össze tagjait. Most, amikor Európa legválságosabb idejét éli át, és amikor olyan perspektívák nyílnak előttünk, melyek már a jobb jövő ígéretét intik felénk, tiszta szívvel és józan elmével azt csináljuk, amit népünk érdeke ma, ezekben a napokban tőlünk megkövetel. A falukutatásnak vége, de az igazi feladatunk, a nagy munka még csak most kezdődik. Új élet kapujában áll a parasztság és a munkásság, s a mi kötelességünk átvezetni őket az élet kapuján, hogy belép-

hessenek abba a világba, melyet évszázadok óta hirdettek meg nem alkuvó, bátor szellemek... most kezdődik valójában a küzdelem.”³⁰

Térjünk most vissza 1937. márciusi 15-éhez, amikor is *felkeresi Cserépfalvi Imrét a Néma forradalom kéziratával*. A jószemű és merész kiadó egy éjszaka elolvassa és feltétlenül kiadásra javasolja. Közismert a szakirodalomból, hogy ezután szinte minden könyvét Cserépfalvi adja ki, aki közben igen megkedveli őt, s atyai jó barátság alakul ki kettejük között.

Kovács Imre így vall röviden a Néma forradalom című művének megírásáról, ennek közvetlen okáról:

„Nekem nem volt szükségem módszeres falukutatásra ahhoz, hogy a parasztságot, a magyar falu kétségbeejtő viszonyait megismerjem. Én beleszülettem az agrárszegénységbe – tudjuk, hogy ősei még nagyparaszti sorban éltek a Tiszántúlon, csak a XIX. század második felében csúsznak le –, annak súlyos problémáiba; a falukutató táborozás 1935 nyarán Kemsén, 1936-ban pedig a Tölna megyei Sárpilisén csak felújította emlékeimet, amelyeket magammal hoztam a mélyből; bővítette, szélesítette látóhatáromat, amely lassan magába foglalta az egész országot.”³¹

A könyvet váteszi keserűséggel írta, a német veszélyt történelmünk egyik legnagyobb kihívásának tartotta. Sokszor és sokan elmarasztalták őt az *Egy batyúval* című cikke miatt, amely a német kitelepítésről szólt, igen félreérthetően. Kalász Márton író, a Magyar Írószövetség elnöke *Tizedelőcédlálék* című könyvében (2000, Bp.) feloldja ezt, a kitelepített magyarországi németek nevében is, legalábbis így értelmezhető 2000. március 13-i interjúból, melyet a Magyar Nemzet című újságnak adott:

„– Mi a véleménye: miért kellett kitelepíteni a magyarországi németiséget? – A politikai hisztériakeltés azonnal érdek karaktert kapott. A kitelepítésnek sokan hasznát látták. Ezt le is írta Kovács Imre, akitől általában azt a mondatát idézik, miszerint batyúval jöttek, batyúval menjenek. Ennél a mondatnál Kovács Imre sokkal több volt, ezt bizonyítja az is, hogy miután a budaörsi sváb házakban folyó fosztogatást látta, elítélőleg nyilatkozott. Szemben Veres Péterrel, aki a fővárost körülvevő fasiszta gyűrűről beszélt. A korabeli magyar politikusi gárdából Bibó István volt szinte az egyedüli, aki józanul gondolkodott. Nemcsak arra hívta fel a figyelmet, hogy Magyarország egyik értékes népcsoportját veszti el, hanem arra is, hogy a németek kitelepítése kitűnő adu lesz a csehszlovák politika vezetőjének, Benesnek a kezében. A felvidéki magyarok trianoni határon való átdobálását segíti elő a magyar politika a németek elzavarásával – állította Bibó.”³²

Menjünk hát vissza a *Néma forradalom* című műhöz, bár a fenti német kérdés körüli félreértések is érintik részben a témát.

A Néma Forradalom *Cserépfalvi Imre* kiadásában 1937-ben a könyvnapon jelent meg olyan művek társaságában, mint *Veres Péter Számadás* című önéletrajzi regénye, *Szabó Zolt-*

²⁹ Kovács Imre: A népi irodalom hőskora. Mozgalom vagy párt? Új Látóhatár, 1958. 2–3. sz.

³⁰ Kovács Imre: Levelek a Márciusi Frontról. Vég vagy a kezdet? Magyar Nemzet, 1941. április 13.

³¹ Kovács Imre: A népi irodalom hőskora. A Néma forradalom, Új Látóhatár, 1958. 2–3. sz.

³² Batyúval jöttek, batyúval mentek. Kalász Márton a tizedelő cédlálékról, a kitelepített németekről és az elyek temetőiről, Magyar Nemzet, 2000. március 13.

tán: A tardi helyzet, Antalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc és kora, Földi Mihály: Isten országa felé, Kodolányi János: Boldog Margit, Karinthy Frigyes: Tanár úr kérem, Schöppflin Aladár: A magyar irodalom története a XX. században.

Kovács Imre szociográfiája nagy siker lett. Az első 2500 példányos kiadást napok alatt elkapták, Cserépfalvi, a második kiadást háromezer példányban jelentette meg. A vihar sem maradt el: október végén a Budapesti Büntető Törvényszék megkezdte az osztályellenes izgatással vádolt Kovács Imre perét, mely december végén fejeződött be. A szerzőt háromhavi fogházra ítélték, elrendelték a könyv elkobzását.

1938. november 24-én a büntetés előírta, hogy az ország összes egyeteméről ki kell zárni, nemzetgyalázás bűne miatt! Így nem tudott diplomát szerezni, (hiszen az események közvetlenül az egyetemi tanulmányok befejezése előtt történtek), annak ellenére, hogy kiváló tanuló volt. Rezignáltan fogadja a kizárást, s így vall helyzetéről: „E pillanatban az a helyzet, hogy három hónapot kell ülnöm, elvesztettem politikai jogaimat, se választó, se választható nem vagyok, elvesztettem igényemet a diplomára, és mindössze 26 esztendő vagyok... Túl fiatalon ért a szigorú büntetés, viszont ez a fiatalságom adja meg az erőt és reményt arra, hogy rendületlen magyar hittel folytassam fajtám boldogulásáért való munkásságomat. Feltétlenül meg kell írni a falu új arcát, amely most van kialakulóban, amikor világáramlatok és technikai közbehatások folytán a paraszti életformák is elvesztették ősi kereteiket.”³³

Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Rektora, Dr. Andorka Rudolf akadémikus 1996. április 17-én egy Határozattal visszavonta, illetve megsemmisítette a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Rektori Tanácsa által – 1938. november 24-én hozott 2916/1938 szám alatt iktatott – műgyetemi kizárást. Ezzel némi elégtételt kapott a már halott író-politikus, ki nek szociológiai mesterművét a Közgazdaságtudományi Egyetemen régóta kötelező olvasmánynak írták elő a hallgatóság számára.

A védőügyvéd: *Sulyok Dezső* azt mondta, hogy „a Néma forradalomban új eszmék jelentkeznek, egy új generáció követeli a reformokat, és ezeknek az eszméknek egy napon győzni kell.”

Nézzük, mi bőszítette akkor a hatalmat?

Kovács Imre érzékeltette: a forradalmi helyzet nem szűnt meg, sőt a társadalmi méretű „betegség” tünetei, a deviáns jelenségek a válság elmélyülését tanúsítják. Megírta, hogy a huszadik század civilizációjának bilincseibe vert parasztság nem tud megmozdulni, ezért más utakon keresi a feszültség levezetését. Ez a birtokos parasztságnál az egykézésben, a nincstelen parasztságnál pedig a háború előtt a kivándorlásban, a háború után a szektázásban nyilvánul meg. Egy elsüllyedt nép mélyen a történelmi idők színe alatt csinálja a maga néma forradalmát. A néma itt nem azt jelenti, hogy csendben csinálják a forradalmat, hanem azt, hogy lázadás nélkül megy végbe a társadalom bomlása, szétbomlasztása. Olyan kórkép tehát ez, mely a pusztulás többféle változatát ragadja meg. Mert a szekták, az egyke, az öngyilkosság, a kivándorlás a válság elmélyülését tanúsítja.

Kovács Imre bár az agrárszocializmust pozitívabbnak tartotta, mint a szektás kiűtkeresést, de nem az igazi megoldásnak. Konceptiója szerint az agrárszocialista szervezkedés nemcsak az üldözés miatt akadt el, hanem azért is, mert az agrárszocialista programok túlságosan kijózanítóan hatottak. A munkásmozgalom teoretikusai szeme előtt a kollektív berendezkedésű szocialista állam képe lebegett, és a nagybirtok határozottan megfelelőbb volt számukra, mint a kisbirtok. Csak kevesen méltatták a kisbirtok előnyét, és még kevesebben szálltak síkra a mezőgazdasági kisüzemekért. *Kovács Imre elhatárolta magát a kollektivizálás kultuszától, ideálja a közép- és kisparaszti, polgári társadalom. Ebből a szempontból elemezte a magyar társadalmat.*

„Van egy birtoknagyság Magyarországon – írja –, amelyik még kellő anyagi függetlenséget biztosít tulajdonosának. Ezen a kategórián, úgy a tíz-ötven kat. holdon belül a parasztság egészségesebb gondolkodású és bizonyos mértékig kezdeményező felfogással bír. Ha a válság nem kezdi ki őket még jobban, akkor ez a réteg lesz a jövőben a falu életének irányítója minden téren.” A földreform melletti agitációját is ez az eszmény mozgatta, hatotta át.

Néhány évvel később – hallottuk dr. Erdős Ferencnek, a Fejér Megyei Levéltár helyettes igazgatójának szavait – Kovács Imrét és Erdei Ferencet tekintették a „paraszti polgárosodás” képviselőinek. Kettejük felfogása között azonban nagy a különbség. *Kovács Imre meg volt győződve a paraszti polgárosodás kikerülhetetlenségéről, olyan harmonikus társadalmi fejlődés szükségességéről, amelyben elevenen élnek a népi, a közösségmegtartó és fejlesztő értékek. Erdei abban különbözött tőle, hogy a mezővárosi társadalom sok szempontból idealizált közösségi, kollektív formáját tartotta megvalósíthatónak. A koncepciók különbözősége kettejük politikai útjának kettéválásában is tükröződött. Erdei – belső vívódásai ellenére – eljutott a kollektivizálás igényléséig, ám Kovács Imre következetes magatartással, politikusként majd száműzöttként is megmaradt a polgárosodó paraszti társadalom eszményénél.*

Adódik a kérdés, hogy sikerült-e Kovács Imrének műveiben a társadalmi kutatás tudományos módszereivel olyan eredményeket felmutatni, melyek a mai társadalomtudományok (ezen belül, szociológiai, közgazdaságtan, filozófia, politológia stb.) szempontjai szerint is érvényesek, iránymutatóak.

Tekintve, hogy a kor kiváló gondolkodói is méltatták műveit (pl. Szekfű Gyula történész), így nemzeti fejlődésünk történetében is elkerülhetetlen írói-politikai munkássága.

Szekfű Gyula, Féja Géza és Kovács Imre izgatási, nemzetgyalázási perére hivatkozva kifejti, hogy mi az, amivel egyetért és mi az, amivel nem. Ezt azért is tartom lényegesnek megemlíteni, hogy ma is nyitottnak és részben megoldatlannak tűnnek ezek a gondolatok.

A Három nemzedékben Szekfű leírja, hogy két és félmillió ember biztos munka és jövedelem nélkül tengeti életét.

Többször hivatkozik a nagybirtok egész Európában egyedülálló helyzetére.

A nemzetileg szükséges folyamatban a magántulajdonba való beavatkozást nemcsak a mai állami gyakorlat teszi lehetővé, hanem a katolikus szociális tan is, amint azt a *Guadagesimo anno* részletesen kifejtette. Hozzáteszi, hogy az a politika, mely szerint egyházi kapcsolatok felhasználásával engedik a katolikusok védeni a világi nagybirtokot, nem tartja se jó politikának, se a nevezett enciklika tanításának megfelelőnek.

³³ A Néma forradalom. A Néma forradalom a Parlament és a Bíróság előtt, Budapest, 1989. Cserépfalvi-Gondolat-Tevam

Írásaiban súlyos megítélés alá esik a középosztály, melynek széles rétegei nem látják be az említett folyamat szükségességét, azt akadályozzák, követőit forradalmár szintben tüntetik fel.

Szekfű ugyanakkor bevallja, hogy ő a nagybirtokot még a XVIII. században is nemzetfenntartó erőnek ismeri el, viszont történetietlennek tartja azt a felfogást, mely Dózsában szabadsághőst, felkelésében örvendetes dolgot lát, s kiszínezi az elnyomás tényeit, de elhallgatja a parasztok kegyetlenségeit.

És a leglényegesebb gondolat pedig így szól:

a magyar társadalom átalakítását sürgős szükségnek tartja, de organikus munka által, nem pedig forradalom által véli létrehozandónak.

A forradalmat magába véve is ahistorikus dolognak véli, mely a magyarság akkori helyzetében káoszt, belső szolgaságba dőlést végső fokon idegen uralmat jelenthet, és a magyar történet önálló folyamatának megszűnése következne belőle.

Szekfű azt vallja, hogy Kovács Imre nem a forradalomra akarta izgatni népét, hanem a békés és organikus fejlődés híve, a Néma forradalmat komoly és tanult társadalmi rajznak ismeri el.

De nézzük meg, hogy mi vezérli a könyv létrejöttét, hiszen ezt Pálffy Elek dr., Kir. törvényszéki bírósági elnök is izgatottan kérdezte a kihallgatáson. Alig akarta hinni, hogy az író saját elhatározásából fogott munkájához, és születése révén érezte úgy, hogy neki beszélni kell arról, amit átél.

„Elhatároztam, hogy megírom fajtámnak, a magyar parasztságnak a történetét és mai helyzetét. A kéziratot elvittem Cserépfalvi Imre könyvkiadóhoz, az egy éjszaka elolvasta, jónak találta, és kiadásra elfogadta.”³⁴

Kovács Imre a Fejér megyei uradalomban, ahol gyermekéveit töltötte, a feudalizmus ittmaradt csökevényét reménytelennek tartotta. Iskolái végzése közben találkozott az új magyar értelmiség munkájával. „Egy kiábrándult ifjúság kereste Trianon perspektívájában a magyar bűnöket, és így jutottak a legbiztosabb nemzetfenntartó réteghez, a magyar parasztsághoz.”

A magyar sorskérdésekkel foglalkozott a *Pro Christa Evangélikumi Keresztyén Főiskolai Internátus Faluszemináriuma* is, melynek Kovács Imre szintén tagja volt. Éveken keresztül az ország külrészein, de különösen a Dunántúl egykés vidékén végezte falukutató munkáját vasárnaponként. Több tanulmányutat tett Matolcsy Mátyás országgyűlési képviselővel. Láta az egykébe és szektába menekült magyar parasztság eltorzult életdrámáját, s mindenekelőtt a kivándorlást.

1800–1914-ig mintegy 50 millió ember hagyta el Európát!

32 millió Észak-Amerikába ment, a 18 millió szétszóródott a világban. A háborút megelőző másfél évtizedben 1,4 millió magyar parasztnak kellett Amerikába vándorolnia, mert jelenlétükkel veszélyeztették a nagybirtokot. Kovács Imre szerint a nagy nyugat-európai országok biztosították pozíciójukat az emigrációban, ellenben Közép-Európa népeinek csak konc és szolgaság jutott.

Elemző munkájában hosszasan fejti ki, hogy a XV. században még a magyar parasztság honvédelmileg, gazdaságilag, politikailag teljes.

A továbbiakban az lett volna a teendő, hogy a nemzet fogalom rájuk is kiterjedjen, kiterjesztessék, mert ha a parasztság felemelkedése minden vonatkozásban megtörténik, akkor a magyarság sorsát a későbbi századok sok mindenben másként alakítják.

Ebben az időben 7–8000 mezőváros van az országban. Lakossága kiemelkedett a jobbágyi állapotból. A földesúrral szemben egy összegben vállalta az úrbéri kötelezettséget és beszolgáltatást.

Így ezek szinte köztartozásként jelentkeztek, és a gazdasági, valamint szociális fejlődés biztosítva volt, s a magyar agrárpolgárság kialakulását lehetett remélni.

Az első kolozsmonostori egyezség negyedik rendként fogadta el a parasztságot, a nemesek, papok és polgárok mellé, és a Bábolnára tervezett évenkénti paraszt-országgyűlésnek valósággal alsházszerepet szánt.

A második kolozsmonostori egyesség azonban mindezt visszavonta, és ráadásul a török háborúk előestéjére esik.

Kovács Imre a Mátyás-korabeli erősen művelődő, nyelvében egységes és biztató népi tartalékokkal rendelkező magyarság idejéig vezeti vissza a nagy sorskérdéseket, pl. a szaporodást is. Azt vallja, innentől beszélhetünk az oligarchiák jobbágyellenes hangulatáról és a mohácsi vést előkészítő Dózsa-forradalomról.

A magyarság sorsa a bölcsőben dől el, a következő századokban! A fehér ember hanyatló szaporodását állítja szemünk elé és jó előre prognosztizálja ezzel Európa sorsát. Európa hegemoniáját Spengler már megszírta.

A korosztályi piramis mennyiségi vesztesége, minőségi deficitte is fenyeget és a statisztika hideg törvényei nem a legbiztosabbnak ígérnek a jövőt, jövőnket.

Kovács Imre kiútnak egyedül a nemzeti megújítást jelöli. „Rá merünk-e lépni erre az útra, mely alázatos önvizsgálaton és heroikus magatartáson keresztül vezet a célhoz, vagy továbbra is nemzeti illúzióink légvárát építjük, és nem merünk szembenézni sorsdöntő problémáinkkal” – teszi fel a kérdést önmagának és nemzetének.

Irodalmi munkáját az ellene indított hajsza nem csökkentette. Évenként jelennek meg új munkái: 1938-ban *A kivándorlás*, 1939-ben első regénye, *Kolontó* címmel. 1940-ben *A parasztéletforma csődje*, majd egy évre rá *Magyar feudalizmus – Magyar parasztság* című könyve.

1938-ban, amikor is *A parasztéletforma csődje* című könyvét írja, Gyomárról, a tiszántúli nagyközségről gyűjti megfigyeléseit. Bár egy dunántúli uradalomban született, de apja s két évszázadnál is távolabbi minden őse ebben a faluban élt. Itt eszmél rá arra, hogy mit is jelent parasztnak lenni ebben az országban. Közvetlen környezete emlékezteti a parasztéletforma rideg törvényeire, hiába lépte át a társadalmi hierarchia néhány fokozatát. Így vall erről:

„Sokszor – amikor együtt volt a nagy család, s balladaszerű vallomások hangzottak el a parasztélet kibírhatatlanságáról és a menekülés gondolatáról – kimondták a legnagyobb igazságot: nekünk és a földnek mindent el kell bírni! Ilyenkor múlt és jövő találkozott, és

³⁴ Uo.

én büszkén gondoltam arra, hogy közübük tartozom. S mégsem mertem eddig vállalni sorsuk megírását: mindjárt félszeg lettem vagy elfogult, amint tollat vettem a kezembe, olyan közelről érzem lélegzetüket.”³⁵

S valóban a magatartásukból már buszonöt évesen meglátta, hogy mi az, ami nem a polgárosodás, hanem a proletarizálódás felé mozdítja el a parasztságot. Erre időben felhívja a figyelmet! Ismerte saját osztálya bűneit, akár középosztályról, akár más agrártársadalmi osztályról is legyen szó. *Ő maga a középosztály felé törekedett, és ebben megroppant gyermekkor, korai árvasága sem akadályozta. De az ő szavaival élve csak az „első lépéseket tehetette meg a középosztály felé, soraiba nem juthatott be.”* Talán ennek egyik legfőbb oka az, hogy 1938. november 24-én az államvizsga előtt álló igen tehetséges Kovács Imrét kizárják a Magyar Kir. József Nádor Műegyetem Mezőgazdasági Fakultásáról, s egyben az ország összes egyeteméről is kitiltják!

Az 1938-as év egyre gondterheltebb. A nyilasok falragaszokkal lepik el a házfalakat. 1938 a miénk! – olvasható a magabiztos hatalomátvétel jelszava. A gyenge, tehetetlen Darányit, Imrédy váltja a miniszterelnökségben. Machiavellisztikus szellem, aki téved a nemzetközi megítélésben. Német orientációjú politikával előkészíti belépésünket a háborúba. Létrehozta az ún. szociális titkári, tanácsadói intézményt; ami azt jelentette, hogy a népi írók közül szakértőket nevezett ki a főispánok mellé.

Kovács Imre megjegyzi, hogy sem Illyés, sem Erdei, sem Veres Péter, sem Darvas sem pedig ő, szóba nem kerülhettek a titkári feladatra.

„... a gondos szelekció megkímélte a kompromittáltságtól...” – mondta.

Elérkezett a Márciusi Front évfordulójának megünneplése, nagygyűlésre készültek ismét a Múzeum-kertben. Kovács Imre lett volna a főszónok. A politikai alaphelyzet az volt, hogy az Anschluss két nappal korábban a Harmadik Birodalmat közvetlen szomszédunkká tette.

Az összesereglett tömeg választ várt a német veszélyt illetően.

A gyűlést azonban az utolsó pillanatban betiltották. A tömeg most ismét vállára vette Kovács Imrét és bevitte az Egyetem-kertbe.

Közben *Haim Péter főkapitány-helyettes, a politikai osztály hírhedt vezetője várakozott a Múzeum körül felől, hogy azonnal letartóztassa Kovács Imrét. Nem sikerült, mert megmenekült, de másnap reggel a Diákok Házában korán reggel előállították.*

Megkezdődött a kihallgatás. A vád így hangzott: a nagybirtokos osztály elleni izgatás és nemzetgyalázás!

Az ausztriai események, a Múzeum-kerti ügy, a rendőri zaklatások országszerte felerősítették azt a kérdést, hogy hogyan is alakuljon a Márciusi Front után a politikai helyzet.

Mozgalom inaradjon vagy párt legyen? Megoszlottak a vélemények. Akik, mint például *Kodolányi János, Szabó Lőrinc, Tamási Áron, Zilaby Lajos* a mozgalmat támogatták, írtóztak a pártpolitikától.

A debreceniek pedig azért voltak ellene a pártalapításnak, hogy ne akadjon vetélytársa a kommunista pártnak.

A másik csoport, akik minden jel szerint erősebbnek tűntek, kiálltak a pártalapítás mellett. Ehhez hozzájárult az is, hogy 1938. végén az agrárproletáriátus nagy tekintélyű lapját, a *Szabad Szó* főszerkesztését – melyet egykoron *Mezőfi Vilmos* szerkesztett – átvette *Féja Géza*. Féja később jobbratolóldása miatt átadta a szerkesztést az ugrai *Szabó Pálnak* és *Kovács Imrének*.

Rövid időn belül komoly tábor szerveződött a lap köré, öntudatos parasztok, akik változást szerettek volna, és elfogadták a népi tábor programját. Egyre világosabbá vált az 1939-es választások után, hogy az akkori rendszer nem hajlandó a demokráciát átvenni, az ország sodródik a háborúba. Ebben a politikai helyzetben, *Péter Pál napján Makón megalapítják a Nemzeti Paraszt-pártot*. A Maroson egy dereglyén történik, mert a parton csendőrök cirkáltak. *Erdei Ferenc* bérelte a dereglyét, jelen voltak: *Veres Péter, Szabó Pál, Sinka István és Kovács Imre*. A leírások szerint vagy ötven harcos, kemény paraszt mondta ki a Parasztpárt megalakulását. „Azzal az igénnyel nézem a Parasztpártot, hogy ebből egyszer országot vezető, nagy párt lesz.”³⁶

Kovács Imre e szem előtt álló perspektíva kulcsát abban látta, hogy a Parasztpárt társadalmi bázisát, súlypontját a szegényparasztságról, lényegében a Kisgazdapárttól elbódító középparasztságra helyezte át, s követelte, hogy a párt a Kommunista és a Szociáldemokrata Pártnál lévő paraszti tömegek elbódításában is részt vegyen.

Summázatként mondhatjuk, hogy végül Kovács Imre a szörnyű zsarnoki uralom láttán – saját kárára – *eljutott a parasztegységig, majd a polgári létforma igenléséig.*

1939. szeptember 3-án ismét detektívek vártak rá. Az Ulászló utcában lakott ekkor anyjával, s neki magyarázta, hogy a németek nem nyerhetik meg a háborút. Ezt az 1939. évi Statisztikai Zsebkönyvből „olvasta” ki.

„1939. október elején behívtak katonai szolgálatra a kárpátaljai *Husztra*. Póttartalékos karpaszományosként aknavető lettem, s bár nem értettem egyet az ország politikájával, igyekeztem jó katona lenni. Karácsonykor leszereltek, 1940 elején bevonultam. *A Néma forradalomért* a Markóba, onnét a Gyűjtőbe. Büntetésem kitöltését újabb katonai szolgálat szakította meg; Magyarország az első háború elvesztését követően 1940 nyarán mozgósított először teljes hadilétszámmal. Félmillió ember állt fegyverben, én mint őrvezető a 54-es gyalogezred nehézfegyver-századába a romániai határ észak-erdélyi szakaszára kerültem, és rövidesen tizedesnek, majd szakaszvezetőnek léptettek elő. Alakulatom kimaradt az erdélyi bevonulásból, sok volt a ruszin közöttünk, akiket megbízhatatlannak minősítettek, bennünk, néhány baloldali intellektuelben és pesti munkásban sem bízhattak különösebben; ősszel feloszlatták az alakulatot.”³⁷

1942. március 15-én a *Magyar Történelmi Emlékbizottság* szervezte koszorúzáson a parasztság nevében Bajcsy-Zsilinszky Endrével ők koszorúzták meg Petőfi szobrát.

„Egy nyugodt év után 1942 tavasza megint *Huszton* talált, de alighogy megérkeztem,

³⁵ Kovács Imre: A parasztéletforma csődje, Budapest, 1940.

³⁶ Tóth István: A Nemzeti Parasztpárt története 1944–1948. Budapest, 1972. 122.

³⁷ Kovács Imre: A népi irodalom hőskora. A harmadik út, Új Látóhatár, 1958. 2–3. sz.

máris tartalékba helyeztek. A különös intézkedés okát Pesten tudtam meg: április 7-én, kora reggel a VKF 2. nyomozói bevittek a Hadik laktanyába. Mélyen az utca szintje alatt, egy pincezárkában töprengtem, hogy miért is kerültem a hírhedt épületbe. A feleletet a brutális Bándy csendőrszázadostól kaptam meg, aki a kihallgatásomat vezette, és közölte velem, hogy hazaárulásért vagyok náluk. *A Britisch Intelligence-szel dolgozó magyarok voltak be egy németellenes akcióba, futárunkat a Gestapo Isztambulból követte, Budapesten a VKF 2. letartóztatta, és a nála lévő dokumentumokból, amelyeken a fedőnevem Kimre volt, felfedezték a kilétemet, és mielőtt a rendelkezésünkre bocsátott rövidbullámú adó-vevő készüléket és a könnyű fegyvereket használhattuk volna, letartóztattak.*

Hét nap a Hadikban és három hónap a Margit körüti katonai fogházban statáriális hadbíró-sági eljárással súlyosbítva, végzetesen rádöbentett, hogy a játszma nem babra megy. Kémkedésért ültek ott életfogytiglanra ítélt vagy arra megkegyelmezett tisztek; a Margit körüti fogház lakóinak jó része azonban kommunista vagy kommunistagyanús volt, ugyancsak hosszú büntetéssel, mint például Schiller Márton, aki a háború után Horváth Mártonként a Szabad Nép főszerkesztője lett, vagy Roszner Jenő, aki Kovács Istvánként mint nagy budapesti párttitkár, Rákosi egyik leghűbb követőjének bizonyult. De volt olyan kommunista is, akit kivégeztek, mint bentlétemkor Rózsa Ferencet. Aztán ott voltak 1941–42 telének tisztogatási áldozatai Kárpátjáról és Tiszántúlról, legtöbbjük egyszerű parasztember, akik ökölbe szorított és óvatosan feltartott kézzel köszöntöttek első nyilvános sétámon a fogház udvarán. A börtönszeminárium tette őket meggyőződéses kommunistákká, miután átestek a VKF 2. és Bánky meg Juhász csendőr századosok borzalmas módszerein, szörnyű kínzásain.

Ebből a pokolból író társaim szolidaritása mentett ki. 1942-ben az erdélyi könyvnapon Illyésék és Máraiék találkoztak Szombathelyi vezérezredessel, a vezérkar főnökével, és elmondották neki, hogy nagyon bántja őket az én fogságom. Szekfü Gyula is erősen bizonygatta a belügyminiszternek, a józan és mértékletes Keresztes-Fischer Ferencnek, hogy neki is mellettem a helye, mert ő is németellenes: tartóztassák le. A többoldali nyomásnak Szombathelyi, aki akkor élet-halál ura volt, végül is engedett, és alapos fejmosás után, amikor kifejtette elég naívvul, hogy a háborút nem hajlandó elveszteni miattam, feltételeken szabadlábra helyezett. Alighogy kiszabadultam, máris behívtak Ungvárra egy büntetőalakulat-hoz, ahonnan a nyilvántartó ősmester lepénzelésével egyszerűen eltűntem. Súlyos perforált vakbélműtéten estem át novemberben: betegágyamnál anyám virrasztott, aki mély vallásos meggyőződéssel elfogadta a világot olyannak, amilyen, és nem értette az én erőlködésemet, hogy változtassak rajta. Kívülről senki sem bízott a felépülesemben, Gogolák Lajos a Magyar Nemzet számára megírta elparántálásomat. Később levonatban megmutatták; nagyon szép méltatás volt, kár, hogy túléltem, mert hasonló megemlékezést nem hiszem, hogy még egyszer írjak rólam.

Amíg én élet-halál közt lebegtem a Pajor-szanatóriumban, a német hadsereget olyan ütés érte, ami a vég kezdetét jelentette. Barátaim hozták a hírt a sztálingrádi csatáról és az amerikaiak észak-afrikai partraszállásáról; gondolkodó embernek nem lehetett többé kétsége a háború kimenetelét illetően. A rendszer skizofréniás intézkedésekkel próbálta a tragédiát feltartóztatni. A hadigépezet eltaposással fenyegetett mindenkit, aki az ország erőfeszítéseit akadá-

lyozni merészelte, miközben a kormány a szövetségeseknél tapogatózott fegyverszünet ügyében. Az írók becsülete is egyszerre nagy lett, a vezérkar kulturális osztályának vezetője, Kádár Gyula ezredes és Antal István propagandaminiszter meghívták őket Lillafüredre, háromnapos tanácskozásra. Rajtam kívül bizony mindenki ott volt, vagy száz író és publicista, akiknek Szombathelyi szintén feltárta a katonai és Kállay miniszterelnök a nemzetközi helyzetet. Nem arra akarták rábírní őket, hogy támogassák a háborús politikát: a jobboldaliak maguktól és szörnyű túlságokkal, érthetetlen elfogultsággal úgyszólván uszítottak; a népieket szeretették volna megnyerni, hogy megértőbbek legyenek. Ha nem hisznek a német győzelemben, rendben van, de legalább ne adjanak nyilvánosan kifejezést érzelmeiknek, véleményüknek.

A lillafüredi találkozó a veszett fejsze nyele volt. A sorsdöntő tanácskozás sokkal szerényebb körülmények között és jobb választással Balatonszárszón zajlott le 1943 nyarán a Soli Deo Gloria Szövetség üdülőjében.”³⁸

S most elérkeztünk 1943-hoz a szárszói seregszemle évéhez.

Vagy hatszázan gyűltek össze, a háború alatti Magyarország legjelentősebb népi seregszemléjén.

1943. augusztus 23-án kezdődött a konferencia. Kodolányi nyitotta meg. A hivatalos előadók és felkért hozzászólók az akkori egész politikai nézetet képviselték. Így jelen voltak szocialisták, kommunisták, társutasok, radikális és konzervatív jobboldaliak, szegény parasztok és kigazdák, munkások és értelmiségiek, németbarátok és oroszbarátok, középutasok.

„A hallgatóság nagy többsége a harmadik oldalt vallotta politikai hitének; azt a mítikus elképzelést, hogy abból a világrengető küzdelemből, amely az öt kontinens minden katonai, termelési és ideológiai erejét mozgósította, és amelyben az egyik oldalt meg kellett semmisítenie, mert a totális háborút csak győzelemmel lehetett befejezni – a magyarság kívül maradhat. Nem kell állást foglalni egyik fél mellett sem, fontos, hogy lelkiismeretbőlénybőrbe burkolóddzék, s amint a tűzvész elmúlik felőle, érintetlen nemzeti tulajdonságokkal kiszállhat belőle – készen az új életre.”³⁹

Több visszaemlékezésben olvastam, hogy nem mindenki emlékszik arra, hogy jelen volt-e Kovács Imre a szárszói konferencián, vagy sem. Igen, jelen volt, csak hozzászólni nem engedte őt az éppen elnöklő Bognár István tanár, a SDG igazgatója.

Köztudott, hogy a résztvevők nagy többsége a harmadik útban reménykedett (megfogalmazásukban harmadik oldal, ami már illúzió sem volt). Németh Lászlóval ellentétben Kovács Imre azon gondolkodott, hogy miként lehetne „okos stafétaváltással, sima átmenettel, józan és reális politikával a helyünket megtalálni, létünket biztosítani a győztesek oldalán.” Félt továbbá az érzelmi kitörésektől, melyek a háború elvesztésével és a megszállás kikerülhetetlenségéből adódnak. Úgy vélte, hogy a nép, aki demokratikus tapasztalatok híján van, nem lesz képes majd megteremteni a parlamentáris demokráciát.

Ilyen gondolatok forogtak a fejében, amikor szólásra emelkedett és meggondolatlanul ezt mondta:

„...a magyar állam homlokzatán a „keresztyén-nemzeti” felirat nem jelent többet, mint

³⁸ Uo.

³⁹ Kovács Imre: Szárszó húsz év után, Új Látóhatár, 1963. 297–306.

a falusi patika cégtábláján a „fekete kutyához” vonatkoztatás. A magyar állam annyira nem keresztyén Krisztus tanításaival mérve és annyira nem nemzeti a tragikus társadalmi szerkezetével, mint ahogy a fekete kutyának is csak annyi köze van a gyógyszerertárhoz, hogy a cégtáblájára pingálták.”⁴⁰ Eddig az idézet, amelyet oly sokan és oly sokféleképpen magyaráztak egy-egy szárszói interjú kapcsán.

Bognár tanár úr rendreutasítása után természetesen Kovács Imre elállt előadása megtartásától.

Azt vallotta erről az esetről visszaemlékezésében, hogy helytelen volt makacskodása, de még éppen csak egy éve múlt, hogy szabadult a Margit körúti (Mártírok útja) börtönből, katonai fogházból, ahol kis híján felkötötték, amiért *ellenállás szervezéséért kapcsolatba került a Special Operations Executive nevű angol kommandóparancsnokság isztambuli kirendeltségével*. Megfigyelés alatt állott, mégis eljött Szárszóra, és éppen helyzetére tekintettel méltányosabb is lehetett volna az elnök, hogy elmondhatta volna mégis előadását, amire készült nagyon. Ezután nemsokára Ungvárra hívják katonai szolgálatra.

Szárszó kapcsán kell megemlíteni *Német László megkövetése és Találkozásaim Németh Lászlóval* című híres cikkeit, melyeket az *Új Látóhatárban* jelentetett meg emigrációs éveiben. Köztudott, hogy *Kovács Imrének sok mindenben eltért a véleménye a népi szellemiségű táboron belül, nemcsak Szárszóról. Többek között abban is, hogy ő nem cselédszármazásúaknak vélte a népieket!*

„Apám családja nagyot csúszott a XIX. század második felében, nagygazdai rangról le kisparaszti sorsba onnét meg a nincstelenségbe. Apai nagyapámnak, G. Kovács Mihálynak még tizenhét holdja volt, ami hét gyerek között elosztva, bizony alig tett ki két és fél holdat fejenként. A debreceni huszároknál szolgáló apám elszegődött ezredparancsnokához, József főherceghez kulcsárnak.

A felső-göböljárás bognármester meg történetesen az anyai nagyapám volt, a kemény, büszke, egyenes tartású Kék József, akinek a dereka nem hajlott meg intézők és főszolgabírók előtt, egyedül a főherceget tisztelte. Az ő lányát vette feleségül apám. *Ez a különös kombináció megkímélte a cseléd sorstól, mint ahogy a többi pusztai is, aki irodalmi karriert csinált, nem jött közvetlenül a cselédségből.* Illyés Gyula számadó juhászok közül iparosi kitéréssel ereszkedett le közénk. Erdélyi József apja meg éppenséggel ugyanazt a titulust viselte, mint az apám, kulcsár volt egy bihari pusztán, és úgy zörgetett hajnalonta az alvó népek ablakán.

*Nem tudom, volt-e közvetlen cselédszármazék a népi írók között, csodálkoznék, ha lett volna, mert abból a félállati sorból, amelyben hatszázezer lélek tengődött, még a földreform előtt is, nem volt, nem lehetett felemelkedés, kikecmegés. Sinka juhász volt, megbecsült, kontemplatív foglalkozás.”*⁴¹

S most lássuk Kovács Imre summás összefoglalását Szárszóról, röviden.

„A konferenciát a harmadik oldal tematikája uralta. Erdei Ferenc, Jócsik Lajos, a felvidéki szociológus, Veres Péter és az erdélyi, erősen baloldali Nagy István hideg, reális tár-

sadalomszemléletükkel és politikai józanságukkal nem tudták Karácsony Sándor és Németh László befolyását ellensúlyozni. Mindegyiküknek óriási tábora volt, a hallgatók áhítattal csüngtek rajtuk, valamiért nagyon megfelelt nekik az a pesszimizmus, amely a magyarságot zuhanásában-csúszásában ábrázolta, és jövőjét kilátástalannak tartotta.

„*A két pogány közt egy hazáért*” felfogást én is osztottam, ezzel a címmel vezércikket írtam a *Híd* egyik 1938. évi számában, de abban akkor nem tudtam egyetérteni Németh Lászlóval, hogy a magyarság egyik fél között sem választhat, csak a harmadik oldal, egy harmadik út maradt számára. Én azt vallottam, hogy igenis állást kell foglalnunk, és választanunk kell, különben vakon osztozhatunk a vesztes sorsában, ami meg is történt. *A harmadik utat elfogadtam, de csak a győzteshez való viszonylatunkban, ami jóval később, az 1956-os forradalom programjában szintén deklarálódott.* Németh László akkori külpolitikai koncepciójához hasonlóan elfogadhatatlan volt Kert-Magyarország elmélete is, mert attól féltem, hogy tetszetősségével az általam nem akceptált fél győzelme esetén jó ürügy lesz, hogy a földreformot újból elodázzák. Azt vallottam, hogy előbb földreform, aztán Kert-Magyarország. Idő és ütembe-
li eltérés volt közöttünk, amit a háború utáni évtized kiegyenlített.”⁴²

„*Szárszó után* nemsokára *Husztra* kerültem, azonban 1944. március 17-én, tehát idejében ahhoz, hogy a németek ne találhassanak uniformisban, a századparancsnokom, egy liberális dzsentrí, hazaküldött. Március 19-én a Gestapo listáján második voltam. A lakáson mon kerestek, de nem találtak.”⁴³

Magyarország német megszállása napján a letartóztatás elől gyomai rokonaihoz menekült. Később feljött a fővárosba, és a Nemzeti Parasztpárt képviselőjében 1944 szeptemberében bekapcsolódott a Magyar Front tevékenységébe.

„*Illegálisba mentem, és az ellenállási központ, a Magyar Front egyik vezetője lettem.*”⁴⁴

1944. október 15. után tagja lett a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának. Ő hozta fel Bajcsy-Zsilinszky Endrét Kláraházáról Budapestre. December 20-án éjjel Vámosmikolánál többedmagával átlépte a frontvonalat, hogy összeköttetést teremtsen a szovjet főparancsnoksággal. A katonai elhárítás kémnek vélte, börtönbe záratta, de kalandos körülmények között 1945. február 11-én meg tudott szökni a gödöllői hadifogolytáborból.

„December 20-ról 21-re forduló éjszakán átmentem a fronton az oroszokhoz, akik ahe-lyett, hogy Debrecenbe továbbítottak volna – amint kértem –, buta kémmeisével letartóztattak. Egy hónapi fogság után a II. ukrán hadsereg frontbörtönéből a gödöllői táborba vittek, de a kapujából megszöktem, mert nem volt kedvem szögesdrót mögött tölteni az időt, amit én demokratikus építésre akartam szánni.”⁴⁵

Budapestre visszatérve hamarosan bekapcsolódott az újjászerveződő Nemzeti Parasztpárt munkájába. Tagja lett a párt különböző elnevezésű országos vezetőségnek, 1945. április 26-án főtítkárrá választották, majd 1946 márciusától alelnök. 1945. április 2-án buda-pesti képviselőként tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd a november 4-i nem-

⁴⁰ Kovács Imre: Találkozásaim Németh Lászlóval, Új Látóhatár, 1971. 230–238.

⁴¹ Kovács Imre: A népi irodalom hőskora. A Néma forradalom, Új Látóhatár, 1958. 2–3. sz.

⁴² Kovács Imre: A népi irodalom hőskora. A harmadik út, Új Látóhatár, 1958. 2–3. sz.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

zetgyűlési választásokon a Parasztpárt nagybudapesti listáján újból mandátumhoz jutott. A törvényhozásban a politikai bizottság tagja. A Budapesti Nemzeti Bizottság tagja, az Országos Nemzeti Bizottság társelnöke. Ugyanakkor a főváros törvényhatósági bizottságában is feladatokat kapott.

A *Válasz* 1946 novemberi számában megjelent, *A demokrácia útja Magyarországon* című tanulmányában a koalíció politikáját elemezve a demokratikus fejlődés további erősítésére szólított fel, a kisebbségi vélemények türelmes kezelését támogatva. Aggodalommal szólt az MKP demokráciát felváltani akaró szocializmus elképzeléséről. Ugyanakkor saját pártjában sem támogatták a Független Kisgazdapárttal való együttműködési törekvését, míg ő túl szorosnak találta az Erdei-féle platformnak az MKP-vel kialakított kapcsolatát. 1947. február 25-én, Kovács Béla, az FKGP főtitkára letartóztatása előtt egy nappal, kilépett az NPP-ből. 1947. augusztus 31-én Balogh István Független Magyar Demokrata Pártjához csatlakozva újból képviselővé választották. Miután a hazai politikai életben egyre inkább háttérbe szorult, s az MKP vezérelte politikai-gazdaság átalakításhoz nem kívánt asszisztálni, 1947. november 18-án útlevéllel Prágába, majd onnan Zürichbe utazott. Külföldön kívánta kivárni azt az általa három-öt évre becsült időt, ameddig a kedvező változások idehaza bekövetkeznek.

Molnár M. Eszter

LEVELEZÉS KNER IMRÉVEL

KNER ÉS KOVÁCS

A nyomdalapító Kner Izidor, de méginkább fia, Kner Imre (1890) kiadói tevékenysége révén kapcsolatban állt a kor szellemi életének reprezentánsaival. Gyoma és a szellemi központok közötti távolságot a hetente küldött levelek hidalták át. Így többek között Fülep Lajossal, Buday Györggyel, Földessy Gyulával levelezett, akikkel mintegy megbeszélték a politikai, gazdasági és szellemi élet lényeges eseményeit.

Kovács Imre 1936-ban és 1937-ben, pályája elején állt szoros kapcsolatban Kner Imrével. A levelezés maga, fontos dokumentuma Kovács Imre indulásának. Az 1936-os levelek a felkészülés időszakába vezetik el az olvasót, míg az 1937-ben írottak Kovács Imre nagy éveinek, a Márciusi Front, a Néma forradalom, illetve a könyve megjelenését követő per éveinek eseményeit tartalmazzák.

Köztudott, hogy Gyoma fontos állomás Kovács Imre életében, hiszen gyakran megfordult itt. Endre bácsi, a kitűnő gazda, apja fivére miatt jön ide, aki mindig aggódó szeretettel figyelte a korán apa nélkül maradt unokaöccse életét.

Németh László megkövetése c. írásában (*Új Látóhatár* 1960. 117–119. pp.) így ír: „Endre bátyám apám legfiatalabb fivére, aki kora *árvaságomtól* oly nagy szeretettel és féltő gondallal figyelte fejlődésemet és utamat; úgy támogatott mindenben, hogy azt kell hinnem, ama kevesek közé tartozott, vagy éppen az egyetlen volt, aki teljesen megértett.”

Az 1936-os gyomai tartózkodása hosszúra sikeredett. Ez a nyár most komoly anyaggyűjtéssel telt. Igaz, hogy még csak gondolatban, de már „formálódtak” a *Néma forradalom* című mű fejezetei. Éjszakába nyúló beszélgetést folytatott Kner Imrével, akiben igen felkészült, a parasztsággal kapcsolatos kérdésekre fogékony vitapartnerre talált.¹ A gondolatcsere levelekben folytatódott. A levelezésükből kiderül, hogy két különböző ember találkozott világlátásukat is illetően. Kner Imre igazi polgár volt, könyvművészi pályája csúcán állott.² Nem szerette az egyoldalú érzelmekre alapozott megközelítéseket. Ezeket mindig elutasította. Gyakran hivatkozott *Gustav Cassehr*e, a svéd közgazdászra, hangsúlyozva, hogy az érzelmi alapokon nyugvó politika épp annak árt legtöbbet, akinek használni akar.

Kovács Imre első publicisztikai munkáiból és az itt közölt levelekből is látható, hogy keresi a legmegfelelőbb formát és hangot. Néha nála ekkor még a mérlegelést megelőzte az érzelmi indíttatású ítélet. Ugyanakkor mindketten birtokában voltak a tisztánlátás képességének, s mindketten aggodalommal figyelték a katasztrófa felé sodródó, felkészületlen, kiszolgáltatott nemzet sorsát. Keresték mindketten a cselekvés és változtatás lehetőségeit. Barátságuk mindinkább megerősödött és elmélyült.³

A megmaradt levelezés a Békés megyei Levéltárban lévő Kner-fond alapján 32 darab-ból áll. Kovács Imre 12 db levelet, míg Kner Imre 20 db levelet írt. Az első levél 1936. augusztus 14-én, míg az utolsó 1941. november 11-én kelt. Négy témakör közé csoporto-

síthatók a levelek. Az első időszakban a parasztsággal kapcsolatos általános kérdésekről leveleztek. 1937 márciusától a Márciusi Frontról és a *Néma forradalom* című könyvről esett szó, majd a földkérdés és annak közgazdasági vetületei kerültek előtérbe.

A levelezés utolsó köre a *Néma forradalom*-perre vonatkozik.

A levelek egy részét, amelyek az első két, illetve a negyedik témakört érintik Kovács Imre és Kner Imre levelezése 1936–1937. címmel Erdész Ádám adta közre a Levéltári Szemle 1986.3.számában.

1.

Kovács Imre Kner Imréhez

Budapest, 1936. aug. 19.

Kedves Kner Úr!

A küldött könyveket megkaptam, nagyon hálásan köszönöm őket. A *Félévszázad mesgyéjén* c. munkát mindjárt el is kezdtem olvasni.⁴ Igazán megható, ahogy az öreg Kner úr megírja ifjúságának és küzdéseinek a történetét és különösen azok a részek vannak rám hatással, ahol a sablonmunkától való irtózás és a magasabb művészeti alkotás utáni vágy sarkallja újabb tettek felé.

Az embernek valahogy imponál; hogyan lehet a semmiből alkotni, és azt hiszem, azok a régen lomtárba helyezett fogalmak, mint pl. emberi méltóság, komoly alkotás stb. egy ilyen életen keresztül mindig valósággá válnak. És azok, akik tagadják ezeknek értelmét, saját emberi voltukat tagadják meg.

Voltam Balatonszárszón, a főiskolás konferencián, és egypár új fogalmat dobtam bele a már elsekélyesedő földkérdés vitájába.⁵ A parasztságnak önmagát kell megmentenie, mert más őket (hacsak a népi gondolat hívei nem?!) nem fogja megmenteni. Körülbelül a háromnapos konferencia – több előadással – e körül forgott: felszabadulás, vagy felszabadítás legyen a parasztság sorsa, azaz önmaga próbálja felemelni magát vagy mások próbálják talpra állítani. Azt írnom se kell, hogy a vélemények mennyire megoszlottak. Csak ilyenkor látni, hogy milyen sokrétű a magyar ifjúság és a jelszavaknak még mindig nagy keletjük van.

Makkai Sándor, a volt erdélyi püspök nagyon érdekes előadást tartott, és rámutatott arra, hogy a nép bizonyos fogalmak alatt mást ért, mint az intelligencia.⁶ Éppen ezért az életmegnyilvánulásait az ő szemüvegén keresztül kell nézni. Ez vonatkozik a felszabadulási folyamatára is. Az eddigi kísérletek kudarca talán annak tudható be, hogy mindig a saját gondolataikkal és terveikkel mentek a menteni akarók és nem a nép vágyait, törekvéseit próbálták konkretizálni. A kérdés itt természetesen az, hogy van-e a népben hajlam arra, hogy változtasson viszonyain, és kiemelkedjen mostani állapotából. Ha a magyar parasztság nem akarja a megváltást, akkor kár minden erőlködés.

Az önszegélyegyleteknél is valahogy ez a helyzet. A kisiparosok közönyösen nézik a soruk alakulását, és csak egy-két erősebb egyéniség tud maga körül új szellemet teremteni. Pedig a gondolat nagyon jó! Én azt hiszem, a prospektust sokan nem is olvassák el, még arra is lusták, mert különben okvetlen megfogná őket a kérdés egyszerűsége.

A kiadómra vigyázok. Állítólag tervei vannak az egész sorozat megjelentetésével.⁷ „Nem hivatalosan” úgy értesültem, hogy új ipartelepek felállításának akar propagandát csinálni, a nyári kevés kereset miatt felesleges munkáskezek téli foglalkoztatására. Ez nem rossz gondolat, de mindenesetre vigyázok, hogy azért ne „egyszerűsítsék” le ennyire a kérdést.

Most még egyszer nagyon hálásan köszönöm Kner úrnak a könyveket és vagyok igaz

tisztelettel:
Kovács Imre

Ui. A nagyságos asszonynak
és Zsuzsának kézcsókom küldöm, Mihályt sokszor üdvözlöm.

2.

Kner Imre Kovács Imréhez

Gyoma, 1936. augusztus 20.

Kedves Kovács Úr!

Vettem szíves sorait, s most azonnal válaszolok, mert ma ünnep van, s utólrtem magam ma délig a korrigálással, hát tudok időt szakítani. A hétvégét ezúttal mással fogjuk át-dumálni, mert Szolnokra utazom vasárnap, ahol egy ismerős jegyzővel fogok találkozni, akivel megtárgyalunk egy és más közigazgatási kérdést. Hogy mindezek a kérdések mennyire összefüggnek, csak az tudja, aki belülről nézi őket.

Észrevehette beszélgetéseink folyamán, hogy sohasem teszek apodiktikus kijelentéseket. Mindig csak a magam nézeteit képviselem, mindig tele vagyok kétellyel, mindig igyekszem önkéntes cenzúrát alkalmazni. Megszoktam, és keserves áron tanultam meg, hogy tudásunk mennyire felszínes még a leghétköznapiabb kérdésekben is, s mihelyt utánanézz az ember valaminek, kiderül, hogy minden másként van, mint ahogy a közhiedelem tartja.

Az a kérdés, amelyet levelében érint, a legfontosabb problémák egyike a társadalomban, mert a politikai és társadalmi aktivitás kérdését érint, mint Ön igen helyesen említette egyszer.

Mégis azt hiszem: senki más nem válthatja meg a parasztságot, csak ő maga, de nem az 1514-es módszerekkel. Ma kontraszelekcio van: minden szellemi érték kiszzelektálódik a parasztság köréből, és a legfontosabb mesterségben a legkevésbé alkalmasok maradnak benne, vagyis azok, akik semmi másra nem valók. Ez bűnös és ostoba dolog. De ugyan-

ilyen bűnös és ostoba dolog, hogy még ez a fordított szelekció sem történik helyesen és igazságosan, hanem szülői hiúságok és vágyak szerint. Aki szegényli a maga paraszt voltát, aki a fiából „valami jobbat” szeretne nevelni, az taníttatja „úr”-nak a gyermekét. Én közről láttam ezt Mezőtúron, ahol 84-en voltunk első gimnáziumban, s ahol annak idején a negyedikig az osztálynak több mint fele hullott el. Csupa jómódú parasztnak a fia, aki-be beleoltották az úrhatnáságot, s akinek azzal kellett kiválnia az iskolából, hogy nem állhatta ott meg a helyét, s ezzel a csalódással örökös úrgyűlölettel ment vissza parasztnak.

Társadalomszemléletünkben és hamis presztí[zs]szempontokban van a hiba, és abban, hogy igenis, jólszületett úrnak lenni még ma is hihetetlen helyzeti előnyt jelent a társadalomban. Erre vágyik mindenki, azt hiszi, hogy a hivatali és szellemi foglalkozások könnyű és félig-meddig ingyen kenyeret, s holtig való biztonságot jelentenek. Ha elérhetnénk azt, hogy a paraszt a mostani gőg helyett igaz szeretetet és büszkeséget érezhetne mesterségével szemben, s nem „politikai kősziklának” neveznék és tartanák, hanem annak, aki egyik legfontosabb termelési ág szakértő művelőjének, akkor talán benne maradna a benne született emberanyag java a mesterségben, és boldogulna is benne.

De mint tudja, az új középiskolai javaslat érettségijét is azzal konferálták be, hogy az majd kirostálja az emberanyagot, és akkor az elsőrendű emberanyag mehet a szellemi pályákra, a másodrendű anyag pedig a gyakorlatiakra.⁸ Sok-sok példát tudnék arra mondani önnek, hogy mennyire téves beállítás ez, s mennyire beteg, a reális tényeket nem ismerő szelekciós szempont, mert hiszen a szellemi munka célja is az, hogy a gyakorlati munkát tökéletesítse és előbbrevigye, és erre csak akkor lehet képes, ha *belülről* ismeri a gyakorlati pályákat. – Ha majd újra Gyomán lesz, juttassa eszembe az 50 Lux esetét, a szedőterem világításának megoldásával.

Végeredményben igenis nagyon sokat tehetünk a parasztság felemeléséért és megmentéséért. Elsősorban azzal, hogy több és jobb iskolát adunk neki, amelyben jobb tanterv alapján, nekivalóbb dolgokat intenzívebben tanítsunk neki. Ez az iskola azt is tűzze ki céljául, hogy erősítse a paraszt öntudatát, emelje önérzetét és tanítsa meg arra, hogy a maga emberségéből, a maga körén belül tanuljon meg felemelkedni.

Nem tudom pontosan megfogalmazni azt, hogy mire gondolok, de ha Ön most Apám emlékiratait olvassa, akkor látni fogja, mi az, amikor valaki öntudatos igazi polgár, akit szellemileg kielégít a maga mestersége, aki semmilyen foglalkozásnál nem tartja a magát hátrábbvalónak, s aki mindig és mindenben csak a maga erejére épít, csak a maga képességeiből akar megélni, és benne van a jobbra, a tökéletesebbre való törekvés, az önmagával való termékeny elégedetlenség is. Neki ismételtén kínáltak fel felsőbb támogatást és mindig, következetesen visszautasította azt. Ma pedig minden koncepció elsősorban arra van alapítva, hogy a meginduláshoz szükséges eszközöket a köztől akarja elvenni, és a közből akar megélni. Már pedig azt, amit a köztől kaphatunk, a köz mindig csak tőlünk veheti el, s amikor visszakapjuk, számításba kell vennünk azt, hogy legalább 40% adminisztratív költséget kell levonni belőle.

Ami pedig a politikai tevékenységet illeti, az most csak elhárító és védekező lehet szerintem. Pontosán be lehet bizonyítani, hiszen mindenki százával láthatja saját ismeretségi körében a példákat rá, hogy a védelem és támogatás nem erősítette a magyar középosztályt, pedig a Tiszák elég sokat áldoztak erre. A vattában való nevelés életképtelenné teszi a tár-

sadalmi osztályokat. De ha nem lettek volna mesterséges védelmi eszközök a nagybirtok perpetuálására, ha engedték volna a kormányok azt, hogy a gazdálkodásra képtelen gazda birtoka éppen úgy feloszoljon, vagy modern kezekbe kerüljön, mint ahogy az életképtelen, rosszul vezetett üzlet feloszlik, természetes úton-módon a nagybirtok felaprózódása tovább haladt volna, s nem kellene ma mesterségesen megoldani. Meg vagyok győződve, hogy ha a boletta nem lett volna, az idén a tavalyi szárazság dacára sem kellett volna 58 millióért román tengerit behozni, mert több ember tanult volna meg szárazságban is takarmányt termelni. Tudakolja meg Nagybátyjától a múlteti állatvásár eseményeit, s meg fogja látni, milyen esztelen kilengésekre képes az irányított gazdasági helyzet, s milyen krach lesz ebből! Makkainak igaza van: a parasztság szemlélete kell, hogy reális irányokba fejlődjön, s magának kell kitermelnie magából a vezető erőket, akiknek parasztnak kell maradniok. Ez azonban nem megy gyorsan, s nagy kérdés, tettünk-e már eleget ahhoz, hogy a következő generációja megkapja a kellő útavalóját. – No de most bezárom a levelet, s remélem, hogy nem nagyon soká lesz alkalom arra, hogy az örök vitát személyesen, élő szóval folytathassuk. Mindnyájunk nevében vagyok szíves üdvözlettel, híve.

3.

Kovács Imre Kner Imréhez

Budapest, 1936. szept. 1.

Kedves Kner Úr!

Levelére csak most tudok válaszolni, mert egy hétig otthon voltam, és pár napot Pilisvörösváron töltöttem; a postám pedig Pesten várt. Még A1csút-Göböljárásról a levente főoktató leveléhez mellékeltem pár sort, amelyben kértem Kner Urat, ha lehetséges, a cselédek számára küldjön könyveket. Most megismétlem ezt a kérésem, és ne haragudjon, hogy elárultam a levente-főoktátónak, hogy esetleg kaphatnak Gyomáról könyveket. Barom sorsban élnek azok az emberek, könyvhöz nemigen jutnak, és azt hiszem, örökké hálasak lesznek Kner Úrnak, ha kérésüket teljesíti. Én itt Pesten is házalok, és megpróbálok valamit összehozni számukra. Legyen egyszer már fénysugár az ő életükben is, és érezzék azt, hogy azért törődnek velük.⁹ A felszabadulás, vagy felszabadítás kérdését tovább fejtegetve, szeretném aláhúzza megjegyezni, hogy szociológiai tudásom nagyon hiányos és többek között Kner Úr is hivatott ezen levelezésünkön keresztül segíteni, és kérem is, ahol a fiatalos hév elragad, ott megfelelő mértékre szállítsa le megállapításaim illetve ítéleteim.

Én is vallom, hogy csak felszabadulásról lehet szó, ami azonban nem Dózsa-forradalmat jelent. A parasztságban rejlő értékeknek kell kibontakozást biztosítani, és akkor rendes irányba terelődik a fejlődés. Kérdés azonban; mikor fog ez megindulni, és nincs-e már most is későn? Az európai események nagyon aggasztóak. Félelmetes erővel bontakozik ki az európai arcvonal, amelynek két oldalán felsorakozik a fasiszta-hitlerista és a szovjet

irányzat. Mindkét fél keményen készül a küzdelemre, és saját frontján igyekszik rendet teremteni. Hitler emlékeztet Röhöm kalandja, vagy akár a mostani orosz kivégzések mind ugyanazt célozzák; az ellenvéleményeket elsöpörni, és egységes „világnézetet” teremteni. Magyarországot végzete a német blokkhoz köti, és az ütközőállam szerepét tölti be. Míg a múltban más néven jelentkező orosz- német ellentétek Lengyelország területén keresték az ütközést, addig a mai erőviszonyok leszorítják a Duna völgyébe a harcteret, és itt vonaglik a magyarság. Népünk nyomora, tudatlansága, szervezetlensége még súlyosabbá teszi a helyzetet, és a felszabadulás gondolata - mégis - illuzórikusnak tetszik.

A parasztság a maga szemléletével ma mindent elhárít. Hiszen annyit beszélgettünk a polgárosodás helyett folyó proletarizálódásról, hogy már ebből a szempontból is reménytelen a helyzet. A felszabadulás, hogy menjen végbe? Hátha vannak osztályok, akiknek érdekük a fel nem szabadulás, és ezek mindent megakadályoznak. Elmondok egy esetet Kner Úrnak azzal a kéréssel, hogy szigorúan közöttünk maradjon. A Pesti Napló egyik számában Móricz Zsigmond cikket írt egy pilóta haláláról¹⁰. Ma beszéltem Földi Mihállyal, aki megmutatta azt a levelet, amelyben Rákóczi Imre sajtófőnök-helyettes figyelmezteti, hogy ez az utolsó eset, amikor még elnézőek M. ZS.-dal szemben, mert már alig lehet a honvédség és nevezett író között a békét biztosítani. Hát ez is lehetséges? Egy író, aki 80 kötet regényt írt, és írásaiban a magyarságért aggódik, szorong; destruktív. Mi lenne itt, ha a paraszti, népi erők szabad érvényesülését követelnénk? Móricz Zsigmond sorára jutna mindenki, hogy ez az utolsó eset. . .

Már csak ezért se lehet felszabadítást véghez vinni. Aki felszabadítana, az voltaképpen a saját szemléletét fogadtatná el a parasztsággal, és azt nagyon jól tudjuk, hogy ma kik járnának elől a felszabadító munkával... Elősegíteni azonban lehet a felszabadulást. Szerintem már az is fontos lépés volt, amikor a Kner nyomda északi írókat adott ki, akiknél az erkölcsi szemlélet az első, és ha ilyenekhez juttatjuk népünket, talán rést tudunk ütni szemléletükön. A kulturális felemelés volna a legsürgősebb. A parasztfiúnak rosszul esik ugyan, hogy a gimnáziumból kireked, de szerintem a parasztságnak nem gimnáziumra van szüksége, hanem népfőiskolára. A dán példa ezt eléggé igazolja. Ott nem arra törekszenek, hogy kiemeljék a parasztfiút a paraszti mivoltából, hanem tudatosítják benne a paraszti szemléletet azáltal, hogy levezetik előtte: mit jelent parasztnak lenni a parasztság történetén, kultúráján, gazdasági értékén keresztül. Nem „politikai kősziklát” nevelnek belőlük, csak jó dánokat, és megértetik velük, hogy ennek feltételei közül a kötelezettségek a legfontosabbak.

A népfőiskolához áldozatot hozni tudó emberek kellenek, akik nem karrierről, esetleg képviselőségről ábrándoznak. Népünk ma idegenül fogad minden közeledést, ezt meg lehet érteni. De ha szeretettel közelednek feléjük, mint Grundtwig és Kristen Kold Dániában, akkor a „felszabadítók” a felszabadulást jó irányba terelik. Én osztrák népfőiskolákon jártam, bámultam az eredményt. Magyarországon is el kéne kezdeni, mert ha már talán késő is, de még nem egészen.

A személyes találkozást várva sok üdvözléssel köszönti mindnyájukat:

Kovács Imre

4.

Kner Imre Kovács Imréhez

Gyoma, 1936. december 7.

Kedves jó Kovács Úr!

Október legvégére sikerült nagyobb munkáimmal úgy elkészülni, hogy végre egyszer én is lophattam magamnak egy kis szabadságot. Pesten voltam, oda-visszafelé menet 3-3 napig, közben 8 napot Sopronban töltöttem pihenéssel, sétával. Ha jó volt az idő, felfelé mentem a hegyekbe, ha kevésbé jó, akkor a városban csavarogtam, és nézegettem a szép régi házakat, Azután két napra átlógtam Bécsbe, egy fél napot pedig a Burgenland fővárosában, Eisenstadtban, a mi régi Kismartonunkban töltöttem. – Hát lát az ember ilyen rövid kis úton is eleget, ha nyitva tartja a szemét, és volt is min gondolkozni a látottakon, de ezt levélben – hosszadalmas volna megírni. Az országnak ezt a vidékét egyáltalában nem ismertem még eddig, és nagyon érdekes volt ezt is megnézni.

Hazaérkezve tele volt az asztalom elintézni valókkal, [...] Csak most, három hét után értem magam utól úgy-ahogy, s most jutok hozzá, hogy a Magyar Út beküldött két számát megköszönjem.

Egyebet csak keveset olvastam el a lapban, csak főként az ön cikkével foglalkoztam.¹¹ Hát bizony, nagyon szomorúak az ön megállapításai. Lassanként egész pszichózissá fejlődik bennünk a német terjeszkedés elleni szellemi védekezés, mert hiszen valóságos védekezésről úgy sincsen szó. Úgy vagyunk vele, mint a házinyúl, amely felé lassan közeledik a boa constrictor és annyira hipnotizálja a szegényt a nézésével, hogy az mozdulatlanul hagyja megenni magát?

Valahogy jobb volna elevenebben élni. Látok a Magyar Útban is egy cikket, amelyik egy megtért marxistától ered.¹² Nagyon sok a korlát, nagyon sok az apró klikk, és nagyon sok az ilyen lap. Kevesebb táborra kellene oszlania az országnak, és ezek között alacsonyabb kerítéseknek kellene lennie, hogy a hang messzebb hangozzék, hogy ki-ki ne csak a maga kis szűk köréhez szóljon, erősebb integrációra volna szükség. Úgy látszik, hogy sokan nagyon sokallják még ezt a maradék magyarságot is, azért osztogatják egyre. Azt látom, hogy az emberek felbuzdulása kimerül abban, hogy ki-ki elolvassa a maga újságját, de ennél többet nem törődik a közdolgozattal, csak az, akinek hivatása és megélhetése a politika. Ne vegye rossz néven ezt a megjegyzésemet, nem Magának szól ez, kedves Kovács Uram, Maga később se lesz más, mert ilyen a természete, de azt látom, hogy csak azokat foglalkoztatják nagyon intenzíven a közügyek, akik extra muhos vannak, akik még nem helyezkedtek el sehogy. Akinek már állása van, az legtöbbszörre nem érdeklődik már a dolgok iránt, legfeljebb annyiban vannak még problémái, hogy - még magasabb állás jobb volna, nem jók az előlépési viszonyok, az öregek túl soká élnek, stb., stb.

De hogy ki-ki az egyetemes szempontokhoz irányítsa cselekvését, hogy ki-ki az egyetemes helyzet konzekvenciáit levonja saját munkaterületére nézvést is, ez még nem szokás, csak a viszonyok szidása erejéig.

Mostani utazásom és azok a munkák, amelyekkel foglalkoztam ebben az esztendőben, legutóbbi olvasmányaim is, meg sokféle tépelődésem nem változtatták meg meggyőződéseimet, csak megerősítettek nézeteimben. Bizony, ugyanúgy látom a helyzetet ma is, s egyre élesebben érzem a problémát. Kíváncsi vagyok, hogy a Magyar Útban jelzett cikkében Kun Zsigmond, akinek egy értelmes kis füzetjét olvastam, miként véli majd a munkanélküliséget megoldhatónak.¹³ Nézzé, a következőket számígtattam a múltkor:

Gyomának innen-onnan 13 000 lakosa van. Ha azt mondom, hogy ebből az év nagyobbik részében a mezőgazdaság 2000 munkaképes lelket nélkülözhet mint munkaerőt, bizonyosan nem túlzok, innen maradok a valóságon. Ezeknek számítsunk kereken 50 órás munkahetet, ami már heti 100 000 munkaóra. És ha azt mondjuk, hogy ezeket 30 héten át kellene foglalkoztatni iparban, akkor 3 000 000 munkaóra jön ki csak Gyomán. Hol van még ehhez Endrőd? Igazam van akkor, amikor azt állítom, hogy a munkaórák milliárdjai vesznek el nálunk. És akkor is, amikor azt állítom, hogy mindenki hazudik és csal, aki jobblétet ígér mással, mint munkával, mert hiszen egy társadalom, amely itt nálunk az év nagyobbik felében csak fogyaszt, és nem termel értékeket, csak koldusszegény lehet. Mi kellene ide? Minden faluba 10-12 okos. intelligens, gyakorlatilag és elméletileg jól képzett, valamennyi kezdeti tőkével ellátott vállalkozó, aki ismeri az életet, utazott, tapasztalt, tudja azt, hogy mik a reális életszükségletek és lehetőségek, és szerényen, óvatosan, meg meri kezdeni valamely új termelési ág szervezését, a maga kockázatára. Vagyis: önálló polgár kellene ide, az az embertípus, amelyet mi nem nevelünk, amelyet lenézőnk és üldözünk, amelyet pechünkre itt az Alföldön a zsidó képvisel. Amit tehát az önálló iparos és kereskedő vállalkozó mond és követel, arra azt hisszük, hogy az zsidó érdek, és eszerint igyekszünk kielégíteni! Ez egy kegyetlen és durva viccnek látszik, én egyre jobban érzem, hogy ez így van. Ennek a típusnak az elégedetlensége, nyugtalansága, kezdeményezése, kísérletezése és követelőző kritikája – nyugtalanítja a középosztály önelégült és fatalista világnézetét, emésztését és mindazt, amiről már annyit diskuráltunk együtt. Valahogy az az érzésem, hogy a magyar ifjúságnak – filozemitának, vagy filovállalkozónak kellene lennie, pártot kellene alapítania, amelynek az lenne a programja, hogy: éljen a haszon, éljen a tőke, éljen a nyereség, amelynek reményében. a polgár hajlandó és képes megszervezni azt, hogy ez a hárommillió munkaóra Gyomán ne vesszen el a nemzet számára! Groteszk gondolat, ugye, de évek óta nem bírom magamban visszaszorítani! Majd az egyéb vonatkozásairól ennek ráérünk később személyesen beszélgetni. Különben a helyzet nagyon érdekes, úgy érzem, hogy fejlődik és tisztul, de hogy mikorra hozza ki majd azt az új embertípust, új emberanyagot, amely már majd építeni is képes, annak a bizonyos sokszor megbeszélte kvalitásszelekciónak az értelmében, amelyről beszélgettünk, bizony nem tudom. Elfogy az idő és a papíros, Isten vele és írjon. Híve.

5.

Kovács Imre Kner Imréhez

Bp. 1936. dec. 13.

Kedves Kner Úr!

Először is megköszönöm úgy a régebbi, mint a mostani könyvküldeményeket. Hosszú hallgatásom nem akarom azzal menteni, hogy sok a dolgom, hanem őszintén bevallom, hogy rossz levélíró vagyok, és a felhalmozódott levelekre egyszerre szoktam válaszolni, amikor már nem lehet tovább várni.

Dunántúl sorsát illetőleg nagy az aggodalmam. A hazai németiség egyre merészebb hangokat üt meg. Itt a diákokthoz, ahol 110-en vagyunk egyetemi hallgatók, akad egypár sváb is, akik nyíltan vallják és hirdetik nagynémet érzelmüket. A helyzet sokkal komolyabb, mint gondolnánk, de jó magyar szokás szerint úgy védekeznek ellene, hogy egyszerűen letagadják, hogy van dunántúli kérdés, és ezzel el is intézik. Mi pedig esetleg írhatunk, de a valóságban tényleg nem csinálhatunk semmit.

[...]

Kapcsolódva Kner Úr gyomai vizsgálódásához, országos viszonylatban a helyzet a következő:

Magyarország mezőgazdaságilag hasznosítható területe: 13,2 millió kat. hold. Ennek a megmunkálására évenként kereken 360 millió normál munkanap (emberi) szükséges. A mezőgazdasági lakosság keresőinek a munkakapacitása pedig 471 millió normál munkanap. Vagyis a mezőgazdaságban évenként 111 millió normál munkanap, a keresők hasznossá tehető munkaidejének 24%-a kárba vész. Ha csak 1 pengővel értékelünk egy normál munkanapot, ez is 111 millió pengő bérveszteségnek felel meg. Tovább vizsgálva azonban a kérdést, akkor azt látjuk, hogy a 6,6 millió.kat. holdnyi nagybirtok (100 kat.holdon felül) szükséglete 94 millió munkanap, a 8,5 millió kat. holdnyi kisbirtoké 266 millió munkanap. A nagybirtokon 100 kat. holdas egységekre 1424 munkanap jut, a kisbirtokon 3129 munkanap. A kisbirtok népességtartó kapacitása több mint kétszerese a nagybirtokénak.

Visszatérve a 111 millió kieső munkanapra, ez majdnem teljesen a mezőgazdasági munkásság vesztesége. A törpebirtokos napszámosok és nincstelen mezőgazdasági munkások hasznosítható idejének csak 65%-a van kihasználva. A magyarság beteg helyzetének egyik pontja. Évenként kárba vész 111 millió munkanap, vagyis 111 millió pengő. Ennyi esik el a piactól. Ha gazdasági struktúránk átállításával a 111 millió pengőt (vagy, ami nagyon valószínű, ekkor már 222, vagy 333 millió pengőt!) meg lehetne menteni, akkor nagyobb kereslet jelentkezne a piacon, a termelést fokozni kellene, ez az ipari munkásság számának a növekedését hozná magával. Ha viszont az ipari munkanélküliek keresethez jutnak,

ők is piacot jelentenek a mezőgazdaság számára, és a közgazdaság remek organizmusa magával hozná a fellendülést. És akkor nem a munkatáborokba kellene küldeni a diplomásokat, hanem az irodákba, gyárakba stb.

Tudom, hogy ez így papíron könnyebben megy, mint az életben, de ott is menni kell, ha józanul csinálják. Így vagyunk azonban mi „idealisták”, akik hiszünk az emberi haladásban és talán az emberi méltóságban.... Már készülök Gyomára egy hosszabb beszélgetésre, amire nagy szükség volna.

Üdvözlettel:
Kovács Imre

6.

Kner Imre Kovács Imréhez

Gyoma, 1937. március 19.

Kedves jó Kovács Uram!

Az ideai mozgalmas március idusáról szóló tudósítások között olvastam, hogy Ön is felolvasott 12 pontot, többek között, a Múzeum lépcsőjéről.¹⁴ Nagyon hálás volnék, ha ennek egy példányát tájékoz[tat]ásul megküldené nekem. Bizony jó volna már egyszer kiadósan elbeszélgetni ezekről a témákról.

A Féja Géza könyve megérkezett.¹⁵ Eddig éppen csak átlapozhattam, de máris látom, hogy a gyomai dolgoknál beugrott egynéhány felszínes információnak. Azonkívül azt hiszem, hogy idealizálja Achim L. Andrást is, aki pedig ezt semmiképpen nem érdemelte meg. Róla vannak egészen más információim.

[. . .] Csak január végén jutottam ahhoz is, hogy a kemsei könyvet elolvashassam.¹⁶ Nagyon nagy érdeklődéssel olvastam, és jól esett a mindenütt igen objektív, művelt, intelligens és jelszavaktól, felszínes szólamoktól mentes hang. Persze az a fájdalmas felismerés kísértett folyton, hogy vajon az önök fájdalma indokolt-e a régi ösztönös életforma romjain tenyésző meggondolások életforma elterjedése fölött? Hiszen az én egész generációm erre az életformára van ítélve az Apám generációjának ösztönös, spontán, lendületes és friss élettempója helyett. Más világtörténeti szituációk más embertípust és más életformákat követelnek meg. Nagyon is messze vezető volna azonban most levélben ezt megtárgyalni. Majd erről a nyáron diskurálunk. Közelebbi téma most az Ön 12 pontja. Azon gondolkozom már napok óta, hogy a nagy Harruckern örökség felbomlása¹⁷ és a parcellázások miként terelték ki a határba a tanyai magyart a török elől összeröfönt nagy falvakból, és mennyi szinte megoldhatatlan problémát vetett fel ez az új települési forma, amely a birtokeloszlásnak szükségszerű velejáróra. A föld további eldarabolódása ezt a közigazgatási és szervezési problémát még fokozza, pedig eddig sem sikerült megolda-

ni. – Még az eddigi tanyarendszer sem hozhatott eredményeket utak, szervezet, stb. nélkül. – Ezért figyelem nagy érdeklődéssel a mostani olvasmányomat. Tegnap volt alkalmam diskurálni valakivel a földreform-földekről, s arról, hogy hányan váltak meg tőle, és hányan sikerült összeszedni annyi parcellát, hogy elérje az életképes 12-15 holdat, s hogy vajon milyen hatása lesz a mostani adósságcsökkentésnek. Mindig fájjalom, hogy napi elfoglaltságom és meglehetősen zárkózott életformám nem enged közelebb jutni ezekhez a dolgokhoz, de akkor ki végezné el a magam nem csekély s főleg nem kis koncentrációt igénylő dolgait?

Érdeklődéssel várom szíves válaszát, s vagyok szíves üdvözlettel régi híve.

Április elején Pesten leszek, akkor esetleg találkozhatnánk?

7.

Kovács Imre Kner Imréhez

1937. h. n. n.

Kedves Kner Úr!

Szégyenkezve bontottam fel levelét, mert rajtam volt a sor az írással, de lusta természetem nem tudtam legyőzni, és mindig halasztottam a levélírást. Húsvétra szándékoztam írni –, ezt komolyan mondom.

A márciusi pontokból egy példányt küldök. Kíváncsi vagyok, mi a Kner Úr véleménye róluk. A délelőtti vigadói botrány után a Múzeum előtt impozánsan viselkedett a közönség.¹⁸ Voltak vagy ötezren. Természetesen a szélsőjobb lapok most kígyót-békát kiáltanak ráink irigységből. Az az érzésem, hogy komoly emberi hangon lehet még valamit elérni. Zilahy találóan jegyezte meg: két évtized politikájától kaptatok az indulatot, mi hozzuk a gondolatot.¹⁹ Igen, nagy magyar gondolatra van szükség az apró gondolatok, üres frázisok és nagy szavak helyett. Most össze fogunk többen állni, és egy kiáltványt szerke[s]ztünk, amelyben a 12 pontot részletesen kifejtjük.

Ami Féja könyvét illeti, még én se olvastam, de a gyomai dolgokat előadta, és mondtam neki, hogy az még sincs úgy, de nem hallgatott rám. Az az érzésem, hogy az egész könyv olyan ... Én visszakértem a kéziratot, mert a Tanyabizottság jelentését és az új birtokmegosztási adatokat is bele akarom dolgozni. Így csak ősszel jön az a könyvem.²⁰ Ellenben most nyomják a Néma forradalom c. könyvem. Cserépfalvi adja ki, a Pápainál készül. Kb. április elején jön ki. Nagy az érdeklődés iránta. A felvidéki könyvkereskedők már előre lekötötték több száz példányt.

Újból a föld és a paraszt van előtérben. Ennek kulissza titka pedig röviden a következő: amikor egy pár éve már kibírhatatlan volt a nagybirtokok elleni támadás, fiatal grófok zsidózni kezdtek, és áttolták erre a területre a közönség figyelmét – ami nem is volt nehéz. (Olcsó és könnyű propaganda!) Most pedig zsidó részről át akarják tolni ismét a földre a

figyelmet.²¹ Majd személyesen elmondom, hogy milyen csábításoknak vagyunk kitéve. Ha feljön Kner úr, értesítsen, és majd mindenről elbeszélgetünk. Előkészítjük a nyári nagy dumát is. Jó húsvétot kívánva,

üdvözl:
Kovács Imre

ui. Nagyságos asszony és Zsuzsa kezét csókolom, Mihályt sokszor üdvözlöm.
[...]²²

8

Kner Imre Kovács Imréhez

Gyoma, 1937. ápr. 24.

Kedves jó Kovács Úr!

Hétfő óta ágyban fekszem, és habár ezalatt is dolgozom, mégis a szokottnál több időm jut az olvasásra. Tegnap éppen befejeztem az öreg Szeberényi könyvének olvasását, és elkezdtem a Féljárt, amikor az ön új könyve megérkezett.²³ Mindjárt elkezdtem, és éjfél előtt már ki is olvastam.

Őszintén gratulálok a könyvhöz. Igaza van Matolcsynak, amikor a mai Pesti Naplóban megállapítja, hogy végig magával ragadja az olvasót.²⁴ Igen jól van megírva, hangja emelkedett, de nem olyan lelkendező, melodramatikus, mint egynémely újabb íróé, hanem az erős érzelmi aláfestés dacára is mindvégig komoly és tárgyilagos, és éppen ezért mély a hatása. A jól megválogatott és világosan ábrázolt dokumentumok szervesen vannak beleépítve a kompozícióba, és nagyon alkalmasak arra, hogy még a tárgytól távolabb álló olvasóit is megrendítsék és magábaszállásra bírják. Még az ismert kemsei adatok új feldolgozása is érdekesebb, plasztikusabb és hatásosabb így. Őszintén kívánom, hogy könyvének sikere legyen, mert ez egyrészt újabb lehetőségeket és újabb munka kötelezettségét is jelentené önnek, és a könyv természete szerint sok lelkiismeret megmozgatását. Jól tudom, hogy Ön már a munka további fázisában szeretne tartani, de mégis mindennek alapját a lelkekben kell megvetni.²⁵

Az éjjel sokat gondolkoztam a könyv anyagán, és megint találtam magyarázatot egynémely kérdésre. Többször panaszkodtam már önnek, hogy szerintem a kezdeményezésnek, a vállalkozásnak, az új lehetőségek keresése és kihasználása terén a találékonyságnak igen kevés jelét látom a vidéken, sőt sok tekintetben azt kell megállapítanom, hogy a viszonyok romlanak, és az emberek ebbe beletörődnek. Persze az is a baj, hogy sok kezdeményezés mögül a reális tényezők helyes szemlélete és a materiális eszközök hiányoznak, de most nem erről akarok beszélni. Hanem inkább arról, hogy az embertömegeken, amelyekről

szó van, egy többszörös kontraszelekció taposott végig, és valahogy inkább csak „megmaradt” emberekről lehet beszélni.

Ha őszintén akarok ezekről a dolgokról beszélni, azt kell mondanunk, hogy Bernát Istvánnak²⁶ abban sincsen igaza, ha a materiális irányú fejlődést kvalitatív szempontból akarta leminősíteni. Mert bizony az az ember, aki ezelőtt negyven esztendővel nyelvismert híján rá merete adni a fejét arra, hogy elmenjen a világ túlsó felére kenyeret keresni, vagy megszerezni azt a kis tőkét, amellyel itthon új, önálló gazdasági egységet alapíthatott volna, legalábbis életrevalóság, kurázi és kezdeményezés szempontjából bizonyosan nem a legalja volt a népességnek. Ha azt vesszük tekintetbe; hogy milyen kulturális tőkével indultak el, és hogy boldogultak odakint más, szerencsésebb népek fiaival összehasonlítva, boldogulásuk is ezt mutatja. Egészen bizonyos, hogy ha nem a frázisok kényelmes műszerével, hanem komoly tömegpszichológiai módszerekkel lehetne a kérdést megvizsgálni, akkor a kivándorolt tömegek a mérlegben számbeli súlyuknál sokkal nagyobb szellemi veszteséget mutatnának. Ez volt szerintem az első kontraszelekció, és a második sem folyt le szerencsésebben. Bizonyos ugyanis, hogy az a tényleges állományú, („standbeli”) katonaanyag és az A-osztályú népfölkelők, akik elmentek az első mozgósításkor, a színejava volt az akkori magyar emberanyagnak. Hogy aztán ezzel az emberanyaggal hogy gazdálkodnak, azt csak az tudja, aki még emlékszik a háború kezdetének eseményeire. Már említettem önnek, hogy a Monarchia államai közötti munka felosztás révén a felmentetteknek állítólag csak 28 százaléka volt magyar és 72 százalék osztrák, s majdnem a háború végéig Magyarországon szinte szegény volt felmentést kérni és elfogadni. Míg a Monarchia bizonyos részei nemcsak értékes emberanyagot takaríthattak meg, de élvezték az ezen értékes emberanyag fokozott háborús termelésének jövedelmét is. Már említettem Önnek, hogy például egy igen értékes generáció kikapcsolódása révén milyen kincs veszett el ipari szaktudásban és műhelyhagyományban is. De aki ismerte azt a bizonyos néhány katona korosztályt, tudja azt is, milyen erkölcsi és emberi értékek veszttek el velük a harctereken és a hadifogságban.

Amikor tehát „megmaradt” emberekről beszélek, erre a két súlyos kontraszelekcióra gondolok és arra, hogy a többiek megviselte a hadiszolgálat; a hadifogság, a nyomor és a betegség, világszemléletüket és erkölcsüket próbára tette az infláció és defláció, még a gazdaságilag képzetek számára is nehezen elviselhető két válsága, biztonságérzetüket és szemmértéküket megrontották a gyorsan váltakozó politikai és piaci viszonyok – a felnövő generáció pedig részint ezekről a megmaradtaktól származik, részint ezek között a viszonyok között nőtt fel.

Természetes tehát, hogy a mai ember, nem a lehetőségeket keresi, hanem mindenáron a biztonságot szeretné magának megvásárolni. Ez az embertömeg az Ön által ábrázolt múltnak a terméke, és ebben a mai helyzetben nem is igen lehet más, mint amilyen. A biztonságot keresi a „szabad” parasztproletár, amikor föld után vágyik, de a biztonságot félti a társadalom másik része is akkor, amikor görcsösen kapaszkodik a fennálló állapotba. És ezzel ki van jelölve az Önök további útja is. Minden társadalmi akció alapja a tényálladék felvétel, a meglevő helyzet és pontos okainak megállapítása. A következő lépés csak egy lehet, mennél pontosabb, mennél alaposabb, mennél több körülménnyel számoló és

ezért meggyőző tervek készítése, és az erőknél e tervek alapján való megszervezése, mert kockáztatnunk most már aligha szabad.

Ezzel be is zárom ezt a hosszúra nyúlt levelet, és vagyok szíves üdvözlettel híve.

9.

Kner Imre Kovács Imréhez

Gyoma, 1937. ápr. 27.

Kedves jó Kovács Úr!

Ma megérkezett kiadójától könyvének nekem dedikált példánya. Nagyon hálásan köszönöm a megtisztelő és szíves megemlékezést, amely nagyon jólesett. A már előbb beszerzett példányt ilyenformán el fogom ajándékozni. Még mindig fekszem és olvasok. Az éjjel éjfél után fejeztem be a Viharsarok olvasását, és ma erről szeretném megírni a véleményemet, mert tudom, hogy ez Önt érdekli. Kezdjük a felsorolást a könyv értékein. Meg kell állapítanom, hogy az író széles körű tudással és ismerettel rendelkezik tárgykörében. Ez a tudás egyformán vonatkozik gazdasági és kulturális dolgokra, szociális és politikai viszonyokra, és kiterjed bizonyos határkérdésekre és általában az összefüggésekre is. A könyv jól is van megírva, s úgy a szerkezet, mint az ábrázolás szempontjából igen hatásos. Őszinte lelkesedés, igazi és mély együttérzés és segíteni akarás jellemzi. Úgy, hogy nagyjában és egészében igen meggyőzően is hat.

Nagy érdeme, hogy módszereinél fogva friss és közvetlen, élményszerű, tehát feltétlenül hatni fog az olvasóra. Mindaz, ami a könyv körül történt, csak hasznára lehet az író, célkitűzéseinek, mert felkelti és ébrentartja a nálunk igen hamar, ellankadó érdeklődést.

De vannak a könyvnek hibái is. Én nem tudom osztani azt a felfogást, hogy a világ csak szélsőségekből áll. Nem hiszem el, hogy az. egymással szembenálló érdekek közül az egyik mindig százszázalékig tiszta és becsületes, feltétlenül jogosult, a másik pedig feltétlenül és teljesen rossz, káros és becsstelen. A jóhiszeműség bizonyos fokát még, ellenfeleimnél is feltételezem és a céltudatos ártaniakarás teljességét náluk sem tudom feltételezni. Azt akarom ezzel mondani, hogy Féja véleményei és ítéletei sokszor túlságosan érzelmi alapon jönnek létre, megállapításai gyakran olyan általánosításokon alapulnak, amelyek talán nem mindig jogosultak.

Ez az érzelmi beállítottság talán az oka annak is, hogy értesülései nem mindig pontosak. Sokszor készpénznek vesz csak kevésbé bizonyítható állításokat is, sokszor ténynek fogad el terveket és szándékokat, amelyek megvalósulása még kétséges, vagy már talán nem is az. Könyvéből úgy tűnik, mintha egyes dolgokat csak akarni kellene, és azok mindjárt megvalósulhatnának, s nem volna szükség a megvalósulásig 20-25 esztendő tanulására és munkájára. Mintha azt hinné, hogy egyes társadalmi rétegek csupa ártatlanul szenvedő, feltétlenül jószándékú és nagyon tehetséges egyénekből állnának, akik el vannak átkozva, más ré-

tegek pedig egyetlen kivétel nélkül tehetségtelen, gonosz és ártani akaró egyénekből volnának összeszervezve. Ön bizonyosan tudja, hogy a Gyoma és Endrődről szóló fejezetben mennyi tévedés van a sok helyes adat és megállapítás mellett is, és hogy ennek a fejezetnek mérlege éppen bizonyos túl optimisztikus és reményteljes következtetések miatt, hamis.

Sajnos, a magyar viszonyok között az író csak Féja szenvedélyes elszántságával és áldozatkészségével vállalhatja egy ilyen monográfia adatainak összegyűjtését. Olyan anyagi lehetőségeket azonban, amelyek az eddiginél alaposabb utánjárást és az adatok gondosabb, ellenőrzését tehetnék lehetővé, nem tud magának biztosítani. Így történhet meg azután az olyasmi, hogy pl. a 161. oldalon, a Nonius tájfajta dicséretét zengi, egy másik helyen pedig, amelyet e percben nem találok, ennek a fajtának bevezetését elhibázottnak minősíti. Talán igazságtalanságnak tűnik ennek az ellentétnek kipécézése, de hiszen Ön tudja, hogy ilyen kérdésekben mi a tapasztalatunk. Akárhány gazdálkodási, termelési vagy értékesítési szakkérdés merült fel, rendszeren az derül ki, hogy a szakkérdésekben homlokegyenest ellenkeznek az álláspontok, és akármilyen tanácsot kap a paraszt, megtörténhet, hogy másnap, másik szakember azt már marhaságnak fogja minősíteni. Én ezt annak tulajdonítom, hogy az ilyen álláspontok mögött rendszeren nincs ott a szükségletek, költségek és lehetőségek gondos analízise, vagyis az üzletszerű kalkuláció. Éppen ilyesmire céloztam akkor, amikor előző levemben a tervekről írtam.

Sajnálatos és különös véletlennek tartom, hogy Békés megye ábrázolásából Kondoros ismertetése kimaradt. Ez a község ugyanis telepített község, aránylag rövid idő alatt, mesterséges úton jött létre, és fejlődött ki, viszonyainak beható analízise tehát annál pontosabb lett, volna, mert igen fontos tanulságokat lehetett volna belőle levonni. Ebből olyan fejezetet lehetett volna csinálni, amely a panaszokon, a sérelmek, hibák és bűnök megállapításán túl már utat mutathatott volna a jövő felé is.

Mindezek dacára hasznos és termékeny olvasmány Féja könyve, rendkívüli érdeklődéssel várom a sorozat további köteteit, közöttük különösen az Önét. Még egyszer figyelmébe ajánlom önnek a Belügyminisztérium említett kiadványát, a tanyai közigazgatás reformtervezetéről. Ezt a munkát kitűnőnek tartom. Nagy kérdés, hogy mit lehet majd belőle megvalósítani. Hiszen a benne foglalt javaslatok csak a szervezés kereteinek felállítására vonatkoznak, és még ennek a munkálatnak költségeit is ki tudja, honnét lehet előteremteni.

Még egyszer hálásan köszönöm szíves figyelmét, és vagyok őszinte üdvözlettel híve.

[ui.] Kedves Kovács úr! Sajnos most én vagyok a gépiró, s nem mulaszthatom el, hogy könyvéhez én is őszintén ne gratuláljak. A legnagyobb érdeklődéssel olvastam, s könyve által még közelebb jutottam ezekhez a kérdésekhez.

Szíves üdvözlettel.²⁷

Budapest, 1937. ápr. 27.

Kedves Kner Úr!

Levelét hétfőn délután kaptam meg, és én hétfőn délelőtt dedikáltam önnek egy példányt könyvemből Cserépfalvinál. Természetesen én a könyvet elküldtettem, és a kérdést legjobb lesz úgy elintézni, hogy az enyém lesz Kner Úré, a vett példány pedig Mihályé.

Örülök, hogy tetszett a könyv. Eddig már szép kritikája van, és nagyon fogy, úgyhogy lassan a második kiadásra kell gondolni. Viszont nem tagadom, hogy tendenciával írtam. Ma az a helyzet Magyarországon, hogy destruálni kell, mert különben nem hiszik el, hogy reformokra van szükség. Ez a destruktizmus azonban – szent destruktizmus. Már ezen állásponton volt Széchenyi is, aki rájött arra, hogy előbb ki kell ábrándítani önmagából a nemzetet, mert csak úgy hajlandó elfogadni az újításokat.

Ha szétnézünk hazánkban, végzetes tévedéseket és még végzetesebb rosszindulatot tapasztalhatunk. Egyéni érdekek vannak előtérben. Már a múltkor megírtam Kner Úrnak, hogy a zsidókérdés előnyomulása mivel kapcsolatos. És hogy mennyire igazam volt, amikor azt írtam, hogy ezzel akarják elterelni a figyelmet a földkérdésről, az most tűnik ki Rajniss működéséből.

Rajniss a Turul tagegyesületei részére tartott előadásaiban a Márciusi Front 500 holdon felüli kisajátítását [így] mezítlábas demagógiának minősítette, és a 20 000 kat. holdon felüli birtokok esetleges kisajátítását vallja programul. 1827-ben egy követ felállott az országgyűlésen, és az idők parancsoló szavára hivatkozva a 32 000 kat. holdon felüli birtokok kisajátítását tartja szükségesnek. 110 év múlva egy másik „reformkorszak” hangos „reformere” lemegy 20 000 holdra.

Különben is a 20 000 holdon felüli birtokok területe 1,1 millió hold, és ebből a szántó 350 000 hold. A hivatalos felfogás ma nem gondol új községek telepítésére, hanem csak hozzátelepítésre. És így egyedül a szántóföld kerül birtokpolitikai elbánás alá. A kormány törvénye 420 000 holdon ígér telepítést (270 000 holdon parasztgazdaságokat 150 000 holdon örökbérletet). Rajniss úr tehát sokallja a kormány programját és nyilván Németország iránti háláját óhajtja leróni azzal, hogy a dunántúli nagy uradalmakat üresen hagyja. . .

Sokat lehetne még itt arról írni, hogy ezeknek a „reformerek”-nek milyenek a reformelgondolásaik. Hogy nem komolyak, az biztos, és hogy a zsidó kérdés is csak nagydob az érvényesülési zenekarban, és nem komoly; az megint biztos. Különben érdekes hír járja most az irodalmi köröket. Péntek este Rajniss és Milotay a szerkesztőségben összeverekedtek, mert Rajniss nincs megelégedve Milotay német exponensségével. Feltárta, ha nem üt meg erősebb hangot, akkor nem jön a márka. Rossz nyelvek ugyan azt híresztelik, hogy

a régi magyar közmondás: „két kakas egy szemétdombon nem fér meg”, most ismét realitást nyer.

Kner úr által felvetett kérdés teljesen helyes. A nagy szelekció időnként megtörténik, és csak az benne a tragikus, hogy a mi politikusaink azért nem akarnak földet adni a mezzei munkásoknak, mert azok nem boldogulnának. Amerikában megállták a helyüket, pedig az a „nagy iskola” . . .

A jövő héten valószínűleg Debrecenbe megyek, és hazajövet Gyomát is útba ejtem. Akkor majd folytatunk egy kis eszmecserét. A viszontlátásig sokszor üdvözlí kedves mindnyájukat:

Kovács Imre

Gyoma, 1937. november 1.

Kedves Barátom!

Különféle közbejött bajok miatt csak ma írhatok Neked. Nagy érdeklődéssel olvastam a tárgyalásról szóló tudósításokat, amelyek mélyen elszomorítottak.²⁸ Nehéz ezekről a dolgokról levélben írni, de mélyen fáj olvasni, hogy a kor sorsdöntő kérdései felől milyen nagyon eltérőek lehetnek a vélemények!

Mindig megdöbbsz, amikor egy álláspontot abszolút jóhiszeműen, érzésem szerint teljesen őszintén, érdektelenül és a köz szempontjából vélek képviselni, s azt kell látnom, hogy másképpen olyan jóhiszemű, becsületes, lelkiismeretes oldalon az enyémmel homlokegyenest ellenkező álláspontot találok, és nem látok hidat egyik elszigetelt állásponttól a másikig. – Azt érzem mindig, hogy a kor problémái rendkívül bonyolultak és egyre bonyolultabbak lesznek, az elvi álláspontokban és a lehetőségek kiindulási pontjaiban pedig egyre nagyobbak a különbségek. Ez hajtja a tömegeket a leegyszerűsítés felé, aminek kiszámíthatatlanok a veszedelmei. Gustaf Cassel mondja, hogy az érzelmi politikának éppen az a veszedelme, hogy rendesen éppen annak árt, akinek használni szeretne.

Ismeretségünk kezdete óta Nálad éppen azt látom, hogy hogyan fejlődsz a Te korodban természetes, és a fejlődés szempontjából is szükséges érzelmi álláspont felől a reális szemlélet álláspontjai felé. Amibe Te belekerültél, az egy olyan helyzet, mely szükségszerű, törvényszerű, a kor ellentéteiből következik, és bármennyire fájdalmas is, de szinte természetes, hogy meg kell szenvedned érte. El akartam menni Endre bácsihoz is, hogy megvizsgáljam, és megmagyarázzam neki, hogy ez a büntetés még nem végleges, és nem megszégyenítő, de egy lelket sem találtam otthon. Azóta pedig nem vagyok valami egészséges, és nem tudtam újra elmenni.

Nem szeretném, ha Mihály miatt félreértenél. Valami tévedés vagy félreértés van közöttünk, én itt Neked is azt mondtam, hogy nem akarom, hogy ő elmenjen a tárgyalásra, s neki is ebben az értelemben írtam, de Te ezt valószínűleg félreértetted. Egy ilyen gyerek nem értheti még meg azokat az álláspontokat, amelyek itt összeütköznek, s nem hivatott még sem az állásfoglalásra, sem arra, hogy véleménye legyen – tudod, hogy álláspontom szerint ez a kor a felkészülésé. Érdeklődnie szabad. és kell, de éreznie kell azt is, hogy a döntés felelősségét nem vállalhatja.

De róla eszembe jut az, hogy a Te ügyednek az ifjúság körében semmi visszhangja sem volt. Ha Kémeri tanár úrról volna szó, akkor inkább volna, hiszen szokott is lenni! „Házam ifjúsága ...?”

A lapok nagy részét végignéztam itt, amennyire hozzájuk juthattam. Majdnem azonos szöveggel írnak, nyilván ugyanazon tudósítás alapján. De az új Magyarság kommentárja felháborított.²⁹ Beállított Téged, mint a körüti zsidó sajtó áldozatát, s íme Neked, az ifjú gojnak most elhagyatva kell kiállnod és vállalnod a konzekvenciákat. Amellett azt állítja, hogy a könyved az Athenaeum sorozatában jelent meg. Momentán nem is tudom, hogy Cserépfalvi zsidó-e, igaz, hogy nem is jutott eddig eszembe, hogy erről informálódjam.

Micsoda piszkos fantázia kell ahhoz, hogy azt higgye: Kovács Imre, az ő fajtájával és származásával nem is juthat el a saját fajtája iránti részvéti és a sorsközösség felismeréséig, a kiállítás szándékáig, ha a zsidók nem ugratják be. Szegény Imre, mért nem álls be tintakulinak oda, ahol nincsenek beugrató zsidók.

Hát így van ez. Én tudom, mit jelent fiatalnak lenni, és nem belenyugodni, azt is tudom, mit jelent, fiatalnak lenni, és tévedni. A fő azonban, hogy amit az ember elgondol és tesz, mindig őszintén, tiszta szándékkal és hittel tegye, akkor bármi éri is, sohasem kell magát szégyellnie. Minden jót kívánok, szeretettel öreg barátod.

12.

Kovács Imre Kner Imréhez

Budapest, 1937. nov. 22.

Kedves Barátom!

Mint minden levelem, ezt is azzal kell kezdenem, hogy elnézésed kérjem a hosszú hallgatásért. Nagyon köszönöm szíves soraidat, és jól esett vigasztalásod azokban a napokban. Hallgatásomnak is az volt az oka, hogy nem volt semmihez kedvem. Tudod, az ilyen ítélet némi kiábrándulással jár. Az ember valahogy kételkedni kezd a dolgokban, és gyakran teszi fel magának a kérdést: van-e megoldás? Nem akarok itt rezignálni, de napokig úgy éreztem és gondoltam, hogy nincs. De amint az ember szétnéz, akaratlanul is problémákba ütközik, és találóan írta Illyés Gyula egyik versében: nem menekülhetsz! Bárhova is kerülsz, bármit is teszel: nem menekülhetsz!

Nem tudom, hogy Gyomán hogyan fogadták az ítéletet. Szegény Endre bácsi oda lehet, de ezideig nem írt. Kíváncsi vagyok, hogy ismerőseim közül hányan táncoltak vissza. Itt Pesten sokszor látok az utcán elfordulni arcokat, érzem a kézfogásokon, hogy már nem a régiek. Ezeket mind megértem, és az ifjúságról is meg van a véleményem. Gyáván hallgatnak; semmi kiállítás.

Hiába reménytelen a jövő.

Különben hogy vagytok? Mihályékat régen láttam. Sokszor

üdvözl:
Kovács Imre

Nagyságos asszony kezét csókolom.

13.

Kner Imre Kovács Imréhez

Gyoma, 1937. november 25.

Kedves Imre!

Sajnálkozással olvastam leveledet. A napokban beszéltem valakivel Rólad és Féjáról, s az illető azt mondta, nem szabad, hogy most az egész parasztkérdés Féja- és Kovács-ügyé váljon. Igaza van neki ebben. Neked sem szabad ebből a szempontból nézned a dolgokat, ha mégolyan fájdalmas, vagy kellemetlen is személyes vonatkozásban.

Akik ismernek, tudhatják, hogy amit tettél őszintén, nem politikai vagy egyéni érvényesülési szándékból tetted, hanem belső parancs folytán. Tudod, hogy én már elég régen ismerlek, és hogy ha nagyon higgadtan, nyugodtan, szeretettel el is beszélgetünk egymással nagyon sokszor és nagyon fontos dolgokban, nem mindenben értek Veled egyet. Nyilván vannak dolgok, amelyeket Te sem így látsz, mint ahogy én látom. Ez természetes, mert hiszen nem ugyanarról a pontról nézzük a problémákkal benépesített tájat, tanulmányok, tudomás, szűkebb személyes és tágabban felfogott ideális érdekeink sem azonosak, habár már nagyon sokszor megállapítottuk mind a ketten, hogy a szegény parasztság problémája egyúttal az ipari fogyasztás problémája is, és hogy általában a dolgok sokkal jobban összefüggnek – mihelyt nem az érzelmeken, hanem a tényeken keresztül szemléljük –, mint általában hiszik az emberek.

Tévedni mindenki tévedhet, a legnagyobb jóhiszeműség mellett is, már csak azért is, mert az anyag, amelynek ismerete alapján ma dönteni kell, az egyén számára szinte átfoghatatlan.

De ha eltávolíthatna embereket, akik egyforma őszinteséggel, segíteni akarással, és csak akkora önzéssel nézik a dolgokat, amely sorsközösség érzése folytán természetes – tévedés, vagy egyéni balsors eltávolíthatna egymástól, az nagyon csúnya dolog volna.

Nem hinném, hogy bárki, aki Téged és könyvedet ismeri, az ítélet folytán egyéni becsületedben, tisztességedben, hazafiasságodban, magyarságodban, komolyságodban kételkedhetne. Aki pedig úgy érzi, hogy óvatosságból talán helyesebb nem érintkezni veled, annak az eltávolodását nem szabad veszteségnek érezned, legfeljebb csak gondoldj arra, amikor Endre bácsi szeleli odakint a szélben a magot elválasztván azt az ócsútól. – Előbb-több egyedül marad az ember, legfeljebb a fokozati és időponti kérdésről van szó.

Mint írtam, akkor mindjárt elmentem Endre bácsiékhoz, de egy lélek nem volt otthon. Azóta én egyideig igen rosszul éreztem magam, Hetekig nem mentem ki az utcára, csak a háztól a nyomdáig. Most néhány napig Szegeden voltunk orvosi vizsgálaton. Nem volt még időm, hogy megkeressem őt, másképp pedig nem igen találkozhatunk. Ha a napokban elkezdhetem az esti sétákat, talán elnézek majd arra. – Igyekszem megnyugtatni. Más közös ismerőst nem tudok Gyomán, de az itteniek véleménye nem is igen érdekel. Ettől már régen elszoktam.

Én azonban nem tartom a jövőt olyan reménytelennek. Talán a következő évek igen, talán azokra még gondolni se igen merek, de a távolabbi jövő bizonyos, hogy jobb lesz. Feltétlenül érvényesülnie kell sok minden társadalmi, gazdasági igazságnak, a kétszerkettő mégis csak kétszerkettő, és ma minden komoly érdek egy irányba mutat.

[...]

A baj ott van, kedves Imre, hogy fiatal vagy, mint ahogy én is az voltam valaha. Te még azt hiszed, hogy a „megoldás” útja egyszeri, hirtelen változtatás, amelynek pedig akkora ellenállással kell megküzdenie, hogy a győzelme elképzelhetetlen. Én már öregszen és tudom, hogy a megoldás a lépésről lépésre való küzdelem, filléres eredményekért, a termelés színvonalának javításáért, a gazdaságosság fokozásáért, egyre több ember egyre jobb életlehetőség[é]ért, türelem, szívósság, kitartás, a kultúr színvonal lassú emelése és folyamatos tanulás, tanulás, tanulás. Hidd el, hogy ez nem kilátástalan út, és ha sokszor visszafelé is csúszunk, hittél, akaratlansággal és kitartással mégis csak el lehet érni valamit. De persze ezt is csak akkor lehet elérni, ha a szeretet a Te magyar tömegeid felé éppen olyan erős marad benned, mint fiatalkorodban.

No de most már nagyon fáradt vagyok. Ne lógasd a fejed, és maradj Kovács Imre továbbra is. Mindenkit érhet baleset, mint a mentősök mondják. De ha folyton csak erre gondólnának az emberek, megállna az élet, mert egy-egy EMKE-sarki átkelés két óra hosszat tartana. – Szeretettel köszöntlek Feleségem nevében is, öreg barátod.

JEGYZETEK

A dokumentumok által tárgyalt időszakról is szól Huszár Tibornak Kovács Imrével 1977-ben New Yorkban készített interjúja. Megjelent Huszár Tibor Beszélgetések c. kötetében. (Bp. 1983, 62–209. 1.) – a szerk.

¹ Kner Imre – amint azt Kovács Imrével folytatott levelezése is mutatja – folyamatosan és szisztematikusan követte a parasztság sorsával kapcsolatos kérdések irodalmát. Buday Györgynek címzett első levelében a következőket írta erről: „Nagyon hálás volnék, ha az agrársettlementről szóló füzetet címemre megküldeni szíves volna... Nagyon közel áll szívemhez ez a dolog. (kiemelés E. Á.) (BML Kner nyomda ir. XL9.c.1. – Kner Imre Buday Györgyhez 1933. jan. 16.)

² Haiman György: A könyv műhelyében. Bp., 1979. 134. p.

³ 1937 nyarán Kovács Imre ismét hosszabb időt töltött Gyomán, a barátság ekkor vált igazán szorosra. A „nyári nagy duma” után kelt az első, tegező formában írt levél, a levelezés hangneme is sokkal személyesebbé vált. Kovács Imre nagy hatással volt Kner Imre 14 éves fiára, Mihályra is. Kner Imre és a Pesten tanuló Mihály 1937-es levelezése sok hasznos adatot tartalmaz a Kner család és Kovács Imre kapcsolatára vonatkozóan. (BML Kner nyomda ir. XL94bj13.)

⁴ Kner Izidor: Félévszázad mesgyéjén. Gyoma, 1031. 176. p.

⁵ Az említett konferenciát „Magyar Út társasnapok” címen 1936. aug. 14. és 17. között tartották. Kovács Imre „A föld a magyarság szolgálatában” címmel tartott előadást.

⁶ Ugyanezen a konferencián Makkai Sándor „Nemzeti kultúránk alapvonalai” címen tartott előadást.

⁷ Kovács Imre készülő könyve az eredeti tervek szerint az Athenaeum által megjelentetett „Magyarország felfedezése” sorozatban jelent volna meg. „A Könyv” című szaklap 1937 januárjában – még pontos cím nélkül – be is számolt az Athenaeum tavaszi kiadói terveiről. (BML Kner nyomda ir. X1.9.e.4. – Kner Imre Kovács Imréhez 1937. jan. 25.)

⁸ Az 1938. XIII. te. előkészítéséről van szó. A törvény a szakiskolák rangját, vonzerejét kívánta növelni. Egyidejűleg lehetőséget teremtett arra, hogy a felfelé törekvő rétegek gyermekeit a középiskolák helyett szakiskolákba – Kner Imre szóhasználatával: gyakorlati pályákra – irányítsák.

⁹ Kner Imre 24 kötetet, az ún. északi írók – részben paraszt; tárgyú – sorozatát ajándékozta a göböljárású levéllel otthonnak.

¹⁰ Móricz Zsigmond: Egy emberélet sem tökéletes, csak a halál. Pesti Napló, 1936. 164. sz. 3–4. p. Ez a novella megjelent Móricz összegyűjtött műveiben is: Móricz Zsigmond: Elbeszélések 1934–1936. Bp., 1955. 460–466. p.

¹¹ Kovács Imre: Dunántúl – Erdély sorsán? I–II. Magyar Út, 1936. 21. sz. 6. p. és Magyar Út, 1936, 22. sz. 3–4. p.

¹² Ifj. Buray Imre: Légiures térben! Magyar Út, 1936. 22. sz. 5–6. p.

¹³ Kun Zsigmond: „A munkanélküliség megszüntetése” Magyar Út 1936. 21. sz. 2. p;

¹⁴ Kovács Imre olvasta fel 1937. március 15-én a Márciusi Front 12 pontját. E 12 pontot közli Salamon Konrád: A Márciusi Front. Bp., 1980. 27. p.

¹⁵ Féja Géza: *Viharsarok*. Bp. (1937). 275 p.

¹⁶ Elek Péter, Gunda Béla, Kovács Imre, et al: *Elsüllyedt falu a Dunántúlon*. Bp., 1936. 158. p.

¹⁷ 1720-ban a gyulai uradalmat – 13 községgel és a hozzájuk tartozó nagy kiterjedésű pusztákkal – Harruckern János György kapta meg zálog jogon. 1723-ban magyar nemesi jogon is övé lett a birtok. Az örökösök 1798-ban kötöttek osztályegyezséget.

¹⁸ A Nemzeti Diákszövetség a Vigadóban tartott márciusi ünnepe botrányba fulladt. A jelenlevők egy része a jobboldali diákvezér, az Ignótus Pál megverése miatt börtönben levő Kémeri Nagy Imre szabadon bocsátását követelte. A rövid idő alatt kialakult teljes zűrzavarnak a rendőrség vetett véget.

¹⁹ Az idézett mondat Zilaby Lajos március 15-i beszédéből való. A korabeli beszámolók szerint a következőképpen hangzott: „Nézzétek meg, mit adott az elmúlt évtizedek politikája: kenyér helyett indulatokat. Mi, írók gondolatokat akarunk adni.” (Kárász József: Március idusa ... Magyar Út, 1937. 12. sz. 2. p.)

²⁰ Kovács Imre a „Néma forradalom” irodalomjegyzékében megemlíti a készülő „Tiszántúl” c. könyvet. Levelében feltehetően erre utal. Ez a munka önálló kötetként nem jelent meg.

²¹ A levelezésben többféle gondolati összefüggésben szóba kerül a zsidókérdés. A vélemények pontosabb bemutatása végett közöljük Kovács Imre egyik előadásának részletét és Kner Imre reakcióját. 1937 májusában a Márciusi Front nevében Kovács Imre és Erdei Ferenc tartott Szegeden előadást. Előadásában Kovács Imre: kitért a zsidókérdésre is: „A reformköveteléseket nem lehet mezítlábas demagógiának minősíteni – mondotta –, mint ahogy a Márciusi Front mozgalmát annak nevezte egy örökifjú reformer. Zsidóveréssel semmit sem lehet megoldani. Nem lehet szidni a Bús Feketét, és nem lehet vidéki cenzúrabizottságokat felállítani, amíg a Kodály-Bartók hangversenyek közönségének 80 százaléka zsidó, és nem szabad megfelekedezni arról, hogy nagyon sok olyan zsidó él Magyarországon, aki már régen beilleszkedett a magyar közösségbe, és már csak vallása zsidó, de éppen olyan magyar, mint a legjobb magyar protestáns vagy magyar katolikus.” Kovács Imre előadásában hangsúlyozta, hogy az ország gondjain csak a gazdasági struktúra megváltoztatásával és demokratikus politikával lehetne segíteni, a zsidókérdés épp a valós problémák elfedésére szolgál. (A márciusi front zászlóbontása Szegeden. Pesti Napló, 1937. 112. sz. 11 p.) Kner Imre 1937. máj. 23-án kelt levele utóiratában reagált Kovács Imre előadására: „Szegedi beszédének rövid kivonatát olvastam a lapokban, s jól esett emberséges és bátor állásfoglalása. Ez nem segít a zsidókon, hiszen ön tudja, hogy a zsidókérdés számomra csak annyiban fontos, hogy fejemre esik-e majd a téglá, vagy nem, de rá kell végre ébredni arra, hogy itt nem zsidókérdés, hanem magyar kérdés van! Vigasztaló, hogy van ön és néhány más fiatal barátom, s hogy talán egyszer már ráébred a magyar ifjúság is önmagára. Mert ez a kezdet kezdete egy jobb magyar jövő felé.” (BML Kner nyomda ir. XI.9.e.4.)

²² A levél végére Kovács Imre kézzel is odaírta a 12 pontból az első 5-öt. Datálatlan levél, 1937. márc. 20-án, vagy 21-én írható.

²³ Szeberényi Lajos Zsigmond: *A parasztság története a legrégibb időktől napjainkig*. Bp., 1937. 444 p. Kovács Imre frissen megjelent könyve: *A Néma forradalom*. Bp. 1937, 262 p.

²⁴ Matolcsy Máttyás: *Új könyvek, régi sebek*. Pesti Napló, 1937. 92. sz. 2. p.

²⁵ Kner Imre fiának is írt a Néma forradalom-ról. Véleményének summázata: „És csak azt kell kívánni, mennél többen volnának a Kovács Imrék, akik ezt a lelkiismeret ébresztő munkát el-

végzik a jövő számára.” (BML Kner nyomda ir. XI.9.b.13. – Kner Imre Kner Mihályhoz 1937. máj. 29.)

²⁶ Bernát István (1854 – 1942) agrárpolitikus, egy. tanár, akadémikus. Részt vett a kivándorlásról szóló 1903.IV. te. előkészítésében.

²⁷ Kner Imréné megjegyzése.

²⁸ A Kir. Ügyészség vádat emelt Kovács Imre ellen a Néma forradalom miatt, sajtó útján elkövetett izgatás és a magyar nemzet és magyar állam megbecsülése ellen irányuló vétség címén. A főtárgyalást 1937. okt. 27-én tartották. Kovács Imrét három hónapi fogházbüntetésre és háromévi hivatalvesztésre, valamint ugyanezen időre terjedő politikai jogvesztésre ítélték.

²⁹ Az Új Magyarország hosszú tudósítást közölt a tárgyalásról: »Három hónapi fogházra ítélték Kovács Imrét, a „Néma forradalom” című könyv íróját.« A nap legfontosabb eseményeinek szentelt rovatban – „Október 28” – kommentálták a bírósági tárgyalást: „Másodszor ítélt el izgatásért...” (Új Magyarország 1937 245. sz., 4., ill. 2. p.)

ERDÉSZ ÁDÁM
(Levéltári Szemle, 1986. 3. sz.)

EGYÜTT
CSERÉPFALVIVAL

*„A lélek nemesítéséről elválasztábatlan
a könyv szeretete”.*

CSERÉPFALVI IMRE

Ebben a tanulmányban Hajdú Ráfis Gábor 1980. május 30-án folytatott beszélgetését olvashatjuk, melyet Cserépfalvi Imrével készített Pálóczi Horváth Györgyről, az emigrációban élő brit titkosszolgálati alkalmazottról, valamint Bálint György, Kovács Imre és Cserépfalvi Imre letartóztatásáról.

„A Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága azért tett feljelentést a gyanúsítottak ellen, mert az angol Intelligence Service szolgálatában álló, ez idő szerint Kairóban tartózkodó Pálóczi Horváth emigrált újságíró, a gyanúsítottakkal való korábbi szoros barátságból, Budapestre 1942. január havában Visnovitz Jenőné 1942. március havában pedig Tozán Satvet Lufti török állampolgár útján leveleket küldött a gyanúsítottaknak, amelyekben erősen anglofil érzelmeiről tesz tanúságot, és hivatkozik az elutazása előtti, a budapesti Hangli sörözőben folytatott megbeszéléseikre, amelyek szerint Magyarországon is meg kell szervezni a belső ellenállási frontot és a szellemi, valamint az ipari munkásságot a belső forradalomra kell előkészíteni. E mozgalom érdekében Kovács Imre építse ki a földmunkás szervezetet, Bálint György pedig az ipari munkásságot szervezze meg...”

BÁLINT GYÖRGY, CSERÉPFALVI, KOVÁCS IMRE

Az itt következő interjú Hajdú Ráfis Gábor munkája. Egy magnetofon-szalag őrizte meg. Ez a szöveg a Kritika augusztusi számában közölt beszélgetés folytatása.

HAJDÚ RÁFIS GÁBOR: 1980. május 30-án folytatjuk a beszélgetést Cserépfalvi Imrével, ha jól emlékszem, legutóbb arról beszéltünk, hogy milyen kapcsolata volt Bálint Györgynek a Cserépfalvi Kiadóval, hogyan is alakult Cserépfalvi Imre és Bálint György kapcsolata, hogyan dolgoztak együtt. Ha jól tudom, ez az együttműködés sem tartott nagyon sokáig: 1942 tavaszán mindkettejüket letartóztatta a kémelhárítás. Nagyon keveset – és nagyon pontatlanul – tudunk erről az eseményről. Különbözőképpen emlékeznek vissza különböző kortársak. Vannak, akik azt említik, hogy Kovács Imrét, Bálint Györgyöt, Cserépfalvi Imrét tartóztatták le. Van, aki hozzáteszi Háy Károlyt, van, aki Békeffy, van aki Csillag Verát – Bálint Györgynét –; tehát még azt sem tudjuk pontosan, hogy kiket tartóztattak le, és azt sem, hogy tulajdonképpen miért is történt ez a letartóztatás.

Az a verzió él a köztudatban, illetve hát inkább a szakmabeliek köztudatában, hogy az Isztambulban levő Pálóczi György kapcsolatot próbált létesíteni többek között Cserépfalvi Imrével, Kovács Imrével, Bálint Györggyel, és erre figyelt volna fel a magyar kémelhárítás, ezért tartóztatták volna le az említetteket. Én arra kérném Cserépfalvi Imrét, hogy mondja el, hogyan történt ez pontosan, hiszen ő az egyetlen élő és itthon élő tanú, aki – s ezt már tőle tudom – alaposan megszenvedte ezeket a hónapokat, és aki a testén is viseli még a nyomait az ottani kínzásnak, vallatásnak.

CSERÉPFALVI IMRE: Az utóbbi hónapokban fejeztem be kutatásaimat a hazai archívumok, irattárak és könyvtárak anyagaiban, a saját tulajdonomban volt irataim sajnos, az idők folyamán zúzdába kerültek. A most előkerült, személyemet érintő iratok egy részét fotókópiákban fogom közölni a közeljövőben megjelenő emlékirataim kötetében. Már a harmincas évek közepétől keltezett, számos belügyminisztériumi nyomozati adatot találtam a dossziékban. A Cserépfalvi Kiadó működését igen-igen figyelték, és nagyon károsnak, destruktívnak, bolsevizálónak találták. A szerzőimnek nagy része baloldali volt. A Belügyminisztérium több intézkedést foganatosított, mégpedig elsősorban arra vonatkozóan, hogy a kiadványainkat közvetlenül a megjelenésük után elolvastatta, az ügyésznek a figyelmeztetéstől hívták azokra, és így sok könyvbetiltás következett.

1937-1938-ban több írói pör és látványos törvényszéki tárgyalás volt folyamatban a kiadó és szerzői ellen, a jobboldali és kormánysajtó dühödt támadásai közepette. Az 1938-as év Könyvnapijára jelentettük meg József Attila összes verseinek a kötetét. A kirakat rendezésekor – a közép-ső részen – egyik verskötetét kinyitva helyeztük el, ahol a *Hazám* című versének csak há-

rom sora volt olvasható: „Adj emberséget az embernek. / Adj magyarságot a magyarnak, / hogy mi ne legyünk német gyarmat”. Más alkalommal is felingerelte a politikai rendőrséget Váci utcai üzletünk kirakata, ahová számos náciellenes könyvet, folyóiratot helyeztünk ki. 1939-ben szeptember elején a rendőrség szállt ki, hogy a kirakatból bevétesse a *Marianne* című francia folyóirat egy számát, amely a címlapján egy Hitler-ellenes gúnyrajzot közölt. Ezért az ügyért Lebovics üzletvezetőnk letartóztatták és négyhónapi börtönre ítélték.

A kiadó szerzői lelkes, baloldali humanisták voltak, egységesen harcoltak, hogy „mi ne legyünk német gyarmat”. Így kerültem közelebbi – szerzői-kiadói és baráti – kapcsolatba többek között Bálint Györggyel, Kovács Imrével, Pálóczi Horváth Györggyel, Földes Ferencsel is.

A háború kitörése előtt, 1938 végén – 1939 elején megjelentettem a *francia Sárga Könyvet*, amit a francia külügyminisztérium adott ki Hitler világhuralomra törekvéséről, a háborús veszélyről és a titkos tárgyalásokról. A könyv csak franciául jelent meg, de engedélyt kaptam arra, hogy lefordítsam magyarra. Amikor megjelentettem, nagy megdöbbenést okozott a könyv a politikai rendőrségen: hetekig tartott, míg kinyomozták a kiadó kilétét, mert az nem volt szabályszerűen feltüntetve.

Ez kereskedelmi forgalomba került?

Igen, nagy példányszámban. Mire megállapították, hogy ki a felelős kiadó, akkorra a példányok elfogytak (tízezer példányban jelent meg).

Megjelent még számos, nagy vihart keltő könyv, kezdve a *Tardi helyzet*-től a *Néma forradalom*-ig: számos szociográfia és történelmi mű. Ezek adták meg a kiadónak valódi arculatát.

Hadd tegyük még hozzá, hogy Solohov négykötetes *Csendes Don*-ja akkor került magyarul, Cserépfalvi kiadásában az olvasók kezébe, amikor már folyt a világháború.

Igen. De az első három kötet a harmincas évek elején Szurán Renée és Benamy Sándor fordításában az EPOCHÁ Kiadónál jelent meg. Miután a negyedik kötet orosz nyelvű kiadása a harmincas évek végén jelent meg, és eljutott hozzám, azonnal lefordítottam, kinyomattam, így a háború kitörése idejében került forgalomba Magyarországon a négykötetes *Csendes Don*. Nagy sikere volt! De nagy siker volt a *Kék Könyvek* sorozatnak a Szovjetunióra vonatkozó több kötet is: Markos György: *A szovjet ipar fejlődése*, Kovács Imre: *A Szovjetunió agrárpolitikája*, Nagy Iván: *Szovjet-Oroszország mezőgazdasági termelése* című könyvek; hiszen évtizedekig nem jelent meg a Szovjetuniót tárgyilagosan bemutató könyv Magyarországon.

Ezek után talán rátérhetek arra, ami a kérdésed első része volt: hogy az 1942-es letartóztatásunk hogyan és miért történt?

Mint vázoltam, kiadóvállalatom a kormány hivatalos bel- és külpolitikájával állandóan szembehelyezkedve, tendenciózusan baloldali, a Szovjetuniót ismertető műveket jelentetett meg, dacolva betiltásokkal s büntetésekkel. A vezérkari főnök számos átirattal sürgette Radocsay László igazságügy-minisztert (fotókópia!), hogy a legnagyobb szigorral járjanak el a Cserépfalvi Kiadóval, mert kiadványai honvédelmi szempontból is igen kártékonyak. Ezeknek az átiratoknak nem volt hatása további működésünkre. Kapóra jött a vezérkari főnöknek, bíróságnak az a levél, amit Pálóczi Horváth György küldött Isztambulból az angol titkosszolgálat útján, egy bizonyos Visnovitz Adél nevű futárral.

Kinek küldte a levelet Pálóczi?

A levelet az én címemre küldte, de hármónknak szól: Bálint György, Kovács Imre és Cserépfalvi Imre részére. A futár azt a megbízást kapta, hogy amennyiben engem nem talál meg, sorrendben vagy Bálintnak vagy Kovács Imrének adja át a levelet. A futárt már Budapestre érkezésekor 1942. január 18-án a pályaudvaron letartóztatták, és statáriális bíróság elé került. Halálos ítéletet hoztak ellene, amit kegyelmi úton tizenöt évi fegyházra változtattak. Ugyanakkor engem is letartóztattak, és kéthetes súlyos vattatás után, ideiglenes szabadlábra helyeztek. Naponkénti jelentkezésre köteleztek, felügyelet alá vontak, és minden lépésemet szemmel tartották. A levél szövege előttem, csak most, egy évvel ezelőtt vált ismeretessé, amikor kutatásaim során a levél másolatát az archívumból megkaptam.

Tudtuk, hogy a magyar szervek nem nyugodnak bele kudarcukba, azért a legnagyobb önfegyelemmel és elővigyázatossággal néztünk a jövőbe.

Az angolok nem sokáig késlekedtek... Dacára annak, hogy pár hónappal korábban Visnovitzné nevű futárukat a kémelhárítók lefogták, és a hadbíróság előbb halálra, majd kegyelmi úton 18 évre ítélte; újabb futárt indítottak hozzánk.

Itt idézem az archívumban levő átirat idevonatkozó részét.

„M. Kir. Honvéd Vezérkar Főnöke 2. osztály 32.772 Eln. 2VKF D. 1942 sz. – megbízható német és olasz forrásból származó értesülés szerint Tozán Satvet Lufti, török állampolgár, aki az angol intelligence service szolgálatában áll, Magyarországra utazik és fontos iratokat hoz magával.”

Tozán 1942. március hó 28-án az ország területére lépett. Természetesen az elhárító szervek minden lépését, figyelték.

Március 30-án francia nyelven beszélő férfi állított be hozzám, és kissé zavarosan előadta, hogy Isztambulból jött, Péter barátomtól üdvözetet hoz, és egy fontos levelet akar átadni. Nem volt kétségem, hogy – mint Bálint György esetében – most is provokátorral állok szemben – meglehetősen indulatosan utasítottam ki az irodámból. Pár óra múlva – üzleti zárás után – mentem fel a Hadik-laktanyába – a szokásos napi jelentkezésemre. (Rendőri felügyelet alatt állottam, napi jelentkezéssel!) Az ügyeletes tisztnek említést tettem a török férfi látogatásáról. A tiszt dühösen rám förmedt, hogy „hol van a levél!” Mikor közöltem, hogy nem vettem át, dühösen kiküldött az irodából, később rám parancsolt, hogy másnap reggel 8 órakor jelentkezem.

Nyugtalan éjszakám volt... Kínzó gondolataim közepette rágódtam a kérdésem: Vajon feltételezhető-e akkora felelőtlenség, cinizmus, az emberi élet semmibevevése, Pálóczi, ill. az angol szolgálat részéről, hogy az első futárunk lebukása után ugyanazon a módon, azonos jelszóval egy második futárt indítsanak hozzám – kockára téve a futár és mindhármunk életét –, igyekeztem megnyugtanni magamat, hogy ez nem lehet valóság, csak a felzaklatott fantázia szüleménye.

Balsejtelmek közepette tettem eleget az idézésnek.

Így kerültem újból letartóztatásba 1942. március 31-én, ugyanúgy Bálint György és Kovács Imre is, mert hármunknak szól a levél, amit Tozán át akart adni, de látogatása napján letartóztatták. Tartalmát nem tudtuk, csak a vattatások alkalmával kiragadott részletet ismertettek velünk, amelyeknek a lényege az volt: hogyan indítsunk nagyarányú szellemi szabotázsakciókat a náci behatolás ellen, és hogyan léphetünk kapcsolatba a szövet-

ségesek központjával Kairóban vagy Isztambulban. Számos olyan kitétele van a levélnek, amely – tettenérés esetén, amennyiben átvettem volna a futártól – esetleg indokolta volna a haditörvényszék, vagyis a vezérkar bíróságának az illetékességét.

Pálóczi 1941 tavaszán hagyta el Magyarországot. Az elmenetele előtti időben gyakran értekeztünk szerzőimmel, elvbarátaimmal – főként Bálint Györggyel, Kovács Imrével és Pálóczival – arról, hogy milyen témájú könyveket kellene megjelentetni; vagy amikor 1938-ban, az *Anschluss* évében megindítottam az *Így láttuk mi* című riportsorozatot, ki írja a kényes témájú riportokat, például Párizs elestéről, vagy a Balkánról, vagy Amerika válaszfutárjáról. Fontos világpolitikai kérdéseknek a szerzőit kellett mérlegelni, kiválasztani. A *Kék Könyvek* sorozatunknak Bálint György volt a főszerkesztője, közösen mérlegettük, hogy milyen sorrendben és kikkel írjuk meg azokat a világpolitikai könyveket. Ez a kis szellemi kör egyre bővült; ott volt József Attilán kívül Radnóti Miklós, Németh Andor, Hevesi András. Ebbe a körbe tartozott még Földes Ferenc és Markos György is. Értekezleteink nem voltak szervezkedés jellegűek, hanem egyszerűen ez volt a kiadói munka. A katonai fórum, a vezérkari főnökség ügyészsége ilyen kiadói tevékenységet minősített szervezkedésnek! Holott csak arról tárgyaltunk, hogy például milyen szociológiai sorozatot indítsunk a magyar munkásság és parasztság kulturális életéről, vagy milyen könyvet arról, hogy a Balkánon mi készülődik. Vagy Ázsiában milyen a helyzet, s mit idéz elő a náciizmus előretörése, vagy hogy milyen anyagot közöljünk a *Riporterek Antológiájában*.

A háborút megelőző időkből a polgári ügyészség a megjelenő egyes könyveket vizsgálta, esetleg elkobozta, és eljárást indított az író és a kiadó ellen. A katonai fórumoknál ellenben a kiadó egész munkásságát nézték, és minősíthették hűtlenségnek. Ha a Cserépfalvi Kiadó könyveinek döntő része csak az ellenséges államoknak az eredményeit és igazságait domborítja ki, és nem közöl a tengelyhatalmakról, a fasizmus, a náciizmus térhódításairól és sikereiről semmit, akkor abban az időben már ilyen megállapítás is elegendő volt a hűtlenség vádjához: ezután már csak tettenérést kell produkálni, és látványos tárgyalás keretében a kiadót és a munkatársakat a legsúlyosabb ítélettel lehet sújtani.

Tehát azt is mondhatjuk, hogy az eredeti cél tulajdonképpen a Cserépfalvi Kiadó szétzúzása, megsemmisítése volt, és ehhez csak ürügynek kellett a Pálóczi által küldött levél?

Igen, igen! Ez a pontos, a helyes megfogalmazás. Kitűnő alkalom adódott ilyen módon a VKF-2-nek arra, hogy lesújtson a kiadóra.

Hogy mégis életben maradhattunk, az nemcsak a szerencsénknak köszönhető, hanem magunk is szívósan védekeztünk. A VKF-2-nek nem sikerült tettenérést kierőszakolnia az ügyünkben; a Bálint György elleni 1942. januári provokációjuk (Visnovitzné futár ügye) éppen olyan kudarcra végződött részükre, mint az én személyemmel kapcsolatos akciójuk. (A török Tozán futár ügye.)

Letartóztatásunk elég nagy izgalmat keltett nemcsak belföldön, de külföldön is. Köztudomású, hogy itthon egyes magyar írók lépéseket is tettek a vezérkari főnöknél ez ügyben.

Hogyan alakult hármójuk sorsa? Ha jól tudom, Csillag Verát – Bálint Györgynét – elég hamar kiengedték, hármójukat viszont előbb a Hadik-laktanyában, később pedig a Margit körúti fegyházban tartották fogva, és úgy tudom, Kovács Imre jóval hamarabb szabadult ki, mint Cserépfalvi Imre és Bálint György. Mi történt itt tulajdonképpen?

A letartóztatásunk nem egyszerre történt Először engem tartóztattak le, azután Bálint Györgyöt és feleségét egypár nappal később. Bálint feleségét, Csillag Verát néhány napi kihallgatás után szabadlábra helyezték. Kovács Imre abban az időben katonai szolgálatra behíva vidéken volt. Ennek következtében őt egy-két héttel később tartóztatták le. A ki-szabadulásnak a sorrendje úgy alakult, hogy Kovács Imrét talán egy hónappal előbb he-lyezték szabadlábra, mint bennünket, engem és Bálint Györgyöt.

Tíz napig voltunk a Hadik-laktanya pincebörtönének a foglyai. A kegyetlen, éjjel-nap-pali kihallgatások után, 1942. április elején erős kísérettel átvittek bennünket a Margit körúti katonai fogházba. Állandó kihallgatások és vizsgálatok közepette dr. Klie József ka-tonai főügyész elrendelte a Cserépfalvi Kiadóra vonatkozó, bárhol föllelhető okmányok, levelezések, bankátutalások felkutatását: bankokban és vállalatoknál ez hónapokig tartott. Ezt követően a honvéd vezérkar főnökének bírósága – dr. Bagos hadbíró alezredes – a kö-vetkező végzést hozta: „A hűtlenség büntetvével terhelt Cserépfalvi Imre polgári egyén és társai bűnügyében a nevezettől lefoglalt üzleti és egyéb könyvekre, továbbá üzleti iratok-ra vonatkozólag, a K. B. P. 203. paragrafusa alapján és a 205. paragrafusa értelmében, hi-tes könyvszakértő bevonásával bírósági szemlét rendelek el, és annak foganatosítását 1942. július 1-én 9 órára a bíróság hivatalos helyiségében (Hadik-laktanya, Horthy. Mik-lós út 25. III. em.) tűzöm ki.”

Erre a tárgyalásra engem is elővezettek. Talán ez volt életem legkínosabb, legemléke-zetesebb napja, amikor a Margit körúti fegyházból, vásra verve, gyalog, két szuronyos ka-tonával kísértettek át a Hadik-laktanyába. Végig a Margit körúton, a Bem rakparton s a Horthy Miklós úton: s tűrnöm kellett a járőkelők, a báméskodók csúnya és durva meg-nyilatkozásait, nemegyszer köpködését. Az a téli ruha volt rajtam, amit a letartóztatásom-kor viseltem; a nagy hőség és a szoros bilincs is eléggé megviselt, a bilincset csak a tárgya-láson vették le rólam.

A nagy apparátussal megindított nyomozás nem hozta meg azokat az eredményeket, amikre a vezérkari főnök számított. A történelem is segített: a hadihelyzet már nem a né-metek döntő fölényéről tanúskodott. Egyes magyar írók bátor föllépése igazunkért felhívt-a ügyünkre a kormány figyelmét is. Nyilván ezek a fejlemények is készíthették óvatosságra a honvéd vezérkari főnökséget. A következő „rendelkezéssel” adta át ügyünket a Bu-dapesti Királyi Ügyészségnek (idézem a befejező részét): „... Minthogy azonban alapos gyanú forog fenn arra nézve, hogy a terheltek még a háború kitörése előtt szövetkeztek arra, hogy írói, könyvkiadói és politikai tevékenységgel a közvéleményben háború- és ten-gelyellenes, továbbá szovjetbarát hangulatot keltsenek, és forradalmi úton az angolszász háborús célokat szolgálják, és minthogy részben könyvkiadói, részben írói illetve politikai tevékenységüket e szövetkezés célkitűzéseinek szolgálatába állítva ily irányú tevékenysé-get folytattak, amely cselekmény nem ezen bíróság hatáskörébe és illetékessége alá tarto-zó hűtlenség büntetést, hanem esetleg az 1921. évi III. tc. I. paragrafusába ütköző büntet-tet látszik megvalósítani, a rendelkező rész szerint kell határozni. – vitéz Szombathelyi ve-zérezredes s, k., illetékes parancsnok. Kelt 1943. év január 26-án.”

Miután ügyünket áttették a Budapesti Királyi Ügyészségre, ez a fórum a következő ha-tározatot hozta:

„Az állam és a társadalom rendjének erőszakos felforgatására irányuló izgatás büntette miatt Cserépfalvi Imre, Bálint György és Kovács Imre ellen feljelentés folytán teljesített nyomozást a Bp. 101. § 3. pontja alapján megszüntetem.

Indoklás.

A Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága azért tett feljelentést a gyanú-sítottak ellen, mert az angol Intelligence Service szolgálatában álló, ez idő szerint Kairó-ban tartózkodó Pálóczi Horváth emigrált újságíró, a gyanúsítottakkal való korábbi szoros barátságból, Budapestre 1942. január havában Visnovitz Jenőné, 1942 március havában pe-dig Tóznán Satvet Lufti török állampolgár útján leveleket küldött a gyanúsítottaknak, ame-lyekben erősen anglofil érzelmeiről tesz tanúságot, és hivatkozik az elutazása előtti, a bu-dapesti Hangli sörözőben folytatott megbeszéléseikre, amelyek szerint Magyarországon is meg kell szervezni a belső ellenállási frontot és a szellemi, valamint az ipari munkásságot a belső forradalomra kell előkészíteni. E mozgalom érdekében Kovács Imre építse ki a föld-munkás szervezetet, Bálint György pedig az ipari munkásságot szervezze meg...”

A hat oldal terjedelmű határozat indoklása így fejeződik be:

„...A gyanúsítottak tagadásával szemben olyan bizonyíték nem merült fel és a nyomozás sem eredményezett olyan tényeket, amelyek alapján a gyanúsítottak bűnössége bizonyít-ható lenne: a feljelentésben foglalt gyanúokok alapján nem volt kimutatható az, hogy a gyanúsítottak Pálóczi Horváth Györggyel államellenes bűncselekmények elkövetésére – még ennek kiutazása előtt – megállapodást kötöttek volna, s nem Pálóczi Horváth György önkényes elgondolásának volt-e a folyamánya a bűnjel-levelek küldése; minél fogva a to-vábbi eljárástól eredményt várni nem lehet. Ezért a nyomozást, a kiemelt törvényhely alapján, bizonyítékok hiánya miatt megszüntetem. Budapest, 1943. évi április hó 3. nap-ján, dr. Kotais Miklós, s. k., a Budapesti Királyi Ügyészség elnöke.”

Ha jól figyeltem, már a vitéz Szombathelyi vezérezredes által aláírt indoklás is, amely Cserépfalvi Imrét, Bálint Györgyöt és Kovács Imrét a Királyi Ügyészséghez rendeli át, 1943. január 26-án keletkezett. Bálint György ekkor már halott volt.

Igen.

Vagyis a felmentését – sem a katonait, sem a polgárit – nem érthette meg. Viszont Cse-répfalvi Imre azon kevesek közé tartozott, akik Bálint György utolsó hónapjaiból is lát-hattak valamit, bár nem tudom, mennyit. Ezért szeretném megkérdezni, hogy a börtön-ben volt-e kapcsolata Bálint Györggyel, tudtak-e találkozni? S hogyan viselte el ez az em-ber – akit a kortársak, barátok félénknek, törékenynek, gátlásosnak ismertek – azt a hat hónapot? Gondolom, nem éppen jó körülmények között léteztek, s nem voltak mentesek sem a pszichikai, sem a fizikai erőszaktól.

A Hadik-laktanya pincebörtönében április hatodikán vagy hetedikén – a letartóztatá-som után következő napon – lettem figyelmes arra, hogy a hajnali órákban a cellám előtt Bálint György, Bálint Györgyné Csillag Vera nevét emlegették a foglyokat átvevő moto-zó altisztek. Érthető, hogy nagy izgalmat keltett bennem az észlelés. Azután a harmadik vagy negyedik napon a beszűrődő hangfoszlányokból következtettem arra, hogy Csillag Verát, elengedik, átadják neki a lefoglalt holmijait Az örökkel nem lehetett szót érteni (bármilyen kérésre csak egy válaszuk volt: „pofa be!”). A Hadik-laktanyának ebben a pin-

cebörtönében embertelen állapotok voltak. A foglyokat csak vallatásra vezették ki a cellájukból; nem volt engedélyezve a napi félórás séta, még kübli se volt; naponta egyszer (!) engedélyezték, hogy a foglyok – szigorú őrizet alatt – a szükségüket elvégezzék. Tökéletesen elszigeteltek a külvilágtól, még a családomnak se adhattam életjelet magamról.

A letartóztatásom utáni –nyolc-tíz nappal, egyszer kivezettek a cellámból. A folyosó végén megpillantottam Bálint Györgyöt örök között, megbilincselve, igen siralmas állapotban. Engem is megbilincseltek. Kivezettek bennünket a ház előtt várakozó kocsiba. Melém ült egy altiszt, ugyanúgy Bálint György mellé is. A kísérő örök igyekeztek kiélni szadista hajlamaikat. Kaján örömmel mondogatták, hogy ez lesz az utolsó utunk, rögtönítélő bíróság elé állítanak. Nézzünk csak ki egy kicsit a szabad égre, ha akarjuk még egyszer utoljára látni, mert estére már nem fogunk élni, nem kell már a vacsora, lógni fogunk ..., ilyesmivel igyekeztek minél jobban kínozni bennünket.

Emlékszem, Bálint György – aki ezúttal először volt életében letartóztatva és először élte át ezeket az embertelenségeket –, bár gyötrődött a nagyon szorosra vett bilincseitől és a mélységes emberi gonosztságtól, hidegen nézett át az örök fölött. A Margit körúti katonai fogházhoz érkezve kivezettek bennünket. Az előállítás után levették a bilincseinket. Megjelentek az írnokok meg a „háziak” (segédmunkára beosztott régi foglyok). Két kiváló barát – így is nevezhetem őket – emlékszem. Az egyik Pickler György volt (a felszabadulás után a Statisztikai Hivatal elnöke lett), a másik pedig Rozner István. Látták az állapotunkat, suttogva és félmondatokkal ők nyugtattak meg bennünket, hogy nem viszik az ügyünket statáriális bíróság elé. Ők nagyjából már értesültek az eljárásról, és igyekeztek bennünket nyugtatni, amennyire lehetett, sőt segíteni is igyekeztek: kérték, ha van pénzünk, adjuk oda, majd hoznak kenyeret, cigarettát, most még föl lehet vinni a cellába.

Itt elváltunk. Engemet a második emeletre vittek fel, magáncellába. Bálint György pedig bekerült talán a negyvenes cellába, ahol főképp kommunisták voltak. A következő hetekben már tudtunk egymásról. Torokgyulladásom volt, és ez hozzásegített, hogy valamilyen kapcsolatba kerüljek a barátaimmal. Séta közben hívták föl a figyelmemet arra, hogy kérjem magam orvosi vizitre, és panaszodjak. Tényleg, a börtönőr kíséretében meg is jelent dr. Weil Emil – ő volt akkor bent a kisegítő orvos, persze ő is a büntetését ülte. Elmondtam a panaszaimat ilyenkor lehetett egy keveset beszélni. Közölte, hogy Bálint Gyuri, a cellatársa jól van, és megnyugodott. Engem is vigasztalt: ajánlotta, hogy menjek le újra orvosi vizitre, mert talán a gyomrommal is van valami baj, s kérjek valami lehetőséget, hogy tejet kaphassak. Azután is eljött még egyszer-kétszer Weil Emil. Ez kimondhatatlan öröm volt számomra. Tudtunk beszélgetni a világhelyzetről, a politikai helyzetről s az akkor már meg-megismétlődő szovjet légítámadásokról. Alkalom nyílt arra is, hogy –kommunista fogoly elvtársak segítségével – séta közben összeakadjak Bálint Györggyel is, így egymásra tekingetve néhány szót tudtunk váltani bűnperünkről, kívülről jött hírekről.

A nyár folyamán következett el a legnagyobb éhezések ideje a Margit körúti fogházban. Ebben az időben igen nagy számban voltak bent kommunisták, a kora tavaszi nagy lebukások idejéből. Gyakran találkoztam az orvosi vizitnél Kállai Gyulával, Horváth Mártonnal és sok más elvtárssal. Ilyen alkalmakkor kaptam hírt Bálint Györgyről, vagy üzenhettem neki.

Ezekben a napokban tudtam meg, hogy Kovács Imre a mellettem levő cellában raboskodik, csak egy fal választ el bennünket. Megindult persze közöttünk a kopogtatás. Hosszú hetek munkájával sikerült a vaságy alatt a padló közelében egy tojás nagyságú lyukat fúrni. A nap bizonyos szakában – őrségváltáskor – sikerült a padlón hason fekve kibeszélgetni magunkat. Sőt nemegyszer vöröshagymát vagy száraz kenyérhéjat is átdugdostam a lyukon, mert roppant szenvedett az éhségtől, így teltek a napjaink, hónapjaink.

Augusztus közepén Kovácsot elvitték kihallgatásra. Nagy izgalommal vártam vissza. Alig zárták rá a cella ajtaját, siettem a „súgólyukhoz”, hogy megtudjam, hová vitték, és mi történt vele. Sietve mondta el, hogy Szombathelyi elé vitték, és még aznap szabadlábra helyezik. Szombathelyi durván lehordta őt, hogy ilyen hazafiatlan társaságba keveredett. Kovács kijelentette erre, hogy Bálint és Cserépfalvi nem kevésbé ártatlan, mint ő. Kérte, hogy vele egyidőben bennünket is engedjenek szabadon. Alig hogy ezeket a szavakat elmondta, máris jött érte a börtönőr: „Kovács Imre, szedje a cökmőkáját, lejön a börtönirodába!” Igen kellemetlenül érintett Kovács Imre hirtelen távozása. Néma maradt mellettem a fal, a „súgólyuk”, nagy hiányérzettel küszködtem.

Harmadnapra rá dr. Weil Emilt hozták fel a cellámba, a torkom ecsetelésére. Alkalom nyílt szóváltásra. Kovács szabadulásáról érdeklődött. Én reménykedtem, hogy odakint majd aktivizálja a védelmünket, és bennünket is szabadlábra helyeznek. Weil elmondta, hogy Bálint György e tekintetben nagyon pesszimista, azonkívül egészségileg is nagyon rossz az állapota; legyengült, lefogyott, csont és bőr, súlyos bélhurutja van, amit nem tudnak itt orvosolni. Kérte, hogy én is beszéljek a védőmmel erről, és mondjam meg, tegyenek meg mindent, hogy Bálint kórházba kerüljön, s a szabadlábra kerülésünket a legnagyobb eréllyel sürgessék, mert Bálint György állapota már riasztó.

Ne haragudjon, hogy félbeszakítom. Ma már tudjuk, hogy Kovács Imrét mindenekelőtt Zilahy Lajos és Illyés Gyula közbenjárására engedték szabadon. Ebben az időben nem volt olyan külső segítség, nem voltak olyan emberek, akik Cserépfalvi és a közismerten baloldali, marxista Bálint György mellett kiálltak volna, megpróbálták volna kihozni őket is a börtönből?

Hát...

Tudom, nehéz kérdés ez.

Az ügyvédem, dr. Szakál Antal, miután tudomást szerzett arról, hogy Kovács Imrének a szabadlábra helyezése ügyében intervenció történt, ajánlotta a feleségemnek is, hogy ő is próbáljon közéleti emberektől, íróktól, tudósoktól aláírás formájában támogatást kérni szabadulásunk érdekében. A feleségem el is járt ebben az ügyben. Volt íróknál, tudósoknál. Volt aki megtagadta, volt aki aláírta. Az ügyvédem az iratot a vezérkari főnökhöz vitte fel. A mostani kutatásaim során látom az iratokból, hogy akkorra már megváltozott Szombathelyi vezérkari főnök álláspontja az ügyünkben. A történelem segített: 1942 őszén voltunk, amikor a harctéri helyzet a Szovjetunió győzelmei folytán nagy változáson ment át. A Kállay-kormány egyes minisztereinek a nyomására is azután az ügyünket mégis revízió alá vették. A katonákon kívül a Királyi Ügyészségen is tisztában voltak vele, hogy egy manipulált, beállított hűtlenségi váddal akarják megsemmisíteni a Cserépfalvi Kiadót és belső munkatársait.

A vádak a nyomozás során mind halomra dőltek. A vizsgálatot hihetetlen szélességben terjesztették ki, ami nem ment csendben. Így az irodalmi körökben és a könyvszakmában beszéltek róla, tudták, hogy milyen vizsgálat folyik ellenünk. Ellenőrök és nyomozók vizsgálták a rám vonatkozó számlákat a nyomdákban, papírgyárakban és bankokban, de minden erőfeszítés ellenére, semmiféle rendellenességet nem találtak. A halmozódó sikertelenségek folytán igyekeztek már szabadulni ettől az ügytől. 1942. szeptember elején döntött el, hogy Bálint Györgyöt és engem szabadlábba helyeznek, de ugyanakkor feljelentést tettek ellenünk (Bálint, Kovács, Cserépfalvi) a Budapesti Királyi Ügyészségnél az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló izgatás büntetése miatt. 1942. szeptember 11-én jelentette a Budapesti Honvéd Hadtestparancsnokság Margit körúti büntetőintézete, hogy Bálint György és Cserépfalvi Imre vizsgálati foglyok szabadlábba helyeztek, és közigazgatási eljárás foganatosítása végett a budapesti Államrendőrség fogház- és toloncügyi osztályának átadattak. Másnapra elhagytuk a fogházat.

Bálint György meddig volt szabadlábban? Azt hiszem, egy vagy két napig.

Hát, ha nem is egy-két napig, de csupán egy-két hétig.

És őt már elindították Ukrajna felé egy munkaszolgálatos századdal.

Ettől a pillanattól, ettől a dátumtól kezdve tudott-e valamit Cserépfalvi Imre Bálint Györgyről? Mert ezek az utolsó hónapok azután már teljesen ismeretlenek.

A szabadlábba helyezésünk utáni hetekben pár óvatos telefonbeszélgetés folyt közöttünk. Jól tudtuk, hogy a vész még nem múlt el fölöttünk. Egyszer kétszer találkoztunk is, mind a ketten lábadoztunk inkább, le voltunk nagyon gyengülve. Ekkor kaptam a riasztó hírt; Gyurit, megint behívták munkaszolgálatra. Siettem hozzá, hogy a bevonulása előtt még beszélhessek vele komoly dolgokról. Lementünk a Duna-partra, leültünk; de valahogy nehezen indult meg a beszélgetésünk fonala. A búcsú közelsége okozta komor hangulat egészen megdermesztett.

Még a kiszabadulásunk utáni órákban mondtam Gyurinak, hogy előkészülök az illegális életre, és sem idézésnek, sem behívásnak nem teszek eleget, ha arra sor kerülne. Bálint iszonyatosnak tartotta akár az egyiket, akár a másikat. Megjegyezte, hogy a választást csak az alkat és idegállapot döntheti el. Ezekre a kérdésekre akartam terelni a szót, hogy rábeszéljem az illegalitásra. Bálint általában optimista hajlamú embernek tartott engem, és ezt régebben is több ízben hangoztatta minden vonatkozásban. Igaz, én a lehetetlent is mindig megkíséreltem, a tett embere voltam, ő sokkal bölcsebben nézett a jövő felé. Utolsó beszélgetésünk is körülbelül ebben a mederben folyt, hogy nem kell bevonulni, illegalitásba kell menni, nem lehet földadni magunkat. Gyuri mélységes nyugalommal elutasította érveléseimet. Kesernyés mosollyal, rövid szavakkal válaszolt: ő bevonul és mostmár minden olyan egyszerű... Nagyon megdöbbenett a viselkedése – még csak ellenvetése sem volt. Úgy éreztem ki a hangsúlyából, hogy ő már valahogy sokkal jobban átgondolta az illegalitás összes vonatkozásait, bugyrait, mint én valaha is tettem.

Elválásunk után azon gyötrődtem, hogy szegény Gyurit ugyan milyen gondolatok, megfontolások készíthették szilárd elhatározásában? Ő valószínűleg méltatlannak találta, hogy megváltoztassa a külsejét, bujdosson hamis papírokkal, gyanús emberekkel érintkezzen, terhére legyen vagy veszélyt hozzon bűjtatóira ha elfogják, s úgyszintén – ha elfogják –

újra jön a megaláztatás, a szenvedés sorozata. Meg kell vallanom: az elválásunk igen mély nyomokat hagyott bennem.

Bálint Györgyöt 1942. november 27-én egy különleges munkásszázadban az ukrán frontra vitték és ott 1943 végén megölték.

Mostmár – bizonyos életkorban és annyi idő után – visszaemlékszem saját magamra is; illegalitásom, hosszú, keserves hónapjai során, amikor a korosztályomra vonatkozó falragaszt elolvastam, és eszembe jutottak Bálint Gyuri búcsúszavai, magamnak is támadt olyan gondolatom, hogy én is bevonulok. Abban az időben az illegalitás már nagyon súlyos teherként nehezedett rám: a bujkálás számtalan veszélye, amiben osztoznia kellett barátaimnak, bűjtatóimnak is, megnehezítette az életemet. Fölkerestem Czartoryski Jenő orvos barátomat a Szervita téren – a legbizalmasabb barátom volt, sokat köszönhetek neki, mindenben segített, számíthattam rá. Körülbelül olyan szavakkal fordultam hozzá, mint amilyeneket Bálint György annak idején nekem mondott: bevonulok, nagyon fáradt vagyok, így már egyszerűbb lesz az életem, együtt leszek a sorstársaimmal. Az illegalitás – szívós harc magunkkal és az üldözőkkel, különös állapot ez, nem mindenki egyformán bírja, nagyon jó idegrendszer kell hozzá. Egy bizonyos idő után – azt hiszem – talán mindenkin erőt vehet hasonló válság. – A barátom meggyőző ellenérvei hatottak rám; lemondtam a bevonulási szándékról; megfelelő gyógyszerekkel fölszerelve – az idegeim rendbeszedésére – még mélyebb illegalitásba mentem.

Térjünk vissza még egy pillanatra a negyvenes évek elejére. Elgondolkodom most, ahogy hallgatom: el kellett búcsúznia József Attilától 1937-ben decemberben, el kellett búcsúznia már Bálint Györgytől is 1942 őszén. S önkéntelenül fölmerül bennem Radnóti Miklós neve is...

Igen, *Radnóti* is...

Meg *Földes Ferenc*...

Földes Ferenc is, igen.

És sorolhatnánk még a neveket – Mi tartotta meg Cserépfalvi Imrét kiadónak? Hiszen a tevékenysége nem fejeződött be. Gondolom, ezekben az években rettenetesen keserű tapasztalatokat kellett, hogy szerezzen az emberi gyávaságról, a helyt nem állásról, a segítség hiányáról; s a legközelebbi ismerőseit – művészeket, értelmiségieket – veszítette el. És mégis, az illegalitás befejeződése után, a felszabadulás után el tudta kezdeni, illetve folytatni tudta a kiadói tevékenységet. Hadd kérdezzem azt – s talán erre még nehezebb válaszolni –, hogy hogyan marad így állva az ember? Hogyan képes mindezek után töretlenül, vagy ha nem is töretlenül, de folytatni azt, amit tenni kell az embernek?

Hát igen, erre tényleg nehéz úgy válaszolni, hogy tolmácsolni tudjam legmélyebb érzéseimet. Azt hiszem az újrakezdésben nekem sokat segített az elhivatottság érzete. A hit mindig élt bennem, hogy valamit el kell végezni, valami fontosat, szépet, igazat. Hittem a szellem erejében. – Még mindig hiszek abban, hogy egyszer majd megjelenik egy olyan könyv, ami szebbé, jobbá változtatja a világot.

A felszabadulás után, a földúlt, romos irodám fiókjában lázasan kutattam elrejtett kéziratokat: író barátaim bízták rám bujdosásuk vagy bevonulásuk előtt, hogy ha majd átéljük, megjelentessem ezeket. Ilyen posztumusz köteteket adtam nyomdába legelőször. Egy

kis írócsoporttal – Bóka Lászlóval – azután hozzáfogtunk a fasiszta rémuralom által meggyilkolt 75 magyar író anyagának a begyűjtéséhez. Gondoltam, hogy első kötelességünk – életben maradtaké –, hogy összegyűjtsük és megőrizzük mindazt ami életükből és alkotásukból megmaradt. *Keresztury Dezső előszavával*, számos posztumusz anyaggal jelent meg a *Magyar mártír írók antológiája*.

Több nemzedék él mamár, akik jóformán semmit, vagy nagyon keveset tudnak az életnek erről a területéről. Arra kérem, mondjon erről egy kicsit többet: kiknek a posztumusz műveiről van szó, mik voltak a felszabadulás után az első munkák, amelyeknek a kiadására vállalkozott?

Salamon Ernő a magyar líra egyik legnagyobb ígérete volt. Marosvásárhelyről küldte el verskézirátát hozzám a frontra indulása előtt. Sajnos nem élhette meg a kötete megjelentését. A verskötet *Szegény ember fiának* címmel 1945-ben jelent meg. Közvetlenül a felszabadulás után megjelent könyvek között szerepelt József Attila forradalmi verseinek első, nagy példányszámú tömegkiadványa. A kötet tartalmának összeállítására olyan nagy súlyt helyeztem, hogy szerkesztői bizottságot hoztunk létre: Barabás Tibor, Keszi Imre és Németh Andor szerkesztették. A felszabadulás előtt elképzelhetetlen volt – főként a cenzúra miatt is – ilyen olcsó kiadásban húszezer példányban megjelentetni József Attila verseit.

Ez 1945-ben volt, ugye?

Igen, 1945-ben, az első szabad könyvnap alkalmával.

Hogy folytassam a félbehagyott kérdést: melyek voltak még az első könyvek?

Erre a könyvnapra jelent meg Barabás Tibor: *Martinovics élete*, Kovai Lőrinc nagy mozgalmi regénye, az *Igazság*, aztán Juhász Nagy Sándor: *A Nagy Októberi Forradalom története*, az 1918. október 31. – 1919. március 21. című könyv. 1945 folyamán jelentettem meg Solohov nagy regényének, a *Csendes Donnak* a befejező kötetét, amit annak idején a fasiszta cenzúra nem engedélyezett, továbbá Osztrovszkij: *A vihar szülötte* c. könyvét, Zelk Zoltántól: *A teremtés tanúja* c. válogatott verseskötetét; Karinthy Frigyes 1939-ben egyszer már megjelent verskötetét: *Üzenet a palackban*. A verseit 1938-ban – halála előtt adta át, hogy posztumuszként adjam ki. Ugyancsak ebben az évben adtam ki Ernst Toller *Fecske-könyvét* is.

Bujdosásom idején állandóan nyugtalanított, hogyan maradnak meg ezek a kéziratok, lesz-e majd nyomda, ahol kinyomják? A bunkerből előbújva megnéztem a nyomdákat: romos üzemeket, éhes és fázó embereket találtam. Meg kellett értenem, hogy előbb jön a romeltakarítás, egy kis meleg, hogy meg ne fagyjanak, krumpli, hogy legyen ennivaló: várni kellett, hogy az élet meginduljon. Szinte csodával határos, hogy már 1945. július elején a tervbe vett könyvek megjelenhettek.

Ha jól emlékszem, azt mondta, hogy az 1945-ös *József Attila*-kiadás húszezer példányban jelent meg. Immár harminc esztendő után hogyan emlékszik vissza: 1945-ben kellett az embereknek húszezer példány attól a költőtől, akinek a *Nagyon fáj* kötete korábban hatnyolcszáz példányban jelent meg?

Igen, mert a kötet olcsó volt, és így eljuthatott az ifjúság kezébe, széles olvasórétegekhez is. József Attila mindjárt a felszabadulás után az élvonalba került. Az előadóművész,

szavalókórusok a párt- és tömegszervezetekben leggyakrabban József Attila verseit adták elő. A versek sikere lenyűgöző volt, szerte az országban fölpezsdülést hozott.

Szóval, ez a kötet már nem maradt raktáron!

Ez nem maradt raktáron, elfogyott! Elfogyott még akkor. Ajándéknak is alkalmas volt nagyon: egy szép József Attila-arckép díszítette a fedőlapot – nem tudom, emlékszel-e rá.

Nem, nem. – Nézem itt a könyves-polcokat; látok több idegen nyelvű József Attila-kiadást is. Mikorról, milyen időszakból való kiadások ezek? Látom, itt egy lengyel példány...

Igen. Az első lengyel nyelvű volt. Abban az időben jelentettem meg, amikor a lengyelek Magyarországra menekültek a háború folyamán. Kiadtam egy sorozatot, hogy megismerkedhessenek a magyar irodalommal, magyar történelemmel. Kapcsolatba kerültem számos lengyel értelmiségivel, írókkal, művészekkel. Az egyik *Tadeusz Fangrat* volt, aki vállalta, hogy *ha jó nyersfordításokat kap József Attila népszerű verseiből, átülteti lengyelre*. – Abban az időben Csorba Tiborral és lengyel feleségével voltam közeli barátságban; sőt egy időben – amikor Kovács Imre már nem dolgozott a kiadónál – ő volt a lektor, és mint felelős szerkesztőt jegyeztük.

Ezt megelőzően jelent meg József Attila-kötet idegen nyelven?

Nem, nem jelent meg. Ez az 1942-es az első.

Látok itt a könyvespolcon egy francia nyelvűt is.

Ez *Németh Andor* segítségével készült a negyvenes évek elején. *A háború alatt Franciaországban összeismerkedett Marcel Lallemand* nevű francia költővel, s egyútt lefordították, összeállították az anyagot. Én pedig igyekeztem szép kiállításban megjelentetni a kötetet, és kiküldtük Párizsba.

József Attila szerény kis kötete azért batott az újdonság erejével, mert abban az időben magyar költőnek verskötete nem jelent meg francia fordításban. És József Attila azon költők közé tartozott, akiket külföldön egyáltalán nem ismertek. 1926-ban megjelent ugyan francia kiadónál Pogány Béla szerkesztésében magyar költők antológiája, de az akkori szerkesztői bizottság nem tartotta méltónak Attila verseit közlésre. Itt jegyzem meg, hogy ez a degradálás annak idején Attilának mély szomorúságot okozott. Nem ide tartozik, de elmondom, hogy harminc évvel később Gara László milyen határtalan buzgalommal és erőfeszítéssel nyerte meg a legjobb francia költőket József Attila verseinek a tolmácsolására. Azóta számos nyelvre fordították le a verseit, és szebbnél szebb kötetekben jelenik meg külföldön. Már nem is tudom számon tartani mindet, ami megjelent. A magyarok szétszóródása a nagyvilágba, meg a sikeres különféle nyelvű fordítások is megkönnyítik az újabb fordításokat.

Egy dolgot azért hadd hangsúlyozzunk – nem árt ezt nyomatékosítani. Nemcsak József Attila életében utoljára adta ki utolsó verseskötetét a Cserépfalvi Kiadó, hanem Cserépfalvi Imre volt az első aki – hogy így mondjam – a világnak is átadta, előbb lengyelül, aztán franciául. Számomra is szinte meglepetésként hat, hogy tulajdonképpen már ilyen korán megkezdhetette az ismerkedést a világ azzal a költővel, akit Ady mellett századunk legnagyobb magyar költőjének tartunk.

LEVÉL ISZTAMBULBÓL: PÁLÓCZI HORVÁTH GYÖRGY LEVELE A MAGYAR ELLENÁLLÁSHOZ

Kis epizód a nagy háború történetéből...

E levél írója, Pálóczi Horváth György (aki csak a felszabadulás után kezdte nevét kötőjellel használni) idestova hét esztendeje halott. Az emigrációban halt meg 65 esztendőskorában. Ennyi idő után kegyeletsértés nélkül az is elmondható róla, hogy kiábrándítóan zárva le egy ugyancsak jelesül, a haladás csillagjegyében kezdett pályát. Pálóczi Horváth publicista volt és író. Bálint György köréhez tartozott, s barátjához hasonlóan dolgozó-társa volt az illegális kommunista párt legális folyóiratának, a *Gondolatnak*. Egyébként az *Est-lapoknál* dolgozott; antifasiszta publicisztikája, világos politikai helyzetelemzései a magyar újságírás élvonalába emelték. 1941-ben, a háború előtti utolsó pillanatban elhagyta Magyarországot. Akkoriban sokakat foglalkoztatott ilyesfajta gondolat. Egyebek között arról is tudunk, hogy Bálint György szintén készült elhagyni a fasizálódó hazát.

Pálóczi Horváth az emigrációban a brit titkosszolgálat alkalmazottja lett. Feladatai közé tartozott, hogy a Kállay-kormány megbízottaival Isztambulban titkos megbeszéléseket folytasson a háborúból történő kiugrás feltételeiről. Jellemző a magyar urakra, hogy egyéb irreális és teljesíthetetlen igényeik mellett – kifogásolták a brit színekben tárgyaló partner személyét. „Budapest értesülései szerint Pálóczinak gyanús szovjet kapcsolatai voltak, s a kormány különben is visszásnak tartotta, hogy az angolok egy disszidált magyar állampolgárt alkalmaznak a magyar kormánnyal folytatott kényes tárgyalásaikban” írja az egykori horthysta diplomata, *Gellért Andor (Új Látóhatár, 1974. 442. o.)*. A tárgyalások kudarca, persze, független volt Pálóczi Horváth személyétől, akinek nem szovjet kapcsolatai voltak, hanem figyelmeztette a horthystákat az antifasiszta koalíció bonthatatlanságára, a Szovjetunióval folytatandó tárgyalások megkerülhetetlenségére. Ezt azonban sem Horthy, sem Kállay nem vállalta, abban az illúzióban ringatva magukat, hogy majd csak megússzák valahogy a háborút.

Pálóczi Horváth azonban más úton ugyancsak kísérletezett a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom megszervezésével. Ennek a bizonyosága a most közzétett levél is. A levélben Kimrének (Kovács Imre), Bgyurinak (Bálint György), Csimrének (Cserépfalvi Imre) nevezett barátaihoz fordul, és részletes intenciókkal látja el őket. A levélből kiderül, hogy milyen körre számít: Misura, aki nem más, mint Pálóczi Horváth egykori szerkesztője, Mihályfi Ernő, József Jolánra és a többiekre. A levélben figyelemre méltó a helyzetelemzés pontossága. „Az oroszokat nem fogják megverni” – közli Budapesttel, nyilván nem

Bálintékat figyelmeztetve, hanem arra számítva, hogy értesülésüket terjeszteni fogják. És hozzáteszi: „ez nem zs. vitamin”, ami az akkori idők zsargonja szerint „zsidóvitamint” jelentett, azaz üldözöttek vigaszául szolgáló megalapozatlan híreket nevezték ekként. Persze akad téves következtetés is e levélben. Mindenekelőtt arra a passzusra gondolok, ahol Pálóczi Horváth azt állítja, hogy megszűnt a szovjetek részéről az uralkodó osztály és a nép megkülönböztetése. Itt arról van szó, hogy a szovjet propaganda – a háborús szükségletek szerint – természetesen általános németellenes kampányt folytatott, hiszen emberfeletti, élethalálküzdelmében nem számíthatott németországi belső forradalmi megmozdulásra. A lényeg azonban nem ez, hanem az antifasiszta kísérlet maga.

Sajnos, a kísérlet – kísérlet maradt. Tragikus véggel. Pálóczi Horváth levele – konspirációs hibák miatt – a horthysta kémelhárítás kezébe került. Bálint Györgyöt, Cserépfalvit, Kovács Imrét és másokat letartóztatták, és a Hadik-laktanyában kegyetlen vallatásnak vetették alá őket.

A magyar antifasiszta ellenállás sem ekkor, sem később nem tudott kibontakozni és tömegmozgalommá lenni. Annál inkább meg kell becsülni azokat, akik kísérletet tettek a fasiszmussal való szembeszállásra. Akkor közéjük tartozott Pálóczi Horváth György is. Többször életútjáról itt csak annyit: a felszabadulás után hazatért, a személyi kultusz idején – hamis vádak alapján – hosszú évekig börtönben sínylődött. 1956-ban egyike lett az ellenforradalom szellemi előkészítőinek, s aztán újra elhagyta az országot. Külföldön élve változatos eszközökkel támatta a szocialista társadalmi rendet. (A levél eredetijét Cserépfalvi Imre bocsátotta rendelkezésünkre.)

E. F. P.

Írták 1942. január közepén

Pálóczi Horváth György

II. levelének verziója

Drága Imrém, úgy tudom, hogy október közepén írott és hármotoknak, Neked, Kimrének és Bgyurinak szóló levelem végre megkaptátok. A levelet többször küldtem be, de többször meg kellett semmisíteni útközben. Ez az oka a késésnek. Remélem, ez gyorsabban fog menni.

Azóta a Magyar Népi Rádióállomása végre nagyerejű állomásról beszél. Remélem, hallgatók minden este 10 kor a 42-es hullámhosszon. Ha minden tervszerűen ment, akkor a beküldött százezer pengőt Csimre jelen levelem írásakor – január közepe – megkapta. Csimre: a pénzt azért küldtem hozzád, hogy te gondoskodj arról, hogy annak fele földmunkás, másik fele ipari munkás szervezkedésre fordítódjék. Ha Bgyuri nincs munkatáborban, akkor persze azt szeretném, hogy ő intézze az ipari munkás dolgokat.

Kérlek használjátok úgy fel a pénzt, ahogy az ügynek legtöbbet használ. Csimre: ha könyvkiadás terén van egy jó propaganda elgondolásod, ne sajnálj feláldozni néhány ezer pengőt erre. Egy olyan könyv, mint Supka ezernyolcszáznegyvennyolca, akkoriban jó pro-

paganda volt. Ha a fiúk tudnak kisebb legális tortúrákkal dolgozni, ezt is támogasd. Persze én azt hiszem Csimre, hogy könyvkiadói működésed terén igyekezz a kormány felé „jó fiúnak” mutatkozni, nehogy egy csekély értékű legális propaganda miatt a többi munkád veszélyeztetve legyen. A „többi munkád” tulajdonképpen az, hogy időnként – ritkán – hozzád érkezik egy-egy pénzösszeg – természetesen személyed veszélyeztetése nélkül. Rád aból nem hárulhat gyanú, hogy írók, akiknek könyveit kiadtad és kiadod, bejárnak hozzád.

Én jól tudom, hogy te szívesen kockáztatasz de arra kell kérjelek, hogy az ügy érdekében te közvetlenül ne veszélyeztesd magadat, vagy a vállalatodat, mert erre úgy most, mint a jövőben nagy szükség van és lesz. Kérlek vigyázz a fiúkra, segítsd őket tanácsaidal a munkádban, te tudsz óvatos lenni, vigyázz tehát, hogy csak a szükséges kockázatot vállalják. Az illegális propaganda és szervezési munkát – ha szabad innen vállról és tíz havi távollét után tanácsokat adni –, Kimre és Bgyuri lehetőleg közvetve személyük veszélyeztetése nélkül irányítsák. Figyelmetekbe ajánlom, hogy a szervezés nagy részét jó volna nőkre bízni, de a férfiakat az elkövetkező hónapokban egyre nagyobb számban fogják behívni. Bgyuri, vagy más ipari munkás szervező figyelmét felhívom Nagy Tamásra és feleségére. Dr. Zádor Györgytől megtudhatjátok a címét persze Zádornak nem szabad tudni, hogy miért kell. Nagy Tamásnál rám hivatkozhatok.

Ügyes, megbízható, kipróbált, tehetséges ember. Október közepe óta a kinti atmoszféra – vagyis az oroszországi, angliai és amerikai atmoszféra – természetesen erősen megváltozott. Azóta utaztam ide-oda, összejöttem a legkülönbözőbb emberekkel. A szerbek nagyon nagy fiúk, amióta olyan nagyszerűen harcolnak. Ha a szerbekkel beszélsz a béke problémáiról, legyintenek, és azt mondják: „Előbb jön a bosszú!” Ha a határkérdéseket emlegeted: „Előbb jön a bosszú!” Ha a görög-jugoszláv föderáció kérdéseit érinted: „Előbb jön a bosszú!” A közelkeleten, a múlt év végén, találkoztam jugoszláv tisztekkel, ők a bosszút úgy képzelik el, hogy a hitleri összeomlás pillanatában a csetnikek megrohanják Magyarországot és Ausztriát. Minden csetnik megöl néhány embert, elviszi a lovakat, teheneket, a disznókat, amiket állítólag mi és a németek elvittünk tőlük. Hogy a lengyeleknél milyen bosszúhangulat van, azt hiszem ezt nem kell bővebben fejtegetni.

Közben az orosz-angol-amerikai és szövetséges sajtó bennünket hol „magyar hiénának”, hol sakáloknak és dögkeselyűknek nevez. Eckhardt, egy hülye, Amerikában veszekszik a csehekkel és a szerbekkel, Sikorski adott egy nyilatkozatot, amely szerint Stalin már nem áll azon az állásponton, hogy csak a náciuralom ellen harcol és nem a német nép ellen. Stalin állítólag amióta Rostov és más visszafoglalt városokban orosz csapatok láthaták a német hadsereg szörnyű vérengzéseit a polgári lakosság körében, azon a nézeten van, hogy a német népet és a náccal szövetséges népeket meg kell büntetni. A megkülönböztetés az uralkodó osztály és a nép között – ezek szerint megszűnt. Nem tudom, hogy Stalin csakugyan így beszélt, még nem kaptunk hírt Moszkvából, hogy csakugyan ez-e a hangulat. Még a mérsékeltek is azt mondogatják, hogy kilenc megszállt európai ország népe tud harcolni a náci ellen és saját quisling kormányai ellen, ami azt mutatja, hogy a népek igenis meg tudják mutatni az álláspontjukat, ha akarják. Amely nép nem akarja, az nyilván valóban Hitlerék cinkosa. Meg kell írnom őszintén, hogy nekem magamnak is nagyon nehéz a fent vázolt hangulattól szabadulni.

Ó, lapjainkban én is észreveszem az ügyesen megírt náci-ellenes félmondatokat és az olyan demonstrációkat, mint a halottak napján: én is tudom értékelni. De ez persze kevés. Kevés, mert kifelé nem demonstráció. Kézenfekvő, hogy nekünk valami olyat kell tenni, ami után nem lehetne vitatkozni azon, hogy mi testestől lelkestől az oroszok, szerbek, angolok, amerikaiak SZÖVETSÉGESEI vagyunk. Befelé pedig: a jövő – félek – váratlan katasztrófaként fog zuhanni az országra. A szellemi vezetők, a nép, senki sem lesz előkészülve arra a felfordulásra, a sok bajra, szörnyűségre, ami ránk vár.

A múlt háború után nem volt jó legyőzöttnek lenni. Most sokkal rosszabb lesz és az ügy, sokkal tovább fog tartani. A legjobb és legigazságosabb béke esetén is hosszú, sok évig tartó „gyógypedagógiai” kezelésre számíthatunk, esetleg egy cseh-lengyel föderáció, esetleg ellenséges megszállás alatt.

Nézd, én nem várok töltekek csodákat. Ha a magyar népet nem lehet megmozgatni, ha a magyar nép nem termel ki olyan vezetőket, akik érzik és látják a történelmi pillanatot, akkor – nyilván – megérdemli sorsát. Hogy mit kellene csinálni, ugye az nyilvánvaló.

Komoly ipari szabotázs. Illegális újság. Röpirat kampány. A középosztálynak és felsőosztálynak puccsokkal kellene kísérleteznie a népzendülésre, forradalomra. Tüntetni kellene. *Azt ti is tudjátok, hogy itt a talán soha vissza nem térő alkalom a befejezetlen 48-as forradalom befejezésére, és a Magyarországon elmaradt francia forradalom megtartására.*

A baj talán az, hogy Magyarországon mindenki, hosszú éveken át abban reménykedett, hogy kimaradunk a háborúból. És amikor június 27-én tavaly belekerültünk a háborúba, ez az országos cél: személyes céllá vált. Mindenki ki akar maradni a háborúból, a veszélyből. Idekint mindenki „benne van” a háborúban, akár uniformist visel, akár nem. Ott nem történik semmi, mert úgy látszik, még mindig az a hangulat, hogy életet kockáztatni csak uniformisban szabad.

Lehet, hogy túl sötétben látom a helyzetet. Lehet, hogy informálatlan vagyok, és a készülő dolgok igen előrehaladott állapotban vannak. De ha nincsenek, akkor baj lesz. Ha a háború vége előtt nem teszünk valamit, amivel a hitleri harcnak komolyan ártunk, akkor elvesztettük a háborút. A fontos az, hogy még megnyerhetjük.

Mi – a magunk részéről – mindenesetre tegyünk meg mindent. Remélem, jól látjátok a helyzetet. A szervezeteinket egészen nagyszabásúan kiépíteni. Kimre építse ki a földmunkás szervezeteket olyan naggyá, erőssé, mint amilyennek álmodta őket. Az anyagi eszközöket továbbra is megkapja. Munkaerő igazán van sok. Osszátok fel a munkát, vegyetek sok munkatársat, az ország tele van elszánt, kereset nélküli és kitűnő emberekkel.

Az előbbi levemben sok kérdést és kérést intéztem hozzátok. Valamennyinek megválaszolása, illetve terjesztése, most is igen fontos és sürgős. Nem tudom eléggé hangsúlyozni, mennyire életbevágóan fontos, hogy küldjete ki megbízható futárt, vagy futárnót Istanbulba, aki szóbeli információkat hoz és visz. Táborinak jelezze az illető érkezését és igyekszem akkorra Istanbulban lenni; ha pedig nem tudok, akkor levelemmel valamelyik barátom fogadja az illetőt. Kérek kritikát a rádióadóról. Imre küldje ki Táborinak az olyan új magyar könyveket, amelyekre azt hiszi, fontos, hogy én olvassam.

József Jolán jöjjön Istanbulba néhány napra. Jelentkezzen a Misunál, hogy riportokat csinálna egy ilyen útról a *Híd*-ban, azzal, hogy Csimre szeretne kiadni egy ilyen kis úti-

könyvet, mert ez most az embereket érdekli. A *Hídnak* csak a cikkeket kellene megfizetni, de így a Híd is adhatna a török követségre egy levelet. Csimre is adjon egy levelet erről, s akkor Jolán megkaphatja a vízumokat. Az útiköltséget fizesse Csimre. Jól oktassátok ki Jolánt a helyzetről!

Én nem vagyok a helyszínen, de minden úti alkalmat használjatok fel, ha adódik! És mindez sürgős.

Bgyuri beszéljen a Misuval, hogy nem volna alkalmas más valaki megbízható embert küldeni. De a Híddal kapcsolatban azt hiszem, *Jolán* az egyedüli megoldás.

Ha valaki a mi köreinkben meg tudná közelíteni *Szentgyörgyi professzort*, meg kellene tenni. Hajlandó-e kijönni, és a független magyar mozgalmat vezetni és irányítani? *Csési Imre* nem tud jönni? Vagy egy más szocialista vezető?

A magyar politikai emigráció úgy Angliában, mint Amerikában: egymással veszekszik, *Eckhardt* októberben még arról írt, hogy „ő a magyar kormány külföldi, alkotmányos ellenzéke”. Jellemző, hogy az angoloknak *Vámbéry személye* és csoportja sokkal rokonszenvesebb, mint az *Eckhardté*. Hivatalos támogatást azonban egyik csoport sem kap, és – érzésem szerint – nemzeti bizottságként, vagy pláne ellenkormányként a jövőben sem fogják egyiket sem elismerni. Más volna a helyzet, ha mostanában kijönné néhány komoly politikus. Mondjuk a *Rassay*, egy két szocialista és még egy-két „jó név”. Ezeknek a kijövétele a nagy demonstratív értékkel választhatna, hogy Angliába vagy Amerikába akar menni szervezni, és biztonságosan bízni, vagy pedig velünk dolgozni névtelenül. Ez a két lehetőség. Azt hiszem a két típust fedezi.

Ha tehát a Szociáldemokrata Párt például szívesen látna egy megbízottat, aki névtelenül dolgozva – tehát a hazai párt kompromittálása nélkül – összekötő tiszti szerepet vinne, segíthetne szervezésben és a propagandában, szívesen látjuk. Ha valakit akarnak Amerikába, vagy Angliába küldeni, kisegítjük. *Bálint* erről kellő óvatosság mellett és fokozatosan feltárva az ügyet beszélhetne *Szakasitscsal*, vagy bárkivel. Általában, ha másképp nem, vendégként – mindenkit szívesen látunk – akár névtelen, vagy neves politikai személyiség az illető, aki a munkában valamiképp segíteni tudna, ha a szoc. dem. párt így nem tudna dönteni: küldjenek hozzám egy megbízottat, akivel letárgyalnám az ügyet.

Idő van, tavaszig ezen a vidéken nem történik semmi. Aki kijön, az keresse *Tábori Györgyöt*. Mindenkor címét apjától lehet megtudni. Táborinak az illető mondja, hogy engem keres, és Tábori elhozza hozzám. Futárt (tehát egy hétre vendégül érkező) és alkalmi futárt (tehát bárki, akivel üzenni lehet) szintén Táborihoz küldjétek. Tábori erre a célra kipróbáltan megbízható. Nagyon kérlek, minden alkalmat és ürügyet ragadjatok meg, hogy üzenetet, vagy embereket küldjétek. Ha szerintetek az illető alkalmas: küldjétek rögtön. Pali, vagy Imre előlegezze az ideutazást, a többit elintézem. Itt minden költsége és esetleg egy szerényebb tiszteletdíj is rendelkezésre áll. Intelligens nőt is szívesen látok. Például egy általatok a politikai helyzet tekintetében megfelelően tájékoztatott és kioktatott *József Jolánt*, aki még cikksorozatot is írhatna újáról.

Csimre mindent tegyen el, amit Pétertől, Istambulból, vagy Lissabonból kap. Mindennek van, lehet és lesz értelme. Az érintkezés minden lehetőségét én kihasználom. Kérlek, tegyétek ti is. Kizárólag személyes információra a következőket közlöm:

1. Anglia és Oroszország megállapodása értelmében az angolok minden hadianyagot a szovjetnek küldtek és küldenek, ahelyett, hogy ezt a hadianyagot egy partraszállási offenzívában maguk felhasználnák. Úgy Moszkva mint London úgy látták, hogy így az oroszok tavaszig jól harcolhatnak, s akkor kettős offenzíva indul.
2. Az USA közölte Angliával és a Szovjettel, hogy az esetleges japán-amerikai háború mellett is fokozódó mértékben zavartalan lesz a fegyver és anyagszállítás.
3. Ezen az oldalon határozott pesszimista propagandát csinálnak, ők tudják, miért.
4. Szovjet az elmúlt hónapok alatt többszáz bombázót kapott havonta, ez fokozódni fog. Szeptemberben 580 amerikai bombázó érkezett Iránon át.
5. Az aranypart és a középkeleti főhadiszállás között hetenként 300-300 teherszállító repülőgép közlekedik állandóan. Hozza az anyagot.
6. Törökország sok hadianyagot kap a szövetségesektől. A török légi flotta többszáz új Tomahwkkal rendelkezik.
7. Itteni számítások szerint a németek csak tavasszal támadják a törököket, akik meglepően és fegyveresen fognak védekezni.
8. Tavasz végére nem lesznek németek Afrikában.
9. Az oroszokat nem fogják megverni.
10. A Közel-Keleten máris roppant erőik állanak.

Ez nem (zs. vitamin), ezt felelősséggel közlöm. Magánérzésem: Hitlerék 12-18 hónapig.

Remélem jól vagytok. Én életemben nem dolgoztam ennyit, igazán szükségem van segítségre. Kérlek dolgozzatok jól és rendelkezetek velem mindenben.

György Pálóczi-Horváth

U. i. A két cím, amelyre Codéval írjatok:

U. i. Már két hete írtam az előbbieket, s azóta várok az alkalomra, hogy ezt a levelet bejuttassam hozzátok. Tudom, hogy majd két hónapja megérkezett az a levelem, amelyben embereket kértem. Azóta semmi hír. Higgyétek el, lehangoló, hogy ebből a 14 milliós országból senki se jön ki, még hívásra sem. Igazán kézenfekvő, hogy aki csinálni akar (itt megszakad a levél)

A másolat hitelül:

Budapest, 1942. évi április 22-én.

2. vkf. D. irodavezető sk.

A MÁRCIUSI FRONTTÓL
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ
BEFEJEZÉSÉIG

MIT KÍVÁN A MAGYAR NÉP

(A Márciusi Front programja)

1

A Márciusi Front 1937. március 15-én állt ki a Magyar Nemzeti Múzeum lépcsőire, ahol Petőfi állott egykoron. Azóta eltelt egy esztendő, és írói szándékaink beteljesedtek. Írásainkat ezrek olvasták megdöbben lélekkel, eszméink ápolására és megvitatására lelkes társaságok alakultak, előadásainkra városi és falusi tömegek sereglettek, s mi magunk eszméink kemény harcosaivá edződünk. De föltámadt az ellenhatás is. Előadásainkat nem engedélyezték, könyveinket elkobozták, kiadóinkat megfélemlítették, ellenünk bűnvádi pereket indítottak, s a rágalom és gyalázkodás olyan özönét zúdították ránk, amelyet régen látott a magyar közélet.

Irodalmi mozgalmunknak országmozdító hatásán kívül két eredménye lett: föltártuk a magyar társadalom válságos állapotát, és a magyar nép széles rétegeiben tudatossá tettük társadalmi berendezkedésünk tarthatatlanságát.

Az ország felfedezésének munkáját még nem végeztük el teljesen. Időnk, eszközünk és emberünk kevés volt ahhoz, hogy részletekbe menő helyzetképet adjunk, de föltártuk a legnagyobb bajokat, és megnyitottuk a további föltárásnak az útját.

*Társadalomkutató írásaink nem születtek sem írói élménykeresésből, sem tudományos kíváncsiságból: a történelmi felelősség érzése vitt rá bennünket. A magyar népnek kétségbeejtő nyomorúsága adta kezünkbe a tollat, és az a tudat vezette lépéseinket, hogy méltatlan ez a nyomorú sors az emberhez, és keresni kell a külön és emberségesebb élet útját. Ezt a meggyőződést írásaink és szavaink azóta széjjelsugározták az országban, és ma már széles körben általános a magyar társadalom gyökeres átépítésének követelése.

Irodalmi mozgalmunk eredménye tehát további lépésekre kötelez bennünket. Ha eddig írói művekkel mutattunk rá társadalmunk sebeire, és ugyanezekben a művekben a változtatás és az emberségesebb megoldás szellemét sugalmaztuk, akkor most vállalnunk kell a cselekvő szándék irányítását is, mert ezt várja tőlünk az ország, és ezt követeli a magunk lelkiismerete is.

Vállaljuk.

Jól látjuk a magyar társadalom mai történelmi helyzetét, és tisztában vagyunk a politikai küzdőtéren szereplő irányzatok céljaival. Egyik oldalon a nagybirtokos feudalizmus, a bank- és ipari kapitalizmus és a hatalmasra nőtt hivatali bürokrácia kíséreltezik a fasiszmusokból orzott módszerekkel és fogásokkal, hogy ingadozó hatalmát továbbra is megtarthassa, a másik oldalon pedig vagy szorongatott demokratikus pártok küszködnek pusztalétükért, vagy a nemzeti szocializmus hivatlan apostolai próbálkoznak uralmi terveikkel.

Tudjuk, hogy a jelen pillanatban a konzervatívok a legerősebbek, s tartalékaikból futja még néhány esztendőre. Azt is látjuk, hogy a jövőért a nemzeti szocialista mozgalmak nagyon is komoly esélyekkel harcolnak a demokratikus front ellenében, mivel a szervezkedésre és az agitációra nagyobb a lehetőségük.

Nincsenek hiú elképzeléseink a magyar társadalom gazdasági fejlődéséről és társadalmi tagozódásáról. Tudjuk, hogy Magyarország termelő erői –munkáskezek, szántóföldek, nyersanyaglehetőségek – nagyrészt kihasználatlanul hevernek. A magyarországi kapitalizmus termelői viszonyai mellett nincs is mód arra, hogy teljes értékükkel résztvegyenek a termelésben. Azt is tudjuk, hogy társadalmunk mai szerkezete lehetetlenné tesz minden komoly reformpolitikát. A feudális kiváltságokat és mindmáig töretlen úri tekintélyt élvező nagybirtokosok, az ipari termelés és hitelélet tőkés polgárai, a betegesen megnőtt bürokrácia hivatlanok urai kíméletlen védőfrontba tömörülnek, melyet társadalmunk gyökereinek átalakítása nélkül áttörni lehetetlen.

Látjuk, hogy dolgozó középosztálybeliek, kispolgárok, parasztok és munkások tehetetlenül viselik sorsukat, politikai és gazdasági elnyomásukat ellenkezés nélkül tűrik. Tudjuk, nincs más mentség, minthogy ezeknek a rétegeknek az öntudatát és emberi igényét feltámasszuk, és olyan politikai követelések vállalására bírjuk, amelyek a magyar nép minden rétege számára emberhez méltó gazdasági és társadalmi sorsot biztosítanak.

A feladat elől nem hátrálunk meg. A jövőért való harcban mi is bele akarunk szólni, és nem engedjük, hogy az országépítés kivételes pillanata kalandorok könnyű prédája legyen. Ám történelmet alakító politikai mozgalom nem indulhat pusztán hatalmi vágyból. Valljuk, hogy történelmi igényű mozgalom csak politikai eszmékből fakad. Ha a zászlóra írt eszme kifejezi a társadalom tiltakozását nyomorúsága ellen, és megfelelő tervet ad a megoldásra, akkor majd megtalálja az érvényesüléshez vezető hatalmi eszközöket is.

Nem alakulunk párttá, de politikai mozgalommá akarunk fejlődni; világosságot akarunk a politikai eszmék vásári zűrzavarában, hogy megteremtjük a politikai cselekvés legelső feltételét: a tiszta, világos programot.

Politikai tevékenységünk nem ölthet más formát e pillanatban, minthogy előállunk azokkal a politikai eszmékkel, amelyek szavainkban és írásainkban eddig is benne voltak, s a magyar közvélemény nyilvánossága elé bocsátjuk azokat. Lássá és ítélje a magyar nép törekvéseink célját és értelmét.

2

Nem vagyunk fasiszták, mert a gazdasági kizsákmányolást s társadalmi elnyomást gyökeresen meg akarjuk szüntetni, nem pedig letagadni, vagy a tőkés és munkás hatóságilag előírt békessége alatt elkendőzni. Nem vagyunk a faji mítosz megszállottjai, mert ez kis nemzetünk számára öngyilkosságot jelent. A magyarságot nemcsak a vér kovácsolta egybe, hanem a történelem is és a szabadsághoz való jogát nem más népek alacsonyabbrendűségére kell alapítania, hanem a maga életképességére és teremtő erejére.

De nem vagyunk nemzettagadók sem. Elsősorban magyar szabadságharcot akarunk, a magyar nép felszabadításával nem vagyunk hajlandók a Kongó-négernek felszabadulásáig

várni. Ez a föld a mi hazánk, ez a nép a mi népünk, semmi nem kárpótolhat bennünket, ha a magyar nép nyomorúságának és megalázottságának nem tudjuk véget vetni.

Nem vagyunk semminemű diktatúrának hívei. A magyar nép eleget szenved naponta ahhoz, hogy ne kívánja a hatalmaskodást és nyájszellemet a politikai élet egészére kiterjeszteni. A szabadságjogokban és a demokráciában a magyar történelem legnagyobb eszményeit látjuk és tudjuk, hogy a magyar nép csak az olyan erős államvezetést fogadja el, mely a vezetettek bizalmából meríti erejét, és azok ellenőrzése alá meri helyezni magát.

De nem vagyunk liberálisok sem. Nem akarjuk azt az egyoldalú gazdasági szabadságot, mely a tőke, az uzsora és a kizsákmányolás szabadságát jelenti. Mi a közösségnek és a közösségbe beilleszkedő egyénnek szabadságát kívánjuk.

3

Hiszünk a magyar népben. Hisszük, hogy az egyén csak egy nép társadalmának sorsközösségében valósíthatja meg jólétét és szabadságát, s csak egy nép hagyományainak a vállalásával élheti át a kultúra teljességét. Különösen hisszük, hogy abban a magyar népben, amelyet mostoha századok elesettségbe és tehetetlenségbe taszítottak, van annyi életigény és cselekvőerő, hogy lerázza tehetetlensége és szolgasága láncait, cselekvő testté elevenedik, és újra megjelje helyét Európa népei között.

Hiszünk az egyénben. Nem tudunk beletörődni abba, hogy az emberhez méltó életet biztosító gazdasági és társadalmi rend csak az egyéni szabadság és az emberi méltóság teljes feladása árán lehetséges. Minden társadalmi és kulturális teljesítmény egyik nélkülözhetetlen forrása az egyén, és hisszük, hogy a felszabadult egyén képes vállalni azt a fegyelmet és szolidaritást, amit a szervezett termelés és osztálynélküli társadalom megkövetel. Hisszük, hogy a társadalom szükséges szervezettségét és egy népközösség szükséges szolidaritását nem is valósíthatta meg más, mint szabad egyének önrendelkező társulása és kölcsönös felelőssége.

Hiszünk a szabadságban. Hisszük, hogy minden rendnek ez a kezdete, és minden érték érvényesülésének ez a feltétele. Hisszük, hogy a társadalom szervezeteinek csak akkor van értelmük, ha azok nem csökkentik, de növelik és biztosítják az egyén szabadságát. És hisszük azt, hogy van a szabadságnak egy komoly mértéke, ami nélkül sem népnek, sem egyénnek nem érdemes élnie.

Hiszünk az emberi szellemben. Valljuk, hogy a történelmi eseményeket nemcsak a gazdaság és a társadalom tárgyi világa alakítja, hanem az emberi tudat és a szellem is.

Hiszünk abban, hogy az emberek csak egy nép osztálynélküli társadalmában élhetnek szabadon, és emberhez méltóan hisszük, hogy ez a társadalom lehetséges és megvalósítása egy-egy nép kezében van. Valljuk, hogy az egyének szabadságát, a termelés gazdaságos szervezeteit és a kultúra teljességét nem a világtársadalom légtüres tere, de egy nép társadalmának eleven egysége valósíthatja csak meg. Magyarország dolgozóinak felszabadítása és a magyar politikai szabadság kivívása nem csupán a világ dolgozóinak remélt szolidaritásán és nem a világ imperialistáinak kollektív letörésén fordul meg, hanem elsősorban a magyar dolgozók összefogásán és a magyar osztálykiváltságok megszüntetésén. Ha adatik

ember számára szabadság, jólét és kultúra a társadalomban, ez a magyar számára csak a magyar nép sorsközösségében teljesülhet.

4

Megvallott hitünk és meggyőződésünk szerint adunk most feleletet – mint elődeink tettek 1848 március 15-én – arra a kérdésre, hogy

MIT KÍVÁN A MAGYAR NÉP?

1. Az ország demokratikus átalakítását: az általános, egyenlő és titkos, minden korrek-tívum nélküli választójogot, a hatalmaskodó bürokrácia visszaszorítását és az egyéni és politikai szabadságjogok helyreállítását.
2. A közigazgatásnak a népi önkormányzat alapjára való helyezését: a vármegyerendszer átalakítását városi központok körül szervezett, a falvakra és tanyákra is kiterjedő népies helyhatóságokká és az országnak olyan területi átszervezését, amely életképes vidéki igazgatási és kulturális gócpontok kifejlődését segíti elő.
3. A feudálizmus teljes lebontását: a kötött birtokok felszabadítását, az 500 kat. holdon felüli nagybirtokok kisajátítását, az alakítandó és meglevő parasztgazdaságok szövetkezeti egybeszervezését, vagy az érdekelt parasztság döntése szerint kollektív termel-őüzemeink létesítését, továbbá a mezőgazdasági termelés korszerű fejlesztését; ad-dig is a mezőgazdasági munkásság és cselédség életszínvonalának intézményes eme-lését.
4. A nagytőke hatalmának a letörését: a kartellek és monopóliumok megszüntetését, a na-gyipari termelésnek a munkásság igényei szerint való átszervezését, a kisipar szövetke-zeti megszervezését, az ország természeti adottságainak megfelelő iparosodást.
5. A hitel, az értékesítés és az elosztás megszervezését a közösség érdekében: a tőkések és álláshalmazók mammutjövedelmeit szolgáló bank- és egykéz-monopóliumok meg-szüntetését, a termelők, kereskedők és fogyasztók egyenjogú szövetkezésén alapuló for-galmi hálózat megteremtését, a fogyasztóképeség növelését és az igazságtalan adó-rendszer szociális reformját.
6. A munka jogát mindenki számára: a maximális munkaidő, a minimális munkabér és az általános társadalombiztosítás törvényes szabályozását az ipari, mezőgazdasági és szel-lemi munkásság számára, valamint az összes dolgozók szervezkedésének a szabadságát.
7. A gazdasági élet általános szövetkezeti megszervezését: az álszövetkezetek megszünte-tését s helyükbe a termelők és fogyasztók valóságos szövetkezésén és önkormányzatán alapuló szervezetek kialakítását vidékenként és termelési áganként.
8. Az osztályszellemű társadalomvezetés megszüntetését: a magyar nép egészére terjedő, származástól és foglalkozástól független emberideál kialakítását s a társadalom népi szellemű vezetésének a magyar nép legjobbjai számára való biztosítását.
9. A magyarság vezetőszerepét a magyar társadalom egész területén; a nem magyar öntu-datú kisebbség számára a kisebbségi jogok teljességét, de a valóságos beolvadás teljes megbecsülését.
10. Népi gyökerű egyetemes magyar nemzetnevelést: kötelező ingyenes és mindenkre kiterjedő egyöntetű iskoláztatást 14 éves korig, azután pedig minden élethivatás számá-

ra magasfokú szakképzést, különösen a mezőgazdasági szakoktatás kifejlesztését, az egyetemeknek a tudományos kutatás és a legmagasabb tudományos nevelés számára va-ló felszabadítását, a magyar nevelésszervezet önkormányzatát és az állami és társadalmi élet minden területén minőségi kiválasztást.

11. Népi gyökerű, egyetemes és európai magyar kultúra kifejlesztését: a magyar szellemi élet felszabadítását a korszerűtlen úri szemlélet és az illetéktelen idegen kultúrhatás alól, új magyar kultúrközösséget a parasztság és munkásság teljes szellemi bekapcsolásával.
12. Magyar revíziót: a Duna-völgyi népek önrendelkezési jogának érvényesítését, minden nagyhatalmi imperializmusnak a Duna-völgyéből való kirekesztését, idegen hatalmak szálláscsinálóinak a magyar politikai életből való kipusztítását, a magyar nemzetvéde-lem teljes felkészültségét és olyan belpolitikát, mely önálló magyar külpolitikának ad biztos alapot.

5

Politikai eszméinket a magyar nép végső veszedelmének érzete és utolsó erejével feltáma-dó életösztone diktálta. A magyar társadalom tengernyi nyomorúságának látása és átélése oltotta belénk azt a meggyőződést, hogy elpusztul ez a nép, ha nem kel föl aléltságából, nem tör ki tehetetlensége fojtogató gyűrűjéből, s vele pusztul az a reménység, hogy ma-gyar munkások, magyar parasztok és magyar szellemi alkotók valaha is kiharcolhatják sza-badságukat.

A magyar nép nevében szólunk. A magyar nép összességével egynek tudjuk magunkat, de tudjuk azt is, hogy népünk sorsa egy a magyar dolgozók sorsával. Meg akarjuk terem-teni a magyar nép igazi egységét, ezért szólunk a magyar munkássághoz, a magyar pa-rasztsághoz és a magyar értelmiséghez.

Nem akarjuk megbontani az osztálytudatos munkásság sorait, sőt inkább keressük a ve-lük való együtthaladás útjait. Egyetértünk társadalomkritikájukkal és együttérzünk felsza-badulási törekvésükkel, de a felszabadulást mi a magyar nép sorsközösségében és a magyar nép egészéért hisszük megvalósíthatónak. A munkásság öntudata a legtisztább, éppen ezért felvilágosító, tudatosító és szervező munkánkat elsősorban nem a munkásság, ha-nem a parasztság és az értelmiség felé fordítjuk.

Első szavunk a parasztsághoz szól. A parasztságot valljuk a magyar nép törzsének és a parasztság elnyomott és hátramaradott állapotában látjuk a magyar társadalom bajainak a főokát. Harcolunk az egész parasztságért, és számítunk az egész parasztság támogatására, de különösen bízunk a kisparasztság és a mezei munkásság tömegeiben.

Bizalommal fordulunk azokhoz a kisgazdákhöz, akik termelési kultúra, társadalmi tudat és szellemi igények vonalán egyaránt elégedetlenek paraszt sorsukkal. Minden igyekeze-tünk az, hogy tudatára ébresszük őket a földmunkássággal azonos érdekeinek és a tiltako-zás szükségességének a közös elnyomás ellen.

Számítunk a földmunkásságra, mely a falvak, puszták és tanyák kietlenségében, mások szolgálatában, vagy szabad bér munkásként küszködik a nyomorúsággal. Ők a magyar föld legmostohább fiai, és követeléseink értük a leghangosabbak. Valljuk, hogy az ő földhöz

juttatásuk a magyar gazdaságpolitika legelső feladata, s felemelésük nélkül nem lehet semmiféle építés ebben az országban.

Számítunk a magyar sorsközösséget átérző és szabad alkotó munka után sóvárgó értelmiség csatlakozására. Számítunk a magyar fiatalságra, a márciusiak utódaira, akiknek nagyon jól kell tudniuk, hogy sorsuk és jövőjük egy a magyar dolgozókéval.

Azokkal pedig, akiknek jó így ez az ország, ahogy van, s továbbra is görcsösen ragaszkodnak uralmukhoz, bizvást vállaljuk a harcot. Ebben a harcban tönkretelhetnek, bebörtönözhetnek, üldözhetnek bennünket, eszméinktől eltéríteni nem fognak soha. Mi álljuk a harcot, és készek vagyunk ennél többre és nagyobbra is.

A Márciusi Front harca ma még szellemi harc, ám tudják meg, hogy ez az első és döntő csatater, s minket ezen a küzdőtéren le nem győzhetnek.

A MÁRCIUSI FRONT

(Válasz, 1938.3. sz.)

AZ EURÓPAI KIVÁNDORLÁS

Albrecht királyi herceg emlékezetes dél-amerikai útjával kapcsolatban ismét felvetődött a kivándorlás kérdése. Allítólag Argentínában megalakult a *Telepítési- és Kivándorlási Intézet* (Instituto Pro Colonisation e Immigration) 30 millió pengő alaptőkével és azzal a határozott célkitűzéssel, hogy Argentína jelenlegi 13 millió lakosához legalább még 20 millió embert bevándoroltassanak. *Argentína nagy és gazdag ország.* Területe 2.8 millió négyzetkilométer, népsűrűsége 4, termelési viszonyai megfelelőek, mint köztársaság föderációs alapon van megszervezve, tehát az idegen népeknek különleges jogokat biztosít. Északnyugati részén terül el a híres *Pampa* – egy nagy síkság –, mely kétszer akkora mint a történelmi Magyarország (750.000 négyzetkilométer) és csak negyedrésze van megművelve, holott kiválóan alkalmas mezőgazdasági célokra. Klimatikus, geológiai és gazdaság földrajzi viszonyai – mint azt Albrecht királyi herceg tanulmányútján megállapította – hasonlítanak a Magyar Alföldéhez, tehát telepítési célokra legmegfelelőbb. Argentína Közép-Európa népeivel akarja betelepíteni ezt a nagy és termékeny síkságot. Az argentin kormány és külön D. Carcano földművelésügyi miniszter megbízásából Peluffo Richárd Közép-Európa agrár- és népesedési viszonyait a múlt év végén már át is tanulmányozta. *Elsősorban magyarokra gondolnak, mert jó munkásnak ismerik őket, és legalább 1 millió magyar kivándorlására számítanak.*

A háború előtt 1.4 millió magyar hajózott át Amerikába, és azt erősen megsínylette az ország. Ez az újabb kivándorlás azonban már katasztrofális lehetne Magyarországra, mert hiszen a Duna-völgyében most áll küszöbön a nagy és végleges elrendeződés, és minden magyarra szükség van. *Ezen a földön nem 9, hanem 12 millió ember is meg tudna élni, ha végrehajtanák az esedékes föld-, szociális-, gazdasági-, társadalmi-, politikai- stb. reformokat.* Modern országépítő és országrendező programot kell tehát kidolgozni, hogy a népességtartó képesség növelését elősegítsük, és minden magyar számára emberi életet biztosítsunk. Mielőtt azonban erre a kérdésre rátérnénk, vázoljuk a háború előtti nagy európai kivándorlást, mert nem lehet és helytelen is volna – a magyar kivándorlást elszigetelt jelenségként tárgyalni. Szervesen beilleszkedett ez egy nagy történelmi folyamatba, amely magával ragadta Európának majdnem valamennyi népét, és mindenütt azonos okok hatására indult meg.

A múlt században, illetve 1800-tól 1914-ig, a világháború kitöréséig 50 millió ember hagyta el Európát. Ezek nagy része – 32 millió – egyenesen Észak-Amerikába ment, úgyhogy a háború előtti kivándorlás elsősorban az észak-amerikai bevándorlást jelentette. A többi 18 millió szétszóródott a nagyvilágban. A fehér ember jóformán ekkor vette birtokába a földet, és gyűrte maga alá az egész világot. De nem minden fehér népnek sikerült vezető szerepet kiharcolnia. A nagy nyugat-európai országok a kivándorlásban is megtartották és biztosították pozíciójukat; ők valóban urai lettek a megszállt világrészeknek: Közép-Európa népeinek azon-

ban csak *könc* jutott és szolgaság. Magának a nagy kivándorlásnak a lefolyása is ezt igazolja. Először Nyugaton indult meg a nép a múlt század elején. Onnan tovább gyűrűzött a kivándorlás, és a század közepén elérte Németországot és az északi államokat. Majd a század vége felé és a századfordulón Olaszországra és Közép-Európa országaira került sor. *Mire a mi népeink innen a Duna tájáról megindultak, a nyugati angol-szász népek már meg szállották Észak-Amerikának hazájukhoz hasonló adottságokkal bíró részeit; ott kényelmesen be rendezkedtek, és a később érkező kivándorlókat beállították saját érdekeik szolgálatába.*

A kivándorlás ilyen nagymérvű lefolyása Európa akkori gazdasági és társadalmi szerkezetében leli magyarázatát. Európából a korábbi századokban is volt kivándorlás, de ezeknek inkább vallási és politikai okai voltak, és csak másod- vagy harmadsorban szerepeltek gazdasági vonatkozású körülmények. (Nem tartozik ide az Amerika felfedezése után közvetlenül megindult gyarmatosító- és kalandorjellegű akciók tárgyalása.) A nehéz, depressziós politikai légkörből sokan hajóztak át a szabadabb Amerikába, és a vallási üldözöttek is rendszerint ott találtak menedéket. Ennek a kivándorlási folyamatnak, mely a XVII. és XVIII. században tartott, tehát *szellemi* okai voltak. *A XIX. század az anyagi okokból folyó kivándorlás kora.* Európa lakossága nagyot szaporodott. 1800-ban még csak 187 millió a lakosság száma, 1900-ban már 401 millió, amihez azonban hozzá kellene számítani a kivándorolt tömegeket és utódaikat, mert hiszen azok is európaiaknak vehetők, és így mintegy 500 millió lélekre volna becsülhető a századforduló Európájának lakossága. Ez a nagy és félelmetes szaporodás aggasztotta *Malthust* is, a kor híres angol demográfusát, és késztette a születések csökkentéseinek, illetve szabályozásának a propagálására. *Attól félt, hogy a szaporodással nem lesz arányban a föld népességeltartó kapacitásának a növekedése, és az emberiség nagy része nyomorba jut.* Malthus jól látta a kérdést, csak helytelenül exponálta. A föld népességeltartó kapacitását ugyanis sohasem fogja felülmúlni a szaporodás; ellenben a termelőeszközök igazságtalan birtoklásából folyó gazdasági és társadalmi válságokban van a bajok gyökere. *A nagymérvű európai szaporodással a gazdasági fejlődés népességeltartó kapacitása nem tartott lépést, és a feleslegeknek el kellett tűnniök a kontinensről.* A kivándorlás olyan mértékben gyűrűzött Nyugatról Kelet felé, ahogy az ipari forradalom hatására átállítódott gazdasági és társadalmi struktúra ismét berendezkedett bizonyos számú népesség eltartására. A régi, primitívebb gazdasági életformát – melynek a mezőgazdasági termelés volt alapja – a nagyfokú iparosodás, a korai kapitalizmussal előkészített liberális-kapitalista termelési rend váltotta fel. Ennek népességeltartó kapacitása nagyobb volt ugyan amazénál, de a teljes megoldást mégsem hozhatta; mert a termelőeszközök birtoklásában nem történt változás, sőt sok tekintetben még súlyosbodott a helyzet.

Anélkül, hogy belemennénk az okok részletesebb megvilágításába, röviden csak ennyiben foglaljuk össze az új helyzetet: A feudalizmus korában minden hatalomnak záloga a föld volt. Gazdasági pozíció, politikai tekintély, társadalmi érvényesülés, mind-mind a föld birtoklásából származott. Természetesen ez kialakított egy sajátos politikai, gazdasági és társadalmi struktúrát, amit általában feudalizmusnak nevezünk. Ebben a világban a hatalmon lévők érdeke az volt, hogy a termelőeszközöket – elsősorban a földet – minél kevesebb kézben koncentrálják és ennek megfelelően szervezzék az államot. Ezt nagyszerűen meg is oldották azzal, hogy a jogokat maguknak vindikálták, a kötelességeket ellenben annál szé-

lesebb néprétegekre hárították át. *A termelőeszközök birtokában és a saját képükre formált állam hatalmi eszközeivel azután minden ellenkező irányú, az életstruktúra észszerű megváltoztatását szorgalmazó törekvést még csirájában megfojtottak, és hatalmukat továbbra is biztosították.* Amikor azonban a keretek már nem bírták tovább az alulról ható erők feszítését, és az egyetemes emberi jogok követelése mind hangosabb lett: a feudalizmus összeomlott, és maga alá temette a korábbi századok Európáját. *A francia forradalom a kérdés politikai és társadalmi oldalát intézte el, az ipari forradalom pedig gazdasági téren végezte el a magáét.* Átállítódott az egész életstruktúra: új rétegek kerültek a felszínre; új társadalom keletkezett, új csoportosulás ment végbe a politikában, a hatalmi súly is más érdekek és érdekeltségek kezébe került, de a jogok és kötelezettségek arányán semmiféle változás nem történt. Ugyanis az új gazdasági rend szintén megtalálta azt az államformát, amelyik érdekeinek a legjobban megfelelt. A hatalom továbbra is csak egy vékony réteg kezében maradt, azzal a különbséggel, hogy mivel most az ipar-kereskedelem-pénz-érdekeltségek képezték alapját: *a nagytőke lett az úr.* Elmaradottabb országokban, ahol a feudalizmus túlélte összeomlását, és házasságot kötött a nagytőkével, a sajátos feudal-kapitalista társadalmi rend alakult ki az előbbinél is rosszabb megoldásaként.

A termelőeszközök koncentrációja természetesen megmaradt, a termelést okosan megszervezték, a konkurrenciát és a szabadversenyt megegyezéssel kiküszöbölték, az életteret saját érdekükben tágtították – hogy a termelésnek minél nagyobb piaca legyen –, és általában minden eszközzel hatalmuk további gyarapítására törekedtek. Az élet azonban nem szereti a mechanikus megoldásokat, és időnként fellázad a formák merevsége ellen. *Már az átalakulás sodrában szörnyű megrázkódtatások érték az új gazdasági rendet, és a továbbiakban törvényszerűen és állandóan jelentkező válságok zavarták és akadályozták a fejlődést.* Az amúgyis helytelenül berendezkedő társadalomban a termelőeszközök egészségtelen megoszlása, továbbá a fogyasztás és munka szervezetlensége miatt sokan éltek feleslegesen; a fellépő válságok meg egyenesen a tömegek rovására szorongatták a gazdasági élet szűk kereteit, és a munkások millióit züllesztették soha nem képzelt nyomorúságba. *A XIX. század kivándorlásainak ezek a nyomorult, kitagadott, felesleges páriák lettek az alanyai. A malthusi elv náluk végzetesen igazolódott: mindig többen voltak, mint amennyit a gazdasági élet foglalkoztatni tudott.*

Európa nem tudott több embert eltartani: a szaporulattal szemben taszítóerők léptek fel, és a kivándorlás megindult. Klasszikus közgazdasági nyelven ezt úgy fejezik ki, hogy *a terület népesség eltartó kapacitása és a népsűrűség között felborult az egyensúly.* A gyakorlatban pedig ez azt jelenti, hogy a mezőgazdasági termelésről az ipari termelésre áttért Európa sajátos politikai, gazdasági és társadalmi berendezése miatt csak bizonyos számú lakosságot tudott eltartani és a felesleget kilökte magából. A lökőerővel szemben Amerika vonzóhatása jelentkezett, és a két erő sodrában az a 32 millió ember – más világrészek felé 18 millió – akik úgy érezték, hogy többé nem hazájuk Európa, áthajóztak a tengeren Amerikába, ahol eleinte szívesen fogadták őket. *Ember nélkül ugyanis nem ért semmit a kontinens mérhetetlen gazdagsága: a termelés meglévő két tényezőjéhez a természethez és tőkéhez a harmadik tényező, az ember is kellett.* Régebben rabszolgákkal műveltették meg a földe-

ket, és aknázták ki a lehetőségeket. Egész flották, az ügynökök százai és az ilyen ügyeket a „nagy üzlet” reményében mindig finanszírozó nagytőke végezte el Afrika kiürítését és Amerika megtöltését néger rabszolgákkal. *Amikor a rabszolgakereskedés megszűnt, a négereket fehér emberrel pótolták, és a változás csak annyiban volt érezhető, hogy most mégis emberségesebb eszközökkel kellett az üzletet lebonyolítani; fő cél azonban ugyanaz volt: olcsó munkaerőt Amerikának!* A XIX. század személyhajóforgalma majdnem egészében a kivándorlók átszállítására volt berendezkedve. A hajóstársaságok ügynökei járták az európai országokat: útlevelet szereztek, hajójegyet kölcsönöztek – sokszor tíz évre is – és helyről gondoskodtak a kivándorlóknak. *Amerika sem sajnálta a jó befektetés reményében a költségeket; Európa is támogatta a kivándorlókat, mindenkinek üzlet volt a kivándorlás, csak a XIX. és XX. századi kivándorlás jellegzetes képviselőjének, a proletárnak nem.*

Anglia volt az első ország, ahonnan a kivándorlás megindult, és ahonnan a legtöbben vándoroltak ki. A folyamat közvetlenül a napoleoni háborúk után kezdődött, és a világháborúig 17,8 millió angol hagyta el szülőföldjét. Ezeknek fele (8,5 millió) Észak-Amerikába, illetve az Egyesült Államokba ment, a többi a különböző angol gyarmatokra került. Amerika felé 4,3 millió ír, 3,6 millió angol és walesi és 0,6 millió skót vitorlázott el. *Az angol-francia háború, az ipari forradalom és a mezőgazdaság átalakulása volt ennek a nagy kivándorlásnak az előidézője.* A helyzet megvizsgálására már 1807-ben parlamenti bizottságot küldtek ki, amelynek tagjai arról számoltak be, hogy Nagy-Britannia egyes részei túlszűfoltak, másutt viszont még van hely, és a *belső* vándorlásnak megvannak a lehetőségei. Valóban Anglia fejlettebb lévén Írországnál, több embert is tudott eltartani, és így megindult Írországból Anglia felé a belső vándorlás. Az olcsó és nagyszámú ír munkás elárasztotta Angliát, leszorította a magas munkabérek, és az igényesebb angol munkást nyomorba juttatta. Ezzel a fogyasztás megcsappant, és a termelés elvesztette az igényes munkás által biztosított piacát: a közgazdasági egyensúly felborult és a kivándorlás megindult.

Az ipari munkás nyomorba jutásához hasonló jelenségek játszódtak le a mezőgazdaságban is. A nagyarányú iparosodás következtében a városok felszívták a vidék lakosságának háromnegyed részét, és a kellő munkáskész hiányában a történelmi fejlődés révén kialakult kisbirtokos- és kisbérlo-rendszer nem tudta élelmezni a városokat, miért is megindult a mezőgazdaságban egy akkumulációs folyamat, melynek eredményeként a kisbirtokok beolvadtak, és eltűntek a nagybirtokokban. A földesurak sorra felmondtak a bérlőknek, vagy a bérletet nem újították meg, ami érzékenyen érintette – mert hiszen anyagi bázisuktól fosztotta meg – őket. *A birtokrendszer ilyen gyökeres megváltoztatását elősegítette még az a sajtóságtörvény, hogy a társadalmi pozíció és tekintély Angliában is a kastéllyal s a földbirtokkal van kapcsolatban és az új gazdasági rend urai: a kapitalisták, a közgazdasági élet cézárjai és általában az új gazdagok sorra vásárolták meg az eladó birtokokat.* Jó pénzért megvették a parasztoktól földjeiket, azok meg behúzódtak a városokba. A gabonatermelés különben is kezdett irremegővé válni, mert a háborúk elmúltával a mesterségesen felvert gabonaárak leszálltak, a gazdasági életre depresszió nehezedett, és nagy válság sepett végig a szigetországon. Rövid javulás után – egy évtized múlva – újabb válság jelentkezett, és a gabonatermelés katasztrófális helyzetbe került. Az amerikai gabonával nem lehetett felvenni a versenyt, az árak állandóan a termelési költségek alatt maradtak, és így az angol mezőgaz-

daságnak el kellett pusztulnia, amit a gabonavámok eltörlése (1815, illetve 1845. évi gabonatörvény) még csak siettetett, mert a szigetország agrártermelését egészen kiszolgáltatatta a verseny hatásának. A szabadkereskedelem elve az iparosodás szempontjából feltétlenül érthető volt, mert olcsón lehetett élelmezni az ipari munkásokat, de a mezőgazdaságot teljesen tönkretette. A szántóföldi termelést felváltotta az állattenyésztés: egész Anglia birkalegelő lett, és a mindjobban fejlődő szövőipar a közelben megtalálta nyersanyagát. Így lassan minden szempont a kisbirtok megszüntetését tette szükségessé, ami azután az addigi paraszt-életforma felborulását vonta maga után. Akik mégis megmaradtak bérleteiken vagy birtokaikon, azok a folyton emelkedő haszonbérleteket a munkabérek rovására tudták csak előteremteni. A munkabérek egyre jobban estek és a mezőgazdasági munkások helyzete ezért egyre tarthatatlanabbá vált, így a birtokuktól, vagy bérletüktől megfosztott parasztokkal együtt ők is megindultak a városok felé, ahol éppen olyan sivár viszonyok várták őket, mint amilyeneket elhagytak. Így találkoztak végzetesen azok a körülmények, amelyek a kivándorlást elősegítették.

A földjüket eladó parasztok voltak az első kivándorlók, akik Amerikában reméltek új egzisztenciát teremteni maguknak. *Sok földesúr maga is készségesen hozzájárult a kivándorlás költségeihez, csak hogy szabaduljon tőlük.* Amerika ezeket a pénzes kivándorlókat szívesen fogadta, és kivándorlásukat elősegítette. E célból *Liverpoolban* már 1823-ban kivándorlási irodát állított fel, és ott tanácsot, felvilágosítással és kölcsönrel látta el a kivándorlókat. A pénzes parasztok után sor került az elmozdított bérlőkre, kizsákmányolt mezőgazdasági, majd végül az ipari munkásokra. *Írországból – mely a legtöbb kivándorlót adta – átbúzódtak a kivándorlás Anglia déli medencéire, felment az északi részekre és Skóciába.* Az egész szigetországban a napoleoni háborútól kezdve szinte ugrásszerűen emelkedett a kivándorlók száma. 1815-ben még csak 2000-en, 1818-ban már 27.000-en és 1852-ben 280.000-en vándoroltak ki. Anglia eleinte nem törődött a kivándorlással: inkább örült, hogy megszabadul felesleges tömegeitől. Csak az 1836-os válság alkalmával, amikor a kivándorlás újabb tápot kapott, figyeltek fel a hivatalos tényezőkre és annak célszerű lebonyolítását határozták el. *Kivándorlási és Gyarmatosítási Intézet alakult 1840-ben* azzal a feladattal, hogy a kivándorlásra vonatkozó adatokat gyűjtse össze, a jelentkezőket tartsa számon, és a gyarmati telephelyeket jelölje ki, és bocsássa áruba. Ez a szervezet azonban csak pár évtizedig működött, és főleg Ausztrália kolonizálásával foglalkozott.

A negyvenes években átlagosan 200.000 fölé emelkedik a kivándorlók száma, és a kivándorlás lefolyása nagyon vehemens lesz. Írországból ebben az időben sorozatos rossz termések voltak burgonyából – az ír közismerten burgonyaevő nép –, és ez éhínséget idézett elő. *Különösen 1847-ben öltött nagy méreteket az éhínség, és százezres tömegekben készített kivándorlásra az íreket.* 1847-től 1854-ig 1,6 millió ír hagyta el hazáját. Lassan Amerika lett a második hazájuk, mert többen voltak itt, mint otthon. (Ma például az a helyzet, hogy Amerikában 10 millió ír él a kivándorlók leszármazottaként, Írországból pedig csak 4 millió!) *A mezőgazdasági helyzet kedvezőtlen alakulása így táplálta állandóan a kivándorlást, amelyet az ipar a maga részéről szintén támogatott.* A kapitalista termelésre berendezkedett Angliát továbbra is 8-10 évenként törvényszerűen beköszöntő válságok gyötörték, és a

nagy kivándorlási lendület nem hagyott alább. A válságok a kisiparosokat is tönkretették, – már akivel a nagyipar nem végzett –, és azok munkagépeikkel együtt vándoroltak ki. Sokszor gyűjtés indult meg, hogy ezt elősegítsék. Például 1860 és 1863 között Coventry környékéről 1100 takácsot hajóztattak így át Amerikába: útiköltségükhöz a gyárosok is hozzájárultak. . . A tönkrement kisiparosok és a munkanélküliek kivándorlását így finanszírozta maga a kapitalizmus, mert az ő szempontjukból sokkal jobb volt egyszer megfizetni a hajójegyet Amerikáig, mint többször kiutalni az esetleges munkanélküli segélyt, vagy a szegények szociális gondozására rendkívüli adót fizetni. . .

Amerikában az angol kivándorlóknak nem volt rossz dolguk: rokon néphez mentek és rokoni elbánásban részesültek. Egyenlő jogokat élveztek az első foglalkókkal, és nekik szólt a Szabadság-szobor Európa felé néző felirata: „*Küldjétek hozzánk szorongó tömegeiteket, akik vágyódnak szabaddá lenni.*” Maguk az amerikai kivándorlás-, illetve bevándorláskutatók is élesen megkülönböztetik a „régí” kivándorlást (Old emigration) az „új” kivándorlástól (New emigration). *Az első az úgynevezett teuton népek. Ide sorolják az angolokat, íreket, walesieket, skótokat, svédeket, norvégeket, németeket, svájciakat, stb. Új kivándorlók alatt Közép- és Kelet-Európa szegény népeit értik.* A teuton népeket befogadták maguk közé, és velük hódították el véglegesen a természetből és régebb uraitól Amerikát. *Ez a magyarázata annak, hogy az angol kivándorlás lanybulásával a sorra kerülő németeket is szívesen fogadták.* Nagy-Britannia és Írország mellett Németország adta a legtöbb kivándorlót Amerikának. A XIX. század folyamán, illetve a világháborúig 5,7 millió német vándorolt ki hazájából és ezek közül 5,1 millió Észak-Amerikába, vagy még közelebből: az Egyesült Államokba ment.

A német régi terjeszkedő és kivándorló nép. Amerika előtt tervszerű telepítések során jött állandóan hazánkba, II. Katalin cárnő és Sándor cár alatt pedig Oroszországba. Megszállták a Krim-félszigetet, Besszarábiát, Ukrajnát és a Volga középső folyását. *A múlt század elején a német kivándorlás főiránya Oroszország volt évi 50-60.000 emberrel, és csak a század közepén fordult Amerika felé a német áradat.* Addigra megtöltötték Európa üres részeit, de nagy szaporodásuk nem ismert határt: 1840-ben 32 millió, 1910-ben 64 millió német élt. Amerika vonzása a tengeren túlra terelte tömegeit. Pedig Németország nem szívesen engedte fiait. *Míg Anglia tengerparti helyzete és nagy gyarmatai többé-kevésbé megokolták a kivándorlás támogatását, addig Németország valami ösztönös megérzéssel vissza akarta tartani minden fiát.* Mintha előre sejtették, vagy tudták volna, hogy ők európai nagyhatalom lesznek európai gyarmatokkal. Nem akartak engedni egyetlen németet se, és mégis engedniök kellett, mert a gazdasági viszonyok kényszerítő ereje legyőzte a közösségi szolidaritást.

A német kivándorlás szinte kísértetiesen utánozta az angol kivándorlást. Németország a világ szállítója akart lenni, és nem törődött a belső fogyasztással. Nem izgatta a német ipart, hogy a hazai piacok fel tudják-e venni az árut, vagy sem: őket a világpiac és annak felfelvőképessége érdekelte. A munkást ennél fogva elsősorban termelési tényezőnek tekintették, és nem szívesen engedték el. Az időnkint fellépő válságok hatására azonban mégis valóságos kivándorlási hullámok söpörtek végig az országon.

Am a németek legalább számon tartották a kivándorlókat. Gondoskodtak megfelelő telephelyek kiválasztásáról, és oda tömegesen telepítették le honfitársaikat, hogy azok sokáig

megőrizték hovatartozandóságuk tudatát. Követségeken és konzulátusokon keresztül állandóan érintkeztek velük, ezenkívül a parlament 1849-ben olyan határozatot hozott, hogy minden németnek kötelessége a kivándorlókat segíteni és velük a kapcsolatot tartani, mert ez az egyetemes németiség érdeke.

A kivándorlásnak illetően való felfogása éppen azokban az években szűnt meg, amikor a legnagyobb tömegek hagyták el Németországot. *A múlt század ötvenes éveitől kezdve a kivándorlók száma átlagosan évi 200.000-re emelkedett, és az amerikai bevándorlásnak így lassan német jellege lett.* 1880 és 1890 között az Egyesült Államokba érkezett 5.2 millió bevándorló közül 1.5 millió, 28% német volt. Ezekben az években kulminált a német kivándorlás, de a közben lefolyt sorozatos háborúk (1864: német-dán, 1866: német-osztrák, 1870-71: német-francia) miatt nem tudtak úgy foglalkozni a kivándorlókkal, mint ahogy azt eleinte tervezték. A háborúk befejeztével ugyanis úgy járt Németország, mint Anglia a napoleoni háborúk után: komoly megrázkódtatások érték a gazdasági életet, amit palástolni igyekeztek a birodalmi gondolattal, de a kivándorlás megnövekedése jelezte a válságot. *Súlyosbította a helyzetet, hogy Németország akkor tért át a mezőgazdasági termelésről az ipari termelésre, aminek társadalmi, gazdasági és szociális következményeit itt is érezni lehetett.* A paraszt életforma bomlásnak indult; az iparosodás a kézműipart és a kisembereket tette tönkre; a falusi tömegek kifosztottan a városokba húzódtak; ott a munkanélküliség ijesztő arányokat ölt: mindezeknek végzetes közrejátszása a kivándorlás nagymérvű felduzzadását eredményezte. Az újonnan kivándoroltakról már nem tudtak gondoskodni és ezek mostoha gyermekként leszakadtak Germánia anyatestéről.

Területi vonatkozásban a német kivándorlás főleg a délnyugati *Palatinatust és Svábiát* érintette. Ennek a bonyolult szerkezetű vidéknek mostohább viszonyai, elaprózott parasztbirtokai, a főútvonalba eső és a történelem folyamán annyi területi, állami és közigazgatási változást szenvedő helyzete a népet hajlamossá tette a kivándorlásra. *Már az amerikai kivándorlás előtt is ez volt a Habsburg monarchia és Oroszország telepítéseinek a toborzási területe.* A másik délnyugati kivándorlási terület a kevésbé fontos és érdekes jellegű *Svábmédenca* volt. Innen a kivándorlás a negyvenes években átcsapott *Hessenbe, a rajnai tartományokba, Westfáliába és Thüringiába*, vagyis azokra a területekre, ahol a parasztbirtok az uralkodó, de már annyira elaprózva, hogy egy család vagy az örökösök megélhetését biztosítani nem tudta.

A világháború előtt, de még inkább a századfordulókori *Poroszország, Pomeránia és Posen* (vagyis a keleti részek) voltak a kivándorlás főterületei. Itt a nyugati részek ipari válságai-
val ellentétben a nagybirtokok sokasága és a fennmaradt feudális szellem idézte elő a kivándorlást. *Az extenzíven termelő és inkább állattenyésztő – főleg jub: Pomeránia – nagybirtokok kevés embert tartottak el és a szaporodó népesség nem tudott elhelyezkedni.* Németország a múlt század hetvenes éveiben még a nagybirtok hazája volt, és ez különösen állt a *Német síkság* keleti részére, ahol a legnagyobb birtokok terpeszkedtek el. Innen állandóan belső vándorlás folyt a gazdagabb és nagyobb népességeltartó-kapacitású vidékek felé. Olyannyira ment ez, hogy később már Orosz- és Lengyelországból kellett mezőgazdasági munkásokat hozni a nagybirtokokra, akik hallatlanul alacsony bérékért vállaltak munkát és teljesen kiszorították az igényesebb német munkást.

Németország egyéb vidékeiről nem volt nagyobb arányú kivándorlás. Szászország, Brandenburg és Szilézia területén olyan mérvű fellendülést hozott az iparosodás, hogy még a keleti részek sivár viszonyai elől menekülő agrárnépességet is fel tudták szívni. *A német kivándorlás összességében mégis érzékenyen érintette az országot. Különösen most keseregnek azon, hogy a kivándoroltak utódai 30 millióan volnának: Amerika azonban csak 8 millióról tud...*

Németországból Lengyelországra, onnan Magyarországra és Oroszországra terjedt át a kivándorlás. Ez már a századforduló nagy kelet-közép-európai kivándorlása volt. Ide tartozik Olaszország kivándorlása is, amely ugyan már előbb megindult, de az ország sajátos gazdasági és társadalmi berendezkedése a fenti országokéhoz annyira hasonlít, hogy a kivándorláskutatók az olaszországi kivándorlást az „új” kivándorlás legjellegzetesebb típusának tekintik. *A fenti országok mind a feudalkapitalizmus bérbedt rendszerével – elégtelen iparosodás és az elmaradt, korszerűtlen mezőgazdasági termelés kényszerítették fiaikat milliós tömegekben a kivándorlásra.* A megmerevedett birtokviszonyok, a nagybirtokok sokasága és az extenzív termelés a nagymérvű szaporodásnak útjában állott, azt eltartani nem bírta és a feleslegnek el kellett távoznia az országból. A lengyelek, oroszok, tótok, rutének, magyarok, osztrákok, csehek, morvák, stb. Észak-Amerikába mentek, az olaszok egy része szintén, nagy tömegeik azonban a nekik inkább megfelelő és a mindjobban fellendülő Dél-Amerikát választották. Ezeknek az „új” kivándorlóknak nem szólt a Szabadság-szobor hívószava és üdvözlete; nekik az Egyesült Államok szenátusa már azt hirdette: *„Figyelmeztetésül: egyetlen idegennek sincs semmiféle joga belépni Amerika földjére. Ez az engedély csupán privilégium, melyet egyedül azért terjesztünk ki rá, mert hisszük, hogy hasznára lehet Amerikának.”* Hogy ez a haszon mi volt, arra az egyik legkiválóbb amerikai történetíró világosan rámutat: *„A lényeges különbség a régi és az új kivándorlás között nem erkölcsi, nem is származásbeli, hanem gazdasági. Az új bevándorlók később érkeztek: a régi bevándorlókból keletkezett a birtokos és uralkodó osztály, az új bevándorlókból a szolgál- és a függő osztály.”* Igen: Kelet-Közép-Európa népeinek csak konc jutott és szolgaság. Ők annyiban voltak hasznára Amerikának, hogy barom módjára dolgoztak, és kiszolgálták az amerikai kapitalizmust. Egyedül állottak a nagy forgatagban: nemcsak a kapitalistákkal, hanem a munkásokkal szemben is harcolniuk kellett. Olcsó és igénytelen munkájukkal lenyomták az amerikai munkás emberibb életet biztosító munkabérét, és a munkapiacon állandó feszültséget idéztek elő. Az olasz, orosz és magyar milliőknak az új haza ridegsége mellett még a dolgozók ellenszenvét, megnevelését – és őszintén megmondhatjuk: jogos megnevelését – is el kellett tűrniök. Keserű sors volt, de nem tehettek egyebet, mint hogy vállalták, mert hiszen régi hazájukban sem értették meg őket...

(Válasz, 1938.)

A MAGYAR FALUKUTATÁS ZÁRÓFEJEZETE

„A dokumentum sokszor több az elmélkedésénél.

Ilyen dokumentumra akad következőkben az olvasó. A dokumentumot, mely írásformájában levél, Kovács Imre a *Néma forradalom* és egyéb jelentős falukutató művek szerzője tette közzé, illetve intézte gróf Teleki Pál magyar közoktatásügyi miniszterhez, abból az alkalomból, hogy a miniszter egy parlamenti interpellációra adott válaszában a Táj és Népkutató Központ kiállításával kapcsolatban megtagadta szűkebb munkatársi gárdáját, köztük Kovács Imrét is.

Miniszter Úr!

Professzor úrnak szerettem volna szólítani, mint az egyetemen, de még idejében rádöbentem arra, hogy ez lehetetlen. Ön többé nem professzor: miniszter, aki vajon vállalja még gróf Teleki Pált, az egyetemi tanárt. Szóval: Miniszter Úr nem voltam ott a parlamentben, amikor e Táj- és Népkutató Központ kiállításáról elhangzott interpellációkra válaszolt, csak az újságokból értesültem a viharos ülésről és a „komiszan viselkedő tanítványok” nyilvános megdorgálásáról. Megvallom őszintén, hogy a dorgálás nem lepett meg, mert hiszen dec. 7-én este másfél órán keresztül a kiállítás termeiben már volt benne részünk. Nagyméltóságod ekkor magához kérte szűkebb munkatársi gárdáját, és szokatlan szigorúsággal mondta szemünkbe rólunk alkotott véleményét.

Engedje meg, hogy most én is elmondjam véleményemet az egész kérdésről. Sokáig viaskodtam ugyan, míg rászántam magam erre a lépésre, de végül is nem tehettem másként, mint a toll után nyúltam. Ama bizonyos estén nagyméltóságod nem engedett szóhoz jutni bennünket. „Itt csak én beszélek” – mondotta, ha valamelyikünk próbálkozott érvei ellen érveket felhozni, tehát már csak azért is kénytelen vagyok így reflektálni kritikájára. Azután tanítványai közül nekem nem kell tartanom semmitől. Én megbélyegzett emberként élek a társadalomban: előttem az összes hivatalos ajtók betétettek. A műegyetemen is felfüggesztettek, nem vizsgálhatok, nem fejezhetem be tanulmányaimat. Nekem nincs vesztenivalóm, ha megírom annak az estének történetét, és valakinek meg kell írni... Ezért vállalkoztam én erre a hálátlan szerepre.

A nagymúltú Károlyi-palotában már nem volt közönség, csak a lámpák égtek, és a falakon a térképek, grafikonok és a felírások virrasztottak. Az első teremben nyolcan vártunk a Miniszter Úrra, a kiállítás vezetői és rendezői. Amikor megérkezett, mindjárt rátért a tárgyra:

– Azt hiszem tudják, hogy miért jöttem? Megmondani őszinte véleményemet a kiállításról. Kifelé mindenért vállalom a felelősséget, de befelé tisztázni kellett egyet s más...

Csalódtam önökben: egész eddigi munkásságom összeomlott bennem. Ez nem tudomány, ez propaganda: diszkreditáltak engem, és diszkreditáltak az ügyet. Mint tanítványaimat megtagadom önöket, soha többé semmi közünk egymáshoz.

Kemény szavak voltak, és megdöbbenőek. Néha szünetet tartott, ilyenkor úgy éreztem küszködik önmagával, nehogy megindultsága látható jelekben kiütközzön... Azután teremről-teremre és térképről-térképre járva másfél órán keresztül elmondta kifogásait.

A legsúlyosabb vádja az volt, hogy a kiállítás propaganda ízű. Ez igaz, de éppen azért kiállítás, hogy propagáljon. Minden kiállításnak propaganda szerepe van. Az anyag összeválogatása és összeállítása is ezt a célt szolgálta. Az I. teremben az agrárpolitikai részt én rendeztem el: ez ellen voltak Nagyméltóságodnak legsúlyosabb kifogásai. A tájak differenciáltságát emlegette, és azt, hogy az új földreform lebonyolítását jelző térkép hibás, nem érti meg a közönség, és félrevezet mindenkit.

A közönség nagyon is megértette, ellenben a nagybirtokosok ennél a térképnél csóválták legjobban fejüket s azt hiszem itt van a hiba... Nyomatékosan ki kell jelentenem, hogy ezért a térképért mindnyájan vállaljuk a felelősséget. Nagyméltóságod azt mondta:

– Nem kell elsietni a dolgokat. Ha az egyik tudós lekésik, megcsinálja a másik, és csak az történt, hogy valaki elől, pechjére, elvitték a dicsőséget.

Azt hiszem, ezen a ponton tér el véleményünk, és szélesedik ki a magyar sorskérdések egész komplexuma. Nagyméltóságod tudós a szó igazi értelmében. Tudós, aki csak az abszolút igazságot keresi. A táj és népkutatásban inkább a táj érdekli, a néppel, az emberi társadalommal csak annyiban foglalkozik, hogy milyen hatással van a föld felszín alakulására. Nagyméltóságod az embert, mint földrajzi tényezőt veszi figyelembe; társadalmi, gazdasági és főleg szociális viszonyaira nem kíváncsi. Vagy hogy szakszerűbben fejezzem ki magamat: azt nézi, hogyan alakítja át például a szteppét kultúrtájjá, de már életformája, társadalmi berendezkedése, megélhetési viszonyai, általában összes emberi problémái nem érdeklik. Ezért mondta: legfeljebb az egyik tudós lekésik...

Véleményünk szerint itt nem egy tudós lekéséséről, hanem az egész magyarság lekéséséről van szó. Eleget mulasztottunk már, ha tovább is csak bogarászunk, annak katasztrofális következményei lehetnek.

Miniszter Úr, akkor a Károlyi palotában ott volt a Magyar Nemzet. Nagyméltóságod képviselte a történelmi osztályt. Mögöttünk a falakon, a térképeken kiugró színes foltok jelentették az agrárproletár tömegeket. Györfffy professzor a kunsági parasztdemokráciát képviselte, Kovács Péter egyik gyakornoka a Tiszavidék szegényeit, Elek Péter, másik gyakornoka az uradalmak népét, Kiss István, Magyary tanársegéde a csongrádi parasztságot, Magyary professzor a magyar középosztályt, Hilscher tanár, Vargha és Matula mérnökök a dolgozó értelmiséget és én... én a kihívott magyar végzetet. Szemben álltunk, és míg Elek nem felejttem ezt a pillanatot... Soha nem felejttem el; Kiss István egy végtelenül nehéz mozdulattal tárta védelemre két karját a térképek, grafikonok és felírások elé. Nem szólhatott semmit, mert Nagyméltóságod leintette, de Kiss Istvánnak a tekintete, néma meghajlása mindennél többet mondott...

Miniszter Úr Kemsét említette a parlamentben, mint az igazi, a célnak megfelelő falukutatás példáját. A kemsei kiszállást mi csináltuk, és most minden hiúsági és egyéb kérdést

félretéve az ügy érdekében meg kell mondanom: a kemsei munkát Elek Péterrel és egy másik „komiszul viselkedő” falukutatóval, Hilscher Zoltánnal, mi hárman, a hűtlen tanítványok szerveztük meg. *Az első kollektív falukutatás volt Magyarországon, és mint öreg cserkészek mentünk le ebbe a kis ormánsági egykés községbe.* A cserkészuha kötelezett. Mi a cserkészteből egy nagyon terhes és súlyos törvénnyel léptünk ki az életbe: a cserkész feltétel nélkül, és minden körülmények között igazat mond. Nemcsak a cserkészélet apró élményeiben, az iskolaélet rakoncátlan levegőjében és a gyerekstiklik kötelező világában, hanem igazat mond kint az életben is. A cserkésznek igazat kell mondani a politikai, gazdasági, szociális és társadalmi kérdésekben is. Hiszen Nagyméltóságod is azért szervezte meg a cserkészférfiak mozgalmi egyesületét, a Fialat Magyarság Szövetségét, mert nagyon jól tudta, hogy a cserkészeten felnőtt férfiak egyetlen politikai pártban sem éreznék jól magukat: azoknak külön „párt” kell.

Mi a cserkész igazmondás igényével mentünk le Kemsére. Ott eleinte bizalmatlanul fogadtak bennünket, mert azt gondolták, hogy cserkészruhába bújtatott fináncok vagyunk, és azért vizsgáljuk az istálló, magtár és padlás állományát, kérdezzük tőlük életük legaprólékosabb problémáit is, hogy az adóemelésre alapot találjunk... Csak amikor megtudták jövetelünk igazi célját, és egyik este a tábortűznél én kimondtam feléjük a nagy igazságot: aki a magyar parasztság ellensége, az a miénk is, *megértették* az igazi cserkészeket, és sírtak, amikor eljöttünk tőlük.

A könyvhöz, melyet Kemséről írtunk – *Elsüllyedt falu a Dunántúlon* a címe – Miniszter Úr írt bevezetést. Akkor Nagyméltóságod is aláírta a könyv tartalmát. Most, hogy megégyeszer átlapozom, az összefoglalásban ilyeneket olvasok:

„Egy olyan faluval állunk szemben, amelynek emberanyaga, gazdasági, szellemi és erkölcsi megnyilvánulásának minden mozzanata felemésztődött, és emésztődik abban a szakadatlan harcban, amelyet a számára rideg társadalom és rideg táj ellen kell folytatnia... Főleg a külső gazdasági és társadalmi körülmények s az ezeken felépülő ideológiai megnyilvánulások azok, amelyek Kemse elsüllyedő életének előidézésében részt vettek. Ezek sokkal egyetemesebb jelenségek, minthogy csak Kemsét érintették, s ha ott süllyedést jelentenek, máshol sem fognak felemelkedést előidézni... Kemse ma egy kitagadott, utolsó óráit élő kis társadalmi egység képét mutatja. A gyógyítás és mentés munkája természetesen nem lehetett vállalkozásunk célja, de tisztában vagyunk azzal, hogy pillanatnyi mesterséges injekciózásokkal nem lehet megmenteni a falut, egy nemesebb társadalomba való beilleszkedés idejét pedig nem fogja megérni. Lehet, hogy a falu régi lakóinak házait jövevények töltik ki s Kemse, mint közigazgatási egység létezni fog, de a múltat végigküzdők utódaikat nem küldik, és nem is küldhetik falujuk jövőjének kiépítéséhez. Amikor parasztságunkat a színpadi beállítás kellékeivel ellátva messzi földről idesereglett nézők és sajátmagunk előtt megtáncoltatjuk, Kemse a jelenetek mögött némán statisztál, s a mélyenlátók előtt a táncos és daloló magyar nép illúzióját nagyon komorrá teszi.” És még csak az utolsó mondatát a könyvnek: „A föld hiánya így lesz a nemzetpusztulás előidézője és a nagybirtokok halálgyűrűje a nép megfojtója.”

Miniszter Úr a könyvet, tehát ezeket a megállapításokat szintén aláírta. Sőt még a Közgazdasági Egyetemen nagyszámú és előkelő hallgatóság előtt elő is adatta velünk. Akkor

még 1936-ot írtak, és a falukutatás csak a következő évben lett üldözött tudomány. Amit Kemsén egy községre csináltunk meg, az lassan kiszélesedett az egész ország területére. A kiállításon volt egy térkép, a Karczag környéki gazdaságföldrajzi felvételekről. Annak készítésekor én is ott voltam. Heteken keresztül jártuk a tanyavilágot, és mindent a legaprólékosabb részig felvettünk. Az egész kiállítás így készült. Egy része, mint doktori értekezés átmént Nagyméltóságod kezén, tehát jónak kellett lennie, és így minden térkép külön-külön a valódi helyzetet mutatja.

A tanítványok diszkreditálták az ügyet, de ők nem a tiszta tudományra, hanem a kérdések megoldására törekszenek. Az új magyar ifjúság észreveszi az embert is a földön, és jobb körülmények között szeretné tudni. Hányszor néztem bele azóta riadt diákszemekbe, akik nagy lelkesedéssel fogadták a táj és népkutatást, és most nem értik a helyzetet, és tőlem kérdik, mi van itt a háttérben?

Kérem Nagyfőméltóságodat, ne haragudjon meg ezekért a sorokért: ez búcsú is, mert hiszen a parlamentben kijelentette, soha többet nem lehetek a tanítványa...”¹

(Korunk, 1939.)

EGY BATYUVAL

A Nemzeti Parasztpárt történelmi felelősséggel, történelmi feladatot teljesít, amikor a magyarországi svábság kitelepítését követeli. Ezer éve élünk egymás mellett németek és magyarok, s az ezer év nem volt elég arra, hogy a két nép őszintén, a lélek mélységeiben gyökerező baráti viszonyt teremtsen. S ha eddig nem tudtuk rendezni közös dolgainkat, akkor erről most már szó sem lehet, és nincs is remény arra, hogy a két nép békésen megférjen egymással. Az egyiknek menni kell, s nem problematikus, hogy kinek...

Történelmünkön végighúzódik az örökös küzdelem a néemetséggel. A hivatalos történetírás tagadta vagy szépítette harcunkat, de akik mélyebben belenéztek a letűnt századok titkaiba, megdöbbenően eszméltek rá a nagy igazságra: a magyar történelem egyetlen nagy szabadságharc legkitartóbb, legmegátalkodottabb, leggyűlöltebb elnyomónk, a néemetség ellen. Szent István fején még bizonytalanul állt a korona, amikor már pogánylázadások, valójában németellenes forradalmak lobogtak fel szerte az országban, s ha a királyi önkény, az idegen, a germán segítség el is taposta azokat, gypűtűzként terjedtek tovább, vagy mint a láptűz, észrevétlenül kúsztak a föld alatt, a társadalom ösztöneiben, a szolgálásra kényszerített magyarok vágyaiban, hogy megőrizték, megtartsák a legméltóbb emberi programot, a szabadságot. *Ködös alakjával néz felénk Aba Sámuel, az első népvezér, egymásnak üzengetnek a névtelenek és a nemesek, a nagy szabadságharcosok*, akikben már tudatosult a néemetség elleni küzdelem lényege, akiknek a sorában olyan férfiak állnak, mint *Bocskai István, Bethlen Gábor, Thököly Imre, Rákóczi Ferenc, Esze Tamás, Kossuth Lajos* és a mai időkbeli, az elmúlt évek és hónapok drámai szabadságharcából *Bajcsy-Zsilinszky Endre*. Egymásnak üzennek, és nekünk is üzennek. A sok kín, a sok szenvedés, a sok vér, a sok könny üzen: most az egyszer ne engedjétek. Igen, most az egyszer, magyarok, ne engedjünk, mert többé nem lesz alkalmunk, hogy gyökeresen rendezzük a magyar-német viszonyt.

Harcoltunk kifelé a németekkel, és harcoltunk velük itt, bent az országban. A magyar történelemben jelentkezett elsőnek az „ötödik hadoszlop”. Céltudatos, merész telepítési politikával, kirajzással helyezkedett el az országban a néemetség egy része, hogy akarva-akaratlanul képviselje a német érdekeket. Jöttek egy batyúval a hátukon, szemükben az új föld ígéretének varázsával, lelkükben a hűség örök fogadalmával, hogy mindig, minden körülmények között az anyanépet, az anyaországot, Germániát szolgálják. *Az Árpádok alatt a lakatlan területeket szállották meg, s a királyoktól olyan kiváltságokat kaptak, melyek a német községeket és városokat magasán a magyarok fölé emelték.* A tatárjárás, majd a török háborúk után a feldúlt, felperzselt országrészeket újból be kellett népesíteni, de most már a bécsi udvar szándékos, szisztematikus telepítési politikájának a szellemében.

Jöttek nagybirtokosok, és jöttek földművesek. Jöttek azzal a nem titkolt szándékkal, hogy germanizálják, hogy németté tegyék Magyarországot. Jöttek, hogy egyszer s min-

¹ Kovács Imre: A falukutatás zárófejezete

denkorra elébe vágjanak minden olyan törekvésnek, mely a magyar szabadságot és függetlenséget akarja. *Kollonics bíboros* őszintén bevallja hírhedt *Einrichtungswerk*jében, hogy mi a cél. *Ezt írja Lipót császárnak:* „Kivált felséged örökös tartományaiból a német közemberek és magasabb rangúak előnyben volnának részesítendő, hogy a királyság, vagy legalább annak egy része, idővel germanizáltassék, a forradalomra és a nyugtalanságra hajló magyar vér a némettel mérsékeltesse, és így tartós hűségre és szeretetre kényszerüljön örökös királya és ura iránt.” Igen, a királyság, Magyarország földje legyen a németeké, a magyar vért higítsák fel a némettel, s öljék ki ebből a népből a szabadság szeretetét. Jöttek a német urak, és megkapták a magyar nagybirtokokat, jöttek a német parasztok, és megkapták az elpusztított, kiirtott magyar falvak jobbágyainak földjét. *A XVII. század végére ellepték az egész országot.* Főleg a nyugati részekben terjeszkedtek, a tolna-baranyai nagy német tömb akkor keletkezett, *Bácska, Bánát németté vált. Torontál és Temes vármegyék nagy része szintén, nagyobb német település zárta körül Budát, nagy tömegben telepedtek le a Vértessben, a Bakonyban. Idővel ezek is összefüggő nyelvtérületté alakultak, s a XVIII. században már teljes a német világ Magyarországon.*

A két nép sohasem tudott megbarátkozni. A magyarok nem közeledtek a németekhez, a németek, ha elvéve próbálkoztak is, nem találtak megértésre: a magyarok visszautasították őket. Külsőségekben talán történt egymásra hatás, de a lélek nem engedett, a lélek harcolt. A modern népzene- és népdalkutatás megállapította, hogy magyarok és szlávok, magyarok és románok, magyarok és oroszok dallamanyaga cserélődött, a lélek összekapcsolta az idegen motivációkat, de nincs egymásra hatás német és magyar viszonylatban. Gőgösen, dölyfösen élhettek gazdag falvaikban, nagy házaikban a svábok, beszívároghattak a magyar községekbe, megtanulhatták törve, borzalmas kiejtéssel a magyar nyelvet, átvehettek magyar szokásokat, találkozhattak vásárokon, búcsúban, együtt katonáskodhattak magyarokkal, de a magyar lelket, a magyar lelkiséget, a magyar-német ellentéteket nem tudták feloldani. Nem volt egyezkedés, nem volt kiegyezés: örök ellentét tartotta távol egymástól a két népet.

Mohó, kielégíthetetlen szenvedéllyel vetették rá magukat a gazdasági, politikai, társadalmi, egyházi és kulturális életre. Hitler még nem volt, vagy csak a germán ösztönökben készülődött borzalmas ámokfutására, de az „ötödik hadoszlop” már az ő érdekében dolgozott. A svábság könnyörtelen rendszerességgel terjeszkedett. Kiszímatolta, hogy hol van eladó föld, tönkrement kisbirtokos fuldokló egykés falu. Kinyújtotta csápjait minden irányban, és lelkiismeretlenül bezsebelt mindent. *Meghökkentő eltéréseket láthatunk az egymás mellé fektetett térképeken egy-két évszázad elteltével a nyelvhatár és a birtoklási terület kitolódásáról.* Amőbaszerű mozgással terjeszkedtek, ahol kisebb volt az ellenállás, gyorsan előrenyomultak, egy-egy erősebb magyar községet körülöleltek, hátrahagytak, aztán megfojtották. A terjeszkedő némettség szorító halálgyűrűjéből nem tudtak kitörni az egykés dunántúli falvak. Emlékezzünk csak vissza a harmincas évekre, amikor először vert fejbe bennünket a dunántúli helyzet. Emlékezzünk az elsüllyedt dunántúli falvakra, a hidasi református templomra, melyet át kellett adni a németeknek, és amelyiknek harangját ott láthattuk árván a Kálvin téri templom előtt. Emlékezzünk, és ne felejtsük el, hogy mit éreztünk és mit fogadtunk meg akkor...

Előreküldte pionírjait a némettség a közhivatalokba, az egyházakhoz, a gazdasági életbe. Ott voltak mindenütt, ahol a magyarságról, a magyar szellemről, a magyar lélekről határoztak. Hányszor hajolt össze négy-öt magyar, és kesergett bánatában, tehetetlenségében. Hiába volt minden szép magyar szándék, hiába volt a legelszántabb fellépés, hiába voltak a nagy akarások, valahol mindig, minden elakadt, láthatatlan kezek bezárták az ajtókat, láthatatlan, de annál érezhetőbb erők útját állták minden magyar kísérletnek, próbálkozásnak: egyház és közhivatal, sajtó és kultuszminisztérium idegen kezekben, idegen szellemmel akadályozta meg a magyar vágyak kiteljesedését. Püspökök és miniszterek, írók és publicisták gondoskodtak jó előre arról, hogy Hitler ellenállás nélkül vonulhasson be a magyar életbe, később hatalmilag, katonailag az országba. A pionírokat a némettség küldte előre, a mögöttük fölzárkózó seregek a nagy népi rezervoárból, a sváb falvakból táplálkoztak. És amikor ütött az óra, amikor választani kellett a magyarság egyetemes érdekei és a némettség egyetemes érdekei között, a megmételtyezett társadalom habozás, gondolkodás nélkül tudta, hogy hol a helye. Hiába volt nagy öröm az asszimilációs sikerekért, hiába írt szónokolt magyarul a svábság minden jó fia, a döntés órájában a lélek tárnájából fölbúgott az ősi germán érzés, a lagynatag, de a Horst Wessel dallamaira pezsdülő, gyorsabban nyargaló vér dobolt a halántékokon, a fülekben, és nem engedte elfelejteni, hogy honnan jöttek, és valójában hová tartoznak.

Emlékezzünk csak vissza, amikor sok magyarban, magyarnak hitt emberben kettéhasadt a lélek, megkezdődött a disszimiláció folyamata, és riadtan figyeltük, hogy mi lesz ennek a vége. *A felvett magyar nevek vissza cserélődtek németre, s mind többször vágták az arcunkba, hogy alacsonyabb rendű nép vagyunk,* és megalázottságunkban nem kaphattunk elégtételt, mert a hivatalos magyar politikát át- meg átszötte az imperialista germán törekvés, a társadalmi és kulturális kapillaritás hajszálcsövein felszívódott német szellemiség. Akik addig tagadták, azoknak is meg kellett érteni, tudomásul kellett venni, hogy nincs egyezkedés, nincs kiegyezés: a magyarság és a némettség útjai divergálnak.

Hitler sokkal korábban itt volt már, mint ahogy azt március 19-e jelzi. Itt volt a svábjában, itt volt az asszimilánsokban és itt volt szellemi imperializmusában. *A német propaganda a hitleri ébredéssel egyidejűleg a Duna-völgy szellemi birtokbavételét hirdette, s arra törekedett, hogy felrázza az itt élő, esetleg beolvadásra kész németeket. Mind többen beszéltek az európai zavarzónáról, a Szovjetunió és a Harmadik Birodalom közötti területről, mely szerintük rendezetlen viszonyaival ki van téve a bolsevizálódásnak.* Persze Hitlernek kell közbelépni, hogy azt megakadályozza. Német írók és tudósok megkezdték az imperialista politika előkészítését, szemérmetlenül hirdették a német imperialista törekvések jogosságát, indokoltságát. *Kari C. von Loesch egészen új és különleges állampolgárságot követelt a Birodalom határain kívül élő németek számára.*

Határ menti németeknek minősítette a lengyelországi, csehszlovákiai, svájci, olaszországi, jugoszláviai, romániai és magyarországi németeket, azt állította, hogy ők az Anschluss fogalomkörébe beletartoznak. *Ottó A. Isbert, aki bejárta Magyarországot, és a Dunántúli-középhegység németjeiről feltűnést keltő könyvet írt, a német népi elmélettel a nép alsó vagy anyarétegét és az abból gyökerező felső rétegét különböztette meg. A dunántúli német parasztságot az anyaréteg, ebből sarjadnak a vezetők. Albrecht Penck a német kultúratalaj-*

elmélet feltalálója: szerinte a népterületet mint magot körülveszi a kultúrterület. Walter Kubn továbbfejlesztette Penck elméletét, és azzal érvelt, hogy a kultúrterület expanzív erőként hat. A Dunántúlt már úgy könyvelte el, mint a német nyelvterületet körülölelő nagynémet kultúrterületet. A horvát falvak népéről azt állította, hogy a németiséggel „akarati közösségben” élnek. Veszedelmes teóriájával azt szerette volna elérni, hogy a kultúrhatárból államhatár, és a szellemi gazdasági nemzetközösségből a nagynémet népiség hazája legyen.

Ezek a német tudósok a magyar népet alacsonyabb rendűnek minősítették, a magyar kultúrát pásztorkultúrának tartották, amelyiknek terjeszkedését a Duna vonalával lezártnak tekintették. A német propaganda gondoskodott arról, hogy ez a megkülönböztetés áthassa a magyarországi németeket, s míg korábban a „Kulturverein”-ek tervezték titokban az ország bekebelezését a Harmadik Birodalomba, addig a Volksbund már nyíltan hirdette programját, és a német népiséget kiszakította a magyarságból.

Nem érdemli meg a svábság a kegyelmet. Ha végigtekintünk az elpusztított országon, a felrobbantott hidakon, a kiégett Váron, ne feledjük el, hogy ez majdnem teljes egészében az ő bűnük. Ők hozták, ők közvetítették Hitler politikáját Magyarországra, a propaganda ocsmány szólamaiban éppúgy mint az ördögi robbantások detonációiban benne van az ő hangjuk is. Német egyenruhába öltöztek. Budapestet a magyarországi svábokból toborzott SS-hadosztályok védték: a svábság Hitlerrel vállalta a sorsközösséget, most osztózzék Hitler sorsában. Mentő körülményeket nem fogadunk el, nincsenek is, ne beszéljünk róla. Az egész magyarság kollektíve bűnhődik bűnös politikájukért, az egész svábság kollektíve felelős a svábok tetteiért; nincs irgalom nincs kegyelem. A legradikálisabb megoldást követeljük: a svábokat egytől egyig ki kell telepíteni az országból. A fasiszta mótó, a hitleri örület, a bűnös háborús politika szálláscsinálói és melegágyai voltak, most takarodjanak.

Takarodjanak, úgy, ahogy jöttek, egy batyuval a hátukon. A házuk, a birtokuk itt marad a magyar történelem legmostohább harcosának, az agrárproletárnak. Le merjük írni, ki merjük mondani: harminckilós csomaggal és ötven pengővel menjenek. Erre már volt példa éppen az ő jóvoltukból. Tavaly ilyenkor már megérlelődött a Harmadik Birodalom magyarországi ügynökeinek és cinkosainak koponyájában a zsidóság deportálásának gondolata. S irgalmatlanul, kegyetlenül véghezvitték. Emlékezzünk a hosszú sorokra, amikor megszegyenülten, megalázottan, gyáván, anélkül, hogy valamit is tettünk volna ellene, végignéztük a zsidók elhajtását. Szuronyok között mentek, aki nem bírta, lelőtték, az országút szélén hagyták. A bécsi út mentén újság- és csomagolópapírokkal letakart hullák jeleztek a szomorú karavánok nyomát. Nem a zsidókért, az egyenlő elbánás alapján követeljük, hogy ugyanúgy, mivel semmiféle szállítóeszköz nem áll rendelkezésre, menjenek. A zsidók sorsa tragikusabb volt; őket ellenség, haláltábor várta a határon túl, a svábok hazamennek. Németországban lesz számukra hely, éljenek az alkalommal, mint ahogy mi is élünk, hogy örökre megszabaduljunk tőlük.

(Szabad Szó, 1945. április 22.)

BÉKE A DUNA-VÖLGYÉBEN

A háború keményen végigvert rajtunk. Közép-Európában Magyarország szenvedett a legtöbbet. Bukarest ép, Bécs alig rongálódott meg, Prágát talán már el sem éri a háború hulláma: Budapest nagyon csúnyán néz ki. A fővárosok nagyjából az országok helyzetét is visszatükrözik. Romániában, úgy mondják, akik onnan jönnek, bőség van, Ausztriában nem nagy a pusztulás, Csehszlovákia kifosztatlan: Magyarország, ha számba vesszük vagytonát, értékeit, jó, ha egyharmadát megmentettnek tudhatjuk. Igaz, tőlünk délre a szerbek, északra a lengyelek még többet szenvedtek, de akik látták Belgrádot vagy Varsót, a budapestinél nagyobb pusztulást nem emlegetnek. Keményen végigvert rajtunk a háború, s valljuk be: *megérdemeltük!*

A letűnt rendszer bűnös, felelőtlen, népellenes politikája miatt Magyarország rosszul helyezkedett, nem oda állt a nagy küzdelemben, ahova kellett volna, esztelenül a fasizmust választotta, pártolta, s alig-alig tudott utat találni a másik oldalra, a szövetséges hatalmakhoz. *A bűnös politikát nem helyeselte a nép! Az egymást váltó kormányok nem a nép érdekeit képviselték, nem voltak kontaktusban a magyarsággal: a rendszerek örök törvényszerűségével már csak magukban jelentették a nemzetet, legfeljebb még azokkal, akiket érdek-közösségükbe vontak vagy vonhattak, s hiába tartották fenn az alkotmányos politika látszatát, hiába díszítették az államot a demokrácia kellékeivel, valójában osztálydiktatúrát gyakoroltak, az úri osztályok politikáját csinálták. Ez a politika elszakadt a valóságos nemzetől, a felnyomuló parasztoktól és munkásoktól, légüres térben manőverezett, hintázott: mindennél jobban bizonyítja tökéletes izoláltságát az októberi fegyverszünet, melynek a kormányzó azért nem tudott érvényt szerezni, mert politikájának, a szegedi gondolatnak nem volt tömegbázisa: amikor cselekedni kellett volna, senki sem cselekedett. A rendszer fölidézte a háborút, a rendszer pusztulásba vitte az országot, a rendszer megbukott! Azért, ami itt történt, egyedül és kizárólag a rendszer a felelős, a magyar nép mindig másként ítélte meg a helyzetet, csak nem volt elég ereje, szervezett ereje ahhoz, hogy politikai elhatározásainak, vágyainak, törekvéseinek érvényt szerezzen.*

A másik nemzet, az igazi nemzet kimaradt a politikából, nem volt köze ahhoz, ami itt történt, nem vállalta a közösséget a vezetőkkel, s ha nem is tudta ezt megfelelő módon demonstrálni, mégis csak tényező volt, különben nem lehetne ma demokratikus országot építeni. A háború ezt a nemzetet, a munkásságot és parasztságot is erősen sújtotta, vérben, könnyben és verítékben többet áldozott, mint azok, akik kisajátították maguknak a nemzetet, s ma, ha nem is kiábrándultan, de mindenesetre *tudatosabban* látja helyzetét, szerepét. Ez a nemzet építi az új demokratikus országot, de nem elégszik meg azzal, hogy bent az országban minden úgy történjék, ahogy azt a parasztság és a munkásság érdeke követeli, abban is újat akar, hogy ez az ország hogyan helyezkedjék el Európában.

Európa legmozgalmasabb táján élünk. Uraink, akár románok, akár szlovákok, akár szerbek

vagy magyarok voltak, a múltban a maguk politikáját és nem a népük politikáját csinálták. A sok összecsapás, ellenségeskedés, harc ennek volt a következménye. Jó politikának bizonyult ez a saját szempontjukból, mert mindig elterelte a legégetőbb *belső* kérdésekről a figyelmet. Elég volt hazafias irredenta jelszavakat hangoztatni, s a sovinszta mámorban kiélhették magukat a megtévesztett tömegek.

A nagy gyűlölködés viharfelhői alatt békés szándékok is meghúzódtak. Számtalanszor tett kísérletet a haladó magyar értelmiség arra, hogy utat találjon a szomszéd népek értelmiségéhez. Kapcsolatot találtak néha a parasztok és munkások is: próbáltuk rendezni a Duna-völgyében élő népek viszonyát. Dunának, Oltnak egy a hangja – írta Ady, s Rendezni végre közös dolgainkat – követelte József Attila. A visszhang nem maradt el: felismerte minden nép e történelmi tájon, hogy közös a sors, s valóban rendezni kell közös dolgainkat. De a fölénk feszülő hurok megakadályozta a közeledést, a hermetikusan elzárt népek a propaganda gyűlölködő hangján beszélhettek csak egymásról, ami végzetesen elrontotta a viszonyukat, s annak rendezése szinte lehetetlenné vált.

A háború sokminden más mellett ezt a kérdést is közelebb segítette a megoldáshoz. Minden nép levethette magáról elnyomóit, szabadon élhet országában, gyűlölségtől elfogultságtól mentesen rendezheti viszonyát a másikkal, a harmadikkal: a *szomszédaival*. S ezt a viszonyt rendezni is kell! Mi magyarok egyszersmindenkorra szakítottunk azzal az irredenta és imperialista politikával, amelyik nem hagyta nyugvásra jutni a szomszédság kérdését, békés rendezését. Szakítottunk a harmincmillió és húszmillió magyar ábrándjával, szakítottunk a burkoltan integer célzatú szentistváni gondolattal, és szakítottunk a történelmi elvvel is. Fikciók helyett a valóság számít: mi a történelem folyamán sohasem tudtuk teljesen kitölteni a Kárpát-medencét, nincs tehát jogunk a Kárpátok gerincén futó határhoz, az idegen népek bekebelezéséhez. Higgadtan, fegyelmezetten, lelkiismeretesen megvizsgáltuk magunkat, a múltunkat, bűneinket, illúzióinkat és hibáinkat, s megállapítottuk, hogy kis nemzet vagyunk, tíz-tizenkét milliót számláló nép, amelyik nem engedheti meg magának a nagyhatalmi ábrándok csalfá illúzióját, túlságosan is költséges luxusát. *Lemondottunk a történelmi elvről, elfogadjuk, hogy az állam fedje az etnikumot, azt a területet, amelyiken a nép él. Ennek az elvnek a betartásához ragaszkodunk. Nincs, nem is lehetne követelni valónk a románokon, szerbekén és a szlovákokon: ragaszkodunk a demokrácia elvi és erkölcsi tanításaihoz, lemondottunk a sovinizmusról, ugyanezt kérjük a szomszéd népektől is. A demokrácia nagyszerű érzésében oldódnak fel ellentéteink, egyszer már őszintén, bátsó gondolatok nélkül közeledjünk egymáshoz, s rendezzük közös dolgainkat.*

A sovinszta politika nem egyeztethető össze a demokráciával. A magyarság is sokat szenvedett ebben a háborúban, megbűnhődött a múltért, éppen úgy áldozata lett a felelőtlen német imperializmusnak, mint a csehszlovák, jugoszláv vagy a román nép. S ha nem is tudta azt az ellenállást produkálni, amire ezek egyike vagy másika büszke lehet, *békés szándékával* megérdemli, hogy egyenlő elbánásban részesüljön, s ne kerüljön hátrányosabb helyzetbe, mert elkeseredett vagy reakciós törekvéseket idézhetne fel, meggondolatlan cselekedetekre vezetne a mellőzöttség, az igazságtalanság. A magyar állam a trianoni határok mögé vonult vissza, e határokon túl zárt településben, zárt tömbökben is élnek magyarok, s e magyarok sorsának elbírálásánál csakis a demokrácia, nem pedig a sovinsz-

ta politika szempontjai legyenek az irányadók. S gondoljunk arra is, hogy ezek a magyarok nem tehetnek arról, nem felelősek azért, amit a megszádlult vezetők tettek, e magyaroknak nagy többsége kész a békére, az együttműködésre, őszintén bele akarnak és bele is fognak illeszkedni Közép-Európa demokratikus rendjébe. A béke rovására menne, ha ezt a szándékukat megértéssel nem vennék figyelembe!

Most, amikor a történelem folyamán először nyílik alkalom és lehetőség a Duna-völgyi népek békéjének megteremtésére, fontos, hogy minden nép precízen, lelkiismeretesen lefektesse politikájának alapelveit, nehogy *disszonáns* hangok megzavarják az együttműködést. Ismétljük: a demokrácia összeegyeztethetetlen a sovinszta politikával, a sovinizmus az imperializmus egyik korcs megnyilatkozási formája, s mint ilyennek, a megbékélést kereső Duna-völgyében nincs helye. Békében akarunk élni a szomszédnépekkel: reméljük, ezt a törekvésünket megértik és segítik, *támogatják azzal*, hogy ők is a békés életet akarják!

(Szabad Szó, 1945. május 6.)

A MÁSODIK LÉPÉS

A földreform nagyjából befejeződött az egész országban. Rohammunka volt: a fiatal, izmosodó magyar demokrácia hogy gyorsan, igazságosan, jól megvalósuljon. A pártok egymással versengve munkálkodtak, a Nemzeti Parasztpárt nemcsak azzal segítette a föld népét, hogy javaslatot készített a megoldásra – köztudomású, hogy a mi javaslatunk alapján készült el a földreform-rendelet – a juttatásnál, a kiosztásnál is ott volt, s igyekezett minél többet adni a földteleneknek, a gazdasági cselédeknek, a napszámosoknak, általában a szegény parasztoknak. Tudtuk, hogy az új ország a földreformmal vizsgálzik és jóleső érzéssel állapíthatjuk meg: *jól vizsgálózt!* A föld ma már a népé, újabb fejezet kezdődik ezzel a parasztság történetében, megbonthatatlan kapcsolat köti össze a népet a földdel, s ez a *viszony* a magyar élet legbiztosabb alapja lesz a következő századokban.

A reakció mindent elkövetett, hogy a földreformot megakadályozza. Váratlanul érte a határozott lépés, azt hitte, úgy lesz, mint a múltban: sok beszéddel el lehet szabotálni a megoldást, azt hitték, majd „szakszerűen” megvitatják a kérdést, gazdasági, társadalmi, kulturális és szociális oldaláról „megvilágítják”, tárgyalás tárgyalást követ és a végén marad minden a régiben. Így szokták ezt a múltban is, így akarták most is, de számításukat a Magyar Nemzetiségi Függetlenségi Front keresztülhúzta. Minden beszédnél szebb a tett! S beszéd helyett valóban tettekkel intéztük el a földkérdést. Hiába hangoztatták, hogy ez nem földreform, hanem egyszerűen csak földosztás, nem omlott össze a földreform-arcvonal e csodálatos megállapítástól. Süketen hangzott el az érv, mert mi magunktól is hangoztattuk, hogy ez nem földreform: *ez földosztás!* Maga az elnevezés világosan megjelölte a programot. A kiáltó ellentétek, a magyar agrártársadalom nagyfeszültségei sürgették, követelték a földreformot, a földbirtokreformot, a *birtoklás revízióját, mert igazságtalannak tartottuk, hogy egyik oldalon ezer földbirtokos ötmillió holdat mondhatott a magáénak, a másik oldalon pedig hárommillió agrárproletár küszködött a nyomorral, a nincstelenséggel, a kilátástalansággal. Változtatni kellett a helyzeten és változtattunk! Megszüntettük a kiáltó ellentéteket, elernyesztettük a feszültséget, birtokba emeltük a sokat emlegetett hárommilliót.*

Persze, amikor a reakció látta, hogy a szakszerűség gyakori hangoztatásával nem éri el célját, a földreform megakadályozását, köntöst cserélt, és más oldalról kezdte meg a támadást. Taktikát változtatott, aljasabb eszközökhöz nyúlt, a tudományosság bűvös világából leszállott a rémhírterjesztés bűzös posványába s fantasztikusabbnál fantasztikusabb mesékkel ijesztgette a földet igénylő szegény parasztokat. Visszajönnek a németek, velük az urak, s felkötnék mindenkit, aki földet jegyzett. A Vörös Hadsereg Bécs alatt volt már, amikor ezek a sötétben bujkáló ellenforradalmárok azt a hírt terjesztették az Alföldön, hogy Budát körülfárta a német katonaság. Berlin ostroma javában folyt, amikor Győr elestével riasztgatták a hiszékenyebb lelkeket. De hiába volt a rémhírterjesztés, a földalat-

ti propaganda minden erőlködése, a nép a felszabadulás első napjainak tompa révülete, dermedt izgalma után elevenen reagált a lehetőségekre, és spontán birtokába vette az ősi földet. A reakció akna munkáját devalválta a Szövetséges Hatalmak előretörése, mind fényesebb győzelmei, végül most, ezekben a történelmi napokban Németország összeomlása, feltétel nélküli kapitulációja.

Meglepően jól működött mindeniütt a Földigénylő Bizottság. Mérnökök, telekkönyvvezetők, szakemberek nélkül végezte el történelmi munkáját: összeírta igazságosan a földigénylőket, és kiosztotta igazságosan a nagybirtokokat. A földigénylő bizottságokat a nép választotta meg, az érdekelt parasztok, akik tudták, hogy kire, kikre bízhatják magukat, kik azok a harcos parasztok a faluban, akik minden ellenállást leküzdének, kiverekszik az igényjogosultaknak a földet. Ez a választás volt eddig a legdemokratikusabb Magyarországon. Megértette a parasztság, hogy a *lényegről* van szó, arról, hogy most az egyszer nem engedhet semmiféle csábításnak, nyomásnak, nem szédülhet meg a kortézia ravasz fogásaitól: azokra kell bízni a sorsát, akik mindenben az érdekeit képviselik, s a választás jól sikerült. A Földigénylő Bizottságok remekül teljesítették feladatukat, büszke lehet rá a falu.

Szinte magától vetődik fel a kérdés: mi legyen most már a földigénylő bizottságokkal? Legtöbb helyen elvégezték munkájukat, egyik-másik Bizottság fel is oszlott. Jól van-e ez így, vagy pedig együtt kell tartani azokat a nagyszerű embereket, akik olyan jól megfeleltek a várakozásnak, a követelményeknek? Mondottuk: az új magyar demokrácia a földreformmal vizsgálózt, azt is tegyük hozzá mindjárt, hogy *a demokratikus átalakulás motorjai a falvakban a Földigénylő Bizottságok voltak.* Ezeket a motorokat továbbra is üzemben kell tartani, mert a földreformmal csak az első lépést tettük meg, a második, a harmadik és a többi lépés még hátra van. A parasztság nagy út előtt áll. Nem szabad megelégednie az-
zal, hogy megkapta, és birtokba vette a földet, élnie is kell a földdel a földön, *most már mi hangoztatjuk a szakszerűséget*, mi követeljük, hogy korszerűen termeljen, mutassa meg, hogy minden tekintetben pótolja a kisbirtok a nagybirtokot. Óriási feladat ez, nagy munka, amit éppen úgy, olyan lelkesen kell végezni, mint ahogy a földreformot végrehajtottuk. *A Földigénylő Bizottság alakuljon át Földműves Bizottsággá, és irányítsa a jövőben a falvak gazdasági életét.* A politika harcos korszaka egyelőre lezárult, újabb területeken van szükség rohammunkára, az ország dolgozói a gazdasági kérdések megoldására összpontosítják figyelmüket és erejüket: a falvak is készüljenek fel az új munkára, s *motor legyen a Földműves Bizottság.*

Az első lépés a földreform volt, a második lépés a gazdaságok fölszerelése és a termelés korszerű megszervezése legyen. Az új gazdákat nevelni kell, tanítani kell, felszerelést, munkaeszközöket, gépeket, állatokat kell juttatni nekik, gondoskodni kell a termelés irányításáról, megszervezéséről és a termények értékesítéséről. Romjaiból most épül fel az ország, a pusztulásnak előnyei is vannak, a rosszul értelmezett hagyományok, a termelés patriarchális elemei nem gátolhatják többé az átállítást, a korszerű tervek megvalósítását. A pusztulás leírta a múltat, kifosztottan, lerongyolódottan állunk az új élet kapujában, de azt olyannak tervezhetjük és építhetjük, amilyennek akarjuk. Nem foghatja le a kezünket többé a közöny, az értetlenség, a tudatlanság, a szokás: szabadon, ésszerűen rendezkedhünk be. Ennyi előnyünk van a pusztulásból, s használjuk is ki ezt az előnyt, mert éppen

itt az ideje, hogy a magyar mezőgazdaság is felépítse modern üzemi kereteit, és utolérje az élen járó népeket.

Kezdjük a tanulással. Ez ma a legkönnyebb. Jó könyvhöz, jó újsághoz könnyebben juthatunk, mint traktorhoz, arató vagy cséplőgéphez. Egymagában vagy elszigetelten a parasztság azonban tanulni sem tud. Olyan szervet kell életre hívni, amelyik ellátja megfelelő anyaggal, könyvekkel és tanácsokkal. A Földműves Bizottságok keressék meg egymással a kapcsolatot, és alakítsák meg a *Vármegyei Földműves Bizottságot* minden megye székhelyén. Az ország valamennyi Földműves Bizottságát pedig összefogja egységes, nagy szervezetbe a Földműves Bizottságok Országos Szövetsége. A Szabad Szó már hírt adott arról, hogy Budapesten megalakult ez a szervezet. A *Földműves Bizottság Országos Szövetsége* gondoskodik arról, hogy jó szakkönyveket kapjon, és megfelelő szakújságot járathasson a parasztság, hogy megtanulja a szükséges ismereteket. Sötétségben nem tapogatózhatunk tovább, meg kell világítani az utat, s világító fáklyákat el is küldjük a falvakba. *Készülnek már a jó könyvek, készül a szaklap: a parasztság rövidesen megismerkedhetik a mezőgazdasági termelés korszerű kérdéseivel, megtanulhatja, hogyan kell jól, okosan, eredményesen gazdálkodni.*

Tanulással kezdjük, használjuk ki az időt s közben elkészülnek a gépek is, s reméljük, nemsokára a falvakban találkozhatik velük a parasztság. A gép nagy segítség. Eddig is alkalmazott a magyar mezőgazdaság gépeket, de inkább csak a nagybirtok: a parasztság idegenkedett a gépektől, vagy nem tudott megbirkózni a költségekkel. Ezen nem is csodálkozhatunk, mert a patriarchális hagyományoktól terhelt mezőgazdaság avult kereteivel alkalmatlannak bizonyult a gépesítésre. Az ipar sem tudott azonnal megbarátkozni a gépekkel, nagyfeszültségű folyamat figyelhető meg az ipari termelés gépesítésénél, új üzemi kereteket kellett felállítani és társas viszonyt teremteni e keretek kihasználására, s amíg ez megtörtént, nagyon sok idő eltelt. A gazdaságtörténet *ipari forradalomnak* nevezi ezt a folyamatot.

A mezőgazdasági termelésben is nagy feszültségeket idéz fel a gép jelentkezése, beállítása forradalmi átalakulással jár, egyik-másik országban ez már meg is történt, mi magyarok a nagy feladat előtt állunk, nálunk a *mezőgazdasági forradalom* még hátra van. Minden forradalmat irányítani kell, ezt is, erre is jó lesz a Földműves Bizottság. Tudjuk jól, hogy egyetlen nagyobb gép sem alkalmazható kis birtokokon, mert a kisbirtok egymagában nem tudja kihasználni a gép munkakapacitását, de a költségeket sem tudja viselni s előbb vagy utóbb, de inkább előbb tönkre megy a bátor vállalkozáson. Még sem térhet ki a gépesítés elől a kisbirtok, mert a parasztság teljesen csak akkor szabadul fel, ha megerőltető, borzasztóan nehéz munkáját áthárítja a gépekre. Gépeket kell alkalmazni, erről nem mondhat le, de hogy ezt megtehesse, meg kell találni azt a művelési formát, amelyik a legrentábilisabban alkalmazhatja a gépeket. Össze kell fogni több gazdaságnak, hogy közösen tartsanak gépeket. Ez nem azt jelenti, hogy összeadják a földjeiket, hanem csak a gépek tartására és jó kihasználására szövetkeznek. *Géptartó és Kölcsönző Szövetkezeteket kell létesíteni*, s ha ezeket megcsinálja a parasztság, akkor nyugodtan várhatja a falu a gépeket.

Először inkább lazább szervezeteket teremtsenek, olyan szövetkezeteket, amelyekben

megismerhetik egymást az emberek hibáikkal, erényeikkel, jó vagy rossz szokásaikkal, s aztán amikor összehangolódott egy-egy ilyen társaság, akkor szorosabbra fűzheti az együttműködést. A termelésen kívül az értékesítést is közösen végezhetik, a *szövetkezeti gondolatot* minden téren diadalra kell juttatni. Ebből a nagy munkából részt kell, hogy vállaljon a falu haladó szellemű értelmisége is, különösen pedig azok a gazdatisztek, akik a földreformmal kiestek az állásukból. Közülük sokan nagyon csúnyán viselkedtek a cselédekkel szemben, de vannak közöttük olyanok is, ezt el kell ismerni, akik ellen nincs panasz és akiknek szaktudására feltétlen szüksége van a demokratikus országépítésnek. A földműves bizottságok találják meg a módját, hogy ezeket a szakembereket hogyan tudják beállítani a termelésbe.

Rohammunka vár ránk a mezőgazdaságban, a második lépés bizonyára nehezebb lesz, mint az első, de meg kell tenni, mert, ahogy az elsővel politikailag vizsgázott a demokrácia, a másodikkal gazdaságilag fog vizsgázni s katasztrofális lenne, ha e vizsgán megbukna.

(Szabad szó, 1945. május 10.)

DÓZSA-ÜNNEPSÉGEK ORSZÁGSZERTE

Kovács Imre viharsarki beszéde

1945 nevezetes dátum parasztságunk történetében. Szerke az országban ünnepségek mindenfelé. Cegléden különösen nagyszabású összejövetel adja tudtára az odasereglett ezreknek, hogy eldőlt a nagy per: nagybirtok, ezerholdas uradalom nincs többé. Osztyák a földet!

A Viharsarokban is emlékünnepet tartottak, Áchim L. András tiszteletére 1945. október 14-én, Békéscsabán Kovács Imre a következőket mondotta:

„Örömmel jöttem ide, mert ez a megye parasztságával mindig a magyarság mellett döntött... A milléniumi ünnep szívárványos pohárköszöntői azt hirdették, belépőjegyet váltottak az »új ezer évre«. Ugyanakkor a Viharsarokban forradalmi mozgalmakba torkolt a népsors reménytelensége, a szegényparasztság kétségbeesése. Néphősök tűntek fel és buktak el, a lázadó tömegek pedig megtörve és megfélemlítve ismét nyakukba vették az igát. Az uralkodó rétegek csupán közigazgatási kérdést szemlélték a parasztlázadásokban, melyek akkor váltak igazán veszélyessé számukra, midőn Áchim L. András állott a forradalmi lelkületű tiszántúli parasztság élére.

Dózsa óta Áchim volt itten a legnagyobb népi reménység! Parasztpolitikája két döntő társadalmi tényrt vitt be a parasztpolitikába. Tudomásul vette, az osztályharc döntő társadalmi tényező és a parasztságnak, ha élni akar, vállalnia kell a harcot az uralkodó rétegekkel szemben.

Másik történelmi jelentősége az, hogy észrevette a parasztság döntő fontosságát... Áchim után különféle kigazdapolitikusok jöttek, akiknek közös vonásuk az, hogy nem merték vállalni Áchim forradalmi magatartását.

...Mi nem gyökértelenül állunk itt, mi Dózsa, Kossuth és Áchim L. András örökségének vagyunk folytatói.”

Kovács Imre, a kiváló parasztpolitikus a „fordulat éve” után megpróbált a két tragikus paraszttvezér között párhuzamot vonni, ami nem olyan könnyű az adott politikai helyzetben.

„Egységes, elszánt parasztság áll szemben az urakkal. Ők is egységesen, elszántan védtek magukat. A hadiszerecsse kezdetben a parasztnak kedvezett. Dózsa diadalmasan végigvonult a Duna-Tisza közén, átkelt a Tiszán, s nagy kanyarodóval Temesvár alá érke-

zett. Itt vívták meg a döntő ütközetet. Már-már úgy látszott, hogy a parasztnok győznek, amikor Zápolyai János az erdélyi nemesi seregekkel beérkezett, és az urak javára döntötte el a küzdelmet. Dózsa több sebből vérezve került fogságba, gyorsan ítékeztek felette s az ítéletet a legborzalmasabb módon végrehajtották. Királynak tekintették a parasztnok, parasztkirálynak csúfolták az urak: az urak tehát elhatározták, hogy megkoronázzák. Máglyát raktak, arra vastrónt helyeztek, és rákötyözték. A máglyát meggyújtották, egy ökörszárkosarat izzóra tüzesítettek, s mint koronát a fejére tették. Úgy ült ott a máglyán valóban, mint egy király, és arcrándítás nélkül beszélt megláncolt, agyonkorbácsolt, előtte vonagló híveihez:

„Elég nagy dolgokat viseltem; megaláztam Pannónia hőseit, és a honi zsarnokokat gyökerestől kiirtottam. Ki múlt felül engem akár vitézségben, akár hadiügyességben? Ki szerzett akkora dicsőséget parasztkatonákkal? Énekelni fognak rólam, mint a földművesek királyáról: égis magasztal a bír, és egy kor sem fog homályba dönteni. Élttem és a természet által elem szabott pályát, mint harcban hatalmas végeztem be.”

Ezek voltak utolsó szavai és meghalt úgy, olyan kínszenvedések közepette, mint a magyar történelem folyamán még senki sem, a parasztságért és a szabadságért.

Kemény ítéletet mondott ki rá és népére a nemesi Magyarország. Az ítéletet Werbőczy fogalmazta meg: eltökélten, magabiztosan végzett a parasztnokkal. *Őrök szolgálásra ítélte őket.* Akiket nem végeztek ki, azoknak a homlokára uraik keresztet égettek, hogy örökre emlékezzenek az első kereszties háborúra Magyarországon.

Temesvár falai alatt csak Dózsa testét semmisítették meg: szelleme győzedelmeskedett Werbőczy ítétele fölött. Werbőczy is tovább élt a nemesi nemzedékben, törvénykönyve az úri Magyarország megdönthetetlennek hitt alapja volt. Dózsa tovább élt a nép száján, a népmesékben, a vágyakban, a szenvedésekben, s ha már-már kezdte feledni a nép, újabb szabadsághősök gondoskodtak arról, hogy tettei feledésbe ne merüljenek, ha a szabadságharcosok nem tudták továbbvinni a jó ügyet, akkor fölemelték az aláhanyatló zászlót az írók, és megénekelték Dózsa Györgyöt és tetteit. Nem hagyták kialudni a szabadság szent tüzeit.

Dózsa és Werbőczy szemben állanak a történelemben, évszázadokig folyt a harc. Minden parasztnmozgalom Dózsa nevével indult. Hiába bélyegezték meg az urak, hiába tartották *latornak*, elvetemült gonosztevőnek, aki a legnagyobb vétke követte el, föl mert kelni az urak ellen, ellene mert mondani a főuraknak, neve mind fényesebben ragyogott a felszabadulás felé menetelő parasztnok előtt. És most, amikor 1514 óta először állhatnak parasztnok a ceglédi piacon, úgy, olyan büszkén, olyan elszántan, hogy abban egy új ország akarata él, hajtsuk meg fejünket a legjobbak előtt, azok előtt a neves és névtelen parasztnok előtt, akik meghaltak a szabadságért, akik meghaltak azért, hogy a késő utódok, *mi*, szabadon élhessünk, szabadon lehessünk. Hajtsuk meg a fejünket a legnagyobb szabadságharcos, Dózsa György előtt, némán tisztelegjünk, és fogadjuk meg magunkban, hogy hűséggel követjük tanításait, hűek maradunk eszméihez: a zsarnokságot semmilyen formában nem tűrjük. Szabadok akarunk lenni, most szabadok vagyunk, hát éljünk is a szabadsággal!

¹ Molnár M. Eszter: Áchim L. András emlékezete, Budapest, 1996.

ÍGY ÜNNEPELTE AZ ORSZÁG PARASZTSÁGA DÓZSA GYÖRGY EMLÉKÉT

Még bronzos színei voltak a reggelnek, amikor végigszaladtunk a ceglédi országúton. A tavaszi hajnalok mindig is reménységet és jó erőt öntenek a halandókba; most reménységünk örömmé fokozódott, amikor láttuk, hogy a „*törékeny falvak*”, amint József Attila írta, vályogházaiába alig-alig martak bele az ágyúgolyók. Ha pedig volt seb, azt már eltüntette a húsvéti meszelés. Örömünk pedig harsány kedvvé nőtt a sűrű forgalom láttára: több ló maradt, semmint az ember a fővárosban gondolná.

Irsától kezdve ezek a lovak s mögöttük az ernyős kocsik és a gyékényfalvas szekerek mind egy irányba tartanak: *Cegléd felé*. Ha nem tartana egyik-másik kocsin egy-egy legény *Nemzeti Parasztpárt* felírású táblát, akkor is tudnánk, hogy a Dózsa-ünnepre igyekeznek. Hosszú kocsisorok viszik a környék népét a magyar parasztság első országos megmozdulására.

DÍSZÍTIK A FŐTERET

Pesti vagy pláne budai szemmel nézve, Cegléden is alig látszik meg a háború. A városon érezni az ünnepi készülődés hangulatát. A Főtér egyik sarkában már áll a szónoki emelvény; már díszítik zászlókkal, szalagokkal, virággal, *Polóny Elemér*, a Szinyei-díjas festőművész magyar szabadsághősök képeit helyezi el a dobogó körül. Minden mozdulat után hát-lép, szeme elé tett kézzel vizsgálja művét, mintha a készülő festmény összehatásait nézegetné. Gondosan figyelem, és arra gondolok, hányszor, de hányszor festik meg majd meg a magyar művészek ezt az emelvényt és az ünnepet. Talán még az iskoláskönyvekben is benne lesz, ha egyszer majd úgy tanítják a történelmet az iskolában, ahogy mi szeretnők: nemcsak az *úri nemzet háborúit, hanem a parasztság szabadságharcait és szenvedéseit is*.

GYOMAI VENDÉG

– *Szabad Szó! Szabad Szó!* – kiáltja egy vékony hang. – Ünnepi kiadás!

Most érkezett a Parasztpárt lapja. Mintha lesben álltak volna a jó ceglédiek, úgy vetik rá magukat. Egy idősebb, zömök parasztember előkotorja a pénzét és vár, míg sor kerül rá. Azután szétteríti a lapot és nyomban olvasni kezd.

Megmutatom Kovács Imrének.

– Ha egyszer reklámfilm készítenének a Szabad Szóról – mondom –, ezt a jelenetet vétetném fel.

– Az jó lenne – válaszolja a Parasztpárt főtítkára –, csak hogy Gyomán azt hinnék, hogy családi reklámot csinálók.

– Miért?

– Mert ez az olvasó a *nagybátyám*.

Az ismerős hangra az is felfigyel. Kezet ráznak. Kovács Endre két napig utazott Gyomáról a vonat lépcsőjén, marhavagonok tetején, szekéren és gyalogszerrel, hogy a gyomai parasztnak beszámolhasson a Dózsa-ünnepről.

JÖN A NÉP

Tíz óra felé gyülekeznek a küldöttségek a Nemzeti Parasztpárt Kőrös úti háza előtt. Kecskemét, Abony, Ceglédbercel, Pilis, Nagykőrös – olvassuk a táblákon. De jöttek jóformán minden faluból, sőt a Tiszántúlról is. A magyar parasztság megérezte, hogy most *róla* van szó. Róla, *de nem nélküle*, ahogy a régi világban, az urak Magyarországon szokás volt.

Az ember nem tudja megilletődés nélkül nézni ezeket a darabos, napszitta, lesóványodott arcokat, ahogy komolyan, megfontoltan, igen: *történelmi felelősséggel* ballagnak a zászlók és a táblák alatt. Milyen beszédek ezek az egyszerű, magasra emelt feliratok!

„*Nem lesz a parasztkenyérből az urak asztalán kalács!*” – mondja az egyik. „*Nincs cseléd, csak dolgozó!*” – hangzik a másik. Jó ezeket így olvasni Cegléd főterén, abban a Ceglédben, amely bizony nem mindig maradt hű Dózsa és Kossuth hagyományaihoz, mely még nem is olyan rég nyilaskeresztes képviselőt választott...

TÁBLÁK ÉS FELIRATOK

Ez a parasztság, amely most itt felvonult, már tudja, *hol a helye, tudja, mi a dolga*, tájékozódik a világban, az irodalomban, keresi és számontartja szellemi őseit. Íme, az irsai csoport egy *Táncsics*-idézet alatt vonul fel:

„*Nekiünk e földön és e földből élnünk kell!*”

A ceglédi csoport Mészáros Lőrincre, Dózsa György híres nagybotú papjára és alvezérére emlékszik.

„*Papok, kövessétek Ceglédi Lőrincet!*” – hangzik a felszólítás.

Ennek a táblának a párja ott megy mellette a menetben:

„*Lebontjuk az urak Magyarországot!*”

A Nemzeti Parasztpárt helyi csoportjai a jövőre készülnek. Milyen sokat tud mondani egy-egy ilyen felirat:

„*Ingyenes közoktatást!*” vagy pedig ez: „*A termelő és értékesítő szövetkezetek kiirtják a kereskedelem élősdijeit!*”

Ez a felvonulás bizony nem Gyöngyösbokréta, nem pártában, gyöngyös pruszlikban, bokorugró szoknyában mennek az asszonyok és a lányok, nem ezüstpitykés lajbiban, árvalányhajás fokossal a férfiak. Ruházatuk egyszerű, viseltes, inkább csak a csizma emlékeztet arra, hogy falusiak.

A TÖRTÉNELMI TÉREN

Tizenegy óra felé a helyi tűzoltózenekar indulóira bevonulnak a küldöttségek a Főterre és felsorakoznak ott, ahol négy és fél évszázaddal ezelőtt Dózsa György parasztjai hallgatták vezérük beszédét: „*Fel hát magyarok egy jobb reménységre!*” A Parasztpárt küldöttségei mögött táblák és zászlók alatt felvonul a helyi *Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata*

Párt, a Független Kisgazdapárt küldöttsége és a MADISZ csoportjai. A nap júliusi erővel tűz a térre. Levél se rezdül, tiszta a levegő, a tizenkétezer főnyi tömeg csendben várja az ünnepség kezdetét.

DÓZSA ÉS KOSSUTH GYŐZÖTT

Talán nem is véletlen, hogy a magyar parasztság első országos gyűlésén ott helyezkedik el a történelmi téren *Kossuth Lajos* szobra és az emelvényre helyezett nagy *Dózsa-szénrajz* között. Köröskörül *Derkovits* híres, hatalmas *Dózsa-metszetei*: A rákosi gyűlés, a kiegyenesített kaszát lendítő paraszt, azután *Dózsa* a tüzes trónuson, fején az izzóra hevített ökörszájkosár-koronával. Két öreg paraszt megáll a metszet alatt, hallgatagon érzik a képből áradó komor erőt, és bólogatnak, amikor meglátják a *Dózsa* mellére írt szavakat: „*Büdös paraszt!*”. Azután az emelvény felé fordítják fejüket s arcvonásaik felderülnek. Néhányan néztük őket és *mindnyájan tudtuk, mire gondolnak*.

Már fennül az emelvényen a Parasztpárt vezetősége Középen *Veres Péter*, balján *Erdei Ferenc*, jobbán *Darvas József*, mellettük *Illyés Gyula* és *Kovács Imre*. Az emelvény előtt három vadonatúj *vaseke*: a Nemzeti Parasztpárt *Dózsa György-zászlóaljának* ajándéka, de egyúttal jelkép is. Három szegény paraszt fogja kapni azok közül, akik most jutottak először földhöz. Ez a három eke már a felszabadulás óta készült az *új Magyarország* gyárai-ban és az *új Magyarország új gazdái* szántják majd velük az uraktól elvett földet.

KOVÁCS IMRE BESZÉDE

A nagykörösi énekkar *Kodály, Forr a világ-ját* éneкли. Azután *Kovács Imre* lép az emelvényre és elmondja ünnepi beszédét.

– *A legelnyomottabb osztály a parasztság volt* – mondja. A paraszti fejek lehajolnak, bólintanak. Ők igazán tudják, mit jelentett ez a mondat.

Kovács Imre elsorolja a magyar parasztlázadásokat: egy új szempontú magyar történelmet ad elő. Azután *Dózsa*t idézi: *Dózsa* ceglédi beszédét:

– *Az urak egy-egy éjszaka egész parasztéletek munkáját elmulatják!* – A tömeg tapsol, *Dózsa*t tapsolja.

Mint a tengermorajlás tör föl a taps, amikor *Kovács Imre* kimondja:

– Szabadok akarunk lenni, szabadok vagyunk, *hát éljünk is szabadságunkkal!*

VERSET HALLGAT A NÉP

Illyés Gyula versét: „*Dózsa György beszéde a ceglédi piacon*” szavalja valaki. Látni kellett volna a hallgatóság arcát. Hogy figyelt a költő szavaira! Az úri Magyarország váltig hangoztatta, hogy a parasztnak nem kell a vers, nem érti a költőket. A rossz versíró persze, hogy nem kellett neki, de ha a maga emberét és a maga hangját ismeri fel, akkor *a legmagasabb irodalmat* is élvezi és értékeli. Nincs az a népszónok, aki nagyobb tapsot és dörgőbb éljent kapott volna, mint *Illyés Gyula* verse!

Erdei, a belügyminiszter úgy mondja beszédét, mintha tulajdon élete pályáját példázná vele: *a paraszti sorssal* kezdi, *tudóshoz méltó* történelmi magyarázatokkal folytatja és *kemény politikai igazságokkal*, a jövőt mutató határozott programmal fejezi be:

– El nem bukhatunk, ezt a harcot győzelmesen be kell fejezni.

– „*Befejezzük!*” – zúgta rá a tömeg.

TÁNCSICS PÉLDÁJA

Darvas József *Dózsa* mellé odaemeli a parasztság másik nagy szabadságharcosát és a népi írók szellemi őst, *Táncsics Mihályt*. Arra emlékezik, hogy ezelőtt hatvan évvel a megöregedett *Táncsics Mihály* betegen és fáradtan azzal tengette életét, hogy cikkeket és füzeteket árulta a ceglédi piacon. *Darvas* hitet tesz, hogy ha kell, a népi írók ismét maguk járnak a piacra és úgy árulják műveiket, de reméli, hogy a parasztság és a munkásság új Magyarorszá-gában nem ismétlődik meg a szabadsághős *Táncsics* keserves sorsa.

VERES PÉTER BESZÉL

– *Éljen Veres Péter, a parasztság bölcsé!* – kiáltozzák, amikor a Nemzeti Parasztpárt elnöke a mikrofon elé lép. Jóformán minden mondatára felzúg a taps. Mint a jó karmester a zenekarával, úgy bánik a felgyúlt boldog tömeggel. Összehasonlítja ezt a mostani népgyűlést a régi politikai gyűlésekkel. Akkoriban az urak ígértek, és semmit sem valósítottak meg.

– Mi – kiáltja *Veres Péter* és mosolyog, hogy igazságát jó szójátékba öltöztetheti – *mi hamarabb valósítottuk meg a földreformot, semmint, hogy nektek megígértük volna!*

Bölcs szavakkal inti a népet, hogy a föld nem minden, a termés a fontos. Nem a telek-könyvi bejegyzés számít, hanem a kenyér, amit a föld termel.

– A kenyér – és aztán hozzát teszi: – meg a *szalonna*.

Olyan ízesen ejti ki a két szót, hogy az ember szinte látja, amint bicskával falatozik.

Ott az emelvény aljában, ahol ülök és jegyzetelek, szinte két tűz közé kerültem; hátulról a nap tűz irgalmatlanul a tarkómra, előlről pedig szinte süt és lángol elém a paraszttömeg lelkesége, öröme, ünnepi hangulata.

Somogyi Imrét, a ceglédi parasztyerekből lett nemzetgyűlési képviselőt már szinte magukhoz ölelik, amikor elmondja, hogyan dolgozott itt a ceglédi tanpák közt és hogyan verték meg tizenkét éves korában a csendőrök.

ÍRÓK ÉS PARASZTOK

Az ünnepségnek vége, de a nép nem oszlik szét. Felbomlanak a zárt csoportok, körülveszik az emelvényt, a szónokok pedig, a Nemzeti Parasztpárt vezetői elvegyülnek a parasz-tok között, ahonnan jöttek, amelyért maguk s az egész Párt harcol. Nézem a tömeget, még egy perc és már nem látom, hol beszélget *Veres Péter* vagy *Kovács Imre*, *Darvas*, *Illyés* vagy *Erdei*: elkerültek a paraszti arcok tengerében. Hazaérkeztek.

*Boldizsár Iván*²

² Boldizsár Iván: Így ünnepelte az ország parasztsága *Dózsa György* emlékét, Szabad Szó, 1945 május 15.

KOVÁCS IMRE BESZÉDE A CEGLÉDI PIACON³

Magyarok! Paraszatok! Megrendült, komor lélekkel állunk itt a ceglédi főtéren, hogy kegyelettel emlékezzünk a legnagyobb magyar szabadsághősre, a parasztok tüzes vassal megkoronázott királyára, Dózsa Györgyre. Cegléden mondotta el híres beszédét, itt szólította fegyverbe a parasztokat az urak ellen, innen indult el diadalmasan tragikus útjára, s talán már itt érezte, hogy milyen borzalmas véget tartogat számára a sors.

Cegléd a magyar parasztság történelmének legfontosabb állomása. Itt hallottak a parasztok először magyar földön szabadságról beszélni, a ceglédi piacon emelték fel magyar parasztok először a fejüket, hogy szembenézzenek bátran, megalkuvás nélkül a kérlelhetetlen sorssal, és leszámoljanak mindennel, ami útját állja szabadságuknak és boldogulásuknak. Ceglédről indult el a magyar szabadságharcok hosszú sorozatát megnyitó nagy parasztfelkelés 1514-ben.

Hallottátok-e Dózsa György hírét? – kiáltotta a süket nemesi fülekbe Petőfi Sándor, a másik lánglelkű szabadságharcos, aki szintén életét áldozta a szabadságért. Én tőletek kérdezem meg itt összesereglett magyar parasztok: hallottátok-e Dózsa György hírét? Tudjátok-e, ki volt Dózsa György, értitek-e, érzitek-e, itt, a ceglédi piacon, hogy mit tett értektek, méltók vagytok-e a nagy áldozatra, betartottátok-e híven az ígéretet, melyet leigázott, eltaposott őseitek fogadtak meg Temesvár falai alatt, amikor kimúltni látták a megkoronázott parasztkirályt, hogy egyszer a késő nemzedékek megbosszulják.

Itt, a ceglédi piacon idézem Dózsa György szellemét, hogy tanuljatok és emlékezzetek!

A szabadság népe vagyunk, úgy mondják, akik ismernek bennünket, vagy aki ismeri történelmünket. *A szabadságért mindig az elnyomottak harcolnak, s a legehnyomottabb osztály Magyarországon a parasztság volt.* Az urak meghamisították a történelmet, letagadták a valót, az igazságot, hamisan tárták az utódok elé az ősök dolgait, még a történelembökönyvekben is megcsalták, becsapták a népet, ezért nem tudjátok mindnyájan, csak kevesen, hogy ki volt Dózsa György, és mi történt egy évezreden keresztül.

Egyetlen, nagy szabadságharc a magyar történelem, s ezt a nagy szabadságharcot a parasztok vívták az urak ellen. Joggal írja a költő:

„Szabadság, itten hordozák véres zászlóidat.

S elhulltanak legjobbjaink a hosszú harc alatt...”

Vérben, könnyben és verítékben formálódik a parasztság sorsa. Messziről, a messze évszázadok mélyéről integetnek felénk a legjobbak, a vezérek, azok, akik az elnyomott, el-

keseredett tömegek élére állottak, hogy változtassanak a helyzeten, megfordítsák az urak és a parasztok viszonyát. *Integet Aba Sámuel, a népkirály*, aki a korabeli krónikák tanúsága szerint úgy gondolkodott, hogy *minden közös az urak és a szolgák között*, s aki szívesebben is időzött a nép körében, és hogy a krónikás szavaival folytassam: *megveti az ország nemeseit, a parasztokkal és a nemtelenekkel fog össze.* Elveiért megbűnhődött: a nemesurak agyonverték. Nem tudjuk, hogy a *szebelédi lázadást*, a történelemben hitelesen feljegyzett *első parasztfelkelést 1202-ben* kik vezették, a nevek elporladtak a csontokkal, csak emléküik maradt fenn, csak azt tudjuk, hogy már akkor akadtak olyan férfiak, parasztemberek, akik nem tudtak beletörődni a szolgaságba, a szegénynép elnyomásába, s fegyvert fogtak, hogy új helyzetet teremtsenek.

Régóta, egy évezred óta folyik a harc. Elmosódott alakjával néz felénk *Budai Nagy Antal*, aki *1437-ben vezette győzelemre a paraszthadakat Erdélyben*, s csak az úri furfang, ravaszság és álnokság, a hitvány szószegés és árlás vitatta el tőlük a végső győzelmet. Budai Nagy Antal harc közben esett el Kolozsvár alatt, hogy vérével pecsételje meg a román jobbagyok egymásrautaltságát, testvéri közösségét, közös szabadságharcát. És hányan és hányan haltak meg vele, és azután névtelenül: annyi vér kevés országban folyt a szabadságért, mint nálunk, annyi szenvedés, kín, könny, veríték nem kísért egy népet sem útjában, mint a magyart.

És még mindig az elején vagyunk, az első századokban, Dózsa György még csak a vágyakban él, az összezárt ajkakban, az ökölbeforított kezekben, a lehuny szemekben, még csak készülődött, hogy előreugorjon, az élre álljon, és megvívja a magyar történelem legnagyobb szabadságharcát. A sok kín, a sok vér, a sok könny, a sok veríték készíti az útját. *Aba Sámuel integet a szebelédi jobbagyoknak, azok Budai Nagy Antalnak, a Budai Nagy Antal a jövő felé néz, kutatja, hogy kinek adhatná át a zászlót, és akkor, 1514-ben jön Dózsa György, a székelly nemes.*

Urak és parasztok dolga megint fordulóhoz érkezett. Az urak nem engedtek és a parasztok sem engedtek. Nem lehetett többé túrni a szenvedést, a kínlódást, az önkénnyt, a zsarnokságot, mert ha tovább engednek, kivetkőznek emberi formájukból és állatokká aljasodnak, barmokká, akik a fájdalmat ugyan érzik, de öntudatuk nem képes már megmagyarázni, hogy mi, miért fáj: ha tovább engednek, *végzetesen* a történelem szintje alá süllyednek, s nincs számukra többé emberi élet, emberi jövő.

Nem engedhettek, az uraknak kellett volna engedni, és az urak sem engedtek, *Dózsa György nem készült vezéri szerepére*, a mostoha századok, a történelem emelte őt vezérré, ha akart volna, akkor sem térhetett volna ki sorsa elől, de nem is akart. A végeken verekedett a fölnyomuló törökkel, közelről ismerte meg a veszélyt, a tábori élet megedzette. *Az örökös harc keménnyé tette, s talán szívesebben harcolt a török ellen, mint az urak ellen, de amikor látta, hogy az urak nem akarnak egyezkedni, nem akarnak engedni.* Amikor látta, hogy a meghirdetett keresztes háborúval a belső bajokról akarják elterelni a figyelmet, rögtön tudta, mit kell tennie, *s a parasztokat a török helyett ellenük vezette.* A gyülekező helyekre, táborokba sok rossz hír érkezett otthonról, a parasztok hallották, hogy míg őket háborúba akarják vinni, addig az otthoniakat kínozzák, elnyomják, mint a barmot hajszolják. A vér mellé verítéket is követeltek az urak, úgy gondolták, a török ellen megvédi az

³ Uo.

országot a parasztság, s amellet a földeket is megműveli, hogy legyen elég kenyér. Ők meg tovább dőzsölhetnek, henyélhetnek, tétlenkedhetnek egy-egy éjszaka, ahogy Dózsa György mondotta Cegléden, egész parasztéletek munkáját elmulathatják. Ezt nem lehetett tovább tűrni, meg kellett fordítani a sorsot, s vállalni kellett a forradalmat. *Dózsa vállalta, és 1514 május 14-én a rákosi táborból elindult hadai élén Cegléd felé.* Néhány nap alatt Ceglédre ért a parasztsereg, itt gyülekeztek a környező falvak hadai is, itt adott programot Dózsa György.

A forradalmakat a szellem készíti elő. Az emberi együttélés igazságtalanságait először a gondolkodók ismerik fel. Nagyon sokan, legtöbben nem is veszik észre, a gondolkozó ember azonban meglátja, és rendszerbe foglalja a rendellenességeket, a hibákat, tudatosítja az elnyomást, az elnyomottságot, és rávezeti a társadalmat a helyes útra. A szellem koronként más és más formákban készíti elő a változásokat, az átalakulásokat, a forradalmakat. Régebben, amikor irodalomról, a szó mai értelmében nem lehetett beszélni, a szellemi előkészítést a Bibliával végezték el a forradalom viharadaramai. A Bibliában megtalálták azokat a szociális tételeket, amelyekre felépíthették programjukat. A legtöbb középkori és újkoreleji forradalomnak bibliai színezete van. *Budai Nagy Antal forradalma a kehely jegyében zajlott le, szektárius villongások kísérték útján a parasztságot, népből származó papok és szerzetesek, akik tudtak írni és olvasni, terjesztették a nép körében a felvilágosító röpiratokat, készítették elő a forradalmat.*

Dózsa Cegléden felvilágosult parasztokhoz beszélt, ezek a parasztok megértették és követték. Aki ról beszélt, azokat is jól ismerte, akiknek beszélt, azokat is.

Az urakról ezt mondotta:

„Könnyebb feladat volna megolvasni tavasszal a fűszálakat, nyáron a búzakalászt, ősszel a termést és télen a hópelybeket s a derült ég csillagait vagy a sivatag homokszemeit, mint elmondani és megnevezni bűneiket.”

A parasztoknak ezt mondotta:

„Le kell rázni az ígát, ellen kell állni a zsarnokoknak, és gyakorolni kell igazunkat. Szabadon akarunk lenni és leszünk is! Kijavítjuk a rossz törvényeket, és összezúzzuk a nemesek elévült jogait. Az urak vagyona a népé legyen.”

Demokratikus programot hirdetett, több mint négyszáz éve követelte mindazt, amit csak most kapott meg a parasztság. Követelte a zsarnokság megdöntését, a szolgaság megszűntetését, a vagyon, a birtokok felosztását. Itt, e helyen, Cegléd piacán hirdette meg a demokratikus Magyarországot, s ma, amikor építhetjük már a demokratikus országot, hódolattal és kegyelettel emlékezzünk tetteire, cselekedeteire.

(Szabad Szó, 1945. május 15.)

ELÉG VOLT A TEHETETLENSÉGBŐL!

Az ellanyhulás jelei egyre jobban kiütözköznek, a demokratikus átalakulás üteme lecsökkent, a tehetetlenség valósággal orgiákat ül. Elismerjük, szokatlanul meleg van, a kánikula korábban ránk köszöntött, mint más években, a forróság megüli az agyat, a kedélyeket, de itt nem a szokásos nyári lagymatagságról, ellanyhulásról van szó, hanem arról, amelyik közéletünkben tapasztalható és amelyik már-már *aggályosnak* mondható. Mintha elerőtlenedett volna a demokrácia: nem tud megbirkózni feladatokkal, egyre több mulasztást követ el, nincs benne lendület, nincs benne lelkesedés, ami azután károsan befolyásolja a hívőket, és a bizonytalanokat egyformán, a reakció táborát meg határozottan erősíti.

A türelmi idő lejárt. Tudjuk, az ország csúnyán elpusztult, a romokból kell új életet teremteni, a dezorganizáltságot most már fel kell számolni. Illesszük össze a fogaskerekeket, szervezzük *állammá* az országot, forduljunk arccal az államapparátus felé is! Az egészbe állítsuk a részleteket; a kormány az egész ország területét ellenőrizheti már, s az ellenőrzéstől több erélyt várunk, több munkát követelünk. Égető kérdések várnak feleletre, megoldatlan feladatok megoldásra. Előlegeztük a demokráciának bizalmunkat, hittünk és hiszünk a demokráciában, de úgy érezzük, úgy gondoljuk: *elég volt a tehetetlenségből!*

Lassan elérkezik az aratás ideje, és nincs elég kasza, kicsépeletlen keresztek és asztalokat látni az ország némely részében, az új termést is el kell veretni, hogy legyen kenyér, de nincs elég gépszív. A mezőgazdaság nélkülözi a legszükségesebb iparcikkeket. A közelítést intézményesen még nem szervezték meg. Mi lesz az új terméssel? *Hogyan osztjuk el?* Magánkezdek bonyolítják majd le az értékesítést, hogy a spekuláció tovább úzhesse piszkos üzemeit, uralja a feketepiacot, vagy a szövetkezetek kapcsolódnak bele az értékesítésbe, esetleg az állam vállalkozik a termékek igazságos elosztására? Mindezekről alig hallunk valamit, jóformán nem tudunk semmit. Bizonytalanságban vagyunk, egy borzalmas tél már mögöttünk van, ha nem történik intézkedés, akkor a következő még borzalmasabb lesz. *Ki a felelős? És ha valaki felelős, miért nem vonjuk felelősségre?*

Hónapok óta mást sem hallunk, mint a megrongálódott épületek tetejének megjavítását. És mi a helyzet? Sétáljunk végig Budapesten, és könnyen megállapíthatjuk: *a tetőfronton a helyzet változatlan!* Három hónap választ el minket az őszi esőzésektől, a sok fecsegés után három hónap maradt a tetők rendbehozására, és ha nem hozzuk rendbe azokat, akkor Budapest házainak egy része lakhatatlan lesz. Ki az oka, hogy nem történik intézkedés? Már régen meg kellett volna szervezni a cserépgyártást, és már régen el kellett volna kezdeni a munkát, a tetőfedést. Valahol valami itt sincs rendben: *a tehetetlenség szemérmetlenül uralkodik!*

Népbíróági ítéletek ütnek arcra az embert. Megdöbbentő hírek érkeznek Dunántúlról, a szürkerekció uralmáról, a svábság garázdálkodásáról és nem történik semmiféle intézkedés. Egyes Dunántúli járásokban a főszolgabíró „gondolkozik”, hogy engedélyezze-e a

Nemzeti Bizottságokat, holott előbb kellett volna lenni Nemzeti Bizottságnak és csak azután fősztolgabírónak, illetve később járási főjegyzőnek, de a régi világ ittrekedt embe-reit az újvilág intézkedéseit nem veszik figyelembe és marad minden a régiben. A Voksbundisták egymást igazoltatják, a svábközségek határaiban lévő nagybirtokokat ma-guk között osztják föl, a magyar cselédeket kisémmizik, nem adnak nekik földet. Fantasz-tikusabbnál fantasztikusabb rémhírek keringenek az országban. A rendőrség nem mindig a legszerencsésebben intézkedik. Ártatlan emberek, vagy a kisebb bűnösök ülnek, a főko-lomposok szabadon járkálnak, sőt egyre merészebbek lesznek és már izgatnak. Akiket el-fogtak, üdülnek a különböző internáló táborokban, vagy büntetőintézetekben. Mondják, a Markó-utcában jobb a sora egy rabnak, mint a falvak, vagy a gyárvárosok dolgozó nép-ének. *És mi mindezt tűrjük...*

Túlságosan „humanisták” vagyunk. Az elmúlt időkben a baloldal gúnyolva vádolta a jobboldalt, hogy humanista, felelőtlenül hangoztatták, hogy a háborúban nem szabad hu-manistának lenni, kegyetlennek kell lenni, ahogy az őrült „vezér” mondotta: *megsemmisí-teni vagy megsemmisülni!* Most a reakció, a jobboldal álcázott kísérletezője, propagandájá-val, aknamunkájával tudatosan terjeszti, hogy „humanistának” kell lenni. Megsemmisí-te-ni nem tudtak bennünket és másokat, ellenfeleinket. Logikusan az következne, hogy ne-kik kell megsemmisülni, persze a mi közbenjárásunkkal, de ügyes propaganda szólamok lefogják a kezünket és mi „humanista” tetszelgéssel kegyelmet gyakorolunk, nem merjük megsemmisíteni őket.

Nézzünk végig az országon, álljunk ki egyszer a Duna-partra, hallgassuk meg a német-oroszági poklokból hazatérő deportáltakat, és akkor kérdezzük meg magunktól: *lehet-e, sza-bad-e „humanistának” lenni?* Nem szabad! Ne hagyjuk magunkat befolyásolni, az ártatla-nok vérét nem követeljük, de aki bűnös a pusztulásért, a sok szenvedésért, az bűnhődjék. Kegyetlen ítélettel bűnhődjék!

Valami nincs rendben a magyar életben. Nem elszórt jelenségekről van szó: magában a *szervezetben* van a hiba, *funkcionális zavarokat* állapíthatunk meg. Ne álltassuk magunkat azzal, hogy minden a legjobban alakul, a demokrácia ügye jól áll. Nem így van! A demok-rácia sorsa a mi kezünkben van letéve, elég áldozatot hoztunk a múltban azért, hogy most szigorúan őrködjünk biztonsága és sikere fölött, s ha valahol mulasztás történt, azt sürgő-sen pótoljuk, a hibákat küszöböljük ki, a bűnösöket büntessük meg. Elég volt a tehetet-lenségből. A tehetetlenek álljanak félre, a kísérletezések ideje lejárt, türelmünk a végére ért: *kezdjük végre az építést!*

(Szabad szó, 1945. június 13.)

A NÉPI MOZGALOM ÉS A NEMZETI PARASZTPÁRT TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEI

PARASZTSÁGTÖRTÉNET, NÉPI MOZGALOM, NEMZETI PARASZTPÁRT

1947 május első vasárnapján *Mezőtúron* nemcsak a Nemzeti Parasztpárt tagjai, hanem a kommunista és kiskgazdapárti parasztok is eljöttek a Parasztpárt programjavaslatának meghallgatására.

Mezőtúrt nem véletlenül választották a seregszemlére. *Dózsa György* is itt gyülekeztette *1514 májusának első napjaiban* – feltehetően 9-e után – a Nagylak – Temesvár irányába mozduló hadát.

Erre emlékezve hangzott el először nagy nyilvánosság előtt *Illyés Gyula* költeménye: *Dózsa György beszéde a ceglédi piacon*. Az új választás előszele érezhető volt.

Erre a választásra a Nemzeti Parasztpárt – a tavaszi kongresszuson láthatóvá vált szakadás ellenére – nem csekély optimizmussal készülődött.

A népi mozgalom megerősödése óta, – ha volt ennek a mozgalomnak valamelyest ideológiája – a híveiben több-kevesebb tudatossággal ott lappangott az az alapérzés, hogy a parasztság nem szerves alkotórésze a magyar társadalomnak. Ezért került bele a programba *Népi Magyarországot* akarunk, és ennek indokolása; „*Még ma sem mondhatjuk, hogy teljesen a népe az ország!*”

Az igaz, hogy ennek a követelésnek társadalomtörténeti háttérét főleg a több-kevesebb történeti iskolázottsággal bíró értelmiségiek egy része tudta, de azért a 30-as évek óta már egyre nagyobb számmal akadtak olyan olvasó parasztok is, akik tudták, de még inkább érezték, hogy a nemzet és a nép, nem azonos fogalmak.

Szabó István parasztságtörténeti kutatásai nyomán derült fény arra, hogy a két fogalom mögött három és félszázad óta, az 1848-as jobbágyfelszabadításig jogilag is megfogalmazott társadalmi különbségtétel áll fenn. *Dózsa György* temesvári veresége, az 1514. évi parasztháborút követő törvények, majd az államalapítást követő félévezred alatt kialakult rendi társadalmi tagozódást kodifikáló *Tripartitum*, világos fogalmi különbséget tett a *natio* és *plebs* vagy *populus* között. A *natio*, a nemzet fogalma alá sorolta nyelvre, vallásra való különbségtétel nélkül az országnak mindazon lakóit, akik valamilyen kiváltsággal bírtak. Tömegében és személyükben és vagyonukkal bizonyos megkötöttségek mellett is szabadon rendelkező nemességet és a királyi városokban lakó, írott privilégiumaik birtokában levő, saját joghatóságuk alatt álló polgárkommunitásokat. Az utóbbiak szabadsága csak a királyi városok területén érvényesült. Ugyanilyen *kollektív szabadságot és kiváltságot élveztek*, a nemességet összefogó vármegyék keretén kívül élő, territorális csoportok, *a jászok, a kunok és székelek*, majd a *Bocskai István által letelepített, hét kiváltságos bajdíváros lakói*. A rendi kiváltságok alapja a fegyveres szolgálat, a XVIII. században kialakult társadalomelmélet szerint az *orátorok* (papirend), a *bellatorok* (harcosok) késői utódai.

A *Verbőczy-féle populus, vagy plebs*, a nép a *laboratorok (munkálkodók) leszármazottait* jelentette, akár a földből éltek, akár kézművesként, tényleges termelő munkát végeztek. Az atyáskodó szemléletet tükröző *XVII–XIX. századi vármegyei szóhasználatban* elnevezésük *misera plebs contribuens, szegény adózó nép*, vagy egyszerűen a szegénység, mindig a nemes-ség, vagy nemesi nemzet ellenpárjaként. Ha azonban valamiféle mozgolódás tört ki köztük, akkor általában a *paraszt* elnevezéssel illették őket a hivatalos írások. Jogilag a *Hármaskönyv* a jobbágyság gyűjtőnév alatt foglalta össze őket. Személyi és vagyoni szabadságuk hiányát a bevezetésben meg is indokolta.

A jogtalanság deklarálása azonban már a XVI. század óta sem jelentette azt, hogy a jobbágyság gazdaságilag és szociálisan egységes lett volna.

Kezdetől fogva széles skálája élt a mezővárosok több-kevesebb autonómiával élő – főleg agrárfoglalkozású, de szabadköltözésű lakóitól kezdve, a telekkel bíró, egész fél vagy negyed telken lakó adózókig, a *földesurak kuriális telkén* házat épített zsellérekig – vagy az uradalmak differenciált igényeit ellátó halászsokig, konvenciós béresekig, juhászsokig vagy kovácsokig.

A nagy földesúri uradalmak üzemviteléhez kapcsolódó munkaszervezeti formákat már a két világháború között *Domanovszky Sándor* és tanítványai részletesen feltárták. *Szabó István* nyomán ez a kutatás a rendi korszak jobbágyságának társadalmi vonatkozásával, a történelmi néprajz érdeklődése következtében pedig – az élőlírási jog és az irodalom nélküli, szóban öröklődő kultúra-, az említettnél, jóval szélesebb területre terjedt ki. Ma már tudjuk, hogy a jobbágysággal azonosnak vehető parasztság 1848 előtt területileg, jogilag anyagi és szellemi kultúra tekintetében nem volt egységes tömb. A felső uralkodó osztály, a nemesség is, a korszak végén a gyarapodó polgárság és literátus műveltséggel élő, de mindenképpen felette álló rétegek szemében egységes tömbnek tűnt. Valami különleges, egzotikus mű életforma és szokásrend hordozója volt. Erről tanúskodnak a jobbágysorkorszak utolsó évtizedeiből fennmaradt nép- és tájleírások.

A jobbágyságszabaddítást megelőző reformkorszak politikai gondolkodóinak és klasszikus íróinak gondolatai három központ körül forogtak. Egyik – máig vissza-visszatérő trauma a nemzet halálától való félelem – *Herder történetfilozófiai jóslata* szerint, a germán és szláv néptenger közé szorult magyarság nyelvi és kulturális felolvadása. A másik, a megkövesültnek tűnt, korszerűtlen gazdasági – társadalmi szerkezet korszerűvé tétele, a polgári, a független államiság és a polgári jogegyenlőség megvalósítása. A népies irodalom programjával tűzte ki a nemzeti tudat megerősítését, a jobbágyság jogtalan állapotának eltörlését. *Széchenyi* gondolkörében a „kilencmillió hű és jó jobbágyság” polgári jogokban való részesítése nemcsak három és félszázados igazságtalanság jóvátételét, nemcsak az európai társadalom fejlődésébe való beilleszkedését, hanem a magyarság, mint nemzet fennmaradásának is az előfeltételét jelenti.

A népies írók klasszikus képviselői társadalompolitikai igényeket is képviseltek. A reménységet Petőfi fogalmazta meg Aranyhoz írott levelében: „Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék.” De a nép pontos meghatározásával a népies irodalom képviselői adósok maradtak. Aligha gondolhattak azonban arra, hogy a magas klérust, a főnemességet és a városi polgárokat is a néphez számítsák.

Ezek a társadalmi csoportok akkor sem nyelvben, sem kultúrában, sem érzelemben – a nagyon kevés kivételtől eltekintve –, nem is tartoztak a magyarsághoz. A nép tehát azonos a jobbágysággal, legalább az ország központi területén. Zömében magyar és írásnélküli, nemzedékről, nemzedékre öröklődő, hagyományos anyagi és szellemi, a literátus műveltségű felső rétegektől eltérő, különös kultúrával élő parasztsággal.

Az 1848-i jobbágyságszabaddítás, a polgári jogegyenlőség kimondásával csupán az úrbéres telekkel bíró jobbágyság számára tette lehetővé a birtokképeséget. Tehát a polgári földtulajdonban való részesülést, de már a politikai jogokat szűkebb határok közé szorította. Az országos és helyi képviselő választói jog előfeltételeként az egynegyed telek birtoklását szabta meg. A jobbágyság eltörlésével jogilag szabaddá vált parasztság személyi alávetettsége megszűnt, de túlnyomó többségében nem vált az új társadalmi rendben szerveződő nemzet egyenrangú tagjává.

Nemcsak az egykori jobbágyság utódai, hanem a polgári korszak száz éve alatt a sorai-ból toborzódott, a századforduló után számbelileg is erőteljesen gyarapodó munkássággal együtt nemzetalatti jogi állapotú társadalom maradt. Sajátos, a felső uralkodó osztályoktól eltérő maga számára kötelezően előírt autonóm erkölcsi, szokásrendi és mentalitásbeli, maga által is vállalt szabályok szerint élő társadalom volt ez. A hagyományok kötőereje egy évszázad alatt lassan változott, és lazult is, de a paraszti gondolkodásban a nemzet-alattiság alapérzése három emberöltő alatt nem szűnt meg.

Nem szűnt meg annak ellenére sem, hogy a század utolsó évtizede óta a számban erősen gyarapodó ipari munkásság is, nemzet alatti osztálynak érezte magát. A múlt század utolsó évtizedében a kibontakozó szociális tartalmú mozgalmakat a hivatalos megítélés a hazátlan és nemzetietlen jelzővel illette. Lényegében ez a korábbi rendi korszak szemléletének továbbélése. Akkor a jogi kiváltság, most pedig a vagyonban és közhatalomban való részesedés volt a nemzet és a nép közti különbségtétel alapja. A birtokon belüli felső társadalom szemléletét erősítette az, hogy felülről nézve a parasztság: lakóhelye, foglalkozása, a természeti tényezők által erősen meghatározott termelési módja, a nem és kor szerint tagozódott családi munkaszervezete; még mindig erős kötöttségű közösségi élete; a hagyományok kötöttségei által meghatározott szokásrendje, erkölce, ábrázoló és elbeszélő művészete egységesnek látszott. Keskeny vonal mentén érintkezett csak a nemzetközi kultúrához sokféle kapcsolatot tartó polgári literátus műveltséggel.

Az átjárást egyik kultúrából a másikba, csak az intézményes ismeretközlés, az iskola tette volna lehetővé, de ez nagyrészt a felső uralkodó osztályok gyermekei számára volt nyitva. A század végén a parasztság fele, sok helyen 60%-a még betű nélkül élt. Főleg a sokféle uradalmak cselédsége és az alföldi nagyhatárú tanyás városok tanyatelepüléseinek lakói számára még az elemi iskolai tanulás is elérhetetlen volt.

A spontán művelődés lehetőségei csak a század utolsó évtizedeiben kezdtek tárgulni. Az alföldi népesebb agrárvárosokban a nagyobb birtokos parasztok, a polgári és gazdakörökben váltottak egymás között eszmét. A kisebb birtokosok a 48-as hagyományokat őrző függetlenségi körökben és 48-as körökben vitatták meg a helyi és az országos választások idején a politikát.

Számukra a választójog híján az aktív politizálás éppen úgy lehetetlen volt, mint az egy-

kori nyolcadtelkes jobbágyok és zsellérek unokáiból félelmetesen szaporodó agrárszegénységnek.

Veres Péter két művében, a *Számadásban* és a *Falusi krónikában* mamár történeti forrásértékkel számol be arról, hogy mit jelentett a balmazújvárosi, agrárszocialista mozgalom, a földmunkáskörök Alföld-szerte kibontakozó tevékenysége, a paraszti szegénység világgépének és ismeretének alakításában. A parasztságnak ez a rétege itt ismerkedett meg az ismeretszerzés írásos módjával, s egyben a szellemi láthatárán kívül levő nemzetközi szocialista tanok elemeivel.

A hagyományos paraszti kultúra bomló és változó elemeit két csoport őrizte már ekkor, a közbirtokos parasztság és a paraszti társadalom perifériáján élő pásztorok, halászok. A paraszti kultúra megismerésére szakosodott új tudomány, a néprajz, a 90-es években alakult ki. Kutatásának tárgya a néppel azonosított parasztság anyagi és szellemi kultúrkincsének összegyűjtése és leírása volt. Nagyrészt egzotikumként, egy feltételezett alacsonyabb kultúrfok eltűnő maradványaként. A közép-európai kisebb nemzeteknek nem voltak Európán kívül gyarmatai, a parasztságot vélték az egyéb kontinenseken az ősműveltség hordozójának.

A világháború, a polgári forradalom és proletárdiktatúra, addig soha nem tapasztalt mértékben tágitotta ki a paraszti világképet, amelyet már amúgy is megrendített a háborút megelőző évek politikai és szociális mozgalma.

A parasztság legmódosabb rétege egymástól függetlenül, – az *Alföldön Áchim L. András*, a Dunántúlon *Nagyatádi Szabó István* vezetésével – próbálta a nagybirtokos – polgári uralom keretében legalább a parasztság egy részét, a nemzet egyenrangú tagjává tenni. A forradalmak elbukása után *Bethlen István* politikai taktikából egy ideig még a hatalomba is részesítette a Kisgazda Pártot, – amely csak nevében volt az –, mert a polgári szintet és életformát gyakorló nagyobb birtokosokat fogta össze. Társadalmi bázisa a Dunántúl volt. A Duna-Tisza-közén a farmergazdálkodásra, intenzív gyümölcs és szőlőkultúrára áttért okszerűen gazdálkodó parasztokra támaszkodott. A Tiszántúlon az alföldi parasztvárosok hagyományos módon gazdálkodó nagygazdáira számított. A falvak és mezővárosok képviselőtestületeiben, közgyűléseiben és a református egyház presbiteriumaiban pedig a hangadó képviselők segítették. Őket minősítette a bethleni politikai frazeologia nemzetfenntartó elemnek. Sok dicsérő mondat is elhangzott a keresztény – nemzeti kurzus kisebb-nagyobb képviselői szájából, de még ezek a polgári életformát és stílust utánzó nagygazdák is csak parasztok maradtak. Társadalmi kapcsolatok tekintetében éppen úgy, mint az országos politikában.

Ennek ellenére a polgári középosztály körében bizonyos erjedés indult meg, divat lett a népi viselet, népi művészet iránt az érdeklődés. A népi kultúra igazi alkotásait, *Bartók és Kodály* magas művészetté fejlesztett népzenei alkotását nemcsak fintoorgva fogadta a magas művészet sznob közönsége, hanem el is utasította. *Móricz Zsigmond* irodalmi realizmusa sem talált megértésre, viszont *Szabó Dezső* stílusáradata mitikus szintre emelte a paraszti, a falusi őserőt. *Zilahy Lajos Süt a nap* című drámája, a középosztály és a parasztság egybeolvadásáról a pesti színházak kasszasiker darabja volt. A paraszti élet rideg valóságát, az 1929-ben kirobbant, majdnem egy évtizedig húzódo gazdasági világválságot kísérő népi mozgalom képviselői tárták fel.

A paraszti élet idillikus képe helyébe a csendőrsortűzekkel elfojtott parasztlázadások és a „három millió koldus” nyomorúságának ábrázolása próbálta az uralkodó osztályok és a hatalom lelkiismeretét felrázni. A korszak nagytekintélyű történelemírója *Szekfű Gyula* 1934-ben már a polgári jogegyenlőségben élő negyedik nemzedék számára bebizonyította, hogy *Széchenyi kilenc millió „jó és hü jobbágya”* utódai, a parasztok még mindig a társadalom alján tengődnek, és jogilag sem egyenrangú tagjai a nemzetnek.

Tárgyilagosan meg kell állapítani, hogy az államhatalom felső köreiben sem sok megértésre talált, de a polgárságnak liberálisabb része mégis lehetővé tette, hogy a mérsékelt agrárreform hívei is hangot kapjanak.

A Gömbös-kormány és a különböző néven jelentkező kaszás – és nyilaskeresztes pártok agrárdemagógiája a parasztság legelesettebb rétegei, és Veres Péter találó elnevezése szerint a „félcsipejűek” és „lovaskoldusok” körében talált visszhangra, főleg az Alföldön.

Dunántúlon, Tolnában és Baranyában annál hatásosabb volt Hitler uralomra jutása után a „volksdeutsch” agitáció, részben szociális, részben magyarellenes tartalma miatt.

A harmincas évek elején mind világosabban színre lépő népi mozgalom nemcsak a parasztság nyomorúságát, nemzetalatti helyzetét, ennek következményét, a „néma forradalmat”, az „egykét”, a szekták térhódítását, a városba való elvándorlást mutatta be, hanem a magyarságnak, mint a nemzet biológiai erejének megtörését is.

A hitleri Német Birodalom erősödésével a városi középosztályban erős lendülettel megkezdődött a disszimuláció. A herderi jóslat a nemzet-haláláról, a magyarságra jellemző, az európai nemzetektől megkülönböztető jegyeket viselő felbomlásáról, végső fokon a nyelv elvesztéséről, a magyarság jövőjéért szorongó írástudók előtt közeli rémnek tűnt.

Ezt a szorongást tükrözi *Illyés Gyulának* ez években írt költészete, publicisztikája is.

A *Nemzeti Parasztpárt* létrejöttét, a megalakulását és alig három éves működését ezek az előzmények magyarázzák meg. Tulajdonképpen nem is volt ez párt, ha a Kommunista, vagy Szociáldemokrata párttal összehasonlítjuk. Ideológiája sem volt, az előbbiekhöz hasonlítva. A mezőtúri sereglésig még programja sem, mert az 1939. június 29-i makói tanácskozáson, a marosi tutajon elfogadott és a *Szabad Szóban* nyilvánosságra hozott szűk körben ismertté vált programon, 1944 őszére a történelem jócskán túllépett.

Ez a program nem sokkal tartalmazott radikálisabb követeléseket, mint a 20-as évekbeli Kisgazda Párté.

Még a földreform követelésében sem volt radikálisabb, mint amit az uralkodó hatalom *Kerék Mihály* megfogalmazásában legalább elméletileg elfogadhatónak tartott.

1943 augusztusában *Szárszón Darvas, Erdei és Veres Péter* már a szocializmus megvalósíthatóságának látomását vetítették a hallgatóság elé, viszont *Németh László* a magyarság, mint nemzet megmaradásának vagy pusztulásának lehetőségét latolgatta.

Aztán jött a földosztás, ennek minél gyorsabb lebonyolítása mindennél fontosabb volt! *A népi mozgalom kezdetben irodalminak indult.*

Aztán hamarosan a legkülönbözőbb helyről jövő támadások keresztűzébe került. Legkeményebben azok támadták, akik szövetségesek lehettek volna, a liberális polgárság publicistái, éppen úgy, mint a Szociáldemokrata Párt újságírói, holott a nagybirtokos – nagytőkés koalíciónak mindkét irányzat politikai ellenfele volt. Meglepetés erejével hatott,

hogyan népi írók egy része legfeljebb elemi iskolát végzett. *Illyés Gyula* kivétel volt, bár ő is pusztai származék. *Párizsi* emigrációja után a francia baloldal és a legmodernebb nyugati irodalom és művészeti irányzatok ismerőjeként tért haza.

Szabó Pál, biharugrai kőműves paraszt 1930-ban megjelent első regényét, *Móricz Zsigmond* a néma parasztság üzeneteként üdvözölte: „hogyan kimondja azt, amit más ki nem mondhat!” Balmazújvárosan a század eleje óta és a Bethleni-korszakban minden hatósági nyomás ellenére működő Földművelő Egylet könyvtárán művelődött *Veres Péter*. Az 1932. évi Földmunkás Kongresszus után, *Németh László* buzdítására írta meg az *Alföld parasztsága* szociográfiáját. 1937-ben jelent meg a könyv. „Osztályomnak nincsenek írói, a munkásosztálynak is alig, a parasztságnak pedig éppen nincs. Eddig mindenkit elvesztettünk, mert a polgári osztály, ha tehetséges volt, magához emelte; nem lehet hát más feladatunk, mint osztályom tudatát nevelni, előkészíteni a tetterre.” *Veres Péter* a szegényparaszti életformát 1944-ig nem adta fel.

Sinka István még mélyebbről jött a bihari uradalmi puszták birkahodályaiban, egy koldustól kapott *Petőfi* kötetben találkozott az irodalommal. Vallomásos balladája szerint, mint kísértetek törnek rá az ősök: „hogyan nyissam ki hát a szám az ő életük miatt, ne legyenek többet tagadottak”.

A magyar társadalom lelkiismeretének változását mutatja, hogy a parasztírók első kiadására az akkori rangos kiadók, az Athenaeum és Révai vállalkoztak.

Kuriózum is volt, divat is a parasztmentés, üzleti sikert is kínált. De volt már olvasó közönsége is. A *Szabó Pál* és *Barsi Dénes* által alapított folyóiratot, a *Kelet Népet*, nemcsak a népi irodalom iránt érdeklődő értelmiség olvasta. 1938-ban *Szabó Pál* átvette az egykori agrárszocialista mozgalom parasztújságát, az alig tengődő *Szabad Szót*. A hetilap olvasói főleg parasztok voltak. Ez volt a népkörök vasárnapi olvasmánya és vitáinak indítója. A fokozódó erejű cenzúra ellenére radikális baloldali irányával a paraszti öntudat ébresztgetője volt. Rendszeres rovatot nyitott az irogató parasztok számára.

Az ország minden részéből befutó kis híradások, a paraszti öntudat, de a politikai igények erősödéséről is tanúskodnak.

1939-ben *Péter-Pál* napján a Makón elfogadott Parasztpárti Program ebben a hetilapban jelent meg.

1944 után, a nép, nemzetté válásának követelése szervezett pártprogrammá vált.

A népi mozgalom megindulása után hamarosan keresztűzbe került. A radikális baloldal publicistái és a Szociáldemokrata Párt újságai hol egyes képviselőit, hol az egész irányzatot támadták, néha denunciálták is. Egyrészt a hitleri faji gondolat hordozóiként, másrészt a kommunizmus eszméi terjesztőiként nevezték a szervezett programot, mely szemben állt a polgársággal, valamint a nagybirtokos tőkés társadalommal is.

A faji gondolat terjesztésével *Veres Péter*t vádolták, a földosztó kommunizmussal pedig a nagybirtokosokat ijesztgették. Holott *Illyés Gyula* és *Németh László* a határunkon megjelent hitleri német imperializmus ellenében a nemzeti öntudat és a német disszimiláció által fenyegetett, önálló magyar kultúra erősítéséért hadakozott.

Veres Péter szóhasználatában – ezt magyarázták félre, sokszor tudatosan.

De ő világosan megmondotta, a nép nem jelent egyet a nemzettel, tisztán a alul lévő osztályo-

kat jelenti, vagyis úgyszólván az egész magyarságot. Viszont a 40-es évek után már nem titkolta, hogy a népi mozgalomnak szociális és politikai tartalma van, „Ne legyen a parasztság nemzet alatti, és ne legyen a munkásság nemzetén kívüli”. (1943)

A nagybirtok felosztásnak és a földnélküli parasztság birtokba helyezésének leghangosabb harcosa *Kovács Imre* volt, akit Debrecenben 1937. március 15-én a debreceni színház színpadáról a rendőrség erővel hurcolt el, mert a színház fiatalokkal tele közönsége előtt messzehangzó szóval hívta fel *Albrecht* főherceget, hogy a földnélküli magyar parasztokat ne Brazíliában telepítse le, hanem a volksdeutsch agitációval veszélyeztetett dunántúli latifundiumain.

A *Kovács Imre* és *Veres Péter* közönsége – minthogy hallgatóságuk leginkább fiatalokból toborzódott – már jelezte, hogy új értelmiség van kialakulóban, főleg a piarista és protestáns középiskolákban és a vidéki egyetemeken lassan gyarapodó számban megjelenő paraszti és alsó középosztályi eredetű fiatalokból.

A népi írók lelkes olvasói és csekély anyagi lehetőségük szerint szerény támogatói is ezek közül kerültek ki.

1942 óta a pesti Györffy kollégisták már a marxizmus tézisein vitatkoztak – egyelőre még csak szűkebb körben.

A munkásság legális politikai szervezete, a Szociáldemokrata Párt a népi mozgalmat inkább ellenérzéssel, mint megértéssel kísérte. A Kommunista Párt moszkvai emigrációja – nem tudni, hogy nem taktikából-e – több megértést tanúsított. Erre mutat a Révai által írott, de *Kállai Gyula* neve alatt 1937-ben itthon is olvasható, a népfrontos összefogást támogató mű, a „Marxizmus – népiesség – népfront” konklúziója: „a népiesek parasztorientációja nem munkásellenes. Hanem hangsúlyozza a munkásság vezető szerepét, azért van, mert levonta a proletárdiktatúra tanúságait.”

Az államhatalmat képviselő nagybirtokos – nagytőkés reagálás, a falukutatók elleni bírósági ítéletek érthetők, de nehezebben magyarázható a mind jobbra tolódó kormányzattal szemben álló liberális polgárság sajtójában gyakran megismétlődő támadások.

Az urbánus irodalmárok esztétikai kritériumok formájában jelentkező kifogásai a népi irodalom egyes képviselői ellen azt is kifejezik, hogy többről van itt szó, mint a poeta doc-tusoknak az autodidakták iránt érzett ellenérzéséről. Az is bizonyítja ezt; hogy legtöbbször a népi írók műveiben jelenlevő politikai és szociális tartalmat támadták. Holott a népi irodalom legjelesebb képviselői éppen úgy nem alkottak egységes tábor, minthogy a parasztság sem volt már ebben a korban egységes társadalmi képződmény, mint ahogy ez felülről látszott.

Erdei Ferenc szociológiai művei tudományos érveléssel bizonyították be, hogy a paraszti életforma és mentálitás mögött történetileg kialakult gazdasági és társadalmi tényező munkál. De mind abban az irányban, hogy „parasztnak lenni többé nem lehet.”

Ezt bizonyította a *Móricz Zsigmond* által *Kelet népében* feltett körkérdésre a paraszti levelezők tucatjainak válasza is. Dunántúli levelezői még a nevet sem vállalták, a kisbirtokosok is „polgárnak” vallották magukat.

S most rátérek a Parasztpárt még négy évre sem terjedő tényleges működésének vázolására.

A vezetőségben mindvégig meglévő feszültségekről taktikai és stratégiai elgondolások léteztek. Pedig a megvalósulni látszó demokráciában a fő célt a parasztságnak a társadalom egyenrangú tagjává emelését, a plebsből natióvá válását a pártvezetőségben viaskodó felek egyike sem tévesztette szem elől!

A viták egy része személyi okokra vezethető vissza. Máskor bizonyos időszereű taktikák állították szembe egymással a feleket. De voltak, akik kettős pártigazolvány birtokában a vezető párt felé néztek. Ezek pedig mindvégig csak társutasnak kívánták a pártot tekinteni. A parasztság jövőjének alakulására meg voltak a forгатókönyvek. *Rákosi 1943-ban Gallyas Ferenc emlékezése szerint még Erdeit is narodnyiknak minősítette, pedig a párt vezetői között csak ő ismerte elsődleges forrásból, tudományos diszciplínával a marxizmus alapjait.*

Ismerte azt Kovács Imre is, de lebet, hogy éppen ezért a nyugati demokratikus, parasztpolgári úthoz ragaszkodott. Darvas és a köréje csoportosuló parasztfiatalok a szovjet utat legfeljebb brossúrákból ismerték, az opportunizmus sem hiányzott belőlük.

1945-ben azonban Veres Péter biztosan, de még az opportunisták is azt hitték, hogy a földreform törvényben biztosított paraszti földtulajdon garantálása tartós lesz.

1937 tavaszán Rajk László a Hajdú megyében megújuló önkényes földfoglalások miatt keményen megfogalmazta, hogy a Kommunista Párt a fennálló földtulajdonviszonyokat nem engedi megváltoztatni.

A párttagság a kolhoztól való rettegésében minden gyűlésén foglalkozott a szövetkezeti kérdéssel, de még Erdei előtt is az általa helyszínen tanulmányozott német és dán szövetkezeti forma volt a példa.

Az viszont hamar kiderült, hogy a Kommunista Párt a paraszti érdekvédelmi szerveződését igyekszik megakadályozni. Mikita István szabolcsi parasztképviselő a dohánytermelők országos szövetségét sikerrel szervezte, de alig egy fél év múlva a Kommunista Párt közbelépésére a pártközpont leállította.

Ugyanilyen sikertelen maradt Erdei, mint belügyminiszter kezdeményezése, hogy a szinte teljesen eltűnt régi közigazgatás helyett alakult Nemzeti Bizottságra épülő autonóm demokratikus közigazgatást hozzon létre. Bibó Istvánt miniszteri osztályvezetőként e feladattal bízta meg.

Utóda, Rajk László, Bibó István működésére már nem tartott igényt. A kommunista párt képviselőjében, 1945 január 5-én, a még Debrecenben tartott párközi értekezleten Gerő, Vas Zoltán és Révai határozottan elleneztek Erdei tervét az akkor már szerveződőben lévő, népi bizottságokra épülő helyi autonómiára támaszkodó új, korszerű közigazgatás kialakítását. Gerő határozottan kijelentette, hogy a teljesen összeomlott, még a személyi folytonosságot nélkülöző, vármegyei igazgatási szervezetet kell visszaállítani. Az újjászervezést a központi államhatalmat képviselő főispánokra kell bízni.

Akkor még Erdei előtt legfeljebb körvonalaiban rajzolódott ki a Bibó István által is csak 1946 folyamán kifejtett közigazgatási elgondolás. A valóságos, demokratikusan választott testületek ellenőrzése alá rendelt, lépcsőzetesen két- vagy három fokozatú hivatalszervezet, amelynek nem az emberek igazgatása, hanem a társadalmi szükségletek ellátása a feladata.

Az 1950-ben létrejött Tanácsszervezetben ennek pontosan az ellenkezője valósult meg.

1945 első hónapjaiban a párt már csak a debreceni kormány hatókörében létezett. Szervezetek is alig voltak. A Kommunista és a Szociáldemokrata Párt kész szervezeti szabályok alapján szerveződtek. A Kisgazda Pártnak is volt valamiféle szervezeti formája.

A fővárosi központ létrejötte után az egymásról sem tudó laza szervezetek kaptak ugyan valami központi utasítást, de a párt fennállása alatt soha nem lett olyan fegyelmezett szervezet, amely vonakodás nélkül teljesítette volna a központi utasításokat. A központban is sok volt a vita, de még több a helyi szervezetekben.

A Pestről vagy a megyei központokból kiküldötteknek nem kevés vitában kellett meggyőzni a helyi szervezeteket egy-egy politikai lépés helyességéről.

A koalíciós együttműködés mind fent, mind lentebb számos napi taktikai kérdést vetett fel.

A pozíciókért való vetélkedés mindennapos volt, és napról-napra bebizonyosodott, hogy a Kommunista Párt – számbeli kisebbsége mellett is – a párt önállóságának minden jelét igyekszik elfojtani, az útítárs szerepénél többet nem hajlandó engedni.

Az ilyen megnyilvánulások, a parasztok elemi igazságérzetét módfelett borzolták, s emiatt a helyi szervezetek között a súrlódások mindennaposak voltak. Főleg Hajdú és Bihar megyében, ahol az 1945. évi választásokon a szavazatok aránya mind a két Munkáspártra adott szavazatok arányát meghaladta.

E két megyében és Szatmárban Bajcsy-Zsilinszky Endre paraszti öntudatra ébredt híveiből toborzott pártszervezetekre kezdetben sem illett a „fiókpárt” jelző.

Az sem tagadható, hogy a központi vezetés sohasem volt egységes! 1946 óta ősszel és a tavasszal megrendezett kongresszusokon hol elvi, hol taktikai kérdések miatt, mindig fenyegetett a pártszakadás.

Csak Veres Péter személyes tekintélye és a mögötte álló tiszántúli küldöttekből álló centrum – ez volt a többség – akadályozta meg a szakadást.

Kovács Imre 1947 februárjában kilépett a pártból, személy szerint elég sokan követték, de a centrum szilárd maradt, bár a tavaszi kongresszuson Veres Péter délelőtt és délután közel 6 órás beszéddel győzte meg a jelenlevőket a párt jövőjéről.

Ekkor már várható volt az új választás, és sürgetővé vált a program megfogalmazása is.

A *mezővárosi program 12 pontja* lényegében a népi irodalom legjobbjainak az időszereű pártpolitikai szintjére emelését fogalmazta meg, amely nem kevesebbet célzott meg, minthogy a parasztság, a kialakulóban levő szocialista rendszerben végre a népből, a nemzet egyenrangú tagja lehessen: „Még most sem mondhatjuk, hogy a nép az ország”, állapították meg 1947 tavaszára. Valójában még csak a nagybirtok gazdasági és politikai súlya szűnt meg. A paraszti-érdekvédelem kialakulásának még a körvonalai sem látszottak. A Népi Magyarország megvalósításához a parasztság spontán magyarságának tudatossá tétele útján lehetett volna eljutni, a népi írók által követelt nemzeti öntudathoz.

Ez azonban nem volt szívügye sem a polgárságnak, sem a munkásságot képviselő két Munkáspártnak. A polgárságot képviselő koalíciós és koalíción kívüli pártok érdektelensége, itt-ott ellenállása, érthető. De apróbb-nagyobb jelek árulkodnak arról, hogy a szoros együttműködést igénylő két Munkáspárt a Parasztpártot csupán alkalmilag felhasználható pártnak tekinti. A Kommunista Párt időnként még néhány kérdés megtárgyalásába

be is vonta, de a szociáldemokratákkal részletesebb pártközi értekezletre csak egy alkalommal került sor. A két párt között a viszony mindvégig tisztázatlan maradt, Kovács Imre szangvinikus természetéből következőleg a lekezelés megnyilvánulásaira minden esetben kevéssé diplomatikusan reagált. Rákosi haragját ezzel vonta magára. De voltak lényegbevágóbb ellentétek is. A forint stabilizációjakor Farkas Ferenc és Jócsik Lajos ellenvetéseit, a mezőgazdasági és ipari termékek árának megállapítása körül, az agrárrolló túl tágra nyitása miatt, a két Munkáspárt egyszerűen lesöpörte az asztalról.

A parasztpárti értelmiségiek majdnem minden szinten könnyen megkaphatták a „narodnyik” jelzőt.

A liberális városi polgárság sajtójában pedig gyakran előfordult az antiszemitizmus vádja. Veres Péter nem egyszer nyilvánosan is kénytelen volt kijelenteni, – „nem tehetünk róla, még a szegény zsidók sem jönnek közénk”.

A korszak két vicclapjában a parasztpárti politikusok leginkább olyan Göre Gábor-féle típusoknak voltak ábrázolva.

Az újjászerveződött földmunkás szövetség és az újonnan földhöz jutottak helyi szervezeteinek vezetőségéből a Parasztpártiakat, a Kommunista Párt céltudatosan kizárta, s tagnak is csak a pártba való belépés után vette fel. Főleg ott, ahol a parasztpárt számbelileg erős és vitát vállaló volt.

Végül is a Baloldali Blokk létrejötte után – több más ok mellett – ez robbantotta ki 1947 telén Kovács Imrével való válságot, amit a tavaszi kongresszuson Veres Péter tekintélyének teljes latbavetésével, pártszakadás nélkül még meg tudott akadályozni. Ebben segítségére volt a tiszántúli szervezetekből álló centrum is.

Az 1947 őszen lefolyt választás – ha nem is átütő sikerrel a pártnak a Tiszántúlon lényeges, a Duna-Tisza közén pedig jelentős erősödését bizonyította. A koalíciós válság azonban mindinkább érezhetővé vált, és 1948 első hónapjaiban már a két Munkáspárt egyesülése lényegében el is dőlt.

Veres Péter három hónap alatt megírja a *Paraszti jövődőt*, és március végén (1948) – a két párt egyesülése előtt – meg is jelenteti azt.

A *Paraszti jövődő* az egyéni kisparaszti gazdálkodás konzerválása, a paraszti életforma apoteozisa. Nagyon reális számvetés az agrárgazdálkodás egészének 1948 elején eleve megfogalmazott ideológiáktól mentes állapotáról, a mezőgazdálkodást meghatározó természeti, gazdasági és politikai tényezőiről.

Veres Péter ekkor már nem volt olyan naiv paraszt, hogy ne ismerte volna a sztálini agrárpolitika felépítését, legfeljebb a hozzávezető út mértéktelen áldozatairól nem volt tudomása.

De lehet egy másik magyarázat is. 1947 őszen-telén a két párt küszöbön álló egyesülése lényegében a koalíción belül a munkáspárti hegemoniát tette lehetővé. A Parasztpárt útitárs jellege még inkább nyilvánvalóvá vált. Viszont Veres Péter – ha nem is használta még ekkor ezt a kifejezést – népből, nemzetben gondolkodott –, s a nemzetet, a másodhegedűs szerepre kárhozottatott parasztsággal nem tudta elképzelni.

A harmadik szempont az, hogy nem volt szervezeteket ellenes, de az agrárszervezeteket önálló, autonóm, önkéntesen vállaló parasztok szervezetének gondolta. Mondogatta

is, a paraszti okosság előbb-utóbb felismeri a szervezetkezés előnyeit – a saját kárán is tanul –, de időt kell rá nekik hagyni.

A vihar – amely végül elsöpörte a Pártot – a saját pártfelekkel kezdődött. Erdei még mérsékelt hangon támadott, Darvas a jövődöbeli pozícióra sandítva, már a Kommunista Párttól kapott utasítások szerint. A kisebb-nagyobb támadásokra végül Rákosi tette fel a koronát 1948. augusztus 20-i beszédével. Ebben Veres Péter demokratikus meggyőződését nem vonta kétségbe, de véleménye szerint az irodalomban többet használ, mint a politikában.

A pártot jog szerint nem oszlatták fel soha, ténylegesen magától elolvadt, ámbar az új formációban, az újjászervezett függetlenségi frontban egyénenként a hűségnyilatkozatot letevők, statisztaként szerepet kaptak, a kriptokommunistákat felvették a pártba. Voltak, akik tagjelöltként várták, míg pozícióhoz jutottak.

A paraszttagok sorsa is eléggé változatosan alakult. Amíg lehetett, kitartottak az egyéni gazdálkodás mellett, sokan ott hagyták a földet, bányamunkásnak akkor kötéllel fogták az embereket. A szerveződő termelőszervezetekben is sokan gyanúsak maradtak, gyalog munkásnak felvették őket.

Az 1950–53. évek határozott parasztellenes politikája, párosulva a törvényen kívüli helyezéssel, elérte célját. 1956 napjaiban az azokat követő megtorlások aránytalan száma és súlyossága messze meghaladta a falvakban a ténylegesen elkövetett erőszakosságokat.

A *Petőfi Párt* megalakulása nem terjedt túl a főváros határán. A tiszántúli nagy szervezetek vezetői világosan látták, hogy a szovjet tankok befelé és nem kifelé igyekeznek...

Az ezután következő harminc év eredményeként a parasztság, mint történetileg kialakult társadalmi kategória véglegesen és visszavonhatatlanul megszűnt.

PARASZTPÁRTI HAGYOMÁNYOK¹

Alakulóban van az agrárérdekeket képviselő *Néppárt*, s mint hallom, ez a párt a parasztpárti hagyományok örökösének tekinti magát. Kétségtelenül *vannak ilyen hagyományok*, noha maga a Parasztpárt csupán néhány esztendeig élhetett és dolgozhatott olyan helyzetben, amikor egy politikai párt igazán képes arra, hogy kialakítsa a maga arculatát. Ezzel a sajátos politikai arcával annak idején *Bibó István* is számot vetett, tőle való a parasztpárt politikai hagyományainak és szellemiségének az a jellemzése, amelytől valószínűleg az agrárdemokratikus törekvések mai szószólói sem tekinthetnek el. *A Nemzeti Parasztpárt jellemzése* című – a *Szabad Szó* című lap 1947 január–májusi számaiban közreadott – cikksorozatában a többi között arról beszélt, hogy a magyar politikai élet tán legnagyobb konfliktusát nagy történelmi mulasztások és kudarcok forrását általában az okozta, hogy „a nemzet ügye és a társadalmi szabadság ügye” nem tudott „vitán kívül egyetlen üggyé lenni.” „Márpedig – tette hozzá ehhez a fájdalmas megállapításhoz – Európában csak azok a népek vitték és viszik valamire, amelyeknél ez meg tudott történni.”

Bibó véleménye szerint ennek a nemzeti tragédiákat is okozó érdekmegoszlásnak a feloldásán a Nemzeti Parasztpártnak kellett volna munkálkodnia. „A magyar politika, mind nyugtalanítóbb ellentéteiben – írja – a Parasztpárt az, amelynek eddig sem magyarságát, sem radikális demokratizmusát nem vonták komoly hitellel és komoly visszhanggal kétségbe.” A nemzeti és a szociális nézőpontok egyeztetése, összefogása ugyanakkor, szerinte, a párt elvi vezetésének tisztázását követelte meg. Nem a Parasztpárt „ideológiájának” kidolgozására gondolt, nézete szerint egy politikai pártnak nem kell „teljes világmagyarázatot” adnia. „De arra igenis megérett a helyzet – hangsúlyozta –, hogy a párt világosan kirajzolja a maga irányító gondolatainak az összességét, határozott feleletet adjon néhány kérdésre, melyet vele szemben kívülről felvetnek, és felmérje a mai valóságot a maga tennivalói szempontjából. Szocializmus és polgárosodás, magyarság és nemzet feletti kapcsolatok, forradalmiság és jövőre való átmenet: ezek azok a legfontosabb kérdések, melyekben világos, de nem dogmatikus, egyszerű, de nem szűk, politikai, de nem kétértelmű feleletekre van szükség.”

Mindezt írhatta volna ma is! Abban Bibónak kétségtelenül igaza volt, hogy a Parasztpárt sokat tehetett volna azért, hogy a „magyarság ügyét” és a „radikális demokratizmus” ügyét egyazon lobogó képviselője, más kérdés, hogy az a politikai játéktér, amelyben igen rövidre szabott történelmi szereplehetősége során mozognia kellett, milyen mértékben engedte ezt az érdekegyeztetést.

Bibó politikai karakterét tekintve egységesnek látta a koalíciós korszak Parasztpártját. Most, hosszú évtizedek múltán visszatekintve, ez a párt többféle arcot, nyugtalanító meg-

osztottságot mutat. Megosztottsága azoknak a történelmi kényszerűségeknek a következtében jött létre, amelyek a párt nemzeti és szociális feladatvállalásának kezdeti egységét megbontották, és így a pártot végső soron a politikai színtér elhagyására készítették. Azoknak, akik a jelenben megkísérlik a Parasztpárt új életre keltését, éppen ezért szembe kell nézniük a korábbi szellemi-politikai megosztottsággal, és el kell dönteniük, hogy a többféle parasztpárti hagyomány közül melyik az, amire mint örökségre egy működőképes politikai pártot alapozni lehet.

Elégé közismert, hogy a Nemzeti Parasztpárt, legalábbis az 1945-ös történelmi fordulat után, a maga szellemi és politikai arculatának kialakulásában két hagyományra támaszkodott: a magyar agrárszocializmus törekvéseire és a magyar radikalizmus gondolkörére. Az első hagyomány olyan személyiségektől eredt, mint *Várkonyi István*, *Szántó Kovács János* és *Achim András*, a másodikat olyanok képviselték, mint *Illyés Gyula*, *Bibó István*, *Kovács Imre*, valamint *Veres Péter*, aki saját személyében – mondhatnám: jelképes módon is – tanúsította a kétféle politikai hagyomány összeforrottságát.

Maga Illyés Gyula is ennek a kétféle hagyománynak a természetes közösségét vallotta. Mindig e kettős szellemi örökség kötésében gondolkodott: a földmunkásmozgalmakból táplálkozó magyar agrárdemokrácia és az európai eszmék vonzásában fejlődő nemzeti radikalizmus együttesen szabták meg azt az eszmei panorámát, amely írásaiból kirajzolódik. „Pártban nem tudnék megmaradni semmiféleképpen, de boldog otthoniassággal állnék e megindítóan bölcs és hős férfiak sorába, a fiakéba! – írta a századforduló földmunkás-mozgalmainak vezetőiről. – Egyik kezemben az ő jobbjukat fogom, úgy, hogy közben a másikkal egy perce se ereszténém el Pascalét, mindazokét, akik tekintetüket rád vetették, oh változásaidban, kanyargásaidban is mindig egyirányú justice éternelle!”

A Parasztpárt így eleve két nagy és nemes hagyomány birtokában tájékozódott a politikai életben, s alakította ki saját arculatát. A két hagyomány *Illyésnél*, *Kovács Imrénél* és *Bibónál* szerves egységét alkotott, a párton belül mégis meglehetősen szenvedélyes viták folytak arról, hogy a parasztpárt „osztálypárt” vagy „néppárt” legyen. (Az előbbi kívánságot *Erdei Ferenc*, *Darvas József* vagy *Nánási László*, az utóbbit *Kovács Imre*, *Bibó István* és *Farkas Ferenc*, illetve általában a párt értelmiségi szárnya képviselte.) Ezt a belső vitát erősítette az az újabb párton belüli konfliktus, amely a parasztpárti autonómia és a kommunista párttal kötött stratégiai szövetség hívei között alakult ki.

Kovács Imre, a párt főtitkára, a parasztképviselők nagy része, így *Hegyesi János*, *Mikita István*, *Sz. Szabó Pál*, illetve az értelmiségi vezetők, így *Illyés Gyula*, *Farkas Ferenc*, *Németh László*, *Tamási Áron*, *Keresztury Dezső*, *Jócsik Lajos* és *Molnár József*, a budapesti szervezőt titkára azt kívánták, hogy a Nemzeti Parasztpárt önálló politikát folytasson, és nemcsak a Kisgazda Párttal, hanem a Mukáspártokkal szemben is őrizze meg függetlenségét. Ezzel szemben *Erdei Ferenc*, *Darvas József*, néhány parasztképviselő, mint *Nánási László* és *Gém Ferenc*, valamint a párt ifjúsági vezetői, köztük *Gosztonyi János* és *Szűcs Ferenc* mindenképpen azon voltak, hogy a Parasztpárt a Kommunista Párttal együtt vegyen részt a koalíciós politika harcaiban, s autonómiáját a kommunistákkal kötött stratégiai szövetség érdekeinek rendje alá.

Ez a belső konfliktus már az 1946 márciusi nagyválasztmányi ülésen pártszakadással fe-

¹ Pomogáts Béla: Parasztpárti hagyományok, Magyar Nemzet, 1989. április 15

nyezetett, és csak Veres Péter pártelnök személyes tekintélye, valamint taktikai érzéke akadályozta meg azt, hogy a két frakció nyilvánosan szakítson egymással. A korszak tanúi szerint még a pártelnök erőfeszítéseinél is nagyobb súllyal esett a latba az, hogy Szviridov altábornagy, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság alelnöke személyes üzenetben fenyegette meg az „autonomista” frakciót. A párton belüli bomlást ennek ellenére sem lehetett megállítani, s a Kovács Imre és Révai József között „a magyar demokrácia válságáról” 1946 végén kirobbant vita, illetve a Magyar Közösség ellen lefolytatott kirakatper, amely Kovács Béla kisgazdapárti főtitkár elhurcolásához vezetett, véglegesen a hatalom perifériájára szorította a parasztpárti vezetést. Kovács Imre lemondott tisztségéről, kilépett a párthól s nemsokára emigrációba vonult, de hátat fordított a politikai életnek a parasztképviselők és a parasztpárti értelmiség nagy része is.

A vezetést az Erdei-Darvas-csoport vette át, amely már akkor „*kriptokommunista*” hírből állt, ők azután a Parasztpártot egyszerűen a Rákosi-féle pártvezetés „*társutasává*” és tartalékává tették. Végül *A paraszti jövő* című könyvének politikai elutasítása után Veres Péter is felhagyott a cselekvő politikával, s az irodalmi életbe vonult vissza, Erdei és Darvas pedig Rákosi Mátyás miniszterei lettek.

A Nemzeti Parasztpártnak három hagyománya van ezek szerint: a parasztképviselők egy része által reprezentált *agrárszocialista földmunkásmozgalom*, a népi értelmiség által képviselt „*nemzeti radikalizmus*” és az Erdei-Darvas-csoport tevékenységét fémjelző „*társutas*” politika. A földmunkásmozgalom szellemi öröksége ma már csupán történelmi hagyatékként jelent: a mai magyar társadalomban nincsenek valóságos alapjai, az agrárszocialisták hagyatéka még a politikai nosztalgiák körében sem kap szerepet. A „*társutas*” politikai hagyományt nemigen érdemes újjáéleszteni: végül is ez a politika tette tönkre a Parasztpártot és csak segített abban, hogy a magyar politikai kultúra a sztálinista diktatúra martaléka legyen. A jelenben, szerintem, még a kommunista mozgalomnak sem volna hasznos, hogy egy parasztpárti szerveződés a „*kripto-kommunisták*” kezébe kerüljön. Úgy hiszem, az egyetlen életképes politikai örökség a „*nemzeti radikalizmusé*”, amelyet első sorban Bibó István, Kovács Imre, Illyés Gyula és Németh László munkássága képviseli. Ez az a hagyomány, amelyet a jelenben bármely parasztpárti szerveződésnek, mozgalomnak fel kell vállalnia.

/Magyar Nemzet, 1989. április 15./

NEMZETGYŰLÉSI BESZÉDEI

A nemzetgyűlés 5. ülése

1945. évi december hó 5-én, szerdán,
Nagy Ferenc és Kossa István elnöklése alatt.

Tárgyai:

	Oldal
Elnöki előterjesztések	183
Többszörös mandátumokról való lemondás és pótképviselők behívásának bejelentése	183
Az igazságügyminiszter beterjesztette az államhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslatot	193
A kormány programja feletti vita.	
Hozzászóltak: Faragó László (szd)	184
Kovács Imre (pp)	146
Bölköni György (pk)	165
A legközelebbi ülés idejének és napirendjének megállapítása	174

A kormány részéről jelen voltak: Tildy Zoltán miniszterelnök, Antall József újjáépítési miniszter, Balla Antal tájékoztatási miniszter, Bán Antal iparügyi miniszter, Bárányos Károly közellátási miniszter, Dobi István államminiszter, Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter, Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter, Kovács Béla földművelésügyi miniszter, Nagy Imre belügyminiszter, Rákosi Mátyás államminiszter, Rónai Sándor kereskedelem- és szövetkezeti miniszter, Ries István igazságügyminiszter, Szakasits Árpád államminiszter és Tombor Jenő honvédelmi miniszter.

(Az ülés délelőtt 10 óra 31 perckor kezdődött.)

(Az elnöki széket Nagy Ferenc foglalja el.)

Elnök: Az ülést megnyitom.

A mai ülés jegyzőkönyvének vezetésére Szántó Vezekényi István, az egyéb jegyzői teendőik végzésére pedig Gyurkovits Károly jegyző urakat kérem fel.

Bejelentem a t. Nemzetgyűlésnek, hogy Keresztos Mihály, a csongrád- és csanádvarmegyei választókerületben megválasztott képviselő, továbbá Németh Sándor és Acsay Imre, a pest-pilis-solt-kiskún- és bács-bodrogvármegyei választókerületben megválasztott pótképviselők mandátumokról lemondottak. Az 1945. VIII. te. 77. §-ában foglalt rendelkezések alapján a lemondás folytan megüresedett helyekre Oláh Mihály és Losonczy Géza soron következő pótképviselőket behívtam.

A nemzetgyűlés a bejelentést tudomásul veszi.

Az igazságügyminiszter úr kíván szólni.

Ries István igazságügyminiszter: T. Nemzetgyűlés! Tisztelettel benyújtom az államhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslatot és kérem a t. Nemzetgyűlést, hogy méltóztassék azt a közjogi bizottsághoz utasítani azzal, hogy jelentését a legközelebbi ülésen terjessze be.

Elnök: Elfogadja a t. Ház az igazságügyminiszter úr előterjesztését? (Igen.) Ha igen, akkor elfogadottnak jelentem ki.

Napirend szerint következik a kormány programja feletti vita. Szólásra következik Faragó László képviselő úr.

Faragó László (szd): Tisztelt Nemzetgyűlés! (Halljuk! Halljuk!) Előtte szökött Révai József t. képviselőtársam beszédében, amelynek jóformán minden tézisének magamévá tenni szerencsém van, előjáróban — és beszéde folyamán több ízben is — hangsúlyozta, hogy az őszinteség jegyében kívánja elmondandóit elmondani. Ehhez a magam részéről is csatlakozom, mert ha valamire szükség van ebben a közéletben, akkor őszinteségre van szükség 25 év „őszintétlensége” után.

25 éven keresztül őszintétlen volt a magyar közélet. Kereszténynek mondotta magát, holott csak antiszemita volt, nemzetinek mondotta magát, holott a nemzeti alapon a középosztály a bürokrácia hatalmi igényeinek kielégítését értette; irredentát csinált és szolgabírói állásokra spekulált, egy nagy rablási hadjárat volt az, ami ezt az egész 25 esztendőket jellemezte. (Úgy van! Úgy van!) És ha mi ennek a 25 esztendőnek a végén most már egy vonalat húzunk, akkor valóban azt kell mondanunk, hogy az őszinteség jegyében és alare nélkül akarunk itt állni, mert az álarcos játéknak többé a magyar politikában, a magyar közéletben helye nincsen. (Taps a szociáldemokratapárt, a kommunistapárt soraiban és a kisgazdapárt egyrészén.)

És mert ezt álljuk és ezt vállaljuk, előre kell bocsátanom azt, hogy minden fenntartás,

küntörfalazás és mellőbeszélés nélkül marxista párt vagyunk, amiből a mi részünkre két dolgot követelnek. Egyik az, hogy a marxista világszemlélet alapján állunk, a másik pedig az, hogy a tőke és a munka harcában a munka mellett foglalunk állást. (Taps a szociáldemokratapárt és a kommunistapárt oldalán.)

Ha ennek előrebocsátása után mégis azt kérdezi tőlünk valaki: miért van az, hogy adott pillanatban a tőkés világrend alapján veszünk részt a kormányzatban, akkor erre kettős a felelet. Az egyik az, hogy a tiszta választások eredménye azt mutatta, hogy a mi pártunk a másik munkaspárttal együtt nem reprezentálja még az ország többségét, következésképpen le kell vonni az ország többsége álláspontjának következtetéseit, a másik az, hogy romok vannak, amelyeket újjá kell építeni, és e romok újjáépítése után kerülhet csak sor a mi új világunk megalkotására.

T. Ház! Nem akarom azt mondani, — és tévedés volna, ha azt mondanák, s ez az egyebeként, amivel 25 éven keresztül állandóan vádoltak minket — hogy a materializmus nem jelent egyúttal erkölcsi követelményeket is: a legmesszebbmenően jelent erkölcsi követelményeket, és a mi pártunknak a gazdasági követelményeken kívül igen súlyos és igen szigorú erkölcsi követelményei vannak.

T. Nemzetgyűlés! Fel kell vetnem a kérdést, hogy milyen ma az ország gazdasági helyzete és ha ezt felvetem, akkor abból kell kiindulnom, hogy milyen volt az ország gazdasági helyzete 1944 év decemberében vagy 1945 januárjában, amikor a Vörös Hadsereg jóvoltából visszakapta az ország a szabadságát és függetlenségét.

De mielőtt ezt a kérdést taglalnók, tartozunk egy megállapítással. Tartozunk azzal a megállapítással, hogy a munkaspártok érdeme az, hogy 25 éves szakadatlan ellenforradalom, öt-éves náciizmus és az egyéves német megszállás ellenére itt nem a nép ítél, hanem népbíróság elé kerülnek a bűnösök, hogy itt nem folyt vér, hanem megkezdődött az alkotó és termelő munka; a munkaspártok érdeme az, hogy anélkül tudtuk likvidálni az elrothadt és elzúllott rendszert, hogy bűnösök és ártatlanok vére festette volna pirosra a kövezetet. A történelem számára ezt meg kell állapítanom, és meg kell állapítanom azt is, hogy tovább is fegyvermeztelen akarnak a munkaspártok — és akar az én pártom, a szociáldemokratapárt — ennek az országnak felépítésében közreműködni.

T. Nemzetgyűlés! Háború után voltunk egy olyan háború után, amelyet a magyar uralgó osztály, a magyar bürokrácia, a magyar szoldatszka a maga céljaiért a magyar nép ellen vívott. Fosztagatás után voltunk, amelyeket a németek és a nyilasok olyan alaposan végzetek, hogy ettől nyög még ma is az egész gazdasági élet. Amikor elindultunk, ezekből a negatívumokból kellett februárban elindulnunk. A mezőgazdaság, amelynek ügyeiről itt ebben a Házban, ebben a vitában immár ismételtelen szölgtek, olyan állapotban volt, hogy — minden igazságszágtól, minden mezőgazdasági géptől, minden segédeszköztől, minden anyagtól megfosztva — valóban a tíz körmükkel fogtak hozzá az emberek a föld megműveléséhez. Az iparban, amelynek ügyeit valamivel közelebből ismerem, a gyárak lebombázása, a gépek elrablása, a munkások lerongyolódása, a nyersanyag és az energia hiánya olyan állapotokat teremtetett, hogy azok, akik a békebeli gazdálko-

dás törvényszerűségeivel és követelményeivel tisztában voltak, azt keresték és kérdezték: lehet-e ezek után valamit építeni, van-e valami reményesség arra, hogy ez az ipar valaha lábra fog állni?

A kereskedelem apparátusa teljesen felhomlott, zárt üzlethelyiségek, kirabolt raktárak voltak. Az új fiúk, akik a kereskedelem pozícióját megszálalták, a könnyű rablás végét érezvén, abbahagyták úgynevezett kereskedői tevékenységüket. Nem volt senki, aki a termelőtől a fogyasztóhoz juttassa a javakat, a kapuk alatt keletkeztek egyes kis úgynevezett boltok, amelyek idővel kinyitottak, és ami volt, azt a közönség rendelkezésére bocsátották. A hitelélet szűnietelt a maga teljes egészében. A bankok helyén ott búslakodott néhány íróasztal; pénzkészlet, írományok, akták emberek nélkül; teljes rom és teljes tanácstalanság.

Es mindezekhez járult az állami apparátus teljes csődje. Elmenekültek a régiak és nem voltak itt az újak. Szűnietelt a bürokrácia, amely a 25 esztendőnek annyi bűnéért első sorban tartozik felelősséggel. (Ügy van! a szociáldemokratapárt oldalán.)

S ha most majdnem egy esztendő, mondjuk, pontosan tíz hónap után mérleget csinálunk, hogy mit haladt és mit fejlődött ez a magyar demokrácia tíz hónap alatt, akkor azt kell mondanunk, hogy a mezőgazdaságról — ha nem is kielégítő — mindenesetre örömdetes híreket hallottunk.

Azt hallottuk, hogy a régi és az új gazdák a legnagyobb erőfeszítéssel igyekeznek azon, hogy eleget tegyenek termelő kötelezettségüknek, ami köteleesség és nem jog, mert a föld kötelezettséget jelent, a megművelés kötelezettségét; azt látjuk, hogy az ipar munkásai hősiességgel igyekeznek azon, hogy a termelő apparátust nemcsak megindítsák, hanem tovább fejlesszék; a legnagyobb nehézségek árán szorgoskodnak a nagyüzemek dolgozói és követnek el emberfeletti azért, hogy javakkal végre ez az ország el legyen látva. Azt látjuk, hogy a bányászokban is megindult a munka, visszacsusszakkal, zökkenőkkel, bajokkal, amelyek tárgyiak, anyagiak és személyiek, de amelyek ellenére mégis történik ott valami. A hitelélet a maga módján már nemcsak elkezdődött, hanem azt lehet mondani, hogy teljes apparátusával dolgozik és az állami apparátus jól-rosszul, — legyünk őszinték, inkább rosszul, mint jól — (Ügy van! a kisgazdapárt oldalán.) de döcög és megpróbálja valamilyen módon adminisztrálni azt, ami van és kapható.

Ezek azok a pozitív eredményei annak, amit az elmúlt tíz hónap felmutatott. Szólnom kell az őszinteség nevében — amire az előbb kötelezettséget vállaltam — a negatívumokról is. Meg kell mondanom, igen t. Nemzetgyűlés, hogy élelmiszerellátásunk egyáltalán nem felel meg a minimális követelményeknek sem. A Magyar Gazdaságkutató Intézet statisztikájából kiderül, hogy a legalacsonyabb jegyes rációt kalorikus értékben Magyarországon lehet biztosítani és tudjuk azt, hogy ez a jegyes ráció sem jut el mindig azok kezéhez, akiket megillet; tudjuk, hogy forgalmi, beszállítási és elosztási nehézségek és rendetlenségek egyaránt vannak.

Azt mondtam az előbb, hogy a mezőgazdaságról örömdetes híreink vannak. Ezek az örömdetes híreink azonban nem jelentik azt, mintha minden megtörtént volna abban az

irányban, hogy minden megművelhető föld valóban meg is műveltesse, mert igenis vannak még paragon heverő földek, nagyrészen az állati erő és a mezőgazdasági szerszámok hiánya folytán, de itt-ott kapunk olyan jelentéseket és értesítéseket is, hogy nem mindenki van tudatában annak, hogy a földosztás és a földhözjuttatás a föld megművelésének kötelezettséget is jelenti. Vannak egyesek és vannak egyesek foltok és vidékek, ahol az emberek úgy gondolják, úgy érzik, hogy ezt az ideiglenességet egy ideiglenes gazdálkodásra, készletfelhasználásra, az épületek lebontására, stb. kell felhasználni. (Ügy van! a kisgazdapárt oldalán.)

Ez rendkívül szomorú tünet két okból is. Ez azt bizonyítja egyfelől, hogy vannak paraszti rétegek, amelyek ennek a földreformtörvénynek a tartósságában nem bíznak. Ha az ellenforradalom nem bízik bennük, ha a kisajátított nagybirtok nem bízik bennük, azt meg tudom a saját osztályszempontjából érteni: ha mása nincs, legalább a vígasztalása maradjon meg. Ha azonban a paraszti réteg, vagy annak egy része az, amely ilyen bizalmatlansággal viseltetik, ez kinos és keserves dolog és arra mutat, hogy parasztságunk nevelése terén vannak olyan hibák és fogyatékok, amelyeknek pótlása ennek a demokráciának elsőleges feladata kell, hogy legyen.

Az iparban is vannak olyan kérdések, amelyeket nem tekinthetünk egészen rendhagyóknak. Vannak olyan jelenségek, amelyek arra mutatnak, hogy az ipari termelésben is mutatkozik egy kivárássos spekulatív elem, mutatkozik egy olyan elgondolás, amely azt mondja, hogy nem kell mindent beleadni ebbe a termelésbe, várni kell és ki kell bűjtölni a jobb lehetőségeket és a jobb időket. Ezzel szemben nekünk az a véleményünk, — és nem lehet más véleményünk, mint az — hogy ha van a maximumon felüli lehetőség, akkor ezen a maximumon felüli lehetőségen kell dolgozni és termelni ahhoz, hogy az ország ügyeit annyira, amennyire rendbe tudjuk hozni.

A bányászat terén mutatkozó súlyos bajokra minden oldalról rámutattak a Ház szónokai. Legyen szabad nekem ehhez hozzátennem még azt, hogy a bányászat területén igenis szükség van a legnagyobb mértékben és legerélyesebben a munkafegyverre; igenis, szükség van arra is, hogy e munkafegyver feltételeit megteremtjük, és ha mind a feltételeket, mind a munkafegyvert megteremtettük, akkor e téren is sikerül az akadályokat leküzdeni.

A hitellet terén első sorban a pengő bajairól kell szólnom, amelyek napról-napra nehezebbek lesznek és amelyekről lesznek bátor majd részletesen is egyet-mást mondani.

Az állami apparátus sem az, aminek lennie kellene. Az állami apparátus, amint erre Réval igen t. képviselőtársam rámutatott, telve van még reakciós szabotőr elemekkel. En kétféle szabotázsról tudok az állami apparátusban, amelyet kitűnően ismerek. Az egyik a politikai szabotázs, a másik a minden politikai előjel nélküli munkaszabotázs. Az állami apparátus hozzá van szokva ahhoz, hogy el legyen foglalva, de lehetőleg ne dolgozzék; az állami apparátus szokva van ahhoz, hogy munkáját félkészel, aktafeletteliséssel intézze el. Ha tehát azt mondjuk, hogy változtatni kell az állami bürokrácián, akkor nemcsak a politikai szellemén, de a munkaszellemén is változtatni kell; változ-

tatni kell olyan mértékben, hogy a jogkereső közönség azt érezze: ez az állami hivatal: őt szolgálja és nem ő a szolgálja az állami bürokráciának.

Ha szabad volt nekem megjelölnöm a bajokat, akkor legyen szabad megjelölnöm az orvoszereket is, hozzátevé, hogy nem vállalkozom — és senki felelősséggel nem vállalkozhatik — csodaszerek propagálására; hozzátevé, hogy nem állítom, — és senki felelősséggel nem állíthatja — hogy máriól-holnapra lehetséges eredményeket elérni, de apró részleterményekből tevődnek össze azután olyan sikerek és olyan lehetőségek, amelyek egy nagyobb időszak végére tekintve, valóban haladást jelentenek.

Az első, amiben segítségre szükség van, az ellátás kérdése. Természetes az, hogy csak azt lehet elosztani, ami van; természetes az, hogy csak azt lehet szétosztani, amit előteremteni lehet. És amennyire ellenséges vagyok a persze-kucios módszereknek, amelyek nem férnek össze a demokráciával, annyira vallom azt, hogy ott, ahol a beszállítás terén késedelem, rosszindulat, hanyagság, kapzsiság mutatkozik, az államhatalomnak a maga teljes súlyával fel kell lépnie és biztosítania kell azt, hogy a város dolgozóit, az ipari üzemek dolgozóit, a falu nincstelenjeit megfelelő ellátásban részesíthessék. (Ügy van! Ügy van!)

Azt mondtuk és azt hirdettük, hogy azé a föld, aki megműveli; azé nem lehet a föld, aki nem műveli meg! (Ügy van! Ügy van! a kisgazdapárt oldalán.) A föld monopólium, más mint egy üzlet. Egy üzletben a saját számlámra kereskedem vagy nem kereskedem: a földön nem termelné, annyit jelent, mint minden dolgozót, az ország minden lakosát sújtani. Ezt pedig az ország nem engedheti meg. (Alta-lános taps.)

Az ipar kérdésében emlékeztetnem kell a t. Házat arra, hogy amióta a szociáldemokrácia megvan, az egész ellenforradalmi korszakban — és közvetlenül a németek bejövetele előtt is, majd a felszabadulás után is — a szociáldemokratapárt volt az első Takács Ferenc képviselőtársam akkori miniszter felszólalásával, aki felvetette a bányák és az elektromos üzemek nacionalizálásának a kérdését. (Taps a szociáldemokratapárt és a kommunistapárt oldalán.)

Itt most mindjárt szeretnék tisztázni helyzetet: teremteni minden félreértéssel és minden olyan törekvéssel szemben, amely ezt a nacionalizálást elalkudni, ocsóbbítani, egyszerűbbé tenni szeretné. Nem arról van szó, hogy a terráriumot kisajátítsuk; nem arról van szó, hogy részvényeket birtokba jussunk, — arról van szó, hogy az üzemekre tegyük rá a kezünket és az államostott szénbányák termeljenek a közösség számára. (Taps a szociáldemokratapárt és a kommunistapárt oldalán, szörványosan a kisgazdapárt soraiban.)

Miért mondjuk ezt és miért kívánjuk ezt, t. Nemzetgyűlés? Mit várunk tőle? Azt várjuk-e, hogy katasztrófális szénhelyzetünk és energiazárlatunk egyik napról a másikra meg fog javulni? Azt várjuk-e tőle, hogy bányamunkásaink helyzete egyik napról a másikra meg fog változni?

Mégegyszer mondom, szocialisták vagyunk és nem messianisták, következésképp a realitások keretében mozgunk: azt várjuk tőle, hogy egyenletes lesz a termelés, — azt várjuk tőle, hogy konjunktúrahullámok többé nem fogják a bányák sorsát befolyásolni, — azt várjuk

tőle, hogy nem lesznek többé olyan időszakok, amikor a magyar bányamunkásság elitje Belgiumba és Franciaországba kénytelen falunkint kivándorolni azért, hogy megélhessen. »Bodenstándig«-gé⁷⁶ akarjuk tenni a magyar bányamunkásságot: azt akarjuk, hogy kenyere a magyar bányáiparban állandóan biztosítva legyen, és azt is akarjuk, hogy ezek az energia-termelő üzemek, amelyek kulcspozíciót jelentenek az iparban, amelyeknek jól vagy rosszul funkcionálásán keresztül az ipari életet és ezen keresztül a gazdasági életet meg lehet bénítani, ne lehessenek többé politikai játékszerei a kapitalista reakciónak; ne lehessenek többé ezeket az iparokat és üzemeket egy politikai rendszer szolgálatába állítani; ne fordulhasson többé elő, hogy a liberális kapitalizmus átjuttassa ezt a kevésbé liberális bürokratizmus kezére és bürokráciából a Gömbös-korszakon keresztül ezek a kulcsiparok és kulcsintézmények a reakció szolgálatába szegődjenek.

Beszélnünk kell ennek a nacionalizálásnak formájáról is. Nem arról van szó, hogy az állami bürokrácia közvetlenül vezesse az üzemeket; nem arról van szó, hogy egy minisztériumi ügyosztályt kreáljanak, amely bányát igazgat: kommercializált üzemekről van szó, amelyeknek jó példáját adják a városi üzemek, amelyek az adott rendkívüli helyzettől eltekintve, igen kitűnően fungálnak.

Most azonban fel kell vetnünk, t. Nemzetgyűlés, ezzel kapcsolatban az egész nacionalizálási kérdést is; fel kell vetni azért, mert nem arról van szó, hogy mi kiragadtuk tetszőlegesen a bányák és az elektromos művek nacionalizálását, és több mondanivalónk ehhez a kérdéshez nincs; mi egy tervszerű és átgondolt program alapján állunk, amelynek részleteit még a mártírhalált halt Mókus Illes⁷⁷ elvtársunkkal beszéljük meg annakidején és átmondjuk lényegét a következő: nacionalizálni kell a monopóliumokat! A föld hozama, a bányatermék: monopólium, az elektromos energia: monopólium. Ez a monopólium magánkézből nem maradhat. Erős állami felügyelet alá kell helyezni a kulcsiparokat, azokat az iparokat, amelyeknek jól vagy rosszul való fungálásán múlik az, hogy a magyar gazdasági apparátus funkcionál-e, avagy sem. Erős és éles szociálpolitikai felügyeletet kell gyakorolni a könnyű iparok felett azért, mert a könnyű iparok dolgozóinak ellátása ugyanolyan szívügye kell legyen a szociáldemokráciának, ugyanolyan szívügye kell legyen a munkáspártoknak és az egész koalíciónak, mint a nehéziparok munkásságáé.

Végül marad egy szabad szektor, azoké az iparoké, amelyekről semmi egyebet nem igényelünk, mint azt, hogy mindazokat a rendszabályokat, amelyeket az állam a dolgozók érdekében, a termelés érdekében, a javak egyenlő elosztása érdekében előír, pontosan megtartsa.

Itt ebben a vonatkozásban kell szólni a magyar demokrácia egyik legjelentősebb instrumentumáról, az üzemi bizottságokról. Az üzemi bizottságokkal kapcsolatban folyik egy bizonyos agitáció. Ráműtötték egyik-másik ügyetlenségre, mellényúlásra, és ezzel az üzemi bizottsági intézményt akarják diszkreditálni. Múltotassék tudomásul venni, hogy mindaddig, míg a munkáspártoknak a hatalomban valamennyi részük van, az üzemi bizottságok intézményéhez hozzányúlni nem lehet. (*Taps a kommunista- és a szociáldemokratapárt soraiban.*) Az üzemi bizottságokat csak fejleszteni lehet, de

visszafejleszteni nem. (*Taps a kommunista- és a szociáldemokratapárt oldalán.*) Ez nem azt jelenti, hogy nem ismerjük az üzemi bizottságok hibáit. Tudjuk nagyon jól, hogy vannak ilyen hibái és ha negatív akarok rámutatni, akkor azt kell kérdeznem: mi az igényünk az üzemi bizottságoktól? Az egyik az, hogy ne tekintsék magukat pusztán jóléti bizottságoknak, amelyeknek az a céljuk, hogy a krumppli beszerzése és a bakancselosztás körül tevékenykedjenek, ne okvetellenkedjenek az üzem vezetésében, hanem vegyenek abban tevélegesen részt s főleg és elsősorban őrizzék meg a maguk erkölcsi intaktságát minden megvesztegetési és korrumpálási kísérlettel szemben. (*Taps a szociáldemokratapárt soraiban.*) nyilvánuljon az akár előléptetési, akár más tendenciában.

Mi akkor, amikor a mi embereinket az üzemi bizottságokba küldjük, pionirokat küldünk, akiknek nevünkben, erkölcsi tőkéjükkel kell helytállniuk a munkáosztály előtt. (*Helyeslés és taps a kommunista- és a szociáldemokratapárt soraiban.*) Az üzemek munkásságának egyik igen hatékony segítője a revizori intézmény, amely az üzemi bizottságoknak segítségére van és lehetővé teszi, hogy belenézzenek a vállalat ügyvitelébe.

Az előbb bátor voltam válaszolni azt, hogy milyen szektorokban és milyen módon kívánjuk a nacionalizálást. Legyen szabad ezt kiegészítenem. Ha egy nagyvállalatnál közérdekeltelenségek jelennek meg, ha szembehelyezkedést látunk azokkal az elvekkel, amelyeket mi itt ebben a demokráciában kimunkáltunk, ha egy nagyvállalatnál azt látjuk, hogy idegen tendenciákra történik az, ami történik, akkor ott jönnie kell a nacionalizálásnak, mint az egyetlen garanciának arra, hogy az a nagyvállalat visszanyerje a maga rendeltetését.

Természetesen nemcsak nacionalizálási problémája van az iparnak, van racionalizálási problémája is. Ez azt jelenti, hogy a mi helyzettünkben, akkor, amikor a pillanatnyi árnyékoság már meg fog szűnni, az iparnak egyes elavult apparátusait tovább nem fűgálhatunk, szükség lesz összevonásra, racionalizálásra; erre kényszerít bennünket az ország megcsontosultsága, erre kényszerít minket a géphány, amelynek reprodukálására ugyanúgy kell idő, mint ahogy az állatállomány reprodukálására megfelelő idő kell, erre kényszerít minket a nyersanyaghiány és az is, hogy végre el kell indulnunk komolyan, nem úgy, mint az ellenforradalom idején csinálták, a standardizálás és a tipizálás útján, el kell indulnunk végre a tömegprodukción az az útján, amely egyedül lehetősége annak, hogy megfelelő javakat megfelelő mennyiségben tudjunk a tömegek rendelkezésére bocsátani.

Mindez a tervgazdálkodás problémája. Legyen szabad itt ugyancsak pártom nevében kijelentnem: a leghatározottabban ragaszkodunk ahhoz, hogy a jelenlegi anarchikus gazdálkodás helyébe a tervgazdálkodás lépjen, ismerünk kell a termelést és ismernünk kell a fogyasztást minden szükségletét és ezt a kettőt tudnunk kell megfelelő összhangba hozni.

Legyen szabad itt egy kis exkurziót tennem s megkérdeznem, melyik az a gyárvezető típus, amelyik alkalmas a tervgazdálkodásra? Vajon a technikus vezető-e, vagy pedig a fezőrvezető, aki az üzleti lehetőségeket nézi akkor, amikor termel? A csak technikus nem jó gyárvezető, a

csak fezőr rossz gyárvezető. Nekünk egészséges szintézist kell teremtenünk a kereskedő-technikus összetételével, új műszaki kiképzésre van szükségünk, olyan mérnöki karra, amely azokat a feladatokat, amelyeket ma az ipar vezetése jelent, valóban ki is tudja elégíteni.

A bányászat terén meg kell oldani a termelés kérdését. A szociáldemokratapárt, bár o munkásság egyrésze az ő soraiba tartozik, egyáltalán nem fogja és nem hajlandó eltűnni semmiféle szabotázsra még a látszatát sem, mert elsősorban a saját embereitől követeli meg azt, hogy helytálljanak a legmeheszebbmenő módon. A bányamunkás munkája nem könnyű. A bányász munkája veszélyes munka. A bányamunkás talán a legnehezebb helyzetben van és a bányamunkásság furesa kategória. Csak félig szakadt el a földtől, félig tartozik az iparhoz, fluktuál a föld és az ipar között és ez a magyarázata egész lelkeségének is. A bányamunkássággal szemben csak egy álláspont lehetséges: mindent megadni nekik, amire szükségük van. (*Taps a kommunista- és a szociáldemokratapárt soraiban.*) és mindent követelni tőlük, amire a közösségnek szüksége van. (*Taps a kommunista- és a szociáldemokratapárt oldalán.*) Ez etikai szempont s ha ezt konzekvensen érvényesítjük, akkor a bányákkal kapcsolatban jelentkező bajok csökkenni fognak.

Szólnom kell a hiteléletéről is. Ma egy meglehetősen túlburjánzott, túlméretezett hitelélet állunk szemben, óriási rezsikál, amelyeket valahogyan meg kell keresni és ezen keresztül olyan üzletpolitikával, amely ezeknek a rezsiknek megkeresését forszírozza. A hitelélet egyszerűsítése és a hiteléletnek fokozott állami ellenőrzés és felügyelet alá való helyezése elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy ezen a téren rend legyen. Ma kétségkívül megvan a hiteléletben az a tendencia, hogy a közültre támaszkodjék és hiányzó bevételait a közültre igyekezzék pótolni. Erre a tendenciára lehet azt mondani, hogy helyes vagy helytelen, de ennek a tendenciának ára van és ez az, hogy a hitelélet viszont a legmeheszebbmenő mértékben alkalmazkodjék azokhoz a következményekhez, amelyeket az egész gazdasági élet szempontjából felállítottunk. A kereskedelem terén tényleg olyan túlburjánzás van, mint amilyenről a miniszterelnök úr exproziója szólt. Ez a túlburjánzás azonban 1939 és 1944 között keletkezett; az új »honfoglalás« idején, a Brinzyek textiltengedélye idején⁷⁸ akkor, amikor miniszterialás uraknak különböző családtagjai, barátai és ismerősei derűre-borura váltották ki az iparengedélyeket azért, mert nem kellett egyebet tenni, mint kiutalást kapni, elmenni a gyárba, lefizetni azt az összeget, amit nem is ők fizetnek le, hanem már a vevők, a szomszéd ház ajtajában állott a kiskocsi, rátették az öt véget, vitték tovább és az illető úr úgy érezte, hogy kereskedői tevékenységet fejtett ki. Ezt a kereskedelmet valóban el kell törölni a föld színéről. (*Taps a Ház minden oldalán.*) Erre a kereskedelemre semmiféle szükség nincs és ha az iparigazolványok revíziójáról beszélünk, akkor beszéljünk az 1939 és 1944 között kiadott iparigazolványok revíziójáról is. (*Taps a szociáldemokratapárt soraiban.*)

És beszéljünk valamit a szövetkezetekről is. A szocialisták nem lehetnek mások, mint a szövetkezés és a szövetkezetek barátai. Fel kell hívnom azonban a figyelmet arra, hogy nemcsak szövetkezeti életet, hanem egész-

séges szövetkezeti életet akarunk. Ha három-négy ember a városban, mivel ért hozzá, hogyan kell pénzt keresni, összeáll és kitesz egy szövetkezeti céget, ha három-négy ember falun, aki nem ért hozzá, összeáll és kitesz egy szövetkezeti céget, ezt még nem lehet szövetkezetnek nevezni. (*Ügy van! Ügy van!*)

A szövetkezeteknek vannak klasszikus feladataik és módszereik, és a szövetkezetek tekintetében talán csak egy dologra hívom fel a figyelmet: a szövetkezetek igyekezzenek saját erejükből és tagjaik üzletresztőkéjéből felépülni, nem pedig állami hitelekkel és állami kedvezésekből. (*Ügy van! Ügy van! — Helyeslés és taps a Ház minden oldalán.*) Az állami kedvezéseket meg fogják kapni és meg kell, hogy kapják a szövetkezetek akkor, ha életképességüket megmutatják, de a régi Hangyától és a régi Futurától különbözzenek az új Hangya és az új Futura. (*Helyeslés és taps a Ház minden oldalán.*)

Legyen szabad a pengő és az államháztartás problémáiról is beszélnem és még egyszer előrebocsátanom azt, hogy nincsenek varázsszerek. Övök mindenképpen — azt hiszem, a pénzügyi kormányzatot ettől nem kell különösebben óvnom — a csodadoktoroktól és a tervkovácsoktól, akik zsebtükben készen hordoznak egy nemzetmentő tervet, amely szerint csak arról van szó, hogy ezt a tervet tegnapi mára alkalmazni kell és holnapra minden megváltozik. Ilyen nincs és ha azt mondjuk, hogy parancsszóval véget vetünk az inflációnak, akkor olyasmit mondunk, amit felelősséggel vállalni nem lehet és nem szabad. (*Ügy van! Ügy van! — Helyeslés a Ház minden oldalán.*) Vannak ellenben módszerek és azokat ki kell munkálni.

Az első téma ebben a vonatkozásban adóztatásunk problémája. Ma már idejét multá és lehetetlen a könyvszerinti adóztatás. Lehetetlen azért, mert különböző értékű pengőkkel állunk szemben s ezeket közös nevezőre hozni szinte lehetetlen és mivel a könyvszerinti adóztatás ezer és egy módot ad arra, hogy a valódi adóalapokat a fiskus elől elvonják. Ma más adóztatásnak nem lehet helye, mint a forgalom alapján való adóztatásnak.

Egyes szakmáknál meg lehet állapítani, hogy a forgalom hány százalékát lehet nagy átlagban haszonként tekinteni és ennek alapján lehet azután az adót kivetni. Ez természetes, hogy ehhez jól fungáló adóapparátus kell és hogy meg kell szüntetni annak az adókorruptciónak, amely a békében olyan grandiózus mérvet öltött, amikor voltak olyan adóki-járók, akiknél egészen pontosan le lehetett mérni az eredményt osztózási alapon. Ez annál természetesebb, mert sajnos, ma is ez a helyzet; sőt ma még azt is tapasztaljuk, hogy eddig csak az adókiétesben volt korrupció, ma már ez a korrupció átharapódzott az adó-behajtásra.

Ez a mai programja az adóztatásnak. A holnapi programja a földértékkadó és a telekértékkadó, amely a kataszteri tiszta földadó és házadó helyébe jön, mert ez igazságosabb adónem, mert ez a termelést ösztönző adónem és mert ez olyan adó, amely mellett a közösségnek a legtöbb haszna van.

Rendkívüli bevételekről is kell gondoskodni és itt van egy pont, ahol nem értek egyet testvérpártunkkal, a kommunistapárttal, amely vagyonvédelmi követel per ma. Egy vagyonvédelmi per ma, inflációban, azt jelentené, hogy lejárattuk ezt a lehetőséget akkor, ami-

kor az immobil vagyonok mobilizálására nincs mód és amikor az immobil vagyonok mobilizálása, ha megtörténne, csak azt jelentené (Révai József (kp): Nem kell mobilizálni! Természetben el kell venni!) hogy olesó pénzén a siberkapitalizmus kezébe juttatnánk azokat a vagyonokat, amelyeknek megtartása ott ahol vannak, nagyobb érdek. (Helyeslés a kisgazdapárt oldalán.) Ellenben igenis kell vagyondézma, ne értsük egymást félre, kell vagyondézma, de a stabilizáció elbűstőjén. (Helyeslés a kisgazdapárt oldalán.) Kell vagyondézma, amely brutális és kell nagy vagyondézma, amely azután realis bázisát jelenti annak a realis államháztartásnak, amely felé el kell jutni. (Élénk helyeslés és taps a kisgazdapárt oldalán.)

Ugyanígy nem tudnám elfogadni ma a pénzügyegzés metodikáját sem. Ez is olyan valami, amire sor kerülhet, de ennek is megint csak a stabilizáció elbűstőjén és nem előbb kell sorakerülnie. (Rudas László (kp): És honnan jön a stabilizáció?) A stabilizáció több jószárg termeléséből, a kiadások restrikciójából és a bevételek emeléséből álljon elő. A kiadások restrikciójára terén a közalkalmazotti lét számcsökkentés — amire Révai igen t. képviselőtársam utalt — elengedhetetlen szükséges ség, nemcsak politikai okból, hanem abból a gazdasági okból kifolyólag is, amelyre Révai igen t. képviselőtársam nyomatékkal utalt. Lehetetlen ugyanis fenntartani az állami és köz igazgatási bürokráciát abban a mértékben, amelyben ma van. Lehetetlen ezeket a terheket viselni ma, amikor az inflált fizetések a megélhetésének még egy parányát sem fedezik, de még kevésbbé lehetséges akkor, amikor komoly reálfizetéseket kell majd nyújtani. A tákarékoságnak azonban ma kell megkezdődnie, a személyi kiadásokat ma kell restrinálni, a dologi kiadások terén ma kell elő venni a piros plajbászt. Ha így cselekszünk, akkor elérkezünk oda, hogy deficitünket elviselhető mértékek közé tudjuk szorítani.

Az ország elvesztette ezt a háborút. Az ország veszítette el, legyünk őszinték. Mindenki felelős ezért, mindenki résztvesz a felelősségben. (Úgy van! Úgy van!) Az ország elvesztette ezt a háborút, az országnak fizetnie kell. E körül nincs vita. Amit azonban kérünk és kérnünk lehet, az méltányosság és jóakarát a győztes hatalmak részéről. Méltányosság és jóakarát azért, hogy fizetni és teljesíteni tudjunk és hogy kötelezettségeinknek eleget tudjunk tenni. Ha mindezek a körülmények együttesen megvannak, akkor lehet szó arról, hogy külföldi kölcsön iránt próbáljunk lépéseket tenni. Alig hiszem, hogy akad olyan nagybácsi, aki könnyelmű unokaöccsének hajlandó kölcsönöket nyújtani akkor, amikor nem látja e kölcsönök visszafizetésének lehetőségeit. Alig hiszem, hogy rendezett államháztartás nélkül egy ilyen kölcsönfelvételi kísérlet sikerrel járna, következésképpen tehát akik a külföldi kölcsönbe vetik minden reményüket, akik azt hiszik, hogy a mi tehetetlenségünk, bűneinket és mulasztásainkat egy külföldi kölcsön felvételével annullálni tudják, azok azt hiszem, nagyon tévednek, mert jó lesz, ha a magunk ügyeit magunk próbáljuk rendezni. (Helyeslés.)

T. Nemzetgyűlés! Demokratikus ország vagyunk, demokratikus ország akarunk lenni. Mi ezt a háborút elvesztettük, mégpedig több nemzedékre kihatón elvesztettük. De ennek következményei vannak. Elvesztettük ezt a

háborút azért, mert ez az ország nem volt demokratikus. Demokratikussá kell tennünk és mindent el kell követnünk ennek az országnak a demokráciájáért. De a demokráciának van más tartalma is a gazdasági tartalmán kívül; van ugyanis erkölcsi tartalma és kulturális tartalma.

És itt kell beszélnem a demokrácia erkölcsi tartalmáról. Beszélmem kell arról, hogy nagyon büszkén és dísekedve említették 25 éven keresztül, hogy a Balkán fölünk keletre és délre kezdődik s hogy Magyarország nem tartozik a Balkánhoz. Azt hiszem, a Balkán egyes népei megmutatták, hogy erkölcsi értelemben nem tartoznak a Balkánhoz, mi magunkról az elmúlt huszonöt esztendőre vonatkozólag ezt a tanúságot kiállítani nem tudjuk.

T. Nemzetgyűlés! Ez a rendszer Orgoványban kezdődött és Balfon ért véget.⁸⁰ Orgoványban pedig nemcsak a meggyilkoltak felekezete, hanem a meggyilkoltak aranyórája iránt is érdeklődtek. Ez a rendszer volt az, amelyben pártvezérek hamis ezreseket pecsételtettek le, ez a rendszer volt az, amelyben magukat rönszansz-bíborosoknak maszkírozó papok ezer üveg pezsgóval adtak banketteket, mialatt kint éhezett és nyomorgott az ország.⁸¹

Ez a rendszer volt az, amelyben a miniszterek rokonai a korzón fogdosták az ügyfeleket miniszteriumi üzletek számára. Ez a rendszer volt az, amelyben a politikai vezérek családtagjai kiviteli üzletekkel foglalkoztak. Ez a rendszer volt az, amely tyűkkölcsönöket adományozott olyanoknak, akiknek nem közéleti, hanem magánéleti érdemei voltak. Ha van valami, aminek bennünket az elmúlt huszonöt esztendőtlől el kell választania, akkor ez az impedimentum publicae honestatis, a közérkölos akadálya. (Nagy taps a Ház minden oldalán. — Hegymegi-Kiss Pál (kg): De most is az legyen!) Minden lehetséges, csak az az egy nem, hogy ennek a demokráciának korrupciós foltjai legyenek. (Taps a Ház minden oldalán.) A pártok nem állanak angyalokból, a pártok tehát nem felelősek azért, hogy kik csapódnak hozzájuk, de annyit mondhatok, hogy ha a szociáldemokrácia a maga kebelében az újak között, akik tegnap vagy tegnapelőtt kerültek hozzá, olyanokra akad, akik ezt az impedimentumot nem vállalják és nem viselik, azokat le fogja ficskázni magáról. (Helyeslés a kisgazdapárt soraiban.) S ha akad — hiszen emberek vagyunk — egy, kettő vagy három olyan régi, aki bűnösnek találhatik, akkor tekintet nélkül arra, hogy kicsoda és micsoda (Helyeslés a kisgazdapárt és a szociáldemokratapárt oldalán.) és mi a multja, kiirtjuk és kizárjuk sorainkból. (Taps a Ház minden oldalán. — Mozgás a szociáldemokratapárton.) Nem volna helyes, ha ez a rendszer a régi rendszertől csak a személyekben különböznék. Ennek a rendszernek a régi rendszertől az erkölcsi alapelvek tekintetében kell különböznie. (Úgy van! Úgy van! — Taps.)

T. Nemzetgyűlés! Amit mondtam, az nem savanyú puritanizmus, nem a szegény ember irtószása a pénztől és a jólétől, hanem egy emeltfejú tisztesség és tisztaság. (Szentiványi Lajos (kg): Erre van szükség!) Ezt a tisztességet és tisztaságot vallani és vállalni ennek a koalíciónak legelsőleges feladata. (Taps a Ház minden oldalán.)

Legyen szabad valamit kultúránk kérdéseiről is mondanom. Révai igen t. képviselőtársam erről a kérdésről is szólott. Én most nem

a népoktatás hiányosságairól akarok beszélni, bár azt kell mondanom, hogy az egész huszonöt éves ellenforradalomban egyetlenegy alkoto volt, Klebelsberg,⁸² aki iskolákat csinált a magyar népnek. Hogy azután abban nem a magyar népet és nem magyar népi szellemben okfálták, az másik kérdés.

Egyet azonban kérhetnék a kultuszminiszter úrtól és ez az, hogy nagyon vigyázzunk az iskolára és az iskola szellemére, és vigyázzunk — ha szabad a magam nevében beszélnem — a középiskolára. Vigyázzunk a középiskolára, amely minden fogyatékosága és bűne ellenére rendelkezik egy hihetetlen erénnyel, azzal, hogy metodikát tanított. Megtanította az embereket arra, hogyan kell tanulni, hogyan kell egy könyvet a kezünkbe venni. (Úgy van! Úgy van! a kisgazdapárt oldalán.) Mindazt, amit a középiskolában tanultunk, régen elfelejtettük már, de hogy hogyan kell tanulni, azt a középiskolában tanultuk meg. (Oltványi Imre (kg) és Ortutay Gyula (kg): Úgy van!)

És vigyázzunk egyetemelmre, amelyek elsilányultak az elmúlt huszonöt esztendő alatt. A professzorukat politikai szempontok szerint osztogatták s a másod- és harmadosztályú tehetségek és tohetségtelenségek egész légiója jutott be az egyetemekre. Azt kell mondanom, hogy egy egészen különös és különleges kivétel Szent-Györgyi Albert igen t. képviselőtársunk, aki annak ellenére, hogy tudós, mégis professzor tudott lenni.⁸³ (Derűlt ség.) Ennek a helyzetnek meg kell változnia. Az egyetemeket vissza kell adni a szakemberképzésnek, a tudósképzésnek és ezen a téren még valaminek: az emberképzésnek. Az emberképzésnek, amely egyetemelmeknek eddig legelhangyagoltabb területe volt, mert a Turulokban turulfiúkat, vezéreket, dominuszokat és közéleti nagyságokat képeztek. Mert diplomagyarakat alapítottak, úgyhogy az egyetem kapuját mindenki egy igérvénnyel hagyta ott; mert ott az az ADOB-szellem⁸⁴ uralkodott, amely ADOB-nívót is jelentett: egy gálás nélküli erkölcsiiséget s egy szemtelen és harsány analfabétizmust. Ennek a szellemnek a mi egyetemelmekn több helye nem lehet. (Taps a Ház minden oldalán.)

Varga Béla igen t. képviselőtársam azt mondta, hogy másként festett volna a magyar hadsereg és a magyar tisztikar, ha paraszt- és ipari munkásfiúk vettek volna részt benne. Ezzel kapcsolatban legyen szabad székszésemnek kifejezést adnom. Én 1938-tól 1945-ig a legkülönbözőbb rangokban és minőségekben jónéhány ízben hordtam előbb az angyalbőrt, majd pedig a karzalagot.⁸⁵ Nekem tehát van tapasztalatom. Ha itt ott akadtak parasztsorból származó tisztek, ezek rosszabbak voltak, mint a többiek, mert expatlánok kellett azt, hogy honnan jönnek. A lényeg nem a származáson, hanem a szellemben van, s a magyar szoldateszka szelme olyan volt, hogy ebben csak asszimilálódni, ehhez csak hozzáidomulni lehetett. Ezért ezt a magyar szoldateszkat alapjaiban kell megváltoztatni ahhoz, hogy a hadseregről így beszélhessünk, mint amely a mi magyar közéletünknek integráns része, nem pedig annak állandó fenveztője. (Oltványi Imre (kg): Igaza van!)

T. Nemzetgyűlés! Koalícióban élünk. Az elnök úr bevezető beszédében mondta, hogy a koalíció kompromisszumot jelent. Bőlesem mondtam, én is helyesebb, egyet azonban hozzá kell tennem. Ez a kompromisszum sohasem mehet odáig, hogy bennünket és eszményeinket

NEMZETGYŰLÉSI NAPLO I.

ket kompromittáljon. (Úgy van! Úgy van! — Taps a szociáldemokratapárt oldalán.) Kompromisszum van, de kompromittálódás nem létezhetik. Ennek a koalíciónak egyik fundamentuma a mi szempontunkból a munkáspártok minél szorosabb együttműködése, (Taps a szociáldemokrata- és a kommunistapárt oldalán, szörványos taps a kisgazdapárt soraiban.) mert mi megtanultuk a weimari Németországtól, megtanultuk Ausztriától, megtanultuk Európa munkásmozgalmának tragédiájából, hogy a két munkáspártnak minden körülmények között együtt kell haladnia és — ha ellensége vagyok is minden pátoznak, különösen ezen a helyen — azt kell mondanom, fogadhatom hatvankilencünk nevében,⁸⁶ hogy mindaddig, amíg mi politizálunk, a munkáspártok együttműködésében résztvevők soha semmiféle hiba nem lesz. (Taps a kommunistá- és a szociáldemokratapárt oldalán.) A kompromisszum nem kompromittálhat, mondottam az előbb és ennél fogva vállalnunk kell és büszkén vállaljuk is, hogy szociáldemokraták vagyunk. Hatvankilencen demokráta vagyunk minden erőszak és minden kényszer ellen, tartjuk és fenntartjuk a szabad szó és a szabad gondolkodás jogát, (Taps a szociáldemokratapárt oldalán.) a kritika szabadságát, ami nem jelenti azt, — megint csak Weimarra emlékezzünk — hogy demokráciát kívánnánk a demokrácia ellenségeinek, (Taps a Ház minden oldalán.)

Valljuk azt, t. Nemzetgyűlés, hogy szocialisták vagyunk, és feladatunk az, hogy még ma hordjunk egy-egy követ a szocializmus épületéhez. Ez a köhordás itt, ebben a Házban, egy kissé emlékeztet egy másik kifejezésre, amelyet úgy használtak: »dacos téglahordók.«⁸⁷ de az a különbség, amely a lekracholt dzsenbri és a dzsenbrikált burger és másfelől a munkáspártok között van, különbségként jelentkezik a két kifejezés között is, amelyből az egyik komoly építő akaratot, a másik pedig a rosszhiszemű és üres frázispufoztatást jelenti. (Taps.)

A magyar nép történelmi pótvizsgára megy. 1918–19-ben egyszer csúfosan elbukott a történelmi vizsgán, most pótvizsgaalkalma van. Ha nem akar elbukni, és nem akar megsemmisülni, akkor jól kell vizsgáznia. Révai igen t. képviselőtársam 800.000 kommunistáról beszélt; (Révai József (kp): Több van!) mi 820.000 szociáldemokratáról beszélünk. Ezt a tömeget nem a jobbfele toldás vágya és nem a radikálizálódás szenvedélye hozta közőnk. Aki ide jött, itt is marad, és politikai létét a mi politikai létünkhez köti, úgy tart ki mellettünk, ahogyan mi kitartunk a szociáldemokrácia mellett. (Taps a szociáldemokraták soraiban.)

Igen t. Nemzetgyűlés! A szocializmusnak nincs pontokba foglalt hitvallása. De ha szabad hitvallást tennem, akkor azt így fogalmaznám erkölcsi hiszekegyünk gyanánt: Hiszünk az értelemben, hiszünk a tisztességben és hiszünk abban, hogy jó és igaz ügyet szolgálunk. (Általános helyeslés és taps minden oldalán. — A szónokot sokan üdvözlék.)

Élnők: Szólasra következik!
Szántó Vezekényi István (kg) jegyző: Kovács Imre.

Élnők: Kovács Imre képviselő urat illeti a szó.

Kovács Imre (pn): T. Nemzetgyűlés! Minden program annyit ér, amennyi megvaló-

felelősségteljes beszéd volt, rámutatott a nehézségekre, ismertette a megoldás módjait. Reméljük, hogy ebből a programból annyi valósul meg, amennyi maga a program.

Eppen ezért én úgy gondolom, hogy a programot nem bírálni, nem kritikálni kell, hanem inkább beszéljük meg ezt a programot. Ezért én abban a sorrendben, ahogyan a miniszterünk úr soravetette az egyes tárcák kérdéseit, szintén foglalkozni kívánok az egyes tárcák kérdéseivel.

Amit a miniszterelnök úr a külpolitikáról mondott, azt mindenben teljesen aláírom. Engedje meg azonban a t. Nemzetgyűlés, hogy egy olyan aktus alkalmából, amely számunkra is nagyon fontos, a jugoszláv szövetségi népköztársaság megalakulása alkalmából innét is üdvözlöm a jugoszláv népet. *(Taps a Ház minden oldalán.)* — **Marosán György** (szd): Egy királlyal megint kevesebb Európában! Lyssean elfogynek! ¹⁴⁸

A miniszterelnök úr csak érintette, de nem beszélt részletesen a békeelőkészítésről. A béketárgyaláson nekünk sok szavunk nem lesz, de ott mégis meghallgatnak bennünket, és ha meghallgatnak, az igazunkat és a becsületünket meg kell védenünk.

Akik itt együtt vagyunk, valamennyien jól tudjuk, hogy ennek a nemzetnek a zöme nem helyeselte a háborús politikát, idegenkedett a háborútól. Hiszen ebben a teremben vívta nagyszerű, bátor, férfias harcát Bajcsy-Zsilinszky Endre, ebben a teremben küzdött az a maroknyi csoport, a kisgazdapárt és a szociáldemokratapárt a kormány háborús politikája ellen, de ha a teremből kinéztünk, akkor azt láttuk, hogy a munkások és a parasztok széles rétegei — úgy, ahogyan tudtak — mindig megnyilatkozást adtak véleményüknek, és ez a vélemény elutasító volt azzal a politikával szemben, amelyet az ország akkori büns vezetői az országra kényszerítettek.

Vagy mondjam azt, hogy a magyar irodalom, művészet, tudományos élet egyetlen reprezentánsa sem állott a háborús politika mellett, azt ellenezte? Meg kell említenem azt is, hogy ha nem is olyan mértékben, mint ahogyan kellett volna, de ellenállási mozgalom szerveződött. Európa különböző határain magyarok is harcoltak: a franciaországi Pétőfándarra gondolok vagy a Tito seregében harcoló magyarok. De meg kell emlékezni arról az 5000 magyar partizánról is, akik a szlovákiai partizánharcokban résztvettek.

T. Nemzetgyűlés! Ez a mi igazunk, ez a mi becsületünk, ennek hangoztatásával megyünk a béketárgyalásokra, nemcsak azért, hogy kedvezőbb megítélés alá kerüljünk, hanem azért is, hogy megőrizzük és megbecsüljük azoknak emlékét, akik meghaltak a magyar szabadságért. Nincs a nemzetgyűlésnek egyetlen olyan pártja sem, amelynek sorából ne kerültek volna ki mártírok az elmúlt években, az elmúlt nehéz időkben, tehát kötelességünk rájuk is gondolni és én ezért is kérem a miniszterelnök urat, hogy a békeelőkészítés munkáját szélesebb alapon helyezze és mind ezeket is figyelembe vegye.

Szólnom kell a külföldi kérdésekkel kapcsolatban egy nagyon égető kérdéstről, ez a svábkérdés. A svábkérdés olyan nálunk, mint a hívó patak, a karszi patak, egyszer elfutnik, máskor megint a felszínre kerül. Végtelen ártalmat mindenképp nem hoztunk ebben a kérdésben. Külföldi lapokban, rádiójelentésekben

halljuk, hogy a svábokat kitelepítik innét Magyarországról és már meg is jeldítették a telep helyet Bajorország déli részében. A Nemzeti Parasztpárt a felszabadulás után azonnal javaslatot tett a volksbundista németiség kitelepítésére. De úgy látszik, nagyon könnyen felejtünk, elfelejtjük azt, hogy a hitlerizmus szállásainálói a magyarországi németek voltak. *(Ugy van! Ugy van! a parasztpárt oldalán.)* elfelejtjük azt, hogy ezeknek a németeknek a fiait jutottak magas állami és orvosi állásokba és ott nem a magyar szellemet, a magyar népet, hanem a magyar néptől idegen szellemiséget képviselték. És azt is elfelejtjük, vagy kezdjük elfelejteni, t. Nemzetgyűlés, hogy Magyarországon az itt sorozott SS-hadosztályok harcoltak, azok védtek Budapesten, védtek a Várat s okoztak mérhetetlen sok szenvedést és nyomortúságot a fővárosi lakosságának.

Amikor mi a svábság felé koményen szólottunk és hangoztattuk, hogy ha nem is az ország svábsága — mert elismertük, hogy a svábság sorában is volt ellenállás, az úgynevezett hűségmozgalom — de a svábság nagy többségében felelős azért, ami itt történt, mondom, amikor mi ezt megmondottuk, elfordult, hogy a svábok között németül tartottak politikai beszédeket, hogy öntudatukban még inkább megerősítették őket, mert a svábság nem úgy viselkedett itt Magyarországon, mint amelyik elvesztette a háborút, hanem ellenkezőleg, az első megdöbbenés után rögtön támadásba ment át. Adataink vannak arról, hogy a sváb községekben alakult földigénylőbizottságok a nagybirtokokat nem a birtok eselődének juttatták, hanem maguk között, egymás között osztották ki. *(Felkiáltások a kisgazdapárton: Igy van! Sok helyen!)*

Nem hinném, hogy a svábság hűségmozgalma olyan nagyarányú lenne, hogy azért az egész svábságnak meg lehetne kegyelmezni. A bonyhádi választókerületben a legutolsó választáskor, amikor Mühl Henrik ¹⁴⁹ küldték be a parlamentbe, összesen 15.000 szavazó volt. Ebből 2000-en nem szavazhattak, mert zsidók voltak, 12.000 szavazatot kapott Mühl Henrik és alig 1000 szavazat maradt ott az ottani magyarság és a nemzeti svábság részére. Ez olyan példa, amelyikről nyugodtan általánosíthatunk és valóban a hűségmozgalmat igen jelentéktelennek minősíthetjük ahhoz képest, amit a svábság zöme, többsége elkövetett a magyarság ellen. A volksbundistáktól elvették földjeiket, a volksbundisták házaiba magyar telepesek költöztek, ma azonban már kezdik kidobálni a magyarokat a volksbundisták a házaikból, elfizni földjeikről. *(Pásztor Imre (szd): Gyalázati!)* mert nem gondoskodnak hatályosan védelmükről és nem történik kemény intézkedés arra, hogy végre már odakérüljenek a volksbundista németek, ahova valók, munkátlaborokba, internálótáborokba, vagy pedig megkezdődjék kitelepítésük Magyarországról. *(Helyes! a parasztpárton és a kisgazdapárton.)* — **Balogh István** (kg) miniszterelnökségi államtitkár: Negyvenezren mennek ebben a hónapban.) Erélyes intézkedéseket kérünk, a volksbundista svábság teljességét kell kitelepíteni Magyarországról. *(Ugy hang a parasztpárton: Vannak, akik védik!)*

A belügyi kérdés, a belügyi tárcá problémái — úgy látom — a Ház minden mezejét izgalomba hozzák, valahányszor szóba kerülnek. A tápsviharból meg lehet állapítani, hogy

ki mire gondol a rendőrségi, belügyi kérdések tárgyalásánál. Ugy láttam, már a kormányalakító tárgyalásoknál és itt a Házban is, hogy a demokratikus együttműködés, a koalíció sarkalatos pontja a belügyi tárcá. *(Ugy van! a kisgazdapárton.)* Itt kötelességem megemlékezni a volt belügyminiszter, Erdei Ferenc szerepéről. *(Halljuk! Halljuk! — Mozgás a kisgazdapárton.)*

T. Nemzetgyűlés! Ez a háború nemcsak a haidákat, vasutainkat, útjainkat, épületeinket döntötte romba, ez a háború széthúzta a magyar államot is. Amint a front tovagördült, szétesett állami apparátus maradt utána. A tisztviselők nagyrésze elmenekült, akik visszamaradtak, nem tudtak, vagy nem mertek mit kezdeni. Ebből a dezorganizáltságból kellett megszervezni Erdei belügyminiszternek a rendőrséget. Gondoljunk arra, hogy milyen sorsa, milyen helyzete volt a magyar népnek az elmúlt időkben. Előfordult, hogy a szabadság nagy élményében nem is gondolt ez a nép arra, hogy valamit visszaadjon abból, amit kapott és valljuk be, nagyon keveset adott vissza abból, amit kapott. Ha kilengések voltak, ezek a kilengések csak ezzel magyarázhatók. *(Ugy van! a parasztpárton.)* Valaki megjegyezte, hogy a rendőrséget, amikor kezdetben szervezték, az utcákon szedték föl. Figyelmeztetem a t. Nemzetgyűlést arra, hogy a felszabadulás utáni órákban és napokban csak az igazi demokráciák mertek kimenni az utcára. *(Nagy taps a kommunista-, a szociáldemokrata- és a parasztpárton.)* Tehát ezekből az igazi demokráciákból választották ki a rendőrséget. *(Derültség és mozgás a kisgazdapárton.)* — **Bereczky Albert** (kg) kultuszállamtitkár: No, a tolvajok is kimentek! ¹⁵⁰

Ez a rendőrség elkövethetett olyasmiket, amik nem egyeztethetők össze demokratikus feladatokkal. *(Ugy van! a kisgazdapárton.)* de ez a rendőrség az ideiglenesség idején teljesítette kötelességét, mert a legrosszabb rendőrség is jobb annál, mintha nincs rendőrség és gondoljunk arra, mi lett volna, az anarchia mennyire fokozódott volna, ha nem szerveződött volna meg a rendőrség. *(Ugy van! a szociáldemokratapárton.)* Tehát a rendőrség szerepének méltatásához, elbírálásához ez is hozzátartozik.

Erdei Ferenc a legnehezebb körülmények között szervezte meg a rendőrséget. Nem volt telefonösszeköttetés, nem volt táviróforgalom, nem volt vasút, nem állottak rendelkezésre közlekedési eszközök és mindenütt, ahol a front átgördült, a helyi szervezetek, a nemzeti bizottságok kezdték szervezni a rendőrséget olyan szempontok szerint, amiket ők maguknak szabtak és amelyeket mi is elfogadunk, mert ha a maximumát vesszük annak, hogy itt kik voltak internálva, hogy körülbelül 20–25.000-es létszámról tudunk és visszagondolunk arra, hogy tavaly ilyenkor hány tagja volt a nyilas kereszties pártnak és hogy ezek miket vittek véghez az utcákon, mint hajtótták a zsidóság nagyobb csoportjait, hogyan razzizták végig a várost, azt kell mondanunk, hogy nagyon kevesen kerültek be közülük az internálótáborokba. *(Taps a kommunistapárton.)* — **Szécsény Béla** (kg): Erkölcsi talánság nem lehet mérték! — **Zaj a kisgazdapárton.** Tehát nem lehet ezt a kérdést úgy beállítani, hogy sérelmi politikát csinálunk belőle.

Elismerem, hogy az ideiglenesség ideje elmúlt a rendőrségnél és most már meg kell szervezni a rendőrséget, mint a demokrácia rendőrségét. A rendőrség megszervezésének

kialakult módszerei vannak. Gondoskodni kell a legénység megfelelő kiválasztásáról, kiképzéséről, úgyszintén a tisztikar utánpótlásáról, illetve neveléséről. De gondolnunk kell arra is, hogy ennek a rendőrségnek is, a demokrácia rendőrségének is szüksége van egyenruhára és szüksége van jó ellátásra és amíg azt nem sikerül a rendőrség számára biztosítani, addig a rendőrség magatartásában, vagy ha furcsán hangzik is, tekintélyében nem lesz olyan, amint azt elvárjuk. Most érkezett az a szerencsés idő, amikor a három nagy párt a magának tudhatja a belügyet, a rendőrséget. A kommunistapárt adta a belügyminisztert, a kisgazdapárt adta a rendőrállamtitkárt, a szociáldemokratapárt az országos főkapitányt. En minden jót kívánok ennek a három pártnak *(Nagy taps és élénk derültség a parasztpárton.)* ahhoz, hogy jó, mindenben megfelelő rendőrséget szervezzen a demokráciának.

Még a gazdasági rendőrségről kell valamit szólnom. Nagy örömmel szoktam olvasni az újságokban, hogy a gazdasági rendőrség elfogott spekulánsokat, siberéket, tőzsdéseket, a gazdasági élet hiénáit és két vagy három nap múlva ugyanazokat a neveket olvasom, hogy szabadlábra kerültek. T. Nemzetgyűlés, ez neveléses is és bosszantó is, különösen akkor, ha megírjuk az újságokban és azok a munkások, parasztok, magyar dolgozók, akik teljes erejükkel vesznek részt az újjáépítésben, szintén ugyanolyan örömmel olvassák, hogy végre lakat alá kerülnek, akik odaválok, néhány nap múlva pedig csalódással látják, hogy mégsem történik kemény, elhatározott intézkedés.

A belügyi kérdés másik része a közigazgatás. Meg kell állapítanom, hogy közigazgatási apparátusunk a reakciós melegágya. A közigazgatás alsóbb tagozataiban ugyanazok a tisztviselők, akiket jóformán még nem is igazoltak, — ez elsősorban a dunántúli vármegyékre vonatkozik — végzik a funkciókat. És ha az ember bemeleg egy közhivatalba, minisztériumba, városi, vármegyei hivatalba, a régi szellem fogadja. Ugyanaz a magatartás, ugyanaz a bánásmód a felekkel. Nem változott meg a tisztviselői kar magatartása. *(Ortutay Gyula (kg): Kicsivel gorombább!)* Elmúlt az udvarlás ideje, túl vagyunk a választásokon, könyörte lenül meg kell mondaní, hogy nem vagyunk megelégedve a tisztviselőkkel. A demokrácia intézményeiben és módszereiben legyen demokratikus. *(Taps a parasztpárt oldalán.)* Én a felszabadulás után az egyik igazoló bizottság elnöke voltam. Ezt azért tettem, hogy ezzel is demonstráljam, nagyon komolyan kell venni az igazoltatásokat. Amikor sorra kérdeztem a tisztviselőket, hogy mi csináltak tavaly október 15-e után, 99 százalékan azt mondták, hogy letették Szálasi-ra az esküt. És amikor megkérdeztem, hogy miért esküdtek fel Szálasi-ra, valamennyi kivétel nélkül azt a választ adta: mert a többiek is esküt tettek.

Ez jellemzi a tisztviselői társadalmat. Mivel a többiek nem hajlandók elfogadni a demokráciát intézményeivel és módszereivel együtt, tehát demokratáellenes magatartást tanúsítanak és ez a, mondhatnám, botrányos viselkedés nem egyeztethető össze a mi erőlködésünkkel, hogy végre itt demokratikus ország épüljön. Meg kell már egyszer érteniük a tisztviselőknek, hogy a tisztviselő a közösségért, a társadalomért van és nem a közösség, a társadalom van a tisztviselőkért.

A honvédségről szólva azt kell mondanom, mindenben, aláírom, amit eddig a honvédség

gel kapcsolatban itt a Házban mondták. Az ember az utcán tisztekkel találkozik, akiknek olyan a magatartásuk, az öltözködésük, hogy azt hinnék, egy győztes hadseregnek a tisztjei. Ezek a tisztek nem akarják tudomásul venni, hogy megváltozott a világ itt Magyarországon is. Ezek a tisztek még mindig nagy távolságban élnek a nemzetből, a néptől és nem tudnak sem gondolkodásukkal, sem magatartásukkal közösséget vállalni a magyar dolgozókkal. Hadseregbe szükség van. A béke-tárgyalásokon majd megszabják azt a keretet, amelyet fenntarthatunk. De ez a hadsereg néphadsereg legyen. A tisztikara is a népből származzék és a legénység se szakadjon el a nép politikai uralmi formájától, a demokráciától. Hogy mi lesz ennek a hadseregnek a szerepe — én azt hiszem, inkább az ujjaépítésnél legyen szerepe, inkább munkáshadsereg legyen, a munka hadserege legyen. Azért is fontos, hogy kiknek a kezében van, kiknek a vezetése alá kerül a hadsereg, mert jól tudjuk, nagyon fogékonyak azok az évek, amelyeket a hadseregnél tölt el a fiatal ember, az az egy-két vagy három év. Ezt ki lehet használni nevelésre és jó nevelést, jó nevelőmunkát ezekről a mai tisztektől nem várhatunk. Én is voltam katoná, tudom, hogy olyan módszerekkel, olyan fegyvelmezzel tartották rendet a hadseregben, amely nem meleg bajtársasságon, egytűvé tartozáson alapult, hanem az altisztekbe, tisztekbe vert, nevelt kaszt-szellemmel volt csak biztosítható. Ezt egyszersmind korra ki kell itarni a magyar hadseregből. (Helyeslés a kiszagdapárt soraiban.) Legénység és tisztek között ne legyen elválasztó nagy szakadék. A legénységet és tisztikart tartás össze a tudat, hogy a népből származtak, a népet vannak és a demokrácia katonái. (Juhász István (szd): Ne legyen külön tisztikonyha!)

Az igazságügynél meg kell említenem, hogy bizonyos elernyedés tapasztalható a népbíróági tárgyalásoknál és ítéleteknél. Míg a népbíróóságok hoznak kemény ítéleteket, addig felsőbb fokozatok úgy enyhítik azokat, hogy az már arculesapása a demokráciának. Nyolctízötvenkét éves fegyházbüntetés után egy-két évet osztanak ki, vagy felmentést adnak. Nem vagyunk abban a helyzetben, hogy elnézők legyünk azokkal szemben, akik ezt a katasztrófát felidéztek, akik a pusztulásba vitték az országot. Én, amikor tavaly figyeltem itt Budapesten az akkori kormány munkáját, a március 19-e utáni intézkedéseket, a hazatérő katonák, a hátrahagyottak, a hátrahagyottak, akik a döbbenetes módjait, amelyeket itt elkövettek, akkor mindig arra gondoltam, eljön-e az az idő, amikor felelősségre vonhatjuk azokat, akik akkor úgy viselkedtek, hogy még fokozták a magyarság nyomorát és továbbbasztították a pusztulás felé.

Es van Isten: elérkezett az idő, számonkérhetjük a háborús bűnösöktől tetteiket, árulásukat, viselkedésüket. Megdöbbenéssel látom azonban, hogy ha megérkezik a háborús bűnösök szállító repülőgép, azonnal sztárokká alakulnak át a háborús bűnösök. Rögtön fényképezőgépek tüzebe kerülnek, híradófilmre veszik őket, amire nincs szükség. Ezek a megérdemelt büntetést nem kerülhetik el, de óvakodunk attól, hogy úgy vigyük őket a nem éppen megbízható társadalom elé, hogy szinte módot és lehetőséget adjunk nekik arra, hogy megátíassák a mártírságot és úgy álljanak a bíróság elé, mint akik egy nagy eszme áldo-

zatai, elbukottjai. (Taps.) A legszigorúbban el kell tiltani ezt a portálást és meg kell tiltani, hogy a háborús bűnösökből sztárok legyenek a demokratikus Magyarországon. (Taps és helyeslés.)

A népbíróági tárgyalásokon nincsenek ott a parasztok, de nincsenek ott a munkások sem. (Marosán György (szd): De jólöltözött lármákkal tele van!) Ellenben jólöltözött dámkával van tele a tárgyalóterem, hisztérikus úriasszonyok ülnek a padokban. (Úgy van! Úgy van! — Taps.) akiknek az a délelőtti szórakozásuk. (Juhász István (szd): Közmunkára őket! Vigyük őket sürolni, hogy egy kicsit szorakozzanak!)

(Az elnöki széklet 12 óra 3 perckor Kossa István foglalja el.)

T. Nemzetgyűlés! A demokrácia komolyságának, keménységének és határozottságának megfelelő tárgyalási módszert kérünk a háborús bűnösök ügyében. (Helyeslés.)

Szólnom kell itt az igazoltatásokról is. Valamelyik nap statisztikát láttam arról, hogy az igazolásra kerülők 97 százalékát igazolják. Hát csak három százalék volt itt, amely bűnös, amelyet nem lehet igazolni! Ha visszanézünk az elmúlt évekre, azt látjuk, hogy nem három százalék volt bűnös, (Marosán György (szd): A többi demokráta volt!) de — nem tudom számokban kifejezni — harminc százalékánál is többen voltak azok, akik az elmúlt rendszereket helyeselték, pártfogolták, akik azonban most elég ügyesen igazoltatni tudják magukat és nem egyszer megdöbbenő korruptalásokról is hallunk az igazoltatási eljárásokkal és az igazoló bizottságokkal kapcsolatban.

Szigorítani kell az igazoltatásokat, különben az igazoltatások teljes csődjét kell megállapítanunk és ezzel csak nevelésszerűt tesz magát a demokrácia, hogy nem tudja elérni célját: megtisztítani a közéletet, a gazdasági életet azoktól, akik nem odaválók.

Lám, mennyire jó volna, ha rendes kaszterünk lenne arról, hogy kiket nem igazoltak és ha szigorúan vitték volna keresztül az igazoltatásokat, mert most, amikor B-lista előtt állunk, minden további nélkül B-listára lehetne tenni azokat, akiket nem igazoltak. (Helyeslés.)

T. Nemzetgyűlés! Örömmel nyugtázom a Nemzeti Parasztpárt nevében, hogy a kultusz-tárca a nemzeti parasztpárté lett. Örülünk, hogy a miénk és minden igyekezetünkkel azon leszünk, hogy a kultuszminiszter a maga területén elvégezze munkáját.

Gyökereikig hatolt a mész, a fertőzés a magyar társadalomban. Gyökerestül kell tehát kiirtani a reakciót és a fasizmust a magyar társadalomból és ennek módja az átnevelés. Az új közoktatási reform célja az osztálytalan társadalom művelődési alapjának megteremtése. Hogy milyen szembenéssel neveljen majd az új iskola, abban, azt hiszem, valamennyien egyetértünk: a magyarság és a demokrácia szemében neveljen. (Taps.)

Magyarság és demokrácia ezen a földön egyet jelentenek. Nagy népi szabadságharcunk mai megjelöléssel demokratikus programmal lobbantak fel. A történelemből a magyarság demokratikus arculattal áll elénk és ha az irodalmat nézzük, nincs a magyar irodalomnak olyan reprezentánsa sem, aki arccal ne a nép, az elnyomottak felé fordult volna. A

magyar irodalom témája a szociális kérdés volt minden időben. A történelemből, az irodalomból ez a nép mint demokratikus nép bontakozik ki, áll elénk. Magyarság és demokrácia tehát egyet jelentenek ezen a földön és aki ezt tagadja, annak semmi köze nincs sem a magyarsághoz, sem a demokráciához. Mi azt szeretnők, ha a következő iskolákban már tízezer parasztfiú és munkásfiú kerülne a középiskolába. (Élénk helyeslés és taps a Ház minden oldalán. — Juhász István (szd): Leányok is! Benne vagyok!)

Azt a középosztályt, amelyet próbálunk valahogyan a demokráciában elhelyezni, de sehogysan sikerül, le kell váltani a munkásság és a parasztság fiataljait. Ezért kell tízezer munkás- és parasztfiút és leányt a középiskolába juttatni a következő iskolákban. (Helyeslés.) Nem várhatunk azonban nyolc évig a középosztály felváltására, nem tűrhetjük, hogy a középosztály tovább is végezze a maga kúrmegző politikáját: gondoskodni kell addig is paraszt- és munkásakadémiák szervezéséről, az iskolán kívüli népművelés fejlesztéséről, népfőiskolákról, amelyekben a parasztság és a munkásság megkapja azt a nevelést, oktatást, amelyre a demokrácia szempontjából szüksége van. (Egy hang a parasztpártan: Minél előbb!)

Fontos a tanító- és tanáraképzés szakszervezetének nevelése, átképzése, akik bentmaradtak a rostában. A kultuszminiszternek ma első és legfontosabb feladata tulajdonképpen a nevelők nevelése és ha a nevelőket megnevelték, akkor rájuk lehet majd bízni az ifjúság nevelését. (Úgy van! Úgy van!)

T. Nemzetgyűlés! Az átképzés mellett rendezni kell a tanítók anyagi helyzetét, fizetését. (Helyeslés.) Az elmúlt rendszer nagyon jól fizette azokat, akik a népre vigyáztak. Jó fizetést húzott a csendő, jó fizetést húzott a rendőr, (Marosán György (szd): A börtönőr!) a börtönőr, jó fizetést kapott az is, aki az ítéleteket hozta, a bíró, de nem kapott jó fizetést a tanító. (Úgy van! Úgy van! — Taps a parasztpártan.)

Most arra kell gondolni, hogy a tanító is kapjon legalább olyan fizetést, ha nem még jobbat, mint a rendőr, vagy a bíró. Azt hiszem, ezzel a belügyminiszter úr is egyetért. (Juhász István (szd): El tudják költeni a rendőrök is a fizetést! Nagyon jó fizetés! (Szentiványi Lajos (kg): Fázna a bírák, úgy ítélnének!)

Feltétlenül szükséges a még forgalomban lévő tankönyvekből kigyomláni azt, ami nem odaváló. Végre egyszer már a magyar történelem legnagyobb népi szabadságharcosát, Dózsa Györgyöt meg kell tisztítani a szennyről és a gyalázattól, amelyet rákentek az elmúlt idők uraló iskolái és úri tankönyvei. (Taps. — Közbeszólás a kiszagdapárt soraiból: Tanítsák a többi is! Aljdon úgy a parasztság előtt, amilyen volt, a nagy szabadságharcosként, hogy a következő parasztagenerációk megtanulják a parasztság multjából azt az öntudatot, amelyre szükségük van a demokráciában is, hogy a demokráciát építhessék és maguké tartsák.)

T. Nemzetgyűlés! Itt tegnap egy sajnálatos félreértés történt. Illyés Gyula, pártunk tagja, Révai József becsülete alatt, amikor Révai József azt követelte, hogy azok az írók, akik vétkeztek, mielőtt megszólalának, hirtelenek hamut a fejükre és ismerjék be té-

vedésüket. (Közbeszólás a kommunistapárt oldaláról: Nem elég!) közbekialtott: de tegyük melléjük a parasztyalázókat is! Ez adott itt félreértésre alkalmat. Illyés Gyula azokra gondolt, akik az elmúlt időkben a parasztságot kifigurázták, gyalázták és akik ma megint szerepet kapnak itt a demokráciában. (Úgy van!) Ha megnézzük a különböző színházi és irodalmi elburjánzó képeslapokat, azt látjuk, hogy a régi világnak azok az írói, akik nem voltak közösségekben sem a munkássággal, sem a parasztsággal, előtérbe jönnek, megint kezdik ünnepelni őket. Ezekről volt szó tegnap Illyés Gyula közbeszólásakor. (Marosán György (szd): Nem Kodolányi!)

Illyés Gyulát feleslegesnek tartom megvédeni itt a nemzetgyűlés előtt. (Felkiáltások: Nem is kell! — Révai József (kp): Nem akarunk bántani mi sem!) Illyés Gyula minden körülmények között hű volt a néphez, a magyar néphez, (Élénk taps.) annak legmostohább társadalmi osztályához, a cselédséghez. (Egy hang a kiszagdapártan: A leggyönyörűbb módon!)

A Nemzeti Parasztpárt munkájának egyik legfontosabb területe a földművelés. Bevezetve a földreformról legyen szabad röviden nekem is megemlékezni. A földreform egyes megítélés alá esik még itt a nemzetgyűlés előtt is, pedig vegyük tudomásul: a földreform történelmi számítás volt és a földreform végrehajtása nélkül itt a demokráciát építeni nem lehetne. (Úgy van! A kiszagdapárt oldalán.)

Magyarországon ezer éven keresztül a politikai hatalom alapja a föld volt. Minél nagyobb birtoka volt valakinek, annál nagyobb volt a politikai befolyása. Hiszen azért is neveztek feudálisnak a politikánkat. Hiszen itt, ebben a teremben nagyon sokáig, úgy a harmincas évekig, valahányszor egy kormány bemutatkozott, az élen mindig gróf, arisztokrata, nagybirtokos állott. A magyar történelem két legvégzetesebb szakaszát, az első világháború előtti és az első világháború utánit két gróf neve jegyzi a történelemben. (Marosán György (szd): Levizsgáztak!) Tisza István gróf és Bethlen István gróf neve. (Ötványi Imre (kg): Gróf Gömbös Gyula! — Derűtlenség.) Ez a két István gróf tönkretette az országot. (Közbeszólás a kiszagdapárt oldaláról: Na, Gömbös is!)

De nemcsak a miniszterelnök került ki az arisztokrata közül, hanem földművelésügyi minisztert sem adtak még véletlenül sem mást, mint nagybirtokost, nehogy eszébe jusson földreformot csinálni. (Marosán György (szd): Legfeljebb egy bárót! Azt is erdélyit!)⁹² A főispáni kar a nagybirtokosokból került ki, a főszolgabírák lecsúszott dzsentrik voltak, akik elitták, elmulatták ősök földjét és a hatalom úgy gondolta, hogy mivel begyakorolták magukat a cselédségben a keménységbe, a szigorúságba, mint főszolgabírák gyakorolhatták ezt az egész parasztság felett. Talán a főjegyző is arccal a kastély felé fordult mindig és úgy hozta meg intézkedéseit. At meg átszötte a politikát a nagybirtokos társadalom hatalma és befolyása és t. Nemzetgyűlés, ha nem osztottuk volna szét a földet, akkor ma itt nem ülhetne demokratikus parlament. (Úgy van! Úgy van! — Élénk taps.)

Azt mondták, hogy elsieltük a földreformot. Igaz, sieltünk, mert tudtuk, hogy a re-

akció éber, de én azt kérdezem azoktól, akik ilyen váddal jönnek, miért nem valósították meg a földreformot akkor, amikor nyugodtabb idők voltak, amikor meg lehetett volna eléggé fontolni? (Nagy taps. — Marosán György (szd): Nem tartották a népet érettnek a földre meg a választójogra. Ilyen parlament volt!) Én azt mondom, nem tagadjuk, hogy ez tulajdonképpen földosztás volt. A birtoklás rezervációja szükséges lett, tehát megneztük, megvizsgáltuk, hogy mi a helyesebb: az egyik oldalon ezer nagybirtokos kezén maradjon-e meg ötmillió hold és a másik oldalon annak a hárommilliónak, akinek semmije sem volt, vagy ahogyan a Tiszán túl szokták mondani, csak annyja, amennyi a csizmája, vagy a bakancsa sarkára tapadt, ezt az állapotát tartjuk-e fenn, vagy pedig kapja meg végre történelmi örökségét a magyar nép? És az igazi történelmi osztály, a parasztság meg is kapta örökségét. Mert minden időben, valahányszor az urak felidéztek a háborút és megjelent, közeledett az ellenség, ők szépen fogták a sátorfájukat és elmenekültek, a helyen csak a parasztság maradt és — ezt vegye tudomásul az az osztály, amely történelminek nevezi magát — az, hogy itt ezer év után van ország és ez Magyarország, egyedül és kizárólag a magyar parasztságnak köszönhető. (Élénk taps a paraszt- és a kisgazdapárttól.)

Azt mondotta nekem egy arisztokrata: rendben van, elvehetjük tőlük a földeket, de az erdőt hagyjuk meg nekik, mert ők szeretnek vadászni, ezer évo vadásznak. Én azt mondtam: mi meg ezer éve orrvadászunk, nekünk is kell az erdő. (Ugy van! Ugy van! a parasztpárt oldalán. — Derűség. — Marosán György (szd): Ezer éve egyéb gondjuk sincs, mint vadászni!)

Felmerült itt valamelyik beszédben az is, hogy elégtelenül művelte meg a parasztság a földjét, az újjazdák közül sokan nem érzik, mivel tartoznak a demokráciának, a dolgozók társadalmának. Én azt kérdezem, t. Nemzetgyűlés, hogy ha a föld megmarad a régi tulajdonosai kezén és ez a háború elpusztított sok mindent, elsodorta az állatállományt, tönkretette a felszerelést, vajon megművelték volna-e a földeket a grófkoknak, a nagybirtokosoknak régi cselédek úgy, mint ahogyan maguknak? (Közbeköltések a kisgazdapárt oldaláról: Nem létezik! — Ortutay Gyula (kg): Kizárt dolog!) Mert én azt láttam, hogy az az ember, ha nem volt barma, állatja, nekiment ásvál vagy kapával a földnek, magát, vagy asszonyát fogta be az éke elé és dolgozott, mert magának dolgozott. (Ugy van! Ugy van!)

Ezt az áldozatot nem hozta volna meg egyetlen szegény paraszt sem a grófnak, a nagybirtokosnak, ha náluk maradt volna a föld. Kevés kenyér termett, de ez a kevés is csak úgy termett, hogy előbb megvalósítottuk a földreformot. A földreformnak tehát nagy politikai és nagy gazdasági jelentősége is van és ezt visszacsinálni soha többé nem lehet! (Taps a Ház minden oldalán.) Fontos most már nagyon gyorsan befejezni a földreformot, befejezni a mérnöki munkákat, elvégezni a telekkönyvezést. Sajnálatlalt látjuk azonban, — az elmúlt nemzetgyűlésen is elmondtam már — hogy ennek nagy kerékkötői, akadályozói a megyei tanácsok. A megyei tanácsok kapcsolatát találták a régi birtokosok felé és intézkedéseik nem olyanok, hogy az új gazdák érdekeit szolgálják. Eltűntetnek aktákat, bizonytalanná teszik a

birtoklást, márpedig a parasztság szeretné mérnöki és telekkönyvileg is magának tudni a földet, tehát minél előbb el kell végezni a még hátralevő munkát. A telekkönyvezést és a mérnöki munkákat azonban olyan eszközökkel és módszerekkel, ahogyan ma dolgoznak a mérnökök, elvégezni nem lehet. Előttek fekszik egy jelentés. Egy mérnök, aki nemcsak azért ment ki a földeket felmérni, mert fizetést kap, hanem azért, mert úgy érezte, ő is részt kell, hogy vegyen a magyar népnek ebben a nagyszerű felszabadulásában, a földek szétosztásában, Szentgál községben már hatodik hónapja méri a földeket és eddig hat hónap után 42.800 pengőt kapott. Elmondotta nekem, hogy éhen ne haljon, kénytelen volt beállni lucernát vágni, azért kapott szét, baromfit, azután egy lőtő fát vágott az erdőn, hogy legyen tüzelője. Ilyen körülmények között nem lehet arra gondolni, hogy meggyorsuljon és befejeződjék a földreform technikai lebonyolítása és mérnöki munkája is. Gondoskodjék a kormány, gondoskodjék a pénzügyminiszter arról, hogy legyen pénz a mérnöki munkák elvégzésére és a telekkönyvezésre.

Kötelességemnek tartom, hogy itt a nemzetgyűlés előtt is méltassam és a magyar parasztság nevében megköszönjem Veres Péternek azt a munkáját, amelyet a földreform végrehajtása során végzett. (Élénkes és taps a parasztpárttól.) Alkalmasabb ember nem is kerülhetett volna az Országos Földbirtokrendező Tanács élére, mint ő, olyan ember, aki a mélyből jött, a nyomorúságból, a munkából, a más földjén való dolgozásból jött és aki nem alkudott el egyetlen hold földet sem a magyar néptől, aki ezer ügyvéd fortélyával védte a magyar népnek juttatott földet. Azok tudnának erről beszélni, akik ott voltak és akik hiába jöttek a Földbirtokrendező Tanácshoz, hogy valamennyit visszaszerezzenek birtokukból.

A földreform történelmi feladatát volt és én kimondom, hogy Veres Péter, aki a tisztesség megtestesítője, megismerésítője, történelmi feladatot végzett, amikor könyörtelenül konzekvensen végrehajtotta a törvény rendelkezéseit és a magyar népnek juttatta a földet. (Taps és mozgás. — Buchinger Manó (szd): Látszik, hogy mint szociáldemokrata kezdte! — Derűség.) Nagyon nehéz munkája volt. Itt vagyunk néhányan, akik ismerjük a nagybirtokosoknak azt a szándékát, hogy valamennyit visszaszerezzenek földjükből. A földbirtokpolitikai bizottság tagjai tudják, — százával érkeznek a kérvények hozzá, úgyszintén a Földbirtokrendező Tanácshoz is — és a nagybirtokosok ellenállási érdemeikre hivatkozva, kérik, hogy azt a háromszáz holdat megtarthassák maguknak. Tudjuk jól, hogy a nagybirtokos társadalomnál valóban nagy ellenállás volt. (Közbeköltések a kisgazdapárt oldaláról: A földbirtokreform ellen! Ellenálltak a magyar nép törekvéseinek, a magyar demokrácia kiteljesedésének. Csak ezt az ellenállást tudják felmutatni, ezt tudja róluk Veres Péter is, tudjuk valamennyien és erre az ellenállásra hivatkozva, nem kaphatnak vissza semmit sem vagy csak nagyon méltányos esetben. Ha a földreformról úgy vélekednek, ahogyan hallani lehet itt-ott, ellenséges érülettel, az annak tudható be, hogy úgynevezett ellenállási érdemeiket nem vették figyelembe. (Ortutay Gyula (kg): Még ma is ellenállnak!) Azt hiszem, a t. Házban ez nem vált ki olyan ellenkezést, amely Veres Péter munkájában befolyásolná, zavarná.

A földreformmal megtettük az első lépést. Igaz, nagy lépés volt, nagyot léptünk előre, de csak az első lépés volt. Hátra van még a második, harmadik és a többi, hogy a magyar parasztság végre eljusson oda, ahova szeretne, teljes boldogsághoz, megélhetéséhez.

Nagyvonalú termelési politikára van szükség. Már az előző nemzetgyűlésen elmondtam, hogy nem látom azt a nagyvonalú telepítési politikát, amely kiegészíti a földreformot és nem látom azt a nagyvonalú termelési politikát, amely nélkül nem tudunk kilábalni mai nehéz helyzetünkéből. A földreform végrehajtása társadalmi munka volt. Maga az érdekelt fél, a nép a földigénylő bizottságok megalakításával vette ki részét ebből a munkából. Azt gondolom, ennek a munkának folytatása is társadalmi munka kell, hogy legyen, társadalmi formát kell erre találni és a leghelyesebb az volna, ha a földigénylő bizottságok, amennyiben már elvégezték munkájukat, a termelési bizottságokkal együtt földműves bizottságokká alakulnának át és ezek biztosítanák a termelés zavartalanulását, a termelés munkáját. Be kellene osztani hozzájuk azonban egy-egy szakembert is. El kell készíteni a mezőgazdasági szakemberek kataszterét. Én is uradalomból jöttem, tudom, hogyan bántak a gazdatisztok a cselédekkel, munkásokkal. Ne vonjuk azonban az egész gazdasági kart kollektív felelősség alá, vannak közöttük olyanok, akik emberiesen viselkedtek és akik tudásuk, szakismeretük alapján feltélenl részt kell, hogy kapjanak a demokratikus ország újjáépítéséből is. (Szécsény Béla (kg): Felvirágoztatták a magyar mezőgazdaságot! Az elmúlt időben mit láttunk a falvakban? Volt egy-két ember, aki vigyázott arra, hogy minden újszülöttet anyakönyvezzenek, ha majd katonának kell mennie, tudják, hogy melyik korosztály sorozása szükséges. Ott volt azután az adóbehajtás: ez volt a jegyzők feladata.

Volt, illetve van is majdnem minden faluban két-három pap, aki vigyáz a lelkekre, katolikus, református és evangélikus pap. Sajnálatlalt látuk és látjuk azonban még ma is, hogy nincs olyan szakember, aki vigyázza az ottani anyagi javakra, a termelésre. Ezért tartanám szükségesnek, hogy a földművelésügyi kormányzat a földművelésügyi bizottságok mellé a mezőgazdasági szakemberek közül földművelésügyi előadókat állítson be, akik a termelés irányításával, tervek elkészítésével a mezőgazdasági termelés korszerűsítését biztosíthatnák. (Szécsény Béla (kg): Helyes, ez a nemzet érdeke! A föld is megsínylette a háborút, elgyomosodott, a talajérő kimerült és hiába van meg a parasztságban az igrakezet, hogy minden talpalatnyi földet megműveljen, ha nem gondoskodunk a talajérő utánpótlásáról, akkor katasztrófális visszaesés következik majd be a terméseredmény terén. Gondoskodnunk kell arról, hogy a mezőgazdaság megfelelő szerszámokat, felszereléseket, gépeket kapjon. (Helyeslés.)

Nagy hiba volt hagyni szétszóródni, elkallódni az uradalmak iparosait. Az uradalmak különböző műhelyeit be kellett volna rendezni és ott együtt tartani az iparosokat az uradalmak iparosait, hogy most a téli időben elvégezzék mindazokat a javításokat, amelyek nélkül a mezőgazdasági lakosság nem tudja a szükséges munkálatokat elvégezni a földéken. Fontos volna tehát a falusi iparosok számbavétele, ilyen központi gépműhelyek és egyéb műhelyek szervezése, szerszámmal való felsze-

relése. Itt szeretném felhívni az iparügyi miniszter úr figyelmét arra, hogy minél több alkateszt gyártsanak, mert állnak a traktorok, a gépek, hiányzik belőlük valami, amit le kellene gyártatni és javításukat télen el kellene végezteni, hogy tavasszal zavartalanul indulhasson meg a munka. A gyártási sorrend is fontos. Azt hiszem, ennél fontosabb nincs, hogy be lehessen állítani végre a mezőgazdasági gépeket. De gondolni kell arra is, hogy komoly munkaerő helyettesítő gépeket kaphasson a mezőgazdaság. A parasztság agyon dolgozza magát hajnaltól késő estig, elérkezett tehát az ideje annak, hogy fokozatosan felszabadítsuk a nehéz fizikai munka alól és beállítsuk az ember helyébe a gépet is a mezőgazdasági termelésbe.

Fel kívánom hívni a földművelésügyi miniszter úr figyelmét egy nagyon sajnálatos jelenségre, arra a vandál erdő- és fapusztításra, amelyet szerte az országban látunk. (Ugy van! Ugy van!) Én nem vitatom el senkinek azt a jogát, hogy télen rossz ablak, beszakadt tető mellett meleg szobában lehessen, de akik nyaklól nélkül vágják a fát és az erdőt, azok nem a munkásoknak hozzák fel a fát Budapestre, (Ugy van! Ugy van!) hanem azok feketéznek és négy-öt szobás lakások kandallóit és cserépkályháit fűtik. (Ugy van! Ugy van!) Gondoskodni kellene a szegény nép tüzelőellátásáról, de ezt is olyan tervszerűséggel kellene tenni, hogy az erdőmérnökök megállapítása szerinti vágásokat kellene elrendelni, nem pedig ott kellené vágni, ahol éppen érik, mert ma már annyira megváltozott az Alföld egyik-másik részének képe, hogy az ember alig ismer rá.

Gondoljunk arra, hogy a mi száraz Alföldünk klímáját bizonyos mértékig befolyásolta a fásítás és erdősfítés. Nem akarok e tekintetben részletekbe belemenni, nem akarom bővebben taglálni, hogy a makroklimán kívül van még mikroklima is, amelynél a fának fontos szerepük van. Ha nem történelmi intézkedés, akkor az Alföld megint visszavadul sivataggá. (Ortutay Gyula (kg): Igy van!) Szigorúan, keményen vessen véget ennek a földművelésügyi miniszter úr. Gondoskodni kell természetesen arról, hogy faiskolák létesüljenek, hogy az utánpótlás e téren is megszerveztessék és a miniszter úr programjának egyik legfontosabb pontja a fásítás legyen: fásítani, fásítani és fásítani kell Magyarországon. (Egy hang a kisgazdapártól: Egyelőre kivágják a határfákat is!)

T. Nemzetgyűlés! A kereskedelem és a szövetkezés kérdésénél egy alapvető tévedésről kell mindjárt rámutatnom. Helytelen volt a kötött gazdálkodás feloldása akkor, amikor Európa, sőt a világ minden részében a győztes nagyhatalmak is fokozatosan térnek át a kötött gazdálkodásról a szabad gazdálkodásra. Elismerem, hogy a felszabadulás utáni dezorganizáltság szükségessé tette, hogy úgy lássuk el a lakosságot, ahogyan lehet s ez csak szabadon, a szabadkereskedelem útján volt lehetséges, de amint az állam kezdett megint összehozni, amint kezdtek kialakulni a funkciói, rögtön gondoskodni kellett volna a legszigorúbb készletgazdálkodás bevezetéséről. (Helyeslés és taps a parasztpárt oldalán.) Én teljes elismeréssel néztem a felszabadulás után a kereskedelem hősiess munkáját, azt, hogy jóformán be sem fejeződtek még a harcok, már itt-ott kezdtek kinyitni az üzletek és a kereskedők olyan hősiessen teljesítették feladatukat, mint a középkorban, amikor ezer veszély, kö-

zепette vitték az árut az egyik helyről a másikra. A kereskedelem kezdési sikerei dícséretre méltók, azonban nem az egész kereskedelemről mondom ezt, hanem a kereskedelemnek arról a részéről, amely levezigázott ezekben az időkben. Végig kell menni a Belvároson, be kell menni az üzletekbe; nem pengőért adják az árut, hanem dollárért vagy gramm aranyért. *(Ugy van! Ugy van!)* Ennek az országnak, a magyar államnak a törvényes fizetőeszköze a pengő *(Ugy van! Ugy van!)* és ha ezt az inflációs pengőt elfogadja az ipari munkás, ha a gyárban ezért dolgozik, ha ezzel fizetik a bányász és ha ezért adja oda a parasztság az árúját, akkor a kereskedő is fogadja el a pengőt. *(Ugy van! Ugy van! Helyeslés és taps a Ház minden oldalán.)* Ha nem fogadja el ezt a pengőt, ha más fizetési eszközzel dolgozik, spekulál, akkor elszakadt a magyar dolgozótól és semmi köze sincs ehhez a néphez, amely minden erejét megfizetve dolgozik, hogy ebből az országból még egyszer legyen valami. Ezt a kereskedelmet el kell ítélni és ha ez a kereskedelem nem tudja, mivel tartozik a dolgozó magyar népek, akkor meg kell tanítani rá. *(Helyeslés és taps a Ház minden oldalán.)*

Végzetes struktúraeltolódás állapítható meg gazdasági életünkben. Kialakulóban van a kapitalizmus legelleneszebb formája, a spekuláns kapitalizmus, amely érti a módját annak, hogyan kell a pénzt és az árut forgatni, munka nélkül élni. *(Ugy van! Ugy van!)* azoknak munkájából, akik viszont alig kapják meg munkájuk után a tisztességes megélhetést biztosító fizetést. *(Ugy van! Ugy van!)* Ennek a spekuláns kapitalizmusnak az elhatárolódása nemcsak rendszertani kérdés, itt nemcsak arról van szó, hogy időnkint razziákat tartanak és lefogják ezeket az elemeket, hanem gazdasági kérdés is. És mi, a Nemzeti Parasztpárt, csak a szövetkezetekben bízunk. Az igazi szövetkezetek nem feketéznek. A szövetkezet nemcsak gazdasági szervezet, hanem erkölcsi testület is. Ugy látszik, ezért szabotálták el a szövetkezeteket mindeztől. Tavasz óta próbálkozunk, hogy valami történjék szövetkezeti téren. Lenn a falvakban a magára hagyott magyar nép önkormányzatából alakította meg sorban a paraszt szövetkezeteket. Kiszajátította a Hangya fiókjait és birtokba vette. Érezte, hogy csak szövetkezve tud megbirkózni azzal a feladattal, amely rá vár. De a szövetkezetek mégsem tudtak úgy szerveződni, megalakulni, ahogyan kellett volna. A minisztériumok alsóbb tagozataiban elszabotálták a szövetkezeteket. Megmondom azt is, hogy miért szabotálták el. Azért, mert akik szabad prédának tekintik a gazdasági életet, azok tévesen azt hiszik, hogy a demokrácia azt jelenti, mindent szabad, pedig a demokráciában csak az szabad, ami nem ellenkezik a nép érdekeivel. *(Ugy van! Ugy van! — Taps a kisgazdapárt oldalán.)* Nagyszerű kapcsolatokat tudtak ugyanis találni különböző hivatalokban, minisztériumokban és a korrupció olyan jelenségeit figyelhetjük meg, amelyek már megdöbbentőek és demokráciánkat erkölcsi alapjaiban támadták meg. Ezek a szervezetek szabotálták el a szövetkezeteket, a szövetkezetek megalakulását és a szövetkezetek hitelezését is.

Szólnom kell a szövetkezeti tanács tétovázásáról is. En is tagja voltam hosszú időn keresztül az Országos Szövetkezeti Tanácsnak,

sajnálatos módon az nem tudta idejében megfogni ezt a kérdést, úgy, hogy ma már nem kellene erről beszélni, hanem megtenne és megoldhatnák volna.

Ez a bizonytalanság abból származott, hogy rosszul értelmezték a szövetkezeti tanácstagságot, ami nem azt jelenti, hogy egyik másik szövetkezethez kerülni vezető állásba, hanem a szövetkezetek államánál feljebb, a szövetkezeti revíziót elkészíteni és kialakítani azt a két szövetkezeti típust, amely alkalmas arra, hogy itt megoldja a nehéz gazdasági kérdéseket; az egyik: megteremteni a mezőgazdasági szövetkezeti központot, a másik: megteremteni az ipari munkásság szövetkezeti központjait. *(Helyeslés a kisgazdapárt oldalán.)* Ha ugyanis sikerül közelhoznai egymáshoz a városi és a falusi termelőket és közvetlenül elégtételt ki igényeiket, akkor a spekuláció, a feketézés nem kap teret, háttérbe eszik és így a gazdasági rendőrség intézkedéseivel párhuzamosan tökéletesen fel lehetett volna számolni a spekulációt és a feketézt. Habár már elkéstünk, még nincs késő, a szövetkezeteket minél előbb életre kell hívni.

Itt felvetem, a pártközi megállapodás eredménye a kereskedelmi és szövetkezeti minisztérium megszervezése. Valahogy azonban nekem az az érzésem, hogy a kettő egyáltalán nem fér meg egymással, a kereskedelem és a szövetkezés annyira két eltérő valami, hogy ezek nehezen képzelhetők el egy minisztériumban. Reméljük, a kereskedelmi és szövetkezeti miniszter úr ezt a nehéz kérdést meg tudja majd oldani.

A közlekedésről szólva, én a közlekedést csak dícsérni tudom. A modern állam technikai vázát az utak, a vasutak, a távíróhálózatok és a telefonhálózatok alkotják. Akkor kezdtünk államná lenni, amikor mindezeket helyrehozták, rendbehozták a közlekedési miniszter úr. Hogy nem járnak személyvonatok, ennek más oka van, ha meg volna a fűtőanyag, járnának a személyvonatok. Tessék csak azonban végig menni a Dunaparton, látjuk, hogy már egy megépített híd és a másik, a parlament mellett épülő híd⁹³ hirdeti azt, hogy a közlekedési minisztérium olyan tempóban végzi az újjáépítést, hogy ha ez így folytatódik, akkor nagyon hamar ki tudja javítani mindazt, ami itt elpusztult.

Az újjáépítésről csak annyit, hogy fontos lenne a koordináció, fontos lenne egymás mellé hozni a feladatokat és végre látni már a terveket. Itt hallunk arról, hogy van újjáépítési minisztérium, de ezintén szólva, még nem látjuk, nem tudjuk, hogy az újjáépítési minisztériumban milyen munka folyik és kellene már valamit hallanunk arról, hogy mik a távolabbi elképzelései. Mert tévedés ne legyen, t. Nemzetgyűlés, nem újjá kell építeni az országot, mert az a régóta jelentené, új országot kell itt építeni. *(Taps a szociáldemokrata- és a kommunistapárt oldalán.)* Ehhez kell az újjáépítési minisztérium.

Azután: sokszor megígérték a közmunka-katasztrófát. Lássuk már azt a sok naplopó dolgozót, lássuk azokat, akik csak úgy vállalkoznak közosséget a demokráciával, hogy minden jót maguknak akarnak, a rosszat pedig meghagyják a népek, meghagyják a dolgozóknak. *(Taps.)* Munkára fogni tehát a henység, dolgozzanak azok is, akik eddig csak dolgoztattak, akik eddig nem ismerték a munkát.

A népjólétéről szólva, fontos lenne minél előbb az általános társadalombiztosítás kiépí-

tése és ebben az öregségi biztosítás. A mi népünk, a parasztság rengeteget dolgozik, rengeteget dolgozott és minden munkás parasztembernek az volt a vágya, amikor elkezdte a munkát 10–12 éves korában, hogy végre egyszer eljusson majd öregségére oda, hogy gondtalanul tudjon élni, ne kelljen koldusként járnia egyik konyháról a másikra. Nagyon fontos tehát az öregségi biztosítás megszervezése.

Beszélnem kell itt a népbetegségekről. A háború hatása egészségügyi helyzetünkre, ismert. A rossz táplálkozás, az orvoshiány méginkább befolyásolja egészségügyi helyzetünket. Legyen szabad azonban nagyon komolyan és őszintén beszélni egy kérdésről, amely hovatovább igen nagy veszélyt jelent a magyar nép számára, ez pedig a venereus betegségek elterjedése. Vannak falvak, ahol a lakosság 60–70%-a fertőzött. Itt komoly, átgondolt tervet kell készíteni és minden költséget megadni arra, hogy valóban irtó hadjáratot kezdhesünk a nemi betegségek ellen. A szó szoros értelmében, mondom, irtó hadjáratot kell kezdeni, ki kell irtani ezeket a betegségeket népünkől, mert ha nem fogjuk meg most a bajt, annyira elhatárolódik, hogy népünk törzsét, államánál fogja veszélyeztetni. *(Ugy hang a kisgazdapárt: Majd a penicillinnel!)*⁹⁴

Beszélnem kell a fehér köpeny beszenyvezéséről is. Aki a vidéket járja, tapasztalhatja, hogy az orvosi társadalom nem áll hivatása magaslatán, az orvos is átvette a feketézés, a spekuláció szellemét. Ha beteg megy hozzá, nem pénzt kér, vagy pénzt fogad el, hanem tojást, baromfit, lisztet, burgonyát és hasonlót. Honnan vegyen az a szegény ember, akinek magának sincs annyija, hogy ki tudja vele húzni az egész esztendőt, tojást és a többi? Az orvos is fogadja el azt a pénzt, amelyet itt fizető eszközként használunk.

Szólnom kell ezután a gyógyszerészek feketézéséről. Most jártam lent Békés megyében és ott adták kezembe ezt az írást. A gyógyszerész, ha fizetésre kerül a sor, azt mondja: Nézzé, én nem számítok fel sokat, felszámítok magának 15.94 pengőt, magának ennnyit kell fizetni az orvosságért. Hozhat búzát, baromfit, tojást, zsírt, bármint, de a búzát számoljuk húsz pengőjével mázsáját, a zsírt három pengővel, a baromfi kilóját két pengővel, az élő baromfit 1.50 pengővel, a burgonya kilóját meg 30 fillérrel.

Nagyon furcsa elszámolás ez, különösen a legszegényebb néprétegnél, amely — mint ismétlem — nem tudja még saját magának sem előteremteni a szükséges élelmet, táplálékot, hogyan tudjon akkor élelmiszert adni orvos- és patikaszerek ellenében, amikor ma már a búza mázsája feketén 150.000 pengő. Hiába írja fel tehát a gyógyszerész azt, hogy ő csak húsz pengővel számolja el a gyógyszert. Fontos, hogy ezen a téren is rend legyen. Mi úgy ismertük az orvost, úgy ismertük a gyógyszerészt, hogy ő a szegények mellett állt mindig, a humánus megtestesülése volt, legyen most is és váljalja a szegényekkel a sorsközösséget.

A pénzügyeknél természetesen bennünket is az infláció oka foglalkoztat a legjobban, illetve az infláció megszüntetése. Az infláció egyik oka az a szabadvirtsaft, amely kialakult. Ha idejében megfogtuk volna az árukat és bevezettük volna a szigorú készletgazdálkodást, akkor ma nem lenne ilyen rossz a pénzünk. Látjuk a körülöttünk lévő országok, Jugoszlávia és Csehszlovákia példájából, hogy van valamilyen megoldás, az infláció menetét lehet lassítani.

Nagyon sok felszólalás hangzott el itt az inflációról is, de még egyetlen olyan felszólalást sem hallottunk, amely megoldást javasolt volna. Legyen szabad tehát felolvasnom a Nemzeti Parasztpárt javaslatát a pénzügyi kérdések rendezéséről. *(Halljuk! Halljuk! — Olvassa.)* »Jelenlegi esőbejutott pénzügyi politikánkból és pénzünk értéktelenedési folyamatából egyetlen kivezető út: az értéktelenedés vége felé haladó pengőnk mellé egy másik pengőérték párhuzamos bevezetése.

Allandó értékű új pénzegység bevezetése márcsak azért is multhatatlanul szükséges, mert az értéktelenedő pengőforgalom mellett dolgozóink munkájuk ellenértékének egy töredékéért kénytelenek dolgozni és bérpolitikánk a bérek hatványozott emelése mellett egyre eredménytelenebbé válik.

A dolgozók jogos követelése, hogy bérüket az árak emelkedésével arányosan kapják meg, ezt pedig a 100%-ról 100%-ot követő hatványozott emelés sem éri el. Allandó értékesítésként mutató forgalma mellé tehát egy értékálló sággal bíró, kisegítő szükségpénz bevezetése válik elkerülhetelenné. Az új és értékálló bankjegyet »munkapengő« elnevezéssel kellene forgalomba hozni. A munkapengő árfolyamát, illetőleg értékét az életindexről kellene függővé tenni és mai forgalmi pengőhöz számított árfolyamát akár naponta lehetne megállapítani. A munkapengő effektív bankjegy volna, amelyet kizárólag a bérek fedezésére bocsátana ki a Magyar Nemzeti Bank hitelképpen a vállalatok, a munkaadóvállalat rendelkezésére: a munkások és tisztviselők óra-, napi- és havibéret kollektív szerződéseiben munkapengőben kell megállapítani. A munkapengő érték-állandóságát természetesen csak addig tudnók fenntartani, amíg mellette értékmérőként forgalomban volna jelenlegi pengőértékünk s az esetben, ha a jelenleg forgalomban lévő pengőérték, mint értékmérő eszköz teljesen elveszítené hivatását, azaz teljesen elértéktelenednék, úgy a munkapengő értékállandósága is azonnal kétségessé válna, vagyis az értékálló munkapengő csakis jelenlegi pengőforgalmunk megtartása mellett valósulhatna meg.

A munkapengő bevezetése a valorizáció kérdését is leegyszerűsítene.

A Magyar Nemzeti Bank által nyújtandó kölcsönök ötven százaléka munkapengőben volna visszafizetendő.

A munkapengő iránti bizalom alátámasztására rendkívül fontosnak látszik propagandával a közvéleménybe préselni azt a tudatot, hogy a munkapengő fedezettel bíró bankjegy, amelynek fedezetét az az értékőbbitel adja, amely érték ama munka eredményeként születik meg, amelynek ellenértékeként szülemény meg, amelynek ellenértékeként szülemény meg, amelynek ellenértékeként szülemény meg, amelynek ellenértékeként szülemény meg.

Az inflációs folyamatot kétségtelenül nagy mértékben fékeznék le a munkapengő bevezetése, mert a legnagyobb kiadási tétel, a munkabér nem pengőbankjegyben, hanem egy szükségpénzben nyerne fedezetet.

Az államháztartás egyensúlyát megterhelő állandó tételek szintén effektív munkapengőben volnának teljesítendőek, s ha az állandó tételek nem volnának elegendők arra, hogy bizonyos munkapengő-bankjegyforgalom a kincstárhoz jutásának lehetőségét megvalósítsuk, úgy az állandó értékű munkapengőre külön, havonta visszatérő bankjegybélyegilletéssel kell eleve megakadályozni a munkapengő inflációját.

A bankjegybélyegilleték havonta minden munkapengőn teljesítendő és sematikusan elképzelve, a havi 10%-ot nem haladná meg. A bankjegybélyegilleték a munkapengőbankjegyre minden hónap elsőjén kellene leróni olyképpen, hogy a bankjegy tulajdonosa a bankjegy névértékének 10%-át kitevő bélyegzet köteles a bankjegyre ráragasztani. A munkapengőbankjegy tehát csak úgy volna forgalomképes, ha havonta egy tízszezálékos bélyeggel felülragasztanák. Ezzel a bankjegybélyegilletékekkel elkerülhetjük más különben a szükségpengőnél bekövetkező munkapengő inflációját.

A munkapengő bevezetéséhez természetesen nagyon jól működő állami organizáció, apparátus szükséges.

A közellátásra áttérve, fel kell hívnom a mélyen t. Nemzetgyűlés figyelmét arra, hogy Budapesten hovatovább két olyan jelenséget figyelhetünk meg, amelyek nagyon jellemzők a városra. Az egyik az élelmiszerhiányt elől sorban állók képe, a másik az, hogy ebben a városban csupa luxuséttermet nyitnak meg. Ez kitűnően szimbolizálja azt, hogy a magyar társadalom kétfelé hasadt.

Az egyik része az, amely dolgozik és nehezen, keményen él, a másik pedig, amely munka nélkül szerzett jövedelmét egyszerűen tudja elkölteni a különböző szórakozóhelyeken. A mai újságban a következő hirdetést olvastam (olvassa): »Az étterem a régi békebeli dunaparti szállodák nivóján a mai nehéz viszonyoknak megfelelő polgári árákon a magyar, erdélyi és francia konyhaművészet remekét fogja nyújtani, túlkapasok nélkül. Az étterem küzd az úgynevezett divatos befolyások ellen. Nem az eszpresszó műfaját, hanem a régi békevilág stílusos polgáriasságát akarja nyújtani. Érdekes a zenei összeállítás is: zongora, hegedű, cselló. Halk zene, finom tónus.« (Derűtlenség.)

Itt tartunk tehát, t. Nemzetgyűlés! Halk zene, finom tónus az egyik oldalon, nyomorúság és szegénység a másik oldalon. (Ügy van! Ügy van! — *Taps a kommunista- és a parasztpárton.*) Ezen csak egyféleképpen lehetne segíteni: bevezetni a legszigorúbb kényszergazdálkodást, hogy csak az kapjon enni, aki dolgozik. (Ügy van! Ügy van! — *Taps a Ház minden oldalán.*) A Nemzeti Parasztpárt még tavasszal javasolta az intézményes közellátást. Azt javasoltuk, hogy árucsereforgalommal kell biztosítani a városok ellátását. A falu megosztja a várossal, amije van, de a város is adja a falunak azt, amije neki van: iparcikket. (Ügy van! Ügy van! — *A kisgazdapárt oldalán.*) Ha ez megtörténik, akkor nem lesz baj, de ehhez az kell, hogy a mezőgazdaság által termelt élelem a munkásnak jusson, első sorban a városi munkásnak, a városban termelt iparcikk pedig első sorban a munkásságnak és a parasztságnak jusson. (Taps a Ház minden oldalán.) Természetesen részesüljön ellátásban minden olyan dolgozó is, aki az állami élet vagy a magángazdaság területén produktív munkát végez, de nem kell megfélekezni azokról az írókról és művészekről sem, akik hiúk maradtak a magyar néphez és a demokráciához. (Ügy van! Ügy van! — *Taps a kisgazdapárt oldalán.*) Róluk is gondoskodjunk. Kenyeret, burgonyát, hüvelyeseket és zsiradékokat juttassunk a dolgozóknak. Ennek módját rekvirálással nem tudom elképzelni. Ova intom a kormányt a rekvirálástól. (Ügy van! Ügy van! — *Helyeslés a kisgazdapárt*

oldalán.) A magyar paraszt odaadja, amije van, az ipari munkásnak, a bányavideékek dolgozóinak. Aki a parasztságból nem adja oda, az nem is tartozik a parasztság demokratikus kategóriájához. (Zaj a kommunistapárt oldalán.) azzal szemben kiméltlenül kell eljárni, de én azt hiszem, kevés lesz az olyan parasztember, aki nem lesz hajlandó megosztani azt, amije van, az éhező városi lakossággal. (Juhász István (szd): Ruháért adja csak!)

Hiszen gondoljunk csak arra, t. Nemzetgyűlés, hogy a nehéz tél idején, januárba februárba egyedül Békés megye a Nemzeti Parasztpárt földművelésügyi államtitkáranak, S. Szabó Ferencnek kezdeményezésére hetven vagon élelmet juttatott Budapestnek. (Taps a parasztpárt oldalán.)

A parasztság meg fogja osztani azt, amije van, a várossal, azonban valahol meg kell olni a kérdést, éspedig a malmoknál. Amit a vidéki malmok végeznek, az közgazdasági rémregény, (Ügy van! Ügy van!) ahogyan zsarolják a parasztságot és ahogyan kisemmizik a közellátást.

Ezt csak egyféleképpen lehet megszüntetni és ezt mi javasoltuk először, itt a parlamentben a kommunistapárt hozta elő, magunkévá tesszük itt is: a malmok közbeségítésével. (Taps a kommunistapárt oldalán. — *Közbeségítés a kisgazdapárt oldalán: Ellenőrzéssel! — Egy hang a kommunista párton: Mi az? A parasztok nem tapsolnak!)*

Nem szeretném, ha város és falu között bizalmatlanság alakulna ki, amely csak a demokráciának árt. En elmondhatom itt: a parasztság bízik az ipari munkásságban, hiszen a legnagyobb tettet, a földreformot is az ipari munkásság segítségével hajtottá végre. Bizzék az ipari munkásság is a parasztságban és akkor meg fogunk oldani minden nehézkérdést.

Van a parasztságnak egy nagyon fájdalmas kérdése éspedig tisztában van azzal a parasztsággal, hogy jóvátételt kell fizetnie és fizeti is a jóvátételt, de azt látja, hogy a falusi társadalomnak vannak olyan rétegei, elemi, amelyek kivonják magukat a jóvátétel alól. (Ügy van! Ügy van!) A parasztság kívánsága tehát az, hogy jóvátételi alapot kell teremteni, amelybe mindenki befizeti munkája után azt, amit be kell fizetnie. (Taps a parasztpárt oldalán.) Például Endrőd községben bevezették azt, hogy az iparosokat, kereskedőket, malmokat, baromfikereskedőket, koresmárosokat, gyógyszerészeket, orvosokat, holgár kertészeket, fuvarosokat, stb. megfelelő agrárkategóriákba sorolták, például egy nagyobb iparos 20 hold, közepes 10, kisebb 5 hold, nagyobb kereskedő 100, kisebb 50, még kisebb 20 hold, stb. és így vetik ki arányosan mindenki a jóvátételi kötelezettséget.

T. Nemzetgyűlés! A parasztság teljesíteni akarja ezt a kötelezettséget, mert tudja, hogy ezt teljesítenie kell, de teljesítésk mások is, azok is, akik az elmúlt időkben éppen magatartásukkal okai voltak annak, hogy háborúba sodródtunk és akik ma kivonják magukat a jóvátétel alól. Ezt tehát intézményessé kell tenni. A kormány segítse elő a jóvátételi alap létesítését és szorítsa rá azokat a társadalmi rétegeket és osztályokat is a jóvátételre, amelyek eddig nem voltak hajlandók abban résztvenni. (Zaj a kisgazdapárt oldalán.)

A közellátással kapcsolatban szeretnék

még valamit mondani éspedig azt, hogy nehéz telünk lesz, éhezni fog a lakosság, fázni fog a lakosság, de gondoskodjunk legalább arról, hogy a villany- és a gázszolgáltatásban ne legyen fennakadás. Ha a főváros dolgozóinak a didergő szobájában éhesen még sötétben is kell ülnök, az még jobban elkésztí öket. Villany és gáz legyen minden lakásban Budapest, ezt minden körülmények között biztosítani kell. (Közbeségítés a kisgazdapárt oldalán: Falun meg petróleuml!)

Az iparral kapcsolatban csak annyit: azt termelni, ami kell, hogy az árucsere fokozhassuk.

És valamit az államosításról. Ha egyszer elhatározzuk, hogy államosítunk, akkor azonnal államosítsunk. (Taps a kommunistapárt, a szociáldemokratapárt és a parasztpárt oldalán.) Ne vessünk csak fel problémákat, hiszen látjuk, a bányatulajdonosok már ezzel vonják ki magukat az alól, hogy investáljanak, törődjenek a bányákkal. Mi már ismerjük ezt a föld példáját. A nagybirtokos már üggyöt éve, amióta földreform hangulat volt az országban, semmit sem volt hajlandó investálni a gazdaságába azzal, hogy ügyis elveszik tőle a földet.

Azután a munkásság türelmetlen. A munkásság úgy gondolja, elég volt már a beszédből, a tettek ideje érkezett el (Ügy van! Ügy van!) s ha azt látja, hogy itt nem tesznek, akkor tesz majd ő és sokszor megelőzte már a kormányzatot is azzal, hogy tett. En úgy gondolnám, hogy a termelés biztosítása érdekében mégis az volna fontos, hogy ha nem is tudja megelőzni a kormány a munkásságot, legalább együtt hajtsa végre mindazt, amit végre kell hajtani és ha egyszer az államosítást nemcsak a bányák, hanem az energiaforrások tekintetében is elhatározzuk, ne holnap hajtsuk végre, ne ma hajtsuk végre, hanem most, azonnal hajtsuk végre. (Taps a kommunistapárt, a szociáldemokratapárt és a parasztpárt oldalán.)

Nagyon előrehaladt az idő. A reakcióval kapcsolatban annyit mondok: vigyázzunk, nagyon éber a reakció és még akkor kerítsük le, amikor nincs ereje teljében.

De ne feledkezzünk meg a reakció iker- testvéréről, a korrupciónál se. (Ügy van!) Küzdjünk a korrupció ellen is, mert hovatovább úgy elhatalmasodik, hogy súlyos következményei lehetnek.

T. Nemzetgyűlés! A parasztság teljes erejével résztvesz az újjáépítés munkájában. A Nemzeti Parasztpárt reméli, hogy ez az újjáépítés, az új ország építése úgy történik meg, hogy abban a dolgozóknak lesz első sorban helyük.

Befejezésül, nemcsak azért, mert mi is benne vagyunk a kormányban, hanem azért is, mert érezzük a felelősséget és tudjuk, hogy ezeket a nehéz időköt csak komoly együttműködéssel vészelhetjük át, kijelentem a Nemzeti Parasztpárt nevében, hogy bízunk a kormányban. (Taps a Ház minden oldalán. — *A szónokot üdvözlék.*)

Előnk: Szólásra következik!

Szántó Vezekényi István jegyző: Bölöni György.

Bölöni György (pk): T. Nemzetgyűlés! Engedjék meg, hogy röviden én is hozzászóljak a miniszterelnök úr expozéjához, amelyben világosan és tisztán kifejtette a kormány

programját. Az én hátam mögött nincsen párt, egy vagyok azok közül, akiket közéleti szereplésük folytán maga a nemzetgyűlés tisztelt meg azzal, hogy tagjai közé választott.

Hosszú, negyedszázados, külföldön töltött mult után vagyok itt és míg azok a köpviseletársaim, akik előttem felszóltak, pontosan ismerhetik és mérlegelik is a magyar élet közvetlen problémáit, belőlem inkább a külföldön élő magyarság visszhangja szól. Azoké a magyaroké, akik szívdobogva néznek hazafelé és lelkesen köszöntik a magyar demokrácia felvirradását. (Mozgás.)

Elsősorban a Franciaországban, Belgiumban, Svájcban, Észak-Afrikában élő magyar dolgozók, szellemi és kétkézi munkások és a franciaországi Magyar Függetlenségi Mozgalom összességének tántoríthatatlan hűségét kell tolmácsolnom a magyar haza iránt. (Taps.) A határtalan lelkesedést, amellyel a magyar demokráciát köszöntik. És azt a reménységüket is, hogy a huszondöntendő ellenforradalmi rendszer letörése és a magyar fasizmus legyőzése után, végre a magyar nép eljutott oda, hogy szabadon és függetlenül alapozza meg életét a demokrácia formáiban.

A külföldön élő magyarok hosszú éveken át kétségbeesetten látták azt a rettenetes pusztulást, amelybe a reakció vitte az országot, amint fokról-fokra, lépérlől-lépésre a Hitler járma alá tette az ország nyakát. Ma, amikor az ország újjáépítéséről beszélünk, arról, hogy miként tudunk új vért ömleszteni ebbe a csaknem haldokló nemzetszervezetbe, nem kell elfelejteni azt, hogy Magyarország romlása nem 1944 március 19-ével vagy október 15-ével kezdődik, hanem már akkor, amikor a mult háború elvesztése, az ország szomorú földarabolása után ellenszegült a demokrata haladásnak. Azoknak a külföldi magyaroknak, akik ez ellen a magyar kormányzatit elv ellen állást foglaltak, meggyőződése és politikai felfogása kezdettől fogva az volt, hogy ez a magyar rendszer a pusztulásba rohan. Tisztán láttuk, hogy az áhcs, kapzsi hileri pók hogyan hálózta be hazánkat, hogyan fordítja a maga hasznára a rendszer gyöngeségeit, hogyan fordítja át táborába az ingatag politikai vezetőket, hogyan téríti el a tisztesség útjáról a magas funkcionáriusokat, hogyan gyújtogat, hogyan izgat, a fasizmus csóvájával hogyan gyújtja fel az országot négy sarkát, hogyan ver éket a társadalmi rétegek közé, élesíti a faji gögőt, de ugyanakkor ráuszítja a magyarságra a felsőbbrendűnek nevezett árja svábság magyar-ellenes hadát, megvásárolja az írók tollát, a gazdasági elégtelenség levezetésére antiszemita izgatást szit. Zsidóellenes törvényeket hozat és végül égető kemencékbe taszítja embertársaink százezreit.

Ez az a mult, amelytől teljesen el kell szakadnunk. Ez az a mult, amelyből ki kell tépnünk a magyar társadalom gyökereit, még akkor is, ha ez az operáció bizonyos fájdalommal és kockázattal jár. El kell szakítanunk magunkat ettől a multtól nemcsak politikai bázison, de erkölcsi alapon és nevelésben is.

Meg kell húznunk egyszer azt a határvonalat, hogy kik a barátaink, kik az ellenségeink, kik a fasizmus hívei és cinkosai. Egy kicsi nemzetnél, mint a magyar, fontos az, hogy miként ítélkezik fölőtte a világ közvéleménye. Nem azért kell rokonszenvet keresnünk, hogy

A nemzetgyűlés 27. ülése

1916. évi május hó 3-án, pénteken.

Varga Béla és Kossa István elnökei alatt.

Tárgyai:

Oldal:

Elnöki előterjesztések	827
Elnök bemutatta Károlyi Mihály levelét, melyben a magyar nemzetgyűlésnek legméltóbb köszönetét tolmácsolja az 1916. II. te. el őt ért megtiszteltetésért.	827
Elnök bejelentette, hogy Kovács Józsefnek a gazdasági ügyek sürgős intézése, valamint Dávid Jánosnak a kisiparosság súlyos helyzete tárgyában sürgős interpellációk előterjesztésére adott engedélyt	827
Tombor Jenő honvédelmi miniszter benyújtotta a Magyar Szabadság elnevezésű érdemrend alapításáról szóló törvényjavaslatot	827
Futó Dezső (kg) napirendelőtti felszólalása a gyöngyösi fasiszta összeesküvés tárgyában	828
Z. Nagy Ferenc (kg) előadó bejelentette a földművelésügyi és gazdasági bizottság együttes jelentését a telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról szóló törvényjavaslatról (romány: 27. szám.)	829
A telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról szóló törvényjavaslat (romány 21. és 27. szám.) sürgős tárgyalása.	
Ismertette: Z. Nagy Ferenc (kg) előadó.	830
Általános vita: felszólaltak: Filó Sámuel (kg).	836
Nagy Imre (kp)	846
Turi István (szd)	848
Kovács Imre (pp)	850
Némethy Jenő (pk)	856
Dobi István földművelésügyi miniszter	861
Részletes vita. Felszólaltak:	
A 9. §-hoz: Vásáry József (pk)	864
Z. Nagy Ferenc (kg) előadó	867
A 13. §-hoz: Vásáry József (pk)	867
Z. Nagy Ferenc (kg) előadó	867
A 22. §-hoz: Vásáry József (pk)	868
Z. Nagy Ferenc (kg)	868
A 24. §-hoz: Filó Sámuel (kg)	868
Donáth Ferenc (kp) államtitkár	868
Z. Nagy Ferenc (kg) előadó	868
A miniszterelnök jóváhagyás végett bemutatta a nemzetgyűlésnek az 1916. VI. te. el kapott felhatalmazás alapján kibocsátott kormányrendeletet	853
Beneze Imre (kg) előadó bejelentette az alkotmányjogi és közjogi bizottság jelentését az emberi alapjogok hatályosabb védelméről, továbbá a nemzetgyűlés által az ország szellemi és közéleti vezető személyiségei közül választott nemzetgyűlési képviselők számának újabb megállapításáról szóló törvényjavaslatokról	856
A legközelebbi ülés idejének és napirendjének megállapítása	868
Ries István igazságügyminiszter szóbeli választ adott:	
Hám Tibor interpellációjára a magyar sport ügyében	869
Hám Tibor (kg) viszonzválasza	871
Hajdu Gyula interpellációjára az igazságtétel eljárásban lábrakapott reakciós szellem tárgyában	872
Drózdly Győző interpellációjára a Magyar Kommunista Párt plakátja tárgyában	874
Drózdly Győző (pk) viszonzválasza	875
Az igazságügyminiszter írásbeli választ adott:	
Jaczkó Pál interpellációjára a rendőrségnek adott mentelmi jog és kiadatási eljárás tárgyában	876
Jaczkó Pál (kg) viszonzválasza	878
Futó Dezső interpellációjára a békésszabai fogolykiszabadítás tárgyában	878
Futó Dezső (kg) viszonzválasza	880
Futó Dezső interpellációjára Bánó Mihály volt kecskeméti rendőrezredes letartóztatása tárgyában	880
Futó Dezső (kg) viszonzválasza	881
Jaczkó Pál interpellációjára a bírói és a végrehajtóhatalom elválasztása tárgyában	881
Jaczkó Pál (kg) viszonzválasza	882
Kovács József (kg) sürgős interpellációjára az összkormányhoz a gazdasági ügyek sürgős intézése tárgyában	883
Dávid János (szd) sürgős interpellációjára az összkormányhoz a kisiparosság súlyos helyzetéről	886

A kormány részéről jelen voltak: Nagy Ferenc miniszterelnök, Antall József újjáépítési miniszter, Bárányos Károly közlekedési miniszter, Dobi István földművelésügyi miniszter, Gerő Ernő közlekedési miniszter, Gyöngyösi János külügyminiszter, Molnár Erik népjóléti miniszter, Rákosi Mátyás államminiszter, Ries István igazságügyminiszter és Tombor Jenő honvédelmi miniszter.

(Az ülés délelőtt 10 óra 40 perckor kezdődött.)

(Az elnöki széket Varga Béla foglalja el.)

Elnök: T. Nemzetgyűlés! Az ülést megnyitom. A mai ülés jegyzőkönyvének vezetésére Gyurkovits Károly, az egyéb jegyzői teendők ellátására pedig Hegyesi János jegyző urakat kérem fel.

Bejelentem a t. Nemzetgyűlésnek, hogy Károlyi Mihály nemzetgyűlési képviselő úr levelet intézett hozzám. Kérem a jegyző urat, szíveskedjék a levelet felolvasni. (Halljuk! Halljuk!)

Gyurkovits Károly jegyző (olvassa): »Elnök Úr! Nagyon köszönöm szíves sorait és a mellékelt 1916. II. törvényeket, valamint az ezzel kapcsolatos nemzetgyűlési tárgyalások anyagát.

Mély megilletődéssel olvastam levelét és a mellékelt irásokat. Kérem, Elnök Úr, tolmácsolja a magyar nemzetgyűlésnek legméltóbb köszönetemet az engem ért nagy megtiszteltetésért, amire holtam napjaim büszke leszek. Megrendülve fogadtam a magyar nép nemes megnyilatkozását és csak azt kívánom, hogy a sok szenvedés után a magyar nép tovább haladjon a megkezdett úton és találja meg a helyét a haladó szellemű népek táborában.

Nemsokára személyesen fogok a magyar nemzetgyűlés színe elé járulni. (Bucsingor Manó (szd): Várjuk!) »Nagy pillanat lesz ez számomra. Ezért a pillanatért érdemes volt huszonhat esztendőig várni.

Kérem, fogadja Elnök Úr őszinte nagyrabecsülésem nyilvánítását.

London, 1916. április 23-án. Károlyi Mihály s. k. (Élénk éljen és taps a ház minden oldalán.)

Elnök: A nemzetgyűlés a bejelentést tudomásul veszi.

Bejelentem a t. Nemzetgyűlésnek, hogy Kovács József képviselő úr a gazdasági ügyek sürgős intézése, valamint Dávid János képviselő úr a kisiparosság súlyos helyzete tárgyában sürgős interpelláció előterjesztésére kértek tőlem engedélyt.

Az engedélyt a képviselő uraknak megadtam. A képviselő urak a napirend megállapítása után fogják sürgős interpellációikat előterjesztetni. A nemzetgyűlés a bejelentést tudomásul veszi.

Bemutatom a t. Nemzetgyűlésnek Veszprém vármegye törvényhatósági bizottságának feliratát Magyarország államj. címére kérdésnek címertörvény alkotásával való rendezése tárgyában, valamint Miskolc törvényhatósági jogú város törvényhatósági bizottságának feliratát az energiagazdálkodás államosítása ügyében. A feliratokat a nemzetgyűlés kiadja a kérvényi bizottságnak.

Bemutatom Czifáky Endre képviselő úr levelét, melyben gyógykezeltetése céljából négy hónapi betegszabadság engedélyezését kéri. Kérem a t. Nemzetgyűlést, méltóztatnia-e a kért szabadságot engedélyezni? A nemzetgyűlés a kért szabadságot engedélyezi.

A honvédelmi miniszter úr kíván szólni.

Tombor Jenő honvédelmi miniszter: T. Nemzetgyűlés! Van szerencsém bejelenteni a »Magyar Szabadság« elnevezésű érdemrend alapításáról szóló törvényjavaslatot. Kérem a törvényjavaslat kinyomtatását és szétosztását elrendelni és azt előzetes tárgyalás és jelentés-

tétel céljából a honvédelmi, valamint alkotmányjogi és közjogi bizottságokhoz utasítani. Elnök: A benyújtott törvényjavaslatot a nemzetgyűlés kinyomtatja, tagjai között szétosztja és előzetes tárgyalás és jelentéstétel céljából kiadja a miniszter úr által javasolt bizottságoknak.

Futó Dezső képviselő úr napirend előtti felszólalásra kért tőlem engedélyt a gyöngyösi fasiszta összeesküvés tárgyában. A képviselő úrnak az engedélyt megadtam. A képviselő urat illeti a szó.

Futó Dezső (kg): T. Nemzetgyűlés! A magyar államrendőrség főkapitánysága tegnap, azaz május 2-án adta ki I. számú sajtótájékoztatóját. A sajtótájékoztató szerint Gyöngyösön, Hatvanban és környékén magyaránú fasiszta szervezkedést leplezett le a politikai rendőrség. Alkalmam volt a délutáni és a ma reggeli lapokon kívül még a tegnapi napon magát a hivatalos sajtótájékoztatót is elolvasni és ha az abban foglaltak teljes mértékben fedik a valóságot, de ha még csak részleteiben is, akkor is mind magam, mind pártom nevében a legszigorúbb vizsgálatot és a bűnösök legkeményebb megbüntetését kívánom. (Helyeslés.)

T. Nemzetgyűlés! Én, aki a zavaros tüneteknek, a visszaéléseknek, az igazságtalanságoknak, a korrupciónak, a jogtalanságoknak, a törvény meg nem tartásának interpellációkon keresztül egyik legnagyobb kritikusa, üldözője vagyok, (Zaj a kommunisparton.) úgy érzem, hogy éppen nekem kell felszólalnom és a törvény legszigorúbb megtorlását követelnem azokkal szemben, akik ostoba összeesküvéseket szövögetnek a demokrácia ellen. (Zaj a kommunisparton.) — Kossa István (kp): Gonosz, nem ostoba! Mi az, hogy ostoba? Ostoba az, aki így állítja be! Gonosz, nem pedig ostoba! Ne próbálja csökkenti! Gonosz bitangok! — Közbekiáltás a kisgazdapárt oldaláról: Ne hagyj magad, Dezső!

Kossa képviselő úr tegnap levizsgázott, tehát az ostobaságot ne emlegesse. (Kossa István (kp): Biztos? — Zaj.) A Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt nem hajlandó fedezni semmiféle fasiszta és jobboldali szervezkedéseket. (Ugy van! Ugy van! a kisgazdaparton.) — Andaházi Kasnya Béla (kg): Sőt üldözi! Nekünk, akik hosszú éveken át szenvedtünk a reakció és a jobboldal terrorja alatt (Ellentmondások a kommunisparton.) elégünk van a reakcióból és jobboldaliságból. (Közbekiáltás a kommunispart oldaláról: Hol szenvedtek? — Zaj.) Inkább balra tolódunk, mint jobbra, de ez a balra tolódás olyan értelemben történik, ami teljes egészében megfelel a magyar nép lelki beállítottságának. (Helyeslés a kisgazdaparton.)

T. Nemzetgyűlés! Pártom nevében bejelentem, hogy pártom vezetősége külön bizottságot küld ki Heves megyébe az említett ügy kivizsgálására. De közlök azt is, hogy a házivizsgálat nemcsak azt eredményezte, hogy pártunkból kizárunk embereket, kizárjuk azokat, akik ebben a fasiszta szervezkedésben résztvettek, hanem tovább is megyünk, mert saját magunk adjuk át az igazságszolgáltatásnak mindazokat, akik részesei, esetleg szervezői voltak ennek a felháborító fasiszta összeesküvésnek. Ugyanakkor közölhetem a t. Nemzetgyűléssel, hogy budapesti pártközpontunkban, ahol Antal József kisgyűfő munkáerként dolgozott, a legszigorúbb vizsgálat indult meg. Nyugodt lélekkel jelenthetem ki, — és

nem még a kurzus alatt az ellenforradalom egyik exponense, Bornemisza miniszter állapította meg, hogy hárommillió koldus van ebben az országban. Ha tehát a földreform felszámolta ezt az állapotot, ha a nincstelen magyar parasztokat földhözjuttattuk, mint ahogyan a földreform földhözjuttatta őket, akkor kétségtelen tény az, hogy itt gazdasági téren is nagyarányú eltolódás következik be, mégpedig a föld proletárjainak javára. Természetes, hogy a hibákat majd ki fogjuk küszöbölni a végrehajtás során, amintohogy már ez a javaslat is részben kiküszöböli bizonyos hibákat, mert visszaadja azokat az ötvenholdas paraszthirtokokat, amelyeket jogtalanul vettek igénybe és lehetővé teszi azt, hogy paraszthirtokosoknak szűz holdig csereingatlant juttassanak.

Lehet, hogy vannak olyanok, akik kritizálják ezt a javaslatot, de ha tárgyilagosan akarunk lenni, akkor meg kell állapítanunk, hogy az előttünk fekvő javaslat még a nyilasok felé is nyújt bizonyos kedvezményeket, mert a javaslatnak az a szakszava, mely lehetővé teszi, hogy tíz holdig a nyilas hozzátartozói, gyermekei földet kapjanak, és tizenöt hold földbirtok megmaradjon azok részére, akiknek hat gyermekük van, nyilvánvalóan a demokrácia magasabbrendű szellemét és nagyvonalúságát bizonyítja. *(Úgy van! Úgy van!)*

T. Nemzetgyűlés! Természetes, hogy mint minden javaslatnak, ennek a javaslatnak is vannak hibái. Legnagyobb hibája, ha szabad így mondanom, az, hogy ez a törvényjavaslat is kerettörvény lesz, a kerettörvények pedig általában hiányosak szoktak lenni és a kerettörvénynek az a következménye, hogy túlnyomórészt a végrehajtó szervekre hárul a törvény hízagrainak pótlása. Összintén megmondjuk, hogy ez hiba, de reméljük, hogy a végrehajtás folyamán az illetékesek mindent elkövetnek, hogy ezeket a hiányosságokat megfelelően pótolják. Természetesen kíváncsi lett volna, hogy az a javaslat átfogóbb és részletesebb utasításokat is tartalmazzon.

A javaslat két részből áll. Az egyik rész a telepítésre vonatkozik, a másik a földreform gyors befejezését célozza. A telepítési rész általában helyes és kielégítő. Nagyon helyesen állapítja meg a javaslat, hogy a kitelepítés rendőri ügy, a betelepítés azonban földbirtokpolitikai kérdés. Most csak az a fontos, hogy a végrehajtás során a kitelepítés és a betelepítés között ne teljen el nagy időszak, mert a felmerült panaszok túlnyomórészt abból keletkeztek, hogy az átmeneti idő alatt a gazdaságok felszerelést elkallódtak. Ha nem lesz olyan nagy idő a kitelepítés és a betelepítés között, mint a múltban, akkor ezek a bajok valószínűleg meg fognak szűnni, és a telepítést, ezt a nagyarányú népvándorlást úgy fogjuk befejezni, hogy az feltétlenül az ország és a nemzet gazdasági érdekeit szolgálja.

A javaslat másik része a földreform gyors befejezését célozza. Összintén meg kell mondanunk, hogy mi szeretnénk volna, ha a javaslat azt is kimondja, hogy záros határidőn belül kell ezt az akciót végrehajtani. A helyzet azonban az, hogy a földigénylő bizottságoknak a jövőben is lehetőségük lesz arra, hogy igényeljenek, ami nem is volna baj, mert végreményben még mindig vannak nyugatosok, akik ezideig el tudták titkolni, hogy rászolgálnak az elkobzásra, de emellett ma már más sajnálatos jelenségek is mutatkoznak, nevezetesen az, hogy a földigénylők egymást igye-

keznek kitérni a juttatásból. Ha záros határidőhöz köthetünk volna a földigénylés lehetőségét, — a magasabb szervekre gondolok itt, a megyei és az országos tanácsokra — akkor végre lehetett volna hajtani azt az eredeti célt, mely a mi szempontunkból nagyon fontos, hogy aki rászolgált, annak a törvény végrehajtása után is feltétlenül elkobozzák a földjét.

De természetesen — mint említettem — kíváncsi vagyok tartottuk volna azt, hogy legálábbis fix dátumot jelöljünk meg a végrehajtással kapcsolatban, mert ezáltal megszüntetnénk volna azt a bizalmi válságot és azt a jogbizonytalanságot, amely szerle az országban fennáll, s ezzel nagymértékben elősegítettük volna a termelés biztosítását. A termelés biztosítása pedig rendkívül fontos közgazdasági érdek, szinte elhatár az azzal az elcsépelet frázisnak mondható jelszóval, hogy a termelési csata megnyerése a demokrácia biztosítását is jelenti. *(Taps a Ház minden oldalán.)* Mindezt el kell követnünk ebben a tekintetben és elsősorban azokhoz szólni ez a figyelemzetem és kérés, akik a reform végrehajtásával vannak megbízva, hogy kövessenek el mindent, hogy a termelés biztosítva legyen, mert ez nemcsak az országnak, hanem — ki kell ezt mondani nyíltan és kategorikusan is — a proletariátusnak is érdeke.

Ezek a gondolatok vezettek bennünket, amikor a javaslat vitájában állásfoglalásunkat elmondottuk. Bizva abban, hogy a végrehajtó szervek olyan végrehajtási utasítást adnak ki, amely az előbbi szempontokat figyelembe veszi, a szociáldemokratápart és a magam nevében a javaslatot elfogadom. *(Élénk éljen és taps a Ház minden oldalán. — A szónok többet üdvözlök.)*

Elnök: Szólamra következik a bejelentett szónokok közül.

Gyurkovits Károly jegyző: Kovács Imre! Kovács Imre (pp): T. Nemzetgyűlés! Pártom nevében örömmel üdvözlöm a telepítési törvényjavaslatot. Az a véleményünk erről a kérdésről, hogy a földreformot most már gyorsan be kell fejezni és a hátramaradó telepítési problémát szakszerűen kell megoldani. *(Helyeslés a parasztpárt és a kisgazdapárt soraiban.)* Mi nemcsak a törvényjavaslat tárgyalására, hanem annak előkészítésére is szeretnénk volna a sürgősséget kimondani. Sok késlekedés volt és az előttem felszólaló képviselőtársaim kifogásai a legtöbb esetben a késlekedéssel magyarázhatók. A Földbirtokrendező Tanács keze köté volt, nem tudott mindig olyan erélyesen vagy határozottan intézkedni, ahogyan kellett volna, vagy ahogyan szeretett volna. Ne feledjük el, hogy itt a változással tulajdonképpen forradalom kezdődött meg, olyan forradalom, amelynél a vér nem folyt, de mégis a nép a maga jogérzéke szerint értékelte ki az egyes problémákat és ha talán itt-ott előfordultak túlzások, ez azzal magyarázható, hogy a nép jogérzéke és a földreformtörvény között nem sikerült a harmóniát megteremtünk. Amikor kimondottuk, — és ezt a demokrácia mondogta ki, nemcsak egy párt, hanem az összes pártok mondogták ki — hogy aki megműveli a földet, azé a föld, ezt a nép a maga módján úgy értelmezte, hogy a demokráciában csak annak lesz birtoklási joga, aki maga műveli meg földjét. Természetesen ez érintett olyan birtokos rétegeket, amelyek a földreformtörvény hatáskör-

rén kívül estek, olyan nagygazdákat, akiknél több eselőd dolgozott, tehát reagjuk is vonatkoztatták a földreformot a nép jogérzékeivel és ha előfordultak túlzások, ezzel a réteggel szemben követték el ezeket a helyi földigénylő bizottságok.

Tökéletesen aláírom, magaméva teszem pártom nevében is, amit Filó Sámuel képviselőtársam mondott, hogy illetékelének ne kapjanak földet. De itt szeretném azzal kiegészíteni, hogy az illetékelenséget ne csak lefelé, az alsóbb társadalmi osztályok felé mondjuk ki, hanem felfelé is. *(Helyeslés és taps. — Zaj.)* A magyar nép évszázadokig várt arra, hogy földhöz juthasson. Ha most megadott az alkalom arra, hogy az utódok földhöz jussanak, akkor elsősorban a parasztságot kell kielégíteni. *(Taps.)* Ne értsék félre, t. Nemzetgyűlés, én nem akarok például a falusi kisiparcsok ellen beszélni, de mi, akik közel vagyunk a földhöz, vagy járjuk a falvakat, tudjuk, hogy nagyon sok esetben a kisiparos kamrájában, vagy padlásán több van, mint a legdolgabb falusi gazdák kamrájában, vagy padlásán. *(Közbeköltés a kisgazdapárton.)* Úgy van, különösen ma! Ők megtalálják a számításukat abban, amivel foglalkoznak, tehát még külön föld birtoklásra ne lehessen olyan igényük, mint a földműveléssel foglalkozó lakosságnak. *(Helyeslés a kisgazdapárton.)*

Ezzel kívánom megvonni lefelé a határvonalat. De nem tudom magaméva tenni azt, hogy más foglalkozásúak is igen, ügyvédek, bankárok, vagy grófok térjenek megint vissza a földhöz, vagy követeljenek maguknak földet, mintha a földművelés volna a foglalkozásuk. *(Helyeslés a kommuniszapárton.)* Mert akár a Földbirtokrendező Tanács, akár a politikai bizottság elé kerülő ügyekből nagyon gyakran azt látjuk, hogy olyan elemek, akiknek semmi közük sem volt a földhöz, vagy csak annyi, hogy szerencsés családból származnak, tehát őseik kezén nagybirtokok voltak, most ennek alapján kívánnak, követelnek maguknak földet, holott nem foglalkozásuk a földművelés.

Azt is meg kell mondanunk, hogy ahol a községi földigénylő bizottságok parasztoktól vettek el földet, ott azt kell nézni, hogy vajon a földbirtokreformtörvény lehetőségét adott-e az elvételre, vagy sem. Ne feledkezzünk meg arról, hogy ebben az országban a hazaárulásokból parasztok is kivették a részüket itt-ott és én nem tudok különbséget tenni hazaáruló gróf és hazaáruló paraszt között. Attól a parasztól, aki a nyilaskeresztes pártban vezetői tisztséget viselt, vagy támogatta a bűnös politikát, háborúra uszított a falujában, — tudunk ilyen esetekről — szintén el kellett venni a földet. Ezek a parasztok ma ne próbáljanak azzal érvelni, amikor vissza akarják szerezni földjüket, hogy az ő foglalkozásuk a földművelés, vagy hogy ők parasztok, mert ezt az érvelést nem tudjuk elfogadni, nem tudjuk a magunkéva tenni.

(Az elnöki szék 12 óra 34 perckor Kossa István foglalja el.)

T. Nemzetgyűlés! Már első parlamenti beszédemben megmondtam, hogy nagyvonalú telepítési politikára van szükség. A helyzet szinte kényszeríti a telepítési politikát. A telepítés tudniillik a földreform szervező része. Az országban vannak községek kevés földdel, túlsúlyt agrárlakossággal. Másutt vannak rit-

kábban lakott területek és nagyobb birtokok, kevesebb lakossággal. Ezt az eltérő agrárlakosságot kiegyenlíteni, a túlsúlyt helyekről az igényjogosultakat a ritkábban lakott helyekre vinni lett volna a telepítési politika feladata. De gondolhatunk volna arra is, hogy a svábság sorra kerülő kitelepítésével szintén egy nagyvonalú telepítés keretét kell megteremtteni. Azután — csak érinteni kívánom a kérdést — a szlovák-magyar lakosságcsere is sejthető, hogy innét szlovák lakosság távozik majd hazájába és helyükre jönnek magyarok; megint csak a telepítési politika feladata ennek a kérdésnek a megoldása.

Örömmel üdvözlöm a törvényjavaslat 9. §-ában azt a követelést, hogy általános és részletes telepítési tervet kell készíteni. Általánost és részletet, hogy lássuk, hova, milyen létszámban, milyen területre lehet betelepíteni igényjogosultakat vagy áttelepülőket. A maradványok itt utalok arra, hogy már a háború előtt nagyon intenzív munka folyt különböző munkaközösségekben a telepítés előkészítésére, magam is tagja voltam egy ilyen munkaközösségnek, ahol elkészítettük az országos telepítési tervet. Talán az Országos Földbirtokrendező Tanács fel tudná használni ezeket a terveket azért is, hogy ne késlekedjünk már a telepítés gyors lebonyolításával.

Ami az eddigi munkát illeti, itt részben nekünk is bírálatot kell mondanunk. Ami telepítés folyt, azt majdnem csak helyi szervezetek hajtották végre öntevékenyen, a Tiszántúlról települtek át családok a Duna-Tisza közére vagy Dunántúlra, de mindezeket nem lehetett ezeknek a településeknél a biztonságát megadni, hogy valóban ott maradhatnak, mert a törvény az illetékes legfőbb fórumnak, az Országos Földbirtokrendező Tanácsnak nem adott lehetőséget arra, hogy megerősítse őket birtoklásukban és jóváhagyja a települést. Bizonytalanságban voltak eddig és talán ez magyarázza azt, hogy sokan vissza is tértek a telepes falvakból szülőfalujukba és megpróbálták ott valamilyen módon földhöz jutni.

A svábok kitelepítése körül olyan jelenségeket láthattunk, amelyeket el kell utasítanunk, amelyekkel szemben a lelkemenyebb bírálatot kell mondanunk. Én végigjártam a budapesti környéki falvakat, ahonnan a svábokat elvitték. Szomorúan láttam a nemzeti vagyonnak azt a nagymérvű pusztulását. *(Felkiáltások a kisgazdapárt soraiban: Így van!)* Sorra vágták le az állatokat, marhákat, pusztult minden, holott az lett volna helyes, hogy már ott álljon az állomás az a vonat, amely a telepeseket hozta, hogy mielőtt a sváb kimegy a hazából, már beüljön a telepes, elkészítse a leltárt és leltár szerint vegye át a házat, felszerelést, általában a gazdasági instrumetumokat. *(Úgy van! Úgy van! a kisgazdapárton.)* Ez azért nem történhetett meg, mert különböző szervek kezében volt a telepítés irányítása, ahogyan már előttem is elmondották, a Népgondozó Hivatal és a Földbirtokrendező Tanács egymás mellett, vagy talán sokszor egymás tudta nélkül végezték ezt a munkát és kénytelen vagyok megállapítani, hogy nem annyira a Földbirtokrendező Tanács volt ennek az oka, hanem a Népgondozó Hivatal, mert hiszen az Országos Földbirtokrendező Tanács eddigi munkájával és gyakorlatával azt bizonyította be, hogy szakszerűen és felelősen végzi munkáját, feladatát.

Amikor a svábság elhagyta a falvakat, kitelepítették őket és a kitelepítést végző hatóság vagy rendészeti alakulatok már elmentek, akkor magára maradt az ilyen falu és megkezdődött a sáskajárás. Végigszállták a házakat, hogy mit lehet még azokból elmondítani, mi maradt a kumrákban, milyen bútorokat lehetne elvinni. Így pusztult el sok minden és egy-egy sváb falu a kitelepítés után majdnem a háború nyomait viselte magán. *(Ugy van! Ugy van! — Taps a kisgazdapárt oldalán.)*

De itt még valamire fel kell hívnom a t. Nemzetgyűlés figyelmét: megdöbbennéssel tapasztaltam sváb községekben, hogy a svábság egy része szlováknak adta ki magát és szlovákiai hazatelepülésre iratkozott fel. Ezt nyilván tudhatta a Magyarországon tartózkodó szlovák bizottság is, merthízen olyan tipikusan német nevű jelentkezők (Jócsik Lajos (pp) államtitkár: És Volksbundisták!) névsorát olvastam egyik-másik községben, hogy azokból mindenki megállapíthatja, hogy azok németek, akik nyilván azzal a szándékkal tették ezt, hogy ezeknek a sváboknak ellenében is majd magyarokat fognak ide áttelepíteni, s az oda kitelepített svábokat néhány hónap múlva minden bizonnyal a Szudéta-földön keresztül átteszik német területre.

Erre még egyszer nyomatékosan fel kívánom hívni a kormányzat figyelmét, hogy ilyen lakosságcserebe mi nem tudunk belementni. *(Helyeslés és taps a kisgazdapárt oldalán.)* A törvény lehetővé teszi a nagyvonalú telepítési politikát. Most már rendezetten, leltár szerint lehet átadni a telepeseknek a házat vagy gazdaságot. Különös örömmel olvastam a törvényjavaslalban, hogy települési feladatokat lehet kinevezni telepes községekbe, vagy telepes csoportok élére. En azt szeretném mondani itt, hogy ne a »lehetőség« szót alkalmazzuk, hanem a »kell« szót. *(Helyeslés.)* A magyar agrárstruktúra tudniillik a földreformmal radikálisan megváltozott. A háború előtt körülbelül 8000 olyan nagybirtok volt, amelyet gazdasági vezetést és 400.000 parasztagazdaság. Most nem beszélünk a törpebirtokról, mert ennek a 3000 nagybirtoknak és 400.000 parasztbirtok kisgazdaságnak a termelése látta el az országot, az jelentette az exportot. A földmivélségi kormányzatnak könnyű volt a dolga, mert hiszen a nagybirtokot a gazdaságok vezették, organizálták, csak össze kellett fogni. E mellett még úgy, ahogy, mostoha gyermekként ezt a 400.000 parasztagazdaságot is irányították, szervezték gazdaságilag. Ma a 3000 nagybirtok helyén 600.000 kisgazdaság van. Egymillió parasztagazdaság szervezése és irányítása tehát ma a földmivélségi kormányzat feladata. Ehhez a munkához feltétlenül szükség van szakemberekre. A települési feladatok személyében jelentkezők az első szakemberek a falvakban. A szakember természetesen is azzal a mentalitással menjen a falvakba, amelyet a gazdaságvezetőknek láttunk. A szakembernek meg kell értenie, hogy ő nem ura, pártfogója annak a falunak, telepesnek, parasztságnak, hanem szakmánásadója, akinek feladata, hogy velük együtt gondoskodjék a termelés hitelének emeléséről, velük együtt próbálja megoldani azt az igen nagy kérdést, amely — amint előttem szólott Turi képviselőtársam mondotta — a termelési csalánál nélkülözhetetlen. Ha meg akarjuk nyerni a termelési csatát, akkor feltétlenül gondoskodnunk kell a szakszerűségről, a mezőgazdasági termelésbe feltétlenül szakembereket kell beállítanunk. *(Helyeslés és éljenzés a kisgazdapárt oldalán.)*

A földreform befejezése, ahogy már említettem, fontos. Ez a rendelet megoldja a tulajdonjogi problémákat. Ami túlzás volt, ami zavar van még, az remélhetőleg most már megoldódik, azonban, t. Nemzetgyűlés, a földreform befejezése nemcsak a tulajdonjogi problémák rendezésétől függ. A földreform befejezéséhez feltétlenül szükséges a technikai problémák megoldása is. Most már végérvényesen ki kell mérni mérőnkileg a földeket és telekkönyvezni kell, hogy az új gazdák bizonytalansága megszűnjék, maguknak tudhassák mérőnkileg is, telekkönyvileg is a nekik juttatott földet. Míg a tulajdonjogi problémákkal együtt a földreform technikai részét is meg nem oldottuk, addig a bizonytalanság fennáll és a bizonytalanság a legtöbb esetben a termelési eredmények rovására megy.

A törvény földművelőszövetkezeteknek juttatja a nagybirtokosoktól elvett, kisajátított legelőket. A Nemzeti Parasztpárt, amely első sorban a szegény parasztság pártja, nagyon helyesnek tartja ezt a rendelkezést. A közbirtokossági legelők inkább a jómódú parasztság köztulajdonában voltak. Az új gazdák, azok, akik most jutottak földhöz, csak úgy tudják állataikat legeltetni, a szabadban tartani, ha szintén legelőhöz jutnak. A földművelő szövetkezetek kezelésében ezek a legelők a méltányos célt fogják majd szolgálni. A földbirtokpolitikai bizottság is javasolta, hogy ahol eddig is a község bérlette az illető nagybirtoktól a legelőt, ott a legelőt a község maga kapja meg. Mi magunk is elismerjük és helyesnek tartjuk ezt. Itt meg kell jegyezni, hogy a nemzetgyűlés munkájában remélhetőleg helyet kap majd a közbirtokossági reform is, a földreform után feltétlenül szükség van a közbirtokossági reformra.

T. Nemzetgyűlés! Legyen szabad itt külön megemlékeznem a bukovinai székelyek ügyéről. Bonyhád környékén telepítették le azt a zaklatott népet, amelyet még a háború előtt elmozdítottak a helyéről, levittek a Bácskába, onnan egy éjszaka rádió nriasztották fel őket, hogy húzódnának fel a Dunántúlra. Rengőleg szenvedés után végre úgyahogy letelepültek Tolna és Baranya megyékben, főleg Bonyhád és Bátaszék környékén. Ez a szerencsétlen nép, amely annyit szenvedett, ma olyan helyzetben van, hogy már kezdik elismerni azok is, akik eddig bíralták őket, hogy nem az a rossz fajta nép, amely csak a másét akarja és amint feléli azt a házat vagy gazdaságot, ahová betelepítették, megy tovább. En magam lent jártam, meggyőződtem arról, hogy a legjobban megművelt területek éppen azok, ahol most ezek a bukovinai telepesek laknak. *(Bácsalmási Józsóf (kg): Ugy van! Ezek a legjobb telepesek a sváb földeken!)* Sajnos, ezeknek a vádaknak hitelt adtak még a fővárosban is, de a viléki lapokban is megdöbbentő megállapításokat lehet olvasni róluk. Amikor utánanéztam ezeknek a megállapításoknak, azt láttam, hogy volksbundisták és olyan svábok terjesztették róluk a rosszhiszemű rágalmakat, akiknek a házába, birtokába telepítették őket, akik éppen ezért gyűlölettel nézték ezt a népet, gyűlöletet éreztek iránta és akiknek aknamunkája na-

gyon sokszor odavezetett, hogy az illetékes székelyek, — még a megyei földbirtokrendező tanács is — a székelyek ellen döntöttek. Ha azt is megnézzük, hogy kiknek a javára szolt ez a székelyek ellen meghozott döntés, szegényesütnünk kell, mert például a Tolna vármegyei földbirtokrendező tanács volt volksbundisták földjét is visszadásra kötelezte. Arról nem is akarok beszélni, hogy Tolna vármegye ügyvéd-ségének egy része szinte arra rendezkedett be, hogy a székelységgel szemben is volt volksbundisták, a kitepítésre ítélt svábok ügyét vigyák a megyei tanács elé.

Ezeket a székelyeket egy tűnőbe kellene telepíteni, mert mégis lehetetlen állapot az, hogy a volksbundista házába beköltöztetett székely, aki meg is művelte a volksbundista földjét, ma ugyanolyan helyzetben legyen, mint régebben, amikor gazdasági cseléd volt a nagygazdánál vagy az uradalomban. Még nincs a kezében a jogerős végzés, a volksbundistának viszont befolyása van a község vezetésére és a székelyt cselédként kezeli, arcába röhög és azt bizonygatja, hogy ők bizony szénnel otthon maradnak és a székely — ha kedve van hozzá — megmaradhat nála cselédnek vagy földmunkásnak.

Jó volna, ha ezeket a székelyeket egyes falvakban össztelepítenék és más elhánásban részesítenék, mint a többi telepeseket. A székelyek birtokának megváltását ugyanis annakidején a magyar állam perólemében kapta meg és sokan már a bácskai földeken 8-10 évre előre törlesztették. Ezeknek a méltányosság maradását szerint kívánjuk megkérni. *(Helyeslés a kisgazdapárt oldalán.)*

A törvényjavaslat lehetőséget ad arra, hogy a mérő hadifogásokban élő magyar földművelők is földhöz juthassanak. Örömmel hallottuk tegnap a miniszterelnök moszkvai beszámolójából, hogy odakint megértették állásfoglalásunkat a hadifogolykérdésben és a hadifogolyok haza fognak térni. De amikor Moszkva részéről ilyen méltányos megértést tanácsoltunk, ugyanakkor én mindig szövegkezezők híre az utókon, mert mostanában már ma is nem minden sarokban kolduló hadifogolyt lehet látni. *(Ugy van! Ugy van! — Taps a kisgazdapárt oldalán.)* Ma olyan emberek kénytelenek koldulni, akik korábban a mezőn, a gyárban, vagy a műhelyekben szorgalmasan dolgoztak és inkább ők adtak a koldusnak, mintsem hogy ők szorultak volna koldulásra. Ez nem jól van így. Kötözöttségünk van ezekkel a szerencsétlen emberekkel szemben. *(Ugy van! Ugy van! a kisgazdapárt oldalán.)* Akik nem akarták a háborút, akiket kényszerítették a haragra. Ha ilyen nehéz helyzetbe kerültek, akkor elsőrendű kötelességünk visszavezetni őket családinkhoz és biztosítani számukra a földet. *(Ugy van! Ugy van! — Taps a kisgazdapárt és a parasztpárt oldalán.)* Remélem, erre nemcsak a törvény szakaszában lesz meg a lehetőség, hanem ezt a lehetőséget mind a községek földmivélségi bizottságok mind pedig a megyei földbirtokrendező tanácsok ki fognak használni és fognak földet juttatni a hadifogolyoknak. *(Helyeslés a kisgazdapárton.)*

T. Nemzetgyűlés! Tartom magam a pártközi megállapodáshoz. Beszédemet befejezem, csak annyit legyen szabad még megjegyezni, hogy a földreformmal és a telepítési törvénnyel két nagyon fontos törvényt tárgyalunk le és léptetünk életbe. A Ház tevékeny-

sége azonban itt ne álljon meg. Folytatnunk kell ezt a munkát.

A magyar mezőgazdaság megszervezésének, talpraállításának, a szédületes perspektíva kihasználásának, amely mind a technikai újításokkal, mind a piaci lehetőségekkel a következő években már a mezőgazdaság számára megadatik, csak úgy tudunk eleget tenni, ha a mezőgazdasági termelés szintjét emeljük, a mezőgazdasági szakoktatást általánossá tesszük és a szövetkezeti kérdést is, amely lassan már olyan, mint egy tengeri kigyó, amelynek hátán lovagolnak a pártok, szintén megoldjuk. A parlament ezekkel a kérdésekkel foglalkozik a jövőben, és amíg a teljes mezőgazdasági programot meg nem valósítottuk, addig ne is próbáljunk pihenni, pihenőre menni.

Abban a reményben, hogy az első és második lépés után — az első a földreform volt, a második a telepítés — jön a harmadik, a negyedik és a többi lépés, bizalmat szavazok a kormánypártnak, és a törvényjavaslatot pártom nevében elfogadom. *(Élénk helyeslés és taps a kisgazdapárt, a kommuniszapárt, a parasztpárt és szociáldemokratapárt soraiban.)*

Elnök: A miniszterelnök úr kíván szólni. Nagy Ferenc miniszterelnök: T. Nemzetgyűlés! *(Halljuk! Halljuk!)* Az 1946. évi VI. törvényekben kapott felhatalmazás alapján kibocsátott kormányrendeleteket ugyancsak törvények 1. § (1) bekezdése értelmében a t. Nemzetgyűlésnek jóváhagyás végett bemutat-

tom. Kérem a t. Nemzetgyűlést ezzel kapcsolatban a további intézkedések megtételére.

Elnök: A nemzetgyűlés a miniszterelnök úr bejelentését tudomásul veszi.

Bence Imre képviselő úr mint az alkotmányügyi és közjogi bizottság elnöke kíván jelentést tenni.

Bence Imre (kg) előadó: T. Nemzetgyűlés! Van szerencsém beforjeszteni a nemzetgyűlés alkotmányügyi és közjogi bizottságának jelentéseit az emberi alapjogok hatályosabb védelméről és a nemzetgyűlés által az ország szellemi és közéleti vezetésével viselői közül választott nemzetgyűlési képviselők számának újabb megalapításáról szóló törvényjavaslatok tárgyában.

Tisztelettel kérem a jelentések kinyomtatását, szétosztását és napirendre tűzését, s egyúttal tisztelettel elnézést kérek, hogy nem az előadói emelvényről tettem meg jelentésemet, de az jelenleg foglalva van.

Elnök: A beadott jelentéseket a nemzetgyűlés kinyomtatja, tagjai között szétosztatja és azok napirendre tűzése iránt később fogok javaslatot tenni.

Szólásra következik?

Gyurkovits Károly jegyző: Némethy Jenő képviselő úr.

Némethy Jenő (pk): T. Nemzetgyűlés! En, aki már 1931-ben mint a kisgazdapárt jelöltje az ország egyik legnehezebb körülményben vettem fel a harcot a földbirtokreformért, a gödöllői kerületben, ahol Endre Zsigmondnak, a hírhedt gödöllői főszolgabíró⁴⁰⁰ apjának volt az ellenelölte, aki ezt a küzdelmet az 1935-ös és az 1938-es választásokon folytattam, aki a gödöllői körzetben Kovács Imre barátommal és Szenthe József képviselőtársammal harcoltam ezért az ügyért, aki mint a kisgazdapártnak volt országos ügyésze tizenöt éven keresztül, ezer és ezer gazdaembernek adtam ingyen

keserű szívvel, de belement. (Szemes József (kg): Öröm lett a vége! — *Derűltég és taps a kisczardapárt oldalán.*)¹¹¹ A legvégét várjuk meg. Jött a következő menet. A következő menetben azonban már a vezetőség egy paktumot kötött. Rendben van, koalícióban maradtunk, a koalíció fenntartandó. És mi lett a paktum eredménye? Az, hogy a 60%-os többségből leadott lényegében 20%-ot, mert 10-et veszített és 10-zel növelte a másik oldalt. (Farkas Mihály (kp): Ezt a matematikát nem értem!) Hogy végeredményben oda jutottunk, hogy most a legnagyobb részben kommunista tagokból álló falusi földigénylő bizottságok előtt a parlament és a kisczardapárt a kapitálai kénytelen. (Közbeszólás a kommunistapárt oldaláról: Túlzás ilyesmit mondani! — *Zaj.*) hogy a megtörtént törvénytelenégeket, a megtörtént szabálytalanságokat nekünk most utólagosan szentesíteniük kellene, ebben is legnagyobb részt a kisczardapárt vezetősége a hibás, mert ez a vezetőség a kisczardapárti parlamenti frakció akarata ellenére mindig megátál. Megátálta, amikor a belügyministerségről volt szó, megátálta akkor is, amikor az ultimátumot megkapta és megátálta akkor is, amikor a kisczardapárt képviselőinek egy részét, talán éppen azokat, akik nekik kellett volna, kényelmetlenek voltak, — hogy ezt a szót használjam, talán a konkurenciát — a pártból kettete. (Mozgás és *zaj.* — *Pásztor Imre* (szd): Nagyon helyesen. — *Nagy Vince* (pk): Hallásak vagyunk érte. — *Dömötör Ferenc* (kp): Viszont a demokrácia megerősödött és ez a lényeg.)

Attérek már most a földreform konkrét részére, a konkrét kérdésekre. Előttm a földreform csak egy szempontból fontos: mennyiben használ a magyar népeknek, mennyire emeli a magyar nép élet színvonalát és mennyire biztosítja a magyar nép jövőjét, a Duna völgyében, a Kárpátok medencéjében. Ez az egyetlen szempont, amely előttem irányadó. (*Zaj a kommunistapárt.*)

Meg kell állapítanom a következő tényeket: A háborúból az 1945. év tavaszára a magyar mezőgazdaság elpusztítva, lerongyolódva, mondhatni romokban került ki. Tudjuk milyen kár érte az állatállományt, tudjuk milyen kár érte a mezőgazdasági felszerelést, mondhatni nem maradt más vissza, mint a pusztaság. Azokra a károknak, amelyek a magyar gazdaság ágait érték, most nem akarok rátérni, egyet azonban meg kell állapítanom: azokat a szörnyű terheket, amelyeket a magyar népek el kell viselni — értem ez alatt elsősorban a helyreállításnak költségeit, mert ezek a legsúlyosabbak, értem a jövőtől, amelyek ellenszámát nincs, mert azt már a katonatiszt urak valamikor 1941–42-ben elhozták ide, talán ikonokban vagy más valami formában.¹¹² (*Ugy van! Ugy van! a kisczardapárt.*) — mondom, ezt a két súlyos terhet nekünk kell elviselnünk, ezt legfőképpen a mezőgazdaságnak kell elviselnie. (*Felkiáltások a kisczardapárt.*) A parasztságunk! A mezőgazdasággal együtt a parasztságról is beszélnek. Ez a súlyos terhet elsősorban a mezőgazdaságnak és a parasztságnak vállaira fog nehezedni. Mit jelent ez? Jelenti azt, hogy ebben az országban éveken keresztül csak munka és munka és még több munka lesz, éjt, nappalt összefüge kell dolgoznunk, azonban azt az élet színvonalat, amelyet ez a munka megérdemelne, még nem érhetjük el. Nem érhetjük el hosszú éveken keresztül. Ha

ez így igaz, akkor nekünk a magyar földdel másféleképpen kellett volna bánnunk. Akkor nekünk nem olyan intézkedéseket kellett volna tennünk, amelyek éppen nem hogy a termelést fokozni lennének alkalmasak, hanem a termelés visszafejlesztésére alkalmasak. (*Zaj a kisczardapárt.*) Nem kell nekem külön érveket felhoznom, Filó Samu t. képviselőtársam eloget beszélt erről.

És mik a jövő kilátásai? A jövő kilátásai egyvel kapcsolatban a legszomorúbbak, a leglétségszerűbbek, mert ma a világhelyzet az, hogy talán Amerikát, Kanadát és Ausztráliát kivéve, mindenhol katasztrófális élelmiszerhiány van. Ez a helyzet el fog még egy-két évig tartani, de utána megváltozik a világ. Ha megindulnak az amerikai búzagyárak, (Nánási László (pp): A búzát nem gyártják, azt termelik! — *Vásáry József* (pk): Csak úgy nevezik ezt kérem! Kéltől tálzás, mint sok minden!) ha megindul Oroszország óriási termelése, ha bekapcsolódik Lengyelország és Románia és ha még arra is gondolunk, hogy Angolország most a háború alatt kétharmad részben önellátóvá lett — mi fog történni akkor Magyarországon? Hogyan fogunk mi megjelenni a nemzetközi piacon? (Sulyán György (kp): Mint kert-Magyarországi! — *Zaj.*) Az a helyzet fog bekövetkezni, ami már 1930-ban, 1931-ben megvolt, amikor Magyarországon mesterségesen kellett a búzát emberi táplálkozásra alkalmatlanná tenni. (*Közbeszólás a kommunistapárt.*) Akkor nagybirtok volt! amikor a boletát kellett bevezetni és amikor a védett birtokok intézményét kellett felállítani. (*Foxtonos zaj a kommunistapárt on.* — *Dömötör Ferenc* (kp): Most nagyobb darab kenyeret fogunk szelni! Ez a fontos! Ez mindenkinek kívánsága. (*Dömötör Ferenc* (kp): És így is lesz!)

Ennek az országnak, ennek a népnek az a drágódása, hogy ez a földreform, amelyet évszázadok óta vártunk, éppen most következett be, most kellett bekövetkeznie. (Justus Pál (szd): Jobb lett volna később?) Bekövetkezett volna ez korábban is. (*Közbeszólás a pártokivüli csoportból:* Igaz!) Bekövetkezhetett volna 1918-ban, vagy 1919-ben. Sajnos, az a forradalom elvetélt, mégpedig miért vetélt el? (*Zaj.*) Buza Barnát¹¹³ hívom fel tanúnak. (*Közbeszólás a szociáldemokratapárt.*) Jóbat nem tud? Azért vetélt el, mert akkor elmulasztották azt, amit most túlságos buzgalommal hajtanak végre, amit akkor meg kellett volna csinálni és amit most nem lett volna szabad így megcsinálni. Hogy akkor ez nem következett be, hogy nem történt meg a magyar föld felosztása, az nagyrészt éppen Hamburger Jónak és Kun Bélának a terhére írható fel. Ezt a vonatkozó irodalom is megállapítja. (Justus Pál (szd): Az ellenforradalmi szellemnek írható a terhére!) Ők nem akarták a nagybirtokot felosztani, mert kollektív gazdálkodást akartak. (*Közbeszólás a kommunistapártból:* Azért osztjuk fel most!) Ha akkor nem a kollektív gazdálkodásra spekulálnak a politikus urak, hanem azt mondják a parasztnak: foglald el a jussodat, menj be a földbe, a következő 25 év másképp festett volna. (*Ugy van! a kisczardapárt on és a pártokivülieknél.*) Nem lett volna az azután következő 25 évben itt hitlerizmus, nem kerültünk volna ebben a háborúban arra az oldalra, amely csak a veszítést jelenthette. (*Közbeszólás a pártokivülieknél:* Igaza van!) akkor mi ebben a háborúban azon az oldalon állottunk volna, ahol a nap süt.

(Justus Pál (szd): És közben miért nem történt semmi? Eltelt egy pár év azóta!)

Amit akkor elmulasztottak, azt most túlbuzgalommal hajtották végre. (*Felkiáltás a kommunistapárt on:* Tanultunk a multból! — *Justus Pál* (szd): És közben miért nem volt földosztás?) Törvénytelenesség törvénytelenesség után, egyéni akció egyéni akció után, megszerzett küldöttségek fel az országos tanácshoz, az országos tanács befolyásolása és végül pedig kizsorigolása ennek a javaslatnak, amely az eddigi törvénytelenességet kívánja legalizálni. (*Ellentmondások a kommunistapárt on.* — *Ugy van! Ugy van! a pártokivüli képviselők csoportjában.* — *Sulyán György* (kp): Mi az, hogy törvénytelenesség? — *Nagy Vince* (pk): Országos tanács határozatok ellenére elfoglaltak földeket és most ezt legalizálják! — *Justus Pál* (szd): Szeretik a nagybirtokosokat!)

Ezt a törvényjavaslatot én nem fogadhatom el. (*Felkiáltások a kommunistapárt on:* Tudtuk!) azért sem, amiket mondtam, de különösen azért nem, mert ha ebből törvény lesz, nincs semmiféle garancia arra, hogy végre tudják hajtani, hiszen ebben sincs semmiféle intézményes biztosíték arra, hogy amit Veres Péter elnök meg fog egy rendeletben állapítani, azt lent Kis János végre engedni hajtani. (*Ugy van! a pártokivüliek csoportjában.* — *Nagy Vince* (pk): Szélnék kellett volna érszteni az országos tanácsot!)

Mivel a törvényjavaslat ezekben a hiányokban szenved és mivel a kormányval szemben bizalmatlan vagyok, azért ezt a törvényjavaslatot nem fogadom el. (*Helyesítés a pártokivüli képviselők oldalán.*)

Elnök: Kíván valaki a törvényjavaslatához általánosságban hozzászólni? (*Nem!*) Ha senki sem kíván szólni, az általános vitát bezárom. A miniszter úr kíván szólni.

Dobi István földművelésügyi miniszter: T. Nemzetgyűlés! A képviselő úrnak arra a megállapítására, hogy a kisczardapárt vezetősége kapitálát a kommunista földbirtokrendező bizottságok előtt, válaszként az, hogy a kisczardapárt vezetősége nem kapitálát, (Sulyok Dezső (pk): Csak elszakadó mozdulatot végezett!) a kisczardapárt vezetősége legfeljebb csak megértéssel, szeretettel viseltetett a legszegényebb paraszti társadalmi rétegek iránt. (*Felkiáltások a pártokivüliek sorából:* Mi is!) Azt, hogy a képviselő úrnak ez a megértés soha nem volt meg, abból kell megállapítanom, ahogyan itt előbb erről a kérdésről beszélt.

A törvényjavaslat feletti általános vita során igen sokszor magam előtt láttam és éreztem is annak a társadalmi rétegnek sorát, amelyet a demokrácia a szolgaságból felment és önálló egzisztenciához jutott azzal, hogy földet adott neki. Magam előtt láttam életét, sorsát, de éreztem is, mert hiszen valójában én magam is közülük való vagyok. Ennek a társadalmi rétegnek élete, sorsa ebben az országban úgyis olyan ezer esztendőn keresztül úgy nézett ki, úgy bántak vele, mintha nem is Isten rendelkezése szerint született volna, mint bárki más, hanem mintha csak úgy kérezkodott volna erre a világra és csak a felső néposztály, az uralkodó néposztály kegyelméből lehetett volna csupán ezen a magyar földön. (Nagy Vince (pk): Valamennyien így valljuk!)

Mélyen t. Nemzetgyűlés! Vannak, akik aggodalmakat táplálnak azért, hogy most, amikor a nagybirtokrendszeri gazdálkodásról áttértünk a kisbirtokrendszeri gazdálkodásra, olyan emberek jutottak földhöz, akik annak a földnek megművelését esetleg elhanyagolják. Ezt azért feltételezik, mert erről a társadalmi rétegről a munka, a munkakerkölcs tekintetében az elmúlt időben, az elmúlt rendszerekben általában rossz véleményük, helytelen felfogásuk volt a felsőbb néposztályoknak és az őket körülvevőknek. Ennek hatása alatt élnek, sajnos, nagyon sokan még ma is, néha még olyanok is, akik itt a nemzetgyűlés Házában ülnek. Az elmúlt idők rendszere mindig szeretetlen volt ezzel a társadalmi réteggel szemben. Bizalmatlan volt irányában. De ha ez a réteg ezer esztendőn keresztül mint nincstelen mezőgazdasági munkás szolgai sorban élt és nemrég még 80 filléres, 1 pengős napszámbér mellett tudott dolgozni a mezőgazdaságnak, tudta boldogítani a nagybirtokot, akkor én most kérem a bizalmatlankodókat, ne bizalmatlankodjanak, higgyék el, hogy most, amikor önálló egzisztenciává váltak ezek az emberek, amikor saját tulajdonuknak mondhatják azt a földet, amelyre nem tudom, hányadik ősiük verejtéke hullott munkája végzése közben, akkor azt a földet igenis meg fogják munkálni, igenis boldogulni fognak azon és úgy a nemzetgazdaság, mint a nemzet érdekeinek megfelelően tudnak majd azon termelni. Kétségtelen, hogy akadnak majd közöttük olyanok, akik nem felelnek meg azoknak a követelményeknek, amelyekkel elvárunk tőlük. (Justus Pál (szd): A képviselők között is vannak ilyenek!)

Minden társadalmi rétegben akadnak ilyenek, de a férgese kétségtelenül el fog hullni. Hogy a nagybirtokrendszeri gazdálkodásról áttértünk a kisbirtokrendszeri gazdálkodásra, ez még normális időben is zökkenővel járt volna és a termelés eredményére kihatással lett volna. Hogyne járna ez zökkenővel most, amikor rendkívüli időket élünk. De van egy nagyon fontos szempont, amelyet mindenkinek a figyelmébe ajánlok, és ez az, hogy 600.000 ember jutott földhöz, hogy 600.000 olyan gazda van, aki addig csak munkavállaló, mezőgazdasági munkás volt.

Ha a világgazdasági termelés ranglistáját nézzük, azt látjuk, hogy mi, magyarok a tízenhetedik helyen állunk, ami azt jelenti, hogy tízenhat olyan állam van, ahol többet termelnek, mint amit mi elő tudunk állítani a magyar földből. Ez kétségtelenül azt jelenti, hogy mezőgazdasági kultúránk el volt hanyagolva. Vonatkozik ez a régi birtokosokra is, akik a megfelelő, korszerű mezőgazdasági kultúrát kénytelenek voltak nélkülözni. Vonatkoztatni kell ugyanezt az új gazdákra is, akik eddig csak a nyers fizikumot adták bele a munkába, amelyet a mezőgazdaság különböző ágaiban végeztek, a szakszerűséget, a gondoskodásokat természetesen nem, legyen az a gazdász, mondották. Volt annak a szerencsétlen mezőgazdasági munkásnak elég baja, nyomorúsága, gondja. Reggeltől estig kellett dolgoznia, és hogy szakszerűleg hogyan kellene kezelni a földet, hogyan kellene gondoskodni és gondolkodni, erre éppen állapotánál fogva természetesen nem terjedhetett ki figyelme. Ez a körülmény tehát arra kényszerít bennünket, hogy a mezőgazdasági szakoktatásra olyan mértékben helyezzünk súlyt, mint ahogyan

arra Kovács Imre képviselő úr is rámutatott. A földművelésügyi minisztériumban gondoskodni fogunk erről. Megvannak a tervek és megvan a törekvés arra, hogy megfelelő eredményt érjünk el, ahogyan azt a fiatal gazdák és általában a nemzet érdeke megkívánja. Szükség van azonban az összkormány megértésére, az összkormány segítségére is, hogy a mezőgazdaság minél előbb felvirágozzék ebben az országban.

Mélyen t. Nemzetgyűlés! Fülö Samuel képviselőtársam hivatkozott arra, hogy egyes esetekben és helyenként elkövetett szabálytalanságokból kifolyólag szembeállítottuk egymással a parasztságot. En a magam részéről természetesen nem vagyok és nem lehetek híve a szabálytalanságoknak. Az ilyeneket elítélem, de egyes szabálytalanságokat bizonyos okok miatt reparálni már nem lehet. (Nagy Vince (pk): Lehet azt, csak akarni kell! — Révai József (kp): A rendőrséget a parasztok ellen, ezt akarják! — Nagy Vince (pk): Nem a rendőrséggel! Az országos tanács és a pártok tekintélyével!)

Eppen Kovács Imre képviselő úr mutatott rá arra, hogy helyenként azok, akikről jogtalanul mondott formában paraszti birtokokat vettek el, a legtöbb esetben kiszolgálták a régi rendszert, kiszolgálták a nyilasokat, és ha ez így van, ha ez megállapítható, szerintem ezt jogtalanul felfúvatni a paraszti birtok esetében sem lehet. (Justus Pál (szd): Ez fáj a szabadságpártiaknak! — Azzal, hogy megcsináltuk a földreformot, a parasztságot nemhogy szembeállítottuk egymással, hanem igenis közelebb hoztuk egymáshoz. Nincsenek azok az érdekellentétek, mint amilyenek voltak a múltban és igenis politikai számításból, ravasz módon az érdekellentéteket túlzottan senkinek nem lesz módjában a jövőben kihangsúlyozni és ennekfolyán szembeállítani a parasztokat egymással. (Taps a Ház mindén oldalán.)

A törvényjavaslat úgy a telepítést, mint a földbirtokreform befejezését illetően azért készült el és azért kellett kimondani rá a sürgettséget, mert igenis meg akarjuk szüntetni azokat az állapotokat, amelyek ellen itt annyi kifogást hallunk ma egyes képviselő urak részéről.

A telepítést illetően magam is tudom, hogy a telepítés munkája nem folyt azzal a szakszerűséggel, nem folyt azzal a hozzáértéssel és a magasabbrendű szempontok szem előtt tartásával, mint amivel folyt volna. Ennek következtében aztán kétségtelenül előfordult az, hogy a múltban telepítésre nem alkalmas és telepítésre nem érdemes embereket telepítettek. A jövőben azonban új szery végzi a telepítési eljárást, sőt már most is végzi, és örömmel közölhetem, — a jelentésekből tudom — hogy már kielégítő az a telepítési munka, amelyet az új szery végez, mióta ezzel meg van bízva. Ennek a szervnek megvannak a telepítési tervezései; ha a telepítési tervek szerint végezzük el a telepítést, akkor az közmegegyezésre fog ebben az országban befejeződni.

Mélyen t. Nemzetgyűlés! Ismét hangsúlyozom, a telepítésről szóló és a földbirtokreform befejezését célzó törvényjavaslat azoknak a szempontoknak szem előtt tartásával készült

senkinek ne kelljen attól félnie, hogy összeelvetett vetésterületét majd más aratja le, vagy pedig fordítva.

Nagyon kérem a t. Nemzetgyűlést, hogy a törvényjavaslatot azokkal a módosításokkal, amelyekkel a kisgazdapárt jelentkezik, elfogadja méltóztatassan. (Lelkes taps a Ház mindén oldalán.)

Elnök: T. Nemzetgyűlés! A tanácskozást a napirenden levő törvényjavaslat felett befejeztetnek nyilvánítom. Feltesszem a kérdést, méltóztatnak-e a telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról szóló törvényjavaslatot a bizottság szövegezésében általánosságban, a részletes tárgyalás alapjául elfogadni? (Igen!) A nemzetgyűlés a törvényjavaslatot a bizottság szövegezésében általánosságban, a részletes tárgyalás alapjául elfogadja.

Következik a részletes tárgyalás. Kérem a jegyző urat, szíveskedjék a törvényjavaslat címét felolvasni.

Hegyesi János jegyző (felolvassa a törvényjavaslat címét és az 1-8. §-okat, amelyeket a Ház hozzászólás nélkül elfogad. Felolvassa a 9. §-t.).

Elnök: A 9. §-hoz szólásra jelentkezett Vásáry József képviselő úr. A képviselő urat a szó megilleti.

Vásáry József (pk): T. Nemzetgyűlés! Amikor ehhez a szakaszhoz hozzászólok, előrebocsátom, kérem a t. Nemzetgyűlést, nehogy engemet is reakciós színben lásson és földreformellenesnek tartson. (Orbán László (kp): Minek védekezik?) Higgyék el ellenben rólam, hogy amit mondok, azt meggyőződésből mondom és a törvényjavaslat és annak eredménye iránti igazi szerető szívvel. Nagyon jól tudjuk, akik a politikai életben résztvevünk, hogy 25 esztendő óta, különösen a földkérdés mindig a leghatásosabb politikai agitációs eszköz volt. Emellett a földművelő néppel bizony vajmi keveset törődtek. Hála a jó Istennek, ez az igazságtalanság, ami volt, megszűnt, de reméljük, hogy ennek a törvénynek elfogadásával, annak végrehajtásával megszűnik az állapot, hogy a földművelő nép, mint legnagyobb objektum a politikai játékok eszköze lehessen ezután is. A politikának népi politikának kell lennie és meg kell szünnie annak az állapotnak, hogy Magyarországon a legkevésbé becsült foglalkozási ág a mezőgazdaság, a legkevésbé megbecsült nép a földművelő nép volt. Szeretni szerettem azt mindenki akkor, amikor politikai céljait általa elérhette; felhasználták őket minden alkalommal, de soha a sorsukkal komolyan nem törődtek és nem törődnek most sem. Megmondom, hogy miért. A föld tulajdonképpen az alapja Magyarországnak. (Ugy van! Ugy van! a kisgazdapárt és a pártok kívüli képviselők sorában.) A földből kiharozott eredmény a legfontosabb, tehát a földből mindent ki kell hozni és a földművelő nép tisztoságos megélhetéséről gondoskodni kell. Ahhoz, hogy eredményes mezőgazdálkodást folytathassunk, három tényező szükséges. Az első a föld, a második a tudás, a harmadik a tőke.

Nézünk csak meg, hogy mit adtunk ezek közül a tényezők közül a földreform során. (Felkiáltások a kommunistapárt oldalán: Földet!) Tiszán a földet adtuk meg, de a

Magyarország agrárállam. Mi addig élünk, ameddig a földművelésünk rouzálni fog. Hoi állunk mi tudás dolgában? Ne méltóztatassék azt gondolni, hogy én ezt most mondom, mert húsz évvel ezelőtt a felsőházban is elmondtam. (Nagy Imre (kp): Akkor helyénvaló volt, ma már nem helyénvaló! Akkor helyénvaló volt elmondani! Ma már csináljuk!) Igen t. képviselő úr, igenis helyénvaló, mert nem történt semmi komoly, elhatározó lépés sem, csak az a frívól játék van, hogy itt talán nem kell tudni semmit. Ugy tűnik fel, mintha azzal szeretnénk brillírozni, hogy minél kevesebbet tud valaki, annál inkább alkalmas a vezetésre. (Zaj és ellentmondások a kommunistapárt sorában.) All ez a földművelésügyi kormányzat legmagasabb fokon álló vezetőire is. Méltóztatassék ezt megcáfolni, ha sikerül, alá fogom írni. Tessék megnézni, hol tartunk mi tudásban és képzettségben? Hála Istennek, ott tartunk, hogy minden iparosembernek meg kell tanulnia a maga mesterségét, de vajjon hány embert tanítottak meg a földművelésre és történt-e már elhatározó lépés? (Orbán László (kp): Maguk a háromezer holdjukon a bérceket milyen gazdasági szaktudásra tanították meg? Jaj, de jó tanítványa a képviselő úr Kolosváry-Borcsinak! — Ha a képviselő úr megnézné, meg tudná. Nekem harminc hold földem van, én mindig földművelő voltam, nem éltem a nép butításából és félrevezetéséből. Kikérem magamnak az ilyen inszinnuációt meg akkor is, ha tömegeket vonultat fel ellenem. (Egy hang a kommunistapárt oldalán: A cselédei az ezerholdas bérleten hogy éltek, arról beszéljen. — Zaj.) Jöjjen el velem, nézze meg, én nem félek tőle. Erre a támadásra csak azt válaszolom, hogy kezembem van még a letűnt aljas reakciós rendszer idejéből a Függetlenség című lap, amelyet ilyen aljas inszinnuációért a Gömbös rendszer diadala idejében elítéltek, amikor én nyíltan kiálltam, nem a föld alá bujtam és álltam önmagam a harcát azok ellen, akik a népet butították és igyekeztek felhasználni politikai céljaik elérésére. (Egy hang a kommunistapárt oldalán: Minket nem tört meg a Horváth-parlament egy percig sem!)

Igen t. Nemzetgyűlés, én meguntam már azt, hogy a váltakozó rendszerek ezeket az igazán lélekemelő eszközöket egymástól átvették. Kolosváry-Borcsa most ott van a népbíróság előtt, mert aljasul rágalmazott mindenkit és hazugságokat mondott. Az én becsületemet tisztán áll; csak mindenkinek olyan tiszta multja volna ebben az országban; mint nekem! (Szabó István (kp): Azért veszik el az utolsó földjét most, mert szépen áll a becsülete a demokráciában!) Micsoda, mit beszél? (Felkiáltások a pártok kívüli ellenzékiek sorában a közbeszólló felé: Erthetően beszéljen, nem lehet érteni! Magyarul tessék! — Ratkó Anna (kp): Nyissák ki a fülliket! — Szabó Piroska (kp): A bikaesőkről beszéljen, amit használt. — Zaj és ellentmondások a pártok kívüli ellenzékiek sorában.) Bizonyítsa be, mint ahogyan én is bebizonyítottam. En nem vertem agyonverették az embereket Kecskeméten és másutt. Erről beszéljenek, engem nem lehet terrorral megijeszteni. Ne beszéljenek demokráciáról, amikor diktatúrával, megfélemlítéssel, ezekkel a lejárt aljas eszközökkel akarnak itt erőt szerezni. (Egy hang a kommunistapárt oldalán: Szégyelje magát, micsoda beszéd ez? — Orbán László (kp): Mára minket ne oktasson demokráciáról! De maga se oktasson engem! (Zaj a kommu-

nistapárt oldalán. — Az elnök csenget. — Felkiáltások a kommunistapárt oldalán: A reakciókat védli! — Ratkó Anna (kp): Ilyen ember kinyithatja a száját! Hol van itt a diktatúra? — Zaj és ellentmondások a pártok kívüli ellenzékiek sorában.)

Elnök: Kérem képviselőtársaimat szíveskedjenek higgadságukat megőrizni. (Drózy Győző (pk): Az a reakció, hogy az igazságot nem akarják meghallgatni! — Ratkó Anna (kp): Maguktól! — Prieszol József (kp): Telkesháza, Egyek község, azt halgasd meg! — Zaj.) Kérem a képviselő urat, méltóztatassék beszédét folytatni.

Vásáry József (pk): Majd amikor a képviselő urak befejezik közbeszólásukat. Az haragszik, akinek nincs igaza, ez régi példabeszéd. (Felkiáltások a kommunistapárt oldalán: Eláll a szótól!)

Igen t. Nemzetgyűlés! Amint mondtam, a tudásra, igenis, szükség van. Nehogy valaki félreértse, kijelentem, nem a magam részére kérek bármit is, mert én soha nem kértam meg nem szolgált munkáért ellenértéket. A földművelő lakosságnak arról a társadalmi rétegről beszélek most, amelyről nem lehet eltagadni, hogy mindig zászlóvivője volt a mezőgazdasági kultúrának. Egy pedig a bérlelt társadalma volt. Az a bérlelt társadalom, amelynek ki kellett fizetnie a rendkívül magas földjáradékot (Kállai Sándor (szd): Az olcsó nap-számbérből ki lehetett fizetni! — Egy hang a kommunistapárt oldalán: Otthonról ismerik magát! Egy földije mondta! — Felkiáltások a pártok kívüli oldalán: Halljuk! Halljuk!)

Elnök: Kérem, képviselő úr, folytassa beszédét, mert lejár a beszédideje.

Vásáry József (pk): Legfeljebb leülök, ha lejár. Egyéb nem történik. (Drózy Győző (pk): Azt szeretnék!)

Igen t. Nemzetgyűlés! Ez a bérlelt társadalom — tessék végignézni, meg lehet állapítani — érte el a mezőgazdaság terén a legnagyobb eredményeket. Ez a bérlelt társadalom úgy keletkezett, hogy először egy cseléd-emberből kisbérlelt lett, a fia már középbérlelt lett és így haladt tovább. (Ugy van! Ugy van! a pártok kívüli ellenzékiek sorában.) Az ország földjének körülbelül egyhatod része bérlelt kezében volt, akiknek semmi más vagyonuk nem volt, mint a bérletben lévő instruktio. Ezekről semmi gondoskodás nem történt. Tudom, hogy ezt mindenki érzi, s ne méltóztatassék rossz néven venni, ha ezek az emberek szeretnek volna földhöz jutni. A velem szemben levők nagyon sokszor protezsztáltak már grófokat és iparmágnásokat is földjeik mentesítése céljából. (Zaj a kommunistapárt oldalán.) Ezt tessék megcáfolni! (Egy hang a kommunistapárt oldalán: Kik voltak azok? — Orbán László (kp): Ez hazugság! Szemcsédett hazugság! Stühmerné Oberschall Ilma (pk): Legalább normálisabb hangot használnának! — Az elnök csenget.) Tessék megérdeklődni, ki támogatta a legutóbbi ülésen Montenuovo herceg és Khob Sándor kérelmét. Akkor majd meg fogjuk róla győződni és remélem, mindenkiben van annyi tisztesség, hogy ha mást meggyaláz, bocsánatot kér érte. Ez a demokrácia, igen, uraim! (Nagy zaj a kommunistapárt oldalán. — Orbán László (kp): Ne gyalázkodjék! Az a demokrácia, hogy ne hazudjanak! — Az elnök csenget. — Orbán László (kp): Mondja meg a nevét az illetőnek! — Felkiáltások a kommunistapárt oldalán: Nevet kérünk!)

Azt szeretném kérni az igen t. Nemzetgyű-

léstől, hogy a 9. § értelmében visszamaradt földeknek legyenek tekintettel azokra a 200 holdon aluli bérlelőkre, akiknek foglalkozása mindig a földművelés volt és akiknek semmi más vagyonuk nem volt, mint a bérletben lévő élő és holt felszerelés. (Farkas Mihály (kp): Hazabeszél!) Azt hiszem, ez ellen nem lehet érvet felhozni. Ne méltóztassanak megijedni, nem a magam részére kérek valamit, hanem annak a társadalmi rétegnek a részére, amelynek az érdekeire nem voltak tekintettel. (Egy hang a pártönkvüliek sorában: Ez nemzeti érdek!) ment nemzeti érdek az, hogy ezek a kiváló emberek példát mutathassanak és ezektől tanulni is tudnak majd a gazdák. Mi igenis azt akarjuk, hogy azok a kisemberek minden tudással felfegyverkezve, önálló, szabad életet élhessenek ebben az országban. (Taps a pártönkvüliek oldalán.)

Elnök: Az előadó úr kíván szólni.

Z. Nagy Ferenc (kg) előadó: T. Nemzetgyűlés! Kérem a benyújtott indítvány elutasítását, mert már az alaprendeletkezés is korlátozta a földigénylés időhatárát azzal, hogy a földigénylőknek csak 1945 október 1-ig lehetett jelentkezniük. Ez a most készülő jogszabály szintén korlátozza a hadifoglyok és egyéb igény jogosultak jogait és így summképpen nem látszanék indokoltnak most egy újabb földigénylő réteg jogosultságát elismerni. (Helyeslés a kisgazdapárt és a kommunislapárt oldalán.)

Elnök: Felteszem a kérdést szavazásra. Kérdezem, méltóztatna-e a törvényjavaslat 9. §-át eredeti szövegében elfogadni? (Igen!) Ha igen, a 9. §-t eredeti szövegében elfogadják jelentem ki.

Következik a 10. §.

Hegyesi János jegyző (felolvassa a 10–12. §-okat, amelyeket a nemzetgyűlés hozzászólás nélkül elfogad. — Felolvassa a 13. §-t.)

Elnök: A 13. §-hoz Vásáry József képviselő úr kért szót.

Vásáry József (pk): T. Nemzetgyűlés! Külön indokolás nélkül fenntartom betérjesztett javaslatomat; nem szólok hozzá.

Z. Nagy Ferenc (kg) előadó: T. Nemzetgyűlés! Ismertetem Vásáry József képviselő úr módosító javaslatát: (olvassa) »Javasolom, hogy a »területileg illetékes Megyei Földbirtokrendező Tanács határozza« mondat után a következő mondatot szúrjuk be: »Felsőfokon a telepés kimozdítása tárgyában az Országos Földbirtokrendező Tanács dönt, amelyhez a telepésnek jogában van fellebbezni.«

Kérem ennek a módosításnak elutasítását, (Nagy Vince (pk): Miért? Ez már csak észszerű!) mert ez természetesen benne van a megyei földbirtokrendező tanácsok működési törvényben; természetesen minden megyei határozatot meg lehet fellebbezni az Országos Tanácshoz, így ezt is. (Drózy Győző (pk): Na, de sóhivatalnak bizonyult mindig! — Ratkó Anna (kp) — Drózy Győző felé: Maga ülne ott!)

Elnök: Felteszem a kérdést szavazásra: méltóztatna-e a 13. §-t eredeti szövegében elfogadni? (Igen! Nem!) A nemzetgyűlés a 13. §-t elfogadja. Következik a 14. §.

Hegyesi János jegyző (felolvassa a 14–21. §-okat, amelyeket a nemzetgyűlés hozzászólás nélkül elfogad. — Felolvassa a 22. §-t.)

Elnök: Vásáry József képviselő úr kért szót.

Vásáry József (pk): T. Nemzetgyűlés!

Fenntartom indítványomat. Indokolást nem kívánok hozzáfűzni.

Elnök: Az előadó urat illeti a szó.

Z. Nagy Ferenc (kg) előadó: T. Nemzetgyűlés! A képviselő úr benyújtott indítványa a 22. § 1. pontja (1) bekezdése után így szól: »amennyiben az ingatlan 1941 január 1. után nem öröklés útján került a társtulajdonosok osztatlan közös tulajdonába.«

Kérem ennek a módosító indítványnak az elutasítását, mert az általános igénybevételi szabályoknál már az alaptörvényben rendelkezés van arról, hogy az 1941 január 1-én fennálló tulajdonjog tekintetében a végrehajtási utasítások szabályozzák ezt az eljárást.

Elnök: Felteszem a kérdést szavazásra. Méltóztatna a törvényjavaslat 22. §-át eredeti szövegében elfogadni? (Igen!) A nemzetgyűlés elfogadta.

Következik a 23. §.

Hegyesi János jegyző (felolvassa a törvényjavaslat 23. §-át, amelyet a nemzetgyűlés hozzászólás nélkül elfogad. — Felolvassa a 24. §-t.)

Elnök: Filó képviselő úr kért szót.

Filó Sámuel (kg): Mélyen t. Nemzetgyűlés! A 24. § 1. bekezdéséhez a következő szöveg felvételét javaslom (Halljuk! Halljuk!): »Az ezen bekezdésben érintett kishaszonbérlek javára eredeti kishaszonbérleti ingatlanaiából kell az itt meghatározott mennyiséget visszajuttatni, mégpedig azok részére, akik tanyával is bírnak, belsőségük környékén kell volt kishaszonbérletük területéből az 1. bekezdés szerint visszajáró részt visszajuttatni.« (Helyeslés a kisgazdapárt oldalán.)

Elnök: Donáth Ferenc képviselő urat illeti a szó.

Donáth Ferenc (kp) államtitkár: Filó Sámuel képviselő úr javaslatával kapcsolatban az az indítványom, hogy az értelemszerűen az az első bekezdés folytatásaként fogadtassék el, hanem a második bekezdés első mondata helyett, Egyébként elfogadom. (Helyeslés a kisgazdapárton.)

Elnök: Az előadó úr kíván szólni.

Z. Nagy Ferenc (kg) előadó: Részemről elfogadom Filó Sámuel képviselő úr indítványát Donáth képviselőtársam módosításával, mert az eredeti intenciónak így jobban megfelel és így világosabb is.

Elnök: Felteszem a kérdést, hogy a nemzetgyűlés elfogadja-e a szakaszt az előadó úr által elfogadott módosítással? (Igen!) A 24. §-t elfogadják jelentem ki. Következik a 25. §.

Hegyesi János jegyző (felolvassa a 25–34. §-t. A nemzetgyűlés a 25–34. §-t hozzászólás nélkül, változtatlanul elfogadja.)

Elnök: Ezzel a nemzetgyűlés a törvényjavaslatot részleteiben is lotárgyalta.

Mint hogy az üléseink idejére általában megállapított idő már letelt, nincs módunkban napirendünk következő pontjára áttérni, ezért javaslatot teszek legközelebbi ülésünk idejére és napirendjére nézve.

Javasolom, hogy legközelebbi ülésünket május hó 7-én, kedden délelőtt 10 órakor tartssuk és annak napirendjére tűzzük ki a miniszterelnök úr beszámolója feletti vita folytatását.

Méltóztatna napirendi javaslatomat elfogadni? (Igen!) A nemzetgyűlés a napirendi javaslatot elfogadja.

A nemzetgyűlés 32. ülése

1946. évi május hó 11-én, szombaton,

Varga Béla elnökleto alatt.

Tárgyal:

	Oldal
Elnöki előterjesztések	37
A Magyarország és Csehszlovákia közötti lakosságcsere tárgyában Budapesten 1946 február 27-én kelt magyar-csehszlovák egyezmény beicikkelyezéséről szóló törvényjavaslat (Iromány: 22. és 31. szám.)	
Hozzászólók: Farkas Mihály (kp)	37
Kertész Miklós (szd)	43
Kovács Imre (pp)	46
Sulyok Dezső (pk)	57
Gyöngyösi János külügyminiszter	72
Zárt ülés	74
A legközelebbi ülés idejének és napirendjének megállapítása	74

A kormány részéről jelen voltak: Nagy Ferenc miniszterelnök, Balla Antal tájékoztatásügyi miniszter, Bárányos Károly közellátási miniszter, B. Szabó István államminiszter, Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter, Gyöngyösi János külügyminiszter, Dobi István földművelésügyi miniszter, Molnár Erik népjóléti miniszter, Rákosi Mátyás államminiszter és Tombor Jenő honvédelmi miniszter.

(Az ülés délelőtti 10 óra 13 perckor kezdődött.)

(Az elnöki széklet Varga Béla foglalja el.)

Elnök: T. Nemzetgyűlés! Az ülést megnyitom. A mai ülés jegyzőkönyvének vezetésére Szántó Vezekényi István, az egyéb jegyzői teendők ellátására Malasits Géza jegyző urat kérem fel.

Bejelenlöm a t. Nemzetgyűlésnek, hogy a budapesti népfőgyűlésesség Gyulai László és Filler László, valamint Cziáky Jenő képviselő urak mentelmi jogának felfüggesztését kérte. A megkereséseket a házszabályok 47. §-ának (1) bekezdése értelmében áttettem a mentelmi bizottsághoz. A bejelentést a nemzetgyűlés tudomásul veszi.

Napirend szerint következik Magyarország és Csehszlovákia közötti lakosságcsere tárgyában Budapesten, 1946. évi február hó 27. napján kelt magyar-csehszlovák egyezmény beicikkelyezéséről szóló törvényjavaslat folytatódó tárgyalása.

Szólásra következik a kijelölt szónokok közül Farkas Mihály képviselő úr. A képviselő urat illeti a szó.

Farkas Mihály (kp): T. Nemzetgyűlés! Öszintén meg kell mondanom, hogy amikor tudomásunkra jutott, hogy Magyarország és

Csehszlovákia közötti népesere kérdésében egyezmény jött létre, ez az egyezmény nem nagy lelkesedést váltott ki belőlünk.

Mindenki tudja, hogy a Magyar Kommunista Párt kezdettől fogva elutasította a lakosságcsere gondolatát. Véleményünk szerint a lakosságcsere nem alkalmas arra, hogy végérvényesen megoldja a Szlovákiában élő magyarság problémáit és nem alkalmas arra, hogy végérvényesen rendezze Csehszlovákia és Magyarország között a baráti viszonyt, a baráti együttélést.

Pártunk vezére, Rákosi elvtárs békés-szabai beszédében ennek kifejezést is adott. »A népesere — mondotta Rákosi elvtárs — nagyon fájdalmas műtét és szeretnénk volna magunknak is, szlovákiai magyar testvéreinknek is megtakarítani a népeserét.«

Ez a Magyar Kommunista Párt elvi álláspontja a népesere kérdésében. Ezek után jogosan felvetődik az a kérdés, miért mentünk bele mégis a népeserebe akkor, ha elvileg elvettük a népesere gondolatát? Elsősorban azért, t. Nemzetgyűlés, mert az önkéntes népesere alkalmas nyújt arra, hogy enyhítsünk a Szlovákiában élő magyar testvéreink tragikus helyzetén. Véleményünk szerint nem lehet olyan álláspontra helyezkedni, hogy vagy mindent vagy semmit. Véleményünk

szerint nem lett volna okos, és magyar nemzeti szempontból egyenesen káros lett volna, ha az adott lehetőséget nem használtuk volna ki arra, hogy Szlovákiában élő magyar testvéreink segítségére siessünk. Nem sovíniszta demagógiával, hanem magyar nemzeti realpolitikával kell a magyar demokráciának, a magyar köztársaság kormányának mindent elkövetnie, hogy gyógyítsa a Szlovákiában élő magyar testvéreink sebeit. Vitan felül áll, hogy a lakosságcsere-egyezménnyel sikerült bizonyos fokig enyhíteni a Szlovákiában élő magyarság helyzetét.

A törvényjavaslathoz csatolt indokolásban a külügyminiszter úr kijelenti (olvassa): »A megállapodás szerint a csehszlovákiai magyarság kérdésének végleges rendezéséig a csehszlovák köztársaság felfüggeszti a magyarok kiutasítását és áttelepítését s nem hajtja végre a magyarok vagyonának elkobzására vonatkozó elnöki rendeletet. Ugyancsak kötelezte magát a csehszlovák kormány arra is, hogy a magyarok közül a volt közalkalmazottakat olyan szociális segélyben részesítse, mely számukra megélhetést biztosít.«

Ez a népesere haladást jelent, és hiba lenne, ha ezt nem vennénk tudomásul. Sikertült az egyezmény eredményeként bizonyos enyhítéseket elérnünk, de ugyanakkor sajnálattal kell megállapítanunk, hogy nem szűnt meg végérvényesen a magyarság kálváriája Szlovákiában.

Az egyezmény jelentősége többek között abban is kifejezésre jut, hogy most a magyar kormánynak módjában áll a két állam között megkötött szerződésre hivatkozni és a szlovákiai magyar kisebbség jogainak védelméért sokkal erélyesebben, sokkal hathatósabbán síkra szállni, mint eddig. (Kovács László (pk): Eredmény nélkül)

Belemlünk az önkéntes népeserebe azért is, mert tanújelét akartuk adni annak, hogy a vitás kérdések békés és barátságos elintézésére hajlandók vagyunk és mert elő akartuk mozdítani a közeledést, a megértést, a baráti együttélést a két ország között. Mi egyszersmindenkorra véget akarunk vetni annak, hogy Magyarország valaha is a népek békéje elleni konspiráció egyik góca legyen. Ezért, amikor azt tapasztaltuk, hogy Magyarország és Csehszlovákia között a viszony megromlása csak mindkét demokrácia kárára megy és csak a reakciót erősíti itt is és ott is, helyes volt, feltétlenül helyes volt a magyar kormány elhatározása, hogy egy küldöttséget küldjön Prágába azzal a céllal, hogy találjuk meg a békés jószomszédi viszony lehetőségeit és a szlovákiai magyarság problémájának rendezését.^{1a}

Jól tudjuk, hogy a szerződés komoly áldozatokat jelent Magyarországnak számára. A legfontosabb áldozat az, hogy a lakosságcsere nem alapszik a teljes kölcsönösség és önkéntesség alapján. Tudjuk a szerződésből, hogy innét Magyarországról a szlovákok önkéntes jelentkezés alapján települnek ki, ezzel szemben Csehszlovákiából nem az önkéntesség alapján történik az áttelepülés, hanem a csehszlovák hatóságok szabják meg, kit telepítenek ki. Mindezek ellenére belementünk a lakosságcserebe és megkötöttük a szerződést, mert azt reméljük, hogy ezzel megteremtjük az alapját a szlovákiai magyarság nemzeti sérelmei végleges és igazságos rendezésének.

Mi, a Magyar Kommunista Párt, az egyezmény lojális, szigorú betartása mellett vagyunk. Ennek nem mond ellent, ha innét a nemzetgyűlésből a magyarországi szlovákoknak azt üzenjük, hogy örömmel üdvözljük mindazokat, akik úgy találják, hogy szlovák anyanyelvük ellenére nem Szlovákia, hanem Magyarország a hazájuk és ezért itt akarnak maradni. (Taps a kommunista- és a kisgazdapárton. — Kovács László (pk): Benes nem üdvözölte őket!) Mi őket testvéreinknek tekintjük és biztosítjuk őket a magyar demokrácia teljes, őszinte támogatásáról. Megmondjuk nekik, szlovák testvéreinknek és megmondjuk a külföldnek is, hogy a magyar demokrácia nemzetiségi politikája nem ismer jogfosztást és nemzeti elnyomást, ezért nyugodtan élhetnek a magyarországi szlovákok magyar földön.

Ezt a kijelentést annál is inkább megtehetjük Szlovákia felé, mert a békési és csanádi szlovákok túlnyomó többsége a nemzetgyűlési választásokon határozottan a magyar demokrácia mellett döntött. Sajnálattal kell azonban megállapítanom, hogy a másik oldalon, csehszlovák oldalon nem érvényesül teljes egészében a szerződés lojális betartása. A csehszlovák különbizottság számos esetben oly módon lépett fel, ami az egyezmény III. cikkébe ütközik. Nézzük meg, mit mond a III. cikk utolsó szakasza? »A különbizottság, annak tagjai és személyzete tartózkodni fognak minden olyan tevékenységtől, valamint magatartástól, amely a magyar köztársaság szuverenitásával össze nem egyeztethető, vagy a magyar néppel szemben ellenséges volna.«

Meg kell állapítanom, hogy a csehszlovák különbizottság egyes tagjai megsértették az egyezmény III. cikké utolsó szakaszának szellemét. A csehszlovák különbizottság tagjai sok beszédet tartottak a nekik megadott nyilvános agitáció ideje alatt. Elhangzottak a bizottság tagjai részéről olyan beszédek, amelyek megsértették a magyar köztársaság szuverenitását. Sok beszédben a bizottság egyes tagjai úgy tüntették fel Magyarországot, hogy itt még nincs demokrácia, hogy itt még mindig a feudalizmus és a nemzetiségi elnyomás szelleme él.

En nem akarok vitába szállni ezekkel a rágalmakkal, mert a magyar demokrácia tetteivel — hangsúlyozom: demokratikus tetteivel — már meghódította a demokratikus nemzetközi közvélemény rokonszenvét és ez a rokonszenv feleslegessé teszi a vitát ezek ellen a rágalmak ellen. (Ugy van! Ugy van! — Helyeslés és taps a kommunistapárt oldalán.)

Annál inkább fontosabb hangsúlyozni az egyezmény lojális végrehajtását mind a mi részünkről, mind Csehszlovákia részéről, mert az egyezmény 8. §-a illojalitás esetében módot ad komoly visszaélésekre és magyarellenes intézkedésekre. (Felkiáltások a pártoktól el-lenzékiek sorában: Igy van!) Reméljük, hogy a csehszlovák kormány tényleg csak egy néhány tucat főbenjáró magyar nemzetiségi háborús bűnös ellen fog eljárást indítani a szlovák nemzeti tanács 1945. évi május hó 15-én kelt 33-as számú rendelkezésének 1-4. §-ai alapján és nem fogja felhasználni ezt a rendelkezést arra, hogy magyarok tízezrei ellen indítson bűnvádi eljárást.

A szerződés lojális betartása azt is meg-

követeli, hogy az áttelepítésre kerülő magyarok kijelölése úgy történjék, hogy a család-fenntartókkal együtt a családnak azok a tagjai, akik a családfenntartókat követni fogják, beszámíttassanak a kiserélendők számára. A magyar közvéleményben az a jogos nyugtalanság él, hogy a kitelepítés úgy fog történni, hogy a családfőket követő családtagok nem fognak beleszámitani a kitelepülők számára. A magyar kormánynak ezért részen kell állnia, hogy biztosítsa a szerződés lojális végrehajtását a csehszlovák kormány részéről is. (Kovács László (pk): Kellene csak részen állnia!)

De mindezzel nem oldottuk még meg a Szlovákiában élő magyarság döntő problémáit. Ezért jogosan vetődik fel a kérdés: mi lesz a szerződés után? Milyen körülmények közt fognak élni magyar testvéreink Szlovákiában a népcseré végrehajtása után? Ez a kérdés nyugtalanítja a magyar hazafias közvéleményt. A magyar kommunistapárt a magyar demokráciában az egész magyar nemzettel vallja, hogy számunkra elfogadhatatlan a kérdésnek minden olyan rendezése, amely nem biztosítja a népcseré után Szlovákiában maradó magyarság gazdasági, kulturális jogait és nemzeti létének fejlődését. (Ugy van! Ugy van! — Helyeslés és taps a kommunistapárt és a kiscsapatpart sorában.)

Meg kell nyíltan mondanunk, hogy a csehszlovák vezető körök még mindig nem találták meg a helyes utat a Szlovákiában élő magyarok jogos és igazságos nemzeti kérésének megoldására. Vannak Csehszlovákiában olyan vezetők államférfiak, akik azt állítják, hogy a szlovákiai magyarság mindig a reakció és a fasiszmus ördöki hadszoja volt. (Kovács László (kp): Rágalom!) Tény, hogy a Jarossok és Esterházyak¹⁹ sok rossz fát tettek a tűzre, és tény, hogy ezek a reakciókat képviselték, a reakciókat erősítették és bünt követtek el a demokrácia ellen. Ugyanakkor azonban, amikor ezt kijelentem, a leghatározottabban elutasítom és elítélem azt a nézetet, amely úgy szól, hogy a Szlovákiában élő magyarok en bloc fasiszták. A szlovákiai magyarság és elsősorban a magyar munkásság Szlovákiában egyik legfontosabb támasza volt a csehszlovák demokráciának. A felvidéki magyarság, a kassai munkások és a csallóközi parasztok nem fasiszták, nem voltak fasiszták, hanem ezeknek tízezrei a csehszlovák köztársaságban mindig a cseh és szlovák néppel együtt harcoltak a csehszlovák és magyar reakció ellen. És meg kell mondanom azt, hogy ezért sok magyar munkás és sok magyar paraszt kénytelen volt börtönbe vándorolni és kénytelen volt ott éveket tölteni azért, mert a reakció ellen harcolt. Én magam felvidéki vagyok és nagyon jól ismerem a felvidéki magyarságot. Én is kénytelen voltam Csehszlovákiában, a csehszlovák köztársaságban több évet börtönben tölteni azért, mert harcoltam a csehszlovák és magyar reakció ellen. (Taps a kommunistapárt oldalán.)

A felvidéki magyarság zöme demokratikus és nem fasiszta. Ezért nagy hibát követett el a csehszlovák demokrácia, amikor megvonta a választójogot a szlovákiai magyaroktól. Ezzel a jogfosztással a csehszlovák demokrácia saját húsába vágott, mert sokszázezer demokratikus szavazatot dobott el magától. Mi hiszünk abban, hogy a csehszlovák kormány belátja téves és nem demokratikus politikáját a magyar kisebbséggel szemben. Mi hiszünk és re-

méljük, hogy a csehszlovák demokrácia előbb vagy utóbb — és szeretnénk azt, hogy inkább előbb, mint utóbb — ráter a demokratikus nemzetiségi politika útjára. Meg kell hogy adja a csehszlovák demokrácia a magyar kisebbségnek azt a jogot, hogy a magyar gyermekek Szlovákiában magyar iskolákban tanulhassanak. (Taps a kommunistapárt és a kiscsapatparton.) Meg kell hogy adja a csehszlovák demokrácia a Szlovákiában élő magyaroknak azt a jogot, hogy legyenek magyar demokratikus szervezetei, legyenek lapjai, legyenek folyóiratai. (Taps. — Kovács László (pk): És természetesen választójoguk is! — Vas Zoltán (kp): Azt már mondtuk!) Meg kell, hogy adja a csehszlovák demokrácia a magyar kisebbségnek azt a jogot, hogy magyar nemzeti demokratikus kulturális életüket szabadon, minden korlátozás nélkül fejleszthessék. A nemzeti elnyomás és jogfosztás elteremtésén áll a demokráciával és hisszük, hogy ez az igazság Csehszlovákiában is győzni fog. Ezeket a kívánságainkat természetesen annál jobban tudjuk érvényesíteni, minél erősebben lépünk fel saját sorainkban a szovinizmus ellen. És meg kell mondanom, t. Nemzetgyűlés, hogy ez nem felesleges. Ki kell nyíltan és határozottan jelentenünk azt, hogy a demokratikus Magyarország egyszersmindenkorra szakított a szentistváni birodalom gondolatával. Nem akarunk uralkodó nemzet lenni a Dunamedencében, de kitartunk egyenjogúságunk mellett. (Ugy van! Ugy van! Taps a kommunistapárt és a kiscsapatparton.)

Meg kell állapítanom azt, hogy az utóbbi időben a magyar közvéleményben egy káros agitáció folyik, amelyet a szlovákiai és hazai reakciós magyar körök táplálnak és pedig oly irányban, hogy a nemzetgyűlés ne ratifikálja a törvényjavaslatot, a népcserét. Ezek az urak el akarják hitetni a közvéleménnyel, hogy a szerződés elfogadása jogfeladást jelent. Ezek az urak azonban elfelejtettek egy olyan kisinyiséget, hogy közben elvesztették a háborút és elvesztették a háborút nem Nagy Ferenc és nem Gyöngyösi miatt, hanem Hitlerék és Szálasiék miatt. (Ugy van! Ugy van! a kommunistapárt oldalán.) és nem kiserésben azok miatt az urak miatt is, akik most azt javasolják és azt provokálják, hogy a nemzetgyűlés ne ratifikálja a szerződést. (Ugy van! Ugy van! — Taps a kommunistapárt oldalán.) A demagógia ebben az agitációban abban áll, hogy úgy tünteti fel a dolgokat, mintha a magyar demokráciának módjában állana mindazt a szenvedést, amelyet a háború ránk zúdított, egy pár hónap alatt megszüntetni. Sajnos, az nem áll a magyar demokrácia módjában. Ezeknek az uraknak, ezeknek a zavarosban haláloznak meg kell mondanom, hogy nem a magyar demokrácia, hanem a magyar reakció felelős a Szlovákiában élő magyar kisebbség tragikus sorsáért. A magyar demokráciának és a magyar kormánynak kötelessége, hogy elkövessen mindent annak érdekében, hogy a békeszerződésben biztosítsa a nagyhatalmak a szlovákiai magyarok gazdasági, kulturális és politikai jogait. A tízmillió magyar nép nem nyugodhat bele abba, hogy több, mint egy félmillió magyart megfosztanak anyanyelvüktől, magyar kultúrájuktól, magyarságuktól. (Taps a Ház minden oldalán.) Abban a reményben, hogy kormányunknak sikerül eredményesen rendezni a Szlovákiában élő magyarság jogos sérelmeit, a Magyar Kommunista

Párt nevében a törvényjavaslatot elfogadom. (Taps a kommunista- és a szociáldemokrata-párt oldalán.)

Elnök: Szólaszra következik Kortész Miklós képviselő úr! A képviselő urat illeti a szó. Kortész Miklós (szd): T. Nemzetgyűlés! Amikor a magyar demokrácia legrégibb harcos pártja nevében ezt a törvényjavaslatot kénytelen vagyok elfogadni, meghajlok a történelem logikája és a történelem kényszere előtt. Nehéz szívvel és fájó, sajgó lélekkel teszem ezt, mert azok az elvek és azok a szempontok, amelyek ebben a törvényjavaslatban kifejezésre jutnak, nem a mi elveink és nem a mi szempontjaink. Olyan események és olyan tények diktálták ennek a törvényjavaslatnak itt való betérjesztését, amelyekkel érdemes egy kicsit részletesebben korábban mondott, hogy ebből a nemzetgyűlésből hiányzik az úri cinizmus hangja, bár néha még kísértetjártást rendez és próbál vissza-visszalopakodni. Ez az észítségre való törekvés, azt hiszem, első számú parancs valamennyiünk számára, akik a mából a jobb holnapra való eljutás lehetőségét keressük és reméljük, hogy meg is fogjuk találni.

T. Nemzetgyűlés! A magyar demokratikus köztársaságnak tegnap nagy napja volt, nagy, komoly és megható ünnepnapja, amikor itt állt előttünk a második magyar köztársaságnak 27 évi üldözés után visszatért ősz elnöke. A sors nem adta meg neki a csengő hang és a könnyű kifejezés módját és eszközt, de ezen hatalmas erővel úrrá lévén, a szellemi felemelkedésnek olyan magaslatára igyekezett magával vinni ezt a parlamentet, ami egyedülálló élménynek tekinthető. Károlyi Mihály, az egykori grófi nagybirtokos itt nekünk az alulról jött és nehéz, keserves harcokban önmagukat a közelet terére felerakedett és a tömegekkel állandó, szoros kapcsolatban lévő népi embereknek leplezett valamit, amiről neki jobban kell tudnia, mint bárki másnak közülünk, leleplezte a Ritz Hotelek internacionáléját. (Ugy van! a szociáldemokrata-párt oldalán.) Leleplezte a Ritz Hotelek nemzetköziséget és azt a szellemet, amely az ilyen hotelek lakóit eltölti, bármilyen nyelven beszélnek is és bármely ország nemzetiségéhez tartozzanak is. De mondott még valamit. Nevezetesen azt, hogy ezek az emberek, a kemény és könyörtelen elnyomásnak ezek az emberei jól élnek és jól éltek ugyan mindig, de nem találták meg a módját annak, hogy hogyan kell szépen élni.

Magasrendű gondolat ez és érdemes elidőzni mellette. Nézetem szerint erre azért van szükség, mert ha másnak nem, akkor Károlyi Mihálynak, az emigrációba kergetett grófi származású magyar demokráciának, magyar baloldali politikuskának el kell hinnünk, hogy az a Magyarország, amelyet ő itthagytott, amelyből őt elkergették, egy olyan képlet volt itt Európában, amely ellentétben állt a háború utáni szellemmel. Maga Csehszlovákia pedig, mint a háború utáni demokráciának egy új, nehéz terepre állított kísérlete állt itt, amely kísérlet iránt, amely cseh — és én a »szlovák«-ot csak halkabb hangsúllyal teszem hozzá — demokrácia iránt baráti érzelmeket nyilvánítani, vele szemben megértést mutatni, cselekedeteit, té-

nyeit észrevenni, szociális, gazdasági és kulturális törekvéseit megérteni a demokratikus összeesküvés bűnének számitott. (Ugy van! a szociáldemokrata-párt oldalán.)

Allapítsuk meg azt, — és amennyire fogható a látásom,²⁰ olyan jó a filmem — hogy olyan hangsúlyokkal kezdik emlegetni a csehszlovák nemzet ugyanancsak emigrációból, de az elnöki székbe visszatért vezérét, Benest, mely hangsúly előttünk ismerős. Emlékszem egy tompán kongó hangra itt a képviselőházban, amelyből lehetetlen volt ki nem érezni a parvenü demokrácia iránti ellenszenvet, emlékszem Bethlen István hangjára, amikor külügyi vonatkozású kérdésekben emlegette ezt a nevet. De emlékszem egy ennél sokkal dörögőbb, gyűlölettől fojtogatott, gyűlölettől áthatott hangra, amely fenyegető hangsúllyal emlegette »Herr Benes« nevét. Ez Hitler Adolf hangja volt.²¹ (Andaházi Kasnya Béla (kg): Ugy van! Igaza van!)

A demokratikus szolidaritás, a történelmi igazságtevés és az üldözöttség szolidaritása nevében el kell ezt mondanom itt ebből a fájdalom alkalomból, mert a népcserére vonatkozó egyezmények nem önmaguktól születtek, hanem vérgörgetett nemzetek keserves és súlyos önvédelmi ösztönéből fakadnak. Remélem, igen rövid életűk lesz és a megbékélés helyét ad egy emberségesebb és jobb politikai elrendezésnek.

Én abban a szerencsében részesültem, — hangsúlyozom, abban a szerencsében — hogy 1937 április 24-én egy jelentéktelen, de mégis csak demokratikus és szocialista közösség tagjaként kihallgatáson jelenhettem meg a csehszlovák köztársaság elnökénél, amelynek ez a közösség átadta háromnegyedszáz év európai értelmiségi dolgozó üdvözlését, illetőleg az alkotó és építő, haladó szellemű és szociálpolitikai aláfestésű csehszlovák demokrácia iránti nagyrabecsülésének kifejezését. 1937 április 24-én a brit munkáspárt egyik szakszervezeti kitűnősége s francia, belga és holland kollégák jelentek meg ott, akik közül, a küldöttségben résztvevő kilenc delegátus közül három vagy négy a fasiszmus elleni nemzetközi harc halottja, mert komolyan vették elveiket és eszméiket, mert komolyan vették a demokráciáért és a szociális igazságért való harcot, amely nem volt áldozat nélkül és kockázat nélkül való abban az időben.

Ez a szürke füzet, amely a kezemben van, tartalmazza a csehszlovák köztársaság akkori és mai elnökének nyilatkozatát arról, hogy ő reméli, sikerül megmenteni és megtartani a békét Európaszerte; reméli, hogy sikerül megmenteni és megtartani az országon belül egyensúlyt, sikerül fokozni a szociálpolitikai előrejutást és haladást. És két évvel később a német hadak bevonultak Prágába és nem sokkal később a magyar országgyűlés is megszáporodott egy sereg képviselővel, akik között ott volt az a férfi.²² (Buchinger Manó (szd): Jaross!) aki a magyar kisebbségi politikának egyik reprezentánsa volt a csehszlovák köztársaságban és aki először emelte ebben a teremben ebből a szektorból a szemközti karzatárszra felé fasiszta üdvözlésre a karját, a szociáldemokrata parlamenti frakció tomboló prüfözása közepette. (Ugy van! Ugy van! a szociáldemokrata-párt oldalán. — Andaházi Kasnya Béla (kg): Ugy van! Tényleg így volt!) Ettől a fasiszta

karlendítéstől egyenes út vezetett 600.000 magyar állampolgár extirpálásáig. *(Ugy van! Ugy van! — Taps a Ház minden oldalán.)* Ezt nem szabad egy pillanatig sem elfelejteni, mert a történelem malmai talán lassan örölnék, de kérelhetetlen biztossággal örölnék s a történelemnek belső tartalma, kényszere és logikája van. Tehát ne felejtünk, s ne legyünk elfoglaltak és ne legyünk egyoldalúak.

Ma, amikor minderre visszaemlékezem, fel kell hogy vessem a kérdést, mint ahogyan belsőleg mindenki ezzel foglalkozik, ezen tüpreng: megbékélhet-e Európa, nem túlságosan nagy és nem túlságosan mély-e a gyűlölet, amelyet a fasizmus brigantijai és a gyűlölet pápája, Hitler elhűntet, kigyógyítható-e a fasizmusnak ebből a méletyéből Európa? **(Sulyok Dezső (pk): Kigyógyítható!)** Keresem és kutatom a feleletet, keresem itthon nálunk, keresem másutt, keresem a külföldön, keresem az angolszász folyóiratokban, ahol ugyancsak foglalkoznak azzal a kérdéssel, például az illusztrált Picture Post, hogy lehet-e demokráciára tanítani a német hadifoglyokat. A német hadifoglyokra nézve kétféle nélkül és reménykeltően kitűnik ez egy igen szerencsésen illusztrált cikkből, ahol a sötét, konok, javíthatatlanul elfoglalt és gyűlölködő arcok mellett vannak már derengő és eszmélő arcok is, vannak már olyanok, amelyeken át-süt a gondolkodás fénye. Nagyon jellemző a British Foreign Affairs Intelligence Service-re az, hogy három csoportba osztja őket, a feketéket és a szürkét csoportjára, a javíthatatlanul konok reakciósoakra és a talán már fehérre mosottakra vagy mosdatottakra és a kettő között félúton valahol a közép állókra és eszerint keverik, eszerint szelektálják, eszerint igyekeznek őket hazabocsátani.

Egy ilyen nagy lelki mosdatás az, amire egész Európában és egy kicsit nálunk Magyarországon is szükség van akkor, amikor a történelem kényszerű logikája folytán az ilyen törvényjavaslatok becikkelyezésével vagyunk kénytelenek foglalkozni: megérteni nemcsak a má, hanem megérteni a tegnapi is, megérteni nemcsak a maszvenedést hanem megérteni a törekedni, azt kiradrozni akarai, de megérteni azt is, hogy milyen gazdasági és politikai mulasztások és bűnök születtek ezt a jelenlegi állapotot és felfogni, hogy egy demokratikus és szociális új világot való küzdelem — küzdelem a szó legteljesebb értelmében, elsősorban a lelkek frontjának küzdelme, elsősorban a szellem eszközeivel való küzdelem, elsősorban a félrevezetettek és félrevezető ellen, küzdelem azért, hogy megértsék, — és ez vonatkozik a magyar fiatal-ságra és a magyar értelmiség széles rétegeire is — hogy az a totális háború, amelynek ebben az országban nagyon, de nagyon sokan örültek és tapsoltak, amíg másokra hullottak a bombák, ez a totális háború szükségképpen gazdasági csődöt és nyomában egy ideológiai csődötmeget is jelent. *(Ugy van! Ugy van! a Ház minden oldalán.)*

En, mint a magyar demokrácia legrégibb pártjának szónoka, ezektől a gondolatoktól áthatottan és nehéz szívvel fogadom el ezt a javaslatot **(Nagy Vince (pk): Nem lehet még nehéz szívvel sem!)** azzal, hogy minden lehető módot és alkalmat meg fogunk ragadni a csehszlovák testvéreinkkel való állandó és szerves érintkezésben csakúgy, mint a világ minden fórumán való jelentkezéssel és érint-

kezés során, hogy ez a megegyezés mihamarabb egy megbékéltebb, emberségesebb és megnyugtatóbb új rendezésnek adjon helyet. *(Eljenzés és taps a Ház minden oldalán. — Nagy Vince (pk): Nehéz szívvel sem lehet ezt elfogadni!)*

Elnök: Szólásra következik a kijelölt szónokok közül Kovács Imre képviselő úr. A képviselő urat illeti a szó.

Kovács Imre (pp): T. Nemzetgyűlés! Nagyon nehéz a helyzetem, amikor pártom nevében az előttünk fekvő javaslatához hozzászólok. Még az sem könnyítette meg a helyzetemet, hogy minden előttem felszólalt képviselőtársam helytelenítette ennek az egyezménynek egyes paragrafusait, azonban nekem úgy kell beszélnem erről a javaslatról, hogy egyrészt a magyar kormány lojalitására gondoljak, másrészt pedig nehogy szerződésesszögök legyünk.

Az egyezmény fogvatékoságai, pongyolassága talán menthető, magyarázható azzal, hogy még nincs elég diplomáciai gyakorlatunk. **(Sulyok Dezső (pk): Nem is ezen van a hangsúly, ez másodrendű szempont!)** Ugyanakkor sok százezer magyar sorsáról döntöttünk **(Nagy Vince (pk): Ez a fontos!)** és félt, hogy esetleg precedenst is teremthetünk. **(Nagy Vince (pk): Nagyon is!)** Visszavonni már nem lehet, nehogy a világ azt mondja, hogy a demokrácia sem tartja be szerződéseit, ez katasztrófa lenne, különösen a békekötés előtt.

Hozzá kell járulnom a javaslatához, de kritikái megjegyzéseimet megteszem.

T. Nemzetgyűlés! Ezt a javaslatot nem lehet magában elszigetelten tárgyalni. Ezt a javaslatot be kell illeszteni a csehszlovák tervek nagy összefüggésébe **(Nagy Vince (pk): A magyarok illeszkék be oda?)** és ugyanakkor át kell tekintenünk a kisebbségi látóhatárt is a Dunavölgyében.

A cseh tervek ismeretese. **(Nagy Vince (pk): És a magyar tervek?)** Hivatalos nyilatkozatok hangzottak el a magyarság likvidálásáról. Engem is eltölt az a tisztelt Benes köztársasági elnökkel szemben, amelyet előttem szólott t. képviselőtársam hangzottatott, de tárgyilagosan meg kell mondanom, hogy amikor Benes elnök úr cseh földre lépett és Kassán beszélt, már ostromozta a magyarságot. *(Ugy van! a pártokivüli képviselők csoportjában.)* A kassai kormányprogrammal lefektette a csehszlovák állampolitika alapelveit; ez úgy szól, hogy a csehek és a szlovákok új nemzeti államot akarnak felépíteni a régi nemzetiségi állam határain belül. *(Mozgás.)* Hivatalos nyilatkozat akár Benes elnök úr részéről, akár a miniszterelnök úr részéről, akár pedig a szlovák nemzeti tanács vezérőse és minden felelős politikai és párttényező részéről elhangzott, ezt a programot tehát hivatalos programnak lehet tekinteni.

Ezt a programot úgy gondolják megoldani, ha a csehek a németeket, a szlovákok pedig a magyarokat telepítik ki. Kezdetben tekintet nélkül a demokratikus magatartásra, az államhűsége, a kisebbségi jog írott és íratlan törvényeire, minden magyart el akartak távolítani. Emléksünk még azokra a hotekre és hónapokra, amikor százával és ezrével dobálták át a határon a magyarokat, akiknek jóformán még arra sem volt idejük, hogy egy csomagban legszükségesebb holmijaikat összeszed-

jék. *(Egy hang a pártokivüli ellenzékiek csoportjában: Ez a demokrácia!)*

Benes köztársasági elnök úr Pozsonyban tartott beszédében, azt hiszem, egy évvel ezelőtt, azt mondta, hogy a magyarság kitelepítéséhez a szövetséges nagyhatalmak beleegyezését adták. Később, néhány héttel ezután más helyen már úgy nyilatkozott, hogy reméli, megkapják a szövetséges nagyhatalmak beleegyezését. Nem kapták meg, mert a szövetségesek elítélték a cseheknek ezt a módszerét s így a csehszlovák kormány taktikát változtatott és a magyar kormánnyal való egyezkedést tette tervoi megvalósításának kiindulópontjává. **(Nagy Vince (pk): Segítséget kérnek a magyartalanításához a magyar kormánytól!)** A cél tehát maradt, hogy tudniillik az egész magyarságot kitelepítik, csak az eszköz változott. **(Nagy Vince (pk): Ugy van!)**

Az egyezmény aláírásával egyidejűleg jegyzékállítás is történt, illetőleg, ahogyan a törvényjavaslat indokolása mondja *(olvassa):* »Az egyezmény aláírásával egyidejűleg annak keretein túl a csehszlovák és magyar kormány közötti jegyzéknyvi megállapodás jött létre, melynek értelmében a csehszlovák kormány fenntartja magának a jogot arra, hogy a csere lebonyolítása után visszamaradt magyarság sorsának kérdését a békeértekezleten felvesse vagy más eszközökkel rendezze.« **(Nagy Vince (pk): Az a borzasztó, hogy a kormány ehhez hozzájárult! — Zaj a pártokivüliek csoportjában.)**

A magyarság kitelepítésének csehszlovák tervében ez az első lépés, ez az első kategória. Tudniillik, akik figyelemmel kísérték a csehszlovák sajtót, a hivatalos tényezők megnyilatkozásait, — de az ittjárt csehszlovák delegáció részéről Clementis külügyminiszterhelyettes és Slavik meghatalmazott miniszter úr megnyilatkozásaiából is kivehetők, hogy a csehek igenis meg akarják teremteni a maguk nemzeti államát és az ott élő mintegy 600–700.000 főnyi magyarság likvidálására a következő tervet készítették elő.

Az első kategóriába azokat a magyarokat sorolják, akik ennek a lakosságcsere-egyezménynek keretében az itt felírt, jelentkeztet második kategóriába, a disszimilációs kategóriába azokat a magyarokat sorolják, akik felfedezték magukban a szlovák öst és hajlandók visszatérni a szlovák néphez, és marad a harmadik kategória, amelynek azt a sorsot szánják, hogy vagy jönnek önként ide át Magyarországra vagy ha nem, akkor az állami telepítési terv keretében nyer megoldást a sorsuk, vagyis ez azt jelenti, hogy szétszórják őket Csehszlovákiában, felviszik őket a szlovák hegyekbe vagy áttelepítik őket a Szudétavidékre, a németek helyére. *(Zaj.)* Mivel a delegáció vezetőinek itteni nyilatkozata szerint ők a visszamaradt szlovákaokról lemondottak, akiknek többé semmiféle jogot nem kérnek, tehát még azt sem, hogy saját iskolák legyenek, ugyanigy nem akarják megadni majd a szétszórta magyarság számára sem a kisebbségi jogokat, azoknak iskoláik nem lehetnek, vagyis kimondották őszintén: asszimilálni akarják ezeket a magyarokat. **(Nagy Vince (pk): Az egyezmény nyújt segítséget ehhez! — Zaj.)** Talán legyen szabad nekem beszélnem.

Most, hogy áttérjek az egyezmény bírálata, őszintén megmondom: nem helyeseltam a külügyminiszter úr második prágai útját.

Az első út alkalmával, december elején a külügyminiszter úr nagyon helyesen képviselte a magyar álláspontot. Prágában tavaly decemberben ugyanis a cseh javaslat az volt: minden szlovák Magyarországról és minden magyar Szlovákiából hazatér, paritás nincs, illetőleg csak annyiban, hogy a szlovákokkal egyenlő számú magyar teljes vagyonával jöhet haza, a többi magyart ugyanolyan elbánásban részesítik, mint ahogyan a németekkel tették: egy batyuba, 50 kilós csomagba belepakolják a holmijaikat és így jöhetnek át a határon.

A magyar álláspont ezzel szemben az, hogy önkéntes lakosságcsere paritásos alapon, a többi magyar földdel együtt térjen haza. Ezt a helyes álláspontot kellett volna fenntartani *(Helyeslés. — Nagy Vince (pk): Ezt vállaltuk volna! — Élnék helyeslés és taps a pártokivüliek csoportjában.)* és nem olyan reánkényszerű rossz külpolitikai akusztikájú időben, mint amilyen volt februárban, mert valljuk be, a magyar demokrácia első nagy lendülete, nagy rohamra elernyedt, lelohadt és bizonyos reakciós erők felsorakozása volt megfigyelhető, aminek azután külpolitikánkban is érezhettük a hátrányait, és éppen ebben az időben gondolt arra a külügyminiszter úr, hogy kimenjen Prágába és ott az abamaradt tárgyalásokat folytassa. **(Némethy Jenő (pk): Az akusztikát a magyar rádió is rontotta innét!)** A második prágai utat²⁴ a külügyminiszter úr maga kezdeményezte, holott nem kellett volna ezt az utat kezdeményezni, meg kellett volna várni a jobb külpolitikai időpontot. *(Ugy van! Ugy van! a pártokivüliek csoportjában.)* amilyen ma számunkra megadatott s ugyanakkor a junktum lehetőségével sokkal többet tudnánk elérni — majd rátérnek erre később — a közvetlen tárgyalásokon.

De nem helyeseltam a második prágai utat azért sem, mert én a lakosságcsere nek nem varrok híve, a népvándorlás most már mindenütt befejeződött. **(Nagy Vince (pk): Hitleri módszer! — Ugy van! Ugy van! a pártokivüliek csoportjában.)** Most már minden népet ott kell boldográ tenni, ahol letelepült, ahol évszázadok vagy évezredek óta él. *(Zajos taps a pártokivüliek csoportjában.)*

Ismerjük a megbolygatott népek sorsát. Az első háború után a görög-török lakosságcserevel olyan nyugtalansági állapot következett be a görög felszíteten, amelynek még ma is látjuk nyomait. *(Ugy van! Ugy van! a pártokivüliek csoportjában.)* De közvetlenül itt, a Magyarországon letelepített bukovinai székelyeknél is láthattuk, milyen sokáig, milyen nehezen tudott ez a nép megnyugodni *(Felkiáltások a kisdzadapárton: Most sincs megnyugodva!)* és hazai területen ismét hazát találni magának. Most képzeljük el azt, hogy százazreket mozgatnak meg onnét és azoknak itt kellene helyet biztosítani. Talán még lehetne, de ezt sem írom alá, ám de mi lesz a lelkiükkel, a nyugalmukkal? Nagyon sokáig, talán évtizedekig nem tudnak beleilleszkedni az itteni viszonyokba.

Dehát ha már megtörtént ennek az egyezségnek az aláírása, akkor legyen szabad végigvinnem a fogvatékoságokat.

Az egyezmény III. cikke különbizottság felállítását teszi lehetővé, ennek a különbizottságnak megad minden lehetőséget arra,

hogy itt szabadon mozogjon, szabadon fejthesse ki propagandáját, de még ennél is fontosabb, hogy az áttelepítendő személyekről névjegyzéket állítson össze és ezeknek személyi, anyagi és társadalmi viszonyaira és az áttelepítés szempontjából tekintetbe veendő egyéb körülményeire nézve tájékoztódjék.

A különbizottság munkáját láthattuk. Itt járt, plakátokat árasztotta el a falakat, holott akkor nem lehetett még párlaplakátot sem látni a falakon. Megkezdtek propagandamunkájukat.

Már volt alkalmam itt a Házban elmondani, hogy amikor a sváb falvakat jártam, megdöbbenéssel tapasztaltam, hogy a svábok szlovákoknak íratkoztak föl. (*Ugy van! a kisgazdapártól.*) Azután föliratkoztak olyan elemek is, akik nem szlovákok, de lehetőséget láttak a feliratkozással arra, hogy kivándorolhassanak. Mennék Pozsonyig, Pozsonyból, azután folytatják útjukat tovább nyugat felé, vagy arra, amerre éppen elindultak vagy el akarnak indulni.

Mindenféle elem jelentkezett, csak szlovák jelentkezett nagyon kevés. Tudjuk odaát, hogy ma már a csehszlovákok is látják ennek az akciónak a kudarcát, mert azt hiszem, 50–60 ezer között mozog azoknak a száma, akik áttelepülésre jelentkeztek. A szlovákság hűségesen marad, hűségét bizonyította a magyar földhöz. Én is láttam nagyon sok olyan szlovák községet, ahol csak szlovákok laknak — senki más idegen ott nincs — és a plakátokat letépték, tehát nyilván a szlovákok tépték le ezeket a propagandaplakátokat. De beszéltem olyan földműves szlovákokkal is lent Békés megyében, akik azt mondták, együtt nyomtak el bennünket a magyar parasztokkal, most együtt akarunk szabadon élni a magyar parasztokkal. (*Taps a Ház minden oldalán.*) együtt akarjuk a szabad, demokratikus magyarok és szlovákok országát itt felépíteni! (Ternay István (pk): A nyíregyházi tírpákok²⁸ is ezt mondják!) De akármire nézünk az országban, hallunk olyan hűségnyilatkozatokat, amelyek azt bizonyítják, hogy a szlovákság nem akar elmenni, illetve csak az a rétege akar eltávozni, amelyik könnyen mozdul, amelyiket nem köt ide semmi.

A különbizottság szabadon tevékenykedhetett, szabadon kifejtette a maga propagandáját, és hiába ígérte meg, hiába tette lehetővé az egyezmény minden olyan propaganda-tevékenység visszautasítását, amely a magyar állam szuverenitását sérti, én tudok arról, hogy ezeken a népgyűléseken, propagandáituk során nagyon sokszor szidták a magyar demokráciát is, ócsárolták a magyar demokráciát és azzal akarták kedvet venni a szlovákságba, azzal akarták az áttelepülésre lelkesíteni őket, hogy odaát sokkal jobb dolguk lesz, ott nem terheli őket annyi teher, tehát — ha nem is nyilván — de már ezzel is vétettek a III. cikk ellen, mert hiszen burkoltan propagandát fejtettek ki a magyar állam, a magyar demokrácia ellen. (Nagy Vince (pk): Ugy van! — Kováts László (pk): Hát még a rádió!) A szlovák különbizottság itt tehát szabadon tevékenykedett.

Ebből az egyezményből azonban hiányzik a viszonyosság, az a lehetőség, hogy a magyarság odaát valamilyen formában szintén bele

tudjon szólni abba, hogy vele mi történik. (*Taps a parasztpárt és a pártokivüli képviselők oldalán.*) Itt ugyanis önkéntes volt a szlovák lakosság jelentkezése, ott azonban kényszerjellege van az áttelepülésnek. A magyar kormány oda nem küld bizottságot, hogy megnézzé, milyen állapotban van a magyarság, vagy számbavegye az áttelepülésre kerülő magyarokat. (*Egy hang a pártokivüli képviselők sorából:* Szomorú dolog!) Akármennyire súlyos is a kifejezés, kénytelen vagyok megtenni: a szlovákiai magyarság ma olyan helyzetben van, mint a vásárra vitt barom, (*Ugy van! Ugy van! a nemzeti parasztpárt és a pártokivüli képviselők sorában.* — Nagy Vince (pk): A magyar kormány támogatásával) amelyet megkérdezése nélkül adnak el, megkérdezése nélkül akarnak áttelepíteni. (*Taps a pártokivüli képviselők és a parasztpárt soraiban.* — Vásáry József (pk): Miért szavazzák meg a javaslatot, amikor így beszélnek róla?)

Sokat hallunk arról, milyen nehéz helyzetben van a magyarság odaát és nehéz helyzete ellenére arról is hallunk, azt is tudjuk, hogy a magyarság odaát akar maradni, maradni akar azon a földön, amelyen évszázadok óta, egy évezred óta él. (Vásáry József (pk): Nem akarja otthagyni ezeréves földjét!)

Ez az egyezmény, t. Nemzetgyűlés, paritásos alapon akarja a lakosságeserét megejteni: ahány szlovák jelentkezik itt, annyi magyar jön át. Ebben az egyezményben azonban van két olyan pont, amelyek közül az egyik, a VI. cikk, a magyarság vagyonának a pusztulását eredményezi majd, a másik, a VIII. cikk olyan csapda, (Kováts László (pk): A legszörnyűbb!) amelybe bele lehet fogni a paritáson felüli egész felvidéki magyarságot. (Kováts László (pk): Szégyenbéllyeg az egyezmény! — Nagy Vince (pk): Miért szavazza meg akkor a parasztpárt?)

A VI. cikk ugyanis kimondja, hogy az áttelepülők nem vihetnek magukkal olyan iratanyagot, iratesomókat, bizonyító erejű iratokat és egyéb olyan okmányokat, amelyek a kereskedelmi, ipari és mozgásgazdasági vállalatok zavartalan és akadálytalan működésének biztosításához szükségesek, valamint olyan bizonyító erejű okmányokat és iratokat sem, amelyek az elhagyott állam területén maradt ingatlanokra vonatkoznak.

T. Nemzetgyűlés! Az áttelepülő lakosság ezeket nem viheti el. (*Közbeszólás a kisgazdapártól:* Ezek az emberi jogok!) Idéztem a III. cikkéből, hogy viszont a különbizottságnak joga van az összeírt szlovák lakosság anyagi viszonyaira nézve tájékozódást szerezni. Mit jelent ez? Ez azt jelenti, hogy a bizottság már szépen összeírta mindazt, ami az itteni szlovák lakosság anyagi helyzetére vonatkozik, ők már átvitték ezeket az iratokat, a lakosság pedig megy irat nélkül, de a csehszlovák kormány már birtokában van minden fontos okmánynak, iratnak. (Kováts László (pk): Gyönyörű diplomácia!) Ugy tudom, odaát szintén megkezdtek a magyarok összeírását és ezek a bizottságok is teljes vagyoni jogi felvételt készítenek minden családról.

De sokkal veszedelmesebb ennél a cikknél is a VIII. cikk. A VIII. cikk ugyanis kimondja, hogy a paritáson felül áttelepíthetők mindazok, akik a szlovák nemzeti tanács 1945

május 15-i 33. szám alatt kihirdetett rendeletének 1–4. §-ában megjelölt bűncselekményeket elkövetők, ahelyett, hogy ide azt írták volna be, hogy akit ezekért jogerősen elítéltek. (*Ugy van! Ugy van!* — Nagy Vince (pk): És időponttal!)

Azután az 5. §-ban megjelölt bűncselekmények következtében is helye van a paritáson felüli áttelepítésnek azzal, hogy ezeknek száma nem lehet több ezernél. Itt van előttem ez a népbíróági rendelet. Ha ezt a részleteiben nézem, akkor ahogyan beszédem elején mondtam, a három kategóriából a harmadikba mindenki teljesen belefér. Mert az 1. § a fasiszta megszállókról azt mondja, hogy ilyen az az idegen állampolgár, aki hozzájárult Csehszlovákia szétbomlasztásához, vagy demokratikus államrendjé megsemmisítéséhez, vagy — jön egy csomó tétel után — aki a Horthy-féle Magyarország szolgálatában állott.

Én most nem akarom védeni a bűnösöket, de amikor a magyar hadsereg bevonult a Felvidékre és utána ment a közigazgatási apparátus, tehát mindenki, aki innét oda ment, ennek a rendeletnek értelmében idegen állampolgár. Eszerint mindezeknek a megbüntetése lehetséges. De ha ott volt az illető, akár mint kisbíró, akár mint a falu bírja, vagy bármilyen tisztséget töltött be, már elbánás alá vonható azzal, hogy a Horthy-féle Magyarország szolgálatában állott. (Sulyok Dezső (pk): Például útkapargó volt! — Kováts László (pk): Gumiparagrafus!)

A 2. § pedig a hazai árulókról intézkedik és ebben a többi között az is van, hogy aki hozzájárult a csehszlovák köztársaság szétbomlasztásához, vagy demokratikus rendjének eltávolításához. Ezen az alapon nagyon könnyen elbánás alá vonható az a magyar lakosság, amely tapsolt a bevonuló magyaroknak. (*Felkiáltások a pártokivülieknél:* Mindenki! — Kováts László (pk): Vegyük elő az iratokat!) Mindenki hozzájárult ilyenformán a csehszlovák köztársaság szétbomlasztásához.

Van azután a 2. §-nak egy nagyon súlyos része, amely azt mondja, hogy aki jelentős mértékben támogatta a Horthy-féle Magyarország keatonai, politikai vagy gazdasági érdekeit; az egyik helyen pedig arról szól, aki mint a köz-, politikai, gazdasági vagy kulturális élet jelentős tényezője szolgált és a megszállók és a fasiszta rezsim rendelkezésére állott. Ennek a paragrafusnak szellemében azonban akár a szövetségi vezető, akár a banktisztviselő, az író, az újságíró, a tanítót (*Felkiáltások a pártokivüli képviselők oldalán:* Mindenki! Minden magyart!) felelősségre lehet vonni és mivel elbánás alá kerültek, át lehet tenni. Halljuk, hogy Szlovákiában nyomtatott blankettákat adtak ki a feljelentések elkészítésére, hogy népbíróság elé állítsák az embereket. Egyes jelentések szerint — de más hírek is vannak erről — ötven-hatvan ezer feljelentést futott be a népbírószághoz, (Ortutay Gyula (kg): Több!) más jelentések pedig arról tudnak, hogy a szlovákok őszintén beszélnek arról, hogy ilyen alapon számfellett legalább száz ezer magyar akarnak áttelepíteni. (*Felkiáltások a pártokivüli képviselők oldalán:* Hallatlan!)

Ezért torjesztettem be javaslatot a külügyi bizottság elé a Nemzeti Parasztpárt nevében, hogy a magyar kormány jegyzékben kérdezze meg a csehszlovák kormányt, hogy — amint az

5. §-ra nézve megállapították, hogy ezernél több nem lehet az áttelepíthetők száma — a szlovák népbíróági rendelet 1–4. §-ában elkövetett bűncselekmények miatt elbánás alá vont, tehát számfellett kitelepítésre kerülő magyarság száma az ő megítélésük szerint mennyi lehet. (Jócsik Lajos államtitkár: Negyven-három ezer magyar ellen folytatnak eljárást az egyezmény megkötése óta! — Kováts László (pk): Nyomatott blanketták vannak a feljelentésre! — Nagy Vince (pk): A kitelepítéshez csak eljárás kell! — Böllni György (pk): előadó: Nem is foglalkozott vele a bíróság!)

Ugy látszik, t. Nemzetgyűlés, Csehszlovákia útnak akarja indítani az egész magyarságot. Azzal a hatvan ezer szlovákkal, aki itt jelentkezett nálunk hazatelepülésre, szemben áll hatszáz ezer magyar sorsa. Mi történjék ezekkel a magyarokkal? Ha annak a tervnek keretében tárgyalom a szlovákiai magyarság sorsát, amelyet már ismertettem s amelyet már megismertünk a szlovák nyilatkozatokból és az ottani delegációk közléséből, akkor foglalkoznom kell az úgynevezett disszimilációs kategóriával.

T. Nemzetgyűlés! Én azt hiszem, hogy a szlovákok elmagyarosodása csak legenda. Tagadhatatlanul hatott a magyarság a szlovákságra, különösen a szlovákság sznobizmusra hajlamos elemeire és azokra, akik érdekeltek voltak. A régi, még a ferencjózsefi Magyarország szolgálatában nagyon sok szlovák állt: katonák, főleg papok, azután sokan voltak a közigazgatásban is. Meglepetéssel láthatjuk, hogy a Szlovákiából érkező hivatalos delegátusok nagyon jól tudnak magyarul. Bizonyos mértékig tehát hatott arra felé a magyarság, azonban egy nagy ellentmondás van a szlovákok disszimilációs programja és az egyéb szlovák propaganda között. Volt alkalmam tudnillik látni néhány néprajzi térképet, így Petrov és Varsik néprajzi térképeit: ezek azt bizonygatják, hogy mennyire elszlovákosodott a Felvidék, hogyan húzódtak le a Duna vonala felé a magyarság. Ez így van. De akkor kiket lehet disszimilálni — hiszen akkor fordítva van: nem a szlovákok magyarosodtak el, hanem a magyarok szlovákosodtak el, — akkor a disszimilációs kategóriába kiket akarnak beállítani?

Jól tudjuk továbbá, hogy az első háború után a Csallóközben nagyarányú állami kitelepítés folyt az ott kisajátított nagybirtokokon. Huszonkét nagy telepes község létesült s ebben a huszonkét nagy telepes községben 663 nagy telepes birtok van. Így spricceltek tele szlovák foltokkal Csallóköz tiszta magyar néprajzi térképét. Elég, ha a Csallóközből elmozdítanak 30–40 000 magyar családot, már teljesen elfordul a csallóközi demográfiai egyensúly.

A szlovákság ezzel a disszimilációval több célt akar elérni. Egyik nyilvánvalóan az, hogy magyarokat eltüntessen; eltüntessen őket nemcsak azért, hogy ne legyen több gondja, baja a magyarsággal, hanem ez tulajdonképpen békeelőkészítés is. (*Ugy van! Ugy van! a pártokivüli ellenzékiek soraiban.*) A békétárgyalásokon bizonyítani akarják, hogy ott nincs annyi magyar, mint amennyit mi fogunk bemutatni és magyarok egy esetleges népszavazás esetén sem tudják biztosítani a többséget maguknak.

Pozsonyban és Szlovákia délmagyar részében működik egy összeíró bizottság. Ez az

összeíró bizottság több tagból áll. A bizottság tagjai között helyet foglal a komisár, a magyar községek bírja helyett működő szlovák megbízott, a telepítésügyi hivatal egyik megbízottja, egy partizángondnok, továbbá egy-két egyetemi hallgató. A magyarok ez elé a bizottság elé járulnak. Minden magyarról négy jelentkezési lapot készítenek el. Az egyik világoszöld példányban készül és állítólag a békeelő-készítés anyagához tartozik. Ebben a magyarokat származásuk felől faggatják, megkérdezik, hogy nincs-e a családban felmenőn valahol szlovák ős, aztán ahogy említettem, vagyoni helyzetüket teszik fel. Megkérdezik, mekkora a család fő vagyona, érdeklődnek a mezőgazdasági berendezések iránt, aztán a család fők egyéb vagyoni helyzetére vonatkozóan tesznek fel kérdéseket: a betétekre, a részvényekre, a követelésekre és az értékpapírokra vonatkozóan.

Amikor így felvették egy-egy család adatait, akkor minden magyar, minden felvett magyar család számozott nyilvántartási lapot kap. Az összeíró bizottság azonban sokáig foglalkozik egy-egy családdal és sugalmaznak is. Egyrészt sugalmaznak azt, hogy keressen szlovák ősöket. Gondoljunk csak arra, hogy az a szerencsétlen magyar paraszt, akinek a házába betelepítették egy partizánt, vagy az a szerencsétlen kereskedő, iparos, akinek üzemébe beült egy úgynevezett nemzeti gondnok, nyilván azért, hogy szabaduljon, szlováknak vallja magát. *(Ugy van! Ugy van! A pártokivüli ellenzékiek soraiban:)* Lesznek tehát olyanok, akik szlováknak fogják vallani magukat, de sugalmaznak azt is — és ez a legérdekesebb — főleg a módosabb gazdáknak és az értelmiségieknek, hogy magyarok vallják magukat, hogy őket aztán be lehessen állítani a népesereakcióba. Azt mondják nekik, hogy jöjjenek át ide hozzánk.

Nagyon nehéz a helyzetünk, amint már említettem. A magyarságnak másfél év óta nincs iskolája, a magyar gyermekek nem járhatnak iskolába és még azt is megtiltották, hogy a tanítók magánúton tanítsák a gyermekeket. *(Zaj és mozgás. Egy hang a pártokivüli ellenzékiek soraiban:)* A kisebbségi jog! — Kováts László (pk): Nagy dilettantizmus! A közalkalmazottak nem kapnak fizetést (Némethy Jenő (pk): Ha ilyen rossz a javaslat, akkor miért fogadják el?) de az egyezmény függeléké, illetőleg indoklása azt mondja, hogy a csehszlovák kormány kötelezte magát arra, hogy a magyarok közül a volt közalkalmazottakat olyan szociális segélyben részesíti, amely számukra megélhetést biztosít. Mondom nincs iskola, *(Zaj és mozgás.)* nincs fizetés, de vannak internálótáborok és munkatáborok, ahová beviszik a magyarokat és ott majdnem olyan elbánásban részesítik őket, mint annakidején a zsidókat. (Jócsik Lajos (pp): Pontosan úgy! — Ortutay Gyula (kp): Egy szlovák miniszter szabotázssal vádolja a magyar parasztságot és eljárását követel ellen! — Egy hang a pártokivüli ellenzékiek soraiban: Eljen az új szónok! — Sulyok Dezső (pk): Itt rádió Budapest! Nem törődnek azzal, hogy van-e lehetőség a szlovákság egy részének befogadására itt Magyarországon. Magyarország népsűrűsége megközelítette a szlovák, Csehszlovákia népsűrűsége szűznye. Nálunk azonban az agrárlakosság csak 28 százalék, nálunk 55 százalék. Ez azt jelenti, hogy majdnem ugyanolyan alacsony népsűrűség mellett

erősen iparosodott országból akarják idehozni az ugyancsak magas népsűrűségű, de agrárjellegű országra a magyarokat.

A magyar földhivatal jelentése szerint Magyarországon még van 200.000 kielégítetlen földigénylő, olyan szegény paraszt, aki még nem kapott földet. A svábok földje is kevés, különben is nehezen halad a svábtelepítés. Most az uradalmak betelepítetlen földjein nincs ház, nincs instrukció. Hol helyezték el tehát ezeket a magyarokat? Aki a szlovákok közül innét jelentkeztek, nincstelenek, csak nincstelenek mennek ki, ipari munkások stb. Onnét pedig a módos gazdák akarják sugalmazni, hogy jöjjenek át s annak, akinek ott 40 holdja volt, itt nem tudunk 40 holdat adni, jó, ha 4 holdat tudunk adni. A másik ravasz sugalmazás az, hogy jöjjenek át az értelmiség. Ha egy népet megfosztanak értelmiségétől, az vak óriásként tántorog és nem tud előrehaladni. *(Taps a kiscsapatparton és a pártokivülieknél.)* Jönnék tehát az értelmiségiek, akiket itt megint nem tudunk elhelyezni, hiszen éppen most készül a B-lista, hová tudnánk tehát ezeket a magyarokat elhelyezni? *(Egy hang a pártokivülieknél:)* A külügyminisztériumban! — Derűtlenség.)

A kérdés így megoldhatatlan. Feltételek nélkül különben sem lett volna szabad belemenni ennek az egyezménynek az aláírásába, az elemi kisebbségi jogok biztosítása nélkül nem kellett volna belemenni. *(Ugy van!)* Igaz ugyan, hogy felfüggesztették a különféle elnöki dekrétumokat, amelyek arra vonatkoznak, hogy megfosztják a magyarokat vagyonuktól, hogy például magyar ember a börtönlétét nem védheti a bíróságon, — van ilyen elnöki dekrétum is — de a most megjelent lakásrendelet, amelynek értelmében minden három szobán aluli lakás mentesül a kisajátítás alól, nem vonatkozik a magyarokra.

Sok apró kis szenvedésből tevődik össze az a nagy szenvedés, amely ma a felvidéki magyarságnak osztályrészé. Mindezekre gondolni kellett volna és legalább annyit kikötni, hogy a kisebbségi jogokat biztosítsa a csehszlovák kormány az akció rendezéséig a szlovákiai magyarságnak. *(Ugy van! Ugy van!)*

Ha áttekintjük a kisebbségi látóhatárt a Dunavölgyében, azt látjuk, hogy Csehszlovákia nemzeti állam akar lenni és semmiféle kisebbségi jogot nem akar biztosítani kisebbségeinek, tehát a magyarságnak sem. Itz az egyik véglet, a legrosszabb. A másik véglet ott van, ahol nincs nemzeti államra való törekvés, Jugoszláviánál, Jugoszlávia nem nemzeti állam, hanem szövetséges népköztársaság, és minden jogot biztosít a magyarságnak. Közül van Románia, amely lehetőséget adott a magyarságnak, hogy szervezetén a Magyar Népi Szövetségen keresztül képviseltesse magát az anyanép és a kormányzat felé.

Amikor a kisebbségi helyzetnek ilyen eltérő változó színeit látjuk, akkor önkéntelenül arra kell gondolnunk, hogy vagy-vagy. Nem lehet itt így, másutt úgy. Nem az a célunk, hogy a legrosszabbhoz térjünk vissza, hanem a legjobbhoz, mert ezen az alapon is feltétlenül biztosítani kell a felvidéki, szlovákiai magyarság számára a kisebbségi jogokat. Az a baj, — beavatottak úgy beszélnek róla, — hogy az ezt a háborút befejező békek külön nem biztosítják a kisebbségi jogokat, a nemzetiségi jogokat.

4*

Az első háborút befejező békek intézményesen biztosították a kisebbségi jogokat. Nagyon érdekes, hogy éppen Benes köztársasági elnök úr 1919-ben jegyzéket juttatott el a békekonferenciához azzal, hogy ő Csehszlovákiában olyan nemzetiségi jogokat akar biztosítani, amelyeknek alapján Csehszlovákiában egy második Svájcot lehet létesíteni. *(Mozgás.)* Tulajdonképpen azzal, hogy a nemzeti államot követte, el is veszítette a jogát ahhoz, hogy az ottani magyarságra igényt tarthasson Csehszlovákiában. *(Taps a kiscsapatparton és a pártokivülieknél.)*

A második háború utáni béke tehát nem akar intézményes jogokat biztosítani, csupán az Egyesült Nemzetek alapokmányában és az Atlantic Chartában²⁷ lefektetett felelőtlenséget életet akarja biztosítani, mégpedig nyilván azzal, hogy majd minden kisebbségi nép, minden nemzetiség megtalálja azt a formát, amelyben érvényesülnek a jogai, és amely rendezi a viszonyát az országhoz, az anyanéphez.

Ahogy említettem, ez megvan két államban: Romániában úgy-ahogy, Jugoszláviában pedig teljes autonómia, gazdasági, társadalmi, kulturális autonómia van a magyarságnak, tehát a kisebbségi kérdés rendezése efelé terelődik, úgy látszik ez lesz a megoldás. Eppen ezért el kell ítélnünk azt a megoldási javaslatot, sőt azt a megoldási folyamatot, amelyet a csehszlovákoknál látunk.

Természetesen, amikor a csehek nemzeti államának propagandájával vagy nemzeti államuk kialakításának programjával foglalkozunk, akkor felvetődik az a kérdés is, hogy vajon őszinte lehet-e azután egy ilyen állam részéről az a törekvés, hogy a dunavölgyi konföderáció programját elfogadják. Amikor valaki mereven visszavonul a határai mögé, illetve tisztá helyzetet akar teremteni a határai között, ezzel elveti a dunavölgyi konföderáció programját, elveti azt, amivel viszont más helyen találkozunk. Románia mindig a határok ellégiesítéséről beszél, arról, hogy tisz, húsz, vagy harmaze év múlva nem lesz fontos a határ. Mi is azt mondjuk, valószínűleg így lesz, nem lesz fontos, de akkor maradjon együtt a magyarság, ne szórják szét, és akkor területi autonómiák helyett népi autonómiák illeszkedjenek bele abba a nagyobb egységbe, amely felé akarunk tartani az itt élő népek, legalábbis vágyaikban.

De más szempontból is foglalkozni kell a szlovákiai magyarság helyzetével. Az a látszat, mintha a csehszlovákok a magyarságot kollektív felelősség alá akarnák vonni. *(Ugy van! Ugy van! A kiscsapatparton.)* Számtalan megnyilatkozást hallottunk arról, hogy a magyarság nem kollektíve felelős a háborús bűnökért. Hiszen az a tény, hogy itt demokrácia van, azt jelenti, hogy itt voltak korábban is demokraták, és azok a demokraták nem lehetnek felelősek azért, ami történt. *(Ugy van! Ugy van! A parasztpárton és a kiscsapatparton.)* nem lehetnek háborús bűnösök és nem lehetnek népellenes bűnösök. De ezt a megkülönböztetést megteszik a szövetségesek is. Hiszen látjuk, hogy amerikai repülőgépek hozták haza a háborús a népellenes bűnösöket. Ezeket a bűnösöket mi népbírók elé állítjuk, elítéljük őket, de a nép a maga egészében nem bűnös, nem felelős azért, ami történt. *(Ugy van! Ugy van!)* legfeljebb annyiban, hogy sok tekintetben passzív viselkedett. És ha itt mi magyarok nem vagyunk kollektíve felelősek, akkor nem lehet ezt a

kollektív felelősséget ráhúzni a szlovákiai magyarságra. *(Ugy van! Ugy van! — Paragi György (kg): Ugy van! A szlovák fasiszták húzzák rájuk!)* nem lehet őket kollektív elbánás alá vonni.

T. Nemzetgyűlés! Végül szabad legyen nekem még arról beszélnem, hogy mivel ez a demokrácia első külpolitikai szerződése vagy külpolitikai ténykedése, és nem a legsikerültebb, *(Kováts László (pk): Az biztos!)* nézzük meg azt, hogy szabad-e egyáltalán egy legyőzött országnak külpolitikát csinálni. Erre csak igennel felelhetek. *(Egy hang a pártokivüliek soraiban:)* De nem így! Szabad külpolitikát csinálni, természetesen az adottságok és a lehetőségek határain belül és nem a fantázia birodalmában, az irreálisok területén. A mi külpolitikánk az legyen, hogy rendezzük viszonyunkat szomszédainkkal és építsük ki baráti kapcsolatunkat a Szovjetunióval. De ehhez is távlatra van szükség, ehhez is tudni kell azt, hogy ezt akarjuk, és ebbe a távlatba kell behelyeznünk minden ténykedésünket. Legyen szabad tisztelettel megjegyezmem, méha úgy látom, hogy a külügyminiszter úrnak nincs elég távlat ahoz. *(Taps és felkiáltások a pártokivüliek soraiban:)* Hát az nincs! hogy a magyar kérdéseket áttekintse. Ez nem azt jelenti, hogy bizalmatlan vagyok a külügyminiszter úrral és a kormánnyal szemben. *(Egy hang a pártokivüliek soraiban:)* Nem! Nem! de mégis csak kritikát lehet gyakorolni. Ha távlat lett volna, akkor a második prágai útra nem megy el, akkor tartja magát, kivárja a jobb időt, a junktim lehetőségével él, és akkor megcsinálja más helyzetben vagyunk.

T. Nemzetgyűlés! A magyar közvélemény tájékozatlan, rosszul informált, vagy rosszhiszemű részét leforrázta a párisi döntés, de akik tudják, hogy miről van szó, azok tisztában vannak azzal, hogy még semmi sincs elintézve. Tulajdonképpen Moszkvában is az történt, hogy közvetlen tárgyalásra utalták ezt a kérdést. A nagyhatalmak közt tagadhatatlanul vannak feszültségek és ebben a feszültségben a magyar kérdés egy kisse — hogy úgy mondjam — nehezebb vagy komplikáltabb, de ha mi közvetlenül megegyezünk a románokkal, vagy tudunk tárgyalni a csehszlovákokkal. *(Egy hang a pártokivüliek soraiban:)* Groza megmondta, hogy a román és magyar demokrácia közötti határkérdés nincs! — akkor hozzájárulnak ehhez. Örömmel olvastam valamelyik újságban, hogy albizottság megy ki a magyar-román határkérdés megvizsgálására és remélem, külügyminiszter úr, hogy közvetlen tárgyalásokba kezdünk majd a románokkal az erdélyi kérdés megoldása végett. Fennállt volna ennek a közvetlen tárgyalásnak a lehetősége csehszlovák viszonylatban is, ha nem rontjuk el a második prágai úttal kedvezőnek ígérkező helyzetünket.

T. Nemzetgyűlés! Az indoklás azt mondja, hogy ez a javaslat, *(Nagy Vince (pk): Elfogadhatatlan! — Derűtlenség.)* ennek az egyezménynek az aláírása első lépést jelent a csehszlovákiai magyar kérdés megoldása felé. Szeretném azt hiúni, hogy valóban az első lépés lesz a csehszlovák-magyar jóviszony helyreállítása felé, de nem szeretném, ha a csehszlovákiai magyarság felszámolásának első fejezete lenne. *(Ugy van! Ugy van! — Taps a kiscsapatparton és a pártokivülieknél. — Felkiáltások a pár-*

tonkivüliek sorában: Az lesz!) Elismerem a kormány jószándékát, elismerem azt, hogy ezzel jó atmoszférát akar teremteni a két nép viszonyában és hogy a többi függőkérdést is rendezni, megoldani próbálja. Bár a legszívesebben azt mondanám, hogy ezt az egyezményt nem tudom elfogadni, mégis, mivel hiszek a kormány jószándékában, lojalitásában és remélem, hogy nem abban az értelemben lesz ez az egyezmény első lépés, ahogy mondtam, hanem abban az értelemben, hogy ezzel fogjuk megjavítani viszonyunkat a csehszlovákokkal, az egyezményt pártom nevében elfogadom. (Felkiáltások a párttonkivüliek sorában: Ennek dacára! — Taps a parasztpártón.)

Elnök: Sulyok Dezső képviselő urat illeti a szó.

Sulyok Dezső (pk): T. Nemzetgyűlés! Azaz a komoly tárgyalatossággal szeretnék a kérdéssel foglalkozni, amilyen jelentősége ennek a kérdésnek a magyarság jelenére és jövőjére van. Örömmel állapítom meg, hogy rendkívül magas színvonal alakult ki a vita folyamán és a hozzászólók mind iparkodtak tárgyalatosan — bár természetesen a maguk nézőpontjából beállítva — foglalkozni a kérdéssel.

Mindjárt felszólalásom elején kijelentem, hogy a koalíciós pártok szónokaival ellentétben a magam részéről ezt az egyezményt nem tudom elfogadni. (Nagy Vince (pk): Ugy van!) Nem tudom pedig elfogadni azért, mert én a magyar-csehszlovák külpolitikát pozitív külpolitikának szeretném már egyszer látni. Meg vagyok róla győződve, hogy ez a két nép — csakúgy, mint a Dunavölgyében élő népek — elválaszthatatlanul egymásra vannak utalva. (Nagy Vince (pk): Ugy van!) Mindaddig, amíg meg nem találjuk azt az utat, amelyen a teljes kibékülés és egyetértés szellemében együtt tudnak haladni, egyik népnek az élete sem lehet teljes, egyik nép sem juthat el a fejlődésnek arra a fokára, amely mindegyiknél egyaránt kívánatos volna.

En tehát egy olyan külpolitika kialakulását szeretném a határon innen és a határon túl előmozdítani, amely lehetővé teszi a dunavölgyi népeknek ezt a teljes, maradéktalan kibékülést, és lehetőségessé teszi Európának ezen a legfontosabb vitatott földjén egy boldogabb, őszintébb és termékenyebb jövő kialakulását.

T. Nemzetgyűlés! Nagy hiba a pozitív külpolitika kifejllesztése szempontjából, hogy a politikai események hullámverése tekintetében Csehszlovákia és Magyarország között időbeli, időbeli különbség van. El kell ismernem, hogy 1918-tól 1938-ig, a csehszlovák köztársaság megalakulásától a szudétánémetek, a Szudétavidéki erőkkel történt lekapcsolásáig, tehát kerek 20 esztendőn keresztül Csehszlovákiában őszintén demokratikus roszim volt uralkodni. (Nagy Vince (pk): Ez a mult!) Masaryk Tamás, a csehszlovák köztársaság első elnöke, aki Európa jelenkorának egyik legnagyobb humanistája és legnagyobb szelleme volt, fel tudott emelkedni arra a magaslatra, ahonnan a népek sorsát jól és helyesen lehet irányítani. Ha Masaryk intenciói megvalósulhattak volna, és ha abban a szellemben alakulhatott volna ki a két nép együttműködése, ahogyan ez a nagy szellem, ez a nagy humanista elképzelte, ma a középeurópai

tragédia romjai nem füstölögnének itt előttünk, és a népek sorsa másként alakult volna.

Csehszlovákiában a magyarság körében is nagy megértés mutatkozott Masaryknak ezzel a politikájával szemben. A sárlos mozgalom, a csehszlovákiai magyar ifjúságnak az együttműködést szolgáló mozgalma méltán csatlakozott ehhez a nagyvonalú elgondoláshoz és méltán szegődött munkatársnak Masaryk elnök mellé.

Benes Eduárd, a csehszlovák köztársaság jelenlegi elnöke, akinek az európai demokráciáért folytatott küzdelem körül szerzett érdemeit nem lehet elvitatni, talán sohasem tudott felemelkedni erre a tárgyalatosságra éppen temperamentuma következtében. Késésketen azonban, hogy az első csehszlovák államában, amelynek majdnem állandó külügyminisztere volt, ő is egyik fontos tényező volt abban, hogy ott egy demokratikus légkör alakulhatott ki.

Azt mondtam az imént, hogy a magyar és a csehszlovák politikai fejlődés hullámverése között időbeli különbség van. Sajnálatos kell ugyanis megállapítanom, hogy amikor Csehszlovákiában egy ilyen őszintén demokratikus légkör fejlődött ki, amely lehetővé tette volna a két nép viszonyának valamilyen elfogadható formában való rendezését, ugyanakkor Magyarországon egy üres, ügöng, sovíniszta jelszavaktól túlfűtött háperacionalista roszim volt uralkodni, amely lehetetlenné tette a közeledést a demokratikus csehszlovák állam irányában.

A régi magyar életből visszamaradt legnagyobb hiba: az illuzionizmus ködében élő magyarságnak beteges szenvedése és képzeldése jellemezte ezt a Horthy-rendszert, amely a beteljesülés csúcspontját abban tudta elképzelni, hogy a kormányzó felül a fehér lóra és bevonul Kassára, Pozsonyba és Kolozsvárra és ebben látta a magyar álmok magtestesülését, a magyar álmok netovábbját. Nálunk hiányzott a reális érzék ahhoz, hogy hozzá csatlakozzunk a Csehszlovákiában uralkodni levő demokráciához, nálunk nem volt meg a politikai előfeltétele a közeledés minimumának sem és ez volt az oka annak, hogy 1938-cal mind a két népnek olyan tragédiája indult meg, amelyet — meg vagyok róla győződve — egyik nép vezetői sem kívánnak soha többé átélteni.

T. Nemzetgyűlés! Ma az a helyzet, hogy az a politikai csoport, amely még ugyan nem alakult párttá, de mégis szorosan együttműködik itt a nemzetgyűlés padsorainak jobbszélén, képviseli joggal vagy jog nélkül, okkal vagy ok nélkül — erre majd a történelem megfelel — a magyar demokratikus politikának a szélső jobboldalát. En, aki most itt a szélsőjobboldalról szólok fel — meg vagyok győződve arról, hogy teljesen méltatlanul, mert nemzetközi felfogásomban, szociális felfogásomban talán sokkal radikálisabb vagyok, mint nagyon sokan, akik a tulsó oldalon ülnek, de mégis itt ülök —, ezen látszat alatt meghajolva, mint az ezidőszaki látszat szerint szélsőjobboldalnak egyik képviselője, teszek egy nyilatkozatot Csehszlovákia felé és szeretném, ha innen a dunaparti gótikus palotából eljutna ez a hang a Moldva partjára és megértenék ott azt, hogy aki ma Magyarországon politikai tényező, aki szavát hallatja itt ebben a Házban, ha még a szélsőjobb-

dalra kényszerítették is az események, akkor sem sovíniszta és akkor sem rabja a hiperacionalizmus és a betegesen értelmezett nacionalizmus frázisainak.

T. Nemzetgyűlés! Szeretném itt leszögezni a nemzetfogalomról vallott nézeteimet és egyetemesmindentkorra tisztázni azt, hogy hiányzik belőlem a sovínizmus, hiányzanak belőlem mindazok az attribútumok, amelyek valakinek a nemzetéről vallott felfogását sovínisztává tehetik. Ezt a felfogást nem most vallom, valótlan 1930-tól 1939-ig a parlamentben minden felszólalásomban, amelyekből semmit sincs okom revizió alá vennem, mert minden betűt, amelyet az életben elmondottam vagy leírtam, ha újra el kellene mondanom, vagy le kellene írnom, csak ugyanúgy tudnám elmondani, vagy ugyanúgy tudnám leírni. Nem tudom, hányan vannak ebben a Házban, akik ugyanezt el tudják mondani magukról. (Ugy van! Ugy van! a párttonkivülieknek.)

Elmondom tehát nézetemet a nemzetfogalomról. En kikapcsolok minden faji tényezőt vagy vérmítoszt a nemzetfogalom meghatározásából, és maradéktalanul magamévá teszem Renan meghatározását, aki a nemzetet így határozza meg: (olvassa): »Közös dicsőség a multban, közös akarat a jelenben, tudni, hogy nagy dolgokat cselekedtünk, további tennivalókat keresni, — ezek egy nép létének lényeges feltételei. A multból dicsőségné és bánatnak az öröksége, a jövőben együgyűmazon megvalósítandó cél. Egy nemzet léte mindennapi plebiszitem, néphatározat.«²⁰

T. Nemzetgyűlés! Az én felfogásom szerint valamely nemzethez való tartozás vagy nem tartozás az egyén önkéntes alávetésén, akarat-elhatározásán múlik. Vallom Széchenyi Istvánval azt, amit 1842-ben tartott akadémiai beszédében mondott, (olvassa): »A magyarság nem festék, amit csak rá lehet kenni az emberre, mint meszt a falra.«²⁰ Vallom azt, hogy a legnagyobb nacionalizmusnak, a magyarsághoz való tartozásnak legszebb himnusza az, amit Petőfi mondott: »Ha nem születtem volna is magyarnak, Elnéphez állanék ezennel én.«²¹ Az önkéntes alávetésén alapuló csatlakozás, a nemzet céljainak magunkévá tétele lehet a mi nemzetfogalmunknak egyedüli meghatározása. En a nemzetet munkaközösségnek tekintem: (Nagy Vince (pk): Ugy van!) ugyanazon célnak, ugyanazon eszközökkel, ugyanazon szellemben és ugyanazon vezetés mellett való fegyvermezett és következetes megvalósítása lehet egyedül egy nemzet életének tartalma. Felfogásom az — és ezt egyetemesmindentkorra a magam és csoportom nevében kifejteném — hogy magyar az, aki magyarnak vallja magát és aszerint él, tekintet nélkül származására, vallására, egyéb veleszületett adottságaira, aki vallja és vállalja a magyar életet. (Taps a párttonkivüliek képviselői sorában és a kisgazdapártón.)

Ebben a nacionalizmustól és sovínizmustól mentes szellemben tárgyalva a kérdést, meg kell állapítanom azt, t. Nemzetgyűlés, hogy a pozitív külpolitikát, a két népnek egymáshoz való közeledését, a jövőnek együttes munkálását nem szolgálja, mert nem szolgálhatja a népességcsoporsere. (Nagy Vince (pk): Ugy van!) Ebben a tekintetben a mai magyar politikai élet egyik prominensének, Révai Józsefnek²² a szavait fogom itt felolvasni, és kijelentem, abban a kellemes helyzetben vagyok, hogy

ezzel az idézettel az elsőől az utolsó betűig azonosítom magam.

Révai József a közalkalmazottak nagygyűlésén 1945 szeptember 13-án Budapesten »A magyar demokrácia nemzeti jellege« címmel tartott előadást és abban a következőket mondotta (olvassa): »Arról van szó, hogy a csehszlovák kormány ki akarja telepíteni a Szlovákiában élő több mint félmillió magyart. Mi mindvégig küzdünk ez ellen a terv ellen. A mi álláspontunk az, — és ezt ország-világ előtt hirdetjük — hogy a magyarokat nem lehet egy kategóriába vonni a németekkel, hogy Horthy Magyarországának a bűnéért nem szabad a csallóközi magyar parasztnak és a magyar demokráciának lakolnia.« (Nagy Vince (pk): Na lám!) »De ellene vagyunk azért is, hogy 600.000 magyart földönfutóvá tegyenek, hogy kiűzzék őket őseik földjéről, mert ezzel a cselekedettel évtizedekre mély sebet kapna — talán jövőtehetetlenül — a magyar-csehszlovák kibékülés és barátság gondolata.« (Nagy Vince (pk): Na lám!) »Nem kívánhatják a magyar néptől, hogy rövid idő alatt elfelejtse vagy megbékéljen azzal, hogy hatszázszernyi testvérét földönfutóvá tették. Márpedig a magyar demokrácia érdekében, a keleteurópai és a dunamedencei megbékélés érdekében — ami egyúttal magyar érdek is — mi igenis akarunk magyar-csehszlovák jóviszonyt. Azért is ellenezzük a szlovákiai magyarok kitelepítését, mert ezzel évtizedekre megromlana ennek a jóviszonynak a lehetőségége.« (Nagy Vince (pk): Na lám! Okos beszéd!)

Ehhez a szöveghez, amely rendkívül okos, tömören (Nagy Vince (pk): Ugy van!) és a dolog lényegére tapintva világítja meg a problémát, nincs sok hozzátennivalóm, ezt teljes egészében magamévá teszem. (Nagy Vince (pk): Egyhangúlag elutasítjuk a javaslatot!)

Nem fogadhatom el ezt a javaslatot nemcsak emiatt az általános vonalvezetésbe ütköző tendenciája miatt, de nem fogadhatom el azért sem, mert elébeugr a Magyarországi és Csehszlovákia között fennálló és rendezendő kérdések egész komplexumának, kiragad azokból egy részletet és azt — szinte prejudikálva a későbbi tárgyalásoknak és meggyőzőeseknek — a magyarság hátrányára és egyoldalúan Csehszlovákia előnyére oldja meg. (Nagy Vince (pk): Ugy van!)

Nem lehet ezt elfogadni, t. Nemzetgyűlés azért, mert ha az a szellem, amely ebben az egyezményben testet ölt, megvalósul és áttérjed a magyar-csehszlovák viszony még hátralevő nagyobb részének rendezésére, akkor Magyarországon az egész vonalon egyoldalú hátrányba kerül partnerével szemben. Mi nem szakadékok akarunk, mi nem a szívben tüskét hátrahagyó kényszermegoldások emberei vagyunk, mi azt akarjuk, hogy a két nép mint egyenlő ellenfél, vagy egyenlő barát üljön le egymás mellé, állapítsák meg panaszait, sérelmeiket, igényeiket és akkor a megértés és meggyőzés közvetlen eszközeivel próbálják megtalálni azt az utat, amely a mai szinte kihozhatatlanul látszó helyzetből kivezet.

Teljes egészében elfogadom Kertész Miklós képviselőtársam felszólalásában tett azt a megállapítást, hogy egy nép kitelepítése és egy népességcsoporsere nem magától szokott előfordulni. Ezt egy nagy félelemérzet idézi elő az egyik népből. Ez a nép úgy érzi, hogy tartania kell

az ott élő idegen testtől, hogy félnie kell, féltenie kell jövőjét és ezért nyúl ehhez a népek életében ultima ratio-ként szereplő eszközökhöz, amelynek önmagában való helyességét, azt hiszem, senki sem ismeri el ebben a Házban.

En elfogadom Kertész képviselőtársamnak ezt az okfejtését és hozzáfűzöm azt, hogy nekünk magyaroknak olyan légkört kell teremtenünk felfelé, északi szomszédunk felé, hogy belőlük ez a félelemérzet egyszersmindenkora véglegesen eltűnjék, hogy ők ne legyenek kénytelenek úgy tekinteni a magyarokra, mint amely a történelem egy esetleges fordulójánál megint szembe fordul velük, hogy azzal a magyarsággal megértsek és megértel-hossok egymást és a mostanihoz hasonló helyzetek soha ne álljanak elő.

Azt mondtam, igen t. Nemzetgyűlés, hogy ez az egyezmény egyoldalúan oldja meg azt a kérdésrészletet, amelyet éppen kiragadtam. Felszólalásom során, ha erre időm lesz és a nemzetgyűlés türelmével megajándékoz, talán magából az egyezményből tudni fogom majd ezt a tételt igazolni és bizonyítani. Egyelőre ennek a megállapításoknak az igazolására két tekintélyi bizonyításra hivatkozom. Az egyik belöldi, a másik külföldi.

Annak igazolására, hogy ez a csehszlovák egyezmény valóban egyoldalú megoldásnak tekinthető ilyen beállításban, hivatkozom a Szabad Nép 1946 április 16-iki, 86. számában a harmadik lapoldalon megjelölt közleményre, amely ezzel kapcsolatban a következőket mondja (olvassa): »Benes elnök április 10-én fogadta a magyarországi szlovákok küldöttségét és beszédet tartott előtte. A beszédet közvetítette a prágai rádió, felvették hanglемеzre, falragaszokan és rúpcédulákon kinyomtatva terjesztik a magyarországi szlovákok között. Ez készlet bennünket arra, hogy megjegyzéseket fűzzünk Benes elnök beszédéhez, bár egy szomszédállam fejével, különösen Benessel, akinek érdemeit saját népének felszabadításáért és a német fasizmus legyőzéséért vívott harcban elismerjük, nem szívesen polemizálunk. Mindenekelőtt csodálkozunk kell azon, hogy Benes a magyar-csehszlovák egyezményt, a lakosságcsere egyszerűen csehszlovák győzelemként könyveli el. Szokatlan a diplomácia történetében, hogy egy kétoldalú, kölcsönösségen alapuló, szívélyes légkörben folytatott tárgyalás után megkötött szerződést az egyik fél utólag a saját győzelemként tüntessen fel. Ezt csak azzal a szándékkal lehet magyarázni, hogy Benes brüsszlikrozi akarta a magyar demokráciát és nem óhajtja, hogy a lakosságcsereéről szóló egyezmény a két állam közlekedését vezesse be. A magyar kormány éppen a közlekedés kedvéért komoly engedményeket tett, de csehszlovák győzelemről annál kevésbé lehet beszélni, mert az egyezmény önkéntes és a kölcsönösségen alapuló népesítéséről szól, a csehszlovák kormány álláspontját pedig, amely tudvalevően ezen messze túlmege, nem fogadja el. Ez a messzemenő csehszlovák álláspont tehát az egyezmény megkötésénél nem is győzhetett.«

Ezzel a most felolvasott szöveggel azt óhajtottam bizonyítani, hogy a föloldalon a csehszlovák köztársaság elnöke a megoldást, mint csehszlovák győzelmet tüntette fel saját népe előtt.

De ha nem is ilyen élesen és nem is ilyen exponáltan, nagyjában és egészében ezt állapítja meg a Szabad Nép 1946 április 11-iki, 82.

számában az első lapoldaltól vett idézet, amely a következőket mondja (olvassa): »Magyarország komoly áldozatot hozott, amikor a magyar-csehszlovák lakosságcsere egyezményt megkötötte. Ennek az egyezménynek csaknem minden előnye csehszlovák és csaknem minden hátránya magyar oldalon van.« (Ugy van! Ugy van! a pártoktólüliek csoportjában.) »Az egyezmény megkötésével Magyarország meg akarta mutatni, súlyos áldozatok hozatalára is hajlandó, hogy elősegítse Magyarország és Csehszlovákia tartós békés együttműködését.« (Egy hang a pártoktólüliek csoportjában: Ez nyílt beismerés!)

T. Nemzetgyűlés! De nem kell ilyen idézeteket felolvasnom, végighallgattam a kérdésel nagy tárgyilagossággal foglalkozó Parkas Mihály, Kertész Miklós és Kovács Imre képviselőtársaim beszédeit: mindegyikből kicsendült az a megállapítás, hogy valóban az egyezmény egyoldalú kedvezményeket biztosít Csehszlovákiának és egyoldalú hátrányokat jelent Magyarországnak. (Ugy van! a pártoktólüliek csoportjában.) Ezen túlmenően azonban nem fogadhatom el az egyezményt azért sem, mert nem oldja meg a kérdést. Nem oldja meg a kérdést, a magyar-csehszlovák állam között fenálló nemzeti-ségi kérdést azért, mert számszerűleg sem alkalmas annak végleges rendezésére. Előtte szólott t. képviselőtársaim nagy hozzáértéssel és az anyag bő, séges ismeretével fejtették ki, hogy legfeljebb 50–60.000-re tehető azoknak a szlovákoknak és cseheknek száma, akik Magyarországot ez egyezmény alapján önkéntes jelentkezés után el fogják hagyni és ha a csehszlovák kormány maximális mértékben él is az egyezmény VIII. cikkelyében számára biztosított joggal, akkor sem lehet másról szó, mint arról, hogy körülbelül 100–120.000 magyart telepítsenek át ennek az egyezménynek értelmében Csehszlovákiából Magyarországra. Tekintettel arra, hogy a Csehszlovákiában élő magyarok száma mintegy 600.000 vagy 700.000 körül mozog, még ha ezt a maximális lehetőséget vesszük is, az egyezmény lebonyolítása után fennmarad az a helyzet, hogy Csehszlovákiában körülbelül félmillió magyar marad vissza, akiknek kérdését ez az egyezmény egyáltalában nem szabályozza, tehát hátrányokat hoz Magyarország számára, prejudikál a békészerződés és a későbbi szerződések szellemének, (Nagy Vince (pk): Ez a borzasztó!) elismeri Magyarországra nézve, hogy inferioris helyzetben áll szerződő partnerével szemben és teszi mindent egy olyan egyezmény keretében, amely magát a kérdést nem oldja meg, nem viszi dülőre.

Mert azt, amit a csehszlovákok értenek megoldáson, én nem fogadhatom el megoldásnak. Hogy a csehszlovákok mit értenek a kérdés megoldásán, azt megvilágítja a Népszava 1946 április 12-iki 83. számában a harmadik lapoldalon megjelent közlemény, amely a következőket mondja (olvassa):

»Benes elnök szerdán fogadta a Csehszlovákiába visszatelepülő magyarországi szlovákok tizennégy tagú küldöttségét. Benes a küldöttség előtt kijelentette, hogy a Magyarország és Csehszlovákia között fennálló kérdések végleges megoldására folytatott megbeszélések elsőrendű jelentőségűek voltak a két állam közötti baráti kapcsolatok és a béke érdekében. A határkérdés véglegesen megoldódott — mondotta az elnök, Benes a továbbiak-

ban kijelentette, hogy a magyarországi szlovákok s családjaik számára ez az utolsó alkalom a Csehszlovákiába való visszatérésre. Visszatérésükkel Csehszlovákia és Magyarország között megszűnik minden kisebbségi kérdés, amely vita forrása volt, ennél fogva Csehszlovákiának és Magyarországnak egyaránt érdeke, hogy egyik részről se merüljön fel több kisebbségi kérdés.«

Ebben a szellemben és ebben az értelemben nem hiszem, hogy van ebben a Házban egyetlen egy olyan képviselő is, aki a kérdést — ebben az értelemben — megoldottnak és lezártnak tekintené. De, t. Nemzetgyűlés, egyéb bizonyítékaink is vannak arra, hogy a csehek, illetve csehszlovákok ezzel az egyezménnyel és abban az értelemben, amint most a Népszavából idéztem, a kérdést a maguk részéről megoldottnak tekintik.

Kovács Imre képviselőtársam elmondotta, hogy értesülései szerint a csehszlovákok a határaik között élő magyarságot milyen kategóriákra osztják fel és velük szemben milyen elbánást kívánnak tanúsítani. Az anyagnak ezt a részét az ismétlés elkerülése végett nem ismertem meg, meg kell azonban mondanom azt, hogy amikor a csehszlovák bizottság az egyezmény létrehozása kérdésében Budapesten tartózkodott és itt a házelnök úr vagy a miniszterelnök úr — nem is tudom pontosan, hogy kettőjük közül melyik, de nem is fontos — sajtófogadást adott a tiszteltükre, a fogadás alkalmával Auer Pál, Magyarország mostani párisi követe, akkor a magyar nemzetgyűlés külügyi bizottságának elnöke megkérdezte a fogadáson jelen volt Clementis és Slávik urakat, a csehszlovák delegáció vezetőit, vajjon az egyezmény lebonyolítása után Csehszlovákia területén visszamaradó magyarságnak hajlandók-e kisebbségi jogokat biztosítani, amire mind a két úr egyértelműen kategorikus nemmel felelt. (Nagy Vince (pk): Hallatlan!)

T. Nemzetgyűlés! Részletmegoldást, amelyet a föloldalon ebben a szellemben értelmeznek, mi semmiképpen sem fogadhatunk el végleges megoldásnak.

T. Nemzetgyűlés! Nem túl hosszán, de mégis amennyire feltétlenül szükségesnek tartom, foglalkozni kívánok magával az egyezménnyel is és annak a szövegéből is megpróbálom kimutatni, mennyire egyoldalú az egyezmény, mennyire csak Csehszlovákia felé tartalmaz előnyöket és csak Magyarország felé hátrányokat. Kovács Imre felszólalása jórészt felment engem attól, hogy ezzel a kérdéssel bővebben foglalkozzam, hiszen ő részletesen kifejtette az egyes cikkeket: különösen rámutatott a legsérlemesebb VIII. cikkelyre, túl sokat tehát nem időzöm a kérdésnél, csak rámutatok arra, hogy a csehek és a szlovákok áttelepítése tekintetében mely egyoldalú előnyök jelentkeznek Csehszlovákia javára.

A csehek és a szlovákok önként jelentkezőnek áttelepítésre. A cseh kormány bárkinek áttelepítését ellenezheti. A cseh kormány Magyarországra külön-bizottságot küldhet, a külön-bizottságot a magyar kormány mindenben támogatja és védelemben részesíti, a külön-bizottságot megilleti a szabad közlekedés, sajtó, rádió, nyilvános gyűlések tartásának joga, adatgyűjtés az áttelepítendő viszonyairól és személyéről. Ezzel szemben Magyarországot csak az az előny illeti meg, hogy ha valamely cseh vagy szlovák áttelepítését a cseh kormány

ellenzi, akkor Magyarország a vegyes bizottsághoz fordulhat annak eldöntése végett, hogy az ellenzés nem jogosulatlan-e.

Viszont, t. Nemzetgyűlés, a magyarok áttelepítése tekintetében a csehszlovákoknak biztosított egyoldalú jogok a következők: a VIII. cikkelyben felsoroltak, vagyis azok, akik valamely fasizta, államellenes vagy közönséges bűncselekményt követtek el, a kontingensen felül telepíthetők át Magyarországra. A csehszlovák kormány egyoldalúan állapítja meg és közli az áttelepítendő névsorát. A csehszlovák kormány ügyel arra, hogy az áttelepítésre kerülő személyek kiválasztása arányos legyen az áttelepítésre kerülő magyarokkal. Ez az egyezmény kísérőlevelében foglaltatik. A VIII. cikkely alapján Magyarországra áttelepülő nem részesülnek a 6. és 7. pont kedvezményében, vagyis az ingóság szabad elhozatala, vámmentesség, stb., csak akkor, ha csehszlovák bíróság előtt önként megjelennek és az őket felmenti.

Végül az egyezmény nem alkalmazható az 1938 november 2-ika után Csehszlovákiába települt személyekre.

Ezekkel az előnyökkel szemben Magyarországot a magyarok áttelepítése körül csak a következő előnyök illetik meg: a már kitelepített magyarok a létszámba beleszámítottnak, kivéve a VIII. cikkely alá esőket. Csehszlovákia készségét nyilatkoztatta, hogy az áttelepülés gyorsabb rendelkezésre, a volt közalkalmazottak a létminimumnak megfelelő szociális segélyben részesülnek a végül Csehszlovákia nem folytatja tovább az egyoldalú kitelepítést.

T. Nemzetgyűlés! Ahelyett, hogy a szöveggel tovább foglalkoznám, csak néhány kivívott igazságtalanságra mutatok rá, amely a magyarságot ezzel a kitelepítéssel kapcsolatban éri. Csehszlovákia megtagadhatja bárkinek átvételét, aki itt kitelepítésre jelentkezik és külön felhatalmazást kap arra, hogy a háborús és közönséges bűnösök áttelepítése ellen vétőt emelhet. A helyzet tehát az, hogy derék, tisztességes, demokratikus gondolkodású szlováktól nyugodtan elmehetnek, de ennek a népnek az alját, a salakját, a söpredéket, a háborús és közönséges bűnösöket itt hagyják, mint valami szeméttelrakodó telepen, hogy ezekkel kezdjünk azt, amit akarunk.

A magyarok áttelepítése tekintetében éppen megfordítva van: a VIII. cikkely értelmében a szemetet, a salakot, a bűnözőket kontingensen felül teszik át ide és mi azokat befogadni kényszerülünk. Megmaradnak tehát saját gonosztevőink és azoktól kapunk még hozzájuk egy másik gonosztevő csapatot. Úgy fest tehát az egész dolog, mintha Magyarországot volna az az ország, ahol minden szemét a maga illő helyén van, mert aki már ott van, azt ott kell hagyni, aki pedig nincs ott, azt oda kell vinni.

T. Nemzetgyűlés! Ebben Magyarországnak olyan megalázása van (Ugy van! Ugy van! a pártoktólüliek képviselői oldalán.), hogy már pusztán ezért nem lett volna szabad ezt az egyezményt ebben a formában megkötni.

De hasonlóan sérelmes az is, amire Kovács Imre már rámutatott, hogy a VIII. cikkely korlátlan lehetőséget ad Csehszlovákiának arra, hogy annyit és olyan magyart telepítsen át, amennyit és amilyent akar. És végül szín-

tén nem kevésbé lényeges sérelem az, hogy emberért embert adnak, tehát egy Magyarországról kitelepülő csehszlovák nemzetiségű csecsemővel szemben módjuk van egy ott élő magyar családfőt kijelölni, ami természetesen azzal a következménnyel jár, hogy a családfő magával hozza egész családját; tehát a kéthetes csecsemővel szemben mi kapunk egy öt- vagy hattagú családot és amíg itt a csecsemő beletartozik egy vagyonkomplexusba és szüleinek vagyonkomplexusa csak egyszer szerepel a kitelepítés során, addig onnan esetleg olyanokat kapunk, akik mindegyikénél külön-külön egy vagyonkomplexus likvidálásával kell számolni.

Nem folytatom tovább a részletes kritikát, hiszen azt nálam talán hivatkoztak is elmondották a koalíció pártjainak szónokai, felvettem azonban a kérdést, hogy ha mindez így van, mint ahogyan elmondtam — amint a nemzetgyűlés t. tagjainak hallgatásából látom, hogy így van —, akkor miért kötöttük meg ezt az egyezményt? Erre is megfelelt a miniszter úr indoklása, ahol a miniszter úr megmondja, hogy milyen feltételezések és megfontolások alapján határozta el magát az egyezmény megkötésére.

A miniszteri indoklás ugyanis azt mondja, hogy az egyezmény megkötését az tette indokoltá, hogy *(olvassa)* „A megállapodás szerint a csehszlovákiai magyarság kérdésének végleges rendezéséig a Csehszlovák Köztársaság felfüggeszti a magyarok kintasítását és áttelepítését s nem hajtja végre a magyarok vagyonának elkobzására vonatkozó első rendeletet. Ugyancsak kötelezte magát a csehszlovák kormány arra is, hogy a magyarok közül a volt közalkalmazottakat olyan szociális segélyben részesíti, amely számukra a megélhetést biztosítja... Az egyezmény aláírása az első lépést jelenti a csehszlovákiai magyar kérdés megoldása felé. Hangsúlyozandó az, hogy a lakosságcsere előreláthatólag számbeli körülből csak egy kisebb részét érinti a csehszlovákiai magyarságnak. A visszatérő magyarságnak nyugalmi helyzete biztosított (nak látszik a végleges rendezésig, illetőleg a békeértekezletig). Az egyezmény aláírása kedvező légtérrel teremtett ahhoz, hogy Csehszlovákia és Magyarország között politikai és gazdasági téren megfelelő kapcsolatok alakuljanak ki s a két ország jószomszédi viszonyba kerüljön egymással.” Ezt mondja a külügyminiszter úr, amikor annak indoklását kívánja előadni, hogy miért kötötte meg ezt az egyezményt.

T. Nemzetgyűlés! Ezzel a kérdéssel foglalkozott hasonló szellemben Rákosi Mátyás államminiszter úr Békéscsabán mondott emlékezetes beszédében, ahol nagyjában és egészében ugyanezzel okolta meg az egyezmény megkötését, amikor a következőket mondotta, — idézetemet a Szabad Nép április 24-iki 91. számából az első lapoldaltól veszem — *(olvassa)*: „A magyar demokrácia kezdetben nem akart hallani semmiféle népcseréről, mert a népcserére nagyon fájdalmas múlt és szeretettük volna ezt magunknak is, szlovákiai magyar véreinknek is megtakarítani. Annak jeléül azonban, hogy hajlandók vagyunk áldozatokra, ha ezzel meg tudjuk javítani a két egymásra utalt demokratikus országnak, Magyarországnak és Csehszlovákiának viszonyát, belemennünk az önkéntes népcserébe. Tudtuk, hogy ez

végleges megoldást nem hozhat, mert hiszen a magyarországi szlovákok száma százezeren alul van, a szlovákiai magyarok száma pedig hatszázezeren felül. Ennélfogva ezt a kérdést önkéntes népcserével, ahol egy Magyarországból távozóért egy szlovákiai magyart kapnánk, megoldani úgy sem lehet. Ennek ellenére, ismétlem, csupán a jövőszony erősítéséért belemennünk az önkéntes népcsereszerveződésbe. A helyzet tehát az, t. Nemzetgyűlés, hogy amikor a kormány ezt az egyezményt, amelynek lényegét s természetét ismerttettem, megkötötte, abból indult ki, hogy áldozatot hozunk ugyan, de ez az áldozat meg fogja szüntetni az egyoldalú kitelepítéseket, enyhíteni fogja a csehszlovákiai magyarság szenvedését és kedvezőbb légkört fog teremteni a két nép között fennálló kérdések barátságos megoldására.

Felvetem most, t. Nemzetgyűlés, a kérdést, vajon Rákosi miniszterelnökhelyettes úrnak és Gyöngyösi külügyminiszter úrnak ez a várakozása beteljesedett-e, vagyis azok a feltevések, amelyek mellett ezt az áldozatot meghozták, valóra váltak-e? A kormányzás előrelátását jelent a régebbi megállapítás értelmében. Amikor tehát a külügyminiszter úr úgy látta előre a dolgokat, hogy ha ezt az áldozatot vállalja és ezt az egyezményt elfogadja a magyarság hátrányára a csehszlovákokkal szemben, ebből bizonyos előnyök fakadnak majd a magyarságra, vajon akkor a külügyminiszter úr jól látta-e a helyzetet, jó profétának bizonyult-e és feltevései később helyeseknek bizonyultak-e? Erre a kérdésre, t. Nemzetgyűlés, megint csak kategorikus nennel kell felelnem és ennek az állásfoglalásomnak bizonyítására engedjék meg, hogy felolvassam a Szabad Nép április 12-iki... *(Nagy Vince (pk): Mindig ez a Szabad Nép! — Közbeszólás a pártoktól: Kimeríthetetlen! — Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter: Annnyit vesz a Szabad Népet, hogy az meg tud belőle élni!)* Parancsol, miniszter úr! *(Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter: Annnyit vásárolja a Szabad Népet, hogy a Szabad Nép ebből egymagából megél!)* Tiszteletpéldányt kapom és mindig nagy gyönyörűséggel olvasom. *(Élénk derűség és taps a pártoktól: képviselők csoportjában.)* — Nagy Vince (pk): Pénzt nem ad érte! — *Ratkó Anna (kp):* Akkor biztos a propagandának megéri ezt! — *(Az elnök csenget.)*

Felolvasom a Szabad Nép 1946 április 12-i 82. számából az első lapoldaltól a következő idézetet. *(Olvassa):* „Joggal várhatta mindenki, hogy Csehszlovákia méltányolni fogja Magyarország áldozatkészségét és elfogadható feltételeket teremt a két szomszéd nép békés kiegyezése számára. A lakosságcsere-egyezmény megkötése óta azonban olyan jelenségek sorát tapasztaljuk, amelyek bizonyítják, hogy Csehszlovákiaiban a lakosságcsere nem a csehszlovák-magyar kérdés demokratikus megoldása felé vezető hídnak tekintik, hanem ugródeszkának a csehszlovákiai magyarságnak, mint nemzetiségi csoportnak teljes megszüntetése, a demokrácia ellenes nemzetiségi elnyomás elviselhetlenné fokozása felé. A lakosságcsere-egyezmény hatása Szlovákiaiban nem az ottani magyarság sorsának jobbfordulása, hanem a magyarellenes szovinizmus újabb felfokozása volt. A pozsonyi Narodna Obránában már azt követelik, hogy minden magyart, a magyar demokratákat is át kell telepíteni, mert

»nagyon rossz tapasztalatokat szereztünk a demokratikus magyarokkal is.«

Ezt a szovinizta hullámot egészítik ki új kormányrendeletek, amelyek még súlyosabbakká teszik a csehszlovákiai magyarok helyzetét. Most jelent meg az a rendelet, amely a csehszlovákiai magyar munkások és hivatalnokok azonnali és kártérítés nélküli elbocsátását teszi lehetővé. Tömegesen bocsátanak el magyar munkásokat és érsekújvárot még a magyar tanoncoktól is megbízhatósági igazolványt kérnek. A magyar parasztság nem tudja, mikor fosztják meg utolsó darabka földjétől. A magyar iskolák zárva vannak és legújabbban a szlovák gimnáziumba járó magyar diákoktól is megtagadják a bizonyítvány kiadását.

Az üldözést betetőzi az úgynevezett visszaszlovákosítás. A csehszlovák minisztertanács ugyanis módosította az állampolgársági rendeletet, amely lényegében valamennyi magyart megfosztotta állampolgárságától. A módosítás szerint, aki a jövőben szlováknak vallja magát, visszakaphatja állampolgárságát. Ezzel a hatálattal nyomással kényszerítik a szlovákiai magyarokat, hogy engedjék át magukat és gyermekeiket a teljes elszlovákosításnak. Ilyen árat kell adni azért, hogy megkaphassák állampolgárságukat, ne dobják ki őket munkahelyükről, ne foszszák meg földjüktől, házuiktól, ne kerüljenek internálótáborba, ne száműzzék őket szülőföldjükről.

Az elnemzetlenítésnek ilyen erőszakos eszközeit még az általunk gyűlölt régi reakciós, feudális magyar rendszer sem alkalmazta nemzetiségeivel szemben. Ezt írja a Szabad Nép.

Abban a kellemes helyzetben vagyok, hogy a felolvasott szöveggel az elsőől az utolsó betűig azonosíthatom magamat. *(Taps a pártoktól: ellenzék soraiban.)* — Nagy Vince (pk): Éljen a Szabad Nép eme száma!

T. Nemzetgyűlés! Rákosi Mátyás miniszterelnökhelyettes úr békéscsabai beszédében ugyanezt teljes tárgyilagossággal és nagyon helyesen szintén megállapította, amikor erre vonatkozóan a következőket mondta. Idézetemet a Szabad Nép 1946 április 24-iki 91. számából, a második lapoldaltól veszem.

»Mi történik ezzel szemben a szlovákiai magyarokkal? — kérdezte Rákosi Mátyás a népgyűlésen. — »Meg kell mondanom elvtársaim, hogy az, ami ott történik, semmiképpen sem egyeztethető össze egy demokratikus állammal. Az ottani magyarságnak semmi néven nevezendő joga nincs. Nincsenek lapjai, nincsenek politikai szervei, nincsenek iskolái, ki vannak zárva a választójogból, földosztás folyamán földet nem kaphatnak.«

Mindannyian ismerjük Csehszlovákiának azt az elvét, hogy az önkéntes népcserére befejezése után az ott maradó magyarokat, ha lehet, átdobja a határon, ha nem lehet, szétszórja őket Csehszlovákia területén. Semmi esetre sem akarja azonban megengedni nekik, hogy saját nyelvükön fejlessék kultúrájukat, saját iskoláik, saját lapjaik legyenek.

T. Nemzetgyűlés! A helyzet tehát az, hogy az a feltevés, amely a magyar kormányt arra bírta, hogy ezt az áldozatot meghozza, nem vált valóra. A helyzet nem javult, sőt romlott. *(Perr Viktor (kg):* Vonzja vissza a miniszter úr a javaslatát! — *Helyeslés és taps a pártoktól: ellenzék soraiban.)*

T. Nemzetgyűlés! Nyomatékosan rá kell

mutatnom arra a szempontra — és ez az egyezmény egyik legsúlyosabb következménye —, hogy ha eddig Csehszlovákia megtette ezeket az intézkedéseket a magyarokkal szemben, akkor a nemzetközi fórumok előtt mindig tartania kellett attól, hogy a humanitárius demokráta közvélemény megtámadja, felelősségre vonja, mert hiszen végeredményben a történelemnek olyan korszakában élünk, amely a népek közötti szolidaritás kiépítését mégis csak elő fogja mozdítani és céljának fogja vallani, ezzel szemben ezután a csehszlovákok nyugodtan hivatkozhatnak az egyezményre, belegyömészölhetnek abba minden atrocitást és a jogosság látszatával követelhetik el azokat a cselekedeteket, amelyeknek eddig a látszata sem volt elfogadható. *(Zaj és mozgás. — Parragi György (kg):* Hivatkozhatnak a magyarországi svábok kitelepítése körül tapasztalt atrocitásokra is. — *Padányi Gulyás Béla (kg):* Közbeszól.) Padányi Gulyás képviselőtársam közbeszólt; engedje meg, hogy tegnapi beszédével kapcsolatban tegyek egy megjegyzést. A képviselő úr azt mondotta, örömmel üdvözlö a javaslatot, ma pedig Kertész Miklós képviselő úr azt mondotta, hogy nehéz szívvel fogadja el a javaslatot. *(Felkiáltások a pártoktól: ellenzék soraiban.)* Ez a különbség! — Nagy Vince (pk): Szégyen!

De méltóztatnék megengedni, hogy ezután a kis intermezzo után folytassam beszédemet. *(Zaj és mozgás. — Nagy Vince (pk):* Sokkal jobb volna ott hallgatni! Ujabbban is egyre és egyre jönnek jelentések arról, hogy a csehszlovákok tovább folytatják ezt az eljárást velünk szemben. Én nem akarok itt szenvedélyeket felszítani. Azzal kezdtem és azzal fogom befejezni beszédemet, hogy ha valaki, akkor én rajongója vagyok a népek közötti megbékélésnek és szeretnék minden ellentétet egyszorsmindenkorra eltüntetni. Nincs igaza Farkas Mihály képviselőtársamnak, amikor azt mondja, hogy akik a javaslatot nem fogadják el, azok a zavarosban akarnak halászni. T. képviselőtársam, mi nemcsak halászni nem akarunk, hanem zavart sem akarunk csinálni. *(Ugy van! Ugy van! a pártoktól: ellenzék soraiban.)* Vannak azonban t. képviselőtársam dolgok, amelyeket elvégre el kell mondanunk, mert nemcsak azzal vétekezhettünk, amit elmondunk, hanem vétekezhettünk azzal is, amit nem mondtunk el. *(Ugy van! Ugy van! Helyeslés és taps a pártoktól: ellenzék soraiban.)*

Nem akarok tehát hangulatot szítani, hiszen látom, hogy a nemzetgyűlés magasrendű légkörben tárgyalja ezt a kérdést, csak rámutatok arra, hogy például a Magyar Távirati Iroda 1946 május 8-án egy újabb jelentést adott ki, amely azonban a rádióban előttem ismeretlen okból nem volt felolvasható. A Magyar Távirati Irodának ez a hivatalos kiadványa a következőket mondja *(olvassa)*: »Magyarellenes tüntetés Komáromban. A szlovák hatóságok április 28-án magyarellenes tüntetést rendeztek Komáromban — a hatóságok! — és követelték a magyaroknak, főleg az értelmiségnek, a kereskedőknek és az iparosoknak azonnali kitelepítését. A felvonulók leköpdösték a magyarokat és azt kiabálták: kötelez a magyarokat! A Dunába vele!« *(Parragi György (kg):* A belügyminiszter beült a kisgazda lapot, amely meg meri írni, hogy mit csinálnak a csehek Komáromban! — *Vásáry József (pk):* Ne tessék meg-

szavazni a javaslatot! — **Parragi György** (kg): Sajtószabadság! — *Zaj.* — *Az elnök csejget.* — *Egy hang a kisgazdapárt oldalán:* A koalíció közös áldozatokkal jelent.)

Beszédem végére értem. El kell mondanom azt, hogy ennek a kérdésnek messze-menő jelentősége van (*Zaj és mozgás a kisgazdapárt oldalán.* — *Az elnök csejget.*), amint erre ugyanez a Szabad Nép egyik cikke utal. Ez a cikk véletlenül eltűnt most az irataim közül, nem tudom pontosan felolvasni az idézetet, de az foglaltatik benne, hogy ez a kérdés olyan fontos nemzetközi vonatkozású, hogy ezzel áll vagy bukik a Dunavölgy békéje. Nekünk mindennél fontosabb a Dunavölgy békéje, mert az egy emberöltő alatt kétszer elvesztett háború megtanított bennünket arra, hogy mi minden háborúból csak a rövidebbet húzzuk. Sohase voltunk abban a szerencsés helyzetben, hogy nemzetközi konfliktusok esetén a napos oldalra álltunk volna. (Nagy Vince (pk): Vagy semlegesek lettünk volna!) Nekünk mindig a nehezebb és a rosszabb rész jutott és vezetünk mindig voltak annyira ostobák vagy lelkiismeretlenek, hogy a rendelkezésre álló sok lehetőség közül a relatíve legrosszabbat választották. (Révai József (kp): Sőt! Abszolút!)

T. Nemzetgyűlés! Ha valaki békebarát, akkor mi békebarátok vagyunk. Mi minden idegszálunkkal tiltakozunk az ellen, hogy a magyar anyák azért szülessen gyermekeket, hogy azokat idegen érdekekért vágódhassanak el mint a barmokat leljük. (*Ugy van! Ugy van! Helyes! A pártoktól ellenzék sorában.*) Ez a gondolat nekünk idegen, mi tehát a Dunavölgy megbékéléséért dolgozunk. (*Helyes! és taps a pártoktól ellenzék sorában.*) És még egyet el kell most mondanom.

Azt mondtam beszédem elején, hogy nem fogadhatom el ezt a megoldást azért, mert nem pozitív, hanem negatív irányba tereli a kérdést. Rá fogok mutatni arra, mit értek pozitív megoldáson. Közben azonban megtaláltam irataim között az előbb nem talált idézetet és szíves engedelmükkel felolvasom. (Szabó Piroka (kp): Talán a saját ötletét mondaná! — *Ellentmondások a pártoktól ellenzék sorában.*) — **Nagy Vince** (pk): Micsoda közbeszólás! Istenem! — *Egy hang a kisgazdapárt oldalán.* — **Ternay István** (pk): Ne szégyelje magát! Igen t. képviselőtársam, ha ennek és a megelőző képviselőháznak, amelynek tagja voltam, naplóját egy kis figyelemmel át méltóztatnék tanulmányozni, rá méltóztatnék jönni arra, hogy talán egyike vagyok azoknak a képviselőeknek, akik a legkevésbé valószínű azzal, hogy nem önálló gondolatokkal szoktak a ház előtt megjelenni. (*Derűtség a kisgazdapárt és a pártoktól ellenzék sorában.* — **Nagy Vince** (pk): Hát még a Szabad Nép-ből sem szabad idézni!) De olyan gyönyörűen, kiválóan és nagyszerűen van megszövegezte ez a cikk, hogy nem tagadhatom meg magamtól azt a szellemi élvezetet, hogy a ház előtt fel ne olvassam. (*Derűtség a pártoktól ellenzék sorában.* — **Halljuk! Halljuk!**) Ez a szöveg a Szabad Nép 1946. április 16-i 86. számában, a harmadik lapoldalon jelent meg és így szól (*olvassa*): »A szlovákiai magyar kisebbség kérdése nem csehszlovák belügy, nem is csupán csehszlovák-magyar ügy, hanem a dunavölgyi béke, a délkelet-európai demokratikus fejlődés ügye, tehát

nemzetközi ügy. A magyar demokrácia önmagának, de a Dunavölgye békéjének is tartozik azzal, hogy ebben a kérdésben a maga jogos kívánalmaival, amelyek félmillió magyar jövőjét érintik, szerény, de ugyanakkor szilárd álláspontjával, ha kell, a nagyvilág elé lépjen. (*Helyes! A pártoktól ellenzék sorában.*)

T. Nemzetgyűlés! Ezt én abszolút helyesnek tartom. (*Ugy van! Ugy van! A pártoktól ellenzék sorában.*) Lehet közöttünk, a túloldalon ülők és az itt ülők között különbség. En azonban végighallgattam Révai József képviselőtársamnak a Zeneakadémián nemrégiben a magyar békéről tartott nagyvonalú és igen tartalmas előadását és abból megjegyeztem magamnak egy részt, amely egészen közel áll az én gondolkodásomhoz. Révai képviselőtársam ugyanis beszéde vége felé megállapította, hogy akárhogyan dől is el a béke sorsa, ha az optimális magyar lehetőségek teljesülnek is, akkor is körülbelül két millió magyar lesz, aki a béke megkötése után idegen impérium alatt marad. Nem emlékszem a kifejezésekre szó szerint, de lényegében mindenestre híven adom vissza gondolatait, amikor elmondom, hogy Révai képviselőtársam ezzel kapcsolatban azt mondta: a magyarság feladata öröködni, hogy ezek lélekben ne szakadjanak el tőlünk, hogy ezek lélekben megmaradjanak magyaroknak, ne legyenek kitéve az elnemzetietlenítésnek és azután majd meglátjuk, mi lesz. Azt hiszem, szóról-szóra ezt mondta Révai képviselőtársam.

Ezzel kapcsolatban most elmondom, hogyan látom én a pozitív megoldást ebben a kérdésben. (*Halljuk! Halljuk! A pártoktól ellenzék sorában.*) Annak a csehszlovák bizottságnak, amely itt volt Magyarországon és erről a kérdésről tárgyalt, azon a sajtófogadáson, amelyről már beszéltem, egyik tagja azt kérdezte Auer Páltól, — kérdése azonban szinte nem is várt választ, jelezve ezzel, hogy ez ebben a pillanatban nem realitás, csak egy imponderabilia, egy ballon d'essai, amelyet megpróbál a diplomata ügyességével felrepíteni, — hogy vajon mi volna az ára annak, hogy Magyarország és Csehszlovákia között soha többé ellentét ne merüljön fel.

Itt most meg kell mondanom, hogy a magam részéről is csatlakozom egyik előttem felszólalt képviselőtársamnak ahhoz a megállapításához, hogy a szentistváni birodalom gondolatáról lemondunk. Nincsenek imperialista céljaink. Nem akarjuk azt, hogy egyetlen egy idegen is magyar impérium alá kerüljön, mert — pedig jó magyaroknak érzem magam és a sovinizmus vádját emelték ellenem az elmúlt időkben — nem tudnám magamnak elfogadható módon megmagyarázni és nem tudnám lelkiismeretemmel összeegyeztetni, milyen jogcímen uralkodjunk mi idegen népek akár egyetlen tagja felett is.

Nekünk ezzel az ábránddal, a húsz millió és harminc millió magyar Rákosi Jenőtől²⁵ kiindult és azóta tovább fejlesztett ábránddal, mint a nemzeti bűnök egyik legnagyobbikával egyszerűsítettünk le a kell számolgatunk. Azt azonban lehetetlennek tartom, hogy mi ne vehessük fel a határaink mellett egy tömbben élő magyarok helyzetét. Nem ellenséges szándékkal, hanem azzal a szándékkal, hogy ha szív közeledik a szívhez, akkor valahol talán középúton találkoznak, s talán sikerül egy-

olyan megoldást találni, amely az osztó igazság szellemében ideadja azt, ami idevaló és meghagyja azt, ami odavaló, s így talán sikerül egy pozitív megoldást találni. Ezért votem fel itt még ezt a kérdést, s nem azért, hogy sovinizmust hirdessek, nem azért, hogy ellentéteket szítsak a népek között, mert igenis a megbékélésnek ez az egyetlen és semmi másval nem helyettesíthető útja, hogy a magyar kormány — hangsúlyozva azt, hogy bűnösök voltunk a háborúban, hangsúlyozva, hogy utolsónak hagytuk el Hitler zászlaját, de hangsúlyozva azt is, hogy népeket nem lehet vezetőik bűnéért megbüntetni, — keresse meg a módot, a lehetőséget és vesse fel a kérdést, nem lehetne-e ezeket a kérdéseket pozitív irányban és olyan módon rendezni, hogy soha többet ezek a viszályok elő ne forduljanak. Ez a megoldás, ami most itt előttünk van, teljesen történelmietlen, teljesen ellentétben van a történelem szellemével.

Hogy mi a történelem, arra nézve Ortega megállapítását teszem magamévá, aki azt mondja: »A történelem nem politika vagy kultúra, ez csak a felszíne. A történelem valósága ezt megelőzőleg és ennél sokkal mélyebben: életképesség, merő vitalitás, kozmikus energia az emberben; nem ugyanaz, de mégis egyestestvér azzal, amely a tengert nyugtalanítja, megtermékenyíti az élőlényeket, kivirágztatja a fát és megremegetti a csillagokat.« Ha ez a kozmikus energia megvan bennünk, ha a magyar vitalitás nem halt még ki, ha nem dekadens korban élünk, amelyről ugyanez Ortega³⁰ azt mondja: »Csak egyetlen főkeletes dekadencia van: az, amely az életerő megfogyatkozásában nyilvánul és ez is egyedül akkor az, ha meglátszik.« Mondom, ha mi nem a dekadencia korában élünk és nem életerőnk megfogyatkozásának útját, hanem vitalitásunk kiteljesedését akarjuk szolgálni, akkor ezt a javaslatot nem lehet és nem szabad elfogadni. (*Taps a pártoktól ellenzék sorában.*)

Szükségesnek tartom ezzel kapcsolatban még annak megemlítését, hogy az utóbbi időben a magyar külpolitika vonalvezetésében, sajnos, bizonyos töresek voltak észlelhetők. Ezek a töresek semmiképp sem váltak az ország javára. Míg a velünk szembenálló országokban a külpolitika nagymesterei vívják remekbe szabott asszólát, addig nálunk hiányzott ez a nagyvonalúság. Kovács Imre úgy fejezte ki magát, hogy hiányzott a távlat. Lehet ezzel a szóval is illetni, de lehetne más nevet is adni neki.

T. Nemzetgyűlés! Sok minden hiányzott, aminek meg kellett volna lennie akkor, amikor az ország ilyen sorsdöntő órákat él. Nem mondom azt, hogy helyes volna ezzel kapcsolatban a kormány felelősségét most felvetni, hiszen van egy keleti közmondás, amely azt mondja, hogy a folyó közepén nem szokás lovakat váltani. Mi most úszunk a folyó közepén, benne vagyunk az események sorozatának sodrában. Most lovakat váltani, kormányzatot cserélni, ezt józanul nem lehet kívánni, hiszen olyan következményekkel járna, amit talán nem is lehetne helyrehozni. Azt azonban, hogy vajon a mai Magyarország területén élő nyolc millió magyar közül pontosan a jelenlegi külügyminiszter úr a legalkalmasabb személy-e a magyar külügyek vitelére, azt hiszem, ezzel kapcsolatban méltán és nyugodtan fel lehet vetni. Ebben a szellemben és ezzel az indoklással fejezem be beszédemet; nem akarok za-

vart kelteni, de miután nem tartozom ma már a koalíciós pártok kötelékébe és a lelkiismeretem szerint szabadon beszélhetek, a javaslatot nem fogadom el. (*Éljen és taps a pártoktól ellenzék sorában.*)

Elnök: A külügyminiszter úr kíván szólni. **Gyöngyösi János külügyminiszter, T. Nemzetgyűlés!** Köszönöm a vita szónokainak, első sorban a koalíciós pártok vezérszónokainak azt a lelkierejét, (*Zaj és mozgás.* — **Halljuk! Halljuk!**) hogy bár a javaslattal szemben súlyos aggályokat táplálnak, s a javaslatot elvileg igen nehéznek és elfogadhatatlannak tartják, mégis mérlegelve egyrészt az adott helyzetet, másrészt mérlegelve azokat a külpolitikai helyzeteket, amelyek a javaslat elfogadásához fűződnek, a javaslatot megszavazták. (**Kovács László** (pk): Tegyük fel névszerinti szavazásra!)

T. Nemzetgyűlés! Én nemcsak ezeket az aggályokat, amelyeket a koalíciós pártok vezérszónokai most elmondottak, hanem azt az elvi álláspontot is már előbb leszögeztem mint külügyminiszter és leszögeztem a kormány több minisztere nyilatkozatában, hogy a népesérelvét nem tartjuk a demokrácia lényegével összeegyeztethetőnek. (**Nagy Vince** (pk): Mégis megcsinálják!) mert a demokráciával összeegyeztethetetlen az, ami ebben az esetben a szlovákiai magyarokkal történik, hogy akaratuk ellenére ősi lakóhelyükről erőszakkal kitelepítsék őket. (**Nagy Vince** (pk): Akkor miért tesszük?)

T. Nemzetgyűlés! Ha ezt az egyezményt keserű szívvel bár, de mégis aláírtuk (**Nagy Vince** (pk): Nem örömmel, mint Padányi?) és idehoztuk ratifikálás végett a nemzetgyűlés elé, akkor meg lehetnek róla győződve, hogy bizonyára igen súlyos okai vannak annak, hogy jobb meggyőződésünk ellenére, de a nagyobb veszély és nagyobb bajok kikerülése céljából ezt a javaslatot elfogadtuk. (*Zaj a pártoktól ellenzék oldalán.*)

Úgy érzem, feltétlenül szükséges, hogy kissé felelevenítsük a multat a csehszlovák kérdés és a szlovákiai magyarokkal szemben alkalmazott bánásmód története körül. Alig alakult meg a debreceni kormány, alighogy Benesék a főhatalmat átvették és Benes kassai beszéde elhangzott, óriási ütemben indult meg először a magyarság ellen uszító szlovákiai propaganda, másodsorban valóban megindult a magyarok százainak és ezreinek effektív, valóságos kitelepítés, olyan embertelen módszerekkel, amelyeket nem győztünk eléggé elítélni, s amelyeket igyekeztünk a magunk szegényes eszközeivel a világ közvéleménye elé vinni.

Akkor történt mindez, amikor a magyar kormány hatalma mondhatjuk teljesen névleges volt, amikor a háború még folyt, amikor a debreceni kormánynak csak a közigazgatási hatalma is alig terjedt Debrecenről 20–30 kilométerre.

T. Nemzetgyűlés! Ha valaki állt nehéz napokat és éjszakákat, akkor én voltam az és bizonyára az akkori kormánynak más tagjai is, mert joggal tartottunk tőle, hogy amikor Délkelet-Európában még hadműveletek folytak, amikor teljesen konszolidálatlan volt a helyzet, s nem lehetett nemzetközi jogi rendezésről sem beszélni, határhoz nem voltunk és így tovább, a csehszlovákok az először kezdett mágy ütemben és lendülettel folytatva ezt az akció, a magyarság százazreit fogják

kitelepíteni, tesszik át a határokon és Európát befejezett tény elé állítják. Hála Istennek, ez nem történt meg. A debreceni kormány és ahogyan Pestre költöztünk³⁷ a pesti kormány is a rendelkezésre álló eszközökkel mindent elkövetett, hogy minden egyes sérelmet — nem propaganda volt ez, csak felvilágosítás — a szövetséges hatalmak és a világ közvéleménye elé vigyen. Meg kell mondanom, hogy nagyban segítségünkre volt ebben az, hogy a csehszlovákiai magyarokkal együtt az ottani magyar zsidóságot is üldözték és ennek a zsidóságnak erős és anyagiakban is megalapozott nemzetközi szervezetei is segítettek abban a tekintetben, hogy a világ közvéleményét ráirányítsák azokra a demokráciellenes tettekre, sőt sokszor szörnyűségekre, amelyek bennünket a legnagyobb aggodalommal töltöttek el.

Természetesen megindult a diplomáciai munka is. Számtalan jegyzékben, minden egyes esetet névszerint belefoglalva ezekbe a jegyzékekbe, ostromoltuk, úgy a szövetséges ellenőrző bizottságot, mint mihelyt itten a nagyhatalmak képviselői megjelentek, ezeknek a nagyhatalmaknak a képviselőit is. Egyelőre csak annyit mondom: bizonyos lépések, bizonyos orvoslásra irányuló törekvések történtek a nagyhatalmak részéről, de egyszersmind mind a három nagyhatalom felhívta a magyar kormányt, hogy ezt a problémát igyekezzék Csehszlovákiával közvetlen tárgyalások alapján elintézni. (Zaj a pártoktól elcsoportjában.)

Ha tehát ez volt a helyzet, akkor talán mégsem lenne egészen indokolt azt mondani, hogy gondatlanul és lelkiismeretlenül vittük oda ezt az ügyet a közvetlen tárgyalások asztalára. (Nagy Vince (pk): Ki mondotta ezt? A »lelkiismeretlenül« szót a szónok nem mondotta! — Marosán György (szd): Ne türelmetlenkedjenek! — Zaj a pártoktól elcsoportjában. — Az elnök cseppet.)

Ezzel kapcsolatban méltóztassanak visszagondolni és visszaemlékezni, hogy a hazatérés vádját mikor hangzott el. (Nagy Vince (pk): Az közbeszólás volt! Azt már elintéztük!)

Hitelesítették:

Bencsik Gyula s. k.

Csala László s. k.

naplóbíráló-bizottsági tagok.

Miután ezzel kapcsolatban most olyan dolgokra akarok rátérni, amelyeknek nyilvánosságra hozatalát külpolitikai érdekből nem tartom kívánatosnak, kérem az elnök urat, hogy a házszabályok idevonatkozó szakasza alapján a zárt ülést elrendelni szíveskedjék. (Nagy Vince (pk): Nyíltan nem beszélhetünk?)

Elnök: A házszabályok 103. §-ának (1) bekezdése értelmében az elnök vagy a miniszterek valamelyikének kívánságára a nemzetgyűlés a tanácskozások során bármikor zárt üléssé alakul át.

A miniszter úr kívánságára a zárt ülést szabályszerűen elrendelem, valamint elrendelem arra az időre a karzatok kiürítését. A nemzetgyűlési képviselőkön kívül felkérlek mindenkit, aki a teremben van és a karzaton tartózkodik, szíveskedjék a zárt ülés tartamára az üléstérmet elhagyni.

Ennek megtörténteig az ülést öt percre felfüggesztem. (A szünet 12 óra 56 perckor kezdődött.)

Zárt ülés: 1 óra 5 perctől 2 óra 15 percig.

(Az ülés a zárt ülést követő újabb szünet után 2 óra 26 perckor kezdődött.)

Elnök: Az ülést újból megnyitom.

A napirend tárgyalására szánt idő letelt, ezért a vitát félbeszakítom és javaslatot teszek legközelebbi ülésünk idejére és napirendjére nézve. Javasolom, hogy legközelebbi ülésünket folyó hó 13-án, hétfőn délelőtt 10 órakor tartsuk és annak napirendjére tűzzük ki a most tárgyalás alatt álló törvényjavaslat folytatódó tárgyalását, valamint a mai ülésünk napirendjére kitűzött további három törvényjavaslat tárgyalását.

Méltóztatnak napirendi javaslatomat elfogadni? (Igen!) A nemzetgyűlés az elnök napirendi javaslatát elfogadja.

Az ülést bezárom.

(Az ülés délután 2 óra 28 perckor végződött.)

A nemzetgyűlés 43. ülése

1946. évi július hó 26-án, pénteken,

Kéthly Anna és Kossa István elnökeite alatt.

Tárgyak:

	Oldal
Elnöki előterjesztések	494
Bán Antal iparügyi miniszter benyújtotta az egyes villamosművek energiatelepeinek és távvezetékeinek állami tulajdonba vételéről és a villamosenergia gazdálkodással kapcsolatos rendelkezésekről szóló törvényjavaslatot	495
Csász László (kg) napirend előtti felszólalása a visszatérő hadifoglyok felsegélyezéséről	495
A miniszterelnök nyugati útjáról szóló beszámolója feletti vita folytatása	
Felszólaltak: Kovács Imre (pp)	496
Sulyok Dezső (msz)	508
Dienes István (pk)	523
Eckhardt Sándor (dm)	531
Buzás Márton (pk)	534
Acsay László (kg) előadó betérjesztette a pénzügyi, alkotmányjogi és közjogi bizottság jelentését az államháztartásnak 1946 január 1-től 1946 október 31-ig terjedő viteléről szóló törvényjavaslat tárgyában	508
Gordon Ferenc pénzügyminiszter jóváhagyás végett benyújtotta az 1946: VI. t. 1. §-ában foglalt felhatalmazás alapján kiadott 9000/1946. M. E. számú rendeletet a forintérték megállapításáról s az ezzel összefüggő rendelkezésekről	538
A legközelebbi ülés idejének és napirendjének megállapítása	
Miniszeri írásbeli válaszok:	
Iparügyi miniszter:	
Janos Jánosnak május 8-i interpellációjára a mezőgazdasági ipar szénellátásáról	539
Janos János (kg) viszonzválasza	540
Dávid János május 8-i sürgős interpellációjára a kisiparosság súlyos helyzetéről	540
Dávid János (szd) viszonzválasza	543
A Kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter:	
Csala István május 8-i interpellációjára az Ausztriából való lóbehozatal tárgyában	543
Csala István (kg) viszonzválasza	544
Horváth János május 22-i interpellációjára a szövetkezeti kérdés rendezetlenségéről	545
A Közellátásügyi miniszter:	
Tárkány Szűcs Ferenc május 8-i interpellációjára a jóvátétel céljára beszolgáltatott gabona és jószág árának kifizetéséről és a csereszletről	545
Tárkány Szűcs Ferenc (kg) viszonzválasza	547
A Vallás- és közoktatásügyi miniszter:	
Kiss Sándor május 22-i interpellációjára az ellenállási mozgalomban résztvevő Görgey század később foglalt korult részlegének hazahozatala és felsegélyezése tárgyában	548
Kiss Sándor (kg) viszonzválasza	548
Szecsény Béla május 22-i interpellációjára a polgári iskolai tanárság státuszrendezése tárgyában	548
Vásáry József (msz) a Ház határozatképességének megállapítását kérte	549
Névsorolvasás	550
Elnök megállapította a Nemzetgyűlés határozatképességét	550

A kormány részéről jelen voltak: Bán Antal iparügyi miniszter, Gyöngyösi János külügyminiszter, Rajk László belügyminiszter, Rákosi Mátyás államminiszter, Rónai Sándor kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter, B. Szabó István államminiszter, Szakasits Árpád államminiszter

(Az ülés délelőtt 10 óra 28 perckor kezdődött.)

(Az elnöki széklet Kossa István foglalja el.)

Elnök: T. Nemzetgyűlés! Az ülést megnyitom.

A mai ülés jegyzőkönyvének vezetésére Hegyesi János, az egyéb jegyzői teendők ellátására pedig Futó József képviselő urat kérem fel.

A t. Nemzetgyűlés tudomására hozom, hogy Tombor Jenő elhunyt honvédelmi mi-

miniszter úr felnavatalozása és gyászszertartása holnap, szombaton délután 3 órakor a nemzetgyűlés kupolacsarnokának előterében lesz. Felkérem t. képviselőtársaimat, hogy a gyászszertartáson minél nagyobb számban jelenjenek meg, hogy ezzel is lerójuk kegyeletünket elhunyt képviselőtársunk iránt.

A nemzetgyűlés a bejelentést tudomásul veszi.

Az iparügyi miniszter úr kíván szólni.

Bán Antal iparügyi miniszter: T. Nemzetgyűlés! Van szerencsém tisztelettel benyújtani az egyes villamosművek energiatelepeinek és távvezetékeinek állami tulajdonbavételéről és a villamosenergia gazdálkodással kapcsolatos rendelkezésekről szóló törvényjavaslatot.

Kérem azt előzetes tárgyalás és jelentéstétel végett a közgazdasági és közlekedéstudományok és pénzügyi bizottságnak kiadni.

Elnök: Az iparügyi miniszter úr által benyújtott törvényjavaslatot a nemzetgyűlés kinyomtatja, tagjai között szétosztatja, előzetes tárgyalás és jelentéstétel céljából kiadja a miniszter úr által javasolt bizottságoknak.

T. Nemzetgyűlés! Csász László képviselő úr napirendelőtti felszólalásra kért tőlem engedélyt a visszatérő hadifoglyok felségelyezése tárgyában.

A képviselő úrnak a felszólalásra az engedélyt megadom.

A képviselő urat illeti a szó.

Csász László (kg): T. Nemzetgyűlés! Siró édesanyjánk szomorú hívesek, menyasszonyok és csodaváró gyermekek könnyein keresztül a remény és bizakodás sugarai derülnek fel azokra a hírekre, hogy a Szovjetunióból 25.000 hadifogoly van útna hazafelé. Úgy érzem, ez a hír nemcsak azoknak a szívét dobogtatja meg, akik közvetlen érdekeltek, hanem mindnyájunknak bensőjét jóleső melegség járja át: hazajönnek a fiaink.

Igen t. Nemzetgyűlés! Hazai földre lépő fiainkat az otthon szerető gondoskodásával kell fogadnunk. Érezniük kell, hogy a hazai földre lépnek. Tudom és meg vagyok róla győződve, hogy a hatóságok mindent megtettek annak érdekében, hogy a hadifoglyok hazajuttatása zavartalanul bonyolódjék le. A kérdés megoldását az illetékesek a honvédség hatáskörébe utalták. Tudjuk azonban igen jól, hogy honvédségünk nincs olyan bőséggel élelemmel ellátva, hogy a hadifoglyokat megfelelően élelmezni tudja. Az eddigi megállapodások szerint a megcélzott tárgyalások folyamán 800 kalóriát tudtak csupán biztosítani a hazatérő hadifoglyoknak a szükséges 2000 kalóriával szemben.

Az elmúlt ősszel is jöttek már haza hadifoglyok és akkor a hadifoglyok élelmezését társadalmi úton oldották meg. Ma is csak kizárólag ezen az úton oldható ez meg. A társadalom szívesen hoz áldozatot a hadifoglyokért és ha kell, kész az utolsó falatját is feláldozni értük, ezidőszent azonban Magyarország egész területén gyűjtési tilalom van. A fogságból hazatérők közt sokan lesznek, akik betegnek érkeznek haza a hazai földre, akiknek különleges ellátást kell nyújtani, de általában, akik sok-sok ezer kilométeres út után testben, lélekben, fáradtan, összetörtén érkeznek, csak jó ellátás mellett nyerik vissza erejüket. Arra kérem ezért a belügyminiszter urat: függessze fel a gyűjtési tilalmat az

egész ország területén, de különösen azokban a városokban és vármegyékben, ahol a vármegyeyei központokban hadifogly-átvevő és hadifogly-csoztó állomások fognak majd működni. (Taps a kispadapárt oldalán.)

Elnök: Napirend előtti felszólalás felől vitának és határozathozatalnak helye nincs.

Napirend szerint következik a miniszterelnök úr beszámolója feletti vita folytatása.

Szólásra következik a kijelölt szónokok közül Kovács Imre képviselő úr.

Kovács Imre (pp): T. Nemzetgyűlés! A tegnapi nap folyamán előttem szólt nagyra-beesült Kállai Gyula képviselőtársam nagyon helyesen jegyezte meg, hogy Londonba és Washingtonba Moszkván keresztül vezetett az út. Valóban Moszkván keresztül vezetett nemcsak közlekedésileg, de időrendben és politikailag is. Aki tájékozott Magyarország külpolitikai helyzetéről, az jól tudja, hogy a magyarság sorsa döntően a Szovjetunió kezébe van bízva. Először a Szovjetunió kormányával kellett tisztázni azokat a külpolitikai kérdéseket, amelyeknek megoldása nélkül a magyar demokrácia nem fejlődhetik kedvezően, egészen Moszkva után nagyon helyesen el kellett menni Washingtonba és Londonba. Moszkva felé nagyon nehéz volt a helyzetünk, mert Magyarország tevékenyen részt vett a Szovjet elleni háborúban. Az angolszászok felé annyiban könnyebb a helyzetünk, hogy az angolszászok ellen magyarok nem harcoltak. Hadiállapobba kerülünk ugyan az angolszász hatalmakkal a háború körlehetetlen, kemény, szigorú törvényei érvényesültek, amikor az angolszászok gazdasági és katonai pontjainkat bombázták, de harcra érzékeny angolszászok és magyarok között tulajdonképpen nem volt.

Érre a háborúra a legjellemzőbb az volt, hogy a győzelem érdekében megteremtették azt a grandiózus egységet, amely előfeltétele volt a győzelemnek és hogy megteremtették, győztek is a szövetségesek. Ha a háború megnyeréséhez egységre volt szükség a szövetségesek között, nyilvánvaló, hogy a béke megteremtéséhez is ugyanolyan egységre van szükség és a magyar államférfiak washingtoni, majd londoni látogatása ennek az egységnek keretébe illesztette be a magyar külpolitikát és a magyar békekívánságokat. Külpolitikánk horizontja, a magyar külpolitikai látóhatár Londonnal és Washingtonnal együtt teljes. Mindenképpen helyes és indokolt volt tehát a magyar kormánydelegáció amerikai és angolai látogatása.

T. Nemzetgyűlés! Emlékezzünk vissza rá, hogy kormányférfiaink moszkvai útja nagy optimizmussal, nagy lelkesedéssel töltötte el a magyar társadalmat. Moszkvában kormányférfiaink ismertették a magyar álláspontot, a magyar békekívánságokat. Sztálin miniszterelnök és Molotov külügyminiszter a magyar álláspont után azt válaszolták, hogy békekívánságainkat a békekonferencián előterjeszthetjük. Bizonyára külpolitikai, illetve diplomáciai gyakorlatlanságunkkal magyarázható, hogy a konkrétizálás az előterjesztést illetően területben és kisebbségben oly formában jelentkezett, hogy abból folyóan a magyar társadalom túlzott reményeket táplált és ezzel magyarázható, hogy a külügyminiszterek párisi tanácsának döntése az emlékezetes május

7-iki napon hideg zuhanyként érte a magyar társadalmat, holott Moszkvában csupán annyit jegyeztek meg békekívánságainkra, hogy azokat előterjeszthetjük. Ez a tény máig is fennáll, békekívánságainkat a békekonferenciára elő vihetjük s úgy tudom, azok már meg is érkeztek Párisba. (Vásáry István (msz): A nyilvánosság előtt másként áll a dolog!)

A külpolitikai kérdések taglalása természetesen nagy óvatosságot igényel, de a parlament nyilvánossága előtt erről a kérdéstről mégis kell beszélni. (Egy hang a szabadságpárt soraiból: Úgy van!) mert vannak olyan kérdések, amelyeket nem lehet csak zárt ajtók mögött megbeszélni, különben az a látszat, hogy népnélküli politika folyik. (Dienes István (pk): Így van! — Némethy Jenő (msz): Most folyik!) Ezért vagyok bátor én a koalíciós kormány külpolitikáját áttekinteni.

Nagy Ferenc miniszterelnök úr beszámolójából hallhattuk, hogy politikai eredményekkel csak annyiban járt a nyugati út, hogy nyugat felé is felszabadult külpolitikai elszigeteltségünk; konkrét ígéretet nem kaptunk arra, hogy területi kívánságainkat támogatják. A kisebbségi kérdésben is általánosságban jelölték meg a megoldást. Az Atlanti Charta és az Egyesült Nemzetek alapokmányainak kereteibe szorították bele a kérdést. Tulajdonképpen tehát a nyugati útnak elsősorban gazdasági jelentősége volt, ami a stabilizáció szempontjából felbecsülhetetlen jelentőségű. Gazdasági eredményekkel tértek haza kormányférfiaink, de azzal a jóleső érzéssel is, amely kísérendült a miniszterelnök úr beszámolójából, hogy Magyarországot ismerik, a magyar demokráciáról más fogalmuk, véleményük van, mint a demokráciát megelőző rendszerről és mindennél fontosabb volt számomra, hogy teljes szuverenitásunk elérése előtt lehetséges volt a moszkvai, a washingtoni és a londoni út.

Eppon ezért én nem tudom csak egyszerű fizikai teljesítménynek minősíteni a nyugati utat mint ahogyan a külügyminiszter úr a repülőgépből való kiszálláskor említette. (Némethy Jenő (msz): Ő csak tudta!) Nagy jelentőség van a nyugati útnak külpolitikai izoláltságunk megszüntetése szempontjából és abban a tekintetben, hogy belépünk a szabad népek demokratikus közösségébe.

T. Nemzetgyűlés! Egy héttel a békeértekezlet előtt, amikor békekonferenciánk egy része talán már meg is érkezett Párisba, másik része készülődik, egy héttel a békekonferencia előtt, amikor bizonyos indiszkrétciók folytán már ismerjük a magyar béketervezetet, önkéntelenül is felvetődik a kérdés: érdemes-e tovább is beszélni, vitatkozni a nyugati út felett, érdemes-e békekívánságainkat még egyszer áttekinteni? Én a magam részéről azt vallom, érdemes, mert egyrészt tisztázni kell azokat az alapvető tévedéseket, amelyeket a békeelőkészítéssel kapcsolatban elkövetünk, másrészt a beszámolóból is kiderült, — amit már különböző megnyilatkozásokból tudunk — hogy a győztesek, a nagyhatalmak rugalmas békét akarnak kötni, ami alatt nyilván az értik, hogy a kirívó hibákat készek korrigálni. A magunk részéről meg kell tehát vizsgálnunk, hogy mi magunk hol követtünk el hibákat, hogy a döntő alkalommal a hibák kiküszöbölésével tökéletesebb munkát végezhessünk.

Felvetődik azonban az a kérdés, t. Nemzetgyűlés, hogy egy legyőzött országnak lehet-e

külpolitikája, nem kihívás-e a fegyverszünettel enyhített hadiállapothoz az önálló kezdeményezés, nem váll-e kockázatot az ország, amikor túlzottan külpolitikai kérdéseket helyez általános politikájának előterébe. Én azt válaszolom, hogy egy legyőzött országnak is lehet külpolitikája. (Úgy van! Úgy van! — Közbeiktatás a szabadságpárttól: Kell is!) Lehet külpolitikája, mert szuverenitásunkat elismerik, tiszteletben tartják, biztosítani akarják. Ez azt jelenti, hogy a magyar nép sorsa a magyar nép kezébe van bízva. A magyar nép érettségétől, demokratikus magatartásától függ, hogyan illeszkedik bele a szövetséges népek, valamint az európai népek közösségébe, hiszen rendezni kell viszonyunkat a győztesekkel, rendezni kell viszonyunkat a szövetséges országok népeivel s ez már külpolitika. Azután az adottságainknak, geográfiai, etnikai és gazdasági helyzetünknek megfelelő tájékozódás és elhelyezkedés: szintén külpolitika. De legyen szabad megemlítenem, hogy bizonyos technikai műveletek elvégzése, az, hogy követeket küldünk különböző országokba, onnan hozzánk követeket érkeznek, tehát tisztára technikai kapcsolatokkal is már külpolitikai lehetőségek adódnak. Ha mindezek mellé odateszem még a magyar társadalom helyes külpolitikai tájékoztatásának fontosságát, hogy végre az illúziók után a reális helyzetet értékeljük ki, vizsgáljuk meg, hogy hol van a helyünk, hogyan kell értelmeznünk helyzetünket, jövőnket, akkor természetesen külpolitikáról legyőzött országban is lehet szó.

Természetesen legnehezebb a külpolitika koalíciós kormányban. Felmerülhet az a kérdés, hogy lehet-e, szabad-e egy koalíciós kormány külügyminiszterét bírálni, különösen lehet-e a koalíció egyik pártja részéről. A nemzetgyűlés előtt feltétlenül lehetséges, sőt szükséges a tárgyilagossá kritika. A hibák felismerésével küszöbölhetjük ki legjobban a hibákat. A hibák eltagadásával, elhallgatásával csak halmozzuk a hibákat és a hibák halmozódása nem visz közelebb bennünket a megoldáshoz, hanem inkább az ellentéteket szítja, vagy rossz irányba tereli a megoldást. A pártok érzékenysége is erősen befolyásolja a koalíciós kormány külpolitikáját, külpolitikai magatartását. Esetleges gyűlölettel szemben csak egységes állásfoglalással lehet védekezni és a külpolitika rugalmassága, amely a politikánál is rugalmasabb, sok esetben a pártközi nehézségek miatt nem tud úgy fejlődni, ahogyan az szükséges volna, különösen akkor, ha a koalíció külügyminisztere tartózkodik attól, hogy megnyilatkozásaival akusztikai disszonanciákat idézzon elő. De mindenképp egy megoldás van: ha a külügyminiszter ismeri a maga feladatát és sokszor a pártközi vitákból, vagy a pártközi izoláltságból kiemel egy kérdést, hogy annak egyetemes nemzeti jelentősége legyen.

T. Nemzetgyűlés! Nem tisztáztuk idejében az egységes magyar békekívánságokat. Én nem írom alá azt az állítást, hogy az egységes békeelőleg megfogalmazása úgy sem segíthetett volna rajunk, mert hiszen a magyarságnak tudomásul kell vennie azt, hogy legyőzték ebben a háborúban háborúvesztésének olyan konzekvenciái vannak, amelyek a békeszerződésben is jelentkeznek. Nem tisztázódott idejében, hogy vajon a magyarságnak lehetnek-e békekívánságai. A vita nagyon hosszú ideig

arról folyt és máig is kísért, hogy mennyiben bűnös a magyarság és a bűnös magyarságunk, amennyiben bűnös, van-e joga kívánságokkal előállni.

Nem helyeslem a vitának azt a módját, hogy azt bizonyítgassuk, ki volt bűnösebb a körülöttünk lévő országok, a csatlósállamok közül. *(Ugy van! Ugy van! a kisgazdapárton és a szabadságpárton.)* Nem helyeslem, hogy arról vitatkozzunk, a szlovákok voltak-e nagyobb fasisták, vagy a magyarok vagy a horvátok. Nem arról kell vitatkoznunk, hogy kik voltak nagyobb fasisták, hanem abban kellene versenyeznünk, hogy kik a jobb demokraták. *(Taps a szociáldemokraták pártján, a parasztpárton és a szabadságpárton. — Rudas László (kp): A kettő nem függ össze!)*

Aláírom, hogy a legjobb külpolitika a jó belpolitika, Páris után azonban tapasztalhatjuk, hogy a külpolitika is erősen befolyásolhatja a belpolitikát, tehát nem érdektelen megvizsgálni ezt a kérdést, hogy valóban bűnösök vagyunk-e avagy sem.

A joggyakorlat szerint a bűnösség kérdése nem tartozik egyedül a vádlóra. A bűnösség megállapítása a vádlóra és a védelemre tartozik. Ha a vádlóra bíznák a bűnösség megállapítását, vagy túlzásokba menne, vagy pedig teljesen ártatlannak érezné magát, mint ahogyan ez egy általános pszichózis is. Tehát a bűnösség kérdése nemcsak rajtunk múlik, nemcsak azon, hogy mi magunkat bűnösnek tekintjük, hanem a vádlókon, tehát a győzteseken is, hogy valóban bűnösnek tekintenek-e bennünket. A bűnösség kérdése általában vagy a kollektív felelősségre nyilvánul meg, vagy pedig különbséget tesznek bűnösök és ártatlanok között.

Emlékeztetünk arra, hogy a háború folyamán a németekkel szemben hogyan változott a szövetségesek felfogása a bűnösséget illetően. Kezdetben igyekeztek elválasztani a német népet az államvezetőktől, a politikusoktól. Amikor úgy látták, hogy ott ezt a megkülönböztetést nem lehet megtenni, mert a német nép minden egyes fia ugyanazzal a lelkesedéssel és elszántsággal vett részt a háborúban, kegyetlenül, brutálisan harcolt és bánt a lejtőn, elgázolt kis népekkel, amikor faji és felekezeti megkülönböztetést tettek és a germán fajon kívül, minden népet másodrendűnek minősítettek — és ezt az egész német nép helyeselte —, akkor abbahagyták a szövetségesek azt a politikájukat, hogy elválasszák a német népet a német vezetőktől. Kimondották az egész német nép felelősségét. Most azt mondják, a német vezetők háborús főbűnösök és csaknem valamennyi német vezető bűnszegédi részes, hozzájárult a háborúhoz, ehhez a katasztrofális pusztuláshoz. Ennek következményeit látjuk Németország kormányzásában. Nem adták a német nép kezébe sorsának irányítását, szövetséges katonai tanács vezet. ellenőrző Németországot, és a különböző megnyilatkozásokból azt vehetjük ki, hogy Németország katonai megszállása nagyon sokáig fog eltaranni, ellenőrzése még tovább, mindenesetre addig, amíg a német nép meg nem tanulja a demokráciát, amíg bizonyosságot nem akar tenni arról, hogy most már minden aggodalom nélkül heilcsizthető az európai népek demokratikus közösségébe.

A kollektív felelősség ily módon formában nyilatkozik meg, ilyen következményekkel jár.

Magyarországon felelős kormány van, nemzetgyűlés van, az egész magyar népet nem is tekintették a győztesek bűnösnek, a magyar nép méltatlan, illetéktelen vezetőit tekintették bűnösnek, akiknek felelősségre vonása a népbírók előtt a legszigorúbban éppen most folyik, amivel mi magunk is elhatároltuk a háborús bűnösöket a néptől, a magyarság zömétől. En nem akarom ezzel azt mondani, hogy nagyon jól viselkedtünk, csupán csak azt akartam mondani, hogy ne töltszük el a magyar nép bűnösségét, *(Ugy van! — Taps a kisgazdapárton.)* de ne is hallgassuk el. Sok tekintetben bűnös a magyar nép. Egy időben olyan hangulat volt az országban, hogy az egész nép bűnösségét hangoztatták. Az volt a helyzet, hogy nem lehetett egyetlen körülöttünk élő népről kritikát megjegyzéseket tenni. *(Bognár József (kg): Ugy van! de szabadon lehetett a magyarságot szidni azért, mert bűnös. (Némethy Jenő (msz): Rádióban! Sajtóban!)*

A magyarság történelme folyamán számtalanszor bebizonyította, hogy kész a demokratikus átalakulásra. *(Ugy van! a kisgazdapárton.)* Köszimentek ezek a nagy kísérletek: 1514-ben, 1848-ban vagy 1918-ban. Minden egyes alkalommal a progresszió, a haladás képviselői voltunk itt Közép-Európában, itt mindenegyes alkalommal a közép-európai reakciós erők akadályozták meg a magyar demokratikus kísérletek kifejlődését. *(Ugy van! Ugy van! — Tetszés és taps a kisgazdapárton és a parasztpárton.)*

De a bűnösség kérdésénél arra is kell gondolni, hogy ebben a tereben a két háború közötti időszakban hány kemény és bátor férfi állt fel, hogy megfordítsa a magyar sorsot, hányan álltak fel reménytelen helyzetben ezekből a pad sorokból, ahol kisgazdapárti és szociáldemokratapárti képviselők ültek, hogy a végzet elé álljanak, *(Némethy Jenő (msz) — Várdy István felé mutatva: Most itt áll!)* és megkísérleljék a lehetetlent. *(Zaj.)* Gondoljunk arra, hogy a szociáldemokratapárt és kisgazdapárt szövetsége, az a sok publicisztikai, írói munka, amely egy magyar népről megaláztatását célozta, a munkásság ellenállásának fedő szerve, a Magyar Történelmi Emlék-bizottság²¹¹ már mindjárt a háború kezdetén tömörítette a magyar demokratikus erőket. A magyar szellemi ellenállás, a magyar parasztok és munkások hősiessége a maguk posztján, ha kis mértékben is, mind azt bizonyítja, hogy a lehetetlent is megkísérlelték.

Nem mondom, hogy elég volt, amit végeztünk, mert az ellenállásban a mérték a szerb nép lehet, de semmiesetre sem a szlovák nép *(Ugy van! Ugy van! a kisgazdapárt sorában.)* és ha a szerb néphez mérjük, akkor nagyon keveset végeztünk, de legalább azt a keveset, amit végeztünk, ne hallgassuk el. *(Ugy van! Ugy hang a kisgazdapárton: Ne töltsük ki!)* Ne hallgassuk el, nemcsak azért, mert kötelességünk a világ elé tárni, hogy volt itt is valamelyes ellenállás, de azért se hallgassuk el, mert ezzel tartozunk azok emlékének, akik legtöbbjüket az életüket áldozták azért, hogy Magyarország tisztán és a magyar becsület ne teljesen hemecskölve kerüljön ki a háborúból. *(Nyirjessy Sándor (kg): Állandóan ezt sürget-tük!)*

És ha nem vagyunk kollektíve felelősök, ha nem bűnös az egész magyarság, akkor

nyilvánvaló, hogy lehetnek szerény kívánságaink a békeértékeket. En pártom nevében tavaly szeptemberben levelet írtam a külügyminiszter úrnak, amelyben azt kértem, hogy hívjon össze pártközi békeelőkészítő bizottságot. Személyesen is megmondtam neki: olyan nagy felelősség terheli, hogy ezt a felelősséget, egyedül nem viselheti, ezt a felelősséget meg kell osztania a pártokkal. És ha a pártok delegátusaiból megalakult volna a békeelő-készítőbizottság, akkor nyilvánvaló, hogy zárt ajtók mögött idejében meg tudtunk volna egyezni a legfontosabb békecélokkal.

Ahogy átvibrált egy-egy hír a magyar társadalom idegein, ahogy örömmel csillant fel mindenkinek a szeme a moszkvai út után, hogy remény van területi módosításra, hogy remény van arra, hogy valamivel többet kapunk, mint amennyit Trianonban kaptunk; ez az osztatlan, egyenlő lelkesedés azt bizonyítja, hogy az egész magyar társadalom pártállásra való tekintet nélkül aggódással tekint a kisebbségi, nemzetiségi sorsban élő magyarokra és mindenkinek őszintén kívánja, hogy segítsük elő azok hazatérését, akiknek hazatérése a területtel, a földdel együtt lehetséges. És ha ez az osztatlan lelkesedés így megnyilvánult a tavaszi hónapokban, mennyivel inkább jobb lett volna, eredményesebb lett volna békeelőkészítésünk, ha már egy évvel ezelőtt hozzákezdünk a munka elvégzéséhez s egységes propagandával, sajtótevékenységgel készítjük elő a magyar társadalmat arra, hogy mit várhat; de ugyanakkor, T. Nemzetgyűlés, magunk is tisztán lelkiismerettel állhatnánk majd a következő generáció elé azzal, hogy mindent elkövettünk és nem rajtunk múlott, hogy nem sikerült többet elérni.

Természetesen — ahogy beszédem elején is megállapítottam — óvalosan kell a külpolitikai kérdéseket taglálni. Külpolitikai helyzetünk helyes kiértékelésével mégis csak megfogalmazhattuk volna az egységes békecélokat és azokat következetesen, állhatatosan kellett volna vallanunk minden körülmények között, függetlenül a külpolitikai konjunktúráktól, függetlenül attól, hogy most van-e lehetőségünk, reményünk a teljesítésre vagy sem. Ezzel tartozunk magunknak és ezzel az őszinteséggel tartozunk és tartozunk a győzteseknek is, mert suba alatti politikát csinálni és ugyanakkor kívánságainkról beszélni kifelé, nyugtalanságot válthat ki bent is és bizalmatlanságot szülhet kint is. *(Ugy van! Ugy van! — Taps a parasztpárt, a kisgazdapárt és a szociáldemokratapárt sorában.)* s esetleg fennmaradhat rólunk továbbra is az a vélemény, hogy nem tudunk őszintén nyilatkozni és csupán a külpolitikai helyzetek alakulása szabja meg magatartásunkat. *(Némethy Jenő (msz): Sulyok Dezső megfogalmazta február 8-án!)*²¹²

T. Nemzetgyűlés! A moszkvai útról és a nyugati útról tartott beszámolójában a miniszterelnök úr, de a külügyi bizottságban a külügyminiszter úr is úgy nyilatkozott, hogy fantázia tulajdonképpen csak a közvetlen tárgyalásokban van, illetve volt; a nagyhatalmak a béke körvonalazásánál nemcsak magyar szempontokat vesznek figyelembe; ne álltassuk magunkat; ezt a háborút nem nekünk — magunknak nyerték meg; magunknak nyerték meg és a háborúban olyan szempon-

tok érvényesültek, amelyek elől nem térhet-nek ki a békekövetésnél sem.

En megérttem azt, hogy miért nem tudja támogatni területi békekövetéseinket egyetlen nagyhatalom sem. Vannak külpolitikai obligók, egyik-másik esetben a rossz lelkiismeret, amelyek akadályozták azt, hogy a mi igazságunk mögé odaálljanak. Tehát az egyetlen lehetőség a közvetlen tárgyalásokban volt.

Közvetlen tárgyalásokat a magyar kormány — úgy tudom — e tekintetben sem Romániával, sem Csehszlovákiával nem folytatt. *(Dienes István (pk): Ez a hiba!)* Az egyetlen közvetlen tárgyalás a csehekkel 1945 szeptemberében és 1946 februárjában folyt az ismeretes csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény megkötéséről. *(Dienes István (pk): Jól megcsinálták! — Egy hang a parasztpárton: Bár ne csinálták volna!)* En már a csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény ratifikálásakor tartott parlamentari vitában megmondtam, — ezzel fejeztem be beszédemet — hogy szeretném, ha ez az egyezmény a magyar-cseh megbékélés útján lenne az első lépés, nem pedig a csehszlovákiai magyarság felszámolásának első fejezete lenne.²¹³ *(Dienes István (pk): En ezt mondtam!)* Nem akarok túlozni, T. Nemzetgyűlés, de úgy látszik, hogy nem a megbékélés felé az első lépés, hanem inkább a magyarság likvidálásának első fejezetét jelenti ez a lakosságcsere-egyezmény. *(Ugy van! Ugy van! a szabadságpárton. — Dienes István (pk): Előrelátható volt a szerződés! — Némethy Jenő (msz): És mégis elfogadták, sőt örömmel üdvözölték!)*

Tudjuk, hogy a csehek a lakosságcsere-egyezmény megszűnésével vádolják a magyar kormányt. *(Dienes István (pk): Még ráadásul!)* Pedig nekünk volna okunk a lakosságcsere-egyezmény megszűnéséről beszélni, mert szólanul, valóban példás fegyelmettséggel figyelt a magyar kormány és a magyar demokrácia itt magyar földön a csehszlovák propagandát. Szabadon szidhatták, ócsárolhatták *(Ugy van! Ugy van!)* a magyar demokráciát, a magyar népet, gúllás nélkül mondhattak el mindent, ami felhalmozódott bennük ellenünk s nem történt tiltakozás részünkről, nehogy ünneg legyen ez arra, hogy a csehszlovákok az egyezmény megszűnésével vádoljanak bennünket, mondván, hogy beavatkoztunk az ő munkájukba és a megállapodástól eltérően, nem engedjük szabadon dolgozni őket itt nálunk.

Ismétlem, nem mi hívatkoztunk a lakosságcsere-egyezmény megszűnésére, hanem ők. Ahogyan ez a lakosságcsere-egyezmény záradékában előre bejelentette és ahogyan csehszlovák politikusok részéről állandóan hallottuk, a csehszlovákiai magyarság három kategóriájáról van szó: az egyik az, amely a magyarországi szlovák lakosság ellenében tér vissza Magyarországra, a másik a reszlovakizációs kategória — tudniillik az elmagyarosított szlovákoknak megengedik a visszatérést a szlovák néphez, — a harmadik kategória pedig azokból áll, akik nem hajlandók reszlovakizálni és nem esnek bele a lakosságcsere-kategóriába sem, tehát nem tartoznak azok közé, akiknek vagy az lesz a sorsuk, hogy önként átjönnék, vagy pedig asszimilálnak, mert nem kapnak semmiféle jogokat.

Ennek a lakosságsere-egyezménynek perspektívájába illeszthette bele Masaryk külügyminiszter azt a jegyzékét, amelyet a külügyminiszterek tanácsához juttatott el. Megdöbbenéssel olvastuk, hogy ő már úgy tekintette a csehszlovákiai magyarokat, mint amelyiknek egy része hazatért, másik része visszament a szlovák népbe és alig 200–300 ezer magyar maradt, akinek a sorsáról intézkedni kell. Valóban már leírta az áttelepülést, holott még meg sem történt az áttelepítés; még nem is nyilatkoztak a magyarok, hogy magyarnak vagy szlováknak tartják-e magukat és már azokat is leírta. Tehát egy könnyed mozdulattal leírt 400.000 magyart, mint akik már nem léteznek és arra hivatkozott, hogy csupán 200–250.000 magyar maradt még a Felvidéken.

Amikor ilyen lehetőségek adódtak a csehszlovákok számára a lakosságsere-egyezménnyel, megint csak vissza kell térnem ahhoz a megállapításhoz, amelyet akkor tettem a nemzetgyűlésben; én junktimba hoztam volna a lakosságsere-egyezményt területi követelésekkel. Bele kellett volna menni azzal, hogy aki elfér a lakosságsere-egyezményben, az jöjjön haza, a többiek számára pedig egészen más megoldást kellett volna javasolni. (Dienes István (pk): Még nem késő!)

A cseheket az bátorította fel a magyar lakosság eltávolítására és az bátorítja fel még máig is arra, hogy konzekvensen vigyék tovább azt a szándékukat, azt a programjukat, hogy a magyarságot onnan kitelepítik, hogy ők a magyarokat okolják a csehszlovák köztársaság széteséséért. Képzeli magunk elé Csehszlovákia térképét, nézzük meg, hogyan helyezkedik el ott az az őt nagyobb és három kisebb nép, amelyből Csehszlovákia áll. A Szudéta-vidék németjei a németek szomszédságában, Kárpátalja népe Ukrajna szomszédságában, a magyarok Magyarország szomszédságában. Erre a három népre a természetes népi gravitáció hatott: magától értetődően a németek Németországhoz, a kárpátukránok Ukrajnához, a magyarok Magyarországhoz akartak csatlakozni, nem beszélve még a három kis népről: a vendekről, akik Pozsony felett helyezkedtek el, a lengyelekről fent Sziléziában és a szlovjakokról, erről az állítólag létező, a kárpátukránok és szlovákok közötti népről, s nem beszélve arról sem, hogy maguk a szlovákok sem voltak hajlandók a csehekkel egy államban élni, mert 1939 március közepén ők maguk mondták ki elszakadásukat Csehszlovákiától. (Ugy van! Ugy van!) És ha ez így van, akkor mennyiben lehet a csehszlovákiai magyarságot felelőssé tenni azért, hogy Csehszlovákia felbomlásához elsősorban járult hozzá? Nem, t. Nemzetgyűlés, a mi politikáinknak ezt már régen hangoztatnia kellett volna (Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt soraiban.), hogy levegyük vállunkról azt a felelősséget, mintha mi járultunk volna hozzá Csehszlovákia felbomlásához. Nem járultunk hozzá, a természetesen ható népi erők bomlasztották fel azt az államot, amelynek azért sikerült megszervezéséhez megkapni annyi népet, mert azt ígérték, hogy második Svájc, keleti Svájc lesz Európában.

A csehszlovák-magyar lakosságsere, illetve ennek következménye azonban nem elszigetelt.

Látjuk már, hogy precedenst teremtettek a csehszlovák-magyar lakosságsere-egyezménnyel. Nagyon rossz híreket hallhatunk Romániából. Azt halljuk, hogy ott felülvizsgálják a magyarok állampolgárságát. Az emlékezetes Patrascanu-beszéd,²¹⁴ amelyet ugyan megcáfoltak, 300–400.000 állampolgárság nélküli magyarról tudott Romániában. Mi is tudjuk, t. Nemzetgyűlés, hogy Közép-Európa új rendezése az első háború után nagyon sok esetben rendezetlenül hagyta az állampolgársági kérdést; tudjuk, hogy százakkal maradtak állampolgárság nélküli állampolgárok. Így 1924-ben, amikor elrendelték Romániában az állampolgársági összeírást, 200.000 magyar nem kapott állampolgárságot, pedig közben 1919-től 1940-ig több mint 250.000 magyar vándorolt ki Erdélyből, hagyta ott Erdélyt. Azután azt is tudjuk, hogy az 1940. évben Dél-Erdélyből kb. 100.000-en távoztak az Észak-Erdélybe. Ahol ilyen nagy népmegmozdulások vannak, ahol valóban száz-ezer számra állampolgárság nélkül vegetálnak, tengődnek emberek, ott lehetőség van a nagyon szigorú törvények betartásával, vagy a törvények szigorú betartásával arra, hogy megmozgassanak embereket. És hogy mennyire komolyan veszélyes a Romániában élő állampolgárságukat igazolni nem tudó magyarok helyzete, azt abból is láthatjuk, hogy a román hatóságok szigorú konzekvenciák terhével felszólították ezeket az állampolgárság nélküli egyéneket, hogy augusztus 15-ig jelentkezzenek, mert számba veszik őket és utána szeptember 1-ig el kell hagyniuk Románia területét. Ugy tudom, a bukaresti svéd követtség — mivel nekünk még követségünk nincs kint — fel is szólította az állampolgárság nélküli magyar lakoságot, hogy útligazolványát szerezzék be.

Amíg tehát mi nyugodtan elsiklottunk az egyes kérdések felett, addig ezek lavinaszerűen nőttek (Ugy van! a szabadságpárt.) és hovatovább ott tartunk, hogy ha továbbra is ilyen marad az atmoszféra akár Csehszlovákiában, akár Romániában, többszáz ezer magyart fognak áttenni a határon, akiknek elhelyezkedéséről nem tudom hogyan tud majd gondoskodni a belügyi kormányzat. (Kiss Ferenc (msz): A koalíció majd megcsinálja!)

A háború, amelyet megőjtünk hagyunk, a történelem folyamán az első progresszív háború volt. Talán furesán hangzik az a minősítés, hogy egy háború lehet progresszív, de valóban progresszív háború volt, mert a szokásos kellekek, gazdasági, stratégiai stb. szempontok helyett, amelyek közrejátzottak ugyan, de nem lényegében a kitörésénél, egy nagy eszméért, az emberi egyenlőség eszméjéért vívták meg. Abban egy volt az egész világ, hogy a hitleri politikát, a népek, állampolgárok, felekezetek kategóriákba sorolását nem tudja tűrni, mert ennek az lesz a vége, hogy a germán faj uralma alá hajtja az egész világot. Tehát az egyenlőségért, az emberi szabadságért indult ez a háború és vívták oroszok, angolok, amerikaiak, szerbek, lengyelek, fehérek, színesek, katolikusok, protestánsok és zsidók egyformán, hogy megtartsák a legméltóbb életformát, a demokráciát az emberiségnek és biztosítsák a szabadságot az egész emberiségnek. Ez valóban keresztény háború volt a germán öröklet, a teuton tervek ellen.

Azt hittük, hogy a háborúnak ez a progresszív jellege, amely a háború egységét is megteremtette, ez a nagy eszmei egység érvényesülni fog a békekötésnél is és ahogyan

progresszív volt a háború, úgy progresszív lesz a béke is. Mégis sajnálattal kell megállapítanom, hogy konzervatív jellege kezd lenni a békének. Konzervatív jellege ahelyett, hogy a háború eszmei egységét elvitte volna a hétköznapi egységig, s azzal alapozta volna meg az emberiség elkövetkező életét.

Amikor idáig eljutottam, felvetődik a kérdés, — és felelni kell rá — miért időzöm olyan sokat a magyarság kérdései mellett, miért vagyok érzékeny arra, hogy százezerszámra ne maradjanak magyarok jogtalan állapotban, miért védem a magyarságot, — kötelességem, mert legalább mi védjük és ne a vádlók között álljunk — s felvetődik önkéntelenül a kérdés vajjon ez nem egy új nacionalizálódás kezdetét jelenti-e akár a magyar politikában is?

En figyelemmel kísérem koratavasszal a francia szellem vitáját a nacionalizmus kérdésében. A francia szellem legjobbjai feleltek arra a kérdésre, — ami nyilvánvalóan következett abból, hogy ezt a háborút egyik oldalon a németek részéről a túlhajtott nacionalizmus robbantotta ki, — hogy vajjon a nacionalizmus továbbra is uralkodó eszméje maradhat-e Európának vagy a világnak. Volt idő, amikor — a háború legüldöklőbb napjaiban — mi is azt hittük, hogy lomtárba kerül ez a sokvirhartkeltő eszme. És a francia szellem úgy válaszolt erre a kérdésre, — akár tagadta létjogosultságát, akár nem, akár mellette volt, akár ellene, — hogy a nemzet olyan börtön, amelynek hiába nyitják ki az ajtaját, nem megy ki belőle az ember; az meleg közösség, amelyet nem tudunk otthagyni.

A nacionalizmus túlzásait, a sovinizmusig fajuló formáját természetesen el kell utasítanunk, de hogy van haza, van nép, van nemzet és hogy a hazát a népet, a nemzetet szeretjük, az természetes és magától értetődő. (Ugy van!) A Szovjetunió ezt a történelemben valóban legnagyobb győzelmet úgy aratta, hogy a legnemesebb hazafiságra appellált, hiszen háborúját nagy honvédő háborúnak nevezte. Visszanyúlt a múltba, azokkal az orosz államférfiakkal lekeste a társadalmat és a Vörös Hadsereg katonáit, akik nagy defenzív hadműveleteket hajtottak végre, vagy komoly országepítő munkát végeztek. Láthattuk mindnyájan — én magam sokat láttam — hogy útkeresztelődéseknél Nagy Péter, Kutusov és Szuvorov képei lelkesítették a harcra induló katonákat. Filmek, regények is kiemelték a múltból azokat a hősi korszakokat, amelyekre a Szovjet unió is büszkén tekint vissza.

T. Nemzetgyűlés! Nagyon érdekes az a folyamat is, amelyet Amerikában láthatunk. Amerika a nacionalizálódás periódusába jutott, a sokszínű, sokrétű, a világ minden részéből verbuválódott Amerika népe lassan összeolvad egységes néppé, amerikai néppé és ez az amerikai nép most emelkedik nemzeté; nemzeté fejlődése magátólértetődően támaszpontokban, világrészekben, nagyhatalmi politikában is jelentkezik, megnyilvánul. Míg Amerika az első világháború végén csak felvetette az önrendelkezési jogot és a benemavalkozás politikáját hirdette, ma messzebbre tekint és politikáján észrevehető, hogy milyen fejlődésen ment keresztül.

De a kisebb viharzónák is erőteljesen zúgnak. Itt van Közép-Európa, ahol a csehek nemzeti államot karnak teremteni Csehszlovákia érintetlen határai között; sok esetben a románok túlfűtött nacionalizmusa, amely nem egy

esetben sovinizmusig fajul, érzékelteti, hogy itt sem nyugodott meg ez a kérdés és nem fedjük azt sem, hogy Magyarországon a változás szintén a nemzetváltás jegyében történt: az az úri nemzet, amely évszázadokon keresztül a politika letéteményese volt, átadta helyét az új nemzetnek, amely a munkásokból, a parasztokból verbuválódik, akik mellé oda-szólítjuk mindig — most is — azt a haladó értelmiséget, amely a demokráciában vallja a helyét és a demokráciában képeli el jövőjét.

T. Nemzetgyűlés! Békeelőkészítésünk zűláltsága magyarázható talán azzal, hogy a magyar nép most emelkedik nemzeté; míg a nép-passzivitás nemzetkészséltés, azaz egy lomha test, csak nehezen reagál s csak nagy változásoknál ébred, eszelezkedik, addig a nemzet rendkívül érzékeny idegrendszer, amely gyorsan helyezkedik, azonnal reagál, építi ki védelmét vagy készíti elő támadását. A népeknek nincs külpolitikái fájvata, a nemzetnek van és én azt hiszem, a magyar demokrácia nem idegenkedhetik attól, hogy a népből nemzet legyen, sőt elsőrendű érdeke, hogy ez a fejlődési folyamat minél előbb végbemenjen; mert igaz, hogy nekünk népből is kell politikáznunk, a népet kell képviselnünk, de amikor önállóságról, függetlenségről beszélünk, amikor szuverenitásunkat akarjuk biztosítani és arra kényesek vagyunk, akkor nemzetben is kell gondolkodnunk és politikáznunk. (Ugy van! Ugy van! Elénk helyes és taps a kisgazdapárt, a szabadságpárt és a pártoktól soraiban.)

Kicsi lett a világ. A technika fejlődésével a népek megismerték egymást, közelebb kerültünk egymáshoz és vége a misztifikációnak. Ahogyan közelről megismerve az orosz népet, a románokat, a cseheket, másnak látnak őket, mint ahogyan azt hazug propagandával élénk tárták, ugyanúgy vagyunk a világ minden más népével is. Azzal, hogy kicsi lett a világ, a technika fejlődésével nem uniformizálódás következett be, hanem karakterizálódás. Én örömmel láttam a Városi Színház színpadán az orosz táncegyüttest,²¹⁵ ahogyan pompásan, a nagy szovjet birodalom különböző népeinek viseletével, mozgásával, dalanyagával jelentkezt a legnemesebb hagyományok képviseletében. A mi hagyományainkra mi is legyünk büszkék. (Helyes és taps a kisgazdapárt, a szabadságpárt és a pártoktól soraiban.) Higgyék el, hogy a magyar demokrácia biztonságához nemcsak belpolitikai intézkedésekre van szükség, nemcsak arra van szükség, hogy keményen örködjünk afelett, amit eddig megszereztünk és abból semmit ne adjunk vissza, egy lépést se hátráljunk, sőt esetleg menjünk tovább, haladjunk, verkedjünk demokráciánkért, hanem ugyanúgy a magyar demokráciának külső biztosítékai is vannak. Ha a békekonferencián a magyar kívánságokat nem honorálják annyira, amennyire azt mi a reális lehetőségek határain belül kívánjuk, akkor félő, hogy ez érzékenyen érinti a magyar társadalmat és nem a demokrácia, hanem a reakció malmára hajtja a vizet. (Taps a kisgazdapárt és a szabadságpárt soraiban.)

Mi valljuk a demokráciát. Azt hiszem, mi valamennyien, akik itt a nemzetgyűlésben ülünk, egyetértünk abban, hogy mi minden körülmények között demokraták akarunk ma-

radni. A demokráciát nem konjunkturalis kérdésnek tekintjük. Ma nem azért vagyunk demokráciák, mert a háború ilyenformán végződött, hanem azért vagyunk demokráciák, mert a demokráciát tartjuk az emberhez egyedül méltó élet- és államformának. *(Ugy van! Ugy van! — Helyeslés és taps a kiskazdapárt, a szociáldemokratapárt és a szabadságpárt soraiban.)*

És t. Nemzetgyűlés, jőban-rosszban demokráciának kell lenniük. *(Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt oldalán.)* Ha a demokrácia veszélyben van, nekünk azon nem rúgni kell, hanem azt meg kell védeni, meg kell tartani minden körülmények közt. *(Ugy van! Ugy van! — Taps a kiskazda- és a szabadságpárt oldalán.)*

Mivel a nyugati út feletti világnál szöba került a koalíció kérdése is, a Nemzeti Parasztpárt nevében legyen szabad megmondanom, hogy mi feltétlenül a koalíció hívei vagyunk. A koalíció hívei vagyunk, mert azokat a nagy feladatokat, amelyek még ezen túl is előlünk állanak, csak koalíciós politikával lehet megoldani. Aki arra spekulál, hogy a békekötés után a koalíciót fel kell bontani, az vagy sötétbe akar ugrani, vagy kalandorpolitikát akar kezdeni. *(Ugy van! Ugy van!)* A békekötés után is fenn kell tartani a koalíciót. *(Ugy van! a kiskazdapárt.)* Fenn kell tartani azért, mert ahogy értesülhetünk, sajnos, Párisban már nem sok reményünk lehet arra, hogy a területi igényeinket kielégítik és ha erre érzékenyen reagál a magyar társadalom, a nemzet lelkiismerete ellen vét az, aki ezt ki akarja használni politikai célokra és ezzel akarja megteremteni a maga számára a többséget, hogy egyedül azon induljon el a politikában. *(Taps a parasztpárt.)* Szükség van a koalícióra továbbra is, azonban legyünk tekintettel a magyar társadalom, a demokratikus magyar társadalom érzékenységére. *(Paragi György (kg): A demokráciáról.)* Legyünk tekintettel arra, hogy mégiscsak úgy volna szép a mi demokráciánk, ha azok a magyarok, akik itt élnek közvetlenül a határaink mellett, Romániában, vagy Csehszlovákiában itt a magyar demokráciában élhetnének. *(Taps a paraszt-, a kiskazda-, a szabadság- és a szociáldemokratapárt oldalán.)*

T. Nemzetgyűlés! A béke is tulajdonképpen harc. A békéért is kell harcolni. Ha mi a háborút elvesztettük, legalább a békét nyerjük meg. Én reménykedem abban, hogy ha sikerült a háború eszmei egységét megteremteni, a béke eszmei egysége is megvalósul. Mi nem tudunk másra hivatkozni, mint az igazunkra. Ha azonban olyan tökéletes, precíz munkát végeztek a győztesek, olyan tökéletes hadi eszközöket készítettek, laboratóriumokban, gyárakban kikísérletezték a legapróbb részletekig és tömegében legyártották, akkor remélhetőleg ilyen precízen fogják megvizsgálni a békekérdéseket is részleteiben, hogy hibát, tévedést ne kövessenek el, mert a tökéletes győzelmet csak ilyen módon koronázhatja meg a tökéletes béke.

Pártom nevében a miniszterelnök úr beszámolóját a kormánydelegáció nyugati útjáról helyesléssel tudomásul veszem. *(Taps a paraszt-, a kiskazda- és a szabadságpárt oldalán. — A szónokot üdvözlik.)*

Elnök: Acsay László képviselő úr, mint a nemzetgyűlés pénzügyi, valamint alkotmányjogi és közjogi bizottságának előadója kíván

jelentést tenni. Az előadó urat illeti a szó.

Acsay László (kg) előadó: T. Nemzetgyűlés! Van szerencsém beérkezni a pénzügyi, valamint az alkotmányjogi és közjogi bizottság együttes jelentését az államháztartásnak az 1946. évi január hó 1. napjától 1946. évi október hó 31. napjáig terjedő viteléről szóló törvényjavaslat tárgyában.

Tisztelettel kérem, hogy a jelentést és a hozzá mellékelt tájékoztató jelentés kinyomtatását és szétosztását elrendelni a törvényjavaslat tárgyalását annakidején napirendre tűzni méltóztassék.

Elnök: Az előadó úr által benyújtott jelentést a nemzetgyűlés kinyomtatja, tagjai közt szétosztja; annak napirendre tűzése iránt később fogok a t. Nemzetgyűlésnek előterjesztést tenni.

Szólásra következik a kijelölt szónokok közül Sulyok Dezső képviselő úr.

Sulyok Dezső (msz): T. Nemzetgyűlés! *(Halljuk! Halljuk! Taps a szabadságpárt.)* Csak a legnagyobb elismerés és dícséret hangján szólhatok a miniszterelnök úrról és három minisztertársáról, akik a korábbi moszkvai út abszolválása után ellátogattak a nyugati magyar fővárosaiba, Washingtonba, Londonba és Párisba, hogy ott is szószóló legyenek a békekötés előtt a magyar ügynek.

A miniszterelnök úr tegnapi beszámolójában nagyon helyesen mutatott rá arra, mennyire helytelen, ostoba, lelkiismeretlen és lehetetlen állapot volt az, hogy mi több mint egy negyedszázadon keresztül cordon sanitaire-rel voltunk elválasztva a Szovjetuniótól, hogy az elmúlt ellenforradalmi idők mentálisa vasfalat húzott a Szovjetunió és a töle nyugatra fekvő államok közé és így a magyar népek nem volt módja megismernie azt a grandiózus és minden idők legnagyobb kísérleteit is felülmúló, hatalmas szocialista kísérletet, amely fölülkelt a keleti kifejlődésben van és amely céljával tűzte ki, hogy az emberiség életének új formákat, új tartalmat adjon.

De hasonlóképpen helyesen mutatott rá a miniszterelnök úr arra is, mennyire helytelen volt az, hogy az Északamerikai Egyesült Államokba, ahova pedig a kiegyezéstől az első világháborúig lefelé ötven év alatt a magyarságnak több mint egy millió főnyi szerencsétlen tömege volt kénytelen kivándorolni, a magyar kormány korábban sohasem jutott el és soha nem került abba a helyzetbe, hogy tényleges érintkezést vehetett volna fel az Északamerikai Egyesült Államok kormányával.

Csak helyeselni lehet tehát, hogy most a demokratikus magyar kormány ezeket a mulasztásokat az első lehető alkalommal pótolta és mind keletre, mind nyugatra ellátogatót.

Feltétlenül helyes a sorrend is, ahogyan ezt a két látogatást a magyar kormány végrehajtotta. Csak egyetlen ember vonhat le ebből a sorrendből helytelen következtetéseket és csak egyetlen ember ítélné meg emiatt helytelenül a magyar kormányt. Magától értetődő és természetes, hogy az első útnak a Szovjetunióba kellett vezetnie és nyugatra csak aztán lehetett ellátogatni a magyar kormánynak, amikor keleten már elvégezte a maga misszióját. Természetes és magától értetődő ez nemcsak annál fogva, hogy de facto a Szovjetunió csapatai szabadították fel Magyar-

országot a germán rabság alól, hanem természetes és magátólértetődő annak következtében is, hogy Közép-Kelet-Európában, a Duna-völgyében, ahol mi is élünk, a kezdeményező lépések a külpolitikában természetesen a Szovjetuniót illetik meg. Amint a világon senki nem csodálkozhatik azon, hogy például Hollandiában, Belgiumban, Dániában, vagyis az Európa nyugati peremén fekvő államokban a nagyhatalmi befolyások közül elsősorban az angol-szász befolyás érvényesül, ugyanúgy természetellenes dolog követelne az is, aki a mi területünkön, Kelet-Európában a Szovjetunió politikájának elsőbbségét el akarná vitatni.

A sorrend tehát helyes volt. Helyes volt az is, hogy most, mielőtt sorsunkról döntenék, megpróbálunk szimpátiát kelteni ez iránt a sokat rágalmozott, vagy nem ismert, vagy félreismert nép iránt. Csodálatosan kevés az, amit rólunk a nyugati nemzetek általában tudnak, és amit tudnak, azt is rendszerint rosszul tudják. A magyar népet általában rosszul ítélik meg, izgrága, a demokratikus fejlődésre alkalmatlan fajta, kevert népnek tartják és nem ismerik azokat a hatalmas, nemzeti fenntartó és építő tulajdonságokat, amelyek ebben a népben, különösen a népnek eddig politikai öntudat nélkül élt legalsó rétegeiben olyan mértékben vannak meg, mint kevés más népben a világon. Fel kellett tártani ennek a népnek igazi arcát, be kellett mutatni külföldön; a kormány küldöttsége tehát jó missziót vállalt, amikor ezt a kötelezettséget magára vállalta.

De éppen azért, t. Nemzetgyűlés, mert ez a kérdés annyira fontos, annyira életbevágó, mert egy elmúlt korszak mulasztásait van hivatala jóvátenni és a jövő kiépítéséhez van hivatva a fundamentumot lerakni, meg kell nézni, hogy ennek az útnak előkészítése kellő formában megtörtént-e, megtette-e a kormány mindent, elvégzett-e mindent, hogy látogatása kellően legyen előkészítve, hogy megfelelő hangulat, megfelelő atmoszféra fogadja oda-künn külföldi útján. Nem arra gondolok, hogy az útpoggyász rendszeren be legyen csomagolva és menetrend szerint történjék az indulás, hanem arra gondolok az előkészítésnél, hogy mindent megtettünk-e arra, hogy amikor szemlélő szembe kerülnek a magyar államférfiak Nyugat nagy államférfiaival, akkor azok abban a hangulatban legyenek, hogy bennünk ha nem is barátot, mert hiszen attól még messze vagyunk, de minden esetre a felemeleendő és megsegítendő esetet lássák.

T. Nemzetgyűlés! Ha ezt a kérdést vetem fel, akkor sajnálatosan nem kell válaszolnom a kérdésre, és legjobban megítélesem, lelkiismeretem szerint azt kell mondanom, hogy ennek az útnak az előkészítése nem helyesen történt meg. Súlyos hibák történtek a magyar kormány, elsősorban a miniszterelnök úr részéről, amely hibák eleve jeles atmoszférát teremtettek a magyar küldöttség látogatásához.

Ilyen súlyos hibának kell tartanom a miniszterelnök úr pécsi beszédében elhangzott azokat a kijelentéseket, amelyeket a trieszti kérdés megoldására vonatkozóan tett.²¹⁶

(Az elnöki szék 11 óra 43 perckor Kéthly Anna foglalja el.)

Egy nemzetközi bírói fórum előtt állunk mint vádlottak. Igazságos, vagy a legjobb

esetben kegyelmes ítéletet várunk. Hogyan lehetséges az, hogy mi, akik magunk is vádlottak vagyunk, még pedig a vádlottak sorában a legrongyabbak, a legkivetettebbek, mert hiszen ennek a háborúnak mi vagyunk a legeslegutolsó vesztesei, mondom, hogyan lehet az, hogy mi, akik magunk is vádlottak vagyunk, beálljunk bírónak egy ez előtt a fórum előtt folyó másik kérdésben, és ítéletet mondjunk a nagyhatalmak egy sarkalatos vitájában?

Igen t. Nemzetgyűlés! Fel kell ismerni azt a helyzetet, amelybe az emberiség, a világ hatalmai ennek a háborúnak befejezése után kerültek. Kovács Imre előttem felszólalt képviselőtársam, akinek ezirányú okfejtéseivel teljesen egyetérték, rámutatott arra, hogy egy progresszív háború után konzervatív béke készül. A háború progresszív volt: az emberiség egyetemes fejlődésének nemcsak gondolatát írta zászlajára, ezért küzdöttek milliók és milliók a retrográd elnyomás ellen, ezért ontották vértükkel különféle népeknek minden rétegből rekrutálódott hadseregei. Ezzel szemben az emberiség ebből a háborúból sem vonta le a végső tanulságot, és nem progresszív, hanem retrográd, konzervatív békét akar kötni, és megint hatalmi pozíciók kiépítését tekintik a nagyhatalmak kölcsönösen — a mi szemünkkel nézve helytelenül, a maguk szemével nézve, megérthetően — elsőrendű feladatuknak.

Ennek a nagyhatalmi pozícióépítésnek egyik sarkalatos pontja éppen Trieszt (Révai József (kp): A progressziónak is szüksége van hatalmi pozíciókra!) amely ma ugyanúgy az emberiség első kérdései közé tartozik, mint valamikor a sokat hangoztatott keleti kérdés, vagy Suez, India, Gibraltár kérdése, vagy egyik-másik hasonló kérdés; most a földkerekség egyik legkézenfekvőbb pontja Trieszt volt.

A nagyhatalmak e körül vívják meg, egyelőre szellemi síkon, a harcukat — remélem, nem is megy ez a harc tovább — de nekünk ebbe beleavatkoznunk, beleszólunk nemcsak szerénytelenség, hanem vétek is a magyar jövővel szemben, mert nekünk mind a két irányban egyformán csak egy gesztust és egy arcot szabad mutatnunk ebben a kérdésben: a teljes és tökéletes érdektelenséget. *(Ugy van! — Taps a szabadságpárt soraiban.)*

De nem volt helyes a látogatás előkészítése más szempontból sem. Én vagyok ebben a Házban az utolsó, aki hajlandó volnék letagadni azt, hogy sajnálatos merényletek történtek az elmúlt hónapok alatt Magyarországon. Minden körülmények között vallom, hogy a legszigorúbb eszközökkel meg kell torolni ezeket a merényleteket és oda kell hatni, hogy többé ne forduljanak elő, mert az ország jövőjét veszélyezteti az az örült, aki fegyvert fog a kezébe és az itt nálunk most megszálló szolgálatot teljesítő felszabadító hadsereg tagjai ellen fordul. De igen t. Nemzetgyűlés, túlmenni a megtörtént eseményeken, valótlán híreket kitalálni, fasiszta összeesküvések legendáját szőni belpolitikai kérdések előbbrevitele céljából és azt a látszatot kelteni, mintha ez az egész ország egy merő ingovány volna, ahol egyéb sincs, mint az alkalmas kitörésre váró, meglapuló fasiszta erő, s úgy állítani be a külföldet, hogy itt egy egész nagy, hatalmas szervezet, a katolikus egyház egyebet sem csinál, mint titkos konventikulumonokon összeesküvéseket sző a demokrácia ellen s az

egész beállítottsága, arca, magatartása, attitűdje demokráciellenes, ezzel megtölteni a világsajtót: ez a legrosszabb szolgálat, amelyet ma valaki hazájának itt, ezen a földön csak tehet. *(Ugy van! Ugy van! — Elénk taps a kisgazdapárt és a szabadságpárt oldalán. — Kovács László (msz): Ez az igazság! — Révai József (kp) — a kisgazdapárt felé: Látjuk, nagy az egyetértés! Gratulálunk! — Parragi György (kg) közbeszól. — Ternay István (msz): Magyar egyetértés! — Bognár József (kg) és mások a kisgazdapárt oldalán: Kovács Imrénél láttuk a »nagy egyetértést! — Orbán László (kp): Tudjuk, tudjuk, kifelé szólt! Majd a Neue Zürcher Nachrichten holnap újabb cikkeket fog írni!«* *(Zaj.)*

T. Nemzetgyűlés! A lelki előkészítés tehát nem volt megfelelő, ezen azonban enyhíthetett volna. A béke technikai előkészítése, enyhíthetett volna az, ha a magyar kormány minden tőle telhetőt megtett volna arra, hogy a békét kellő módon előkészítse, a nagyhatalmakkal és azoknak az érdekeivel, a kisebb államokkal, amelyek nagyon hatékonyan léphetnek fel a nemzetközi fórumok előtt érteik, az összeköttetést kiépítette volna, egy szóval, ha aktív békeelőkészítést csinált volna. Sajnos, meg kell állapítani, hogy ezen a téren sem volt megfelelő a békeelőkészítés.

Kovács Imre képviselőtársam — becsánatot kérek, hogy noha ő a koalícióhoz tartozik, én meg nem, de megint kénytelen vagyok neki helyeselni — elmondotta itt, hogy ő már az elmúlt év szeptemberében indítványozta egy, a pártok közül kiválasztandó békeelőkészítő bizottság delegálását. Mindez nem történt meg. Nem történt meg pedig miért? Mert itt és ebben az egy kérdésben, sajnos, a koalíció nem bizonyult helyesnek és életképesnek, a koalíció pártjai között kellő időben a külpolitika és a békecélok tekintetében nem lehetett a kívánatos összhangot megteremtetni. *(Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt. — Nemethy Jenő (msz): Ki akadályozta meg?)* Távol áll tőlem, hogy most rekrimínáljak és próbáljam bizonyítani azt, hogy egyik vagy másik pártnak a magatartása volt ennek az oka. Engedjék meg annak a szerény és minden agresszív éltől mentes megállapítást, — abban az időben még én is az egyik koalíciós pártnak voltam méltatlan tagja... *(Révész Ferenc (szd): Sőt, miniszterelnökjelöltje! — Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt. — Lévy Zoltán (msz): Nem fogja szegyezni! — Zaj. — Kovács László (msz) — a szociáldemokratapárt felé: Kijárta nekünk az ütlelet. Köszönet érte és hála! — Révész Ferenc (szd): A hamis ütleltre céloz? Nem utazik vele messze!«*

T. Nemzetgyűlés! Nem akarok itt ítéletet mondani — ismétlem — arról, hogy ki volt ennek az oka, de engedjék meg minden agresszívól nélkül annak megállapítását, hogy valamennyien felelősek vagyunk, mert mindnyájan előbb voltunk itt pártemberek és csak azután voltunk magyarok ebben az elmúlt néhány hónapban, amikor mindenképp magyaroknak kellett volna lennünk. *(Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt. — Szórványos ellenmondások.)* Kétségtelen tény tehát az, hogy egy ilyen egységes békefel fogás nem alakul ki Magyarországon. Legyen szabad rámutatnom arra, hogy mi specialitás vagyunk ezen a téren a világon. Nincs még egy állama a földkerekségnek, ahol egy ilyen kardinalis

külpolitikai kérdésben a nemzet egyes rétegeit, pártjait, csoportjait nézeteltérés választásánál el egymástól és ez a legnagyobb szerencsétlenség egy államnak, *(Büchinger Manó (szd): Nem egészen így van!)* mert a belpolitikában összerughatunk a patkót úgy, ahogy akarjuk, lehetnek közöttünk a legelősebb véleményeltérések, ellenben külpolitikai célok tekintetében az a fokmérője egy nemzet egészséges voltának, hogy egyetértenek a pártok s a külpolitikában nincs ekkorás közöttük. *(Rudas László (kg): A belpolitika nem külpolitika?)*

Grozának a külpolitikai programja semiben sem tér el Maniá ²¹⁹ külpolitikai programjától. *(Ugy van! a szabadságpárt. — Révai József (kp): Erős tévedés. Sulyok képviselő úr!)* és bár belpolitikai tekintetben olyan differenciák vannak közöttük, hogy nyugodtan megfojtának egymást egy kanál vízben, amikor Románia határainak integritásáról van szó, akkor Groza legalább olyan sovíniszta, mint Maniu. *(Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt. — Révai József (kp) Súlyos tévedés! — Rudas László (kp) Sulyokos tévedés!)*

Csak néhány dátumra kell rámutatnom, amelyet az e téren lefolytatott tárgyalásokról ismerek, hogy igazoljam, hogy itt a technikai békeelőkészítés nem folyt azzal az erővel, amellyel kellett volna folynia. Amennyire az anyagot ismerem, úgy tudom, hogy január 23-án, vagy március 4-én folytak itt pártközi értekezletek, amelyek teljes eredménytelenséggel végződtek. Egy értekezés a végre április 25-éhez, amikor megszületett a magyar kormány aide mémoires-a amely a magyar békecélokat feltárja. Ez kiérkezett a nagyhatalmak elé, a négy külügyminiszter elé, de sajnos, már elkésve. Fizikailag még jókor érkezett, mert hiszen a döntés előtt talán két nappal ott volt, azonban arra már nem volt idő, hogy ennek figyelmet szenteljenek és áttanulmányozzák.

Erre azt lehet mondani, t. Nemzetgyűlés, amint mondják is, hogy hiába érkezett volna meg kellő időben, úgysem használt volna nekünk! mert hiszen a mi sorsunk már eldőlt! Kérdés volt ebben az időben. De vajjon megnyugtatta-e lelkiismeretünket az, hogy ha hiábavaló volt is ez a munka, nem végeztük el és ha százszor meg is vagyunk arról győződve, hogy hiábavaló munkát végzünk és ha minden idegszálunkban benne van is az, hogy úgysem tudunk segíteni, vajjon nem kelle-e segítséget akkor is megkísérelnünk? Hát a gyógyíthatatlannak látszó beteg nem kell szanatóriumba, kórházba bevinni és a hozzátartozók nem teszik pénzre az utolsó értékeiket, hogy a beteg segítsen akkor is, ha tudják, hogy gyógyíthatatlan, ha az orvos százszor is kijelenti, hogy gyógyíthatatlan, de a lelkiismeretük mégis azt diktálja, hogy ne nyugodjanak, csináljanak meg mindent, hátha az utolsó pillanatban csoda történik? És ha egy nyomorult emberre nézünk, akibe csak hálmi jár a lélek és akinek az élete nem ér egy fabatkát sem, ennyire ápolunk és gondozunk, akkor egy nemzetnek, amely szintén ott fekszik az operációs asztalon, felelős vezetői nem kell, hogy kifejtsek ugyanezt a gondosságot?

Ezek azonban csak technikai részletei a békeelőkészítésnek, sokkal nagyobb hiba az, — és itt látom én a magyarságnak a jelenben legnagyobb tragédiáját — hogy habozó, bizony-

talán, tapogatózó és önmagának ellentmondó is ez a békepolitika. Erre a legjellemzőbb Nagy Ferenc miniszterelnök úrnak sokat vitatott budai beszéde, — nem is tudom már, hol és mikor mondotta, nem is fontos, mikor mondotta — amely szerint: reményünk van olyan békére és olyan békét követelünk, hogy külföldön élő magyar testvéreink nagyobb része visszakérüljön hozzánk. Ezzel szemben bizonyos tiltakozások hangzottak el a koalíció pártjai részéről, s erre dementi jelent meg, egy rektifikálás, amely akként módosította a miniszterelnök úr beszédét, hogy ő nem »nagyobb« részről, csak »egy« részről beszélt. Ezzel szemben a tény az, amit vitán felül megállapítottam, hogy a miniszterelnök úr nagyobb részről beszélt. ²²⁰

Ahol ekkora ingadozás, bizonytalanság, megtörtént kijelentések visszavonása, rektifikálása és a valónak valótlán irányban való helyesbítése lehetséges, ott komoly és súlyos bajok vannak, ott hiányzik a szilárd vonalvezetés, az egységes koncepció, a felelősség tudata, hogy így nem lehet külpolitikát vezetni. *(Ugy van! a szabadságpárt soraiban.)*

De van ennek a magyar külpolitikának még másik két olyan ma is élő kérdése, amely szintén azt mutatja, hogy a felszínen tapogatózunk és ahogy Kovács Imre mondotta, — sajnálom, hogy folyton rá kell hivatkozzom, de nagyon jól mondotta ezt is. *(Derülttség. — Egy hang a kisgazdapárt: Kompromittálja szegényt. — Felkiáltások a kommunistapárt: Együtt vannak!)* — hogy tapogatózásunkkal azt a látszatot keltjük a nagyhatalmaknál, hogy mi ad hoc politikát csinálunk, mindig máról-holnapra éppen ahhoz alkalmazkodunk, ami történik hogy nem megyünk, hanem vitetjük magunkat. Ilyen például az a magatartás, amelyet a magyar kormány két kardinalis kérdésben tanúsít. Az egyik a jóvátétel kérdése, a másik a romániai magyarság kérdése.

Veszem először az utóbbit, a romániai magyarság kérdését. Groza Péter miniszterelnök úr, akinek egyébként nagy tisztelettel adózom, Európának ezidőszentig egyik legnagyobb színésze, majdnem olyan nagy, mint Titulescu volt, másik kiváló honfitársa. Az, amit ő csinál, a színművészetnek legszebb és legmagasabb iskolája. *(Orbán László (kp): Ez használ a román-magyar viszonyok? Használ, nagyon! — Zaj. — Az elnök csenget.)* En Románia magatartásáról beszéltek személytelenül. *(Orbán László (kp): Grozáról beszélt! — Marosán György (szd): Nem használ az erdélyi magyarságnak! — Zaj és közbeszólások a kommunistapárt és a szociáldemokratapárt soraiban. — Az elnök csenget. — Egy hang a kisgazdapárt: Az sértő, hogy jó színes? — Marosán György (szd): Nem lehet Grozáról így beszélni! — Derülttség a kisgazdapárt. — Zaj. — Az elnök csenget.)*

Elviszik a magyar gyermekeket Romániába ²²¹ és Groza miniszterelnök maga ügyel fel az ő ellátásukra és gondozásukra. Ezzel szemben, hogy a romániai magyarság nagy tömegeinek milyen atrocitásokban van része, mennyit kell éppen napjainkban elszednie, *(Sulyán György (kp): Az ilyen beszédek miatt!)* ezt Magyarországon csak az nem tudja, aki nem akarja tudni. *(Orbán László (kp): Azért, mert román Sulyokok is vannak! — Révész Ferenc (szd): A Maniuk az okai, de nem a Grozá! — Zaj.)* Igen t. Orbán kép-

viselőtársam, ha külpolitikai tájékozottsága nem elég jó, engedje meg, hogy felvilágosítsam, hogy a »román Sulyokok« éppen úgy nincsenek kormányon, mint a magyar Sulyokok *(Derülttség és taps a szabadságpárt. — Egy hang a kommunistapárt: De a román Sulyokok szelleme az, amely a magyarok elnyomásában jelentkezik.)*

T. Nemzetgyűlés! Mit használ Magyarországnak az, ha a magyar kormány álláspontját az befolyásolja, hogy egy Romániában lévő, mondjuk meg, valóban demokratikus kormánynak a pozícióját védi és nem az ottani magyarságot? Magyarországnak végeredményben teljesen mindegynek kell lennie annak, hogy Romániában milyen kormány van, ha ez a kormány nem védi meg a magyarság érdekeit. Nem lehet tehát pusztán a Groza-kormány iránti kíméletből elhallgatni a magyarságnak Romániában ma tapasztalható sérelmeit. *(Lelkes taps a szabadságpárt soraiban. — Somogyi Miklós (kp): Nem feltétlenül szükséges Groza személyét is poaszkolni!)*

Másik ilyen kérdés a jóvátétel kérdése. Magyarországon nincs ember, aki a jóvátételt ne tekintendő becsületbeli kötelezettségének. Természetes dolog, hogy azt valamennyien teljesíteni kívánjuk. Teljesíteni kívánjuk pedig azért, mert tudjuk, hogy kárt okoztunk a Szovjetunióknak az esztelen háborúval, amelybe mi is beleavatkoztunk. De teljesíteni kívánjuk a jóvátételt azért is, mert a fegyverszüneti egyezmény aláírtuk, abban ezt a kötelezettséget vállaltuk, márpedig ami kötelezettséget vállaltunk, azt erőnk végső megfeszítésével is teljesíteni kell. Ebben tehát nincs vita. Ellenben az, hogy ezt a jóvátételt hosszabb időre osszuk fel, legalábbis ezt kérjük, és olyan évi részleteknek a teljesítését eszközöljük ki, amelyeket valóban tudunk teljesíteni: az megint ezzel az országgal szemben fennálló elsőrendű kötelezettségünk.

Meg vagyok róla győződve, hogy a Szovjetunió a jó hitelező mentalitásának megfelelően azon lesz, hogy az adósat lábrasegítse, hogy az adósa teljesíteni tudja kötelezettségét. Mit használ a magyar kormánynak és Magyarországnak az, ha erről a kérdésről nem szabad nyíltan beszélni, ha ez tabu, ha ezt úgy kezeljük, mintha nem tudnánk róla; ha homokba dugjuk a fejünket, egyszerűen letagadjuk a kérdés fontosságát és nem ragadjuk meg ott a kérdést, ahol azt becsületesen és mind a két nép, a hitelező nép és az adós nép érdekeinek összeegyeztetésével meg lehet oldani?

Ezt a magyar külpolitikát, t. Nemzetgyűlés, meglehetősen jellemzi a kedélyhullámzás és a hangulathullámzás is. Nagy Ferenc miniszterelnök úr tegnapi beszédéből két példával lehet ezt igazolni. Egyik oldalon a teljes pesszimizmus, másik oldalon az indokolatlan optimizmus jellemezte Nagy Ferenc miniszterelnök úr tegnapi beszédének ezt a részét. Azt mondotta ugyanis, hogy akármit csináltunk volna a békeelőkészítés terén, az már rajtunk nem segített volna. Ez a teljes defizitizmussal egyértelmű pesszimizmus. A másik kijelentése pedig az volt, hogy az 1946 május 7-én történt emlékezetes párisi döntést még nem kell véglegesnek tekinteni. Ez pedig teljesen indokolatlan optimizmus, ami megint csak arra lesz alkalmas, hogy csalódásokat keltessen a magyar népben és lelki megrázkódtatásokat idézzon elő. *(Hám Tibor (kg): Helyesebb lenne belenyugodni és azt mondani, hogy így*

lesz?) T. képviselőtársam, aminthogy nem tudok azon változtatni, hogy ez a parlament itt áll a Dunaparton, és ha nem nyugszom bele, akkor is itt áll, azonképpen megváltoztathatatlan tényekkel szemben csak ez az egyetlen helyes politika! (Hám Tibor (kg): Még nem megváltoztathatatlan! — Gyöngyösi János külügyminiszter: Nem megváltoztathatatlan! Nagy tévedés! — Erőss János (kg): De rossz hasonlat volt ez! — Egy hang ugyan ott: Eppen csakhogy esipkelődjék, azért állította így be!) Nem lehet azt állítani egy befejezett tényről, hogy ez be nem fejezett tény, amikor ez megint csak arra lesz alkalmas, hogy a nemzet nagy tömegeit illúziókba ringassa és azután csalódásokba döntse.

Ezzel a kapkodó, habozó, határozott vonalvezetést nélkülöző politikával szemben, t. Nemzetgyűlés, határozott magyar külpolitikát kell inauguralni. Ennek a határozott magyar külpolitikának pedig első tétele legyen annak a kijelentése, hogy Magyarország soha többet nem akar háborút, (Törő József (kg): Megtörtént Szegeden!) hogy semmiféle háborúban résztvenni nem kíván, katonai szövetséget senkivel nem hajlandó kötni és bármiféle hatalmi csoportosulást távol kíván magától tartani. Ez a nemzetnek elsőrendű érdeke és mint illetékesnek, a magyar nemzetgyűlésnek kellene deklarálnia Magyarország semlegességét. (Helyeslés a szabadságpárt soraiban.)

T. Nemzetgyűlés! Ha a határoknak a helyreállítása a mi kívánságunk szerint nem sikerül, — ami valószínű, sőt bizonyos — még ebben az esetben is ki kell zárni jövő politikánkban az ultima rációt: a háborút, nehogy megint úgy járjunk, ahogyan a megtévedt Horthy-rendszer járt, hogy Scyllát kerülve Charybdisbe ütközzünk, amikor ő is a trianoni határokat akarta megváltoztatni és belevitte az országot egy olyan háborúba, amely Trianonnal is nagyobb katasztrófát zúdított az országra.

Mi tehát jövő politikánkból egyszersmindenkora ki akarjuk zárni a háborút, mint az ügyek elintézésének eszközt. Semlegesek és békések akarunk maradni mindenkiel szemben. Nem vagyunk tehát háborús uszítók, ellenkezőleg: a fenntartás nélküli békepolitikát hirdetjük. (Egy hang a kisgazdapárton: Ezt akarjuk mi is!)

Ennek további folyamánya az, t. Nemzetgyűlés, hogy nem akarunk többé soha senkinek a csatlósja lenni. Nem akarunk uszályhordozója lenni egyetlen nagyhatalomnak sem. Minden nagyhatalommal szemben fenntartás nélküli tiszta békevág és lojalitás tölt el bennünket. Egy szalmaszálát sem kívánunk érdekeik útjába tenni, de nem akarunk érdekeik végrehajtó közegeivé sem aljasodni!

Es végül ennek a békedeklarációnak és semlegességi nyilatkozatnak következményeként és ennek előrebocsátása után egyszersmindenkora megfogalmazhatjuk azokat a minimumális magyar békecélokat, amelyek nélkül élni nem tudunk. Mert ha a népeknek tudomásukra adtuk azt, hogy mi nem akarunk fegyvert fogni, s a mi arsenálunkban csak békés eszközök vannak, akkor megmondhatjuk azt is, hogy az a béke, amelyet most kapunk, nem végleges béke a magyarság számára, és békés eszközökkel, a rosszul informált hatalmasoknak jól informálásával, demokratikus magatartásunkkal, az emberiség érdekében kifejtendő önzetlen munkásságunkkal

oda kívánjuk juttatni a hatalmakat, hogy belássák azt, hogy ami együvé tartozik, azt össze is kell kapcsolni.

Ilyen értelemben kell megszövegezni az örök magyar békecélokat. Ki kell jelentenünk azt, hogy idegen népeket magyar impérium alá vonni nem kívánunk, de ami a miénk, ahhoz ragaszkodunk és annak visszakérülését békés eszközökkel harcolni is fogunk. (Helyeslés és taps a szabadságpárton. — Vásáry István (msz) — a nemtapsoló kisgazdapárt felé: Lemondás!)

A miniszterelnök úr kijelentette, hogy Bevin brit külügyminiszter úr közölte vele, hogy olyan határokat kívánnak húzni, amelyek rugalmasak, és hogy amint távolodunk időben a háborútól, annál közelebb érünk ahhoz az időhöz, amikor a magyar békecélokat újból tárgyalás alá lehet vonni és a magyar sérelmeket enyhíteni lehet. Ezen az alapon lehet felépíteni az előbb elmondottakat, ezen az alapon lehet remélnünk, hogy még ránk is ki fog sütni egyszer a nap Európában.

Politikánkból pedig, t. Nemzetgyűlés, bele kell illeszkednünk az általános európai politikába, abba az általános európai politikába, amely ma nincs. Ez a háború azerrel a szerencsétlen eredménnyel végződött, hogy az úgynevezett három nagynak, amely megnyerte a háborút Hitlerékkel szemben és amely a világ sorsát irányítja, egyike sem európai. Anglia Monroe szerint túlságosan közel és túlságosan távol fekszik az európai kontinensről ahhoz, hogy európainak legyen tekintetbe. Közvetlenül és a szó legszorosabbjában értelmében, Amerika természetesen nem európai hatalom. Szovjetország pedig egy világörz, amelynek nagyobb része Ázsiába nyúlik át, és egészen sajátos alakulása az emberi közösségnek, amelyet Európával azonosítani nem lehet. (Ellentmondások a szociáldemokrata- és a kommunistapárton. — Révai József (kp): De azért Európa!) És a három nagy lábait előtt ott hever a darabjaira szét tört, melyre hullott és porban felemlő Európa, amelyről mint negyedik hatalmi tényezőről alig esik szó. Nekünk tehát, habár Európa keletén vagyunk már tettünk egyet-mást multunkban azért hogy ez az Európa Európa maradjon, fel kell vetnünk itt a magyar nemzetgyűlésben az egységes és megbonthatatlan Európa gondolatát.

Ki kell alakítani egy egységes Európát, amely ezzel a három naggyal nem szemben, hanem mellettük megalkotja a világpolitikának azt a negyedik tényezőjét, a világpolitika szekerének azt a negyedik kerekét, (Buchinger Manó (szd): Ezt már a kapitalisták se vallják!), amely ma hiányzik és amely nélkül a világpolitika szekere csak tengve-lengve és döcögve tud haladni. (Rudas László (kp): Ez egy reakciós utópia! — Buchinger Manó (szd): Már a kapitalistáknak is kicsi Európa! — Mozgás.)

T. Nemzetgyűlés! Amikor Európának erre a politikai regenerálására gondolunk és amikor proklamálom itt az egységes Európa megteremtésének szükségességét, akkor rá kell mutatnom a francia nemzetre, amelynek a génusza hosszú időn keresztül vezette ezt az Európát és Európa addig volt nagy, amíg a francia nemzet uralmának árnyékában fejlődött. Sajnos, ezt a népet Hitlerék borzasztóan

tönkretették, ez a nép rettenetesen sokat szenvedett, de én bízom a francia erő és a francia szellem regeneráló hatásában, bízom Bidault miniszterelnök úrnak és munkatársainak páratlan energiájában, rátermettségében és képességében, hogy újra oda tudnak állni az európai népek elé, fátkyavivói tudnak lenni a haladásnak, és amit századokon keresztül csináltak, megint a francia szellem felemelő erejével fogják egységesíteni azt az Európát, amely, ha így marad, ahogyan ma van, egyértelmű lesz az európai kultúra megsemmisítésével.

Európa ebben a széjjeltöredezett állapotában csak gyarmati sorost érdemel meg. Össze kell szedni az európai népeket, rá kell világítani arra, hogy egyek vagyunk, közös az érdekünk, nincs köztünk lényeges különbség, egymásra kell találnunk és a francia szellem vezetése mellett meg kell csinálni az egységes Európát!

A tömbalkotások ideje egyszersmindenkora lejárt. (Úgy van! Úgy van! a szabadságpárt soraiban.) Nagyon rövidlejárátú politika az, aki regionális szövetségek létrehozásával és államszövetségek kiépítésével szeretné az új külpolitika irányelveit a gyakorlatban megvalósítani. Nincsen annak már semmi értelme, és a világ vezető nagyhatalmai — elsősorban a Szovjetunió — ismételtlen kifejezésre is juttatták, hogy perhorroszkálnak minden tömbalkotási irányuló törekvést és kísérletet. Nincs semmi értelme például annak, hogy mi Ausztriával valamilyen államszövetségre lépünk. (Révai József (kp): De ezt nem javasolja senki!) akár engednék ezt, akár nem. Nincs a dunai államok tömbkialakításának sem gyakorlati jelentősége, amint például nem lehet egy nyugati blokkot sem kialakítani anélkül, hogy ez megint merénylet ne legyen Európa jövője ellen. (Rudas László (kp): De egy európai tömböt?)

Európa egy, és csak egy egységes, demokratikus szellemben felépülő, progresszív Európa tudja azt a feladatot vállalni, amely az emberiség történelmében reá vár. (Egy hang a kommunistapárt oldalán: Milyen ideológiával? — Felkiáltások a szabadságpárt oldalán: A demokráciával! — Parragi György (kg): Az Egyesült Nemzetek alkotmányával!) Ezt az Európát kell beilleszteni — mint legnagyobb drágakövet és értéket — az Egyesült Nemzetek szervezetébe. Az Egyesült Nemzetek szervezetében nem Belgiumnak, Hollandiának, Magyarországnak, Svájniak, és így tovább, nem ezeknek a kis államoknak kell benne lenniük, hanem benne kell lennie az egységes Európának és így kell eljutni oda, hogy a nacionalista államok uralmát váltsa fel egy világszervezet, amely végre erővel is tud rendelkezni a béke fenntartására.

Kovács Imre beszédének ez az egyetlen pontja, ahol nem értünk egyet. Ő a nacionalizmus új kiépítéséről, új fellángolásáról beszél és az emberiség jövőjének útját a nacionalizmus regenerálásában, új alapokra feltételében látja. Én vele szemben az az erőnyezetem vagyok, hogy a nacionalizmus — mint az emberiség irányító eszméje — befejezte a küldetését, és a nacionalista államoknak a maguk szuverenitását előbb vagy utóbb önkéntesen korlátozniuk kell (Padányi Gulyás Béla (kg): Úgy van! — Bognár József (kg): Nincs ellentétben ezzel!) és egy világszervezetre kell

rábízniok, mert különben az emberiség békeje nem valósulhat meg.

Kevés olyan összetett szó van, amelynek a két tagja olyan nagy ellentmondást fejezne ki, mint ez: békeszerződés.

»Béke« és »szerződés« — nem azonos fogalmak. Kötötték ezen a világon már ezerszámmal szerződéseket, amelyek sohasem hozták meg a békét, mert szerződéssel békét teremteni nem lehet, és nagyon nagy a gyanum, hogy amit most kötnek, az is szerződés lesz, de nem lesz béke. (Marosán György (szd): A szocializmus majd meghozza a békét!)

A béke egyenlő a törvényen alapuló renddel. (Zaj. — Marosán György (szd): A felé haladunk! Lesz, csak alusznak sokan! — Közbeköltés a kisgazdapárt soraiból: Te beszélsz?) Béke tehát csak akkor lesz, t. Nemzetgyűlés ha lesz egy törvényes erő, egy olyan szuverenitás birtokában levő hatalmi tényező, amely az egész világnak törvényt tud szabni és törvénnyel tudja a békét szabályozni.

A béke egyenlő a törvényen alapuló renddel. (Padányi Gulyás Béla (kg): Pax romana! Ez pax humana lesz már, nem pax romana, és a béke sohasem egyenlő az egyes szerződő államok között létrejött pontozatok megtartásával. Abban a pillanatban tudniillik, amikor szerződést kötnek államok egymással az emberi természetben rejlő tulajdonságuknál fogva máris azon törik a fejüket, hogyan lehet fordítani és az ellenfél terhére kijátszani. (Közbeszéd a szociáldemokratapárton: Ez nem lesz mindig így! — Somogyi Miklós (kp): Jó, de mégsem mindenki ügyvéd!) Ez mindig így volt és mindig így lesz, amíg ember él a világon. Ezzel szemben ugyancsak emberi tulajdonság az is, hogy ha törvényt érünk a fejünk felett és tudjuk, hogy aki a törvényt hozta, erővel végre is tudja hajtani, akkor engedelmeskedünk. (Úgy van! a szabadságpárt soraiban.)

Amerika egyik legtöbbet olvasott és legnépszerűbb könyve az, amelyet Emery Reeves, magyarul Révész Imre, egy Amerikába szakadt hazánkia »A béke anatómiája« címmel²²² írt. Milliós- és milliószámra olvassák Amerikában ezt a könyvet. Ez mutat rá arra, hogy az eddigi eszközökkel természetes és tartós békét fenntartani nem lehet. Azok a békeszerződések, amelyek az emberiség történelmének során egymásután kötöttek és bomlottak fel, azt hiszem már empirikus úton is elég adatot szolgáltatnak arra, hogy meggyőzzék az emberiséget, hogy az eddigi utakon nem lehet járni, és békét teremteni csak a szuverén akaratok önkorlátozásával és egy világfeletti szuverén szervezet létesítésével lehet.

T. Nemzetgyűlés! Én azt hiszem, hogy a történelemben semmi sem történelmi hiába. Én nem hiszek a történelmi irracionálisban és nem hiszek a történelmi tragikumban. Én azt mondom, hogy a történelem vonalvezetése előre megfontolt akaraton nyugszik és a történelem fejlődése meghatározott irány felé mutat. Ha pedig azt keressük, hogy mi lehetett a két hatalmas tragédiának, amely a hátunk mögött van, — az 1914-es és az 1939-es világháborúnak — a történelmi célja akkor oda lyukadunk ki, ahová Kovács Imre ki-lyukadt beszédében: szűk lett a világ.

A világ egységes lett, sokkal egységesebb.

mint valaha is volt. Az industrializmus által előidézett technikai fejlődés azt hozta magával, hogy a vonat, az automobil, a repülőgép és a rádió korában a világ legmesszebb eső zugai olyan fizikai közelségbe kerültek egymáshoz, hogy ma már nem lehet partikulárisan gondolkodni, ma már csak az egész emberiség képviselőiben és az egész földgömbben lehet politikát csinálni. *(Úgy van!)* És ha meg akarjuk magunknak magyarázni ezt a két párhuzam tragédiát, ezt a két hatalmas háborút, akkor azt kell mondanunk, hogy ezeknek célja az volt, hogy az emberiség egységes világszervezete fejlődjék ki, ez az egységes világszervezet vegye kezébe az emberiség sorsának irányítását s ezzel egyszer s mindenkorra tegyen lehetetlenné minden háborút itt a földön.

Az örök béke tehát nem utópia, nem betéges agyak elképzelt földi paradicsoma. Az örök béke megvalósítható lehetőség, éppen csak nem azokkal az eszközökkel lehet megvalósítani, mint ahogyan eddig ezt próbálták. Úgy látszik, — sajnos — hogy a hatalmak még nem jutottak el ennek belátására és most is támaszpontokat keresnek maguknak, pozíciókat építenek ki, és ebben már benne foglaltatik egy új háború előkészítése. Remélem azonban, hogy azok a nagy szellemek, amelyek a világ sorsát irányítják és amelyek az elmúlt időkben meg tudták mutatni, mire képesek, nemcsak a háborút nyerik meg, hanem a békét is megnyerik az emberiségnek és saját népüknek, s felépül végre az a világszervezet, amely hivatva van a békét ezen a földön megteremtetni.

T. Nemzetgyűlés! Ha végignézzük azoknak a népeknek során, amelyek ebben a mögöttünk levő hatalmas háborúban így vagy úgy résztvettek, azt kell megállapítanunk, hogy a legnagyobb szorosságleljenje, a legelkesztettebbje, a legnyomorultabbja ennek a háborúnak mi vagyunk. Németország ugyan méltán megzenvedte a világ felgyújtása bűnének következményeit és még sokáig fogja nyögni a megszállás szenvedéseit, amelyekre teljes egészében rászolgált, hiszen azokat a gaztetteket, amelyeket az emberiség ellen elkövetett, nem is lehet kellő módon megtorolni; azt a páratlanul gonosz, kegyetlen, sátáni ridegséggel kieszelt eljárást, ahogyan például emberek millióit válogatás nélkül küldte a gázkamrákba és pusztította el, nem lehet kellően megtorolni; az emberiség fantáziája kicsiny ahhoz, talán még Dante fantáziája is kicsiny volna ahhoz, hogy ekkora bűnhöz méltó büntetést találjon.

Németország azonban valójában megmarad, egysége marad, népe együttmarad és ha majd egyszer idővel, egy új nemzedék felnövekedtével a demokratikus gondolatot lehet a teuton gyűlölet helyébe beleplántálni a német nép szívébe, — ha ez egyáltalán lehetséges — akkor újra megtalálja a maga jövőjét és megtalálja a maga útját ott, ahol eredetileg is folytatnia kellett volna.

Ezzel szemben Magyarország korántsem olyan mértékben felelős a háborúért, mint Németország; hiszen azon ma már túl vagyunk és már tényként szegezhetjük le, hogy ennek a népnek nagy többsége nem akarta a háborút, testétől-lelkétől idegen volt, erőltetve vett benne részt és soha lelkesedéssel egyetlenegy puskát nem süttött el magyar katoná keze eb-

ben a háborúban. És mégis, mi visszasüllyedtünk a trianoninál is rosszabb állapotba és a mi panaszaink meghallgatására nem akad bíró az egész világon.

T. Nemzetgyűlés! Ezen csak egy módon lehet segíteni. Fel kell öltöznünk azt a habitust, amit a világ népei viselnek — fenntartás és maradás nélkül —, az őszinte demokrácia szolgálatát és ebben a habitusban, hosszú munkával, nehéz hétköznapiok összeszorított foggal és felmárt kezekkel folytatott munkájával kell bebizonyítanunk, hogy nem vagyunk olyan rosszak, mint a hírünk, és tudunk az emberiség jövőjéért értékes szolgálatakat is végezni.

Az az út, amelyről a miniszterelnök úr tegnap beszámolt, egy ilyen lépés lett volna *(Egy hang a kisgazdapárt soraitban: Így is az volt!)* akkor, ha az előkészítése és lefolyása úgy történt volna, ahogyan mi azt szeretnénk. Minthogy azonban a zavaró körülmények nem tették lehetővé ennek az útnak teljes sikerét, ezt úgy tekintem, mint egy első kísérletet a világ népei szimpátiájának megnyerésére, amelyet remélhetőleg majd jobb, sikerültebb további lépések követnek.

A miniszterelnök úr beszámolóját pártállásom következtében és a kifejtettek alapján nem veszem tudomásul. *(Taps a szabadságpárt. A szónokot sokan üdvözlik.)*

Elnök: Szólásra következik Dénes István képviselő úr.

Dénes István (pk): T. Nemzetgyűlés! *(Zaj és mozgás. — Az elnök csenget.)* A Sulyok Dezső t. képviselőtársam, valamint Kállai Gyula, Buchinger Manó és Kovács Imre képviselőtársam beszédében foglaltakat magamévá teszem és azokkal azonosítom magam. Ha mégis hozzászólók a miniszterelnök úr beszámolójához, akkor ezt azért teszem, mert vissza kell térnünk a megint széles mederben folyó vita után szigorúan a magyar ügyhöz.

A három nagyhatalom *(Zaj és mozgás. — Az elnök csenget.)* igazságos, szilárd békét, biztonságot, és ezenfelül a Szovjetunió a párisi tárgyalásokon joggal elégtételadást követelt.

A szilárd béke és biztonság eszméje legyen tehát az alapja a követendő békének. A magyar kormánynak ezeket a szempontokat kellett rendkívül éber és állandóan figyelemmel kísérnie akkor is, amikor április második felében a moszkvai látogatás megtörtént.

Helyes volt a moszkvai út, de azoknak a beszámolóknak alapján, amelyeket a kormányküldöttség visszatérése után kaptunk, az az érzésem, hogy a moszkvai útra sem volt felkészülve az igen t. kormányküldöttség.

Ezt onnan veszem, hogy midőn Nagy Ferenc miniszterelnök úr 1946 április 21-én Moszkvából hazatért és a saját előtt beszámolt az eredményekről, akkor a következő kijelentést tette *(olvassa):* »A békeszerződés konkrét Moszkvában természetesen szóba sem kerülhetett, hiszen a békefeltételekről még végleges döntés nem történt.« Ezt április 21-én, tehát néhány nappal május 7-e előtt mondotta és május 7-én már döntöttek Erdély kérdésében. Fel kell vetnünk a kérdést, hogy amikor néhány nappal később Páris Románia nyugati határainak kérdéséről tárgyalt, akkor vajon egy felelős kormány elutazhatott-e az első és legfontosabb helyre Moszkvába, anélkül, hogy idehaza végleges döntést hoztak volna a pártok, illetőleg hozott volna a kormány atekintetben, hogy milyen álláspontot

foglalnak el a békeszerződéssel kapcsolatban és milyen minimális igényeket fogunk támasztani a párisi értekezleten?

Természetes dolog, hogy mivel a kormánynak nem volt végleges kialakult álláspontja, mert idehaza nem döntötték el azokat a kérdéseket, amelyekről tárgyalni akarnak Sztálin marsallal, a szovjetkormány elé nem is terjeszthettek konkrét javaslatot, kérelmet. Így tehát a szovjetkormánynak nem is volt módja és lehetősége arra, hogy érdemben állást foglaljon a magyar kormány igényei tekintetében. Az a megállapítás tehát, amely szerint Molotov, illetőleg Moszkva gáncsolta el a magyar igényeket Párisban, azért nem fedi a tényeket, mert nem is volt alkalma arra, hogy elgáncsolja, tekintettel arra, hogy Moszkvában nem terjesztettek elő konkrét igényeket konkrét kérelmeket.

Ezt a megállapítást, amelyet a miniszterelnök úr beszámolója alapján teszek, alátámasztja Gyöngyösi külügyminiszter úr a moszkvai út után elmondott beszámolója, amelyben ő azt mondja *(olvassa):* »Ez az eszmecsere, amely Moszkvában folyt, arra enged következtetni, hogy a szovjetkormány reális politikai törekvéseink iránt megértéssel, baráti jóindulattal viseltetik.« Rios István igazságügyminiszter úr békescsabai beszédében a következőket mondotta *(olvassa):* »A moszkvai tárgyalásokról kialakult az a benyomás, hogy a Szovjetunió minden reális és egyszerű magyar követelés mellé oda fog állni a békétárgyalásoknál.«

Mélyen T. Nemzetgyűlés! Ezekben a miniszteri nyilatkozatokban nincs okunk kételkedni, ennek következtében csak azt tudom konkveneként levonni, hogy a Szovjet azért nem állhatott Párisban a magyar ügy mellé, mert Moszkvában a magyar kormány elmulasztotta konkretizálni azokat a reális és célszerű követeléseket, amelyek a jogos és igazságos magyar igényeket kielégítik. Teljesen érthető, hogy a párisi döntés után a magyar kormánynak újravétele kellett kísérleteznie és nagyon helyesen tette, hogy Amerikába, Angliába és azután Franciaországba is ellátogatott.

T. Nemzetgyűlés! A miniszterelnök úr pesszimizmusában nem osztozom. Sulyok Dezső igen t. képviselőtársamnak abban a megállapításában, hogy a magyar békeügy kérdése véglegesen oldott Párisban, szintén nem osztozom. A magam részéről is az amerikai és az angliai utat rendkívül nagyjelentőségűnek tartom, nemcsak abból a szempontból, amelyből a miniszterelnök úr indokolta, hogy gazdasági eredményeket ért el, hanem a magyar ügy szempontjából, a magyar békelfeltételek szempontjából is rendkívüli és perdöntő fontosságúnak tartom. Hogy miért, azt röviden meg fogom indokolni.

T. Nemzetgyűlés! Az amerikai úttal kapcsolatosan nagyon helyesen a magyar ügy megint a világ közvéleménye elé kerül. A washingtoni rádió a miniszterelnök újjával kapcsolatosan a következőket mondta *(olvassa):* »A külügyminiszterek döntését Erdélyre vonatkozóan az Atlantik Charta megsértésének látjuk és az Egyesült Államok nem csinálnak titkot abból, hogy Magyarország lehetőséget kapjon teljes szabadsága, szuverenitása és függetlensége elérésére.« A Times és a Manchester Guardian feltűnő cikkben fog-

lalkozott Magyarország sorsával e látogatással kapcsolatban és a következőket írta *(olvassa):* »Magyarországot leginkább az erdélyi kérdés tölti el aggodalommal, mert a párisi döntés súlyos csapást jelent Magyarország számára. A brit kormány mindenesetre nem vállal kezdeményezést az erdélyi kérdés újravétele, bár elvileg nem ellenozná, hogy kevesebb magyar maradjon román fennhatóság alatt.« A New York Times a következőket írta *(olvassa):* »Az Egyesült Államok kormánya a maga részéről támogatni igyekezett a magyar igényeket, legalább is ami Erdély északi részét illeti, tehát ami Szatmár, Nagyvárad, Nagybányára, Nagyvárada és Aradra vonatkozik.«²²³

T. Nemzetgyűlés! Ilyen felelős nyilatkozatok hangzóit el az amerikai és az angliai úttal kapcsolatosan Amerikában és Angliában. Ilyen körülmények között a magyar miniszterelnök nem mondhatja azt, hogy nem ért el sikereket, legfeljebb azt mondhatja, hogy azoknak a hallatlan nagy sikereknek ellenére, amelyeket íme a világsajtóban elért, amelyek mellénk állították kardinalis kérdésekben Amerikát és Angliát, az igen t. miniszterelnök úr elvesztvén bizalmát a további küzdelem és harc iránt, feladta a harcot, feladta a küzdelmet. *(Szegedy Gyula (kg): Túlzás! Megvan a bizalom!)*

A t. képviselő úr hallotta a beszámolót. A miniszterelnök úr beszámolójában azt mondotta, hogy a béke szempontjából nem remél semmit, gazdasági előnyöket fogunk kapni. A miniszterelnök úr külföldi, amerikai és angliai útjával kapcsolatosan nem referált azokról az igen döntő és fontos eredményekről, amelyekről Gyöngyösi külügyminiszter úr beszámolt azzal, hogy szintén rendkívül fontosak Gyöngyösi külügyminiszter úr a következőket közölte tárgyalásainak eredményeiről. Amerikában Byrnes külügyminiszter úr kiálentette, hogy a népvándorlások ellen van. A területi kérdésben Amerika álláspontja az, hogy a nagyobb tömbben élő népeket vissza kell csalolni az anyaországához, a döntő szempontok, a gazdasági szempontok figyelembevétele mellett. Bevin, Anglia külügyminisztere kiálentette, »emmiéle igény felvetését nem vállalja, de elvileg nincs kifogásuk az ellen, hogy a nagy tömbben magyarlakosságú területek visszacsatolásának Magyarországhoz, s az angol demokrácia alapján való berendezkedést kíván. Franciaországban Ridaant elnök úr²²⁴ nyilatkozott és a következő kijelentést tette: Franciaország álláspontja az, hogy olyan rendezést kell csinálni, hogy minél kevesebb idegen maradjon az egyes országok területén.

Amikor Amerika, Anglia és Franciaország vezető államférfiai is ilyen bátorító, ilyen haragra készítő kijelentéseket tesznek felénk, a legyőzött és mellőzött Magyarország felé, kérdem, szabad-e nekünk itt a parlamentben és szabad-e a kormány elnökének a parlamenten kívül feladnia a reményt, a küzdelmet annak érdekében, hogy a magyar ügyet az Egyesült Nemzetek színe előtt a párisi döntéssel szemben megváltoztassa? *(Egy hang a kommunistapárt oldalán: Nem adta fel! Miért adta volna fel?)* A pesszimizmus is feladást felel meg. A miniszterelnök egyáltalán ne legyen pesszimista, mert ha a miniszterelnök pesszimista, akkor ez a pesszimizmus ráragad

a nemzetre és ennek csak káros következményeit fogjuk látni.

Ezenkívül az amerikai külügyminiszter helyettese, Acheson miniszterhelyettes úr Magyarországról ítéletét a következőképpen fejezte ki: Magyarország elvárhatja, hogy az Egyesült Államok Magyarország irányában rokonszenvének kézzelfogható jelét fogja adni.

A kormány tájékoztatásának, megfélemlítésének, vagy megijedését a nagy események és a nagy felelősség előtt abban látom, hogy amikor birtokában ilyen komoly, ilyen felelős nagyhatalmi nyilatkozatok voltak, ahelyett, hogy megkereste volna azt a fórumot, azt a közeget a világ államai között, amely ideálisan konkrétan a magyar ügy mellé és a minimális méltányos magyar igényeket exponálna az Egyesült Nemzetek előtt, megretirált és arra határozta el magát, hogy ezeket a minimális igényeket maga terjeszti az Egyesült Nemzetek elé.

Úgy érzem, ha Amerika és Anglia nem vállalták, mert hiszen Amerika a párisi értekezleten megpróbálta felvetni a kérdést. — habozva, mert nem fektült ott idejében a magyar igény — ha Szovjetország nem kezdeményezheti, mert őt köti a Romániával létrejött fegyverszüneti szerződése és egyéb szempontok is, akkor is ott van Franciaország elnöke, ott van Bidault elnök úr, aki nyíltan és határozottan közölte álláspontját velünk. Úgy érzem, hogy mi, — a magyar demokrácia — akik a régi franciabarát politikát követjük mindig, megtehettük volna, hogy felkérjük őt arra, vállalja a magyar igények előterjesztését az Egyesült Nemzetek értekezletén. Így most a magyar kormány maga fogja előterjeszteni békejavaslatát.

T. Nemzetgyűlés! Ne méltóztassanak rossznéven venni, de szeretném egyszer már megérni azt, hogy amikor a kormány ilyen sorsdöntő kérdésekben intézkedik, akkor legalább bennünket, a nemzetgyűlést megválasztott képviselőit informáljon. Felteszem a kérdést T. Nemzetgyűlés önök előtt, ki tud arról hogy az igen T. kormány a maga jószántából minő békejavaslatot tett az Egyesült Nemzetek előtt? Kérem, vane egyetlenegy képviselő is közöttünk, akik pedig személy szerint vállaljuk lelkiismeretünk és a történelem előtt a felelősséget ezért a lépésért is akik tudnók azt, hogy mit tartalmaz az a békejavaslat, békeelőterjesztés, amelyet a magyar kormány tett? Senki nem tudja, és így napokon keresztül tárgyalunk itt a nemzetgyűlésben erről a fontos kérdésről, az egyik szónok, a másik szónok, a harmadik szónok, mindegyik beszél, szépen beszélnek a demokráciáról, az igazságról, az igazságos békéről és sok mindenről, ami van és ami lesz ezer esztendő múlva, de a demokrácia alapelveit megsértette a kormány, midőn nem hozta ide békeajánlatát, hogy megbeszéljük, a nemzetgyűlés letárgyalja és egy egész nemzet képviselői álljon a kormány háta mögött, ebben a komoly, nagy és jelentős kardinális kérdésben.

T. Nemzetgyűlés! Méltóztassanak nekem megengedni azt a megállapítást, hogy ez a titkolódzás, ez az érthetetlen helyzet maga után vonja azt, hogy senki nem tud semmit, tájékozatlan az egész nemzet, tájékozatlanok maguk a képviselők is, és érezte ezt Nagy

Ferenc miniszterelnök úr maga is, aki azután kénytelen volt nyilatkoztában, amelyet június 26-án tett bajai beszédében kijelenteni, hogy Magyarország problémáit, Magyarország ügyét úgyis a nagyhatalmak fogják elintézni, ez tehát azt jelenti, hogy nyugodjunk bele a változtathatatlanba, (úgysem tudunk segíteni a helyzeten, mert a nagyhatalmak intézik a sorsunkat, jól vagy rosszul, úgy, ahogyan az ő érdekük diktálja).

T. Nemzetgyűlés! Méltóztassák megengedni, hogy ezzel a magatartással szemben, amelyet a magyar kormány a békekötés és a békefeltételek ügyében tanúsított, rámutassak Tito marsall magatartására, rámutassak a jugoszláv miniszterelnök helyettes, a jugoszláv kormány és a jugoszláv nemzetgyűlés magatartására, amelyet Trisztul kérdésében tanúsítottak. Hadt időzsem Tito marsall nagyszerű nyilatkozatát, amelyet akkor tett, midőn megmagyarázta a jugoszláv népeknek, hogy Trisztulból ki kellett vonuljanak, de minden talpalatnyi földért kemény és elszánt küzdelmet, harcot folytatnak. Kardelj miniszterelnök helyettes nem szögyeltte magát a párisi értekezleten a következő igazságokat leszögezni: a béke, amelyet alkotni akarunk, igazságos béke kell hogy legyen, tartósnak kell lennie. Mi Olaszország legnagyobb barátai vagyunk, nagyságát és szívesességét kívánjuk, de az emberi jog egyenlő az összes kultúrára és az összes népekre; azzal a követeléssel, hogy 700.000 szlávot az ausztriai igából, mint állatállományt olasz igába hajtsanak, Olaszország a legrosszabb német metódust követi, az annektált jugoszlávok ebbe soha nem törődnek bele, harcolni fognak és győzni, mert az egyesülés utáni ösztön leküzdehetetlen.

Kérdezem, T. nemzetgyűlés, vajon nem lett volna-e helyénvaló, hogy legalább egyetlenegy ízben a rádió vagy a nemzetgyűlés elé a magyar kormány valamelyik tagja vagy az igen T. miniszterelnök úr odaálljon és azt mondja, elég volt abból, hogy a trianoni igazságtalan békekötés alkalmával három millió magyar elcsatoltak hazájuktól, akiknek 80 százaléka egy tömbben él az anyaországbeli magyarsággal, úgy szólván a trianoni határok mentén; kérdésem, most, amikor meg akarják ismételni Trianont, nem lett volna helyénvaló, ha a miniszterelnök úr felemeli szavát és ki nyilatkoztatja azt az egyszerű tételt, amelyet jugoszláv vonatkozásban Kardelj miniszterelnök helyettes nem szögyelt kijelenteni, amelyet Tito marsall nem szögyelt kijelenteni és amelyet az olasz kommunisták sem szögyelnek most kijelenteni, amikor fajúkról és sorukról van szó, hogy igenis, ismételtlen elcsatolhatnak tőlünk három millió magyart, de ebben a hazában nem fog akadni magyar ember, aki ebbe belenyugszik, aki ebbe beletörődik és ne küzdene azért, hogy ezek az elcsatolt magyarok valaha ismét egyesüljenek az anyaországbeli magyarokkal?

T. Nemzetgyűlés! Nagy eredményként minütette föl a sajtó és a miniszterelnök úr is azt, hogy a párisi békeértekezlet döntésével szemben megkapjuk a békeszerződésnek alapokmányaiban a kisebbségi jogok védelméről szóló művet, amely általánosságban az általános emberi jogokat fogja biztosítani a magyar kisebbség számára.

Ennek a Háznak több olyan tagja van,

aki résztvevett a trianoni békeszerződések utáni időkben is a parlamentben. De akik itt éltek ebben az országban, mindnyájan jól tudják és jól emlékeznek arra, hogy ezek az általános emberi alapelvek a trianoni békeszerződésbe is be voltak véve, le voltak szögezve. Sőt az 1919. évi párisi békeszerződésbe a magyar kisebbségi jogok is be voltak cikkelyezve, annyira, hogy mikor Erdélyben 1919 december 1-én a román nemzetgyűlés összeült Gyulafehérvárott, kimondotta a gyulafehérvári rezolúciókat, amelyekben bejelentették, hogy Erdély népei csatlakoznak Romániához, be-cikkelyezték az első cikkely gyanánt ezeket a kisebbségi jogokat a következőképpen (olvassa): »Teljes nemzeti szabadság az együt-lakó népek számára. Mindegyik népek joga van a maga nyelvéhez és kormányzásához, saját anyanyelvén, saját közigazgatása, és saját kebeléből vett egyének által. Minden nép a törvényhozó testületekben való képviselő-tekre és az ország kormányzásában való rész-vételre népszerűségének számarányában nyeri el jogait.«

T. Nemzetgyűlés! Erdély uniójának Romániával ez a gyulafehérvári rezolúció volt az alapja. Mi lett a sorsa rövidesen ennek a gyulafehérvári rezolúciónak, az unió alap-tételének? Megalkották Malán két esztendő múlva a román alkotmányt, amelynek már első pontja kijelentí azt, hogy a gyulafehérvári rezolúció, tehát azok a határozatok, melyek az Erdélyben élő különböző népeknek a legfőbbkétsébe, legteljesebb szabadságot biz-tosították, megszűnnek, mert megalakul az unióval ellentétben, amelyet háttérbe szorí-tottak, az egységes román birodalom, Nagy-Románia, az egységes politikai román nem-zet.

Hogy mi lett ennek a következménye és mi lett a sorsa a magyarságnak kisebbségi vonatkozásban, ezzel nem kell lekötnöm rész-letesen az önök figyelmét, hiszen jól tudják azt, hogy mindennek előtt romanizálni kezdték a magyarságot, azután pedig megindították a magyar nyelv és a magyar nemzeti érzés kiirtására vonatkozó hadjáratot. 1923-ban el-kobozták Erdélyben az 1919 óta megjelent összes magyar könyveket Madách Imre szü-lésének 100 éves évfordulója alkalmából a kolozsvári magyar színházban. Az ember tra-gédiáját akarták előadni, de ennek előadását a miniszter azzal az indoklással tagadta meg, hogy a Marseillaise-t éneklük benne, amely dal a forradalom dala és így nem tarthaták meg az előadást. Ami a közigazgatást illeti, a gyulafehérvári rezolúciók ellenére, az er-délyi nemzeti parasztpárt ellenére centralizál-tak mindent. Miután ez rendkívül fontos kér-dés, leteszem a Ház asztalára Nagy-Románia tértképet amely eltüntette Erdélyben a decen-tralizációt, a gyulafehérvári rezolúcióval el-lentéiben tökéletes Nagy-Románia lett, amely-ben nyoma sincs Erdélynek, a magyar vagy szász közigazgatásnak, vagy egyéb közigaz-gatásnak.

Maniu Gyula, akit ma reakciónak neve-zünk, 1925 augusztusában a közigazgatás egy-ségesítéséről szóló törvényjavaslat tárgyalá-sakor Bukarestben a következőket mondotta a gyulafehérvári rezolúciók védelmében (ol-vassa): »Nem lehet elképzelni, hogy Erdély lakossága belenyugodjék abba, hogy olgyvők önkormányzatát, amelyhez minden tradíció-

juk köti, és amelyhez minden kívánságuk tel-jesítésének lehetőségét fűzik.« Maniu Gyula tehát felemelte szavát és tiltakozott az ellen, hogy Erdélyt centralizálják és megöljék a magyar és szász kisebbséget.

Emlékeznek önök a román földreformra, amelynek eredményeként a magyar földből 180.000 román kapott földet, ezzel szemben 47.000 magyar és szász. Emlékeznek önök arra, hogy a Bánáthban letelepített 2285 ma-gyar telepesnek családonként 24 hold földje volt és egy rendelet alapján megfosztották őket a földjüktől, kifizették őket valami cse-kéllyel és elkergették a földjeikről.

Emlékeznek önök az egyházak üldözésére. Megtiltották a felekezeteknek a saját any-nyelvükön való istentiszteleteket, megtiltották a felekezeti iskolákban a magyar nyelven való tanítást. A magyar iskolák tömegeit zárták be. 1600 magyar állami iskola vészett el, 107 református, 193 római katolikus iskolát tiltottak be.

Emlékeznek önök az úgynevezett bacea-laureatusi vizsgákra, amelyeken a magyar fiúkat kellett volna levizsgáztatni, de meg-buktatták a 85–90%-ukat, mert olyan kér-de-seket adtak fel nekik, amelyek találos kér-de-sek voltak és nem vizsgakérdések.

Nem folytatom a sorozatot, de ezeket azért kellett itt felemlítenem, mert most, amikor megint a békeszerződések alapokm-nyaiban egy általános jogelvet akarják a magyarok személt kiszűrni, a magyarság ki-sebbségi jogait biztosítani, emlékeztetünk kell a nagyhatalmakat arra, hogy ez írott ma-laszt lesz, megint falrahányt borsó, mert mikélyt a békekötés meglesz, az alapokmánya-ba lefektetett kisebbségi jogokat újra sutba fog-ják dobni és ismét előlrol fogják kezdeni a nemzeti államuk kiépítésére vonatkozó törek-véseiket, amint már Csehszlovákia meg-kezdte, mielőtt a békeszerződés már meg-lenne.

Erdélyben egy hallatlan erős erdélyi ér-zés van. En, aki Erdélyben²²⁵ növekedtem fel, Erdélyben végeztem iskoláimat, tudom, hogy mi nem ismertünk különbséget román, ma-gyar, szász és zsidók között. Egyek voltunk. Nem volt egyáltalán különbség közöttünk. Szent a meggyőződéselem, — és mindig ez volt az érzésem kora gyermekkorom óta — hogy ha Erdély önálló és független ország lehetne megint, államszövetségben Magyarországgal és Romániával, az Erdélyben élő népek úgy élnének, mint ahogyan Svábjában él a német, a francia és az olasz nép. Ezt megerősítette Jorga, a kiváló román történettudós, aki a következőket írta (olvassa): »Nem hiszem én el egy erdélyinek sem, ha azt mondja, hogy ő magyar, szász vagy román. Erdélyiek voltunk mind. Századokkal ezelőtt magyarok, szászok és románok összegyűltek ott egy különös erdélyi szellemet, amelyet meg kell óvni.«

Szent a meggyőződéselem és az álláspon-tom, hogy mindaddig, amíg Erdély nem az erdélyieké valóban és az Erdélyben élő né-pek: magyarok, románok, szászok, maguk nem intézik saját sorsukat függetlenül Ma-gyarországtól és függetlenül Romániától, ad-dig Erdélyben béke nem lesz.

Ezek után méltóztassanak megengedni, hogy ráterjek a Felvidék feladásának kér-désére. Kovács Imre és Sulyok Dezső t. kép-

viselőtársaim rámutattak már arra a tragikus helyzetre, amelyet a magyar-szlovák lakosságsere-egyezmény váltott ki és amelynek következményeit most már 650–700.000 magyar sínyli meg az elkövetkezendő napokban. Először a t. Nemzetgyűlést, bár nem szoktam emlékeztetni soha senkit sem, hogy a magyar-szlovák lakosságsere-egyezménynél kifejtettem és óva intettem a kormányt és a nemzetgyűlést attól, hogy ezt a lakosságsere-egyezményt ratifikálja, hanem bízzuk az Egyesült Nemzetek döntésére a Felvidék kérdését, ne vágjunk elébe az eseményeknek és ne mi magunk, a magyar nemzetgyűlés adjunk lovat a csehszlovák imperialista, sovinszta politika alá.

T. Nemzetgyűlés! Akkor a külügyminiszter úr azt válaszolta nekem, hogy nem értettem meg a javaslatot, nem olvastam el az egyezményt, vagy tudatosan félremagyarázom. És mi történt? A t. nemzetgyűlés többsége ratifikálta az egyezményt, rá két hétre pedig megjelent a csehszlovák kormány rendelete, amely kimondta, kollektíve, hogy minden magyar földművesnek, minden magyar gazdának elvesszik a földjét, mert a magyarok kollektíve felelősek, árulók.

T. Nemzetgyűlés! Ez volt az egyik lépés. Utána következett a másik lépés, amint ezzel a magyar sajtó is részletesen foglalkozott és megírta, hogy a magyarokat internálják, a magyarokat kényszermunkára viszik. A Szabad Nép június '28-iki számában a következőket írja (olvassa): »Erdőszakos szlovákosítás. Kitelepítéssel, vagyonelkobzással és gyűjtő táborokban történő elhelyezéssel fenyegetik azokat, akik nem mondanak le magyar nemzetiségükről.«

Balogh István államtitkár úr Sopronban beszédet mondott és idézte Gottwald csehszlovák helyettes miniszterelnök úrnak a nyilatkozatát, amelyben a következőket mondotta: »A lakosságsere végrehajtása után továbbra is azon fogunk fáradozni, hogy a magyar lakosság visszamaradót részét Magyarországra kitelepítsük és hogy Szlovákia déli határai ismét teljesen szlovákká váljanak.«

T. Nemzetgyűlés! A napokban, sajnos, arról kellett értesülnünk, hogy a csehszlovák kormány elküldötte megbízottját az Egyesült Nemzetek elé azzal az utasítással, hogy ezt a csehszlovák-magyar lakosságsere-egyezményt terjessze elő, iktassák be a békeszerződésbe és egyúttal azt kérje az Egyesült Nemzetektől, hogy legkevesebb kétszáz ezer magyar embert telepíthessenek és lökessenek át Csehszlovákiából Magyarországra.

T. Nemzetgyűlés! Mit tett a külügyminiszter? Küldött egy táviratot, amelyben tiltakozott ez ellen. Misztifikációról, mertévesztésről és falzifikációról beszélt. Elkésett dolog ez. Én megmondtam itt a nemzetgyűlés színe előtt, ne ratifikáljuk azt az egyezményt, ne a mi jóváhagyásunkkal dobják ki a magyarokat onnan. Bízzuk a kérdést az Egyesült Nemzetekre. Ha rém hallgatott volna a nemzetgyűlés, ma világos, tiszta célkitűzéssel és fellel állhatnánk oda: tessék eldönteni, kinek van igaza. Magyarországnak-e vagy Csehszlovákiának. Mert akár hatszázötvenezer, akár hatszázötvenezer magyarról van szó, tény az, hogy Csallóköz és a hozzáfűződő részek egy eleven magyar tömböt alkotnak az anyaország itthoni részével egy ezeréves magyar államnak a területképpen.

Nem hiszem és kizárt dolog, hogy azon nagy nyilatkozatok után, amelyeket Amerika, Anglia és Franciaország felelős államférfiai tettek, hogy nem hajlandók hozzájárulni olyan békekötéshez, amely ma embertömegeket sodor el idegen állam kötelékébe — mondom, e kijelentések után nem hiszem azt, hogy az Egyesült Nemzetek megcsúfolnák és megtagadnák nyilatkozataikat és ezáltal megnevetnék az emberiség bizalmát az Egyesült Nemzetekben is.

T. Nemzetgyűlés! Elkéstem vele, elmulasztottuk, Gottwald miniszterelnök helyettes úr el a jogával és most már jönnek a konzekvenciák. Én emlékeztetem a nemzetgyűlést arra, hogy itt a Házban előttünk, valamint, amikor a kásgazdapártból volt szerencsénk tartozni (Révész Ferenc (szd): Nagy szerencsés) a párt-értékeket Nagy Ferenc miniszterelnök úr és Gyöngyösi külügyminiszter úr több ízben azt mondták, ha a csehszlovák üldözések a felvidéki magyarsággal szemben nem szünetelnek és nem fognak megszűnni, akkor fel fogják vetni a területi kérdést és a békeszerződés alapjait követelni fognák a felvidéki magyar területek visszacsatolását.

Kérdezem a miniszterelnök úrtól, kérdem a külügyminiszter úrtól, hogy mire várnak még? A magyarokat kollektíve árulókká nyilvánították, földjeiktől megfosztották, táborokba gyűjtik őket össze, úgy bánnak velük, mint a barmokkal. Kérdelem, t. nemzetgyűlés, vajjon a magyar kormány és a magyar miniszterelnök ígéretének eleget tett-e, vajjon az Egyesült Nemzetek elé terjesztett memorandumában követelte-e azt, hogy a Felvidék magyar lakta része, a Csallóköz csatoltassék vissza magyarságával együtt Magyarországhoz? Ha ezt előterjesztette, akkor becsületesen eleget tett demokratikus kötelezettségének ha nem tett eleget, akkor hibát követett el és ezért a konzekvenciákat le kell vonnia.

T. Nemzetgyűlés! Annival is inkább bátor vagyok ezt a kérdést felvetni, mert a miniszterelnök úr megbízásából Geleji Dezső²²⁵ beszédet tartott a newyorki rádióban és ugyanazt mondotta, amit én most itt elmondottam. Tehát a nagy amerikai közvélemény előtt is leszögezte a magyar kormány azt az álláspontját, hogy amennyiben a csehszlovákok nem hagyják fel a magyarüldözéssel, akkor a Felvidék magyar lakta területének visszacsatolását fogja követelni.

T. Nemzetgyűlés! Méltóztassanak megengedni nekem ezután, hogy rátérjek a miniszterelnök úr bajai beszédére. A miniszterelnök úr bajai beszédében, amelyet a koalíciós pártok is, nagyon helyesen, magukévá tettek és közösen kiadott deklarációjukban megerősítettek, azt mondotta, hogy ha a párisi döntés érvényben marad, akkor hárommillió magyart szakítanak el az anyaországtól, hárommillió magyar elszakítása pedig mérhetetlen nyugtalanságot, keserűséget és elégedetlenséget váltana ki, nemcsak a határokon túl élő magyarság lelkeiből, hanem az itt maradt nyolc és félmilliónyi magyarság lelkeiből is.

A bajai beszédnek ebben a komoly megállapításában az összes magyar politikai pártok egyetértének és ez az egység bátorít fel engem arra, hogy a magam részéről egy nyilatkozatot olvassak fel, amely a következőképpen szól (olvassa): »A magyar nép a trianoni békeszerződést, amely nagyhatalmi politikából, a legyö-

zött Magyarország magyar lakta területeit és határát lemorzsolta, feldarabolta és ezáltal Magyarországot gazdaságilag életképtelenné tette, el nem ismeri, miután háborús büntetés eredménye és ellenkezik a nagyhatalmak által lefektetett alapelvekkel is. A trianoni békemű által feldarabolt Magyarország gazdasági életképtelensége egyik oka volt a második világháború előtti húsz esztendő gazdasági válságának Európában és különösen a dunamedencei államokban. Ennek az életképtelenségnek volt folyamánya, hogy magyar szakmunkásaink és iparosaink tízezrével voltak kényszerűen külföldi államokba kivándorolni, hogy mindennapi kenyerüket megkereshessék. A román-magyar ellentét végleges felszámolása céljából Temes, Torontál, Arad, Bihar, Szatmár, Szilágy megyéknek Magyarországhoz való visszacsatolásához ragaszkodunk. Ugyanakkor a politikai egyensúly-versengés kizárása céljából a Királyhágótól kezdve független, önálló magyar-román nemzeti állam legyen: Románia, a független Erdély és Magyarország államszövetsége alapján egy teljes gazdasági és politikai egységbe lépjen. Amennyiben Románia ezt a megoldást el nem fogadná, abban az esetben román-magyar államszövetségi politikai és gazdasági egység mellett a most román megszállás alatt álló egész Erdély két részre osztódjék: nyugat-kelet irányban a Maros mentén kijelölendő határvonal által Tövisig, onnan pedig a vasúti vonal mentén keletre úgy, hogy az egész Székelyföld magyar fennhatóság alá kerüljön. A csehszlovákiai magyarok által egy tömbben lakott területeket magyar-szlovák bizottság határozza meg, a magyar lakta területekről Csehszlovákia vonuljon ki és adja át a magyar államnak népével és egész vagyonával együtt.

Ezeknek a megoldási terveknek tárgyalási alapul történő elfogadása mellett a magyar nemzet a nagyhatalmaktól és az Egyesült Nemzetektől kéri, utasítsa az érdekelteket közvetlen tárgyalások azonnali megkezdésére és tűzzenék ki erre sürgősen megfelelő időpontot. Ha az érdekeltektől államok megegyezni nem tudnának, az Egyesült Nemzetek által kiküldendő döntő bizottság folytassa le a Nagy Ferenc miniszterelnök úr által a bajai beszédében kért vizsgálatot és tegyen javaslatot az Egyesült Nemzeteknek.

»A tárgyalások teljes befejezéséül a név nagyhatalom egy-egy képviselőjéből és azok által választott elnökből álló bizottság ellenőrzése alá kell helyezni az egész vitás trianoni területet.«

»Ezek azok a megoldások, amelyek megegyeznek a nagyhatalmak által hirdetett és lefektetett igazságos békealapelveknek s amelyeket a magyar nemzet elfogadhat és el is fogad.«

»Három millió magyar és e három millió magyar lakta terület ismételt elszakításába a magyar dolgozó nép milliói soha bele nem nyugodhatnak.« (Ugy van! Ugy van! a szabadságot követjük.)

T. Nemzetgyűlés! Mielőtt befejezném beszédemet, méltóztassanak megengedni, hogy rámutassak arra, hogy nekem ezen deklaráció megtételére tápot és döntő alapot nyújt Darnley lordnak a lordok házában tett és a lapokban megjelent határozati javaslata, amelyet az angol kormány nevében lord Addison gyarmatügyi miniszter úr elfogadott, tehát ez ma már az angol kormány hiva-

talos álláspontját képviseli. Ez a határozati javaslat a következőképpen szól (olvassa): »Mondja ki a Ház azt a meggyőződését, hogy a nemzetek között a békét csak a felebaráti szeretet keresztényi elvének elfogadásával lehet helyreállítani. Határozza el ennél fogva a Ház, hogy nyomtatékosan felszólítja az Egyesült Nemzeteket, alapítsák a békeszerződések keresztény irányelvekre és ennek megfelelően a békeszerződések legyenek mentesek bármilyen büntető intézkedésektől, amelyek a bosszú szüleményei vagy bosszút ébreszthetnek.«

T. Nemzetgyűlés! Azért rendkívül fontos ennek a határozati javaslathoz idevonatkozó passzusa, mert állandóan azzal gyötörtük önmagunkat, hogy szenvednünk kell, mert bosszút állnak rajtunk a háború miatt és mert bűnhődnünk kell, büntetést kell kapnunk. Az angol kormány íme hivatalosan leszögezte azt az álláspontját, hogy kiküszöbölje a bosszút és büntetést ennél a békeszerződésnél és erre nyomtatékosan felszólítja az Egyesült Nemzeteket.

Ez a határozati javaslat a továbbiakban a következőket mondja (tovább olvassa): »Határozza el továbbá a Ház, hogy sürgeti és előmozdítja a jóindulat megteremtését a barátok és a volt ellenségek között, mert teljes és együttes erőfeszítésre van szükség az emberek testvériségének megvalósításához és az atomfegyverek által való megsemmisítés veszélyének elhárításához.« — »Lord Addison dominiumügyi miniszter a kormány nevében elfogadta a javaslatot.«²²⁷

T. Nemzetgyűlés! Lord Darnley a következőkkel indokolta meg ezt a határozati javaslatát (olvassa): »A mai kor politikusa a hatalom politikáját alkalmazza, tovább folyik a legyőzött országok területeinek és határainak lemorzsolása, amelyeknek eredménye nem biztonság lesz, hanem újabb és még rettenetesebb bosszú. A békeszerződéseket úgy kell megállapítani, hogy ki kell zárni azokról minden háborús büntetést, minden feldarabolást, határmódosítást, területváltózási tervet, kivéve azokat, amelyekbe az Egyesült Nemzetek szervezete alapokmányának ígérete szerint az összes érintett nemzetek beleegyeztek.«

T. Nemzetgyűlés! Miután ez az igazság, amelyet ez a határozati javaslat leszögezett, amelyet az angol kormány magáévá tett, a magyar igazságnak százszázalékosig megfelel, arra kérem a t. nemzetgyűlést és arra kérem a t. kormányt, hogyha nem tette volna meg ebben a szellemben, amelyet voltam bátor részletesen ismertetni, a maga békejavaslatait, akkor ne restelje, üljön össze gyorsan, haladéktalanul és tegye meg azokat a békejavaslatokat, amelyekkel számíthatunk arra, hogy a nagy nemzetek, — az Egyesült Nemzetek Szövetsége — azokat el fogják fogadni. Ha ezt nem tesszük meg, akkor megérdemljük utódaink megvetését.

T. Nemzetgyűlés! Miután mulasztásokat, hibákat látok a kormányzat részéről a békekötéssel kapcsolatban, a beszámolóit természetesen tudomásul nem vehetem. (Éljen és taps a szabadságpárton. — Révész Ferenc (szd): Pártja nevében nem veszi tudomásul! Vagy nincs pártja? — Vásáry István (msz):

Micsoda emberek! Nem ilyen emberek valók a nemzetgyűlésben!

Elnök: Szólásra következik?

Hegyesi János jegyző: Eckhardt Sándor! Elnök: Eckhardt Sándor képviselő urat illeti a szó! (Vásáry István (msz.) — Révész Ferenc felé: Komolyabbak valók a nemzetgyűlés házában! — Dénes István (pk.) — Révész Ferenc felé: Tisztelet képviselő úr, nem itt állók rendelkezésére, hogy hol van az én pártom. Nem itt szájjal. Gyereünk ki a nép elé. — Vásáry István (msz.): Komolytalan gyerekek!) Eckhardt Sándor (dn): T. Nemzetgyűlés! Az előttem szólott t. képviselőtársaim világosan, bő részletességgel, és kellő kritikával mérlegettek a miniszterelnök úr és társai nyugati útjának eredményeit.

A magam részéről és pártom, a demokrata néppárt részéről nem mondhatom, hogy túl nagy örömmel tölt el mindaz, amit a beszámolóból békekitűzési kilátásainkra nézve megtudtunk. Tudomásul kellett vennünk tovább, hogy a legyőzött államok között azt a kiváltságos helyzetet foglaljuk el, hogy bár a legjobb indulattal foglalkoznak velünk, — talán Németországot leszámítva — a legrosszabb békét készülték elő számunkra.

Nagyon jól tudom, t. nemzetgyűlés, hogy ez a helyzet igen régi, súlyos hibák következménye az elmúlt megköttyösödött rendszerek bűnös külpolitikájából és ostoba katonai viselkedéséből ered és hogy ezen a helyzeten egy-egy, kissé elkészt dátummal beillesztett moszkvai és washingtoni úttal nem sokat segíthetünk és csak halálával lehetünk a miniszterelnök úrnak és társainak, hogy az Egyesült Államokban, majd a párisi megbeszéléseken a többi döntő nagyhatalom minisztereivel közvetlen érintkezésbe lépve, annyi eredményről is tudtak beszámolni, mint amennyit tényleg magukkal hoztak.

Moszkvai út, nyugati út: mindkettő fontos állomása a megújuló Magyarország külpolitikai kibontakozásának és ha nem sok lényeges eredményt hozott is békekitűzésaink szempontjából, mégis sok haszonnal járt, mind a két beszámolóból megtudhatunk.

A miniszterelnök úr szavaiból megragadt az a mondat, ahol külpolitikai elgondolásának alap gondolatát fogalmazta meg. Eszerint a magyar külpolitika jövőjét biztonsággal alapíthatjuk arra, hogy Magyarország a nagyhatalmak együttműködésének — idézem — egy kicsiny, de nem jelentéktelen elemévé lehet. Ennek a szerepnek a betöltése lenne a feladatunk.

En azt hiszem, t. nemzetgyűlés, hogy ez a szerep, amelynek vállalásánál vigyáznunk kell arra, nehogy újra hintapolitikával vádoljanak bennünket, akkor válik hálás szereppé, ha külpolitikai kapcsolatunkat egy olyan állammal fűzzük szorosabbra, amely azután nem kicsiny és ma egészen jelentős mértékben vállalja ugyanezt a feladatot.

Franciaországra célok itt. A miniszterelnök úr beszédéből örömmel értesültünk arról, hogy a francia kormányhatóságokkal is érintkezésbe lépett a delegáció. De nekem az a benyomásom, hogy itt mélyebbre mehetünk volna, nagyobb igyekezetet kellett volna a találkozás előkészítésénél kifejtetni és programját szélesebb alapokra fektetni.

A közelmúlt eseményei nyilvánvalóvá

tették, hogy Franciaország külpolitikai súlya állandóan növekszik. A trieszti kérdés megoldásánál a francia javaslat győzött, a békeértekezlet összehívásánál felmerült akadályokat a francia közbe lépés hárította el, s maga az a tény, hogy a külügyminiszterek Párisban tárgyalnak s a nyugatot járó magyar küldöttség is Párisban találkozott a két nagyhatalom miniszterével, Bevinnek és Molotovval, mutatja, hogy Páris újra a nemzetközi megegyezés fókuszpontjává és vele együtt a világpolitika központjává lett.

Nem is lehetett ez másként. Franciaország ma az európai kontinensnek a Szovjetunióval kívül egyetlen nagyhatalma. Erdekel egyetlen más nagyhatalom érdekeivel sem kerültek eddig ellentétbe és így természetesen valószínűleg a hasznos és sokszor érdektelen közvetítő szerepét, amiért minden vitaközös fél, de egyúttal az egész nemzetközi világ is csak hálás lehet neki. Ezért, bár gazdasági és politikai erejében megviselve került ki a háborúból, az ötéves német megszállás szörnyű nyomorúságából, nagyhatalmi pozíciója ma is igen jelentős és nekünk, magyaroknak, ropant nagy hasznunkra lehetne, ha kapcsolatunkat szorosabbra fűznék vele, mert egy ilyen szoros viszony senkinek sem áll útjában, sőt minden irányban újabb természetesen összeköttetéseket szerezne nekünk vele. Jól tudják mindezt ügyes szomszédaink: ott nyúlszögnek a francia szellemi élet minden fórumán, ott vannak minden megnyilvánulásánál és megszerezik a francia közvélemény szimpátiáit, irányítják Közép-Európa döntő kérdéseire vonatkozó francia nézetek kialakulását.

De a magyar-francia viszony szorosabbra fűzését követeli tőlünk Magyarország egész szellemi és anyagi fejlődésének érdekében. A háború kitörése előtt írtam le »Francia szellem« című könyvem végso tanulságaként a következő sorokat (olvassa): »Az anyaggal küzdő intelligenciánk, gazdaságunk, technikusaink, katonáink talán kevésbé érzik azt, hogy a német kultúra szomszédsága és mindent beárnyékoló áthatása milyen fullasztó légkört teremtett a magyar szellemi életben, míg a szellemiség munkásai, művészeink, íróink, humanista tudósaink, akik nem csupán az alaposság vagy rendszeresség kritériuma után indulnak, hanem az élet mélységeibe látnak, ösztönösen vágytak mindenkor a magyar kultúrát önálló tudatra ébresztő, emberileg elmélyítő francia szellem ellenmérése után, félreértve minden érzelmi tekintet, mely őket a hivatalos francia világtól elválasztja.« Ma hozzátehetem: a magyar XX. századi történelmünk két nagy katasztrófáját kerülthette volna el, ha politikai vezetését Párisra állítja be, amerre munkásainak és szabad értelmiségieknek szabadságomja mindenkor természetesen hajtotta.

S valóban, a hivatalos külpolitika alatt a nemzet egész érzése tiltakozott a német vézelem ellen, amikor az országunkba menekülő francia hadifoglyokkal keblünkre ölelte, mindennel ellátta és tovább segítette őket szűkösükben. A nemzetgyűlés jelenlegi elnökének, Varga Bélának halhatatlan érdemei vannak e téren. Odaát francia földön meg magyar munkások és emigránsok harcoltak, sőt életüket adták a francia szabadságért, mert érezték, hogy ezzel az emberiség és saját hazájuk szabadságának ügyét szolgálják.

Innen van az, hogy sohasem is volt Franciaországban kedvezőbb légkör egy magyar politika számára, mint ma és ezt a légkört addig kell kihasználnunk, amíg hatása éreztető.

T. Nemzetgyűlés! Nekünk, de egész Európának továbbra is szellemi tanítómestere marad Franciaország és szellemi központja Páris. Ez az a város, ahonnan már egy évezred óta árad a humanizmus a világ minden tája felé és Páris ma is, mint régen az a fej, amely saját bajain töprengve, az egész világot, sőt sokszor az egész világ helyett gondolkodik.

Külpolitikai vonatkozásban ez azt jelenti, hogy Páris marad Franciaország átmenneti anyagi gyengülése idején is a világ szellemi, vagy mondjuk érzelmi fővárosa, mert minden ösztönzésre, amely innen ered, figyel az egész világ, érezve, hogy valami ötlet, egyszerűség, érdekes emberi újdonság van benne és hogy Franciaország minden politikai tettének visszhangja lehet az egész világon.

Nekünk, magyaroknak, különösen jó iskola ma is Franciaország, ahol egy haladó, szociális érzéssel telt, modern katolikus demokrácia, a jelenlegi többségi párt, egy idealista magas szellemi célokért küzdő humanista szocializmussal és egy a nagy francia szellemi örökséget nagy becsben tartó kommunista párttal egyetértésben mutatja meg a világ előtt, hogyan lehet a nézetek különbözősége mellett is teljes harmóniában dolgozni a hazáért anélkül, hogy a demokrácia tiszta elvein, az emberi jogokon és szabadságon a legkisebb csorba esnék. A francia gondok sok mindenkben hasonlítanak a magyar gondokhoz, de a francia közéleti szellem tisztaságában, önzetlenségében és emberiségében magasan felette áll Közép-Európa közszellemének, ahol a hitlerizmus és a háború rettenetesen demoralizáló sátnai szelleme ma is mardossa a lelkeket, embertelen gyűlöletre, bosszúra, lopásra, sőt kínzásra, gyilkolásra biztatva.

Nagyon kíváncsi volt volna tehát, ha a nyugatjáró küldöttség a francia kormánnyal is behatóbban tárgyalta volna a magyar béke-célok és a vele összefüggő kérdések dolgában, ismertette volna vele a magyar bajokat és eredményeket s egyúttal felhasználva párisi tartózkodását, megfárgyalta volna a magyar-francia kulturális és gazdasági érintkezés lehetőségeit, részletesen előre elkészített program szerint.

Tudom, hogy egy ilyen természetű tárgyalás egy kissé elütött volna az egész kiküldetés jellegétől, de a franciák szívéhez legjobban az a sajátos szellemiségükön keresztül lehet hozzáférni s ők szívesen mérlik a népeket azzal a mértékkel, amellyel azok is mérítik a francia kultúrától. Önző, de egyúttal önzetlen szempont ez, mert csak haszonnal járhat azok számára, akik belőle részesednek.

Szeretném, ha a magyar külpolitika mindenkor szem előtt tartaná azt a tényt, hogy az út a mi számunkra sokszor Londonba és Washingtonba, de nem egyszer Moszkvába is Párison keresztül vezet. S ha Magyarország külpolitikai helyzetét úgy fogjuk fel, mint ahogyan a miniszterelnök úr itt meghatározta: mint egy olyan országot, amelyen a világ hatalmas nemzetainak politikája harmonikusan találkozhatik, akkor mi a mi kis bárkánkat nyugodtan hozzákötölhetjük a nagy francia hajóhoz, mert menetirányunk ezzel nem változik, hiszen Franciaország, mint nagyhatalom,

mindenkor a nemzetek és népek megbékéltetésének politikáját szolgálja. Csak ezt az egy szempontot óhajtottam rövid hozzászólásommal a kormányzat szíves figyelmébe ajánlani. (Helyeslés.)

Elnök: Szólásra következik Buzás Márton képviselő úr.

Buzás Márton (pk): T. Nemzetgyűlés! Az itt elhangzott miniszterelnöki beszámolóból és az ahhoz elhangzott hozzászólásokból érdekes tanulságot vonhatunk le. Úgy fest a dolog, mintha nem azonos érdekek vezetének mindannyiunkat a külpolitika kérdésében, mintha itt külön-külön célok, külön érdekek volna az azok a hajtó erők, amelyek az új Magyarország útját megszabni kívánják. Márpedig azt hiszem, hogy a magyarság kérdésében, a magyarság tekintélyes részének esetleg nagyon hosszú időre való elszakításában és az elszakított magyarságnak magyarságában való megőrzésében nem lehet a magyar emberek között vita. A béketárgyalások előtt állunk, s az utolsó pillanatokban hozzuk elő ezeket a kérdéseket, amelyekről hónapokkal ezelőtt kellett volna itt vitatkoznunk. (Slachta Margit (pk): Ugy van!) Az utolsó pillanatban próbálunk itt jobbra és balra hatni, próbáljuk meggyőzni egymást arról, hogy nem jól áll a magyarság szénája, úgy, mert a nagy bizalom és bizakodás után ropant nagy pesszimizmus, letargia, mindenről való lemondás szelleme sugárzik szét. Erre az okot éppen az adta meg, hogy a kormány nem foglalkozott kellő időben ezzel a kérdéssel és nem engedte vele foglalkozni a nemzetgyűlést sem.

Nem lehet közömbös számunkra, hogy Erdélyben az elszakított magyarság milyen sorsba jut, milyen bánásmódban részesül a békekötés után. Ha az ember a külföldi lapjelentéseket olvassa, amelyek a Nemzetek Szövetségének infencióiról szólnak, akkor szinte hihetetlennek tűnik fel, hogy most olyan békét akarnak csinálni, amely egyszerűsmindekkora kiküszöbölő a háborút, de ugyanakkor elveti a túzóságot is. Nem lehet hosszú időre békét csinálni úgy, ha nemzeteket szétszaggatnak egymástól és nagy tömegek idegen szolgátságba, idegen elnyomás alá kerülnek. Ha ezeket a problémákat megvizsgáljuk, akkor nem halálra kell tartoznunk a kormánynak, hanem igenis szemrehányással, mert a kormánynak idejében kellett volna feltánnia mindezeket a magyar igazságokat. Kérdés, hogy érünk-e még el valamit akkor, ha most már vita nélkül, egységesen foglaljuk el ezt az álláspontot. De még akkor is el kell foglalni ebben a kérdésben azt a leg-szigorúbb magyar álláspontot, hogy a magyarok területét szigorúan és maradéktól nélkül Magyarországhoz kell hogy csatoltassanak.

A magyarság ezeréves ittlétével beigazolta, hogy nem volt elnyomója egyik kisebb-nagyobb nemzetnek sem, mert ha megnézzük társadalmi fejlődésünket, megállapíthatjuk, hogy ebben az országban a magyarság volt a leghátrányosabb helyzetben, nemzetiségeinkből sokkal több, sokkal nagyobb arányban kerültek a jobb megélhetésű kategóriákba, mint a tösgyökerező magyarság, tehát tagadom, hogy a magyarság sovány lett volna, tagadom, hogy a magyarság elnyomója lett volna bár-

melyik nemzetiségnek, mert ha a magyarság azt követte volna, amit nemzetiségeink követtek az elmúlt huszonöt év alatt Trianon után, akkor ma nem volna probléma Felső-Magyarország, Erdély, Délvidék és a többi vidék, mert mind megmagyarosodtak volna, a nemzetiségek mind asszimilálódtak volna. De Magyarország nem kényszerítette ezt. Husz év alatt többet veszített a magyarság ezeken a területeken, mint a nemzetiségek ezer év alatt.

Nem vitás tehát, hogy nekünk megvan a történelmi jussunk, jogunk néprajzi határainkhoz, a magyarságnak egységben való együttéléséhez, egybecsalolásához és ahhoz a békéhez, amelyet — hiába igyekeznék mások félre-magyarítani — mi nem érdemeltünk meg, nem szolgáltunk rá arra, hogy Magyarországot a legszigorúbban büntessék ezen a békétárgyaláson, éppen úgy, amint az előbbi világháború után Trianonban tették.

Az elhamasztolt felszólalásokra kevés mondani valóm van, hiszen eléggé eszeteltek már e kérdést. Egy memorandumot kívánok itt felolvasni, amelyet az erdélyi magyarság juttatott el hozzám, s amelyben panaszait és aggódalmait tárja fel (olvassa): »Közvetlenül az első világháborúnak befejezése után az európai biztonsági politika alapvető problémája volt: megakadályozni a germán imperializmus korlátlan, egész Európát hatalma alá tipró szándékait.

Az európai biztonsági politika élharcos szerepét Franciaország vállalta. Mivel a német politika gazdasági és katonai szempontból Európa leggyengébb pontját, a Dunamedencét igyekezett gazdaságilag és katonailag átka-rolni, ezért az új francia biztonsági koncepció ebben a térségben igyekezett valami új rendező gondolatot hozni a kisantant felállításával.

Itt kezdődött a francia politika balfogása, amely Európát függetlenségét kívánta képviselni.

A trianoni békével a francia hatalmi politika felbontja a történelmi Magyarország állam- és területi szervezetét. Súlyos balfogás volt, amely problémák nemismeréséből eredt. A békerendező hiányos történelmi ismeretek miatt Magyarországot felett, mint szándékos háborús főbűnös felett ítélték. Nem vették figyelembe, hogy a Habsburgok uralmáig Magyarország nemcsak Európát, hanem a Dunamedencét is eredményesen védelmezte meg saját népe megléte ellenében és az Európát függetlensége ellen törő bármilyen nagyhatalmi szándék ellen (német császárság, oszmán birodalom).

A négy százéves Habsburg uralom felőlörte a magyar népi öröket és kipusztította azt a magyar vezérsztyált, amely a magyar történelmi hivatás önműködő hordozója volt. Megindult Magyarország lelki, gazdasági kolonizációja. A Habsburgok nagyszámú német elemeket telepítettek be az országra, s ez a politikai kolonizáció a Bach-korszak után sem ért véget. A sváb és szász százazerekből az osztrák németesítési politika kiépítette a magyar államapparátus vezetésében a maga megbízható bázisait. Ezt a szempontot a trianoni békerendezés nem vette figyelembe és Magyarországot, mint meggyőződéses német hatalmi támaszpontot kezelte. Nem vette figyelembe Magyarország történelmi szerepét, s ahelyett, hogy a magyar népi erő felszabadításával teremtetni volna oly erős bázist a Drang nach Osten-nel szemben,

Magyarországot népi és területi vonatkozásban szétdarabolta.

Magyarország a germán imperializmus második kísérletével szemben sem tudta a fenti okokból európai történelmi hivatását betölteni.

A nagy demokráciák a világ problémáinak egységét új jelszavakban fogalmazták meg: a béke, a háború, a világgazdaság oszthatatlan. Ez annyit jelent, hogy a világ békeművének, politikai vagy gazdasági rendszerének szerkezetében bárhol beáll egy parányi kis törés vagy hiba, az egész világot behálózó konstrukció mechanizmusa megáll, illetve felborítja az együttműködés lehetőségét.

Leszűkítve a világ politikai problémáit a Dunamedence térségére, az eddigi békétárgyalási anyagból, valamint a magyar kormány békerendezeteinek kísérleteiből azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy míg egyfelől a nagyhatalmak ma sem látják a dunamedencei kis népek együttműködésének Európát egységbe fogó jelentőségét, addig másoldalról a magyar kormány nem vonta le ennek tanulságát és nem tudta eddig a magyar problémát az európai, illetve a világbeke rendezésének horizontjába beállítani és egy olyan koncepciót sugalmazni a rendező nagyhatalmak számára, amely koncepcióban a magyar kérdés nem mint egy önző, öncélú, szűkkeblű, nacionalista-sovinisza igény jelentkezik, hanem logikus észokkal bizonyítható tervként ágyazódik be az európai biztonsági szempontokba.

A hiba nem a nagyhatalmak hibája első sorban. Az első világháború utáni magyar propagandát és a magyar revízió megfogalmazását a magyar feudál-kapitalizmus terjeszkedéseinek szándékai fogalmazták meg, amikor történelmi jogokra való hivatkozással kizárólagos magyar uralmi gondolatnak igyekeztek híveket szerezni a nagymagyarországi térség viszonylatában. Ez a revizionista megfogalmazás nem volt alkalmas arra, hogy az Európát fenyegető várható, újraéledő német nagyhatalmi törekvésekkel szemben védelmi egységbe vonja Európát legsebezhetőbb pontját, a Dunamedencét kis nemzetiségek népeit és területeit. Nem is beszélve arról, hogy az utolsó huszonöt esztendő belpolitikája a magyar belső öröket egy új társadalmi és gazdasági rendezéssel nemhogy nem szabadította fel, hanem elnyomta, és ezzel a megmaradt Magyarország történelmi erejét önmaga csönkította meg.

A magyar kormányzat feladatai az európai békét rendező nagyhatalmakkal szemben az alábbiakban fogalmazhatók meg (olvassa):

»A rendelkezésünkre álló adatok alapján bizonyítani kell azt az igazságot, hogy sajátos helyzetünk mértékéig mind katonai, mind gazdasági és politikai téren igyekeztünk szabotálni Németország háborús szándékait. (Egy hang a szabadságpárt oldalán: Ez igaz!) Bizonyítani kell, hogy a német politika a kis szomszéd népek leggyverés erejével is készen állt a magyar államiság kereteinek felszámolására. Bizonyítani kell, hogy a francia kisantant-koncepció, mint biztonsági szervezet, a szükséges beavatkozás pillanatában nemcsak hogy felmondta a szolgáltatást, hanem a szervezet egyes tagjai önző nacionalista érdekből területi gyarapodásnak érdekében egyenesen háttámadták a német törekvésekkel szembenálló bázisokat vagy kiszolgálták a németek hatalmi célkitűzéseit.

Bizonyítani kell, hogy a délkelet-európai kisállamokat a német politika ügyesen felhasználta, látásukat nemzeti önzésük táplálásával megvakította s ezáltal a valamennyiük közös érdekét és biztonságát szolgálni hivatott együttműködés minden lehetőségét feloldotta.

A magyar kormányzatnak megfelelő sajtó-politikával le kell törnie minden olyan irányzatot, amely indokolatlan büntudatot és lelki bűnültságot igyekszik beoltani ebbe a mem-zetbe s ki nem deríthető szándékokból mindent elkövet, hogy a magyarság önmagát állítsa a vádlottak padjára, elvállalja azt az aljas szerepet, hogy önmagával szemben fogalmazza meg vádiratát és maga ellen kiderőszakolt hamis adatokkal és beállításokkal önmaga ellen marasztaló ítéletet kérjen. (Egy hang a szabadságpárt oldalán: Igaza van! Ez igaz!)

»A kintről jelentkező háborús vádakkal szemben őszintén és bátram fel kell vetni a kérdést: hogyan viselkedett volna Amerika, ha a szomszédságában — Magyarország és Németország arányait tekintve — egy egy-milliárd és százmilliónyi német nagyhatalom terpeszkedett volna és ha az amerikai német-ség az USA közigazgatásának, kormányzásának, hadseregének, közvéleményét formáló intézménye vezetők állásainak 70–80%-át tartotta volna kezében.

Bizonyítani kell, hogy a magyar demokrácia az egyenjogúság elve alapján éppen a faji politikát mellőzve a svábságot is beengedte minden vezető állásba. Az aggódó ellenvéleményeket a liberális eszmearámlás elfojtotta. A sváb kisebbség Magyarországon veszedelmet jelentett, mert ennek a kisebbségnek nagy rokonai Magyarországon közvetlen szomszédságában hatalmas birodalomban tömörültek. Ez a birodalom a magyarországi svábság nagy többségét centrifugális elemekké mozgósította abban a pillanatban, amikor a nagy német birodalom elindította az egész Délkelet-Európát behálózó penetrációját. Ezzel az ötödik hadoszlop a kis magyar nemzet elbánni nem tudhatott. A következményekért nem lehet a magyar népet, a dolgozó milliókat megbüntetni, mert a magyar-ság végkép kiábrándulna a nyugati demokráciák igazságot hangoztató jelszavaiból és élet-elvélből.

Bizonyítani kell, hogy a német erő újra éledni fog. A német lelkekben változatlanul szunnyad az a gondolat, hogy ők kultúrájuk-nál, gazdasági potenciáljuknál, nagy tömegük-nél fogva egyedül elhivatottak, egyenesen predestináltak Európát német vezetés alatt egységbe fogni. Az az Ausztria, amely óriási többséggel szavazta meg a náci német birodalomhoz való csatlakozást s teljes népi erejét odaadta a német háborús gépezet számára, továbbá résztvevő az európai Oroszország s a többi állam katonai kiablásában, ma szinte hihetetlen gyorsasággal éled újra és jelentős területi követelések igényével lép fel Olasz-országgal és Magyarországgal szemben. Az ausztriai német-ség lelkes csatlakozása a náci német birodalomhoz könnyen kihasználható lelki gyökerekből átlátható.

Elnök: Kérem képviselő úr, a házszabályok 87. §-a értelmében beszédét tartósan olvasni tilos. Tessék magát ehhez tartani.

Buzás Márton (pk): Ez egy memorandum! Elnök: Memorandumot sem lehet tartósan olvasni, csak elvi nyilatkozatot, amelyet a képviselő úr saját maga nevében mond el.

Buzás Márton (pk): Bocsanatot kérek, akkor leteszek arról, hogy a memorandumot tovább olvassam, de azt hittem, hogy egy memorandumot csak olvasni lehet. Egyébként is annak tartalma nem az én intencióm, hanem a beadott memorandum aláíróé.

Elnök: Meltóztatassék a memorandumot letenni a Ház asztalára, képviselőtársaink majd el fogják olvasni.

Buzás Márton (pk): Tisztelettel tudomásul veszem (Közbeszéd a pártok kivülieként: Inkább halljuk szóval!)

Arról van tehát szó, hogy a magyarság közszellemében, a közvéleménynek a lelkületében, vágyaiban hiába él benne a magyar területek visszaszerzése és egy új, a magyarságot Trianonnál jobban biztosító béke vágya, ha innen a parlamentből már elege vita szelleme árad ki, ha itt is vitássá teszik ezeket a kérdéseket és etekintetben a koalíciós pártok és nem koalíciós pártok pártkülönbség nélkül nem ugyanazt követelik. Ez aztán történelmileg nagyon súlyos következményekkel járhat.

Ebben a kérdésben ezek a magyarok, akik a memorandumot aláírták — a további részekben még lényegesebb kérdésekről van szó s amit felolvastam, az csak a bevezető rész volt — azt váriák, hogy az egész magyar közvélemény melléjük áll, melléjük áll a parlament, melléjük áll a kormány és azt hiszik, hogy ezzel az együttes összefogással, egységes akaratnyilvánítással talán elérhetünk még valamit a békétárgyalásokon.

A magam részéről csunán azt mondom, hogy a jövőben, amikor közös, nagyvonalú magyar ügyekről lesz szó, ne próbáljuk szétszaggatni és összetörni azt a kevés kis erőt, amelyet egységben talán ki tudnánk fejteni, és olyan bel- és külpolitikát próbálunk folytatni, próbálunk a magyar közéletbe belevinni, amely a magyarság egyetemét párt-, felekezeti- és faji különbség nélkül szolgálja. (Helyeslés a kisaadapártan.)

Elnök: A pénzügy-miniszter úr kíván szólni. Gordon Ferenc pénzügyminiszter: T. Nemzetgyűlés! Bemutatom jóváhagyás végett a magyar kormánynak az 1946. VI. t. c. 1 §-ában foglalt felhatalmazás alapján kiadott 9.000/1946. M. E. számú rendeletét a forintérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről. Kérem a t. Nemzetgyűlést ezzel kapcsolatban a további intézkedések megtételére.

Elnök: A nemzetgyűlés a miniszter úr bejelentését tudomásul veszi.

T. Nemzetgyűlés! Az idő előrehaladott voltára való tekintettel a vitát megszakítom és javaslatot teszek legközelebbi ülésünk idejére és napirendjére nézve.

Javaslat, hogy legközelebbi ülésünket folyó évi július hó 30-án, kedden délelőtt 10 órákor tartassuk s annak napirendjére tűzzük ki első pontként a miniszterelnök úr beszámolója feletti vita folytatását, második pontként a államháztartásnak az 1946. évi január hó 1. napjától az 1946. évi október hó 31. napjáig terjedő viteléről szóló törvényjavaslatot, harmadik pontként pedig a magyar minisztériumnak az államhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1945. XI. törvényekben foglalt felhatalmazás alapján

kibocsátott rendeletek tárgyában», továbbá »a nemzeti kormány részére rendeletek kibocsátására adott felhatalmazásról szóló 1946:VI. törvényeikk alapján kibocsátott rendeletek tárgyában» benyújtott jelentése tárgyalását.

Méltóztatnak napirendi javaslatomat elfogadni? *(Igen!)* A nemzetgyűlés az elnök napirendi javaslatát elfogadta.

T. Nemzetgyűlés! A legutóbbi ülésünkön történt bejelentések alapján rátérünk az interpellációkra adott miniszteri válaszok felolvasására.

Az első az iparügyi miniszter úr írásbeli válasza Janzsó János képviselő úrnak a mezőgazdasági ipar szénellátása tárgyában május hó 8-án előterjesztett interpellációjára.

Kérem a jegyző urat, szíveskedjék a választ felolvasni.

Futó József jegyző *(olvassa)*: »Janzsó János nemzetgyűlési képviselőnek a mezőgazdasági ipar szénellátása tárgyában hozzám intézett interpellációjára az alábbiakban válaszolok:

»T. Nemzetgyűlés! A Széngazdálkodási Kormánybiztosság útján 1946 január 1-től 12.123 q kokszot és 10.511 q kovácsoszenet utaltak ki mezőgazdasági kovácsok részére. Ezek az adatok az április hó 30-ig történt kiutalásokat foglalják magukban.

Ismerve a termelés szempontjából a mezőgazdasági kovácsiparosok fontos szerepét, a jóvátételre dolgozó gyárüzemek a korlátozott készletek miatt gondot okozó ellátása mellett is igyekeztem a mezőgazdasági ipart kielégíteni.

Ugyanakkor azonban felhívom a nemzetgyűlés figyelmét arra a körülményre is, ami a kiutalás és a kiutalt mennyiségek leszállítása mellett felmerül. A magyar földművelésügyi minisztérium I. 4. ügyosztályával a Széngazdálkodási Kormánybiztosság megállapodást létesített, amely szerint a kovácsiparosok ellátása az iparbeszűletéken keresztül a járási gazdasági felügyelők útján történik. A földművelésügyi minisztérium ennek megfelelően 1946. március 1-én 51.075/1946/I. 4. szám alatt fel is hívta a gazdasági felügyelőket az igénylés ilymódon való benyújtására.

Ennek ellenére hivatalomhoz tömegesen érkeznek be igénylések községi és járási termelési bizottságok, községi előljáróságok, alkahnilag csoportosult, községileg igazolt 2-4 kovácsmester és egyes községek kovácsmesterei részéről. A kettős ellátás megakadályozása végett a felsoroltak által benyújtott igényléseket el kell bírálnom, ami igen nehézkes, mert egyrészt nem, vagy csak részben ellenőrizhetők, másrészt megakadályozzák az elintézés gyors menetét. Az egyes szállítóüzemekről, amikor gyors szállításra hívom fel őket, az a panasz érkezik, hogy hiába szólítják fel a kiutalásban részesülteket, hogy küldjenek be értesítést a leszállítás módzataira és a kifizetés eszközzésére, még választ sem küldenek, esetleg két felszólításra sem.

A Széngazdálkodási Kormánybiztosság — az előrehaladott tavaszi időny miatt — lehetőleg elfekint a földművelésügyi minisztérium fenti felhívásában foglalt alakaságoktól, hogy ezáltal is elősegítse a szükséges tüzelőanyagnak a kovácsiparosokhoz való mielőbbi eljutását.

A fentiekben kimutatott mennyiségből a

kokszot teljes egészében le is szállították, míg a szénből — a komlói bányánál történt többszöri kötélszakadás és egyéb üzemzavarok miatt — kb. 3000 q hátralék maradt fenn április 30-án.

A hátralékot, valamint a május hóra előirányzott 5000 q kovácsoszenet és 3000 q kokszot a Kormánybiztosság kiutalta és igyekszik a minél előbbi leszállítást szorgalmazni.

Kérem, hogy a t. Nemzetgyűlés válaszmát tudomásul venni szíveskedjék. Budapest, 1946 május 18. — Bán Antal s. k., iparügyi miniszter.

Elnök: (Janzsó János képviselő urat megilleti a viszonyválasz joga.

Janzsó János (kg): Mélyen t. Nemzetgyűlési Az iparügyi miniszter úr válaszát bizonyos részében nem tudom magamóvá tenni, mégpedig azért nem, mert informálódttam ebben a kérdésben és egyetlen képviselőtársam sem tud arról, hogy történt volna ilyen hivatalos kiutalás, avagy helyesebben mondva, ez a hivatalos kiutalás célba ért volna. Ez alkalommal kívánom a földművelésügyi miniszter úr szíves figyelmét felhívni arra, hogy ellenőriztesse a járási felügyelőségeknek ezt a munkáját és feltétlenül hasson oda, hogy ez a kiutalt szénmennyiség jusson el a falu kovácsaihoz, azonkívül torolja meg azokat a cselekedeteket, amelyek eddig ezt megakadályozták, és azt is derítse ki, hogy kik és hova feketézték el azt a mennyiséget, amelyet az iparügyi miniszter úr — válasza szerint — kiutalt.

Megjegyezni kívánom még, hogy — mint mondtam — megítélésem szerint a válasz nem kielégítő és csak a koalíciós kormányzás szellemében veszem azt tudomásul.

Elnök: Kérdezem a nemzetgyűlést, méltóztatik-e az iparügyi miniszter úrnak az interpellációra adott válaszát tudomásul venni? *(Igen! Nem!)* A kik elfogadják, szíveskedjenek felállni. *(Megtörténik.)* Többség! (Marosán György (szd) — az ülvemaradtak felé: Megalakul a semlegespárt!)-» A választ a nemzetgyűlés tudomásulvette.

Következik az iparügyi miniszter úr írásbeli válasza Dávid János képviselő úrnak a kisiparosság súlyos helyzetéről folyó évi május hó 3-án előterjesztett interpellációjára.

Kérem a jegyző urat, szíveskedjék a választ felolvasni.

Futó József jegyző *(olvassa)*:

»Dávid János nemzetgyűlési képviselő úr a nemzetgyűlés f. évi május hó 3-án tartott ülésén a kisiparosság katasztrofális helyzetével kapcsolatban a következő interpellációt intézte a kormányhoz:

1. Van-e tudomása a kormánynak arról, hogy az ország kisiparosságának gazdasági helyzete katasztrofálisan súlyos, hogy a kisipari üzemek teljesen munka nélkül vannak és az anyaghiánnyal, valamint az inflációval kapcsolatos nehézségekkel nem tudnak megküzdenni? Nemzetgazdasági szempontból sem lehet közömbös, hogy ez az értékes munkásréteg az ország felépítésének munkájából kiessen.

2. Hajlandó-e a kormány az anyagellátás terén olyan intézkedéseket tenni, hogy az ország kisiparossága a termelést megindíthassa?

3. Mit hajlandó a kormány tenni az irányban, hogy a kisiparosság minél intenzívebben belekapcsolódjék a jóvátételi munkába?

A nemzetgyűlés 91. ülése

1947. évi február hó 6-án, csütörtökön,

Varga Béla és Kéthly Anna elnöklte alatt.

Tárgyai:

Elnöki előterjesztések	57
Szántó Zoltán képviselői mandátumáról való lemondásának és Hegedűs András pótképviselő behívásának bejelentése	57
Czövek Jenő (kg) napirendelőtti felszólalása a védeőszerek és oltóanyagok gyártásának államossításáról	58
Az 1946/47. évi Állami költségvetés. (Iromány: 128. sz.)	59
Felszólaltak: Pongrácz Aladár (kg) előadó	67
Sulyok Dezső (msz)	85
Z. Nagy Ferenc (kg)	95
Révai József (kp)	114
Faragó László (szd)	126
Kovács Imre (pp)	145
Szent-Györgyi Albert (pk)	125
Z. Nagy Ferenc személyes megtámadtatás visszautasítása címén szólalt fel	151
A legközelebbi ülés idejének és napirendjének megállapítása	

A kormány részéről jelen voltak: Bartha Albert honvédelmi miniszter, Bogdár József tájékoztatási ügyi miniszter, Dobi István államminiszter, Erőss János közellátásügyi miniszter, Gárdi Ernő közlekedésügyi miniszter, Molnár Erik népjóléti miniszter, Rácz Jenő pénzügyminiszter, Rákos-Mátyás államminiszter, Rónai Sándor kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter.

(Az ülés délelőtt 10 óra 20 perckor kezdődött.)

(Az elnöki széklet Varga Béla foglalja el.)

Elnök: T. Nemzetgyűlés! Az ülést megnyitom.

A mai ülés jegyzőkönyvének vezetésére Futó József, az egyéb jegyzői teendők ellátására pedig Gyurkovits Károly jegyző urakat kérem fel.

Bejelentem a t. Nemzetgyűlésnek, hogy Szántó Zoltán képviselő úr a Győr-Moson és Sopron vármegyei választókerületben nyert képviselői megbízatásáról lemondott. Az 1945:VIII. tc. 77. §-ában foglalt rendelkezés értelmében Hegedűs András soron következő pótképviselőt behívtam. A bejelentést a nemzetgyűlés tudomásul veszi.

A t. Nemzetgyűlés tudomására hozom, hogy B. Farkas Ferenc képviselő úr az összeférhetetlenségi ügyében hozott határozatunkhoz képest a Magyar Szesskiviteli R.-T. elnöki tisztségéről lemondott és ilymódon összeférhe-

tetlen helyzetét megszüntette. A nemzetgyűlés a bejelentést tudomásul veszi.

Bemutatom a t. Nemzetgyűlésnek Somogyi Imre képviselő úr levelét, amelyben betegszabadságának kéthónapi meghosszabbítását kéri, valamint Pécsi József képviselő úr levelét, amelyben betegsége való hivatkozással egyhónapi szabadság engedélyezését kéri. Méltóztatnak a kért szabadságokat engedélyezni? *(Igen!)* A nemzetgyűlés a kért szabadságokat engedélyezi.

Czövek Jenő képviselő úr napirend előtti felszólalásra kért tőlem engedélyt a védőszerek és oltóanyagok gyártásának államossítása tárgyában. A képviselő úrnak a felszólásra az engedélyt megadtam.

A képviselő urat illeti a szó. Czövek Jenő (kg): T. Nemzetgyűlés! Tisztelettel indítványozom, hogy tűzzük napirendre a növényi és állati oltóanyagok gyártásának államossítását.

Amikor indítványomat megteszem, nem csak arra gondolok, hogy milyen nagy érdek

fűződik pusztuló gyümölcsöseink és járványoktól fenyegetett állatállományunk, főleg apró állataink megmentéséhez, hanem az a szándék is vezet, hogy életünknek erről a fontos területéről kizárjuk a nagyfokú pénzéhséget és kizárjunk mindenféle spekulációt. (Helyeslés.)

Ahban a szándékomban, hogy ezt az indítványt megtegyem, az is megerősített, hogy visszaemlékeztem a képviselőházi naplóra és megállapítottam, hányszor szólalt fel az öltönyök és védőszerek drágasága miatt ebben az ülésteremben a független kisgazdapárt első pártvezére, Istenben boldogult Gaál Gaston, és tizenöt év alatt hány eredménytelen akciót vezetett pártunk, hogy erről a területről kirekesszük a nagyfokú spekulációt.

Úgy gondolom, most végre elérkezett az ideje a dolog rendezésének. Az öltönyöket és a védőszereket minden gazda számára olcsóbbá és könnyen elérhetővé kell tenni. Ahhoz, hogy ez bekövetkezzék, — én is úgy gondolom és pártom is úgy gondolja — a gyártás államosítására van szükség.

Mélyen t. Nemzetgyűlés! Amikor legutóbb vármegyémbe, kerületembe, lent a dráva-széli községekben jártam, már akkor olyan panaszkodók jöttek hozzám a gazdák, hogy esőkként állatállományukat, sertésállományukat nem tudják megmenteni, mert az öltönyökhöz olyan drágán jutnak hozzá, hogy egy-egy sertés beoltása az állatorvosi költséggel együtt 70–80 forintba kerül. Akkor eltöltöttem magamban, hogy ezt sóvároszom, de már régóta vívódott bennem az a gondolat, hogy igenis szükség van e szérumok gyártásának, mégpedig nemcsak a sertésszérum, hanem a baromfiszerum gyártásának is az államosítására. Lehetetlen, hogy kitegyük a kisembereknek annak a spekulációnak, amelyet a tőke, illetve a tőkés spekulánsok a gyárakon keresztül az ő rovására folytatnak.

Ugyanez áll a gyümölcsfák védelmével kapcsolatban is. Állandóan hangoztatjuk, hogy a gazdáknak kell biztosítani, gyümölcstermeléssel kell foglalkozniuk, amiben kifele nagy piacunk van, viszont védőszerekhez az utóbbi időben szinte lehetetlen hozzájutni, úgyhogy fáinkat a pajzstetű teljesen elpusztította.

Ezért tisztelettel indítványozom, hogy az öltönyök és védőszerek gyártásának államosítását tűzzük napirendre. (Helyeslés és taps.)

Elnök: Napirend előtti felszólalás felett vitának és határozathozatalnak helye nincs.

T. Nemzetgyűlés! Napirend szerint következik az 1946/47. évi állami költségvetés tárgyalása.

Mielőtt az előadó úrnak a szót megadnám, a t. Nemzetgyűlés tudomására hozom, hogy a költségvetés általános tárgyalásához a Független Kisgazdapárt, a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Párt és a Magyar Szabadságpárt jelentettek be szónokokat, és pedig Z. Nagy Ferenc, Révai József, Faragó László, Kovács Imre és Sulyok Dezső nemzetgyűlési képviselőket. A nemzetgyűlés a bejelentést tudomásul veszi.

Pongrácz Aladár előadó urat illeti a szó.

Pongrácz Aladár (kg) előadó: T. Nemzetgyűlés! Az évi költségvetések törvényhozási tárgyalása mindenkor esemény a nemzet életében, a demokratikus Magyarországnak a t. Nemzetgyűlés előtt most tárgyalásra kerülő és — nagyon hangsúlyozom — szilárd pénz-

értéken felépülő 1946–47. évi költségvetése pedig erősen történelmi jelentőségű. A költségvetés a magyar élet igénylésének, akaratainak és tetteireinek tiszta kikristályosodása.

A magyarságot az első világháború végzetes mélységbe zúditotta, a magyarság idegen érdekekért harcolt, amikor senki felé semmi követelése nem volt. Az Osztrák-Magyar Monarchia védelmében az első világháborúban is a magyarság volt az igazi áldozat.

Egy alapjaiban hibás, helytelen politika következtében Magyarország belesodródott a második világháborúba. Idegen eszmékért és érdekekért kellett harcolni, amelyek semmiféle összhangban nem állottak a magyarság széles tömegeinek lelkiületével és érdekeivel. A magyarság kegyetlen sorsa akkor teljesedett be, amikor náci és nyilasok eszeveszettséggel következtében az ország hadszínterré vált és elszenvetve a legnagyobb rombolásokat és pusztításokat, amelyek következtében úgy az állam, mint a társadalom teljesen elemeire bomlott szét. Pillanatig úgy látszott, hogy céltalan lett a magyar élet és bekövetkezett a teljes felbomlás. De a magyar lélek ismérvei közé tartozik, hogy a legnagyobb válságok idején talál önmagára és újra le tudja rakni a lét alapjait.

A felszabadulás után a magyar nép útirányul és célkitűzésül a demokráciát választotta, mert intuitív erővel úgy érezte, hogy a demokrácián át egész jövőjéről dönt. Ország-világ előtt tanúságot tett arról, hogy a demokráciát tartja a maga életirányának. A nemzetgyűlési választásokon hitet tett arról, amit azután követett az államforma megválasztásában, a demokratikus jogok kifejlesztésében, hogy a magyar lélekben igaz és tisztá demokrácia gyökerezik, amely az összes emberi, gazdasági, szociális, kulturális, életszínvonal, stb. jogokban egységbe sűrítve akarja a legeszményibb demokráciát megteremteni.

Kétségtelen, hogy a szociális igazság az XX. század vezető gondolata. Értjük az alatt azt a szociális osztó igazságot, amely összhangba hozza a nemzetiségért dolgozó összes rétegek érdekeit. Valljuk azt a demokráciát, amely el fogja tüntetni a nagy és mély szakadékokat ember és ember között. Valljuk azt a demokráciát, amely a munkával szerzett tisztességes magántulajdont megbecsüli, de annak működését a köz érdekében a szociális szükségesség szerint szabályozza és fék alá veli, hogy társadalmunkban megteremtjük mindenki életszínvonalának teljes kiegyensúlyozását. Kis nemzetek is nagyokká lehetnek, ha példát mutatnak arra, hogy igazi belső erkölcsi és szociális érzéket tudnak magukban kitermelni.

T. Nemzetgyűlés! Merem állítani, hogy mi Magyarországon a demokráciának egészen új és érdekes ismérvét hívtuk életre. A koalíciós kormányzat a maga jellegében nem újszerű dolog; hiszen ott, ahol a klasszikus parlamentarizmusnak az a törvényszerűsége megszűnt, hogy a nemzet életének irányításában hatalmas pártok folytassanak váltógazdaságot, ahol tehát a pártokra való morzsolódás csak összeállítás alapján tette lehetővé a kormányzást, a különböző pártok koalíciója a kormányzás vitelére ismeretes. De nemzetünk felszabadulása után megint irányítólag hatott a magyar lélek ösztönző eleve ereje.

Nem élünk a klasszikus parlamentarizmus többségi elvének dogmatikus alkalmazásával

másik a rejtett munkanélküliségnek megszűntetése, tehát a mezőgazdaságban kénszerűen foglalkoztatottnak, de ott racionálisan nem foglalkoztathatóknak az iparban jelentkező teljes kihasználáson felüli áttérítése az iparhoz; tehát egy átfelkészített mezőgazdaság és egy kifejlesztett ipar. Mit akarunk? A nemzeti jövedelem fokozását. Ez még mindig lehetne reakció is. Akarjuk azonban a nemzeti jövedelem eloszlásának megváltoztatását is direkt és indirekt eszközökkel egyaránt. Direkt eszközökkel a dolgozók bérének felemelésén, indirekt eszközökkel az adózás és a szociálpolitika keresztül.

Nincs értelme, hogy tagadjuk, és nem is tettük soha, az ellenforradalom 25 évében sem tettük, nem tévesztünk meg senkit: egy ilyen változtatás az osztályharc terméke. Nem mondunk olyan naivakat sem, hogy mi az osztályharc alapján állunk. Mert akár állunk, akár nem állunk, osztályharc van. A probléma csak az, hogy hol állunk az osztályharcban. Itt kell megállni egyszer konfessziót tenni: a dolgozók oldalán, alku és megalkuvás nélkül. Akadhat egy és más, amit a politika opportunista ránk parancsol, akadhat egy és más, amittől a porcellánok féltése visszatart, akadhat egy és más, amire történelmi felelősségünk bennünket rávesz. Azt is tudjuk, hogy az osztályharc nem mindig és nem okvetlenül barrikádharc, de bármikor és bármilyen okból azza lehet.

Sohasem felejtjük el, hogy a mi célunk az osztálymentes társadalom, a demokratikus szocializmus, hogy eszmévilágunk hordozói a dolgozó tömegek, amelyeknek sorsa, munkája, jelene és jövője egy az egész világon.

T. Nemzetgyűlés! En állottam Párisban a Père Lachaisénél a kommunardok falánál, voltam Berlinben az Engelufieren, ahol a náci rohammal döntötték le a szakszervezetek házát, láttam Bécsben a Marxhofban, ahonnan a Schutzbund addig tüzött, míg a leggyávabb és a leggyalázatosabb ellenforradalom le nem győzte és le nem verte. En emlékszem olvasmányaimból és részben személyes emlékeimből, Jaurès, Hilferding, Breitscheid, Daneberg és számtalan névtelen alakjára, akik ugyanúgy a miénk, mint a mi magyar mártírjaink valamennyien. Ezeknek a mártíroknak és annak az osztálynak, azoknak az eszméknek, amelyet képviseltek, tartozunk mi hűséggel. Hűséggel akkor, ha országot építünk, ha bírálnak, ha cselekedünk. A kormányzás, cselekvés. Ez a kormányzás, ismétlem, a napi politika parancsa szerint koalíciós és egy jó darab ideig annak kell maradnia. Mi is benne vagyunk ebben a koalícióban, mi is vállaljuk, mi is segítünk építeni az országot és mert ez az országépítő szándék jut kifejezésre a költségvetésben, pártom és a magam nevében a költségvetést elfogadom. (Élénk taps. — A szónok sokan üdvözlik.)

Elnök: Z. Nagy Ferenc képviselő úr személyes megtámadtatás visszautasítása címén kért tőlem felszólalásra engedélyt. A képviselő úrnak a felszólalásra az engedélyt megadtam.

Z. Nagy Ferenc képviselő urat illeti a szó.

Z. Nagy Ferenc (kg): Mélyen t. Nemzetgyűlés! Engedelmet kell kérnem, hogy a nemzetgyűlés szíves türelmét igénybe vessem, azonban Révai képviselőtársam beszédében olyan kijelentést tett, hogy a mezőgazdasági érdekeképviselőt is a helesbizottság tervezte és vitte előre. En itt találva érzem magam, mert amint a nemzetgyűlés tudja, a nemzetgyűlés

megalakulása után én terjesztettem be a mezőgazdasági érdekeképviselőből szóló törvényjavaslatot. (Úgy van! a kisgazdapárt.) Ennek megalkotásában mindvégig résztvettem a földművelésügyi minisztériumban való számtalan tárgyalásaim alapján és itt ki kell jelentenem, merő tévedés lehet az, hogy az érdekeképviselői javaslatához Héder Jánosnak bármi köze is lett volna, mert én Héder Jánost soha életemben nem láttam, vele egy szót soha nem beszéltem, s őt mind a mai napig sem ismerem. Az érdekeképviselői javaslatához tehát sem neki, sem a helesbizottságnak köze nem lehetett és nekem velük soha semmi kapcsolatom nem volt.

Emben nemcsak a magam személyére nézve, hanem az egész magyar parasztság érdekében is szükségesnek látom leszögezni: (Élénk taps a kisgazdapárt.) — Egy hang ugyanott: Nem fogunk mindent elhallgatni! nem lehet eltűnnünk, hogy a magyar parasztságnak egy ilyen sorsdöntő kérdése, mint a mezőgazdasági törvényes érdekeképviselő, elsőkadjon és kompromittálódjék, (Taps a kisgazdapárt.) — Egy hang va szabadságpárttól: Nem is ment előre! — Vásáry József (msz): Egy esztendőre harcolunk érte! mert ez a magyar mezőgazdaság fejlesztésének lenne akadálya, de főképpen akadálya lenne a magyar parasztság felemelkedésének. Ennyit kívántam mondani. (Élénk helyeslés és taps a kisgazdapárt soraiban.)

Elnök: Szólasra következik a kijelölt szónokok közül!

Futó József jegyző: Kovács Imre.

Kovács Imre (pp): T. Nemzetgyűlés! Ez a költségvetés, az első forintosított költségvetés, a magyar demokrácia erőfeszítésének kézzelfogható eredménye. Hogy eleget tegyek annak a régi parlamenti szokásnak, hogy a költségvetési szónok az előtte szólott képviselő beszédébe kapcsolódjék, mindjárt belekapcsolódom Faragó képviselőtársam beszédébe, aki azt mondotta, hogy mi a többi között az a nemzet vagyunk, amely „leg-ekkel élve a legjobbnak, a legszebbnek, a legokosabbnak, a legszorgalmasabbnak mondja magát. Elismerem, ebben sok minden van, mert, ahogyan Ady írta, nemcsak a hőkö népe vagyunk, hanem a megilletődés és meghatódás népe is, nagyon sokszor megilletődünk és meghatódunk attól, amit mi csinálunk, mondván vagy gondolván, hogy erre csak mi vagyunk képesek; de most ebben az esetben, az első forintosított költségvetéssel kapcsolatban valóban csak meghatódással lehet beszélni, mert ez a költségvetés nemcsak gazdaságilag nagy munka, hanem technikailag is az, ez a költségvetés a miénk, a demokráciánk és három olyan komoly szempontra utal, amelyek alapján kívánok majd beszélni, még pedig az állam felépítésére, a demokratikus politikai erők összefogására és a stabilizáció sikerére. E három előfeltétellel nélkül nem is lehetne költségvetésről szó, nem is tárgyalhatnánk a költségvetést.

Ha visszanezünk az elmúlt két esztendőre, amikor felépült a demokratikus állam, talán sokszor lehetett vagy volt olyan érzésünk, hogy itt többé rendezett államélet nem lesz. Ahogy a front végigördült az országon, szétesett a régi állam közigazgatási apparátusa, a szétesett állam helyén a front tovaördülése után a falvak, városok, — mindmégannyi kis község — önmagukra maradtak, önmaguk erejéből rendezkedtek be. Így alakultak ki a népi szervek,

a nemzeti bizottságok, így kezdődött el a demokratikus élet Magyarországon. Természetesen a magyar nemzeti kormány megalakulásával Debrecenben egy másik fókuszja is volt ennek a demokratikus életnek és sokáig demokráciánk dilemmája volt, hogy vajjon a népi szervek vonalán épüljön-e fel az új magyar állam vagy a történelmi szervek alapulvételével. Ahogyan felszabadultunk, ahogyan a régi életből kiesett a magyarság, felvetődött az a kérdés, hogy a demokrácia visszatérhet-e mondjuk, a régi közigazgatási egységhez, a vármegyéhez, visszatérhet-e a régi önkormányzati szervekhez, a képviselőtestületekhez, a törvényhatósági bizottsághoz, vagy akár a nemzetgyűléshez is, vagy pedig egészen új szempontok szerint a népi szervek vonalán, nemzeti bizottságok összeállításával jöjjön-e létre az új demokratikus állam.

Végül mégis csak kompromisszumos megoldás jött — innét vannak bizonyos hatásköri összeütközések — a népi szervek kontrolljával alakult ki a központi kormányzat. Fejlődésének nehézségei közismertek voltak. A háború a modern állam technikai vázát is szétzúzta, elpusztultak az utak, a vasutak, a telefonhálózatok, a távíróvonalak s amíg mindezeket helyreállítva megint nem kapcsolódott össze, nem lett egységes az ország, addig erős központi kormányzásról beszélni nem is lehetett. Amikor pedig kialakult a központi kormányzású állam, akkor a koalíció okozott bizonyos nehézségeket, mert noha előttem szólt a képviselőtársaim beszédéből is kiviláglik, hogy a koalíció, az együttműködés szükségessége, tudata átjárja a parlament minden tagját, illetve a koalíciót alkotó minden pártot, annak minden tagját, mégis bizonyos bizalmatlanság állapítható meg és talán erre a bizalmatlanságra vezethető vissza, hogy a pártok delegáltjai a kormányban, az egyes pártminiszterek, igyekeztek a lehetőséghez képest minden funkciót beépíteni hatáskörükbe, szinte globális törekvések is voltak; és ez is sok esetben zavarja ma még az állam, a központi kormányzás munkáját.

Legyen szabad néhány erre vonatkozó példát felhoznom. Saját pártom társaságából indulok ki. A mi pártunk kezében van még a közoktatásügyi minisztérium. Nem tudom, mi lesz majd a megoldás; azért is nehéz a helyzetünk, mert — hogy úgy fejezzem ki magam — már három hónapja hullámzó kultuszminiszterünk van, aki nem tekinthető már úgy a kormány tagjának, mint azok, akik más minisztériumok élén állnak.¹⁵ De akkor mi adjuk a közoktatásügyi minisztert, akár más pártból kerül ki, szembe kell, hogy nézzem azzal a kérdéssel, vajjon a közoktatásügyi minisztérium hatáskörébe tartozik-e a teljes magyar közoktatás, vagy fennmarad-e tovább is az az állapot, amely most van, amikor például az ipari iskolák az iparügyi miniszter alá, a kereskedelmi iskolák a kereskedelemügyi miniszter alá, *(Egy hang a kisgazdapárt oldalán: Elég helytelen!)* a gazdasági iskolák és az agrártudományi egyetem a földművelésügyi miniszter alá, a kisdudóvók pedig a népjóléti miniszter alá tartoznak. Ilyen alapon az igazságügyi miniszter nyugodtan elvihetné a jogi fakultásokat és a jogakadémiákat, a népjóléti miniszter nyugodtan elvihetné az orvosi fakultást, az iparügyi miniszter és az építésügyi miniszter megosztozkodhatnának a Műegyetemen *(Drózy Győző (msz): És a tanonciskolák!)* és a képzőművészeti főiskolát esetleg Balogh

páternek lehetne adni, aki szereti a képeket és szobrokat. *(Derűltsg. — Egy hang a szabadgárpártól: Szereti a szép képeket! — Drózy Győző (msz): Az csak erőnye neki, ha szereti!)*

Ha ez a konstrukció marad meg továbbra is, akkor viszont a közoktatásügyi miniszter kényszerül arra, hogy saját minisztériumába építsen be olyan főosztályokat, funkciókat, amelyek eddig más minisztériumokhoz tartoztak. Gondolok arra, hogy nagyon sok a sérült iskola, főiskola, egyetem, templom, tehát kellene, hogy létesítsen egy építészeti főosztályt. Azután az iskolák felszereléséhez ma már nagyon sok modern eszközre van szükség, — például precíziós üzemek, gyárak készítményeire, tanszerekre — ezért szükség volna egy ipari főosztályra. Így végül minden minisztérium maga volna a teljes állam, olyan hatáskörrel, amely még inkább összezavarná a funkciókat, és talán még jobban kellene emelni a tisztviselők számát.

De más minisztériumokról is elmondhatjuk ugyanezt. Itt van a szövetkezeti kérdés. A szövetkezetek nincsenek egységes irányítás alatt: a földműves szövetkezetek a földművelésügyi miniszter alá tartoznak, a hitelszövetkezetek a pénzügyminiszter alá. A szövetkezetügyi minisztériumnak majd lesznek szövetkezetek, amikor is a szövetkezeti törvény révén olyan szövetkezeti központ és hálózat alakul, amelynek irányítása már a szövetkezetügyi miniszter alá tartozhatik.

Ime, itt vannak az okai ennek a nehézkes közigazgatásnak, államapparátusnak és talán a leghelyesebb volna nemcsak arra gondolni, hogy a minisztériumok számát redukáljuk, hanem bizonyos funkciókat is át kellene tennünk abba a minisztériumba, amelyhez tartoznak. Én elhiszem, — visszatérve a közoktatáshoz — hogy bizonyos területeken a szakminiszter több eredményt tud elérni, mint a közoktatásügyi miniszter, aki általánosságban nevel, tanít; talán indokolt, — hogy elővessék egy példát — hogy az iparügyi minisztériumnál, amit bizonyára műhelygyakorlat, gyárlátogatások és hasonlóknak tennének indokoltak, legyenek az ipariskolák. De ahogyan látom, iparoktatási célokra, ipari középiskolákra és szakiskolákra a költségvetésben 3,528.000 forint van beállítva és ebből iparüzemi kiadás csak 144.000 forint, a többi pedig személyi járandóság és olyan természetű dologi kiadás, amelyet megtalálunk bármelyik más iskolánál vagy intézménynél: irodaszerek beszerzési költségei, a leltári tárgyak karbantartása, elhelyezési költségek, házber, fűtés, világítás, stb. Ezen az alapon tehát nem indokolt, hogy ilyen szétszórt legyen a közoktatás.

Ez az összeesküvés is megkövetelné, hogy a magyar nevelést komolyabban vegyük. A nevelés csak úgy lehet eredményesebb, ha helyreállítjuk a nevelés egységét és a szaknevelést meg lehetne oldani olyképen, hogy a közoktatásügyi miniszter megfelelő szakreferensek beállításával gondoskodik arról, hogy korszerű, szakszerű oktatást kapjanak ezekbe a különböző szakiskolákba beíratkozó növendékek.

De kell valamit szólnom még a demokratikus állam konstrukciójáról is. Ugy gondolom, hogy a ma meglévő 15 minisztérium a koalíciós aritmetika eredménye, és ezért sok. Van néhány minisztérium, amely nyugodtan beolvasztható lenne más minisztériumba. Nem

akarok itt kitérni arra, hogy milyen racionalizálás volna lehetséges, mert esetleg egyik, vagy másik pártot érzékenyen érintené. *(Közbeszólas a kisgazdapárttól: A B-listázás!)* hogy miért éppen az ő minisztériumát, vagy miniszterét akarom B-listára tenni? *(Nagy Vince (msz): Majd megmondjuk mi! — Egy hang a szabadgárpártól: Az érzékenységre való tekintet nélkül majd megmondjuk!)*

De nagy baj az is, hogy a 15 minisztérium mellett vagy a 15 minisztériumban működik 17 kormánybiztosság és 200 miniszteri biztosság is. *(Nagy Vince (msz): És 48 államtitkár! De lehet, hogy már 49 van, mert én tegnap számoltam meg.)* Vannak és lehetnek különleges feladatok. Ilyen volt például az elmúlt nyáron az, hogy a közellátás megszervezésekor a közellátási miniszternek miniszteri biztosságot kellett küldenie vidékre, hogy gondoskodjanak a termények gyors begyűjtéséről és a városi lakossághoz, elsősorban a dolgozókhoz juttatásáról. Azután a demokráciának fel kellett számolnia azt a régi egyesületesi országot, amelyben annyi volt az egyesület, hogy az emberek már ki sem ismerték magukat közöttük; a felszámolandó egyesületek élére is miniszteri biztosságot kellett küldeni. De azt hiszem racionalis volna a költségvetés szempontjából, a költségek lecsökkentése érdekében pedig feltétlenül szükséges a kormánybiztosságok és miniszteri biztosságok rendszerének felszámolása és elhelyezése egyes minisztériumokba kell beépíteni a most külön, igen nagy személyzettel dolgozó kormánybiztosságok és miniszteri biztosságok ügykörét és munkáját.

T. Nemzetgyűlés! A felszabadulással a demokratikus erők vették át az ország vezetését és a demokráciára rendezkedtünk be. Berendezkedésünk nem volt könnyű. A magyarságnak vannak demokratikus hagyományai. Ez a nép — Közép-Európában talán elsőnek — igyekezett már demokratikusan berendezkedni. Előttöm már többen megemlítették azokat a kísérleteket, — akár Budapest Nagy Antalra, akár Dózsa Györgyre gondolok, akár 1848-at, vagy 1918-at vesszük elő — amikor itt Közép-Európában mi képviseltük a haladást. Sajátos körülmények miatt nem tudtunk úgy berendezkedni demokratikusan, ahogyan szeretnénk volna. *(Nagy Vince (msz): A kommunisták megfúrták a demokráciát!)*

Ennek a demokráciának, amelyben mi élünk, vannak történelmi hagyományai. Voltak a két világháború között is komoly erőfeszítések a demokrácia felépítésére. Legyen szabad utalnom arra, hogy a szociáldemokratapárt történeti kiállítását nézve csak meglepődéssel lehetett arra a háromnegyed évszázadra gondolni, amely ott plakátokról, képekről, hírlapokból és egyéb dokumentumokból áradt felénk, arra a demokratikus harcra és küzdelemre, amelyet a szociáldemokratapárt folytatott. De a két háború között az én pártomnak is nagyon sok tagja, — inkább értelmiségiek, írók voltak ott, — megteremtette a demokratikus átalakulás előfeltételeit. Szinte azt mondhatnám, hogy az a szociáldemokratapárt, amely annakidején a két háború között fedőszerve volt a különböző illegális, demokratikus, forradalmi, radikális törekvéseknek, a maga napilapjával már ezt képviselte akkor és örökké bizonyítani fogja, hogy igenis voltak a két háború között demokratikus törekvések és nemcsak a hadműveletek közepette született meg demokráciánk, hanem egyrészt a történelmi hagyományok vonalán,

másrészt pedig az élő nemzedékek próbálkozásai és kísérletezései után.

Természetesen ezen a területen nem lehet a demokráciát úgy elképzelni, mintha üvegbura alatt alakulna ki. Nem lehet azért, mert itt vannak a szerzett jogok és vannak biztosított pozíciók. Akik az elmúlt időben többet harcoltak, többet áldoztak a demokráciáért, azok jogilag gondolhatnak arra, hogy esetleg a választási eredményeken túlmenően is nagyobb befolyást gyakoroljanak a demokráciára, az ország vezetésére. Itt tehát megint két szempont egyeztetéséről van szó, arról, vajjon a demokrácia régi értelmezésében, klasszikus megfogalmazásában, vagyis a többség uralma mellett a kisebbség jogainak tiszteletben tartásával, vagy pedig a szerzett jogokkal, sokszor áldozatosán véres áldozatokkal biztosított pozícióból törjön előre a demokrácia a maga útján és biztosítsa továbbra is a demokrácia fejlődését. *(Zaj a szabadságpárt oldalán.)*

T. Nemzetgyűlés! A demokrácia értelmezése körül azért is baj van, mert már átment a közhasználatba a keleti és a nyugati demokrácia megjelölése. A keleti demokráciának is bizonyos mélységig van hatása Közép-Európában, a nyugati demokráciának is van hatása, behatolása bizonyos mértékig Kelet-Európába, úgyhogy tulajdonképpen itt nem is kétféle, hanem négyféle demokráciáról van szó és ennek a négyféle demokráciának a színpéte, színjátéka zavarja a demokrácia megítélésében azokat, akik egyrészt a klasszikus megfogalmazás, másrészt a szerzett jogok és biztosított pozíciók alapján ítélik meg a demokráciát. *(Egy hang a kisgazdapárt oldalán: Sok baba között elvész a gyerek!)* Véleményem szerint a demokrácia megfogalmazásánál valóban azt kell mondanom, hogy a demokrácia tulajdonképpen többséguralom a kisebbség jogainak tiszteletbentartásával, de ama kisebbség jogainak tiszteletbentartásával, amely szintén demokráciát akar és működésével a demokrácia hibáinak kiküszöbölésére törekszik. *(Úgy van! Úgy van! Taps a kisgazda- és szabadságpárt oldalán.)* Ez tehát a határvonal: demokráciát akare ez a kisebbség vagy a demokrácia megdöntésére törekszik. *(Felkiáltások a szabadságpárt oldalán: Így van!)*

Ezen a területen még egy olyan tényezőről kell szólnom, amely markánsan motiválja a demokráciát és új kérdéseket ad fel a törvényhozás számára is. Ez pedig az üzemi bizottságok. Magától értetődő annak a munkásságnak a betörése a politikai és a gazdasági életbe is, amely dolgozik, amely rengeteg áldozatot hozott. Nemcsak nálunk van ez így, hanem Európában mindenütt. Felvetődik azonban itt egy kérdés. Nem érkeztünk-e el már végre oda, hogy új üzemi alkotmányra is van szükség? Látnuk nagyon jól a vállalatoknál, hogy ma már az igazgatóság mellett ott ül az üzemi bizottság és ez az üzemi bizottság nem elégedhetik meg csak annyival, hogy kontrollálja, hogyan történik a termelés, betarják-e a szociális rendelkezéseket, megfelelő-e a munkásság szociális helyzete.

(Az elnöki széklet 4 óra 4 perckor Kéthly Anna foglalja el.)

Az üzemi bizottság már arra is törekszik és azt is feladatának tekinti, hogy a termelést

abból a szempontból is ellenőrizze, vajjon az a dolgozók érdekeiben történik-e, nem pedig spekulációra vagy luxuscikkekre megy, amelyeket messze távolállanak a dolgozók érdekeitől. Ebben az esetben azonban az üzemi bizottságoknak is feladatuk van vállalkozni a vállalatok, gyárak gazdasági gesztiojért és ezért mondom, hogy talán már elérkezett az ideje annak, hogy megoldjuk azt a problémát, amely különben Angliában is felvetődött, hogy vajjon hogyan kapcsolódják bele felelősségvállalásával az üzemi bizottság a gesztiókba, bármilyen természetűek legyenek is azok. Ezért van szükség arra, hogy olyan új és modern üzemi alkotmányt hozzunk — ez a törvényhozás feladata lesz —, amely a munkásság érdekelttségét minden tekintetben és minden vonatkozásban lehetővé teszi.

És most legyen szabad nekem is rátérnem az összeesküvésekre, melyet — mindjárt kijelentem — pártom nevében a leghatározottabban elítélek és megbélyegzek.

Ha az összeesküvést nézzük, valóban igaz van Révai képviselőtársamnak: ez a legnagyobb kiterjedésű és legszervezettebb összeesküvés demokráciánkban. Amik korábban voltak, fasiszta diákösszeesküvések, pogromok, antiszemita tüntetések, azok — úgy látszik — a hetes bizottság tevékenységével kerülnek egy-egybe vagy kapcsolatba egymással.

Ez az összeesküvés a maga szervezetszervezéssel és kiterjedésével komolyan akarta veszélyeztetni a demokráciát, bár utalnom kell arra, hogy Révai képviselőtársamnak igaz volt, amikor az összeesküvés leleplezése utáni napokban vezércikket írt arról, hogy ezt az összeesküvést a magyar állam a maga karhatalmi alakulataival, jól megszervezett rendőrségével nem napok, hanem órák alatt leverte vagy szétszórta volna, ha az összeesküvők már arra gondoltak volna, hogy akcióbá lépnek.

Mivel ezen a területen korábban voltak ugyan demokratikus törekvések, de nem volt demokrácia; az utóbbi időkben a feudális-kapitalista Magyarországnak is fasiszta vezetése volt; ugyanígy a demokratikus törekvések a szomszédos országokban is mindenütt beleütköztek a fennálló rendbe, tehát ennek a területnek jellemzője az, hogy a demokrácia a hadműveletek következtében született meg, azokból a demokratikus törekvésekből, amelyek már korábban is demokráciát akartak.

Ezzel azonban nem szűntek meg működni azok az antidemokratikus erők, amelyek korábban hatalmon voltak, vagy amelyek más módon óvták és mentették át magukat mindenütt a demokráciába. Amikor elcsendesedett a változással járó vihar ezen a területen, akkor mindenütt feltörték a vadvizet. Feltörték a körülöttünk lévő országokban is. Aki újságot olvas, tudja jól, hogy tavaly koratavasszal Bulgáriában volt összeesküvés, a nyár elején Romániában, az úgynevezett feketeüzbásoké, Radescu tábornok vezetésével, ősszel Finnországban volt egy nagybölkiterjedésű katonai összeesküvés és most a télen itt nálunk ezt az összeesküvést leplezték le. Nem mintha azt akarnám állítani, hogy ezeknek az összeesküvéseknek megvan a középeurópai összefüggésük. Tagadhatatlan, annyiban megvan, hogy ezek az összeesküvők mindenütt a demokratikus átalakulás nyomában, szinte a demokratikus átalakulás reakcióiként jelentkeztek és így

kívánom a magyar összeesküvést is tekinteni és taglalni.

Amint látjuk, ennek az összeesküvésnek két vonala van: katonai és polgári vonala. A katonai vonal látszik a súlyosabbnak. És itt nagyon elítélően kell nyilatkoznom arról a katonaszellemről, amely a két háború között uralkodott ebben az országban. Ez az összeesküvés a régi különítményes szellem feléledése volt. Magyarországon a katonatiszti kar, ez a külön kaszt, ez a külön réteg mindenkitől függetlenül politizált. Annyira megszokta 1919-ben, annyira megszokta Orgoványon vagy Siófokon, hogy neki semmi köze ahhoz, amit a többség vagy a közösség csinál, hogy ez a különítményes szellem vonul végig a két háború közötti időn is, amikor sokszor Gűmbössel, Imrédyval, Bárdossyval szemben is külön politikát csinált a tisztikar.

Ez a különítményes szellem jelentkezett ezzel az összeesküvéssel és ezzel a különítményes szellemmel. Ezzel a tisztikarral kapcsolatban nem lehet elég kemény szavakat találni arra, hogy elítéljük. Én őszintén megmondom, ha nem is való a parlament falain belül ilyen minősítéssel élni, valahányszor ezt a tisztikart láttam grasszálni a város utcáin, — akármelyik magyar város utcáin — mindig az volt az érzésem, hogy ezek nem mások — bocsánat a kifejezésért — mint közközlésen tartott állami selyeműtők. És imeo, utódaik itt a demokráciában így jelentkeztek!

Porsze meg kell húzni a határvonalat: tisztelt a kivételnek. Voltak olyan katonatisztek is, akik megpróbáltak változtatni a helyzeten, akik igen nagy áldozatot vállaltak azért, hogy az ország ki tudjon lábalni nehéz helyzetéből és a magyarság megtalálja helyét a demokratikus népek mellett. Ezeket a tisztiket, akiket a magyar demokrácia át is vett és igazolt, meg kell becsülnünk, mert most tartunk végre a történelemben először ott, hogy annyi nehéz kísérlet után néphadsereget szervezhessünk. Mondom, ennek az igazolt tisztikarnak kivételével mégis csak súlyosan el kell itélnünk azokat, akik úgy próbálták helyreállítani a jogfolytonosságot, hogy változatlanul Horthy-t tekintették kormányzóknak, azt a Horthy-t, aki már dinasztiaalapítási tervvel foglalkozott, de nem Zápolya János nemzeti királyságára gondolt, hanem, mint Ferenc József nevelt fia és szárnyszegede, akarta a jogfolytonosságot visszavinni a Habsburgokra. Aki ennek a jogfolytonosságnak elvén próbált megdönteni a demokráciát, jogfolytonosságukban visszafelé csak olyan neveket találhattak, mint Haynau vagy Caraffa; semmire sem a progresszió, a haladás jogfolytonosságát akarták, mert ezt a magyar nép, a dolgozó magyar nép képviseli ma a demokráciában: a Budai Nagy Antal, Dózsa György, Kossuth Lajos és Károlyi Mihály jogfolytonosságát és hagyományait. (Taps.)

Itt azonban felmerül egy kérdés az összeesküvés polgári vonala megítélésénél: lehetőleg ne sértsük meg azt a nemzeti érzékenységet, amely a demokráciába ezzel a tehertétellel jött át. Faragó László t. képviselőtársam kategóriákba sorozta a magyar társadalmat, osztályokat, foglalkozásokat szerint, érzélem, törekvések és vágyak szerint. Megállapíthatjuk, hogy ennek a társadalomnak egyik része a demokráciába nemzeti sértődöttséggel lépett át. Hogy ez a

nemzeti sértődöttség indokolt, vagy indokolatlan, arról lehetne vitatkozni. Ez a sértődöttség tagadhatatlanul megvan, megmaradt, és szerintem inkább arra kell törekednünk, hogy ne a sértődöttséget fokozzuk, hanem rávezessük ezeket a rétegeket az igazi magyarság és az igazi hazafiság útjára, tehát ne dökjük el a demokráciát, hanem nagy nevelő munkával azt bizonyítsuk feljűk, hogy a demokráciában is lehetnek magyarok. (Denes István. (pk): Sőt csak abban lehetnek!) persze nem abban, az értelmezésben, ahogyan ezek a föld alá sülyedt bús magyarok képzelik, hanem abban az értelemben, hogy ezen a földön a haladó magyar gondolat mindig a progresszió, a demokrácia volt, vagyis ezen a földön az igazi magyarság mindig demokratikus formákban jelentkezett, akár a nagy népi szabadságharcokra gondolunk, akár pedig arra, hogy nincs a magyar irodalomnak, a haladó magyar irodalomnak egyetlen olyan reprezentánsa sem, aki ne az elnyomottak felé fordult volna, hogy úgy mondjam varccal az elnyomottak felé. Az irodalomból és a történelemből ez a nép demokratikusan bontakozik ki, tehát nincs szükség arra, hogy ködös misztifikációkban, földalatti bús magyarok társaságában keresse nemzeti érzelmeinek kielégülését. (Úgy van! Úgy van!)

Még valamit. Ebben a költségvetési vitában nagyon sok szó esett a parasztságról, parasztságunk további sorsáról. Nem az én feladatam, hogy megvéddem a kisgazdapártot ezekben az időkben, amikor — hogy úgy mondjam — rájár a rúd. (Derűtlenség és taps a kisgazdapárton. — Mozdás a szociáldemokrata- és kommunistapárton. — Pászthory István (msz): Neki nem szabad védeni?) A kisgazdapárt majd, ha tudja, megvédi magát, azonban a kisgazdapárton túl, a kisgazdapárt mögött ott van egy olyan probléma, amely mellett nem mehetünk el, és ez a magyar parasztság, a dolgozó magyar parasztság problémája. (Úgy van! Úgy van! a kisgazdapárton.) Én félve merem kimondani, nehogy félreértsék szavaimat, hogy a parasztság, amelynek a multból forradalmi hagyományai vannak — és itt félek ezt kimondani, nehogy félreértsenek — bizonyos mértékig valóban reakciós. Reakciós azért, mert az egyik oldalán, a munkáspártok vonalán a szocializációs, államosítási törekvések magától értetődően a közösségi tulajdon felé mutatnak, addig a parasztság göresösen ragaszkodik a magántulajdonhoz. (Pászthory István (msz): Így van! — Közbeszéd a kisgazdapárton: Minden paraszt göresösen ragaszkodik a magántulajdonhoz! — Élénk helyeslés és taps a kisgazdapárt- és a szabadságpárt soraiban. — Mozdás a szocialista és a kommunistapárt oldalán. — Vásáry József (msz): A paraszt ragaszkodik a magántulajdonhoz!) A földmunkás, aki a demokráciát földet kapott, ma még úgy képzel el a sorsát, jövőjét, hogy azon a földjén maga gazdálkodik. (Pászthory István (msz): Úgy van!) Ez pedig olyan mentalitást, olyan magatartást eredményez náta, amely bizonyos mértékig lelassítja az ő fejlődését a nagyobb tempóval jelentkező más törekvések mellett. Ezért kell ezt a parasztságot különlegesen kezelni és úgy vinni tovább a demokráciában, hogy a demokrácia módszereivel kapja meg azt amire szüksége van, amire törekszik, nehogy elriasszuk a demokráciától. Mert merem állítani, hogy a demokráciának a motorja — és köszönet ezért — az ipari munkásság, de demokrácia paraszt-

ság nélkül mégsem lehet Magyarországon. (Úgy van! Úgy van! a kisgazdapárt és a szabadságpárt soraiban.) Tehát a demokráciába a saját lelkiségén, magatartásán, felfogásán keresztül kell beemelni és abban továbbvinni a parasztságot! — (Vásáry József (msz): Ezért folyik a harc a parasztságért! — Pászthory István (msz): De ehhez hozzátartozik a magántulajdon is! — Ivanics István (szd): Csak a tőkés tulajdon védik! Úgy látom, nagyon fáj a szívük érte! — Pászthory István (msz): Nekem nincs tőkéim! — Zaj. — Az elnök csejget. — Pászthory István (msz): A magántulajdonról van szó! — Ivanics István (szd): De nagyon fáj maguknak, ha a tőkés gazdálkodásról és a magántulajdonról van szó! — Pászthory István (msz): Az a baj, hogy nincs tőke az országban! — Ivanics István (szd): Vannak tőkések! — Pászthory István (msz): Hol van itt a tőke? A tőkének csak a romjai, roncsai vannak meg! — Reisinger Ferenc (szd): A demokrácia a földet adta, az összeesküvők el akarták venni a parasztoktól! — Nagy Vince (msz): Úgy van! Azért fordulunk szembe az összeesküvőkkel! — Pászthory István (msz): Ki védi az összeesküvőket? Már én is szeretnék beszélni. (Közbeiktatás a kisgazdapárttól: Halljuk a szónokot!)

T. Nemzetgyűlés! A költségvetésre a stabilizáció után kerülhetett sor. Azt hiszem, ezzel olyan közhelyet és alapigazságot mondtam, amit nem is kell külön indokolnom és bizonyítanom. A stabilizációt az infláció tette szükségessé. Itt a parlamentben a korábbi viták alkalmával nagyon sokszor szóba került, hogy vajjon helyes volt-e a kötött gazdálkodás feloldása a felszabadulás után, vagy sem és azt, hogy mi ennyire kiláboltunk bajainkból, annak köszönhető-e, hogy a kötött gazdálkodás feloldása után a szabadgazdálkodással, a szabadkereskedelemmel a nemzet olyan üstötözést kapott a munkára, hogy ennek látható eredményeit látjuk, vagy pedig az infláció örvényébe ez a helytelen gazdaságpolitika taszította-e az országot? Itt lehet érvelni az egyik oldalról is és lehet a másik oldalról is.

Én t. Nemzetgyűlés, a kötöttség feloldását elhíjazott gazdaságpolitikának tartottam már annakidején és megmondtam, hogy a kötöttséget nem lett volna szabad minden átnemet nélkül feloldani. (Úgy van! a kisgazdapárton.) A győztes országok is most fokozatosan térnek át a készletgazdálkodásról, a kötött gazdálkodásról a békésgazdálkodásra, a szabadabb gazdálkodásra. Mondhatják erre azt, hogy természetesen ezek a győztes országok érintetlen, vagy alig sérült állami apparátussal teszik ezt és így a meglévő készletek elosztása sokkal könnyebb náluk, — hatóságilag szervezeten — mint nálunk lett volna, amikor az állami apparátus szétesett és éppen azt szolgálta a kötöttség feloldása, hogy ki ahogyan tud, gondoskodik magáról és kezdje el az életet. Én elhiszem, van abban sok igazság, hogy Budapest talán éhenhalt volna, ha a kötöttség megmarad és azt vártuk volna, hogy a hivatalos szervek gondoskodjanak a milliós város eltartásáról. De ez az érem egyik oldala. A másik oldala pedig, t. Nemzetgyűlés az, hogy a spekuláció rávetette magát a meglévő készletekre és ahelyett, hogy a meglévő készleteket igazságosan a dolgozók között osztottuk volna el, ezek különböző úton, csatornákon át a zugs piacon, a fekete piacon jelentkeztek és az infláció lefűlőzését azok a spekulánsok végezték el,

akik — ahogyan erről tudomásom van a Nemzeti Bank jelentései alapján — a stabilizáció első hónapjában tizenötmillió dollár értékben szolgáltatott be valutát a Nemzeti Banknak.

T. Nemzetgyűlés! Mit jelent ez? Ennek súlyos kihatásai és következményei vannak és ezeket ma is érezzük. Nem lehetett volna az inflációt megakadályozni a forintnál sem, ha a valuta kintmarad a forgalomban. Helyes volt az az intézkedés, hogy a valutát be kell szolgáltatni, de a pénzügyi igazgatásnak arra kellett volna törekednie, hogy a beszolgáltatott valuta ellenében a forintot majd csak egy vagy két hónap múlva folyósítsák a valutatulajdonosoknak. *(Ugy van! a kisgazdapárton.)* Ezek örültek, hogy minden következmény nélkül megszabadulhattak törvényesen a valutájuktól és letették a Nemzeti Banknál. Mert azután mi volt a helyzet? Ahogyan én látom, a Nemzeti Bank jelentése szerint, a bankjegyforgalom augusztus végére 350 millió forintra emelkedett, de augusztus folyamán a Nemzeti Bank 130 millió forintért vásárolt valutát. Az első százforintos bankjegyeket tehát ezek a spekulánsok kapták a valutájukért. *(Egy hang a szociáldemokratapárton: Síberek! — Zaj a kisgazdapárton.)*

Ezzel nincs még vége, ezeknek a kezén most már a forint forgott tovább, a dollárból forint lett. A forintot forgatták tovább. Miért? Pénzügye volt, mindent megadták a forintért, tehát magas kamatra, kosszra adták ki. Így alakult ki az az illegális bankjegyforgalom, amelyre nagyon helyesen mutatott rá itt a Szociáldemokrata Párt gyűlésén Vajda államtitkár, mondván, hogy körülbelül 200 millió forint van illegális forgalomban, amely a spekulációt szolgálja és az ő becslése szerint — nem tudom, hogy az elfogadható-e — még külön 200 millió forint értékű valuta és deviza forog a piacon, mint az illegális bankjegyforgalom egyik tartozéka.

A valutabeváltás a Nemzeti Banknál tehát úgy történt, hogy az első forintokat ezek a spekulánsok kapták meg. Ne csodálkozzunk azon, hogy a fény és az árny olyan tragikus ellentéteit látjuk még ma is a városban és az országban, hogy az egyik oldalon a gazdagok dőzsölnek, a mulatók, a lokálok tele vannak, szórják a pénzt *(Ugy van! Ugy van!)* a másik oldalon pedig nyomorog, petróleumlámpák mellett él, dolgozik, kínlódik a paraszt, a munkás és még az ablakát sem tudja becsináltatni, a háztetőn becsorog a víz.

A fény és árny ilyen tragikus játékának és ellentétének ez a helytelen gazdaságpolitika az előzménye, ez váltotta ki. De tovább megyek. Én emlékezem azokra az okoskodásokra, amikor magyarázták, hogy a parasztnak miért nem lehet magasabb árakat biztosítani terményeiért. *(Pászthory István (msz): Ez a baj!)* Tudniillik akkor attól féltek, hogy majd a paraszt okoz inflációt, ha magasabban szabják meg a mezőgazdasági termények árát, pénz jut a paraszthoz, aki a pénzével iparcikkéért jelentkezik a piacon és mivel még nincs elég iparcikk, nem tudja szükségleteit kielégíteni, felveri az árakat és megkezdődik egy inflációs folyamat. Sajnálták attól a sokat dolgozótt parasztól az első forintokat. *(Taps a parasztpárt és a kisgazdapárt soraiban. — Vásáry József (msz): De ki a felelős ezekért? — Pászthory István (msz): Ki csinálta ezt? — Egy hang a kommunis-*

(msz): Hihetetlen okos ember! — Pászthory István (msz): És miért folytatták? — Nagy Zoltán.)

De továbbmegyek. Ez a helytelen gazdaságpolitika eredményezett azután olyan baklövéseket is, amelyeket immár nem hallgathatunk el.

Az egyik ilyen külkereskedelmi vonatkon az argentin zsír. Tudomásom szerint a Községi Takarékpénztár 13 és fél millió svájci frankért, a Hitelbank pedig 5 millió svájci frankért vásárolt vagy vásárolni szándékozott zsírt Argentínában. Ugy tudom, hogy 280 vagon zsírt, pálmamagot, illetve margarint kötöttek le. Ebből 121 vagon útban van Triest felé, február közepe felé érkeznek meg. Ha megnézzük, mit jelent részleteiben ez az üzlet, megállapíthatjuk, hogy az argentin zsír kilóját 6 svájci frankért, forintra átszámítva 18 forintért vették. Ennek a 18 millió svájci franknak az értéke 55 és fél millió forint.

Végeztem kalkulációkat. Ezért az 55 és fél millió forintért lehetett volna vásárolni bent a magyar piacon százezer darab 150 kilós hizott sertést. Ebből kijött volna nem 280, hanem 450 vagon zsír, *(Pászthory István (msz): Így van!)* és ott maradt volna még a szalonna és a hús. *(Zaj.)*

Mindenki, aki járta a vidéket tavaly ősszel, tudja, hogy a végén a parasztnak már a hivatalos áron alul voltak kénytelenek áruba bocsátani disznóikat, mert nem volt kukoricájuk, takarmányuk, amivel tartásák azokat. Ugyanakkor folyik Romániával egy kompenzációs tárgyalás, illetve a tárgyalások realizálása: 900 vagon kukoricát akarnak Romániába szállítani sóért, bányafáért és hasonlókért. *(Vásáry József (msz): Ki a felelős ezért? Kik csinálják ezt? — Dénes István (pk): Ez a gazdasági összeesküvés! — Pászthory István (msz): Hol van megvédve a gazda érdeke? — Nagy Vince (msz): A Főtanács jöjjön ide! — Pászthory István (msz): Akik a parasztokat védik, azok csinálják! — Nagy Zoltán. — Elnök csenget.)*

Fel lehetett volna vásárolni sovány sertést és pestkörnyéki hizlaldákban racionálisan a rendelkezésre álló kukoricával, korpával fel lehetett volna hizlalni azokat; jobban járt volna az ipari munkásság, a városi dolgozó, mert elsőrendű magyar zsírt kapott volna, amellel szalonnához és húshoz is jutott volna, és jobban járt volna a paraszt is, aki a kihízott disznójáért 500–600 forintot kapott volna és nem volna kénytelen elkótyavetyélni állatait olyan áron, amely szinte megszégyenítése a parasztságnak, a mezőgazdasági munkásságnak. *(Ugy van! Ugy van! — Zaj a szabadságpárton.)*

Megértem, hogy sok mindenre szükség van, ami nálunk nincs és azt külföldről kell behozni. Így elsőrendű érdekünk, hogy bányafát és bányadeszákát hozzunk be. *(Nagy Vince (msz): Nem Chesterfieldet! — Felkiáltások a szabadságpárton: Cigaretta és mandarint hoznak be!)* De legyen szabad mindjárt megjegyeznem, hogy aki valamennyire is át tudja tekinteni a magyar gazdasági életet, az tisztában van azzal, hogy a baromfi és sertés gyorsan regenerálódik, a pusztulást gyorsan kiheveri, és sertésállományunk ma már ott tart, ahol 1938-ban volt. Ez az egyik dolog. A másik pedig az, hogy amikor az argentin zsírüzletet leköttették, még pedig Buenos-Ayresben, még 1946. május,

illetve július havában, az illetékes amerikai hatóságoktól a vásárláshoz megkívtat engedélyek nélkül, akkor már tudtuk és látunk, mivel elmaradt sok helyen az őszi vetés és torlódtott tavasszal a munka, hogy itt nagyobb volt a napraforgó vetésterülete, mint a korábbi években, tehát nagyobb napraforgótermésre is lehet számítani.

Igy is alakult a helyzet. Húszezer vagon napraforgó termett az országban. Ha ebből leszámítom a parasztság házi szükségletét, a vetőmagot, akkor még mindig 3000–3500 vagon napraforgó olajat kapok. Budapestnek, az iparvárosoknak és a bányavidékeknek szükséglete zsiradékból havonta 180 vagon, tehát a rendelkezésre álló mennyiség — bevallom, a napraforgó olajnál jobb a zsír, a zsírral főzött étel, de a napraforgóolajat is lehet finomítani, margarinnak feldolgozni — bőségesen fedezte volna a zsiradékszükségletet és még maradt volna, mint ahogy maradt is annyi napraforgóolaj, amelyet exportálhatunk, vagy kompenzációval bányafára, vagy sóra, szóval szükséges dolgokra átcserélhetünk volna. Most azonban arról van szó, hogy ezt az argentin zsírt próbálják eladni, hogy ennek ellenében majd búzát, kenyérgabonát vegyenek. *(Vásáry József (msz): Állítólag 200 forintos áron!)* Nem tudom, hogy milyen sikerrel, annyit azonban tudok, hogy Amerikában leköttették 910 vagon búzát és megintcsak elszorult az ember szíve *(Egy hang a szabadságpárt oldalán: 17 dollárért!)*, amikor arra gondol, hogy az a búza a magyar határon 20–21 dollár, azaz 240–250 forint lesz mázsánként. *(Pászthory István (msz): Kik védik a parasztot és a gazdákat? — Vásáry István (msz): De azért fuvoláznak a parasztnak! — Zaj. — Az elnök csenget. — Dénes István (pk): Halljuk, ez érdekes!)* Ugyanakkor a mi parasztunk kapott 40 forintot a búza mázsájáért. *(Lévay Zoltán (msz): 38-at! Még annyit sem!)* De ha volt pénz augusztusban búzára, akkor a paraszt 40 forintért is odaadta volna a búzát, mert nagy pénzhány volt náluk. Előjöttek volna azok a készletek, amelyek — be kell vallanom — sok helyen még megvannak. Kénytelenek voltak disznóit etetni a búzával, és a kukoricát eladni, mert azt szabadon tudták eladni. Előző volt az a gabonakészlet, amely megbízható becslések szerint még ma is megvan benn az országban *(Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt oldalán.)* és amely legalább egy millió méternázsza. Ezt a mennyiséget lehetne a városi lakosság, a dolgozók élelmézésére fordítani. *(Helyeslés a szabadságpárt oldalán.)*

Nem akarok demagóg lenni, de mégis meg kell mondanom: a mi parasztunktól sajnáltuk azt az árat, amelyet most megadunk az amerikaiaknak. *(Ugy van! Ugy van! Taps a kisgazdapárt és a szabadságpárt oldalán. — Ivancs István (szd): Hol a közelításiügyi miniszter úr, aki ezeket a dolgokat csinálja? — Nagy Zoltán és ellentmondások a kisgazdapárt és a szabadságpárt oldalán. — Lévay Zoltán (msz): A főtanács! — Felkiáltások a szabadságpárt oldalán: A főtanács! — Lévay Zoltán (msz): A csücsminiszter! A csücskállamtitkár úr! — Zaj. — Az elnök csenget!)*

De meg kell állapítanom azt is, hogy jelentkezik olyan tételek is, amelyek megint csak megdöbbenéssel töltik el a parasztságot és a munkásságot, a dolgozók széles tömegeit. Elhiszem, hogy az illegális bankjegyforgalom valamilyen lecsapolására most már gondolni kell.

Ezt az illegális bankjegyforgalmat azonban nem úgy kellene lecsapolni, hogy luxuscikkeket hozunk be az országba és azok felvásárlására kényszerítjük az embereket *(Pászthory István (msz): Cigaretta! Kakaóbabot!)* hanem ezt be kellene ömleszteni a termelésbe, a termelő munkába. *(Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt oldalán.)* Ha a bankjegyforgalom a múlt hónap végén 1,040,000,000 forint volt, ez nyilván azt jelenti, hogy ha illegálisan itt 200 millió forog, akkor ennyi kiesik a termelésből, a termelési funkcióból és mást szolgál, holott nekünk az volna a feladatunk, hogy ezt beömlésszük a termelésbe. Ha ez megtörténik, akkor talán Sulyok Dezső képviselőtársunk sem fog aggodalmaskodni amiatt, hogy nem bírjuk átvezetni ezt a költségvetési évet. *(Lévay Zoltán (msz): Évi 3 százalékos kamattal...)*

De vannak itt más jelenségek is, amelyekről szintén beszélnem kell. Kakaóra kiadott az ország 68,000 dollárt, *(Némethy Jenő (msz): Ki volt benne? — Vásáry István (msz): A West-orient! — Zaj és közbeszóladások minden oldalon. — Egy hang a parasztpárt oldalán: Hagyják már beszélni!)* narancsra 85,000 dollárt, citromra 40,000 dollárt és cigarettára 160,000 dollárt. *(Dénes István (pk): Ezért nem terjeszti a miniszter a Ház elé, hogy ne láthassuk ezeket a dolgokat! Alkotmányellenes eljárás. — Zaj. — Az elnök csenget.)* Elpusztul a híves magyar gyümölcsfaállomány, *(Ugy van! Ugy van! a szabadságpárton.)* mert nincs védekezőszer, nem tudunk a pajzstetű ellen védekezni, mert nem lehet megfelelő védekezőszereket behozni, s akkor narancsot és citromot hozunk be. Én elismerem, hogy a kórházaknak, a klinikáknak, a satnya gyermekeknek szükségük van már a C-vitamínra, de a parasztság, a munkásság és a dolgozó értelmiség is néhány évig nélkülözi még majd a narancsot *(Nagy Vince (msz): Ez a Chesterfield-cigarettát!)* azért, hogy közben megmentsük a magyar gyümölcsöt. Míg a háború előtt, 1938-ban, — ezt a számot tessék jól megjegyezni 6000 vagon exportképességet, elsőrendű almánk volt, *(Ugy van! Ugy van! a szabadságpárton.)* addig tavaly már csak 300 vagonnyit tudtunk összeszedni. Ez annak az eredménye, hogy nem tudunk megfelelően védekezni a különböző gyümölcsfabetegségek ellen. *(Lévay Zoltán (msz): Kivágták a fákat! — Pászthory István (msz): Teljesen igaz van! — Lévay Zoltán (msz): A nyúl megrágták!)*

Azután 160,000 dollár ment ki Chesterfield és más külföldi cigarettákra. *(Pászthory István (msz): Ezt nem a kisgazdák szívják! — Az elnök csenget. — Vásáry István (msz): Ki adta az engedélyt? — Lévay Zoltán (msz): Hardy Róbert úr melyik párthoz tartozik? Ó a külkereskedelem vezetője! — Vásáry József (msz): A parlament elé kell hozni az ilyen eseteket!)* Dohányt exportálunk és cigarettát importálunk. Ez szinte régi gyarmati sorunkat juttatja eszembe, amikor kivittük nyers terményeinket és behoztuk ugyanazokat feldolgozottan. Emellett nikotinnra is szüksége van a kertésznek a védekezéshez. *(Drózdly Győző (msz): Behoztuk a finom cigarettákat!)*

S hogy még mondjak néhány érdekesebb dolgot. *(Felkiáltások a szabadságpárton: Halljuk! Halljuk!)* ahogyan így kifejeztem magamnak, dollárt adunk toniszlabáért, gramofonlemezért, kosztlyúért. Sőt az is előfordult, hogy dollárért cukrot vettünk és a cukrot sóra cseréltük át Romániával, ami azt jelenti, hogy

(Pászthory István (msz): Sokat kerestek ezen.) dollárért vásárolunk sőt. Sőt van olyan tétel is, amely szerint valóban 54.000 effektív dollárt adott sőt a másik ilyen érdekelt. De megtörtént az is, hogy toll ellenében jön be a só, mikor pedig ma közvélemény szerint a tollat az egész világon keresik, a toll egyenlő értékű a nemes valutával és a devizával. Sokkal jobb volna tehát inkább eladni a tollat és — ahogyan az előbb néhány példát már bemutatam, — a sőt kompenzációs alapon más áru ellenében behozni.

T. Nemzetgyűlés! Amikor itt van egy lerongyolódott ország, amikor a parasztságunk baromként dolgozik, (Némethy Jenő (msz): De egyiptomi cigarettát szívunk!) a luxus-cikk helyett még csak traktort, mezőgazdasági gépeket és védőszereket kellene az országra behoznunk, hogy mezőgazdaságunk minél előbb talpraálljon. Óriási feladat várunk és ezt a nagy feladatot meg kell oldanunk.

Többen említették már előttem. Faragó képviselőtársam is kitért rá és valóban nem mehetünk el tovább szó nélkül a következő kérdés mellett. Mi a háborús behatások következtében agrárjellegű ország lettünk megint. Nem azt mondom, hogy agrárország lettünk és főleg nem akarok belemerülni az agrárország romantikájába, áradozva, hogy milyen szép és milyen jó, hogy agrárország vagyunk. Ez kényszerhelyzet, tudomásul kell vennünk, hogy agrárjellegű ország vagyunk. Mégis mit látunk? A földreform történelmi és politikai szükségesség volt. A földreform nélkül nem térhetünk volna át a demokráciára. A földreform a demokratikus átalakulás előfeltétele volt. Magyarországon ezer éven keresztül a föld volt a hatalom alapja. (Ugy van! Ugy van! a kisgazdapárt.) Minél nagyobb birtoka volt valakinek, annál nagyobb volt a hatalma és politikai befolyása. Amikor tehát a nagybirtokostársadalom alól kirántottuk azt az öt és fölmillió katasztrális holdat, ezzel tulajdonképpen politikai hatalmának bázisát törtük össze. A földreformot végre kellett hajtani, mert különben Magyarországon nem lehetne demokrácia.

Ez azonban csak az első lépés volt, és itt adódik az a probléma, amelyet meg kell oldanunk. A feudális országban 3000–3500 olyan nagybirtok volt, amelyet gazdasági vezetett. Mindegyik ilyen nagybirtok termelési egység, Racionálisan termel, felhasználja a legújabb agrárkutatások eredményeit, és gondol arra, hogy korszerűen mindig lépést tartson a legújabb termelési módszerekkel és így produkáljon minél többet. Ezenkívül volt még 20–25.000 nagy parasztgazdaság, és volt 400.000 olyan parasztgazdaság, amely önálló termelési egység volt, amint mondanı szokták: apáról fiúra örökölt tudással bívelt a paraszt. És volt 1.200.000 olyan törpebirtok, öt holdon aluli birtok, amely nem volt életképes, mint ahogyan mindenki jól tudja, aki ebben a parlamentben ül, hogy ezek a törpebirtokosok egészítették ki a nagybirtokok munkaerőjét, az állandóan alkalmazott családok mellő részben ezekről a törpebirtokról verbuválódott a részes somnámunkasság, jobbára ott keresték meg a télirevalójukat.

Mi van most? A 400.000 parasztgazdaság mellé 600.000 újabb parasztgazdaság keletkezett, úgyhogy a törpebirtokok kiegészültek életké-

pes egységekké. És itt állunk most, t. Nemzetgyűlés, ez előtt a feladat előtt: egymillió parasztgazdaságot kellene modernül megszervezni, mert nem lehet rábízni a parasztra, hogy most már termeljen csak úgy, ahogyan akar vagy ahogyan tud. Amint képesítéshez kötöttünk minden foglalkozást, ahogyan nem lehet ma már senki képesítés nélkül, sem borbély, sem kereskedő vagy drogista, ugyanúgy nem lehet a mezőgazdaság sem facér foglalkozás. (Éljen és taps a kisgazdapárt, a parasztpárt és a szabadságpárt oldalán. — Lévy Zoltán (msz): Kivéve, ha szövetkezetben termel; akkor nem kell képesítés!) Nem lehet, t. Nemzetgyűlés, mert most, amikor a világpiaci ár így sújt bennünket, ahogyan mondottam, a határon 20–21 dollárba kerül majd az amerikai búza mázsája, de amikor helyreállnak a nemzetközi kereskedelem kapcsolatai, és ismét kialakul a szállítás megszokott rendje, amikor lesz elég hajóter, amikor nemcsak a háború oszlatlan világa, hanem a béke oszlatlan világa is jelentkezik és ahol kínálat van, onnantól a kereslet felé áramlik az áru, akkor a mi primitív termelői parasztunk hitába szabadult fel politikailag, gazdaságilag szolgál marad, mélyen az idő szintje alatt és nem lesz többé a világnak az a hatalma, ereje, amelyik kiemelte ebből az állapotból. (Ugy van! Ugy van! — Dénes István (pk): Halljuk a megoldást!)

Már ma gondolunk kell tehát arra, hogy megfelelően megszervezzük mezőgazdaságunkat, parasztgazdaságainkat. Közismert és tudott dolog, hogy a háborúelőtti korszak csak a fele termelt az elmúlt esztendőben. Milyen kínos, nagy és nehéz munka, nehéz feladat lesz ismét felemelni csak a békebeli szintre termelésünket, (Vásáry József (msz): Pedig az is alacsony volt!) pedig az is nagyon alacsony volt, ha nyugati országok terméseredményeihez viszonyítjuk. Itt olyan kérdések merülnek fel, amelyeknek megoldása meghaladja magának a parasztságnak erejét. A paraszt nem tudja saját maga felszerelni gazdaságát.

Ha áttekinthetjük a magyar demokrácia hitelpolitikáját, akkor megdöbbenéssel kell megállapítanom, hogy a parasztság mostohagyermek a demokráciának. (Ugy van! Ugy van! — Vásáry József (msz): Ez csak nem demagógia!) Nagyon jól tudom, hogy vannak olyan szükségletek, amelyek elsőrendűen követelik, hogy a hitelt ott kapják meg. Nehéziparunk fejlesztése ma jóvátételi kötelezettségünk miatt feltétlenül szükséges, és jóvátételi kötelezettségünknek eleget kell tennünk. Ezt nemcsak a fegyverszüneti megállapodás, hanem nemzeti becsületünk is követeli. (Ugy van! Ugy van! a kisgazdapárt oldalán.) A stabilizáció első féléstendéjében, tehát 1946 augusztustól 1947 január végéig folyósítottak összesen 822 millió forint hitelt. Ebből a mezőgazdaság 93 milliót kapott. (Mozgás a kisgazdapárt és a szabadságpárt oldalán.) De ha megnézem a mezőgazdaság hitelét, akkor — érdekes dolog — ilyeneket talállok: gabonafelvásárlásra, borfelvásárlásra stb., tulajdonképpen tehát ezek célhitelek, míg a tulajdonképpeni mezőgazdasági hitel 35 millió forint, (Felkiáltások a szabadságpárt oldalán: Szomorú! Szánalmas!) tehát a 822 millió forintnak 4,2 százaléka jutott a mezőgazdaságnak. (Lévy Zoltán (msz): Weiss Manfréd sokkal többet kapott!)

A mezőgazdaság az ármegállapításnál hát-

rányos helyzetben volt. Amikor a stabilizációt megteremtettük, amikor stabilizáltuk pénzünket, akkor — úgy tudom — a forint-pengő szorzószámát háromban állapítottuk meg, három forint felett meg egy béke-pengőnek. A pénzügyminiszter úr debreceni beszédében már négynek mondta a szorzószámot, vagyis hogy négy forint ér egy békebeli pengőt.

Előnk: Képviselő úr, lejtár a beszédeje. (Felkiáltások: Meghosszabbítsuk!)

Kovács Imre (pp): Kérem beszéddöm meghosszabbítását.

Előnk: Meltóztatnak hozzájárulni? (Igen!)

A nemzetgyűlés a meghosszabbítást megadja. Kovács Imre (pp): A 40 forintos ár az 1939-es búzárnak, a 19 pengőnek számmértékben valamivel több, mint kétszerese; amíg tehát a pénz értékének megállapításánál hármas, illetőleg négyes szorzószámot használtak, addig a búzaár megállapításában mélyen a stabilizációs szorzószám alá mentek. (Zaj. — Pászthory István (msz): Így szeretik a gazdákat! — Némethy Jenő (msz) gúnyosan: Akié a föld, azé a hatalom!) Némethy képviselő úr iratkozzék fel és mondjon beszédet, de onnan hagyjon beszélni. (Derűtség.)

Ez tehát azt jelenti, hogy ha visszafelé számolunk, akkor 1939-ben nem 19 pengő volt a búza, hanem csak 13 pengő, ha pedig a szorzószámot veszem, akkor most, ha hárommal szorozok, 39 forintnak kellett volna kijönnie, míg ha néggyel szorozom meg a 19-et, akkor 76 forintba kellene kerülnie egy mázsa búzának.

Indokolt volt az, hogy ne emeljük túlságosan a mezőgazdasági termények árát, de oktanulni féltünk attól, hogy majd a paraszt kezdi az inflációt; másutt kellett volna azt keresni, ahogyan már elmondottam. Az azonban indokoltan volt, hogy a mezőgazdasági termények és az iparcikkek árának megállapításánál annyira eltérő szorzószámmal jöttek. A mezőgazdasági termények áránál 2–2,5-es szorzószámot alkalmaztak, az iparcikkek áránál 5–6–7–8–10-es szorzószámokat állapítottak meg. De nem is a szorzószámokra akarok hivatkozni, hanem inkább a parasztságra nyelve adok elő néhány adatot. 1939-ben egy traktor 745 mázsa búzába került, az új ármegállapítás szerint 1065 mázsa búzába. Egy esőpölgép 1939-ben 451 mázsa búzába került, 1946-ban 774 mázsa búzába. Egy eke ára taligával 1939-ben 4 mázsa 93 kiló búza volt, 1946-ban 12 mázsa 8 kiló búzába került.

Ez a helytelen agrárpolitika lehetetlenné tette a parasztság számára a tartalékolást, a tőkegyűjtést. Nagyon messze van még a magyar parasztság attól, hogy megfelelő tartalékok legyenek, tőkét gyűjtsön. Miből szerelje fel akkor majd a gazdaságát, miből rendezkedjék be, hogyan tudjon korszerűen termelni, olyan gépekkel, amelyeket ha az ember megfát a hirdóban vagy képeken, valósággal megretten, mert az az érzése. (Andrássy Dániel (kg): Mintha Tibetben volnánk!) mintha a modern technika korában a tankok, a repülőgépek vagy az atombomba ellen páncélos vitézek lovon harcolnának. (Ugy van! Ugy van!)

Mezőgazdaságunk felszerelése és mezőgazdasági termelésünk fejlesztéséhez kötsse olyan követelmény, amely minden mást meg kell hogy előzzön, mert ha most kiesik az a néhány év, amelyet végtelen elmulasztunk, akkor már a későbbiekben, a világverseny korában képtelenek leszünk utolérni magunkat és kép-

telenek leszünk parasztságunkat olyan anyagi szintre emelni, hogy azt emberi életnek lehessen nevezni.

De felvetődik a kérdés: merre 'oljuk el termelésünket? Ezt is érintették már előttem, örülök, hogy éppen Faragó képviselőtársamra utalhatok. Természetesen eskis intenzív irányba tohatjuk el, és néhány számmal talán mindjárt meg is világíthatnám, hogy ezzel kapcsolatban milyen problémák adódnak.

Közismert a magyar nép táplálkozásának fogyatékossága, hiányossága. Néhány adatot mondok csak arról, hogy milyen volt nálunk a fogyasztás 1938–39-ben, tehát az utolsó békeévben. Az európai átlaghoz viszonyítom mindig a magyar fogyasztást. Érdekes módon kenyérből 19 kilogrammal többet fogyasztott a népünk, mint átlagban az európai fogyasztók. Közismert, hogy a szegény ember vízzel főz, több kenyeret, több babot, több krumplit eszik, mint a kulturáltabb, gazdagabb ember, akinek a menüje étlapja változatosabb, mert több húst, tejet, tejterméket, gyümölcsöt fogyasztanak. Nálunk tehát 19 kilogrammal több kenyeret, 6 kilogrammal több krumplit fogyasztottak fejenként, de már fejenként 30 kilogrammal kevesebb húst és baromfit, mint az átlagos európai fogyasztó 13 kilogrammal kevesebb zsírdékot, 8,6 kilogrammal kevesebb tojást, 96 literrel kevesebb tejet, 10 kilogrammal kevesebb cukrot, 30 kilogrammal kevesebb gyümölcsöt és 36 kilogrammal kevesebb zöldséget.

Ez volt a háború előtt, de ha megnézem, hogy a háború után mi volt, talán felesleges és szükségtelen is erről beszélni, a városi lakosság a maga bőrére érezte, tapasztalta az ostrom következtében, az ostrom alatt, az ostrom után a sok nélkülözést, szenvedést. Nagyon érdekes, hogy gabonából az ostrom után az 1945/46. tehát az első teljes gazdasági évben már 58 százalékkal kevesebbet fogyasztottunk, mint az európai fogyasztás, burgonyából 7 kilogrammal többet, és itt jön azután a katasztrófa: húsból és baromfiból 98 százalékkal kevesebbet, zsíradékból 82 százalékkal, tojásból 75 százalékkal, cukorból 97 százalékkal, gyümölcsből 64 százalékkal, zöldségből 53 százalékkal kevesebbet. Egyedül hüvelyesekből fogyasztottunk még a háború után is többet: 6 százalékkal többet, mint az átlagos európai, úgyhogy én megértem a házak falára írt felírást: »Halál a babtermelőkre!« (Derűtség.)

mert a városi lakosság a mindennapi bábó, borsón, lencsén való életet már megunt. (Vásáry István (msz): A rostélyos jobb! — Derűtség.) Ebből kiviláglik, hogy termelésünket a gyümölcs, zöldség, baromfi és hasonló termelésre tohatjuk el. És még erről is néhány számot. Ha az ország lakossága normálisan fogyaszt, akkor a háború előtti 1,9 millió szarvasmarha helyett 3,5 milliót lehetne tartani, 6,2 millió sertés helyett 9 milliót, baromfiból 83 millió helyett 210 milliót, libából, pulykából 16 millió helyett dupláját, 32 milliót és így tovább, ebben az irányban kellene haladnia a magyar mezőgazdaság fejlesztésének. Ebben az irányba kellene vinnie a kormánynak is a gazdasági politikáját. Ezen túl természetesen az ipar vonalán, a mezőgazdasági ipar vonalán, a mélyhűtés, az aszalás, a konzerválás, a szárítás az egyedül lehetséges megoldás a magyar mezőgazdasági termelésben. Az idő sürget bennünket. Nem várhatunk ezzel, mert végtelen lemarad a népünk.

T. Nemzetgyűlés! Legyen szabad befejezésül *(Halljuk! a kiszagdapárton.)* nekem is külpolitikai kérdésekkel foglalkoznom. Ezekben a napokban írják alá Párisban a magyar békeszerződést, ami már csak formai lesz, mert hiszen az érdekelt nagyhatalmak külügyminiszterei már korábban aláírták, és Párisban most megbízottaink és a többi hadviselő hatalom külügyminiszterei írják alá. Annyuk idején, majd ha ratifikálásra kerül a sor, a nemzetgyűlés ügyis vitatkozni fog a békeszerződésről vagy előzményeiről. Elég legyen nekem csak annyit mondanom, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy ez a békeszerződés, amely inkább stratégiai béke, szuverenitásunk helyreállításához vezet, de ugyanakkor marad számunkra egy aggasztó kérdés: a csehszlovákiai magyarok sorsa. *(Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt és a kiszagdapárt soraiban.)*

En nem tudom T. Nemzetgyűlés, hogy valóban úgy van-e, ahogyan Faragó képviselőtársam mondotta, hogy amikor Párisban a béketárgyaláson volt, a szomszédos népekkel szemben magamögött csak Orgoványt érezte, hogy mi czele a teherattételel mentünk ki oda Párisba, nem úgy, mint a románok, bulgárok korábbi kiugrásukkal, ügyesebb politikájukkal, helyzetkedésükkel.

T. Nemzetgyűlés! Sokra nem hivatkozhatunk. De nemcsak Orgovány volt *(Ugy van! Ugy van! Taps.)* Faragó képviselőtársam mögött, hanem ott van mögötte az a szociáldemokratapárt is, amely ezekben a padsorokban küzdött a háborúk két évtizede között a demokráciáért, az akkori hatalom ellen. *(Egy hang a szabadságpárt soraiból: Peyer!)* Ott volt ez a sok mártír, aki a kommunistapárt, a szociáldemokratapárt és a többi párt soraiból került ki. Most leplezték le a Népszava elhalt, mártírhálálthalt munkatársainak emléktábláját. Ugy tudom, 34 név szerepel rajta. De ott volt mögötte a nagy mártír, Bajcsy Zsilinszky Endre is. *(Ugy van! Ugy van!)* En nem azt mondom, hogy ez elég volt. Nagyon kevés volt, T. Nemzetgyűlés, de nem kevés annyira, hogy észre ne vegyük és feltétlenül mindig elhallgassuk. *(Ugy van! Ugy van!)* Orgoványért szegyeletünk kell magunkat nekünk is. reánk is esik még Orgovány vádjai, árnyéka, de ezekre az ellentételekre büszkék lehetünk és ezeket sohase felejtjük el. *(Ugy van! Ugy van!)*

Az aggasztó kérdés pedig a csehszlovákiai magyarok sorsa. *(Ugy van! Ugy van! a kiszagdapárt és a szabadságpárt soraiban.)* En emlékszem arra a parlamenti vitára, amely a csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény ratifikálásakor folyt itt le. Akkor én beszédemet úgy fejeztem be, hogy: remélem, ez az egyezmény a csehszlovák-magyar megbékélés első lépése, nem pedig a csehszlovákiai magyarság felszámolásának első fejezete lesz. *(Nagy Vince (msz):* Belátja, hogy esalódott.) Akkor, T. Nemzetgyűlés, sajnos, tudtuk, Clementis csehszlovák külügyminiszter itt Budapesten felhívatlanul jelleget tárgyaláson is megmondotta, hogy az ottani magyarság likvidálására egy olyan konstrukciót dolgoztak ki, amelynek egy része a csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény. *(Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt.)* Ők úgy képzelték el, hogy az innen jelentkező szlovákok ellenében átjön

ugyanannyi magyar — ezt a számot 200.000 főre tették, — 200.000 magyar reszlovakizálódik, mert azok elmagyarosodott szlovákok, tehát visszatérnek a szlovák népbe, az utolsó harmadat, 200.000 magyart pedig *(Nagy Vince (msz):* Azt kirugják!) állami telepítési terv keretében vonják végelbírás alá. *(Nagy Vince (msz):* *günnyosan:* Végelbírás!) Émlekszem, ezekkel a szavakkal mondotta.

Nekünk azonban ezt a lakosságcsere-egyezményt meg kellett volna kötnünk. Ahogyan annakidején hallottuk, a nagyhatalmak sugalmasára történt, hogy tárgyalásokba bocsátkoztunk. Ma a helyzet az, — nem is tagadják a csehszlovák politikuskok, legutóbb, úgy tudom, Frlinger csehszlovák miniszterelnökhelyettes nyilatkozott úgy, — hogy a közmunkarendélttel tulajdonképpen likvidációs szándékaik vannak.

Mi úgy látjuk, el akarják vinni a magyarságot valahová, szét akarják szórni a felsőbb részekre, Csehszlovák történelmi tartományai, vagy a Szudéta-vidékre. Mindenesetre Csehszlovákia nem tartja be a lakosságcsere-egyezményt, és puhatolódzás is folyik ebben az irányban, a sajtó révén a közvélemény elé került. Erről a külügyminiszter úr a külügyi bizottságban be is számolt. Próbált Clementis külügyminiszterhelyettesével megállapodásra jutni, azonban merev elzárkózás volt az eredmény. Nekünk nem marad más hátra, mint azokhoz a nagyhatalmakhoz fordulnunk, akik sugalmaszták ezt a lakosságcsere-egyezményt. Ők sugalmaszták, hogy próbáljunk itt egymással megegyezni. Mi próbáltunk meg-egyezni.

T. Nemzetgyűlés! Azokat a magyarokat bevagonírozzák és amikor azután megérkeznek a rendeltetési helyükre, a cseh parasztok valóságban úgy tapogatták végig őket, mint valamikor a rabszolgákat. *(Ugy van! a szabadságpárt.)* vagy ahogyan szemügyre vételezi a paraszt az állatokat, hogy megfelelő kondícióban vannak-e, alkalmasak-e. Ez minden, csak nem félelemmentes élet. *(Pászthory István (msz):* A huszadik század szégyene!) és nekünk azokhoz a nagyhatalmakhoz kell fordulnunk, amelyek sugalmaszták nekünk ezeket a tárgyalásokat *(Vásáry István (msz):* Ki fog derülni, hogy nem sugalmaszták!) és amelyek többször kinyilatkoztatták, hogy Európa népeinek félelemmentes életet akarnak biztosítani; oda kell fordulnunk, hogy a csehszlovákiai magyarság számára védelmet kérjünk, hogy ők ott teljes biztonságot kapjanak és ne szóródjanak szét az állami telepítési terv keretében Csehszlovákiában vagy Csehszlovák történelmi tartományai. *(Köze-kidélés a szabadságpárt.)* Rabszolgák!

T. Nemzetgyűlés! Visszatérve a költségvetéshez, elismerem és tudom, hogy ennek a költségvetésnek vannak hibái, ami érthető. Ez az első költségvetés, ahogyan mondtam, technikailag is komoly eredmény. Magának a költségvetésnek összeállítása is nehéz volt, mert amikor a demokrácia csak a megbízható tisztviselőket vette át és a régi szakemberek kiestek, kikérültek az állami apparátusból, új erők bevonásával kellett ezt a költségvetést elkészíteni. Gazdaságilag is óriási eredményt jelent, mert hiszen népünk szorgalmát, munkáját dícséri. Hogy az állameti kiadások és

bevételek zavaróan hatnak, azt tudjuk, érezzük. Reméljük, a következő költségvetési vitákon már jobban, keményebben megszorgathatjuk majd a pénzügyminisztert, most azonban mindezekre való tekintettel az érdekeit kell kiemelnünk. Pártom nevében a költségvetést elfogadom, részletes tárgyalásra ajánlom. *(Éljenek taps. — A szónok! sokan üdvözlék. — Lévy Zoltán (msz):* Szóval ez a konklúzió!)

Elnök: Szólasra következik a kijelölt szónokok közül?

Gyurkovits Károly jegyző: Szent-Györgyi Albert!

Szent-Györgyi Albert (pk): T. Nemzetgyűlés! Mindenekelőtt szeretném megemlíteni a kalamatot a kormány és a pénzügyminiszter úr rendkívüli teljesítménye előtt, amelyet ez a költségvetés jelent. Ahogyan méltóztatnak emlékezni, az első világháború után évekig, még a békekötés után is évekig tartott, amíg a kormány költségvetést tudott benyújtani. Most még csak a békeszerződések aláírásának előestéjén állunk és itt van előttünk a költségvetés. Nekem személyesen még külön okom van köszönetet mondani, mert az én intézetemről a pénzügyminiszter úr külön is megemlékezett.

Mint ahogyan kiséző beszédében a pénzügyminiszter úr kifejtette, az ő célja az volt a költségvetés összeállításakor, hogy ha szerény keretek között is, de mindent életben tartson, különös gondot fordítva a termelés eszközeire. Azt hiszem, hogy pénzügyminiszter helyesebb álláspontot nem foglalhat el ebben a kérdésben.

A mi álláspontunk azonban egészen más kell, hogy legyen. Mi vagyunk a nemzet öntudata. Itt mi sokkal tágra szempontról kell, hogy vizsgáljuk ezt a költségvetést. Nekünk a költségvetés nemcsak számok összege kell, hogy legyen, hanem ez egy útjelző, hogy merre akar a demokrácia újra megindulni, ez számszerű kifejezés, hitvallása a mi hitünknek, hogy milyen irányban keressük mi a békeséget és a boldogulást.

Ha ilyen szempontból tekintjük a költségvetést, akkor találunk egy tételt, amelyet a lelkiismeretemen nem tudok összeegyeztetni *(Halljuk! Halljuk!)* és ez a 80 milliós hadügyi költségvetés. A honvédelmi miniszter úr megjegyzi, hogy ezidőszent csak a legszükségesebb minimumra kér fedezetet. Ez dicséretes szerénység, egyúttal azonban azt is jelenti, hogy amint a takarékos engedi, nyugtázkodni fog és így ez a mai költségvetés csupán egy nagy, amelyből egy nagyon nagy és terebélyes ágazatú fa fog nőni, amely megint felszívja majd a nemzet minden életerejét.

Egy angol író szerint a történelemből csak egy tanulságot vonhatunk le, és ez az, hogy az ember nem képes a történelemből tanulni. Ne próbáljuk ezt az íróat igazolni, hanem próbáljuk levonni a mult időt rejtetesen kemény leckéjének a tanulságát.

A legkézenfekvőbb és legvilágosabb tanulság az, hogy nekünk a hadsereg békében veszélyes átok, háborúban pedig vértünk és sírásunk. Amióta itthon eszem a tudomány sovánny kenyerét, mindig csak azt hallom, hogy

nem telik tudományra, nem telik kultúrára, mert minden a hadseregnek kell. Egyetlenegy kísérletemet sem tudtam befejezni anélkül, hogy a hadsereg el ne vitte volna egyik vagy másik munkatársamat egy vagy más célra. Szinte megszédülök, ha elképzelem, mi történne volna, ha mi ezt a rengeteg pénzt, ezt a rengeteg munkaerőt kulturális célra, építésre fordítottuk volna. *(Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt oldalán.)* Ma mi lehetnénk a világ egyik legelső vezető kultúrállama! *(Lévy Zoltán (msz):* Ma is behívások vannak!) Ne lépünk most megint erre a bűnös, erre a lefelé vezető ösvényre, különösen most, amikor elszegényedtünk. És hogy a katonaság ma sem jobb fámásza a nemzetnek, mint valaha volt, azt a most leleplezett összeesküvés mutatja. A katonaság lényegénél fogva nem lehet más, mint reakciós. Ez természetes.

Mai szegénységünkben, amikor igen kevésre telik, kétszeresen meg kell vizsgálnunk, hogy ezt a keveset mire költjük. A honvédelmi költségvetés 80 milliót tesz ki, ugyanakkor amikor műegyetemünk munkaképtelen, *(Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt oldalán.)* amikor az egyetemen munkaképtelenek és az egész felsőbb tudományos kultúra anyagilag híján a pusztulás legszélén áll, amikor ifjúságunk, diákságunk a legsötétebb nyomorban sanyálódik *(Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt oldalán.)* olyan körülmények között, amilyenek között sem egészen testet, sem egészséges lelket építeni nem lehet.

Megint ott vagyunk, ahol a multban voltunk: 80 millió árán felépíthetnénk kulturánkat, felemelhetnénk diákságunkat a nyomorból, de erre most nem telik, mert nekünk megint katonára kell. De mire kell? *(Lévy Zoltán (msz):* Pálfi-Összeesküvésnek kell!) — Orbán László (kp): Fáj magunknak a Pálfi, mert ő leplezte le az összeesküvést! Az fáj magunknak! Egy rendes fasizta, horthysta tisztet szerettek volna! — Vásáry István (msz): Magának más fáj! En jobban kiáltam, mint maguk mindnyájan! — Orbán László (kp): Ez fáj magunknak! — Vásáry István (msz): Hol voltak 1944 február 4-én! — Orbán László (kp): A börtönben, amikor maguk dőzsöltek! — Nagy Zoltán és ellentmondások a szabadságpárt oldalán. — Az elnök csenget. — Felkiáltások a szabadságpárt oldalán: Hol voltak maguk! — Egy hang a kommunistapárt oldalán: Maguk pedig az úri kaszinóban! — Vásáry István (msz): Maguk még akkor kismityilások voltak! — Orbán László (kp): Hazudik! Aljas hazugság! — Viharcsengő.)

Elnök: Orbán képviselő urat rendutasítom. *(Éljenés és helyeslés a kiszagdapárt és a szabadságpárt oldalán. — Halljuk! Halljuk!)*

Szent-Györgyi Albert (pk): 80 millió árán felépíthetnénk kulturánkat, felemelhetnénk diákságunkat, de erre nem telik, mert nekünk katonaság kell. De meg kell kérdezni legalább, hogy a katonaság mire kell? 80 millió nagyon sok kis véres és verejtékes adófillérből tevődik össze. Ezt nem szabad csak úgy kiadni, anélkül, hogy egyáltalán ne tudnánk, hogy mire adjuk ki, mire kell kiadnunk. Ki ellen kell nekünk katonaság? Ki ellen akarunk mi háborút vívni? Talán valamelyik nagyhatalom ellen? Ez olyan nevelés, hogy erre nem is kell felelni. Vagy a szomszédaink ellen, akikkel mi békeségben

A nemzetgyűlés 125. ülése

1947. évi április hó 18-án, pénteken,

Varga Béla és Kéthly Anna elnökei alatt.

Tárgyak:

	Oldal
Elnöki előterjesztések	677
Tombácz Imre (kp) előadó beterjesztette a közigazgatási, földművelésügyi, valamint igazságügyi bizottság együttes jelentését az Önkormányzati Testületek Kárpótlási Vagyona elnevezésű jogi személy megszűnéséről szóló törvényjavaslat tárgyában (Iromány: 175. és 176. szám)	679
A nemzetgyűlés sürgősen tárgyalta a javaslatot	
Ismertette: Tombácz Imre (kp) előadó	679
A Békéscsaba megyei városnak törvényhatósági jogú várossá alakításáról szóló törvényjavaslat (Iromány: 181. és 171. szám)	
Hozzászólók: Szentiványi Lajos (kg) előadó	680
Ternay István (msz)	681
Kiss Roland (szd) államtitkár	681
Az 1946/47. évi állami költségvetésről szóló törvényjavaslat tárgyalása (Iromány: 164. és 169. szám)	
Hozzászólók: Belső Gyula (pk)	682
Kovács Imre (pk)	701
Felvinczi László (msz)	716
A legközelebbi ülés idejének és napirendjének megállapítása	729

Miniszteri írásbeli válaszok:

Miniszterelnök:	
Hegymegi Kiss Pál (msz) 1946 december 18-i interpellációjára az internálási ügyek kezeléséről	729
Hegymegi Kiss Pál (msz) viszonzválasza	730
Lévay Zoltán (msz) március 12-i interpellációjára az interpellációs jog tiszteltbentartása tárgyában	731
Pénzügyminiszter:	
Farkas Imre (kp) február 5-i interpellációjára Szabó István makói lakos dohánynagyárujai jogosítvány ügyében	732
Farkas Imre (kp) viszonzválasza	733
Iparügyi miniszter:	
Szalay András (kg) február 5-i interpellációjára az erdők kitermeléséről	733
Szalay András (kg) viszonzválasza	734

A kormány részéről jelen volt: Rákosi. Mátyás államminiszter.

(Az ülés délelőtt 10 óra 25 perckor kezdődött.)

(Az elnöki széket Varga Béla foglalja el.)

Elnök: T. Nemzetgyűlés! Az ülést megnyitom. A mai ülés jegyzőkönyvének vezetésére Hegyesi János, az egyéb jegyzői teendőket ellátására pedig Futó József képviselő urat kérem fel.

Bejelentem a t. Nemzetgyűlésnek, hogy

a budapesti népfőgyőrség Kovács Béla, a budapesti főállamügyész pedig Vértessy Károly nemzetgyűlési képviselők mentelmi jogának felfüggesztését kérte. A megkereséseket a házszabályok 47. §-ának (1) bekezdése értelmében a mentelmi bizottsághoz állítottam. A bejelentést a nemzetgyűlés tudomásul veszi. Tudomására hozom a t. Nemzetgyűlésnek, hogy Paragó László képviselő úr az 1946. évi XXVI. tc. 10. §-a alapján bejelentette, hogy

13*

a Magyar Pénzügyi Szindikátus elnökvé választotta meg, és kéri a megbízatásának az összeférhetetlenségi szabályok alapján való elbírálását. Bejelentését az összeférhetetlenségi bizottsághoz tettem át. A bejelentést a nemzetgyűlés tudomásul veszi.

T. Nemzetgyűlés! Tombácz Imre képviselő úr, mint a közigazgatási, földművelésügyi, valamint igazságügyi bizottság előadója kíván jelentést tenni.

Tombácz Imre (kp) előadó: T. Nemzetgyűlés! Van szerencsém beterjesztetni a közigazgatási, földművelésügyi, valamint igazságügyi bizottság együttes jelentését az Önkormányzati Testületek Kárpótlási Vagyona elnevezésű jogi személy megszűnéséről szóló törvényjavaslat tárgyában.

Elnök: Az előadó úr által beterjesztett jelentést, amelynek kinyomatása és szétosztása megtörtént, a házszabályok 96. §-ában foglalt rendelkezés értelmében nyomban tárgyalás alá vesszük.

Mielőtt az előadó úrnak a szó megadnám, a t. Nemzetgyűlésnek tudomására hozom, hogy a belügyminiszter úr Kiss Roland államtitkár urat miniszteri megbízottként bejelentette.

Ennek megfelelően következik az Önkormányzati Testületek Kárpótlási Vagyona elnevezésű jogi személy megszűnéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása.

Az előadó urat illeti a szó.

Tombácz Imre (kp) előadó: T. Nemzetgyűlés! A trianoni békeszerződéssel megosztott önkormányzati testületek, vármegyék, városok, községek vagyoni viszonyaira vonatkozó nemzeti egyezmény alapján magyar részre jutott vagyontárgyak az 1929. IV. tc. 1. §-a értelmében ideiglenesen az Önkormányzati Testületek Kárpótlási Vagyona elnevezésű jogi személy tulajdonává váltak.

Ez a jogi személy az idézett törvénycikk 2. §-a szerint arra szolgált, hogy állagából és jövedelméből a trianoni békeszerződés következtében megosztott önkormányzati testületek a megosztás folytán szenvedett vagyoni veszteséget kárpótlásban részesüljenek.

E jogi személy a rendelkezésére álló anyagi erőkhöz képest feladatának megfelelt, a megosztás folytán vagyoni veszteséget szenvedett önkormányzati testületek kárpótlása megtörtént és minden ezirányú eljárás már befejezést nyert.

Az 1929. IV. tc. 3. §-a szerint az önkormányzati testületek kárpótlási igényeinek teljes kielégítése után az Önkormányzati Testületek Kárpótlási Vagyona jogi személy vagyonának hovatartozásáról a törvényhozás rendelkezik. Ezért szól a javaslat 1. §-ának (1) bekezdése úgy, hogy az Önkormányzati Testületek Vagyona megszűnik, és összes vagyona az államra száll.

Ezzel kapcsolatban szolgáljon tájékoztatással, hogy az Önkormányzati Testületek Kárpótlási Vagyona elnevezésű jogi személy vagyonának zöme mező- és erdőgazdasági ingatlanokból, éspedig az orospusztai mezőgazdasági birtokból és a tompa-kelebi erdőgazdaságokból, ezek tartozékaihoz és a hozzájuk tartozó felszerelési tárgyakhoz állott, amelyek közül az orospusztai gazdaság az 1945. VI. törvény-cikkkel törvényerőre emelt 600/1945. M. E. számú rendelet alapján teljes egészében megváltásra került. A tompa-kelebi erdőgazdaság pedig ugyancsak a 600/1945. M. E. számú és az

5600/1945. M. E. számú rendelet hatálya alá tartozik, tehát a jogszabályok erejénél fogva az államra száll. Az ezen felüli ingatlanok terület és értéke nem számottevő.

A szóbanlévő ingatlanok telekkönyvi helyzete bonyolult és éppen ezért tartalmaz a javaslat 1. §-ának (2) bekezdése olyan rendelkezést, hogy a vagyonhoz tartozott ingatlanok tulajdonjogát a telekkönyvi hatóság az igazságügyminiszter rendelkezése jegyzi be.

A nemzetgyűlés közigazgatási, földművelésügyi, valamint igazságügyi bizottsága a tegnapi napon tartott együttes ülésében tárgyalás alá vette a törvényjavaslatot, amelyet a belügyminiszter úr a házszabályok 95. §-a alapján a sürgősség kimondását kérve terjesztett be a nemzetgyűlés ülésében. Az együttes bizottság a törvényjavaslatot általánosságban és részleteiben elfogadta, csupán a 2. §. (2) bekezdésének ötödik sorából törölte a felesleges »jelen» szót.

Az együttes bizottság javasolja a t. Nemzetgyűlésnek, hogy a törvényjavaslatot az imént említett módosítással általánosságban és részleteiben is elfogadni méltóztatassék.

Elnök: Kíván még valaki a törvényjavaslatához általánosságban hozzászólni? (Nem!) Ha szólni senki nem kíván, a vitát bezárom és a tanácskozást befejezettnek nyilvánítom.

Következik a határozathozatal. Kérdem a t. Nemzetgyűlést, méltóztatnak-e az Önkormányzati Testületek Kárpótlási Vagyona elnevezésű jogi személy megszűnéséről szóló törvényjavaslatot a bizottság szövegezésében általánosságban, a részletes tárgyalás alapjául elfogadni? (Igen!) Ha igen, kimondom a határozatot, hogy a nemzetgyűlés a törvényjavaslatot a bizottság szövegezésében általánosságban, a részletes tárgyalás alapjául elfogadta.

Következik a törvényjavaslat részletes tárgyalása. Kérem a jegyző urat, szíveskedjék a törvényjavaslat címét felolvasni.

Hegyesi János jegyző (felolvassa a törvényjavaslat címét, valamint 1-2 §-ait, melyeket a nemzetgyűlés hozzászólás nélkül elfogad.)

Elnök: Ezzel a nemzetgyűlés a törvényjavaslatot részleteiben is elfogadta.

T. Nemzetgyűlés! Napirend szerint következik a Békéscsaba megyei városnak törvényhatósági jogú várossá nyilvánításáról szóló törvényjavaslat tárgyalása.

Szentiványi Lajos előadó urat illeti a szó.

Szentiványi Lajos (kg) előadó: T. Nemzetgyűlés! Az alkotmányjogi és közigazgatási bizottság letárgyalta azt a törvényjavaslatot, amelyet a belügyminiszter úr Békéscsaba megyei városnak törvényhatósági jogú várossá való átalakítása tárgyában terjesztett a nemzetgyűlés elé. A bizottság javaslata az, hogy a nemzetgyűlés a belügyminiszter úrnak a javaslatát fogadja el.

A fokozatos fejlődés folytán községi alakulataink sorunkat bizonyos előléptetésben szoktak részesíteni és megyei városokból törvényhatósági városokká szoktak alakulni. A legutolsó ilyen átalakítás — azt hiszem — 1942-ben történt, amikor Szombathely és Kaposvár megyei városok alakultak át törvényhatósági jogú városokká.

Békéscsaba megyei város ezért az előléptetésért, ezért az átalakításért folyamodott. A közigazgatási bizottság is megállapította azt, hogy Békéscsaba város úgy népességi, kulturális, mint közgazdasági szempontból méltó az önálló jogkör betöltésére, lakosságának a száma

azt is, milyen szomorú, hogy a magyar katolikuság körülből 5 millió főnyi tömegének akaratát nem teljesíti a kormányzat, akkor, amikor több újságengedély iránti kérelme még a mai napig sem intézódött el. Kérem tehát a tájékoztatásügyi miniszter urat, aki ennek a könyvnek a megjelenését engedélyezte, hogy az egyházak részéről beadott lapengedély kérelmeket vizsgálja meg és a katolikus egyház részére legalább egy napilap-engedélyt minél előbb adjon meg, különösen akkor, amikor itt látom különféle új újságok, amilyen például legújabbban a »Politika« megjelenése, engedélyezve vannak. (Milassin Kornél (msz): A Politikát ne bántsd, Katona Jenőnek a lapja. — Révész Mihály (szd): Az csak eléggé katolikus!)

Az idő előrehaladott voltára tekintettel befejezem beszédemet. Azt szeretném, ha felszólalásom elsősorban a demokráciát, másodsorban pedig a magyar parasztságot szolgálta volna. (Andics Erzsébet (kp): Egyáltalában nem sikerült!) Nagyon sajnálom, hogy képviselőhársam is ilyen véleményű volt felszólalásomról és nem tudom eléggé megérteni, hogy miért volt ez. (Mozgás a kommunista-párton.) A magyar parasztság és az egész nemzet jogosan békét akar és békét kíván, de ha azt látja, hogy e kérdésben nincs meg ez a békés harmonia és egyetértés, akkor jogosan föl attól, hogy a közeli napokat vagy heteket ismét olyan politikai bonyodalom fogja előltetni, mint amilyennek kiürítése a magyar népben, de elsősorban a magyar parasztságban ismét óriási bizalmatlanságot keltené. (Zaj a parasztpárton.)

A felhatalmazási törvényjavaslatnál sok miniszter személye iránti nagy bizalmam arra késztetne, hogy azt elfogadjam, azonban a kormány tagjainak többségével szemben bizalmatlan vagyok, éppen ezért a felhatalmazási javaslatot nem fogadom el. (Rudas László (kp): Akkor részben kellett volna elfogadnia!)

Elnök: Szólásra következik a feliratkozott szónokok közül?

Hegyesi János jegyző: Kovács Imre! Kovács Imre (pk): T. Nemzetgyűlés! (Halljuk! Halljuk!) A költségvetést, akkor még a Nemzeti Parasztpárt tagjaként, megszavaztam. Mindjárt előre kell bocsátanom, hogy nem a kötelező koalíciós felelősségből, vagy a pártközi megállapodás értelmében szavaztam meg, mert véleményem szerint a költségvetést a nemzetgyűlés nem a kormányának, hanem az országnak, a népnek szavazza meg. (Ugy van! Ugy van! a kisgazdapárton.) A megajánlásnál is ez a szempont vezet, ami azonban nem zárja ki, hogy végig ne vegyem a demokráciánk fejlődésében jelentkező rendellenességeket.

Kritikám akkor is, most is jószándékú, építő. Akik itt ülünk, a nemzet megváltásáért képviselői vagyunk. Felelősségünk kollektív és igen nagy. Rajtunk áll, hogy mi lesz ebből a demokráciából, illetve, milyen lesz a demokrácia Magyarországon. A demokrácia nemcsak a koalíció problémája, hanem valamenynyünké. Ez a nemzet mindig igen magas, igen drága tandíjat fizet a politika iskolájában. Vigyázzunk, hogy ezáltal ismétlésre ne kényszerüljünk. Demokrácia és parlament egymást nevelik. Mi a parlamentáris demokrácia hívei vagyunk, a parlamentet a szuverenitás legmagasabbrendű formájának tekintjük. Ép-

pen ezért minden kérdésben állást akarunk foglalni és koll is állást foglalnunk. A most folyó megajánlási viánál a felszólalásokról az egyik lap a napokban azt írta, hogy »törhetetlen obstrukció«. Sajnálatos módon annak a pártnak a lapja írta ezt, amelyik háromnegyed évszázadon keresztül harcolt a szólás-szabadságért és a két háború közötti nehéz két évtizedben, keményen verekedett a parlamentáris demokráciáért. (Jármay Gyula (msz): Az akkor volt!)

Nem szócséplés az, t. Nemzetgyűlés, ami itt folyik, mert egyrészt demokratikus hagyományainkhoz vagyunk hűek, amikor képviselői jogunkkal élünk, azután meg praktikusabb is itt benn tisztázni a félreértéseket, szellemi fegyverekkel megvívni harcunkat, ha harcolni kell, érvekkel meggyőzni egymást, mintsem az utcán megütközni. A parlamenti munka lebecsülése lápiusan fasizista magatartás. (Helyeslés a szabadságpárt oldalán.) Jól emlékszem, hogy a nyilasok mindig ócsárolták a parlamentet, kifogásolták a sok beszédet, a beszéd helyett tetteket követelték, ami alatt azt értették, amit azután később véghezvittünk.

Nem obstrukciós szándékból beszélek itt. Ugy látom mindenki leteszi a névjegyet, ez nekem is kötelességem. Amióta kiléptem a parasztpártból, hallgattam, most úgy érzem, el kell mondanom véleményemet a magyar politika alakulásáról. (Halljuk! Halljuk!)

Bemutakozom azt hiszem felesleges. Remélem, tölem nem kéri számon a szélsőbaloldalt, hogy az elmúlt években hol voltam és mit csináltam, mint ahogy eddig minden ellenzéki pártok kívüli képviselőitől megkérdezte. Talán csak egyet legyen szabad megjegyezni, hogy ezekben a napokban, amikor annyi jubileumot ültünk, én is szerényen jubilálok: tíz évvel ezelőtt jelent meg a »Néma forradalom« című könyvem. (Taps a szabadságpárt és a pártok kívüliek sorában.) amelyek megnyitotta a földreformért vívott írói harcot és rá néhány hónapra már el is ítélt a feudális Magyarország részrehabilitációs és nagyirtókos osztály elleni igazságsért. Előtte cikkeim, tanulmányaim követték demokratikus pályám útját. Tízont éve harcolok a demokráciáért, a belépőjegyét idejében megváltoltam, jogom van arra, hogy kritizáljam, ha nem olyan, amilyennek elképzeltem, amilyennek szeretném. De látomom is van. Néhány hónapos hallgatásom és visszahúzódomom nem azt jelentette, hogy a politikai életből kikapcsolódtam. Figyeltem, szemlélődtem, távlatot kaptam az eseményekhez. Talán nem lesz érdektelen, ha a pillanatnyi válságzűnetben nyugodtan, fegyelmetlenül megbeszéljük a helyzetet, a sorozatos válságok mélyebb okait is.

T. Nemzetgyűlés! Én soha nem szóltam közbe, bárki beszélt, mindenkit csendben, nyugodtan meghallgattam; úgy érzem, ezt én is kérhetem, mert véleményem szerint nem egymást tállkiabálni, egymást fenyegetni, egymás felé öklöket rázni küldött bennünket a nemzet a parlamentbe, hanem érdekeit képviselni legjobb tudásunk, képességünk és lelkiismeretünk szerint. (Sulyok Dezső (msz): Ugy van! Helyes!) És itt kell szólnom arról a sajnálatos jelenségről, amely politikánkban újabban tapasztalható: a stílus és a hang eldurvulásáról. Ahogy csendben figyelem a parlamenti munkát, a viharokat, a közbeszólásokat, a személyeskedő, gyalázkodó, denunciózó, fenyegető utcai hangot, sokszor elszomorodom, fájdalmu-

san hasít belém a kérdés: hát nem ugyanannak a nemzetnek vagyunk-e a fiait? Ugy állunk szemben egymással, mint az ellenségek és nem mint az ellenfelek.

Ennek a pompás teremnek a falai sok nagyszerű és sok szomorú jelenetnek voltak a tanúi. Látták a magyarságot nagysága és dicsősége teljében és látták elaljasodott, megtévedt vagy megtévesztett fiainak emberetlen garázdálkodását, tudatos gonoszságát is. Ennek a komor pompájú épületnek ablakai látták az elfajzottak dunanarúti kegyetlenkedését, gazságait és árván figyeltek a város vonaglását a hadheles ostromban. Ha más nem, ezek a falak és ezek az ablakok figyelmeztetnek bennünket arra, hogy soha többé ne térjünk vissza azokhoz a módszerekhez, amelyek meggyalázták nemzetünket és amelyek annyi sok ártatlan ember vérért, életért követelték. (Taps a pártok kívülieknek, a középén.) Ne tévén vizsgálja többé az a szellem, amely fojtott indulatokban, parlamenti dühkitörésekben, egymást fenyegető öklökben jelentkezik, s majd halál-morsokban, tömegmészárlásokban és egy féltelmes, katasztrófális ámokfutásban végződött.

Nincs kizárólagosság, t. Nemzetgyűlés. Azok a nem keresztényeket akarták likvidálni, irgalom, kegyelem, megértés nem volt a szívükben. Itt néha azt látom, hogy a politikai túrelmetlenség leszűkíti a demokrácia körét és akik kívül maradnak, vagy kívül rekednek, azoknak a likvidálására törekszik, készül. Én nem mondom azt, amit Széchenyi mondott, hogy még az apagyilkosoknak is még kell bocsátani, mert olyan kevesen vagyunk. Ne bocsássunk meg az apagyilkosoknak és azoknak se, akik demokráciánk megdöntésére törekkeznek, de hagyjuk élni azokat, akik hajlamosak a megtérésre, akik szívből-lelékből demokráciát, csak éppen másként értelmezik a demokráciát, mint ahogy az értelmezni kell, vagy ahogy az előírják. (Ugy van! Ugy van! — Taps a pártok kívüliek és a szabadságpárt oldalán.) Ne akarjunk folyton likvidálni. Az ember annyi szenvedés, megaláztatás, nyomorúság, békétlenség után végre békében, boldogságban, megelégedettségben akar élni. Az »Übermensche« apokaliptikus kora elmúlt, de ne engedjük az »Übermensche«-ek után az »Untermensche«-ket uralomra jutni. (Ugy van! Ugy van! — Taps a pártok kívüliek és a szabadságpárt oldalán, valamint a kisgazdapárt egy részén.)

Demokráciánk fejlődésének kísérő tünete a válság. Ma már azon lepődünk meg, ha nincs válság, annyi válságot éltünk át az elmúlt két esztendőben. A válságról a közönség rendszert a lapokból értesül. A pártvezetők még mindig vigyáztak arra, hogy vitatkozásaiuknál, vagy egyezkedéseiknél a tömegek ne asszisztáljanak. (Ugy van! Ugy van! a pártok kívülieknek.) Amit eddig tüntetések, felvonulásokból vagy népfelutakból kaptunk, azok a válság továbbbrazdulásai voltak, a tömegindulat fenyegető kirobbanásai sokszor ellenkező előjellel és tendenciával, mint amit logikusan vártunk. Központi irányítás sok esetben megállapítható, de a tömegek bevonása azzal az elszántsággal és céltudatossággal, amely döntésre vihetné a kérdéseket, még korai. Egyelőre a jelszavak, a tervek, a feltevések mérköznek. A direkt-akciók eleinte gazdasági következtésekben, kisebb demonstrációkban nyilvánultak meg, — harc a drágaság ellen, az árak védelme, a stabilizáció biztosítása stb. jelszavával — mögöttük azonban érződött a tervszerű irányítás.

A válságpolitika természetesen azt jelenti, hogy egy egészen szokatlan módszerrel ismerkedett meg a magyarság az elmúlt időkben. Ez a szokatlan módszer a dialektikus politika, amely a korábbi demokratikus formák között még nem jelentkezhetett.

A válság oka a polarizáció. A polarizáció a dialektikus politika lényege: antipólust ki képezni, arra látlezni a helyzetet és így bizonyítani a saját pólus, illetve saját politika igazát, helyességét. Leegyszerűsítve, ez a »velem vagy ellenem« politika. Mint ilyen, relatív értékelésével az adott helyzetben mindig sajátmagára értheti csak a haladást vagy a cserekévest és ami elhaljál tőle jobbra vagy balra, egyformán helytelen.

Az új módszert talán a honfoglaló magyarság cselekedeteihez, taktikájához hasonlíthatnánk, amellyel megbénította, kétségbeesztette a hűbéri Európa nehézkos, kényelmes hadviselését. Persze a baj ott is, és akkor jelentkezett, amikor megtanulták őseink haditechnikáját és a tragikus fordulat két dátumát, 933-at és 955-öt, az augsburgi és a merseburgi ütközetet voltunk kénytelenek feljegyezni történelmünkben. Ami utána következett, Szent István politikája, már a felismert helyzet kiértékelése és okos, egyszerű alkalmazkodás.

A dialektikus politikának is ez lesz a sorsa. A dialektika ellenszere a dialektika s az e módszert követők vagy alkalmazkodnak, igazodnak, vagy..., de erről a vagyról majd később.

A válság ezzel a módszerrel bármikor felidézhető és megszüntethető. A polarikus válságok megoldása rendszerint nem az eredeti követelések teljesítésével hozható összefüggésbe, mert a követelések módosulnak s a végén mindig egészen új és eredeti követelések teljesítése hozza meg a pillanatnyi békét, a kényszerű megoldást.

Egyik oldalon a reakció emlegetése, a reakciós erők kiküszöbölése, a másik oldalon az elmulasztott alkalmak feletti stránkózás, a pozíciók arányosítása — elsősorban a közigazgatási és rendőrségi pozícióké — a válságot bevezető vagy megszüntető jelenségek.

Ezeket a problémákat elsöpörte, elsodorta az összeesküvés, amely demokráciánk rövid életében példátlan arányú, óriási gátszakadást idézett elő. Ha valahol lehet a kommunista-párt önmérsékletét, fegyelmetzettségét, mérték-tartását dicsérni, itt lehet, mert a valai egyezmény értelmében a terület politikai, társadalmi és kulturális fejlődését a szövetséges hatalmak közösen, a demokratikus módszerek érvényesítésével biztosítják ugyan, de volt olyan idő, amikor a kommunisapárt nemcsak az egész kisgazdapártot, az egész országot is bevonhatta volna az összeesküvésbe, hiszen már a politikai felelősség kollektív megállapításánál tartottak a munkaspárti vezetők, mégis megállt, mert érezte, hogy a politikai túlerhelést nem bírja el ez a mindenképpen elítélendő, meggondolatlan próbálkozás.

A politikai gátszakadás annyira elmélyült és kiszélesedett, hogy az egész ország elárasztásától lehetett tartani. A kommunisták ellenállás nélkül törték előre s a kisgazdapárt ott követte el a legnagyobb hibát, hogy az összeesküvés teljes odiumát a nyakába hagyta varni. (Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt és a pártok kívüliek sorában.) és ezzel igazolta

azt az újabbban hangzottatott állítást, hogy aki a kommunistákat támadja, az a demokrációt támadja, amiből dialektikusan következik az új tétel: a demokrácia egyenlő a kommunizmussal.

T. Nemzetgyűlés! A kisgazdapárt, amelynek politikai jelentőségével tisztában vagyunk és amelynek ifjúkorában tagja is voltam, igen sok taktikai hibát követett el. Ne értsék félre, nem támadni akarom, hiszen életem céljának, politikám alapjának a parasztság megteremtését tartom, de véleményemet meg kell mondanom erre felé is.

A válságok idején, — amikor »direkt akciók« kezdődtek vagy konkretizálni kellett volna, hogy miben maradnak vagy mit fogadjanak el — döbbent rá mindig ez a heterogén párt, hogy ereje a nagyságában, az összetételében, az egységében, nem pedig ideológiájában vagy programjában van, ezért az abszolút többségből adódó helyzeti előnyt nem vagy nehezen akarja feladni; és ez a leggyengébb oldala, itt támadják legerőteljesebben, mert mindig újabb és újabb kizárásokat követelnek.

Révai József képviselőtársam, aki a dialektika nagymestere, két egymásutáni vasárnapi cikkében például nagyon frappánsan fogalmazta meg ezt. Egyszer azt írta: Jó, jó, a kisgazdapárt politikai bizottságában leváltották Pfeiffert, B. Szabót és Pártayt, de ott vannak még a többiek ott van Reichert és még mások... (Benesik Gyula (kg) államtitkár: Nem volt soha tagja...) Bocsanatot kérek, akkor talán a képviselő úrra értették: ott van Benesik Gyula. Helyesbíttem tehát: de ott van még Benesik Gyula. (Sulyok Dezső (msz): A mai közélet legkíválóbba autódiktálja! — Derűtlenség.) A legközelebbi vasárnapi számában már ezt írja: mi elhisszük a Kis Újságnak, hogy a leváltott, lecsereült politikai bizottsági tagoknak nincs szavuk a kisgazdapártban, de kérdezzük, ha nincs szavuk, miért van helyük? (Derűtlenség.)

Ezzel a módszerrel persze le lehet faragni a kisgazdapárt parlamenti arányából annyit, hogy végül esetleg 42 százalékra szorul le a parlamenti részesedése. (Jármay Gyula (msz): Az a »demokratikus törzs«! Esti Nemzetgyűlés, akkor érkezünk majd el a legérdekesebb mozzanathoz. Érzésem szerint ez lesz ennek a parlamentnek az életében a cezura. Tudniillik a baloldali blokknak is 42 százalék a részesedése és ha a kisgazdapárt is 42 százalék lesz, egyenlő erő jelentenek majd. Hogy akkor mi lesz? En körülbelül sejtem. (Egy hang a szabadságpárt oldaláról: Na mi?) Arra való hivatkozással, hogy a baloldali blokk mégis demokratikusabb alakulás, a maga 42 százalékával, (Pfeiffer Zoltán (pk): Erősebb töltésű! Többet ér, mint a kisgazdapárt 42 százaléka, nem lehetetlen, hogy akkor következik el a sokat emlegetett miniszterelnökségre. (Reicher Endre (pk): Minőségi többség!) Nem akarok azonban jócsin lenni, így tehát kérem, hogy ezt az állítást csak fenntartással fogadják a t. Nemzetgyűlés.

A válságokkal kapcsolatban eddig még mindig jelentkezett az új választások követelése. Az új választások gondolata régóta kísért politikánkban. Az úgyszólván csatlós országok közül mi választottunk elsőnek, és ez a választás meglepetésként hatott. A munkaspártok nem kapták meg az abszolút többséget,

a kisgazdapárt győzött. (Pfeiffer Zoltán (pk): Nekünk nem volt meglepetés!)

A választás idejét illetően senki sem volt biztos, még a legbeavatottabbak is úgy tudták, hogy legkorábban 1946 tavaszán várható. A budapesti közéleti választás érthetetlen kiemelése. (Sulyok Dezső (msz): Vagy nagyon is érthető!) az országos választások idejének páratlanul gyors kitűzése a közép-európai politikai körkép áttekintése után már érthető. A munkaspártok úgy gondolták, hogy Budapest és környéke a legbiztosabb bázisuk. (Közbeköltés a szabadságpárt: Ez azt) főpróbát tartanak, s a közéleti választások eredményével hangolják majd az országot a nemzetgyűlési választásokra. (Kovács László (pk): Ez volt a veszítők!) A két munkaspárti egységlistája annak a szisztemának az egyik változata volt, amely később — talán a mi választási eredményeinkből levont konzekvenciákkal — Közép-európában meghonosult, a amelynek lényege, a listakapcsolás, a választás eredményét nem teszi kétségessé.

A nemzetgyűlési képviselőválasztások meglepték az országot és a külföldet, egyben felvetették az újabb választás gondolatát, illetve szükségességét is, s valahányszor válság jelentkezik a magyar politikában, vele párhuzamosan az egyik megoldási lehetőség mindig az újabb választás emlegetése.

Az összeesküvés előtti időkben a kommunizmus párt az új választások követelésével a közép-európai politikai szerkezet átrétegeződésére hivatkozott. A kedvezőbb széljárásban, amikor a kisgazdapárt felelős vezetői is elismerték, hogy Európa balra tart, újból startolni akartak, hogy a vezetésük alatt álló baloldali blokk élén elsőnek érjenek a célba. Ez a tervük nyílt titok volt, valóban mindenki arra gondolt, hogy nem járnak-e úgy, mint az elmúlt időkben, amikor körülöttünk progresszív fejlődött a világ és mi még mindig feudális rendszerben élünk s valósággal anakronizmusként hatottunk a modern államok között.

Helyes az a követelmény, külpolitikailag elsőrendű érdekünk, hogy szervezen beleilleszkedjünk az európai demokratikus szerkezetbe, ne tekinthessék Magyarországot idegen testnek, amelyet az egésszéges szervezet kiűzhet magából, s akkor megint elárult magának a népnek, amely nem remélheti, hogy megértsék, helyet biztosítsanak neki a nap alatt.

T. Nemzetgyűlés! En az 1945-ös választási köröknek tartottam, illetve néhány alkotmányjogi választást tartottam volna fontosabbnak. A legtöbb országban így volt. Először megkérdezték a népet az államformát illetően. (Ugy van!) azután az alkotmányról szavaztak, mint például Franciaországban, és csak később került sor ténylegesen a közéleti és az országos választásokra. Nálunk is sorozatosan kellett volna az úrnak elé hívni a választópolgárokat. A választásnak nagy politikai nevelő hatása is van. Csak később, talán 1946 tavaszán kellett volna a közéleti választások után a nemzetgyűlési választásokat megkezdjünk. Addigra teljesen meggyugodott volna az ország, leleplezt volna a politikai kép. Ha akkor választottunk volna, ma stabilabb lenne demokráciánk.

A nép nélküli politika, a legveszélyesebb politika. (Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt oldalán.) Ha a nép úgy érzi, hogy nem szólhat bele az államügyek intézésébe, akkor elfordul az államtól és a politikától, a ennek követke-

ményeit már láthattuk mind a politikusoknál, mind a népnél az elmúlt időkben. (Sulyok Dezső (msz): Ez volt a Horthy-rendszer legnagyobb hibája!)

A választások eredménye természetesen azóta is izgató anyag. Kezdeiben valamenynyien meg voltunk elégedve az eredménnyel. Emlékszem, — akkor még a parasztpárt tagja voltam — hogy a parasztpárt is meg volt elégedve. Az volt a vélemény, hogy végre győke-rot eresztettünk, illetőleg eresztettek. (Felkiáltások a szabadságpárt oldalán: Vékony győke-rot!) A munkaspárti vezetők igen gyakran dicsezték a választások tisztaságát, különösen Szakasits Árpád miniszterelnökhelyettes úr, és jól emlékszem, nemcsak magyarországi beszédekben, írásaiban és nyilatkozataiban, hanem külföldi újságíróknak adott nyilatkozataiban is állandóan hivatkozott a Kossuth-híd mellett a választás eredményére és tisztaságára. Mi tagadás, Európa előtt ezzel a választással tettük megint tisztába magunkat! (Ugy van! Ugy van! — Taps a szabadságpárt és a pártoktóluliek sorában. — Szórványos taps a kisgazdapárt oldalán.)

T. Nemzetgyűlés! A választások követelése abból indult ki, hogy a közép-európai politikai szerkezetben jelentős eltolódás ment végbe. Ahogyan akkortájt ezt mondani szokták, Európa balra tart. Ez tagadhatatlan. Semmi-féle jobboldali politikának, fasiszta törekvésnek Magyarországon sincs helye. (Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt oldalán.) Pozícióink változatlanul kényes, akárcsak a háború előtt vagy a háború alatt volt. Exponált helyen egy kis nép nem határozhatja meg önmaga politikáját, alkalmazkodnia kell és tudomásul kell vennie, hogy nálánál nagyobb hatalmak szabják meg sorsát, államiségét, jövőjét.

Ezer évig germán szuggesztiók alatt éltünk. Népünk minden idegszállával visszautasította, élő szeizmográfként lelkének rezdüléseivel hessegette el magától a germánág politikai és kulturális akarát, mégis engednie kellett. Megdöbbenéssel és ámulással láthattuk, hogy a germánág faji vonalán a nemzeti szocialista politika milyen elementáris erővel érvényesült. Alig lehetett másképpen. A germánág hatáskörébe került népek engedtek. Amikor pedig a német nép megteremtette imperialista egységét és dinamikus politikájával lenyűgözte mind a szomszéd országokat, mind a szomszéd országokban elhelyezkedett német népcsoportokat, azok fenntartás nélkül, alig észrevehető ellenállással elfogadták az irányítást, alávetették magukat a nemzeti szocializmus gazdasági, társadalmi és kulturális törekvéseinek. Hitler totális győzelmet aratott.

Nem akarok és nem is szabad párhuzamot vonni a germán és a szláv törekvések között. Németország elnyomott, Oroszország felszabadított bennünket. A németég fajtájag is betört a magyarságba, a szlávok és a magyarok közt márkásabb a faji határvonal. Mégis a közép-európai politikai átrendeződésben jelentőséget kell tulajdonítani annak a ténynek, hogy a szláv országokban a kommunizmus pártok abszolút többséget kaptak vagy a miénknek jóval nagyobb eredményt értek el. A kedvezőbb eredményt listakapcsolással biztosították. Ezt a szisztémát az első kísérletnél a magyar demokrácia reflexszerűen elutasította. Bizonyára méltóztatnak emlékezni arra, hogy 1945-ben a választások előtt néhány nappal merült fel az a gondolat, hogy

talán jó lenne a koalíciós pártoknak közös listán indulni és akkor egyrészt a parasztpárt beavatkozásával, másrészt pedig, mivel nem lehetett meggyezni a százalékos elosztásban, el kellett vetni ezt a módszert, ezt a választási mechanizmust.

Először Bulgáriában, azután Romániában és Jugoszláviában, amely utóbbi a maga föderatív politikai szerkezetével biztosította Tito politikájához az elsőpr választási győzelmet, s felszabadító harcok politikai kerete, az alulról felfelé épített népi demokrácia diadalmas-kodott.

T. Nemzetgyűlés! Számunkra azonban a legérdekesebb és a legtanulságosabb a romániai választások áttekintése. 1944 augusztus 23-án Románia kiugrik és Stanatescu tábornok vezetésével demokratikus koalíciós kormány alakul. A koalíció kerete: az Országos Demokratikus Arelvonat, a kommunisták a szociáldemokraták és az ekésfront mellett Maniu nemzeti parasztpártjából és Bratianu liberális pártjából alakul. 1945 márciusában jön Groza, a történelmi pártokat kitessékeli a kormányzathól, a leszűkített koalíciót a román kommunizmapárt, a szociáldemokratapárt fele, az ekésfront, a Tatarescu-féle új liberális párt és a parasztpárt baloldali disszidációjá alkotja. A tavaly novemberi választásoknál ezek mint kormányzóblokk közös listán indultak, velük szemben Maniu nemzeti parasztpártja, Bratianu olíberális pártja, a magyar népi szövetség, amely azóta — tudjuk — belepett a kormányba, dr. Lupu jobboldali parasztpártja és Petrescu független szociáldemokratapártja külön listán ellenzéki programmal indultak. Összesen 6,828,000-en szavaztak, ebből 4,766,000 szavazatot a demokrata tömb kapott, a többi az ellenzéki pártokra esett. Groza kormányzó blokkja győzött, a szavazatokon mesterségesen megosztottak, mégpedig a kommunisták, a szociáldemokraták, az ekésfront és Tatarescu egyenlő arányban, mindégylek 23—23 százalékot kapott, a fennmaradó 8 százalékot pedig a disszidens parasztpártnak juttatták.

A Groza-blokk győzelme az ellenzék és a magyar népi szövetség szavazataihoz viszonyítva fölényes és döntő, de a grozai blokkok belüli nehéz megállapítási a kommunis-a szavazatok arányszámát. Így nem tudjuk, hogy a szláv népek közötti szintén idegen Románia jobban honorálta-e a kommunista programot, mint Magyarország. Nem tévedünk azonban, ha azt állítjuk a mechanikus elosztásból való következtetéssel, hogy a grozai blokkra eső 4,800,000 szavazatból annak negyedrészt, 1,200,000 szavazatot a kommunis-táknak juttathatnak. Ez a 6,800,000 szavazatnak 17—18 százaléka, tehát ugyanannyi, mint amennyit százalékosan Magyarországon kaptak.

A január 29-én megtartott lengyelországi választásoknál a már ismertetett konstrukcióval a külön kormányzó blokkot alkotó Demokrata Tömb közös listán indult. Vele szemben az ellenzéki pártok külön listán vettek részt a választásokon. A Demokrata Tömb fölényes győzelmet aratott, az ellenzéki pártok pedig, köztük Mikolajczyk parasztpártja is, lemaradt.

Ez a választási szisztéma a közép-európai választásoknál valóban mindenütt biztosította a kormányzó blokk győzelmét, az úgynevezett ellenzék pedig mindenütt lemaradt, vereséget szenvedett. Természe-es, ha így nézzük a magyar demokráciát, a kisgazdapárti többség azt a látszatot kelthetné, mintha a mi politikánk nem fejlődne balra, mivel itt nem

sikerült a kimondottan baloldali programmal futó baloldali blokknak többséget biztosítani. En azonban éppen csak választósnak hívták. Azonban arra, hogy mi már a választások előtt is bizonyítottuk, hogy a politikánkban igyekszünk kiküszöbölni mindenféle antidemokratikus, fasiszta elemet.

Egy társadalom, egy ország vagy egy állam politikai szerkezetét nemcsak a választások eredménye alapján lehet megítélni, hanem különböző intézményeiből, intézkedéseiből és rendeleteiből is. Ha arra gondolunk, hogy nálunk esinaltak már a legrovidebb idő alatt a legdrágábbban a földreformot a körülöttünk lévő országokhoz viszonyítva, ahol pedig a kedvezőbb választási eredmények biztosították a baloldalt, illetve a kormányzó blokknak a többséget, ha az igazoltatásokra, a népbiztonsági tárgyalásokra, a háborús és népellenes bűnök elleni kemény fellépésre és ítéletre hivatkozom és ezt vetem egybe a választási eredményekkel, akkor nem vitás, hogy a mi politikánkat sem lehet elfogadhatatlannak minősíteni az európai választásokhoz képest.

De legyen szabad tovább mennem és ezekből a megállapításokból levonnom a következtetéseket a magyar politikára. Sokszor elhangzott már a magyar parlamentben és sokan még is írják, hogy a magyar demokrácia motorja a kommunizmus. A megoldás tagadhatatlanul minden alkalommal a választások idején és ezenkívül is a kommunizmus kezében van letéve. S amint az előbb bátorítottam megmondani véleményemet a kisgazdapárt felé, legyen szabad megmondani véleményemet a kommunizmusról is. A közöttünk lévő mostani rossz viszony ellenére a korábbi együttműködés, amelyet az illegális években fenntartottunk, talán lehetővé teszi a tárgyilagos hang megfogalmazását.

Kérdés, hogy a kommunizmust átérzi-e, tudja-e, milyen nagy a felelőssége. Dinamikus magatartása, direkt-akciói, kezdeményezései, főleg az a látszatot kelti, mintha a magyar demokrácia egyedüli biztosítékának tekintene magát és minden más törekvést, tervezetést, még a demokrácia körén belül is, előbb vagy utóbb reakciónak minősít, tehát leghevesebb alávetni magunkat a vezetésének irányításának.

A kommunizmust multjából, taktikájából és magatartásából adódik, hogy állandó permanenciával értékeli ki a helyzetet. Olyan, mint egy malom, amely állandóan dolgozik, egyéni, nagyon is sajátos módon őröl, szelektál, osztályoz, nincs megállás, mozgás az értékelése, a tegnapi haladó holnap már reakción; mint egy hóke a vágya jobbra és balra az embereket, a problémákat, programokat; különös képességgel bámozza ki a maga érdekeit, a maga embereit a politikai dzsungelből, a tömegből; nem alkszik; ez az örökmozgó, a megvalósult politikai perpetuum mobile, nem nyugszik addig, amíg egyedül nem marad a porondon. (Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt oldalán. — Közbeszéd ugyanott: Ez a legjellemzőbb!) Kétféleképpen lehet hozzá viszonyulni; vagy elfogadni a telet, programját, tövéseit, nem beleszólni a politikájába, taktikájába, menni vele szótlanul, bekötött szemmel, nem kérdező merre, hová, a célját elhinni, hogy az a szocializmus, amire rámutat; ebben az esetben haladó, progresszív, népi forradalmár, baloldali, demokratikus az ember; de ha árnyalatilag is eltér a

véleménye, már olyan reakción, mintha egy egész szakadék választaná el tőlük. (Ugy van! a szabadságpárttól!)

Persze ez a nagy osztályozás, a minősítésnek ez a dialektikus rendszere csak azokra vonatkozik, akik nem tartoznak a párthoz. A párton belül hierarchia és fegyelem van, a belső ellentétek nem kerülhetnek nyilvánosságra; ha vannak, nem tudni; azokat úgy oldják meg, hogy abból mindig a politikailag vagy szervezettel erősebb frakció az élvonal kerül ki érvényesre.

Amióta a kommunizmust meghonosította a dialektikus politikát, azóta előzdött ki a demokrácia és a reakción ellentéte, azóta ismétlődnek a válságok, mert emberek, pártok, programok aszerint értékelődnek, hogy igazolnak-e vagy sem; ha pillanatnyilag igazolnak is, a következő menetben kerülnek próbátételre; ha nem, azonnal reakciónnak minősülnek. (Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt oldalán. — Lévay Zoltán (msz): Tökéletesen így van!)

T. Nemzetgyűlés! A kibontakozás érdekében feltétlenül tisztázni kell, hogy a kommunizmus tagadása, illetve el nem fogadása reakción-e, fasiszmus-e vagy a politikai állásfoglalás egyik fajtája. (Helyeslés és élénk taps a szabadságpárt oldalán és a pártoktól külső képviselőknél.) Elképzelhető olyan magatartás vagy elvi álláspont is, amely demokratikus ugyan, de még nem vagy már nem tudja elfogadni a marxista tételeket, illetőleg azok gyakorlati alkalmazását. (Taps a szabadságpárt oldalán.)

A természetes fejlődés fővonalaiban kétségtelenül balra tart az emberiség, ha ez alatt azt értjük, hogy elszakad mindenféle diktatórikus és totalitárius politikától. (Ugy van! Ugy van! — Élénk taps a szabadságpárt és a pártoktól külső képviselők oldalán; taps a kisgazdapárt egyes sorában.) az együttélés közösségi formáit keresi, az egyenlőségnek, a kölcsönös megbecsülésnek és a kritika szabadságának elvét vallja és gyakorolja. (Taps a szabadságpárt oldalán.)

Nem áll rendelkezésünkre elég adat, de nehéz is rubrikákba szorítani, számszerűen meghatározni, hogy a föld lakóinak hány százaléka jobboldali és hány százaléka baloldali. Egy bizonyos: a Szovjetunió a maga 250 millió lakosával megvalósította a marxista világnézet gyakorlati politikáját, 200 millió orosz immár stabilan vallja meg a bolsevizmust; a szocialista államért igea nagy vándorlatot hozott, talán a legnagyobbat a föld népei közül. Bátorsága kitartása és hűsége megengedhetetlen. A Szovjetunióban rendszer-változásra nem kerülhet sor, ott a mai berendezkedést véglegesen kell tekinteni.

Egy másik nagy állam s annak népe az Amerikai Egyesült Államok és az amerikai nép nem fogadták el a marxizmust; a demokráciát választotta. A demokrácia belül a republikánuspart és a demokratapárt versengenek. A legelfogultabb szemlélő sem mondhatja egyikről sem, hogy fasiszta, hiszen az Egyesült Államok is igen nagy emberi és anyagi áldozatot hozott Németország megsemmisítésére. Ine egy másik megoldás. Nem jobboldali; demokratikus; eszménye, ideálja a szabadság. Nem valószínű, hogy bármi másért azt elcsorélna, hogy oserben hagyja a demokráciát.

Az európai választásoknál Franciaország mutatja a legérdekesebb képet. (Ugy van! a szabadságpárttól.) erős baloldali és — ha

úgy tejszik — erős jobboldali félfejlődéssel. A francia kommunizmust a szavazatok 29 százaléka kapta. Ez nem abszolút többség, még a szocialistákkal együtt sincsen abszolút többsége. Vele szemben a népi köztársasági mozgalom, az ifjú katolikusok pártja és a különböző, jobboldalnak nevezett pártok állanak. A francia népről nehéz elhinni, hogy jobboldali. (Ternay István (msz): Ugy van!) A nagy forradalom mély nyomokat hagyott benne. Ha akadtak is olyanok, akik kollaboráltak a németekkel, ez afféle emberi gyengeség vagy aljas politikai számítás volt, amely minden népnél előfordul, de éppen a francia nemzet jó, egészséges ösztönét bizonyítja, hogy a kollaboránsokkal azonnal felszámolt: nagyrészüket a felszabadulás napjaiban kiirtotta, a maradékkal meg törvényesen végezt. A gloire nemzete, az emberi legfőbbkifejezője s képviselője, nem tudott egyöntetű véleményre jutni. A francia szocialisták ingadozása is egyetemes európai jelenség. Az arvonalak kibontakozása mintha egy újabb valódi háború előjele lenne.

Az olaszok, németek, osztrákok, hollandok, belgák, a gyilkos háborúban résztvevő népek politikai vívódásait ugyanazt jelentik: keresik a legjobb megoldást. Egyik helyen a többség az egyház kétvezetős preszbiteria (amaszkodik, ezért a katolikus jellegű pártok előretörése náluk. Kommunizmus is vannak mindenütt; szervesen beleilleszkednek a nép vágyaiba, törekvéseibe, érdekei színes szektort alkotnak a politikában, hűvek vannak, hatnak, a kizárólagosság gondolatát, úgylátszik, elvetették, tolerálják a katolikus és a polgári pártokat, azok törekvéseit és programjait.

Azt állítani, t. Nemzetgyűlés, hogy mindez, ami nem kommunista, jobboldali vagy fasiszta: merész általánosítás. Ne essünk túlzásba: a világ bizonyos részein döntő tényező, egyetlen forma a kommunizmus, másutt a demokrácia gyökerezett meg kiirthatatlanul és ismét másutt a vallás és a politika összeegyeztetésével keresi boldogulását az emberiség. Nemcsak az a haladás, amire a kommunizmust ráírt bélyegét. Lehet a boldogulás más utakon is keresi. Nem szabad erőszakoskodni, inkább arra kell törekedni, hogy megértésük egymást, tiszteljenek tartsuk egymás meggyőződését és politikáját, különben ideológiai háború borzalma szakadhat az emberiségre.

T. Nemzetgyűlés! Elérkeztem beszédem leglényegesebb részéhez, ahhoz a kérdéshez, amelyre felelünk kell mindnyájunknak. Ez a kérdés egyformán komolyan érinti a konfesszió, a kommunizmust és az ellenzéket. Felelősséggel tisztázni kell, vállalja-e a kommunizmust a magyarság, illetve elfogadja-partnernek a kommunizmust a nem marxistákat, a csak demokratákat. A politikai körkép, amelyet áttekintettem, nem igazolja azt az állítást, hogy a kommunizmus az egyedül üdvözítő program. Amikor tehát a magyarság csak kisebbségben sorakozott fel a kommunizmus mellett, a szabad elhatározás tiszteltremelő jogával élt. Az a 17 százalékos magyarság, aki a kommunizmust szavazta, a kommunizmusban látja a legjobb megoldást; a többi 83% más pártokba, más programokba helyezte bizalmát. A lakosság 66%-a nem marxista. Hogy belőlük mennyi a reakción, 30 százalékos-e, — ahogy tisztára elméleti számításál Bibó István — az ismert politikai író megállapította — vagy ennél kevesebb.

illetve több, a kérdés eldöntésénél nem fontos, mert hiszen a reakción éppen úgy nem akar kommunista lenni, mint ahogy a szocialdemokrata, a parasztpárti, a kisgazdapárti vagy a szabadságpárti szavazó sem, és amikor pártjára szavazott, elutasította magától. Tény, amit tudomásul kell venni, hogy a magyarság kisebb részében vállalja a kommunizmus programját; a többség, akár reakción, akár demokratikus, más utakon keresi politikai érvényesülését.

Ezt a kommunizmust természetesen nem veheti tudomásul. Örök mozgásával igyekszik szétbontani a nem kommunista társadalmat demokratákra és reakciónokra, azután a demokráciát jó demokratákra és rossz demokratákra, a jó demokratákat kemény demokratákra és puha demokratákra és így tovább; a hóke állandóan dolgozik, a malom őröl; dinamikus magatartásával, direkt-akcióival, kollektív programjával újabb pártíveket akar szerezni; reménykedik, hogy mind többben és többben csatlakoznak hozzá. Ez rendben is van, de addig, amíg nem tudja egyedül vezetni az országot, nem biztosítja egyeduralmát, feltétlenül számolnia kell más pártokkal, más erőkkel és más törekvésekkel, ha valóban az együttműködés híve, akkor tudomásul kell vennie az övétől eltérő véleményeket és elgondolásokat is a politikában. (Ugy van! Ugy van! — Élénk taps a szabadságpárt és a pártoktól külső sorában, valamint a kisgazdapárt egy részén.)

Forradalmi átalakulásban, olyan nagy áradásban, sodródásban, mint amilyen ma a magyar politika, nagyon nehéz a pozíciókat meghatározni. Az eltávolodás vagy az eltolódás nagyságát, irányát, célját csak fixponthoz lehet mérni. Eddig a fixpont mindig a kommunizmust volt, ő szabta meg, hogy ki lehet jobboldali, ki maradt fasiszta, ki nem demokráta, kit kell kiirtani a politikából. De az sem lehetetlen, hogy maga a kommunizmustól toldott el, menetrendjétől eltérőleg gyorsabban tör célja felé és ha változatlanul fixpontnak tekint magát, akkor a partnerek optikája lehet jobboldali. Ne állassuk magunkat: a pozíció kérdése változó, mint ahogy a politika is állandóan változik. Az okos visszavonulás ideje érkezett el: vissza kell húzódni arra a területre, amelyen még hiteles, minden állítás vagy akció, különben annyira elmergeszhetik a helyzet, hogy békés megoldásra már gondolni sem lehet. (Ugy van! Ugy van! a szabadságpárttól és a pártoktól külső oldalán.)

T. Nemzetgyűlés! A politika lényege a meggyőzés, az állandó kiértékelés, az örökös kompromisszum. Engedni kell. A megmerevedés a legnagyobb veszély. Amint ebből a körből kilép a politikus és különleges eszközök-höz nyúl, erőszakosan keresi a döntést, ez már nem politika, hanem forradalom, polgárháború, tehát egészen más természetű kísérlet a megoldásra. (Ugy van! Ugy van! a szabadságpárttól.) Övünk az ilyen kísérlettől a koalíciós pártokat, különösen a kommunizmust, mert egy ilyen politikának, amely felforgatja a helyzetet, könnyen második 1919 lehet a vége.

A magyar nép 1919-re idegenkedéssel gondolt. Horthyék a parasztegót a proletárdiktatúrával ijesztgették, felmagyarázták, törzisével bírták rá az ellenforradalomra, de azután hosszú időn keresztül a parasztság ellenforradalmának is számított. Jelenleg nem

olyan a külpolitikai szituáció, hogy egy második 1920-szal válaszolhatnánk. A politikai szerkezet jelentősen megváltozott, de ha lehetőség is volna külpolitikailag az ellenforradalomra, a magyar parasztság nem csatlakoznék hozzá, egy második 1920-ra nem vállalkoznék, mert őszintén demokráta érzelmű, az erőszakos hatalomátvétel vagy bármilyen kísérlet esetleg 1849–1867 megismétlésére kényszeríthetné. (Dienes István (pk): Ugy van!)

T. Nemzetgyűlés! Aki járják az országot, tapasztalhatják, hogy népünk körében megint terjed a passzivitás, népünk megint elhúzódik a politikától, a közélettől, mintha csaldódt volna mintha megegytetten volna a kezét. (Dienes István (pk): Ugy van!) Ezt azért tartom veszélyesnek, mert hiszen most van alkalma, hogy a demokráciában kiépítse a maga pozícióit és megteremtse a maga számára a demokratikus fejlődés egészséges lehetőségét. (Dienes István (pk): Nagyon helyes! Ugy van!) Ugy látszik, a magyar nép leghatásosabb fegyvere nehéz időkben a passzivitás. Elképzelhető, hogy erőszakoskodásra, — mint ahogyan történelme folytán annyiszor. — közönyösséggel, a legteljesebb passzivitással felel. (Lévay Zoltán (msz): Némassággal!) Az ellenállás legeredményesebb formáját alakította ki, taktikája immár történelmi. Nemcsak az elmúlt ezer évről van áttekintésünk, hanem a honfoglalás előtti évezredekéről is. Amikor a magyarság az Urat lejtőiről lehúzódt a sztyeppére és bekerült a népvándorlásba, abba a nagy mozgásba, amely a mostani Oroszország déli területén hatalmas áramlással, áradással ömlött végig, nyugtalan, lovasnomád pásztornépek vágattak ismeretlen céljuk felé. Egyikük-másikuk meglepően rövid idő alatt lavinaszerű gyorsasággal nagyhatalommá fejlődött és magával sodorta az előtte járókat vagy elnyelte a szembejövőket. Ez a sztyepei mechanizmus: nem egyszer a magyarságot is magába emelte; a magános kis lovasságot a fergeteges roham elkapta. Rátapadtunk a lavinára, nagy perszonális impériumok részeseivé lettünk, a vezetőik, a törzsfők érintkezésbe kerültek az új urakkal, a nagy uralkodókkal, akik politikai és katonai akaratukat rákényszerítették ugyan a magyarságra, a legkényesebb területre küldték, harc közben mindig a veszélyeztetett szakaszokra állították. — Őseink harcoltak, veredtek is — de amint szétesett egy-egy ilyen sztyepei nagyhatalom, érintetlen politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális szerkezettel léptünk ki belőle; (Ugy van!) ugyes taktikával, a helyzet gyors kiértékelésével és azonnali alkalmazkodással, igazodással, belső életének megváltoztatásával, kultúrája és hagyományai megőrzésével ámentette magát a magyarság a jobb időkbe és a hódító szándék vagy a hódító hatalom elmulásával megint szabadon, saját törvényei szerint rendezkedett be. A legelsőantabb kísérleteket is átvészelte, megéldődött és amikor mai hazájába érkezik, mára katonai és politikai taktika olyan ismeretével rendelkezik, hogy ezen a területen, ahol előtte még egyetlen népnél sem sikerült...

Elnök: A képviselő úr beszéde lejár. Méltóztatik meghosszabbítást kérni?

Kovács Imre (pk): Meghosszabbítást kérek. (Felkiáltások: Megadjuk!)

Elnök: Méltóztatnak a meghosszabbítást

megadni? (Igen!) A nemzetgyűlés a meghosszabbítást megadja.

Kovács Imre (pk): Mondom: a magyarság amikor mai hazájába érkezik, a katonai és politikai taktika olyan ismeretével rendelkezik, hogy ezen a területen, ahol előtte még egyetlen népnél sem sikerült hosszabb időre államot alkotnia, ezer éve jól-rosszul él saját országában. Az elmúlt ezer évben persze a sztyepei taktika módosult, a vezetők sokszor önkényesen, egyéni érdekeiket nézve igazodtak, alkalmazkodtak vagy döntöttek, de alul a nép a maga módján mindig megtalálta fennmaradásának biztosítékait. A felépítményt sokszor elsodorta a vihar, a parasztság is menekült, futott, hajléktalanná vált, de nyelve, hagyományai, szokásai, dalai, táncai, ésjárása, szóval a kultúrája csodálatos védőfegyvernek bizonyult.

Fiatalságunk indiánolvasmányaira kell gondolnunk: a prérin ég az embermagasságú fű és gaz, a tűz gyorsan terjed, a magános indián nem tud kitérni, menekülni előle, bűnyöbörbe hurkolózik s ha kőgessé, páncéllá is merevül az rajta, de megmenti, a tűz elvonul fölötté és élve mészki a bűnyöbörből. Ugy borította magára a magyarság hagyományait, belebújt passzivitásának bűnyöbörébe, állta a legnagyobb hatalmak rohamait, imperialista törekvéseit, szándékait. Hány és hány nagyhatalom semmisült meg körülötte, olyanok, amelyekkel érintkezett vagy szembehelyezkedett, Dzsingiszskántól a Habsburgokig vagy Hitlerig! Nagy a gyakorlata, ezért tudott 1849-től 1867-ig passzivitásban élni. Tragikus volna, ha most kényszerülne passzivitásra, amikor végre demokratikusan fejlődhetik. (Ugy van! Ugy van! a pártoktól-völlektől soraiban.) Inkább arra törekedjünk, hogy a magyar demokrácia útján minden akadályt megsemmisítsünk, megszüntessünk.

T. Nemzetgyűlés! A megértés, a megbékélés, az együttműködés alapja adva van abban az elhatározásban, hogy a pártok közösen akarnak kormányozni. Én, aki pártoktól-völlektől vagyok, ugyancsak nem tudok elképzelni más megoldást mint a koalíció változatlan fenntartását. De a koalíción belül a koalíció felbontására nem gondolhatunk sem a kisczardák, sem pedig a baloldali blokk; mert a kisczardapárti többség mit sem ér a munkásság támogatása nélkül. Kisczardapárti többségi kormány esetén nem tudna intézkedni a kormányelnök, mert a posta, a vasút, a közlekedés a kommunisták kezében van, a munkásság sztrájkba lépne, (Egy hang a kisczardapártan: A törvény hol van?) minden különösebb megmozdulás nélkül csupán passzivitásával megbéníthatná az ország életét, megdönthetné a kisczardapárti kormányt. A munkáspártok egyedül szintén nem boldogulhatnak, mert a falusi tömegek, a parasztság, a legteljesebb mértékben szabotálhatná a termelést, a beszolgáltatást és kihozná a városiakat. (Ugy van!) Egy megoldás kínálkozik a kormányzás átvételére: a koalíció lezútkításával, egy új választással a grozi lépés, de ez egyúttal a proletárdiktatúra felé is az első lépés volna. (Ugy van! a kisczardapártan és a szabadságpártan, valamint a pártoktól-völlektől.)

Ha együtt akarnak maradni a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, a koalíció pártjai, ha közösen akarnak kormányozni, akkor

mindegyiküknek annyit kell engednie célkitűzéseiből s programjából, amennyi szükséges, ahhoz, hogy a kölcsönös bizalom helyreálljon és őszintén meg lehessen beszélni minden kérdésről. Őszinteség nélkül nincs kritika, kritika nélkül nincs eredményes munka. A hibák kiküszöbölése a koalíciónak is és a demokráciának is érdeke, külön-külön a kisczardapártnak is, és a kommunistapártnak is.

T. Nemzetgyűlés! A világtörténelemben úgy még sohasem léptek szövetségre egymással népek, nemzettek vagy pártok, hogy eleve kimondották: nem kívánásiak egymás véleményére. A közös taktika elengedhetetlen feltétele a bírálat, a kritika kölcsönös gyakorlata. Ha az egyik fél magát eszathatalannak tartja, fix-pontnak tekinti, melyhez csak igazodni lehet, a maga azonban igazodni képtelen, akkor az együttműködés nem a mellérendeltség, hanem az alárendeltség viszonylatában jelentkezik. (Ugy van! Ugy van! a szabadságpártan és a pártoktól-völlektől soraiban.) Ha a kommunistapártnak az a szándéka és ha ezt őszintén óhajtja, hogy közösen kormányozzanak tovább, akkor fogadja el a tárgyalagos kritikát, ne tekintse a bírálatot, a kisebbségi véleményt mindjárt reakciónak. (Parragi György (pk): Ugy van!) Különböző fog bujni merevségébe. A magyar népet nem lehet becsapni, orráról fogva sem lehet sokáig vezetni. (Ugy van! Ugy van! — Taps a pártoktól-völlektől és a szabadságpártan. — Taksonyi János (kg): Tiszta vizet a pohárba!) A fejlődésnek olyan fokára jutott el az emberiség, amikor az agytekervényekben a problémák felismerése azonos módon történik s a reagencia is azonos. Ne higyük, hogy a magyar politika manővere csak kevesek felismerése; az egész ország tudja, mire megy a játék. (Pfeiffer Zoltán (pk): Nagyon jól tudja!) Ha erőszakolni akarják, ám tegyék, de sem egy új választás, sem a hatalom puccs-szerű átvétele nem oldja meg azt a kérdést, amelyre felelni kell, amelyet el kell dönteni: rábizuk-e a népre sorsának irányítását, vagy megint vezetni akarjuk? (Ugy van! Ugy van! — Élnék taps a szabadságpártan, a pártoktól-völlektől és a kisczardapárt egyes részén. — Nagy Vince (msz): Kiskorúságban akarják tartani továbbra is!)

Ugy választani, t. Nemzetgyűlés, hogy az 1945-ös választásokhoz képest visszafelé fejlődést jelentsen, a nemzet jó hitének a megrontása külföldön, (Ugy van! Ugy van! a szabadságpártan), egyben saját magunk becsapása is. (Ugy van!) Nehezen hihető el, hogy csak egy új választás segít, mert egyéb lehetőségek is adva vannak az erőviszonyok megállapítására. Többen említették: itt van a közönségi választások kérdése. (Lévay Zoltán (msz): Azt nem merik!) Meg lehetne próbálni, hogy van-e eltolódás az 1945-ös választások óta. (Jármay Gyula (msz): De tisztességes választójoggal!) Amennyiben nagy az eltolódás, talán indokolt volna újabb választások kérdésének felvetése, mindaddig azonban, míg a közönség nem választanak, mellébeszélés az új választások emlegetése a demokratikus átrendeződés érdekében. (Ugy van! Ugy van! a szabadságpárt és a pártoktól-völlektől oldalán. — Lévay Zoltán (msz): Ijesztgetés!) Mert ha az egyik nem alkalmas, a másik sem hozhat megoldást.

Többen említették az üzemi bizottságok kérdését, de én nem akarok erre kitérni, mert

ezt már elbeszéltem előlem. (Lévay Zoltán (msz): Ott miért nem választanak?)

Miután a kisczarda és a kommunistapárttal már foglalkoztam, néhány szót szeretnék szólni a szociáldemokratapárthoz. (Halljuk! Halljuk! a szociáldemokratapárt oldalán.) A szociáldemokratapárthoz az elmúlt években, a háború előtt és a háború alatt, engem fegyverbarátság költött. Nagyon sokszor jártam a munkásság közt, a szakszervezetekben tartottam előadást, állandó munkatársam voltam a Népszavának. Azt hiszem, ennyi elég ahhoz, hogy a szociáldemokraták elhiggyék jóhiszeműségemet, amikor most hozzájuk szólok.

Parragi képviselőtársam megemlítette előtem, hogy a magyar politika polarikus helyzetében a kiegyenlítő szerep tulajdonképpen a szociáldemokratapártra várna. En ebben teljes mértékben osztozom. Az a párt, amelynek ma itt a parlamentben a legszebb hagyományai vannak, szinte történelmi párt ma Magyarországon. (Ugy van! Ugy van! a pártoktól-völlektől. — Gulácsy György (pk): Történelmi hivatása van!) mert olyan 75 évre visszatekinthető, amelynek harcait makulatlan tisztaságban és becsületben vívta meg ez a párt, egyúttal kötelei is arra, hogy történelmi múltjával történelmi hivatást teljesítsen és ilyen nehéz időkben a közvetítő szerepet játssza. (Ugy van! Ugy van! — Taps a pártoktól-völlektől.)

En a legteljesebb mértékben híve vagyok a parasztegyeségnek. Elképzelem szerint a magyar parasztságot össze és kellene hozni egy nagy parasztpártban. Ha ez a nagy parasztpárt is megalkulna, talán ez tudna a legeredményesebben együttműködni a szociáldemokratapárttal és biztosíthatná a válságmentes, nyugodt, demokratikus fejlődést Magyarországon.

Befejezésül legyen szabad idéznem a kommunistapárt egyik illusztris tagjának emlékezetes pécsi pohárköszöntőjét, Rajk László Pécsen egyik beszédében ezt mondotta: Párt több van, de magyar nép csak egy van. (Helyeslés.) és ennek a magyar népnél, csak egy hazájuk van. En ezt azzal egészítem ki, hogy üljünk a ház bármelyik részén, legyünk kormánybírók, ellenzékiek, pártoktól-völlektől, vagy a koalícióhoz tartozók, kötelességünk úgy politizálni, hogy a magyar nép is és a hazája is megmaradjon. (Ugy van! Ugy van! — Élnék helyeslés és taps a szabadságpárt és a pártoktól-völlektől soraiban. Taps a szociáldemokrata és a kisczardapárt oldalán. — A szónokát üdvözlők.)

Elnök: Szólamra következik a feliratkozott szónokok közül?

Hegyesi János jegyző: Felvinczi László! Felvinczi László (msz): T. Nemzetgyűlés! A nagy átfogó politikai kérdések tárgyalása után engedessék meg, hogy néhány szót szóljak egy olyan társadalmi réteg életkörülményeiről, amely hozzátartozóival és munkavállalóival együtt egymillió lelket számlál és amelyről igen kevés szó esett itt. Ez a magyar kézművesiparosság.

A szónokok beszéltek a parasztságról, a munkásságról, a haladó értelmiségről. Mi iparosok egyik réteghez sem tartozunk, bár mindegyikkel szoros kapcsolatunk van. El kell mondanom, hogy a parasztsággal való kapcsolatunk közismert, a magyar kézművesiparos, mint tanonc kezd a maga életmódját és bizony legnagyobb része mint parasztyerek szerződik el tanoncnak. A tanonc, ha

turthatják meg a szövetségi törvénytől eltérő formákat, illetve mennyiben kell átalakulniuk a szövetségi törvény szellemében.

A kereskedelem- és szövetségiügyi minisztérium az érdekelteket szövetségekre együtt hatalmas munkát végzett, mert a huszonegyfajta szövetségből tizenkilenc jogállását teljesen rendezte a szövetségi törvény szellemében. Két szövetséget, éspedig a földművelőszövetkezet, valamint a hitelszövetkezet jogállása most van rendezve adt. A földművelőszövetkezet minisztérium, a Magyar Országos Szövetkezeti Központ, az Országos Szövetkezeti Tanács, valamint az érdekelteket hatóságok azzal a kéréssel fordultak a kereskedelem- és szövetségiügyi miniszterhez, hogy mivel mind a két szövetséget fontos tényezője a magyar nemzetgazdaságnak, kívánatos, hogy aprólékosabb és gondosabb munka alapján rendezzék az új jogi helyzetük. Ehhez képest a jelen törvényjavaslat kéri az országgyűlés hozzájárulását ahhoz, hogy a földművelőszövetkezetek, valamint a hitelszövetkezetek új jogállásának rendezésére meghosszabbítsák az az időpont, amely 1947 október 31-én a szövetségi törvény 186. §-a alapján letelnék.

A szövetségi törvény a szövetségi élet felső szervezésére megalkotta azokat a jogszabályokat, amelyek alapján a Magyar Országos Szövetkezeti Központ megkezdte működését. Ezzel kapcsolatban a szövetségi törvény eredetileg arra az állapponra helyezkedett, hogy a Magyar Országos Szövetkezeti Központ szövetségi létesítményében éppen úgy, mint a tagszövetkezetekben a közgyűlési szervezeti jog és a jegyzői feladatviszonyban az egy tag egy szavazat elve érvényesítendő.

A Magyar Országos Szövetkezeti Központ működése rengeteg gyakorlati példával szolgált arra nézve, hogy az egy tag egy szavazat elve az Országos Szövetkezeti Központ szövetségi létesítményeiben sokszor olyan helyzeteket teremt, amelyek károsan befolyásolják a magyar szövetségek gazdasági érdekait. A követezőkről van szó: ha a Magyar Országos Szövetkezeti Központ szövetségi létesítményeiben a jegyzői feladatviszonyban nem tudja üzleti gesztióit érvényesíteni, akkor előállhat az a helyzet, hogy szövetségi életünk továbbfejlesztésében bizonyos gazdasági bémulás következik be, úgyhogy ennek a helyzetnek elkerülésére kívánatos, hogy a szövetségi törvény 51. §-ának rugalmassá tétele az egy tag egy szavazat tekintetében a szövetségi központ létesítményeire nézve tulajdonképpen a szövetségi tőke közgazdasági jelentősége dönti el ezt a kérdést.

Sokan ezt a problémát a tagszövetkezetek viszonylatából nézik. Ami a tagszövetkezeteket illeti, a szövetségi törvény nagyon vigyázott arra, hogy a nagy hűvel ne fájják a kis halakat, a tőke el ne nyomja a munka érdekeit. Ezért szükségessé vált a tagszövetkezetekre nézve az üzletviszonyok birtoklásának korlátozása és szükségessé vált az, hogy többszöri üzletviszonyok ellenére a közgyűlési szervezeti jog az egy tag egy szavazat elve alapján legyen érvényesítendő. Ez egészen természetes a szövetségi demokrácia szempontjából. Az Országos Szövetkezeti Központ azonban már olyan gazdasági erőt, olyan tőkeerőt képvisel, amely tulajdonképpen az összes szövetsézők, követezők, ha az új törvényjavaslatban arról van szó, hogy mi a Szövetkezeti Központ

számára az egy tag egy szavazat elvét rugalmasabban tegyük, ezzel az újítással tulajdonképpen a magyar szövetségi életben nagyon nehezen és nagy nehézségek árán összpontosult, koncentrált szövetségi vagyonnak és szövetségi tőkeerőnek a védelméről kívánnánk gondoskodni.

A törvényjavaslat ezeket az újításokat tartalmazza. Kérem az igen t. Országgyűlést a javaslat letárgyalására és elfogadására.

Elnök: Kíván valaki a törvényjavaslat-hoz általánosságban hozzászólni? *(Nem!)* Ha szólni senki nem kíván, a vitát bezárom, a tanácskozást befejezettnek nyilvánlom.

Következik a határozathozatal. Kérem a t. Országgyűlést, méltóztatik-e a szövetségekről szóló 1947. XI. tc. 185. és 186. §-ában foglalt határidő meghosszabbítása tárgyában benyújtott törvényjavaslatot a bizottság szövegezésében általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadni? *(Igen!)* Akkor ki mondja a határozatot, hogy az országgyűlés a törvényjavaslatot a bizottság szövegezésében általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadja.

Következik a részletes tárgyalás. Kérem a jegyző urat, szíveskedjék a törvényjavaslat címét felolvasni.

Farkas György jegyző (felolvassa a törvényjavaslat címét és 1-4 §-ait. Az országgyűlés a címet és a szakaszokat hozzászólás nélkül elfogadja.)

Elnök: Ezzel az országgyűlés a törvényjavaslatot részleteiben is elfogadja.

T. Országgyűlés! Mielőtt áttérnénk a magyar köztársaság kormányára részére rendeltet kibocsátására adott felhatalmazás újabb meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat tárgyalására, bejelentem a t. Országgyűlésnek, hogy Antall József előző úr akadályoztatása miatt a házszabályok 8. §-ában foglalt rendelkezések értelmében Dulin Jenő képviselő urat kértém fel előadónak.

A bejelentést az országgyűlés tudomásul veszi.

T. Országgyűlés! Napirend szerint következik a magyar köztársaság kormányára részére rendeltet kibocsátására adott felhatalmazás újabb meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat tárgyalása.

Mielőtt az előadó úrnak a szót megadnám, a t. Országgyűlés tudomására hozom, hogy a törvényjavaslat-hoz a Magyar Kommunista Párt, a Független Kisgazda Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Demokrata Néppárt, a Magyar Függetlenségi Párt, a Nemzeti Paraszti Párt és a Független Magyar Demokrata Párt jelentettek be szónokokat, mégpedig Zöld Sándor, Lukovits György, Száva István, Brankovics István, Pfeiffer Zoltán, Borsos Sándor és Parragi György országgyűlési képviselőket.

A bejelentést az országgyűlés tudomásul veszi.

Dulin Jenő előadó urat illeti a szó.

Dulin Jenő (kg) államtitkár, előadó: T. Országgyűlés! A javaslat, amelyet előterjeszteni szándékosam van, lényegében az 1946. XVI. tc. hatályának meghosszabbítását tárgyalja. A most említett törvények felhatalmazást adott a köztársaság kormányának a törvényhozási jogkörben szükséges kormányzati intézkedéseknek kormányrendeletek formájában való megtételére. Minthogy itt lényegében a törvényhozás a maga hatálmán

telnek emberben való fizetésére is! Slachta ezzel azt mondotta el, amit a földaloni sokan gondolnak, de itt a parlamentben eddig restolték kimondani, viszont vidéken zavartalanul és nyugodtan elmondják. *(Egy hang a szociáldemokratapárttól: A hordó tetején!)*

Ahban a pillanatban, amikor Slachta Margitnak ez a kijelentése elhangzott, nemcsak Pfeifferék padsorából hangzott el taps, hanem felhangzott a demokrata néppárt sorából is! *(Vándor Ferenc (f): Ez hazugság reánk vonatkozik! — Pászthory István (f): Gondolatolvasó! — Zajos közbeszólások a kommunista pártban: Kik tapsoltak? — Zgyerka János (kg): Miért hazugság? Ki tapsolt Slachta Margitnak? Mi vagy maguk? Miért mondja, hogy hazugság? — Pfeiffer Zoltán (f): Az utolagos denunciació finom formája! Nem szégyellik magukat? — Nagy zaj. — Az elnök cseng. — Pászthory István (f): Ez a denunciació! — Felkiáltások a kommunistapártban: Nem szégyellik magukat?)*

Ma lehullott az álarc itt azokról is, akik Slachta Margit képviselőnek kijelentése alkalmával nem tapsoltak, mert talán nem képesek voltak eléggé hűtelen. Ma, amikor a mentelmi bizottság jelentését olvasták fel, az ellenzék egyöntetűen elhagyta a parlament üléstermét. *(Orbán László (kp): Hármán bentmaradtak! — Pászthory István (f): Ez is bűn? — Orbán László (kp): Nem bűn, de szolidaritás azzal, amit Slachta mondott! — Acsay Tihár (f): Amikor Andre László ellen igazoltat Slachta Margit, akkor is szolidaritás! — Egy hang a függetlenségi pártban: Nem emlékezzek már rá! — Közbeszólások ugyanott: Nem érte! Süket! — Nagy zaj. — Az elnök cseng.)* Ez egyáltalán nyílt állásfoglalás és leplezés nélküli kiállítás a demokrácia ellenségei mellett. *(Pászthory István (f): Egy rókaról két bőr! Rendreutastották és most még tovább büntetik? — Nagy László (md): Előtte kell, mert a büntetés súlyos! — Kárpáti Antal (szd): Próbálják meg! Ilyen körülmények között ne csodálkozzunk azon, ha a messzi falvakban olyan hírek érkeznek innen valahonnan Pestről, hogy például Veres Pént az oroszok lefartóztatták, mert nem állított ki október 20-ára 12 hadosztályt. *(Zgyerka János (kg): Doldor úr, mit szólnak ehhez? — Orbán László (kp): Örülnek neki! — Hódgy György (f): Alik kitaláltak, majd szólnak hozzá vadami! — Erdei Mihály (kp): Hazudozás, amit tegnap Keresztes úr csinált! — Vándor Ferenc (f): Most terjesztik maguk ezt a hírt ország-vilag előtt! — Szegedy Albertné (kp): És maguk viszik a faluba! — Nagy zaj. — Az elnök cseng. — Egy hang a parasztpárttól: Tegnap itt volt Veres!)**

Ne csodálkozzunk azon, ha Budapesten ma például azt beszéljük, hogy Szegedet az északra bombatámadás érte, és ne csodálkozzunk azon, ha viszont Szegeden azt beszéljük, hogy Budapest szőnyegbombázást kapott. *(Vándor Ferenc (f): Szegeden és Budapestem sokkal okosabb emberek vannak, semhogy ilyeneket komolyan vennének! — Közbeszólások a kommunistapárttól: Akkor miért kell ezt mondani? — Szomolyai Agostonné (kp): Nem kell ilyet terjeszteni a hiszékeny emberek számára, mert az okos emberek nem hiszik el, de a hiszékeny emberek elhiszik! — Pászthory István (f): Mint maguk! Szegedre vonatkozóan igaz van a képviselő urnak, de Budapestre nem állítom, mert a képviselő úr is Budapestben él. *(Derűtlenség a kommunista-**

pártban. — Pfeiffer Zoltán (f): Debrecenről miért nem beszél, amikor még turulista eszméket képviselt? Ha már gorombáskodik! — Zaj a kommunistapártban. — Orbán László (kp): Ne rágalmazzon össze-vissza! — Pfeiffer Zoltán (f): Ez rágalom? Hahaha! — Közbeiktatás a kommunistapárttól: Az a! A szokott módszer! A háborús propaganda fő szervezői a mentelmi jog védelme mögé húzóva, aljas játékokat űznek népiünk hiszékenységgel. *(Pfeiffer Zoltán (f): Kik? — Zaj.)* A Magyar Függetlenségi Pártba, a Pfeiffer pártba tar ozó képviselők ezek. Balogh István képviselőtársunk a megajánlasi vita során foglalkozott a Pfeiffer-párti képviselők választási propagandamódszereivel. *(Vándor Ferenc (f): Hasbeszéd volt! — Pászthory István (f): Most akarja jóvátenni a mulat, a Turult?)* Meg kell mondanom, tévesen van informálva. *(Pfeiffer Zoltán (f): Balogh paszszolt Révainak és Révai lövi be a gölt! — Zaj. — Orbán László (kp): Fáj az igazság! A háborús uszításról beszéljen! — Pfeiffer Zoltán (f): Dehogy fáj! Azért nem fáj, mert nem igazság! — Orbán László (kp): A háborús uszításról van most szó! — Pfeiffer Zoltán (f): Igen, figyeljük az uszítást! — Hódgy György (f): Mi is tudjuk, hogy arról van szó, csak honnan? — Egy hang a függetlenségi pártból: Itt uszítanak! — Nagy zaj.)*

Elnök: Kérem a képviselő urakat, szíveskedjenek esendben maradni.

Zöld Sándor (kp): Balogh István képviselőtársam tévesen volt informálva. *(Pászthory István (f): Mint mindig!)* Ő ugyanis azt mondotta, hogy maguk a Pfeifferista képviselőjelöltek nem űznek tömény és desztillált fasizista propagandát; Balogh István képviselőtársam azt állította, hogy ezt csak a kortések csinálták. *(Pfeiffer Zoltán (f): Az biztos, hogy turulisták nem voltunk, mint ön! — Hódgy György (f): Sem nyilasok, az biztos! — Felkiáltások a kommunistapárttól: Fasizták! — Erdei Mihály (kp): Ujra rágalmaz! — Zentai Béla (kp): De a Márciusi Fronttal szembenálltak az urak! — Pfeiffer Zoltán (f): Honnan gondolja azt, uram? — Pászthory István (f): Honnan álmolta ezt? — Acsay Tihár (f): Kérdezze meg Kovács Imrét! — Nagy zaj.)*

Ha Balogh István képviselő úr szem- és fült-mája lett volna a Pfeifferpárti képviselőjelöltek szegedi zászlóbontásának, lehet, hogy nem védte volna meg a Pfeifferista képviselőjelölteket. A demokráciellenes és háborús uszítás olyan fejlett, és éppen ezért mindenki számára érthető megnyilatkozások hangzottak el ezen a téren. *(Pfeiffer Zoltán (f): Tényállítást kérünk, uram, nem minősítést! A minősítést bízza a parlamentre! Tényállítást kérünk! — Pászthory István (f): Ne nyálazzon! — Orbán László (kp): Kap tényállítást is, csak várjon! Azt is megkapja! — Vándor Ferenc (f): Mégasan repül a turul, de esúnyán szől, hogy ezek a kijelentések mindenki figyelmét felhívták arra, hogy a Pfeiffer-párt semmiféle eszközöztől nem riad vissza. *(Pfeiffer Zoltán (f): Na, halljuk a kijelentéseket! Ne rágalmazzon! Kijelentéseket, uram! Kijelentéseket! — Nagy zaj a kommunistapártban és az ellenzéken. — Orbán László (kp): Ne idegeskedjenek, megkapják a kijelentéseket is! — Pfeiffer Zoltán (f): Dehogy vagyok ideges!)**

Várjon egy pillanatra képviselő úr, mindjárt konkrétumokat fogok mondani. (Hódy György (f): Ez a legújabb menetrend!) Nem lett igazuk azoknak a jószándékú bűlgatóknak, akik arra gondolhattak, hogy a pfeifferista képviselő-jelöltek a választások után felhagynak csekkkel a módszerekkel. Aki azonban ismeri őket és tudja, hogy kiknek az ügynekei. (Pfeiffer Zoltán (f): Na, még ez is! — Acsay Tihomér (f): Kik ezek az ügynők? — Hódy György (f): Iglyen autókat mi kaptunk tőlen? — Derűtség az ellenzéken. — Pászthory István (f): De sok baja van velük!) azok tisztaban vannak azzal, hogy nem ma! jelenségről van szó. (Pfeiffer Zoltán (f): Szóval: én és vigéetársaim! Igy monlja, képviselő úr? — Orbán László (kp): Ugy, ugy! Vitéz-társai! — Felkiáltások az ellenzéken: Kijelentéseket halljunk! — Pfeiffer Zoltán (f): A gondolkodása a vigéekre jellemző! És ezeknek lett igazuk! (Pfeiffer Zoltán (f): Mivel izgattunk a háború mellett, vagy ellen? — Zeyerka János (kp): Igen, ön és sőtét fasiszta vitézei! Majd mindjárt megmondom, képviselő úr, ön pedig emlékezni fog rá. (Pfeiffer Zoltán (f): Jó.)

Rövidde! ezelőtt Szegeden egy Falcione nevezetű pfeifferista országgyűlési képviselő (Közbekiáltások a kommunistapárton: Itt a tény!) — van ilyen az önk soriban? (Felkiáltások a függetlenségi pártban: Igen! Itt van!) — a hozzája forduló pártbívek előtt azt a kijelentést tette. (Pfeiffer Zoltán (f): Maga a választási gyűlésekről beszélt, uram!) hogy néhány nap múlva ki fog történi a háború. (Pfeiffer Zoltán (f): Ön a választási gyűlésekről beszélt, arról hozzon kijelentéseket! — Nagy zaj. — Az elnök csenget. — Orbán László (kp): Halljuk! Halljuk!

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak.

Zöld Sándor (kp): Mondom, ez a Falcione nevezetű országgyűlési képviselő a hozzáfördülő pártbíveknek azt a kijelentést tette. (Nagy László (md): Négyeszmeköz! — nem négyeszmeköz! — Pfeiffer Zoltán (f): Ott volt a megfigyelő!) hogy néhány napon belül ki fog történi a háború. (Felkiáltások a kommunistapárton: Ez háborús uszítás! — Pfeiffer Zoltán (f): Ez volt a választási agitáció, ugy-e? — Egy hang a kommunistapárton: Ezt most csinálják a választások óta! — Pfeiffer Zoltán (f): Ha ilyen bolondságot beszélünk volna, egyetlenegy képviselőnk sem jött volna be! — Az elnök csenget. — Vándor Ferenc (f): Piszkos rágalom.) Amikor megkérdezték tőle, honnan tudja ezt ilyen pontosan, kijelentette, hogy pesti központjukban Pfeiffer Zoltán, a párt vezére mondta. (Gúnyos derűség az ellenzéken. — Pfeiffer Zoltán (f) gúnyosan nevetve: Nem is tudtam, hogy militarista vagyok! — Az elnök csenget. — Egy hang a kommunistapárton: Ezen még csodálkozni sem lehet! — Felkiáltás a függetlenségi pártban: Mondja meg, ki mondta ezt önnök? — Pászthory István (f) a szónok felé: Maga jó konferanrszié lenne valami kabaróban! — Vándor Ferenc (f): Ütessék le! — Zeyerka János (kp): Na ma! Maga meg a cikuszban kikéltőnek lenne jó! — Szomolyai Agostonné (kp): A vidéken mindenütt ezt a maszlagnet adták! — Az elnök csenget. — Pfeiffer Zoltán (f): Ezen már nem is mosolyogni, ezen röhögni kell, uram! Röhögni! — Gúnyos derűség az ellenzéken. — Zaj a kommunistapárt sorában. — Orbán László (kp): A háborús rémhírekem ma-

guk röhögnek! Azt elhiszem! — Kovács István (kp): Maguk csinálják ezt és maguk felelősek ezért! — Pfeiffer Zoltán (f): Nem! Az ilyen hitvány rágalmazáson röhögök! — Hódy György (f) a kommunistapárt felé: Nem szokták olvasni a Szabad Népet? Nézzék meg! — Pászthory István (f): Az ilyen kabaré-konferanrszién röhögünk!

Talán intézze el ezt a vitát Pfeiffer képviselő úr Falcione képviselő úrral, hogy mond-tare vagy nem mondta. Falcione képviselő úr ezt jelentette ki (Pfeiffer Zoltán (f): De uram, ön azt állította, hogy a választásokkor nyíltan agitálunk a háború mellett! Erről beszéljen! — Pászthory István (f): Nem kell komolyan venni ezt az ostobaságot! — Az elnök csenget.) és hogy nagyobb nyomtatékat adjon kijelentésének, Falcione képviselő úr azt mondta, hogy éppen most zárolták a benzint, már pedig a benzín zárolása a közégső háború legbiztosabb, letagadhatatlan jele. (Zaj a kommunistapárton. — Orbán László (kp): Ehhez mit szól? — Pfeiffer Zoltán (f): Mesedélutáni! Alakuljunk át mesedélutánna, majd akkor mi is mesélünk egyetmást. — Orbán László (kp): Talán ezeket a híreket a golya hozza a világra? — Állandó zaj. — Viharcsengő. — Pfeiffer Zoltán (f): Nem a golya hozza! — Orbán László (kp): Maguk azok a golyák, akik ezt a világra hozzák! — Pfeiffer Zoltán (f): Lehet, hogy golyák hozzák! Politikusi golyák hozzák! A golyához köze van és a Golyavárhoz is köze van! — Viharcsengő. — Pfeiffer Zoltán (f): A Golyavárbam a turistáknak is hozza! — Viharcsengő. — Kovács István (kp): Maguk harcoltak volna annyira a magyar reakciók ellen, mint Zöld Sándor! És a Turul ellen is! — Zaj.)

Elnök: Pfeiffer képviselő urat állandó közbeszólásaiért rendentasiítom. (Pfeiffer Zoltán (f): És a Turul és Orbán? — Zaj. — Viharcsengő.) Csendet kérek, képviselő urak. (Felkiáltások a függetlenségi pártban: Mindig csak az egyik oldalra! — Prieszol József (kp): Nem ér azoknak semmit! A főkükhöz kell vágni a csapzót! — Gúnyos derűség és taps az ellenzéken. — Acsay László (f): Ezért rendre lehet utasítani! — Pfeiffer Zoltán (f): Nem baj, legközelebb majd rohamisakban ültünk itt! — Orbán László (kp) közbeszól. — Viharcsengő.) Orbán képviselő urat állandó közbeszólásaiért rendentasiítom. (Felkiáltások a kommunistapárton: Halljuk a szónokot!)

Zöld Sándor (kp): Nem valószínű, hogy Pfeiffer Zoltán képviselőtársunk egyedül Falcione Kálmánnak mondta volna el ezt a véleményét és az sem valószínű. (Gúnyos derűség az ellenzéken. — Pfeiffer Zoltán (f): De az valószínű, hogy ez ostobaság, amit ön beszélt! — Kovács István (kp): Maguk terjeszték ezt az ostobaságot! — Orbán László (kp): Itt Slahta terjeszti, kint az országban pedig maguk! — Pfeiffer Zoltán (f): Ugyan, ugyan képviselő úr! — Viharcsengő. — Orbán László (kp): Ugy van! Ez a szereposztás! — Pfeiffer Zoltán (f) Orbán László felé: Miért nem megy el a Ligetbe jósna? — Derűtség az ellenzéken. — Felkiáltások a függetlenségi pártban: Kikéltőnek!)

Elnök: Kérem a képviselő urakat, ne folytassanak párbeszédeket, mert ezzel akadályozzák a tárgyalást. (Prieszol József (kp): Nem lehet, mert nagy a konkurrencia! Pfeifferék konkurrálnak velük! — Pfeiffer Zoltán (f): Legnagyobb ehben! — Derűtség a Függetlenségi pártban.)

Zöld Sándor (kp): És az sem valószínű, hogy Falcione Kálmán egyedül ennek a küldöttségnek beszélt volna a háború kikerülhetlenségéről és arról, hogy rövidesen amerikai haderők fogják megszállni Magyarországot. (Gúnyos derűtség az ellenzéken. — Szegedi Albertné (kp) a függetlenségi párt felé: Ezt sem maguk terjeszték?) Ők aztán kikészítik a kommunistákat és ellátják a baját a magyar demokráciának. (Nagy zaj a kommunistapárton és a függetlenségi pártban. — Orbán László (kp): Elhes dísznó makkal állandók! — Vándor Ferenc (f): Itt van a makk és ott a dísznó! — Derűtség az ellenzéken. — Orbán László (kp): Ott a dök van, nem a makk! Tökma! — Állandó derűség. — Pfeiffer Zoltán (f): Ha soká beszél, még makkalana lesz! — Derűtség a függetlenségi pártban. — Pászthory István (f): Na, csak álmodjanak tovább! — Az elnök csenget. — Prieszol József (kp): Vándor úr nem szokott a tükörbe nézni? — Pfeiffer Zoltán (f): Nem, mert rossz tapasztalatai vannak magával kapcsolatban!)

Bőbből és sok más egyéb, az idő rövidsége miatt (Pászthory István (f): Meghosszabbítjuk!) fel nem sorolható tényből következik, hogy a háborús uszítás és rémhírerjesztés magyarországi centrumát a Pfeiffer-féle pártban kell keresni! (Pfeiffer Zoltán (f) a padol vevve: Micsoda szegyeteljes ostobaság, amit beszélt! Micsoda szegyeteljes hornit-ság! — Vándor Ferenc (f): Tovább folytatja a háborús munkát! — Oláh Mihály (kp): Szégyene a demokráciának, hogy itt ültök! Fasiszták! — Nagy zaj. — Az elnök csenget. — Keresztes Tamás (f): Hazugság! Ezt visszautasítjuk! — Erdei Mihály (kp): Te már eleget hazudtál tegnap is! — Felkiáltások a kommunistapárton: Fasiszták! — Állandó nagy zaj. a rágesáló kártevőket. (Nagy zaj az ellenzéken. — Oláh Mihály (kp): Szégyene a demokráciának, hogy itt ültök! — Ligeti László (kp): Ha hazugság, akkor miért vonultak ki a Slahta-ügynél?) akikkel szemben a magyar demokrácia nem lehet kimélet és akikkel való minél hamarabbi leszámolás a nép nyugalma, az ország felépítése szempontjából elsőrendű érdek. (Vándor Ferenc (f): Elnök úr! Mi ez, gyilkosságra való felbujtás? — Nagy zaj a kommunistapárt és a függetlenségi párt sorában. — Felkiáltások a függetlenségi párt oldalán: Szónok úr, mi ez? — Pfeiffer Zoltán (f): A turisták post-hitterista vezetője megszólalt! — Orbán László (kp): A háborús uszításról beszéljen most! — Nagy zaj. — Viharcsengő. — Vándor Ferenc (f): Gyilkosságra való felbujtás! — Felkiáltások a függetlenségi párt oldalán: Tessék rendentasiítani! Nem lehet egy egész pártot rágalmazni! — Kovács István (kp): A fasiszták elleni harcra való felhívás! — Nagy László (md): Magyar állampolgárokat akar kiirtani? — Kovács István (kp): A fasisztákat ki kell irtani és ha a képviselő úr fasiszta, őnt is ki kell irtani! — Orbán László (kp): Töljön át Pfeifferékhez! — Pfeiffer Zoltán (f): Rendentasiítani! — Kovács István (kp): A fasiszta uszítókat kell rendentasiítani! — Acsay László (f): Tessék montelni elé nézni! — Pászthory István (f): Gyáva az elnök! — Pfeiffer Zoltán (f): Tessék rendentasiítani! — Orbán László (kp): Háborús uszítást nem tűrünk! Ki a fasisztákkal! — Pfeiffer Zoltán

(f): Menjünk ki, ha nem utasítja rendre! — A függetlenségi párt képviselői felállnak, helyükre és a kijárat felé indulnak. — Orádszaj a kommunistapárton. — Felkiáltások ugyanott: Rendentasiítást nem tűrünk! Ki a fasisztákkal! Fasiszták kifelé! — Szegedi Albertné (kp): Kimegnök félnek meghallani az igazságot! — Acsay László (f): Vonnja meg a szót, elnök úr! — Folytonos zaj. — Hosszú viharcsengő. — Kovács István (kp): Azok is menjenek ki, akik azonosítják magukat a fasisztákkal! — Viharcsengő. — Egy hang a kommunistapárt oldaláról: Mennek az amerikai nagybácsihoz! — A függetlenségi párt kifelé menő képviselői megállnak és körülbak kiáltják: Rendentasiítani! — Orádszaj és felkiáltások a kommunistapárton: Háborús uszítást nem tűrünk! — Hosszú viharcsengő.)

T. Országgyűlés! (Dénes István (md): Halljunk az elnököt! — Vándor Ferenc (f): Tessék felfüggeszteni az ülést! A magyar köztársaság kormányára részére... (Ütemes kiáltások a függetlenségi párt oldalán: Rendentasiítani! — Viharcsengő. — Orbán László (kp): Ha nem tetszik hallani a háborús uszítás leplezését akkor menjenek ki! — Felkiáltások a függetlenségi párt sorában: Rendentasiítani! — Szegedi Albertné (kp): Fáj az igazság!)

A magyar köztársaság kormányára részére rendelet... (Folytonos zaj. — Viharcsengő.) Elnök: Zöld képviselő urat a használt kifejezésért rendentasiítom. (Zajos tiltakozások a kommunistapárton. — Kovács István (kp): Fasiszta reakciókra hallgat! Uszítókra! Semmi oka nem volt a rendentasiításra! — Vándor Ferenc (f): Vitába száll az elnökkel! Bírálja az elnököt! Rendre! — Kovács István (kp): Maga terrorizálta az elnököt és még maga meri kinyitni a száját!)

Kérem a képviselő urakat, hallgassák meg a szónokot!

Zöld Sándor (kp): A magyar köztársaság kormányára részére rendeletet kibocsátására adott felhalalmazás újabb meghosszabbításáról szóló törvényjavaslatot a magam és pártom nevében elfogadom. (Taps a kommunistapárt sorában. — Prieszol József (kp) Acsay László (f) felé: Na, mitepílesz úr, mit szól ehhez?)

Elnök: Falcione Kálmán képviselő úr személyes megítámadtatás címén szót kért. (Oláh Mihály (kp): Még a nevéét sem lehet kimondani, ki tudja, honnan jött ide! — Egy hang a kommunistapárt oldaláról: Háborús uszító!)

Falcione Kálmán (f): T. Ház! Nagyon sajnálom. (Nagy zaj a kommunistapárt oldalán. — Viharcsengő.) hogy ezen a helyen első fel-szólalásomra ilyen szomorú aktus következ-tésem került sor. (Orbán László (kp): Elegendő szomorú, hogy ilyenek ülték a magyar parlamentben!) Énsem itt még nem is ismerem, tehát elvárhattam volna, hogy mielőtt idehoz-zák ezeket a gyalázatos állításokat, esetleg kinyomozták volna és meggyőződtek volna arról, hogy igazak-e azok. (Zaj a kommunistapárt sorában. — Viharcsengő.) Kijelentem itt a Ház plénuma előtt, hogy aki azt állította rólam, hogy én bárkinek, bárhol, bármikor azt a kijelentést tettem volna, hogy egy pár napon belül itt vannak az amerikaiak, az hazudik, az rágalmazó. (Orbán László (kp): Szóval nem egy pár nap múlva! — Gyócsi Jenő (kp): És a háborúról sem beszélt?) Kérem igen t-

szegedi követlársamat, akit eddig nem volt szerencsém ismerni, vegye a fáradságot és közzölje velem, ki volt az az ember, s kijelentem képviselői becsületemre, hogy az illető ellen rágalmazás miatt büntető feljelentést teszek. *(Taps a néppárt és a függetlenségi párt sorában. — Kovács István (kp):* Lelent-ezik magukat az urak! — *Papp Lajos (kp):* Mondjon le a mandátumáról! — *Polytonos Zs. — Viharcsengő.)*

Kérem képviselőtársaimat, ne haraggal, ne gorombasággal bírnak egymást más meggyőződésre, hanem hallgassanak például énám! *(Kovács István (kp):* A sügő beszélt, Reicher a sügő! — *aki igazolom bárki előtt azt, hogy 1919-ben, amikor önök még gyermekek voltak, én legalább 30 kommunista polgártársam életét mentettem meg. (Egy hang a függetlenségi párt oldaláról: Ugy van! — Zs. a kommunista párt sorában. — Szabó Imre (kp):* Most pedig vez amerikaiakat védi!) Tessék megkérdezni Czibula Antalt, Szeged város főügyészét, — aki vérbefagyva hever a földön, midőn én, mint tényleges százados, odamentem és a csendőrök kezéből kivettem. *(Zs. a kommunista párt oldaláról. — Felkiáltások ugyanott: Százados volt! — Dénes István (md):* Halljuk a szónokot! Meg van támadva! Ezt nem lehet lármával elűzni.

Tessék megkérdezni Honti rendőrfőhadnagyot... *(Zs. és gúnyos felkiáltások a kommunista párt oldalán: Horthy-százados volt és ő a mentőangyal!)* Tessék meghallgatni Honti rendőrfőhadnagyot, aki Szegeden szolgál és a kom-

munistapárt tagja. *(Zentai Béla (kp):* A háborúról mit mondott? Arról beszéljen! — *Dénes István (md):* Megtámadták! Halljuk, hadd védekezzék!) Mikor 1941-ben ellene büntető feljelentést tettek kommunista magatartása miatt, — abban az időben tényleges tiszthelyettes volt — akkor én mint tényleges alezredes, odamentem hozzá: Honti fiam, vigyázzon, maga ellen aknátámadás van. *(Prieszol József (kp):* Nem is úgy néz ki, hogy elhiggyük!)

Tehát az én demokratikus felfogásomat még érinteni sem hagyom, még önöktől sem. *(Nagy taps a függetlenségi párt oldalán. — Pfeiffer Zoltán (f):* Így néznek ki a túldolai rágalma! — *Zs. — Vándor Ferenc (f):* a kommunista párt felé: Máskor komolyabb embert küldjenek ide!)

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak!

T. Országgyűlés! A napirend tárgyalására megállapított idő letelt, ezért a vitát félbeszakítom és javaslatot teszek legközelebbi ülésünk idejére és napirendjére.

Javaslom, hogy legközelebbi ülésünket november 4-én, kedden délelőtt 10 órakor tartsuk s napirendjére tűzzük ki a magyar közlársaság kormánya részére rendeletek kibocsátására adott felhatalmazás újabb meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat folytatóságos tárgyalását.

Méltózatnak napirendi javaslatomat elfogadni? *(Igen!)* Az országgyűlés a napirendi javaslatot elfogadta.

Az ülést bezárom.

(Az ülés után 2 óra 19 perckor végződött.)

KOVÁCS IMRE EURÓPÁBAN ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Hitelesítették:

Szipka József s. k.,

Válóczi János s. k.,

naplóbíráló-bizottsági tagok.

KOVÁCS IMRE EURÓPÁBAN ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Elsősorban Kovács Imre személyiségét, személyiségének ismeretlen vonásait kívánom a kötet második felében bemutatni, mely különösképpen érzékelhető Tóth Pál Péter tanulmányából – aki a Soros Alapítvány támogatásával személyesen tekinthette át hagyatékában maradt kéziratait, leveleit –, amelyek eddig többnyire ismeretlenek voltak a kutatók számára.

Kovács Imre sok vonatkozásban a korát megelőző elképzeléseinek megvalósításában élete végéig csaknem egyedül maradt, mint politikai gondolkodó. Többek között ezért is és másért is *Bibó Istvánnal* állíthatjuk párhuzamba őt. Borbándi Gyula véleménye szerint: „nem minden kérdésben vallotta azt, amit Bibó István és nem nehéz kimutatni, hol tér el a két író és gondolkodó felfogása. Kettejük rokonsága nem is a nézetek azonosságán, hanem a kiindulópontok és a dolgok megközelítésének hasonlóságán alapszik, és azon, hogy milyen kutató és elemző módszerrel dolgoznak. A hűvös, minden eseményt, még a legkisebbet is, számbavevő, minden jelenséget és tünetet egybevető és mérlegre tevő, a lélektani hatásokra és következményekre is figyelő, a dolgokat nem elszigetelten, hanem összefüggésükben, a politikai fejleményeket nagy távlatokban szemlélő módszer, mely Bibót az újabbkori magyar politikai irodalom élvonalába – Jászi Oszkár mellé – emelte más hangvétellel, vérmérséklettel és indulati aláfestéssel ugyan, Kovács Imre külföldön írott tanulmányaiban és cikkeiben jelentkezik újra.”¹ Különleges képessége, nagy munkabírása s nem utolsósorban emberi tartása sokaknak eleve ellenszenvet jelentett. Ezt is mindvégig érezte, akár itthon, Európában vagy az Egyesült Államokban töltött éveit tekintjük át.

Szerteágazó és általam csak részben megismert munkássága mindenképpen tudományosnak tekinthető, írásait leginkább a politikatudomány műfajába, műfajaiába sorolhatjuk még akkor is, ha Szabó A. Ferenc pontos megállapítása szerint mintegy huszonegyféle műfajban dolgozott, alkotott. (*Kovács Imre: Tanulmányok 1935-1947. Magyar Napló, Budapest, 2003.*) Nyugtalan természete azonban megakadályozta abban, hogy egy-egy témát évekig kutasson, ellenben az az ismeretanyag, melynek birtokában volt, azt maximálisan állította a gyakorlati politika hasznára és ritkán kárára. Magatartását befolyásolta korán kezdődő árvasága, kilencévesen elveszíti édesapját, s ezután igen érzékeny emberré válik.

Ez kiderül Tóth Pál Péter kutatásaiból is, aki harminc levelet és négy ismeretlen kéziratot ad közre Kovács Imre az emigrációban (*Magyarságkutatás, 1989.*) című tanulmányában. A levelek egyrésze angol nyelvű.

¹ Borbándi Gyula: Bethlen Gábor unokája, Új Látóhatár, 1963. 12. sz. 148-152.

Kovács Imrét mint hétköznapi embert talán ekkor és itt ismerhetjük meg igazán, mivel Varga László az egykori harcostárs és jóbarát véleménye szerint igen zárkózott ember volt, és csak egyedül Varga Béla pápai prelátussal volt őszinte, mély kapcsolata halála pillanatáig. Véleményem szerint ennek oka az is lehet, hogy Kovács Imre adottságai, diplomáciai érzéke, folytonos tanulási vágya, nagyfokú filozófiai érzéke révén, alkalmas lett volna egyházi feladatokra is. Beszédeiben írásaiban sok vallásos vonást fedezhetünk fel, s érzékeljük, hogy ez az ember mélyen és pontosan értette a Bibliát, egyes források szerint élete utolsó szakaszában napi olvasmánya is volt.

Jól summázza személyiségét Varga Béla az utolsó nagy találkozáson nekrológjában, melyet az Előszóban is idézek. Így ír róla:

„Én úgy néztem rá, mint a magyar pusztá Dávidjára. A bibliai Dávidnak csak egy filiszteussal kellett mérkőznie – Kovács Imrének kettővel is harcolnia kellett. Előbb Hitlerrel, aztán Sztálinnal. Parittyaköveit nem a Jordán medréből gyűjtötte, hanem hihetetlen kitartással, keménységgel élesítette elméjét, gyakorolta, fokozta Istentől adott nagy írói tehetségét. A tollat csak a halál tudta kiütni kezéből. A fizikailag hatalmas, erős ember nem ismert henyélést. Dolgozott szorgalmasan, mint egy középkori kódexmásoló szerzetes, éjjel és nappal.”²

S most az emigrációban eltöltött éveiről beszélek, s három témakörben vázolom életét.

Először röviden az Európában eltöltött időről és politikai kapcsolatairól szólok, majd az amerikai állampolgárság felvételéről és amerikai munkásságáról, mely majdnem olyan tevékenynek tűnik a rengeteg publicisztika, útirajz, esszé, könyvismertetés, regény, konkrét agrárgazdasági kutatómunka stb. kapcsán, mint itthoni legtevékenyebb évei. Végül Tóth Pál Péter tanulmányából ismertetek néhány levelet, melyeket Kovács Imre írt és többségében ismeretlenek.

Nem utolsó sorban közben felidézem azt a jelentős mozzanatot életéből, amikor is amerikai állampolgárságának felvétele után azonnal repülőre ül; elmegy és kiválasztja azt a sírhelyet magának, ahol majd nem is olyan sokára pihenni fog. Lényegesnek érzem ezt az eseményt életéből és nem véletlennek, hogy éppen és ekkor, ebben az időpontban teszi ezt, hiszen tehette volna máskor is.

Tehát az emigráció. Először is több kutató felveti a kérdést, hogy Kovács Imre milyen nyelveket beszélt kivándorlásokor, majd pedig emigrációjának végén. Érdekes, hogy nyelvtudásáról igen keveset olvashatunk, sőt amikor legközelebbi hozzátartozóival, fivéreinek özvegyeivel és unokaöccseivel interjút készítettem, véletlenül sem beszéltek nyelvtudásáról. Végül László öccsének özvegye mondta el azt, hogy Imre anyai nagynyja Heinperger Teréz, tulajdonképpen német volt. Erről okmányok is vannak a család birtokában, miszerint Bajorországból jöttek az ősök. Heinperger Teréz pedig leányával, az Imre által is oly nagyon szeretett Tercsi nagynénivel németül beszélt.

Németül úgymond a szülői házban tanult meg. Ismeretes az is, hogy amikor a budai Toldy Ferenc Főreáliskolába felvételizik, Németh László édesapja felvételizteti. Ekkor a

francia nyelvre panaszkodik, hogy gyengén megy neki. Tehát a második nyelv a francia volt. Harmadik nyelv közismerten az angol, melyről Cserépfalvi Katalin, –Cserépfalvi Imre centenáriumi ünnepségén Cserépfaluban 2000. július 29-én–, a vele folytatott beszélgetés kapcsán nekem arról beszélt, hogy Imre nem tudott jól, sőt alig angolul, mikor még Magyarországon volt.”³ Az angol kémügyet emiatt nehezen értelmezte Katalin.

Csak mellékesen jegyzem meg, hogy Kovács Imre első felesége, Földes Ilona is három nyelven beszélt, és gyakran tolmácsa is volt férjének. Emigrációja a sok veszteség mellett egy igazi nyereséget is hozott; utazásainak, tanulmányainak és munkájának köszönhetően, műveltsége és világlátása széles és mély európai hátteret kapott. Nyelvtudása mind tökéletesebbé vált, különösen az angol nyelvet illetően. Kovács Imre mielőtt elhagyta szülőföldjét, így tette fel a kérdést önmagának. „Mikor kész az ember a száműzetésre? Amikor az ország már nem hazája, hanem a fogdája, Börtöne!

Így leírva, milyen egyszerű, valójában hosszú, fájó, tusakodó folyamat betetőzése. Nem akarja elhinni, tudomásul venni a döntést, hogy elmegy, pedig már jó ideje kész a vállalkozásra.

Engemet meggyötört, verítkeztem, szűkölttem: miért menjek el, miért kell elmennem? Ez a hazám! Éjszaka arra riadtam, mintha az ajtómon dörömbölnének. Amikor felültem, a halálos csendben érces hang kiáltotta; szívet cseréljen, aki hazát cserél. Mikes Kelement láttam, amint a Zágon felé mutató csillagot kutatja. Rákóczit, amint az esztergapad fölé hajol. Kossuthot, amint egyenes tartással, szép, okos szomorú, ősz fejével a küldöttségeket fogadja. A háborút elvesztettük, a tehetetlenség bénító érzése ránk nehezedett. A döntést, a lélek halk rezdülései érlelték. A félelem és az elaljasodás ikertestvérek. Amint a szoros kapcsolatot felismertem, tudtam, hogy nem maradhatok.”⁴

1947. november 17-én, mikor anyjától és öccseitől elbúcsúzott két bőrdöntöt vitt magával.

Egyikben Balassi, Ady, Arany, Csokonai, József Attila, Vörösmarty összegyűjtött munkáit vitte (arra az esetre gondolva, ha egyszer a rádióban szólhat a magyar néphez.) A másik bőrdöntben egy öltönyt és egy váltó fehérneműt vitt. Sz. Szabó Pál barátja és képviselőtársa kísérte a határig, de Szobnál egy öreg őrmester gyanakodva forgatta útlevelét. Végül a vonat átgördült az Ipoly vashídján, és hajnalban Prágába érkezett. Innen egy zürichi járatra szállt. Az útlevélvizsgálatnál kiderült, hogy nincs vízuma: politikai menekült. Menekült jogot kell kérnie, figyelmezteti a rendőrtiszt. Majd egy sivár szobába kísérik, és ajtaja elé rendőrt állítanak. Ekkor tudatosul benne igazán, hogy mire is vállalkozott – nem láthatja többé anyját, testvéreit, hazáját –, s eltakart szemmel sírni kezdett.

Az emigráció első két esztendejét Svájcban és Franciaországban töltötte. Svájcban megírja a koalíciós kormányzás bukásának történetét. *A Szovjetunió árnyékában* című könyvet, amely az elmúlt fél évtized történéseinek első összefoglalása volt. A Szovjetunió és a kommunista párt erőszakos cselekedeteit és bolsevizálását tartalmazza. E munkája Zürichben

² Kovács Imre gyász-szertartásán elhangzott beszéd. 1980. október 30-án egy New York-i magyar református templomban.

³ Cserépfalvi Imre leányának, Cserépfalvi Katalinnak véleménye 2000. július 29-én Cserépfaluban, édesapja centenáriumi ünnepségén, s szoboravatásán.

⁴ Kovács Imre: Elindultam szép hazámból - onnét-e? És hova jutottam? Új Látóhatár, 1981. március 30. 446.

német, majd francia nyelven is megjelenik. Azt érezte, hogy Svájc és a Nyugat nem tekintette ideiglenesnek Kelet-Európa szovjet megszállását, hanem elfogadták azt, és kiépítették a kapcsolataikat. Az emigránsok iránt ugyan szimpátiát éreztek, de támogatásuk nem volt több, mint karitatív tevékenység, amit Kovács Imre nem tartott elégségesnek. Az emigráns élet nem volt könnyű, különösen a parasztpárti egyének számára, hiszen őket senki sem várta. Míg az arisztokrata menekülteket, a faszizmus áldozatait, a szociáldemokratákat is támogatták, addig a parasztpártiakat a nyugati agrárpártok csak egyéenként segítették, legfeljebb akkor, ha közvetlen hozzájuk fordultak.

Az árva Parasztpárt az emigráns arénában minden szegmentnek és frakciónak jó célpontot nyújtott; a népi mozgalom letéteményesének tekintették, s mint ilyen, színárnyalataival az egész politikai látóhatárt ingerelte. Valóban a népi mozgalom ideológiailag és politikailag a háború előtti és alatti eszmeáramlatok konglomerátuma.

Kovács Imre helyét a Parasztpártban így határozta meg: „a mezőnyben a törzset mi alkottuk, középen, vagy kissé balra, jómagam, Illyés Gyula, Bisztrai Farkas Ferenc, a két Szabó Pál (szigetszentmiklósi és ugrai), a parasztek és értelmiségiek java.”⁵ Szomorúan írja, hogy az antiszemitizmus vádja átcúszott a nyugati történeti munkákba, enciklikákba (ő maga éles hangú levélben tiltakozik ez ellen, és bírósági eljárást helyez kilátásba), majd így folytatja: „... a népi mozgalom kompromittálásához hozzájárult a nyugati sajtó is, mert magyarországi (kelet-európai) tudósítói és utazó riporterei nem jártak el lelkiismeretesen értesüléseik ellenőrzésében.”⁶

A Külügyminisztériumban sem volt jó a vélekedés, a rosszul informáltság s félrevezetés miatt.

Kovács Imre emigrációs éveinek kezdetén szinte 1956-ig bezárólag megbélyegzett, elszigetelt ember volt. Az emigrációban mint emigráns politikus 1945–1947 eredményeihez kívánt visszatérni, ezért a lehetőségei és tehetsége szerint mindent meg is tett. Sokrétű és szerteágazó tevékenysége is ezt bizonyítja.

Európai tartózkodását megosztja Svájc és Franciaország között, ahol Auer Pál volt párizsi követ járja ki számára a francia menedékkövet. Így kapott egy úti igazolványt is, amivel kedvre utazhatott azokba az országokba, amelyek aláírták az 1947-es londoni egyezményt a menekültek jogállásának rendezésére. Már Zürichben kereste a szociáldemokrata és parasztpárti kapcsolatainak lehetőségét. Praktikus megoldásnak kínálkozott, hogy a kisgazdapártiakkal megalakítsa a Parasztszövetség emigráns változatát. Az új forma lehetővé tette, hogy a nemzetközi agrárszervezetekkel együttműködjenek, a legsikeresebb kooperáció a Nemzetközi Parasztunióval jött létre. Tevékenysége kiterjedt az egész világra és instrumentális volt a kelet-európai parasztság és demokráciák megismertetésében.

Az 1947. június 4-én megalakult Nemzetközi Parasztunió kelet-közép-európai menekült agrárpolitikusokból állt. Csak megjegyzem, hogy 1950-ben megrendezett májusi kongresszusán a magyar delegáció tagjai közé delegálta Kovács Imrét és Nagy Ferencet.

⁵ Uo. 452-453.

⁶ Uo. 452-453.

1948-ban megalakult a Magyar Nemzeti Bizottság is. Elnöke a katolikus pap Varga Béla volt, helyettese Pfeiffer Zoltán. Kovács Imre ennek a szervezetnek is tevékeny tagja lett.

Európától, ahol intellektuálisan érezte magát idegen közegben, könnyű szívvel elbúcsúzik. Új tervekkel Cherbourg kikötőjéből a Queen Mary(I.) luxushajón 1949. október 22-én indul el az Egyesült Államokba. New Yorkba október 27-én érkezik. Innen rövidesen Washingtonba utazik és 1949. november 20-tól a Kongresszusi Könyvtáron belül létrehozott Research and Information Center munkatársa lesz. Ez a központ a Szabad Európa Bizottság (SZE) keretében működött. Kovács Imre munkája az volt, hogy a Magyarországon megjelent kiadványokat, újságokat figyelje, sajtó és politikai elemzéseket végezzen.

1949 novemberétől szerkesztője volt a Magyar Parasztszövetség Emigrációs Szervezete által kiadott Parasztszövetségi Értesítőnek. A testület céljait és lehetőségeit, a maga népi radikalizmusának szempontjait érvényesítve, *Parasztegység-nemzeti egység* című írásában fejtette ki. Felszólította a hajdani parasztpártiakat, álljanak az új, egységes társulás soraiba. Meghatározta azoknak a körét, akikkel ő és irányzata hajlandó az együttműködésre. „Aki velünk szót akar érteni, az pozitíve mondja meg, hogy mit akar a földdel, a gyárral, a néppel; hajlandó-e az emberi jogokat és a demokráciát százszázalékig biztosítani vagy csak valamilyen abszolút többséghez keresi a nemzeti egységet, hogy kénye-kedve szerint rendezkedhessék be. Mi csak azokkal vagyunk hajlandók együttműködni, akik elismerik a földreform 1945. évi állagát, és nem akarják a parasztságot a háború előtti népi gettóba visszaszorítani azzal az indoklással, hogy a jelenlegi átalakulás alkotmány- és nemzetellenes, és minden elmozdulást vissza kell csinálni.”⁷

Többször kijelentette – a maga és politikai barátai nevében –, hogy senki se számítson olyan fordulatra, ami a „negyvenhetesek”⁸ demokráciától történő eltávolodását jelentené. A realitásokra érzékenyen figyelt.

Fontosnak tartotta, hogy az emigráció mindig lépést tudjon tartani a nyugati világ politikai, társadalmi és kulturális fejlődésével. Mindezek ellenére Kovács Imre Amerikában fizikailag érezte magát idegen közegben. Így vall erről: „Olyan távlatok nyíltak, amilyenekre gondolni sem mertem: a társadalom dinamizmusa, a termelés forradalmisága. Az amerikai társadalom állandó feszültségben és mozgásban feszíti, bővíti a kereteket, melyek összetartása bonyolult, finom, érzékeny művellet: a demokrácia legtokéletebb kiteljesedése. Bárkiből lehet nagy politikus, nagy üzletember, nagy filmsztár, de a legmagasabbra jutottak felkapaszkodottak is visszazuhanhatnak a megsemmisülésbe vagy az ismeretlenségbe, ha egyetlen végzetes hibát követnek. Vannak osztályok, de mégis osztálytalan társadalom, mely hihetetlen energiával kitermeli és kegyetlen szenvtelenséggel megsemmisíti vezetőit.”⁹

1950. július 1-jétől a SZE székelye New Yorkba került. Kovács Imre is átköltözik és a bizottság információs osztályának munkatársa lesz. 1950-ben New Yorkban önálló lap-

⁷ Valuch Tibor: Sors és történelem, Életünk, 1989/1-2. 117.

⁸ Uo. 117.

⁹ Kovács Imre: Elindultam szép hazámból onnét-e? És hova jutottam? Új Látóhatár, 1981. márc. 30. 456.

alapítással próbálkozott. A *Korszerű Magyar Világposta* című közleményének első száma március 15-re megjelenik. Az érdeklődés hiánya miatt azonban megszűnt. Ezzel egyidejűleg segítséget nyújtott az emigrációba menekült népi csoport folyóiratának, a *Látóhatár*-nak a létrehozásához. Továbbá rendszeres munkatársa volt a fontosabb – Európában és Amerikában – működő magyar lapoknak is.

A Szabad Magyar Rádió július 14-re tervezett adásainak előkészítő munkájában is résztvesz. Ekkoriban egy provokáló cikket ír a *Szellem szuveniritása* címmel. A cikk nem volt Amerika ellenes, mégis az emigránsok egy része tiltakozik, és ez azzal jár, hogy ugyanolyan érzések kerítik hatalmába, mint mikor a *Néma forradalom* c. könyve miatt perbe fogták. Szomorúan emlékezik vissza erre emlékiratában. Mint említettem már 1950-ben a *Nemzetközi Parasztunió a magyar delegáció tagjai közé kéri őt, Nagy Ferencsel együtt. Majd 1951-ben a Washingtoni Parasztszövetség kongresszusa kéri fel politikai bizottsági tagságra. Tevékeny munkája 1951. szeptember 3-án félbeszakad.* Elbocsátják állásából. Ennek oka az, hogy 1951. január 7-én Pap István egykori képviselőtársának Zürichbe levelet ír. A levelet ellopják és felbontják, majd a *Hungária* című lap Kovács Imre lejárata érdekeben közli. Az írás a *Magyar Nemzeti Bizottmány* vezetőinek és politikájának, valamint a SZEB tevékenységének kritikáját tartalmazta. Komoly támadások keresztüztüzebe kerül. Elbocsátásának azonban nem ez az igazi oka, hanem az volt, hogy a SZEB felfogása, a szovjet befolyása alá került országok felszabadítását, illetve annak módját illetően különbözött attól, amit Kovács Imre a munkahelyén és azon kívül szeretett volna megvalósítani.

Az elbocsátás ténye nagyon felháborította őt. Jászi Oszkár a lefolytatott eljárást, annak jellege és formája miatt náciistának és sztálinistának bélyegezte, és az emigráció erkölcsi épségének fenyegetettségét olvasta ki belőle. Kovács Imre a kialakult helyzetben menekülni akart mindentől és mindenkitől. Miltonban egy mozikirálynál kertészként vállalt állást. *Szegedy-Maszá Aladár* volt amerikai követ barátja vigasztalja, hogy tartson ki bármilyen méltatlan is helyzete, addig míg más nem adódik, „mert neked nem áll jól a panaszkodás”¹⁰, írja 1951. október 21-i levelében. Visszatérve A *szellem szuveniritásáért Üzenet Európában* című tanulmányára, mely a *Látóhatár* 1952. I. számába jelent meg, a következőket írja: igaz ugyan, hogy „elutasította a magyar kormánypolitika szocialista elkötelezettségét, ugyanakkor az emigráció erősen Amerika-barát orientációját is bírálta. Amellett érvelt, hogy az európai kismemzeteknek meg kell őrizniük hagyományaikat és sajátos arculatukat: A standardizáló és a szinkronizálódó nagy közösségben csak annyit érünk, amennyit a sajátunkból, a hagyományainkból és a kultúránkból abba beleviszünk. Hozományunk a magyar lélek kell, hogy legyen, és életünket és szabadságunkat a szellem szuveniritása biztosítja.”¹¹

A hidegháborús amerikai politika intencióival Kovács Imre nem tudott teljesen egyetérteni, s gyakran összeütközésbe került az emigráció konzervatív és horthysta vezetőivel is.

A kutatók előtt köztudott, hogy a *Szabad Európa Bizottság támogatásával megalakult Magyar Nemzeti Bizottságnak is tagja volt Kovács Imre. Az elnök Varga Béla volt.* A bizottság tagjainak sorába vegyesen találhatunk háború előtti és utáni képviselőket, minisztereket, pártvezetőket. A szervezet, mint a magyar nép képviselője, a nyugati kormányok hivatalos elismerésével működött. Küldöttségeit, megbízottait fogadták, memorandumait átvették, viszonzásul pedig bizalmas tájékoztatást adtak a nemzetközi helyzetről és álláspontjukról Moszkvával és a kommunista országokkal szemben.

A régi bevándorlók, öreg amerikások magyar képviselőjét azonban az *Amerikai Magyar Szövetség* látta el, akik gyanakodva fogadták a 45–47-es emigránsokat, s a magyarországi politikai helyzetet leegyszerűsítve látták. Stratégiai változást jelentett az amerikai magyar szervezetekben a dipik jelentkezése is. Egy törvényjavaslat alapján az osztrák és német lágerekben tengődő menekültek is bevándoroltak az USA-ba. „Tízezer horthysta katonatiszt és közigazgatási tisztviselő... értelmiségiek és szabadfoglalkozásúak hada simán átvette a régi amerikások egyleteit, újságait.”¹²

A századfordulótól érkező nagyszámú magyarság a nagyvárosok peremén húzódott meg, a települések beékelődtek a közép-európai bevándorlókéi közé, mígnem a négerék inváziója körülzárással, elnyeléssel fenyegette. „A dipik érkezésekor már kritikus volt a helyzet, amiből a magyar diaszpórákat merészen kiemelték, és jobb környezetbe költöztették.”¹³ A magyar ügyet is jobban lehetett szolgálni ezzel.

Visszatérve Miltonra, ahol is Kovács Imre kertészként volt kénytelen dolgozni, jól érzékelhető helyzete az 1951. október 8-i leveléből, melyet *Borsody Istvánnak* ír.

„A tulajdonos egy bevándorolt galíciai a szó sértő értelmezése nélkül, s elvált, de mégis vele élő feleségével a szokásos accenttel beszéli az angolt, úgy, hogy igen komoly problémám, hogy megértsem őket. A személyzet részben angol, illetve amerikai, részben bevándorolt olasz és spanyol, akiktől ugyancsak nem fogok tökéletes angolsággal megtanulni beszélni. Van egy idősebb hölgy, aki a bemutatkozásnál azt mondta, hogy ő az egyetlen yankee a házban, a hatodik nemzedékes bostoni, de nincs már egyetlen foga sem, s ezért méltán sorolható a többiek közé. Volna még egy született amerikai, a mindenes, de ő szegény hülye, nála még én is jobban tudok angolul.”¹⁴

Viszonylag rövid időt tölt el a Loew nevű mozikirálynál. 1951. november 12-én arról ír Szegedy-Maszáknak, hogy otthagya Milont, s így ellenfelei teljes győzelmet arattak felette.

Döntéseit befolyásolta az is, hogy 1951. október 5-én hivatalosan is elvált Svájcban maradt első feleségétől, Földes Ilonától.

A közeli Cambridgebe vonzza egy újabb szerelem, Rita Deborah Lebanow, aki a Harvard Egyetemen jogot hallgat, és szépen fest. 1951 nyarán ismerte meg őt New Yorban, és hamar feleségül is veszi, 1952. január 31-én.

¹² Kovács Imre: Elindultam szép hazámból - onnét-e? És hova jutottam?

Új Látóhatár, 1981. márc. 30. 458.

¹³ Uo. 458.

¹⁴ {CUL B}1 Kovács Imre levele Borsody Istvánhoz, Milton, 1951. október 8.

¹⁰ {CUL B} Szegedy-Maszá Aladár levele Kovács Imréhez 1951. október 21.

¹¹ Pomogáts Béla: A Néma forradalom írója, Új Forrás, 1984. XVI. 45.

Nagy változást jelent a házasság életében, és elhatározza, hogy befejezi tanulmányait az egyetemen. *Beiratkozik a Harvard egyetemre, ahol történelmet, filozófiát, szociológiát és angol irodalmat tanul.* Sajnos nem sokáig tart öregdiákoskodása, mert egy év után elégtelen nyelvtudása miatt kénytelen abbahagyni az egyetemet. „Egy évig a Harvard Egyetemen tanultam, esti tanfolyamra jártam, tökéletesíteni akartam az angolom, és bele akartam kóstolni az akadémiai világba. *A legnyugodtabb évem volt Amerikában, szerettem az egyetem légkörét, a patinás épületeket, a nagy könyvtárat.* Gyönyörű volt az ősz, a híres New England-i ősz, a tél olyan volt, mint a magyar, akárcsak a Dunántúlon lettem volna, a tavasz egyszerre köszöntött be, harsogóan bátran. Összebarátkoztam hallgatókkal, meghívtak partikra, beültem előadásokra nappal is, filozófiát, európai történelmet (Waterloo után), szociológiát, irodalmat, na és persze angolt vettem fel. Eljártam klubdelutánokra, előadásokra: minden érdekelt, minden vonzott. Akikkel megismerkedtem, udvariasan érdeklődtek a múltam felől, részvétellel együttérzéssel hallgatták történetem. Később tudtam meg, a hátam mögött szánakozó mollyal, azt mondták: „The Russian Tragedy” – Orosz Tragédia! Milyen kár, hogy a hidegháborúban áldozatul esett...”¹⁵ Komoly anyagi gondjai is vannak, s így 1952. júniusában Cambridgeből Queens Villagebe, felesége szüleinek egyik házába költöznek.

Anyagi gondjainak enyhítésére elvállal egy könyvírást, előleget vesz fel *The Ninety and Nine* című könyvére. A könyv csak 1955-ben jelent meg, és a Magyarországon végbement politikai fordulat éles kritikáját szövegeztette meg. A *Kilencvenkilenc* című regény a Rákosi-féle vezetés törvénytelen intézkedéseit, az ártatlan emberek életét követelő hamis politikai pereket foglalja össze.

„Két harcos ideológia reprezentánsát állítottam szembe egymással, a 2. számú kommunistát és a feloszlatott jezsuita rend provinciálisát, akik különböző utakon és vádakkal jutnak börtönbe, és én egy cellába zártam őket. A kommunistát Rajk Lászlóról mintáztam, a jezsuitában sok van Mindszenty Józsefből, s miközben védik a maguk igazát, hol egyiket, hol másikat vizsik el kihallgatásra, és a visszamaradó aggodalmaskodik: ne bántsák, csak meg ne kínozzák. A regénybe beleszóttam a Magyarországi változásokat, Rákosi machinációit, a magyarság passzív ellenállását, az egykori uralkodó osztályok lassú felőrlését és változatlan hitét, reményét, hogy egyszer még szerephez juthatnak. A 2. számú bevallja, amivel vádolják, teljesíti az utolsó szolgálatot a Pártnak, de a halálos ítéletének kihirdetésekor kiesik belőle élete értelme, és támasztékra van szüksége, hogy emberként állhasson az akasztófa alá. Az utolsó éjszakán kéri a jezsuitát, akit szintén halálra ítélték, hogy oldozza fel, visszatér az egyházba, hívőként akar meghalni. A jezsuitának nincs szüksége támaszra, hite mártírrá emeli.”¹⁶ – írta önéletrajzában, összefoglalva a regénybeli történetet. A művel kapcsolatban Pomogáts Béla kiemeli, hogy Kovács Imrere valószínűleg nagy hatást gyakorolt *Arthur Koestler Sötétség délnél (Darkness at Noon)* című regénye.

A regényírást, az írói függetlenséget azonban tovább nem engedhette meg magának, és ismét méltatlan helyzetbe jutva New Yorkba egy villanymotorgyárba megy el dolgozni vasesztergályosnak. Negyven éves ekkor. 1953. január 30-án itt a gyárban a művezető kö-

zölte vele munka közben, hogy *leánya született.* Zilahy Lajosnak így ír erről: „fekete a haja, ferdevágású a szeme, s vajon – tette fel levelében a kérdést – majd mit szólnak hozzá, ha 15–20 év múlva ezzel a külsővel egy angol egyetemen vagy hivatalban bemondja a nevét: *Andrea Leslie Kovacs?*”¹⁷

Többek között azt is írja, hogy leánya Őrá hasonlított. Boldog és büszke apa.

1954-ben változás következik be életében, amikor is a nemzetközi helyzet úgy alakult, hogy *a SZEB-nek szüksége lesz rá.* A kommunizmus fokozatos liberalizálása van napirenden. Visszahívják hát őt a SZEB-be, s rögtön *a léggömbakcióba kapcsolódik be.* Múltja egyszeriben előnyére változik. „A magyar program fedőneve Operation Focus volt, egy fiktív nemzeti ellenállási mozgalomként (NEM) jelentkezünk. A röplapokat különleges léggömbök vitték a kelet-európai országok felé, mindegyikre bunkószerkezetes pléhdobozokat függesztettek, amelyekben szárazjég ellensúlyozta a hasznos terhet.”¹⁸ Kovács Imre egy New York-i főhadiszálláson írta a röplapokat. Terjedelme összehajtogatva 16 oldal volt. „Egymás megértésére oktattam a magyarokat, hogy ne hagyják magukat megosztani a kommunista likviditási mechanizmussal...”¹⁹ A kollektivizálást és az egyéni gazdát állította szembe, valamint a szociáldemokráciát a kommunista propagandával. A röplapok illusztrációja azonban dilettáns módra sikeredett, amiért Kovács Imre nagyon szégyelte magát, hiszen az illusztrációt nem ő készítette.

Csak példaként említek egyet:

„Az illusztráció egy falusi kocsmá, a lumpenproletárok üres borosüvegek között és fölötte, a levegőbe bökődve, mutogatva mulatnak. A módos gazda háza meg faluszéli, horpánós, gázos agyagparton egy roskatag vályogfalú nádtető vityilló...”²⁰

Kovács Imre az emigráció számos hangadó politikusával ellentétben felismerte, hogy az 1953. évi június végi fordulat „új kurzus” kezdetét jelenti. Nagy Imréről szólva kiemelte: „Szintén kommunista, de beszéde nyomán azonnal nyilvánvalóvá vált, hogy a kommunizmus egy brutálisabb szakasza záródott le, s bármilyen lesz is az új kurzus, a régihez aligha lehet megegyezően visszatérni Magyarországon. Nagy Imre programja eloszlatta azt a téves nézetet, hogy nem történt más, mint hogy egyik kommunista helyére, egy másik kerül, mert pontosan az ellenkezőjét állította és ígérte mindannak, ami hat éven át a kommunista uralmat meghatározta. A végrehajtott intézkedések aztán olyan módosításokat eredményeztek a párt politikájában és olyan eltolódásokat a tervgazdálkodás struktúrájában, hogy azok teljesen kiforgatták eredeti értelmükből a lenini-sztálini definíciókat, és jóidőre visszavetették Magyarország bolsevizálását.”²¹

Az ötvenes évek közepén Kovács Imre az emigráció józanabb önismerete érdekében emelt szót, s figyelmeztette emigráns társait, hogy a történelem menetét nem lehet meg-

¹⁷ [CUL B/9] Kovács Imre levele Zilahy Lajoshoz, Queens Village, 1953. február 7.]

¹⁸ Kovács Imre: Elindultam szép hazámból - onnét-e? És hova jutottam? Új Látóhatár, 1981. márc. 30. 461-462.

¹⁹ Uo. 462.

²⁰ Uo. 462.

²¹ Kovács Imre: Új kurzus Magyarországon, Látóhatár, 1954. november-december. Idézi: Borbándi Gyula: A magyar emigráció...

¹⁵ Kovács Imre: Amerikai történet, Irodalmi Újság, 1971. június 15.

¹⁶ Valuch Tibor: Sors és történelem, Életünk, 1989/1-2. 117-118.

fordítani, és hogy a politikai ábrándok kora végetért. *A Látóhatár* 1956. 1. számában közreadott *Kijózanult emigráció* című írásában ezt olvashatjuk: „Mindannyiunk mandátuma lejárt. A politikai képviselőket, a feltételezett megbízásokat kegyetlenül szétszakította az idő. Tagadásunk, makacs ellenkezésünk a hazai átalakulással szemben mit sem ér: a magyar társadalom átrétegződött, és egy új nemzet formálódott, kovácsolódott ki.”²² Ugyancsak a fenti gondolatokat folytatja *Sóbálványok az emigrációban* (*Látóhatár*, 1956.) című írásában, ekképpen: „Emigrációnkban sok a hátranéző, s ha nem is változnak mindjárt sóbálvánnyá, makacsságukkal, archaikus szemléletükkel, és irreális terveikkel eléggé kiütköznek abból a fejlődésből, amelynek cselekvő vagy szenvedő részesei vagyunk.”²³

Kovács Imre, aki többször utal arra a tényre, hogy a nyugat-európai és amerikai évei jelentősen módosították szemléletét, kitágították látókörét, azonban írásai alapján mégis azt kell mondanunk, hogy a politikai meggyőződése, különösen a magyarság jövőjére vonatkozóan nem változott az 1946-os felfogásához képest.

Ő a népi mozgalmat a század legfontosabb politikai jelenségének, a kommunizmus legkomolyabb szellemi és ideológiai ellenfelének tartotta. A népi irodalom indulása pillanatában a kommunizmus versenytársa lett, és az is maradt mindmáig –, írja, *A népi irodalom bőske* című tanulmányában. Sorai igen keserűek, és élete nagy veszteségének tartotta, hogy nem vehetett részt az 1956-os forradalomban. Úgy vélte, hogy a forradalomban a népi íróknak és a népi gondolkodásnak kiemelkedő szerepe volt. A népiek nagy hatásának titkát a nemzetben gondolkodásban jelölte meg.

1956-tól éppúgy, mint az egész emigráció a hazatérés lehetőségét, a demokratikus, független Magyarország megteremtését remélte.

Az ötvenhatos menekültek új színt hoznak Amerika politikai életébe és az emigráció számára is. Megalakul az emigrációs forradalmi tanács. Szabadságharcosok, volt politikai foglyok, írók, diákok létrehozzák szervezeteiket, de ezek mind tisztavirágéletűnek bizonyultak. Kovács Imre közvetítésével a forradalmi tanácsból alakult Nemzeti Képviselőtől és a Magyar Nemzeti Bizottmányból megalakult a Magyar Bizottság, megintcsak a pap Varga Béla elnökletével. A forradalom a múltból a jövőbe vetítette a magyar kérdést, ámde az ellanyhuló közérdeklődést és a szimpatizáló kormányok elhidegülését is nyomon követi Kovács Imre, majd a nemzetközi politika kedvezőtlen változásairól személyesen is meggyőződik. Alapító tagja lesz az 1957 márciusában létrehozott Magyar Írók Szövetsége Külföldön elnevezésű írószervezetnek. A londoni PEN Klubban 1957. március 15–17. között Arthur Koestler²⁴ laudációjával és Tábori Pál elnöklése alatt alakult meg a Magyar Írók Szövetsége Külföldön című szervezet. Főtáitkárrá Szabó Zoltánt választották. Választmányi tagok Kovács Imre, Borbándi Gyula és Bikich Gábor. Az elnök 1957 és 1960 között Ignóty Pál volt, ügyvezető titkár

Enczi Endre. A szövetség azt vallotta, hogy *ők nem az 1951-es, hanem az 1956-os Írószövetséget akarják folytatni*, s így befolyást gyakorolni a magyar szellemi életre. A forradalom leverése után Kovács Imre akárcsak Nagy Ferenc és Kéthly Anna járja a világot, hogy a magyar ügy mellé állítson politikusokat, elérje a szovjet agresszió elítélését. Szolidaritási akciókat szervezett a magyarországi politikai elítéltek mellett, európai és ázsiai körutakon, tárgyalásokon vett részt a magyar ügy jelentőségének tudatosítása érdekében. A SZEB egyik különleges osztálya Free World Operations támogatásával képviseli a magyar kérdést. Első vállalkozása *Délkelet-Ázsia*. Kapóra jött számára 1957-ben a Nemzetközi PEN Kongresszus Tokióban. A japán külügyi intézet igazgatója, dr. Jonjou Hosonu, a császári család tagja mindenhová besegítette őt. Beszél Elvitt Kisi miniszterelnökkel is. Magával vitte az 56-os forradalomról készült másfél órás filmet, és egy kibérelt stúdióban, meghívott közönség, kormány, diplomáciai testület, sajtó előtt levetítette.

Japán után Indiába Nehru miniszterelnökhöz megy, aki kifejezésre juttatta mély szimpátiáját a magyar nép és a magyar kérdés iránt. Így foglalja össze véleményét Kovács Imrének. „A Szovjetunió nagy hibát követett el a magyar forradalom leverésével, a nacionalizmus a legnagyobb hajtóerő, lebírni csak ideiglenesen lehet, amit az angolok megtanultak Indiában, az oroszok is meg fogják tanulni Kelet-Európában. Kértem, mondja Kovács Imre, ha alkalma kínálkozik, magyarázza meg az oroszoknak, hogy jobban járnának egy útjára engedett, semleges jóindulatú Magyarországgal, mint egy leigázott, megalázott, elkeseredett nemzettel. Megígérte, hogy alkalomadtán felhossa a szovjet nagykövetnek, és mindenképpen megemlíti Hruscsovnak indiai látogatásakor.”²⁵

A Magyar Bizottság küldöttsége végigjárta Európát, több kormány, így az angol, francia, olasz is meghallgatta őket. Kovács Imre Király Béla tábornokkal Rómából Stockholmba repült 1958 nyarán. Tisztelegtek Erlander miniszterelnöknél, aki értésükre megígérte, hogy Magyarország semlegességét képviseli Hruscsov tervezett, de többször elhalasztott svédországi látogatásakor. Eredménye sajnos ugyanaz lett, mint Nehru közbenjárásának.

Köztudott, hogy Kovács Imréhez legközelebb az agrárpolitika állott. Így Ázsiában is a parasztság helyzetét tanulmányozta, azaz folytatta hazai falukutató munkáját, immár nemcsak a magyar parasztságot, hanem a világ parasztságát akarta megismerni, írta mottóként útibeszámolóí fölé. Ázsiában is benézett a rangos és szegény házakba egyaránt. Félelmetes arányú és komplikált agrárkérdéssel találkozott, megoldást nem javasolt, ellenben Latin-Amerika kihívást jelentett számára. 1959 nyarán, mikor Rio de Janeiróban jár a nemzetközi PEN Klub rendezvényén, így írja le érzéseit, mikor kiszállt a gépből: „amint kiszálltam a gépből, hazai levegő érintett meg, otthon éreztem magam.” Körüljárta a kontinenst, és a harmincas évek Magyarországot látta maga előtt. A lapok hosszú interjúkat készítettek vele, az egyetemeken előadásokra hívták, s még karikatúristák is ceruzavégre vették.

Buenos Airesben a műegyetemi hallgatóknak *Se kapitalizmus, se kommunizmus, se fasizmus: demokrácia* címmel tart előadást. Argentína az ENSZ-ben támogatta a magyar ügyet, Frandizi elnöknek ezt meg is köszönte. Mikor visszatér New Yorkba olyan kutatóközpont

²² Kovács Imre: *Kijózanult emigráció*, *Látóhatár*, 1956. január-február. Idézi: Borbándi Gyula: *A magyar emigráció...*

²³ Kovács Imre: *Sóbálványok az emigrációban*, *Látóhatár*, 1956. május-augusztus. Idézi: Borbándi Gyula: *A magyar emigráció...*

²⁴ Arthur Koestler: *Sötétség délben* című világhírű regény Magyarországon a Szabad Idő Kiadó gondozásában jelent meg 1984-ben, ill. az Európa Kiadó és a Reform RT gondozásában 1988-ban. Az említett regény, Kovács Imre: *The ninety and nine* (New York, 1955) című regényére volt nagy hatással

²⁵ Kovács Imre: *Elindultam szép hazámból - onnét-e? És hova jutottam?* Új *Látóhatár*, 1981. márc. 30. 465.

felállítását javasolja, amely felméri, és kiértékeli Latin-Amerika szociális problémáit és megoldást talál. *Azzal győzte meg amerikai barátait, hogy a kelet-európai szakemberek szemértéke jobb Latin Amerika sajátos viszonyaira. Így kapcsolódott be az International Center for Research New York-i Intézetének munkájába.* Kutatásai során elsősorban azzal foglalkozott, hogy miként lehetne megfelelő szociális intézkedésekkel átalakítani a dél-amerikai országok mezőgazdasági termelésének szerkezetét.

1961-ben kinevezik a dél-amerikai reformprogramokkal foglalkozó Tudományos Intézet, az International Center for Social Research igazgatójává. Kapcsolatot létesített Latin Amerika minden jelentős agrárpolitikai intézményével, egyetemi tanszékével. Kérdőíveket bocsátott ki. Javasolta, hogy építsenek, létesítsenek mintafalvakat, amelyekbe félénként rotálással behívják arra alkalmas, tanulékony parasztfiatalokat, akik a szükséges mezőgazdasági ismeretek mellett a faluvezetést is elsajátítják. Választanának faluvezetőt, képviselő testületet, alakítanának gazdakört, élére maguk közül választanának vezetőket, valamint termelő, értékesítő, fogyasztó és hitelszövetkezetet alapítanának. Az ügy azonban álomnak bizonyult, mert a kontinens hivatalos politikusi és amerikai barátai is megijedtek, Kovács Imre pedig fentiek miatt hírhedt névre tett szert. *Az általa irányított Intézet mindössze két évet működött, majd ismét elbocsátják állásából, és megint a SZEB munkatársa lett.*

Visszatérve Latin Amerikára. Az intézetvezetői állás mellett olyan munkát is elvégzett, amit itthon a falukutatás időszakában már végzett. Ezt így fogalmazza Cs. Szabó Lászlónak: „engem a dél-amerikai falukutatás inkább elbódít, mint kielégít, ahol a szegénység tompult és haragos, s a századok hosszabbak voltak, és a földesurak idegenebbek és kegyetlenebbek, mint nálunk. Én is idegen vagyok közöttük, de azt megérzik, hogy segíteni akarok tisztességesen és önzetlenül.”²⁶

Azt szerette volna elérni, hogy magukat a latin-amerikaiakat tegye érdekeltté gondjaik feltárásában és ezek megoldásában. Azonban az Egyesült Államok világpolitikai elmozdulása következtében vállalkozása nem zárult sikerrel. Így ír erről 1963. október 29-én jó barátjának, Borbándi Gyulának: „holnapután bezárom irodámat, és visszamegyek a FEC-ba. Sokat kínlódtam Latin Amerikával, és olyan nehézségekbe ütköztem, amelyeket előre ugyan láttam, csak arra nem gondoltam, hogy meghaladják erőmet és képességeimet.”²⁷ „Nagy álom volt, amitől a kontinens hivatásos politikusi és amerikai barátaim is megijedtek, jómagam pedig hírhedt névre tettem szert, aminek egyik sajnálatos következménye volt, hogy pl. Argentína bezárta kapuit előttem... Latin-Amerika vezetői azt hiszik, hogy óvatos intézkedésekkel, ha szükséges, katonai diktatúrákkal elkerülhetik a szociális forradalmakat, toldozással, foldozással levezethetik a társadalmi feszültségeket. Radikális reformoktól éppúgy irtóznak, mint a washingtoni illetékesek: nem törődnek azzal, hogy az idő ellenük dolgozik. Álombirodalmam összeomlott.”²⁸

1963-ban a Szabad Európa Bizottság sajtóosztályára került és a *Magyarországi Hírek* cí-

mű nyomatos újság szerkesztője lett. Közben két évig ugyancsak szerkesztője volt az 1961-ben indított *The Hungarian Quarterly* című angol nyelvű folyóiratnak.

Ez év végén Kiss Sándorral és Varga Lászlóval *Memorandumot* fogalmaztak meg a magyarországi fejleményekről, és azt eljuttatták az ENSZ-be is.

Az emigrációban Kovács Imre folytonosan a helyét kereste. Az itthoni életéhez hasonlítva az emigrációs évek is majdnem, sőt még annál is aktívabbak voltak. *Erdész Ádám Hazatérőben* című tanulmányában egy érdekes epizódot idéz életéből: „Kovács Imrét egyszer Amerikában is elkapta a régi földosztó, agrárreformer lendület. Kennedy elnöksége idején vezetője volt egy dél-amerikai agrárproblémákat kutató és a megoldást kidolgozni hivatott intézetnek. Földreformmal összekapcsolt megoldási javaslatát épp olyan merev elutasítás fogadta, mint az 1945 előtti Magyarországon.”²⁹

A latin-amerikai kaland után visszatért a nyugati magyar szervezetekbe a magyarsággal kapcsolatos problémákhoz. Ötvenedik születésnapján az *Új Látóhatár* 1963. évi második számában köszöntötték, és méltatták munkásságát. Kiemelendő Borbándi Gyula és Molnár József írása. Kovács Imre másfél évtizeden át – 1958 és 1972 között – az *Új Látóhatár* főmunkatársa volt. Írásaiban igyekezett politikai-elvi programot adni arra a pillanatra, amikor összeomlik a hazai rendszer, s az emigráció hazatérhet. Így írt: „Sem a magyarság otthon, sem mi idekint az emigrációban, nem adhatjuk fel a szabad élet legfontosabb biztosítékait, a demokratikus intézményeket és a parlamentáris kormányzást.”³⁰ Visszatérést javasolt az 1945–47-es időkhöz: „A kompromisszum lényegében azt jelentené, hogy a hatalmat meg kell osztani a magyar nép és a kommunista rezsim között, aminek politikai kerete a felújított negyvenötös koalíció lehetne, a legalkalmasabb időkben megtartott szabad választásokkal a tényleges és stabilabb képlet kialakítására.”³¹ Ugyanakkor felismerte azt is, hogy a hatvanas évek közepétől Magyarországon lassú konszolidáció bontakozik ki. Új körülmények határozzák meg a magyarság fejlődésének lehetőségeit. Így vélekedik: „az adott-ságokból kell kiindulni, a tervgazdálkodás, a parlamentáris demokrácia és az egyéni szabadságjogok egyeztetésében kell keresnünk a megoldást az új magyar politikai és társadalmi rend kialakítására. Az ötvenhatos forradalom is ebbe az irányba mutatott.”³²

Fentiek azt is jelentették számára, hogy az emigráció politikai szerepe egyre csökken. Ami kihat a hazaiak és az emigrációban élők kapcsolataira is. Nem utasítja el a párbeszéd gondolatát, de az elől már elzárkózik, hogy a hazai állapotok kritikáját félretéve, kiérdekelje a hazai hivatalosságok kegyeit. 1970-ben Borbándi Gyulának ezt írja:

„Én határozott döntéssel emigráltam, pontosan tudtam, miért jövök el Magyarországról. Nem tudtam a kommunizmussal egyezkedni, képtelenségnek tartottam, hogy kommunizmusban éljek, s ma is az a felfogásom, hiába nevezik szocializmusnak. Valószínűleg erről a Magyarországról

²⁹ Erdész Ádám: Hazatérőben c. cikke Kovács Imréről A Néma forradalom, A Néma forradalom a parlament és a bíróság előtt, Bp. 1989. Cserépfalvi-Gondolat-Tevan

³⁰ Szerencsés Károly: Tizenhárom életrajz, 1990. Tankönyvkiadó, 21–22.

³¹ Uo. 22.

³² Kovács Imre felszólalása a Szabad Magyar Jogászok Szövetsége New York-i kerekasztal konferenciáján 1966-ban. Közli: Borbándi Gyula: A magyar emigráció... 386.

²⁶ CUL B/2. Kovács Imre levele Cs. Szabó Lászlóhoz, 1962. november 25.

²⁷ CUL B/1. Kovács Imre levele Borbándi Gyulához, 1963. október 29.

²⁸ Kovács Imre: Elindultam szép hazámból - onnét-e? És hova jutottam? Új Látóhatár, 1981. márc. 30. 470.

már nem mennék el, de erre még nem megyek vissza. Én is kivagyok téve a csábításnak, rábeszélésnek, hogy menjek haza, akár csak látogatóba. Amint azonban magyar földre lépnek, mindjárt elveszíteném azt a potenciálomat és bitemet, ami 23 éven át az elveimhez kötött. De elveszítené hitét sok magyar is, mert ha én hazamentem, a velem egyivásúak hazamentek, akkor már nincs remény. A remény, a kitartás részesei vagyunk, és ez roppant felelősség..."³³

Kovács Imre a hazalátogatást ekkor még kizárólagosan politikai gesztusként értelmezte. Néhány évvel később valamelyest enyhült ez a véleménye, de majd a *Tóth Pál Péter által kutatott levelek* fejezik ki igazán az emigráns Kovács Imre érzéseit, aki valójában nagyon is készült volna Magyarországra, de valami miatt nem tehetett mégsem. Örök kérdés marad a kutatók számára is ez a különös kettősség. Ugyancsak a magyarságba való mély belegyökerettségével magyarázható, hogy csak 1973-ban vette fel az amerikai állampolgárságot, melyet önéletírásában élete legfájdóbb döntéseként nevez meg. Nem tudott Tamási Áron neki szóló soraitól szabadulni, mely szerint *Akármely dombon áll is a pásztor, ugyanazon a nyáján van a szeme*.³⁴

1973. június 12. nagy nap Kovács Imre életében kétszeresen is! Hiszen ezen a napon nemcsak amerikai állampolgárságát vette fel, hanem közvetlenül a hivatalos ceremónia után Georgia Szövetségi Államba repül, hogy megtekintse majdani sírhelyét, ahol nem is olyan sokára pihenni fog.

Halljuk hogyan írja le az eskütétel alatti érzéseit, szenvedését. „Átkapcsoltam hűségem Amerikához, megfogadtam, hogy megszákítok minden kapcsolatot minden előző uralkodóval, hatalommal, rendszerrel. Egy pillanatra elborult előttem a világ, s majdnem sírva kérdeztem, hogyan lehetséges ez? Hiszen nem múlik el óra, hogy otthon ne lennék, rokonokkal, barátokkal össze ne villannék, s most el kell vágnom gyökereim Magyarországtól.”³⁵

E lelki megrendülés után repülőre ül, s Georgia Szövetségi államba repül, ahol *harmadik felesége, Edna Harwey Campbell** szüleinek háza és családi kriptája van. Én ezt az eseményt nagyjelentőségűnek és Kovács Imre összes szempontjait figyelembe véve igen különösnek érzem, hogy éppen most, ezen napon megy el, hiszen mehetne máskor is.

Jelzésértékű tény önéletrajzírói számára.

Így írja le utazását: „Georgia Szövetségi Állam Florida fölött az Atlanti-óceántól Alabamáig húzódik, északra Dél-Virginia határolja. Feleségem szüleinek háza, a Hilton Avenue-n, egy úgynevezett jó negyedben áll, oszlopos homlokzata nagy fák közül bukkan elő, fehér falai élesen belevágódnak a gazdag zöld háttérbe. A hátsó kertben egy óriás tölgyfa (több száz éves lehet) árnyékában, szubtrópusi növényekkel és fantasztikus színezetű virágok varázslatos illatában koktélezünk, a vacsorát az ebédlőben Pinky szolgálja fel, a néger bejárónő, házvezetőnő. Az udvart, a kertet és a garázst két kocsira, Joseph a „Yardman” tartja rendben: ő is fekete. A lakosság negyede néger, az arány sokkal jobb,

mint New Yorkban, ahol a feketék és portorikóiak aránya hatvan százalék. Columbusban és a mély délen nincs faji feszültség, a harciasabb néger elmentek északra vagy a pezsdítően fejlődő Atlantába... Akik visszamaradtak, azok az együttélést választották; tudomásul vették, hogy feketék, amin nem lehet változtatni... a megoldás csakis kölcsönös megértés és jóindulat lehet... Az életforma az egykori magyar dzsentrre emlékeztet: formális, etiketszerű, zárt, akit befogadnak, közibük tartozik. Akit nem, kívül marad...

Mitsy apja egy Campbell, a floridai Jackson Ville városából benősült a Harwey családba, a legrégebbiek egyike Georgiában. A rokonság csupa Harwey, Carter, Willis. A koloniális homlokzatú házak, koloniális bútortatú szobáinak falairól szigorú tekintetű ősök tekintenek rám, egykori ültetvényesek: földjeiket rabszolgák művelték, gondozták az állataikat, de a lovakat maguk hajtották.”³⁶

Egy kis kitéréssel figyeljük meg, hogy sok-sok évtizeddel ezelőtt, mint fiatal író, már akkor is kiváló társadalomtudományi elemző, hogyan ír gyomai őseiről. Itt szintén a szigorú tekintetű ősökre figyelünk, hogy milyenek tekintenek ránk Magyarországon, és milyenek idegen földön, de ugyancsak hasonló leírásban. Kétségtelen, hogy párhuzamot, ha más nem „érzelmi párhuzamot” vonhatunk.

Elsüllyedt ország /1945.Bp./ című könyvében így vall őseiről: „Gyönyörűség volt nézni Mihály bátyám remek magyar fejét. Büszke tartással, nagy bajusszal, kemény vonásokkal olyan volt, mintha a steppei magyarság egyik nemzetségfője lépte volna át a századokat, hogy megjeljenék a késői utódok előtt.

Anti bátyám szemei meg élesen villogtak, mindig valami huncutság bujkált bajusza alatt, s úgy magyarázott a körülötte ülőknek, mint egy török államférfi. Néhány rossz fénykép örökíti meg ezeket a nagyszerű fejeket, pedig festők vásznára kíváncznának, s ha patinás aranyrámákból néznének le a falakról, jelentősebb családi galériát tudnék mutogatni báráimnak, mint a legrégebb gyökerű magyar arisztokraták.”³⁷

S most visszatérek önéletírására, folytatva az egykori ültetvényes ősök utódait, melyeket 1975-ben vetett papírra; visszaemlékezve 1973. július 12-re, a Harwey család bemutatására. „Körülvittek a nagy határban, ahol az ültetvényes házak még mindig állnak, sorra mutogatták, melyik kié volt, elvittek a templomokhoz és a temetőbe. Legtöbb helyt a rokonságból került ki a pap, a kovácsolt vaskerítésű temetőben díszes fejkövek alatt, patinás nevekkel nyugszanak az ősök, mellettük a rabszolgák sírjai domborulnak, kövekkel körülrakottan, fejfák és nevek nélkül.”³⁸

Végül a Harwey családi krypta elé lépett apósával, hogy megtekintse hol fog majd nyugodni, ha meghal. Vicesen felvetette apósának, hogy mi lesz, ha elvállik lányától? Erre az volt a válasz, hogy te már akkor is a családhoz tartozol, mert befogadtunk.

³³ Kovács Imre levele Borbándi Gyulához, 1970. október 9., Közli: Borbándi Gyula: *A magyar emigráció...* 347-438.

³⁴ Közli: Erdész Ádám: *Hazatérőben* című cikkében.

³⁵ Kovács Imre: *Elindultam szép hazámból - onnét-e? És hova jutottam?* Új Látóhatár, 1981. márc. 30. 471.

* (becenév Mitsy, Mici)

³⁶ Uo. 471-472.

³⁷ Kovács Imre: *Elsüllyedt ország*. Budapest, 1945. Cserépfalvi - Lakodalom Gyomán - c. fejezet.

³⁸ Kovács Imre: *Elindultam szép hazámból - onnét-e? És hova jutottam?* Új Látóhatár, 1981. március 30.

Életének utolsó évtizedében is érzékenyen figyelte a nyugati magyar szellemi élet jelenségeit. Nagyon jól ismerte az emigrációbeli irodalom alkotásait, maga is résztvett fontosabb rendezvényeken, hol felkért előadónak, hol pedig vitapartnerként. Szerette a társas összejöveteleket, baráti beszélgetéseket, felelős eszmecsereket. Rendszeresen tett utazásokat Nyugat-Európában, előadó körutakat tartott és értelmiségi találkozókra vett részt. Végigjárta a nyugat-európai diaszpóra szellemi központjait. Hazáját azonban soha többé nem kereste fel, noha élete végén szóba került egy magyarországi utazás terve is. *Az 1945–1947-ig tartó időszakot élete legfontosabb korszakának tartotta.* Így vall erről: „Amit tetünk, férfimunka volt, férfiéveinkkel fizettünk érte.” Nézzük meg kicsit közelebbről, hogy mi volt az ő politikai véleménye 1945-ről, mely ma is axiális pontnak tekinthető, ha szeretőgázó munkásságát áttekintjük. Ez a vélemény nagyban hozzájárult, hozzájárulhatott ahhoz, hogy ő mégis „feladta” a lelke mélyén azokat a nagy terveket, melyeket már ifjú korában is különösen érzékeny és pontos politika felismerés birtokában oly sokáig „dédeltetett”. Talán ez csak a pszichológia tudomány segítségével magyarázható, ellenben Kovács Imre szilárd jelleme nem szorul pszichológiai, netán szociálpszichológiai magyarázkodásra.

Mi a nemzet? – Mi a magyar? című cikkében így ír 1945-ről, elhelyezve azt a teljes magyar történelembe, melyet az emigrációban fogalmaz meg az Irodalmi Újság 1968. március 15-i számában:

Tekintve, hogy ez a cikk (tanulmány?) fontos összefoglalása Kovács Imre fő érdeklődési körének, ami a világpolitikát és benne a kelet-közép-európai helyzetet, a magyar közelmúltat mutatja be, ezért szükségesnek tartom teljes egészében közölni írását.

MI A NEMZET? – MI A MAGYAR?

A mi nemzedékünk életében (akik odahaza vagy idekint szembenézni kényszerültünk a valósággal) az aggodalmaskodás két formában tette fel a kérdést.

„Mi a magyar?” kérdezték a legjobbak a harmincas években, amikor a Harmadik Birodalom árnyéka ráborult az országra. Nem vitás, a kérdésnek volt faji éle is, nemcsak politikai, gazdasági vagy kulturális. A kezdeti német sikerek idején jött a kihívás, a kísértés veszélyesen nagy volt, sokak halántékán dobolt a vér, a hovatartozandóság tetemrehívása, s akik igazán féltették a nemzetet, feleletet kerestek, vártak a kérdésre, tudni akarták mi a magyar?

A kérdés ma így hangzik: mi a nemzet? Ezt is a körülmények diktálják. A szovjet hatalom fajilag nem fenyegeti a magyart, a pánszlávizmust leírhatjuk. Sztálin sem küldött értünk vagonokat, mint azt egyesek jósolgatták; azt a feltételezést is elvethetjük mint abszurditást, hogy az abortuszpolitikát Moszkva kényszerítette az országra. A népi állag megmentése fontos, nagyon fontos, sürgető feladat. Sokkal fontosabb azonban, hogy a fogyó vagy stagnáló (esetleg magához tért) magyarság kibírja az agymosást, a szovjet standardizálódás folyamatosan érvényesülő hatását. Ezért kérdezzük, kintiek és otthoniak egyaránt, akik felelősséget érzünk a magyarságért mint népért és kultúráért, hogy – mi a nemzet?

Anélkül, hogy megkísérelném a modern nemzetfogalom meghatározását (idekint modern nemzetkeretekben élünk), búzódozva hajlok arra az álláspontra, hogy a magyarság abban az értelemben, ahogy mi fogjuk fel a nemzetet, 1945-ben megszűnt nemzet lenni. A történelmi osztályok szétestek vagy kiestek a szerepükből, a hirtelen változásokban nem találták fel magukat vagy nem találták meg a helyüket. Az arisztokrácia, a dzsentrí, a középosztály kiélte magát; se erejük, se képességük nem volt bátran és okosan cselekedni a legdrámaibb pillanatokban, amikor valóban eldőlt a magyarság sorsa. Esélyeiket és lehetőségeiket sorra eljátszották, tiszteséggel és előnyökkel nem tudták kivonni az országot a háborúból: kimagasló egyedeik heroikus próbálkozása hiábavalónak bizonyult. De nem volt külön állapotban a parasztság sem, amikor ütött az órája. Hiába plántáltak beléje annyi hitet és reményt, hiába bíztak őseréjében vagy bölcsességében azok a kivételes magyarok, akik előre látták a változást; csoda nem történt, a parasztság sem tudta regenerálni a nemzetet.

Akkor még a lakosság felét kitevő osztály nem volt egységes és nem volt koncepciózus. Kétharmada argárproletár volt, kicsiny földjükön, elavult termelési módszerekkel maguk a kisgazdák is küszködtek, alig tudták a létminimum felett tartani magukat. Csődbe jutott életformájával, passzivitásra hajlamos magatartásával és lassúbb észjárásával a parasztság képtelen volt a lehetőségeket kihasználni, a régi rend összeomlásával keletkezett vákumot gyorsan és intelligensen kitölteni, a hatalmat magához ragadni. Átütő erejű program, cél tudatos vezetés hiányában kezdettől megosztottan és polarizáltan (amiért magamat is okolom) a kommunista manőverek tehetetlen áldozatává vált. Ha elkerüli a kollektivizálást, akkor is végez vele az új ipari forradalom, a meglódult társadalmi és gazdasági fejlődés.

dés, mint Nyugat-Európában, ahol a háború végén már sehol sem volt komoly tényező a parasztság, s a miénkhez hasonló képzetben talán sohasem létezett.

Ezerkilencszáznegyvenöt cezúra és tragédia. Döbbenetesen befejeződött valami (a történelmi ezer év), amit többé visszahozni, visszaállítani nem lehet! Félszegen elkezdődött valami (a minden vonatkozásában eltérő, új fejlődés), amit megállítani vagy útjáról letéríteni nem lehetett. A lelépő és felnyomuló társadalmi osztályok egyformán anakronizmusként hatottak a magyar történelem legdrámaibb fordulópontján, amikor korszerű eszményekre és ügyes, okos politikára lett volna szükség. Ebben kell keresni Kállay Miklós sikertelenségének okait, aki úgy akart kiszállni a háborúból, hogy menthesse a menthetőt. Ezért voltunk tehetetlenek (negyvenötös politikusok) a ránk zúduló gigantikus erőkkkel szemben, melyek szétzúzták az ezeréves magyar államot, és megakadályozták, hogy a magyarság a saját elképzelései szerint rendezkedjék be.

A hagyományos társadalmi keretek szétesésével a magyarság osztályközi állapotba jutott – nemhogy nemzet, de még csak nép sem volt. A hagyományos politikát és gondolkodást, a feudális színezetű országvezetést képviselő rétegek deklasszáldtak, az előtérbe került ipari munkásság elvesztette kohézióját, az annyira karakterisztikus kispolgári-marxista osztályjellegét. Felduzzadt opportunistákkal, és ideológiai függőségbe került, ami elsősorban a régimódi vezetőt döbbséget okozott. Osztályfegyelem már nem kötötte, hivatástudat alig hatotta át a felkavart és átrétegződött társadalmat, a meghasonlott és megtántorodott szegény magyarok érzelmeikkel, leginkább azonban indulataikkal reagáltak, helyezkedtek.

A kollektivizálás és az erőltetett iparosítás kiűrtette a falvakat: akik visszamaradtak, a kihalás sorrendjében adják át helyüket az új rajnak, a termelőszövetkezeti gazdáknak titulált növénytermesztőknek és állatgondozóknak, akiket a föld mágikus ereje már nem köt, s az agrárfoglalkozás kenyérkeresetüknek számít. Az ipari munka idegenszerűsége és lebecsülése megszűnt, a városba tóduló falusi fiataloknak a gyár előrelépést jelent (rövidebb munkaidő, magasabb fizetés, több szabadság). A szakközépiskolát végzettek meg olyan természetes mozdulattal állnak a gépek mellé, mint akik megtalálták helyüket az ipari társadalomban. Ami aggodalommal tölti el az otthoni tradicionalistákat és az emigráns szóvivőket, az tulajdonképpen a átalakulás velejárója. Megrázkódott társadalmakban megtorpan az életösztön, a szaporodás. A városokba került fiatalok élvezni akarják az életet, örömeire egy kommunista társadalomban is van lehetőség, sokkal több, mint a termékeny családi életre. Ágyra járva vagy legjobb esetben albérletben nem lehet gyereket szülni, nevelni. Akik meg tudnának, azokat a „kicsi vagy koci” dilemmája tartja vissza. Széles tömegeknek most nyílt először alkalmuk az úgynevezett modern életre. Ha valaki azt kérdezi felháborodottan, hogy hol a moralitás, könnyű felelni rá: *sehol. A mai magyar társadalomnak egyszerűen nincs, nem lehet moralitása. A politikai vezetéstől a termelésen keresztül az egyházak működéséig mindenütt az opportunizmus a mozgatóerő, az ahogy lehet új formája és lényege. Ötvenhatal a bátorság értelmét veszítette, a kiállás örültségnek számít. A miniszoknyás lány nem akar anya lenni, az ipari munkás elidegenülten leissza magát, a diák letagadja a származását, ha az kompromittáló, mert (nagyon helyesen) el akarja végezni az egyetemet; a szakember bérbe adja tudását, véleményt nem nyilvánít. Mindebben én az életösztön megnyilvánulását*

látom; nem csatlakozom azokhoz, akik kongatják a lélekharangot, és az egész világot a sírhoz szólítják, hol „nemzet süllyed el”. Nem olyan könnyű egy nemzetet sírba tenni, s bármily fenséges vagy megrázó a nagy temetés víziója, ne vegye el tiszta látásunkat, őrizzük meg ítélőképességünket, józanságunkat!

Az a vita, mely odabaza a nacionalizmusról folyik, a magyarság eszmélésének, útkeresésének bizonyítéka. Nem adta meg magát a vak sorsnak. Abélyt, hogy siránkoznának vagy önmagukat marcangolnának, próbáljuk megtalálni szerepünket: mit is tehetünk a magyarságért? Feladatunk lényegesen más, mint volt az előző emigrációké. Rákóczi vagy Kossuth fel akarta szabadítani a leigázott országot. Rákosiékat Moszkvában előre kidolgozott program végrehajtására képezték ki. Nekünk (ha maradt még bennünk hivatástudat vagy kötelezettségérzet) nemzetet kell építenünk. A hazaiak vizsgálódásaik eredményét nem tudják pozitív javaslatokban összefoglalni, alternatív megoldások felvetését vagy tárgyalását nem tűri a rendszer. Ezért hat lefejezettnek a magyar irodalom: a legjobb analízisek is nyitva hagyják a kérdést, hogy mit lehetne vagy kellene csinálni.

Arról senki se álmodozzék, hogy valamiféle nagyhatalmi vagy akár csak hatalmi pozícióba vissza lehet állítani a magyart. Minden nép történelmének van egy olyan szakasza, amikor erő és tehetség feszíti, hogy több, nagyobb legyen, mint amilyen: ez a birodalomalapítási ösztön és korszak. Amelyik népnek sikerül birodalmat alapítani, vagyis befolyását, hatalmát etnikai határára túl kiterjeszteni, mondjuk így, *dicsősége tetőfokára eljutni*, az sem rendezkedhet be örök időkre. Újabbkori történelmünkben a birodalmak életkora nem hosszabb egy-két évszázadnál. A magyarság történetében is van egy ilyen szakasz, az Anjouk vagy még inkább Mátyás alatt európai nagyhatalom voltunk. Amint az Alföldre szorultunk, etnográfiailag nem tudtuk kitölteni a Kárpát-medencét, *fajilag* elvesztettük a játszmát. Amint bebizonyosodott, hogy nem tudunk olyan koncepciókkal előállni, mely kielégítené a nemzetiségeket, *politikailag* is elvesztettük a játszmát.

Illyés Gyula figyelmeztet bennünket arra, hogy minden harmadik magyar a hazáján kívül él: kisebbségben vagy emigrációban. Tártósan a kisebbségi állapot – gettó. Ha hű maradsz fajtádhoz, bent maradsz a népedben, akkor az esélyeid leszűkülnek. Ha élsz a lehetőségekkel, amit a nagyobb keret nyújt, akkor felszámolod magadat, mint nép vagy néptöredék. Egyedül a magyar nyelvvel nem boldogulsz Csehszlovákiában, Romániában, Jugoszláviában, de Amerikában sem. Ha asszimilálódasz, megszűntél magyarnak lenni. Hogy a csábítás ereje mennyire lebírhatatlan, azt itt, Amerikában érezzük a legtragikusabban, főleg a második és harmadik nemzedék esetében. Fiaink, leányaink számára megnyílik a világ, az érvényesülés, a gazdagság, a siker. Kirekesztenék magukat a szédületes lehetőségekből, ha bezárkóznának a magyar gettóba, ahol különben is mit adhatunk nekik?

Hát akkor mi a kilátás? Milyen nemzetet formáljunk abból a magyarságból, melyet zömmében népnek minősíthettünk, s reméljük, hogy túléli a mostani viszonyosságait? Szükség van-e ránk még a földön? Megtaláljuk-e, elfogadjuk-e új szerepünket?

A nagy angol történetíró, Arnold Toynbee a népeket két kategóriába sorolja: nyulak és elefántok. „Yes, rabbits and elephants!” Léven szerinte „epichmaking” a regisztrálás mértéke, a „nyulakkal” hamar végez. Nem teremtenek, nem írnak eposzt, elszaladnak, eltűnnek, nem marad nyomuk. Nem örökíti meg őket a történelem.

A történelmet az „elefántok” csinálják, a nagy kultúrák és a nagy civilizációk. Bárhogycsörteessenek is át a századokon vagy ezredeken, az emberiség, a világ sorsát döntően olyanok irányítják, befolyásolják, mint az egyiptomiak, kínaiak, sumerok, maja indiánok, görögök, rómaiak stb.

Mi a magyar?

„Nyúl” vagy „elefánt”?

Nyoma van a történelemben, eposzt írt, útja az Uráltól Európába, a honfoglalás, államalapítás, beilleszkedés a nyugati keresztény világba – valóban eposz. Történelmi nagyjaink hosszú sora a fajta kiválóságát és képességeit bizonyítja, dicséri. De a magyar eposz csak nekünk eposz, történelmet magunknak írunk, tetteiket az emberiség nem tekinti közös kincsének. *Ötvenhat is csak egy csodálatos fellángolás, gyönyörűséges, dicsőséges tizenegy nap, de az emberiség sorsán mit sem változtatott. Talán valamit a gondolkodásában, s foltot hagyott lelkiismeretén. Mi egyszerűen a történelemben tartozunk, de nem mindig tartjuk a lépést, s elég sokszor ellene menetelünk.*

Büszkén hangoztatom én is, hogy *Mátyás korában annyi volt a magyar, mint az angol, és a Magna Charta csak hét évvel előzte meg az Aranybullát.* Ha kell, azt is beismerem, hogy a kis királyok korában úgy ölték egymást a magyar főurak, mint az angol főurak Beckett Tamás idejében. *Mátyás* azonban sokkal több, mint egy középkori demográfiai ekvilibrum magyar tényezője: mérték ő, és szimbólum. *Mint tudjuk, a magyar nagybatalom, a modern államiség és művelődés megteremtője, az első állandó magyar hadsereg megszervezője.* Udvara az európai szellem egyik központja, közigazgatása és törvénykezése jogszerű: nagyobb elismerést népétől egy uralkodó nem is várhat, kaphat, mint hogy igazságosnak nevezze.

Erről a ragyogó magaslatról zuhantunk a temesvári sáncokba, ahol negyedik rendként (nemesek, papok, polgárok mellé) jelentkező parasztság reményei hamvadtak el Dózsa teteméveil a magyar történelem legnagyobb máglyáján. Temesvár környékét jobbagyok hullái borították, a mohácsi csatateret egy évtizeddel később a nemesség legjaváé fedte be. *Az aláhanyatlás századaiban a rugalmas politikára Erdély adott példát, a bátorságra a végvári vitézek, a túlélésre a mezővárosok népe. A hitet a virtuális Magyarország gondolata tartotta ébren,* a legjobbaknak az a törekvése, álma, hogy történelmi határai között három részre szakadt országot (Erdély, a török hódoltság és a Habsburg uralta rész) magyar felségjog alatt egyesítsék.

A 19. század elején néhány gondolkodó jó magyar reális tervet ajánlott az ország demokratizálására, s ha hallgattak volna rájuk talán utolérjük Európát.

A jó tollú pénzügyi és ipari szakértő, neves gondolkodó *Csengery Antal* azt tartotta, amíg az egyén nem érez felelősséget saját közössége (faluja, városa) ügyei iránt, addig felelőséggel az országos dolgokba sem tud beleszólni, a nemzeti politikában részt venni. A szabad községekből kell felépíteni a szabad vármegyét, a megyei önkormányzat szilárd alapjára kell helyezni a népképviselői rendszert, a parlamentáris demokráciát.

A sokat utazó, Európát bejárta, *gazdag, művelt gróf Lukács Mór* a polgárokat és a munkásokat termelőszövetkezetekbe akarta szervezni a nagytőke kizsákmányolása ellen. Gondolkodására kétségtelenül hatott az utópista szocialisták (Saint Simon, Fourier, Owen) iskolája. De merész tanításaival előfutára annak a magyar nemzedéknek, mely az 1930-as

években, egy évszázaddal később Kert-Magyarországot tervezett a birtok helyébe; az apostoli lelkületű, nemesen egyszerű és tiszta életű Somogyi Imre vagy Műhely-Magyarországot az elproletarizálódás, a kommunista falanszter ellentétéként – sokak inspirátora, tanítómestere, Németh László buzdítására.

A józan érvek mit sem értek, túl késő volt, mint annyiszor a történelmünkben. A türelmetlenséget Petőfi fejezte ki robbanó erővel: *Akasszátok fel a királyokat! Tegyetek pontot az elmáradottság végére, itt az idő most vagy soha!* A „Talpra magyar”-t persze könnyebb volt elszavalni, mint fegyvert kovácsolni, jó hadsereget szervezni, kiképezni, felszerelni és vezetni. Az ágyúöntő Gábor Áron értette igazán Széchenyi tanításait az iparosodó nemzetről, és a szigorú tekintetű, ridegen reális Görgey Arthur sokat gondolhatott a fekete seregére.

A *kiegyezés* nemzedékének alternatívája a passzív rezisztencia folytatása volt, a nemzeti követelések jogosultságának tudomásulvételével, a közössé váló törekvések egyeztetésével, az esetleges akciók koordinálásával. Csak ez a két lehetőség volt: 1. azonosítjuk magunkat a román, horvát, szlovák érdekekkel, s valamiképpen velük egyezünk meg, vagy 2. Béccsel tartunk minden poklon át, ahogy az végül is történt, és így osztoznunk kellett a Monarchia sorsában. A szabadságra és szabadságharcaira oly büszke magyar a világ szemében a reakció oldalára került, s az első világháború végén a győztesek rajta verték el a port.

Azonban nem minden veszett el, és nem egyszerre, 1918 őszén. A padovai fegyverszünet (november 3-án) a nyugati demarkációs vonalat jelölte ki az osztrák határ hosszában és a Dráva mentén. Az ország többi része magyar fennhatóság alatt maradt, azzal a kikötéssel, hogy végleges határokról a békekonferencia dönt. A szövetséges erők balkáni főparancsnoka Belgrádban egy hónappal később a déli részeket Szabadkával átengedte a szerbeknek, a románok megszállhatták Erdélyt a Marosig. Fel északra még minden a miénk volt, legalábbis papíron. A wilsoni önrendelkezés szellemében és erőnk utolsó megfeszítésével tartanunk kellett volna a magyar etnikumot, hogy körülötte vonják meg az új országhatárt.

Azon a baljós 18-as őszön és 19-es tavaszon, s a rákövetkező még baljósabb őszön a magyar úgy viselkedett, mint az egyszeri paraszt, akinek elverte a vetését a jégeső; s akkor fogta a karikás ostort, és elpusztította azt is, ami megmaradt: Lássuk, Uramisten, mire megyünk ketten! A proletárdiktatúra kikiáltásával Magyarországot az európai biztonság szempontjából ítélték meg, s a „fekély” kiirtására biztatták az utódállamokat. Hogy ebbe a helyzetben mit kellett volna csinálni, megint olyan kérdés, amire tárgyilagosan válaszolni még mindig nem tudunk. A Vörös Hadsereg védeni akarta az országot, tartani az etnikai paramétert, a nemzet a kommunistákkal szemben állott, rajtuk kívül azonban más szervezett hatalom nem volt. Támogatásukkal talán sikerül elhárítani a területi katasztrófát, az ellenforradalommal megmentettük a keresztény-nemzeti eszmét, de magunk is hozzájárultunk az ország megcsonkításához. Tudom, hogy történetietlen az eseményeket visszafelé magyarázni, a történelem mégis így állít próba elé bennünket, s egyszer meg kell tanulnunk dönteni.

Trianon végzett Nagy-Magyarországgal, ezerkilencszáznegyvenöt a nemzeti koncepciókkal.

A nemzet több, mint a nép, a nation vagy nacion pontosan kifejezi, amire a magyar nyelv utal, hogy kormányozni képes önmagát, külső befolyástól függetlenül. Vagyis államalkotó. Az élő nemzet minden rétegének, érdeknek, vetélkedésnek és tevékenységnek teret és védelmet biztosít, mozgatója az a feszültség, melyet a különböző felfogások ütközése és vetélkedése jelent. A modern

nemzet levetette a rurális vonásokat, urbánus teljesen iparosított és mobil. Merev szuverenitását felcsereelte rugalmas és kölcsönösen előnyös nemzetközi kapcsolatokkal, kultúrája védi az elszíntelenedéstől, műveltsége ugyanakkor egyetemes, életformája mechanikus, s a korlátlan szabadság a szélsőségeknek, a perverzitás minden formájának is jogot és teret biztosít. A nemzeti romantikának vége, a nemzeti realitás a magyarnak sem jelöl ki külön utat, mint amire a nyugati népek léptek, hacsak nem akar megmaradni a szovjet tábor fegyelmében és kietlenebb rendjében.

A realitásokhoz igazodó vagy igazított magyarnak azt is tudomásul kell venni, hogy a Szovjetunió (szereti vagy sem) szomszédja. A forradalomban és a forradalom óta eleget hallottunk, hogy egy szabad Magyarország semleges akar lenni, a finn vagy az osztrák példa nyomán. Ez rendben is lenne, de csak a finnek vagy az osztrákok fegyelmével. Kalandra, oktan hősiességre nincs több lehetőség, az antikommunista jelszavak mit sem érnek, az adottságok figyelembevételével kell felkészülnünk, és berendezkednünk a jövőre. Sajnálom kijelenteni, de ami a magyarnak maradt, az nem más, nem több, mint a polgári élet kényelme és biztonsága.

· Szívből kívánom, hogy minél előbb elérhesse!”³⁹

Mint az előzőekben említettem Tóth Pál Péter, Kovács Imre emigráns éveiből 30 levelet adott közre. (Kovács Imre az emigrációban, Magyarágkutató, 1989.) Megállapítja, hogy az 1947. november 16-i emigrálását megelőzte egy ún. „első emigráció”, amely Sulyok Dezsőnek írt leveléből derül ki, Svájcba történt utazását említve.

„én az embereket megnyugtattam mentem haza Svájcba öt évvel ezelőtt... Hazamentem azzal, hogy néhány hónap múlva visszajövök, közben megorganizáltam az egyetlen hídfőt, az egyetlen, amelyik még ma is megvan.”⁴⁰ Ebből azt a következtetést vonja le Tóth Pál Péter, hogy Kovács Imre készült az emigrációra, némi ellentmondással így ír más levelében barátjának.

„Én sértődés nélkül hagytam el Magyarországot. Talán az egyetlen politikus vagyok az emigrációban, aki előre megfontolt szándékkal emigráltam, s nem kényszerítő körülmények hatására menekültem el.”⁴¹

Fenti két levél tehát igazolja a tervezett emigráció tényét, azonban az nem derül ki, hogy ezt az emigrációt mennyi időre tervezte.

Más írásaiból olvashatjuk, hogy csak néhány évre gondolt emigráns éveinek kezdetén.

Azonban arra a kérdésre is válaszolni kell, hogy miért hagyta el tulajdonképpen hazáját. Több kutató egybehangzó véleménye szerint két oka volt távozásának. Az egyik, hogy semmilyen formában nem vállalt közösséget Rákosiék politikájával, a másik ok pedig a megpróbáltatásoktól való félelem következtében volt. Egykori barátai, akik még élnek, mint pl. Nemes Lajos, a Kovács Imre Társaság elnöke, azt állítja, hogy bizonyosan halálbüntetés várt volna rá, ezt mások is megerősítették a régi parasztpártiak közül, a velük történt beszélgetés kapcsán.

Köztudott, hogy milyen gyötrelmes volt az az óra, mikor döntenie kellett, annak ellenére, hogy készült elmenni. „verítkeztem, szűkültem: miért menjek el, miért kell elmen-

nem? Ez a hazám.”⁴² – írta Ignótus Pálnak. Drasztikus őszinteséggel ír arról, hogy 1947-ben nem vállalta sorsát, hogy a számára kimértetett sors elől elmenekült.

1957 tavaszán ezt írta Ignótus Pálnak: „Eljövetelemben döntő szerepet játszott az a gondolat, hogy én nem bírnám ki a börtönt. Lemértem magamat és gyengének találtam magamat több éves, vagy egészen bizonytalan kimenetelű fogságra.”⁴³ Jászi Oszkárnak nyolc hónappal eltávozása után ezt írja: „Én nem azért jöttem el Magyarországról, hogy szenzációt keltsek, egész egyszerűen egy helyzet konzekvenciáit vontam le, mert elveimmel nem egyeztettem az a politika, amelyiket Rákosiék csinálnak. Nincs bennem keserűség, tisztán és világosan látom Közép-Európa és benne Magyarország tragédiáját, ami elkeserít, az az a közöny, amivel Amerika kezeli az európai politikai kérdéseket”⁴⁴ Sokrétű és sokfelé ágazó politikai tevékenységnek tengelyét képezte az 1945-ös és 1947-es eredményekhez való visszatérés. Várt arra a helyzetre, hogy az általa képviselt politika visszajöjjön a magyar társadalom alakítására.

1950 júliusában New Yorkban, mikor a Szabad Magyar Rádió adásainak előkészítésében vett részt, a következőket írja.

„eléggé kikészít a munka, fáradt és fásult vagyok, amikor hazamegyek semmihez sincs kedvem és energiám. Ez a földrész mindenkit kizsigerel, nem szeretném a hátralévő életemet itt leélni.”⁴⁵

Talán mintha ez is bizonyítaná, hogy Kovács Imre mégsem gondolt hosszú emigrációs évekre.

Itt most nem írok az 1951. január 7-én Pap Istvánhoz írott levélről és ennek botrányáról, mely állásvesztéssel járt, és kertészként folytatta munkáját. Ez a helyzet természetesen igen elkeserítette, s ebben az időben Szegedy Maszák Aladárnak, Sulyok Dezsőnek és Mikita Istvánnak is írt levelet. Szegedy Maszák a szemére veti, hogy a Free Europe-pel, de másutt is az emigrációs közéletben hetyke és karakán volt Kovács Imre, melyet azonban inkább pozitívan értékel Szegedy, mármint ami a magatartási vonásokat illeti.

Sulyok Dezső keményen bírálta Kovács Imrét, hogy a SZEB-el kapcsolatban csak most, miután eltávolították (itt a Pap István-féle levélügyre gondol Sulyok) vált kritikussá.

„Kikerültél – írta levelében Kovács Imrének – a korrupciónak abból a mocsarából, amit a pénzzel megfizetett politikusok rettenetes elaljasodása mutat és leráztad Magadról a rothadásnak azokat a spóráit, amik a kézbe etetett „államférfiak” lelkéről lemarták az utolsó tisztességszálányokat is, amiket hazulról még magukkal hoztak. Eggyel többen vagyunk, akik a világot nem a Free Europe-tól kapott csekkeken keresztül látjuk, és ez az adott sivár viszonyok között igen nagy nyereséget jelent a magyar politika jövője szempontjából.”⁴⁶

Kovács Imre jól látta az emigrációs politika minden negatívumát, s az emigráció demokratikus részének szétforgácsolódása után pedig úgy fogalmazott, hogy csatát vesztes-

³⁹ Kovács Imre: Mi a nemzet? - Mi a magyar? Irodalmi Újság, 1968. március 15.

⁴⁰ Rare Book and Manuscript Library-Columbia University Librarian /CUL/ B/7.

Kovács Imre levele Sulyok Dezsőhöz Cambridge, 1952. június 11.

⁴¹ /CUL/ B/7 Kovács Imre levele ... Sándorhoz, Zürich, 1949. február 4.

⁴² /CUL/ B/10 Kovács Imre kézírata, cím nélkül, 8. oldal

⁴³ /CUL/ B/3 Kovács Imre levele Ignótus Pálhoz, New York, 1957. március 28.

⁴⁴ /CUL B(?) Kovács Imre levele Jászi Oszkárhoz, Zürich, 1948. július 5. (vagy 8?)

⁴⁵ /CUL B/2 Kovács Imre levele (...) Döncikém.

⁴⁶ /CUL B/7 Sulyok Dezső levele Kovács Imréhez, New Brunswick, 1951. szeptember 22.

tek. *Önmaga felelősségét így foglalja össze Mikita Istvánnak írt levelében:* „Magatartásom és politikám lehet bíráltni, magam is igen elégedetlen vagyok magammal szemben, mert sem otthon, sem idekint az emigrációban nem sikerült elérnem, hogy legalább becsületeim legyen vagy maradjon makulátlan. A szakadatlan harcban, amit vívnom kellett rengeteg hibát követtem el, s mentségül csak az szolgálhat, hogy soha semmit sem magamért tettem, hanem azért a népért, amelyből vétettem, s amelyért még igen sok áldozatot kell hoznunk, mert koránt sem értünk a harcunk, a küzdelemünk végére.”⁴⁷

Csupa ellentmondást érzünk gondolatai mögött, mint pl. *Justh Bélához írt levéltöredékében:* „ebben a rettenetes idegen világban az ember jobban érezte magát a falkában, s megalkudott saját magával és az elveivel.”⁴⁸

Ismeretes, hogy Kovács Imre rendszeres levelezésben állott két fivérével. A levelek nagyrészt Szabó A. Ferenc adta közre *Levelek New Yorkból a Badacsony utcába* című tanulmányában. (*Árgus Irodalmi, Kulturális Folyóirat*, 1994. V. évf. 2. szám.) Egy fontos levelet közöl Tóth Pál Péter is, amely egyértelműen meggyőzi az olvasót, írójának rossz közérzetéről. *László fivérének írta 1952. április 7-én.* „Ti el sem tudjátok képzelni, hogy mit jelent idegenben élni, olyan társadalomban, amelyik teljesen sosem fogad be, amelyikbe csak bele lehet születni, s akkor már az övé vagy, de azzal örökre el is vesztél azok számára, akikért vállaltad ezt a nehéz sorsot, sokszor céltalanabbnak tűnő hivatást. Életünknek ebben a tragikus pillanatában csak egyet tudok mondani nektek, hogy becsüljétek meg azt a hazát, amelyet kaptatok, úgy ahogy van, mert akármilyen is, de a saját fajtátok között vagytok.”⁴⁹

Meggyőződhetünk, hogy nemcsak a figyelemelterelés miatt (itt a postára gondoljunk) ír ilyen szomorú sorokat Kovács Imre, hanem nemsokkal a fenti levelet megelőzően így ír barátjának:

„Az ember kiszakad egy közösségből, s örökre kívül marad a másikon amelyikhez pedig szeretne tartozni. Egy nő nem képes behúzni annak ellenére, hogy mindent elkövet... mégis olyan rettenetesen egyedül vagy mellette, hogy lázasan kutatod a múltadban azt a pontot, vagy azt a személyt, ahol, akiknél megnyugodhatnál.”⁵⁰ Ez a hölgy jelen esetben második felesége, *Rita Deborah Lebow, akit 1952. január 31-én vesz feleségül, közös gyermekük 1953. január 30-án született, Andrea Leslie Kovacs, aki egyetlen gyermeke Kovács Imrének. Önéletírásában így vall: két öcsém, Endre és László után leányom, az Andrea-Leslie nevet kapta.*

Hiába azonban a szeretett család, az önvád ennél is erősebb! Hibásnak érzi magát, hogy nem vállalta a nehézségeket, s eljött Magyarországról.

Így ír 1954. május 10-i levelében Just Bélának:

„Önmagammal súlyosan meghasonlottam, otthon féltem szembenézni sorsommal, esetleg meghalni azokért az eszmékért, amelyekért ifjúságomban sokkal bátrabban harcoltam; a kispolgári kényelmet választottam, hát megkaptam, de milyen áron, te jóságos Atyaúrsten.”⁵¹

⁴⁷ /CUL B/2 Kovács Imre levele Mikita Istvánhoz, Cambridge, 1951. november 14.

⁴⁸ /CUL B/3 Kovács Imre levele Just Bélához, Cambridge, 1951. november 12.

⁴⁹ /CUL B/4 Kovács Imre levele Kovács Lászlóhoz, Cambridge, 1952. április 7.

⁵⁰ /CUL B/3 Kovács Imre levele Just Bélához, Cambridge, 1951. november 12.

Mint a többi emigránsnak, úgy Kovács Imrének sem volt könnyű az emigráción belüli élete. Az akkori magyar emigráció politikai összetétele következtében különös súllyal nehezedett rá demokratikus múltja, a hazai kommunista mozgalom tagjaival korábban meglévő kapcsolata, a földosztásban végzett munkája, szerepe. Akkori helyzetéről sokat elárul kéziratában ránkmaradt egyik részlete.

„Negyvenöt-negyvenhét legációját kevesen vallottuk és hirdettük, az emigráció jobboldali többsége meg azokat is megtántorította, vagy megfélemlítette, akik tudták, hogy egyetlen lehetőség volt államiságunk jogfolytonosságára az ország valamilyen fokú függetlenségének, pontosabban létezésének biztosítására.”⁵²

*Kovács Imre emigráns politikus akart lenni. Szegedy-Maszáék Aladár, akivel jó kapcsolatban állott már a kezdet kezdetén, figyelmeztette őt. Azok – mondta Szegedy-Maszáék, akik emigráltak túl akarták élni a dolgokat, azaz a könnyebb utat választották, s az igazi megpróbáltatásban az otthonmaradottaknak van részüik. Az otthon élők – fogalmazta Szegedy-Maszáék jobban, sokkal jobban vizsgálznak, mint mi. „Mi azt hiszem, teljesítményeinkkel, egyéni teljesítményekkel vizsgálhatunk a legjobban.”*⁵³

Kovács Imre számára nem volt idegen a *Szegedy-Maszáék-féle* vélemény, sőt maga is a kezdet kezdetén vallotta, hogy sorsa elől menekült s ettől élete végéig nem tudott szabadulni, s számos levelében is foglalkozik ezzel.

„Néha elcsodálkozom – írta teljesen egyetértően Szegedy Maszáknak – hogy azok az emberek, akiknek megadatott, hogy egy nép sorsát a legnehezebb időkben irányítsák, miért nem álltak oda a végzet elé teljes mellel, hogy a görög tragédiák hőseihez hasonlóan az ideáikkal együtt bukjanak el, s miért választották az emigráció oly megalázó bel- és külpolitikai játszmáit.”⁵⁴

Egy nappal később *Borsody Istvánnak így ír:* mintegy folytatva a fenti gondolatot.

„Egy mentségünk lehetne éspedig az, ha az emigráns politikát jobban csinálnánk, mint az otthonit, de úgy látszik kevesek és könnyűek vagyunk.”⁵⁵

Tíz éves emigrációja után *Szabó Zoltánnak* ezt írja:

„... vállalni kellett volna azt, ami még hátra volt; otthon kellett volna maradni, mert eljövetelemért emigrációm nem adta meg az erkölcsi felmentést.”⁵⁶

Ugyanez megfogalmazódik 1958. december 27-én kelt levelében, csak sokkal mélyebbről szakadt ki belőle „Mélyen bent a férfi években én már nem tudok sírni, azonban oly irtózatosan fáj az a tudat, hogy én többé nem láthatom meg Magyarországot, hogy most potyognak a könnyeim. Mindenki alszik a házban, minden csendes körülöttem, magam vagyok, irtózatosan egyedül és lelki szellemi didergésem bizonyítja, hogy igazam van.”⁵⁷

Kovács Imre, mint más emigráns is a saját feltételei szerint szeretett volna visszajönni, és azt is természetesnek vette volna, ha úgy fogadják őt, mint legnagyobb jóttevőjüket.

⁵¹ /CUL B/3 Kovács Imre levele Just Bélához, New York, 1954. május 10.

⁵² /CUL B/10. Kovács Imre kézírata, cím nélkül 17. oldal.

⁵³ /CUL B/7 Szegedy-Maszáék Aladár levele Kovács Imréhez, 1951. február 25.

⁵⁴ /CUL B/7 Kovács Imre levele Szegedy-Maszáék Aladárhoz, Cambridge, 1952. február 3.

⁵⁵ /CUL B/1 Kovács Imre levele Borsody Istvánhoz, Cambridge, 1952. február 4.

⁵⁶ /CUL B/9 Kovács Imre levele Szabó Zoltánhoz, New York, 1957. augusztus 1.

⁵⁷ /CUL B/4 Kovács Imre levele (...) Ilonához, New York, 1958. december 27.

Ugyanakkor valóságérzete meg azt tudatosította benne, hogy ez sosem fog bekövetkezni, bármennyire is szeretné.

1963. május 13-án levelet ír Molnár Józsefnek Münchenbe „a tékozló fiú hazatérése, az alá-
zatos, a hazasomfordálás, hibáink, bűneink beismerése, de annál büszkébbek vagyunk, hogy vál-
lalkozhatnánk rá, és így maradunk.”⁵⁸

Mára már szállóigévé vált a sokak által megfogalmazott hetvenes évekbeni véleménye
miszerint: „a mostani Magyarországról már nem távozna el, de még nem olyan az ország
helyzete, ahová vissza is jönne.”⁵⁹

1963. augusztus 27-én így ír Hamza D. Ákosnak:

„... valóban csalódott vagyok, mert kinn sem tudtam megcsinálni azt, amit otthon oly
nagyon akartam, s ma már otthon se lehetne megcsinálni, mert minden olyan messzire el-
mozdult, hogy csak előre lehet tervezni, de úgy látszik már ahhoz is öregek vagyunk; a ha-
zai fiatalok is ambiciózusok és kegyetlenek.”⁶⁰

Kovács Imre munkásságának utolsó évtizedében a hangsúlyt nem a politikai célok meg-
valósításában látta, hanem írói felelősségét, kötelességének vállalását helyezte előtérbe.
Így fogalmazza meg írói feladatát:

„„Az emigráns író elkötelezettsége a nyelvnek szól, a magyar nyelvnek, mellyel a népe,
a hazája ügyét szolgálja, megment valamit nemzeti értékeinkből, életformánkból,
kultúránkból.”⁶¹

Majd így folytatja: „nekünk kell csinálni, folytatni mindazt, amit ők nem csinálhatnak,
folytathatnak odahaza... Az emigráns író felelőssége a legnagyobb, mert őt nem korlátoz-
za semmi és senki az alkotásban. Szabadon írhat, szabadon alkothat, szabadon képviselhe-
ti a magyarságot a világban, tehetsége, becsülete és hűsége szerint.”⁶²

Elfogulatlan és kegyetlen őszinteséggel nézte e vonatkozásban saját tevékenységét is.

VISSZATEKINTÉS 1980. OKTÓBER 26-TÓL NAPJAINKIG

⁵⁸ /CUL B/5 Kovács Imre levele Molnár Józsefhez, New York, 1963. május 13.

⁵⁹ Kovács Imrét az otthonában felkereső Bokor Péternek mondta: Bokor Péter:
Végjáték a Duna mentén. Interjúk egy filmsorozathoz. Bp. 1982.
RTV-Minerva-Kossuth. (Kovács Imre 272-295. fényképekkel.)

⁶⁰ /CUL B/3 Kovács Imre levele Hamza D. Ákoshoz, 1963. augusztus 27.

⁶¹ /CUL B/33 Kovács Imre kézírata.

⁶² /CUL B/3 Kovács Imre kézírata.

SZABAD EURÓPA RÁDIÓ

1980. október 28.

1980. október 26-án New Yorkban elhunyt Kovács Imre. Politikai és írói munkásságára Gyulai Ernő tekint vissza:

A halálhíre okozta döbbenet perceiben fogalmazom ezt az emlékezést Kovács Imrére, aki még néhány héttel ezelőtt itt járt a szerkesztőségünkben, és noha a betegség jelei már látszottak rajta, senki sem hihette, hogy a vég ilyen közel. Halála nemcsak azoknak okoz fájdalmat, akik ismerték és becsülték, de távozása érzékeny vesztesége a jelenkori magyar irodalomnak és politikai közgondolkodásnak is. Korunk magyarságának egyik legszínesebb és legértékesebb alakja volt. Neve összeforrott azzal az irodalmi és politikai mozgalommal, amely népiség néven vonult be a magyar nép történetébe. A „Néma Forradalom” című könyve, amelyet 24 éves fejjel írt, a magyar szociográfiai irodalomnak máig is egyik legértékesebb és legjelentősebb alkotása. A harmincas évek végén könyvek és tanulmányok egész sorával erősítette azt a reformmozgalmat, amely Magyarország társadalmának átalakítására, a parasztság felemelésére és a demokrácia intézményesítésére indult. A társadalmi változásoknak legradikálisabb sürgetői közé tartozott. Nemcsak az irodalomban, hanem a politikában is egyike volt azoknak, akik félelem és habozás nélkül álltak szemben az uralkodó renddel, ítélték el az ország belesodródását a nemzeti szocializmus által eltervezett új Európába és annak érdekében vívott háborúba. Politikai meggyőződésének és magatartásának logikus következménye volt, hogy 1944-ben az ellenállási mozgalomban és 1945-ben egy demokratikus Magyarország felépítésére indult új politikai garnitúrában találjuk.

A Nemzeti Parasztpárt főtitkáráként, majd alelnökeként egyfelől szívós harcot folytatott a demokratikus reformokért, másfelől éppen a reformok védelmében lépett fel a Kommunista Párt egyeduradalomra törő mesterkedései ellen. Amikor ez a küzdelem Magyarországon lehetetlenné vált, külföldre távozott, hogy onnan folytassa harcát a demokratikus eszményekért és a magyar nép érdekeinek megfelelő politikájáért. Rövid nyugat-európai tartózkodás után 1949-ben az Egyesült Államokban telepedett le, hosszú időn át résztvett a demokrata emigráció tevékenységében, és nemzetközi fórumokon védte a magyar nemzet érdekeit. Mint író, elsősorban a toll fegyverével küzdött. Magyar és angol nyelvű könyveiben, tanulmányaiban, cikkeiben azoknak a hagyományát követte, akik a magyar politikai irodalmat megteremtették és magas színvonalra emelték. Utolsó könyvében, amely *Magyarország megszállása* címen a múlt esztendőben jelent meg, Magyarország háború alatti és utáni válságos éveire pillantott vissza.

Gazdag életművet hagyott maga után, amelynek felmérése az utókorra vár, és annak a szerepnek a megítélése is, amelyet a Márciusi Front és a Nemzeti Parasztpárt egyik megalapítójaként, azt megelőzően pedig mint az egyik legjelentősebb falukutató, a magyar

szellemi és politikai életben játszott. Távozásával mély űr támadt a külföldi magyar szellemi életben, hiányát sokáig érezni fogjuk, és ki tudja mikor enyhül a fájdalom, amelyet hirtelen halála okozott.

(MSGR. VARGA BÉLA,
A MAGYAR BIZOTTSÁG ELNÖKE,
A MAGYAR PARLAMENT VOLT ELNÖKE
ÍGY BÚCSÚZTATTA KOVÁCS IMRÉT:)

Kedves halottunk, Imre, gyászoló barátaim!

Az utolsó nagy találkozáson vagyunk itt most együtt Kovács Imrével, nemcsak a száműzetés, de az egész magyarság nagy halottjával. A szomorú gyász hír, a váratlan halál híre már végigszárgult az egész világon, s ahol csak magyarok élnek, ezekben a napokban emlékeznek róla, elsiratják, meggyászzolják.

Imre a száműzetés hosszú nyúlt évtizedei alatt bejárta az egész világot. Nagy örömmel újságot, amikor hosszú útjairól visszatért, hogy hol fedezett fel egy-egy magyar csoportot, szomorú magyarokat. Alig egy hete jött vissza egy európai körútról, előadásokat tartva, régi barátokat látogatva. Emléke, szelleme ott jár most is ezeken az utakon, csak úgy, mint Pesten, a Múzeum lépcsőjén, a kövek között, ahol valamikor nagy beszédét mondotta a háború alatt. Nem magunk vagyunk itt, akik most körülálljuk ravatalát, hanem velünk van virtuálisan az egész magyar nép, akikért egész életét áldozta, maradék nélkül; az otthon szenvedők, a megaláztatottak, szabadságuktól megfosztottak és a nagyvilágon szétszóródottak! Egy szív, egy hang vagyunk mi most mindnyájan. Hálásak akarunk lenni az áldozatért, ahogy a magyar nemzet oltárán elégette önmagát.

Köszönjük Neked, Kovács Imre, amit értünk, magyar hazánkért, népünkért tettél. Mi tudjuk, láttuk, ismertük, hogy Téged mindenütt és mindenben egy vezetett: népünk szeretete. Egy egész életen át éltem én is át Veled, s tudom, hogy egy álmunk volt, bármerre is sodort bennünket az életár, magyar népünk boldogsága. Ezért éltél, és ezért hoztad meg a legnagyobb áldozatot, amikor hazánkat elhagytad. Te otthon maradhattál volna, mint mások, de úgy gondoltad, érezted, hogy mivel otthon már mindent megpróbáltunk, külföldön kell folytatni a munkát. A budapesti választásunk közös győzelme sem segített, a szabad világban kell magasra emelnünk a 45-ben kivívott győzelmünk zászlaját.

Isten házában gyülekeztünk mi most itt, New Yorkban s leborulunk a Mindenható előtt imádkozni. Hálát adunk az Örökkévalónak, hogy Kovács Imrét adta nekünk, s könyörgünk Hozzá, hogy adjon hozzá hasonlókat hazánknak. Szeretettel, hűséggel gyűjtjük meg az emlékezés gyertyáját, lelkeinkben, amikor Kovács Imrét idézzük. Ez a temetés szentebb, nagyobb, mintha bárhol másutt lenne a világon, mert a száműzött magyarok szeretete aranyozza be.

Ha Kovács Imre hősi emlékét idézzük, el kell zárándokolni egy dunántúli pusztára, Göboly-járáásra, ahol a bölcsője ringott. Ott, a szegény pusztaiak közt, protestáns apjától, katolikus anyjától – ahogy sokszor emlegette – szívta lelkébe a magyar nép egyetemes szeretetét, mindenekelőtt a szegény népét és a drága magyar földét. Ott ismerte meg már gyermekkorában, hogy a föld sokkal több, mint pusztá termelőeszköz, hogy a föld biztosítéka és záloga a magyar függetlenségnek és szabadságnak, biztosítéka minden emberi méltóságnak. A föld a nemzet legdrágább kincse, csak a nép kezében van jó helyen.

A pusztai munkásélet edzése után a budapesti református árvaház kemény fegyelme, Brocskó igazgatúr rendszeretete segítette, hogy felnőhessen abba a magasságba, ahová eljutott. Én úgy néztem rá, mint a magyar pusztá Dávidjára. A bibliai Dávidnak csak egy filiszteussal kellett megmérkőznie, – Kovács Imrének kettővel is harcolnia kellett. Előbb Hitlerrel, aztán Sztálinnal. Parittyaköveit nem a Jordán medréből gyűjtögette, hanem hihetetlen kitartással, keménységgel élesítette elméjét, gyakorolta, fokozta Istentől adott nagy írói tehetségét. A tollat csak a halál tudta kiütni kezéből. A fizikailag hatalmas, erős ember nem ismert henyélést. Dolgozott szorgalmasan, mint egy középkori kódexmásoló szerzetes, éjjel, nappal.

Kovács Imre hiányozni fog a magyar életből, Ő pótolhatatlan. Harcos, kemény magyar, melegszívű, jó ember volt. Mindig kész volt megvédeni azokat, akiket igazságtanul bántottak. A kenyerét is megtörte azokkal, akik ínségbe kerültek. Boldog volt, ha jót tehetett embertársaival.

Két testvéröccsét, Bandit és Lacit minden évben kihozatta hazulról, hogy együtt tölthessen velük egy kis időt. Ilyenkor szoktam Imrétől levelet küldeni nekik. Az idén azt írtam, hogy Imre rengeteget dolgozik. Büszkéek lehettek a testvéretekre, mert senki sem dolgozik annyit hazánkért, mint Ő.

Én is, mi is büszkéek vagyunk, kedves Imre, hogy Veled dolgozhattunk. Emlékedet drága emlékként őrizzük. A magyar népé voltál, azé maradsz halálodban is. Isten Veled.

VARGA LÁSZLÓ GYÁSZBESZÉDE
AZ AMERIKAI MAGYAR SZÖVETSÉG
ÉS A BARÁTOK NEVÉBEN

Gyászoló család! Otthon élő testvérei! Endre és László, gyászoló barátok!
A tölgyfa kidőlt!

A magyar politikai és népi irodalom kertjéből váratlanul, hihetetlenül, egy alattomosan leselkedő orkán kiszakította.

Ha ezt a ledőlt óriást, egy pár percre a magyar földre visszaültetem, és koronája magasságából szemlélem, akkor hasonlókat csak a messze távolban, a negyvennyolcas ifjak között látok.

Történelmünk legszebb tavasza 1848 márciusa, az egyik ködbeborult 1942 idusa.

1848. március 15-én a lelkes magyar fiatalságot Petőfi és Jókai vezették a Landerer és Heckenas nyomda elé, hogy az ifjúság követelését a 12 pontot kinyomtassák.

94 évvel később, 1942. március 15-én Kovács Imre, 2000 ember előtt olvasta fel a negyvennyolcas 12 pontot, amelynek sarkköve a magyar nép függetlensége, s egyben tiltakozás a félelmetes, idegen, német nagyhatalom ellen.

Ahogy erről a napról Kovács Imre írt és beszélt, azt hiszem, ez volt politikai pályájának legszebb pillanata, mert mint a két háború közötti reform nemzedék vezetőjeként, a magyar nép többségének akarátát elmondhatta.

Amikor az ifjúság vállára vette, a 48-as ifjak méltó utódjává avatta.

Boldog lehet az az ifjú, akit a nemzeti érzés fűtötte társai magasra emelnek, zászlójuknak tartanak, mert a veszéllyel nem törődve, a nemzet kívánsága képviselője lett. Ez a történelmi kitüntetés, a legszebb érdemrend, amit egy közéleti férfi kaphat. Ritkán osztogatják. Talán félévszázadonként egynek.

Ekkor még nem volt politikai rangja, nem volt még az országgyűlés tagja, a Parasztpárt főtitkára sem, de már ment a maga választotta útján: a magyar függetlenségnek és szabadságnak rendíthetetlen harcosa lett. Ez az elkötelezése a sírig tartott.

A háború után az élen van. Minden tulajdonsága megvan, hogy a magyarság érdekét szolgálja, tehetség, jellem, humanizmus.

Tehetségét a korszerű szociális igazságosság megvalósítására, a szegény parasztság fel-emelésére összpontosítja, jellemét viszont a megközelíthetatlensége, humanizmusát a megértése ötvözik.

Csak egy hiányzik: a kedvező körülmények, ami nélkül a közéleti személy olyan, mint a bűrába zárt mag. Széchenyi, Kossuth, Petőfi, Deák történelmi érdemeik a tehetségük és a körülmények találkozásából születtek. Ez az, ami Kovács Imrénél nem volt meg, a körülmények tehetsége kibontakozását megakadályozták, sőt veszélyessé tették.

De nem hátrált meg, mert az élet-porlasztó félelmet nem ismerte. A félelem egy életre elkerüli, mert az bátraknál nem lel helyet.

A második háború utáni politikai cselekvését a nagyok tradíciója irányítja: a nemzet fennmaradását biztosítani kell, minden áron, még az ellenséggel is szövetkezve, ha ott társat talál.

A félreállítás, a jellemet homályosító óvatosság, lehet a polgár életformája, de nem a közéleti emberé, hanem Kovács Imréé, akiktől a nép eligazítást igényel.

Írásai, a Budapesti Törvényhatóságban, a Parlamentben elmondott beszédei a nemzeti célokat munkálja.

Ezért a Parasztpártba beépített emberekkel és a hatalmat tartó Kommunista Párttal hamarosan összeütközésbe kerül, pedig szeretnék megnyerni. Szükségük lenne rá: népi származása, múltja, tehetsége, nem utolsó sorban, mert a magyar fajnak egy férfias, vonzó megtestesítője. Ahol megjelenik központban van, és az elhivatott ember biztonságával szól.

Amikor a rendszer kinyújtja feléje a kezét, a kísértés körülvéshi. Minden közéleti személyben buzog az ambíció, hogy hatalomba kerüljön, mert küldetését itt tudja megvalósítani, terveit valósággá váltani. A hosszú ellenzék lét meddővé szarít.

Kovács Imre sem volt mentes az ambíciótól. Két út között kellett választania: az egyiken a rendszerrel menni, ami a batalomboz, sikerhez, jó élethez vezet. A másik Rákóczi, Kossuth útja, a nemzeti emigráció sorsa, ahonnan a történelmünkben még nem volt visszaút.

Az utóbbi mellett dönt, mert tudja, hogy a haza, a nemzet megmarad, de ha önmagát elveszti, onnan nincs feltámadás. A nemzeti kötelesség és a közéleti tisztaság sugallta, hogy csak az menti meg magát, aki a nemzet érdekét, a saját érdeke fölé képes emelni.

A második világháború utáni politikai munkája és mindazoké, akik különböző demokratikus pártokban hasonló célért küzdöttek, történelmet írtak. Mert az 1945 és 47-es választás, és csak ezek a választások, bizonyították otthon és a szabad világ felé, hogy a magyar nép függetlenséget és szabadságot és nem elnyomást akar. A választásokon túl, az elveikért bátran kiállók érdeme, hogy a nemzet akarata látható és hallható volt.

Kovács Imre a szabad világban az első aléltás után újjászületett. A Szabad Európa és a Magyar Bizottság révén szinte az egész világot beutazta, ami érdeklődését kitöltötte, tudását megsokszorozta, és ítélete aszúvá érett. A politikai szektáriánizmus nem érdekelt, a jobb és baloldal elcsépelet fogalmai részére kimúltak, tiszta humanizmus uralta. A csatát már nem kereste, de ha vívni kellett, kézbe vette tollát. Mindig nyílt csatába ment, lenézte a lesből támadókat. Mi sem volt távolabb férfiaságától, mint zárt sisakban védekezni, vagy támadni.

Élete utolsó másfél évtizedében, az emigráció politikai dzsungelében már az oázisokat kereste. Szeretett előadni, mert volt mondanivalója. A legtöbb előadást a Magyar Jogász Szövetség keretében tartotta, ahol is az őt megbecsülő, értékelő magyarság várta.

De az igazi oázis a szeretett feleségén Mitsyn, leányán Andreán múlt, akik a családi élet meghittségét biztosították számára, amiről nem igen beszélt, és nem is sokan tudtak. Msgr. Varga Béla baráti otthonában volt az az óvóhely, ahová a külvilág politikai zajai, értéktelen hullámai már nem értek el. Itt hol Msgr. Varga Bélával kettesben, hol velem kiegészítve hármassban, már nemcsak beszélgettünk, hanem gyóntunk is. Magunknak, egymásnak.

Kovács Imre kevés embernek nyílt meg. Így igazi énjét csak páran látták. Könnyebb volt Michelangelónak a Pietá-t márványból kifraggni, mint Imre bensejéből énjét kibányászni. És ha néha, néha a baráti légkörben sikerült egy-egy titkos tárnát megnyitni: a talpig férfiból, a daliás és büszke magyarból, nem egyszer a tisztaság, a romlatlanság áramlott belőle. Beszéde is ezt igazolja: kétértelmű, vagy durva szó ajkát nem hagyta el. *Nyelvünket, mint egy ősi kincset, tisztán őrizte és hagyta ránk.*

Gyászoló család! Otthon élő testvérei Endre és Laci, amikor a Magyar Bizottság és barátaik nevében búcsúzó Imrétől, a magyarság nagy halottjától, szomorúak vagyunk, és mély fájdalom szorítja torkunkat.

Mégis azt kérem, emeljük fel fejünket, töröljük le könnyeinket, mert a ledőlt tölgy egyszer ott fog állni Budapest központjában, ahová a magyar ifjúság elzarándokol, és ők már nem a kihűlt testet látják, hanem a 42-es márciusi ifjak vezérét, Kovács Imrét, mint a magyar függetlenség és szabadság harcosát, akire Arany János, Széchenyire írt sorai méltón illenek:

*„Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élete kincsét, ámbár napja múlt,
Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy élető eszmévé finomul.”*

Imre, kedves jó barátunk, érdemdús életednek csak a földi része ért véget.
A JÖVŐ TÉGED VÁR!

ANDREA-LESLIE KOVACS GYÁSZBESZÉDE

Egy forradalmár lánya háláját próbálja kifejezni

ÉNEK APÁMÉRT

Majdnem négy éve, hogy Nichiren Shoshu Buddhista vagyok. Életem sok csodálatos eseménye virágzott ki e hit által. Az elmúlt hétfőn este Apám előrehaladott májrákban meghalt. Az ő tiszteletére akarom elmondani történetemet.

Egy hatalmas tölgyszár alatt nőttem fel. Apám, Kovács Imre több volt mint ember. Annyi ereje volt, mint 10 másnak, és egy egész nép szenvedését viselte. 20 éves kora óta a náci ellen harcolt Magyarországon.

A második világháború után létrehozta az egyetlen társadalmi demokráciát, melyet országa valaha is elismert, majd jött a kommunizmus 1946 évi hatalomátvétele, a börtönből való szökése és száműzetése. Ezután tántoríthatatlanul harcolt a magyar nép szabadságáért, minden nép nemzeti függetlenségéért és az emberi méltóságért.

Sok olyan könyvet írt, melyek a magyarokat inspirálták, követelve a világ öntudatra ébredését. A Szabad Európa Rádióon keresztül sugárzott műsorokat Magyarországra, és elindította a „Ballon Terv”-et, amely csak egy „költői eszköz” volt a kommunista információs gépezet ellen Nagy gáztöltésű léggömböket küldtek Magyarország felé, információkkal és hírekkel. A minden emberi lény szabadságának álma iránti végtelen hűsége a sírig vele maradt. Néptől teljes tiszteletet kapott az az ember, aki az önrendelkezés és a társadalmi szabadság eszméjével lelkesítette őket.

Én egy élet értékeit kaptam Apámtól. Jóllehet, személyes boldogtalanságom eltakarta előlem ezeket az eszméket. Egy forradalmárnak, egy erős és bátor szabadságharcosnak a lánya voltam, aki belebonyolódott depressziójába és gátlásosságába. Evési kényszer jött rám, nem tudtam munkát találni, pedig kellően ismertem szakmámat, a fotózást, azonban munkáimat nem tudtam eladni. Alig láttam túl saját problémáimon.

Amennyire jelentéktelennek tűntek az én problémáim Apám életének pusztulásához és eltökéltségéhez képest, olyannyira segített ő mindig engem. Mély aggodalmat és méltányosságot tanúsított irántam. Állandóan bátorított és amikor a „Misztikus Törvény”-hez fűződő kapcsolatom a végtelen múltból ismét felmerült, Ő mindig bátorított, hogy énekeljek.

„Menj, énekelj!” – mondta. És én énekeltem a Nam-myoho-rengé kap-t, hogy személyes szenvedésemtől megszabaduljak.

Látta a változásokat az életemben, átalakult viselkedésemben. Látta eltűnni depressziómat, kialakuló nemzetközi fotós-karrieremet és megszűnő éhségemet. Tudta, hogy mindezt buddhista hitem tette velem.

Apám betegsége két évig tartott. Bélrákja már a májra is áttért. Visszatért utolsó bécsi látogatásáról, ahol magyar testvéreivel találkozott. (Nem mehetett Magyarországra, ezért mindig Bécsben találkozott velük.) Mikor visszatért az Államokba, vonszolva magát hazáig, már halálos beteg volt. Egészen sárgává vált a kínzó fájdalomtól. A New York kórházba ment vizsgálatra, egy operáció reményében.

Tono tiszteletes és David Kasahara (Északkeleti Területi főnök) bátorítottak: hogy énekeljek nyíltan, hogy Apám kimondja: „Nam” (a szavakat nem tudta befejezni, de azért visszhangozta a Nam-myoho-rengé kap-t), legalább egyszer halála előtt. Bátorítani próbáltam, hogy énekeljen, ahogy egyre gyengébb lett, egyre nagyobb adag fájdalomcsillapítót kapott.

Bár szerette szokásomat, de Neki megvoltak a maga ideáljai, eszméi, és nem tudta magáévá tenni a Törvényt. Visszafogtam magam, nem akartam megsérteni Őt erőltetéssel, bár mélyen a szívemben tudtam, hogy amit Apámnak adhatnék, az a világ legkönyörületesebb ajándéka lehetne. Otthon ugyan magabiztosan és nyíltan mondtam a dalainkat az Ő jelenlétében, mégis nehéz volt egyetlen dalunkat is elmondani. Az egész kórházban úgy ismertek, mint a harsány hangú lányt. Kész voltam a doktorainak és néhány beteg családjának mindent elmondani a Nam-myoho-rengé-kap-ról, de Apámat meggyőzni majdnem lehetetlen volt.

Egyik nap, amikor magánál volt, azt mondta „Andrea, hát mi az, amit kérdeni akarsz?” és én azt válaszoltam, „Azt akarom tudni, hogy fogsz-e velem énekelni?” Továbbra is visszatartott, kérve, hogy az ő kórházi szobájában ne végezzek térítői munkát. Mégis mindig közelebb került a lényeghez. Mindig gondolkodott, ha arra kértem, hogy énekeljen. Akkor is gondolkodott, mikor buddhista vőlegényemmel egyik este belopództunk szobájába, hogy éneklésre bátorítsuk.

És végül, több nap után merészebben kezdtem kérlelni.

„Kérlek, Apa, kérlek mond, hogy Nam-myoho-rengé-kyo. Érted énekelek!” Sokszor ismételt naponta a kifejezést. Bár Ő már egyfajta álomszerű állapotban volt, mégis telítve volt Nam-myoho rengé-kyo-val.

És végül, amikor egyszer újra kértem, ezt mondta: „Andrea, talán ha más helyzetben lennék... akkor rendben lenne.” És akkor megismételte, mintegy visszhangként „Nam-myoho-o...”

Utolsó napját egészen vele töltöttem. Fogtam a kezét, és hangosan énekeltem neki órákig. Hétkor hazamentem azzal az elhatározással, hogy órákig dalokat fogok énekelni érte, hogy erőt gyűjtsön, míg az injekció megérkezik.

Hirtelen, ahogy mentem, olyan érzés fogott el, mint még soha. A szememben lévő félelemre, a fájdalomra és a haragra gondoltam –, a megdöbbenésre és megsemmisülésre, amin keresztül kell mennie ennek az erős, nagyszerű embernek-, becsapva saját halandó-

ságát. Annak a nyugodt méltóságára gondoltam, aki úgy viselte szörnyű fájdalmát, ahogy senki nem tudta, hogy családja ne aggódjon érte. Rájöttem, hogy Apám meg akar halni, hogy most már elviselhetetlen lenne még egy napot végigszenvednie, és hogy küzdelmén már túl van.

Mikor hazaértem, mást nem tudtam csinálni, csak sírni. Énekeltem, de a szememet sem tudtam nyitvatartani. Szörnyű kimerültség öntött el. Ahol máskor órákig énekeltem, most pusztán csak a Gohonzont tudtam nézni. Fél kilenckor kezdtem énekelni.

Negyed tízkor mostohaanyám hívott. Azt mondta, hogy a kórház hívta őt odahaza. Apám este 8.35-kor halt meg. Az utolsó angolul mondott szavait, valamivel korábban mostohaanyámnak mondta aznap: „A szabadságomat akarom!” Felegyenesedett ágyában, karjait széttárva feje felett. Apám mindig a szabadságért harcolt – a szenvedéstől való megszabadulásért, az önkényuralomtól való megszabadulásért –, s most, a fájdalomtól való megszabadulásért.

Úgy érzem, átsiklottam a felhőkön. Az élmény hideg folyama Apám halálával letisztul, küldetése beteljesült, ám az én küldetésem csak most kezdődik. Én az Ő élettörvényét örököltem, egy olyan nemes életét, amely telve volt értékekkel és az emberi szeretetért véghezvitt tettekkel. Most én megyek előre, félrelökve múltam maradékát, hogy az ember dicső jövőjéért harcoljak.

Bár temetése keresztény volt, Ő egy ökumenikus ember volt. Én az élet legfelsőbb törvényének örökségét adtam Neki és a szertartás legvégén a keresztény pap és Msgr. Varga beszéde után, ezt az éneket adtam Neki...

A gyászbeszédet a New York-i magyar református templomban, református és katolikus szertartás mellett 1980. október 30-án, valamint a sírnál a Georgia állambeli Columbusban hangzottak el, 1980. október 31-én.

ÍRÁSAI EURÓPÁRÓL ÉS A VILÁGPOLITIKÁRÓL

TANULMÁNYAI AZ ÚJ LÁTÓHATÁRBAN ÉS AZ IRODALMI ÚJSÁGBAN

Amiért érdemes élni

A kétszázezer menekülttel a magyarság szerves része került külföldre. A mai emigráció: *Magyarország kicsinyben*, s így megnyilatkozásai valójában a nemzet tényleges képviselőit jelentik.

Feladatainkat a forradalom programja szabja meg, az a szellem, amelyet a magyar irodalom mentett az az októberi napokra és ki az emigrációba. 1956 októbere félreérthetetlenül kinyilvánította a magyar nép igazi érzelmeit, határozottan megfogalmazta követeléseit. Aki ezt nem érti meg, vagy nem fogadja el, önmagát rekeszti ki a nemzet szellemi egységéből.

Emigrációm kezdetén – bizony most már tíz éve – *virtuális Magyarországról* írtam és beszéltem, fogalommá szublimálódott hazáról, amely földrajzi fekvésénél maradandóbb eleme életünknek. A török hódoltság idején Magyarország megszűnt egységes államiságában, ami megmaradt belőle, az néhány magyar eltökélt szándéka volt a visszaállítására. *Most is virtuális ország a hazánk. Megmaradásának két döntő tényezője van. Az egyik: a nép, a lecsapolhatatlan tenger, amely felold minden totalitárius kísérletet. A másik: a magyar szellem, amely évszázadok óta ápolja a szabad nemzeti lét gondolatát.*

A kommunista elképzelések sorra összeomlottak. Nem nyerték meg az ifjúságot: az új nemzedék tíz évi nevelés után a legádázabb ellenségeknek bizonyult. Amit tőlük tanult, ellenük fordította, mint például az egykori bolsevik ellenállás és földalatti mozgalom, vagy a partizánharcok technikáját és módszereit. Nem tudták megtartani a munkásságot, a „proletárdiktatúra élcsapatát”. A parasztság kezdettől és szívósan gyűlölte őket. A sok frázis után a hadsereg a forradalomban egyszerre meglelte a hazát, és fegyverét a pártidiktatúra ellen fordította.

Nincs varázslat, és nincs jövő a kommunizmusban. Zárt ideológiája börtön; s a homo sovieticus, amint megízleli a szabadságot, mind többet és többet követel belőle, s a mind több szabadság utáni vágy kivezet a kommunizmusból. Aki a kommunizmust meg akarja menteni vagy tartani, annak meg kell állnia, de meg kell állítania a meglódult tömegeket is.

A kommunizmus élettartama egy nemzedékre korlátozódik. Jólismert okok miatt e század nyugtalan gyermekei a kommunizmusban vélték megtalálni a megoldást: az első és egyetlen kommunista nemzedék Lenintől Thorezig végignyújtózkodik a kollektív ihletű XX. századon. Nagy emberek is hittek benne, nagy elméket is magával ragadott, de ed-

dig még mindenki kiábrándult belőle, és ami ennél is fontosabb: nincs utánpótlás. A kommunista nemzedékkel sírba száll a kommunizmus is, legalábbis abban a formában, ahogy Sztálin hagyta ránk örökölni.

Nagy erők feszülnek a szovjet táborban, s egy nap a Kreml kénytelen lesz belátni, hogy nincs más hátra, mint visszaadni a leigázott népek szabadságát, hogy a saját elképzeléseik szerint rendezkedhessenek be. A forradalom megmutatta, hogy a magyar nép demokráciájára kíván berendezkedni, és azért érdemes élni, hogy azt a napot megérhessük.

(Irodalmi Újság, 1957. május 15.)

A MAGYAR KÉRDÉS ÖNMAGÁBAN

I. Jalta árnyéka

Három részből álló sorozatában a szerző saját véleményét nyilvánítja a magyar kérdésről és annak megoldásáról. A következő rész címe: A kommunizmus külön útjai; a befejező közleményé: Egyedülálló forradalom – külön megoldás.

II. Miklós cár egykori nyaralójában, a florenci Szent Márk kolostor másaként, fehér gránitból épült *Livadia Palota* báltermében a krimi konferencia hatodik plenáris ülését tartották. Idő: 1945 február 9, péntek este valamivel hét óra után. A lengyel kérdést vitatták, kissé már fáradtan és ingerültebben, de azért a formalitások szigorú, udvarias betartásával. Churchill terve, hogy a londoni menekült kormányt hazaerőszakolja, nem sikerült, Sztálin a lublini felszabadító bizottságból alakult „ideiglenes lengyel kormány kibővítéséről” volt csak hajlandó tárgyalni, és éppen az *emigráns* szó helyett kerestek megfelelőbb kifejezést.

Roosevelt azt mondotta: van elég jó lengyel odahaza is, minek az emigránsokkal bajlódni. Mikolajczykot ismeri. Ő jó lesz a kormányban kintről, a többi a hazaiak közül válogassák ki. Churchill kényszeredetten helyeselt, ő sem szereti az „émigré” szót, mert eredetileg – a francia forradalomban – a hazájából kiűldözöttet jelentett. Végül is abban egyeztek meg, hogy „hazai” és „ideiglenesen külföldön tartózkodó” demokratikus politikusokkal kiegészített varsói kommunista kabinet lesz „Lengyelország ideiglenes kormánya”, amely a szövetségesek „asszisztálásával” a lehető legrövidebb időn belül előkészíti a szabad választásokat.

Churchill élesen figyelt, a nyugatiak közül csak ő értette azt a nyelvet, amit Sztálin és Molotov használt, csak ő vette észre azokat a szövegezésbe került csapdákat, amelyeket az oroszok oly képmutatónan használtak fel később a lengyel kérdés saját elképzelésük szerinti megoldására, de akkor már elvesztette a játszmát. Franciaország rangosításáért le kellett mondania Lengyelországról, De Gaulle „felépítéséért” el kellett ismernie Bierutot. Egyik csípős megjegyzésére Sztálin nyugodtan és kioktatón válaszolta, hogy a „felszabadítási nyilatkozat” szellemében kíván cselekedni, amelyet egy lényegtelen mondat hozzáadásával teljes egészében elfogad. Roosevelt kérésére osztották ki az amerikai javaslat sokszorosított szövegét a delegátusok között, az USA elnöke a nagyobb nyomatek kedvéért mindjárt felolvasta a legfontosabb szakaszt:

„Hogy elősegítsék oly körülmények kialakítását, amelyben a felszabadított nemzetek életnek jogaikkal, a három kormány együttesen támogatást nyújt bármely felszabadított ország vagy bármely volt csatlósállam népének, ha megítélésük szerint a helyzet megköveteli, hogy (a) a első ren-

det biztosítsák; (b) rendkívüli intézkedések szükségesek az ínség megszüntetésére; (c) ideiglenes kormányzati szerveket hozzanak létre, amelyek a lakosság demokratikus elemeit a legszélesebb alapon képviselik, és amelyek kötelezik magukat, hogy leghamarább megtartott választásokon a népnek felelős kormányt állítanak fel; (d) ahol csak lehetséges, az ilyen választások tartását megkönnyítsék.”

Így került a konferencia napirendjére a magyarság sorsára is döntő kihatású „Nyilatkozat a felszabadult Európáról”, de az incidens nem tartott tovább néhány percnél, mert a javaslatot a külügyminiszterek éjszakai konferenciája elé utalták, és az ülést fél nyolckor elnapolták. A külügyminiszterek fél tizenegykor összeültek, de az orosz „mondatt” tárgyában nem tudtak megegyezni. Túlságosan egyértelmű volt ugyanis: „... és erős támogatást nyújtanak azoknak, akik a németek ellen harcoltak.” Másnap, a hetedik plenáris ülésen, Eden számolt be rövid tanácskozásuk eredménytelenségéről. Sztalin ellenkezés nélkül ejtette Molotov kiegészítési javaslatát, és simán elfogadta az angol indítványt, hogy Franciaországot is kérjék fel, azonosítsa magát a nyilatkozattal. Vasárnap délben ünnepélyesen aláírták az okmányokat, és az amerikai javaslat határozatként került a jegyzőkönyvbe: *Declaration on Liberated Europe*...

A BÉCSI KONGRESSZUS óta nem vitattak annyit és olyan szenvedéllyel nemzetközi találkozt, mint a krimi tanácskozásokat, amely *Jaltai Konferencia* névvel ment át a köztudatba. Roosevelttől tanácsadója, a sokat szidott és kifogásolt *Harry Hopkins* szerint a „béke első csatáját megnyertük”. Néhai Chester Wilmot, aki Jalta legbőszőbb kritizálója volt, a *The Struggle for Europe* című hevesen vitatott munkájában ezt írta: „A nyugatiak megnyerték a háborút, de elvesztették a békét, Jalta Sztalin legnagyobb győzelme, a Nyugatnak – Waterloo.” A tárgyalásoknál rangsorban a második amerikai delegátus, Stettinius külügyi államtitkár, bölcsen, helyesen állapította meg: „Nem az egyezményben van a hiba, hanem abban, hogy nem tartották be. A nyugatiak semmi olyat nem engedtek át az oroszoknak, amit el ne tudtak volna venni.”

Az a sokszor elhangzott vád, hogy a nyugatiak beengedték az oroszokat Európába, megdőlt a ténnyel, hogy *akkor* már bent voltak: a jaltai tárgyalások idején a front az Odera mentén húzódott, több hídfőállással a túlsó oldalon, átmetszette a Felvidéket. Budapesten a dühödő csata utolsó napjait vívták, Dunántúl déli csücske fel a Balatonig elcsúszott. Orosz kézen volt egész Lengyelország, Románia és Bulgária, Magyarország nagyobb fele és Belgrádban a Vörös Hadsereg egységei Tito partizánjaival parádéztek. Jogosultabb a kérdés: *ki hozta be*, nem pedig *ki engedte be* az oroszokat Európába...

Azzal a kérdéssel sem érdemes sokat foglalkozni, hogy mi történt volna akkor, ha a nyugatiak a Balkánon partraszállnak, s „Európa és az oroszok közé állnak”, mert egy ilyen partraszállást nem tervezett senki, még Churchill sem, akinek az ötletet tulajdonítják. A harcias angol miniszterelnök gondolt rá, de tervként valójában csak akkor merült fel, amikor *második* front nyitására volt szó a normandiai partraszállás után. A szövetségesek arról vitatkoztak, hogy nem volna-e jobb a tervezett dél-franciaországi partraszállás helyett az Adria északi csücskében kihajózni néhány hadosztályt, s a ljubljanai kapun át behatolni Ausztriába és Dunántúlra, amivel az oroszokat ebből a régióból kiszoríthatták volna, de a Balkánról, Csehszlovákiából és Németországból semmiképpen sem. Azonban egy ilyen

akció sikertelensége esetén fennállott annak a veszélynek a lehetősége, hogy Nyugat-Európa is „keleti felszabadulásban” részesül, ezért az amerikaiak hevesen elleneztek és a szövetséges főparancsnok, Eisenhower tábornok hallani sem akart a kalandos tervről. Jaltában tények és nem érzelmek diktálták a tárgyalások menetét: a Nyugatnak tudomásul kellett venni az adott helyzetet, illúzióit kegyetlenül szétfoszlatta Sztalin hideg realizmusa, mesteri taktikája.

A NAGY IDEALISTA, *Roosevelt elnök*, őszintén remélte, hogy a borzalmas vérontás és pusztulás után az emberiség humánusan, igazságosan akar berendezkedni. Nem lesz több gyarmati uralom, társadalmi és vallási diszkrimináció, gazdasági kizsákmányolás, érdekszféra és hatalmi politika. *1941-ben az Augusztus csatahajó fedélzetén Churchill kinyilatkoztatta az Atlanti Alkotmányt*, mely minden nép jogát elismerte a szabad, független, félelem- és ínségmentes élethez. A világ dolgainak igazságos elrendezésére és a békés együttműködés biztosítására világorganizációt tervezett – az *Egyesült Nemzetek Szervezetét*. Amíg azt tető alá nem hozták, a State Departmentben terveket dolgoztak ki egy Ideiglenes Szükség Főbizottság (*Emergency High Commission for Liberated Europe*) alakítására párisi központtal, melynek feladata lett volna az összes európai problémákat, beleértve választások tartását és demokratikus kormányok alakítását, az oroszok közreműködésével megoldani. Roosevelttől annyira hitt eszméiben és elképzeléseiben, hogy 1943-ban még nem volt hajlandó Ausztriával, mint külön kérdéssel foglalkozni...

Nem úgy Churchill, aki a világot egyetlen nagy sakktáblának tekintette, s a támpontokkal, földrajzi és stratégiai pozíciókkal, nyersanyagforrásokkal – elsősorban az olajkutakkal –, csatahajókkal és átszabdalható országokkal a hagyományos brit egyensúlypolitika szellemében tovább kívánt játszani. Amint realizálta, hogy az oroszok bent *lesznek* Európában – Teheránban 1943 őszén ezt különben is eldöntötték –, azonnal egyezkedésre gondolt a legkényesebb területekkel, Kelet-Európával és a Balkánnal kapcsolatban. A moszkvai külügyminiszteri tárgyalásokon, 1943 decemberében. *Eden Dunai konföderációt javasolt a veszélyes buffer-zóna konszolidálására, ténylegesen azonban az oroszok kizárására, amit Molotov rögtön felismert és elutasított, mert „újabb cordon sanitaire-t jelentene a Szovjetunióval szemben.”* Az akkori USA külügyi államtitkár, Cordell Hull visszatérve Washingtonba, megnyugtatta a szenátust, hogy érdekszférák nem lesznek, mert az igazságos elrendezés vágyában teljes az egység a szövetségesek között.

A szép szavak és nemes kijelentések nem nyugtatták meg Churchillt; amint a Vörös Hadsereg 1944 áprilisában román területre lépett, halaszthatatlanul fontosnak vélte, hogy a balkáni befolyási övezeteket megállapítsák. Moszkvának és valamivel később Washingtonnak azt ajánlotta, hogy Románia szovjet, Görögország angol „gyámság” alá kerüljön. Nem sokkal rá Bulgáriát is átengedte az oroszoknak, Jugoszláviát magának követelve. Az angol fogalmazás óvatosan kerülte az „érdekszféra” kifejezést, *main concern* (gyámság) vagy még inkább ezt a formulát használta: *taking the lead*, aminek legjobb magyar megfelelője a *kezdeményezési jog*.

A Churchill-féle híres és hírhedt *százalékos egyezmény* a levelezések, tárgyalások és emlékiratok anyagában bizonyos fokú eltérésekkel szerepel, aminek nyilvánvaló okát az orosz behatolással felforgatott terület politikai, stratégiai és gazdasági kiértékelésének folyama-

tos változásában kereshetjük. Egyik verzió szerint az őszi (1944. október) moszkvai tárgyalásokon a Churchill-Eden-duó olyan tervet tett le a Sztalin-Molotov-duó elé, amely Romániát, Bulgáriát és Magyarországot 75-25 illetve 80-20 arányban szovjet érdekszférának nyilvánította. Egy nem hivatalos jegyzőkönyv Magyarországra kedvezőbb arányt említ: 60-40, máskor: 70-30. Maga a kezdeményező Churchill a *Triumph and Tragedy* című munkájában beszámol a Sztalinnal folytatott alkuról. Egy papírszeletre felírta: Románia, 90-10 és Bulgária, 75-25 az oroszok javára, Görögország 90-10 arányban angol „main concern”, Magyarországon és Jugoszláviában egyenlő arányban (50-50) gyakorolják a „kezdeményezés jogát.” Sztalin bólogatva tanulmányozta a számokat, aztán eltépte a papírt; ne maradjon nyoma a történelemben, mondotta, hogy népek sorsa felett ily könnyedén döntöttek.

*

ROOSEVELT három hónapi próbaidőre belement az érdekszféra elmélet kipróbálásába, de változatlanul erőltette általános rendezési tervét a szövetségesek közös felelősségének kihangsúlyozásával. „A dolgok oly gyorsan és eredményesen alakulnak, hogy a közeljövőben össze kell jönnünk.” – írta Sztalinnak 1944. július 17-én. Sok szót vesztegettek a hely megválasztására, a nyugatiak hiába ajánlották Alaszkát, Skóciát, Cyprust, Rómát, a Riviérát, Alexandriát és Jeruzsálemet, az óvatos orosz diktátor nem akart kimozdulni a Szovjetunióból. A State Departmentben lázas munkába kezdtek, hangulatuk és reményeik legjobb kifejezője a konferencia fedőneve: *Argonaut... A Briefing Book*, amely a washingtoni nézeteket, javaslatokat és terveket tartalmazza, nem hagy kétséget, hogy az amerikaiak felkészülten és tisztességes szándékkal mentek Jaltába. Egyenlő részvételt követeltek a kelet-európai katonai megszállás ellenőrzési masinériájában, az oroszok kezdeményezési jogát csak a német megadásig akarták tolerálni, különben szabad választások és „saját” kormányok alakításának biztosítása volt a céljuk. A Briefing Book messzemenően támogatta a magyar aspirációkat is, hogy a határt Románia és Csehszlovákia viszonylatában az etnikai elv alapján a javunkra kiigazítsák.

Sztalinnak akkor még más volt a fejében Magyarországgal kapcsolatban. A moszkvai tárgyalásairól 1944. október 22-én Churchill „szigorúan bizalmas” levélben informálta Rooseveltet: U. J. (*Uncle Joe* = Józsi bácsi) azt akarja, hogy Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország független, antináci és proszovjet birodalmat – realm – alakítsanak. Az első kettő talán egyszerre csatlakozhatna. Korábbi vélekedésével ellentétben, most örömmel látná Bécsset, mint a keletnémet államokból alakult és Ausztriát, Bajorországot, Würlenberget és Bádent magában foglaló federáció fővárosát. Ön tudja, hogy én mindig lelkesedtem azért a gondolatért, hogy Bécs legyen a nagy dunai federáció fővárosa, amihez Magyarországot is szívesen odavenném, de Sztalin ellenezte.” Délen a Balkán-federációt a Briefing Book Bulgáriából, Macedóniából és Jugoszláviából kívánta összehozni. Az angolok Törökországra is gondoltak, és nem szándékoztak különbséget tenni szövetséges és ellenség között, amivel Románia útját egyengették az államszövetségbe.

A bátor, nagyvonalú tervek a máltai angol-amerikai előkészítő tanácskozásokon (1945.

január 30- február 2.) józanabb formát öltöttek, és Stettinius államtitkár a következő napirendet javasolta a jaltai tárgyalásokra: 1. Egyesült Nemzetek, 2. Európai Szükség Főbizottság (egységes nagyhatalmi politika a felszabadult Európa ügyeinek rendezésére), 3. Németország, 4. Lengyelország, 5. Szövetséges Ellenőrző Bizottság Romániában, Bulgáriában és Magyarországon (szabad mozgás, tanácskozás döntés előtt), 6. Irán: el az orosz kezekkel az olajtól, 7. Kína (Kuomintang és a kommunisták összehozása koalíciós kormányban.)

Ezt a napirendet nagyjából betartották. A kompromisszum szüksége azonban sokat módosított még Jaltában is a nyugati állásponton. Rendkívül aggasztónak tartották, hogy amíg ők le vannak kötve nagy katonai erővel a csendes-óceáni hadszíntéren a japánok ellen, akik akkor még nem gondoltak a feltétel nélküli megadásra és az atombomba összerelése csak kísérleti stádiumban volt, addig Európa teljesen ki van szolgáltatva a Vörös Hadseregnek, mögötte, a Kreml politikájának. A Szovjetunió elkötelezettsége ellenében sokat engedtek, s Európa problémáinak megoldására javasolt Szükség Főbizottság helyett kénytelenek voltak beérni a *Nyilatkozattal*.

Sztalin mosolyogva írta alá a jegyzőkönyvet, amelynek záradéka kimondotta, hogy a három nagyhatalom közösen vizsgálja meg a helyzetet, ha vállalt kötelezettségeiknek eleget kell tenni, vagy azt már semmisnek nyilváníthatják, mert „asszisztálásukra” nincs több szükség...

(Irodalmi Újság, 1958. június 1.)

A MAGYAR KÉRDÉS ÖNMAGÁBAN

II. A kommunizmus külön útjai

A JALTAI KONFERENCIA harmadik plenáris ülésén, 1945. február 6-án Churchill azt mondta, hogy számára a lengyel kérdés „becsület kérdése”. Pátosszal folytatta: „Kardot rántottunk Lengyelországért Hitler brutális támadásakor. Sohasem tudnék belenyugodni egy olyan megoldásba, amely nem hagyja meg Lengyelországot szabadnak és függetlennek.” *Sztalin hasonló ünnepélyességgel jelentette ki, hogy a lengyel kérdés Oroszország számára „nemcsak becsület, de biztonság kérdése is.”* A nagyobb hatás kedvéért még hozzá tette: *„Élet és halál kérdése.”* Aztán megindokolta, hogy miért. A történelem folyamán mindig Lengyelország volt az a „folyosó” amelyen át Oroszországot megtámadták. Az utolsó harminc évben Németország kétszer indított háborút Oroszország ellen, Lengyelországon keresztül.

Kényes földrajzi pozíciójáért a lengyel népet marasztalta el, s a nem-hivatalos jegyzőkönyvekből, amelyeket három amerikai diplomata, Bohlen, Hiss és Matthews magán-szorgalomból vezetett, Sztalin eltökéltsége érezhető ki, hogy Lengyelországból nem enged. Azért hozta létre a lublini bizottságot, abból azért lehetett varsói kormány – amelynek kiegészítése Nyugatra menekült demokratikus politikusokkal volt egyetlen engedménye –, hogy egy vazallus Lengyelország közbeiktatásával a Szovjetuniót váratlan támadásoktól megóvjá. Kárpátoktól északra nem ismert más problémát, mint birodalmának biztonságát, a védelmi szempont központi helyet foglalt el gondolkodásában és taktikájában: legegyszerűbb és legeredményesebb megoldásnak a felvonulási terület bolsevizálását tekintette.

*

A német és az orosz síkságot összekötő folyosó sorsát Sztalin konzervatív hadászati felfogása szabta meg és *politikai gyűjteményének* első áldozatai a balti népek voltak. Hitlerrel kötött titkos megállapodása értelmében 1939. szeptember 17-én beszállt a német-lengyel háborúba, és 28-án felosztották maguk közt a szerencsétlen országot. Rá egy napra, szeptember 29-én Észtországgal, október 5-én Lettországgal és 10-én Litvániával megneemtámadási és kölcsönös segélynyújtási egyezményt írt alá a Szovjetunió, ami felhatalmazta Moszkvát, hogy „szükség esetén” a Vörös Hadsereg bevonulhasson ezekbe az országokba.

Koholt vádak és a mindig kéznél lévő ürügy alapján, hogy a Szovjetunió biztonsága megköveteli, 1940 nyarán orosz csapatok megszállták a Baltikumot, s Visinszkij, Dekanozov és Zsdanov személyében *komisszárius* érkezett a három fővárosba, akik igen

rövid idő alatt teljesítették megbízatásukat. Július közepén mindhárom országban szovjet választások voltak, 21-én orosz tankgyűrűben összeültek a bábparlamentek, és kikiáltották a szövetséges köztársaságokat. Az észt kommunisták megkísérelték legalább azt a félfüggetlenséget elérni, amit az első „népi demokrácia”, Külső-Mongólia élvezett, de Moszkva visszautasította kérelmüket és 22-én ők is kikiáltottak... Teljes intenzitású bolsevizálásra és nagyarányú likvidálásokra következett egy év múlva a német megszállás ellenkező előjelel, de lényegében ugyanazzal a terrorral. Fehér-Oroszország hozzáadásával *Ostland* lett a Baltikumból, ügyeit Berlinből, az *Ostministerium* intézte, és a kolhozokat meghagyták a német hadigépezet és a háterszág táplálására. 1944 nyarán az oroszok a benyomultak a folyosóba, keleti felét októberig „felszabadították” és a balti államokat, mint tanácsköztársaságokat, egyszerűen visszaillesztették a Szovjetunió keretébe.

„Meglehetősen tiszta fogalmunk van a Szovjetunió szándékairól Kelet-Európában”, írja 1945. január 8-án a State Department európai osztályának helyettes vezetője a külügyi államtitkár részére készített memorandumában. „Tudjuk, hogy a három balti országot beillesztette államszerkezetébe és ez ellen semmit sem tehetünk. Nem arról van szó, hogy szeretjük-e avagy sem; személy szerint én nem szeretem, bár elismerem, hogy a Szovjetunió érvelésében van némi igazság. A kérdés lényege, hogy az integrálás megtörtént, és az USA nincs abban a helyzetben, hogy meg nem történtté tegye...”

*

Churchill szabad választásokhoz ragaszkodott Lengyelországban: „Lecsillapítaná az angol kormány aggodalmait.” Roosevelt megkérdezte Sztalint: „Mikor lehetne választani?” „Egy hónapon belül”, felelte *Józsi bácsi*, „ha valami közbe nem jön...” Az egy hónapból két év lett, szabad választás azonban sohasem volt Lengyelországban, mert amikor 1947. január 27-én a lengyelek végül is az urnákhoz járulhattak, az már a jólismert szemfényvesztés volt a közös lista „nagyarányú győzelmével”: 444 parlamenti helyből 394-et a kommunisták és a társutasok kaptak. Február hetedikén megalakult a frontkormány, 1948. december 15-én a kommunista párt és a szociáldemokrata párt fuzionált, s Lengyelország a vörös védelmi övezet szerves tartozéka lett.

STRATÉGIAI SZEMPONT *a motiválója Bulgária és Románia gyors szovjetizálásának is. Bulgáriával a Fekete-tenger, a Duna-delta és a Balkán ellenőrizhető; Romániával a Kárpátok és az Erdélyi-középhegység természeti erődítményét illesztette bele Sztalin a szovjet védelmi vonal déli szárnyába.*

1944. augusztus 30-án bolgár megbízottak érkeztek Kairóba, hogy az angolokkal és az amerikaiakkal tárgyaljanak, akikkel hadiállapotban voltak, és akik a megbeszélésekről azonnal informálták az oroszokat. Szeptember másodikán nyugatbarát kormány alakult Szófiában, ötödikén a Szovjetunió hadat üzent Bulgáriának. Nyolcadikán a Vörös Hadsereg ellenállás nélkül bevonult, következő nap, kilencedikén, a kommunista Hazafias Arcvonal kibuktatatta az alig egyhetes demokratikus kormányt, és átvette a hatalmat. Jaltában csak a *Nyilatkozat* általános elvei vonatkoztak Bulgáriára, de a bolgár kommunisták nem sokat törődtek

vele, félév alatt kétezernél több fasisztát kivégeztek, az ellenzékét felszámolták, és 1946 szeptemberében megszüntették a királyságot. Októberben frontválasztás volt: 277 kommunista, 87 társutas, 92 agrár és kilenc szociáldemokrata képviselő került a parlamentbe.

Románia 1944. augusztus 23-án kiugrott, és Stanatescu tábornok alakít kormányt, akit december elején Radescu tábornok vált le, tőle pedig Groza veszi át a vezetést 1945. március hatodikán, ahonnét a román puccsot számíthatjuk. A társutas Groza viharos körülmények közepette jutott hatalomra. Napok óta tűntettek, Bukarest visszhangzik a vad jelszavaktól, újság nem jelent meg, a rádiót a kommunisták megszállták, és az adásokat irányították. A feszült hangulatban jelentkezett Mihály királynál kihallgatásra a szovjet komisszárius, Visinszkij külügyminiszterhelyettes és Groza kinevezését követelte. A fiatal román király, aki oly erélyesen cselekedett, amikor látta hogy országa érdekében nincs más hátra, mint otthagyni a németeket, és felsorakozni az oroszok oldalán, most is határozott volt, és hiába verte az asztalt Visinszkij, nem engedett. Ekkor a szovjet megbízott kijátszotta legfontosabb kártyáját: Groza kinevezése ellenében a Vörös Hadsereg átadja Észak-Erdély közigazgatását Romániának, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy ismét román uralom alá kerül. (A háború alatt Molotov Erdélyt, „vagy legalábbis nagyobbik felét” annak ígérte, aki hamarabb kér fegyverszünetet, de utána Észak-Erdélyt mégsem adták oda mindjárt Romániának, félévig afféle politikai senkiföldje volt.)

Egy hét múlva Kolozsvár főterén az orosz és a román csapatok tisztelgését Mihály király együtt fogadta Visinszkijjal és Grozával, akit Potsdam után – amikor Truman elnök kijelentette, hogy Bulgária, Magyarország és Románia nem tartozik senkinek az érdekszférájába – ki akart rúgni, mert „nem kvalifikált a demokratikus kormányzásra...” Groza azonban maradt, és 1946. november 19-én a 404 képviselőből 394 kommunistát és társutast, 32 parasztpártit és két liberálist választottak be a parlamentbe. 1947 végén száműzték a királyt.

A bolgár és román puccs ellentétele Görögország és Jugoszlávia volt, legalább is papíron, azon a kis szeleten, amelyet 1944. október kilencedikén Churchill átcsúsztatott az asztalon Sztalinnak. A román számla könnyen rendeződött. Decemberben a görög kommunisták lázadást szerveztek, de az angolok gyorsan és kíméletlenül levertek. Sztalin behunyta a szemét: „Nem akarom az angolok görögországi politikáját kritizálni, csupán azt szeretném tudni, hogy mi történik ott?” Churchill: „Sokáig tartana megmagyarázni...” *Jugoszlávia keményebb dió volt. Két rezsimet kellett egyeztetni, a londoni királyi menekültkormányt Subasics vezetésével és Tito felszabadítási bizottságát, amely parlament, kormány, tanácsközigazgatás és háborús gépezet volt egyszerre.* A nyugatiak rendre-másra készítették javaslataikat, Sztalin bámulatra méltó türelemmel eljátszadozott velük, de amikor Churchill indignálódva felszólította, hasson oda, hogy Tito egyezzek meg Subasicssal ideiglenes kormány és parlament összehozásában, amíg szabad választások nem lesznek Jugoszláviában, a vörös diktátor csendesen, előrelátóan válaszolta: „Tito büszke ember, s mint a rezsim népszerű feje, nem szívesen venné a tanácsadást...”

KÉT ORSZÁG MARADT KI egyelőre a játszmából: Csehszlovákia és Magyarország.

Benes 1943-ban Moszkvában járt, és elérte, hogy a csehszlovák emigráns kommunisták

nem alakítanak külön kormányt, így megmenekült a rivalizálástól, de nem az árától. Meg kellett ígérnie, hogy amint eljön az ideje, elismeri a lengyel kommunista kormányt, és ha Csehszlovákia fele felszabadul, akkor „hazai földön” koalíciós kormányt alakítanak, ami 1945. március 27-én Kassán megtörtént. A háború végén Sztalin késedelem nélkül kivonta az orosz csapatokat, az 1946. május 26-i választások eredménye előrevetette egy kommunista puccs árnyékát. A háromszáz parlamenti helyből 93 a cseh és 21 a szlovák kommunistának jutott (a háború előtti utolsó választáson, 1935-ben Kelet-Európa egyetlen legális kommunista pártja, a CSKP a szavazatok tíz százalékát kapta, most a történelmi Csehszlovákia, Bohémiában a részesedése 43.3% volt). Beválasztottak még 37 szociáldemokratát és két szlovák munkáspárti képviselőt is, ami 153 baloldali voksot, tehát többséget jelentett a parlamenti szavazásoknál, és a kommunisták szerint nagyon is elég volt ahhoz, hogy az 1948-as hatalomátvételnek alkotmányos látszatot adjon. A februári eseményeket május 30-án frontválasztás követte. A választók húsz százaléka nem szavazott, vagy nem szavazhatott, de nyolcvan százaléka elfogadta az új helyzetet, amiben a szláv sorsközösségnek és a feltámadható német militarizmustól való félelemnek is volt kétségtelenül szerepe.

Magyarország a nagy talány: miért engedélyezte Sztalin a negyvenötös szabad választásokat? Legalább egy országban be akarta tartani a százalékos egyezményt, mert nem volt stratégiai érteke, vagy bízott abban, hogy Rákosi majd mindent elintéz. Több összetevő és egy végzetes hiba eredménye volt a magyarországi engedékenyebb szovjet politika. Közvetlenül a háború után, Kárpátalja annektálásával a Szovjetunió megvetette a lábát a Duna-medencében, ellenőrizhette, sakkban tarthatta az Alföldet, mint egy esetleges hadászati bázist. Aztán meg a nyugtalan magyar nép megnehezítené a politikai gyeptű stabilizálását, jobb kívül hagyni tehát, valamilyen félfüggőségben azért, amit a Kommunista Párt biztosítana...

Rákosiék bizonytalanul és óvatosan mozogtak az első időkben, az embernek az volt az érzése, hogy Moszkva nincs mindig mögöttük. Visszafelé tekintve határozottan megállapítható, hogy Sztalin jórészt rájuk bízta, mit, mikor és hogyan csináljanak – természetesen az általános kommunista direktívák szellemében. Úgyis mondhatnám, hogy Rákosiék a saját szakálukra cselekedtek az utólagos felmentés vagy igazolás reményében, de a párt gyenge volt ahhoz a politikához, amit a moszkoviták oly bárgyú módon és felelőtlenül erőltettek

Mindjárt a startnál kiderült, hogy a *Kommunista Párt otthon Magyarországon az alkotmányos lerohanás érdekében közös listára kényszerítette a Szociáldemokrata Pártot a budapesti törvényhatósági bizottsági választásokon 1945. október 7-én, amivel a közeledő országgyűlési választásokat akarták hangolni.* Az eredmény katasztrofális volt, különösen a szociáldemokratákra, akik sokkal több szavazatot kaptak volna, ha egyedül indulnak: a bejósolt háromnegyedes többség helyett a közös listán 103 bizottsági tagot választottak meg a kétszáznegyvenből. *A kommunisták taktikát változtattak, miután nem tudták elhalasztatni az országgyűlési választásokat, a kormánykoalíció összes pártját közös listára akarták tenni a parlamenti helyek mesterséges elosztása érdekében. Vorosilov marsall, a SZEB elnöke, a kisgazdáknak hosszas alkudozás után végül is 47,5 százalékot ígért, ugyanakkor nekem négy-, illetve hatszempközt (a tolmácsával együtt...) arányos elosztásról beszélt. „Legyen csak egyéni lista és szabad választás”, feleltem. „Legalább megtudjuk, hogy miként is állunk.”*

Sztalin a magyarországi Kommunista Párt képességeinek a túlértékelésében tévedett. Ezer-nyolcszáznegyvenkilenc és a 19-es proletárdiktatúra nyomasztó emlékeivel és individuális hajlamaival a magyar nép idegen testnek érezte a pártot; tömegbázist nem is tudott teremteni magának. A november 4-i választás eredménye (17%) örökre megszabta pozícióját: kisebbségi párt, csak erőszakkal, a Vörös Hadsereg támogatásával szerezheti meg és terrorral (a Vörös Hadsereg támogatásával) tarthatja meg a hatalmat. De mindig ki van téve annak a veszélynek, hogy a tömegindulat elsöpri. 1956 őszén ez megtörtént, és a magyarországi Kommunista Párt ma sem erősebb, mint akkor volt.

A HATALOMÁTVÉTEL különböző útjából és módjaiból, s a nemzeti gyengeség vagy hiúság motívumaiból szőtt hálóból egész Kelet-Európát befogták. A Vörös Hadseregnek döntő szerepe volt, de a tábornokok Moszkva utasításai szerint jártak el, és Sztalin ragaszkodott a Jaltai Deklaráció szó szerinti betartásához. A megállapodást úgy értelmezte, ahogy az neki a legjobban megfelelt, és szankciók hiányában a saját magyarázatát tekintette korrektnek.

Először is létrehozta azokat az ideiglenes kormányzati szerveket, amelyek a választásokat előkészítik: az orosz csapatokkal egyidejűleg érkező moszkoviták vagy az illegális kommunista pártok mindenütt megalakították a nemzeti bizottságokat vagy tanácsokat, koalíciós kormányzás kezdeményezésére és a frontpolitika irányítására. A „saját demokratikus intézményeket” és a „népnek felelős kormányokat” meg azok a parlamentek inaugurálták be, amelyeket mindenütt és eddig még mindig 99,9%-os többséggel választottak.

Legalább is ezt mondotta 1955 nyarán a sok reményt elhamvasztó genfi konferencián az akkori szovjet miniszterelnök, Nyikolaj Bulganyin, amikor Eisenhower elnök számonkérte tőlük a rabnemzetek sorsát...

Kelet-Európa szovjetizálása 1947-ben váratlanul felerősödött, ami megfosztotta Magyarországot is a további demokratikusabb fejlődés lehetőségétől. A nyugati koalíciós kormányokból (olasz, francia, belga) kidobálták a kommunistákat, a kelet-európaiakból a nemkommunistákat. Balgaság azt hinni, hogy titánok harcában a politikai tapasztalatlanság vagy éppen „árulás” sokat számít: nagyobb érdekek és erők döntenek el a küzdelmet, egy kis nép sorsát, mint fiai tévedései vagy tévelygései...

A Marshall-segély volt a katalizátora annak az európai integrálódásnak, amely ma politikai, gazdasági és főleg katonai intézményeivel a szovjet támadások célpontja. Ellenakcióként Moszkva monolitikus egységbe fogta a szatellitait, attól kezdve minden gombnyomásra történt: kollektivizálás, államosítás, tervgazdálkodás. sztahanovizmus. Sztalin dicsérete az elhajlók likvidálása vagy a Nyugat ócsárlása. A szovjet öntőformába löttintett népek azonban megtartották egyéniségüket és nemzeti tulajdonságaikat, s a Nagy Koordinátor halálával egyszerre megpezsztült az élet Kelet-Európában.

A népek kinyilváníthatták véleményüket...

(Irodalmi Újság, 1958. június 11.)

A MAGYAR KÉRDÉS ÖNMAGÁBAN

III. Egyedülálló forradalom – külön megoldás

A HAJNALI DERENGÉSBEN 1956. június 28-án, még ott vitatkoztak az utcán, izgatott csoportokban a Petőfi Kör drámai ülésének résztvevői, amikor négyszáz kilométerre tőlük, Poznanban a Ziszo Művek munkássága már menetoszlopban állt, hogy a főtérre vonuljon a kívánságaival. Nem tudtak egymásról, talán arról sem, legalábbis akkor nem, hogy a történelem meglódult szekerére kerültek, s lélekzetelállító események feltartóztathatatlanul sodorják őket a végkifejlés felé. De azonos volt a reagenciájuk, közös a vágyuk és az elszántságuk, hogy a sorsukat önmaguk irányíthassák.

Az ősi lengyel város fojtott csendjét felverte a hagyományos munkáskövetelés, amivel egykor az orosz proletárok is döngették a cári abszolútizmus bátyait: „Kenyer és szabadság!” De most azoknak szólt, akik nevükben (vagy csak helyettük...) uralkodtak, s a lapangó indulatok, a fehérén izzó intellektuális erjedés és általános elégedetlenség tornyosuló vihara olyan változást kényszerített ki Lengyelországban, ami gyújtó szikraként hatott Magyarországon: szolidaritásként a Bem-szobornál demonstráló egyetemi ifjúság tömegtüntetésével kezdődött az október 23-i forradalom.

Igy fonódott egymásba két tragikus sorsú, a nemzeti erényeire nagyon büszke, a függetlenségére és a szabadságára nagyon kényes, gyorsan hevülő, könnyen csüggedő nép legújabbkori történelmének legragyogóbb fejezete, így érte el tetőfokát a kommunizmus belső ellentmondásaiból és konfliktusaiból gerjedt nagyfeszültségű folyamat, amelyet a hosszú és rendkívül szigorú orosz télben hirtelen beálló tavasz analógiájára Ehrenburg közismert, de elég gyenge regénye, az „Ottepel” után olvadás-nak kereszteltek el.

RIANÁS ELŐZTE MEG az olvadást, robajos szakadás, amilyen a befagyott Balatonon a déli szél érintésére fut keresztül: 1948 júniusában a jugoszláv kommunista pártot kizárták a Kominformból. A varsói határozat elhajlással vádolta, a sajtókampány a „proletariátus árulójának” és az „imperialisták láncos kuttyájának” bélyegezte meg (micsoda. ósdi fogalmak!) Titót. Sztalin kevés elvtársával tegeződött, Titóval 1946-ban, intim mulatozás közben ivott pertut, éppen idejében, hogy a jugoszláv diktátor nyersen adhassa tudtára: ne üsse bele az orrát a dolgaiba.

Oroszország mellett Jugoszlávia és Kína építette fel a kommunista államát forradalomban, máshova exportálták a „proletariátus diktatúráját”. Titó magától értetődően kopírozta a Szovjetuniót. A két a kommunista rendszer között azonban kezdettől volt különbség, olyannyira, hogy a tipikusan moszkvai kreatúra, Rákosi a látogatásakor 1946-ban idegenül érezte magát Jugoszláviában, és azonnal jelentette Sztalinnak, hogy „valami baj van a jugoszláv elvtársakkal”. Ma-gam is mulattam a kétségbeesésén, amikor a beszámolójában megütközve és megbántot-

tan mondotta, hogy JKP „még mindig illegalitásban van”, és háttérből irányítja az államot.

„Illegalitása” ellenére a JKP semmiben sem különbözött attól, amit Sztalin vagy Rákosi képviselt a hatalomban, a *titóizmust*, mint *kommunista eretnekséget a szakítás produkálta*. Kezdetben jugoszlávok beijedten és ostobán viselkedtek: „jó kommunistaságuk” bizonyítására fokozták a terrort, erőltették a kollektivizálást, elfojtották az ellenvéleményt. Elszigeteltségük teljes és veszélyes volt, a kommunista tábornál talán csak a nép gyűlölte jobban őket, és nem maradt más kiút, mint engedményeket tenni. A *titóizmus* lényege az a sajátos *politikai érzékenység*, amely elasztikusan követi a nemzetközi helyzet alakulását, és közvetlenül reagál a nép kívánságaira. *Pragmatika a kommunizmusban*.

Sokak számára a *titóizmus* nem is jelent többet, mint függetlenséget, a szatelita státusz megszüntetését. Jugoszlávia kétségtelenül kommunista, vagy ahogy ők hívják, *szocialista* ország, de a reformjaival hatásosabban lazította a sztalin ideológia és a szovjet politika eresztékeit, mint bármely más elmélet vagy ellenakció. A kívülről nézőknek vagy a tájékozatlanabb megfigyelőknek ez semmit sem mond, annak a felismerésnek a szempontjából azonban, hogy a kommunizmus saját magának a legnagyobb ellensége és hajlamos önnön megsemmisítésére, döntő fontosságú. A kettős nyomás alatt nehezen kibontakozó ideológiai eretnekség jelszava a *decentralizáció*, gyakorlati intézkedései közül az arbitrális rendőrmódszerek és a kényszerkollektivizálás megszüntetése. Az egyéni mezőgazdasági termelés és a szabad piac favorizálása, a könnyű- és az élelmiszeripar fejlesztése, valamiféle önkormányzat a közigazgatásban és az üzemek igazgatásában, a leglényegesebbek. A Nyugat tehetetlenségére, a szovjet tábor szellemi és politikai ínségére jellemző, hogy ez a program a felszabadítás alternatívája és a sztalinizmus ideológiai pótléka lehetett...

A jugoszláv kommunisták ügyesen manővereztek, legelszántabb lépésük mégis az volt, amikor az USA-hoz fordultak hadfelszerelési, gazdasági és pénzügyi segélyért. Az amerikai támogatás mentette meg Jugoszláviát a szovjet tábor katonai provokációitól, a gazdasági és a velejárható politikai összeomlástól. Titónak ezzel kapcsolatban csak egy ellenérve maradt, hogy neki nem egymilliárd dollárba került az eretneksége, amit Washington-tól kapott, hanem hárommilliárdba, és a különbséget a jugoszláv nép fizette meg...

Jugoszlávia elmaradt ipara, a szovjet gazdasági integrálódás és külkereskedelmi monopólium teljes kiszolgáltatottságot jelentett, s a Kominform határozat súlyos következményekkel járt. Félév alatt egyharmadára esett a külforgalma a szovjet blokkal, összes hiteleiket a gazdasági és a technikai segílyt felmondották: át kellett csoportosítani a népgazdaságot és a külkereskedelmet. Új partnerek, piacok után kellett nézni, és ami még ennél is fontosabb, meg kellett erősíteni a másfélezer kilométeres északi és keleti határt, az úgrásra készen álló szatellitákkal és mögöttük a Szovjetunióval szemben, s relative a világ legnagyobb hadseregét kellett fegyverben tartani.

SZTALIN MÁR OTT FEKÜDT Lenin mellett, a Vörös téri mauzóleumban, és a titóizmus sikeresen konszolidálódott, amikor váratlanul olyan kihívás érte, ami az egész ellazuló szovjet tábor problémáit egyszerre új megvilágításba helyezte. Meg lehet állni a reformokkal ott, ahol az a pártnak vagy a rendszernek a legkényelmesebb, a legmegfelelőbb? A zabolátlan, élesesű és jó politikai érzékű Gyilas, (akkor még) a jugoszláv parla-

ment elnöke, erre a fel nem tett, de a levegőben lógó kérdésre azt felelte, hogy nem... A *Borba* 1953. decemberi egyik száma közölte forradalmi nézeteit: a tömegektől nem kell félni, a pártonkívüli *szocialista öntudat* megengedi a teljes véleménynyilvánítási szabadságot. A pártnak nyugodtan fel lehet számolni a totalitárius fegyelmet, és meg kell szüntetni a professzionista pártapparátust. Gyorsan kizárták a pártból, és megfosztották pozíciójától, de ezzel a kérdést, amit exponált, nem oldották meg, és Gyilas 1956-ban, közvetlenül a magyar forradalom előtt, már egy második Szocialista Párt érdekében agitált, mert szerinte a kommunizmusban is helyénvaló az inspiráló közéleti kritika és a politikai válto-gazdálkodás.

Ha nem is vallotta be Sztalin potrohos utóda, a balsorsú Malenkov, azért sokat tanult a jugoszláv tapasztalatokból, és abban is egyezett a politikája Titóéval, hogy az intellektuális erjedést nem engedte szabadjárá. Nem így a lengyelek, akik oly vehemensen vetették bele magukat a tavaszi áradásba, hogy az ember megigézett és aggódva figyelve, nem ragadják-e el őket a tajtékzó hullámok? Lengyelországban az „*ottepel*” harsogó és életerős volt: alighogy megolvadt az orosz jégpáncél, kipattantak a lengyel gondolkodás és lélek gyönyörű rügyei. A nagy lengyel költő Wázsik Ádám ezt írta a *Vers felnőtteknek* című immár világhírű költeményében:

...A nép sereglett és kiáltozott:
a szocialista rendben
megvágott újj nem fáj.

Megvágták ujjukat,
sajgott
és ekkor szállta meg őket
a kétely...

(HORVÁTH BÉLA FORDÍTÁSA)

Az igazságkeresés és az önvizsgálat megdöbbentő dokumentumai láttak napvilágot. A zsilipet Hruscsov huszadik kongresszusi beszéde nyitotta fel. Dühödten és megalázottan, a megtisztulás kínzó vágyával kérdezték önmaguktól és egymástól a lengyel írók, kiábrándult intellektuelek és tudósok, hogy miért is voltak olyan buták, hogyan tudtak hinni oly naívan, gyermeketeg. Önvallomásaikban és önmarcangoló analíziseikben gyorsan devalválódott a kommunista ideológia. Először csak azt vizsgálták, hogy mi a sztalinizmus, de nem állhattak meg a paranoiás szörnyeteg rémtetteinél és nézeteinél, könyörtelenül tovább kellett menni: mi a leninizmus? Aztán feltartóztathatatlanul jött a végső kérdés: mi a marxizmus? A lengyelek kétségbevonták az egész marxizmust, mint kormányzati filozófiát és politikai rendszert, ami elvesztette értelmét és jelentőségét a huszadik században.

A kétely és a szörnyülködés hétpróbás kommunistákat rázott meg és állított szembe a múltjukkal, hitükkel és hamis istenükkel. Az amerikai Howard Fast, akinek munkáit többmillió példányszámban adták ki a Szovjetunióban, kemény ítéletet mondott a pártja fe-

lett: „Nem arról van szó, hogy örültek, szörnyetegek furakodtak be véletlenül egy szervezetbe, nem, e szervezet iszonyú logikája csinált belőlük örülteket, szörnyetegeket, bűnözőket.”

Hruscsov belgrádi Canossájában, 1955 nyarán. elfogadta a titói tételt a „szocializmus külön útjairól”, Gomulka messzebb nyomta a közvélemény: a VIII. plénumi beszédében, 1956. október 20-án kinyilatkoztatta, hogy a szocializmusnak „különböző formái” is lehetnek. Őt az elégedetlenség hulláma emelte a párt élére, de a lengyel október spontenitásban sok volt a tervszerűség és dominált a fegyelem. Gomulka hívei szervezkedtek a gyárakban és a bányákban, Bokosovszkij hadseregét semlegesítették, a rendőrséget maguk mellé állították, az írók és a diákok kezdettől vele voltak. A lengyel forradalom a pártban zajlott, és a tömegek indulatait vagy lelkesedését a *reason d'état* szabályozta, veszélyes földrajzi pozíciójuk parancsa. Konszolidálásában fontos elem volt a magyar forradalom elrettentő sorsa, az egyház jóindulatú semlegessége és Visinszkij kardinális bölcs mérséklete, a választásoknál pozitív magatartása. A magyar forradalom átszakította a gátakat, és elvetette az egész kommunista rendszert, reformjaival és pótlékaival egyetemben. *Abogy Gyilasz írta a New Leader 1956. november 19-i számában: „A nemzeti kommunizmus győzelmével egy új szakasz kezdődött a kommunizmus és a kelet-európai népek történetében. A magyar forradalommal új szakasz kezdődött az emberiség történetében...”*

TEMPERAMENTUM, faji és vérségi alkat, nemzeti kultúra, politikai óvatosság vagy érettség, emberi méltóság és messianizmus befolyásolta a kelet-európai népek különböző reagensait és eltérő magatartását a kommunizmus fellazulásának sokat ígérő stádiumában, két kategória azonban élesen elhatárolható. A jugoszlávok, lengyelek és magyarok átlépték a Rubicont, félreérthetetlenül kinyilvánították, hogy nem kívánnak a moszkvai fennhatóság alatt élni; a bolgárok, csehek és a románok nem mozdultak, vagy legalábbis nem akkora elánnal, hogy abból nemzetközi ügy lehetett volna. A kérdés nyugati tanulmányozói abban látják a különbséget, hogy Lengyelországban és Magyarországon, a párton belül sokkal élesebb volt a szakadék, mint másutt, és a nemzeti vonalat népszerű kommunisták képviselték, akiket a tömegek a válság idején követtek. A másik: volt egy intellektuális régi gárda, marxista múlttal és aspektusokkal, amely az erjedést felfokozta és irányította. Bulgáriában, Csehszlovákiában a közép-szerű pártvezetőségi tagok sorából nem tűnt ki senki, a pártvezetés tehát kollektív volt, a robbanást megelőzték. Csehszlovákiában sztalenkovizmus a kurzus: sztalin szigor és malenkovi gazdaságpolitika, ami a szovjet tábor legmagasabb életszintjét biztosítja. Aztán meg a csehek, amint egy ismert menekült megállapította, München óta tudják, hogy nem számíthatnak segítségre, ezért lapulnak. Most a magyarok is megtanulták, hogy igazuk van... Romániában erős kisparaszti (10-35 hold) réteget alakított ki a kommunizmus, amely megelégedett és megbízható volt. Bulgáriában nem marakszik a pártvezetőség, tisztességesen tartják a betyárbecsületet. Intellektuális köreik nyugodtabbak, irodalmi életük kiegyensúlyozottabb; a csehek svejkizmusa a múlté, a bizantinusi románok és bolgárok hosszútávon tervezik a túlélést.

OKTÓBER HUSZONHARMADIKA két vonal karambolja. Az egyik a hivatalos „ottopel”, amely kollektív vezetéssel váltotta fel Sztalin monolitikus diktatúráját, de a sztalin-

izmus elleni küzdelmet kizárólag a „személyi kultusz” területére korlátozta, maga a sztalin rendszer tabu. Enyhítették az állapotokon, százezrével bocsátották szabadon a foglyokat és az internáltakat, megreformálták a büntetőbíráskodást. Sztalin politikájának leglényegesebb elemét, a marxizmus kritériumának intézményességét, azonban változatlanul megfogták. A pártideológia nem dogma, csupán vezérlő elv – kalauz – a cselekvésre, amit a szükséghez mérten lehet, sőt kell változtatni és magyarázni. Sztalin „kreatív marxizmusában” saját – véleménye volt a „kalauz”, minden más, független megnyilatkozás elhajlásnak, árulásnak minősült. A Kremlben ma is monopóliumnak tekintik az „ideológiai kreációt”, vallják és gyakorolják a kommunizmus önreformálását, amit ha kintről vagy lentről kezdeményeznek és követelnek – revizionizmus... Ez a politikai szemfényvesztés került konfliktusba azzal az eredeti és nagyfeszültségű folyamattal, amelyet mélyenülő indulatok és nagy emberi vágyak gerjesztettek; *Lengyelországban és Magyarországon nyíltan kirobbant az ellentét, nálunk a görög tragédiák végzettségével.*

Legjobban biztosan azokat a marxista intellektueleket – a magyarországi „régi gárdát” – lepte meg a gátszakadás, akik azt hitték, hogy párton belül marad a forradalom és Nagy Imrével az élén a lengyel kurzust utánozza. Tévedtek, mint sokan mások, mert nem realizálták a tényleges erőviszonyokat, nem ismerték fel, vagy negligálták azt a tendenciát, amely a harmincas évektől keresi egy magyar megoldás lehetőségeit és feltételeit. *Október huszonharmadika valójában a népiséggel kezdődik, a magyar narodnyik mozgalommal, amely szakított a feudális múlttal, a politikai babonákkal és kuruzslással, a kérdések gyökeréig hatolt le és nem mindig politikusán vagy artikuláltan, de azért vitathatatlan értékű megnyilatkozásokban és művekben fogalmazta meg, hogy mit kíván a magyar nép.* A népiség eszméje beleivódott az új értelmiségbe, egyetemeken és népi kollégiumokban átmentették egy misztikus „harmadik út” ideológiáját: ez a mélyen húzódó ér dagadt hatalmas folyam, s a forradalom programját azok interpretálták különös érzékkel, akik mentesen a korszak mélyétől – fasizmus és kommunizmus –, csak a magyar valóságot nézték.

A magyar forradalom történelmi szintézisben oldotta fel a huszadik század tragikus elmentmondásait: *parlamentáris demokrácia és egyéni szabadságjogok plusz szociális igazságon alapuló gazdasági rendszer.* Ez a koncepció diametrikusan különbözik a szovjet propagandától és programtól, de nem egyezik azzal a nyugati politikával sem, amely a felszabadításról (liberation) áttérve a *liberalizálódásra*, a kommunizmus intenzívebb belső fellazulásától várja a rabnépek sorsának enyhülését a végső megoldást.

Kelet-Európa problémáját lehet általánosságban prezentálni, és általánosságban lehet a megoldásról is beszélni, amíg az a hidegháborús alkudozás keretében történik. Földrajzi kiértékelése, kommunista rendjének kialakulása és a népek viselkedése alapján azonban világos, hogy egyöntetű rendezés nem képzelhető el. *Kémiai problémával állunk szemben: a magyar nép nem vegyül, nem keveredik, nincs affinitásban a kommunizmussal. Tűz-víz ellentét van közöttük, és ezt a Kremlben éppoly jól tudják, mint Budapesten, vagy mint mi érezzük idekint, az emigrációban.*

A megoldás: szabadjára engedni a magyar népet. Két példa van rá, hogy a Szovjetunió se járna rosszul egy ilyen döntéssel: Finnország és Ausztria. Mindkét ország semleges, veszélytelen. A forradalmi tanácsok programjaiban ez a két példa ismétlődött a leggyakrab-

ban, Nagy Imre a semlegesség garantálását kérte az ENSZ-től november 1-én. Próbáljuk meggyőzni a világot – tekintse magát mindenki emigráns diplomatának, a magyarság követének –, hogy kezeljék külön az ügyeinket, akkor talán a Szovjetunió sem makacskodik tovább és külön megoldással a nemzetközi feszültség egyik leglényegesebb elemét kiküszöbölhetik.

(Irodalmi Újság, 1958. július 1.)

MIÉRT BUKOTT EL A FORRADALOM?

Leslie B. Bain: *The Reluctant Satellites. An eyewitness report on East Europe and the Hungarian Revolution. The Mac Millan Company, New York, 1960. 223 oldal.*

Arra a fájó kérdésre, hogy miért bukott el az 56-os forradalom, a legegyszerűbb felelet az orosz beavatkozás. Ez rendben is van, de ahogy távolodunk a tragikus dátumtól, mind gyakrabban és kínzóbban merül fel bennünk a kétség, hogy ennyivel megelégedhetünk-e? Nem, semmiesetre sem és egyszer már komolyan meg kellene vizsgálni azokat a tárgyi és személyi okokat, amelyek az oroszokat magatartásuk kétszeri megváltoztatására és a november 4-i akcióra kényszerítették. Leslie B. Bain megkísérelte, hogy bizonyos jelenségek, tévedések, félreértések és emberi fogyatékoságok alapján az okokra következtessen.

Ez a könyv, írójának éles, érdekes megfigyeléseivel, az események helyes kiértékelésével, az összefüggések pontos megállapításával és a tragikus bukás tanulságainak okos, bátor levonásával – messze kiemelkedik a magyar forradalomról szóló munkák tömegéből. Leslie B. Bain alias Balog Bain László ír-magyar vegyes házasságból az amerikai West Virginia államban született, de iskoláit Budapesten, Kolozsvárott és Bécsben végezte. A két háború között a fontosabb nemzetközi értekezletekről (Locarno, Stresa, Genf) európai és amerikai lapokat tudósított. A második világháborúban haditudósító volt, egyideig az USA haditengerészetének kötelékében, majd jelentős hetilapoknak (The Reporter, Look) dolgozott, és két könyvet is írt: *The War of Confusion* és *Chaos or Peace*. Balog Bain neve ismert az Egyesült Államokban, kitűnő riporternek tartják, aki az amerikai zsurnalizmus legjobb hagyományait követi; külön erénye az anyag lelkiismeretes ellenőrzése és gondos osztályozása, a világos és könnyed fogalmazás.

1956 nyarán Magyarországon járt. Nyelvtudása, valamint kelet-európai ismeretei révén mélyebben beletekinthetett abba a folyamatba, amely erjedés vagy olvadás néven került a köztudatba, és a forradalom idején ama kevesek közé tartozott, akik tudták és értették, hogy miről van szó. Megismertette a legjelentősebb írókkal és intellektüelekkkel, a nevesebb elégedetlenkedő kommunistákkal, akik lehetővé tették, hogy olyan megfigyeléseket is végezzen, amelyektől a külföldi újságírókat rendszerint elütötték. Részt vett a Petőfi Kör június 27-i drámai ülésén, amikor Rajk Lászlóné szenvedélyesen tetemre hívta férje igazságtalan kivégzéséért az egész rothadt, korrupt, zsüllött zsarnoki rendszert, és felelősségre vonta a jelenlévőket is, hogy hol voltak, s mit csináltak, amikor Rákosiék a borzalmakat elkövetették. A tiszapalkonyai erőmű építkezésénél a helyszínen győződhetett meg a gigantomániás tervezőgazdálkodás csődjéről és a munkásság semmibevevéséről, könnyörtelen és teljes kiszípolozásáról. Egy éjszakai razzsián rendőrautóból figyelhette, amint a Városliget bokrai közül kifesültek vagy százötven – fiatalkorú prostituáltat, köztük tizenhárom-tizenégyéves leányokat. A nyomorult

teremtések lisztet használtak púderként, téglaporral pirosították az arcukat, és cipőkrémmel festették alá a szempilláikat. Stricieiken és azok barátaikon kívül esténként mindegyikük még legalább egy tucat férfit szolgált ki a Sztálin-szobor árnyékában néhány óra alatt többet keresve a sötétben, mint a munkáslányok egy hét alatt a gyárakban. Az erkölcs rendészeti osztály udvarán tűzoltó fecskendőkkal fegyelmezték őket, és kihallgatásuk után legtöbbjüket elbocsátották, mert nem tudtak, mit kezdeni velük.

Balog Bain leír egy üzemi gyűlést, ahol a párttitkár felolvasta a Szabad Nép vezércikét, és az egyórás halandzsa, után az elnök megkérdezte, hogy kinek van mondanivalója, észrevétele? Mély hallgatás volt a válasz. Savanyú ábrázattal erőltette az elnök: „Senkinek sincs észrevétele egy ilyen fontos ügygel kapcsolatban?” Hallgatás. Az elnök dühösen jegyezte meg, hogy nem vall különösebb szocialista öntudatra a párttitkár előadásának ilyenfokú negligálása . . . Hosszú, néma szünet után áttértek a napirend második pontjára: kifogások, javaslatok. Még mélyebb hallgatás. Szemrehányóan kérdezte az elnök: „Senkinek sincs panasza, bejelenténivalója?” Ellenséges csend. Az elnök üvölt: „Most nyissátok ki a randa pofátokat, és ne akkor pofázzatok, amikor elhagytátok az üléstermet.” Csend . . . Kint Balog Bain kísérője azzal mentette a nagy hallgatást, hogy nem érdemes beszélni, mert abból csak baja származik az illetőnek, és különben sem veszik tudomásul, ha valamit kifogásolnak a munkások.

A kiábrándult kommunisták „kereszteshadjáratot vezettek a leleplezett rendszer ellen, amelynek a felépítésében oly vakon segédkeztek.” Balog Bain vasárnaponként meghívta Balatonföldvár új barátait, és alaposan megvitatta velük az égető kérdéseket. Ott figyelmeztette „László, a regényíró” – egy-két kivételtől eltekintve mindenkit álnéven mutat be –, hogy ne hagyja félrevezettetni magát: „Mi kommunisták vagyunk, és azok is maradunk. Ami itt történik, az nem ideáljaink, hanem azok helytelen alkalmazása elleni lázadás.” Balog Bain szerint – akinek pedig alaptétele, hogy a kommunizmus magában hordja pusztulása csíráit, és ezt a nézetét én is osztom – a „keresztesek” a nagy bajok és kirívó hibák ellenére sem adták fel ideáljaikat, és valójában csak nagytakarításra, új kezdetre, egy olyan politikai és társadalmi rendre gondoltak, amelyben a kommunizmus, vagy szocializmus eszményi programját megvalósíthatják.

Egy beszélgetés *Kodály Zoltán*nal mintha a „keresztesek” tételét igazolná. A nagy magyar zeneszerző, aki kellő mértéket használ a kommunizmus alkotásainak megítélésére, megindultan mondotta: „önök, mármint a Nyugat, fegyverrel akarják megsemmisíteni, ami a kommunizmusban kifogásolható, de ez nem fog sikerülni. A fiatalok sokkal hatásosabb eszközzel harcolnak ellene: eszmékkel, erkölccsel, bátorsággal és mély emberi hittel. Ha lesz egy jobb világ, az ő győzelmük és nem az önöké révén lesz. A mi derék fiataljaink közül sokan még a meg-rázkódtatás állapotában vannak. Félek tőlük, de ugyanakkor áldom is őket...”

Rövid párizsi tartózkodás után Balog Bain október 19-én érkezett vissza Magyarországra, és jó szimattal 21-én Szegeden van, ahol az első tüntetés zajlott le. Az egyetemi ifjúság függetleníteni akarta magát a DISZ-től, és mértékletes követeléseit leglényegesebb pontjában a szellem és a gondolat szabadságát hirdette, hogy az ország lerázhassa a sztalin-rákosi béklyókat. 22-én magával vitte Budapestre a szegedi fiatalok küldöttségét, és belepottyant a diáktanács Szerb utcai lázas tanácskozásába, ahol a Magyar Október prog-

ramja formálódott, és mindenki magától értetődőnek tartotta, hogy Nagy Imre lesz a „magyar Gomulka”.

Balog Bain nem hitte, hogy Nagy Imre kész és érett a szerepre, bár körülötte lelkes, felkészült gárda gyülekezett. Kételyei megnyugtatóására az Írószövetségbe ment. Ott nagyobb volt az izgalom Háy Gyula *Varró Gáspár igazsága* című színdarabjának október 25-ére tervezett, közeledő bemutatója, a készülő viharos események miatt. Arra a kérdésére, hogy nem csúszik-e ki a kezükből a forradalom –, mert akkor már elkezdődött ... – megnyugtatták, hogy szó sem lehet róla. Háy Gyula ugyan komor volt, Déry Tibor azonban még annak a gondolatnak ellenére is erélyesen tiltakozott, hogy mozgalmuk őszinteségét és tisztességét, főleg pedig szocialista hazafiságát kétségbe vonják. Háy Gyulától kapott két jegyet a bemutatóra . . .

Még október 23-án sem gondoltak forradalomra. A Bem-szoborhoz az Írószövetség székháza elől tervezték a felvonulást, de a tengerré dagadt áradásban a „viharmadarak” elvesztették befolyásukat, és Nagy Imre is félreértette a helyzetet, hiszen a Parlament előtti tömegnek, csak az új szakasz folytatását ígérte... *Balog Bain* az autójában ült, és este nyolckor bekapcsolta a rádiót, hogy meghallgassa Gerő beszédét. Két rendőr az autóhoz húzódott, az egyik megvetően kommentálta a fejétvesztett kommunista vezér provokációját: „Minden szava hazugság!” A másik bólogatott. Onnét a Rádióhoz hajtott, és a Múzeum mögötti vaskerítésre kapaszkodva figyelte a harcot. Arra is volt ideje, hogy a Sztálin-szobor lerángatását megnézzé, aztán az Írószövetségbe sietett, hogy akcióra ösztönözze barátait. Egyetértettek, hogy gyorsan kell cselekedni; a diákok követeléseit be kell olvasni, Gerő mondjon le, és Nagy Imrét nevezzék ki miniszterelnöknek. Az írók háromtagú delegációt küldtek az Akadémia utcába.

Hajnali háromkor *Balog Bain* is eljutott a Központi Vezetőség székházába. Tankgyűrűn és géppuska-állásokon küzdött át magát, a legbelső körön Varsányi ÁVH-ezredes volt a segítségére, akivel a külsőben ismerkedett meg. Érdemes szószerint idézni, amit a pártközpontban látott: „A második emeleten Nagy Imrével találkoztam. Magas támlájú karosszékben ült, két ÁVH tiszt fogta közre, senki sem közeledhetett hozzá. Amikor meghallotta, hogy engedélyt kérek a vele való beszélgetésre, felém fordult, és a fejével tagadólag intett. A veje, Jánosi jött fel a lépcsőn, és egy sarokba húzott. Azt mondotta, hogy Nagy Imre nincsen őrizetben, de senkivel sem beszélhet. Zárt ajtók mögött kétszer már tárgyalt a Polit-büro tagjaival. Azt is közölte velem, hogy csapatok közelednek, és Nagy Imre halani sem akar róla, hogy ilyen körülmények között vegye át a hatalmat.” A Szabad Nép székházának felgyújtását jelentették és az egymást érő, segítséget kérő, karhatalmat követelő küldöttségeket azzal intették le, hogy reggelre minden rendben lesz . . .

Balog Bain 24-én hajnali fél négykor hagyta el a pártközpontot, és háromnegyed négykor a Molotov térnél találkozott az első orosz tankoszloppal; az alsó Duna-parton északnak vonultak. A valószínű intézkedések bürokratikus útjából, az orosz katonai táborok elhelyezéséből és a tankok sebességéből tisztára logikus következtetéssel – visszafelé számolva – jutott arra a meggyőződésre, hogy a behívásukra kedd este hat és hét óra között kerülhetett sor, amikor még a Gerő – Hegedűs klikk kezében volt a hatalom. Balog Bain a leghatározottabban tagadja, hogy Nagy Imrének bármi köze is volt a kétségbeesett ak-

cióhoz. Erősen hangsúlyozza, hogy a forradalom kimenetelére végzetes hatással volt a külföldi rádióknak az a felelőtlen hírverése, miszerint Nagy Imre kérte volna a beavatkozást. Az alattomos és gonosz vád megingatta a bizalmat Nagy Imrében, ezért nem tudta a forradalmat idejében konszolidálni. Amikor tisztázódott, hogy nem igaz, az események túlfutottak azon a ponton, ahol még józan és tisztességes kiegyezésre lehetőség volt. Különben Nagy Imrével 24-én este hatkor mégis sikerült beszélnie, aki elkeseredetten mondotta: „Hogyan vállalhathnám a felelősséget tényleges hatalom nélkül?” Még mindig a Politbüro foglya volt, az Akadémia utcában még mindig remélték, hogy végül is úrrá lesznek a helyzeten, de a harcok fokozódása miatt engedni kényszerültek, és kilenc órakor, feltételekkel, átadták neki a hatalmat.

Az oroszok egész nap kapcsolatban voltak Moszkvával, és este a csapatok szigorú parancsot kaptak a tüzelés beszüntetésére; akkor lőjenek, ha megtámadják őket. Másnap, 25-én délelőtt tizenegykor Mikoján és Szuszlov Budapestre érkezett. A repülőtérről Gerő kísérte őket az Akadémia utcába. A köztük lefolyt beszélgetést *Balog Bain* egy olyan informátorától tudja, aki a társaságukban volt, és egyideig a pártközpontban is hallgatta a tárgyalásukat. Útközben értesültek a Parlament előtti vérengzésről, és Szuszlov ridegen mondotta: Gerő elvtárs, a jelenlegi pozíciója lehetetlenné teszi a békés kibontakozást, azt javaslom, hogy mondjon le! Gerő elsápadt és könnyögött, hogy ne dobják ki, hiszen a moszkvai és a belgrádi megbeszéléseken elismerték, hogy a magyarországi kommunista pártnak az ő irányítására szüksége van, különben szétesik. „Köszönet a maga elképesztő butaságának, a párt már szétesett”, vágott vissza Mikoján, aztán alaposan megmosta Gerő fejét, amiért „belehajszolta” őket a végzetes kalandba. A jelenlevők valamennyien érezték, hogy rendkívül kellemetlen a helyzet, és Mikojánék gyorsan beleegyeztek az orosz csapatok kivonásába Budapestről. Utasították Kiss Károlyt, hogy terjesszen határozati javaslatot a Központi Vezetőség elé Gerő leváltására Kádár kinevezésére és a szükséges intézkedések foganatosítására.

Ugyanabban az órában az események alakulása váratlanul kritikusra fordult, és ami addig az ÁVH elleni küzdelemnek látszott, most orosz-magyar háborúvá fejlődött. Délelőtt a szállodájában telefonon hívták *Balog Baint*, hogy tüstént menjen az Astoriához, ha valami különösét akar látni. Amikor odaért, az orosz katonák barátkozása a magyarokkal elérte tetőfokát, és tömeg lelkesen kiabálta: „Az oroszok velünk vannak!” Felvirágozták a tankokat, a parancsnokuk mentegetődzött, hogy megtévesztették őket: „német –fasiszták” ellen küldték harcba, magyarokra nem hajlandók lőni. Civilek ugráltak fel a tankokra, és rávették a legénységet, hogy a magyar-orosz barátkozás demonstrálására vonuljanak a Parlament elé. Ahogy befordultak a Kossuth Lajos térre, a Földművelésügyi Minisztérium tetejéről, és felső ablakaiból az ÁVH tüzet nyitott a tankokra, *Balog Bain* szerint nyilván azért, mert azt hitte, hogy a felkelők birtokukba vették azokat. Az oroszok visszalöttek, a többi közismert. A tömeg hangulata nyomban megváltozott; azzal vádolták az oroszokat, hogy törbecsálták őket, és minden dühükkel ellenük fordultak.

Délután kettőkor Gerő lemondott, de a béke ára igen magasra szökött fel. Október 27-én délben Nagy Imre is azzal fenyegetődött, hogy lemond, ha a feltételeit nem fogadják el: 1./ A Kommunista Párt vezetését ötagú bizottság vegye át; 2./ a forradalmat nemzeti

felkelésnek kell minősíteni, és a résztvevőknek büntetlenséget kell biztosítani; 3./ az oroszok azonnal vonuljanak ki Budapestről és a Varsói Egyezmény alapján kezdjék meg a tárgyalásokat az országból való kivonulásra is; 4./ a pártalapítás, a sajtó és gyülekezés szabadságának kimondása, hogy elkezdhesse a tárgyalásokat a 45-ös pártvezetőkkel a kibontakozás érdekében. Az orosz csapatok kimerültek, vagy ötven tankot a felkelők megsemmisítettek; Moszkva megbízottai kertelés nélkül elfogadták a feltételeket. Kovács Béla nagy elismeréssel nyilatkozott: „Nagy Imréről a legmaradandóbb emlékem az lesz, ahogy egy kényelmes, vidám, szorgalmas professzorból lángoló forradalmárrá alakult át.”

Balog Bain a forradalom egyes, jól elhatárolható fázisaiban a gyorsan változó tényezőknek tulajdonítja a kezdeti sikereket és a végső kudarcot. Szerinte az „első hadsereg” majdnem kivétel nélkül azokból az elemekből állott, akiket a rezsim a legjobban elkényeztetett: írók, újságírók, mérnökök, hivatásos sportolók, diákok és művészek (a felsorolás az övé). Az október 23-i tüntetők kilencven százalékának iskoláztatásáról az állam gondoskodott, a lázongó diákokat nagy gonddal válogatták ki munkás-, paraszt- és pártfunkcionárius családokból. Követeléseiteknek morális jellege volt: az igazság, tisztesség és emberség fogalmának helyreállítása Magyarországon. Az önkényuralomnak legyen vége, a bűnösök lakoljanak! Az esti harcok alatt diákok uralták az utcát, és kapcsolatban voltak a vezetőikkel, akiknek engedelmeskedtek. Gyanús elemek megkísérelték a zavarosban halászni, de a diákok leleplezték, és ártalmatlanná tették őket. A késő esti órákban gyéren munkásfiatalok is csatlakoztak a forradalomhoz.

A következő nap, 24-én verődött össze a „második hadsereg”, amelynek még mindig diákok képezték a törzsét, de a munkásifjak tömeges felzárkózása megkezdődött. A Véres Csütörtök mozgósítja az egész társadalmat; minden rendű, rangú, korú, műveltségű és foglalkozású tagjából órák alatt megalakul a „harmadik hadsereg”. *Balog Bain* a bátorság olyan eseteivel találkozott, amilyenekre nem tud példát felhozni: fegyvertelen vagy alig felfegyverzett szabadságharcosok kimért lépésekkel, halált megvetően támadják az orosz tank-kolosszusokat. Ez a tábor türelmetlenül (és nagyon is érthetően) követelte az orosz csapatok azonnali kivonását Magyarországról, amire az október 30-i szovjet kormánynyilatkozat, a varsói egyezmény átfogalmazásával, határozott ígéretet tett.

Egy héttel a forradalom kitörése után a diákok és az ifjómunkások eltűntek az utcákról és helyüket „géppisztolyt lóbáló fiatalok” foglalták el, akinek már egészen más elképzelésük volt a kibontakozásról, miközben ávosokra vadásztak. „Két napig figyeltem aktivitásukat, írja *Balog Bain*, beleértve ÁVH-tisztek kivégzését, és hiábavalónak bizonyult minden igyekezetem, hogy a főhadiszállásukat vagy a parancsnokukat megtaláljam. Csak annyit árultak el magukról, hogy a Maléter „emberei”. *Balog Bain* szerint Maléter könnyen megrendszabályozhatta volna a garázdálkodó bandákat, ha akarja. A forradalom győzött és konszolidálódott, többé nem kellett volna tűrni az egyéni akciókat és a felelőtlen randalírozásokat. A szerző azzal gyanúsítja Malétert – teljesen alaptalanul –, hogy valamiféle jobboldali rendszer restaurálásának reményében tűrte a „negyedik hadsereg” rémuralmát, a segítségükkel akarta a hatalmat magához ragadni. Ez a könyv legotrombább tévedése. Maléternek nem volt ideje, sem kedve konspirációra: a Kilián (Mária-Terézia) laktanya hősi védelme után hűségesen szolgálta a Nagy-kormányt. Az sem valószínű, amit *Balog Bain* elég indu-

latosan állít, hogy a külföldi rádióadásokban előforduló túlzások, a forradalom teljes kifu-
tásának esztelen propagálása a maléteri politika vonalába esett.

*Balog Bain dühödten támadja a fasisztákat, és ez alá a fogalom alá bizony elég széles kört von be, amivel ugyancsak nem érthetünk egyet. Azt állítani, hogy a két háború között mindenki fa-
siszta volt, aki a Horthy-rezsim megalapításában részt vett, a szolgálatában állott vagy az intéz-
kedéseit helyeselte.* Kezdve a különítményeseken, végig az állami tisztviselőkön, bankáro-
kon, iparosokon, földbirtokosokon a papságig, beleértve természetesen a politikusokat, az
újságírókat és a propagandistákat is, megtetézve a díszes társaságot nyilasokkal és mint fel-
kiáltójellel a felsorolás végén, Szálasival – erős túlzás. Tárgyilagosan el kell ismerni, hogy
voltak tisztességes emberek, és pedig igen nagy számban, akik mindent elkövettek, hogy
Magyarország utolérje a XX. századot, és őszintén, bátran küzdöttek a demokratikus re-
formokért. A fasisztákat és a nyilasokat senki sem menti, de aki nem volt az, annak a vé-
delmére éppen nekünk kell sietnünk egy olyan könyv olvasása közben, amely néhány túl-
zásától eltekintve igen komoly alkotás.

Azt maga *Balog Bain* sem írja, hogy a „fasiszták” átvehették volna a hatalmat a forrada-
lom váltakozó kurzusában, csupán a lehetőségére mutatott rá, amikor kissé jobban meg-
nyomta a tollát a gombamódra elszaporodó, de jelentéktelen jobboldali pártok és mozgál-
mak jellemzésekor. *Kovács Bélát* idézi, hogy a „fehér terror” átmeneti jelenség lett volna,
ha sor kerül rá, mert az ország túlnyomó többsége a demokratikus berendezkedés mellett
foglalt állást, és a forradalom beletorkollott volna a parlamentáris demokráciába. Nem
volt fasiszta veszély, ezt az oroszok is jól tudták, akik ötven ávós és pártkorifeus meglin-
cseléséért aligha vállalkoznak az újabb beavatkozásra. A „negyedik hadsereg” ténykedései
alibiként szolgáltak ahhoz a döntéshez, amelyet *Balog Bain* feltételezése szerint a Szovjet
Hadsereg hozott presztízse érdekében, s a Kremlben egyszerűen kapituláltak előtte. A no-
vember negyedik elsőprő erejű támadás „legvalószínűbb” magyarázata csak az lehet, írja
Balog Bain, hogy a hagyományaira és teljesítményeire rendkívül büszke szovjet hadsereget
sorozatos inzultusok érték, amelyeket nem hagyhatott megtorlás nélkül. A katonai teme-
tők megszenteltetésének, a behajózó hozzátartozók leköpködése és a háborús emlékmű-
vek elpusztítása sok volt a túlzottan érzékeny szovjet hadseregnek, amihez még a Parla-
ment előtti csata rájuk fogott kiprovokálásának szégyenérzete is járult. *Balog Bain* azt hi-
szí, hogy feltételezését a november harmadiki tárgyalásokon előterjesztett szovjet feltéte-
lek megerősítik: teljes katonai tiszteletadás a kivonuló szovjet hadseregnek, a lerombolt
háborús emlékműveket helyre kell állítani, és a magyar kormány garantálja, hogy a kato-
nai temetőket „örökre” tiszteletben tartják. A második beavatkozáshoz Kádár azzal járul-
hatott hozzá, hogy a rend helyreállításával *Nagy Imre* programját mérsékeltebb formában
megvalósíthatja, ezért is nevezte kormányát „forradalminak”. A döntés azonban Moszk-
vában történt, és abban a magyaroknak semmiféle részük nem volt.

Az „ötödik hadsereg” november negyedikén sorakozott fel, és abban megint képviselve
volt a nemzet minden rétege, fia és leánya. A „büszke” szovjet hadsereg ágyúval lőtt min-
den épületre, amelyből valaki kidugta a fejét. A tankok legázolták a kenyérért sorbanálló
asszonyokat, és géppuskatűzet nyitottak magános szabadságharcosokra. Rengeteg volt a
halott és a sebesült, Budapest újra átélte a 44-45-ös ostromot. *Balog Bain* a városban ma-

*radt, hosszan beszélt Kovács Bélával és Mindszenty hercegprímással. A fegyverek elhallgatása
után a plakátok és a rölapok feleselését figyelte. A Kádár-rezsim első rölapja elismeri a
forradalom jogosultságát. Miért harcoltok, kérdi a diákokat és a fiatal munkásokat: Füg-
getlen, szabad Magyarorszáért, a Rákosi – Gerő klikk visszatérésének a megakadályozá-
sáért, a gazdasági hibák megismétlésének elkerüléséért, a nép szabadságáért és jólétéért?
. . . Ezt akarjuk mi is!” Az oroszok is magukévá tették a forradalom követeléseit – a pla-
kátjaikon . . . Ők csak az ellenforradalmat akarták megakadályozni, ezért törtek az ország-
ra és a fővárosra. Aztán megváltozott a plakátok hangja, Grebennyik tábornok már nyer-
sebben beszél: „Megparancsolom, elrendelem . . . könyörtelen megtorlás, ostromállapot”,
stb. November 10-én *Balog Bain* orosz papírokkal felszerelten és *Turcsányi Egonnal* a kocsi-
jában elindul Bécsbe. Egy sorompónál ávósok feltartóztatják, *Mindszenty* szerencsétlen titkárárt kiránci-
gálják az autóból, őt magát oroszok tartóztatják le egy éjszakára. Külföldi újságíró kollégáinak
szolidaritása szabadítja ki másnap reggel a katonai börtönből: 11-én szerencsésen Bécsbe
érkezik.*

*Színes, eleven, alapos írásban a parasztokat igazságtalanul elmarasztalja, amiért nem voltak
aktívabbak a forradalomban. A falvak nem mozdultak meg, ez igaz, de a kollektivizálás meg-
kezdésétől a forradalomig a parasztokon verte el a kommunista rezsim még azt is, amit mások-
nak szánt. Többször járt Lengyelországban és Jugoszláviában, de erről a két országról kü-
lönösebbet nem tud mondani. Bécsben nem szűnt meg az érdeklődése a magyar ügy iránt;
szenvedélyesen ostromozta a táborokbeli állapotokat, és felhívta a figyelmet azokra az üzel-
mekre, amelyekkel a menekülteket megtevesztették. Különösen a leánykereskedők és a dzsun-
gelkapitalisták ellen hadakozott. Százával vitték a fiatal leányokat a közép- és távol-keleti bordé-
lyokba, egy bizonyos Kovács tábornok meg Trujilló diktatúrájának toborozta az olcsó munkaerőt.*

Balog Bain magyar vére akkor pezsdült meg igazán, amikor a külföldi hibák feltárásához fo-
gott. Szigorúsága és elfogultsága érthető, de tárgyilagos ítéletre igazán csak akkor kerülhet sor, ha
majd egyszer a teljes levéltári anyag birtokában egy avatott történetíró összegezi az 56-os forra-
dalom körülményeit és eseményeit.

(Új Látóhatár, 1960.)

EGY VILÁG VAGY EGY SE

A csúcstalálkozó kudarca után

Amikor május 16-án – New York-i idő szerint délelőtt tizenegykor, párizsi időszámítás szerint délután négy órakor – a három nyugati nagy hiába várta Hruscsovot, s a távirógép rám öltötte kék nyelvét, „IT'S OVER”, vége az egésznek, az volt az érzésem, hogy az utolsó ítéletet hirdették ki az emberiségnek. Nem mintha túlságosan bíztam volna a párizsi találkozó sikerében, előre tudtam, hogy a nagyok semmi lényegeset nem fognak végzni, de nekem is és a százmillióknak is a földön e baljóslatú konferencia a legtöbbet ígérte.

Azt, hogy folytatják a kelet-nyugati dialógust. . .

Az emberiség sorsa ettől a különös dialógustól függ. Amíg az érdekelt felek tárgyalnak, valamilyen formában érintkeznek, nincs, nem lehet háború. Amint elhallgatnak, akárcsak a múzsák, a fegyverek veszik át a szót, s a modern embernek olyan eszközei vannak, amelyekkel megsemmisítheti a földgolyót s rajta önmagát. Ez nem defetista vagy pacifista kijelentés, nem a nagyon is átlátszó szovjet békeoffenzíva szólama. A legfelelősségteljesebb tudósok és államférfiak vallják ezt, azok, akik a nukleáris fegyvereket előállították, és akik-től bevetésük függ. Amikor Truman elnök 1949-ben jelentette, hogy az amerikai megfigyelő állomások észlelték az első szovjet atombomba felrobbantását, a világhírű atomfizikus, Róbert Oppenheimer keserűen jegyezte meg: egy palackban két skorpió! Bármelyik megmarhatja a másikat önmaga megsemmisülése árán.

Forrófejű háborús uszítók és álmodozó, naiv, irreális emigránsok még mindig remélik, hogy a terror-egyensúly (balance of terror) valamiképpen egyszer megbomlik, és a Nyugat fegyverrel intézheti el a vitás kérdéseket. Ezek a makacs öngyilkosjelöltek könnyelműen megfeledkeznek arról, hogy egyik fél erőfeszítései sem biztosíthatják többé fokozott fegyverkezéssel a katonai fölényt, vagyis az erőpolitikát. A mennyiség, a katonai aritmetika már nem számít, mindkét félnek – Keletnek és Nyugatnak – ugyanolyan minőségű fegyverei vannak, túl a szükséges mennyiségen és az atom- vagy hidrogénbombák további gyártása felesleges kiadás. A Szovjetunió nukleáris bomba-állományát kétszáz-kétszázötvenre becsülik a szakértők, az Egyesült Államoknak körülbelül hatszáz nukleáris bombája van. Egymás kölcsönös megsemmisítésére negyvenötven atom- vagy hidrogénbomba untig elegendő. Hatékonyabb nukleáris fegyvereket elő lehet állítani, és minden biztonnal elő is fognak állítani, de azokkal sem lehet a terror-egyensúlyt megbontani. A „szállítás” módzataiban még némi előnyre tehet szert az egyik vagy másik fél, ha csökkenti a rakéták repülési idejét. Ma tizenöt perc alatt viheti át a nukleáris bombát egy föld-részközi rakéta az Egyesült Államokból a Szovjetunió fölé vagy onnét Amerikába. Ezt az időt esetleg lecsökkenthetik a felére, ami a riasztást szinte lehetetlenné teszi, de a kezde-

ményezőnek csupán annyi előnye származnék a meglepetésszerű támadásból, hogy öt-tíz perccel előbb ütné ki ellenfelét, akinek azonban maradna annyi ereje és ideje, hogy a saját rakétáit útnak indítsa, és ugyanolyan halálos csapást mérjen a támadóra, mint amilyenben ő részesült.

Összeütközésre legvalószínűbben Amerika és Oroszország között kerülhet sor, ha a két nagyhatalom vezetői elvesztik fejüket. Ebben az esetben Európa megmenekülhet az atomkatasztrófától, de nem a háborútól. Sokan feltételezik, hogy a rövid, de igen intenzív nukleáris pusztítást konvencionális fegyverekkel vívott háború követné. A szovjet hadvezetés kombinálja a nukleáris és konvencionális stratégiát, ezért nem hajlandók a szovjet hadsereget leszerelni. (A szovjet hadsereg egyébként is a kommunista imperializmus legfontosabb tényezője, s erről az eszközéről mégsem mondhat le. . .) A nukleáris támadástól valahogy megmenekült szovjet egységek ugyanis könnyen lerohanhatnák Európát.

Vörös Kína kérkedő kihívással előre önmagát deklarálta győztesnek arra az esetre is, ha atomháborúba keverednék. Pekingben azt hiszik, hogy a kínai lakosság fele mindenképp megmaradna és a „kapitalizmus romjain egy szebb, boldogabb szocialista világ épülne fel”. Amerikában is komolyan latolgatják, hogyha egy nukleáris támadás következtében elveszítenék erejüket, akkor Kanada és Mexikó vehetnék át az Egyesült Államokat. Legalábbis addig, amíg a kínai „embertenger” ideér. . . A lehetőségeket lehetne tovább variálni, de a helytálló vagy okoskodó magyarázatoktól függetlenül minden gondolkodó, felelős emberi lény tisztában van a pusztulás borzalmas méreteivel, amelyet éppen ezért szeretnének elkerülni. Ha nem is annak árán, amit Bertrand Russell javasolt, hogy Nyugat adja meg magát Keletnek, mert jobb szolgátságban élni egy ideig, mint elpusztulni. Hiszen a zsarnokságra eddig még mindig felvirradt a szabadság hajnala, s Bertrand Russell szerint a kommunista világhuralmat is egy újabb, szabad kor követné. A kelet-nyugati dialógusban nagyon sokan azért reménykednek, mert feltételezik, hogy közben a világválságot előidéző kérdéseket mégiscsak meg lehet oldani.

Ez a vágy olyan erős, hogy a párizsi kudarcot követően, az első lidércnyomások éjszaka után mindenki ösztönösen arra gondolt, miként lehetne az egész meg nem történtté tenni, és a tárgyalásokat újból elkezdni. Hruscsov durva sértegetései, otromba viselkedése és mozgalmi provokációi nem hozták ki Eisenhower a sodrából: meglepő fegyelmezettséggel hallgatta, és vette tudomásul ellenfele dühkitöréseit. Megértésre törekedett, akárcsak a szabad világ sajtója és közvéleménye, mintsem megtorlásra, vissza-ütésre. Hruscsov is hamarosan észbekapott, és kijelentette, hogy hat-nyolc hónap múlva hajlandó az új amerikai elnökkel találkozni és tárgyalni. A mély, pszichológiai defektusokra visszavezethető, okatlan és ormótlan fenyegetéseiből azonban kifeledte a leglényegesebb szempontot: Vajon kiábrándító viselkedése után hajlandó lesz-e a Nyugat vele szóba állni?

Hruscsov az U-2 botrányt ügyesen felhasználta a csúcstalálkozó megtorpedózására. Magatartásának igazi motívuma azonban más volt: nem akart Párizsból üres kézzel hazatérni. Nyilatkozataiból előre meg lehetett állapítani, hogy őt igazán csak egy kérdés érdeklí: Berlin, amelynek felvetésével és napirenden tartásával végül is kierőszakolta a találkozót. Noha Berlin veszélyes gócpont a szovjet táboron belül, Hruscsov mégsem akarja véglegesen felszámolni. Belső harcaiban, a Sztálin halálát követő új helyzetben, amikor a

szovjet hatalom koalíciós szerkezete és természete markánsan kirajzolódott, s valamiféle „belpolitika” elkezdődött a kommunista Oroszországban, szüksége van a berlini emeltyű-re. A játékszenvedélytől fűtött és űzött Hruscsov valójában a merész politikájával felidézett optikai csalódás áldozata lett.

Megvadulásában egy végzetes félreértésnek sokkal nagyobb szerepe volt, mint az amerikai kémrepülőgép hirtelen felbukkanásának. Amerikai körútja végén a Washingtonhoz közelfekvő Camp Dávidban két napra bezárkózott Eisenhowerrel, és az elnök a nagyobb őszinteség s bizalom kedvéért felszólította, hogy nevezze csak Ike-nak, ahogy őt Amerikában és az egész világon hívják. Őszinte és nyílt beszélgetésük során megállapították, hogy a berlini helyzet „abnormális”. A provokatív jelzón azonban mindegyikük mást értett. Hruscsov az abnormalitáson azt értette, hogy meg kell szüntetni Berlin különleges jogállását, onnét a nyugati megszálló erőket ki kell vonni. Eisenhower a tárgyalásokat követő sajtónyilatkozatában – szeptember 19-én – homlokegyenest ellenkezően értelmezte az „abnormalitás”-t. Szerinte a berlini helyzet a fegyverszünet következménye, mely „egész területeket és sok népet igen kínos helyzetbe hozott”, vagyis az abnormalitás oka a szovjet megszállás, és a megoldást „intézményesen” egy „új rendszerben” kell keresni. Az amerikai külpolitika nyelvén ez annyit tesz, hogy a leigázott népeknek vissza kell adni szabadságukat. De akkor Hruscsov már otthon volt, és a „Camp David-i szellemet” sugározta, pontosan abban az értelmezésben, ahogyan öt éve a „genfi szellemet” tekintette propaganda győzelmük zálogának.

Félreértéséből Dillon külügyi államtitkár ismeretes április huszadiki beszéde józanította ki. Akik ismerik az amerikai deklarációk, hivatalos nyilatkozatok, beszédek megszerkesztésének technikáját, azok nagyon is tisztában voltak azzal, hogy Dillonak az AFLCIO New York-i értekezletére készített beszédét tulajdonképpen Hruscsovnak szánták, hogy ne legyenek téves illúziói Amerika álláspontját illetően a párizsi értekezlet előtt. Dillon elfogadta azt a szovjet tételt, hogy a berlini kérdés a második világháború „maradványa”, és itt az ideje, hogy eltűntessék. De mindjárt hozzátette, hogy a második világháborúnak egyéb „maradványai” is vannak, így a jaltai és potsdami egyezmények semmibevevése, a kelet-európai népek leigázása, stb., s ezeket a kérdéseket is meg kell oldani. „Package deal”-t ajánlott a Szovjetunióknak, amely azonban egészen más volt, mint amit Hruscsov sorozatos félreértései nyomán elképzelt. Hruscsov 1959 februárjában azt sugalmazta a hivatalos látogatásra Oroszországba érkezett és ismételten megalázott Macmillan angol miniszterelnöknek, hogy a kelet-európai státus quo elismeréséért engedményekre hajlandó Berlin esetében. Közvetlenül a párizsi találkozó előtt azonban tudomásul kellett vennie, hogy a Nyugat nemhogy a kelet-európai státus quo elismerésére nem gondol Berlinért, hanem a rendezetlen kelet-európai kérdést, beleértve Berlint, a német egységet és a népi demokráciák jövőjét – az ő szavaival élve, a „második világháború maradványainak felszámolását” – intézményesen, szabad választások, vagy az újból kedvelt terminológia szerint, az önrendelkezési jog alapján kívánja rendezni.

Hruscsov félreértései két tényezőre vezethetők vissza: 1./ mániaikusan hiszi, hogy a Szovjetunió katonailag erősebb Amerikánál, politikailag meg éppenséggel tökéletesebb, gazdaságilag pedig hamarosan utoléri., 2./ a nyugati, elsősorban az amerikai társadalmi rendszerek

nem képviselik a népet. Kormány és nép között minden országban törés előtti konfliktus jelei észlelhetők. Ez a súlyos tévedése a diktátorok pszichológiájából adódik. Mussolini, de még inkább Hitler is így vélekedtek és gondolkodtak. De Gaulle megfordította a szovjet tételt, és nyíltan Hruscsov szemébe mondotta: „ön nagyon jól tudja, a kelet-európai népek csak az alalomra várnak, hogy ön ellen forduljanak.” És valóban, ha valahol a földön kormányok és népek között tátongó a szakadék, akkor elsősorban a kommunista rendszerekben.

Ha tisztességes szándék vezette volna Hruscsovot Párizsba, akkor az U-2 ügyet nem használja fel a csúcstalálkozó megtorpedózására. A kémkedés egyidős az emberiség történetével, s az is köztudomású, hogy korunk legintenzívebben kémkedő nemzete az orosz. Kétségtelenül nagy hiba volt közvetlenül a csúcstalálkozó előtt kémrepülőgépet küldeni a Szovjetunió fölé, de éppen olyan nagy hiba volt, ha nem nagyobb, a kémrepülésből olyan nagy ügyet csinálni. Washingtonban azt hitték, hogy május elsején az oroszok megint kilőnek egy mesterséges bolygót, s a rakéta kilövőhelyét szerették volna felderíteni. Feltevésük helyes volt, de két hetet tévedtek. A szovjet vezetőség ezúttal nem a május elseji lelkesedést akarta fokozni, hanem a párizsi találkozót „kondicionálni”, s a legújabb sputnyikjukat május 14-én repítették a világűrbe.

A különleges szerkezetű amerikai kémrepülőgépek infravörös fényképezőgépekkel vannak felszerelve, melyek a testek különböző hőmérsékleti kisugárzásai alapján 18–20.000 méter magasságból tökéletes felvételeket készítenek. Az utolsó négy évben vagy ötven akciót hajtottak végre, átlagosan minden hónapra jutott egy berepülés, és csak két esetben volt valamiféle bonyodalom. Tragédia azonban csupán egy esetben történt: két évvel ez előtt egy kémrepülőgép pilótája Vörös Kína felett nem tudta egyensúlyban és a szükséges irányban tartani gépét, ezért magával együtt felrobbantotta. Ezt kellett volna tennie Powers hadnagynak is a *Central Intelligence Agency* utasításai értelmében, de úgy látszik, emberi gyengesége megakadályozta a kegyetlen ítélet végrehajtásában. Sikeres elődei pontosan lefényképezték a Szovjetuniót, Vörös Kínát és a népi demokráciákat, olyan részletességgel és pontossággal, hogy egy fűszál sem maradt ki a képből. Moszkva, Peking és Budapest képe húsz kilométer távolságból olyan éles, hogy az emberi alakokat fel lehet ismerni az utcán. A szovjet tábor katonai létesítményei és hadiipara nyitott könyv az Egyesült Államok vezérkara előtt. Powers hadnagyot kétezer kilométeres berepülése után a szovjet légtérben csak azért tudták lelőni, mert a léglökéses motor kihagyott és 18.000 méter magasságból leereszkedett tízezer méterre, ahol már észrevették, és könnyen eltalálták az orosz légvédelmi rakéták. Az amerikai nehéz bombázók sztratoszférikus magasságban tehát zavartalanul berepülhetnének a Szovjetunió bármely kerülete vagy területe fölé. Az U-2 ügy sokkal kellemetlenebb a szovjet honvédelemnek, mint az amerikai hírszerző szerveknek. Ezért bocsájtott el Hruscsov azonnal egy tucat tábornokot, s ezért viselkedett Párizsban felelős államférfihoz méltatlan bohóc módra. Később a romániai kommunista párt júniusi kongresszusán már azzal mentegetődzött, hogy Powers hadnagy felvételei semmit sem érnek, ez igaz is, mert a gépe összetört, de Hruscsov nem látta a korábbi felvételeket, amelyek önmagukért beszélnek . . .

A kémbotrány kirobbanásakor Washingtonban azt kellett volna mondani, hogy az „ügy kivizsgálás alatt van”, mintsem ellentmondó nyilatkozatokkal a helyzetet még bonyolul-

tabbá tenni. Moszkvában meg igazi jelentőségének megfelelően kellett volna kezelni, amint azt ravasz, tapasztalt politikusok tették volna. A kommunista diktátornak azonban nem volt mit nyernie, ezért Párizsban olyan elégtételt követelt, amelyet az Egyesült Államok elnöke semmiképpen sem adhatott meg. Így keletkezett az a rendkívül feszült, drámai pillanat, amikor a világ sorsa két ember büszkeségétől és rátartásától függött. Hruscsov nem tehetett mást, minthogy követelte a bocsánatkérést, és Eisenhower sem tehetett mást, minthogy visszautasította azt. Nehéz megállapítani, hogy a Szovjetunióban és a csatlós országokban miként vélekednek a kommunisták és a polgárok a csúcstalálkozó felborulásáról, bár nyugtalanságuk óvatos kifejezésének a kommunista sajtó és rádió is helyt adott. Amerikában elég erősen kritizálták Eisenhowert. A Demokrata Párt elnökjelöltje, Kennedy szenátor kijelentette – bár kijelentését később meggondoltan visszavonta –, hogy Eisenhowernek a sajnálkozását az általánosságban használt „I am sorry”-val kellett volna kifejezésre juttatnia. Stevenson meg azt mondta, hogy a csúcstalálkozó szétveréséhez Eisenhower adta a nagy kalapácsot és a csákányt Hruscsov kezébe. A szenátus nagy befolyású külügyi bizottságának elnöke, Fulbright szenátor mindegyikükön túltett, és az U-2 ügyet amerikai botránynak és súlyos hibának minősítette, amellyel semmiképpen sem lehet egyetérteni.

A függöny legördülését követően a világ lélekzetvisszafojtva várta, hogy most mi lesz? Hruscsov emlékeztető sajtókonferenciáján, amelyet a televízió is közvetített, fékezhetetlen indulatával bebizonyította, hogy valóban tartani kell tőle, mert egy meggondolatlan pillanatában képes a földgolyót megsemmisíteni. Olyan durván és közönségesen viselkedett, hogy még azok is kiábrándultak belőle, akik elhitték, vagy remélték, hogy őszintén akarja a békét és a népek, különböző politikai, gazdasági és társadalmi rendszerek békés együttélését. Fenygetései közül a berlini kérdés megoldásának látszott a legveszedelmesebbnek. Megint kijelentette, hogy Kelet-Németországgal külön békét köt, és a Berlinhez vezető utak ellenőrzését átadja a kelet-német kommunista államnak.

A nyugati nagyhatalmak 1958 novembere óta, amikor Hruscsov átnyújtotta Berlinnel kapcsolatos első ultimátumát. Pontos és részletes terveket dolgoztak ki, hogy miként érvényesítsék jogaikat, s hogyan tartsák nyitva a Berlinbe vezető közlekedési utakat, ha a Szovjetunió vagy kelet-német ügynökei fel akarják tartóztatni őket. Legkönnyebb megoldásnak az 1948-49-es „légihíd” újbóli felépítése látszott. Már több gondot okozna az országúti és vasúti forgalom biztosítása. Az autó- és vonatszállítmányok parancsnokai utasításaik értelmében nem vennék tudomásul a Szovjetuniónál felhatalmazott kelet-német hatóságok kívánságait, hogy álljanak meg, és úti papírjaikat ellenőrzés céljából mutassák meg. Ha a kelet-németek barikádokat építenének, akkor a nyugatiak tankokat vonultatnának fel, hogy áttörhessenek rajtuk. Ha a kelet-német rendőrség vagy katonaság tüzet nyitna, akkor . . . akkor kitörne a harmadik világháború. Ezt Hruscsov nagyon jól tudja, ezért higgadt le Párizs és Berlin között a repülőgépen. Kelet-német elvtársai azonban fontos elhatározást vártak tőle, s amikor belépett az óriási gyűlésterembe olyan frenetikus tapssal fogadták, amilyenre a hitleri tömeggyűlések extázisa óta nem volt példa. Az ütemes kiáltozás, lendületes karlengetés és a teuton exaltáció nem különbözött attól, amire a náci politikai orgiák és rítusok korából oly hátborzongva emlékezünk. A várakozással te-

lített, feszültségtől terhes légkörben azonban Hruscsov higgadtan fejtette ki, hogy milyen nagy veszéllyel járna egy meggondolatlan lépés; a különbékét szóba se hozta. Beszéde végén a lanyha tapsból és mérsékelt, majdnem hűvös tetszésnyilvánításból megérthette, hogy német elvtársai nagyot csalódtak benne, és azt is megállapíthatta, hogy a kommunizmus kelet-német változata nem sokban különbözik a hitlerizmustól; elismerni ezt a változatot éppoly veszélyes, mint elfogadni, mert a germán technikai fölény és szervezőképesség egyszer az orosz fölé kerekedhet. . .

Dehát miért is kössön Hruscsov különbékét Kelet-Németországgal? Hruscsov ismételt fenyegetéseitől nem kell tartani, aligha fog Kelet-Németországgal különbékét kötni. Neki az egyesített Németország kellene, de ahhoz meg nem olyan egyenes az út, mint amilyennek ő azt elképzei. Szándékaival tisztában vagyunk, többé nem misztérium, cselfogásait könnyű felismerni. Elvesztette varázsát és hitelét, többé nem hisznek neki. Ez kiderült az Egyesült Nemzetek biztonsági tanácsában is, ahol Gromiko agresszióval vádolta az Egyesült Államokat az U-2 berepülések miatt.

A különbség a párizsi Chaillot-palota és az United Nations Plaza között azonban lényeges volt. Párizsban Hruscsov a kommunista mozgalom összes propaganda fogásait alkalmazhatta, olcsón szellemeskedett, dühödten fenyegetődzött, és vulgárisan gyalázkodott. New Yorkban Gromiko a ráció rideg falába ütközött. Ha azt állítja, hogy agresszió történt, bizonyítsa be. Az argentin delegátus, a találgató Mario Amadeo az agresszió fogalmának meghatározására elővette azt a tervezetet, amelyet a szovjet kormány terjesztett négy évvel ezelőtt az Egyesült Nemzetek egyik albizottsága elé. A Biztonsági Tanács és a karzat nagy derűtségére Amadeo szellemesen bebizonyította, hogy az U-2 berepülése még a szovjet politikusok érvelése szerint sem agresszió. A lengyel delegátus, Jerzy Michailowski, Gromiko segítségére sietett, és azt iparkodott bebizonyítani, hogy a nemzetközi jog értelmében a légűr az alatta lévő ország szuverenitásának tartozéka. A lengyel delegátus tagadhatatlanul kitűnő logikával érvelt – meg is jegyezték a folyosón, hogy Gromikonak kellett volna így beszélnie –, de egy hiba azért belecsúszott számításába. Az 1944-es chicago-i konvencióra hivatkozott, amely a római jog szellemében szabályozta a légtéri szuverenitást – „a levegő és az országok feletti égbolt minden egyes nemzet tulajdona” –, és ezt az egyezményt Amerika aláírta. Az Egyesült Államok igen, de – a Szovjetunió nem! A szovjet kormány közismert húzódozása minden ésszerű és hasznos egyezmény elismerésétől, általában a tisztességes nemzetközi együttműködéstől így bosszulta meg magát. . . De ha nem történt agresszió, akkor miként kell minősíteni a berepülést? „Kémkedésnek” –, válaszolta a francia delegátus, Armand Berard. Mivel azonban a kémkedést nemzetközi egyezmény nem szabályozza, a dolog természeténél fogva nem szabályozhatja, minden ország a saját törvényei alapján ítélkezik a kémek felett. Powers hadnagy felelősségrevonása szovjet belügy, amely nem tartozik az Egyesült Nemzetekre. Gromikót leszavagták, és a szovjet külügyminiszter olyan tartással vonult ki az ülésteremből, amely jólismert azok előtt, akik az utóbbi években végighallgatták a legviharosabb üléseket, és tanúi lehettek a Szovjetunió megismétlődő kudarcainak és vereségeinek.

A nyugati szakértők és kommentátorok, akik oly érdeklődéssel és intenzitással figyelik és követik a Szovjetunió belső életének eseményeit, hogy már-már egy új tudomány, a

Kremlinológia alapját vetették meg, többféleképpen magyarázzák Hruscsov hirtelen hangulatváltozásait. Abban megegyeznek, hogy Párizsban szerepet játszott, a kommunista vezérek közötti személyi vetélkedés pillanatnyi állásának megfelelően viselkedett. Engedelményekre kényszerült a neosztalinistákkal és maoistákkal szemben, ezért volt merev és makacs. Mások azt hiszik, hogy a gondosan felépített, politikájának összeomlásától félt, és pozíciója, programja meg tekintélye védelmében öntudatlanul ragadtatta el magát. Hruscsov decentralizálta a tervgazdálkodást, és igyekezett a fogyasztási cikkek fokozott gyártásával az egyre növekvő igényeket kielégíteni. Ez, a sztálini tételekkel ellentétes, eretnek politika békét és biztonságot követel, különben megint összpontosíthatja a tervgazdálkodást, és a háborús készülődés érdekében újból a nehézipart és a hadianyaggyártást kell előtérbe állítania, ami minden eddigi tervét felborítaná.

A fiatal Hruscsovra a vallás, a szlavofil ortodoxia és az orosz messianizmus rendkívül hatással lehet, s alapjában, a lelke mélyén hívő és humanista. Ezeket az érzelmeit nyugodt bangulataiban, egy-egy nagyon is őszinte beszélgetés a felszínre hozza. A nyugati államférfiak közül De Gaulle-t tiszteli leginkább, és feltehetően, bizonyos mértékig hallgat is rá. A vele folytatott beszélgetéseiben őszinte volt, ezért nyilatkozott a büszke gall elismeréssel Hruscsovról. Énjében azonban van egy másik vonás is, a mély, atavisztikus gyűlölet, amelyet a pártiskolában plántáltak lelkébe. Képes fegyelmezni önmagát, de igen gyakran, egy-egy éles megjegyzés, egy váratlan, véletlen inzultus, hirtelen támadás kirobbanítja belőle a démoni gyűlöletet. Egy fogadáson a Kremlben azt kiáltotta az amerikai követnek: „Eltemetjük magukat!” Amerikai útján, amikor méregbe hozták, kritizálói unokáit a szocializmussal fenyegette meg, amely majd megmenti őket a kapitalizmus kizsákmányolásától, a burzsoá életforma nyűgétől és az imperializmus embertelenségeitől. Az U-2 incidens miatt sem Eisenhowerre haragudott, dühe a kapitalizmus ellen irányult, amit dialektikusan azonosít az imperializmussal; a kémrepülésekben agressziót látván, azonnal meg akarta semmisíteni az egész rendszert.

Noha Hruscsov fegyelmezetlen és közönséges, Nyugaton sokan mégis azt kívánják, hogy továbbra hatalmon maradjon, a feltételezett vagy tényleges belső hatalmi vetélkedés el ne söpörje, mert a fokozódó kínai nyomás alatt is keresi a modus vivendi lehetőségeit.

Sztálin diktatúrája egyszerű és megtámadhatatlan volt. Amit ő gondolt vagy mondott, az volt a párt filozófiája, ideológiája, programja és politikája, ő volt a Párt, a Politikai Bizottság, a Központi Bizottság, a Legfelső Tanács, a Legfelső Bíróság, a Tudományos Akadémia, a Tervhivatal, a Titkos rendőrség – szóval minden... A hierarchikus és bürokratikus rendben parancsa ellenkezés nélkül futott végig, le az utolsó pártszervezetig és kolhozig. Halála a monolitikus hatalmi szerkezetben olyan repedéseket okozott, amelyek megmutatták a tényleges erőviszonyokat. A párt mellett a titkos rendőrség, a hadsereg, a szakszervezetek, a bürokrácia, a technokraták, a tudományos körök elkülönültek. Hruscsov művésze vagy bűvésze abban nyilvánul meg, hogy az egyes „hatalmi tényezőket” egymás ellen kijátszva, a bonyolult szovjet apparátust egyensúlyban és mozgásban tudja tartani. Jogos és érthető az aggodalom, hogy változás esetén egy „szektor ember” kerül az élre, aki egyeduralma megszilárdítására a sztálini módszerekhez folyamodik, és az orosz társadalmat viszszaállítja a készenléti állapotba, a lövészárkok életbe, amely vasfegyelmet és totalitárius szigort követel. Nyugaton már nem hisznek Hruscsov koegzisztenciát hangoztató frázisaiban, de

mégis szeretnék, ha együttélési politikáját még jó ideig folytathatná.

Hruscsov, ha koegzisztenciáról beszél, két világot tételez fel, amelyek megférnek egymással. Első pillanatban ez a javaslat kedvezőnek tűnik, mert Nyugaton is kialakulóban van az ideológiai fanatizmus tüze, akár a Szovjetunióban, és az emberiség békében, veszélyek nélkül akar élni. A koegzisztencia azonban már önmagában engedményt követel a Nyugattól: el kellene fogadni a világ mai megosztottságát a leigázott Kelet-Európával, a két Németországgal, Vietnammal és Koreával. De Hruscsov még ennél is többet akar. A status quo dinamikusán értelmezi, amire Walter Lippman 1959-ben egy vele folytatott beszélgetés után azonnal felhívta a figyelmet. A mindenkori erőviszonyok eltolódása szerint szabja meg az együttműködés előfeltételeit, s ehhez szigorúan ragaszkodik. Hruscsov elképzelésében van egy vertikális status quo is, amely a minden nemzetben feltételezett vagy remélt osztályharc kialakulása vagy kiéleződése alapján a Szovjetunióknak biztosítaná azt a jogot, hogy a „nemzetközi proletársolidaritás nevében” beavatkozzék. A népek „szabadságharcait” vagy „függetlenségi mozgalmait” támogathassa, és új rendjük kialakítása érdekében a kommunista hatalomátvitel eszközeit és módjait, ha kell, a szovjet hadsereg támogatását „igénybe vehessék”. Hruscsov a koegzisztenciát dialektikusan értelmezi, a történelem neki kedvező lüktetésével, ami végül is „így vagy úgy” biztosítaná a világ bolsevizálását, amint ezt az 1957-es moszkvai, vagy most legutóbb a bukaresti nyilatkozatban a történelmi szükségyszerűség és lehetőségek elvével nagyon is érthetően kifejtették.

Nyugatot azonban sohasem tévesztette meg a koegzisztencia Lenin óta hangoztatott propagandája. Néhány begyulladt újságírótól és hírmagyarázótól vagy kétségbeesett politikustól eltekintve – nem beszélve természetesen a párttagokról, a társutasokról és a bérpropagandistákról –, a kommunista koegzisztencia változatai senkire sem hatottak komolyan. A szabad világban egy pillanatra sem gondoltak arra, még a nukleáris háború borzalmainak árnyékában sem, hogy feltétel nélkül megadják magukat. Ellenkezőleg, a nyugatiak érdekeiket és biztonságukat szolgáló „együttműködési” terveket dolgoztak ki, amelyek a földteke mai kettéosztottságát csak átmenetinek tekintik, és végeredményben az „egy világ” megvalósítását célozzák.

Az évek folyamán három olyan koncepció fejlődött ki, amelyeket nem mindig értelmeztek helyesen, még azok sem, akik hittek bennük; akik meg nem értették, hogy miről is van szó, árulást vagy gyengeséget sejtettek e fogalmak mögött: containment, appeasment, détente.

A containment szószertint azt jelenti, hogy visszatartani egy meghatározott keretben és rendelkezni azzal a képességgel, ami ehhez a feladathoz szükséges. Politikai és katonai értelmezésben sem több, igen leegyszerűsítve, minthogy a Szovjetuniót és Vörös Kínát a határai mögött kell tartani. Ennek érdekében olyan védelmi rendszereket és szövetségeket hoztak létre, mint a NATO, CENTO, és SEATO, s a kommunista tábornok úgy körül rakták támaszpontokkal, hogy moccanni sem mer. A koreai háború jó példa volt arra, hogy a Nyugat minden agressziót visszaver; Vietnam kettéosztásától eltekintve, ahol tarthatatlan volt a helyzet, az utolsó évtizedben a kommunizmus erőszakos terjeszkedési kísérletei fennakadtak a hatályos védelmi intézkedések vasgyűrűjében. Ennek a határozottan eredményes politikának legfontosabb eleme a Dulles-féle massiv retaliation elmélete. A kommunista im-

perializmus meggondolatlan lépéseit, provokáló akcióit nem a helyszínen, hanem a nyugatiak által megszabott „legkedvezőbb körülmények” között, valószínűleg egy elsőprő erejű nukleáris támadással magában a Szovjetunióban, vagy Kínában torolnák meg.

Ennél a félreérthetetlen és bizonyos mértékig támadó jellegű koncepciónál az appeasement annyival enyhébb, hogy célja nem csupán védekezés, hanem megnyugtató is. A nyugatiak azt akarják a szovjet kormánnyal megértetni, hogy katonai készülődésük és készségük nem támadó jellegű. Vagyis nem akarják a kommunista rendszereket azokban az országokban megsemmisíteni – Oroszország, Jugoszlávia és Kína –, amelyekben *népmozgalomként* vagy *történelmi szükségszerűségből* jöttek létre. Az appeasement sugalmazói feltételezték, hogy a szovjet vezetők helyesen értelmezik kezdeményezésüket, és az „*imperialista támadás*” lídercnyomásától megszabadult Szovjetunióval rendbe hozhatják a világot. Akik háborús megoldásban, fegyveres felszabadításban reménykednek, a „megnyugtató” politikáját árulásnak minősítik, ami természetesen helytelen vélemény, mert azokat az országokat, amelyekre úgy erőszakolták rá a kommunizmust, a Nyugat nem adta, és nem adja fel.

Hogy ez mennyire így van, a legjobb bizonyíték rá De Gaulle koncepciója, a *détente*, amely az appeasement gondolatának továbbfejlesztése. De Gaulle a kölcsönös bizalmatlanság és félelemérzet kiküszöbölésétől és a kölcsönös bizalom helyreállításától reméli annak a nyugalmi légkörnek a megteremtését, amelyben minden kérdést fel lehet vetni. Meg lehet vitatni, és talán meg is lehet oldani, ő nem elégszik meg azzal, hogy a Szovjetuniót csak „megnyugtassák”. Szerinte mind a két oldalnak tartózkodnia kell az olyan magatartástól, politikai- és propagandatevékenységtől, amely akadályozza a kedvezőbb légkör kialakulását, és ezzel az emberiség utolsó lehetőségének kihasználását a sorsdöntő kérdések békés rendezésére.

De Gaulle következtetéseiben teljesen átértékelte a világot. Ő nem annyira a Kelet-Nyugat ellentétében, mint inkább az Észak-Déli kapcsolatok rendezetlenségében keresi a bajok okát, és globálisan tervezi a megoldás módjait, programját és technikáját. *Soha nem mondja, de körülrírásaiból kiderül, hogy a fehér emberre gondol, amikor az Európát és Észak-Amerikát benépesítő fajta ideológiai és politikai szembenállásáról és ennek tragikus következményeiről beszél.* A csúcstalálkozó kudarcra nem kedvtelenítette el, „ami szükséges volt tegnap, szükséges lesz holnap is”, mondotta május 31-i nagyjelentőségű rádió- és televízió-beszédében, amelyben összegezte politikai filozófiáját és világrendező terveit.

De Gaulle nagy víziója, az egy világ felé a *détente* lenne az első lépés, azt követné az általános leszerelés, mely lehetővé tenné a szervezett együttélést Kelet és Nyugat között, hogy az emberiség végül elérhesse az organikus béke állapotát. *Noha fel akarja göngyölíteni a Vaszfüggönyt, ő sem gondol a szovjet rendszer megsemmisítésére Oroszországban; abban reménykedik, hogy a „két társadalmi rendben – kapitalista és kommunista – végbemenő fejlődés” a feszültség enyhüléséhez és az ellenségeskedés megszüntetéséhez vezet.* Ez a nagy humanista államférfi oly mélységesen hisz Európa organikus egységében, hogy biztosra veszi az öreg kontinens megújbodását földrajzi határai között, beleértve a Szovjetuniót is az Uralig. Hruscsovot Párizsban üdvözölve pátosszal mondotta, hogy Oroszország is Európa lánya. Amikor De Gaulle a két antagonistá nagybatalom (Egyesült Államok, Szovjetunió) közé *equilibriumot* akar beiktatni, hogy megszeli őket, az

Atlanti Óceántól az Uralig képzelet pufferzónát. Vagyis a Szovjetunió európai részét is követeli óriási méretezett disengagement-jébe. Európai „antantjának” lényeges eleme, mondhatni legfontosabb előfeltétele, hogy bármiképp is alakuljon meg, bármekkora területre terjedjen is ki, benne „egyetlen nemzetnek sem kell feláldoznia szabadságát és függetlenségét”.

Abban kételkedhetünk, hogy a Szovjetunió vezetői valaha is beleegyeznének Európa ilyen nagyarányú újjárendezésébe. De Gaulle azonban nálunk többet tud az oroszok véleményéről és ha változatlanul tovább propagálja ezt a koncepcióját, akkor Hruscsov nem utasíthatja el egészen a bizalmas tárgyalásokon. Az új humánumban kiteljesedő Európától De Gaulle az utolsó nagy szolgálatot kéri és várja az emberiségnek: segítse az elmaradt népeket beemelni a modern életbe, a huszadik századba. A gyarmati vagy félgymarmati, el nem kötelezett és elmaradt népek öntudatosodásának elsodró erejű folyamatát és önállósodási törekvéseik fokozódó ütemét feltartóztatni nem lehet, öröklés is lenne elébük állni. Ami egykori gazdájukra vagy elnyomójukra, a fehér emberre maradt, az már nem más, mint modern kormányzatokat és termelési eszközöket, magas színvonalú műveltséget és technológiát biztosítani nekik. De Gaulle a gazdasági, pénzügyi és technikai segítyezést ki akarja emelni a vételkedés köréből. Azt sugalmazza, hogy a külön amerikai, szovjet, angol, stb. segélyprogram helyett, amelyeknek mindig van valamilyen politikai és egyéb célja, az Egyesült Nemzetek szervezzék meg az egész világra kiterjedő gigantikus segélyprogramot.

Az igazi bajok a Ráktérítő alatt kezdődnek és tornyosulnak, s a fehér ember egységét a lelkesítő, ideális világprogram végrehajtásához csak úgy lehet megteremteni, ha a Szovjetunió szakít Kínával, vagy a pekingi kormánnyal is elfogadtatja ezt a programot. Ha ez nem sikerül, akkor az orwelli rotáció állapotába juthat a világ: a három világnagyhatalom közül kettő mindig szövetségben harcol a harmadik ellen, de ez a fantasztikus szövetségi rendszer állandóan változik, a partnerek állandóan cserélődnek. Kína rohamos fejlődésével és hatalmas ambícióival máris a harmadik partner a Szovjetunió és Amerika mellett. A két kommunista nagyhatalom között kitapogatható az ellentét, s mikor De Gaulle Európa egységéről beszélt Hruscsovnak, a szovjet vezér értette, nagyon is jól tudta, hogy az ő rendszerének jövőjéről is szó van. Az emberiség sorsa többé nem attól függ, hogy mi lesz Kelet és Nyugat viszonya, hanem attól, hogy miként alakul a Szovjetunió és vörös Kína viszonya, pontosabban vetelkedése.

Európa egységének helyreállításához csupán a kelet-európai kérdést kell megoldani. A huszadik század nagy eszméje, az önrendelkezési jog Keletközép-Európából indult el világhódító útjára. Wilson elnök tizennégy pontjából a hetedik a Habsburg Monarchia különböző népeinek biztosította az önrendelkezési jogot, amellyel éltek is. S miután ez a dinamikus eszme bejárta a világot, életre keltvén a független nemzeti államok hosszú sorát, ma újból Kelet-Európa fölött bolyong hazajáró lélekként. Kelet-Berlin, Poznan, a Lengyel és a Magyar Október vulkányszerű kitörések voltak, és hiába reménykedik Hruscsov, hogy a szovjet tábor elkerüljön azok a tektonikus lökések, amelyek olyan távoli országokban jelentkeznek, mint Törökország, Korea, Japán vagy Kongó, elérhetik az ő birodalmát is.

Nemrégiben Bukarestben azt mondotta, hogy csak örültek és bűnözők akarják a háborút. Keneteljes kijelentésekkel azonban eddig még nem sikerült háborút megakadályozni. Amíg a feszültséget kiváltó okokat nem szüntetik meg, addig a háborús veszélyt sem

küszöbölhetik ki, mert mindig akadhat egy eszeveszett, aki a gombot megnyomja... Világhírű hazánkfiát, Szilárd Leó matematikust, aki halálos ágyán rákkal birkózik, a kitűnő amerikai televízió-kommentátor, Ed Murrow megkérdezte, hogy mi a megoldás. *Egyetlen szóval válaszolt: világkormány.* Igen, csak ez maradt: *egy világ, vagy egy se!*

A kommunisták céltudatosan törnek előre, hogy a maguk „egy világát” egy világkormány alatt megvalósítsák, ami az emberiség betörését követelné a falanszterfegyelembe. Ha ezt el tudjuk fogadni, akkor ne habozzunk követni Bertrand Russel tanácsát. De ha azt hisszük, hogy az ember többért van a földön, akkor azért az egy *világért* harcoljunk, amelyben minden nép szabadon kifejtheti képességét, maga választotta demokratikus rendben élhet, magának termelhet, és műveltségét a képességei szerint fokozhatja. A kommunizmus csupán engedelmisséget követel az embertől, a demokrácia állandó éberséget és önfegyelmet, nehogy a demokratikus életformát és annak intézményeit a szabadság ellenségei megsemmisíthessék.

Merjünk egy olyan világról álmodni, amelyet „lélek s szív” egynek és szabadnak formál.

(*Új Látóbatár*, 1960.)

ELLENTÉTEK VILÁGA: DÉL-AMERIKA

Kora tavasszal falukutató láz fogott el, és visszamentem Dél-Amerikába. *A harmincas években otthon a magyar parasztság helyzetét tanulmányoztam, most, életem utolsó szakaszában az egész világ parasztságának sorsa érdekel.* A magyar népet úgy vélem szolgálni, hogy melléje állítom még azt a másfél milliárd földművest, akiknek életét Japántól Brazíliáig nagy érdeklődéssel és részvéttel figyelem. Emigráns életemnek felújított „falukutatásom” ad értelmet. A dél-amerikai falukutatóim eredményeiről legközelebb számolok be az Új Látóbatár olvasóinak.

Georgetown, Brit Guyana, 1961. február 22-25.

A repülőtér ötven kilométerre van a várostól. Az amerikaiak építették még a háború alatt. Csak itt találtak szilárdabb alapszatra, le a partig ingoványos a terület, egy része mélyebben fekszik a tenger szintjénél, gátak védik a hullámoktól. Trópusi esőben hajtunk befelé Georgetownba, Brit Guayana fővárosába. Az út két oldalán szegényes házak, magas falákokon, így védekezve a víz és a kártevők ellen. Ezt a praktikus megoldást a modern építkezéseknél is alkalmazzák. Ahogy közeledünk a városhoz, feltűnnek a nagyon csinos, élénk-színű, betonlábakon álló villák. Az alsó nyitott rész a garázs, mosókonyha, raktár, fent az emeleten a kényelmes lakórész. Ezek a házak a legforróbb napsütésben, még délben sem melegek, az eresz alatt keskeny nyílás fut körül, tökéletes keresztthuzatot biztosítva. A válaszfalak nem érnek a mennyezetig, fejmagasságban választják el a konyhát, kamrát és a szobákat, a levegő szabadon áramlik keresztül-kasul. Csodálom, hogy ezt a leleményes és rendkívül egyszerű megoldást miért nem honosítják meg mindenütt a trópusokon.

A klíma kibíráhatóbb, mint gondoltam. Igaz, a mostani a „száraz” évszak, amikor csak futózáporok paskolják végig a tájat. Sok a kutya, a görhes malac és birka, sovány fekete tehén. A külvárosban az út mentén árusok kínálják szegényes portékájukat: néhány narancs, grapefruit, citrom, dinnye és banán lapul a gyékény szőnyegen. Georgetown először kiábrándító, csupa faház, még az üzletek, irodaházak és a középületek is fából épültek. Itt van a világ legnagyobb gótikus katolikus temploma – fából... Amikor délután jobban szét-nézünk (V. L. van velem), modern téglá- és betonépületeket is találunk, olyan szép, ízléses üzletekkel, melyek New York, Párizs vagy London díszére is válhatnának. Ezek mind a Brookers Co. tulajdonában vannak, akárcsak a taxik, a bankok, a cukornádültetvények, a cukorgyárak, a raktárak, dokkok: egész Brit Guayana.

A cukornádültetvényeket portugál telepesek létesítették, akiket a sárgaláz, a malária és a mostoha természeti viszonyok alaposan megrikítottak. A termelés azonban beindult és

a nehéz munkára indiaiakat és négereket hoztak Ázsiából és Afrikából. A lakosság 43 százaléka indiai, harmincöt a néger, két százalék a fehér, a többi portugál (erősen keveredett, sötétbőrű), kínai és mulatt. A cukornád-ültetvényeken nagyon kemény volt az élet, keserves a munka. Sokat kellett dolgozni, hajnaltól késő estig, sokszor éjszaka is. Az ültetvénytulajdonosok és a felügyelők kezében gyakran, ha nem is állandóan, suhogott a korbács... A cukrot primitív kisüzemekben állították elő. Közvetlenül a háború végén még kétszáz kis cukorgyár volt Brit Guayanában, amelyek drágán termeltek, és versenyképtelenek voltak.

A világpiac szigorú feltételeket szabott, a termelést racionalizálni kellett, s ekkor lépett közbe a Brookers-cég. Megvette vagy kibérelte a küszködő ültetvényeket és egységesítette, olcsóbbá tette a termelést. A cukornád-földeket négyszög alakú nagy táblákba vonták össze, és rendszeresen öntözik, különben a száraz évszakban kiégnék. Kísérleti telepeken javították a cukornád minőségét, koncentráltabb egyedeket állítottak elő, amelyeknek cukortartalma olyan magas, hogy közvetlenül táplálkozásra is alkalmasak. Bevezették a rotálást: minden negyedik év végén az egyes táblákat vízzel elárasztva fél évig pihentetik, hogy az erős műtrágyázás következtében a talaj megbomlott kémiai egyensúlyát helyreállítsák. A műtrágyázást és permetezést repülőgépek végzik. A vizet sűrű csatornahálózat osztja el, mely egyúttal közlekedési célokat is szolgál: traktor vontatta vasútszályokban szállítják a cukornádat a gyárakhoz.

Az egyik nagy cukorgyárat, az LBI-üzemet megnéztem, s valóban imponáló volt a fehér mérnökökkel és színes munkásokkal dolgozó gyárban az automatizálás egyes szakaszain végigkísérni a cukor előállítását. Nagy daru emelte fel az uszályokból a levelektől és egyéb értéktelen részekről égetéssel megszabadított cukornádat, elevátor vitte fel az összetörődött törzseket a zúzóba, aztán a mosás következett, a nedves őrlés, a kémiai kivonás, kristályosítás, szárítás és tankolás. Naponta ötven tonna barna cukrot termel az LBI-üzem, amit különleges szerkezetű teherautók visznek a kikötőbe, a visszamaradó melasz-ból meg rumot főznek vagy takarmányozásra használják.

A gyár körül takaros munkáslakások, orvosi rendelő, egy kis kórház a szülőanyáknak és a könnyebb betegeknek, kultúrközpont és nagy tisztaság. Az ültetvények munkáslakásai sokkal jobbak, mint azoké az alkalmi munkásoké, facér proletároké, akik Georgetown színes gettóiban zsúfolódtak össze. Egy munkás az ültetvényeken 25–30, a cukorgyárakban 30–35 centet keres óránként, ami az átlagos amerikai munkabér egytizede. Itt azonban magas fizetés, dél-amerikai viszonylatban is jó, s ehhez még komoly szociális védelem párosul. A Brookers-cég házhelyet juttat a munkásoknak, a házépítéshez hitelt folyósít. Georgetown „villanegyedeiben” nagyon szép családi házakat építettek, a tisztviselőknek persze jobbakat és csinosabbakat, a munkásoknak egyszerűbbeket. Egy Brookers gépen felszálltunk, és a pilóta odarepült velünk, ahova mutattunk. Vagy egy óra hosszat voltunk a levegőben, s amit láttunk, a cukornád ültetvények sakktáblája, az adminisztrációs központok rendezett épületei, a munkáslakások, Georgetown fejlődő, szépülő lakónegyedei, az olyan kielégítő volt, hogy egész Dél-Amerikának példaként szolgálhat.

A Brookers-cég fantáziával párosult üzleti pedantériával dolgozik. Az a gyanúm, hogy valójában ők a kormány, vagy legalábbis ők mozdítják a színpalak mögül. A pénz tőlük jön,

vagy tizenkét millió dollárt fizetnek évente adóban. Feltűnően jó az iskolahálózat, sok a tanuló, alacsony az analfabétizmus aránya (20 százalék). Georgetown és környékének mindennapos színes foltja, bájos hangulata az egyenruhás iskolás gyerekek felvonulása; kék, zöld, bordó és piros vászonruhában (a leányok berettet is viselnek), ahogy mennek az iskolába, vagy ömlenek ki a tantermekből az órák végén. Aztán a trópusi estében, amikor a színek hirtelen elmélyülnek, olyan a világ, mintha sötétkék brokátba burkolták volna, a kivilágított templomokból kihallatszó orgona- vagy harmónium-játék és a vontatott ének az aktív vallásos élet hangulatos bizonyítéka. Utoljára Szingapúrban találkoztam ezzel a különös hangulattal, színek, hangok, ének, muzsika és kivilágított templomablakok szimfóniájával.

A cukornád, korábbi felfogásommal ellentétben, erről meg kellett győződnöm, nagyüzemi keretben termelhető a legracionálisabban és a leghasznóhajtóbban. A koronagyarmat rossz szelleme, a fogorvos dr. Cheddi Jagan, aki keményen dolgozó indiai ültetvény-munkások gyereke, a „korporációs” tulajdon helyébe „kollektív” tulajdont ajánl. Terve ellen nemcsak a Brookers-cég tiltakozik, hanem maguk az érdekeltek, a cukornád-ültetvények dolgozói is tiltakoznak. Azzal érvelnek, hogy a kollektív tulajdonba vétel valójában államosítást jelentene, és ők annyira már nem naivak, hogy ne tudnák, mi a munkásság és a szakszervezetek sorsa egy kommunista rendszerben.

A négerek vezetője, a szimpatikus és energikus fiatal Burnham rögzíteni akarja a mai tulajdonviszonyokat azzal a feltétellel, hogy a mívelésből kieső föld felosztandó. Ez nesze semmi, fogd meg jól! A százezer holdnyi cukornád ültetvényekből a rotálás tizenkétezer-öttszáz holdat emel ki évente, mindig más és más táblákon. Lényegében a pihenés alatti terület is szervesen hozzátartozik a modern cukornádtermeléshez, felosztása éppen olyan hiba lenne, mint egy általános földosztás. Burnham most tanulja a leckét, tőlem is kért könyvet, bizonytalan az egyes termelési ágak üzemi követelményeit illetően. Igaz, a szakértők sem tudnak megegyezni; van, aki nagyüzemet ajánl, elsősorban a cukornád, a gumi és a kókuszdió termelésére, mások a kisüzemet részesítik előnyben, így nagyon határozottan a rizs termelésben. Egy bizonyos: van földéhség Brit Guayanában is, melynek megható bizonyítékait láttam repülőutam során. Amint a rizsföldek fölé értünk, a nagy táblákat kis parcellák váltották fel, elszórt magányos parasztházakkal és gazdasági udvarokkal. Bent a dzsungelben pedig egy morotva partján felégetett foltokat vettem észre, az első keserves lépések az egyéni gazdálkodás útján. A foglалás szabad; bátor, merész, vállalkozó szellemű emberek kiégetik a magukét a dzsungelből. Kemény, küzdelmes, borzalmasan nehéz élet, rugója, mozgatója az a vágy, hogy legyen valamijük, a sajátjukban élhessenek dolgozhassanak. Az ültetvénytulajdonosok is megívelnek egy darab földet a házuk körül, ők is arra törekszenek, hogy legyen valamijük: a föld utáni vágy nagy ösztön a kontinens átalakulásának legnagyobb feszítője és motorja.

A politikai kép tragikusan egyszerű. A fehér embernek eddig nem volt pártja; mozgalomban, programban és jövőben csak a színesek gondolkodtak. Elsőnek Jagan kezdett akcióba, amikor megszervezte a *Népi Haladó Pártot*. Akkor még Burnham is vele volt és elsőprő fölénytel nyerték meg az 1953-as választást. A helyzet kritikusra fordult Jagan kommunista orientációja miatt és az angolok felfüggesztették a koronagyarmat friss auto-

nómiáját. Az 1957-es választáson már külön indult Burnham és 26 százalékos kapott, Jagan negyvennyolc százaléka mellett. A többi a töredék pártoknak és az egyéni jelölteknek jutott. Most augusztus 21-én a koronagyarmat alkotmányozó nemzetgyűlést választ, amely dönteni fog Brit Guayana jövője felől: független állam a Commonwealthen belül, vagy dr. Jagan terve szerint a szomszédos Holland és Francia Guayanával együtt megeremtik a nagy guayanai federációt. Ebben az esetben a kommunisták olyan hídfőt létesíthetnek Dél-Amerikában, amely Kubánál sokkal jobb pozícióba emeli őket: megkezdhetik Brazília és Venezuela infiltrálását, az egész kontinens behálózását.

Nem annyira a fehérek, mint inkább a portugálok riadtak meg egy ilyen fordulat lehetőségétől, és tavaly szeptemberben megalapították a saját pártjukat, az Egyesült Erőket. Egy sereg frontszervezettel körülöttük és a katolikus egyházzal mögöttük. A frontszervezetek díszes és kihívó neveket kaptak, mint pl. a *Szabadság Védelmezői*, vagy *Antibolszevista Kereszteshadjárat*, de hiányzik belőlük a szenvedélyes lelkesedés és a mozgalmi öntudat. Az *Egyesült Erőket* általában a nagy pénz, a big business pártjának tekintik, vezetői üzletemberek, bankárok, portugál pénzváltók és zálogház tulajdonosok. Mindenki mögöttük van, akinek veszteni valója van, még a kínaiak is, akik pedig a legnyugodtabban figyelik a fejleményeket. A pártvezér egy portugál nagykereskedő, D'Aguiar úr, aki külsőre olyan, mint egy idősebb középiskolai tanár. Ő az ismertebb antikommunista munkák papírkötésű, olcsó kiadásából igyekszik megtanulni a leckét. Elég későn! Egy tömeggyűlésen jobban megtapsolták, amikor az emelvényre lépett, mint mikor befejezte beszédét.

A színeseket emeli a történelem árja, s bár igyekeznek pártatlanok, higgadtak lenni. Beszédükön, érvelésükön átizzik a szenvedély és az indulat a fehér ember ellen, mely minden gyarmaton érthető és a legtöbb esetben menthető. Dr. Jagan marxistának vallja magát, de a szótára tipikusan kommunista és álcázás nélkül követi a moszkvai vonalat. Programját hangzatos fogalmakba és frázisokba burkolja, szocializálást, nacionalizálást mond, amikor kisajátításra, államosításra, a szabad vállalkozás felszámolására gondol. Az indiaiak egy tömbben állnak mögötte, anélkül, hogy átgondolnák, mi lesz a sorsuk, ha Jagan kommunista programját megvalósítja. Ők a falusi szatócsok és kocsmárosok, iparosok és pénzkölcsönzők, előmunkások és felügyelők; rendkívül szorgalmasak és rendkívül takarékosak; sehogyse illenek bele egy kommunista állam rendjébe.

A négerék az igazi proletárok, akik a keresetüket azonnal elköltik, szeretnek inni, a falusi kocsmákban a fizetés napján ömlik az ital. A pultnak támaszkodva isznak, és mindjárt odavizelnek, vagy hánynak a padlóba vájt csatornába, amelyek a fal mentén elvezetik a vízzel kitakarított ürüléket. Georgetown bárjaiban meg fülkébe zárkózva isznak, nem szeretik, ha figyelik őket.

A négerék, vagy ahogy ők nevezik magukat, az afrikaiak, egy tömbben állanak Burnham mögött, aki Ghandit utánozza, ha nem is közvetlenül, mert N'Krumah talán még nagyobb hatással van rá, a stílust és módszereket tőle tanulta. Mozgalmának neve is a két színes népvezér befolyását árulja el: a *Népi Nemzeti Kongresszus alulról akarja felépíteni a demokráciát a széles tömegek bevonásával*. Burnham jól tudja, hosszú az út a parlamentáris demokráciához, tudatlan tömegekkel nem is lehet egyszerre megvalósítani a modern kormányzatot. Türelmesen, rendszeresen oktatja a híveit, még a népgyűléseiknek is szeminá-

rium jellegük van. A szocializmus és humánus átélésével „azé a föld, aki megműveli” vulgáris jelszavát odamódosította, hogy azé legyen a föld, aki használni tudja, akinek van képessége, tehetsége a gazdálkodásra.

Brit Guayanának nincs főiskolája, a gazdagok Európába küldik a fiaikat egyetemre. Aki nek pedig nincs módja a külföldön való tanulásra, ha különben tehetséges, állami ösztöndíjat kap. A szülők veszélyesnek tartják az európai tanulást, mert ott „kiokosodnak” a fiúk, ahogy azt Fernandez úr, egy gazdag portugál kereskedő fejtegette nekem, aki nem ismert a fiára, amikor tanulmányai befejeztével visszatért a koronagyarmatra. „Kommunista lett”, mondotta elkeseredve. Burnham a londoni egyetemen lett szocialista. Szerinte a választási küzdelem közte és dr. Jagan között folyik, akivel „ideológiailag” nem ért egyet. Jagan kommunista, ő demokratikus szocialista, nem annyira az angol Labourt, mint inkább a skandináviai szociáldemokráciát követve. Lumumba meggyilkolását elítéli, de egy nyilvános vitájában Jagannal mindjárt melléje állította Nagy Imrét, akit meg az „oroszok gyilkoltak meg”. Bemutatkozáskor azt mondotta, hogy ismerős a nevem. Először azt hittem Kovács Béláéval téveszti össze, de mosolyogva folytatta, hogy a keresztnevem, vagy ahogy az angol mondja, az első nevem (first name) olyan, mint Nagy Imréné . . .

Manaus, február 25.

Silány kis brazil gépen szállunk a brit guayanai dzsungel felett, majd kiégett sivatag fölé érkezünk. Az első állomás Boa Vista. A neve nem csalódás: már az ablakból látni azokat a csodálatos körvonalú vulkánikus hegyeket, amelyek olyan jellemzőek Brazíliára. Leszálláskor forró meleg csap az arcunkba. A messze kéklő hegyekig sivár az egész táj, mintha a Góbi sivatagba érkeztünk volna: kiégett agyagmező, szárazság, perzselő hőség, kietlenség. Az egyszerű repülőállomás építését nemrég fejezhették be, az épület malteranyagot áraszt, sehol egy kifrás, kép, színes folt. Az épület előtt egy öreg mulatt rendőr áll agyonmosott khaki egyenruhájában. Miközben nagy bajuszát sodorgatja, illedelmesen köszön, de nem kéri útlevelünket. Vámvizsgálat nincs. Ez a világ vége . . . Az épület előtt kezdetleges parkosítás, lugas-szerkezet, de nincs mi felfusson rá. A napszitta, megrepedezett szürke deszkapadokra is aligha ülnek le szerelmes párok. Odébb élénk színűre meszelt két modern betonház, egyik nyilván a rendőré, a másik az állomásparancsnoké. Messzibbre kisváros, mögötte folyó, aztán kéklő hegyek.

Manausig még három óra az út. Négy utast kapunk, az egyiket, egy csinos fiatal lányt a rádióunk kézcsókkal üdvözl: nyilván állandó utas. Most már a rádiós is az utasfülkében marad. Boa Vistáig ő volt az összekötő a kapitány és a másodpilóta között. A kedélyes, markánsarcú kapitány beült hozzánk, és elnyújtózva újságot olvasott. Ha baj volt, a másodpilóta a rádióst szalajtott be az utasfülkébe a kapitányhoz. Más dolga egyébként sem volt, rádiója nem működött, de nem is volt állomás a közelben, amellyel társalogni tudt volna. Most a kapitány vezeti a gépet, a rádiós meg a mulatt lánynak udvarol.

Manaus mindig érdekelt. Az Amazon medencéjének közepén épült régi portugál város. A századfordulón Brazília egyik legvirágzóbb lakott települése volt. Gumiültvényei jól jö-

vedelmeztek. Az akkor induló autóiparnak szüksége volt nyersgumira. A város korábbi portugál barokk jellegét, modernebb formák bontották meg, polgárai gyorsan gazdagodtak, opera és bordély nyílt. Az első háború után megállt a fejlődés, Azsia elhódította a nyersgumi piacot. Manaus megtartotta barokk jellegét, bár épületeinek tradicionális méltóságát a trópusi esők szürkére mosták. S ha az ósdi épületeket az esős évszak végén nem meszelik uradalmi sárgára vagy fehérre, akkor bizony reménytelenül dohosak és kopottak. Az újabbkori empire és szecessziós házak is elveszítették minden szépségüket és eredetiségüket.

Este hat tájban érkezünk. Négymotoros gép áll a főépület előtt. Megtudjuk, hogy a gép másnap reggel ötkor indul Belembe, gyorsan jelentkezzünk rá. Kellemes a levegő, nem régen esett, s lehűtötte. Az alkonyat különben is mindig megmozgatja a levegőt a trópusokon; amint a nap lenyugszik, mindjárt enyhe szellő kezd fújdogni. Dús, gazdag vegetáció, élénk harsogó színek, amelyek, ahogy a városba hajtunk, mindjobban belefakulnak a nyomorúságba. A magas, agyagos parton épült Manaust folyómedrek szelik át, amelyeknek oldalába vagy kiszáradt ágyaiba egymás hegyére hátára épültek a vityillók. Sárral betapasztott vagy nádból font falakkal, sásból készült tetőkkel; a házak körül gyerekek, kutyák és bűz. A fehér, sárga, barna vagy lila barokk, empire és szecessziós házakat ugyanolyan cseréptető fedi, mint a Földközi-tenger medencéjében lévő épületekét. Amint az Amazon Szálloda nyolcadik emeletén lévő szobám terraszáról végignézek a városon, honvágy fog el: Manaus Európára emlékeztető tetők alatt készül nyugovóra.

Lent a kikötőben egy nagy hajó, mögötte az Amazon széles sávja csillog az est elmélyült fényeiben. Mindig szerettem volna az Amazonon hajózni, V. L.-t azzal ugratom, hogy átváltozom a jegyünket hajóra, és három nap alatt leérünk Belembe. De nincs ennyi időm, így is nagy kerülőt tettünk, már régen Belembe, illetve Brazíliában, az új fővárosban kellene lennünk. A hold magasán áll felettünk, elindulunk, hogy körülnézzünk a gyatrán megvilágított városban. A főtéren zene-pavillon, a parkban feltűnően kistermetű lányok sétálnak kettesben-hármasban, átvihogva a fiúkra. Szemben a mozi épületén kihívó plakát: The Beasts of Budapest című filmet hirdeti. Budapest bestiáit egy szőke démon képviseli a plakáton, aki egy egyenruhás, korbácsos férfi lábához simul. A csitriket ott hagyjuk, a filmre nincs kedvünk. Hamarosan ráakadunk a főutcára, ahol a hozzánk közelebb eső korosztályok korzóznak. Topolyafák szegélyezik, Nizzára emlékeztet. Egy neonfényes helyiségben sört akarunk inni, de csak limonádét ajánlanak. Négy puccosan öltözött leány ül a pultnál, azonnal figyelemre méltatnak bennünket, de olyan feltűnően, hogy inkább odébb állunk.

Az alsóvárosban a gyönyörű barokk templom tündökölve ragyog a holdfényben. Mellette kocsmá vagy kávéház, középen magas fallal, mögüle zsiromlás hallatszik. A kávéháznak ez a fele üres, amoda térünk be: tele van utcalánnyal. Négyszögletes asztaloknál ülve sört isznak, és vendégre várnak. Akad közöttük nagyon csinos mulatt is. Innét is hamar kijövünk. Az agyagos parton, széles, kétoldalt kanyargó lépcső vezet a magasán épült templomhoz. Szerettem volna bemenni, de zárva volt. Lentről, a bisztró terraszáról, ahol egy üveg sört ittunk, drámaian szépnek látszott a karcsú, magas pálmák között. Közről azonban sápadtan világol antik benyomást keltő, piszkos fehér fala a holdfényben.

A brazil gépeken nincs radar. Nappal repülnek. Mi is pirkadatkor szállunk fel: az Ama-

zon széles árterületén csodálatos a napkelte. Az Amazon nem egyetlen folyó, hanem folyamrendszer, lustán kanyargó mellékágakkal, melyek dzsungel-borította szigeteket fognak közre. Száz kilométer szélességben hömpölyög lefelé száz és száz mellékágával, visszahagyva a lekerekített szigetek ezreit. Bármelyik oldalon nézek ki, ugyanaz a kép. A sárga víz ezüstösen csillogó tükre keveredik a dzsungel mélyzöld színeivel, s az összefolyó, tömötten sűrű erdő magából olyan, mint egy plüss szőnyeg, szeretnék rálépni . . .

Kétezer kilométert repülünk az Amazon felett, a kép változatlan, emberi vagy állati életnek lent semmi nyoma. Vagy talán csak nem fedezhető fel. Néha kerek, élénkebb színű foltokat látni a „szőnyegen”. Emberi település lenne? Már jól benne vagyunk az út második felében, amikor a morotvák és mellékágak partjain felismerhető települések tűnnek fel. A dzsungelből kiszakított, szabálytalan alakú tisztások faházakkal, melyek mindig egészen közel a folyóhoz, a magasabb hátakon épültek. Egyetlen közlekedési eszköz a csónak, az indián parasztok szegényes áruikat, a kókuszdiót, kukoricát, tápiókát, zöltséget csónakokon, vitorlás bárkákon viszik a piacra.

Belém, február 26-27.

Forró, nedves éghajlat, dohos házfalak, barokk templomok és épületek, néhány szép tér, fásított széles út. A Grand Hotelben lévő szobám ablakáról itt is vörhenyes cseréptetőkre látok, odébb az Amazon, mely itt tengerré szélesedik, pedig az Óceán még vagy száz kilométerre van.

Belemtől nem messze Maritubában a magyar apácák leánynevelő intézetet tartanak fenn és beljebb a dzsungelben, vagy százötven kilométerre ide, egy lepratelep betegeit ápolják. Kedves, öreg főtisztelendő nővér üdvözl bennünket a kapuban. Magyar beszédünkre könnyű szökik a szemébe. 1937-ben ötödik magával jött el, hogy életüket olyan nemes ügy szolgálatában töltsék el, amelyre csak kevesen vállalkoznak. Három nővér kint van a lepratelepen, ő és egy szikár, energikus, szenvedélyes tekintetű, nagyon sápadt kedvesnővér az iskolát vezetik, amelyben vagy kétszáz fiatal leány tanul. Éppen most fejeződött be a nyári vakáció, most készítik elő az ebédlőt, hálót és a tantermeket a növendékek befogadására, akik már szállingóznak vissza. A főtisztelendő nővér végigvezet bennünket a többi épületből álló konventen és iskolán. Bekukkantunk a konyhába is; mindenütt rend és tisztaság. Amikor az egyik hálóteremben a vászonhuzatú priccsekre mutattam, a vékonyajkú, gúnyostekintetű Anasztázia nővér fojtott hangon mondotta: azok gyerekek fekszenek rajta, akik még bevizelnek, könnyebben kimoshatók, mint a matracok.

Este mástermészetű intézményeket látogattunk meg, persze kuriozitásból. A bordélynegyedben jártunk, amely ott terül el mindjárt az előkelő szállodák mögött. A piszkos, szűk bejáratú házak keskeny folyosóin színehagyott öreg fotelekben ülnek a madámok, körülöttük négy-öt közömbösarcú lány, bent kis szalon, telefirkált falakkal, kopott asztalokkal és székekkel. Egy özőnvíz előtti gramofonból szentimentális muzsika árad. A látogatók komolyan veszik a dolgot, udvarolnak a lányoknak, táncolnak, kávé szürcsölnek,

aztán eltűnnek a folyosóról nyíló ablaktalan szobákban. Az ajtót nem csukhatják be egészen, a madám tudni akarja, mi történik odabent: a kényjalkosságot csak így lehet megakadályozni, és a fizetés nélkül meglépni akaró vendéget elfogni.

Marituba Leprosario

Ki itt belépsz, hagj fel minden reménnyel!

Belemtől huszonöt kilométerre, a lepratelep bejáratánál semmi különösebb jelzés nem figyelmeztet, hogy a pokol kapuját léptük át. Balról, a főorvos és az ápolók csinos házai körül egészséges gyerekek játszanak, jobbról a portás fülkéje. A portás merev jobbkarja a behegedt sebhelyekkel háborús sebesülésre utalhat. Egy kistermetű, kreolbőrű brazil kedvesnővér kísért el bennünket erre a látogatásra. Ilona nővér portugál magyarázatára, hogy szeretnénk a telepet megnézni, a portás komoran bólogat, aztán int, hogy mehetünk tovább, befelé az erdei úton a Leprosario felé. A dús növényzet nedvesen csillog, a trópusi zápor, mely bennünket is elkapott az úton, végigverte ezt a vidéket is.

A telepet nem veszi körül kerítés, észrevétlenül érünk a központba, ahol az egyik szobából előkerül a gondnok. Érzelmes muzsika árad szét az agyagsárgára meszelt barakkok között. Egy pillanatra meghökkenten Mauthausenre gondolok, ott is zene fogadta az újonnan érkezőket... A főtisztelendő nővér megint megmagyarázza, kik vagyunk, és mit akarunk. A gondnok tűnődik egy darabig, majd elmegy a főápolónőért, mert délután az orvosok már nincsenek a telepen. Különleges eset nem adódik, gyors beavatkozásra nincs szükség: a betegek lassan, nagyon lassan, kínok nélkül, csendben halnak meg.

Míg a gondnok a főápolónőt keresi, benézek a központi konyhába és étkezdébe. A négyszögletes, cseréptető épület ablakai magasak, bent kellemes hangulat: hosszú fehér-abroszos asztalok, mindjárt balra mosdótálak, az egyik sarokban rokkant szekrény, a konyhát elválasztó falban tálalónyílás. Éppen osztják a vacsorát azoknak, akik nem tudnak járni: maguk az ételkihordók is betegek, a lepra szörnyű jeleivel testükön.

A főápoló idős, elhízott kreol nő, a főtisztelendő nővér ismerősként üdvözl: valamikor azon a telepen dolgozott mélyen bent a dzsungelben, ahol a magyar apácák ápolják a betegeket. Megtekintjük a műtöt és a rendelőt. A földszintes épület hosszú folyosójáról nyílnak a szobák. Mindjárt a bejáratnál van a frissen operált betegek kórterme, egyikben a férfiak, a másikban a nők. Alacsony vaságyakban a csupasz matracon fekszenek azok a betegek, akiket délelőtt operáltak. Csupa idősebb ember, befáslizott csonkukon átüt a vér, révülő tekintetükben nincs aggodás vagy félelem. Fáradtan integetnek, vagy halkan suttoják, Madre, Madre, amint végigmegyünk a kórtermen. A legtöbbjük erőtlén tartással könyököl az ágyon. Aligha tudják, mi történik velük. Az operáció csak kegyelmi aktus, nem gyógyítja meg a beteget, csupán a lerothadt testrésztől szabadítja meg ideiglenesen. Van olyan beteg is, akiről az utolsó csonkot vágták le, és még mindig él, a betegség még mindig terjed rajta. Igazi segítség az lenne, ha egy injekcióval megszabadítanák ettől az élverothadástól. Ennek a szörnyű betegségnek olyasféle tünetei vannak, mint a vérbajnak, de nyitott nedvező sebhelyei beborítják az egész testet és főleg a végtagokat. Látásukra bennem is felmerül a

kérdés: hol álljon meg az orvos kegyelmi keze a halál osztogatásában? A női kórteremben egy hetven éves operált beteg égő, lázas, beesett fekete szemekkel tapad a főtisztelendő nővérré, aki fájdalmas arckifejezéssel kísért áldást int feléje. Sovány, görhes teste kirajzolódik a fehér lepedő alól, a ballába hiányzik. Az ágyaik mellett rozszant éjjeliszekrények, rajtuk szegényes holmi, üres üvegek, ételmaradék, némelyiken újság.

Most abba a kórterembe lépünk be, ahol az operálandók fekszenek. Rájuk a következő nap kerül sor, de alig látok különbséget köztük és a megoperáltak között. Legtöbbjüknek már hiányzik valamely testrészüik: alsókar, lábfej vagy az ujjai. Egy fehérhajú, okos tekintetű beteg idegesen vakarja maradék lábszárát, amelyen a fekélyes foltok ijesztően jelzik a lepra terjedését. Holnap levágják a maradék bal alsó lábszárát, talán egyidőre segít rajta. Amikor felnéz, felismeri a főtisztelendő nővért, könny szökik a szemébe: valamikor a kinti telepen ápoltuk volt.

A Marituba Leprosariót nemrég nyitották meg. Azelőtt minden beteget a dzsungelben lévő távoli telepre vittek, ahol most a nagyon szegényeket és a teljesen reménytelen betegeket ápolják. A főtisztelendő nővér vigasztalja régi ismerőst, de nem érinti meg, nem szabad a betegeket megérinteni. A nővér kint elmondja nekünk, hogy ez az ősz ember gazdag, előkelő család sarja, akit otthon ápolnak, ide csak operálni hozták be.

A műtő éppen olyan lehangoló, csupasz falú, betonpadlós helyiség, mint a kórterem és a barakk. Az egyszerű operáló asztal nekem özönvíz előtti instrumentumnak tűnik, Ilona nővér azonban azt mondja, nagy a fejlődés, mióta utoljára itt járt. A műtőszerek, kések, csipeszek, ollók egy rozsdásodó vasszekrény polcain sorakoznak, a sterilizáció a szomszéd teremben méltón egészíti ki ezt a gyatra felszerelést. Műtőlámpát, altatót nem láttam, nagyon valószínű, hogy nem is használnak. Mindig délelőtt operálnak, érzéstelenítésre meg aligha van szükség, mert a leoperálandó testrész már érzéstelen, vagy nem okoz különösebb fájdalmat, csontot nem fűrészelnek, az ízületek mentén halad az operáló kés. Újabbban szulfúr injekcióval próbálkoznak; a szérum ezüstösen csillog a fiolákban az asztalon a járó betegek rendelőjében. Itt is, mint minden olyan teremben, ahol az orvosok közvetlenül érintkeznek a betegekkel, fehér fakorlát választja el őket egymástól. Egyik oldalon az orvos asztala, a másik oldalon mérleg és egyszerű szék. A beteg külön ajtón lép be, az elkülönített oldalon már várja az ápoló, aki maga is beteg, de vagy még nem előrehaladott állapotban van, vagy már kilábalóban van, „negatív”, mint itt mondják, ő vizsgálja meg a betegeket az orvos utasítása szerint, aki feljegyzi a tüneteket, és meghatározza a gyógy-módot: kés vagy injekció. Az egyetlen hely, ahol a beteg az orvoshoz közel kerül a fogorvos rendelő, egy lábhajtós ósdi masinával.

A felvételi helyiség teljesen üres. Elég csak ránézni a jelentkezőre, és máris kész a diagnózis. A laboratóriumban egy hosszú fehér asztalon mikroszkópok sorakoznak, itt végzik a szövettani vizsgálatot, hogy milyen hatása van a szulfúrinjekciónak. A raktárban néhány üres láda, a látogató szobában nincs szék, az „anyakönyvi” hivatalban viszont három van: kettő a házassulandóknak, egy a tanúnak. A leprások egymás közt házassodnak, egymásnak tanúskodnak, a szertartást pedig a maguk választotta „polgármester” végzi.

Egy lepratelep szomorú, különös közösség, önmagát adminisztrálja; a betegek igyekeznek magukat valamivel lefoglalni. A dzsungelbeli Leprosarióban földet mívelnek, búzát,

kukoricát, rizst, krumplit, zöldséget termelnek, cukornádból pálinkát főznek, s titokban az indiánokkal cserekereskedelmet űznek. Bódító szereket csempésznek be, amiért pálinkával és egyéb áruval fizetnek és – sikeresen terjesztik a leprát. Sok legendát hallani a leprával kapcsolatban, annyi bizonyos, hogy a bacillus leprae okozza a betegséget, s állítólag a kecske az egyik bacillusgazda... Peruban a vérbaj terjedését a lámáknak tulajdonítják, és állítólag olyan törvényt hoztak, hogy a hegyilakó két napnál hosszabb útra felesége nélkül nem mehet.

A kórházból a fiatal lányok barakkjába megyünk. Tiszta, barátságos földszintes ikerház. Gazdagabb leányokat kezelnek itt, mindegyiknek külön szobája van, tűrhetően berendezve: ágy éjjeliszekrény, polcok kozmetikai szerekkel, a falakon képek. Egyikük-másikuk határozottan csinos, de a vastag púderon és arcpirosítón átüt a lepra foszforeszkálása. Nem tudták mire vélni látogatásunkat, kacéran bámultak ránk, miközben a főtisztelendő nővérnek illedelmesen pukkedliztek. Mindjárt a lányok barakkja mellett van a gyerekek pavilonja: fájdalmas, szívbemarkoló kép. Két hete hoztak be egy kislányt, most itt ül a betonpadlón, bőre tele leprás foltokkal, tekintetében annyi szomorúság, egész lényében annyi reménytelenség, hogy nem tudok bent maradni a szobában. A kedvesnővér is könnyezik, a kis brazil elrejti tekintetét, szemére húzza főkötőjét, a válla rázkódik. Nincs menekvés, a szomszéd teremben ugyanaz a kép. A harmadik szobában játékszerek, babák, kelengyék a padlón – karácsonyra gyűjtötték nekik a városban –, de nem játszanak velük. Nem tudnak játszani... A legidősebb leány tizenöt éves, és nyolc éve van bent, egy tizenkét éves hét év óta. A család igyekezett megszabadulni tőlük, mit is csináljanak otthon egy beteg gyermekkel, akinek arcára a halál ilyen korán rányomta borzalmas bélyegét. A gyerekeknek külön konyhában főznek. Egy idős ápolónő vigyáz rájuk, ő is tele van behegedt foltokkal. Az épület végében a nyitott tűzhelyen edények, a füst lassan kavarog a cseréptető alatt, keresi az utat kifelé a szűk nyílásokon.

A beteg családok tagjai együtt laknak. Ha az apa, anya és a gyerekek is leprások, az egész család beköltözik a telepre. Ha leprás fiatalok összeházasodnak és gyerekeik születik, őket is a családosok „lakosztályában” helyezik el. Vannak egészen takaros házak is, amelyeket a gazdagabb családok építtettek maguknak a telep túlsó végén. Az első házban egy gazdag házaspár lakott, akik a kétszobás, konyhás, terraszos épületet ápolójukra hagyták. A mellett, koros hölgy „negatív”, ágyastársa is az, csak az ujjai hiányoznak, kezefeje megmaradt, nyitott sebhely már nincs rajta. Boldog nyugalomban élnek. A szépen bútorozott szalonban a díszes tálalón három üveg skót whisky, mely szintén rájuk maradt, de kegyeletből nem bontották föl. A hálósobában kettős ágy, tiszta ágyneművel, a délutáni pihenés után még nem vetették be. Egy kegyetlen sors megrendítő emlékei.

Nem minden családi ház ilyen mutató, és nincs is ilyen komforttal meg „luxussal” berendezve. Vannak tömeglakások is, olyasféle épületek, mint az egykori uradalmi cselédházak Magyarországon. A széles, nyitott folyosóról, amely körülfutja a hosszú földszintes házat, nyílnak a közös konyhák, és abból a családos betegek szobái. A tétlenkedő asszonyok úgy támaszkodnak a falaknak vagy ülnek a magas eresztől, mint Felső-Göböljárás pusztán az én gyerekkoromban a cselédasszonyok. Sötét, reménytelen tekintetük is az övékét idézi fel emlékezetemben. Körülöttük a szomorú, sohasem mosolygó

vagy nevető gyerekek a halál jegyeivel arcukon és vézna kis testükön. Nem számolják az éveket, mert előttük nincs jövő, nincs mire várjanak, csak a sír a telep temetőjében, ahová valamennyien megtérnek. Innét nincs kivezető út, visszatérés a társadalomba. Behegedt sebhelyeikkel, béna, csonka végtagjaikkal a társadalom nem fogadja vissza őket. Húzódoznak tőlük, munkát nem kapnak, s egy idő után visszatérnek a lepratelepi megindító szolidaritásába. Ők az ápolók, a konyhai és kórházi munkások, akik valóban keresztényi alázattal és áldozattal, megrendítően nemes emberi magatartással segítik azokat, akik arra igazán rászorulnak. A megváltozhatatlan végzetbe beletörődve, „egészségesen” is arra az utolsó útra várnak, amely mindegyikük közös sorsaként a telep temetőjébe vezet.

A legtragikusabb jelenetnek az utolsó pavillon előtt lettem tanúja. Ide már nem mentünk be, képtelenek voltunk belépni. A főápolónő épp a ház elé terelte ki a betegeket. A főtisztelendő nővér az egyik lesóványodott, ráncosarcú betegben felismerte külső telepük egyik ápolónőjét, akire átkergette a lepra, és megvakult. Életének utolsó, reménytelen szakaszán most itt ápolják. Amikor a kedvesnővér megszólította, zokogni kezdett, és a keze után nyúlt. De a leprásokat nem lehet megérinteni. A nővér összekulcsolt kézzel állt, az ő szemében is könny csillogott, és elfúló hangon kérte: Ne sírj, ne sírj! A vak szemüregéből nem csordult ki könny, valami szörnyű könny nélküli zokogás tört fel a szerencsétlenből. Aztán felemelte a fejét, és a vakok örök mozdulatával kereste a napot, a fényt; megremegett arcvonásain egyszerre a meglepődöttség érzése tükröződött. Még megvonaglott néhányszor, ideges mozdulattal végigsimította szürke haját, a kezét tördelte, de már nem sírt. Üres szemüregével némán bámult a levegőbe... Erőtlen voltam, nem tudtam tovább visszatartani könnyeimet, és lehajtottam a fejemet. Tekintetem végigsiklott a silány vászonruhával takart vézna, sovány testén: a vállán, a karjain, a lábszáran mindenütt ott volt a lepra kékes-lilás-vörhenyes nyoma.

Ez a szerencsétlen asszony harminc évet töltött az élőhalottak birodalmában, a kereszténység nagy tanításainak szellemében feláldozta magát a beteg, nagyon beteg embertársaiért. Életét, tetteit nem örökíti meg emléktábla, dicséret, legfelsőbb elismerés. A világ nem tud, nem hallott róla. Nincs is egyedül, kívülről sokan mások, köztük a *belémi magyar apácák* is az ő áldozatos életét élik. Jól tudom, nem sok, de legyen ez az írás, egy hazájából elüldözött magyar író tanúságtétele, érdemeinek elismerése, önzetlen munkásságának dicsérete és emlékének megőrzője!

Az agyagos út másik oldalán hasonló épületben a reménytelen férfibetegeket találjuk. Lábatlan, kezetlen törzsek, akiket kis tolókokon mozgatnak, némelyek vakon tapogatóznak a fal mellett, igazi belpoklosok, ahogy ezt a kifejezést a Bibliából ismerjük, akiknek gyomor- és bélrendszerét támadta meg a lepra, és annyira lesóványodtak, hogy csak bőr és csont maradt belőlük, már mozogni sem tudnak, legtöbbször meztelenül fetreng a lepedő nélküli, véres, szennyes matracokon. Akinek még maradt egy félkarja, vagy van annyi energiája, hogy engedelmességni tud, a főápolónő tapsolására ijedten nyúl piszkos inge után, hogy torz, elcsúfított testét gyorsan betakarja. Ezeknek helybe hozzák az ételt. Ebédlőjük szomorú, sivár falai közt borzongva mentem végig. Itt gyűjtik a szennyesüket is: az egyik sarokban véres ingek, alsó ruhadarabok. A szegényebbje maga mos, a gazdagabbaknak a könnyebb betegek bérben mosnak. Az egyik szobában a falakat dekoltált, fél-

meztelen hollywoodi színésznők képei borítják, valahogy ki kell élniök a vágyaikat... Egy másik teremben egy teljesen béna, szemüveges, intelligens arcú beteg ült a betonpadlón, körülötte mécsesek égtek, a sarokban ikon, szentképek. Teremtőjének vagy tönkretevőjének áldozott. A főápolónő intett, hogy bolond. A kedvesnővér azt mondta: hívő. De a hit, a meggyőződés ritkaság itt is, meg a külső telepen is a legtöbben spiritiszták: már kapcsolatban vannak a túlvilággal.

A telep felett úszik az érzelgős zene, a klub tetejére szerelt hangszóró egész nap sugározza a műsort, amely jórészt sláger, hír és hirdetés. A klub egyik helyiségében biliárdoztak a lábadozó betegek, a söntésben Coca-colát ittak. A klub nagyterme mozi és színház. A betegek a földszinten ülnek, az ápolók és látogatók a karzaton, elkülönítetten. A nagyterem falai is csupaszok, minden olyan sivár ezen a telepen, hogy csak a természet nyújt valami báj, kedvességet, szeretetet. Az egyetlen derűs színfolt a játszótér, ahol eléggé modern tornaszereket, hintákat, csúszdákat építettek a gyerekeknek. A játszótér mellett van az iskola, a tantermekben a szokásos padok, fekete tábla, a falakon oktató képek. A nyári vakáció után itt is kezdődik a tanítás. A kápolnában esti litániára gyülekeznek a jární tudó betegek, a harang fájdalmas kongással hívja azokat, akik még hisznek...

Ez már az én pogány lelkemnek is sok, és kiszakad belőlem a fohász: Isten, ha vagy, és van kegyelem, itt segíts!

Befelé a városban szőlőket, gyümölcsös kerteket és kiscgazdaságokat látunk, melyekben egyszerű brazil parasztok dolgoznak. Napi jövedelmük egy dollár, de milyen boldogok ők azokhoz képest, akiket láttunk, akik ott a telepen a megváltoztathatatlan végzetbe való betörődéssel vállalják a szenvedést, és ami még annál is fájóbb, a kitaszítoottságot, a szüntelen megalázottságot, az élet értelmetlenségének bénító tudatát. A Grande Hotel teraszán sört kérek. Az alkonyat elmélyülő színeiben elernyesztő zibongással már hullámozik a korzó. Csinos mulatt lányok a mamáikkal összebújva sétálnak, körülöttük fiatal bárók rendetlenkednek, belémi huligánok, akik az ifjúság kihívó, örök mozdulataival dobják rá magukat a kerti székekre, és nagy hangon Coca-colát rendelnek. Odébb a mozi előtt hosszú sor. A város él, lüktet, boldog: senki sem beszél – igen, csak kevesen tudnak – a huszonöt kilométerre fekvő lepratáborról, ahol a kápolna színes ablakai már elsötétültek, és a betegek nyugovóra tértek.

Korán reggel végigsétálok az alsóvároson, amelyet az Amazon partjára építettek a portugál telepesek. A szép kis tereket barokk épületek szegélyezik. Sok a barokk templom és kolostor, leegyszerűsített empirikusba átmenő homlokzattal. Belül faragott, aranyozott díszek, girlandok, a szobrok előtt térdepelő hívek, akik a szentek lábait simára fogdosták kérő-könyörgő tapintásaikkal.

A parton a hetipiac a végéhez közeledik. Az indián vagy mulatt parasztok vitorlás dzsunkákon hozták be árujukat, kókuszdiót, zöltséget, baromfit, tojást, gyümölcsöt és sodort dohányt a bagózók számára. A kirakodó árusok sátrak alatt álldogálnak, az ő ruhájuk is szegényes, cipő, papucs, nadrágszj, ing, széles karimájú szalmakalap. Sok a kozmetikai szer, a szárított hal és marhahús, a marha oldaláról lefejtett hajas, húsos lebbeny, amit kisózva megszáritanak, és pörköltnek kifőzve a szegények kedvenc eledele. Először a lepratelepen láttam ezt a különleges ételt. Egy sátorban talizmánokat árulnak, láncra, szalagra

fűzött kiszáritott és összezsugorított hajas koponyákat, bogarakat, csontokat, hajkötegeket vagy gyógyfüvet. A fűszerezés környékén bódító jó szag, árujuk jórésze helyi termék, a trópusok penetrálóan szagos növényei, szárított és zúzott, őrölt füvek boszorkányos keveréke.

Brazília, március 1.

A hajnali derengésben magunk mögött hagytuk az Amazon széles tükrét. A négymotoros Viscount a Brazil-középhegység szeszélyes tarajai és völgykatlanai felett száll. Ez is szűz terület, emberi település még nem szennyezte be, fentről minden érintetlennek tűnik évezredek méltóságával és nagy békéjével. Ritkasan törpe fák és bokrok fedik a gerinceket és a hegyoldalakat, köztük élénk zöld fű, gazdag legelő, vagy legalábbis az lehetne baromok, lovak és tehenek ezreinek. A lassan előtűnő magányos tanyák úgy simulnak bele a természetbe, mintha ősidők óta hozzá tartoznának. A vékony, barna vonalak is, melyek összekötik őket, inkább a Teremtő ecsetvonásainak, mint utaknak tetszenek. Jó három órai repülés után, amikor a pilóta a biztonsági övek felkapcsolását kéri, és jelenti, hogy néhány perc múlva megérkezünk Brazíliába, a reggeli napsütésben kibontakozik az ezer méter magas fennsíkon épült új főváros, Brazília körvonala.

A város felett tiszteletkört ír le a gép. A kép annyira ismerős, televízióban, híradóban, képeslapokban annyiszor láttam, hogy mindegyik épületről tudom, mi a rendeltetése. A szárnyalást, a merészséget szimbolizáló, repülőgép alaprajzú Brazília tervezői a törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltatási szervek épületeit, a Három Hatalom nevű téren, a „repülőgép” farkában összpontosították. Itt van a híres iker-felhőkarcoló, kissé az Egyesült Nemzetek palotájára emlékeztet. Ebben a szenátus és a képviselőház irodáit helyezték el, míg az üléstermek mélyítetten kapcsolódnak hozzá. A képviselőház ülésterme egy modern vonalú kávéscsésze, a szenátusé félgömbalakú sima dóm. Egyik oldalon az elnöki hivatal, a másikon a legfelső bíróság nagyon modern és mégis klasszikusan szép épületei fogják egységbe a teret. A főút két oldalán, a „repülőgép” törzsében, vannak a középületek, a minisztériumok üveg és beton felhőkarcolói. Ahol a szárnyak nőnek ki a törzsből, ott látható az indián sátor vázát utánzó katedrális vasbeton konstrukciója. Maga a templom süllyesztett, katakombaszerű. A „pilótakabin” a városi épületek tere, a két szárny hát-só taraja a követségek egyelőre üres telkeinek neveit viseli. A középső rész a lakónegyed, annak egy része a szállodai körzet, aztán az üzleti negyed, a színház és az egyetem – egyelőre még papíron...

Az új főváros háromezernyi lakossága jórészt még olyan kalibákban él, amelyeket Dél-Amerika-szerte mindenütt látni. Ezeket a gigantikus terv végrehajtásán dolgozó munkások tákoltták össze maguknak. A képviselőket, szenátorokat és magasrangú állami tisztviselőket igen modern, de kissé kényelmetlen házakban helyezték el.

Leszálláskor az idegenvezetők hada rohan meg bennünket, akik igen agresszíven ajánlják fel szolgálataikat. Sok turista – többségük az Egyesült Államokból – tehetetlenül meg-

adja magát a sorsnak. Mi a Brazil Palace szállodába hajtunk, amely Brazília egyetlen modern szállodája. Kívül fekszik a városon, nem messze az elnöki palotától, mely a vágyaikat és álmaikat kifejező, „Hajnal Palotája” nevet kapta. Az is. Amikor este kiültünk a szálloda terraszára, és szürcsöltük a cukornád pálinkából készült coctailt, a fennsík szelíd hegyvonalataira, ritkás erdeire és a felduzzasztott mesterséges tóra leereszkedett az alkonyat. A lágy esti színekben a kecses palota, melynek egyik sarkához egy hegyi kápolnát utánzó, klasszikus vonalú fehér templomot ragasztottak, úgy úszott a fényben, mint egy mesebeli kastély. Különös, bizarr ez a fordított V-alakú lábakon álló, fehér betonoszlopok mögött nagy ablakkal világító épület a pusztaságban. Ahogy a másik oldalról a kivilágított fővárost nézem a fennsíkból kiemelkedő felhőkarcolók ezer kivilágított ablakával, a főútvonalak ívlámpáival, az egész képben van valami valószínűtlenség. Fantasztikus groteszkség, mintha egy hasonló várost építettek volna a Hortobágy közepén.

Kubitschek volt brazil elnök 1956 októberében, amikor a magyar forradalom már erjedt, itt a fennsíkon terepszemlét tartott és elhatározta, hogy végrehajtja az új főváros építésére a nyolcvan évvel korábban már megszavazott törvényt. Elgondolásában az a helyes szempont vezette, hogy „fel kell tární az interiört”, a partmentétől beljebb kell csábítani a tőkét és vállalkozó kedvet. A fantáziát és merészséget, hogy Brazília hihetetlen gazdagságát, természeti kincseit, termékeny földjeit, hatalmas erdeit és széles legelőit megnyissák a nemzetgazdaságnak. Minden pénzt erre áldozott és – azt hiszem, megint csak helyesen – az autópálya fejlesztésére, mert egy ilyen hatalmas országban a közlekedési problémák megoldása, mindennemű tervük és elképzelésük alapfeltétele. Lucio Costa és Oscar Niemann készítették el a terveket, és építették fel az új fővárost, amelyet Rio de Janeiróból kiindulva Brazílián át fel Belémig, a kontinens legjobb autópálya köt össze az Atlanti-partvidékkel. Tervezője és építője, a zseniális Bernardo Sarayan mérnök a dzsungelben halt meg munka közben.

(Új Látóbatár, 1961.)

A BERLINI DILEMMA ÉS KELET-EURÓPA

A berlini kérdés annyira megoldhatatlan, hogy csak beszélni, ill. *beszélgetni* lehet róla – nem tárgyalni. E tekintetben a két fél véleménye tökéletesen egyezik. Az amerikai és a szovjet kormány ismételtén kijelentette, hogy a „puhatolódzó” megbeszéléseket (exploratory talks) folytatják, ami a churchilli tétel újabb igazolása: jobb szájalni, mint háborúzni (better jaw-jaw than war-war)! Kelet-Nyugat különös dialógusa a háború óta szüntelenül tart, s a világpolitika gordiuszi csomóit – Berlin, a német egység, leszerelés, atomrobbantási tilalom, Laosz – a nagyhatalmak tiszteletreméltó türelemmel igyekeznek kibogozni. Kardhoz nem nyúlhatnak, de azért a nemzetközi politika a háború folytatása más eszközökkel, fagypontra körüli hőmérsékleten. Hidegháború ...

A puhatolódzás eddigi eredménye megerősítette azt a korábbi feltételezést, hogy a berlini kérdést önmagában nem lehet megoldani, mert a német kérdés tartozéka. A német kérdés meg a közép-kelet-európai kérdés tartozéka, vagy ahogy az oroszok nevezik, a „második világháború maradványa”, ami lényegében ugyanazt jelenti. És az igazán nagy kérdés, hogy hova tartozik Kelet-Európa; még Európához, vagy már a szinte kontinensként elkülönült szovjet tábor kiszakíthatatlan, szerves része?

A NATO athéni konferenciájának határozata (május 3.) a berlini kérdést junktimba hozta a német egység kérdésével, ami ellen az oroszoknak sincs kifogásuk, de nekik egészen más terveik vannak a megoldásra, mint a Nyugatnak. *Az oroszok szerint mind a két Németországot el kell ismerni, s ha az érdekelt nyugati és keleti németek megegyeznek, akkor szövetségre léphetnek egymással, a két Németország federációt alkothat.* Különben marad minden a régiben. Az orosz terv véglegesítené Európa megosztottságát, s végeredményben befejezné Kelet-Európa bolsevizálását. A Nyugat változatlanul a két Németország egyesítését javasolja szabad választásokkal, az önrendelkezési jog alapján. *Egységes Németország parlamentáris kormányzattal!* Nem mondják ki, de céloznak rá, hogy a német kérdés ilyen megoldása automatikusan maga után vonná a kelet-európai kérdés megoldását is. Ugyancsak az önrendelkezési jog alapján, de a szovjet uralom társadalmi, gazdasági és kulturális változásainak és intézményeinek figyelembevételével. A nyugati terv új fejezetet nyitna Kelet-Európa történetében, és fokozatosan helyreállítaná Európa egységét.

A helyzet kétségtelenül abszurd; a két fél pozíciója annyira világos, hogy mindennemű engedékenységre vagy jóhiszeműség merő feltételezéseken alapul. Az oroszok ki akarják szorítani a nyugatiakat Berlinből, a nyugatiak meg maradni akarnak. Legfeljebb a megszállás jellegén hajlandók változtatni: az angol, amerikai és francia csapatok ENSZ-színekben és csökkentett létszámmal biztosítanak Nyugat-Berlin szabadságát. Az ENSZ „jelenléte” (presence) a nemzetközi politika fontos instrumentumává fejlődött. Az izraeli-egyiptomi határ őrzésétől a kongói beavatkozásig, amikor a világ szervezet egy or-

szág szuverenitását kisajátította, kétséges azonban, hogy az oroszok Berlin, vagy akárcsak Nyugat-Berlin „internacionalizálásába” beleegyeznének.

A nyugat-berlini helyőrség összetételének vagy létszámának semmiféle jelentősége nincs a város védelme szempontjából. Olyan mindegy, hogy öt nyugati hadosztály vagy öt ENSZ katona állomásozik-e ott, mert az orosz túlerőnek úgysem tudnának ellentállni. És ez a kérdés lényege. Ha az oroszok ki akarják szorítani a nyugatiakat, akik mindenáron maradni akarnak, akkor erőszakot kell alkalmazniok, s a berlini összecsapás könnyen a nagy háborúhoz, atomháborúhoz vezethet. Ezzel mind a két fél tisztában van, éppen ezért nem kell komolyan venni, amit Berlinről mondanak. Ahhoz azonban, hogy komolyan tovább beszélgethessenek, egy olyan kérdést kellett felvetni, ami ugyan kapcsolatban van Berlinnel, de önmagában tisztára fikció: a Nyugat-Berlinbe vezető utak „ellenőrzése”. (Ha az oroszok ki akarják szorítani a nyugatiakat a városból, s az ENSZ „jelenléte” sem kell nekik, akkor mi szükségük van egy új megállapodásra az összekötő utak tekintetében? Hasonlóképpen, ha a nyugatiak mindenáron maradni akarnak, akkor át kell törni a blokádot akár oroszok, akár kelet-németek állják el az útjukat...)

Az amerikaiak egy „package deal” keretében a Nyugat-Berlinbe vezető szárazföldi, vízi és légi utak ellenőrzésére tizenháromtagú „nemzetközi hatóság” felállítását javasolták. A következő összeállításban: öt nyugati megbízott (Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Nyugat-Németország, Nyugat-Berlin), öt kommunista (Szovjetunió, Kelet-Németország, Kelet-Berlin és valószínűleg Csehszlovákia meg Lengyelország). Ez a javaslat Bonnban heves ellenzésre talált, Párizsban sem értettek vele egyet, mert attól tartanak, hogy Kelet-Németország ezáltal *de jure* elismerést kapna. Washingtonban azzal érvelnek, hogy a kelet-németek csak mint *ügynökök*, a Szovjetunió „megbízottai” szerepelnének. S nekik olyan mindegy lesz, hogy ki üti majd be a pecsétet az ellenőrző pontoknál a menetoszlopok, vagy szállítmányok utipapírjaiba; orosz katonák vagy kelet-német rendőrök. A kelet-németek a két Németország közti forgalomban már partnerek, s 1959-ben a genfi konferencián is ott ültek, mint megfigyelők.

A nyugat-német aggodalomnak azért van alapja. A *Nemzetközi Ellenőrző Hatóság* felállításával először fordulna elő, hogy a kelet-németek egy funkcionáló nemzetközi szervezetben helyet foglalhatnak. Ez súlyos csorbát ejtene a nyugat-német tekintélyen, mert Bonn eddig még sikerült megakadályoznia Kelet-Németország diplomáciai elismerését a Vasfüggöny innenső oldaláról. Hruscsovnak viszont egyelőre ennyi elég, de a „package deal” többi pontjától sem idegenkedik. Vegyes német bizottság a két Németország kölcsönös problémáinak (egyesítés, kereskedelem, kulturális kapcsolatok stb.) megbeszélésére a nagyhatalmak felügyelete alatt, megneemtámadási *nyilatkozat* (nem egyezmény!) a NATO és a Varsói Szerződés hatalmai között. Az atom-titok és az atom-fegyverek korlátozása a „klub” tagjaira (a tilalom Nyugaton a németeket, Keleten a kínaiakat érintené).

Az új amerikai javaslat semmi újat nem tartalmaz.. Nyugat-Berlin, vagy akár az egész város és az oda vezető utak „internacionalizálása”, valamiféle biztosíték a Szovjetunióknak az általa feltételezett német támadás ellen és az atom-klub exkluzivitásának megőrzése, a washington-moszkvai jegyzékváltások állandó témája. Hruscsov nem is tekinti engedménynek a „package deal”-t, de a tendenciájával egyetért, mert attól a *status quo* elisme-

rését reméli. Ami az ő gondolkodásában egyenlő a kelet-európai helyzet konszolidálásával. A kelet-nyugati egyezkedésekben éppen az a veszélyes, hogy Moszkva mindig tudja, hogy *mi mire* jó, s a legkisebb elmozdulást vagy engedményt is stratégiája rendszerében értékel és használ ki. Ugyanakkor a Nyugat a Szovjetunióval kötött megállapodásokat mintha véglegesnek tekintené, megszegésük esetén tiltakozik, de a stratégiai következtetéseket nem vonja le.

A passzívnak tetsző magatartás a hagyományos benemavatkozási politika maradványa és semmiesetre sem annak a bizonyítéka, hogy Amerikának nincs külpolitikája. Van, nagyon is van, de az Egyesült Államok külpolitikáját eléggé körülményes egységbe foglalni. Wilsonig az amerikai külpolitika izolacionista, elszigetelődési volt, amibe azóta többször is visszaesett. Csak a nagy elnökök, mint Rooseveltt, Truman, Eisenhower és Kennedy tudták az Egyesült Államokat nagyhatalmi szerepére rádöbbsíteni, és a világpolitikában érdekeltté tenni. A mulasztásokért nagy árat kellett fizetni! Rooseveltt szép álma egy *sza-bad és egységes* világról, amelynek központi szervezete az ENSZ lett volna, Jaltában szétfoslott, amikor Sztálin következetesen és körmönfontan félrevezette. Az elővigyázatosabb Truman Koreában visszaütött, de azzal a logikus felfogással nem értett egyet, hogy Amerika atom-monopóliumának birtokában a Vörös-Kínát Pekingben, a világuralomra törekvő kommunizmust meg Moszkvában kell megsemmisíteni. Mert akkor már egy új külpolitikai koncepció, a *containment* tartotta varázslatban Washington.

A „*containment*” (feltartóztatás) elméletét George F. Kennan, az Egyesült Államok leghatékonyabb külpolitikai szakértője dolgozta ki. Először X jelzéssel a *Foreign Affairs* 1947. júliusi számában írt, nagy feltűnést keltett cikkében foglalkozott a kihívó teóriával: „The Sources of Soviet Conduct” (A szovjet vezetés eredete). Egy másik cikkben, amely ugyancsak az amerikai Külügyi Tanács (Council on Foreign Relations) nagy tekintélyű negyedévi folyóiratában jelent meg 1951 áprilisában, „America and the Russian Future”, elméletét tovább fejlesztette, majd bővítetten könyv alakban is közreadta: *American Diplomacy 1900–1950, Chicago, 1951.*

Kennan abból indult ki, hogy a szovjet vezetők gondolkodásában – és ideológiájukban – központi helyet foglal el az a kommunista tétel, hogy a kapitalista és a „szocialista” világ között kibékíthetetlen ellentét van, ami különben az egész szovjet hatalom alapja. „Szerencsére” azonban, az ellentét mesterkél, mégis „jóideig nehéz lesz az oroszokkal szót érteni”. (Kennan és általában az angolszász külpolitikai szakírók, történészek és hír-magyarázók az „oroszok” és nem a „Szovjetunió” vagy a „kommunisták” kifejezést használják. Amivel e sorok írója is egyetért, mert szerintük a változatlan orosz imperializmus, amely már a cárok alatt is tervszerűen hódított, nagy területeket bekebelezett, és egy sor népet leigázott, ugyanazt a terjeszkedő politikát folytatja kommunista doktrínával és a szovjet hatalom színeiben.)

A kommunisták fanatikusan hisznek a kapitalizmus összeomlásában, ezért nem sietnek a megdöntésével, így a „haladás erői időt nyerhetnek”. Az interregnum állapotában a Nyugat csak egyet tehet: megértetni Moszkvával, hogy nem tör a Szovjetunió békéjére, de ugyanakkor a kommunizmust (az orosz imperializmust) a határai között elszántan feltartóztatja. A „*containment*” bírálói azzal válaszoltak, hogy Kennan tulajdonképpeni cél-

ja appeasement, a Szovjetunió és a kommunisták „megnyugtatója”: a határaikon belül biztonságban érezhetik magukat, nemzetközi konferenciákon, az ENSZ-ben stb. „megtűrik” őket. Ez a magyarázat, amelyet az emigráns jobboldal is felkapott, teljesen félreérti a „containment” filozófiáját és alkalmazását. Kennan, mint a State Department politikai osztályának főnöke, azt javasolta, hogy a Nyugat fölényes katonai hatalmára támaszkodva, „ügyesen és éberül” mindig és mindjárt ott vágjon vissza, ahol és amikor az oroszok támadnak. A kommunista súlypont-áthelyezéseket fedezzék le, akcióra akcióval feleljenek, amiből az oroszok megérthetik, hogy még egy lépés és az Egyesült Államok (a Nyugat) teljes katonai erejével találják szembe magukat. Kennan jól tudja, hogy ehhez a keménységhez és elszántsághoz új politikai és katonai sztratégia és taktika kell, ugyanakkor a szabad világ erőit is össze kell fogni, politikai, gazdasági és szociális intézményeit meg kell erősíteni, nehogy a kommunisták rést találjanak a betörésre.

A nagyarányú és nagyszabású küzdelem egyetlen frontszakasza sem maradt ki a „containment” globális és totális stratégiájából. A szabad világ védelmére a katonai szövetségi rendszerek (NATO, CENTO, SEATO, ANZUS) széles hálózatát építették ki. Magát a Szovjetuniót körülvették támpontokkal, Európa újjáépítésére és az elmaradott népek élet-színvonalának emelésére gigantikus segélyprogramot szerveztek, reformokat sürgettek és léptettek életbe. A fejlődést erőltették és kondicionálták, s az új, képzeletdús politika hamarosan érezte is jótékony hatását. Európa talpraállt, harmadik hatalomként elfoglalta helyét a világban és a világpolitikában; „közös piaca” és politikai integrálódása Moszkvának a legnagyobb kihívás Hitler támadása óta. A gyarmati sorból felemelkedő népek önállósulásának és függetlenségének gondos elősegítése és biztosítása, a bőkezű, rendkívül hatékony gazdasági, technikai és kulturális segély megakadályozta a helyi kommunista mozgalmakat a hatalomátvitelben, amire mindenütt készültek. Súlyos elfogultság lenne a „containment” jelentőségének tagadása, s ha mást nem ért volna el, mint a nemzetközi status quo fenntartását. Az is nagy eredmény, mert tíz évvel ezelőtt még a kommunizmus győzelmétől tartott az emberiség. Áradáskor a gátakon múlik minden – a veszély elmúlásával aztán könnyű azzal érvelni, hogy a víz lassan húzódik vissza ...

Kennan jól számolt a szovjet táboron belüli fejlődéssel is. Sztálin halálát, de még inkább denúciálását követő erjedés és forrongás, politikai decentralizálódás és a blokk-fegyelem általános fellazulása alapjaiban rendítette meg a kommunizmust, és 1956 őszén voltak olyan pillanatok, amikor a kelet-európai szovjet birodalom összeomlása feltartóztathatlannak látszott. A Szovjetunió „türelmes kezelése” mintha beigazolódnak volna, s derűlátóan megint elővették a régi kérdéseket, elsősorban a német kérdést, újabb megvizsgálásra és próbára. Megint Kennan formulázta meg az új politikát: *disengagement*. 1957 végén a BBC felkérésére tartott előadás-sorozatában (Reith-lectures) azt hangsúlyozta, hogy a német egység előfeltétele az idegen csapatok kivonása Németország mindkét feléből. „Ha az angol, amerikai és orosz csapatok kivonulnának a kontinens szívéből, akkor komoly lehetőség nyílnék Európa szerencsésének (értsd: egységének) kidolgozására is.”

A *disengagement* gondolata termékeny vitát provokált, és a tervek légióit inspirálta. Az óvatos és reális elképzelésektől, mint amilyen magáé Kennané is volt – az egyesített Németország, Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország lenne semleges. Egész Európa,

sőt még a Közép-Kelet semlegességére is különböző fokozatokat és régiókat ajánlottak az izgatott politikusok, diplomaták, hírmagyarázók és kijózanult emigránsok. Rapacki csak az atomfegyvereket akarta száműzni Közép-Európából, De Gaulle az amerikai és orosz katonákat egész Európából, az Atlanti-óceán és az Ural között. A merész és változatos elgondolások abban egyeztek, hogy az „Európán kívüli” két nagyhatalom – az Egyesült Államok és a Szovjetunió – „szétkapcsolásával” a feszültség, vele a háborús veszély eltűnnék Európából. A semleges zóna leszerelését egyetlen javaslat sem követelte: *semlegesség, nem semlegesítés!* Az érintett országok védelmükre tarthattak volna hadsereget, az egyetlen feltétel az volt, hogy a semleges zóna tagállamai nem csatlakozhatnak egyik hatalmi tömbhöz sem, s ők maguk sem léphetnek katonai szövetségre egymással, nem alkothatnak védelmi tömböt. Biztonságukat az Egyesült Államok és a Szovjetunió közösen garantálná!

Az oroszok meghallgatták az érveket, figyelemmel követték a vitát, de hallani sem akartak Közép-és Kelet-Európa átszabásáról. Nyugaton sem volt teljes egyetértés a „szétkapcsolásban”. Sokan erősítették, hogy jobb, ha a nagyhatalmak „érintkezésben” vannak, mert kihúzóadásuk a kontinens „szívéből” felborítaná Közép-Kelet-Európa békéjét. (Az egyetlen hivatalos „disengagement” javaslat, az ún. Eden-terv csak a Vasfüggöny német szakaszát akarta mind a két oldalon kétszázötven kilométer mélységben semlegesíteni.) A régi ellentétek kiéleződhetnek; a németek, csehek, lengyelek archaikus gyűlölete lángra lobbanna...

Visszajára fordították tehát a *disengagement*-et, és új elmélet született: *peaceful engagement*. Nem szétvágni az Európában érintkező nagyhatalmokat, inkább elmélyíteni a kapcsolatukat. A „békés kapcsolatok” politikája a két világ – a szabad és a kommunista – kölcsönös megismerésétől és megértésétől várja az ellentétek enyhülését, az ellentéteket kiváltó okok megszüntetését és problémáik megoldását. *Mind a két fél ki van téve a változásnak, a kommunizmus demokratizálódik, a kapitalizmus szocializálódik, egy nap nem lesz lényeges különbség közöttük, s a technika fejlődésével összezsugorodó földtekén a megbékélt emberiség az örök boldogság állapotába juthat...* Szép utópia, amiben a nagyhatalmak vezetői talán tudat alatt hisznek, különben miért „beszélgetnének” a mai gondjaikról, dolgaikról? Miért folytatnák a kelet-nyugati dialógust? Felelősségükkel mindenképpen tisztában vannak már, csak még azt nem tudják, vagy nem akarják beismerni, hogy tekintélyük csorbulása nélkül is megegyezhetnének a főbb kérdésekben – tisztességesen.

A „containment” globális stratégiába illesztette a szabad világ védelmét, koordinálta politikai akcióit és termelését, hatékonyan kihasználta erőforrásait, a jellege azonban negatív volt: feltartóztatás. A *peaceful engagement* pozitív. Az adott helyzetben és az adott erőviszonyok figyelembevételével, a kommunista társadalmak fellazulásának kihasználásával igyekszik a Szovjetunió demokratizálódását meggyorsítani és a kelet-európai semlegességi törekvéseket előmozdítani. A Szovjetunió „felpublitására” pszichológiai kezelést ajánl: *az oroszokat ki kell gyógyítani „felsőbbrendűségi” érzetükből, Ami egyrészt öndicséretben és világmegegyező messzianizmusban, másrészt gyanakvásra, kegyetlenségre és elzárkózásra való hajlamban nyilvánul meg. És legfőbb akadálya mindennemű megegyezésnek, a Kelet-Nyugat ellentét feloldásának, a világbéke megteremtésének.*

Arra a gyakorlati kérdésre, hogy a „békés kapcsolatok” politikája miként valósítható meg Kelet-Európában, Zbigniew Brzezinski professzor, a New York-i Columbia Egyetem

oros intézetének igazgatója és William Griffith, a MIT (Massachusetts Institute of Technology) nemzetközi tanulmányi intézetének politikai előadója a *Foreign Affairs* 1961. júliusi számában írt közös cikkükben, „Peaceful Engagement in Eastern Europe, igen érdekes és tanulságos feleletet adnak. Az illusztris szerzők azzal kezdik, hogy az „Egyesült Államoknak sohasem volt reális kelet-európai külpolitikája”, aztán pontról pontra megvizsgálják, hogyan lehetne háború nélkül – „short of war” – a rabnépeken segíteni.

Sztálin alatt a kommunista tábor ideológiailag és politikailag egységes és uniformizált volt, Moszkva minden rendelkezése és tanítása vak engedelmességre és követésre talált. A kelet-európai kommunista vezetők valójában a Kreml prokonzuljai voltak. Ma különbözőség (diversity) jellemzi az egykor monolitikus tábor, Moszkva csak egyik központja a kommunizmusnak. A másik Peking, a harmadik Belgrád, a negyedik talán Varsó vagy Tirana, mert hovatovább minden kommunista ország, a saját elképzelései vagy magyarázatai szerint kommunista. A *policentrizmus*, ahogy Togliatti nevezi az ideológiai és politikai decentralizálódást, még nem biztosít a kommunista kormányoknak teljes akciószabadságot, de már *állást foglalhatnak!* Albánia például Moszkva ellen és Peking mellett. A magyar és a lengyel kommunisták Hruscsovot támogatják kínai civakodásában, a bulgárok és a románok érdektelenek, jobbára még sztálinisták. A csehek óvatosan és fegyelmezetten várnak a következő fordulatra. A szovjet változások bonyolult folyamatában nemcsak az idő könyörtelen erőzója gömbölyíti le a kommunizmus érdekességeit, brutális és szadista vonásait, embertelen módszereit. Sokkal fontosabb a *nemzedékváltás*, amelynek ideológiai erőzója a dogmatizmust pragmatizmussal, a marxi-lenini-sztálini-hruscsovi totalitarizmust nyugati típusú szocializmussal cseréli fel. A kommunizmusból eltűnőben van a kegyetlenség és a fanatikus hit, a jóléti állam jellegzetességeit ölti magára: kevesebb tervezés, több szabadság.

Brzezinski és Griffith még több és egyre több szabadságot, még több és egyre több függetlenséget remél kicsikarni a *diverzáció* ösztönzésével, s fokozatosan elérhetőnek vélik Kelet-Európa semlegességét a finn feltételek alapján. Teljes szabadság a belügyekben, nem ellenséges magatartás a Szovjetunióval szemben, távolmaradás a NATO-tól. Ez a megoldás tökéletesen egyezik Amerika hosszútávú céljával egy *szabad*, de többrendű (pluralistic) világról, amely eltérő politikai és gazdasági rendszerekben elégítené ki a népeket. Ők azt hiszik, hogy felszabadítás helyett önrendelkezési jog, szovjet kommunizmus helyett demokratikus szocializmus lenne a kielégítő megoldás Kelet-Európában, az európai integrálódás párhuzamaként. Mivel a kommunista rendszerek nem szabad választással kerültek uralomra, a Nyugat kötelessége erre szüntelenül felhívni a figyelmet. A Kelet-Európára vonatkozó nemzetközi egyezmények szovjet megszegéseit napirenden kell tartani. A rádióközvetítéseket nem szabad alku tárgyává tenni, csak egy esetben, ha az oroszok beleegyeznek a szabad választásokba.

A közeledés előmozdítására, a „békés kapcsolatok” ápolására kölcsönös látogatásokat, kultúr-csere- és gazdasági segély-programot kell szervezni, illetve a meglevő egyezményeket és kereteket bővíteni kellene. Az elittel fel kell venni az érintkezést! A nyugatiak felújíthatnák a háború előtti kapcsolataikat volt szövetségeseikkel. Az angolok a csehekkel, lengyelekkel; a franciák a csehekkel, lengyelekkel, románokkal, jugoszlávokkal; a németek a magyarokkal, románokkal, bulgárokkal; az olaszok a jugoszlávokkal, általában a Balkánnal – a volt tengelyhatalmak azonban csak gaz-

dasági és kulturális vonalon... Nyugat-Németországot a „peaceful engagement” propagálói nagyobb türelemre és rugalmasságra szeretnék rávenni. Fogadja el az Odera–Neisse határt, ismerje el diplomáciailag a kelet-német államot. Felejtse el a Hallstein-doktrínát, mely a megszállt országok részéről az elismerést függőségükkel menti, a szabad országok részéről viszont összeegyeztethetetlennek tekinti a nyugat-német diplomáciai kapcsolatokkal. Engedékenységgükkel hosszú távon előreláthatólag a németek jól járnának (s velük Európa); az egységnek ez az ára, s az egységes Németországgal Európa egysége is helyre állna. Nyugat-Európa ölelje magához Kelet-Európát, konferenciákra, tanácskozásokra és találkozásokra hívják meg a kelet-európai országok képviselőit, ha másként nem megy, megfigyelőknek. Érezzék, hogy számítanak rájuk, tudatosítsák bennük, hogy Európához tartoznak!

Lengyelország a legfontosabb a szovjet táborban: megnyerése elsőrendű érdek. Csehszlovákiát be kell vonni közös technikai segélyprogramokba, amire fejlett ipara feljogosítja. Minden országnak gazdasági segítyt kell felajánlani, amire főleg Bulgáriának és Romániának van szüksége, mert ez a két ország a legelmaradottabb (underdeveloped). Egy nyugati segélyprogram igen nehéz és kínos helyzetbe hozná a Szovjetuniót, mert neki is fokoznia kellene Kelet-Európa segélyezését. Ez belső gondjait növelné, s egyéb kötelezettségeit túlterhelné. Magyarország „speciális eset”, a politikai foglyok szabadon bocsátása ellenében Amerika elismerhetné a mostani rezsimet, gazdasági segítyt ajánlhatna fel, kulturális kapcsolatokat teremthetne, de a magyar kérdés az ENSZ napirendjén maradna!

A Brzezinski–Griffith cikk konklúziója az, hogy a „peaceful engagement” kiküszöbölné a Szovjetunió uralmát Kelet-Európában, de nem engedné be a nyugati hatalmakat sem. Kedvező változással és átalakulással a semleges terület nem jelentene veszélyt a Szovjetunió biztonságára, de a Nyugattól sem szakadna el...

Az amerikai külpolitikai tervezés három főbb koncepciójában nincs ellentmondás, – nagyon is logikusan foglalják egységbe azt a következetes, modern gondolkodást-, amelynek ismerete nélkül lehetetlen megérteni Washington magatartását. A „containment”, a „disengagement” és a „peaceful engagement” nem adta fel Kelet-Európát. Legfeljebb a megkövesedett politikai és történelmi illúziókat rombolta szét, s az emigránsoknak csak annyi szerepet hagyott, amennyi az antikommunista propagandában helyi ismereteik és nyelvtudásuk révén megilleti őket. Általános rendezés tekintetében nem kérték ki véleményüket, ritka kivételektől eltekintve, nincs is pozitív elképzelésük. *A második világháború utáni politikai emigrációnak éppen az a legnagyobb fogyatéka, hogy Kelet-Európára nem tudott átfogó, nagyvonalú tervet kidolgozni, egy olyan megoldást ajánlani, amely a nagyhatalmak érdeklődését is felkeltette volna.* Maximális követelésekkel, általános jelszavakkal elégíti ki ön magát, holott azok a népek, amelyeknek nevében jelentkezik és tevékenykedik, az *optimalista* megoldás hívei: az adott helyzetben, az adott erőviszonyok közepette a legjobb, a legpraktikusabb megoldás! Persze, az adott lehetőségek kihasználása az érdekelt népektől függ, így a magyar néptől is, segíteni lehet, sőt kell, de inkább Deák Ferenc szellemében, mint Kossuthi remniscenciákkal.

A nemzetközi helyzet kiértékelése ma több reményt nyújt az optimalista megoldásra, mint amikor Kelet-Európa kommunista birtokbavétele óta. Azonos értékű és minőségű fegyverekkel, egy

atomháború borzalmainak bénító tudatában, az erőviszonyok nagyjából kiegyenlítődték. De Amerika (a Nyugat) katonailag és politikailag azért még mindig vezet, s a kezdeményezést megint magához ragadta. A Kennedy-kormány pontosan tudja, mit akar, az Egyesült Államok katonai erejét oly módon fordítja át a politika és a diplomácia nyelvére, amiből a Szovjetunió is pontosan érthet. Berlin és Laosz a legjobb bizonyíték arra, hogy a washingtoni kijelentések mögött erő és koncepció van. Minden mondat és mozdulat kiszámított, az akciókat teljes kifutásukban tervezik, mert Amerika minden kötelezettségének eleget akar tenni, minden lehetőséget ki akar használni. *Elokvensen* ezt így fejezte ki Kennedy elnök: „Félelemből ne tárgyaljunk, de ne féljünk tárgyalni!” Moszkván a sor, hogy hasonló nyíltsággal és őszinteséggel nyilatkozzék a saját felelősségéről és a lehetőségekről.

Hruscsov és közvetlen munkatársai, de a legelszántabb ellenfelei is, az első kommunista nemzedéket képviselik. Azt a meg-megújuló garnitúrát, amely vezette, majd konszolidálta a bolsevik forradalmat, felépítette a Szovjetuniót és a kommunista világot. Ha nem is ültek valamennyien a pétervári szovjetben, vagy segítettek a kronstadti lázadás leverésében, de ott voltak a mozgalom nagyjai között. Vagy olyan fiatalon léptek be a pártba, hogy a tanítványaik lehettek: gondolkodásukban mély, kitörülhetetlen nyomot hagyott Lenin, Trockij és Sztálin tanítása, nagy vitája vagy gyilkos viszálya. *Az első nemzedékhez kell sorolni azokat a kiüregedett vagy túlélte kommunista vezetőket is, akik Kelet-Európában bonosították meg a mozgalmat és vezetik, vagy vezették a különböző elnevezésű kommunista pártokat.* Ezzel a homogén kommunista nemzedékkel szemben, amelyet a saját dogmaikhoz és módszereikhez való eszelős ragaszkodás jellemez, nyomul fel egy basonlóan homogén új nemzedék, amelyet a kommunista dogmáktól való iszonyat jellemez. S bár kommunistának vagy szocialistának vallja magát, aligha fogja 1967-ben a bolsevik forradalom félévészázados jubileumát az eredeti program és ideológia szellemében megünnepelni. A nemzedékváltás csak elkezdődött a Szovjetunióban, de még nem fejeződött be; amikor és ahogy befejeződik, az pontot tesz egy kemény, kegyetlen, embertelen korszak végére.

A szovjet nemzedékváltás tüneteivel kapcsolatban bizonyos találgatásokba bocsátkozhatunk. A legérdekesebb jelenség a párt és az államapparátus „disengagement”-je, elkülönülése és rivalizálása. *Az adminisztráció, a technika és a tudományos elit túljutott a vulgáris marxizmus közönséges, durva, primitív tanításain és módszerein.* Az egyszerű, műveletlen párttitkár vagy propagandista már nem elégíti ki igényeit, lenézi, megveti a pártvonal erőltetett, ostoba, merev elévült nézeteit és technikáját. Ugyanakkor saját jelentőségének és érdekeinek tudatában elhárította azt a veszélyt is, hogy párttisztogatások könnyű martaléka lehessen. Hruscsov a közszolgálat „bürokratizmusa”, a tudományos körök „privilegizáltsága” és a technokraták kasztja ellen uszítja az egyszerű párttagokat és a szovjet polgároknak védelmet ígér az új osztály túlkapásaival, basáskodásaival és „kizsákmányolásával” szemben. Harmadik „rendként” a szakszervezetek nyomultak fel és fokozódó nyomással követelik a szigorú munkafegyelem enyhítését. A munkajog újabb kodifikálását, az életszínvonal emelését, a jobb közellátást. A szovjet „koalíció” negyedik eleme, a hadsereg nem politizál. Kifelé legalább is nincs nyoma, de a szovjet hadsereg magatartása a nemzedékváltás drámai mozzanataiban megszabhatja a szovjet politika új irányát. *Az ötödik rend* – a költők és diákok, nyugtalan intellektuelek, már nyílt lázadásban vannak!

Eddig még minden „trónöröklés” a szovjet hadsereg segédletével ment végbe, éppen ezért jó lesz figyelni az orosz katonai elit viselkedését a következő években. A Lenin halálát követő hatalmi versengésben és marakodásban Trockij a hadseregre támaszkodott, a titkos rendőrség Sztálint támogatta, aki a nagyarányú katonai tisztogatást ezért, és nem a német vagy japán „infiltráció” miatt rendelte el. Sztálin halálakor Zsukov marsall körülzárta Moszkvát, hogy megakadályozza Bériát a hatalomátvitelben, aki az MVD-hadosztályokat kirendelte az utcára a párt és a lakosság megfélemlítésére. Amikor Bériát a politikai bizottság ülésén lefogták, Zsukov oktatta ki a hrucsovistákat a pisztolyok használatára; őt meg azért intézte el Hruscsov, mert napóleoni államcsínytől tartott – és joggal! A háború alatt a szovjet főparancsnokság kiutasította a politrukot a laktanyákból, és felszabadította a hadsereget Sztálin politikai terrorja alól. Aztán a megnyugtató szovjet katonák lelki békéje és egyensúlya érdekében általános liberalizálódást sürgetett, nehogy a hazai rossz hírek zavarják, nyugtalanítsák őket. A depolitizált szovjet hadsereg, a nagy orosz hagyományok és imperializmus örökségével, a pártnál is éberebben ügyel az „orosz haza” tekintélyére és védelmére.

Hruscsov már többször meghátrált a szovjet hadvezetőség követeléseivel. Nem vihette keresztül például a bejelentett kétféle létszám-csökkenést, és a tisztikar átképzését polgári foglalkozásokra. Két éve Párizsban Malinovszkijnek szavalt önkívületi állapotában. Neki címezte tirádáit, nem a Nyugatnak; a morózus, öreg katona volt az egyetlen, aki értette, s Hruscsov-nak minden oka megvolt, hogy a megbízhatóságát bizonyítsa. De ő sem örökéletű vagy örök-hatalmú, s a halálát vagy a leváltását követő válságban könnyen megeshetik, hogy a hadsereg átveszi a kormányzást. És átmeneti katonai diktatúra után, mint amire elég példa van a legújabbkori történelemben, visszaállítja a Szovjetunióban a parlamentarizmus valamilyen fegyelmezett formáját. Egy szovjet „parlamentarizmus” elképzelhető a szocialista demokrácia és a sajátos szovjet „koalíció” alapján, a tervgazdálkodás érintetlenül hagyásával vagy enyhe korrigálásával, de az egyéni szabadságjogok biztosításával. A kommunisták is tudják, hogy hol szorít a csizma, és engedményeik pontosan kirajzolják az alternatív megoldás útját és irányát.

Ebben a perspektívában az európai integrálódás drámai választás elé állítja a Szovjetuniót: a kontinenssel tart-e, vagy véglegesen kirekeszti magát Európából? *Arra többé nem bivatkozhatnak Moszkvában, hogy a „világkommunizmus” a cél, mert előbb egyet kell érteni Kínával, és akkor is kérdéses a vezetés.* A színes világban az oroszok hamarosan elszigetelődnek. Az orosz európai nép, kultúrája és civilizációja európai, történelmének minden jelentős mozzanata európai hatás vagy reakció. Még a marxizmust is Európából importálták, s a kiábrándult új orosz nemzedék ugyanolyan sóvárgással tekint nyugatra, mint Nagy Péter vagy a dekabrista nemzedék. A választásban az érzelmi elemek – szláv népről lévén szó – legalább akkora szerepet játszanak majd, mint a racionális politikai szempontok, s a lökést könnyen arról az oldalról kaphatják, ahonnan nem várják.

Annak a forradalmi folyamatnak a kiértékelésében, ami most Európában végbemegy, nem az a leglényegesebb kérdés, hogy milyen legyen, vagy lesz az európai egység, hanem inkább az a tény döntő, hogy Európa pozíciója változik, központ lett megint, és centripetális vonzásába került az egész szabad világ. A „közös piac” kihat Amerikára, Japánra, az egész Commonwealth-re, új nem-

zetek és régi országok estek bűvkörébe. Európa többre hivatott, minthogy perifériális „harmadik hatalom” vagy „közvetítő” legyen Amerika és a Szovjetunió között Európa megint egy új világ bölcsője, s az *Atlanti Közösség* máris élesen kivetítette az európai eredetre vagy kapcsolatokra büszke népek *nagy, szabad testvériségét*. Az Atlanti Közösség először és elsősorban egy nagy kultúra és hivatástudat vállalása, s csak aztán politikai vagy gazdasági egység, amely az oroszok felé is nyitott. És ez Moszkva dilemmája. Az első kommunista nemzedék azzal volt elfoglalva, hogy megsemmisítse Európát és kitörölje az európai képzetet a világból; az új orosz nemzedék meg az a gondolat foglalkoztatja, hogy miként térhetne vissza Európához a szocialista vívmányok feladása nélkül.

Hruscsov ismételtelen termelési versenyre hívta ki Amerikát (a Nyugatot), az európai integrálódás most lehetőséget nyújt neki, hogy a Szovjetunió közgazdasági felsőbbrendűségét Kelet-Európában próbára tegye. Engedje meg a megszállt országoknak, hogy válaszszanak: „közös piac” vagy „gazdasági együttműködés”? Jugoszlávia reménnyel töltheti el, mert Belgrádban határozottan kijelentették, ha csak a kettő között választhatnak, akkor a KGST-t választják, vagyis gazdaságilag visszatérnek a szovjet karámba. A megszállt országok külkereskedelmük kétharmadát a Szovjetunióval bonyolítják le, egyharmadát a szabad világgal, elsősorban Nyugat-Európával. A Szovjetunió a kelet-európai országokba szállított árukat fel-, a tőlük importált árukat leértékeli. Ugyanazért az orosz áruért *egységenként* 1960-ban a kelet-európai országok 38%-kal többet fizettek, mint a nemkommunista országok. A szovjet nyersolaj 88%-kal, a szén 77%-kal a kén 84%-kal, a nyersvas 39%-kal, a gyapot 30%-kal, a fűrészárú 20%-kal és a kenyérgabona 18 %-kal volt drágább Kelet-Európában, mint Nyugat-Európában. Hasonlóképpen kevesebbet fizet a Szovjetunió a csatlós államoknak *ugyanazért* az áruért, mint a szabad országoknak. Különösen feltűnő az árkülönbség az acélcső, dohány, bőr, cipő és textilárúk esetében. Moszkva az egyes csatlósokat is különböző elbánásban részesíti; Lengyelország kapja a legtöbb preferenciát, Bulgária mostohagyereknek számít, ami csak geopolitikailag magyarázható. A Szovjetunió diszkriminációs kereskedelmi mérlege az átlagos piaci ár felett másfél milliárd dollárral terheli meg a megszállt országok háztartását.

Az európai „közös piac” nem helyez kilátásba kedvezőbb elbánást, nem akarja magasabb árakkal megvásárolni a megszállt országokat. A Szovjetunió normális árakon vásárol és ad el a nyugat-európai piacokon, ugyanez a viszony jellemzi a kelet- és nyugat-európai külkereskedelmet is. A „közös piac” igényeket támaszt a tagállamaival szemben. Racionalizálni és standardizálni kell a termelést, s ha a kelet-európai országok továbbra is kereskedni akarnak Nyugat-Európával, akkor hasonló reformokat kell végrehajtaniok. A kommunista tervgazdálkodás drágán termel, a nagy és magasztos példakép, a szovjet közgazdaság nyugati mértékkel mérve elévült, a szovjet ipar és technológia negyedszázaddal elmaradt az európai és az amerikai mögött, a szovjet mezőgazdaság meg ott tart, hol a Nyugat volt a századfordulón. A nyugati szocialista pártok egymásután adják fel államosítási programjukat, ill. arra a területre korlátozzák, „ahol kell”, különben „szabad versengés, ahol csak lehet”. *A kommunisták a gazdasági faktoroknak döntő jelentőséget tulajdonítanak a politikai fejlődésben, s ha ez így van, akkor Európa gazdasági integrálódása Kelet-Európa jövőjére is nagy hatással lesz. Az új „európai forradalom” centripetális vonzását a Vaszfüggöny nem hatástalaníthat-*

ja, a lengyel, cseh, kelet-német és a magyar kommunisták máris nyugtalanok, s igazítanak politikájukon és módszereiken. A kelet-európai országok egyidőre elkülöníthetők Európától, de Európából nem rekeszthetők ki véglegesen.

Ha Washington és Moszkva között egyezség jönne létre Kelet-Európa újjárendezésére a *peace-ful engagement* alapján, akkor Magyarországon vissza lehetne térni az 1956 október 30-i állapothoz. Mint emlékeztet Nagy Imre aznap jelentette be az egypárt-rendszer megszüntetését és a 45-ös koalíció felújítását. A varsói egyezmény még érvényben volt (csak kölcsönös megállapodással lehet érvényteleníteni), de a semlegességre való törekvés már megfogalmazódott. A parasztságnak jogában állott, hogy döntsön: egyénileg, vagy szövetkezetileg akar-e gazdálkodni, a szocialista nagyipart azonban érintetlenül, köztulajdonban akarták hagyni. Általánosságban elfogadott követelmény volt ez, és elfogadásától tették függővé a pártok részvételét a választásokon. A moszkvai rádió ugyanaznap este beolvasta a szovjet kormány nagyfontosságú nyilatkozatát, amely az orosz-kelet-európai kapcsolatokat új alapra kívánta helyezni, függetlenségük tiszteletben tartásával.

Ezen a programon nem sokat kellene igazítani ahhoz, hogy Magyarországon megvalósulhasson az átmenet a szovjetkommunizmusból a demokratikus szocializmusba. A parlamentarizmus és az egyéni szabadságjogok tekintetében nincs, nem lehet alkú. A kollektív termelés nem vált be, legnagyobb kerékkötője a mezőgazdasági fejlődésnek; egyéni gazdálkodással, vagy önkéntes szövetkezeti társulással kell felecsérelni – a 45-ös földreform kataszteri biztosítékával. A szocialista nagyipar köztulajdonban marad, a kisipar szabad lesz. A fogyasztási cikkek gyártása fokozatosan kikerül a tervgazdálkodás keretéből és igazodik az európai „közös piac” termelési- és árnivellálódásához. A politikai aktivitásra elég lenne egy munkás-, egy agrár- és egy kereszténydemokrata párt, de a stabilitás érdekében nem a parlament választaná a köztársasági elnököt, hanem a nép. *Magyarország kényes földrajzi helyzete miatt a „prezidenciális” demokrácia ajánlatosabb, mint a parlamentarizmus nyugat-európai formája, amely a hagyományos demokráciákban sem működik mindenütt kifogástalanul.* Az elnöknek vétőjoga lenne a törvények ellenjegyzésében, de a parlamenti bizottságok ugyanazt a hatáskört gyakorolhatnák, mint az amerikai kongresszus bizottságai: bárkit, bármily kérdésben megidézhetnek és kihallgathatnak. A kiterjesztett interpellációs jog és a parlamenti bizottságok felelőssége mellett, a legfőbb bíróság vagy egy széles hatáskörű közigazgatási bíróság őrködnék, az alkotmányosság és az egyéni szabadságjogok betartása felett. A sajtó teljesen szabad lenne, a polgárok mindennemű tevékenységének csak az alkotmány és érdekeik közös és kölcsönös tisztelete szabhatna határt.

Egy ilyen megoldásról lehetne „beszélgetni”, de senki se értse félre ezt az írást: *nem felajánlkozás! A hidegháború ízlés kérdése, van, aki megveti, van, aki, szereti. E sorok írója nem szereti, de ha már részt kell vennie benne, akkor inkább szolgálja a nyugati oldalon a demokrácia és szabadság ügyét, mint a keleti oldalon a kommunizmus és a zsarnokság ügyét. Hiszi és vallja, hogy hosszú távon a demokrácia és szabadság eszméi győznek, nem optimista, csak optimalista.*

(Új Látóhatár, 1962).

ÚJ KORSZAK KÜSZÖBÉN?

Az a sokrétű, rendkívül bonyolult történelmi folyamat, amelynek tanúi vagyunk, könnyen az egész nemzetközi helyzet teljes átrendeződéséhez vezethet. A háború utáni nagyhatalmi egyensúly felbillenőben, a status quo felbomlóban van, Kelet és Nyugat polarizációja négyzetgyökre emelkedett. A masszív szövetségi tömbökön belül is éles ellentétek, veszélyes repedések keletkeztek és a megindult zajlással megint lehetőség nyílt nagystílusú manőverezésekre. Intrikusabb és intelligensebb diplomáciára, új csoportosulásokra és nagyszabású tervek megvalósítására. Groteszk fordulattal a világpolitika visszanyerte eredeti rugalmasságát, a mozdulatlanság szörnyű lidércnyomása alól, mintha felszabadult volna az emberiség.

A rianás a szovjet-kínai viszony hirtelen kiéleződésével kezdődött, az a sokáig vallott ostoba nézet, hogy csupán megjátszott ellentétről van szó, az utóbbi hónapok eseményeivel megdőlt. A Nyugat most páholyból kényelmesen figyelheti egy újabb „egyházzsukadás” mehökkentő arányait és mélységeit ezúttal kommunista változatban. *Moszkva a hagyományos kommunizmus központja, ha úgy tetszik „Róma”; Peking a keleti ortodoxia fellelője („Bizánc”) és Belgrád a „protestáns” eretnecség székhelye.*

Elsőnek a titóizmus bontotta meg a kommunizmus monolitikus egységét és fegyelmét. Hatása különösen Magyarországon és Lengyelországban volt érezhető, döntően befolyásolta a nyugtalan párttagok gondolkodását, és indított el forradalmi változásokat. Delelőjén már túljutott, arbitráló szerepe azért még mindig jelentős, amit Hruscsov legutóbbi jugoszláviai látogatása is bizonyít. A szovjet-kínai szakadás a világuralomra törő kommunizmust osztotta két hevesen és kíméletlenül veszekedő és vetélkedő táborra. Kelet-Kelet hidegháborúja a fanatikus gyűlölet és a szakadék-politika arcvonalt áthúzta a Bajkál-tó és Vladivosztok közötti térségbe, ahol a következő évtizedben vagy évtizedekben, az emberiség sorsa, jövője is eldőlhethet. Ugyanakkor biztosan számolhatunk Moszkva magatartásának előnyös megváltozásával, a Kelet-Nyugat hidegháború felszámolásával és a befagyasztott kérdések (német egység, Kelet-Európa) szükségzerű, pragmatikus megoldásával.

A Nyugat sem egységes, legalábbis látszatra nem az, pedig éppen most kellene jól megtervezett és összehangolt húzásokkal és erőteljes akciókkal a kínálkozó és csábító lehetőségeket kihasználni. Nem elég csak a Szovjetunió bátorítása, hogy „térjen vissza” Európához, amelynek kultúrájából, politikai tanításaiból és intézményeiből, forradalmaiból és technológiájából Oroszország, de még a szovjet rendszer is annyit merített. Kínát is biztatni kellene, persze titokban és nem okvetlenül kötelezően, hogy a fejlődéséhez szükséges ismereteket és segítyt a Nyugattól is megkaphatja, különben térdre kényszerül a Kreml előtt, és egy gigantikus arányú sakkjátszma helyett, megint a hidegháború kilátástalan mechanizmusára süllyed le a világpolitika.

A demokratikus szövetségi rendszerek természetéből adódik, hogy az érdekelt vagy érintett felek véleménykülönbségeiket nyíltan vitatják meg. És leginkább eltúlzott félreértések vagy rosszul időzített, helytelen megnyilatkozások váltják az ellentéteket, mint át-

hidalhatatlanul eltérő politikai gondolkodás, nemzetközi stratégia. A nyugati államférfiak érthető tusakodása és tétovázása igazán nem veszélyezteti a lehetőségek kihasználását. Nem szalajtják el a kínálkozó alkalmat, mert éppen ellentéteik lényege a legjobb biztosíték arra, hogy végül is majd bölcsen, a helyzetnek megfelelően fognak cselekedni. *Kennedy és De Gaulle között nincs különbség a kommunista táboron belüli fejlemények felismerésében és kiértékelésében Amiben ők ma még nem értenek egyet, az a lehetőségek kihasználásának módja és foka: miként közelítsék meg a Szovjetuniót, milyen mértékben avatkozzanak be a bábáskodásukkal.*

Nem annyira két nézet ütközik a nyugati felfogásban, mint inkább egy különös nemzedéki magatartás – két politikai iskola vizsgálja –, aminek a bizarrságát csak fokozza, hogy a nemzetközi helyzet megítélésében az idősebb államférfiak mintha közelebb állnának a valósághoz. Jobban tudnák, hogy mit kell csinálni, mint fiatalabb kollégáik vagy partnereik. Amíg a világ a hidegháború tehetetlen foglya volt, az érintkezés Kelet és Nyugat között a tagadószavak különböző hangsúlyozású ismétlésére korlátozódott, hagyományos diplomáciára, komoly tárgyalásokra és égetően fontos kérdések megoldására alig volt lehetőség. A diplomata propagandista lett, nemzetközi értekezleteken, konferenciákon és az Egyesült Nemzetek ülésein hazafelé beszélt, országa gyanakvó kormányának vagy közvéleményének megnyugtatóra és főleg önmaga igazolására értelt. A politikus meg legfeljebb választási hadjáratokban és parlamenti csatákban élhette ki manőverezési és taktikázási képességeit.

A hidegháború másfél évtizede nem volt jó diplomáciai iskola, nem tornyosult e meddő korszak fölül egy Metternich – vagy Talleyrand –, vagy akár Churchill-szerű óriás, aki bölcsességével, szellemességével, ötleteivel, terveivel, ügyességével vagy egyszerűen csak a ravaszságával a leghetlenebb helyzetben, a legmerevebb ellenfelekkel (jócskán voltak) szemben is, kicsikarhatott volna valamiféle engedményt. Mozgásban tarthatta volna az eseményeket, a fejlődést. Annál tragikusabb nincs – ezt már tapasztalatból tudjuk –, mint mikor befagy a világ, és jégzubonyban dide-reg az emberiség! Az új nemzedék tankönyvekből vagy emlékiratokból ismerhette meg a klasszikus diplomáciát, ha volt is érzéke hozzá, a politikai reflexmozdulatok korában nem gyakorolhatta. Közvetlen kapcsolata, közös nyelve a századforduló vagy a két háború közötti klasszikus egyensúly-politikával sincs. A hirtelen kialakult új helyzetben nem is ismeri ki magát olyan határozottan és magabiztosan, mint De Gaulle, Adenauer, vagy akár Hruscsov, akik bosszantóan biztosak a dolgukban. Helyüket és szerepüket könnyebben megtalálták az átszabott világban, mert valamennyien egy rég letűnt, intrikus, gyorsan mozgó, nagy feszültségű korszak emberei. Abba a furcsa helyzetbe kerültünk, hogy De Gaullenak adunk igazat, ha nem is értünk mindenben egyet vele, mert elgondolását Európa (és a világ) újjárendezésére kedvesebbnek véljük. A velünk egykorú Kennedyről, aki pedig a nemzedékváltás nagy szimbóluma, és aki a maga közegében (a nukleáris stratégia és a világűr feltárásának irtózatosságaiban) biztosabban tájékozódik és mozog, mert abban nőtt fel, sajnálkozással állapítjuk meg, hogy a kontinentális politikából még sokat kell tanulnia ...

A szovjet-kínai viszony kiéleződésének sablonos vagy kényelmes, de mindenesetre kézen fekvő magyarázata a háború elkerülhetőségének vagy elkerülhetetlenségének eléggé zavaros tétele, ami éppen úgy nem az igazi ok, mint Kelet-Nyugat újabb közeledésében az atomkísérleti egyezmény beállítása. A kínai sztálinisták a háborút elkerülhetetlenné-

tartják a kommunista és kapitalista világ között, a kommunizmus világalalmának megalapozását legkönnyebben és legsikeresebben fegyverrel képzelik el (és tervezik!). A szovjet kommunistákat kapitulációval vádolják, s miközben erről eszelősen vitatkoznak, egyre közelebb kerültek egy szovjet–kínai fegyveres konfliktushoz, valószínű háborúhoz kommunizmus és kommunizmus között...

Hruscsov a háborút elkerülhetőnek tartja (csak a kapitalistákkal?), és a békés egymás mellett éléstől reméli a világkommunizmus megvalósítását. De azt még nem vette észre, vagy nem akarja beismerni, hogy a két világ kölcsönös egymásra hatása erőteljesebben és gyorsabban hordja le a kommunizmus tanításait és jellegzetességeit, mint a kapitalizmusét. És éppen ott érheti a legnagyobb meglepetés, ahol nem várja – a tabunak nyilvánított kommunista ideológiában. Hiába fogadkoznak Moszkvában (és Budapesten és Prágában és Varsóban), hogy nincs, nem lehet együttműködés a kommunista doktrína és a kapitalista demokrácia között. A Szovjetunió és kelet-európai csatlósai sokkal messzebb előre vannak a demokratizálódásban, mint a szabad világ a „kommunizálódásban”, ha erről egyáltalán lehet beszélni. Az atomrobbantási egyezmény csak szimbóluma a kedvezőbb légkörnek, de sok minden kell még ahhoz, nagyon fontos kérdések megoldása, hogy Moszkva és Washington őszintének tűnő közeledése gyümölcsöző, jó viszonyra, esetleg hasznos, alkotó barátsággá fejlődjék. A kommunista államférfiak egyszerű fogadkozása és a kommunista sajtó állelkedése nem elég. Sok hamis illúzió kavargott annak idején a „genfi szellem” és a „Camp David-i szellem” körül is; ha több nem történik, mint glorifikált kommentálás, akkor a „moszkvai szellem” könnyen elődjei sorsára juthat.

Az augusztus 5-i moszkvai egyezményben csak annyi a realitás, amennyi felelősséget és kötelezettséget az aláíró felek szankciók nélkül éreznek, önként vállalnak, hiszen három hónapos felmondással nyugodtan folytathatják a kísérleti robbantásokat (a földalatt és a sztratoszférában nincs is tilalom). Ettől eltekintve, már több atom és hidrogénbombát robbantottak fel, együttesen valami százat, mint ami a fölgolyó teljes megsemmisítéséhez elegendő lenne, ha jól megválasztott célpontok fölött dobják le. Újabb kísérletekkel csak tökéletesíthetik a nukleáris fegyvereket, ha erre egyáltalán még szükség van. (Teller Ede azzal érvel, hogy még nem elég tökéletesek, és ő szívesebben venne egy olyan egyezményt, amely „tisztább” bombák robbantását írja elő, hogy az atompernye ne fertőzze meg a levegőt, és a béke elszánt híveinek ne legyen okuk tüntetésre.) Ha a világ felelős államférfiai ténylegesen aggódnak az emberiség beteljesedhető sorsa miatt, s valóban meg akarják kímélni a nukleáris katasztrófától, egy borzalmas tömeghaláltól, akkor célszerűbb lenne az atomfegyverek gyártásának és bevetésének tilalmáról nagyon komolyan tárgyalni, és ebben megállapodni, mint a kipróbálásukat korlátozni!

A kínai kommunisták harciasabb álláspontja nem okvetlenül jele Kína báborús felkészültségének, mert attól ők még nagyon is messze vannak, hogy mind a Nyugat, mind a Szovjetunió komoly katonai ellenfelei lehessenek. Kína tervezheti esetleg a gyengébb dél-ázsiai államok lerohanását, megismétlendő Sztálin kelet-európai terjeszkedését, de ezerszer meggondolja a támadást, ha az Egyesült Államok vagy a nyugati szövetségesek és Japán katonai hatalmával találkozhatja szembe magát, mire van is kilátása. A modern háborúban nem elég a gyalogság, bármily sűrű hullámokban támad is, a tábori tüzéség és könnyű bombázók, korszerű hajóhad, lég-

lökéses repülőgépek és rakétafegyverek nélkül Kína bármely kísérlete véres kudarcba fulladna, (a koreai háború volt az utolsó konvencionális háborúja). Indiai kalandja rádöbben-tette, hogy megnyújtott utánpótlási vonalakkal egyelőre még nem tud megbirkózni, *a Himáláján keresztül különben sem volna képes nagyobb katonai erőket bevetni a rendkívül sűrűn lakott Észak-India megszállására. Legcsábítóbbnak Szibéria megtámadása vagy legalábbis a cárok által elfoglalt kínai tartományok (Taskent, a Burját és Amur-régió, Habarovszk) visszafoglalása kínálkozik, vagy félmillió négyzetkilométernyi terület, ahol népfellege letelepedhetnének. Egy szeptember 2-i szovjet kormányjelentés 1962-ben ötezer (!) batársértést kifogásol, ami hihetetlenül nagy szám, és azt jelenti, hogy naponta átlagosan 14–15 incidens történt a szovjet–kínai határszakaszokon. Máris nagyarányú katonai felépítés folyik Dél-Szibériában; Kádár állítólag azt közölte U Thant főtitkárral budapesti látogatásakor, hogy a Szovjetunió rövidesen kivonja csapatait Magyarországról, de nem azért, hogy eleget tegyen az Egyesült Nemzetek határozatainak – szükség lesz rájuk a kínai fronton...*

Moszkva végzetes dilemma elé kerülhet; kínai tömegtámadások esetén vagy nukleáris megtorláshoz folyamodik, vagy belebonyolódik egy olyan konvencionális háborúba, amely megismételhetné az első világháború véres lövészárk-harcait, a tömegrohamokat, ember és gép gigászi küzdelmét a csatatereken.

A szovjet–kínai ellentét mélyén visszataszító motívumok húzódnak meg, amelyek feleseléseik és fenyegetőzéseik során már a felszínre emelkedtek. Egyik ok tagadhatatlanul a faji különbség, a fehér ember és a sárga ember szembefordulása, melyet, úgy látszik, még egy fegyelmetezett ideológiai vagy világnézeti közösség sem képes kiküszöbölni a nemzetközi kapcsolatokból. Peking a színes világgal tart, érdekei szószólójának tünteti fel magát, s szolidaritása bizonyítására Moszkvát is gyarmatosítással vádolja – amiben van egy nagy adag igazság –, kijátszva ellene Ázsia, Afrika és Dél-Amerika nyers mozgalmi indulatait. A másik ok kulturális. Pekingben büszkén hangoztatják, hogy Kína már akkor egy nagy kultúra és civilizáció központja volt, amikor Moszkva helyén még medvék tanyáztak, s bár ők találták fel a puskaport, most azzal kérkednek, hogy az 1961-es ping-pong világbajnokság megnyerésével behozták a Szovjetunió világűrrepülési fölényét – egy felette meglepő mérőfoka a civilizációnak és kultúrának!

Realisabb tényező az ideológiai és politikai ellentét, de megint csak faji vagy nacionalista motívumokkal: a kínaiak műveltebbnek tekintik magukat az oroszoknál, éppen ezért illetékesebbek is a marxizmus-leninizmus-sztálinizmus tanításainak helyes értelmezésére, korszerű továbbfejlesztésére és alkalmazására. És mivel a marxi-lenini-sztálini ideológia forradalmi akciókra inspirál, az „elkorcsosult” és „elkispolgárosodott” orosz kommunistákkal szemben ők a világforradalom igazi váteszei, viharadai és harcosai. És van még egy igen lényeges különbség, ami az egész kavargásban Moszkva egyetlen nagy előnye, döntő fölényének biztosítója: Kína gazdaságilag és technikailag elmaradt ország, ezért fordul a szegények és kizsákmányoltak minden dübével a sokkal fejlettebb és gazdagabb Szovjetunió ellen.

A globális kommunizmus érdeke persze az lenne, hogy rendezzék dolgaikat, lehetőleg minél előbb, és állítsák vissza a korábbi monolitikus egységet. Ennek érdekében egyiküknek igen nagy áldozatot kellene hoznia, nevezetesen, elfogadni a másik vezető szerepét. Moszkva vesse alá magát Pekingnek, ami ugyanúgy elképzelhetetlen, mint fordítva, hogy

ti. Peking ismét elégedjék meg a második hellyel a világgkommunizmus hierarchiájában. Az egyenlőséget sokat emlegetik a kommunista pártok és államok viszonyában, de a totalitárius egyenlőségben mindig vannak „egyenlőbbek” (Orwell), s a kommunizmusban Moszkva a legegyenlőbb. Ha nem így lenne, akkor már kommunizmus sem lenne, legalábbis nem ott, ahol erőszakosan bevezették. *A vezetés kérdésében többször megütköztek, Moszkva egyik legvégzetesebb meghátrálása, a magyar forradalom vesztét okozta. 1956 októberében a kínai kommunisták először arra bírták rá a szovjet elvtársaikat, hogy ne avatkozzanak be a lengyel eseményekbe. De amikor azok hatására Magyarországon kitört a forradalom, és Hruscsov egyezkedni akart, Peking rászorította Moszkvát a november 4-i brutális katonai beavatkozásra. Most kit gyűlöljön jobban a magyar nép; Maót, amiért követelte, vagy Hruscsovot, amiért végrehajtotta az ötvenhatos forradalom és szabadságharc leverését?*

A szovjet vezetők nem áltathatják magukat, áthidalhatatlan szakadék választja el őket a kínai elvtársaiktól, és elérkezett a keserű pillanat, amikor józanul meg kell vizsgálniok a Szovjetunió világpolitikai helyzetét, és okosan el kell dönteniök, hogy mit csináljanak. Kibírják-e egyedül is a próbát Nyugat növekvő hatalma és gazdagsága és a Kína mögött felsorakozó színes világ indulatai és követelődzései, enigmatikus magatartása között; vagy visszatérnek a mérsékelt égöv nagy, humánus közösségébe, ahol az emberiség történelmének legszebb lapjait írták, és ahol az ember legtöbbet és legnagyobbat alkotott. *De Gaulle egyszer Európa leányának nevezte Oroszországot, és karját nyújtotta feléje, de nagyon nehéz egy rossz álomból, ideológiai delíriumból felébredni, és megtenni az első lépéseket. A múlt oly végzetesen terbel, annyi benne a bűn és tragédia, kegyetlenség és hamisság, képmutatás és álmissianizmus, hogy pártkongresszusok zárt ülésein zokogva kell bevallani mindent, talán még azt is, amit nem követtek el...*

Nyugaton régen tartja magát az a tetszetős tétel, hogy a Szovjetuniót fel lehet, és fel kell oldani merevségéből, ki kell segíteni a komplexumaiból; a szovjet vezetőséggel meg lehet, és meg kell értetni, hogy biztonságukat nem fenyegetné veszély, ha ésszerűen viselkednek. Azt is régóta tudják Nyugaton, hogy csak akkor remélhetik Moszkva engedékenységet és együttműködését bármily kérdés megoldásához, ha az nem érinti a Szovjetunió tekintélyét. Az oroszok betegesen érzékenyek a tekintélyükre, presztízsveszteséget képtelenek elviselni, szerencsére azonban nincs állandó skálájuk tekintélyük mérésére, ami tegnap még presztízskérdés volt, holnap már esetleg nem lesz az. Többek közt azért is verték le az 56-os magyar forradalmat, mert munkástanácsokra (Silone szerint igazi szovjetekre) épült. Akkor Moszkvában még összeegyeztethetetlennek tekintették ezt a *titóista* eretnokséget a központosított vezetés lenini tételével; most meg jugoszláviai útja során Hruscsov agyba-főbe dicsérte a munkástanácsokat, és valószínűleg bevezetésükön töri a fejét.

Így volt ez a sokszor javasolt és következetesen visszautasított atomrobbantási tilalommal is. Addig nem tudták Moszkvában megfontolni és elfogadni, amíg csak tudományos vagy technikai vonatkozása volt: hogyan jönnek ők ahhoz, hogy eredményeiket, nukleáris fejlődésük fokát nyilvános szemlének tegyék ki, amikor esetleg kiderülhet az elmaradottságuk. Mindennemű egyezmény nyugati előfeltétele a nemzetközi ellenőrzés volt, de Washingtonban biztosra vették, hogy erőltetése a kínai nyomás alá került Szovjetunió makacsságát csak fokozná. Mert elfogadásával kettős presztízsveszteséget kellene elszenvednie

(engedett a Nyugatnak, s ezzel megerősítette a kínaiak kapitulációs vádjait); Kennedy ezért elejtette ezt az igen fontos klauzulát, és az egyezményt napok alatt nyélbe lehetett ütni. Igaz, hogy akkor már politikai jelentősége volt, és az oroszok érdeke is mellette szólt. Úgy is emlegetik és kommentálják, mint az „első lépést” Kelet-Nyugat közeledésében. A következő lépések megválasztása már kényesebb, mert minden eddig felhozott javaslat presztízsszempontokkal terhelt. (A nukleáris bombák földkörüli keringtetését megtiltó legújabb megállapodás tulajdonképpen az augusztus 5-1 moszkvai egyezmény kiegészítése.)

Második lépésként a meglepetésszerű támadás kiküszöbölése kínálkozik, de ennél is dönteni kell a nemzetközi ellenőrzésről, ami nélkül az egyezmény semmit sem érne. A közvetlen távíróvonal már ott feszül a Fehér Ház és a Kreml között, az amerikai elnök és a szovjet miniszterelnök azonnal tisztázhatja, ha egy nukleáris töltetű interkontinentális rakéta elszabadul a kilövő állomásából, és útban van a másik területe fölé, hogy az nem az atomháború megindulását jelenti, hanem csak technikai, esetleg emberi hibáról van szó... S az utolsó pillanatban egyöntetűen dönthetnek a közös elhárító intézkedések tekintetében, a szovjet vezetők mégis húzódoznak attól, hogy valamiféle preventív ellenőrzési módszerben és rendszerben megállapodjanak.

Következő lépésként a szovjet kormány szívesebben venné, ha a NATO és a Varsói katonai egyezmény tagállamai megneemtámadási szerződést kötnének. Aminek ugyan katonai jelentősége egyáltalán nem lenne, mert nem valószínű, hogy a két nagyhatalom békéje esetén külön helyi jellegű háborúkat lehetne indítani, de presztízsszempontból felmérhetetlen jelentőséggel bírna: véglegesen megerősítené a kelet-európai status quót, amelyre az oroszok oly érzékenyek. Szűk látókörű stratégiai elképzeléssel Sztálin Kelet-Európát fordított cordon sanitairek szánta esetleges nyugati támadások feltartóztatására. A nukleáris hadviselés korában ez a jelentősége megszűnt, de amit közben az oroszok politikailag és gazdaságilag befektettek, oly értékes nekik, hogy súlyos presztízsveszteség nélkül tényleg nem szállhatnak ki belőle. Ugyanakkor mégis ez a terület a Kelet-Nyugat közeledésének Achilles-sarka, s hiába minden mellébeszélés, valódi vagy mesterséges presztízserdeke, a kelet-európai kérdést egyszer, nem is olyan sokára, meg kell oldani.

A kubai rakétaválság óta Kennedy és Hruscsov szüntelenül leveleznek a világpolitika súlyos kérdéseiről, s ha azokat nem is oldhatták meg, a különös dialógusnak van egy igen fontos eredménye: pontosan ismerik egymás vélekedését, terveit. Az oroszok meg akarják tartani Kelet-Európát és Németország keleti felét Nyugat-Berlin lehető beintegrálásával. A Kremlben legfeljebb csak arra kaphatók, hogy Nyugat-Berlint elismerjék „internacionalizált” szabad városnak, a három Németország végső rendje érdekében.

Kennedy az amerikai álláspontot az Egyesült Nemzetek mostani közgyűlésén a szeptember 20-i, kivételesen jó beszédében ismertette. „Konfliktusunk a Szovjetunióval – mondotta az Egyesült Államok elnöke – minden kétséget kizáróan valódi, felfogásunk a világról eltérő, nem szolgálna ügyünket, ha nem tennénk nagyon világossá, hogy miben nem egyezünk. A központi különbség az amerikai nép hite a népek önrendelkezési jogában. Mi hisszük, hogy a németeknek szabadon kell dönteniök országuk és fővárosuk újraegyesítéséről; mi hisszük, hogy a kubai népnek jogában áll megtartania azt a forradalmát, amelyet belülről elárultak, és kívülről kihasználtak. Mi hisszük, hogy az egész világon – Kelet-Európában, Nyugat-Európában, Dél-Afrikában és Észak-Afrikában, új államokban

és régi országokban – a népnek szabadnak kell lennie, hogy megbélyegzés, diktálás, erőszak és aknamunka nélkül döntsön a maga jövője felől. Ezek alapvető ellentétek a Szovjetunió és az Egyesült Államok között, a takargatásnak nincs értelme. Amíg ezek az ellentétek léteznek, útját állják a megegyezésnek, és megtiltják, hogy éberségünkön enyhítsünk. Védekezési képességünket az egész világban fenntartjuk a szabadság oltalmára, elszántak vagyunk, hogy bármily kihívást vagy fenyegetést érdeme szerint kezelünk. De szeretném a szovjet vezetőknek és a szovjet népnek tudtára adni, hogy egyikünk országa sem biztos, ha nem használunk jobb fegyvert, mint a hidrogénbomba, az interkontinentális rakéta vagy nukleáris tengeralattjáró – és ez a sokkal jobb fegyver a békés együttműködés (peaceful cooperation).”

Az amerikai elnök békés együttműködést ajánlott a Szovjetunióknak, ami sokkal több és pozitívabb tartalmú program, mint a békés együttélés (peaceful coexistence). Kennedy kijelentette, ha az alapvető kérdéseket megoldják, akkor közösen vállalkozhatnak olyan nagy feladatokra, mint a holdrepülés vagy a világűr megbódítása, a tudatlanság, nyomor, járványok megszüntetése a zsongoródó földtekén.

A világpolitika átrendeződése eléri Magyarországot is, Washington és Moszkva közeledése automatikusan maga után vonja a magyar kérdés újravizsgálását, és máris érezhetően enyhítették a Kádár-kormány elszigeteltségét, amit hivatalosan a „kapcsolatok normalizálása”-nak neveznek. Kádár augusztus elején váratlanul felbukkant Moszkvában, ahol akkor Averell Harriman amerikai külügyi államtitkár éppen az atomrobbantási egyezményről tárgyalt, és kihasználható a jó alkalmat, Hruscsov azonnal bemutatta neki. A találkozóról mindegyikük beszámolt a maga módján. A különbség élesen rávilágít arra a fennhéjázó szellemre, amely még mindig eltölti a magyar kommunistákat.

KÁDÁR: „Amikor a magyar küldöttség Moszkvában tartózkodott, többször is találkozott az atomcsend-egyezményről tárgyaló amerikai delegációval. E találkozás során az amerikai delegáció tagjai kijelentették, hogy normalizálni kívánják kapcsolataikat a Magyar Népköztársasággal. Mi készek vagyunk a kapcsolatok normalizálására.” (A Kis Stadionban elhangzott beszédből a Szülőföldünk augusztus 5-i műsorából; a kommunista sajtó ezt a részt nem közölte.)

HARRIMAN: „Kádárral az amerikai–szovjet atlétikai mérkőzésen találkoztam, ahol ő Hruscsov miniszterelnök vendége volt. Amikor Kádár kifejezte, hogy kormánya normalizálni kívánja Magyarország és az Egyesült Államok közti viszonyt, közöltem vele, hogy egy ilyen lépés teljesen azoktól az intézkedésektől függ, amelyeket kormánya a jó viszony kialakulásának útjában álló bizonyos problémák kiküszöbölésére hajlandó tenni.” (A sajtó számára Washingtonban augusztus 6-án kiadott nyilatkozat, amelyhez a State Department szövegíróje még hozzáfűzte, hogy az „említett problémák nem mai keletűek.”)

Úgy látszik, Kádárék még mindig olyanak képzelik a nemzetközi helyzetet, hogy kedvükre „átejthetik” a Nyugatot, pedig nagyon is itt az ideje, hogy észhez térjenek, mert könnyen őket ejtheti át a világpolitika új kurzusa. *A magyarországi kommunista pártvezetőség Hruscsovot támogatja kínai viszályában, Hruscsoval kell menetelnie tehát azon az úton is, amely egyre közelebb viszi őket Nyugathoz. Hetvenkedő kijelentések helyett okosabb lenne azon gondolkodni, hogy miként biztosíthatják a magyar nép együttműködését egy sima átmenethez a demokrati-*

kus rendbe, amikor a változás majd megkezdődik. Magyarországon ma jobb a helyzet, mint Rákosi alatt, szabadabban lélegzenek az emberek, újból remény tölti el a népet, de ami engedményt a kommunisták tettek, azt nem jószívűségből, nem humanizmusból tették, hanem kényszerből. Kádár egy árnyékbboxoló ügyes mozdulataival tér ki az ütések elől, a forradalomból ők is tanultak, és közös érdekük, hogy valami ki ne robbanjon megint. Kiegyezésre a Szovjetunió és Magyarország között nem kerülhetett sor, sok minden mellett azért sem, mert a szovjet vezetők nem nyúlhattak át vazallusaik feje felett. Valamiféle modus vivendi Kádár és a magyar nép között azért mégis létrejött. Kádár politikája közelről sem kielégítő, ezzel maga is tisztában van, s megelégszik azzal, hogy ne gyűlöljék: „aki nincs ellenem, az velem van”. Végső választása azonban aligha lenne a nemzetnek, ha alkalma nyílne sorsa felől szabadon dönten.

A magyarországi kommunista uralom fellazulása kései tükröződése annak a nyugati politikának, amely a liberation helyett a liberalization (liberalizálódás) programjával kívánta a kelet-európai népek teljes szabadságát helyreállítani. A mágikus jelszó akkor a gradualizmus volt, annak a belső ellentétekből fakadó erőnek a megjelölésére, amely lassan, de halálos következetességgel őrli fel a kommunizmust, és csikarja ki az engedményeket. A szovjet táborban tagadják, hogy ilyen erő dolgozza magát előre a szocialista társadalomban, a gradualizmustói mégis jobban félnek, mint a felszabadítási politikától, amelyről hamar kiderült, hogy csupán kötelezettség nélküli jelszó. Míg a „fokozatosság” önmagában program, mozgás, s kifejezi azt a reményt, hogy egy napon tényleg gyökeresen megváltozik minden. A kommunista sajtó azzal érvel, hogy a mozgás, a változás nem gradualizmus vagy liberalizálódás, hanem a kommunizmus „humanizálódása”. A gradualizmus a teljes szabadsághoz és valódi demokráciához vezet, a „humanizálódás” tulajdonképpen célja a kommunizmus megőrzése, konzerválása; mindennemű változást a rendszeren belül szeretne tartani, levezetni, korlátozni vagy szabályozni.

De bárhogy is nevezzék, vagy magyarázzák, a mozgásba lendült magyar élet a világpolitika nagyfeszültségű változásainak batása alatt jó irányban fejlődik, és egy sztálini–rákosi féle kommunista diktatúrát visszaállítani már nem lehet. Kelet-Európában a dolgok meglódulhatnak és a fejlődés felfokozódhat olyan méretűvé, hogy a kommunisták megint képtelenek lesznek tartani uralmukat, vagy csak igen brutális eszközökkel, melyre bőven van példa. A „közép-zóna” stabilitása bizonytalan, politikai viselkedése kiszámíthatatlan. Az első világháború után Franciaország, Anglia és az Egyesült Államok büszke tekintélyük bevetésével alapozták meg az új rendet, mégis egy új tényező, a Harmadik Birodalom jelentkezése az egészet felborította és Kelet-Európát teljesen átszabta. Hiába a szovjet presztízsszempont és a szovjet hadsereg jelenléte, Kelet-Európa kommunista rendjét felboríthatják azok az új erők és nagyhatalmi érdekek, amelyek éppen a szovjet térségben koncentrálódnak és ütköznek. Ha egyszer a németek úgy érzik majd, hogy munkájuknak és életüknek nincs többé értelme hazájuk és fővárosuk újraegyesítése nélkül, akkor semmiképpen sem lehet visszatartani őket. És ha a kínaiak számítóan erre várnak, akkor jobb lesz a Kremlben komolyan megfontolni Kennedy ajánlatát.

Az izgalomba jött magyar emigráció is keresi önmagát és lehetőségeit az új helyzetben. Némelyek már tárgyalni akarnak a kommunistákkal, akad olyan emigráns politikus is, aki kijelölte a delegációt a maga személyében és a helyet (Svájc), ahol Kádárral vagy megbí-

zottaival hajlandó találkozni. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió megfigyelőket küldhet... Mások egy biztató intésre beugranak; Kádárék azonban nem partnereket keresnek a számításba jöhető emigránsokban, hanem egyszerűen és megalázóan csak propagandistákat, legjobb esetben társutasokat. *Az emigráns vallja be és bánja meg bűneit, aztán adja át kapcsolatait a kommunista diplomatáknak és delegátusoknak, vagy segítse őket jobb kapcsolatokhoz, írjon denunciáló cikkeket száműzött bonfitársai ellen, s miután bebizonyította hűségét és megbízhatóságát, kérheti, hogy baze migrálhasson Magyarországra.* Látogatóba bármikor hazamehet, fontos, hogy boldogan pózoljon a Magyar Hírek fényképésze előtt, mert mosolyod is a rendszert szolgálja!

Tárgyalni még nem lehet a kommunistákkal és főleg nem Kádárral, akinek valószínűleg nagyon rossz a lelkiismerete néhány cselekedete miatt (Rajk, Nagy Imre), és biztosan dosztojevszki-jí kételek gyöttrik, bűntudat motiválja magatartását. A körülötte állók sem képviselik a makulátlan politikai vagy mozgalmi tisztaságot, az eszményi kommunizmus tögájában sem hiteles a fogadkozásuk vagy programjuk. Kállai még mindig az „állam elnyomó hatalmáról” beszél egy olyan rozsdás, avatag nyelven, hogy az ember a fejéhez kap, és döbbenten kérdezi, hát ez is lehetséges a húszadik század második felében? És a többiek, a lapuló sztálinisták és az elhízott társutasok, a gonosz bürokraták és kegyes hasbeszélők – az egész sajnálatos garnitúra. Nem, ezekkel nem szabad szóba állni! Már felnyomulóban van egy új nemzedék, azok a magyarok, akik értik Európát és az európai nyelvet, akik tusakodva keresik a szavak értelmét, és vissza akarják állítani a magyar nyelvet, mindnyájunk nagy kincsét, eredeti méltóságába és hitelébe. Velük majd szót lehet váltani, és szót is kell érteni: egykori küzdőtársainkkal és újabb barátainkkal a dialógust a magyar sorsról és a magyar jövőről hamarosan elkezdhetjük.

Új korszak küszöbén állunk. A húszadik század könnyen befejeződhetik a mi életünkben, mert ma már más mértéke van az időnek és a történelemnek, mint még egy emberöltővel ezelőtt. A tizenkilencedik túl hosszúvá nyúlt, valójában a francia forradalommal kezdődött, és az orosz forradalommal fejeződött be, nacionalizmusban született, és nacionalizmusban agonizált. A húszadik századot derékban kettévágta az atombomba. Koestler azt javasolja, hogy 1945-tel zárjuk le az „új korszakot”, és jelöljük az atomkorszak kezdetét. Lélegzetállító utat tettünk meg az elmúlt két évtizedben, az ember kint van a világűrben; az űrhajósok azt állítják, hogy odafentről nagyon kicsi a föld, és érthetetlenek a problémái. Igen, odafentről érthetetlenek, de idelejt meg kell oldani őket. Új távlatok nyíltak előttünk, mégsem szabadulhatunk mindennapos életünk terheitől és gondjaitól. Még mindig nagyobb bátorság kell ahhoz, hogy szembe nézzünk a földi valósággal, mint ahhoz, hogy egy űrhajón kiszálljunk a végtelenségbe. Mégis, ma optimistábbak lehetünk, mint bármikor voltunk. Hogy mikor és hogyan köszönt ránk az új világ, még nem tudjuk, legfeljebb Walter Lippmannel mondhatjuk, hogy bizonyos eseményeket könnyebb előre megjósolni, mint kívánni.

(Új Látóhatár, 1963.)

FÖLDREFORM COLOMBIÁBAN

I. Bogota – Cunday

Hárman ülünk összepréselődve az első ülésen, hátul egy nagy benzines hordó és plakát-kötegek foglalják el a helyet. A japán gyártmányú jeep nagyokat zökken a rossz betonúton, a benzines hordó a hátunkba vág, és attól tartok, hogy kifordítja a sofőrt a volán mellől. A harminc körüli mesztic mereven figyeli a reflektorfényben alánkfutó utat, biztosan, jól vezet. Középen dr. Avila ül, a Földreform Intézet körzeti igazgatója, játékos mosollyal az arcán. Jobbról én fogom az ajtót, a zár minden zökkenőnél enged, s nagy erőfeszítésembe kerül, hogy az éles szél ki ne vágja. Körülményes művelet, mert a vállamon átvett gypjútakarót is fognom kell, hogy az erős légáramlás le ne sodorja rólam.

Jó egy órája hagytuk el Bogotát, az este mély árnyai ráereszkednek a tájra és dideregve még jobban összebújunk. Az út enyhén emelkedik, kétoldalt meredek sziklafal ugrik ki a sötét égből, mintha sívár, reménytelen sikátorba kerültünk volna.

– Ez volt a vasúti töltés – mondja dr. Avila, s ahogy rám mosolyog a bennszülöttek gypjú kendőjében, a ruanában, olyan, mint egy öreg indián asszony. – Igen, valamikor itt vonat járt, de az autó és a repülőgép kiszorította. Ez volt az állomás – mutat egy elhagyott, komor épületre. Az utolsó állomás... Ennél a pontnál háromezer méter magasan vagyunk, innét éles kanyarokkal gyorsan ereszkedünk alá a Cauca-völgybe.

A mesztic sofőr kitér és fékez, a kerekek csikorogva tapadnak a betonra. Szemben egy teherautó erőlködik fölfelé, s az is megáll. Sofőrünk gyertyát húz ki az ülés alól, az alacsony ajtó fölött könnyed mozdulattal kiugrik az autóból, és átszalad az út másik oldalára, ahol egy kis kápolnában a Szűzanya mesztic vágású arca fájdalmas tekintettel, nagyon fáradtan mosolyog a gyertyák lobogó-ugráló fényében. Meggyújtja a gyertyát, a Szűzanya lábához helyezi, letérdel és imádkozik. Mellette a teherautó sofőre térdel, és ájtatosan bámul a gyertyafénybe, miközben az ajka mozog. Dr. Avila keresztet vet, és alig hallhatóan mormolja:

– Ez egy veszedelmes útszakasz, aki itt kezd, vagy végzi, hálájaként gyertyát gyújt Máriának...

Aggodalmasan kutatom a sűrű ködöt, mely teljesen betakarja a völgyet, csak a trópusi fák koronái kandikálnak ki belőle. A mesztic sofőr visszaül a helyére, dr. Avilával halkan szót váltanak, aztán kihúzza a féket, megnyomja a pedált, s a jeep nekilendül. Megragadom az ajtót, jobbról ezerméteres szakadék tátong alattunk, egy elhibázott mozdulat és zuhanunk. Az élesen kanyargó és meredeken lejtő szerpentineken a mesztic sofőr csodát mível; idejében, gyorsan fékez, aztán hátra húz, vagy teljes gázt ad, amikor a félkerék a szakadék peremén fut, hogy még idejében visszabilenjük egyensúlyba. Egy teherautó

éppen kanyarban kerül elénk, lélegzet fojtva várom, hogy most mi lesz? A teherautó dühödtlen erőlködő motorja elárulja, hogy nehéz rakománnyal kapaszkodik felfelé, az út közepe biztosabb. Sofőrünk lefékez, mindhárman előrebukunk, akkor óvatosan a szakadék széléhez hátrál, hogy utat nyisson a kollégájának. Nem gurul méregbe, ami pedig ilyenkor szokásos Colombiában, zaftos szitkok jegyében, megérti őt, de azért keresztet vet, amikor megint egyenesben vagyunk.

Végre áthajtunk a gomolygó felhőövezeten, a táj még mindig vadregényes, lakatlan, de messze lent egy kisváros fényei integetnek. Az út most már enyhén kanyarodik és lejt. Az utolsó kanyaron túl kápolna, a Szűzanya itt is gyertyák vibráló lángjában könnyezik. Sofőrünk megint fékez, gyertyával a kezében kiugrik a jeepből, meggyújtja, a szobortalapzatra helyezi, letérdel, imát mormol, feláll, és úgy vet keresztet, kissé meghajolva. Dr. Avila is keresztet vet és bólogatva mondja:

– Ezt is megúsztuk...

A városka főterén autók, állami taxik, teherautók és autóbuszok zsúfolódnak, az utasok meg a sofőrök a kis kávéházak és bisztrók teraszain feketét vagy ánizslikőrt isznak. Dr. Avilát régi ismerősként üdvözlí a pincér, s rendelés nélkül hozza a három feketét és a három stampedli ánizslikőrt. Koccintunk, a mesztic sofőr egy hajtásra üríti ki a poharat, csettint, bólogat, láthatóan ő is örül, hogy idáig eljutottunk. Dr. Avila megveregeti a vállát, s int, hogy kövessem a példáját. Félszegen a sofőr vállára teszem a kezem, és valami olyasfélét mormogok, hogy jó munka volt.

Fojtott, párás, forró levegő ölel körül bennünket, lent vagyunk a szubtrópusi régióban. Az asztalok körül a kaszinózó helybeliek és utasok kedves évődése, vagy hangos feleselése, a poharak vidám csengése mennyire más, mint a bogotai kimértség, ahol az átlagos tizennyolc Celsius fok kellő hőmérsékleten tartja a kedélyeket és szenvedélyeket.

– Mennyi van még hátra az útból? – kérdem dr. Avilát, akivel valahogy meg tudom értenni magam, mert töri az angolt. A sofőrrel jelbeszédre és mimikára vagyok utalva, de azért gyorsan összebarátkozunk.

A terasz lámpáinak sápadt fényében dr. Avila mélyen aláárnyékolt arcából pofacsontja és tömpe orra élesen kiugrik, szeme sötét üregben csillog. Vállat von, és kedélyesen feleli:

– Van elég benzinünk, ha egész éjszaka utazunk, hajnalban Cundayba érkezünk.

A Cordillerák bizzar heggyonulatai valahol az ismeretlen messzeségben rejtik Cunday városkát, ahol az első földosztást készítik elő. A Földreform Intézet meghívására utazom le az izgalmas próbálkozás színterére. Délben telefonálták meg, hogy háromkor legyek készen, gyorsan összecsomagoltam, a bőröndjeimet a szobalányra bízta, s a szálloda halljában vártam dr. Avilát. Jó két órát késett, s nagyon kedvesen mentegetődzött, Excuse me, please. A Hotel Continental előtt egy jeep állt, oldalára festett nagy betűkkel INORA, amit a járókelők fejszoválvá megbámultak, pedig egyszerű a jelentése: *Instituto Nacional Colombiano de Reforma Agraria*.

Én is vállat vontam dr. Avila közlésére. Annyit már megtanultam Dél-Amerikában, hogy időérzékük nincs, mindent másnapra hagynak. *Mañana, Mañana*. Majd holnap... Van egy másik szavuk is, ami ugyanazt jelenti: *Paciencia*, türelem... Dr. Avila kedvesen no-

szogat, hogy hajtsam fel a második poharat is, amit a pincér utánozhatatlan gráciával helyezett eléem. Koccintunk, iszunk, a sofőr feláll, és ő mondja nagyon komolyan és határozottan:

Induljunk!

Most már kellemetlen a zsúfoltság a kocsiban, és az izzadságtól átütött ingemben igyekszem elhúzódni dr. Avilától. Félrefordítom a fejem, mélyet lélegzem, a friss levegő átjárja a tüdőm. A reflektor sugárvéjét mohón nyeli az út, ami kívül marad a mély, sötét éjszakában, azt csak a szagok után tudom elképzelni. Buja, nehéz illat csiklandozza az orrom, az út mentén vadul burjánzó, virágzó rétek és mezők terülhetnek el. Hallgatunk, csak a motor ütemes dohogása és a kerekek folyamatos moraja követi az autót. Aztán hirtelen sziklafal vágódik ki a sötétségből, megint sikátorban futunk, a motor és kerekek zaja dübögéssé erősödik. S olyan váratlanul, mint amikor egy repülőgép ereszkedik le a sötét égből a kivilágított repülőtérre, egy luxus motel tárul elénk ragyogó kivilágításban. Ápolt fű, gondozott kavicsos utak, modern épületek, misztikusan megvilágított uszoda; paradicsom a dzsungel közepén.

Az őrháznál láthatatlan kéz felhúzza a sorompót, s amikor a jeep a főépület előtt megáll, dr. Avila ravaszokán rámkacsint, és szélesre tárt mozdulattal jelzi, hogy megérkezünk. Az előcsarnokban kellemes hangulatvilágítás és jóleső hűvösség, a pult mögött egy megtermett, medve mozgású, ötven körüli férfi mustrálgat bennünket gyanakodva. Izzadságtól lucskos ingekben, összeborzolódtott hajjal és bőröndök nélkül nem úgy nézünk ki, mint előkelő vendégek az előkelő szállodában. Dr. Avila közel hajol hozzám, suttogva beszélgetnek, a darabos medve felém bólint és azt mondja, hogy van üres szoba. Bemutatkozik, ő a szállodaigazgató, nehéz akcentussal beszéli az angolt, de azért megkérdezi az én angolom hallatára:

– Ön amerikai?

– *Mind your business!* – válaszolom nevetve. – Magyar vagyok, de New Yorkban élek, ez nem elég?

– Oh, minden rendben van, én horvát vagyok.

– Akkor megértjük egymást.

Kezet rázunk, és azt mondja, hogy csak számomra van szobája, a Földreform Intézet foglalta. Dr. Avila nem sokat ért beszélgetésünkéből, de itt közbeszól, hogy ő és a sofőr a közelben szállnak meg.

– Hol?

– Mr. Kovacs, itt van a tanyám, három kilométerre. Nem, négyre...

– Biztos?

– Miért hazudnék?

A szállodaigazgató cinkosan nevet, foghíjas ínye kifordul. – Higgye el – mondja –, és hívja meg őket egy italra. Itt vannak a bonusok, a kormány fizeti a cechet; a szálloda a kormányé...

A szobainas elveszi a válltáskám, mi bemegyünk a bárba. A szállodaigazgató megrendeli az italt, s azt mondja, hogy hívjam csak Jack-nek.

– O.K.

A rumból és ananászlebből kevert trópusi koktélt kitűnő. Gyorsan kiiszom, a trópusok alatt gyorsan és sokat isznak az emberek. Dr. Avila és a mesztic sofőr is csettintenek, most én intek a pincérnek, hogy hozza a következő rendelést. Jack szabadkozik, hogy a konyha már bezárt, de szendvicseket kaphatunk. A fiatal mesztic pincér készségesen bólint, s amint elének helyezte az italt, visszasiet a bárpulthoz, és rövidesen sonkás és sajtos zsem-lével megrakott tálcával jelentkezik. Dr. Avila újabb italt kér, tovább iszunk, de éjfél tájban intek neki, hogy elég, menjenek aludni.

– Reggel hétkor itt leszek – búcsúzik készséggel, és a sofőrrel együtt eltűnnek. Jack végigvezet a luxus motel-telepen, ami valamikor Rojas tábornok, a colombiai diktátor egyik nyaralója volt. A nyitott teraszon a zenekar még játszik, vad, egzotikus ütemeire fiatalok táncolnak. Egy jóalakú, szőke, nagyon csinos és nagyon fiatal lány hosszú, elegáns lábaira feszülő nadrágban olyan tökéletesen tweestel, hogy nem tudom levenni róla a szemem.

– Az amerikai követ leánya – szól rám rendreutasítóan Jack, és ajánlja, hogy ússzunk egyet. A fürdőházban úszónadrágot ad, néhányszor végig csapkodjuk a vizet a medencében, s amikor kimászunk, azt mondja, hogy mehetünk egyenesen a szobámba is. Vetett ágy, patyolat ágynemű, az éjjeliszekrényen scotch, szóda és jégvödör. Csinálok két italt az egyik poharat átnyújtom neki, s miközben koccintunk, megkérdem:

– Hogy kerültél ide?

– A jugoszláv ellenállásban rossz oldalon ért a háború vége...

– Mihajlovics?

– Igen. Nyugat-Európában nem találtam a helyem, végül itt kötöttem ki. Nem rossz, de nagyon hiányzik az évszakok váltakozása. Sokszor kérdezem magamtól, hogy mire is lenne szükségem?

– Na?

– Télre! Térpig érő, fehér hó, kemény, hideg, kristálytiszt levegő. Ellenkezője annak, ami itt van...

– Egyedül élsz?

– Elvettem egy bennszülött asszonyt, családom van... – végigsimítja izzadó homlokát. – De ez mind nem érdekes, aludj jól!

Lemondóan behúzza az ajtót maga mögött. Leállítom a légkondíciót, kinyitom az ablakot, meztelenül az ágyba bújok, és mindjárt elalszom.

Reggel hétkor már a teraszon ülök, a táj így nappali világításban nem is olyan titokzatos. A kert alatt egy szélesre áradt folyó lustán hömpölyög, a tulsó parton sűrű erdő borítja a meredek hegyoldalt. Magas drótkerítés veszi körül a telepet, egyik oldalon villák sorakoznak, s nem messze egy csinos kis város húzódik meg a pálmafák alatt.

Egy órai késéssel jön dr. Avila, a sofőrt a jeepben hagyta, s gesztikulálva integet, hogy siessek. Tagadóan rázom a fejem. Egy székre mutatok, hogy üljön le, és reggelizzék velem. Nem nagyon kéreti magát, narancslét, trópusi gyümölcsöt, marhasültet tükörtojással és kávéval szolgálnak fel.

A jeepen nem látom a benzines hordót és a plakátkötegeket. A sofőr mosolyogva köszön, a kapunál a sorompót felhúzza az ő, áthajtunk Melgáron. A főtéren szép üzletek, a

pálma- és narancsfák árnyékában jólöltözött polgárok üldögélnek a padokon és élénken diskurálnak. Tisztaság, rend, civilizáció.

A városkán túl egy elhanyagolt ház udvarára kanyarodunk be. Az egyik sarokban felfedezem a benzines hordót és a plakátkötegeket. Dr. Avila a házra mutat:

– Csendőrlaktanya volt – mondja. – Megvettem és berendeztem nyaralónak.

Az udvarra a meredek hegyoldal szinte ráborul, a *colon* (szolga) felesége nyitott tűzhely-nél szalonnát süt és kávéfőz reggelire, az út tulsó oldalán gazos legelő, oldalt fedett karám, mellette parasztok ballagnak csoportosan a ház felé. Csak a vezetőjük visel sarut, a többi mezítláb, nyomorult *colon*. Oldalukról, mint kard, bőrtokban hosszú, széles kés lóg, a *machete*; ezzel vágják a szénát vagy a gabonát, a cukornádat és a kukoricaszárat, héjazzák az ananászt, vágják ketté a narancsot, vagy vágják le egymás fejét.

Alázatosan megállnak dr. Avila előtt, izzadó testüket a lucskos, szennyes ingen keresztül vakargatják és figyelmesen hallgatnak az utasításokra. Dr. Avila az udvar különböző sarkába vagy a ház felé, vagy az úton át a karám és a legelő felé mutogat, a parasztok bólogatnak, aztán csoportokban munkába indulnak. Dr. Avila visszatartja az öreg munkavezetőt, aki nyugodtan sodorgatja fehér bajuszát, miközben suttogva tárgyalnak. Majd hozzám fordul, ha nem bánom, mielőtt tovább indulnánk, a jeep beszalad a városba építőanyagért. – *Excuse me* – mondja bájosan, és vállat von. Arcjátékával adja tudtomra, amit nem akar kimondani: miért ne használnám ki a lehetőséget?

A fiatalasszony pléh pohárban kávéhoz mindkettőnknek. Az erős, zamatos, jó colombiai kávé átjárja a bensőmet, kiüt rajtam az izzadság, de nem bánom, mert hamarosan érzem, hogy a forró ital valójában lehűtött. Délben utolsót fordul a jeep, lepakolják róla a cementes zsákokat, a téglát, az ablakkereteket, felteszik a benzines hordót és a plakátkötegeket, s folytatjuk utunkat.

Keresztbe hajtunk, felfelé a meredeken emelkedő hegyoldalon, alattunk széles völgy terül el gazdag legelőkkel és magányos tanyákkal. A hágóról átlátunk a következő hegyvonulatra, a Cordillerák szeszélyes, tarajos konturjai kékeslilán sorakoznak egymás mögött. Amikor elérjük a következő hágót a pasztell színek mérgeszöldbe váltanak, a fű és gyér cserje, vagy a sűrű dzsungel olyan, mintha egy dühös festő összevissza pacskolta volna a vásznat... Meredek csapáson emelkedik és erőlködik a jeep, dühödten, fojtottan dohog a motor, aztán lecsillapszik, a tulsó oldalon simán futunk lefelé.

A völgyben egy tanya előtt fiatal asszony integet, csecsemővel a karjában, megállunk. Kéri, hogy vegyük fel a kicsije beteg, és a városba akarja vinni orvoshoz. – *Excuse me* – mondja dr. Avila, és felsegítjük a mesztic asszonyt, aki csecsemőjét nem adja ki a kezéből. Magához szorítva a röplapköteg tetejére ül, bár én felajánlom a helyem. Dr. Avila legyint, hisz rangjuknak megfelelően helyezkedtek el.

Kétoldalt magas topolyafák sorakoznak, egy helyt patak folyik át az úttesten, a kristálytiszt víz megreked a töltés alatt, mesztic asszonyok mosnak benne. Ez itt már *St. Christopher* város pereme. A fiatal asszonyt hamarosan letesszük az orvos házához, mi a kocsmánál állunk meg. A polcokon színes folyadékokkal telt üvegek, limonádé, narancsszóda, sör, rum, ánizslikőr. Dr. Avila megrendeli a három adagot, s kérdi, hogy éhes vagyok-e, de csak intek, miközben megízlelem az ánizslikőrt, hogy nem. A mestergerendá-

ról hosszú szál kolbász lóg, dr. Avila és a sofőr kézzel szakítanak le belőle egy-egy darabot, s kenyér nélkül falják. Újabb ánizslikőr kerül a pultra, újabb darabot szakítanak a kolbászból, de hiába minden biztatásuk, nem tudom megkóstolni az avas, legyekből borított hentesárut.

A koradélutáni rekkenő napsütésben szeszélyesen kanyargó hegygerincen hajtunk. Az út olyan keskeny, hogy a jeep éppen csak elfér rajta, kétoldalt borzalmas szakadék. Nem merem félrefordítani a fejem, mereven bámulom a kavicsos utat, szinte egy vagyok a sofőrrel, s nagyot lélegzem, amikor megint biztosabb terepre jutunk. De nem sokáig tart az örömöm, szinte percenként változik a táj és az út. Felfelé kapaszkodunk és lefelé ereszkedünk, csurog rólam a verejték, és azt kívánom magamban, hogy bárcsak kiszorította volna a repülőgép az autót is a Cordillerák alig járható ösvényeiről.

– Az ott *Cunday!* – mutat le a völgyben egy kis városra dr. Avila. – Egy óra alatt ott leszünk.

Itt már munkások javítják a trópusi esőktől lehordott utat. – Kellemes meglepetés –, mondom.

– Jövő héten az elnök jön földet osztani – feleli magyarázkodva dr. Avila. – Rendbe kell hozni...

– Különben gyalogolhatna –, jegyzem meg mogorván.

– Nem rossz – röhög dr. Avila. Tényleg gyalogolhatna!

Az út két oldalán tehenek, lovak, öszvérek legelésznek a köves réten, a városszéli házakból félméztelen gyerekek szaladnak ki, és tágra meredt szemmel követik a jeppet. Egy poros, szűk utcán a főtérré érünk, mindjárt a sarokházban van a Földreform Intézet kerületi irodája. Valamikor üzlet volt, nincs ajtaja, a felhúzott vasredőny alatt lépünk be a beton padlós, fehérfalú nagy helyiségbe, ahol acél íróasztaloknál fiatal tisztviselők dolgoznak ingujjban. A titkárnő egy vadonatúj írógépet próbál ki, de nem tudja működésbe hozni. Néhányan körülállják, és tanácsokkal látják el.

– Ön talán ért hozzá? – mondja dr. Avila. – Amerikai gyártmány...

– Nem sokat! – ügyetlenül végigjátszom a klaviatúrát, az írógép nem mozdul, makacsul ellenáll. – Hívjanak szerelőt! – javaslom dr. Avilának, aki cinikusan jegyzi meg:

– Azt hittem, Ön ehhez is ért. Nekünk igazi szakértőkre van szükségünk.

Tekintete elárulja, hogy csalódott bennem. Mi a fenéhez értek akkor, ha még egy amerikai gyártmányú írógépet sem tudok beindítani? Aztán mintha megbánta volna, amit mondott, halkán dűnnyögi: – Nem lehet egyszerre mindent megtanulni. Lassan, nagyon lassan mozoghatunk csak előre.

– Tudom, nagyon is tudom...

Mosolyogva belém karol: – Jöjjön, elviszem a szállásunkra, biztosan fáradt. – Kint gyorsan hozzátesszi: – kissé érzékenyek vagyunk az elmaradottságunkra, de ezt meg kell érteni.

A mély trópusi estében *Cunday* megszépül. A régi spanyol barokk házakból kellemes hangulatvilágítás és nehéz, fűszeres ételek illata szűrődik ki az utcára. A boltokban a kereskedők visszarakják az árut a polcokra, és egymás után gördülnek le a vasredőnyök. A főtéri kávéház teraszán a vendégek feketét szürcsölnek, vagy langyos sört isznak, dr. Avila széles gesztusokkal üdvözlöli a tömzsi, sötét bőrű tulajdonost, aki ragaszkodik, hogy leg-

alább egy tintót igyunk meg. A leánya máris hozza a három feketét, utána a három ánizslikőrt. Dr. Avila ravaszkas hunyorgással mondja: *Excuse me*, jó barátok vagyunk...

A nagyhasú tulajdonos boldogan bólogat, pedig nem érti, hogy mit mondott dr. Avila. Sürgetésemre mégiscsak elindulunk, s nem messzire a főtértől, egy előkelő uradalmi-sárgára meszelt, de meglehetősen leromlott barokk ház előtt megragadja a karomat:

– Ez itt az INCORA szállodája!

Ferdére süllyedt küszöbön át lépünk be a sötét folyosóra, nagy ricsaj hallatszik, a belső teraszon egy gyalultatlan hosszú deszkaasztal körül jókedvű fiatalok ülnek. A mennyezetről a saját zsinórján lógó villanylámpa fényében egyforma mind: mosolygó arc, kerek fej, katonásan rövidre nyírt haj „Dr. Avila! Dr. Avila!” – üdvözlök lelkesen a főnöküket, aki két hétig oda volt Bogotában.

– Jó estét! – köszön komolyan dr. Avila, és először az asztalfőn ülő professzoros külsejű, kissé elhízott, csontkeretes szemüvegű, idősebb férfira mutat:

– Dr. Lleras állatorvos, a *polivalenta* (ötös) csoportunk vezetője, kitűnően beszél angolul...

– *How are you?* – nyújtottam a kezem, de mielőtt megmondhatnám a nevem, dr. Avila rendületlenül folytatja:

– Mr. Kovacs... – hezitál, hogy miként is mutasson be: – Egy nagyon fontos személyiség az Egyesült Államokból. Hirtelen eszébe juthatott, hogy a névjegyem a zsebemben van, előkotorásza, és a gyér világításnál összehúzott szemöldökkel és megjátszott komolysággal olvassa:

– *President, International Center for Social Research, New York.*

Az ő kedves angol kiejtésben a hosszú név úgy megcikornyásodott, hogy a fiatalok meglepetten tekintenek rám. Megilletődöttségüket dr. Avila évődő magyarázata csak fokozza:

Igen. *Mr. Kovacs* egy valódi elnök...

Kezet fogunk, egymás után mondják be a nevüket és a foglalkozásukat: kultúrmérnök, topográfus, földmérő, agronómus, szociális tanácsadó. Amint sorra felállnak, magasszárú bakancsukban, khaki tábori nadrágjukban és ingjükben úgy néznek ki, mint egy különleges hadsereg katonái.

És azok is.

A colombiai földreform hősiek vállalkozás. A törvényt még csak elfogadta a parlament, bár igen erős ellenzéke volt, és még mindig van, ezért a végrehajtása nem megy olyan könnyen, mint azt sokan elképzelték. Nincs kataszter, a kisajátításra váró nagybirtokokat előbb fel kell mérni, és a talajt meg kell vizsgálni, hogy megállapíthassák az értékét és azt, hogy milyen más növényt lehetne benne termelni a kávé kivételével, ami Colombia legfontosabb mezőgazdasági terméke, és árhullámváltozásai erősen befolyásolják a közgazdasági fejlődést. A parasztok írástudatlanok, tudatosítani kell bennük, hogy mit is jelent a saját tulajdon, s milyen felelősséggel jár az önálló gazdálkodás. A bogotai egyetem szociológiai tanácske végzett rátermettségi vizsgálatot a körükben, tanárok és diákok a kiértékelt kérdőívek alapján válogatják ki a földigénylők közül a legmegfelelőbbeket. Évszázadok közönyét tudatlanságát és tohonyaságát kell leküzdeni, atavisztikus gyanújukat és félelmüket eloszlatni, az egész feudális társadalmi és hatalmi szerkezetet felbillenteni, hogy Colombia teljességgel beléphessen a huszadik századba.

Ifjúságomra gondolok, hősies küzdelmünkre a népért és a földért, s mennyire egynek érzem magam ezzel a lelkes sereggel, amely talán nem olyan tudatosan, mint mi, de legalább ugyanolyan hittel és elszántsággal akarja a feladatát elvégezni.

Dr. Avila bevezet egy magas mennyezetű, hosszú szobába. a mennyezetről lógó villanykörte körbetáncol, amint a kapcsolót elkattantja rajta. Az ablakok inkább ajtók, és az utcára nyílnak, kétoldalt egyszerű vaságyak. – Ez a magáé! – mutat az egyikre és a szokásos kész mosolyával mentegetődzik: Excuse me. Egyetlen kényelme az lesz, hogy mellettem alszik, és én nem horkolok.

Egy barázdált arcú, idős mesztic asszony nagy tál krumplilevest tesz az asztalra. Nagyon jó, háromszor veszek belőle, amivel mindjárt megalapozom a jó hírem. Befejezésül a péci tökre emlékeztető, de töményebb és édesebb trópusi sült gyümölcsöt kapunk, a fiúk készségesen ismétlik a nevét: *platanos, platanos...*

– Volna kedve sétálni? – kérdi vacsora után az állatorvos.

– Igen.

A főtér felé fordulunk, az állatorvos azt mondja, hogy szomjas, ígyunk egy pohár sört. A kávéházban a tulajdonos dundi lánya szolgál ki. Az állatorvos tolmácsolja, hogy hideg sört hozzon, a lány vigyorog, mintha jó viccet hallott volna. A jégszekrényhez megy, végigtapogatja az üvegeket, az egyiket megfelelőnek tartja, és várja a hatást, amint kiöntöm. Elég hideg, bólintok, a lány vigyorog, és egész idő alatt lesi, ahogy a sört iszom.

Az állatorvos kutatóan néz rám:

– Mondja doktor, ön szociológus? Az üres poharat forgatja az asztalon, miközben válasszomra vár.

– Mondjuk, hogy az vagyok.

– Én pontosan akarom tudni.

– Miért?

– Mert fontos dolgokat akarok közölni Önnel.

– Nem elég az, hogy itt vagyok, és érdeklődöm a problémáik iránt? Hogyan akarják megoldani a földkérdést?

– Miért érdekli ez magát, doktor?

Arra gondolok, hogy megmondom, nem vagyok doktor, de itt minden tanult embert doktornak szólítanak, így ráhagyom, és elfogadom. – Érdekel a haladás, a fejlődés, a reformok – válaszolom. – Sokat utaztam, bejártam a világot...

– Másutt nincs földkérdés? Miért éppen Colombiában érdekli?

– Mert önök tényleg meg akarják oldani, és talán segíthetek is.

– Értem...

Egy darabig hallgatunk, aztán dr. Lleras váratlanul feláll: – Fáradt vagyok, menjünk aludni. – Helyettem is fizet, s sarkon túl megállít: – Doktor, nincs okom kételkedni önben – mondja –, holnap érdekes dolgokat fog hallani tőlem. – Bizalmaskodva fejezi be: – Úgy vélem, Ön egy haladó gondolkozású ember. Önnek elmondhatok mindent.

A szálláson azt javasolja, hogy menjünk korán, különben beállhatunk a sorba, mert csak egy tussoló van a házban.

– Mikor akar kelni?

– Amilyen korán csak lehet, mondjuk hatkor.

– Rendben van.

Cunday ébredszik, amikor frissen borotválva és tussoltan kilépünk az utcára. A trópusi nap már melegen süt, dr. Lleras széles karimájú szalmakalapot visel, azt tanácsolja, hogy én is vegyek, ha el akarom kerülni a gutaütést. Kiválasztom a legnagyobbat a sarki üzletben, és úgy bandukolunk egymás mellett a poros kövezeten, mintha koránkelő bennszülöttek lennénk.

A városka szélén magános fehér falú ház felé fordulunk, magas fák és drótkerítés veszi körül. – Doktor, ez az iskola! – mondja az állatorvos. – Ugye békés épületnek látszik?

– Határozottan.

– Most nincs tanítás, nyári szünet van.

Elhallgat, mintha küzdene önmagával, hogy folytassa-e. Szemüvege mögül ködösen csillog a tekintete: – Doktor, nyolc éve ez az iskola internálótábor volt. Itt gyűjtötték össze a banditákat... – Megint szünetet tart, a megindultságát próbálja rejtteni –, így hívták a lázadó parasztokat. A hadsereg átfésülte a völgyet, ahol ellenállásra találtak, tankokat és repülőgépeket vetettek be. Aki életben maradt, azt idehozták, mint foglyot. Öregeket, fiatalokat, férfiakat, nőket, csecsemőket.

– Hihetetlen...

– Tartsa vissza egyelőre a véleményét Doktor, mert ez még nem minden. – Dr. Lleras fellép a kerítéshez, és széles mozdulattal mutat végig az udvaron: – Olyan zsúfoltan szorongtak itt a foglyok, hogy nem tudtak lefeküdni, sem leülni. Álltak. Az anyák a csecsemőjüket tartották a karjukban, férfiak a nőket, fiatalok az öregeket támogatták... – Drámai szünetet tart – és egy éjszaka a katonák legéppuskázták valamennyiüket. Kétezeröttszáz embert, asszonyt és gyereket. Aki nem halt meg mindjárt, azt bajonettel segítették át a másvilágra.

– Borzalmas... – mormolom és letörölöm a verítéket a homlokomról. – Sohasem hittem, hogy ilyesmi Dél-Amerikában is lehetséges. Európában Hitler gázkamrái milliókat nyeltek el...

– Doktor, a mi országunkban 1948-ban polgárháború tört ki. Közvetlen oka a liberálisok vezetőjének, Jorge Eliécer Gaitánnak meggyilkolása volt, akiért rajongtak a parasztok. „Ha elárulunk, ölj meg; ha meghalunk, bosszulj meg!” – visszhangzottak a hegyek és a völgyek a harci kiáltást. Vadállati indulatok szabadultak fel az emberekből, s úgy irtottuk egymást, liberálisok és konzervatívok, mintha hadban álló felek lettünk volna egy totális háborúban. Az én családomból is sokan elpusztultak...

– Sajnálom ezt hallani, dr. Lleras.

– Köszönöm. Én a caldasi egyetem agronómiai tanszékén tanítottam, s amikor azt kérdezték Bogotából, hogy hajlandó lennék-e résztvenni a földreform végrehajtásában, azonnal jelentkeztem. Családot, otthon, kényelmet hagytam vissza, hogy segítsék. Segíthettek...

– Dehát ki volt a liberális és ki a konzervatív abban a nagyarányú öldöklésben?

– Erre nehéz felelni. A hegylakókat konzervatívoknak, a városiakat liberálisoknak tekintették, de itt Cundayban például a fővárosiak voltak a liberálisok, és az alsóvárosiak a kon-

zervatívok. Aki templomba járt, konzervatív volt, aki nem, liberális... A nagybirtokosok bandákat szerveztek, elűzték a szomszédjukat, vagy olyan bizonytalanságot teremtettek, hogy a gyengébbek, a kisebbek menekültek és potom áron felvásárolták az elhagyott birtokokat. A parasztok meg ellenük fordultak, ők a hirtelen meggazdagodott földesurakat zavarták el, vagy mészárolták le. Földet akartak. A végén már nem volt tiszta front, minden bokorban egy bandita ült, és arra lőtt, aki elsőnek eléje került. Magános utakon megállítottak egy autóbust, és az utasokat lemészárolták. Falvakat írtottak ki és gyűjtöttak fel.

– Dr. Lleras vállamra teszi a kezét, és úgy mondja nagyon komolyan : – *Dr. Kovaksz*, ezért kell itt a földreform!

(*Irodalmi Újság*, 1963. február 15.)

FÖLDREFORM COLOMBIÁBAN

II. Cunday – Monte Carló

A körzeti irodában nagy a forgalom. Az írógép működik, a tisztviselők a mesztic parasztnak felvilágosítást adnak, aktákat készítenek. Dr. Avila térképet tanulmányoz, közvetlen munkatársai állják körül íróasztalát, és bólogatva hallgatnak a magyarázataira. Annyit értek csak, hogy délután kiszállnak *Monté Carlóba*, egy hegyi községbe a parcellákat kimérni. Ha az elnök megérkezik, csak annyi dolga lesz, hogy az ünnepelőbe öltözött parasztnak átadja a birtokleveleket.

A főtér túlsó oldalán áll a templom, mellette a paplak, a plébános fehér reverendában közeleg. Fiatal ember, szénfekete haja rövidre vágva, arca egészen barna, inkább indián, mint mesztic Tűrhetően beszél angolul, s amikor hallja, hogy New Yorkból jöttem, mindjárt meghív egy feketére.

A paplak szép kis udvart fog közre, az asztalon tiszta terítő, bamba mesztic leány hozza a feketét. – Atyám – mondom a papnak –, ma reggel olyan borzalmas dolgokat hallottam, hogy nem is tudom, mit mondjak...

– Volt az iskolánál?

– Igen.

Amikor misézni mentem, láttam magát dr. Llerasszal... – elhallgat, és a kávé kavargatja gondosan. – Nézze, ami Cundayban történt, az csak egy csepp a tengerben.

– Igen, de ki vagy mi ennek az oka?

– *Mr. Kovaksz*, a liberálisok a konzervatívokat okolják, a konzervatívok a liberálisokat, mindketten a hadsereget. Én azt hiszem, hogy a liberálisok is, a konzervatívok is, a hadsereg is egyformán elmarasztalható, de sietek mindjárt hozzáadni negyediknek az egyházat. Mi is hibásak vagyunk, mi is elbuktunk...

– Ez őszinte beszéd!

Az indián pap most a szemembe néz : – A nép elhidegedett tőlünk –, mondja szomorúan –, mert a maradisággal, a hatalommal azonosít bennünket. És mi nem sokat tettünk, hogy megváltozzék a véleménye rólunk. A templom üres, még az öregek se jönnek. Nekünk kellene utánuk menni... – Feltekint a toronyra, a kereszt ragyog a trópusi napsütésben. – Ezért vagyok a földreform híve. A törvény nem olyan, amilyen kellene. Én egészen más törvényt hoztam volna, de mindegy. Szívvel-lélekkel támogatom, tagja vagyok a megyei földreform-bizottságnak. Ez maradt, ez az utolsó reményünk: talán sikerül pacifikálni az országot...

És az ifjúság? – kérdem. – Mit csinálnak a legyilkolt százezrek gyerekei?

Pádre Gonzales lehajtja a fejét, frissen borotvált tonzurája fehéren világít szénfekete hajából. – Ha valaha igaza volt az Őszövetségnek, hogy az apák vétkeiért a fiak bűnhődnek, hát a mi esetünkben tényleg igaz. Nézze, *Mr. Kovaksz*, a katonák a tíz-tizenkét éves gyerekeket használták kémkedésre, tőlük tudták meg, hogy hol, melyik tanyán rejtőznek banditák. A gyerekek vezették oda őket, és amikor a katonák lemészárolták a banditákat, az egész családot, tíz-tizenkét éves fiúk földelték el az áldozatokat. A banditák hasonlóképpen jártak el, kényszerítették a gyerekeket, hogy mutassák meg, melyik tanyában szálltak meg a katonák. Éjszaka rajtuk ütöttek, a hullákat megint csak ők hantolták el.

– Rémes...

– A gyerekek felnőttek, és most keresik a szüleik gyilkosait, hogy bosszút állhassanak. Nem messze ide történt, hogy egy tizenhárom éves fiú, Teófilo Rojas szemtanúja volt, amint az állapotos anyjából machetével kihasították az embrió, apját darabokra vágták, a házukat földig égették. Nos, ez a fiú bevette magát a rengetegbe, és minden eléje kerülő élőlényt könyörtelenül lelőtt. Pontosan 592 embert ölt meg, civilt és katonát, mielőtt a hadsereg törbe csalta, és legéppuskázták.

Pádre Gonzales rám néz, szemében mély – fájdalom és kétségbeesés: – Néha kétlem, hogy van Isten, bocsásson meg ezért a kijelentésemért. – Eltakarja a tekintetét, és úgy folytatja: – Mi már nem is vagyunk emberi lények, de még csak egyszerű *lények* sem vagyunk. Visszafelé fejlődünk, és megint ásványok vagyunk. Érti?

Nem tudok válaszolni. Az indián pap folytatja: – A fiatalok megszokták a rablást, a fosztogatást, éjszaka veszélyes elhagyni a várost... A börtön tele van...

– Van itt börtön, Cundayban?

– Hogyne, a templommal szemben, a városháza szárnyában.

– Ott is vannak fiatalok?

– Igen. Most csak nyolcvanan, de a múlt héten még százötven foglyunk volt. A jogerősen elítélteket átvitték a megyei börtönbe...

– Mennyi lakosa van Cundaynak?

– Ezernégyyszáz...

– Ez azt jelenti, hogy a múlt héten a lakosság majdnem tíz százaléka börtönben ült.

– Igen.

– Jöjjön velem, látogassuk meg a foglyokat!

– Nem megyek! Nem tudok, rájuk nézni...

– De éppen az előbb mondtotta, hogy az egyház nem ment a nép után.

– Ezek nem a nép, ezek közönséges bűnözők...

– Hol van akkor a nép?

Pádre Gonzales széles mozdulattal hárítja el a kérdést, de aztán mégis válaszol: – A nép... a népet, *Mr. Kovaksz* nehéz megtalálni, és még nehezebb megérteni

A börtön előtt asszonyok ácsorognak, és a látogatási időre várnak. A vasrácsra kikucskál az ő, integetek, hogy be akarok menni, vigyorogva eltűnik, s a fogházparancsnokkal tér vissza. Gesztikulálva magyarázom, hogy szeretnék bemenni, a fiatal őrmester tagadólag rázza a fejét, s bosszúsán otthagynom. A körzeti irodában elmondom dr.

Llerasnak, hogy mit hallottam a paptól, az állatorvos készségesen ajánlkozik, hogy segít a börtönbe.

Az őrmester most nem sokat ellenkezik, kinyitja a vasrácsos ajtót, az asszonyokat erőlködve visszanyomja, s amikor becsúszunk, gyorsan ránk zárja a vaskaput. Középen folyosó, onnét nyílnak a cellák, a foglyok a beton padlón heverésznek, minden cellában rögtönzött kápolna van az egyik sarokban, a Szűzanya lábánál itt is égnek a gyertyák. Fiatal rabok térdelnek előtte, kifejezéstelen arccal imádkoznak.

A folyosó végiben asszonyok ülnek egy fapadon, az egyik a csecsemőjét szoptatja.

– Hogy kerül ez a karonülő gyerek a börtönbe? – kérdem a parancsnoktól; az állatorvos tolmácsol.

– Az anyjával... – feleli közönyösen.

– Mióta vannak bent?

– Két hónapja.

– Mi a bűne az asszonynak?

– Prostituált.

– De a csecsemő ártatlan...

– Senkinek se kell, hát itt tartjuk.

Az udvaron öreg rab főzi kondérban az ebédet, guggoló fiatal rab vigyáz a tűzre. Amikor megállunk mellettük, az öreg rab mosolyogva nyújtja a fakanalat, hogy kóstoljam meg a felismerhetetlen, rémesen bűzlő kotyvalékot. Elhárítom a kínálást, az őrmester finto-rogva helyesel, s megkönnyebbülten szorít kezét velünk, amikor kicsúsztat bennünket az asszonyok ostromgyűrűjén át az utcára.

Dr. Avila a kávéház teraszán a tömzsi tulajdonossal összebújva tárgyal, s ki tudja, hogy hányadik ániszlikőrt issza. Nem akarjuk zavarni őket, a szomszéd asztalhoz ülünk, és a dundi lány vigyorogva mondja, hogy a sör nem hideg, mert este hat előtt nincs villany, és a jégszekrény nem működik. Kávét kérünk, a főtér pálmái alatt kakasok kapargálnak, vagy a lábukat, nyakukat nyújtogatják. Aztán hirtelen felborzolódtok tollakkal vadul tépik, mardossák egymást.

– Doktor, ezek a kakasviadalra treníroznak – mondja oktató hangján az állatorvos. Minden vasárnap kakasviadal van az arénában, nagy fogadásokkal...

– Hol az aréna?

– Itt, hátul az udvaron. Meg akarja nézni?

Dr. Lleras be sem várja a választ, feláll, hogy kövessem. A kávéház udvarán árnyas fák alatt a homokos porondot kör-befutó deszkaülések képezik a cundayi kakasviadlok arénáját. Nem hat rám különösebben.

– Ennyi az egész? – kérdem csalódottan.

– Az egyik kakas mindig a porondon marad, és micsoda üvöltözés kíséri a végső rúgásait!... – Elkomorultan folytatja dr. Lleras: – Tudja, doktor, ez a nép szereti a vérengzést. Egyszer a saját vérükben, máskor a kakasok, vagy a bikák vérében gyönyörködik. Nézzon meg egy bikaviadalt!

A teraszon dr. Avila azt kérdi, hogy kedvem volna-e Monté Carlóba kirándulni. Feltét-

lenül, válaszolom. Akkor együnk itt valamit, mindjárt indulunk. A dundi lány marhasültet hoz tört krumplival. Dr. Lleras azt mondja, nem baj, ha meleg is a sör, jobb a színes lötyyöknél, vagy az ánizslikörnél, s két üveggel rendel.

– Három! – mondja dr. Avila.

Hamar végzünk az ebéddel, az iroda előtt már ott áll a jeep, a falhoz támasztott hordóból a mesztic sofőr kézipumpával tölti fel a benzintankot, a plakátkötegek kibontva a járdán. Egy részüket szétosztották, az INCORA körzeti irodájának a falára is került belőle: aki eddig még nem jelentkezett földért, egy héten belül adja be az igénylését.

Elöl megint csak mi hárman ülünk, dr. Avila, a sofőr és én. Hátra a plakátkötegekre az állatorvoson kívül két fiatalember kuporodik fel, egyikük minden tanyánál leugrik, és kiakaszt egy plakátot, a másik a megyei tanács képviselője *Monté Carlóból*.

Itt már nincs út, ösvérecsapásokon hajtunk, vagy ott, ahol a sofőr reméli, hogy a jeep megbirkózik a tereppel. A buktatóknál és a kátyúkban annyi felé lendülünk-lódulunk, ahányan vagyunk, és kétségbeesve kapkodunk egymás keze után, hogy ki ne pottyanjunk a kocsiból. Egy-egy sikeres művelet után nagyot röhögünk, s azt kívánjuk, bárcsak az elnök is ott lenne.

Magas fennsíkon járható útra bukkanunk, minden irányban gyönyörű, lélegzetelállító a kilátás. Leégett udvarház égnek meredő füstös falai mellett robogunk el. – A banditák gyújtották fel – jegyzi meg közömbösen dr. Avila. – Ez volt az egyik legveszélyesebb bandita központ. Manapság is előfordul gyilkosság, útonállás...

Nem messze egy katonai erődítményhez érkezünk, magas sáncain belül barakkok, közöttük futóárók. Megállunk, az őr ismerősként üdvözlí dr. Avilát, és bekiabál az őrszobába. Fiatal őrmester lép ki és beinvítál bennünket egy *tintóra*, na meg azért, hogy számba vegyen, és beírjon valamennyiünket a naplóba. Az én nevemmel bajlódik, de azért be vagyok biztosítva; ha nem térnénk élve vissza, pontosan meg tudnák állapítani, hogy ki volt a különítmény hatodik tagja...

Amikor búcsúzunk, az őrmester a lelkünkre köti, hogy éjszakára biztonságosabb helyen álljunk meg, s másnap ne felejtünk lejelentkezni, különben járórt küld ki a felkutatásunkra.

Dr. Avila rácsap a térdemre: – Na, *Mr. Kovaksz*, lesz mivel rémisztgetni a barátait New Yorkban, ha visszatér...

– Igen, ha visszatér... – tódítja meg az ijesztgetést dr. Lleras.

– Nem olyan ijedősek az én barátaim.

– Maga sem az?

– Én sem vagyok az!

– Nincs is oka rá. Ennyi bátor embert a banditák nem mernek megtámadni.

Monté Carló kis hegyi falu, házai négyszögletes füves tér körül épültek, ahol tehenek, lovak, öszvérek, szamarak és birkák békésen legelnek. A csendőrlaktanya üres, a paplak is, egykori lakói biztonságosabb helyre húzódtak. Iskola nincs, két üzlet, egy kocsmá és a kávészövetkezet beváltó helye elégíti ki a helybeliek minden igényét, szükségletét.

A plakátos fiú a templomajtóra szegezi ki a plakátot, a parasztok összecsiszolódnak, egy jó tartású fiatal legény mélyen a szemére húzott szalmakalapja alól figyel a nagyformájú fe-

hér papírlapot fekete betűkkel. Megkérem az állatorvost, hogy tolmácsolja, mit érez ebben a pillanatban?

– Hogy-hogy ebben a pillanatban? – kérdi értetlenül dr. Lleras.

– Hát nem nagy pillanat ez az életükben? Azt is mondhatnám, hogy történelmi pillanat: földet kapnak!

Ó, értem... – A parasztleányhoz fordul, és megkérdi tőle, hogy mit szól a plakáthoz. A parasztleány mereven bámulja a plakátot, testsúlyát áthelyezi egyik lábáról a másikra, majd kényszeredett mosollyal vállat von.

– Biztosan nem tud olvasni! – súgja a fülembe dr. Lleras.

– Kérdezze meg ezt is tőle.

– Gondolja?

– Határozottan!

Tényleg nem tud olvasni, és senki a körülállók közül. Arra kérem dr. Llerast, hogy olvassa fel a plakát szövegét. A komor arcok felvidulnak, valamennyien bólogatnak.

Kimért léptekkel, szakállas, bajszos, tagbaszakadt férfi közeledik. Csizma, buggyos kék bricsesz és kék ing van rajta, oldaláról *machete* lóg, széles karimájú szalmakalapja alól feketén villog a szeme.

– Hujuj, egy bandita jön – suttogja ijedtségét megjátszva dr. Avila. – Meneküljünk!

A „bandita” megáll a csoport szélén, gúnyosan elolvassa a plakátot, aztán odalép a templomajtóhoz, és a machetével leszakítja. – Itt nem lesz földreform, dr. Avila! – A körzeti igazgatóra vicsorog: – Ezt már többször megmondtam magának.

– Bogotában is mondja meg!

– Ne féljen, ott is megmondom! – s ugyanolyan kimérten és méltóságteljesen, mint ahogy jött, visszamegy a kocsmához, felül a lovára, és elhajt a hegyek irányába.

– Földbirtokos... Jogtalanul harácsolt... – magyarázza dr. Lleras. – Még bajt csinálhat!

A megyei képviselő ragaszkodik, hogy a kocsmában igyunk meg egy ánizslikört. – Nem lehet elhárítani – mondja dr. Avila, és mindnyájan betérünk az egyszerű helyiségbe, ahol több a gyerek, mint az üveg a polcon. Gyorsan kiisszuk az émelyítő italt, kint a jeepnél újabb utas vár tömzsi, khaki ruhás, sárga csizmás, vászon kalapos agronómus, revolvertáskával az övé. Nem ül a megüredesett hátsó ülésre, ahonnan a plakátkötegek eltűntek: a sárhányón áll, és úgy irányítja a sofőrt, hogy merre hajtson.

Egyenesen neki hajtunk az erődnek, amelybe utat vágta az INCORA mérnökei. Éles szerpentinekben kanyarog lefelé, alsó szakaszán még dolgoznak, a munkások vállrudakon szállítják a követ, nagy kalapácsokkal zúzzák szét, elegyengetik, és kavicsot szórnak rá, ósdi úthenger simítja el, ahol nem bírja az emelkedést, teherautó nyomja meg.

A lankásabb oldalakon topolyafák alatt („árnyékban”) kávécsesjék, a háromezer holdas ültetvényt „elhanyagolt” birtoknak minősítették, s már ki is mérték a parcellákat: minden bérő harminc holdat kap, ami fennmarad, a szomszédos kisparasztnak jut.

Lent a völgyben a major legfontosabb épülete, a három emeletes kávémalom. Felmászom a korhadtt lépcsőn, valamikor modernül volt berendezve: motor szivattyúzta a vizet a tisztítóba, elevátor szállította a kihüvelyezett és megmosott szemeket a szárító-

ba, onnét le a zsákolóba, onnét még lejjebb a rakodóra, ahonnét öszvérek vitték a kávé a városba.

A cselédek befejezték napi munkájukat, szállásaik előtt üldögélnek, az asszonyok a közös konyhában nyitott tűzhelyen főzik a vacsorát. Minden családnak van egy kis kamrája, ahol két bakra dobott gyalultatlan deszkákon a kutyáikkal, macskáikkal és tyújaikkal együtt alszanak. A napi keresetükből szűken futná egy reggeli árára a melgári luxus motelben, s egy heti keresetük, szombatot és vasárnapot is beleszámítva, kevesebb, mint amennyit egy napra a Hotel Continentalban a szobáért fizetnek. Pénzben kapják a fizetésüket, veteményes kertjük vagy szegődményes földjük nincs, mert a földbirtokos attól tart, hogy egy idő után jogot formálnának a tulajdonra. Az élelmet Monte Carlóban vásárolják, öszvérháton hozzák le a majorba.

A földbirtokos Bogotában él, intézője, egy fiatal mesztic meghív vacsorára. Az udvarházban gyatra berendezés, öreg bútorok, a konyhában fiatal lányok vihognak, s az ebédlő felé leskelődnek, ahol körülüljük a hosszú asztalt. Lesütött szemekkel szolgálják fel a csirkepörköltszerű igen fűszeres és jóízű ételt. Az intéző fogadkozik, hogy nincs söre, de ánizslikörrel vagy rummal megkínálhat. A rumot választom, ami vízzel keverve tűrhető ital, és valahogy oltja a szomjamat.

Van elég szoba az emeleten, dr. Llerasszal osztom meg az enyémet, de nehezen tudok elaludni. Az ablakba állok, és kibámulok a csillagos éjszakába. Minden csendes, szállásainkon alszanak a cselédek. Holnap már szabadok, a maguk urai lesznek. Feltekintek az égre, a Göncöl szekere itt is olyan, mint egy augusztusi éjszakán Alcsúton. A fülemben dobolni kezd egy régi vers, milyen különös, hogy éppen ez jut eszembe: Nem feledhetsz, nem menekülhetsz, bárhova kerülj!

Illyés Gyula írta, aki most hatvanéves. És én, aki idézem, ötvenéves vagyok, amiből tizenhat évet haszontalan bujdosással töltöttem el a nagyvilágban.

Béke velünk!

És béke veletek!

(Irodalmi Újság, 1963. március 1.)

MI LESZ VELED MAGYARORSZÁG?

AZ EGYKOR MONOLITIKUS kommunista tábor felbomlóban, a világalomra törő kommunizmus stratégiája összetöredezőben van. Kína és a Szovjetunió egyre mélyülő vi-szálya és elmergesedő viszonya három táborra osztotta a világkommunizmust; a kommu-nista országok és pártok, az egyik vagy a másik politikája mellett foglalnak állást, vagy egy-szerűen bejelentik semlegességüket. A kommunizmus válságát fokozza, hogy ebben a kü-lönös ideológiai és hatalmi versengésben az egyes kommunista pártokon belül is „pro”, „semleges” és „anti” frakciók jelentkeznek aszerint, hogy a vezetőség vagy a többség Pe-kinget vagy Moszkvát támogatja-e. A halálos lidércnyomás elmúlt Kelet-Európa népeinek feje felől, a lélegzethez jutott országokban a kommunista uralom fellazult, és egy új nyu-gati külpolitika óvatosan, céltudatosan segíti biztató fejlődésüket a nagyobb szabadság és teljesebb függetlenség felé.

A kommunista tábor felbomlását és az egyes kommunista uralmi szerkezetek fellazulá-sát, valamint az új nyugati elképzeléseket Kelet-Európa jövőjéről csak örömmel üdvözöl-hetjük, mert először villant fel az igazi reménysugár, hogy a rabul ejtett népek végül is visszanyerik önrendelkezési jogukat. A hirtelen mozgásba lendült erők kölcsönhatásban vannak egymással: a nemzeti függetlenülés fokozatai és a belső fellazulás üteme szabják meg azt a nyugati magatartást és bánásmódot, amely helyes irányban kívánja tartani és meg akarja gyorsítani a fejlődést. A Nyugat (elsősorban az USA) nem azért részesíti egyik vagy másik kelet-európai kommunista rendszert előnyben, kedvezőbb bánásmódban, mert megkülönböztetés a politikája, ellenkezőleg; biztatni, bátorítani akarja a lemaradot-takat, hogy zárkózzanak fel.

Valahogy úgy vagyunk az új helyzetben, mint egy nemzetközi sportmérkőzésen, ami-kor a hazai csapatnak szurkolunk, s nem a szabad ország csapatának, ahol élünk. Bosszan-kodunk vagy sajnálkozunk, hogy miért juthatott előnyösebb nemzetközi kapcsolatokhoz Lengyelország, vagy még inkább Románia, s mi tartja vissza Kádárékat, hogy Magyaror-szág is hasonló eredményeket érhesen el?

Kezdjük levetni a pózoló, erőltetetten „tragikus” emigráns magatartást; kínossá és végzetessé válható elszigetelődésünkből bátran ki is kell lépniünk, hogy újból egyek lehessünk a magyar nép-pel, bármennyire eltér az útja attól, amit mi szántunk neki. Meg kell értenünk napi gondjait, ál-landó problémáit és ösztönös igazodását. Fennkölt tervezgetés vagy dőre álmodozás helyett az adott helyzetből kell kiindulnunk, hogy az optimalista megoldást elősegíthessük. A kommunizmusból sem az lett, aminek Sztálin, Rákosi vagy akár Kádár elképzelte. A kommunista rituálék és szó-lamok mögött a nemzeti érzésében és hagyományaiban újjászülető magyarság szorítja rá a pártot és a rendszert, a türelmesebb és okosabb politikára.

ELÉRKEZETT a józan önvizsgálat ideje, vegyük tudomásul kinti magyarok és hazaiak,

hogy ósdi nézetekkel, kommunista és emigráns ráolvasással, varázsszavakkal és frázisokkal a feltartóztatathatatlanság fejlődés útját állni nem lehet. A kellenél hosszabbra nyúlt háború utáni korszak szerencsére lezárulóban van, ha még nem zárult le teljesen; az új korszakban a háborús elkötelezettségek, vagy a háború utáni hevenyészett elrendezési tervek és megállapodások nem sokat számítanak. Az új lehetőségeket kell figyelembe venni, és főleg kihasználni. És itt vetődik fel a kérdés; értjük-e mi, magyarok (bentiek és kintiek), hogy tulajdonképpen mi is megy végbe a világban, végiggondoltuk-e és logikusan, hogy hol a helyünk, és mi a teendők?

A leglényegesebb változás Európa újrafelfedezése. A vasfüggöny leereszkedése óta nagy- és kishatalmak, diplomaták és politikusok, újságírók és hírmagyarázók, a politikai, társadalmi és gazdasági tudományok művelői, de maguk az emigránsok is tudomásul vették, *a mindennapos szóhasználatba átment, hogy két Európa létezik. A szabad Nyugat-Európa és a kommunista Kelet-Európa.* Persze emlegették a felszabadítást, a vasfüggöny felgöngyölítését, az önrendelkezési jogot, szabad választásokat, vagy ami éppen soron volt a hidegháborús propagandaszótárban, komoly erőfeszítést azonban nem tettek Európa egységének helyreállítására. Kényelmesen inkább olyan mesterkélt elméleteket kezdtek gyártani, hogy a keleti pereme igazán sohasem tartozott Európához...

A Marshall-segély volt az utolsó olyan program, amelyet egész Európára terveztek, utána regionális önzéssel külön intézményeket húztak fel. Nyugat-Európában az Egyesült Államok, Kelet-Európában, a Szovjetunió kezdeményezésére és domináns részvételével. Mindegyik Európa gyanakodva figyelte a másikat, jogosan vagy félelemből olyan szándékokkal vádolták egymást, ami megindokolta az agyakban is leereszkedett vasfüggönyöket. Az érintkezés a két világ között egészen leszűkült, csaknem megszűnt. Európa legromantikusabb gyorsvonata, az Orient Express 1951-ben már utas nélkül érkezett Budapestre. A magyarországi szakaszt lekapcsolták a járatról, és Bécs lett a végállomás; (a cinikus Metternichre kellett gondolnunk: „Ázsia a Landstrassenál kezdődik...”). Most meg a két Európa szűknek bizonyul polgárainak, a vasfüggöny mindkét oldalán megint európaiak a népek. Dehogys ellenségei egymásnak; az ellenség a kínai falon kandikál, s már olyan viccek is keringenek Hruscsovról, hogy a hot line telefonján a kezével azt mondja aggódó tábornokainak: ha minden kötél szakad, csatlakozhatunk a NATO-hoz...

De Gaulle víziója visszaállítja földrajzi egységében Európát az Atlanti-óceántól az Uralig. Johnson amerikai elnök meg nemrégiben kijelentette, hogy „folytatjuk a hídverést a szakadék felett, ami elválaszt bennünket Kelet-Európától”. A nyugati felfogás sokáig „rabnépek”-nek tekintette a kelet-európaiakat, akiket fel kell szabadítani, s amíg az be nem következik, a kommunista rendszereket gyűlölni kell. Több alternatíva nem volt. Az új koncepció, amely az orrunk előtt született meg, csak nem vettük észre; mert annyira belemerültünk saját terveinkbe, Európa egységében keresi- és javasolja a megoldást, s ahhoz a Szovjetunió megértésére, éppenséggel partnerségére számít.

A kezdeti eisenhoweri éra nagy jelszava, a liberation (felszabadítás) már csak bizonyos emigráns berkekben, naiv, hiszékeny búsmagyarok körében hiteles és kötelező szólam. A többség legalább eljutott odáig, hogy nem hisz benne, de azt nagyon kevesen firtatják, hogy akkor mi a helyes, megfelelő megoldás. Ezért először is meg kell értenünk az új kül-

politikai koncepciót, amely fogalmat fogalomhoz kapcsolva vázolja, rajzolja azt a jövőt, amit a Nyugat Kelet-Európának szán. Kennedy, a washingtoni Katolikus Egyetem híres külügyi fakultása tavalyi évzáró ünnepségén még csak azt hangsúlyozta ki, hogy a világot biztonságossá kell tenni a különbözőségekre (safe for diversity). Minden nép a saját elképzelése szerint rendezkedhet be, a magaválasztotta politikai, gazdasági és társadalmi rendben élhet, azzal a feltétellel, hogy ne akarja másokra erőszakolni. Johnson elnök május 23-án a Marshall Emlékkönyvtár felavatásakor megállapította, hogy a „kelet-európai népek kezdik visszanyerni nemzeti egyéniségüket (identity)” és többé nem egy vasfüggöny választja el őket a Nyugattól, hanem mindegyiküket a különböző erősségű és vastagságú saját vasfüggönye, amelyen keresztül szemlélik a világot, vagy behatolhat hozzájuk a reménysugár.

Kennedy tavaly nyáron Berlinben azt ígérte a kelet-európai népeknek, „minden lehetséges békés eszközzel”, hozzásegítik őket, hogy a Nyugattal „egy szabad társadalomban egyesülhessenek”. De Gaulle újévi szózatában a francia néphez (1963. dec. 31.), a tőle megszokott elokvenciával bizonygatta, hogy „illúziókba menekülés nélkül, ami a gyengék mentsvára, de anélkül is, hogy elveszítenénk hitünket az emberi szabadság és méltóság végső diadalában, elképzelhetjük azt a napot, amikor talán Varsóban, Prágában, Pankowban, Budapesten, Bukarestben, Szófiában, Belgrádban, Tiranában és Moszkvában a totalitárius kommunista rezsim, amely még mindig ráerőlteti magát a rabnépekre, fokozatosan olyan fejlődésen megy keresztül, ami egyezik a mi átalakulásunkkal. És akkor Európa egészének megnyílik a lehetősége arra, hogy nyersanyag forrásait és felkészültségét teljes mértékben kihasználhassa” (angol szöveg után). Johnson elnök ennél határozottabb volt, és lényegében Kennedy berlini fogadalmát ismételte meg, amikor felavatta a Marshall-Emlékkönyvtárat a virginiai Katonai Akadémián, Lexingtonban: „El vagyunk kötelezve minden lehetséges békés eszközzel azon munkálkodni, baráttal és szövetséggel egyaránt, hogy egész Európa egy szabad társadalomban egyesüljön”.

Dean Rusk külügyminiszter február 25-én így foglalta össze az amerikai külpolitika céljait: 1. megakadályozni, hogy a kommunisták kiterjeszthessék uralmukat, ha mégis megkísérlik, akkor azt veszélyessé, költségessé és értéktelenné kell tenni számukra; 2. egyezményre, vagy legalábbis egyetértésre kell jutni a háború, vagy a háborús veszély kiküszöbölésére; 3. bátorítani kell a fejlődést a kommunista táborban a nemzeti függetlenség, a békés együttműködés és a nyílt társadalmak irányában. Averall Harriman külügyi államtitkár, az új kelet-európai politika egyik megalkotója és kivitelezője, a kongresszus külügyi bizottságának európai albizottsága előtt március 19-én nagyon határozottan kijelentette, hogy az „USA célja változatlanul az önrendelkezési jog biztosítása, de az amerikai nép nem hajlandó nukleáris háborút viselni, hogy Kelet-Európát felszabadítsa, mert ebből a végső katasztrófa szakadna a világra. Az evolúciós kurzus az egyetlen járható út”. Ezt a beszédet április 4-én hozták nyilvánosságra, amikor az amerikai-magyar gabonaegyezményt megkötötték...

HOGY MIK IS azok az „elképzelhetetlen (unthinkable) dolgok”, amire mítoszbontó beszédében Fulbright szenátor, a USA Szenátus külügyi bizottságának elnöke célzott: (azzal a figyelmeztetéssel, hogy „amint a dolgok elképzelhetetlenek lesznek, a gondolkodás is

megszűnik”), Johnson elnök lexingtoni tételeire kell utalni, melyeket lelkes helyesléssel fogadott a szabad világ közvéleménye, de a Kádár-kormányzat és a magyarországi sajtó mélységesen elhallgat. Johnson az önrendelkezési jogot új megfogalmazásban adta: „Képpé tenni minden európai népet, hogy megválaszthassa és kiformalhassa saját társadalmi rendszerét”. És ami egyenlően fontos, szinte feltétele az új önrendelkezési jognak: „Közelebb hozni minden európai népet a szomszédjához, hogy békében megférhessenek és élhessenek egymással”. Másszóval, az európai (nyugati) közösségbe invitálás feltétele nem az, hogy a kelet-európaiak fordítsanak hátat a Szovjetuniónak. Ellenkezőleg, legyenek minél jobb viszonyban vele, mert enélkül a szabadságukat és a függetlenségüket nem nyerhetik el. Nyugaton mind többször Finnországot állítják követendő példaként a kelet-európai népek elé a jószomszédsági viszony ápolására, céltudatos és fegyelmezett nemzeti politika követésére.

A Marshall-segély megalkotójának nevét megörökítendő kulturális emlékmű felavatását Johnson elnök szándékosan használta fel arra, hogy a kelet-európai hídverésről beszéljen. Mert az új washingtoni külpolitika, a kommunista uralom alatti országok függetlenségének és népeik szabadságának fokozatos elérésére Marshall tábornok, volt külügyminiszter szellemében közelíti meg a kérdéseket. Azt mondta az USA elnöke ebben a messzire tekintő, nagyfontosságú beszédében, hogy a „fokozódó kereskedelem és utasforgalom, az eszmék és a humánus segítség hídját” akarják Kelet-Európa és köztük felépíteni. Az a céljuk, hogy „új kapcsolatokat teremtsünk azokkal az országokkal, amelyek függetlenségre töreksenek; feltárjuk a Nyugat eszméit és értékeit az új nemzedékek előtt, hiszen maguk is annak részesei. Szabad kibontakozást biztosítsunk a jogos nemzeti büszkeség hatalmas erejének, s végül: demonstráljuk, hogy Kelet-Európa érdeke, fejlődésének és jövőjének alapja a minél szorosabb kapcsolat a Nyugattal”.

EBBE A PERSPEKTÍVÁBA állítva a kelet-európai fejlődést, kettős mozgást figyelhetünk meg, amelyek szintén hatnak egymásra: egyik a nemzeti függetlenség, másik a liberalizálódás, vagy ha ez jobban tetszik, a demokratizálódás, kommunista terminológia szerint: a humanizálódás irányában határozottabb és eredményesebb. Jugoszlávia érintetlen hatalmi szerkezettel hagyta el a kommunista tábornok, és másfél évtizedes szabadabb élet után még mindig „szocialista” állam. Mintha Románia is erre az útra lépett volna, persze lényegesen eltérő feltételekkel és befolyásra. Lengyelország és Magyarország a relatíve nagyobb belső szabadság biztosításával tűnik ki, ami azonban nem biztosít nekik akkora nemzetközi tekintélyt vagy elismerést, mint a nemzeti függetlenülés egy váratlan drámai mozzanata (a románok megjelenése Washingtonban). Az ideális persze az lenne, ha a nemzeti függetlenülés párhuzamosan fejlődne a demokratizálódással, amire csak annyiban jó példa Jugoszlávia, hogy ott a szabad világ fokozottabb hatására a kommunista intézmények átalakulásával egy új típusú szociáldemokrácia születik.

Magyarország újabban a világsajtó kedvence, nem múlik el hét, hogy egy tekintélyes napilap, magazin, folyóirat, vagy nagyobb TV-állomás ne foglalkoznék a hazai „változásokkal”. Az eléggé felszínes megfigyelések (csinosak a nők, elegánsak a belvárosi kirakatok, jó a konyha a Gundelnél, kitűnő a bor, a fiatalok megöriknek a dzsesszéért, és jobban

twistelnek, mint bárhol másutt, sok nyugati darabot és filmet játszanak stb.) alapján a cikkek és kommentárok egy kaptafára húzhatók: 1956 óta „minden” megváltozott, és Kádár tulajdonképpen a „forradalom programját hajtja végre”. Akad olyan újságíró is, aki kerek számban megadta a forradalom programjának végrehajtását: nyolcvan százalék. A forradalom „reneszánszáért” lelkesedők *Magyarországon találják a legmagasabb életszintet az egész szovjet tábornak, az ávóval viszont nem találkoznak (ma "tapintatosabb") és az emberek általában szabadabban, sőt egészen szabadon nyilatkoznak és vélekednek.* Minderről Claude Bourdet azt állítja, hogy „diadal a vereségben”. *Maga Kádár János a konszolidáció mértékéül a világot bejárt frázisát használja: „Aki nincs, ellenünk, velünk van!” Az ötvenhatos forradalom maradék büszk szívalékal meg úgy látszik nem sokat törődik, vagy nem árulja el, hogy gondol rá. Mint tudjuk, akkor az orosz csapatok kivonása, a 45-ös koalíciós pártok engedélyezése és szabad választások állott a követelések élvonalában.*

Nem kétséges, hogy a maradék „büszk szívalék” pontosan az a küszöb, melyen át a magyar nép beléphetne a demokráciába és elérhetné függetlenségét. Azonban azt is jól tudjuk, hogy a szabad választások követelése, a kommunistáknak egyenlő a feltétel nélküli megadással, az orosz csapatok a Varsói Egyezmény alapján állomásoznak az országban, így az ENSZ-határozatok mit sem érnek ellenük. A koalíciós pártok engedélyezése, ill. újrászervezése meg automatikusan maga után vonná a szabad választásokat, ami megint csak automatikusan a Kommunista Párt egyeduralmának végét jelentené. Anélkül, hogy elismernénk a mai politikai berendezkedést véglegesnek, vagy elfogadnánk az „evolúciós fejlődés” mértékéül a Kádárék által használt megjelölést („humanizálódás”), próbáljuk meghatározni az adott nemzetközi helyzetben a legcélszerűbb kurzust Magyarországnak.

A MAGYARORSZÁGI kommunista rezsimnek legalább olyan messze el kellene menni a nemzeti függetlenülés útján, mint ameddig Románia eljutott. A „Román politika” elemei közül legfontosabb a nemzeti öntudat megnyilvánulása, ami csodálatra méltó módon áttörte a szovjet blokkfegyelmet, és átfűtötte a kommunista hatalmi szerkezetet. Ugyanakkor a román nacionalizmus vagy éppenséggel sovinizmus piszkos lecsapódásai sokat ártottak az erdélyi magyarságnak. A Szovjetunió inferiális függőségbe kényszerítette Romániát, akárcsak a többi népi demokráciát: fogadja el az orosz ideológiai és kulturális felsőbbrendűséget, a kommunista politikát és állami berendezkedést. Igazodjék mindig és mindenben a moszkvai vonalhoz, termeljen azt, amire a szovjet tábornak, de elsősorban a Szovjetunió van szüksége, és nem azt, ami az ország érdeke. Moszkva egy szovjet-román-bolgár államközi nagy ipari komplexum megszervezését erőltette, mely Bukarest közvetlen hatalma alól kivette volna Románia legiparosodottabb és nyersanyagban leggazdagabb részeit.

A románok minden területen merészen felépítették ellenállásukat: a szovjetizálás kulturális központját, a bukaresti Gorkij Intézetet becsukták. A nyugati nyelvek tanítását újból engedélyezték vagy felfokozták, visszautasították a szovjet közgazdasági integrálásnak terveit, a hátramaradt szovjet technológia negligálásával modern gépeket és gyári berendezéseket rendeltek Nyugaton. Az ENSZ-ben és nemzetközi konferenciákon mind többször a kérdések érdeme alapján foglalnak állást, és szavaznak, a kínai-szovjet viszályban

szemtelenül felajánlották közvetítésüket, s végül a román-amerikai egyezmény megkötésével kivágták magukat politikai és gazdasági elszigeteltségükből. Ezzel a bátor következetességgel Románia valószínűleg rövidesen megint független állam lesz – modern iparral és nyitott piacokkal, érintetlen területi egységében.

Kádár számára is nyitva áll az út, s érthetetlenül találhatjuk vagy nyíltan kérdezzük; mi, tartja vissza, hogy rálépjen. A magyarok ugyanolyan tapasztalatokkal rendelkeznek, mint a románok, vagy még rosszabbakkal; gondoljunk csak az ötvenhatos forradalom és szabadságharc leverésére. Az igaz, hogy Romániában nincsenek megszálló csapatok, de nálunk még mindig vannak, bárhogy álcázzák is a jelenlétüket. Ez a körülmény biztosan korlátozza Kádárt elhatározásában és cselekedeteiben, meg aztán nyilván azt sem tudja elfelejteni, hogy Hruscsov segítette őt hatalomra, amiből támogatása nélkül már régen kibukott volna. De az aligha valószínű, hogy bármiféle „leszakadási” kísérletet ma ugyanúgy megtorolhatna Hruscsov, mint 1956. november 4-én. Más időkben élünk...

Magyarország az oroszoktól nem sokat kapott és még kevesebbet tanult: kényszerházasságunk legalább fél évszázaddal visszavetette a magyar művelődést, kultúrát és közgazdaságot. A félf feudális-félf kapitalista Magyarország a feudálisan kommunista Szovjetunió nyomása alatt (még pontosabban, a rabságában), a legjobb lehetőségeket szalajtotta el. Mindjárt a Marshall-segély visszautasítása végzetesen kibatott közgazdaságunk fejlődésére, mert korszerű ipari berendezés és termelési módszerek helyett, lerombolt és amúgy is hátramaradt iparunkat használt, nem egészen korszerű orosz gépekkel és gyári berendezéssel kellett újjáépíteni. S termelésünket a nehézkes szovjet tervgazdálkodási klisék tökéletesen elbürokratizálták. Az erőszakos, érthetetlenül ostoba és gyalázatosan szadista kollektivizálással a parasztságot agyonnyomorították, és a magyar mezőgazdaságot kerékbe törték. A KGST annyira dicsőített termelési szakosítása és munkaerő megosztása, valójában még Magyarországot a kevésbé fejlett (less developed) államok kategóriájába utalja.

Ebből a helyzetből kell kivágni magunkat; de ennek a feladatnak a végrehajtásában nincs, nem lehet különbség közöttünk, hogy Magyarország, végül is, ha késve is, de eléri oda, abba a helyzetbe, ahova éppen a Marshall-segély elfogadásával Hollandia, Dánia, vagy Norvégia került. Fejlett ipar, önálló, boldog parasztság, magas életszint, minden korlátozás nélküli részvétel a világkereskedelemben, és nem utolsó sorban: virágzó nemzeti kultúra – az európai közösségben.

AVERALL HARRIMAN a kongresszus külügyi bizottságának európai albizottsága előtt azt is mondotta a március 19-i beszédében, hogy az USA kormánya nem ismerte el, és nem is ismeri el a status quo-t Kelet-Európában: „Elismerjük a kormányokat, mint hatalmon lévőket, de nem ismerjük el a szovjet dominanciát, és soha nem ismerjük el a kommunista diktatúrákat, amelyek a kelet-európai országokat uralják”. Ez világos, érthető beszéd, aminek általános vonatkozásait nem kell magyarázni, de ha egybevetjük a kijelentésével, hogy az USA a kelet-európai rendszereket nem akarja erőszakosan megdönteni, és a függetlenül népeknek Johnson azt tanácsolja, hogy igyekezzenek jó viszonyt teremteni minden szomszédjukkal. Így a magyarok a Szovjetunióval is, akkor Kádárnak nem kell aggodalmaskodnia a megoldásként ajánlott „evolúciós kurzus” miatt. Minden mozgásban, aktivitásban,

tehát ebben is van veszély, ahhoz azonban, hogy lépni merjenek, olyan határozottsággal, mint a románok, valami hiányzik a magyarországi pártvezetőségből. És mindjárt mondjuk is ki, hogy mi hiányzik: az a történelemszemlélet, mely párt helyett nemzetben gondolkodik és tervez. Nem azt kellene hangoztatni, hogy aki nincs ellenük, velük van, hanem úgy politizálni, hogy a magyarság érezze, meggyőződhesék arról, hogy velük lehet.

Kádár és a vezető kommunisták a pártban és a párttól kapták nevelésüket, akik ebből a szűk körből valahogy kiláthattak, azok is hamis illúziókba ringatták magukat. Bárgyú módon a magyar történelmet úgy fogták fel, hogy haladó nagyjai Dózsától, Rákóczin és Kosuthon keresztül mind-mind az ő útjukat kövezték. Ezért képtelenek drámai mozzanatokat megérteni, vagy azokhoz hasonlóan cselekedni. Ha értenék egy Bocskai István vagy Bethlen Gábor magatartását és politikáját, akkor nem lenne nehéz most jó történelmi példák nyomán dönteni és cselekedni. Könnyű a választási listákra a nevek után odabigyeszteni, hogy „géplakatos”, vagy „pékipari dolgozó”, vagy „vasesztergályos”, vagy „földmunkás”, de ezzel a szemforgató farizeussággal aligha tudnak a jelenlegi komplikált nemzetközi helyzetben eligazodni. A minden válságot túlélő társutasok sem érnek többet, ők annak idején hasonló lelkesedéssel vagy meghunyászkodással szolgálták ki Rákosit, vele Sztálint, mint most Kádárt és vele Hruscsovot. Nincs közöttük egy olyan kaliberű politikus, aki pontosan tudná és elvtársainak megmagyarázhatná, hogy mit kell csinálni. Aki viszont tudja, üldözötten, vagy mellőzötten tétlenségre van kárhozthatva.

A KÁDÁR-KORMÁNYZAT hamleti kérdése, lépni vagy nem lépni, mind szorongatóbb és a döntést tovább már nem lehet halogatni, különben Magyarország lesz megint az utolsó csatlós. *De mielőtt Washington meghívna őket tárgyalni, bizonyos feltételeket teljesíteni kell.* Hogy mik azok, azt Budapesten jól tudják; egyik legfontosabb, mondhatni kulcskérdés a *Mindszenty-ügy rendezése*. Ha Kádár olyan erős és magabiztos, mint mutatja, akkor egyszerű pertörléssel (a „szocialista legalitás megsértése”) véget vethetnének annak a kínos huzavonának, ami az egyetlen komoly akadálya, hogy az USA Magyarországgal a kapcsolatait „normalizálja”. *Ők azonban csak amnesztiát helyeztek kilátásba, amit a kardinális nagyon helyesen visszautasított, mert nem követte el azokat a bűnöket, amelyeket most meg akarnak neki bocsátani. Viszont amibe ő ragaszkodik, rehabilitálás, annak a feltételeit meg Kádárék nem teljesíthetik, mert Mindszenty nemcsak a saját és a „büntársai”, de az egész katolikus egyház teljes rehabilitálását is követeli. Ezt a gordiuszi csomót csak pertörléssel lehet kettévágni, akkor Mindszenty szabad emberként elhagyhatja az Amerikai Követséget, és szabadon elfoglalhatja érseki székhelyét, mert változatlanul ő Magyarország hercegprímása.*

Ennek a drámai megoldásnak azonban nem lennének forradalmi következményei, amitől úgy látszik Kádár fél. Az nagyon valószínű, hogy az első vasárnap az Esztergomi Bazilika zsúfolásig megtelne hívókkal, körülötte is nagy tömeg szorongama, de a prímás még akkor sem tudna forradalmat csinálni, ha akarna. Helyette nem nyilatkozhatunk, de biztosan állíthatjuk, hogy nem akar. A feltételeiről meg a szokásos módon, az Egyházügyi Hivatal közbeiktatásával tárgyalhatna a kormánnyal, ami sokkal realisabb alapot teremthetne valamiféle praktikus modus vivendi-nek, mint a mostani áldatlan állapot erősen teoretikus vitája. Vagy a Kádár-kormányzat csak kivégzett kommunisták, holt elvtársak pereivel kapcsolatban meri megállapítani, a szocialis-

ta legalitás megsértését, egy élő főpappal szemben elkövetett szörnyű igazságtalanságok helyrehozatalától (és amikor ezt kimondjuk, nem vállaljuk mindenben a kardinális nézeteit) a saját pozícióját véli veszélyeztetettnek?

A TÁRGYALÁSOKON, ha arra valaha is sor kerül, az USA kormánya minden bizonynyal olyan kérdések felvetését javasolja majd a napirendre, amelyek nem irányulnak a kommunista hatalmi szerkezet megváltoztatására vagy felbontására, de kétségtelen, hogy a végén olyan megállapodást akarnak kötni, amely elősegítheti a magyar függetlenülési és demokratizálódási folyamatot. A mai (vagy akkori) Magyar Kormánynak nem akarunk tanácsot adni, ők tudják, hogy mit akarnak az Egyesült Államoktól, és annak ellenében mit ajánlhatnak fel, két szempontra azonban mégis szeretnénk felhívni a figyelmüket:

1. Ne akarjanak örökös gabonabevitelre berendezkedni, mert minden élelemért kemény valutával kell fizetni a nyugati piacon, amivel pedig nem nagyon rendelkeznek. Inkább merész elhatározással szervezzék át a magyar mezőgazdaságot, és biztosítsanak mind szélesebb teret az egyéni kezdeményezésnek és termelésnek. Korszerű mezőgazdasági termeléshez szükséges gépeket és módszereket azonban kérjenek.

2. Olyan gépeket és gyári berendezéseket vásároljanak, amelyekkel jelentősen függetleníthetik magukat a szovjet energiaforrásoktól.

Magyarország nyersanyagban és energiában rendkívül szegény. A nyersanyagellátás a mai fejlett közlekedési technikával könnyen megoldható, a világ bármely pontjáról szállítható. A döntő faktor, hogy milyen olcsón tudnak készanyagot, árut gyártani belőle. Nekünk életkérdés, hogy miként juthatunk úgy olcsó energiához, hogy az ne járjon politikai elkötelezettséggel. Hiába jön az olaj a *Barráság Kőolaj Vezetéken*, az áram meg a *Béke Nemzetközi Villamos Távvezetéken*, sajnos az pórázt jelent. *Atomreaktorokkal* annyi áramot lehetne termelni Magyarországon, ami pl. a bauxit feldolgozásához és általában az iparunkban szükséges, ha a nukleáris áramfejlesztés nem is elégítené ki teljesen az ország energiaszükségletét. Lényegesen jobb helyzetbe kerülnénk, ha az USA nekünk is engedélyezné atomreaktorok vásárlását. Persze a magyar ipar modernizálását is észben kell tartani!

A KÍNAI-SZOVJET VISZÁLY és az európai gravitáció karnyújtásnyi közelségbe hozta a magyar szabadságot: nagyot, végzeteset mulasztanánk, ha nem használjuk ki, vagy legalábbis nem kíséreljük meg kihasználni a lehetőségeket. Öntelt kijelentéseik után azt gondolhatná az ember, hogy Kádárék biztosan ülnek a nyeregben, de a legjobb lovast is levetetheti a ló. Ha Budapesten azt hiszik, hogy közös erőfeszítéssel többet lehetne elérni, akkor azon az alapon, hogy mi nem akarjuk a magyar népet a szocialista vívmányoktól megfosztani, ők meg elismerik, hogy a demokratikus szabadságjogok biztosítása és állami függetlenség nélkül egy nemzet nem fejtheti ki képességeit, és nem fejlesztheti ki egyéniségét és kultúráját, emberhez méltó életet nem élhet, a jövő feladatairól szót válthatunk.

(Irodalmi Újság, 1964. július 1.)

BÚCSÚ CHURCHILLTÓL

Ritkán hullajtott könnyeimből talán több jutott Churchillnek, mint azt egy magyartól megérdemelné, aki sokadmagával azért kényszerült száműzetésbe, mert hazája sorsát rosszul intézték el azok a nagyok, akik között éppen ő volt a legnagyobb. Mégis könny szökött a szemembe azon a januári vasárnap reggelen, amikor a rádió az angol nyelv drámai egyszerűségével bemondotta, „Churchill dies”. Jelen időben, mert ő még halálában sem ment el, itt maradt közöttünk, s azt hiszem, ez a kortársi vonzalom, szinte személyi kapcsolatot érzékenyített el. Vagy még inkább az a didergő tudat, hogy saját halottainkban legfeljebb önmagunkat siratjuk; tragikus megrendültséget, a döbbenet, és gyász végzetté tornyosuló, magasztos kihívását csak ilyenkor, egy igazán nagy ember elmúlásakor érezzük.

Ha az emigráns évek ugyanúgy kétszeresen számítanak, mint a háborús évek, akkor én már nyugodtan hivatkozhatom fásultságra és fáradtságra (eléggé otthonosak nálam), mert immáron harmincöt éve eszem a száműzetés keserű kenyerét. Letörtségeimből és reménytelenségeimből azonban mindig fölemelt Winston Spencer Churchill, akit ezért gyászolok fájóbb szívvel, mint mások. Nem az ígéreteivel vagy a biztatásaival volt segítségemre, mert semmit sem tett Magyarorszáért, és sohasem biztatta a magyarokat. A koncepcióival, a helytállásával és a logikájával hatott rám, annyira bíztam benne, hogy nem egyszer már-már nyúltam a telefon után, felhívom, és megkérdem, miért késik hiedelmeim vagy várakozásaim beteljesítésével.

Egyoldalúan fejlődött és ápolt, különös viszonyunk a háborúban kezdődött el. Sokszor hajoltam a rádió fölé, és feszülten hallgattam a BBC adásait. Az Európára boruló éjszakában a beethoveni hívójel egyszerre beemelt abba a másik világba, mely a világosságot képviselte, a reményt, a jövőt jelentette. Churchill vért, erőfeszítést, könnyet és verejtéket kért az angoloktól, ami nekem is erőt adott: csak az a nép tudja megérteni mások szenvedéseit, amely maga is szenved. Remegett a kezem, kiverte a veríték a homlokom, amikor nem tudtam kiszűrni a messzi adást, s egy napra vagy hétre bizonytalanságban maradtam. A gigantikus arányú összecsapásban, a földrészekre kiterjedt arcvonalakon és a nemzetközi tanácskozások feszült légkörében egy magasabb, messziretekintő elképzelést éreztem, valaki úgy hajol a térkép, a memorandumok és a jelentések fölé, mint én a recsegő készülék fölé, s pontosan tudja, mit akar. A magabiztosság, a fölény, a legjobb megoldások ajánlása vagy erőltetése tett Churchill bámulójává és hívévé, olyan erények, amelyekkel nem minden kortárs rendelkezett. Gondolatban vele voltam Casablancában, Téheránban, Quebecben, Jaltában és Potsdamban, szemrehányóan tekintettem Rooseveltre vagy Sztálinra, hogy miért húzódoznak annyira, miért nem tudják megérteni, vagy elfogadni Churchill javaslatait.

Rólunk nem volt jó véleménye, *zsákmányra leső fenevadak*-nak nevezte a magyarokat, amiért éltek a Csehszlovákia szétesésekor adódott alkalommal. Azt azonban elismerte,

hogy a Felvidék déli és Erdély északi részeinek visszaszerzésével nem köteleztük el magunkat teljesen Hitlernek és Mussolininek, a magyar diplomácia igyekezett „semleges pozíciót elfoglalni a nemzetközi helyzetben”. *Churchill (és Anglia) haragját a jugoszláviai beavatkozással bívtuk ki.* Itt már a Földközi-tenger volt a tét, a legérzékenyebb angol érdekszféra, s amikor Londonban értesültek Hitler szándékáról, hogy Magyarországon keresztül vonul fel, az angliai magyar követtel megtáviratoztatta Budapestre, „*ha Magyarország a Harmadik Birodalom oldalán részt vesz a Jugoszlávia elleni támadásban, számíthat Anglia hadiüzenetével.*” A magyar vezérkart „árulással vádolta”, s a válságos helyzetben úgy tekintette Teleki Pál miniszterelnök öngyilkosságát, mint aki „személyi becsülete megvédésével” és „egyéni áldozatvállalásával” akarta „feloldani önmagát és nemzetét a bűn alól”. Állítólag még azt is mondotta, hogy „Telekinek majd egy széket üresen kell hagyni a békekonferencián”, de ennek nyomát nem találtam nagy munkájában (The Second World War), ahonnan az idézeteket veszem.

Nem Churchill mértéke volt túl magas, a miénk volt szégyenletesen alacsony: *ő a keresztény civilizációt Hitler ellen védte, mi Hitlerrel védjük...* Kivételes elbánásra nem számíthattunk, a háború befejeztével csak az a lehetőségünk maradt, amiként el akarta rendezni a világot. Ha elképzelései sikerülnek, tervei megvalósulnak, akkor Magyarország ma szabad. Az Atlanti Alkotmány gondolata benne fogalmazódott meg, s némi módosításokkal az *Augusta csatahajó fedélzetén Rooseveltt elnökkel 1941. augusztus 12-én ünnepélyesen kinyilatkoztatták „minden nép jogát, hogy megválaszthassa azt a rendszert, amelyben élni akar”* és azt a kívánságukat, hogy a „szuverenitását és önrendelkezési jogát visszaállítsák azoknak, akiket ettől erőszakosan megfosztottak”. Casablancában viszont „meglepetéssel” fogadta 1943. január 24-én, amikor Roosevelttel folytatott kéthetes tárgyalásukat befejező sajtókonferencián az amerikai elnök kihirdette a „feltétel nélküli megadás” elvét, ami szerinte is oktanul meghosszabbította a háborút. Az ellenségnek (a Harmadik Birodalomnak) valamire meg kell adnia magát, különben a végsőig harcol, amit Churchill mindenképpen el akart kerülni, nehogy az oroszok a háború kihúzóásával mélyen behatolhassanak Európába.

Egy hétre rá, hogy a végzetes nyilatkozat elhangzott (s biztosan mielőtt azt a magyar külügyminisztériumban kiértékelhették volna), február elsején a Kállay-kormány megbízottja, egy újságíró Isztambulba érkezett, hogy az angolokkal felvesse a kapcsolatot „kiugrásunk előkészítésére”. Először az angolokat is egy újságíró képviselte, a különleges feladatokra szervezett *Special Operations Executive* magyar származású ügynöke, akire csupán a kapcsolat felvételét bízta. Operettbe illő „tárgyalásaik” nem tisztázták a Nagyidai cigányokba kívánczoló eléréseket és félreértéseket, de azt mégis eredményezték, hogy Sterndale Bennett angol követségi tanácsos 1943. augusztus 17-én fogadta az „illetékes” magyar megbízottakat, akik hivatalosan kinyilatkoztatták „Magyarország készségét a feltétel nélküli megadásra, amint a nyugati szövetségesek elérik határukat”. A *konzpirációs* feltétel nélküli megadást, ahogy nevezték, Churchill mindjárt bejelentette az első quebeci konferencián, amely éppen aznap ült össze, azzal a megjegyzéssel, hogy Magyarország elhatározását Sztálinnal is tudatni kell. Nyilván nem akarta eljátszani az orosz szövetséget a nagy háború egy jelentéktelen epizódjának tál lencséjéért... *A választ az „Egyesült Nemze-*

tek” nevében Anglia törökországi nagykövete adta át Újváry Dezső isztambuli főkonzulnak és Veress László külügyi titkárnak a Márvány-tengeren cirkáló jachtja fedélzetén szeptember 9-én a késő esti órákban: tudomásul veszik Magyarország nyilatkozatát azzal a feltétellel, hogy a „katonai együttműködést a Harmadik Birodalommal” fokozatosan megszakítja.

Nem azért, hogy előbb érjenek a határainkra, mint az oroszok, Churchill kezdettől melegengette azt a gondolatot, hogy az Adriai-tenger csücskében partraszálljanak, és gyorsan behatoljanak Közép-Európába. Ahogy a teheráni konferenciával (1943. november 27 – december 2.) kapcsolatban írja, „egy jobbkezes mozdulattal Isztrián és a Lubjanai Kapun keresztül Bécs felé”. Teherán előtt még „együttes felelősséget” emlegettek a szövetségesek és közös Európai Tanácsadó Bizottságot (*Advisory Commission on European Affairs*) akartak felállítani a háború utáni ügyek intézésére. Eden angol külügyminiszter szeretne volna elérni a teheráni konferenciát megelőző moszkvai szövetséges külügyminiszteri tanácskozáson, hogy vegyék bele a nyilatkozatba az érdekszférák elvetését, amit Molotov helytelenített, a moszkvai amerikai nagykövet, Averall Harrimann mégis azt jelentette Rooseveltnak november 4-én, hogy „semmi jelét nem látja annak, mintha a Szovjetunió ki akarná terjeszteni a kommunista rendszert a határain túlra”.

Teheránban az első plenáris ülésen Churchill azt kérdezte Sztálintól, belemenne-e a nyugati partraszállás (fedőneve *Overlord* volt) néhány hónapos elhalasztásába „bizonyos földközi-tengeri akciók” érdekében. Roosevelt vállalta a terv előadását: partraszállnak az Adria csücskében, hogy Tito partizánjaival a Balkánon, s az előrenyomuló orosz hadsereggel meg Odessza térségében találkozhassanak. Sztálin komolyan hallgatta az amerikai elnök fejtegetését, aztán megkérdezte, hogy „a földközi-tengeri operáció” érintené-e a nyugati partraszálláshoz szükséges angol–amerikai hadosztályok erejét, s mikor azt a választ kapta, hogy nem, kioktatón mondotta: nem jó a csapatokat szétszórni különböző arcvonalakra, legyen minden tervük bázisa az *Overlord*.

A három nagy 1943. december 1-én este hat órakor megint körülülte a tárgyalóasztalt, hogy döntsenek a két legfontosabb kérdésben, Lengyelország sorsában és Németország feldarabolásában. Roosevelt úgy gondolta, hogy Németországot öt részre kell szakítani, mindegyik „területnek” ön-rendelkezési jogot biztosítanak, a Kiel-csatornát Hamburggal, a Ruhr-és a Saar-vidéket pedig az Egyesült Nemzetek ellenőrzése alá helyeznék. Churchill helyeselt, „az elnök fején találta a szeget”, s azt ajánlotta, hogy Poroszországot különítsék el, Bajorországot, Badent, Württemberget és Pfalzot meg „kapcsolják” le Németországról, és vonják be egy dunai federációba. *Churchill Európa közepén egy államszövetséget szeretett volna létrehozni az egykori Habsburg-monarchia pótlására, ha nem is teljesen az elemeiből, de mindenesetre ugyanazzal a megfontolással, amit a sok-népű, soknyelvű birodalom képviselt: legyen az orosz törekvések ellensúlyozója a Duna-völgyében. Sztálin átlátott Churchill érvein, s azzal intette le, hogy a németek egyesítése más népekkel előbb-utóbb a „germán birodalom feltámadásához vezetne.”* Ausztria mindig független volt, legyen most is az, „akárcsak Magyarország, Románia és Bulgária”. A magyarokat különösen óvta, nagy hiba lenne őket a németekkel egyesíteni, „mert ellenőriznék őket”. Ettől eltekintve „nagyon veszélyes lenne olyan nagy kereteket létrehozni, amelyben a németek operálhatnának”.

A második quebeci konferencián (1944. szeptember 13-16.) Churchill megint előadta „kedvenc tervét”, szinte azonos fogalmazásban: „egy jól irányzott mozdulattal a Harmadik Birodalom adriai bónaljába vágni”. Foglalják el Bécsét, akadályozzák meg az „oroszok gyors beavatkozását és a szovjet befolyás veszélyes kiterjesztését a Balkánon”. De akkor már maga sem hitte, hogy az oroszokat távol lehet tartani Európától, hiszen mélyen behatoltak a lengyel síkságra és Erdélybe, s május óta Roosevelttel és Sztálinnal éppen arról levelezett, hogy miként lehetne a balkáni befolyási övezetekben akárcsak „ideiglenesen” is megállapodni. Amint belátta, hogy képtelenség Európa és az oroszok közé állni, a hagyományos angol egyensúly” politika szellemében legalább osztozkodni akart velük. Sztálin meghívására október 9-én Moszkvába érkezett, este tízkor már együtt ültek a Kremlben, s Churchill mindjárt a lényegre tért: „Állapodjunk meg a Balkán elrendezésében .., kis dolgokban ne keresztezzük egymás útját. Amennyiben kettőnkön múlik, mit szólna, ha Romániában a beleszólás joga kilencven százalékban Oroszországot illetné meg, ugyanígy Görögországban minket, Jugoszlávia ötven-ötven”. Míg fordítottak, Sztálin elé csúsztatott egy cédulát: *Románia*, Oroszország (neki a Szovjetunió mindvégig csak *Russia* volt) 90%, a többiek 10%; *Görögország*, Anglia (az USA-val együtt) 90%, Oroszország 10%; *Jugoszlávia* 50-50%; *Magyarország* 50-50%; *Bulgária* Oroszország 75%, a többiek 25%.

A hatást így írja le: „Sztálin rápillantott a papírra, aztán vastag kék ceruzával megpipálta, hogy rendben van. Az egész gyorsabban ment végbe, mint a leírása. Hosszú, mély csend keletkezett. Azt mondtam, még azt gondolhatják, hogy ilyen cinikusan döntünk olyan kérdésekben, melyek a népek millióinak sorsát szabják meg: égessük el a cédulát”. Sztálin: „Nem, tartsa meg!”

Jaltában és Potsdamban még fogadkoztak az önrendelkezési jog betartásán, de Sztálin aláírása a nyilatkozaton csak annyit ért, mint a vastag kékceruzás pipája az osztozkodási „cédulán”, s maga Churchill fogalmazta meg a legtömörebben, hogy mi lett Kelet-Európából, amikor ezt mondotta az amerikai Fulton egyetemen 1946. március 5-én: „Egy vasfüggöny ereszkedett le a kontinens közepén, amely mögött régi nemzetek fővárosai rekedtek, Varsó, Berlin, Bécs, Prága, Belgrád, Budapest, Bukarest és Szófia.” Megérhette, hogy az idő vasfoga elrágta a vasfüggőnyt, s talán a népek most egyesülhetnek egy szabad dunai szövetségben, amelyért oly kitartóan, de sikertelenül harcolt.

Mi, magyarok meg vegyük át a mértékét, ha megint nemzet akarunk lenni, háborúban: határozottság; vereségben: állhatatosság; győzelemben: nagylelkűség; békében: jóakarat...

(Új Látóhatár, 1965.)

HARMADIK ÚT VAGY EURÓPAI NEMZET A MAGYARSÁG VÁLASZTÁSA

TETSZETŐSEBB sohasem volt a harmadik út koncepciója, mint ma, amikor a két szemben álló szuperrendszer, a kapitalizmus és a kommunizmus politikai, szociális és erkölcsi csődjé, vagy legalábbis a válsága, oly nyilvánvaló, hogy elemzésétől ezúttal nyugodtan eltekinthetünk. Abban a formájában, ahogy mi megismertük a kapitalista berendezkedést (Establishment), tovább nem fejleszthető. Az új nemzedékeknek nem is kell, csak az nem világos a különböző szintű, minőségű és intenzitású megmozdulásokból, melyeknek tanúi vagyunk szerte a világban, hogy a rebellisek mivel akarják behelyettesíteni. Szerencsénkre ugyanezt elmondhatjuk a kommunizmusról is; a Szovjetunió és a kelet-európai „szocialista” országok berendezkedése ellen hasonló vehemenciával fordultak a népek, tüntetnek a diákok, akik képtelenek elfogadni apáik nézeteit, dogmáit, politikáját (legyen az pro vagy antikommunista), és valami újat akarnak. De ők sem tudják pontosan megfogalmazni, hogy mit is akarnak.

Vannak, akik a megoldást a két rendszer szintézisében látják, a kapitalizmus „szocializálódik”, a kommunizmus „kapitalizálódik”, valahol félúton majd találkoznak. Nem hiszem azonban, hogy erről lenne szó; a kapitalizmus nem szocializálódik és a kommunizmus nem kapitalizálódik: jobb funkcionálásuk érdekében, a szükséges adjusztálások végrehajtásával mindegyik marad a saját ideológiai és gyakorlati vonalán. Ami tényleg összehozhatja őket, az nem az egymásrahatásukból feltételezhető azonosulás, hanem inkább az a felismerés, hogy hiába próbálják a maguk képére formálni a világot, az nem sikerül. A dekolonizált, fejlődő népek, okosan, ravaszul kihasználják a versengésükből adódó lehetőségeket – a saját céljaikra. Az amerikai külpolitikai társaság (Foreign Policy Association) májusvégi ankétján New Yorkban Prof. John Kenneth Galbraith, a neves harvardi közgazdász, az USA volt indiai nagykövete, azt mondotta, hogy az oroszokkal együtt megtanulták, hiába nevezi magát, mondjuk Kongó kapitalistának vagy kommunistának, sem egyik, sem másik. És ami ennél is fontosabb, nem lesz sem kapitalista, sem kommunista, mert nincsenek meg hozzá a két rendszer fejlődésére oly jellemző sajátos adottságok és feltételek. Hallani már olyan vélekedést, hogy a világ dolgait csak a két szuper-nagyhatalom együttesen hozhatja rendbe, miután kiküszöbölték ellentéteiket.

ELÉRKEZETT VOLNA TEHÁT a harmadik út, vagy a harmadik oldal ideje, annak az ideológiának gyakorlati megvalósítása, mely annyi jó magyar képzetet is megragadta? Lényegét, mint azt jól tudjuk, Németh László a harmincas években leegyszerűsítetten magyarázta meg: tegyük fel, van egy csoport Új Guniában, mely azt javasolja, hogy a sziget tartozzék az angolok alá, egy másik csoport azt követeli, hogy legyen holland. Ekkor köz-

beveti valaki, miért ne lehetne Új Guinea az új-guineaiaké – ez a harmadik út. Magyarul akkor ezt úgy kellett érteni: se az oroszokkal, se a németekkel, se kommunizmus, se nemzeti szocializmus; legyünk csak, maradjunk csak magyarok, a saját elképzeléseink szerint rendezkedjünk be.

A harmadik út belpolitikai programja a harmadik oldal volt, ami a Kert-Magyarország, a Műhely-Magyarország gondolatában öltött formát. A nagyipari termelés és a modern társadalom (mind a kapitalizmusban, mind a kommunizmusban) elproletarizálja az embert, egyéniségétől, képességeitől, jellemétől megfosztja, tehetségét nem fejtheti ki, természetellenes környezetében elidegenül vagy felőrlődik, akivel a modern államok manipulálói a kedvükre bánhatnak. Németh Lászlóék a megoldást romantikusan úgy képzeltek el, hogy a társadalom és a termelés decentralizálódna, az áttekinthető településekben az emberek mind ismernék egymást, a munka (a földeken is, a műhelyekben is) alkotássá magasztosulna, az adminisztrációt szövetkezetiileg végeznék, a közösségek irányítása, vezetése azonban az írókra és a művészekre maradna, akik arra a leghivatottabbak.

EZT A KONCEPCIÓT én elleneztem, mert sehogy sem tudtam elképzelni, hogy Európa legexponáltabb övezetében (ahol a történelem folyamán mindenkor és minden irányból nagyhatalmi érdekek, kultúrák és civilizációk ütköztek) függetlenül a realitásoktól, a magunk kedvére, idillikusan berendezkedhetünk. Akkor azt vallottam, s bizonyos mértékig az idő igazolt, hogy valamelyik fél mellett állást kell foglalnunk, a szövetségesek (noha ez a fogalom az oroszokat jelenti is) és a Harmadik Birodalom között választanunk kell, a kontinensekre kiterjedő és az egész emberiség szellemi és fizikai erejét és felkészültségét mozgósító, kulturális örökségét és tradicionális életformáit kihívó háborúban nem lehetünk, nem maradhatunk semlegesek. Bármelyik felet is választjuk azonban, a győzteshez való viszonyulásunk lesz a harmadik út, a harmadik oldal. Kilátásaink egyik eshetőséget illetően sem voltak biztatóak. Hitler új rendjében meghirdetett új Európájában aligha lett volna nagyobb függetlenségünk, több szabadságunk, mint amit az oroszok engedélyeztek, miután a szövetségesek győztek, és érdekszférájukba került Kelet-Európa. Mégis az a magatartás, nemzeti akarat, mely lebontja, változtatásokra kényszeríti a kommunizmust – a harmadik oldal; de többé nem a Németh László-i értelmezésben, aki maga is szerepet cserélt, hanem azzal a programmal, melyet az 56-os forradalom spontánul deklarált.

KÜLPOLITIKAILAG ez a program semlegesnek nyilvánította Magyarországot, Ausztria vagy inkább Finnország mintájára, belpolitikailag pedig egyeztetni akarta a parlamentarizmust a módosított tervgazdálkodással. Érdemes lenne egyszer megvitatni, hogy ártott-e, ha igen, milyen mértékben, a Varsói Egyezmény felmondása és „semlegességünk” ENSZ-védnökség alá helyezése, a forradalomnak? Kevesebb nem értünk volna-e el többet? De ez a kérdés kívül esik értekezésünk keretén, akárcsak annak megvizsgálása, hogy a többpártrendszer visszaállítása (a 45-ös koalíció alapján, s azzal a megszorítással, hogy csak azok a pártok indulhatnak a választáson, melyek a gazdálkodás szocialista jellegét és eredményeit elismerik) mennyiben hagyta volna érintetlenül a kommunisták politikai hegemoniáját, ami mindmáig a kelet-európai rendszerek legérzékenyebb pontja.

Az oroszok beavatkozását követően, Bibó István, a Nagy-kormány államminisztere, 1956. november 9-én tervezetet hozott nyilvánosságra, (melyet a nagybudapesti Munkástanács központi bizottsága november 14-én elfogadott) a helyzet kompromisszumos rendezésére. Mivel szuronyokkal nem lehet a Kádárrezsím létét biztosítani, érvelt Bibó, viszsza kell adni a hatalmat a Nagy-kormánynak a november harmadiki összetételében; fokozatosan ki kell vonni a szovjet csapatokat, Magyarország kiválik a Varsói Egyezményből, de az európai biztonság kérdését megvitatja a szovjet tábor katonai szövetségével, vagy pedig (és ez látszott a legkézenfekvőbbnek) kétoldali védelmi egyezményt köt a Szovjetunióval. A választásokig a forradalmi tanácsok és bizottságok alkotmányozó testülete kidolgozza a procedúrákat, a kommunisták bizonyos pozíciókat kondicionáltan megtarthatnak, a földreform marad, a birtokmaximumot a termelés jellegétől és a föld minőségétől függően 20-40 holdban állapítják meg, és a gyárakat Munkástanácsok irányítanak. Bevezetik a nyereségrészesedési rendszert, a társadalombiztosítást fejlesztik és kiterjesztik. Az emberi szabadságjogokat korlátozások nélkül biztosítják. Az ideiglenesség állapotában hozott törvényerejű rendeleteket csak kétharmados-háromnegyedes többséggel hatálytalaníthatja, vagy változtathatja meg a nemzetgyűlés. Ha az orosz csapatok kivonása kockázatos lenne, akkor helyettesítésükre ENSZ-csapatokat, vagy rendfenntartó alakulatokat hívhatna be a kormány. Magyarország államformája köztársaság, az 1946. I. tc. értelmezésében.

AZ AKKORI VISZONYOKRA szabott terv feltételezéseit sokmindenben megcáfolta az idő, lényegüket illetően azonban Bibó nézetei nem vesztek jelentőségükből. Kérdés azonban, hogy vajon egy ilyen vagy módosított, korszerűsített terv a Szovjet Kormány elé terjeszthető-e? Az oroszok és Kádárék akkor hallani sem akartak alternatív javaslatokról vagy megoldásokról. A jelenlegi csehszlovákiai események meg arról győzhetnek meg bennünket, hogy két kérdésben Moszkva álláspontja hajthatatlan: nem járul hozzá, hogy 1) bármely liberalizálódó kelet-európai rendszer feladja a kommunista párt monopóliumát, és áttérjen vagy visszatérjen a többpártrendszerre; 2) Hasonló megoldásra (hogy ti, miként lehetne a nagyhatalmi tömbökön kívül élni, létezni) előttünk vagy tőlünk függetlenül mások is gondoltak. Amikor Jugoszláviát 1948-ban kiközösítették a szovjet tábor szövetségi keretéből, a Kominformból, Titó kapcsolatokat keresett a dekolonizált országokkal, melyek éppen akkor léptek a fejlődés útjára. Így alakult ki a nemzetközi politikában az a szervezetlen tömörülés, mely felfogásában közel áll a harmadik út, a harmadik oldal koncepciójához: a semlegesek, a nonaligned népek tábor. Különböző nézetű, ideológiájú és berendezkedésű, de nem mindig azonos érdekű országokat tart össze, mint India, Indonézia, Egyiptom, Algíria és Jugoszlávia: nem hiszem, hogy mi (magyarok) jól éreznénk magunkat közöttük. India hihetetlen erőfeszítésekkel próbálja az angoloktól örökölt, parlamentáris demokráciát fenntartani, ugyanakkor a tervgazdálkodás rugalmasabb formáival kísérletezik. De egyelőre minden energiáját leköti az a gigantikus feladat, hogy ijesztően szaporodó lakosságát kielégítően élelmezze. Külpolitikájában igazán sohasem volt semleges, inkább a szovjet tábor felé hajlott, Moszkva befolyása New-Delhiben ma is nagyobb, mint a nyugati országoké. Indonézia, Egyiptom és Algíria totalitárius rendszerek, tele intrikával, indulattal, bizonytalansággal; egyik diktátor követi a másikat: messze

vannak még ők attól, hogy azt a demokratikus rendet megteremthessék, mely a mi igényeinket kielégítené.

A Jugoszláv Parlamentben tavaly felállt egy képviselő, és kimondotta azt, ami valószínűleg sokak véleménye: mit keresnek ők Afrikában és Ázsiában, amikor Európához tartoznak. Forduljanak szomszédaikhoz, az osztrákokhoz, olaszokhoz, aztán a franciákhoz, németekhez, velük jobban kijöhetnek, mint az etnikai vagy kulturális tekintetben oly meszsze eső indonézekkel, egyiptomiakkal, algíriaiakkal. És ez reánk is érvényes!

AZ EURÓPAI SEMLEGESEK, akiknek példája változatlanul lelkesít bennünket, érzelmileg nem semlegesek. A finnek óvatosan közelednek a skandináv népek északi szövetségéhez, kulturális közösségük melegében igyekeznek enyhíteni külpolitikai elszigeteltségük ridegségét. Az osztrákokat a Közös Piac vonzza, Svédország és Svájc katonailag erős, védelmükre legalább annyit költenek, mint a NATO vagy a Varsói Egyezmény tagállamai. Az ötvenes években a nagyhatalmak gondoltak arra, hogy Európa közepén, az ún. vasfüggöny mindkét oldalán 250 kilométeres megszállástól-mentes övezetet létesítenek. Ez volt az Eden-terv, ismertebb nevén a *d i s e n g a g e m e n t*, vagyis az amerikai és az orosz csapatok széthúzódnása. Különböző változatai közül legtöbb figyelmet a Rapaczkai-tervnek szenteltek, a lengyel külügyminiszter atommentes övezet felállítását javasolta, melybe a két Németország, Csehszlovákia, esetleg Magyarország és Lengyelország tartoztak volna, de ebből se lett semmi. A nagyhatalmak nyilván úgy gondolták, hogy jobb, ha érintkezésben maradnak a kontinens közepén, különben a nyomás alól hirtelen felszabadult népek egymás torkának esnek, Kelet-Európa *r e b a l k á n i z á l ó d i k*. Így született meg a *peaceful engagement* (békés együtt maradás) politikája, más szóval Közép-Kelet-Európa szemeltartása, nyugati felében amerikai (és angol, francia), keleti felében orosz csapatok jelenlétével.

AZ IDŐ czt a tervet is elsüllyesztette, az érdekelt vagy érintett népek meg önvizsgálatra kényszerültek: szabadjára eresztett nacionalizmusuk csakugyan veszélyeztetné-e a terület békéjét, biztonságát? Visszaesnének-e megint a harmincas évek gyűlölködő légkörébe, amikor fontosabbnak látszott, hogy magyarok és románok, magyarok és csehek, magyarok és jugoszlávok, lengyelek, csehek, lengyelek és ukránok, bolgárok és románok, bolgárok és jugoszlávok fegyveresen intézzék el, mintsem békésen rendezzék dolgaikat. Egységes front kialakításával a Harmadik Birodalom és a Szovjetunió terjeszkedési szándéka, fenyegetése ellen. Az utóbbi időkben felújult a Duna-völgyi, pontosabban a kelet-európai konföderáció gondolata, többé azonban nem centripetálisan, hanem centrifugálisan, négyirányú hatással. A lengyelek szívesebben lennének a skandináv és a balti államokkal együtt; a románok a bolgárokkal és a törökökkel tervezgetnek; a magyarok a csehekkel, szlovákokkal és az osztrákokkal flörtölnek; Jugoszlávia önmagában federáció; defederalizálódása esetén népei biztosan egy olyan csoportosulásra törekednének, melynek az albánok vagy az osztrákok is tagjai lennének. Mind eme kelet-európai konföderációs tervek megvalósíthatóságát éppen a közös nevezőjük teszi problematikussá: egyik oldalról kapitalista, a másik oldalról „szocialista” országok részvételét involválja. Moszkva külpolitikája ma rugalmasabb, mint az 56-os magyar forradalom idején volt, a konföderációs terve-

ket mégsem helyesli, vagy csak azzal a fenntartással, hogy a Szovjetuniót is bevennék. Az orosz külpolitika és vezérkar mintha még mindig konvencionálisan gondolkodnék és Kelet-Európa stratégiai jelentőségét többre értékeli, a Szovjetunió nukleáris elhárító képességénél.

MOSZKVA elévült doktrínái is idejétmúlt politikája csak addig akadályozhatják Közép-Kelet-Európa újjárendezését, amíg a Szovjetuniót is el nem éri a szabadság járványszerű új hulláma, mely szerte a világban bontogatja a régi rendet és nézeteket, ostromolja a kényszerűt, a tunyaságot, a mozdulatlanságot – a status quo-t. Az ember a manipuláltsága ellen lázad, legyen az a kapitalista reklám-módszer és politikai korrumpáltság, vagy a kommunizmus kényszerzubbonya, adagolt szabadsága, vagy irodalmi-művészeti normái. Belefaradt, hogy azzá gyúrják, amivé nem akar lenni; emberi kiteljesedésének igényével és hallatlan szomjával vállalja a kockázatot, kockáztatja életét és szabadságát a következő nemzedékért. A Szovjetunió lakosságának csak a fele orosz, a másik fele ukrán, fehérorosz, egy tucat nép és negyven-ötven néptörzsek, nemzetiség. Fogvatartásuk a szovjet rendben éppen úgy elképzelhetetlen, hosszú távon lehetetlen, mint Kelet-Európa orosz dominációja.

Az amerikai külpolitikai társaság májusvégi ankétján Prof. Zbigniew Brzezinsky, a New York-i Columbia Egyetem kommunista ügyekkel foglalkozó intézetének (Research Institute of Communist Affairs) igazgatója kijelentette, hogy a Szovjetunió a következő évtizedben mindinkább a belső problémáival lesz elfoglalva. Ha a jelenlegi államszerkezetet nem tudják valamiféle államszövetséggé (Commonwealth) átalakítani, ami a sokféle népesség érdekeit kielégítheti, akkor a terrorral összetartott szovjet impérium sorsa beteljesedik. Egy nap a Kreml kapuit is megdöngetik majd a diákok, és ha magukkal tudják ragadni a tömegeket, új korszak kezdődik el az emberiség történetében. Jelentősebb, mint amely félvszázaddal ezelőtt megteremtette a szovjet rendet, és elindította a kommunista világmozgalmat.

AZ ÚJ HELYZETBEN a kelet-európai népek aligha akarják majd ott folytatni, ahol a kommunista uralom előtt abbahagyták. Az sem valószínű, hogy regionális ketrecekbe kívánnák zárni magukat. Nyugat-Európa politikai, gazdasági és katonai integrálódását a kommunista veszély váltotta ki és motiválta; a Szovjetunió szétesésével új perspektívába kerül minden kérdés, merész távlatok nyílnak. Még Európa Egysége is eltörpül a nagy vízió mellett, hogy végül is létre lehet hozni az északi mérsékelt égöv nagy közösségét, ahol történelme folyamán az ember a legszebbet, a legmaradandóbbat alkotta. Európa az Atlanti-óceántól az Uralig félmegoldás, az északi mérsékelt égöv nagy közössége a Rocky Mountain-tól az Uralig lenne az igazi, a teljes megoldás. Ma még utópia, holnap valóság lehet, s a magyarnak ebben a koncepcióban kell keresnie a jövőjét.

De ha nem bomlik is fel a Szovjetunió, uralma Kelet-Európa felett elerőtlenedik, s a fokozatosan felszabaduló népei beilleszkedhetnek a „három-és-fél szupernagyhatalom rendjébe”, ahogy George Ball nagykövet, az Egyesült Államok új ENSZ-főmegbízottja nemrégiben előadta. Észak-Amerika (Kanada, az USA), az egyesülő Európa és a Szovjet-

unió (a három szuper-nagyhatalom) és Japán (a fél szuper-nagyhatalom) közös egyetértésben vezethetné, és segíthetné a világot. Területileg a földnek azt a részét foglalják el, amit északi mérsékelt égövnek nevezünk, gazdaságilag a világ produktivitásának nyolcvan százalékát biztosítják. A három-és-fél szupernagyhatalom átalakul rurális társadalmakból urbánus társadalmakká, szociális viszonylataik megváltoznak, eredményességre alapított termelési rendjükben a nem megfelelően képzett, a szükségéhez mérten nem iparosodott népek lemaradnak, esetleg megsemmisülnek.

AKÁR BORZALMAS, akár nagyszerű, a magyarságnak csak az maradt, hogy szintén átalakul rurális nemzetből urbánus nemzetté, és iparosodottan elfoglalja helyét a kialakuló új világrendben. Tudom, sokakban eláll a lélegzet, a parasztrómantika vagy a nemzeti romantika, a Kert-Magyarország vagy a Műhely-Magyarország kései hívei tiltakozhatnak: ez nem lehet igaz, képtelenség, de mindhiába. Arról már lekéstiünk, hogy felkerekedjünk és valahol egy paradicsomi szigeten kikössünk, és idillikusan berendezkedjünk. Mióta Árpád ott állt meg a Dunánál, soruk elől (az emigránsokat kivéve) a magyarok nem szöktek meg. Ott kell maradnunk, ahol éltünk-élünk, s úgy kell európaivá lennünk, mint ahogy az osztrákok, olaszok, franciák, hollandok, dánok, svédok, a németek lettek azzá.

Szabad népnek, alkotó társadalomnak, modern nemzetnek kell lennünk az északi mérsékelt égöv nagy emberi közösségében!

(Irodalmi Újság, 1968. augusztus 1.)

A TECHNOKRATA A KOMMUNIZMUS SÍRÁSÓJA?

A KOMMUNISTA ÜGYEKKEK foglalkozó nyugati társadalomtudósok, politikai és gazdasági szakértők, újságírók és hírmagyarázók a szovjet hatalmi hierarchiára nem is olyan régen még abból következtettek, hogy a Szovjetunió vezetői milyen sorrendben helyezkednek el a Lenin-mauzóleum mellvédjén, a fontosabb évfordulók, ünnepségek, felvonulások alkalmából. A megismétlődő és mindig ugyanazzal a kezdetleges fotografálásal megörökített kép felejthetetlen: balról állnak a főtisztek jól szabott egyenruhájukban, mellükön a töménytelen kitüntetéssel; jobbról a politbüro tagjai, első helyen, pontosabban középen, az első titkár, aztán a Minisztertanács és a Legfelsőbb Tanács elnöke, úgy a többi.

Ez a szárny sohasem kelt jó esztétikai benyomást; borzalmas kalapokban, amelyeket a Szovjetunió kívül már sehol sem viselnek, vagy talán csak Mongóliában, és olyan felöltőkben, amelyeket már csak a felújított régi filmekben látni, zordabbnál-zordabb ábrázattal sorakoznak fel a politikai vezetők rangjuknak megfelelően. A sorrend évről évre változik, új arcok bukkannak fel, régiek tűnnek el, mások hol közelebb kerülnek az első titkárhoz, aki maga sem mindig ugyanaz, vagy távolabb kapnak helyet – egy láthatatlan rendező dirigálására. A jó megfigyelő sokat kiolvashat a fényképekből, a nyugati szakértők és újságírók a csoportosításból rendszerint pontosan kiolvassák a szovjet hatalmi ranglista változásait.

AMINT AZONBAN a Szovjetunió fogékonyabb lett a nyugati érdeklődés kielégítésére, mind több és több adatot bocsájt a szakértők rendelkezésére. Maguk a szovjet tudósok is tárgyilagosabb és hitelesebb tanulmányokat tehetnek közzé, a szovjet vezetés problémáinak tudományos vizsgálata jelentősen megkönnyebbedett. A Lenin-mauzóleum mellvédjéről nem tűntek el a borzalmas kalapok és felöltők, de magáról a szovjet vezetésről, a Szovjetunió hatalmi szerkezetéről és mechanizmusáról nagy felkészültséggel és hozzáértéssel megírt, igen alapos tudományos munkák jelennek meg Nyugaton. Így Amerikában is, ahol a műfajt kissé gúnyosan Kremlinológiának, művelőit Kremlinológusoknak nevezik.

1968. novemberében a Chicago melletti Evanstonban székelő *Northwestern University* rendezésében egy tudományos konferencia vitatta meg a politikai vezetés lényegét és változatait a Szovjetunióban és a kelet-európai országokban. A meghívott szakértők, érdekelt egyetemi tanárok (köztük Frederick C. Barghoorn a Yale-egyetemről, Carl J. Friedrich a Harvard-egyetemről, H. Gordon Skilling a torontói egyetemről) részletekbe menően négy kérdéscsoportot vizsgáltak meg különösebben: (1) a szovjet és a kelet-európai veze-

tés elméleti alapjai, (2) a politikai vezetők és vezetés jellegzetességei, (3) vezetés és társadalom, (4) a változás kihívása.

Az anyagból a konferencia rendezője, Prof. R. Barry Farrell, a Northwestern Egyetem politika tanára összeállított egy hézagpótló munkát: Political Leadership in Eastern Europe and the Soviet Union: (Politikai vezetés Kelet-Európában és a Szovjetunióban – Aldine Publishing Company, Chicago. 1970. 359 oldal). Külön érdekessége a munkának, hogy három kelet-európai szakértő is írt belé, – az egyik Hegedűs András, tanulmányának címe „A vezetés és a bürokrácia marxista elméletei”, a másik kettő csehszlovák. Hegedűs András (van, aki e nevet nem ismeri?) 56-os bukása és néhány évi száműzetése után átképezte magát szociológusnak, s a könyv szerkesztője úgy mutatja be, mint a Magyar Tudományos Akadémia ipari kapcsolatok intézetének tudományos munkatársát.

A KOMMUNISTA VEZETÉS problémái a tizenöt szerző megvilágításában elsősorban a hatalmi versengésben, a dogmatikus és pragmatikus nézetek, valamint az elmélet és a gyakorlat ütközésében nyilvánulnak meg. A kommunista mozgalmak szempontjából a vezetés központi kérdés, hogyan kell megszervezni és irányítani egy forradalmat, miként kell felépíteni és kormányozni egy kommunista államot, – ez a feladatkör szinte tudománnyá fejlődött az elméleti vitákkal és gyakorlati alkalmazásukkal. A vezetés kérdése és a vezető személyisége, egyénisége erősen foglalkoztatta Marxot és Engelst. Felnéztek a kimagasló, vezetésre termett emberekre. Filozófusok, mint Arisztotelész, Spinoza, Rousseau, képzőművészek, mint Rafael, Michelangelo, reformerek, mint Husz János vagy Luther, politikai vezetők, mint Cromwell, Danton, Napóleon nagy kezdeményezőkként, úttörőkként, igazi nagyságokként szerepelnek írásaikban. Tanításuk szerint, melynek rendszere a történelmi materializmus, akárcsak az egyént, a vezetőt is a környezete formálja. *Nem a vezetők csinálják a történelmet, a történelem, a szükség teremti őket. Nem azért lett valakiből Cromwell, Luther vagy Napóleon, mert az akart lenni; azért lettek vezetők, mert szükség volt rájuk. Minden nagy korszak igényli a maga nagy embereit; ha nincsenek, megteremti őket.*

Marx osztorozta az elbürokratizálódott államvezetést, a bürokráciát a polgári társadalom sajátosságának tekintette, mely elidegeníti az embert, ha a fennálló, társadalmi rendet idejében meg nem dönti. A kommunista társadalomban nem lesz bürokrácia, ígérte, az állam fokozatosan elhal, nem lesz rá szükség, az osztályellentétek eltűnésével egyidejűleg elmosódik a különbség a vezető és a vezetettek (tömegek) között is.

LENIN elméletileg igazat adott Marxnak, de a hatalomra jutás érdekében a vezetés kérdését mindenképp elé helyezte. Nem elég a rögtönzés, a spontaneitás, a tömegeket vezetni, a forradalmat irányítani kell tudni! A vezetés, mint külön mesterség, vagy még inkább művészet, annyira izgatta, hogy tanulmányozása során eljutott a híres német katonai író, hadászati szakértő, gróf Clausewitz munkáihoz is, melyekből a legtöbbet merített forradalmi stratégiája és taktikája kidolgozásánál. Szerette és alkalmazta a katonai szakkifejezéseket, következetesen a forradalom vezérkaráról beszélt, meggyőződésévé vált, hogy egy jó forradalmi vezérkar fontosabb, mint maga a mozgalom. A proletariátust le lehet törni,

a mozgalmat szét lehet verni, amivel azonban még nincs vége az egésznek: egy jó vezérkar újból kezdheti a szervezkedést, irányíthatja az új forradalmi mozgalmat, mígnem dialdura viszi a proletariátus ügyét.

Közvetlenül hatalomra jutása előtt, 1917. nyarán Lenin összegezte a kommunista társadalomról kialakult nézeteit. Amikor a győzelem karnyújtásnyira volt, visszatért a marxizmus tételekhez, az osztály- és vezetés nélküli társadalom gondolatához, mely képes önmagát kormányozni. A tőle megszokott szenvedéllyel érvelt, kifejtve, hogy a kommunizmusban a kukta is tud majd kormányozni, amire rotálással könnyen sor kerülhet.

MI TAGADÁS, a kuktakormányzásnak meg is lett az ára, mind a Szovjetunióban, mind pedig a kelet-európai országokban. A közigazgatási és gazdasági pozíciók betöltésével eléinte a mozgalmi érdemeket és a társutas-hűséget jutalmazták, ami persze olyan visszaesést eredményezett a termelésben, hogy legtöbb helyen még ma is nyögik következményeit. Lemaradtak minőségileg, mennyiségileg és technológiailag. Beigazolódott, amit Karl Kautsky úgy fogalmazott meg, hogy egy osztály csak uralkodni tud, de nem kormányozni. A proletariátus „uralma” valójában nem a munkásság uralma, hanem egy elit diktatúrája az egész társadalom felett, beleértve a proletariátust is. A szép álmokból, tervekben, jóslatokból nem lett semmi. A vezetés és hatalmi szerkezet nélküli társadalom helyett a kommunizmusban a legvisszataszítóbb állam épült fel, mely csak abban különbözik a történelem ismertebb despotikus rendszereitől, hogy az elnyomás technikáját tudományos módszerességgel alkalmazza. A személytelennek elképzelt vezető meg a legszemélyesebb tulajdonságokkal és drasztikus szigorral uralja kényszerzubbonyos alattvalóit.

A hierarchikus, agyonfegyelmezett és agyonellenőrzött kommunista állam megszervezője Sztálin, aki odaegyszerűsítette a vezetés kérdését, hogy minden a jól képzett és engedelmes káderektől függ, de aztán hamarosan rájött, hogy vasszigorral sem lehet a hatalmi szerkezet feszültségeit kiküszöbölni. Nem éppen azért, mert az emberek különbözőek, és természetüknél fogva kiütköznek egyéni tulajdonságaik, hanem inkább azért, mert a kérdések dogmatikus és pragmatikus megközelítésének, egész pontosan a dilettantizmusnak és a szakértelemnek a konfliktusa elkerülhetetlen. A pártmunkás, a párthierarchia tagja politikai eredményt akar elérni, minél jobb, minél fegyelmesebb, engedelmesebb pártot akar szervezni. Ez ideológiai munkaterület, ahol a rutin felváltja az eredeti vitát, és megsemmisíti a meggyőzés igényét: a pártmunkásból bürokrata lesz. A termelés ténykérdés: hiába szájal a párttitkár vagy a mozgalmiból lett vállalatvezető. A mérnök vagy a művezető jobban érti mesterségét, jobban ismeri a termelés problémáit, s mivel eredményt kell felmutatnia, szembeáll a dilettantizmussal, még ha ez politikailag (ideológiailag) veszélyes is. A szakemberekből kialakult új réteg, a technokraták rendje annyira impresszionálta Sztálint, hogy helyet akart nekik biztosítani a politikai vezetésben.

ÉS ITT JUTOTTUNK el a legfontosabb kérdéshez, mondhatni a kommunizmus *lenni-vagy-nem-lenni* kérdéséhez. A politikusok és a propagandisták változatlanul a kommunizmus építéséről szavalnak. A Szovjetunió már majdnem elérte ezt a szerintük legmagasabb társadalmi fokozatot, a kelet-európai országok útban vannak feléje, egyelőre azonban csak

a szocializmust építik. A technokraták viszont jól tudják, hogy a kommunizmust nem lehet megvalósítani, legalábbis abban a formájában nem, ahogy nagy teoretikusai elképzelték, vagy ahogy a pártmunkások beállítják. Amit a technokraták építenek, arra ráragasztható a „kommunizmus” vagy a „szocializmus” címkéje, de semmiképpen sem tekinthető annak. Nincs egyetlen olyan kommunista (vagy „szocialista”) ország, a Szovjetuniót is beleértve, amelyik a tervgazdálkodása megreformálásával ne kísérleteznék. A reformok lényege, hogy a központi irányítás rovására mind több kezdeményezést biztosítanak a vállalatoknak, a mind több kezdeményezés, mind nagyobb szabadsághoz juttatja a vállalatvezetőt, általában a szakembert. A tudós, a mérnök, az üzemgazdász, a kutató és a szállítmányozó egyre korlátozza a pártmunkás beleszólását a szakkérdésekbe, a termelésbe, nem egyhelyt azt teljesen kiküszöbölték. Ugyanakkor a szakmai szabadság nem maradhat elszigetelt a közéletben, a politikában is hasonló „kezdeményezést”, vagyis jogokat igényel magának a szakember másik éne – a polgár.

A reformerek teljesen tisztában vannak gazdasági reformjaik politikai vonatkozásaival, a gazdasági szabadság és a politikai szabadság interrelációja a kommunista hatalom eddigi legnagyobb kihívása, amit a Szovjetunióban egyeztetéssel igyekeznek ellensúlyozni, Csehszlovákiában meg brutális beavatkozással egyszerűen kiküszöböltek. – Magyarországon mintha *va banque*-ra játszanának; ha Kádár tudja, hogy mit csinál, akkor feltehetően az is tudja, hogy mit kell akkor csinálni, amikor majd egyik vagy másik irányban meglódnak az események.

A SZOVJET politikai vezetés technokratizálódik, a tizenegy politbűró tag közül kilenc mérnöki képzettséggel rendelkezik. Valamennyi kommunista országban az elit kiválogatása, szigorúan az iskolai végzettség alapján történik, a mozgalmi érdemet felváltotta a diploma, a micisapkát a doktorátus. A magyarországi politbűró volt az egyetlen 1949-ben, melynek tagjai közt nem volt egyetemest végzett, (Rákosi kereskedelmi, Nagy Imre mezőgazdasági akadémiára járt), holott a szovjet politbűró tagjainak 39, a lengyelnek 33, a jugoszlávnak 43 %-a volt diplomás. E területen a magyarországi kommunista párt sohasem tudta beérni a Szovjetunióé, de azért eléggé felzárkózott. 1964-ben politbűró tagjainak már 46 %-a egyetemi végzettségű; a szovjet politbűrónak 69 %-a.

AZ ELŐTTEM FEKVŐ KÖNYV (a vezetés problémáiról a Szovjetunióban és Kelet-Európában) eléggé szkeptikus a technokratizálódott kommunista elit politikai kvalitásait illetően. A szerzők nem hiszik, hogy a szakértelem fölénye liberalizálná a rendszert, s ennek bizonyítására Kelet-Németországot hozzák fel, ahol a technokraták a nyugat-német-országihoz hasonló „gazdasági csodát” produkáltak. A hatalmi struktúra azonban változatlanul merev, a politikai hangulat semmit sem, vagy alig változott. Azt lehetségesnek tartják, sőt biztosra veszik, hogy az általános fellazulás az egész szovjet táborban folytatódik és a szakmai szabadság elősegíti a politikai szabadság fokozatos megvalósulását. Nem mondták ki, de sejtetik, hogy a technokrata a kommunizmus sírásója.

A kommunista társadalmak konfliktusait így összegezik: (1) vállalatvezetők, általában a menedzserek a politikusok (forradalmárok, ideológusok, propagandisták ellen); (2) nacio-

nalisták az internacionalisták, (3) technokraták a bürokraták, (4) állam a párt, (5) a fiatalok az öregek ellen. A mozgás iránya, az eltolódás pozitív, határozottan pozitív: a hatalom vagy legalábbis a befolyás átcuszik a párttól a kormányhoz, a bürokratáktól a technokratákhoz, a dogmatikusoktól a pragmatikusokhoz. A kommunizmus legnagyobb fejfájása az ifjúság. Noha a vezetőség megfiatalodására is áll, ami a technokratizálódására, hogy ti. még nem jelenti okvetlenül a liberalizálódást, mert a kiemelt fiatalok stréberek. Túl akarnak tenni hűségben és vonalasságban az öregeken: az ifjúság azonban tömegében ellenzi a rendszert, a kommunizmusban nem lát jövőt, karrier-lehetőséget. A könyv szerint a *lengyel fiatalok két százaléka hisz a kommunizmusban, hat százaléka valami homályos „szocializmus” híve*. A többi kommunista országban sem kedvezőbb az arány.

HEGEDŰS ANDRÁS tanulmányát mintha olvastam volna a *Valóság*-ban, vagy az *Új Írás*-ban; angol változatában megismétli, hogy a kommunizmus legnagyobb tragédiája, amiért Oroszországban valósult meg. Egy elmaradott országban, ami torzulásait, deformálódását önmagában megmagyarázza. A másik nagy baj a marxizmus monopóliuma, ahelyett, hogy az egyik alternatíva lenne. A történelmi alternatívák szerinte: (a) technokratikus vezetés az egész társadalom érdekeinek képviseletével (Trockij); (b) a társadalom önkormányzata (kollektív vezetés minden szinten és funkcióban, mint Jugoszláviában?); (c) technokrata vezetés közösségi ellenőrzéssel (Lenin). Ezt a koncepciót Sztálin elvetette, amikor saját arcképére formálta a világ első kommunista államát.

A Farrel professzor összeállításában megjelent tudományos antológia, a kommunista vezetés problémáiról igen részletesen foglalkozik, valamint az egyes kelet-európai országok hatalmi szerkezetével és gazdasági gondjaival, szemléltetően szembeállítva különbözőségeiket, amit szaknyelven pluralizmusnak, többféleségnek neveznek. A szerzők reménye összefoglalható egy mondatban: a nemzetközi kommunista pluralitással párhuzamosan belső pluralitás is jelentkezik, ami előkészítheti a politikai demokratizálódást, különböző vélemények szabad nyilvánításával, esetleg gyakorlati kivetítésével. Vagyis a kommunista párt mellett más politikai csoportosulások, pártok is alakulhatnak és szerepelhetnek, amivel a kommunizmus („szocializmus”) áttérne a politikai váltógazdálkodásra.

De akkor már nem lenne kommunizmus, még csak „szocializmus” sem...

(Irodalmi Újság, 1970. szeptember. 15.)

ÍRÁSAI
A MAGYAR HÍRADÓBAN,
A BÉCSI MAGYAR HÍRADÓBAN
ÉS A KANADAI MAGYARSÁG
CÍMŰ LAPOKBAN

MI TÖRTÉNT KELET-EURÓPÁVAL?

AZ AMERIKAI KÖZGONDOLKODÁSBAN két nézet szerencsés összefutása felújította az érdeklődést Kelet-Európa iránt. Az egyik a revizionizmusnak nevezett történetírói irányzat. Az a kritikai szemlélet, amely az Egyesült Államok fontosabb nemzetközi elkötelezettségét és minden háborúját a politikusok (és diplomaták) eredeti tervei és elképzelései vagy feltételezései és a tényleges eredmények, vagy éppen hibáik és félreértéseik szembeállításával helyezi történelmi perspektívába. A másik törekvés, hogy Washington és Moszkva viszonyának fegyvelmezett szabályozásával (cscetleg rendezésével) kedvező légkört teremtsenek, a kelet-európai népek önrendelkezési jogának gyakorlására. Ez a politika, amelyet általánosságban hídépítésnek neveznek (és instrumentumai közé tartozik a külkereskedelem és a turistaforgalom fokozása, valamint a kulturális csereprogram), felvetette a változatlanul izgató és kényes kérdést: hogyan került, kerülhetett Kelet-Európa szovjet hatalom és kommunista uralom alá?

Ifjabb Arthur Schlesinger, a Harvard és New York City University történelemtanára, a Roosewelt- és Kennedy-éra krónikása, a merénylet áldozatául esett fiatal elnök barátja és bizalmas munkatársa, a nagytekintélyű Foreign Affairs október–decemberi számában összegezi azokat a nézeteket, amelyek az utóbbi években megjelent történelmi munkák szerint Kelet-Európa tragédiáját okozták. A rendkívül érdekes, alapos és nagyfontosságú tanulmány címe: *A hidegháború eredetei*, s a szerző nem hagy kétséget afelől, hogy ő is ahhoz az iskolához tartozik, amely Kelet és Nyugat nagyfeszültségű konfrontációját most már a történetírók témájának tekinti. A politikusok legfeljebb információkat szolgáltathatnak, de meg nem történtté nem tehetik.

Schlesinger összegezése szerint a háború alatt két felfogás ütközött az amerikai (és nyugati szövetséges) tervezésben a világ elrendezését illetően: az *universalistáké* és az *egyensúlypolitikusoké*. A hagyományos amerikai univerzalizmus megalapítója Wilson elnök, aki hevesen ellenezte a titkos megállapodásokat és a befolyási övezeteket, s a Népszövetségtől várta, hogy az első háború után a világot egységes irányítás és ellenőrzés alá helyezze. A második világháborúban az univerzalista felfogás annyira uralta Roosewelt elnök és szűkebb környezete, mint Cordell Hull, Summer Wells, Averall Harriman és Charles Bohlen gondolkodását, hogy nem akartak belemenni semmiféle olyan ideiglenes megállapodásba, vagy elhamarkodott elkötelezettségbe, amely megkötné kezüket a végső, nagy tervek kivitelezésénél. Eszményien úgy képzeltek el, hogy a szövetségeseknek együttesen (tehát az oroszokkal közösen) kell az emberiség sorsát érintő összes kérdéseket megoldani. Ezek az idealista politikusok és diplomaták a megalakítandó *Egyesült Nemzetek Szövetségének* szánták azt a szerepet, amit a *Népszövetség* nem tudott betölteni. Mélységes meggyőződéssel hitték, hogy az egyes nemzetek érdekeit és biztonságát jobban szolgálná egy világszervezet, mint a visszatérés az egyensúlypolitikához, amikor is a földtekét megint befolyási öve-

zetekre osztanak fel egymás között. A szövetséges külügyminiszterek első konferenciáját 1943 októberében Moszkvában az univerzalizmus jegyében kinyilatkoztatták, hogy Európa jövőjéért egységes felelősséget vállalnak, amit az oroszok is magukévá tettek.

ROOSEVELT TANÁCSADÓI közül többen nem hittek az univerzalizmusban, mint csodaszerben. Különösen Henry L. Stimson hadügyminiszter és George F. Kennan, akkori követségi tanácsos, később nagykövet Moszkvában. Azzal érvelt, hogy a világ békéjének biztosítására a befolyási övezetekre alapult egyensúlypolitika a legalkalmasabb. Kennan kétségbe vonta, hogy az oroszok lemondottak volna terjeszkedési szándékukról, arról a politikáról, amit a cárok kezdeményeztek: kijutni az Indiai Óceánhoz és a Földközi tengerhez, útját állni a Szovjetunió megtámadásának Lengyelországon és a Balkánon keresztül. Kennan úgy vélte, hogy Moszkva a szomszédos országokat befolyási övezetébe akarja vonni, s az egyensúly-politika nagy stratégiája, Churchill angol miniszterelnök meg éppen arra törekedett, hogy Sztálinnal szót értsen Kelet-Európa és a Balkán felosztásáról, miután látta, hogy az oroszokat úgysem lehet onnét távoltartani vagy kiszorítani.

Egy évre rá, hogy az univerzalista nyilatkozatot tették, Churchill Eden külügyminiszter társaságában 1944. október 9-én Moszkvába érkezett. Jóformán még ki sem pihenték utifáradalmaikat, máris szorongatta Sztálint a befolyási övezetek meghatározása, vagy ahogy diszkrétebben megfogalmazta, melyikük milyen arányban veszi át a vezetést, taking the lead, az egyes kelet-európai országokban? „Állapodjunk meg a Balkán elrendezésében”, kezdte, „Amennyiben kettőnkön állna, mit szólna, ha a beavatkozás joga Romániában 90 százalékból az oroszokat illetné meg, ugyanilyen arányban bennünket Görögországban, Jugoszlávia ötven-ötven.” Míg fordították, Sztálin elé csúsztatott egy cédulát, amire felírta az arányokat, hozzáadva még Magyarországot is fele-fele alapon és Bulgáriát 75–25 arányban az oroszok javára. „Sztálin rápillantott a papírra, írja Churchill emlékirataiban, aztán vastag, kék ceruzájával megpipálta az osztozkodást, hogy rendben van. Az egész gyorsabban ment végbe, mint a leírása. Még azt gondolhatják, jegyeztem meg, hogy ily könnyedén döntünk a népek millióit érintő kérdésekben, ezért javasoltam, hogy egészünk el a cédulát, de Sztálin azt mondta, ne, tartsam meg. A részletek kidolgozását a külügyminiszterekre bízták, akik másnap össze is ültek, de Molotov megmakacsolta magát, és az „osztozkodásról” nem akart tárgyalni. Mintha előző este semmi sem történt volna...”

Roosevelt 1944 nyarán belement az arányok meghatározásába próbaképpen, három hónapra, és csakis a katonai megszállás idejére, amit a háború végén egységes ellenőrzés váltana fel. További engedményükkel az amerikai univerzalisták elismerték a Szovjetunió jogát arra, hogy európai határain baráti kormányok alakítását köthesse ki. Ahhoz azonban ragaszkodtak, hogy a hitleri uralom alól felszabadult népek önrendelkezési jogukat szabadon gyakorolhassák politikai, gazdasági és szociális rendszerük megválasztásában, melyek alatt élni akarnak. Washington tudomásul vette, a kelet-európai kormányoknak annyira baloldaliaknak kell lenniök, hogy Moszkva érdekeit kielégítsék, ugyanakkor a középpártoknak és a polgári elemeknek is helyet kell biztosítani! Churchill a jaltai konferencián (1945 februárjában) meg volt győződve, hogy Sztálin állja a százalékos egyezményt, ami-

nek késői bizonyítéka a jugoszláv Kardelj és Gyilas elotti kijelentése 1948-ban: „A görögországi felkelést fel kell számolni, amilyen gyorsan csak lehetséges.”

A LEGFŐBB BAJT az amerikai revizionista történetírók abban látják, hogy a három nagy túl öreg és túl fáradt volt ahhoz, hogysem modern koncepcióban gondolkodhatott és tervezhetett volna. A maguk módján konzervatívak voltak, s különben is kétértelműen vitatkoztak, érveltek – egyik szemüket a hazai közvéleményre függesztve. Az univerzalizmus erőpróbájára az olaszországi szövetséges ellenőrző bizottság összeállításakor került sor, amikor a nyugati szövetségesek lényegében kihagyták az oroszokat. Ez jó ürügy volt Sztálinnak, hogy a kelet-európai ellenőrző bizottságokból meg ő hagyja ki az angolokat és amerikaiakat, illetve jelenlétük csak szimbolikus legyen. A nagy szövetséges koalíció, melyet Hitler Oroszország elleni támadása hozott össze, 1947. július 2-án formailag felbomlott, amikor Molotov szovjet külügyminiszter 89 szakértőjével kivonult a Marshall-segély párizsi konferenciájáról, ahova pedig úgy érkezett, mintha érdekelne Európa közös talpraállása. A gyanakvó Moszkva a kezdeményezést kezdettől úgy fogta fel, mint a nyugat-európai integrálódás első lépését, és a szovjet integrálódás érdekében kegyetlenül betörte Kelet-Európát. A hidegháború megkezdődött, Európa jégpakolást kapott. Most, hogy az majdnem teljesen leolvadt, és a hidegháború a végére ért (érvelnek az amerikai történelmi revizionisták, és az újból előtérbe került univerzalisták). A két szupernagyhatalom, a Szovjetunió és az Egyesült Államok között a bizalmatlanságot talán annyira el lehet oszlatni, hogy végre a népeket képviselő rendszerek létesülhetnek Kelet-Európában, melyeknek azért baráti jószomszédsági viszonyt kell fenntartani Moszkvával.

(Magyar Híradó, 1968. február 1.)

KELET-ERŐPAI VÁLTOZATOK

MA MÁR ELÉG TÁVLATUNK VAN Csehszlovákia megszállásához, és tájékozottabban vállalkozhatunk az okok kivizsgálására, a mérleg elkészítésére. Politikailag nem érte meg. Moszkva hitele, tekintélye a mélypontra süllyedt; katonailag sem nyert vele, pedig elsősorban biztonsági szempontok vették rá a szovjet vezetőséget a befejezettnek még egyáltalán nem tekinthető akcióra: következményeivel jó ideig számolnia kell.

Amikor az oroszok arra kapható vagy rábírt „szövetségesekkel” augusztus 20-ról 21-re forduló éjszaka bevonultak Csehszlovákiába, elállt a világ lélegzete, de megtorlásra, hatályos ellenintézkedésekre nem került sor. A legkézenfekvőbb (és kényelmesebb) magyarázat az volt, hogy Moszkva vissza akarja rántani a sorba reformkommunista csehszlovák elvtársait, amivel a világbékét még nem veszélyezteti. Azóta lényegesen, mondhatnám drámaian megváltozott a vélekedés, mert az orosz lépés következményeként merőben új, politikai és katonai vonatkozásban egyaránt igen veszélyes helyzet keletkezett. Ma már senki sem tekinti Csehszlovákia megszállását kizárólagosan rendészeti akciónak, egy félrelépett kommunista rendszer megrendszabályozásának. Azt elsősorban katonai meggon-dolások sürgették; amiért és ahogyan végrehajtották, azzal a Szovjetunió nyíltabban leleplezte magát, mind eddig bármely cselekedetével.

Már maga az a tény, hogy először vonta be csatlósait egy olyan katonai akcióba, mely a szovjet tábor egyik tagja, egy „szocialista” ország ellen irányul, Moszkva új politikájának és katonai módszerének különös, nyers bizonyítéka. Kelet-Berlinben (1953), vagy Lengyel- és Magyarország ellen (1956) még csak orosz hadosztályok vonultak fel vagy harcoltak, az 56-os forradalom leverésekor azzal érveltek, hogy „behívták” őket. Nagy igyekezetükben ugyan előbb kezdték meg a felvonulást, majd a támadást Budapest és a fontosabb katonai pontok ellen, mintsem a november harmadikán Ungvárott összetákolt Kádár-kormány a „segítségüket” kérhette volna. Ez a szépséghiba különösebben nem zavarta őket, az ENSZ-ben és egyebütt váltig hangoztatták, bizonygatták, hogy „kérésre” tartózkodnak az országban, amit aztán 1957. május 28-án, kétoldalú szerződéssel protokoll-szerűen is megerősítettek. A csehszlovák lerohanás előestjén a TASSZ produkált egy dokumentumot (a „Népszabadság” augusztus 21-én közölte), mely azt állította, hogy a „Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága tagjainak, a csehszlovák kormány és nemzetgyűlés tagjainak egy csoportja... felkérte a testvérországok kormányait és kommunista pártjait, nyújtsanak segítséget” az ellenforradalom leverésére. Mivel azonban a „behívók” személyazonosságát nem sikerült megállapítani, a bevonulás után sem akadt egyetlen csehszlovák kommunista, aki vállalta volna a felelősséget, Moszkva elejtette az otromba „jogszerűség” meséjét, és azt egy még otrombább doktrínával váltotta fel.

A bolsevik párt központi napilapja, a (moszkvai) „Pravda” szept. 25-i számának iránymutató ideológiai cikke („A szocialista országok szuverénitása és nemzetközi kötelezettségei”)

rendreutasítóan leszögezi, hogy: a./ egy kommunista ország esetleg lehet kommunista a maga módján, de a kommunizmustól nem térhet el, b./ egy kommunista ország önrendelkezése nem veszélyeztetheti a többi kommunista ország biztonságát, a kommunista vezetők nemcsak a saját népüknek, de a „nemzetközi munkásmozgalomnak” is felelősséggel tartoznak, c./ egy kommunista ország szuverénitása alá van vetve az egész kommunista tábor érdekeinek, d./ egy kommunista ország állami, társadalmi és gazdasági rendje nem térhet el a Szovjetuniótól; e./ ha meg akarja változtatni a kommunista párt vezető szerepére konstruált kormányformáját, ha kísérletet tesz egy liberálisabb jellegű kommunista rendszer kialakítására, vagy el akar szakadni a Szovjetuniótól, ki akar válni a szovjet táborból, akkor Moszkvának és „szövetségesei”-nek jogában áll beavatkozni, akár fegyverrel is.

Kihívóan és jellemzően, az új szovjet doktrínát (Brezsnyev doktrínát) az ENSZ őszi közgyűlésén enunciólták: Andrej Gromiko szovjet külügyminiszter az október 3-i ülésen Csehszlovákia megszállását a „Szocialista Ceommonwealth” belügyének minősítette, amibe egyetlen külső hatalomnak, vagy nemzetközi szervezetnek nincs, nem lehet beleszólása. A kelet-európai országokra az Egyesült Nemzetek alapokmányában felsorolt szabadságjogok sem érvényesek. Szovjet részről hivatalosan először használták a legfontosabb (és legilletékesebb) nemzetközi fórumon a „Szocialista Commonwealth” kifejezést, a Szovjetunió és kelet-európai „szövetségesei”, valójában csatlósai alárendeltségi viszonyának meghatározására, amit csak egyféleképpen lehet értelmezni: Moszkva az uralma alá kényszerített országokat még kommunista értelemben sem tekinti többé szuverénnek, degradálódtak a szovjet szövetségi köztársaságok státuszára.

Lényegében hasonló értelemben nyilatkozott saját doktrínájáról Brezsnyev, a lengyel kommunista párt novemberi kongresszusán, kiemelve egymásrautaltságuk és egymástól függőségük „szocialista” tényét. Ezeknek a váteszi megnyilatkozásoknak a perspektívájába állítva az utóbbi hónapok eseményeit, csak arra a következtetésre juthatunk, hogy a szovjet politikai és katonai gondolkodásban olyan változás ment végbe, a Kremlben olyan határozatokat hoztak, olyan döntésekre jutottak, melyeknek igen messzemenő kihatásuk lehet Kelet-Európára és a nemzetközi helyzet alakulására.

AZ OKOS OROSZ POLITIKA az lett volna, ha Moszkva is lép egyet vagy kettőt, enyhíti a kommunista diktatúrát, nagyobb szabadságot biztosít az íróknak és művészeknek, általában az értelmiségnek, valamelyest a népnek, átszervezi a tervgazdálkodást, kielégíti a fogyasztói igényeket. Vagyis bevezeti azokat a reformokat, amelyekre a Szovjetunió régen megérett. Felzárkózatott vagy éppenséggel a liberalizálódási folyamat élére állhatott volna, amivel egyideig még összetarthatná a minden eresztékében recsegő-ropogó gyarmat-birodalmát. Persze, azt a Kremlben is jól tudják, ha egyszer a kommunizmus megreformálása elindul, az könnyen a rendszer felszámolásához vezethet. És ha egy kommunista állam függetlenné vált, meddig marad kommunista? És ha többé nem kommunista, miért engedelmeskedjék Moszkvának?

Az oroszok a Csehszlovákiában adódott politikai kérdést katonailag kezelték, orthodox gondolkodással, konvencionális sztratégiával. A bevonulásukkal keletkezett rendkívül kényes és veszélyes katonai kérdést az amerikaiak viszont orthodox politikai szemlélettel értékelték ki: először úgy fogták fel, mint két (vagy több) kommunista ország vitáját egy olyan térségben, melyet ők szovjet érdekszférának elismertek, vagy legalábbis annak tartá-

nak. Az invázió előestéjén (aug. 20.) Rusk külügyminiszter könnyelműen azt bizonygatta, hogy a csehszlovák reformkommunista mozgalmat az USA nem kezdeményezte, azt nem támogatja, katonailag érdektelen. Később rádöbbenek, hogy Kelet-Európában merőben új helyzet állott elő, aminek kihatása a nemzetközi politikát egyszerre mozgásba hozta.

Mindkét fél (Moszkva és Washington) magatartásában a legmeghökkenőbb az a makacsság, mellyel jelentőségüket, vagy érvényüket vesztett nézetekhez és egyezményekhez változtatlanul ragaszkodnak. Ha Washington rászánná magát a Szovjetunió, Moszkva az Egyesült Államok megsemmisítésére, akkor valószínűleg nem a régi hadviseléssel masírozának végig Európában, vonulnának fel egymás ellen, hanem megnyomnák a gombokat a rakétaállomásokban, és a háborúnak félóra alatt vége lenne. Úgy látszik azonban, hogy hallgatólagosan megállapodtak a nukleáris fegyverek használaton kívül helyezésében, és visszahajoltak a kényelmesebb (és veszélytelenebb) konvencionális sztratégiához, a velejáró konzervatív diplomáciához. Újjáértékeltek az érdekszférákat és igyekeznek betartani a játékszabályokat; így már érthetőbb a vietnami háború agóniája és Csehszlovákia lerohanása, az orosz kardcsörtetés Kelet-Európában.

A Kreml döntését, hogy megrendszabályozza a csehszlovák reformkommunistákat, ideológiai és politikai megfontolások diktálhatták, de a katonai akciót, amelyre elszánták magukat, konvencionális hadászat motiválta. Az orosz vezérkar nyilván nagyobb jelentőséget tulajdonít Csehszlovákia (és valószínűleg mindegyik kelet-európai ország) sztratégiai értékének a Szovjetunió biztonsága szempontjából, mint nukleáris felkészültségüknek. Politikailag, katonailag és népesedéssleg az oroszok Kínában látják a főveszélyt. A világ lakosságát az ENSZ demográfusai 1967 közepén, tehát másfél éve, 3,5 milliárdra becsülték, ebből közel nyolcszázmillió a kínai, 220 millió a szovjet. Harminchét éven belül, tehát 2006-ra, a világ lakosságának a száma megkétszereződik, de nem olyképpen, hogy mindegyik országát kettővel megszorozhatjuk, hanem eltérően, egyenlőtlenül: Kína lakossága elérheti a kétmilliárdot, a Szovjetunióé legjobban a 400–450 milliót. Ezt az aránytalanságot kézlegyintéssel többé nem lehet elintézni; veszélyes következményeit politikailag elhárítani. Az egyetlen megoldás katonailag felkészülni; az orosz katonák már a 21. században gondolkodnak, a nagy összecsapást Kína és Szovjetunió között várják, nem pedig a kapitalizmus és a kommunizmus viszonylatában (ahogy azt kommunista politikusok balgatagon még mindig tanítják), ezért a hátukat fedezni akarják.

Az orosz célok sablonos meghatározásától nyugodtan eltekinthetünk. Az igaz, hogy a Kreml a kommunista pártok felhasználásával változtatlanul világhuralomra tör; de mióta vitája Pekinggel viszályra fajult, egy monolithikus kommunista világbirodalom illúziója, melynek vezetője a Szovjetunió lenne, szétfoszlott. Helyette mind markánsabban bontakozik ki az új irány, a szovjet mezbe bújtatott hagyományos orosz terjeszkedési politika. A szovjet imperializmus mégis különbözik a cári imperializmustól. A cárok minden áron terjeszkedni, gyarmatosítani akartak; a kommunisták együtt akarják tartani, és meg akarják védeni azt a gyarmatbirodalmat, amelyet 1917-ben örökölték, és amely valami hatvan nemzetet és nemzetiséget foglal magába. *Kelet-Európából Sztálin fordított és indoktrinált cordon sanitaire-t létesített*, aminek a sztratégiai jelentőségét a katonák mintha eltűnőznék. De őket a cári terjeszkedés hagyományos iránya (Kelet-Európa és a Balkán megszállása, befolyásuk alá vonni az

angolok kezéből kicsúszott Közép-Keletet, ellenőrzésük alá az Indiai Óceánt), már Kína bekerítésének és Nyugat-Németország sakkban tartásának a szempontjából érdekli. A csehszlovák inváziót mintaszerűen tervezték meg és precízen hajtották végre; a politikai előkészítés csapnivalóan rossz volt. Az orosz vezérkar bebizonyította, hogy a hadsereg felkészültebb és megbízhatóbb instrumentuma a szovjet külpolitikának, mint a párt.

A KELET-EURÓPAI HELYZET MEGÉRTÉSÉHEZ nem okvetlenül szükséges visszamenni Jaltához, ahol Sztálin a nyugatiakat befejezett tények elé állította, elég csak felidézni az elmúlt tíz-tizenöt esztendő fejleményeit. A német egység békés helyreállításának utolsó kísérletekor, az emlékezetes genfi csúcstalálkozón, 1955-ben, az akkori angol külügyminiszter, Anthony Eden azt javasolta, hogy a vasfüggöny mindkét oldalán létesítsenek 250 kilométer szélességű semleges övezetet, ahonnét a nagyhatalmak a csapatokat kivonnák. Az Eden-tervben könnyű a nukleáris stratégia elemeit felismerni (geopolitikailag negatív), lényegét illetően pedig a sokat emlegetett disengagement volt, az amerikai és a szovjet hadseregek szétválasztása Európa közepén. Különböző változatai közül legismertebb a Rapacki-terv, a lengyel külügyminiszter atommentes övezetébe bele tartozott volna a két Németország, Csehszlovákia, Lengyelország, esetleg Magyarország és automatikusan Ausztria. Ezt a tetszetős elképzelést eleinte komolyan fontolgatták, az Egyesült Nemzetek folyosóin az ázsiai-afrikai tömb diplomatái váltig hangoztatták, hogy eredeti lengyel kezdeményezés, a Szovjetuniónak semmi köze hozzá. Ami igaz lehetett, mert egy nukleáris katasztrófa víziójának hatása alatt a nagyhatalmak ártértékelték a hadviselésüket az Eden-, Rapacki- s egyéb hasonló tervek irrálissá váltak.

Ettől függetlenül a nagyhatalmaknak kételyeik támadtak a disengagement végrehajtásával kapcsolatban; attól féltek, hogy a hirtelen nyomás alól felszabaduló népek archaikus gyűlöletükkel, egymás torkának esnek, és Középkelet-Európa rebalkanizálódik. Sok minden mással együtt, ez a fogalom is elkerülte a politikai emigráció, a külföldi magyarság figyelmét, pedig a jelentése egyszerű: *Európát rendszerint a balkáni népek acsarkodása sodorja háborúba, közös szemmel tartásuk tehát a béke legfontosabb biztosítéka. Így formulázódott meg a peaceful engagement, a békés kapcsolódás politikája, a két szupernagyhatalom nézeteinek és érdekeinek koordinálására, amit Moszkvában a közismert rabulisztikával békés koegzisztenciának hívnak (nem kooperáció, együttműködés – együttlétezés, egymás mellett élés), Washingtonban és hova-tovább az egész nyugati féltekén détenteként emlegetnek.*

A történelem nagy buktatóit azonban a legszebb, leglogikusabbnak tetsző elképzelések sem kerülhetik el. *Amit a nyugati kancelláriák a peaceful engagement gyakorlásával meg akartak előzni, nevezetesen Középkelet-Európa rebalkanizálódását, azt a Szovjetunió otromba politikájával, neokolonialista módszereivel sikerült elérni.* A győztesek a háború végén visszaállították az 1938-as határokat, kivéve ott, ahol a szovjet a maga javára vagy végrehajtott vagy végrehajtani készült bizonyos területi kiegészítésekkel. Miután bekebelezte a Baltikumot, Kelet-Poroszországot, Lengyelország keleti tartományait, Finn Karéliát, Besarábiát és Kárpátalját, s eltolta Lengyelországot Nyugatra, a status quo-t sérthetetlennek nyilvánította; a nemzetiségek, elsősorban a magyar kisebbségek sem gyakorolhatták a hovatartozandóság kérdésében önrendelkezési jogukat. Tetejébe mindennek, a kommunizmuson belüli mozgalmak, szakadások, ellentétek, megbontották Kelet-Európa

szovjet rendjét; helyreállításának brutális kísérletei, mint a csehszlovák invázió, a helyzet még jobban elmérgesítették. Harminc éve München nem a befejezése volt a hitleri mohóság által felidézett rendkívül súlyos válságnak – kezdete volt a második világháborúnak. A csehszlovák invázióval nem zárult le a jelenlegi kelet-európai válság, ha Moszkva logikája következetes, akkor valóban nincs más hátra, mint felszámolni a teljesebb függetlenségre törekvő román kommunizmust, majd végeznie kell a minden kommunista eretnekség eredetével, a titoizmussal is. Ha a románok és a jugoszlávok ellentállnak, akkor a Balkán könnyebben beleviheti Európát a harmadik világháborúba.

NAPJAINKBAN A POTENCIÁLIS VESZÉLY Közép-Kelet-Európára akkumulálódik, aminek oka a terület változatlan politikai rendezetlensége. Az én nemzedékem Kelet-Európa négy rendjét érte meg: a Habsburg Birodalom összeomlásával keletkezett vákuumot, angol, de még inkább francia kezdeményezésre és támogatással a kisantant töltötte ki. Azt felszámolta a Harmadik Birodalom dinamizmusa, és megvalósult a hitleri rend; a háború végén az újabb vákuumban kialakult Kelet-Európa szovjet rendje. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának ötvenedik évfordulóján szovjet Kelet-Európa hasonló szimptomákkal ugyancsak a felbomlás jeleit mutatja.

Moszkva desperátusan igyekszik a történelmi kör bezárulását megakadályozni. A régi jó Habsburg-elvet, *divide et impera* életre keltette, természetesen bizonyos változtatásokkal. Kijátssza a terület népi, nemzeti ellentéteit, biztatja a bulgárokat Nagy Macedoniára, amivel Jugoszláviát ingerli. A reformista csehszlovák vezetőséget meg azzal fenyegette, ha nem kapitulál, szétdobják Csehszlovákiát; Szlovákiából szövetséges köztársaságot, Bohémiából (a történelmi Csehország) és Morvaországból autonóm területet létesítenének a Szovjetunió keretén belül. Elképzelhetjük, mit tartogat arra az esetre, ha Tító kidől a sorból, és Jugoszlávia szabad prédájául eshet sokféle népei nacionalizmusának? Felhasználja Moszkva az ideológiai és politikai ellentéteket is, rendszerint a konzervatívabb elemekkel szövetkezik a liberálisabbak ellen, mint most Ulbricht-tal és Gomulkával Dubcek ellen. De lazít a gyeplőn, ha azzal ér el többet, mint Magyarország esetében, ahol Kádár reformkommunizmusa szabadon kivirulhatott. Igaz, Kádár sohasem vonta kétségbe Moszkva szupremáciáját, nem győzi hangsúlyozni, hogy a jó kommunista ismérve „hűség a Szovjetunióhoz, a világ első szocialista államához”. És éppen ez Moszkva új politikájának lakmuspapírja; tartja-e vörös színét egy liberalizálódó kommunista állam, vagy átvált ragyogóbb színekre. *A Szocialista Commonwealth a legnagyobb áldozatot követeli tagjaitól: mondjanak le szuverénitásukról, adják fel nemzeti érdekeiket és érdemeiket, történelmüket.* Keserű ironiája a sorsnak, hogy a rebalkanizálódást felidéző Szovjetunió úgy akarta rendbeszedni Kelet-Európát, hogy – baltikizálja. A bekebelezett balti népek vágya még nemrégiben is az volt, hogy szatelizálódhassanak, arra a rangra emelkedhessenek, mint a kelet-európai országok, hogy így őrizhessék meg újabb kezdésre nemzeti életüket és kultúrájukat. *Ma a Baltikum a Szocialista Commonwealth mintaképe.*

A hitleri rendhez bizarul hasonló helyzetben a jelenlegi fejlemények bizonyos lehetőségeket nyújtanak a magyarországi kommunistáknak: kérdés, ellent tudnak-e állni a csábításnak, ha Moszkva új-sztalinista dinamikája megismétli a Harmadik Birodalom intrikáit? Mi lesz akkor, ha az orosz vezérkar nem enged abból, hogy Kelet-Európát pacifikál-

ja, s a román, esetleg a jugoszláv katonai akcióhoz megint követeli Magyarország segítségét, részvételét? És ha igen, kérik-e, merik-e kérni a magyarországi kommunisták, amit az oroszok talán maguktól felajánlanának? *Molotov állítólag fél Erdélyt ígérte annak, aki a háborúból előbb kiugrik. Hruscsov Erdéllyel hangolta magyarországi elvtársait Románia ellen; mostanában megint Románia „szétdobásáról” hallani: Moszkva Erdély önállósításával manipulál és korrumpál. De a szellemeket engedné ki a palackból, ha a Kelet-Európa újabb szovjet rendje érdekében területi változásokat hajtanak végre, mert az a saját bekebelezéseit is érintené, nem beszélve a Szovjetunió nemzetiségi viszonyairól. A Szocialista Commonwealth végső fokon csak a népek, az ethnikumok egysége lehet, nem pedig az államoké, a folyton változó határú országoké.*

Látszatra Moszkva azt csinálhat Kelet-Európában, amit akar, legbrutálisabb cselekedetei sem hívják ki a nyugati hatalmak beavatkozását. Kapzsiságának vagy eltökéltségének egyetlen kerékkötője a rabnépek elszántsága és ellenállása. Csehszlovákia megszállásával ismét bebizonyosodott, hogy mennyire tehetetlen egy nagyhatalom (bármily címen is vett birtokba egy országot), ha nem tudja elnyerni a lakosság jóindulatát, együttműködését. A szovjet hadsereg úgy vonult be, hogy nincs bent: fizikailag jelen van, de a csehek és szlovákok passzivitása vagy makacssága, fegyvertelen gerillaháborúja (Gyilas meg határozása) erősen akadályozza a helyzet remélt „normalizálását”. Moszkvának két lehetősége van: engedményekre kényszerül, vagy a megszállás teljes szigorát alkalmazza. Az engedmények tovább lazítanak, a kíméletlenség felőrli energiáit, a kommunista rendet. Kelet-Európa rendészeti fegyelmezéséhez legalább kétmillió szovjet katona kellene, hol van akkor még a feltételezett nyugati imperialista támadás kivédése, a kínai határ biztosítása?

BÁRHOGY ÉRTÉKELJÜK IS KI A HELYZETET, nem vitás, hogy Kelet-Európában új megoldásra van szükség. A régi klisék használhatatlanok, a nyugati ártatlanság, naivság, jóhiszeműség módszereit fel kell váltani a realitáson alapuló szemléletnek és külpolitikának. Az a felfogás, hogy a növekvő turista- és külkereskedelmi forgalommal, a kulturális csereprogrammal elérhető a Kelet-Nyugat kapcsolatok és a kelet-európai viszonyok fokozatos javulása; az a hiedelem, hogy Moszkva elfogadja vagy legalábbis eltűri az övénél liberálisabb, demokratikusabb kommunista módszerek kialakulását, melyekben a népek aztán észrevétlenül eljutnak az önrendelkezés állapotához. Augusztus 20-ról 21-re forduló éjszaka vizsgázott, jól tudjuk, milyen eredménnyel. Hiába minden erőlködés, bátor vagy okos fellépés, ha a Nyugat nem fogja le a Szovjetunió ütésre emelt kezét, a kelet-európai népek sorsa megpecsételtnek, tekinthető. Az 56-os forradalom leveréséért sokan a magyarokat kárhoztatják; túl messze mentek, egyszerre akartak mindent; a csehek és a szlovákok okosabbak voltak, de az sem segített.

Nem könnyű Moszkva kedvében járni, és még nehezebb az oroszokkal alkudni, néhány alternatív megoldáson azonban elgondolkodhatunk:

1. Az erjedés átcsap a Szovjetunióra, sokféle népei, elnyomott tömegei megmozdulnak, és a forradalom megdönti a bolsevik rendet.
2. Az orosz katonák átveszik a hatalmat. Ha gondolkodásukban egy földrajzi pozíció fontosabb a kommunista politikánál vagy ideológiánál, akkor egy nap a Szovjetunió katonai felkészültségének érdekében magát a pártot is feláldozhatják. A múlt század eleji de-

kabrista mozgalom óta, amikor Európa először fertőzte meg őket, az orosz katonák politikai érdeklődése és aktivitása változó intenzitással, az orosz fejlődés fontos eleme. Elősegítették és végigverekedtek a 17-es forradalmat, a polgárháború két oldalra dobta őket, de 1921-ben Kronstadtnál a legmegbízhatóbbnak vélt matrózok már a bolsevik rend ellen harcoltak. Sztálin halála után Berija körülvette a Kremlt NKVD-hadosztályokkal, hogy magának biztosítsa az utódlást, de fel kellett adnia a tervét, amikor Zsukov marsall katonai alakulatokkal fogta gyűrűbe a puccsista titkos rendőrséget. Amikor Hruscsov attól tartott, hogy Zsukov marsallból orosz Napóleon lehet, menesztették, de ő volt az utolsó orosz főtitkár, akivel ez megeshetett. *Ma a badsereg külön struktúra a Szovjetunióban, ha átvennék a hatalmat, a katonai diktatúrából kinőhetne valamiféle alkotmányosság, kormányzat, ami Kelet-Európa sorsára is kihatna.*

3. Washington rugalmasabb politikával hozzásegíti Vörös Kínát, hogy a nyomást fokozza a Szovjetunióra: ami rászorítaná Moszkvát, hogy kelet-európai hódításait feladja.
4. A détente érdekében, melytől Washington és Moszkva az atomsorompó egyezményt és a nukleáris fegyverkezés korlátozását (esetleg felszámolását) reméli, az Egyesült Államok kormánya rábíthatná a Szovjetuniót a kelet-európai kérdés általános, közérdekű rendezésére. Az oroszok félnek a németektől, valahányszor az „európai biztonsági értekezlet” összehívását javasolják, a német kérdés rendezését értik alatta. Moszkva a két Németország és Nyugat-Berlin, mint önálló egységek konföderációjába hajlandó belemenni a politikai, társadalmi és gazdasági berendezések érintetlenül hagyásával. Mind a nyugat-német alkotmány, mind a kelet-német alkotmány ideiglenes; bármily formájú egyesülésük új alkotmány kidolgozását tételezi fel, ami a megoldás kulcsa lehetne. *A német kérdés rendezése automatikusan magával hozná a kelet-európai kérdés rendezését.*
5. *A német konföderációval párhuzamosan meg lehetne valósítani a Duna-völgyi konföderációt, pontosabban Kelet-Európa konfederálását.* Sokérdekű népeit és több irányban orientálódó országait centripetálisan képtelenség megszervezni. De centrifugálisan elképzelhető egy lengyel-balti-skandináv, egy román-bolgár-görög és egy magyar-cseh-szlovák-osztrák konföderáció, melyek a német konföderációval egyetemben, jobban szolgálnák a Szovjetunió biztonságát, mint a mai feszült, nyugtalan helyzet. Egy konfederált Közép-Kelet-Európa, amellyel, hogy kölcsönös függőségük keretében (és demokratikus kormányokkal), a népeket is kielégítené, a legfontosabb tényezője lehetne annak a gigantikus tervnek, amely az északi mérsékelt égöv ellentéteinek kiküszöbölésével Észak-Amerika, Európa, a Szovjetunió és Japán rohamosan fejlődő technológiáját és szédületes termelési kapacitását egyesíteni akarja a világ nyomorúságának megszüntetésére és a zsugorodó földteke igazságos békéjének a megteremtésére.

Közép-Kelet-Európa ritmikus fejlődésében (integráció – desintegráció) a szovjet rend is csak átmeneti jellegű; valamilyen irányban az események megint meglódulhatnak, akkor ütni fog a népek közös órája.

(Magyar Híradó, 1969. február 1.)

MIT TUD RÓLUNK AMERIKA?

HA EGY AMERIKAI diák, tanár, újságíró vagy kongresszusi titkár részleteket akar tudni egy országról, akkor leemeli a könyvespolcra a népszerű enciklopédiák egyikét. Minden évben megjelenik két-három enciklopédia rotációs papíron, igen olcsó kiadásban, amelyeket könyvkereskedésekben, újságstandokon, illatszertárakban, áruházakban, sőt még élelmiszer-üzletekben is árusítanak. Ebben az évben jelent meg először a világ legnagyobb lapja, a New York Times Encyclopedic Almanac-ja, amely könnyű áttekinthetőségével és igen gazdag anyagával egyszerre a legkedveltebb és legforgatottabb kézikönyvvé lépett elő. Mindenütt kapható, látható, olvasható, ezért lapoztam bele nagy érdeklődéssel: mit is tartalmaz rólunk, magyarokról és Magyarországról?

Nyugati forrásmunkák, történelemkönyvek, útirajzok, politikai és gazdasági tanulmányok nem mindig ábrázolnak bennünket olyannak, amilyennek hisszük, vagy gondoljuk magunkat. A félreismerés, azt hiszem, a külföldre került magyar első nagy csalódása. Még mindig kísért a múlt, a középkori munkákból áttentett fantasztikus jellemzések és feltételezések, mint a nyereg alatt puhított hús, a vérivás, vagy az Osztrák-Magyar Monarchia elleni kifogások, melyek megtetőződtek a két háború közötti eseményekkel, a proletárdiktatúrától a fehér terroron át, Szálasi rémuralmáig: ellenségeink propagandafegyvert kovácsoltak a torzításokból.

Az elmúlt negyedszázad sem öregbítette híriunket a világban. A közvetlen háború utáni demokratikus kísérlet nagy érdeklődést és reménykedést váltott ki Nyugaton; erőfeszítéseinket, hogy végre berendezkedünk a parlamentáris demokráciára, egyöntetű elismeréssel kommentálták a világlapok. Kedvezőbben vélekedtek rólunk a politikai és történelmi munkák is. Aztán jött a kommunista hatalomátvétel, Mindszenty letartóztatása, Rákosi zsarnoksága, az ország ledegradálása szatellitává, ami újból befeketített bennünket. Az 56-os forradalom a világérdeklődés középpontjába került, közvélemény, sajtó, rádió, televízió, egy csomó könyv úgy állította be a magyart, mint a legbátrabb, legszabadságszeretőbb népet. Kádárt eleinte magyar Quizlingnek titulálták, az utóbbi években, különösen a csehszlovák invázió óta úgy értékelték, mint aki politikájával példát szolgáltat, hogyan lehet a szovjet vezetők megnyugtatóásával, könnyebb életet biztosítani.

Valóban, arcélunk nem olyan éles, hogy az egységes jellemzést váltana ki a nyugatból. Sokszor kérdezik tőlem amerikai barátaim, akik szeretnének jobban megismerni bennünket, hogy mi a magyar? Amerikai tartózkodásom első éveiben szenvedélyesen és rendszeresen olvastam a történelmi és politikai munkák reánk vonatkozó adatait, referenciáit, s felháborodásomban írtam a szerzőknek és kiadóiknak, hogy javítsák ki a tévedéseket, amire udvarias ígéretek kaptam, anélkül, hogy a következő kiadásból kigyomlálták volna a kifogásolt részleteket. Gondoltam, majd a New York Times enciklopédiája mindent rendbehoz, elvégre a lap annyira tárgyilagos, hogy az elfogultak vagy a szélszólhasogatók eléggé bosszankodnak miatta. Kiábrándulásom nem az okozta, amit írt rólunk, hanem az, ami

kimaradt: aki a New York Times enciklopédiájából tájékozódik felőlünk, az bizony nem sokat tud meg a magyarokról és Magyarországról.

AZ EZEROLDALAS ENCYKLOPEDIA felét az USA története és jelene foglalja el, ami nem kifogásolható. Mindjárt utána a világtörténeti kronológia következik, amelyben Magyarország először Attila nevével kapcsolatban bukkan fel, aki onnét „uralta Oroszországot, Lengyelországot és Németországot, sarcolta a Balkánt.” A könnyebb áttekinthetőségért és érthetőségért a szerzők mai földrajzi fogalmakat használnak a múltbeli események területi megjelölésére is, ezért nevezik a Duna–Tisza mentét már az ötödik században Magyarországnak, a Kárpátoktól az Uralig terjedő területet Oroszországnak. A honfoglalást 895-re teszi az enciklopédia, amikor Árpád a magyarokat Magyarországra vezette (így). Szent Istvánról azt írja, hogy ő volt Magyarország első „apostola”, első királya. Két évszázadig semmi, majd azt olvasom, hogy Batu kán 1237 és 1242 között „lerohanta” Orosz-, Lengyel-, Magyar- és Németországot (ebben a csoportosításban). A következő dátum 1456 Hunyadi János, a „magyar uralkodó” megveri a törököt Belgrádnál (Nándorfehérvárnál), ami hetven évre kitolta Magyarország megszállását. Mátyás királyról csak annyit tudhatunk meg, hogy 1485-ben „bevette Bécset és Magyarországot Közép-Európa legfontosabb államává tette.” A karlowitzi békében (1699) az Ottomán Birodalom nem Magyarországnak adott vissza elfoglalt területeket, hanem Ausztriának, mert az amerikai történetíró a Habsburgokat Ausztriai Háznak, országukat pedig 1867-ig Ausztriának nevezik. Mária Terézia uralkodásának megemlékezésével a reánk vonatkozó legújabb évszám 1848, az események következő rangsorolásával: I. Marx és Engels közreadja a Kommunista Kiáltványt, 2. Forradalmak Francia- és Németországban, Ausztriában, Magyar- és Olaszországban. Itt adja meg I. Ferenc József uralkodásának idejét is. Megint semmi 1867-ig, az akkori események ranglistája: 1. Nobel felfedezi a dinamitot, 2. Marx „A tőke” c. munkájának első kötete megjelent, 3. megalakult az Osztrák–Magyar Monarchia, „magyar nyomásra” dualizmussal, amely 1918-ban összeomlott. Magyarország 1918-ban kikiáltja függetlenségét, egy félévszázad múlva, 1948-ban a kommunisták átvették a hatalmat. Majd a végzetes dátum, 1956 sorrendje: Hruscsov titkos beszéde a szovjet kommunista párt 20. kongresszusán, lázadás Lengyelországban, forradalom Magyarországon.

A NEW YORK TIMES enciklopédiája nem tünteti fel a nagy uralkodóházak között az Árpád-háza, de külön a Habsburgokat sem: annyit említ csupán, hogy I. Rudolf 1278-ban alapította a Habsburg-dinasztiát, amely Ausztriát uralta 1918-ig. Az ezer névből álló világbiográfiában a következő magyarokat találjuk betűrendben: Andrássy Gyula gróf, miniszterelnök; Horthy Miklós; Hunyadi János (itt Mátyás király nem szerepel); Kádár János, Kun Béla, Mindszenty József bíboros-prímás, Nagy Imre kommunista vezető, forradalmi miniszterelnök, akit titkos tárgyaláson halálra ítélték és kivégeztek”. Végezetül, mint magyar származású: Pulitzer József, a híres amerikai lapkiadó, alapítványa jövedelméből jutalmazza minden évben a legjobb újságírókat, történeti, irodalmi és művészeti teljesítményeket.

A Nobel-díjasok között hiába keresünk magyart, mert Szentgyörgyi Albertet úgy mutatja be az enciklopédia, mint „magyar származású amerikait”, hasonlóképpen Wigner Je-

nő fizikai és Békessy György orvosi Nobel-díjast, Lénárd Fülöp pedig, aki 1905-ben kapta a fizikai Nobel-díjat, „magyar származású német”...

A világhírességek sorában, egyedül Gábor Évát és Gábor Zsazsát találjuk, mindkettőjük születési éve (1926, 1923) megkérdőjelezve; az elhunytak közül csak Lugosi Bélát említi. A nagy regényírók között, de mégcsak az „ismert” írók között sincs magyar. A „nagy zeneszerzők” között sincs, Bartók Béla és Kodály Zoltán az „ismertek” között szerepel. A világ leghíresebb múzeumainál a budapesti Nemzeti Múzeumot azért felsorolja.

A világon beszélt nyelveket illetően, a magyar nyelv a 38. a világban és „12 millióan beszélik”. A közlekedési balesetek listájában, sajnos, sokkal jobb helyet kap Magyarország. Tengeri és folyami kereskedelmi flottája szintén említésre méltó. Azt is megtudhatja az olvasó, hogy a magyarországi Kommunista Párt taglétszáma 584.848, a minősítése „proszovjet”.

Az enciklopédikus adatok után az országokat, illetve a világ nemzeteit sorolja fel a New York Times információs kézikönyve. Magyarország a „Hungary” szó alatt Hondurasz és Izland között másfél oldalt kapott, aminek fele feature story, színes riport; a másik fele földrajzi, politikai, gazdasági és kulturális adatok összegezése, egy egészen rövid nemzeti kronológiával. „Magyarország sziget a szláv tengerben, így kezdődik a feature story, s még mindig nem tudta megtanulni, hogyan éljen a szovjet hatalmi szférában, amelyhez a második világháború vége óta tartozik. A szovjet tankok, amelyek 1956-ban összeűzték a kommunistaellenes felkelést, megértették a magyarokkal, hogy nem remélhetik kiszabadulásukat Moszkva uralma alól európai- vagy világfelfordulás nélkül. Reménytelenség, anyagiasság, éppenséggel cinikusság követte a katasztrofális 56-os felkelést, ami a születési arány zuhanásában tragikusan tükröződik: a magyarországi 13,2-es születési ezrelék (1961–65-ös évek átlagában) egyike a legalacsonyabbaknak; a világátlag 32, az európai átlag 18 ezrelék, vagyis ennyi születés esik ezer lakosra. Újabban valamelyest emelkedett a születési arány.

MAJD ÍGY FOLYTATÓDIK a feature story: „Mostmár ezer esztendeje, hogy a magyar lovasok Keletről benyargaltak a Duna–Tiszta mentére, ahol megtelepedtek. Ezeknek a nomádoknak a leszármazottai bámulatraméltó rugalmasságot tanúsítanak. A török hódoltság, az osztrák uralom, az orosz cár kozákjainak inváziója az 1848-as forradalmi esztendőben, a német megszállás a második világháborúban, nem tudta megtörni a magyarok büszkeségét és heves nacionalizmusát. Az 56-os forradalom a kelet-európai szovjet uralom legdrámaibb kihívása volt a második világháború óta. A Kádár-rezsim, melyet Moszkva juttatott hatalomra, mértéktartó politikát folytat. A nemzet megbékítése érdekében szabadon engedte a politikai foglyokat, és sürgeti az emigránsok hazatérését. A Kádár-rezsim enyhített az utazási korlátozásokon, fejleszti a turistaforgalmat, és igyekszik jótáplálni a városi lakosságot. A külföldi látogató Budapestet a legkellemesebb helynek találja a szovjet táborban. Mindezek ellenére az intellektuális élet, a sajtó és irodalom szigorúan ellenőrzött; százezer orosz katona állomásozik az országban.”

A New York Times enciklopédiája ezután megemlíti, hogy bár a Kádár-rezsim eleinte szimpatizált a csehszlovák reformkommunistákkal, 1968-ban mégis résztvett 12.000 főnyi

hadsereggel Csehszlovákia lerohanásában. Az ország lakosságának 65% -a katolikus, bár javult az egyház és az állam viszonya. A megüresedett püspökséget betölthették, a katolikus hierarchia feje, Mindszenty bíboros-prímás változatlanul az amerikai követségen él száműzetésben, ahova az oroszok elől menekült 1956-ban. Kitér az ismertetés az új gazdaságirányítási rendszerre, a mezőgazdaság bajaira, a külkereskedelme, aminek negyede a Nyugattal, harmada a Szovjetunióval bonyolódik. Kiemeli, hogy Moszkva változatlanul monopolizálja a jelentős magyar bauxit tartalékokat; a kitermelés és feldolgozás közös magyar-szovjet vállalkozással történik.

A Magyarországra vonatkozó rövid kronológiában 1920 címszó alatt ez olvasható: „A trianoni béke megfosztotta Magyarországot területe kétharmadától, lakossága több mint egyharmadától. Az ország királynélküli királyság lett, Horthy Miklós kormányzóval az élén.” 1938–40. között Magyarország német segítséggel visszaszerezte a Csehszlovákiának és Romániának juttatott területeket, majd csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, belépett a háborúba.” 1944-ben szovjet csapatok elfoglalják, ideiglenes kormány alakul. Itt 1956 méltóbb elbánásban részesül, mint a világtörténelmi kronológiában: „Népszerű kommunista-ellenes felkelés tör ki Budapesten, ami kiterjed az egész országra, Nagy Imre vezetésével új koalíciós kormány alakul, amely Magyarországot semlegesnek proklamálja, és kivonja a Varsói Szerződésből. Kádár János ellenkormányt alakít, és az oroszokat hívja segítségül, akik brutálisan leverik a forradalmat; kétszáz ezer magyar nyugatra menekül, Mindszenty az amerikai követségre.” 1958-ban Nagy Imrét és több miniszterét kivégzik. Az utolsó év arról nevezetes a szerkesztők szerint, hogy a „magyarországi kommunisták kampányt indítottak Rajk László volt külügyminiszter bírósági tárgyalásának kitisztázására, akit azért végeztek ki 1949-ben, mert Titóval összeesküdött az akkori kommunista kormány megdöntésére.”

Ennyi az egész! Nem egészen az, amit olvasni szerettem volna a New York Times nagy ígérennyel szerkesztett és milliós példányszámban közkézen forgó ismeretterjesztő enciklopédiájában a magyarokról és Magyarországról. De még mindig jobb, mintha a régi klikéket ismételné, melyek annyi kárt okoztak nemzetközi hitelünknek, hírnevünknek az utóbbi fél században.

(Bécsi Magyar Híradó, 1970. július 7.)

MERRE TART A VILÁG KÍNA SZÍNRELÉPÉSE UTÁN?

Valóban, holdraszállási izgalom jellemezte Nixon elnök, kínai látogatását; a vállalkozás, a teljesítmény kiértékelése is azonos volt: kellett-e, megértette-e? És ami még ennél is érdekesebb: a két amerikai vállalkozás, – a holdraszállás és a kínai út – összefüggésben van az oroszokkal, persze ellenkező előjellel.

A holdon még nincsenek, Kínában már nincsenek oroszok... Ebben a perspektívában minden kérdés egyszerre a helyére kerül, és sokkal könnyebb megérteni annak az óriási változásnak a jelentőségét, ami az elmúlt évben kezdődött, és a pekingi tárgyalásokkal konkrét formát öltött. Többé nem lehet azzal érvelni, hogy a szovjet-kínai ellentét megjátszott: de Amerika következetes kommunista-ellenességét sem lehet biztosra venni. A kételkedők és a csalódottak azt mondják, hogy feje tetejére állt a világ, én azt mondom, hogy végre talpára állott! Egyesek úgy vélik, hogy három lábbal, mások hogy öt lábbal, de akárhogy van is, egészen új helyzet állott elő, amelyben minden lehetséges és – mindenek az ellenkezője is...

A jó kétévtizedes dermedtséget, amelyben a „yes”-re mindig „nyet” volt a válasz, a „no”-ra pedig „da”, felváltotta a háromszögű, pontosabban az ötszögű sarokállás. A szovjet-amerikai szembenállás helyett ma öt nagyhatalmi pozíció van: Amerika, Szovjetunió, Kína, Nyugat-Európa és Japán. Mozgásba lendült a nemzetközi politika, régi szövetségek felbomlanak, új orientálódások és csoportosulások bontakoznak ki. Ha valaha szükség volt a szabad világnak bátor, okos államférfiakra, akkor most igazán attól függ a sorsunk, nemcsak a miénk, a szabad világé, de az egész emberiség sorsa is: hogyan forgatják a vezetők lapjaikat, képesek lesznek-e a félelmetes arányú játszmaiban a helyes döntésekre? Az új helyzetben a legdrámaibb éppen az, hogy teljesen mindegy, mert szinte azonos következményekkel jár, ha az oroszok és a kínaiak öltre mennek vagy kibékülnek egymással. Mindkét eshetőség Amerikai történelmének legnagyobb kihívása lesz; döntenie kell, hogy az orosz-kínai háború esetén semleges maradjon-e, amivel elszalajthatja utolsó lehetőségét a világ jobb elrendezésének, vagy aszerint befolyásolja kimenetelét, ami a saját érdekét és biztonságát is a legjobban szolgálja. Orosz-kínai kibékülés, a kommunizmus egységének helyreállítása esetén pedig azt kell eldöntenie, hogy egy megsemmisítő csapással elébe vág-e annak a katasztrófának, ami bizonytalankodása, vagy ami ennél is rosszabb meghunyászkodás esetén feltétlenül a világra szakadna.

AZ ÖTSZÖGŰ VILÁG...

Az ötszögű világban egyelőre sokkal érdekesebb a sarkok reaganciája az eseményekre, mint ami a három szupernagyhatalom viszonylatában bekövetkezhet. A legérzékenyebb

sarok Kína, ahol minden érdek ütközik, s a nagyhatalmi húzások egész Ázsiára, Afrikára, de elsősorban a világ legnépesebb demokráciájára, Indiára és a világ legambíciózusabb államára Japánra, mely maga is példaszerű demokrácia. A Szovjetunió, akarva-akaratlanul örökségül kapta Indiát. Már Roosevelt elnök felszólította Sztálint Jaltában, kötekedve és ugratva, hogy vegye át Indiát az angoloktól, de a vörös diktátornak nem egy éhező félkontinens kellett, hanem Kelet-Európa és Mandzsúria, melyeket kifosztathatott. Brezsnyevnek már mást diktált a stratégia: Kína ellen szüksége van Indiára, ezért támogatta Indiát, Pakisztán ellenében. India mintegy kilenc milliárdnyi dollár segítséget kapott Amerikától, többet mint egész Európa, mégis vállrandítás nélkül állt át a Szovjetunióhoz. *Az indiai-pakisztáni konfliktus (azt hiszem az utolsó klasszikus konvencionális háború)* senkit sem talált a helyén. A részleteket ismerjük: 1970 decemberében tartott választásokat a kelet-pakisztáni autonóm mozgalom vezetője fölényesen nyert: a 170 parlamenti helyből 168 az övé lett. Illetve lett volna, ha Pakisztán elnöke elfogadja a választások eredményét, és összehívja a parlamentet. Ehelyett fegyverrel akarta levérni a szeparatista mozgalmat. Tíz millió bengáli menekült Indiába – mintha a teljes anyaországi magyarság felkerekedett és átköltözött volna Ausztriába!

Számomra értetlen, miért állt az emigráns magyarság, szinte egységesen Pakisztán mellé, miért kifogásolta, sőt ellenezte, egy 70 milliós nép szabadságtörekvéseit? Olyan ez, mintha valaki 1848-ban az osztrákokat támogatja a magyarok ellen. Pakisztán mesterséges, beteg államalakulat volt, melynek részei nemcsak földrajzilag estek távol egymástól, de népei fajilag, szociálisan és kulturálisan is különböztek. Az egészet a közös mozlim vallás ugyanúgy nem tarthatta össze, mint Európát a katolicizmus. Hogy India Kelet-Pakisztán segítségére sietett, és lehetővé tette a független bengáli állam létesítését, abban semmi rossz nincs, ellenkezőleg: az önrendelkezési jog diadala volt. Ami helytelen volt az az, hogy nem Amerika segítette hozzá a bengáliakat az önállósághoz, – nyilván már „holdraszállási” okokból –, hanem a Szovjetunió, amely határai között és Kelet-Európában megtagadja az elnyomott népektől az önrendelkezés jogát. Pakisztán szétesésénél két szempont rendkívül fontos. Az egyik: Kína nem sietett segítségére, találgathatjuk, hogy miért nem. A másik: aminek az ENSZ tagállamainak döntő többsége ellene volt, India beavatkozása. Ezt a siker után a világ egyszerűen tudomásul vette, és most már egymásután ismerik el az önálló Bangla Desht. Szóval: a befejezett tények politikája megint érvényesült. De a befejezett tényeknek másféle kihatásuk is lehet, az ugyanis, amit én úgy hívok, hogy „bengáli visszahatás”. Ha Pakisztánt fel lehetett robbantani, miért maradjon együtt a Szovjetunió? Miért ne szakadhatna el, és önállósulhatna a nem-orosz szövetséges köztársaságok mintegy 120 milliónyi népe, a szovjet lakosság fele: Ukrajna, Üzbegisztán, Georgia, Türkmenia, Kazahsztán stb., amely csak annyiban szövetséges, hogy kényszerből tagja a szovjet federációnak?...

A KULCS: JAPÁN...

A kínai sarokban Indiánál is fontosabb Japán. Sőt, nyugodtan mondhatjuk, hogy Japán a távolkeleti játszma legfontosabb tényezője. Modern ipari állam, olyan hallatlan lehetőségekkel, hogy a század végére, tehát egy nemzedék életében könnyen leghagyhatja Amerikát és a Szovjetuniót a termelésben. *Japán azt adhatja Kínának, amire szüksége van: a mo-*

dern ipart. És pontosan azt nyújthatja a Szovjetuniónak, amit remél: Szibéria felmérhetetlen nyersanyagforrásainak közös kiaknázását, az Uralon túli ritkán lakott területek közös megtartását – Kína ellen. A közvetlen japán-szibériai légijáratokon ma már annyi a japán, mint az Atlanti óceán feletti gépeken az amerikai...

Japán és a Szovjetunió ún. keretmegállapodást kötött közös vállalkozásokra. Az oroszok egymilliárd dolláros költséggel 7500 km hosszúságú vezetékét akarnak építeni, amely az északnyugati olajkutakból a kínai határon állomásozó hadosztályokhoz és a Csendes-óceáni flottához juttatná el az olajat, miközben táplálná a fejlődő szibériai nagyipart is. Az oroszok azt ajánlották, hogy Japán szállítsa a szükséges nagyűrmértékű csöveket, segítkezzenek a megépítésben is, aminek ellenében 30–40 millió tonna nyersolajat kapna évente. A japánoknak tetszik is az ajánlat, meg félnek is tőle. Nem akarják elveszíteni a szovjet piacot, a nagy üzleti lehetőségeket, de nem akarják maguk ellen ingerelni Kínát, ahol talán még nagyobbak a lehetőségek.

Huszonhét évvel a háború befejezése után az oroszok békeszerződést akarnak kötni a japánokkal. Formálisan protokollszerűen persze, mert a viszonyuk közben normalizálódott, az utóbbi években meg éppenséggel jelentősen megjavult. A szovjet-japán békeszerződéshez azonban előbb tisztázni és rendezni kell néhány kellemetlen kérdést, mint pl. a Kurili-szigetek visszaadásának kérdését. Ha Moszkva ellenkezik, nem lesz békeszerződés. (Nincs az a japán kormány, amely túlélné a Kurili-szigetek feladását.) Ha Moszkva beadja a derekát, olyan precedenst teremt, amely kétséggé teszi összes 45 utáni bódításainak legalitását, kezdve a balti államoknál, Karélián, Kelet-Poroszországon, Kelet-Lengyelországon keresztül Besszarábiáig és Kárpátaljáig. Ez volna a „Kurili-visszahatás...”

Az ötszögű világpolitika előtérbe helyezte a legérzékenyebb és legaktuálisabb kérdést, az önrendelkezési jogot, amely a pekingi tárgyalások során is minduntalan előkerült; erre utaltak a pohárköszöntők és a „shanghai nyilatkozat” óvatos vagy általános, de félre nem érhető megállapítása a szuverenitásról, a be-nem-avatkozásról, az egyenlőségről.

Nixon ismételtelen kijelentette, hogy az új amerikai külpolitika nem irányul senki ellen, nem megy senkinek a rovására, de a „shanghai nyilatkozat” gondos tanulmányozása után megállapítható: a Szovjetuniót vették célba. A nyilatkozat első részében a felek külön kifejtik álláspontjukat az egyes kérdésekben. A második rész a pontokat tartalmazza. Az amerikai fél kinyilatkoztatta: az országok tartsák tiszteletben egymás jogait, szuverenitását, biztosítsák az egyéni szabadságjogokat; egyetlen hatalom sem tekintheti magát csálhatatlannak, s nem avatkozhat be mások ügyeibe. A kínai álláspont is elutasít mindennemű beavatkozást, aknamunkát; minden nép maga választja meg azt a rendszert, melyben élni akar. Nem akarják senkire ráerőltetni ideológiájukat, rendszerüket. Az idegen csapatokat vonják ki mindenhonnan. Végül közösen kimondották: ellenzik az érdekszféra-politikát és a hegemoniát, senki sem beszélhet másoknak nevében; Ázsia ne legyen nagyhatalmi vetélkedés színtere.

ŐK SE ANGYALOK...

A kinyilatkoztatott fogalmak és elvek természetesen mást jelentenek keleten és mást nyugaton. Mást a szabad világban és mást a kommunista táborban. Azt is jól tudjuk, hogy a kínai kommunisták nem angyalok, s nem sokban különböznek őseiktől. Kína történelme

teli brutalitással, kegyetlenséggel. Mégis, a mi szempontunkból, nem az lényeges, hogy Kína miként fest, hanem az, hogy Kína szovjetellenes, és megosztotta a kommunista világ egységét. A „shanghai nyilatkozat” minden megállapítása a szovjet ellen irányul. A Szovjetunió az egyetlen koloniális hatalma a világnak, tagadja a népek önrendelkezési jogát, mindenütt beavatkozik, ún. bajonett-politikát folytat. Nyugati megfogalmazásban az önrendelkezési jog azt jelenti, amit érteni kell alatta; minden nép megválaszthatja azt a rendszert, amelyben élni akar, csatlakozhat bármely államszövetséghez, csoportosuláshoz vagy kiléphet azokból. Kínaiul nem egészen ezt jelenti, de azért a kínai felfogás nem esik olyan messze a nyugati értelmezéstől, mint az orosz. Amikor Csou En-laj be nem avatkozást és szuverenitást mondott, az egyformán érthető Formózára és a nem-orosz szövetséges szovjet köztársaságokra, valamint Kelet-Európára. Híres formulája pedig, hogy „függetlenséget minden országnak, szabadságot minden nemzetnek és forradalmat minden népnek” – egyenesen az 56-os magyar forradalomra szabott.

Háború Kína és Amerika között nem lesz, de elképzelhető összecsapás Kína és a Szovjetunió között vagy a Szovjetunió és Amerika között. A szovjet vezérkar kidolgozta a preventív háború terveit mindkét vonatkozásban: Kína ellen is, Amerika ellen is. Kína kiűtésével nyernek harminc-negyven évet, Amerikai kiűtésével megnyerték a játszmát. Ha nincs Amerika, mely felszereli Kínát, akkor a maga erejéből nem tudja behozni a szovjet fölényt; ebben a században semmiképpen. Véleményem szerint a Szovjetunió elkésett a preventív háborúval: Kína túlélne egy nukleáris támadást, teljes legyőzéséhez az orosz hadseregnek be kellene vonulni, ami azzal a kockázattal jár, hogy elnyeli a nyolcszáz milliós néptenger. Amerika még mindig könnyen megelőzheti a szovjet nukleáris rovtámadást, és úgy üthet vissza, hogy abba a Szovjetunió belepusztul.

Nem tudom elfogadni azt a nézetet, hogy a szabad világban a kényelem, a feladás hangulata uralkodott el. A nyugati népek képtelenek lennének harcolni szabadságukért, hazájuk függetlenségéért. Próbára még nem tették őket; ha nem is egyezünk a nyugati világ politikájával, helytelenítjük a magatartását, azért ne igyunk előre a medve, az orosz medve – egészségére. A nagy választóvonal különben sem a geográfiai Kelet és Nyugat, az igazi választóvonal a rendkívül fejlett demokratikus ipari államok és az iparosított, vagy iparosításra törekvő kommunista államok között húzódik. A nukleáris sztratégia korában nem okvetlenül szükséges a területi összefüggés hatékony katonai akciókhoz, támadáshoz vagy védelemhez. Már a második világháborúban a jól irányított szövetséges hadiflotta és a három kontinensre kiterjedő katonai műveletek koordinálása megtette a magáét. *A szabad világot hatalmas háromszögbe fogja Amerika, Nyugat-Európa, Japán és Ausztrália közös érdeke, az a megfontoltság, igen, megfontoltság és elszántság, hogy érdekeiket, életformájukat, rendjüket megvédik.* Az új világhelyzet előnyösebb számukra, mint a szovjet tábor számára. A szabad világ ipari termelésben veri a kommunista világot: Amerika, Nyugat-Európa, Japán és Ausztrália együttes nemzeti jövedelme, vagyis évi termelés-értéke kétmilliárd dollár felett van. A szovjet táboré ennek a harmada sincs, Kínáé sem sokat számít: 120 milliárd dollár. Az ipari potenciál megszabja a katonai potenciált!

MELYIK OLDALRA ÁLLUNK?

De bármily oldalról közelítjük meg a kérdéseket, egy bizonyos: a status quo és az önrendelkezés erői ütköznek a világban, *s a mi helyünk, magyaroké, az önrendelkezésért küzdők oldalán van*, egyetértünk politikájukkal vagy sem. Az önrendelkezés ügyében sem lehet két-féle mértékkel élni; egyik népet megilleti, a másikat nem, a magyarokat vagy a székelyeket megilleti, de a bengáliakat vagy a biafraikat nem: ha másoktól megtagadjuk, magunktól is megtagadjuk. *Az önrendelkezési jogot nemzetekre, népekre értelmezzük, ne csak országokra!* Nemcsak arról van szó, hogy egy gyarmati vagy leigázott ország szabad lehessen, hanem még inkább arról, hogy minden nép eldönthesse, melyik országban és milyen rendszer alatt akar élni. *Az önrendelkezési jog alapja az etikai elv legyen: a baltiak, magyarok, kurdok, szamojédek, ukránok, bengáliak, pathanok, biafraiak mind-mind a maga etnikai egységében élhessen!* Amerikai elnököket „átejthettek” oroszok, átejthetnek kínaiak, az önrendelkezési jog elvét lábbal tiporhatták, megsérthették totalitárius rendszerek. Mégis *ez a 20. század nagy eszméje és mozgatója*, mely valami száz népet tett sorsa, jó sorsa, vagy balsorsa urává, ez azonban az elven nem változtat. Annyi hitünk legyen eszmékben és elvekben, hogy azok túléljék a kegyetlen diktátorokat, a gyenge és tájékozatlan államférfiakat, a megalkuvó politikusokat, történelmi tévedéseket, a brutalitást, az agresszivitást és a meghunyászkodást, hogy egyszer majd teljesen és igazi értelmezésünkben diadalmaskodjanak. *És higgyünk magunkban, a magyar népben, hogy képes lesz a saját felfogása szerint demokratikusan berendezkedni a maga országában, amint visszanyerte önrendelkezését.*

(Bécsi Magyar Híradó, 1972. április 4.)

INKOGNITÓBAN MOSZKVÁBAN

VÉGÜLIS ITT ÁLLOK a Vörös téren öt perccel tíz előtt, április 2-án, szerda este. A Kreml mellvérttel szegélyezett bástyafala a reflektorfényben vörhenyesen, fent a neoklasszikus épületek homlokzata fehér-sárgásan ragyog. Magasan vörös zászló, a tornyokon kivilágított vörös csillag. A téglafal tövében az erezett vörösmárvány Lenin Mauzóleum kisebbnek tűnik, mint gondoltam. A kapualj bemélyedésében két szürkeegyenruhás katona áll feszesen, szemközt egymással.

A hatás drámai, az embert szorongó érzés fogja el.

Balról ütemes mozgást hallok, a Szpaszkij-torony felől három katona díszlépéssel közeleg, de mintha nem élőlények, hanem felhúzott acélbábuk lennének. Elöl az őrmester emelgeti magasra mereven kiegyenesített csizmás lábát, mögötte két közlegény lépked, balkézrel testükhöz szorított szuronyos puskával, jobbkarjuk kaszálóan lendül előre-hátra.

Felpillantok a toronyóra, két perc múlva tíz, a katonák mozgásra koordinált, a nagymutató járásával, a mauzóleumnál éles balraáttal felmenetelnek a lépcsőn, és beállnak az örök közé. Váratlanul fiatal leányok jókedvű csoportja nyomul a kordonhoz. A toronyóra kongatására az őrmester vezénnyel, amikor az utolsó kongás elhangzik, a leváltott katonák már robotszerűen menetelnek a Szpaszkij-toronyhoz. A fiatal leányok egyszerre eltűnnek.

Különös nyugtalanságom fokozódik, mintha figyelne valaki. Kissé balra, a mauzóleum mögül a félhomályban ismerős, tömött hajú, tömött bajszú, enyhén hajlottorrú, szúrós tekintetű arc néz felém: Sztalin szürkegránit mellszobra.

De hát hogyan is jutottam én a Szovjetunióba?

*

Amerikai feleségem, Mitsy a McGraw-Hill felügyelő-szerkesztője, ez a new yorki mamut kiadóvállalat társutazást szervezett Leningrádba és Moszkvába; vele mentem.

Március 29-én, szombat este a Kennedy-repülőtéren alapos motozás után beszálltunk az Aeroflot sugárhajtásos gépébe, mely az amerikai Boeing 707-esekre hasonlít, azok kényelme nélkül. A szűk ülések, mindkét oldalon három-három, szorosan sorakoznak egymás mögött, a csomagtartóba alig fér a nagykabát. A gép hideg, huzatos, erősebb légáramlatokban recseg.

Álmatlan éjszaka után reggel kilenckor érkezünk a londoni Heathrow-repülőtérre, míg a gépet feltöltik és a személyzetet leváltják, a nemzetközi szalonban tétlenkedünk. Szűkülről aggodalom fog el, itt kellene maradnom, de az indulást jelzik, beszállunk, a vasajtó fenyegetően bevágódik, késő... Az új légi-kisasszonyok dundibbak és morózusabbak, a kapitány is először oroszul köszön, majd angolul bejelenti, helyi idő szerint délután négykor leszünk Leningrádban.

Nagy huppanással ereszkedünk a futópályára, a feltöredezett betonon a rázkódást a gép lelassulása enyhíti. Kinyílik a vasajtó, a lépcsőszerkezet lábánál kétoldalt géppisztolyos katonák, zöld parolijukról látom, hogy határőrök: ők látják el a repülőtéri szolgálatot. A homályos, szellőzetlen főépületben két fedett fülke közé sorakoznak az utasok, mindegyikük hosszú időt tölt féloldalt fordultan, nem szólnak, mereven előre néznek. Türelmetlenül mormolom, gyerünk essünk át rajta, bármi történjék is.

RAJTAM A SOR... fiatal, szőke hajú határőr tiszt átveszi útlevelem, belelapoz, szürkés-kék szemével hidegen rám néz, hosszan kutatja az arcom, az útlevél, és vízum fényképeket egyeztet, megint rámnéz, hosszan, kutatóan. Az útlevelet és a vízumot félretolja, puhafedelű füzetet húz elő, egy helyen felüti, verejtékező homlokom végigsimítom, becukja, a vízumot lepecsételi, beleilleszti az útlevélbe, az ablakpárkányra helyezi, és kimérten mosolyog.

Kint záporozó havazás, az Intourist-autóbuszban csinos, kistermetű, fekete hajú leány, fekete nagykabátban, vörös-kék sávós simléderes sapkával áll a sofőr mellett. Bemutatkozik, ő a vezetőnk, Olga. Ahogy közeledünk a városhoz, elcsitul aggodalmam, ha már itt vagyok, igyekezzem minél többet látni, megismerni.

Magasan a Néva partján többszintű teraszon áll a Hilton-típusú Hotel Leningrad. Halljában, a szalonokban, éttermekben, bárokban, a kis butikokban, a lift körül angol, francia, német, olasz, spanyol beszéd. Oroszul a személyzet tere-ferél. A szobában skandináv stílusú bútorok, a rádió csak Leningrádot és Moszkvát foghatom, a telefon működik, akár New-Yorkot is hívhatom. Mitsy kíváncsi, van-e benne mikrofon? Minden emeleten a liftnél felügyelő ül egy kis íróasztalnál, előtte fotójuk a várakozóknak; a szobakulcsot nála kell hagyni. A modern liftben a fiatal kezelőnők ülnek és folyton telefonálnak. Mindenki telefonál, a felügyelőnő, az újság- és a csecsebecse árus, a portás, a főúr.

Hétfőn reggel az Intourist-autóbuszok a szálloda elé gördülnek, s alig ülünk be, Olga már magyaráz, minden épületet, helyet összeköt a „nagy októberi forradalommal”. Leningrád szép város, gyönyörű cári örökség, uralkodó stílus az oroszosított barokk, rokokó, szecesszió, de késő reneszánsz és neoklasszikus hatás is érvényesül. A színek harmonikusak: uradalmi vagy élénkebb sárga, zöld, kék. A kilencszáznapos ostrom rombolását kijavították, a sérült épületeket korhűen restaurálták, az ember minduntalan a történelemmel találkozhat, ami szomorúsággal tölti el. A történelmi nevezetességű épületek élettelenek, régi funkciójuk megszűnt, az egykori ragyogó, nagy életnek nyoma sincs. Új funkciójukkal (pártközpont, hivatal, tudományos intézet) a szovjet élet egyhangúságát, szürkéségét képviselik, különösen este, amikor ablakaik sötétek.

A LENINGRÁDI TEMPLOMOK gazdag díszítésű kupolája, a sok torony belevág a városképbe, Olga diplomatikusan ismételteti: „Nem funkcionálnak, nem operatívok, nem aktívok.” Négy nyitott: egy római katolikus, egy ortodox, egy protestáns és egy zsinagóga. A templomokhoz simuló kolostorokban kutatóintézetek működnek, maga a templom szakmai múzeum, ezért jókarban tartják, de elvesztették régi hangulatukat, misztikus atmoszférájukat.

Az orosz vallás és meggyőződés nélküli nép, nemzedékek nőnek fel ateista nevelésben; politikailag közömbösek. Az ablakból figyelem a járókelőket, bebugyoláltan mennek a

dolguk után a troli- és az autóbusz megállóknál egykedvűen várakoznak. Mindenféle színű nagykabátot, gumicsizmát, füles szőrmekucsmát, jobbára elnyűtt kalapot vagy Leninsapkát viselnek. Közömbösen bámulnak az autóbuszra, arcuk komor, érzéseiket nem fejezi ki. Nem látok beléjük, nem tudom, mire gondolnak, elégedettek-e, mire várnak, ha egyáltalán várnak valamire?

A disszidensek nem képviselik őket; se az erőltetett lelkesedéssel felvonulók május elsején vagy november hetedikén. A disszidensek zárt köre önmagát méltatja vagy bátorítja: intellektüel szabadcsapat, nem előrs, melyet a tömegek követnének. Reformerek, a megoldást a rendszeren belül keresik; Szaharov demokratikus szocializmust hirdet, az emberi szabadságjogok teljességével, Szolzsenyicin visszanéz a múltba, felmelegített pravoszláviában, vallási megújulásban reménykedik. Nyugaton ezt tudjuk, az oroszok esetleg a szamizdat irodalmat felnagyító külföldi rádiókban hallják.

A délelőtti túra utolsó állomása a temető: itt nyugszik az ostrom alatt elpusztult félmilíó orosz. Magas teraszról végig tekintünk a tömegsírokon, mindegyiken gránit tábla év- és sorszámmal: 1941/I, 1941/II, fel 1944-ig. Egyéni sírokon kis kőtábla névvel, a születés- és halál éve. Vasoszlopokra szerelt karcsú megafonokból komor gyászzena, fojtott hazafias dalok melódiája terjeng a borongós, ködös, szürke ég alatt.

DÉLUTÁN A PÉTER-PÁL erődbe hajtunk. Az előudvarban negyven-ötven méterre egymástól magas deszkatáblák alaprajzzal, magyarázó szöveggel, körülöttük csoport. A propaganda nagyüzem teljes kapacitással dolgozik, féltucat nyelven sulykolják a turistákat. A katedrálisban a cárok márványszarkofágjain a rájuk vésett keresztet a sok simogatástól fénylenek, az oroszok nem veszik le sapkájukat, de azért mindegyiket megérintik. A múlttól nem tudnak elszakadni, a rendszer kénytelen vállalni. A börtönsarok celláiban vaság, vasasztal, kint a tölgyfaajtókon az egykori rab képe, neve; egyikben ráismerek Alexander Uljanovra, Lenin bátyjára, a másikon Gorkijra. A folyosókon termetes matrónák irányítják a forgalmat, a mai börtönviszonyok felől senki sem érdeklődik. Talán azért, hogy megtörje az árulkodó csendet, odakint Olga rámutat egy gyárszerű, vöröstégla épületre, és kuncogva mondja: a pénzverde.

Kedden reggel már rutinnal lépünk a turista futószalagra, a *Hermitage*-hoz tartunk, Olga a magyarázatait megismétli, mintha vizsgára készítené elő bennünket. A múzeum elfoglalta a Téli Palotát is, a világhírű gazdag műgyűjteménynél (Rembrandt, Rubens, Tizian, Murilló, El Greco, Goya, Velasquez, francia impresszionisták) jobban érdekel a pompás barokk épület egykori rendeltetése. Hosszan időzök a meghagyott, vagy korhűen berendezett termekben. Egyik szalonból jó a kilátás a Néván át, a Péter-Pál erődre, pontosan oda, ahol a cellák sorakoznak. Egy hátsó „stratégiai” szalonból a Palota-térre, ahol a tüntetők, a felkelők gyülekeztek. Több csoportnak oroszul magyaráznak, öltözködésükkel és összetartottságukkal élesen különböznek az idegenektől, a ruhatárban nem hallottam őket. Hogyan kerültek ide?

Mi a nagykabátot a magas fölszíni ruhatárban hagytuk, távozáskor lemaradok a csoporttól, az alagsoron át igyekszem kijutni, hát itt találok az oroszokat, a Szovjetunió polgárait, elkülönítetten az idegenektől.

Délután Mitsyvel találomra elindulunk. A városban, a járókelők megbámulnak bennün-

ket, egy üzletnél sorbanállás, befurakszunk. Enyhe rothadtság szag, a betonpadlón gyönyöző sárgarépa-, krumpli- és káposztahalmok; a pulton felvágott, kolbász, szalonna, sajt, a polcokon fűszer, odébb vodkás üvegek. Itt álldogálnak a legtöbben. Munkáskülsejű emberek előhúzzák a zsebből a flaskát, átöntik a vodkát, hogy ne kelljen betétet hagyni. A fizetésnél iskolás számológép, a pénztáros gyorsan ide-oda tologatja a korongokat, hogy mennyi jár vissza.

Negyvenkörüli, kedélyes férfi megszólítja Mitsyt, angol válaszára, tört angolsággal mondja, *My dear girl*, és nyúl a karjáért. Mitsy elhúzódik, az orosz gesztikulálva kiáltja: *Go home! Go home!* Mitsy nyugodtan feleli: *Okay*. Az orosz bambán utána mormolja: *Okay, Okay*. Közeledtemre odébb áll.

SZERDÁN MOSZKVÁBA repülünk, télből a tavaszba. A Vnukovó-repülőtér provinciális főépülete előtt állnak az *Intourist*-autóbuszok, új vezetőnk Lídia, egy megtermett asszony, aki nem késik tudunkra adni, hogy abban az évben született, amikor a „német fasiszták” megtámadták a Szovjetuniót. Jókarban lévő, széles betonúton futunk, egyhelyt a kontraszt szimbolikus: a műút baloldalán hagymakupolás öreg templom („nem operatív”, mondja Lídia), mellette régi falu, jobboldalt „szatellita” város: magas lakóházak, üzletek, iskolák, irodák, gyárok. Így tömörítik a lakosságot a felesleges mozgás, forgalom elkerülésére.

Leningrádban a cári örökség a lenyűgöző, Moszkvában az új a meglepő. Nem különbözik bármelyik nyugati nagyvárostól, melynek szilüettjét áttörik a felhőkarcolók. Leningrádban gondosan konzerválták a múltat, Moszkvában az öreg házakat, a külvárosokat és a közeli falvakat dőmperekkel leborotválták, széles sugárutakat nyitottak, irodaépületekkel, toronyházakkal szegélyezetten. Gondolkodom, hogy Moszkva (és Leningrad, a többi szovjet város), mégis miben különbözik a nyugati metropolisoktól: nincsenek nyomortanyák, de villanegyedek sincsenek. A két szélsőség között funkcionális rend, a falanszter.

A cicomás cikornyás, tornyokkal díszített, harmincemeletes Ukrajna-szálloda tele turistával, külföldi újságíróval, a déli területekről, Mongoliából, Kínából és Japánból is vannak vendégek. A 17. emeleti szobánkból (magas mennyezet, viktoriánus-utánzatú bútor, függő, ernyős lámpák) rálátni a Moszkva-folyó partján épült új KGST-palotára. A vörös hídon túl a Kalinyin Proszpekt vezet a Vörös térhez, a Kremlből nem sokat látok, eltakarják a felhőkarcolók: vacsora után az emeleti felügyelőnő nagy erőlködéssel megmagyarázza, hogy jutunk oda trolin vagy autóbuszon.

Másnap városnézésünk első állomása megintcsak a Vörös tér, a szovjet hatalom szimbolikus és valóságos központja. Moszkvában nem annyira a történelemmel, a múlttal, mint inkább a szovjet hatalom intézményeivel találkozik az ember. A Vörös tér nevének semmi köze a forradalomhoz, régi oroszban a vörös szépet jelent, egykor itt hirdették ki a fontosabb rendelkezéseket; itt parádéztak a cárok, míg át nem költöztek Pétervárra. A kivégzéseket is itt hajtották végre, a tér a nevét valójában a vér színétől kapta. A mostani parádék és felvonulások rendbentartására a kövezeten felfedezem az elmosódott fehér vonalakat, háromméterenként a sorszámokat: így könnyű lépést tartani.

Az őrsegváltást minden órában megismétlik, ugyanazzal a pontossággal és koordináltsággal, ami különben a szovjet élet mechanizmusának kifejezője. A jókedvű fiatal lányok is hajszálnyi

pontossággal érkeznek, s mindig egyszerre eltűnnek. A csoportosulókat, a hallgatag bábészko-
dókat egyenruhás rendőrök szigorú tekintete kutatja, de felismerhetők a polgári ruhás,
esetlen mozgású titkos rendőrök is, akik meg-megállnak, fülelnek, odébb lépnek, mintha
csak tétlenül lézengnének. A szovjet társadalom ellenőrzött, szervezett, fegyelmezett,
agyonhajszolt: nem elnyomott (már nem), de lenyomott és bekerített, a körből nem tud
kitörni.

Este az *Arbat*-mulató. Óriási terem, a szokásos fényhatásokkal és díszítésekkel, egyik ol-
dalon dobogó a zenekarnak és a szereplőknek, középen táncparketta. Az asztalokon az
előétel és az ital kikészítve: füstölt hal, halkocsonya, kaviár, vodka és pezsgő, a kievi csir-
két később hozzák, ahogy az szokásos. A zenekar játszik, Piaf-utánzatú, telt, mélyen de-
koltált, harminckörűli nő, mély hangon szentimentális dalokat énekel. Táncosok perdül-
nek elő, a férfiak buggyos kozáknadrágban, rámás csizmával, a nők századfordulói nagy
estélyiben, mintha egy Csehov-darabból léptek volna ki. A zenekar cifrázza, a közönség
ütemesen tapsol. Egy akrobata nő kötélén felmászik a mennyezetig, ott gyakorolja magát,
miközben két komédiás a *bol a piros, itt a piros* trükkjével bajlódik.

PÉNTEK DÉLELŐTT: a Kreml. Papucsot húzunk a cipőre, így lépünk a fegyvertár-
ba, ahol felhalmozódott a cárok minden kincse, koronák, koronázási ékszerek, díszöltö-
nyök, Nagy Péter magakészítette egyszerű ruhája és cipője, sok szép ikon, fegyverzet,
díszhintó. Csoport csoportot ér, Lídia bosszankodik, hogy a bábeli nyelvzavarban a felét
se mondhatja el annak, amit szeretne.

A kívülről komor, huszonhat méter magas falakkal körülvett, háromszög-alakú, hatvan-
holdas Kreml belülről nem kelt félelmetes hatást. A neoklasszikus épületekben a Legfel-
sőbb Szovjet, a minisztertanács, több más hivatal székel, sok a templom, különböző cé-
lokra. Mindettől nem üt el kiábrándítóan az új Kongresszusi Palota. Az egész szépen par-
kosított, az úttesttől rendőrök sípolással terelik el a turistákat, ha egy hivatalos autó köze-
ledik.

A Szent Mihály arkangyal katedrálisban a cárok bronz szarkofágjain, a keresztek szin-
tén fénylenek; a nagy zsúfoltságban egy csoportnak magyarul magyaráznak. Kint odalé-
pek hozzájuk, meglepetéssel fordulnak felém, szakszervezeti kiküldetésben harmadik he-
te járják a Szovjetuniót. Mi a benyomásuk? Egy jótartású magyar kurtán mondja: Maga is
látja!

Este visszatérünk a Kremlbe, a Kongresszusi Palotában a Faustot adják Gounod feldol-
gozásában. Fel kellett öltöznünk, az oroszok komolyan veszik a színházat és operát, sport-
ing, pulóver, farmernadrág nem látható. Mitsy fekete kisestélyiben van, én szürke flanel
ruhát viselek, mellénnyel. Jó a helyünk, körülöttünk idegen beszéd, előttünk három sor-
ban egy angol iskola növendékei, akikkel délelőtt már találkoztunk.

A hatezer ülőhelyes Kongresszusi Palota jótervezésű és beosztású épület, az alagsori ru-
határból mindenki könnyen jut a helyére, a színpad óriási, a mélyvörös függöny kétoldalt
húzódik szét, a belső függöny felfelé csavarodik, alján régi szárnyas illusztrációhoz hason-
lító felirat: Gounod – Faust. A díszleteket, kosztümöket, szereplőket nagy taps fogadja,
az akusztika kitűnő, a zenekar, az előadás elsőrendű, a negyedik felvonásban a Valpurgis-
éji balett tökéletes, nagy élmény.

A Szent Bazil katedrális mögött húsz Intourist-autóbusz várakozik, mindegyikbe hat-
van utas fér, a Faustot 1200 turista nézte végig, a közönségből minden ötödik idegen volt.
A mellettünk elhúzó, a troli- és földalatti állomásokhoz igyekvő oroszok odavetett pillan-
tásából érzem, hogy nem tartják egészen rendbenlévőnek a hirtelen inváziót. A pincérek
és pincérnők fegyelmezetten és mogorván teszik elénk az ételt, nem udvariasak, a köteles-
ségüket teljesítik. Az emeleti felügyelők kimérten szolgálatkészek, a takarítók kissé
szolgaiak, egyikük mélyen meghajolt, amint a folyosón szembetalálkoztunk. Az autóbusz-
vezetők cserzett arcát állandóan vizsgálom a tükörben, a micisapka alól feszülten figyel-
nek: be- és kiszálláskor nem üdvözlik az utasokat, legfeljebb visszamordulnak, ha előre kö-
szönünk. Az ajándékokat, fésűt, golyós ceruhát, nylonharisnyát mindenki elfogadja, bele-
értve a turistavezetőket is.

Szombaton, április 5-én délben az autóbusz-karaván elindul a repülőtérre. Az útlevel-
vizsgálat ugyanaz; megint a le – és felnézés, kutató tekintet, ezúttal a könyvbéli ellenőrzés
elmarad. Átlépek az elektronikus kapun, élesen berreg, a vöröslámpa villog: egyenruhás
nő kézidetektorral végigmasszíroz, int, hogy rendben van, mehetek. A gépen a régi hely
vár, amint felszállunk, a pincér hozza a vodkát, két pohárral gyorsan lehajtok. A turisták
folyton faggattak, ki vagyok, mit csinálok. Majd a londoni repülőtéren, ígértem nekik:
most körülfognak. Amint felfedem kilétem, a legenyhébb megjegyzés: Crazy – örült!

Mitsy mosolyog, ő izgult a legjobban, a legtöbbet. Csak magamban mondom, lehet,
hogy örültség volt, amire vállalkoztam, de megérte: azt láttam, tapasztaltam, amit vár-
tam...

(*Bécsi Magyar Híradó, 1972. április 4.*)

MAGYAROKKAL EURÓPÁBAN

Hol rekedtek meg, miben reménykednek?

Miközben Európa homokba dugott fejjel úgy él, mintha nem lenne szovjet veszély, a figyelemztetéseket nem veszi komolyan, a magyarok lázasan vitatják a lehetőségeket keresztmetszetük és szemléletük rabságában. Rövid beszélgetésekből is könnyen megállapítható, melyik eresztés (1944, 1947–48, 1956) helyezte őket Európába, s miként képzelik el a jövőt.

Abban szinte valamennyien egyeznek, hogy Amerikát okolják mindenért, s irtózásuk az európai körülmények, az életforma és a társadalom átalakulásáról is azonos reakciót váltthat ki. Amikor hallottam a csípős, vagy keserű megjegyzéseket, úgy éreztem, mintha New Yorkban lennék a szidalmak özönében...

Párizsban legtöbbet Borsos Sándorral voltam együtt, volt parasztpárti képviselőtársammal, aki éppen visszatért egyhónapos magyarországi látogatásáról, s azon frissiben elmondotta benyomásait. Mint egykori ifjúsági vezető, jól ismerte a háború utáni terepet, s könnyen bejutott azokhoz is, akik ma vezető állásban a Kádár-rezsim gerincét alkotják. Beszélgetéseiből azt szűrte le, hogy a hazaiakat nem annyira az a kérdés érdekli, ki lesz Kádár utódja, hanem inkább az utód döntése, bárki is lesz (egyik jelölt változatlanul Németh Károly), hogy melyik vetélkedő csoportra támaszkodik.

Két garnitúra verődött össze Magyarországon, egyik a volt népi kollégisták, akik megégették magukat Rákosinál, de megjárták a börtönöket is, akárcsak Kádár János; a másik a Szovjetunióban képzett (és orosz feleségekkel hazatért) technokratáké, akik beintegrálódtak, Moszkva érdekeit képviselik, és utasításait hajtják végre. Bárhogy is viselkedtek az egykori kollégisták (janicsároknak csúfolták őket), ma a népi vonal képviselői és a magyarság érdekeinek őrei, akiknek mellőzése és a szovjet technokraták előnyomulása visszavetheti Magyarországot, Moszkva feltétel nélküli követőjévé és teljes kiszolgálójává.

Találkoztam *Párizsban Méray Tiborral*, az *Irodalmi Újság* főszerkesztőjével s *Kende Péter* és *Kemény István* egyetemi előadókkal, a *Magyar Füzetek* szerkesztőivel. *Méray* hajthatatlanul Kádár-ellenes, *Nagy Imre* kivégzését nem tudja megbocsátani, s felfogásában közelebb áll a reformkommunistákhoz, mint a népiekhez, bár *Bibó Istvánt* nimbuszal övezte az *Irodalmi Újságban*. *Kende Péter* a szocialista alternatívát kultiválja, amit egy nagyobb tanulmányban jól prezentált, s *Kemény Istvánnal* együtt éberén figyelik a szovjet tábor disszidenseit, akiknek nagyon helyesen, teret biztosítanak a *Magyar Füzetekben*.

Legutóbbi számukat ők is *Bibó* emlékének és gondolkodásának, filozófiájának, terveinek és elképzeléseinek szentelték, aki inkább népi alkat volt, mint szocialista, de a köréje vázolt kultusszal nem értek egyet.

Auer László kivitt bátyja, *Auer Pál* sírjához egy Párizs melletti temetőbe. A késő nyár melankóliája még fájóbbá tette a tudatot, hogy messze a hazájától térhetnek csak örök nyugovóra azok, akik száműzetésükben annyit tettek érte és a magyar népért.

Münchenben, a Pax Romana rendezésében (*Kalmiczky Györgynek* köszönhetem) és *Borbándi Gyula* bevezetésével előadást tartottam az amerikai külpolitika hagyományairól, motívumairól és perspektíváiról. Valami százan gyűltek össze, a hallgatóság a teljes emigráns keresztmetszetet adta, ami a vita során élénken demonstrálódott. Igyekeztem tényszerűen, majdnem csak az unalomig száraz modorban beszélni, nehogy olyan indulatokat kavarkak, ami a tárgyilagos kiértékelést lehetetlenné teszi.

Felhoztam többször kifejtett véleményemet is, hogy ti. *Amerika és a Szovjetunió kényszer együttműködés olyan világhelyzetet teremtett, mely a szerencsétlenül kialakult geográfiai status quo-t biztosítja. Ideológiai, vagy politikai szembenállásuk és felelősségük ellenére abban egyeznek, hogy a határokhöz nem szabad hozzányúlni, ami Moszkva értelmezésében a politikai status quo megváltoztatását azért nem zárja ki.*

Előadásom végén nagyon óvatosan felhoztam két olyan lehetőséget, amikor a geográfiai vagy a politikai status quo kényszere alól Magyarország kivonhatja magát. Egyik az az adódhat, hogy *Titó* halála után, a Szovjetunió megmozdul Jugoszlávia egységének biztosítására. Ismételten kihangsúlyoztam, ha Moszkva lépésre szánja el magát (tehát nem azt jósoltam, hogy feltétlenül lépni fog), akkor nagyot lép, s egy csapással három legyet üthet agyon: eltávolítja Ceausescut, a szovjet hadsereg bevonul Jugoszláviába (megjárt szott, „behívásra”) és megszállja Albániát is.

Egy ilyen konstellációban elképzelhető, hogy Magyarország részvételét is kéri, amivel esetleg területi gyarapodás járna: visszatérhet a magyarlakta perem Erdélyből és a Délvidékről. Attól nem tartok, hogy megismétlődhetne a háború utáni tragédia, amikor a győztes szövetségesek (Amerika, Szovjetunió, Anglia) hatálytalanították a bécsi döntéseket, és visszarendelték Magyarországot az 1937-es határai mögé. Közép-Kelet-Európa szovjet átszabását a Nyugat (USA) már nem tudná hatálytalanítani, ahhoz se ereje, se tekintélye nincs. Nem látok tehát semmiféle hosszútávú veszélyt, ha a mostani magyar vezetőség élne a lehetőségeikkel.

De felhoztam azt az eshetőséget is, hogy a Szovjetunió valamiként felbomlik, amit könyvek, tanulmányok, cikkek eleget jósolgatnak. Megemlítettem az angol *Sir John Hackett* bestseller könyvét (*Harmadik világháború*), ami pontosan előre jelzi a szétesést egy feltételezett európai háború nukleáris eskalációjának következtében. *De maguk a prominens szovjet disszidensek is lehetségesnek tartják, mi több, biztosra veszik, hogy a szovjet társadalmat a nemzetiségi földrengés szétveti, amivel megszűnik maga a szovjet állam is.* Egy ilyen helyzetben egy intakt magyar hadsereg megszállhatja a magyar etnikumot a Duna-medencében, amivel érvényesítheti a nemzetállam fogalmát.

Intettem hallgatóságom, hogy az adódható robbanékony helyzetben nagy kommunista gyűlöletükkel ne borítsuk ki a gyereket is a mosdóvízzel. Értve alatta, *a magyarországi kommunista állammal együtt ne zúzzuk össze a magyar hadsereget, különben úgy járhatunk, mint 1918–19-ben, amikor nem volt, aki védje az országot, tartsa az etnikai perimétert.* Akkor *Károlyi Mihály* és *Kun Béla* fosztott meg bennünket a lehetőségektől: 1944–45-ben

Szálasi Ferenc ütötte el a magyarságot a kedvezőbb fegyverszünetről és a velejáró esetlegesen jobb békefeltételektől.

Sajnos a felvetett kérdések és lehetőségek teljes kitisztázására az idő rövideje miatt nem volt alkalom, bár a hallgatóság szívesen maradt volna, akárcsak jómagam. Később hallottam, egyesek kifogásolták a jugoszláv fejleményekkel kapcsolatos utalásaimat, mert úgy járnánk, mint Hitlerrel: megint mindent visszacsinálnának. Álláspontom változatlan: nem hinném, hogy a történelem ezúttal megismétlődhetne. A magyar hadsereg intaktságának szükségességéről vallott felfogásomat egyesek úgy értelmezték, hogy én inkább a „mosdóvizért” aggódom (Szovjetunió vagy a magyarországi kommunista kormányzat megtartása), mintsem a „csecsemőért”. Akinek nincs történelmi érzéke, képtelen megérteni a történelmi helyzeteket...

Luganóban a kedves *Saáry Éva* hozott össze egy érdeklődő társaságot (az állomáson a kéksárgát lobogtatta, hogy felismerjük egymást), előttük hasonlóképpen vélekedtem, hasonló ellentmondásokkal. Az európai magyarok többsége hajlik a realitásra, nyíltan ki mondják véleményüket, de azért szükségképpen tekintettel vannak azokra az érzelmekre, melyek fogva tartják a sérültebbeket, a jobban megbántottakat, a többet szenvedőket, ami érthető. Egyik élesebben kritizálót, *Saáry Éva* azzal mentette, hogy a véleménynyilvánítás joga mindenkit megillet, a demokráciában mindent el lehet, és el is kell mondani. Teljesen egyetértettem vele, azzal a megtoldással, hogy a véleménynyilvánítás joga azokat is megilleti, akik nem értenek egyet a szélsőséges felfogásokkal.

Bernben, *Nagy Györgyék* láttak vendégül, akik az erdélyi magyarok ügyének áldozatos felkarolói, legutóbb *Sütő András* szállt meg náluk családjával, amikor a Herder-díj átvétele után szétnézett Európában. Az asszony, Nagy Klári népi tánc- és dalegyüttest szervezett, elvitt a próbájukra is, a bemutató meggyőzött, hogy Európa egyik legjobb magyar együttesét láthattam. Este a házukban jól kibeszélgettük magunkat Weress Sándor kitűnő zeneszerzővel és *Révész László* egyetemi tanárral. Benéztem a svájci kelet-európai intézetbe is, ahol nagyon alapos kutatómunka folyik a kommunista tábor felmérésére, tudományos kiadványaik elősegítik a pontosabb és korrektebb tájékozódást.

Utolsó állomásom, *Genfben dr. Luka László* vendége voltam, aki ismert pszichiáter és lelkes magyar szervező és rendező. Két éve a genfi magyar napokon jó előadásokkal felmérték a teendőket, jövőre ismét konferenciára hívja össze az emigráns elitet, a magyar alternatívák kibogozására. Tóparti szupermodern villájában jó vacsora mellett a meghívottakkal késő órákig beszélgettünk, a jelenlévők (genfi tudományos intézetekből) realizmusa erősen impresszionált. Mielőtt elutaztam volna Dél-Franciaországba, a Genfi-tó partjáról fűrkésztem a jövőt, ami éppoly misztikus, mint a víz felett lebegő pára, a ragyogó napsütés ezüstös csillámlásában.

(Kanadai Magyarság, 1979. november 3.)

MIT ÉR AZ ÍRÓ A HONTALANSÁGBAN?

Karácsonyi elmélkedés

Lapunk, a kék újság okosan ajánlotta a könyvet, mint a legszebb karácsonyi ajándékot. Kell is az ajánlás, mert a hontalanságban az író sorsa a legmostohább. Neki jutott a legmostohább sors; hiába öleli körül a szabadság, a korlátlan szabadság, mégsem tud szabadulni a legfájóbb és legédesebb rabságból. Az emigráns író, a hontalan író a nyelv rabságában él...

Amikor én Amerikába érkeztem, most harminc éve, az első könyv, ami a kezembe került, egy emigráns könyve volt. A karácsonyt *Nagy Feriék*nél, a volt miniszterelnök hernonon házában töltöttem. A gyönyörű virginiai tájban, a késő délután bágyadt napsütésben hiába kerestem karácsonyi hangulatot (nem volt hótakaró, a fenyőfák örökzölden ragyogtak), az csak a konyha-felőli illatokban csapott meg. A házigazda kiment a farmra szétnézni, az asszonyok a konyhában sürgölődtek, kacsát, kalácsot sütöttek, én meg a living room-ban üldögéltem, könyvvél a kezemből.

A polcra vettem le, díszes, régimódi kötésén kopott aranybetűk hirdették a címét: Egy szabadságharcos emlékirata. Írója *Kuné Gyula*, nevét sohasem hallottam. A bevezető mondat földhöz vágott: „Vállamon nyolcvankét év terhével, szívemben olthatatlan fájdalommal dicsőséges 48–49-es szabadságharcunk tragikus elbukása miatt, immár hatvannégy éve eszem a száműzetésnek fekete kenyerét.” A kiadás helye és éve: Chicago, 1913.

Megrendítő, megdöbbentő olvasmány volt, olyan távlatokkal, amibe beleborzongtam, halántékomon dobolt a sors: Úristen, rád is ez vár?!

Kuné Gyula a mezőtúri református gimnáziumba járt, (apám a szomszédos Gyomán született), s tizenhét éves fejjel 1848-ban beállt a honvédseregbe. A következő évben, 1849-ben már hadnagyként törte össze kardját a térdén Világosnál, ahol a dicsőséges, megtépt hadilobogók lehajoltak a földre. Tizennyolc éves, talán megúszhatta volna azzal, hogy bevágják egy császári szerezredbe, és valahol, a Habsburg Birodalom valamelyik garnizonjában lenyom hat-nyolc évet. Ő azonban Kossuthot választotta, a fényes csillagot, mert hitt a szabadságban és függetlenségben, Törökországból áthajózott Amerikába, mint utána annyian, ki ilyen, ki amolyan fényes, ragyogó csillagot követve...

Az emigráns állapot természetesen megtermékenyíti az írókat, legnagyobb élő írónk-költőnk, *Illyés Gyula* az emigráns irodalmat az ötödik sípnek nevezi. Egyik sípot Magyarországon fűjják, a másodikat (és a legszomorúbbat) Erdélyben, a harmadikat Felvidéken, a negyediket Délvidéken. Ha megrostáljuk a munkákat, akkor fennmarad, amit emigráns irodalomnak nevezhetünk, és itt szigorúan meg kell állapítani csak az tekinthető írónak (odahaza és idekint), aki megír valamit, egy történetet, és nem leír!

A második világháború utáni emigráns irodalom áttekintése kínálja a felületes kategorizálást (politikai, szépirodalmi, jobboldali, baloldali). Én inkább témája szerint csoportosítom három évtized kétségtelenül gazdag termését. Így könnyebben megismerhetjük és megérthetjük az emigráns író lelkiállapotát, pszichózisát, belső világát, az emigráns állapotról oly jellemző tusakodást, önmarcangolást, kedélyváltozást, érzékenységet, elégedetlenséget, elzárkózottságot – a didergő magányt.

Legtöbb író magától értetődően, a vele és a körülötte történeteket írja meg, ezért annyi az emlékirat, napló az emigrációban. Élmények, emlékek, események zuhatagában az író megismétlődően visszatér a legmeggrázóbbakhoz, a legmeghatóbbakhoz, vagy a legkedvesebbekhez.

Van, aki egy bűvös évszámtól és a hozzákapcsolódó rendszertől nem tud elszakadni; van, aki egy táj, elszakított országrész, vallásos meggyőződés, vagy bosszúvágy foglya. Ismét mások hangulatukhoz horgonyozták le magukat, elég sokan álomvilágban élnek.

Vannak írók, akiknek a múlt örökös büntetés, vagy öröm; akik viszont realizálják, hogy visszafelé nincs út. *A történelem egyénileg minősített legszebb szakaszai nem ismétlődhetnek meg, keserű döbbenettel az átmenet fájdalmát, szomorúságát, problémáit fejezik ki. Hogyan integrálódunk be az új társadalomba, milyen rétegződésekkel és fokozatokban megy végbe, ha egyáltalán végbemegy a beilleszkedés az új hazába? A szülők mégcsak törlik a nyelvet, a gyerekek már idiómában beszélnek: az első nemzedéket még kínozza a honvágy, a másodiknak már csak földrajzi, vagy történelmi fogalom az old country, a harmadik nemzedéknek a neve se árulja el, hogy magyar, mert leest róla az ékezet, mint Márai írta, vagy felcserélte könnyebben kiejthetővel.*

Az emigráció felszívódása a befogadó társadalomba szűkíti az író hatáskörét, apasztja olvasóközönségét. Évente tíz-tizenkét irodalmi értékű magyar könyv jelenik meg világszerte (regény, verskötet, életrajz, tanulmányok gyűjteménye). Minden írónak megvan az olvasótábora, de nagyon valószínű, hogy egy művelt, érdeklődő, rendszeresen olvasó emigráns, több író könyvét is megveszi, nemcsak a kedvencéjét.

Becslésem szerint tízezer lehet a könyvet, magyar könyvet vásárló emigránsok száma. Az etnikai külföldön, tehát a magyar nyelvterületen kívüli, újabban felkapott szóval, a diaszpórában élő magyarok száma egymillió, az olvasó arány tehát egy a százhoz. Kedvezőbb az arány, ha csak az aktív magyarokhoz viszonyítjuk a könyvvásárlókat. Százezerre becsülhető azoknak a magyaroknak a száma, akik résztvesznek mozgalmakban, valamilyen egyesület, szervezet, egyház, klub, kör tagjai, érdeklődnek a magyar ügy és a magyarok ügyei iránt. Az aktívnak vehető diaszpóra magyarok közül tehát minden tizedik vesz jó magyar könyvet, nem több, mint 120–150 ezer dollár értékben, ami bizony kevés!

Elmerülhető világából két csoda mentheti ki az emigráns írókat: ha odahaza is kiadják, vagy terjesztik a munkájukat (amire eddig még nem igen került sor), vagy lefordítják idegen nyelvre, ami szintén ritka. Az író mindaddig „emigráns”, amíg köti a szülőföld, a nyelv, a kultúra, a nemzeti érzés, a magyarság. Arról nem tudok, hogy emigráns író ki tudta volna szakítani magát az utánanyúló érzelmek hálójából. Asszimilálódott volna, átfordult volna a másik oldalra szőröstül-bőröstül. Még a legsikeresebbek, a befutottak is visszahajlanak a múlthoz, ifjúságukhoz, a nyelvhez. Lefordíthatják a magyar író munkáját idegen nyelvre, szívet azonban nem cserélhet, még akkor sem, ha ezerszer megátkozta a sorsot, amiért hazát kellett cserélnie!

Aki beleszületett egy nyelvbe, nincs problémája; annak sem jelent különösebb problémát a nyelv nem egészen tökéletes tudása, akinek a nyelv nem kifejezési formája, mondjam így, munkaeszköze. Egy orvos, mérnök, tudós, festő, szobrász, technikus, zenész, vagy akár egy énekes fogyatékos nyelvtudással is érvényesülhet, boldogulhat: az író nem! Ha nem képes egy idegen nyelvet tökéletesen, az idiomájában elsajátítani, képtelen az idegen társadalom mentalitását átvenni, akkor irodalmi munkát az új nyelvvel alkotni nem tud.

A bontalan író hovatovább a senki földjére kerül: már nem egészen magyar és még nem egészen amerikai (kanadai, angol, francia, olasz, spanyol). Magamon tapasztalom, miközben nemhogy javulna az angolom, egyre kétségbeesettebben látom, mennyire nem tudok angolul, romlik a magyarom is. Rengeteget olvasok, naponta átnézem a hazai és az emigráns lapokat (talán emiatt), átrágom magamat folyóiratokon, elolvasok minden valamire való könyvet, mégis érzem az erőtlenséget. Fojtogat a tudat, kínozza a belső fájdalom, hogy nem a saját közegemben élek, dolgozom, alkotok. Sokszor problémám, hogyan tudnám olyan jól kifejezni magyarul, amit angolul, igen pontos, szabatos kifejezéssel olvastam. Különösen akkor kínlódom, amikor politikai cikket, tanulmányt írok, és nem találok a megfelelő magyar értelmezést. Másoknál is érzem a kínlódást, a hazai nyelvújításból vagy nyelvhajlításból sem tanulhatok: ők még rosszabbul adoptálnak, mint én...

Hiába, az emigráns író elkötelezettsége egy nyelvnek szól, a magyar nyelvnek, mellyel a népe, hazája ügyét szolgálja. Amit ír, azzal, hogy magyarul írja és magyaroknak írja, megment valamit nemzeti értékeinkből, életformánkból, kultúránkból. Amit az otthoniak nem csinálhatnak, nem folytathatnak, az emigráns író kötelessége csinálni, folytatni! Tovább adni a nagy örökséget!

Az emigráns író felelőssége a legnagyobb, mert nem korlátozza senki és semmi alkotásában: szabadon írhat, szabadon alkothat, szabadon (és persze tehetsége, hűsége és becsülete szerint) képviselheti a magyarságot a világban.

Emigrációkon időnkint végig borzolódik a felháborodás, amiért egy író „szentségtörést” követ el, tabunak nyilvánított témákhoz nyúl, érinthetetlennek minősített fogalmakat megfoszt misztikumuktól, vagy retorikájuktól. Senki se követelhet immunitást magának, se egyén, se osztály, se foglalkozás, mert azzal, hogy szentimentalizmusból, rosszul értelmezett hagyománytiszteletből, vagy éppenséggel sajátos érdekből korlátozni akarja az írókat, ugyanazt a szellemi guzsbakötést alkalmazza, amivel a kommunistákat vádoljuk.

Az író mindent megírhat, amit arra érdemesnek tart; amint azonban munkája elhagyta a nyomdát, és a nyilvánosság elé került, önmaga is elvesztette immunitását, és ki van téve a legkíméletlenebb és legélesebb kritikának. Dehát ez a szabadság mechanizmusa, ami nélkül lehet élet, de teljes élet nincs!

(Kanadai Magyarság, 1979. Karácsony)

EGYÉB INFORMÁCIÓK

(*Dokumentumok Kovács Imre hagyatékából, a Columbia University Libraries-ből
további kutatásokhoz*)

IMRE KOVÁCS (1913-1980)

Imre Kovács' career as author and politician began while he was still a student at the Economic University of Budapest. His earliest works included articles for liberal Hungarian newspapers and magazines and books, among them his first major work The Silent Revolution for which he was accused of causing "agitation against the landlords" and sentenced to three months in prison. Kovács was a member of the Hungarian resistance during World War II and was arrested, but later released, by the secret military police in 1942. After the war he became a leader of the anti-communist faction of the National Peasant Party and served as a member of the Hungarian Parliament from 1945 to 1947. As a result of the communist take over of 1947, Kovács was forced to leave Hungary, but continued his work for a free and democratic Hungary while living abroad. During the 1950s he was a staff member of the Committee for a Free Europe and a political analyst for their Research and Information Center where he helped to prepare materials to be sent to Hungary by way of Radio Free Europe and the ingenious "Balloon Campaign" which carried leaflets over the border by balloons. From 1962-3 Kovács was President of the International Center for Social Research. In addition to his many other activities, Kovács was a free lance author who wrote many political and literary works, among them the novel The Ninety and Nine which used lengthy dialogues between a Jesuit priest and loyal Communist to illustrate the moral dilemma facing Hungarians living under a Communist regime.

Box 1. Cataloged and Arranged Materials

Cataloged Correspondence

Berke, Joseph H.
 Berle, Adolf A.
 Brzenzinski, Zbigniew
 Deák, Istvan
 Gati, Charles
 Hapsburg, Otto
 Hook, Sidney
 Jaszi, Oscar
 Kennan, George
 Lengyel, Emil
 Lodge, Henry Cabot, Jr.
 Szent-Györgyi, Albert
 Tabori, Paul

Cataloged Manuscripts

Deák, István -- "Marxist Historians Look at the Digger Movement"
 "The United States and the Communist Takeover of
 Hungary"

Arranged Correspondence

A
 Aldor, Peter
 Antl, Edmundo
 B
 Benedek, Karoly
 Borbandi, Gyula
 Borsody, Istvan
 Boros, Sándor

Boxes 2-9. Arranged Correspondence.

C
 Csorba-Mikita, István
 D
 Deák, Zoltán
 E
 F
 Földes, Zoltán
 G

3. H
 Hamza, Andrew
 I
 Ignotus, Pál

J
 Just, Bela
 K
 Kallay, Kristof
 Kárász, Artur
 Kertesz, István

4. Kovács, Imre
 Kovács Family

5. L
 Lázár, István
 Lukas, John
 M
 Máray, Tibor
 Molnar, Jozsef
 Musto, István
 N
 Nagy, Ferenc

6. Pap, István
 Peyér, Karoly
 R
 Rosta, Lazslo

7. S
 Sulyok, Dezso
 Szabó, Elizabeth
 Szabó, Pál
 Szabó, Zoltán
 Szankay, Zoltán

8. T
 Truitt, George A.
 U
 V
 Vajda, Benő
 Valko, Lazslo
 Vamos, Imre
 Varga, Bela
 Varga, Maria

9. W, Y, Z
 Zeka, Zoltán
 Unidentified

Boxes 10-18. Arranged Manuscripts.

10. Auer, Paul -- To Neutralize Central Europe?
 Barankovics, István -- "Az emigráns trojka és egyéb emigráns jelenségek"
 "Felszólalása"
- Balla, Erzsébet -- Poems
 Brady, Zoltán -- "Requiem of a Homestead"
 Davidson, Carl -- "The Multiversity"
 Derecskey, Charles -- "The New Overload"
 Fast, Howard -- "Az emberiség reménye"
 "Man's Hope"
- Gombos, Gyula & Kovács, Imre -- "Magyar-Amerikai kapcsolatok, 1945-1948"
- Kovács, Imre -- "Always with the Oppressed"
 "American Revolution"
 "Bajcsy-Zsilinszky Endre"
 "Bicentennial Series"
 Book Reviews
 Imre Nagy's "A Magyar nép védelmében"
 "Challenge at your Gates"
 "The Chinese Family"
 "Columbian Story"
 "Development of Hungarian Industry"
 "Dilemma [sic] of the Soviet Writer"
 "Duke ezredes jelentkezik"
 "Egy kísérlet bukása"
 "Egy NEP elveszíti a szabadságát"
 "Elindultam szép hazámból"
 "Ellenforradalom az emigrációban"
11. "Feljegyzés"
 "For Spiritual Sovereignty"
 "Forces of Natural Progress"
 "Forms and Methods of Collectivization in Hungary"
 "A frontonkívüli nép"
 "A genfi találkozó elé"
 "Graduates of the Bolshevik Revolution"
 "Halvaszületett demokrácia?"
 "Hám Tibor bemutatása"
 "A hatatárnál"
 "The Hearing" (with transcript of Koreh Affair on which work is based)
 "Helyszíni közvetítés a tóth-családtól"
 "Hosszu, forró nyár Amerikában"
 "How America Can Lose World War II"
 "Hungarian Cultural Program"
 "The Hungarian People's Republic"
 "Hungarian Populism - Road to Revolution"
 "Hungarian Program: Political Magazine"
 "Hungary"
 "Hungary and the Bolshevik Revolution"
 "Hungary, the Country of the Goulash"
 "Hungary Today"

12. "I am an Imperialist Spy"
 "Imperialista kém vagyok"
 "Jászi-a magyar közvéleménybea"
 "Javíthatatlanok és menthetetlenek"
 "Jelenés"
 "Kossuth in America"
 "Külpolitikai sajtószemle"
 Lectures and Speeches
 "The Literary Wardens of Their Country"
 "Magyarország és a magyarok"
 "Melodrama in India"
 "Methods of Communist Economic Penetration"
 "Mezőgazdaságunk"
 "Das Motor des Bolschewismus"
 "A Magyar kérdés önmagában"
 "A Megezállás anatómiája"
 "Mi változott, mi nem?"
 "Miért csendesedett el az ifjúsági mozgalom amerikában?"
 "Miért Portugália?"
 Miscellaneous Manuscripts (folders 1-3)
13. Miscellaneous Manuscripts (folders 4-10)
 "Naked Terror"
 "A nemzet szívének nyugtalan?"
 "New dimensions in East-West Relations"
 "Nincsen remény..."
14. "The Ninety and Nine" (with related correspondence, documents, illustrations and reviews)
15. Notes
 "Nyugati utazás"
 "On Human Rights in Hungary"
 "Operation Boots and Tails"
 "Az orosz kapitány utasai"
 "Az orosz taktika"
 "A parasztküldöttség"
 "A párizsi dűntes és a magyar közvélemény"
 "Passengers of the Russian Captain"
 "Peasant and Farmer"
 "The Peasant and his Challenge"
 "Post War Developments in Hungary"
 "Potentialities of the Hungarian Situation"
 "Preface to Liberation of Eastern Europe"
 "Profile of a New Generation"
 "Project for Holiday"
 "Reális emigráció"
 "Report on Hungary"
 "Slang - Language of Resistance"
 "Status of the East-European Nations"

"Synopsis of Conspiratorial Warfare"
 "A Szovjetunió igazságszolgálati rendszere"
 "Sztalin bűnei és bűntársai"

16. "Találkozás az oroszokkal?"
 "Tankönyv külföldi fiatal magyaroknak"
 "Toborzó Erdélyért!"
 "Történetírók a politikusokról"
 "A Törvény és a munkás"
 "A Totalitarizmus iskolája"
 "The Truth About Executions in Hungary"
 "Der 'Typen' Staat"

17. "The Unfinished Man"

18. "Utkereső nemzedék"
 "Villághatalmi egyensúly vagy harmadik
 világháború?"
 "Világosan látó emigráció"
 "Visszaemlékezések"
 "Die Wahrheit um Rajk"
 "Wedding Without a Bridal Bed"

Miscellaneous Manuscripts by Kovacs and others from the years
 1945-47 (purportedly smuggled out of Hungary)

Miscellaneous Manuscripts by Various Authors

Nagy, Zoltán - "The Hungarian Land Reform Problem"

Fisky, F.S. - "Summary Report on Forced Labor in Hungary"

Smith, E. - "A Vörös malom gyorsan űrül..."

Smith, Oliver - "New Youth: The Exile Capital of the World"

"The Pitfall of Resistance Behind the Iron
 Curtain"

Sulyok, Dezső - "Emlékirat"

Szabó, Zoltán - "The Python and the Lamb"

Varga, Bela - Miscellaneous Manuscripts

Varga, Laszlo - Memorandum Concerning the Illegal Occupation of
 Hungary"

Boxes 19-20 Arranged Documents,

19. Kovács, Imre - Divorce Papers
~~Health Insurance~~
 Immigration Papers
~~Income Tax Returns~~

20. Miscellaneous

Arranged Drawings and Cartoons.

Arranged Lecture Programs.

Arranged Maps.

Arranged Photographs.

Boxes 21-32. Subject Files.

21. Asia
 Correspondence (2 folders)

22. Photographs
 Clippings
 Miscellaneous

23. Free Europe
 Balloon Campaign
 "Balloon Leaflets"
 Christmas Message
 "Guidance"
 HOPs 1-17, 19-20

24. Kolkhoz Leaflet
 Labor Conditions in the U.S.A.
 Operation Focus
 Peasant Leaflet
 Poznan Story

Free Europe Committee
 Correspondence
 Miscellaneous
 Printed Materials
 Vienna Youth Festival

25. Free Europe Press
 Khrushchev's Address
 Miscellaneous
 Special Publications Department

26. Radio Free Europe
 Budget
 Kovács, Imre - Articles
 Miscellaneous (2 folders)
 Research (2 folders)
 Varga, Bela - Interview

27. Hungary
 Hungarian Arts and Culture
 St. Stephen's Crown
 Hungarian Biographical Information

IMRE KOVACS CONTENTS LIST - 7

Bibó, István
 Illyes, Gyula
 Kovács, Imre
 Miscellaneous
 Moricz, Zsigmond
 Nagy, Imre
 Száll, József
 Taba, John
 Varga, Bela
 Zilahy, Lajos

Hungarian Organizations
 Assembly of Captive European Nations
 Fészek Klub
 Free Hungarian Information Service

28. Hungarian Committee
 Khrushchev's Visit to the U.S.
 Hungarian Revolutionary Council
 Hungarian Social Democratic Party in Exile
 Hungarian Writers' Association Abroad
 International Peasant Union Congress
 Kossuth Foundation
 Magyar Szolgálat Asztriában
 Miscellaneous
 National Opposition Movement
 Petöfi Circle
29. Hungarian Populism
 Kovács, Imre -
 "Hungarian Populism - An Ideological Challenge to Communism"
 "Hungarian Populism - Road to Revolution"
 "Marriage of Man with Nature"
 "Message of One Hundred Dead Peasants"
 "Revolution and Populism"
 Miscellaneous
 Clippings
30. Hungarian Publications
 "Látohatár"
 Hungarian Symposium
 Hungary and the U.N.

International PEN

31. Latin America
 Correspondence
 Kovács, Imre -

Imre Kovacs Contents List - 8

"An Enquiry into the Agrarian Problems of Latin America" (6 copies)
 Miscellaneous Manuscripts
 Agrarian Reform (2 folders)

32. Campesino Leadership Training
 International Center for Social Research
 International Agrarian Institute
 Miscellaneous
 Clippings (2 folders)
 Printed Materials

Boxes 33-37. Printed Materials

33. Articles by Kovacs in Hungarian
 34. Nagy, Imre - "A Magyar nép vedelmében" (2 copies)
 35. "Látohatár"
 "Magyarorsági Hírek"
 "Nyugati Hírnök"
 "Új Europa"
 Miscellaneous Hungarian Newspapers
 Miscellaneous
37. Miscellaneous
- Box 38 Various articles, Local Council Leaflet, clippings
 Activities of the Hungarian Committee during Mikoian's visit to the United States
 Kovacs, Imre "A Szovjet Unió lagy also teste"
 United States Information Agency - applications and related correspondence
 Materials on Bela Kun
 Report of a Hungarian Returning From America in English and Hungarian (2 copies)
 Free Europe Press, Planning and Analysis Department's Mailing Plan (2 folders)
 Belso tájékoztató
 "The Peasant". A Symposium concerning the Peasant Way and View of Life (7 issues)
 Una Encuesta sobre los Problemas Agrarios de America Latina, report prepared for the International Center for Social Research
 Free Europe Press (2 folders)
 Agrarian Reform in Columbia
 "Preventive Liberation" of Eastern Europe

Imre Kovacs Contents List - 9

- Hungarian Committee, office documents and poster
- Box 39 Correspondence with Peter Aldor and Tihamer Karlovich (2 folders)
 Caricatures by Peter Aldor
 Reports on Paul Szabo repatriation
 Anniversary leaflet (1955) and posters
 Free Europe Press - Press Release, October 3, 1954
 Free World Group
 Free Europe Committee
 Mr. Ajai Mitra
 Clippings and Reports on 1956 Revolution (2 folders)
Latohatar and Hungarian Committee
 Stalin
 Various articles
 New guidance, 1961
- Box 40 Notes from the Foreign Language Press
 Hungarian Christmas
 Notes on Slang
 Operation Focus
 Abolition of MTS (Machine Tractor Station) in Vorkuta Since the
 Prisoners' Strike
 History of Rajk
 Egy Pohar Bor Mellet
 Khrushchev's visit to Hungary
 European Trip
 Outlines and drafts of various articles
 Free Europe Press, Guide Book and Background information on
 Czechoslovakia, Poland, and Hungary
 Libik
 Report on Trip in Miami
 Correspondence with Kibedi
 Report on South American Trip
 Clippings and Reports of Hungarian Committee
 Imre Kovacs's Reports from different countries
 British Guiana
- Box 41 International Center for Social Research
 Free Europe Press. Interim Report on Asian-African Contacts
 Program
 Congress of the Hungarian Writers' Federation in Paris
 Various materials on Hungary
 Amnesty for Political Prisoners in Hungary Committee

Imre Kovacs Contents List - 10

- Box 41 The World Strength of the Communist Party Organizations
 (report), clippings and caricatures
 Hungary, list of persons holding important positions in Party, State
 Administration, and Public Life.
 Stalin Yesterday and Today
- Box 42 Hungarian Committee
 Letter from Ranga
 Calling cards
 Szabad Magyarorszag
 Drafts of various articles
 Always with the Oppressed, a film story by Imre Kovacs (in
 Hungarian)
 Hungary and Russia, Dezso Szabo (brochures)
 Free Europe Committee, Inc., memoranda and forms
 Free Hungary, the periodical of the National Opposition
 Movement
 Leaflet and caricature
 International Center for Social Research, office correspondence
 Report on South American Trip, 1960
 Business Correspondence
- Box 43 Asia, reports by Kovacz, 5 folders
- Box 44 Free Europe - Balloon Campaign. Analysis of Results
 Free Europe - Balloon Campaign. Hop Schedules
 Free Europe - Radio Free Europe. Budget
 Free Europe - Radio Free Europe. Budget
 Free Europe - Free Europe Press. Plans and Analysis Division
 Free Europe-Free Europe Press. Research and Analysis Department
 FEP Target and Editorial Changes: Hungary
 Reports on Latin America, 2 folders

Oversized. Charts of the Planned Economy and Government of Hungary.

FÜGGELÉK

A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem rektorának, Dr. Andorka Rudolf akadémikusnak
Rehabilitációs határozata, 1996. április 17

BUDAPESTI
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM

REKTOR

1093 Budapest, Fővám tér 6.
Telefon: 217-6200 Fax: 217-8883
Telex: 22-4186 BKE-H
E-mail: ANDORKA@URSUS.BKE.HU

BUDAPEST UNIVERSITY OF
ECONOMIC SCIENCES

REKTOR

1628 Budapest 5. P.O.B. 489. HUNGARY
Phone: 361-217-6268 Fax: 361-217-8883
Telex: 22-4186 BKE-H
E-mail: ANDORKA@URSUS.BKE.HU

HATÁROZAT

Hatáskörömnél fogva, mint a jogutód intézmény legfelsőbb vezetője jelen leiratomban a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Rehabilitációs Bizottsága elnökének javaslatára visszavonom, illetve megsemmisítem a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Rectori Tanácsa által 1938. november 24-én hozott 2916/1938 szám alatt iktatott határozatot, mellyel a testület

Kovács Imrét

a Felvételi, Tanulmányi, Tandíjmentességi és Fegyelmi Szabályzat 203. §-ának 1. pontja alapján a műegyetemi tanulmányok folytatásától és a vizsgázástól eltiltotta, a 205. §-ának 2. pontja alapján pedig elrendelte a nevezett által esetleg élvezelt kedvezményeknek egészben való elvesztését.

Budapest, 1996. április 17.

Dr. Andorka Rudolf

rektor

a Magyar Tudományos Akadémia

tagja

Kapják:

- Kovács Imre Társaság
- Örökösök
- Rectori Irattár

CSALÁDI VISSZAEMLEKEZÉS

Egy homo politicus hétköznapijai

*(Beszélgetések Kovács Imre író, szociográfus, politikusról, sógornőivel
és unokaöccsével 2003-ban Budapesten)*

- Milyen családi emlékeket őrzött meg Ön kedves Júlia asszony Kovács Imréről?

- Kovács Lászlóné (továbbiakban KL-né). Én úgy hallottam Tercsi nénemtől, hogy Imre Kék István dédapjára ütött. Az ugyanis Kossuth idejében képviselő volt, szigorú ember, még az asztalt is verte az igazáért. Az is meglepő, hogy Imre anyai ágon egy kicsit német is volt, hiszen anyai nagyanyja, Heinperger Terez vértessacsai sváb asszony volt. Ezt sem igen tudják róla.

- Kék Karoláról, Kovács Imre édesanyjáról és annak családjáról mit tetszik tudni?

Először Kék Józsefről, Imre nagyapjáról szólok, aki papnak készült, de végül bognár lett. A családi legendárium szerint nem akármilyen mesterember volt! Ő „vezette a céhek útjait”, bejárta az egész világot, s egy egész műhely volt a kezén. Mi is őriztünk Lacival sokáig azokból az 1500-1600-as évekbeli arany dukátokból, amellyel régen a céhmestereket fizették. Sajnos 1952-ben egy betörés kapcsán elvitték a dukátokat, még a múzeumnak is jelenteni kellett. A húszas évekig arany pénzekben fizettek, így hallottam, mikor Kék Józsefről beszélgettünk.

Három leány volt, mindhármát apácák nevelték, zenét is tanultak. Mariska néni hegedült, Karola cimbalmozott, Tercsi nénire már nem emlékszem, hogy milyen hangszeren játszott. Gyönyörűen kézimunkáztak. Volt a családban egy Kék Rózsa nevű unokatestvér, aki József főherceg feleségének társalkodónője volt. Igen művelt hölgy volt, perfektül beszélt németül, más nyelveken is és zenélni is tudott, soha nem ment férjhez. Ide a Korzó-házba jártak be Alcsútról kommissiózni, nyáron hintóval, télen pedig forró téglával melegített szánkóval. Rózsa is velük jött mindig. A főherceg kocsisa Tercsi néném férje, Gyalog István volt, aki előtte testőr volt, igen elegáns úr. Anyósom, Kék Karola szülésznőnek tanult ki, a főherceg segítette, no és az árvákkal is törődött. Imre is sokat köszönhet a főhercegnek.

- Hogyan éltek Göböljárás-pusztán?

- Űri élete volt a családnak József főherceg idejében. Külön lakásuk volt, szép kertes ház, és dajka is volt. De ennél keservesebb élet következett, mikor a főherceg elment. Tercsi nénémektől szinte mindent elkoboztak, földönfutók lettek. Mi vettünk Alcsúton Lacival nekik egy parasztházat, hogy ugyan miénk a ház, de életük végéig ott lakhatnak. Így is

történt. Nekünk ott 45 kaptár méhünk volt a háznál, minden hétvégét ott kellett tölteni, mert a férjem nagyon szerette a méheket.

– Hol élt a család Alcsút után?

– Először az Ulászló utcában, majd a férjem anyósommal együtt itt a Belvárosban, a Vitkovics utcában. Anyósom nagyon vallásos asszony volt, Tercsi nénémmel együtt, talán azért is bírtak ki annyi szenvedést. Szegény Kék Karolának egy rettegés volt az élete Imre miatt, nagyon féltette.

Bizony az Ulászló utcában felhúzott szuronnal őrizték, hogy mondja meg hol van Imre! A két testvér is otthon volt. Meg volt Imrével beszélve, hogy telefonálni fog. Így is történt. Szerencsére hirtelen felkapta a kagylót Endre, és így szólt bele: üzenem Imrének, hogy gyorsan jöjjön haza, mert várják. Imre ekkor egy dzsipbe ugrott, bajuszt ragasztott, fekete szemüveget vett fel, és vonatra szállt, mely Gyoma felé tartott. A vonaton a német tisztok közé ült, beszélgetett velük, sőt a büfékocsiban együtt is ettek. Imre ekkor már franciául, angolul is beszélt, de németül igen jól tudott. Egy Gyoma előtti megállónál ugrott le a vonatról, s árkon-bokron át nagybátyja, Endre bácsi tanyájára sietett. Endre bácsinak egy lánya volt, Erzsi (aki 4–5 éve halt meg Pesten). Imrét saját fiaként szerette. Igen jó gazda volt, mi szüretre jártunk hozzá minden évben. Együtt volt az egész család, Földes Ili sokat volt Gyomán, anyósom nagyon szerette őt. Imre, még meg volt Endre bácsi tanyája, nyáron aratott, kaszált, szerette a paraszti munkát. Az apja és nagybátyja is mezőgazdasági iskolát végzett.

A férjem inkább a számok embere volt.

– Volt-e hátránya az Ön férjének és a családnak Imre miatt?

– Igen, de nem olyan súlyos, mint szegény Endrének, aki élete végéig méltatlan munkát végzett. Több szempontból is sérelem érte.

Szabó Pál temetésén oda ment Kállai Gyulához, hogy nyugdíjba megy, és az ellenállási munkáját számítsák be a nagyobb nyugdíj miatt. Kállai meg is ígérte, de mikor Endre a hivatalban felkereste, letagadta, hogy ismeri. S még valamit. Illyés Gyula aláírta Endrének, hogy német ellenálló volt, ellenben Boldizsár Iván nem írta alá. Érdekes, hogy Boldizsár Ivánnak Endre igazolványt adott a katonaságnál, amiből baja is lett. Ez lett a hála. Az én férjemnek is volt sok kellemetlensége, hiszen 1956-ig állandóan fölmondtak neki. Idegileg ez nagyon megviselte.

– Mivel foglalkozott a férje?

– Háború előtt számtartó tiszt volt, Inkey és Kornfeld báróknál. Inkey felesége Weiss Manfréd lánya volt. Weiss Manfréd 30 ezer pengő apanázst adott a lányának. Az én férjem akkor jól keresett, 480 pengőt, lakást és kocsit is kapott. Karolának egy kiló teavajat küldött hetente. Háború után is pénzügyi vonalon dolgozott a férjem, főkönyvelő volt.

– Leveleztek-e Önök Kovács Imrével?

– Igen leveleztünk, sőt Imre minden évben egy-egy csomagot küldött. Általában igen szép ruhákat, kabátot is a férjemnek, de nem merte hordani, mindig egy kedves beosztottjának adta el. Így is nagyon figyeltek bennünket, hogy mit miből vettünk stb. Emlékszem, hogy Debóra, a második felesége, aki igen gazdag hölgy volt, nagyon szép babaholmit küldött, amikor iker fiaimat megszülettem. A gyerekorvos nagyon érdeklődött, hogy hol vettük,

hisz ilyen Budapesten nem kapható. Szólni kell még Varga Béláról, Imre legjobb barátjáról, akitől karácsonyoként 100–100 dollárt kaptunk. Mikor Imre találkozott velünk sógornókkal is, akkor emlékszem, mikor megebédeltünk azt mondta, hogy ez Béla bácsi ajándéka volt. Így egyeztek meg Imrével, ha velünk találkozik, akkor vagy az első ebédet vagy az első vacsorát ő fizeti. Ezt a pénzt oda is adta Imrének előre, mielőtt elutazott.

– Vannak-e fényképek a család birtokában?

– Igen vannak, szinte mindnek tudom a történetét. A férjem azonban mielőtt meghalt, bekeretezett egy-egy fénykép-kollázst.

– Nézzük meg azt tanácsolom, a férjem szobájában függ a falon.

– Kérem mondja el, hogy milyen történetek vannak a képek mögött?

– A felső nagy fotón Imre, Bajcsy Zsilinszky Endre temetésén beszél, a kép közepén látható az özvegy fekete fátyolban. Itt jegyzem meg, hogy Imre jó kapcsolatban volt Bajcsyval, egyszer érte is ment, hogy jöjjön Pestre, de a németek közbe léptek. Itt a kép bal szélén a börtönajtón lép ki Imre, a Margit körüti börtönből. Ennek a története a következő. Illyés Gyulához a szombathelyi könyvnapon odament Szombathelyi vezérőrnagy, és érdeklődött, hogy hogyan érzi magát Illyés. Erre Illyés azt válaszolta, hogy jobban érezné magát, ha Kovács Imre szabadon lenne bocsátva. A vezérőrnagy be is ment a börtönbe, és intézkedett. Az volt az érdekes, hogy a börtönvezető azt kérte Imrétől, hogy ne csíkos ruhában találkozzon az őrnaggyal. Erre Imre így válaszolt: „aki ismer, úgy is tudja ki vagyok”. No hát ilyen bátor volt, én nagyon tiszteltem és szerettem őt, hiszen annyit tett ezért a hazáért.

– Milyen kitüntetés ez a kép közepén?

– A Magyar Szabadságért Emlékérem, amit tudomásom szerint ketten kaptak meg akkoriban Magyarországon. Itt a kép jobb szélén pedig a híres ceglédi beszédét mondja.

Én úgy érzem ezekben a képekben Imre egész élete benne van.

Végül azzal zárnám, hogy Ő sohasem tudott igazán amerikai lenni, hiszen elmondása szerint álmában mindig itthon volt, az etyeki jó savanyú borról sokszor álmodott. Csak az bánt bennünket, hogy nem voltunk ott a temetésén!

Varga Lászlótól, a másik jó barátjától távirat jött, hogy Imre nagy beteg. Éppen mikor András unokaöccse fogalmazta angolul a táviratválaszt, jött a hír a Szabad Európa rádióban, hogy meghalt Imre, akkor együtt voltunk mindannyian, és elsirattuk Őt. Nagyon küzdelmes élete volt szegénynek.

– Most Önhez fordulok kedves Ilona asszony, hogy beszéljessünk azokról a családi emlékekről, amelyeket Ön őriz Kovács Imréről.

– Kovács Endréné (továbbiakban KE-né). Két héttel az esküvőnk után, 1947 novemberében a belvárosi Földes lakásba (Nyáry Pál u. 4.) voltunk hivatalosak búcsúvacsorára. Emlékszem nagyon szép lakás volt, a térelválasztók tükörből voltak. Imre első feleségével, Földes Ilivel nem találkoztunk. Földeséknek volt egy nyaralójuk Leányfalun, Supka Géza szomszédságában, ide mi sokat jártunk Bandival. Sőt még bútorokat is kaptunk tőlük!

Mint ifjú házaspár Imre kapcsolata révén a Vércse u. 7.-be, Kánya Kálmán külügyminiszter lakásában laktunk 1947-től, 1949 áprilisáig. Ugyancsak Imre segített Lacinak is 1946-ban a Váci Rum és Likörgyár Szeszkereskedésének létrehozásában. Sokat mentünk

Vácra is Bandival, emlékszem akkoriban akarta Imre Bandit egy cég élére elhelyezni, de nem sikerült.

Összetartott nagyon a három testvér, Pajtásnak szólították egymást.

– Milyen hátrányt szenvedett az Ön férje Imre miatt?

– Bandi bizony nagyon megszenvedte Imrét, pedig jól indult az élete. Az EMUK-nál volt pénzügyi osztályvezető. Egy napon valaki, már nem emlékszem rá, hogy ki volt, széles mosollyal, nagy hangon így köszöntötte férjemet a hivatalban: „No ez jó választás volt barátaim, mert Kovács Bandi az egy klassz gyerek, az Imre öccse! Nem tudjátok?” Ekkor kitudódott minden, és Bandit rövid időn belül elbocsátották. Többé komoly beosztást nem kaphatott, mint fémcsiszoló tudott csak elhelyezkedni. Méltatlanul, mondhatom megaláztatva halt meg szegény férjem.

Imrének komoly lelkiismeretfurdalást jelentett Bandi sorsa, de nem lehetett mit tenni a csomagküldéseken s egyéb támogatásokon kívül. Igaz, nem tagadhatjuk le, hogy szinte erején felül 1960-ban Imre egy „bogarat” küldött mindkét testvérenek. Az autó a Dunán érkezett. Abban az időben mindössze három kocsi volt az utcában. Persze nem új kocsi volt, két picis ablakkal.

– Hogyan használt két testvér egy kocsit?

– Felváltva, de miután Laci az árokba ment, ezután csak Bandi használta.

– Hogyan emlékszik anyósára?

– Kedves, magas asszony volt, 1946-ban már megvolt a Vitkovics utcai lakás anyósom nevén, ahol végül Lacival élt. Néha mi is meglátogattuk.

– Ön, András, mit tudna mondani a nagymamáról?

Kovács András gépészmérnök, Kovács Endre fia, Kovács Imre unokaöccse (továbbiakban KA).

– Hát sokat nem tudok mondani, mert halvány emlékeim vannak. Arra az egy alkalomra emlékszem, mikor játszott velem, míg édesanyám a Belvárosban vásárolt. Többet tudok Tercsi nénémről, akivel sokszor találkoztam is, mikor is édesapám gyümölcsösében voltunk Alcsúton.

– Mikor látta először Imre nagybátyját, és milyen érzés volt vele találkozni?

– 1972-ben láttam őt először 20 éves koromban, amikor is Opatia-ban voltunk mindannyian rokonok. Emlékszem, hogy nagybátyám a Sacher cukrászda kirakatában ült.

Szüleim lelevelezték a találkozást, és a Magyarok Világszövetségéből segített valaki. Mi alig hittük, hogy sikerülni fog.

– Miért éppen itt találkoztak?

– Azért, mert ez a hely volt legközelebb az olasz határhoz. Azt gondolta nagybátyám, ha Titót elmozdítják, akkor ki tudjon jutni valahogyan.

– Volt-e más találkozás, amire szívesen visszaemlékszik?

– Igen. 1977-ben két ízben is. Először Ausztriában találkozott szintén az egész család. Nagybátyám harmadik felesége Edna Harwey Campbell (továbbiakban Mici) is jelen volt. A Salesianer Kolostorban szálltunk meg, s emlékszem még a Grinzingbe is elvitt minket. Otthonosan mozgott mindenhol, s meglepett, hogy mennyire szerette a szerencsejátékot. Különösen ruletten szeretett, Micitől kérte a pénzt. Ugyancsak 1977-ben találkoztunk még egyszer, teljesen véletlenül Münchenben, mikor szüleimmel ott jártam.

– Hogyan emlékszik vissza temperamentumára, egyéniségére?

– Nekem az volt az érzésem, hogy az emigráns sorsot nehezen viselte. Sokat beszélgettünk arról a híres eseményről, mikor Bécsbe látogatott. Ekkor a sopronkőhidai határnál Ágfalvánál betekintett Magyarországra, és a szögesdrótot kicsit berugva át is lépett. Nagyon megráz, ha erre gondolok, hogy mit is érezhetett szegény nagybátyám akkor. Azt írta nekünk egy levélben erről, hogy „a parasztok dolgoznak a földeken”. Jellemző Imre nagybátyám egész életére ez a mondat, mindig is éreztem a nagyságát.

Mi politikusnak tartottuk őt, nem írónak.

– Mikor találkoztak utoljára?

– 1985-ben mentem ki Amerikába feleségemmel együtt a Rege Park 9905-be Queensbe. A felesége, Mici igen szívélyesen és szomorúan fogadott bennünket, a dolgozó szobájában aludtunk. Ide képzeltek nagybátyámat, amint dolgozik.

– Milyen volt a könyvtára?

– Közel 4–5000 kötet könyv lehetett, akkor még egyben. Sok magyar nyelvű könyv is volt a polcokon, de többségében angol nyelvű könyvek voltak. Emlékszem egy nagy fehérmárvány Ferenc József szoborra az egyik sarokban, ahová sógornóm a nyakláncait aggatta. Csak zárójelben jegyzem meg, hogy Mici a 70-es években járt Magyarországon barátnőjével.

Visszatérve a könyvekre. Sógornóm a könyvespolc előtt állva szedte le a magyar nyelvű könyveket, és mondta: „ezt is neked adom, azt is neked adom.” Sajnos nem mertük hazahozni.

Végül Varga Laci bátyám tette kutathatóvá nagybátyám könyvtárát.

– Hol jártak Amerikában?

– A legszomorúbb az, hogy a sírhoz nem tudtunk elmenni, mert 36 órás repülőút lett volna! Andrea, a leánya elvitt bennünket a Püski Könyvesházba. Udvarias, de hűvös találkozás volt, bemutatkoztam, és könyvet is kaptam.

– Kikkel volt jó kapcsolatban a nagybátyja az emigrációban?

– Mindenekelőtt a két Vargával, Varga Bélával és Varga Lászlóval. Igen szerette Borbándi Gyulát, és Molnár Józseffel is jó kapcsolatban állott.

– Kérem beszéljen a leányáról, Andreáról.

– Köztudott, hogy nagyon apás lány volt. Egzaltált, művész lélek, mint az édesanyja Debohra Lehanov. Ő is művész volt, szépen festett, mellette jogot is tanult. Ott az egyetemen ismerte meg nagybátyám, mikor ő is egyetemre járt. Andrea 1953-ban született New Yorkban, 1973-ban a Rhode Island School of Design-on szobrászatot tanult, majd 1975-ben a New Haven-i Yale Egyetem fotószakán diplomázott. 1973-tól állított ki, Magyarországon is volt egy önálló kiállítása. Korán elment otthonról, egy művésztelepen élt. Mára már kinőtte a bohó életet. Alapjában véve igen kedves teremts, szép volt nagyon fiatal korában, és szenvedélyesen szerette a lovakat, a természettel együtt. Talán ezért a nagy természetszeretetéért lett buddhista vallású. Északon Wallkillben élt egy buddhista telepen, de ezt már otthagyta, eladta és Virginia Államban egy lófarmot vásárolt. Jelenleg ott él 12 éves Amanda nevű kislányával, aki nagyon érdeklődik Magyarország és az itt élő rokonok iránt. Egy száz szóból álló magyar levél is érkezett Laci nagybátyámékhöz, de most nem tudom, hogy Andrea vagy Amanda írta. Andrea egyszer járt Budapesten, de ak-

kor is nagy meglepetésünkre egy hétre lovagolni ment Sarlópusztára, mi meg mentünk utána.

– Kik élnek még Andrea rokonságából?

– Jóformán senki. Édesanyja nagybátyja nagyon gazdag fogorvos volt. Egy öböl-parti hatalmas háza volt és egy jachtja.

– Milyennek ismerte meg Micit, a feleséget?

– Mici, mert mi így hívjuk, nagyon szerette a nagybátyámat.

Igen szépen éltek, jól sikerült házasság volt.

A C.B.S. vezetőjének a titkára volt, mikor nagybátyám megismerte. Végül egy könyvtárba ment dolgozni. Meglátogattam amerikai irodáját, s megdöbbsentem a rengeteg fülkétől, s az ezekben lévő íróasztaloktól. Mintha egy gyárban lettem volna.

15–20 emelettel lentebb egy repülőgép ment el.

New Yorkban a MCGRAW-HILL KIADÓ-ban felügyelő-szerkesztő, társadalmi munkában pedig a Central Parkban a Természettudományi Múzeum tárlatvezetője. Művelt, kedves egyéniség, leveleziünk. Ritkán ír, eddig még nem ment férjhez.

Csak érdekességgént említem, hogy a 70-es évek második felében együtt voltak nagybátyámmal Moszkvában. Nem merte a nevét aláírni a listán, csak mint X. számú turista.

Van egy fotó, integetnek a Vörös téren. Ki hinné?

Hiába, vakmerő ember volt a nagybátyám, és én büszke is vagyok rá.

A leánya, mikor édesapját temették, egy külön gyászbeszédet mondott. Minden gyászbeszéd a család birtokában van. Andrea ezzel kezdte „én egy forradalmár lánya vagyok...”, végül egy dallal búcsúzott édesapjától.

MOLNÁR M. ESZTER

BIBLIOGRÁFIA

Felhasznált irodalom

K Ö N Y V E K

Ábrahám Barna – Gereben Ferenc – Stekovics Rita: Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. Piliscsaba, 2003.

Andor Mihály – *M. Kiss Sándor*: Néma népszavazás. Budapest, 1989.

Balogh István: A parasztság művelődése a két világháború között. Budapest, 1973.

Balogh Sándor – *Pölöskei Ferenc*: Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon (1944–1962) Bp, 1979.

Bata Imre: Veres Péter. Bp, 1977.

Bethlendi László: 40 éve jelent meg Veres Péter „A paraszti jövő” című könyve, Bp. 1989.

Bibó István: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. Bp. 1994.

Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom. Püski New York, 1983.

Borbándi Gyula: Népiség és népiek. Püski Bp. 2000.

Bulla Béla: Az Alföld. Bp. 1940.

Czettler Jenő: Agrárpolitika. Bp. 1932.

Czine Mihály: Németh László eklézsiájában. Püski, Bp. 1997.

Cselőtei László: A mezőgazdaság vonzásában. Bp. 2004.

Cserépfalvi Imre: Egy könyvkiadó feljegyzése. Bp. 1945–1963.

Csizmadia Andor: A szociográfiai alapismeretek vázlata. Eger, 1941.

Erdei Ferenc: A magyar paraszttársadalom. Bp. 1943.

Erdész Ádám: A Néma forradalom, a Néma forradalom a parlament és a bíróság előtt. Bp. 1989. Békéscsaba (Tevan) és Cserépfalvi kiadás

Erdész Ádám: Ifjúság és falukutatás, Tevan kiadás Békéscsaba. 1993.

Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950. Akadémiai Kiadó, 1988.

Fülep Lajos: A magyarság pusztulása. Bp. 1986. Legújabb kiadás

Györffy István: A néphagyomány és a nemzeti fejlődés. Bp. 1942.

Györffy Sándor, Pintér István, Sebestyén László, Sipos Attila: Szárszó, 1943 Bp. 1983.

H. Balázs Éva: Parasztsors, parasztgond 1919-1944. Bp. 1960.

Hartyányi István: Kovács Imre bibliográfia. Bp. 1993.

Hodor Antal: A falukutatás vezérfonala. Bp. 1935.

Huszár Tibor: Beszélgetések. Bp. 1983.

Illyés Gyula: Pusztulás. Bp. 1933.

Juhász Géza: Népi írók. Bp. 1943.

Kalász Márton: Tizedelőcédulák, Bp. 1999.

Kerekes Imre: Népfőiskolák Baranyában. 1924-1947, Pécs, 1999.

Kiss Géza: A lélek harangja, Válogatott írások. Bp. 1984.

Kiss Géza: Ormányság. Bp. 1937.

Kiss József-Lugosi András: Kemse tegnap, ma és holnap...
avagy időszerű-e a falukutatás az ezredfordulón? Bp. 1999. és 2003.

Kovács Imre: A kivándorlás. Bp. 1938. Cserépfalvi Kiadó

Kovács Imre: A Márciusi Front. Bp. 1980. Bessenyei György Kör kiad.

Kovács Imre: A parasztéletforma csődje. Bp. 1940. Bolyai Kiadó

Kovács Imre: Agrárpolitikai feladatok. Bp. 1947. Misztótfalusi Kiadó

Kovács Imre: Elsüllyedt ország. Bp. 1945. Cserépfalvi Kiadó

Kovács Imre: Kolontó, Bp. 1939. Cserépfalvi Kiadó

Kovács Imre: Magyar feudalizmus, magyar parasztság. Bp. 1943. Cserépfalvi Kiadó

Kovács Imre: Magyarország megszállása. Torontó, 1979.

Kovács Imre: Néma forradalom. Bp. 1937. Cserépfalvi Kiadó

Kovács Imre: Népiség, radikalizmus, demokrácia. Bp. 1992.

Kovács Imre: Szovjetország agrárpolitikája. Bp. 1940. Cserépfalvi Kiadó

Körösenyi András: Liberális vagy konzervatív korszakváltás? Bp. 1989.

Lázár István: Új Márciusi Front. Bp. 1988.

Lendvai L. Ferenc: Demokrácia, pluralizmus, tolerancia. Bp. 1996.

Mády Zoltán: A népfőiskolai mozgalom útja. Bp. 1942.

M. Kiss Sándor: A szárszói beszéd és a népi mozgalom néhány összefüggése.
Püski, New York, 1987.

Molnár M. Eszter: Áchim L. András emlékezete. Bp. 1996.

Morel Gyula S. J. Szociológia. Bécs, 1989.

Némédi Dénes: A népi szociográfia 1930-1938. Bp. 1985.

Pethő Sándor: Világostól Trianonig. Bp. 1926.

Pölöskei Ferenc: A falukutatás fénykora 1930-1937. Bp. 2004.

Püski Sándor: Könyves sors, magyar sors. Püski Kiadó, 2002.,.

Salamon Konrád: A Márciusi Front. Bp. 1980.

Somogyi Imre: Kertmagyarország felé. Püski, 1997.

Somorjai Ádám OSB: Család és demográfia Európában. Bp. 1997.

Szabó A. Ferenc: Tanulmányok 1935-1947. Bp. 2003.

Szabó Ferenc S. J.: Európai magyarság – magyar Európaiság. Bp. 2000.

Szabó István: Tanulmányok a magyar parasztság történetéből. Bp. 1948.

Szekfüi Gyula: Három nemzedék. Bp. 1920.

Szelényi Iván: Harmadik út? (polgárosodás a vidéki Magyarországon). Bp. 1992.

Szerencsés Károly: Tizenhárom életrajz. Bp. 1990.

Szirtes Gábor: A „gatyás kommunisták”? Pécs, 1993.

Tóth István: A Nemzeti Parasztpárt története 1944-1948. Bp. 1972.

Tóth Pál Péter: Agrárszociológiai írások Magyarországon 1900-1945. Bp. 1984.

Tóth Pál Péter: Metszéspontok (Túrultól a Márciusi Frontig). Bp. 1983.

Valuch Tibor: Rekviem a parasztságért. Debrecen, 1988.

Varga Csaba: Hagyomány és stratégia. Budapest, 1997.

Veres Péter: Az Alföld parasztsága. Magyar Élet Kiadó, 1939.

Vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre: Nemzeti radikalizmus. Stádium Sajtószolgálat, 1931.

FOLYÓIRATOK, LAPOK

Andorka Rudolf: A falu újból nemzet alatti zárt világgá válhat. Népszava, 1996. márc. 9.

Borbándi Gyula: Bethlen Gábor unokája, Új Látóhatár. 1963.

Borbándi Gyula: Ötvenéves a Szabad Európa Rádió. Magyar Nemzet, 2000. augusztus 4.

Borbándi Gyula: Realizmus a politikában. Magyar Nemzet, 1998. márc. 19.

Borsányi András: Az USA helyére Kína és az arab világ lép?

Magyar Hírlap, 2004. augusztus 10.

Cs. Szabó István: Gondolatok és ajánlás egy könyv régen várt Új kiadásához.

Új Köröstáj, 1989.

Dr. Varga László: Parlamenti méltatása Kovács Imrének. Magyar Országgyűlés,

2001. október 15.

Erdész Ádám: Kner Imre és Kovács Imre levelezése Kovács Imre pályaképéhez. Levelek, 1936-1937. Levéltári Szemle, 1986. 3. sz.

Gyurácz Ferenc: A politika vonzáskörében. Új Forrás, 1993.

Hajdú Ráfi: Együtt Cserépfalvival. Egy interjú folytatása. Kritika, 1980. május 30.

Haas György: Ötven éve történt, menekülés novemberben. Magyar Nemzet, 1997. november 27.

Hám Tibor: Varga Béla köszöntése. Irodalmi Újság, 1988.

Hegy Imre: Egy igazi parasztpolitikus. Holnap, 1991/11.

Jász László: Volt egyszer egy parlament. Magyar Nemzet, 1999. július 7.

John Lukacs: Emberszeretet és közéleti felelősség. Magyar Nemzet, 1996. október 8.

Kanyar József: Javaslat Kovács Imre posztumusz rehabilitációjára és kitüntetésére.

Magyar Úton, 1995. VI.évf.

Kapronczay Károly: „Emberéletért mindent! – ez volt a jelszavunk.

Egy politikus pap életútja, *Varga Béla...*” Új Magyarország, 1992. július 21.

Kiss Sándor: Kovács Imre példája. Irodalmi Újság, 1981.március-április.

Kovács Imre: „Hazádnak rendületlenül” Magyarország. 1938. aug.7.

Kovács Imre: A Felvidék tragédiája. Kanadai Magyarság, 1980. márc. 8.

(Gondolatok Janics Kálmán könyvéről)

Kovács Imre: A földreform útja. Válasz, 1936.

Kovács Imre: A harmadik út. Új Látóhatár, 1980. 2-3.sz.

Kovács Imre: A harmadik világháború. Képzelet vagy valóság? Bécsi Napló, 1980 szept; okt.

Kovács Imre: A kérdés leegyszerűsödött az olajra. Kanadai Magyarság, 1979. március 24.

Kovács Imre: A kereszténydemokrácia ígéretében.

(Varga László: Kérem a vádlott felmentését) Új Látóhatár, 1979.

Kovács Imre: A nemzetközi erőviszonyok hatása Közép-kelet Európára és Magyarországra.

Új Látóhatár, 1979.

Kovács Imre: A nemzetközi PEN alkonya... A londoni Írókongresszus naplójára, Bécsi

Magyar Híradó, 1975. október 10.

Kovács Imre: A parasztleletforma változása. Látóhatár, 1952. júl.

Kovács Imre: Akinek sikerült a terve (Béla Király) (Ferenc Deák). Új Látóhatár, 1975.

Kovács Imre: Amerika-szovjet condominium. A világ közös uralma? Kanadai Magyarság, 1979. június 30.

Kovács Imre: Amíg Amerika alszik, a világ átrendeződik. Kanadai Magyarság, 1979. aug. 25.

Kovács Imre: Az apokalipszis Oroszországban született? Irodalmi Újság, 1970/5.

Kovács Imre: Bajcsy-Zsilinszky Endre. Parasztújság, 1947. jan.12.

Kovács Imre: Bibó és a magyar ügy az ENSZ előtt. Irodalmi Újság, 1959. január 15.

Kovács Imre: Bibó István és a magyar alternatíva. Irodalmi Újság, 1980 március-április

Kovács Imre: Demokrácia és magyarság. Új Magyarország, 1945.júl. 31.

Kovács Imre: Duke ezredes jelentkezik. Amerikai tisztek ejtőernyős bevetése

Magyarországon, 1944-ben. Új Látóhatár, 1968.

Kovács Imre: Dunakonföderáció. Magyar Út, 1937. április 1.

Kovács Imre: Elképzelni az elképzelhetetlent: az olajmezők megszállása. Kanadai Magyarorság, 1979. július 28.

Kovács Imre: Emigráns ünnep, emigráns sors. Új Látóhatár, 1963.

Kovács Imre: Európa dilemmája. Amerikával, nélküle, egyedül: esetleg a Szovjetunióval? Kanadai Magyarorság, 1979. okt. 12.

Kovács Imre: Európa megtér népeihez (A háború utáni társadalmi fejlődés). Magyar Nemzet, 1940. november 17.

Kovács Imre: Félévszázad Magyarorszáért és Európáért (Auer Pálról). Új Látóhatár, 1971.

Kovács Imre: Francia változatok, divatban és politikában. Kanadai Magyarorság, 1980. október 25.

Kovács Imre: Hírünk javítása a világban, főleg pedig Amerikában. Új Világ, 1980. július 25. 27. augusztus 22. 23.

Kovács Imre: Hulló Magyarország, Válasz, 1935.

Kovács Imre: India és Nehru. Új Látóhatár, 1959.

Kovács Imre: Kelet-európai változatok. Kohézió vagy életképesség: Mi lesz Brezsnyev letűnésekor? Kanadai Magyarorság, 1979. november 10.

Kovács Imre: Kie a Szent Korona? Kanadai Magyarorság, 1977. nov.19.

Kovács Imre: Kijózanult emigráció, Látóhatár, 1956.

Kovács Imre: Kína útkeresése. Magyarország a példa? Kanadai Magyarorság, 1980. március 22.

Kovács Imre: Kísérlet a láthatáron: eurokommunizmus. Kanadai Magyarorság, 1978. február 4.

Kovács Imre: Kiugrási kísérletek I. Nyugat felé. II. Kelet felé. Új Látóhatár, 1963.

Kovács Imre: Legyőzöttek győztes (Mindszenty Józsefről) Új Látóhatár, 1974.

Kovács Imre: Lengyel büszkeség- lengyel öntudat: A pápaválasztás következményei, Kanadai Magyarorság, 1979. január 6.

Kovács Imre: Lengyel menekültek és francia hadifoglyok Magyarországon, 1939-1945. Új Látóhatár, 1980.

Kovács Imre: Mégegyszer a Verébmisszió. Válasz, 1969.

Kovács Imre: Mérték és egyensúly (Borbándi Gyuláról). Új Látóhatár, 1979. 5-6. sz.

Kovács Imre: Mi volt a reális nemzetpolitika 1956-ban? Új Látóhatár, 1963.

Kovács Imre: Mit ér a kínai kártya? Theng Hsziao-ping Amerikában. Kanadai Magyarorság, 1979. február 17.

Kovács Imre: Páholyból Közép-Európa. Kanadai Magyarorság, 1980. október 18.

Kovács Imre: Rakéták árnyékában sorsunk. Bécsi Napló, 1980. május-június

Kovács Imre: Széchenyi István. Szabad Szó, 1941. szept. 21. (150 éve született)

Kovács Imre: Titó és öröksége: Az első és egyetlen jugoszláv. Kanadai Magyarorság, 1980. május 31.

Kovács Imre: Toborzó Erdélyért! Kanadai Magyarorság, 1979. dec.29.

Kovács Imre: Torztükör. (Szabó Miklós: Foglalkozása emigráns) Új Látóhatár, 1959.

Kovács Imre: Viszonyunk a Parasztszövetséghez. Szabad Szó, 1942. ápr. 5

Lugosi András: A paraszteleforma válságától a demokrácia válságáig (Bibó Istvánról). Új Mandátum, Bp. 2001.

Mikes György: A 75 éves Koesler Arthúr. Irodalmi Újság, 1980. szept.

Mikita István: Emlékezés Kovács Imrére. Néma Forradalom c. lap 2001/1 (ismételt megjelenés)

Molnár M. Eszter: Kovács Imre emlékezete. Új Magyarország, 1995. május 20.

Molnár M. Eszter: A parasztegység, nemzeti egység híve. Magyar Úton, 1995. november 11.

Molnár M. Eszter: „Akarom, hogy tisztán lássatok!” Magyar Népfőiskolai Társaság folyóirata, 1997.

Molnár M. Eszter: A Néma forradalom írója. Napi Magyarország, 1998.

Molnár M. Eszter: „A megbéklyózott lovak felvetik fejüket”. Magyar Úton, 1999.

Molnár M. Eszter: Alcsútdobozon szobrot kap Kovács Imre író-politikus. Fejér Megyei Hírlap, 1999. november 27.

Molnár M. Eszter: Nekünk és a földnek mindent el kell bírni. (85 éve született Kovács Imre) Békés Megyei Hírlap, 1999.nov.27.

Molnár M. Eszter: A „nemzetgyalázó” kötelező olvasmány. Magyar Hírlap, 2000. március 10.

Nagy Ferenc: Szerep és felelősség 1947-ben. Új Látóhatár, 1967.

Nemes Lajos: Gondolatok egy szoboravatáson. Néma Forradalom c. lap 2000/1.
(Országgyűlési Könyvtár: Nemzetgyűlési beszédek. 1945-1947.)

Ölvedi János: Búcsú Kovács Imrétől. Katolikus Szemle, 1980/4.

Szabó A. Ferenc: Egy hazafi, akinek eszméire nincs igény Magyarországon.
Bécsi Napló, 2003. március-április

Szabó A. Ferenc: Kovács Imre és a politikatudomány. Politikatudományi Szemle, 1993. 4.

Szabó A. Ferenc: Tudományos konferencia Kovács Imre munkásságáról. Múltunk, 1997. I.

Tóbiás Áron: Kovács Imre életútja a dunántúli pusztától New Yorkig. (a család hagyatékából)

Tóth Pál Péter: Kovács Imre és a magyar parasztság jövője. Életünk, 1989/1-2.

Tóth Pál Péter: Kovács Imre az emigrációban. Magyarságkutatás, 1989.

Varga László: New York-i beszélgetés Vas Zoltánnal. Magyar Nemzet, 1992. október 31.

UTÓSZÓ

Rendkívül fontos, időszerű feladatra vállalkozott Molnár M. Eszter, amikor Kovács Imre írásainak összegyűjtésével, szerkesztésével és kiadásával megkísérelte a politikus-író életéről, munkásságáról kialakított, sok tekintetben hiányos, netán hamis képet korrigálni, kiegészíteni. Kovács Imre, a 30-as évek falukutató mozgalmanak és szociográfiai irodalmának egyik legnagyobb hatású képviselője 1947 őszén (34 éves korában) távozott külföldre; de emigrációjából is figyelemmel kísérte a hazai politikai élet alakulását, a társadalomban végbemenő átrendeződési folyamatokat. Az itt közreadott cikkgyűjteménye természetesen nem a teljesség igényével készült, hiszen ahhoz a Columbia Egyetemen végzett sokévi kutatómunkára lett volna szükség; ennek ellenére a most közzétett dokumentumok, tanulmányok hiteles képet nyújtanak eme nagyszabású életmű leglényesebb témáiról.

Molnár M. Eszter a rendszerváltás óta foglalkozik alaposabban Kovács Imre életművével; a *Kovács Imre Társaság* alelnökeként végzett adatfeltáró és ismeretterjesztő munkája nagyban hozzájárult az író-politikus hazai „újrafelfedezéséhez”, műveinek megismertetéséhez. Gondos kutatómunkáját (amelynek gazdagságát, értékét a válogatott Bibliográfia is mutatja) bizonyítja az is, hogy a Kovács Imréről szóló alapvető tanulmányokat, könyveket nem csak összegyűjtötte, hanem a kötet összeállításában, saját tanulmánya elkészítésénél lelkiismeretesen fel is használta. Így nem pusztán cikk-gyűjteményt ad itt közre, hanem alapos felkészültséggel megírt, hiteles pályaképet.

A kötet I. részében Kovács Imre hazai életét, munkásságát mutatja be; részletes és pontos képet rajzol származásáról, kiterjedt családi háttéréről, iskoláztatásáról. Paraszti származása ellenére csak a Közgazdasági Egyetemen kezdett tudatosan foglalkozni a magyar falu és a mély-szegénység problémáival; itt kapcsolódott be a falukutató munkába. „A 17 holdas gyomai parasztösök, a 70 és 100 holdas Kató-rokonság”, valamint a mezőberényi agrárproletár rokonok nyomora kiáltó ellentétben volt egymással; így már igen korán nagyfokú szociális érzékenység alakult ki benne, ami arra kötelezte, hogy a demokratikus átalakulás oldalára álljon. Molnár M. Eszter hiteles képet alakít ki – Kovács Imre korai tanulmányainak felhasználásával – magáról a forradalmár-alkatú, lázadó fiatalemberről s a 30-as évekbeli társadalom-politikai küzdelmeinek időszerűségéről. Kovács Imre már egyetemistaként, 1935-ben felkereste a Rádióban Németh Lászlót, hogy tegye közzé felhívását a falukutató mozgalom megszervezésére. Első jelentős cikke (*A kultúr-paraszt*) 1934. jún. 24-én jelent meg a *Pesti Naplóban*; majd ezt követte *A gazdasági cselédek kereseti és megélhetési viszonyai* c. – nagy feltűnést keltő – tanulmánya a Székfű Gyula szerkesztette *Magyar Szemlében* 1935. nov. 25-én. Így hát az ormánsági falukutató munkába való bekapcsolódása nem volt előzmények nélküli.

KOVÁCS IMRE IRATEGYSÉG

Letöltve: 2009. december 17.

[Kovács Imre /1913-1980/ Papers /1945-1980/ - 41 doboz és egy dosszié
Ritka Könyvek és Kéziratok Könyvtára /Columbia Egyetem Könyvtárai, New York/
Hozzáférhetőség: Columbia University Libraries, Rare Book and Manuscript Library
New York]

1935/36-ban az egyetemista fiatalok nyári táborozás keretébenben készítették el az *El-süllyedt falu a Dunántúlon: Kemse község élete* című szociográfiát; majd ezután Kovács Imre megírja főművét, a *Néma forradalmat* (1937-ben jelenik meg a Könyvhéten); miközben már a *Márciusi Frontot* szervezi, s Zilahy Lajossal közösen megfogalmazza a 12 pontot (melynek szövegét is közlésezi itt Molnár M. Eszter). Ismert tény, hogy Kovács Imrét már 1937. okt. végén bíróság elé állítják („osztály-ellenes izgatás” címén), s 3 havi fogházra, könyve elkobzására ítélik, valamint kizárják az ország összes egyeteméről. A Sors iróniája, hogy könyvét azóta *alapmű*-ként tartja számon nemcsak a szociográfiai irodalom, hanem a közgazdaság-tudomány is; tanítják az egyetemeken, s 1996-ban Dr. Andorka Rudolf, a Közgazdaságtudományi Egyetem akkori rektora visszavonta, illetve megsemmisítette az 1938. nov. 24-én hozott kizárási határozatot (az erről szóló dokumentumot is közlésezi Molnár M. Eszter).

A szerző ezek után részletesen ismerteti Kovács Imre további pályaképét, meghurcoltatását a II. világháború idején (1942. márc. 15.-én a Petőfi-szobor megkoszorúzása Bajcsy Zsilinszky Endrével közösen, ami miatt hadbíróság elé állítják; a fogházból Illyés – Márai – Szekfű Gyula közbenjárására szabadul). Az 1943-as Szárszói Konferencián egy hozzászólása miatt nem engedélyezik előadása megtartását; ő ugyanis úgy vélte: „előbb földreform, aztán Kert-Magyarország”; s már ekkor azon töprengett, miként lehetne „okos staféta-váltással, sima átmenettel, józan és reális politikával létünket biztosítani a győztesek oldalán”. 1944. márc.-ban a Gestapo listáján másodikként ő szerepelt – így Magyarország német megszállása idejére illegalitásba vonult. 1944. okt. 15. után tagja lett a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának; dec. 20/21 éjszakáján átment a fronton az oroszokhoz, de – kémnek gondolván – letartóztatták. Miközben Gödöllőre akarták szállítani, megszökött; majd Budapestre visszatérve bekapcsolódott az akkor már szerveződő Nemzeti Parasztpárt munkájába. 1945-től ő a Parasztpárt főtitkára; 1946. márc.-tól az alelnöke. Budapesti képviselőként tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, s résztvesz számtalan bizottság munkájában.

Ilyen előzmények után azt gondolhatnánk, hogy Kovács Imre lett a demokratikus átalakulás egyik fő-motorja. Csakhogy már 1946 novemberében a *Válaszban* közzétett egyik írásában (*A demokrácia útja Magyarországon*) jelzi: a MKP egyre inkább az antidemokratizmus útjára lép. A Nemzeti Parasztpárton belül is meghasonlik az Erdei Ferenc-féle – a kommunistákkal szövetségre lépő – platformmal, így már 1947 februárjában kilép a NPP-ből, s augusztusban a Független Magyar Demokrata Párt képviselője lesz. Azonban – látván a mindjobban eltorzuló hazai viszonyokat – nov. 18-án útlevéllel Prágába, majd onnan Zürichbe utazik, s többé nem tér haza.

A kitűnő életrajzi ismertetés után Molnár M. Eszter a korszak szellemi térképét is felvázolja. Közlésezi – kísérszöveggel – Kovács Imre Kner Imrével való levelezésének dokumentumait, bőségesen ellátva jegyzetekkel (Erdész Ádám tanulmánya nyomán – Erdész Ádám: Kovács Imre és Kner Imre levelezése 1936-1937. címmel – Levéltári Szemle, 1986. 3. szám), majd Cserépfalvi Imre visszaemlékezését Kovács Imrével és Bálint Györggyel való kapcsolatáról, mindhármuk letartóztatásáról (Hajdú Ráfi Gábor interjú-

ja Cserépfalvi Imrével, Kritika, 1980. márc.30.); a 30-as évek végén írt cikkei közül a legfontosabbakat; köztük *A magyar falukutatás zárófejezete* címen Teleki Pálnak küldött nyílt levelét (*Korunk*, 1939/2.sz.). Az 1945-ben, illetve az után keletkezett fontosabb vitacikkei, nemzetgyűlési beszédei, a földosztás mellett agitáló írásai is megjelennek itt (sőt, maga az 1945. dec. 5-én tartott Nemzetgyűlés jegyzőkönyve is), pontos bibliográfiai adatokkal. Ezekből kibontakozik a Kovács Imre által remélt demokratikus átalakulás nagyívű koncepciója. Ha ezen az úton haladt volna a nemzet, ha sikerült volna – függetlenségünk megőrzése mellett – a Duna-menti népekkel szoros, egyenrangúságon alapuló szövetséget kialakítani, s a közös utat megtalálva, lazítani a leigázó Szovjetunióval való kapcsolaton (mint ahogy Jugoszlávia ki is alakította a maga modus vivendijét!), akkor bizonyára egészen másként alakult volna a magyar demokrácia sorsa. Hiszen Kovács Imre a földreform sikeres lezajlása után, 1945 derekán „a gazdaságok fölszerelése és a termelés korszerű megszervezése” mellett szállt síkra; azt hangoztatta, hogy a gazdákat meg kell tanítani a korszerű gazdálkodás előnyeire; a modernizáció és a demokratizálódás híve volt. Csak-hogy a MKP épp ezt nem akarta! Itt teszi közzé Molnár M. Eszter *Pomogáts Bélának* a Magyar Nemzet 1989. ápr. 15-ei számában megjelent összefoglaló-emlékező írását (*Parasztpárti hagyományok*), mely szerint a '45 utáni parasztpárti viták sarkalatos pontja az volt, hogy az „osztálypárt”-konceptiót kövessék-e (ezt az álláspontot képviselte Erdei Ferenc, Darvas József, Nánási László), avagy „néppárt”-t alakuljanak (amint azt Kovács Imre, Bibó István, Farkas Ferenc s a párt értelmiségi szárnya szerette volna). Az agrárszocialista földmunkás-mozgalom, amelynek képviselője Veres Péter volt, ekkorra már idejét múlta; a népi értelmiség a *nemzeti* radikalizmus álláspontján állt; viszont a hegemoniára jutott Erdei-Darvas csoport a kommunistákkal való együttműködést szorgalmazta. „Ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyar politikai kultúra a sztalinista diktatúra martaléka legyen”.

Mindezek alapján teljesen nyilvánvaló, hogy Kovács Imre nem maradhatott itthon: előbb-utóbb börtön várt volna rá, esetleg egy koncepció perben kivégezték volna. 1947 novemberében – viszontagságos körülmények között – elhagyja Magyarországot, s Prágán keresztül Zürichbe érkezve menedékjogot kér. Svájcban, majd Franciaországban marad rövid ideig, egyelőre reménykedve abban, hogy ha a hazai viszonyok változnának, esetleg hazatérhet. Megírja a koalíciós kormányzás bukásának történetét, figyelmeztetve a MKP mind erőszakosabb egy-párti hatalmi törekvéseinek jövőbeli következményeire (*A Szovjetunió árnyékában* c. könyve). Miután látja, hogy Magyarország egyre jobban kiszolgáltatja magát az orosz megszállóknak, s felismeri, hogy a hazai politikai élet alakulásába „odakintről” lehetetlen beleszólni – áttelepszik az Egyesült Államokba (1949. okt. 27), s ott él haláláig (1980. okt. 27). Magyarországon maradt két fivére (akiknek sok kellemetlensége lett az ő disszidálásából, hosszú időn át megfigyelték őket és családjukat) folyamatosan tudósítják őt a hazai viszonyokról. 1972-ben Opatijában találkozik a család; majd a 70-es évek végétől már szabadabban tartják a kapcsolatot (Kovács Imre természetesen soha nem térhet haza). Molnár M. Eszter a *Családi visszaemlékezések* c. fejezetben közlésezi a sógornókkal (Kovács Lászlóné, Kovács Endréné) készített interjúkat, amelyekből sokmindent megtudhatunk a honi retorziókról. Kovács Imrét odakint hosszú időn

át gyötri a lelkiismeret-furdalás, hogy elmenekült az itthoni megpróbáltatások elől: „Önmagammal súlyosan meghasonlottam; otthon félttem szembenézni sorsommal, esetleg meghalni azokért az eszmékért, amelyekért ifjúságomban sokkal bátrabban harcoltam; a kispolgári kényelmet választottam – hát megkaptam, de milyen áron!” (Just Bélához írt levele, 1954. máj. 10.). Voltaképpen élete végéig nem tudott megbékélni az emigráns-sorssal; az is gyötörte, hogy idegen földben kell majd nyugodnia. Molnár M. Eszter közlése a temetésen elhangzott gyászbeszéd szövegét is (Varga Béla, a magyar parlament volt elnöke, a Magyar Bizottság – Varga László pedig az Amerikai Magyar Szövetség nevében búcsúztatta a New York-i gyászünnepeken, 1980. okt. 30-án). Az ökümenikus szertartáson nagy számban jelentek meg, nemcsak New York-ból, de más amerikai városokból is. Második házasságából való lánya, Andrea-Leslie Kovács a közvetlen családja nevében köszönt el tőle. A temetést október 31-én a Georgia állambeli Columbusban rendezték az özvegy családjának városában. Borbándi Gyula a Szabad Európa Rádióban Gyulai Ernő álnéven méltatta, s a népi emigráció képviselőjében búcsúzott tőle.

A kötet II. részében Molnár M. Eszter közlése Kovács Imrének az emigrációban született (az *Új Látóhatár*, *Irodalmi Újság*, *Bécsi Magyar Híradó*, *Magyar Híradó*, *Kanadai Magyarorság* stb. lapokban publikált) legfontosabb tanulmányait. Ezekből a nemzet sorsáért felelősséget érző, egyfajta „modus vivendi” kialakító, lehiggadt és bölcsen mérlegelő homo politicus arcképe bontakozik ki.

A tanulmányok zöme az '56-os magyar forradalommal, annak bukásával, s az abból következő – a jelenkorra nézve is érvényes – feladatokkal foglalkozik. Kovács Imre egy virtuális Magyarország vágyképét vázolja fel, s megjósolja a kommunista berendezkedés totális kudarcát. Felismerései máig helytállóak – az Idő végül is őt igazolta. De az „itt és most” realitását (tehát az 1956 utáni esztendőket) valóságát mégsem sikerült pontosan felmérnie: sokkal rövidebb időt prognosztizált e torz társadalmi alakulatnak, s jóval korábbra tette feltételezett összeomlásának időpontját, mint az valójában bekövetkezett. „A kommunizmus zárt ideológiája: börtön; a homo sovieticus, amint megízleli a szabadságot, mind többet követel belőle, s a szabadság utáni vágy kivezet a kommunizmusból” – írta már 1957-ben (*Amiért érdemes élni* – Irod. Újság, 1957. márc. 15.). Majd azzal a vágyálommal folytatta: „Egy nap a Kreml kénytelen lesz belátni, hogy vissza kell adnia a leigázott népek szabadságát, hogy a saját elképzeléseik szerint rendezkedhessenek be. A forradalom megmutatta, hogy a magyar nép demokráciára kíván berendezkedni, és azért érdemes élni, hogy ezt a napot megérhessük”. Sajnos, ő már nem érthette meg...

Ugyancsak az Irodalmi Újságban teszi közzé *A magyar kérdés önmagában* c. háromrészes cikkét 1958 nyarán, amelyben az 1945 utáni kelet-európai helyzetet elemezve lépésről lépésre kimutatja, milyen stációkon át érkeztünk el '56-hoz; s hogy a szomszédos országokban mennyiben volt más, mégis hasonló a helyzet. „A magyar forradalom két vonal karambolja” – tudatosítja már ekkor! Ugyanis a Nagy Imre-vonal keresztbemetszette a sztalinista-rákossista hatalmi struktúrát, amely saját monopóliumaként kezelte az országot, kipurcslva belőle minden erőt, megélhetési lehetőségeitől is megfosztva a népet.

A nép azonban fellázadt a könyörtelen iga ellen. „Október 23. valójában a magyar népi mozgalommal kezdődött” – hangsúlyozza. Annak eszméi mélyen beivódtak a magyar értelmiségbe, s az átmentette a „harmadik út” ideológiáját, a párt-diktatúra éveiben továbbadva azt az új s újabb nemzedékeknek. Leslie B. Bain, azaz Balog Bain László könyve kapcsán (*Miért bukott el a magyar forradalom?* – 1960) azt hangsúlyozza, hogy a magyar forradalom szempontjából végzetesnek bizonyult a külföldi rádióadók Nagy Imre elleni uszítása: sikerült megingatniuk a nép bizalmát vele szemben, így ő nem tudta az eseményeket „kézben tartani” (mint Gomulka a lengyeleknél); s közben Kádár kiegyezett az oroszokkal. Aztán megkezdődött a véres megtorlás...

Néhány év múltán – némiképp „átértékelve” korábbi nézeteit – már úgy látja: „Kádár tulajdonképpen a forradalom programját hajtja végre”; Magyarország megtette az első lépéseket a demokratizálódás, liberalizálódás felé (az ÁVÓ eltűnése, magasabb életszint, vélemény- és szólásszabadság stb.). Viszont a szovjet megszállóktól való nemzeti függetlenség problémáját megoldhatatlannak látja: a nemzeti kultúra visszaszorítása, az erőszakos „tétesítés”, a KGST-kapcsolatok erősödése visszaveti az országot az intenzívebb fejlődésben (*Mi lesz veled, Magyarország?* – Irod. Újság, 1964. júl. 1.). A legfontosabb feladatnak a Nyugattal való gazdasági kapcsolatok erősítését tartja; s úgy véli: a „Mindszenty-kérdés” rendezése – pertörlesztés útján – nagyban előmozdítaná az USA-val való viszony helyreállítását (ami az ország demokratizálódásának folyamatát segítené). Hiszen „függetlenség, a demokratikus szabadságjogok biztosítása nélkül egy nemzet se fejtheti képességeit”

Harmadik út vagy európai nemzet (A magyarországi választása) c. cikkében (Irod. Újság, 1968. aug. 1.) rendkívül precíz, világos okfejtéssel bizonyítja: a '68-as lázadások mind Nyugaton, mind Keleten egyaránt nyilvánvalóvá tették a kapitalizmus és a kommunizmus politikai, szociális és erkölcsi csődjét; a harmadik világ fejlődő népei pedig okosan taktikázva kihasználják a kettő versengését a maguk javára. Voltaképpen nekünk is ezt az „ötvözetet” kellene megvalósítanunk – véli. A „harmadik út” egy sajátos koncepcióját dolgozza ki, amelynek alapfeltételét Magyarország külpolitikai semlegességében látná; belpolitikailag pedig a többpártrendszer visszaállításában. Véleménye szerint a Bibó István-féle tervezet (1956. nov. 9.) lehetne az új struktúra alapja: a parlamentarizmust a módosított tervgazdálkodással ötvözve kellene újragondolni a nemzet jövőjét. Fontosnak tartaná az ország urbanizálódását, s azt, hogy Magyarország államformája *köztársaság* legyen (az 1946. I. tc. alapján). A *közép-európai* konföderáció megvalósításában látná a viszonylagos függetlenség és a szabadságjogok biztosításának zálogát; a legfontosabb politikai kérdésekben pedig a *Nemzetgyűlés* döntene 2/3-os többséggel. 1968 őszén, Csehszlovákia megszállásakor azonban e remények (ismét) kudarcba fulltak. Kovács Imre maga is felméri: a Kelet-Nyugat kapcsolatrendszerének megerősödése – illúzió (*Kelet-Európai változatok*, 1969. febr. 1.; *Mit tud rólunk Amerika?* – Bécsi Magyar Híradó, 1970. júl. 12.).

Így hát a kommunizmus „fellazításának” lehetőségét egyre inkább a gazdasági szerkezet s a korábbi párhierarchia átstrukturálódásában látja (*A technokrata a kommunizmus sírásója?* Irod. Újság, 1970. szept. 15.). Úgy véli: a „pártmunkások” uralmát szükségképpen fel kell váltania a technokratáknak, a jól képzett szakembereknek, akik helyzetüknél fogva szembeszállnak a szakmai-politikai dilettantizmussal, az agyonellenőrzött pártdik-

tatúrával (amelyben csak a politikai „megbízhatóság” számított, nem a szakmai tudás). A mozgalmi érdekek helyett egyre inkább a diploma válik fontossá; „a hatalom fokozatosan átcsúszik a párttól a kormányhoz, a bürokratóktól a technokratákhoz, a dogmatikusoktól a pragmatikusokhoz”, akik jól tudják, hogy a kommunizmust *lehetetlen* megvalósítani. Végül az ifjúság lesz a rendszerváltoztatás motorja – hangsúlyozza Kovács Imre; ugyanis az elbürokratizálódott rendszerben már nem lát karrier-lehetőséget, s így radikalizálódik – végül „kiköveteli” a változást.

A 70-es évek végén már erősen érzékelhető ez a feszítő ellentét a generációk (az „apparátcsikok” és a fiatalabb generációk reform-elképzelése) között. Kovács Imre európai körútján végigjárja az emigráció különböző csoportjait, s tanácskozik velük a magyar jövőt illetően (*Magyarokkal Európában*, Kanadai Magyarok, 1979. nov. 3.). A beszélgetések, viták során világossá válik: Magyarországon két elképzelés fog összezsugorodni egymással a változásokat illetően. A volt *népi kollégisták*, akik megégették magukat Rákosinál, majd megjárták a börtönöket, mindmáig a népi vonal képviselői s a magyarság nemzeti érdekeinek őrei; velük szemben állnak a Szovjetunióban képzett (s onnan orosz feladatokkal hazatért) *technokraták*, akik Moszkva érdekeit képviselik, s utasításait végrehajtják – ők az un. „reform-kommunisták”, akik a népiekkel szemben előnyt élveznek mindenben. Túlságos előtérbe kerülésük visszavetheti Magyarországot Moszkva feltétel nélküli kiszolgálójává. Kovács Imre előadást is tart az európai emigráció különböző csoportjainak Amerika és a Szovjetunió viszonyáról, Magyarország jövőbeli kilátásairól. Ekkor még azt reméli: ha a Szovjetunió belüli nemzetiségi „földrengés” szétverné a mesterségesen összetákolt, tűzzel-vassal egybetartott államalakulatot, talán Magyarországnak is lehetősége lenne a tőle elvett magyar etnikumú területek visszaszerzésére a Kárpát-medencében. Természetesen, a későbbiekben ez is illúziónak bizonyult.

Kovács Imre, mint szinte minden hazájához hű magyar emigráns, végül keserűen vet számot „számkivettségével”, az emigráció és a haza viszonyával (*Mit ér a magyar író a hontalanságban?* – Kanadai Magyarok, 1979). Amikor ő 30 évvel ezelőtt Amerikába érkezett – írja – egy véletlenül kezébe akadt könyv (Kuné Gyula: *Egy szabadságharcos emlékirata*, 1913) azonnal szíven ütötte: „Úristen, rád is ez vár?” Mint azokra, akik Kosuth „fényes csillagát” követve áthajóztak Amerikába. Halántékán „dobolt a sors”, mert megérezte: örökre „hontalan” marad. Aztán tapasztalta is: ha az emigráns nem képes a befogadó ország nyelvét tökéletesen elsajátítani, ha képtelen az idegen társadalom mentalitását átvenni, a „bennszülöttek” gondolkodásmódjával azonosulni – akkor örökre „emigráns” marad. Nem tud kiszakadni a szülőföld, a nyelv, a kultúra, a nemzeti érzület hálójából. „Szívet nem cserélhet, még akkor sem, ha megátkozza sorsát, amiért hazát kellett cserélnie /.../ A hontalan író hovatovább a senki-földjére kerül”. Léte mégsem egészen hiábavaló – fejtegeti: Felelőssége mindenki másénál nagyobb, mert „nem korlátozza senki és semmi az alkotásban, szabadon írhat, szabadon (és persze hűsége, becsülete szerint) képviselheti a magyarságot a világban”. Épp ezért talán többet tehet, mint az ott-hon maradtak: amit ők nem folytathatnak, nem írhatnak meg, azt az emigráns író megteheti. Ezzel „megment valamit nemzeti értékeinkből, életformánkból, kultúránkból”. Kötelessége tehát írni – „továbbadni a magyar örökséget!”

Kovács Imre eleget tett kötelességének. Ránk maradt életműve tanúsága szerint végig-gondolta a magyarság megmaradásának útját, lehetőségeit, s elméleti alapvetést kínált leggyötrelmesebb problémáink megoldásához: csakis a népi, nemzeti érdekeket számba vevő politika vezethet Magyarországot „európaizálásához”. A nép, a nemzet akarata *ellenére* „megreformálni” az országot nem lehet...

Molnár M. Eszter könyve hézagpótló, rendkívüli jelentőségű e szellemi hagyaték feltárása, „átmentése” tekintetében. Tudományos értéke sem elhanyagolható; de fontossága elsősorban abban rejlik, hogy „népszerűsítő” kiadványként, bárki számára érthetően, s mégis magas színvonalon mutatja fel Kovács Imre életművének máig érvényes aktualitását. Háttha eljön végre az az idő, amikor a modernizációt nem a nemzeti érdekek s értékek ellenében, hanem azokkal összhangban akarja a politikai vezetés megvalósítani, s a függetlenség útját járva, nem leszünk idegen (gazdasági és politikai) diktátumok „kiszolgálói”.

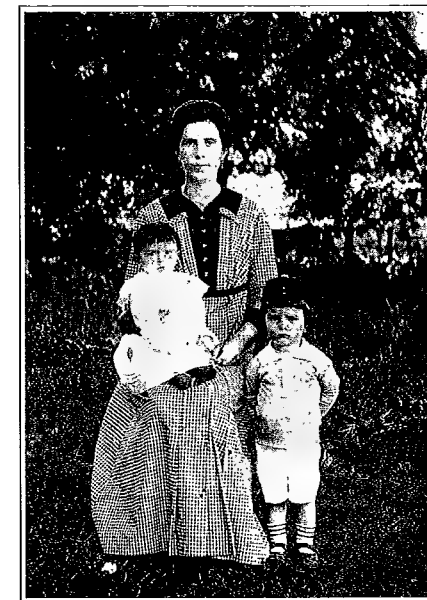
G. KOMORÓCZY EMŐKE

FOTÓMELLÉKLET

MAGYARORSZÁGON

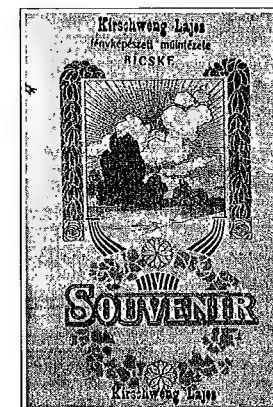
Kovács Imre
kétévesen
1915. 06. 15.

Kék Karolin gyermekeivel,
álló alak Kovács Imre

Édesapja, id. Kovács Imre

Kovács Imre 1915.06.15.
első szuvenírja

A kisdíák

A három fiú balról jobbra:
László, Imre, Endre

Tablóképe

A szónok

Otthon édesanyjával és László testvérével

Jobból a második Kovács Imre katonaruhában

Mikrofonok előtt (Magyar Filmiroda)

Az ajtónál áll Kovács Imre, ül: Himberger Terézia, anyai nagyanyja; mögötte áll Kék Terézia, a szeretett Tercsi néni; jobbra édesanyja, Kék Karolin; háttérben másik fia, Kovács László

Bal oldalon Kovács Imre, balról mellette Kovács Béla, jobbra Kodály Zoltán, jobb oldalon Major Tamás

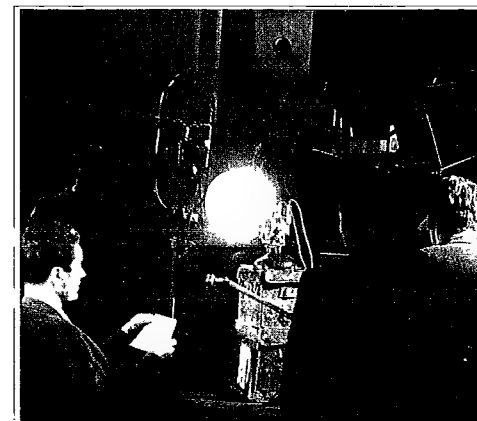
Beszédre készül

A Válasz folyóirat köre, állnak: Tamási Áron, Féja Géza, Németh Imre, Kovács Imre, Erdei Ferenc, ülnek: Matolcsy Mátyás, Zilahy Lajos, Veres Péter, Szabó Lőrinc és Illyés Gyula

Egy emelvényen beszél

Beszédet mond a filmhíradóban

Szárszón 1943-ban Veres Péterrel beszélget, közöttük Futó Dezső

Választási parasztpárti plakáton

Dózsa ünnepségek Orosházán

Veres Péterrel a Nemzeti Parasztpárt nagygyűlésén, Budapesten

Ünnepi beszéd a Kossuth-szobornál, a Parlament előtt, (1952-től a szobor Dombóváron található)

Híres ceglédi beszédét mondja, mögötte Dózsa György alakja, 1945 március 13-án

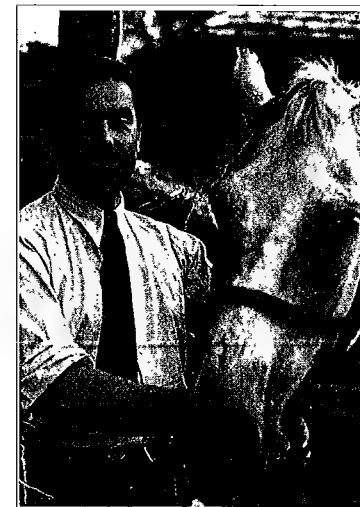
Első feleségével, Földes Ilonával

Balról Péteri Pál és felesége, Kovács Erzsébet (id.Kovács Endre lánya), középen id. Kovács Endre, mögötte Kovács Imre, mellette felesége, valamint Kék Karolin, Kovács Imre édesanyja, kendőben a szélén, id.Kovács Endre testvére, Kovács Eszter Gyomán

Nagybátyjával, id. Kovács Endrével és feleségével, Földes Ilonával Gyomán, nagybátyja birtokán

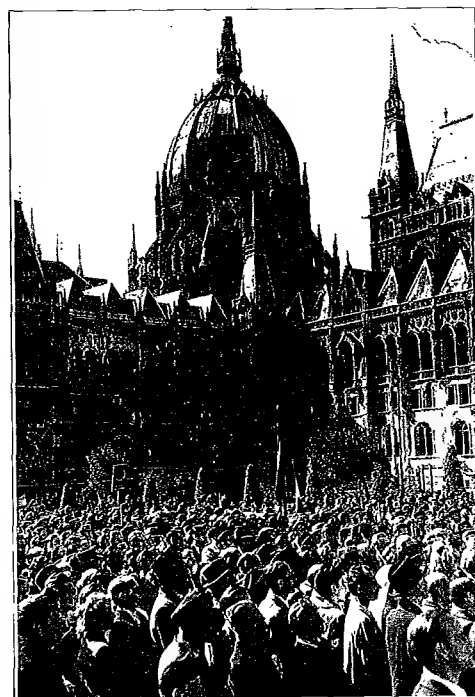
Nagybátyja gazdaságában Gyomán

Balról Földes Ilona édesapja, Földes Ilona, Földesnő és Kovács Imre

Balról a harmadik, Kovács Endre, Kovács Imre testvére, mellette Kovács Imre, mellette Kék Terézia (Tercsi néni), kicsit távol áll tőle férje, Gyalog István, a főherceg kocsisa - a kép Alcsúton készült.

Nagygyűlés a Parlament előtt

Kovács Imre elindul...

Földes Ilonával Svájcban

EMIGRÁCIÓBAN

Deborah Lebanov joghallgató és festőművész

Deborah Lebanovval, második feleségével New York-ban

Deborah ölében Andrea-Leslie Kovacs nevű kislányuk

Deborah Lebanovval
New York-i otthonukban

Kovács Imre, Deborah Lebanov
és leányuk, Andrea

Középen Varga Béla, balra Kovács Imre

Megbeszélés a
dél-amerikai
kutatásokról,
melyeket
Kovács Imre
vezetett

New York-ban

Kovács Imre, Edna Harwey Campbell (Mitsy),
harmadik felesége és szülei társaságában
Georgiában az 1970-es évek elején

Mitsy és Imre New York-i otthonukban

Inkognitóban feleségével Moszkvában,
a Vörös téren

Mitsy, Andrea és Imre,
Andrea kiállításán New York-ban

A három testvér Bécsben,
jobbra Kovács Endréné, balra Kovács Lászlóné

Balról jobbra, Kovács Imre és
testvérei, Endre és László,
előtérben Haas György,
mögötte kislánya, Andrea,
Ausztriában, Haasék lakásán

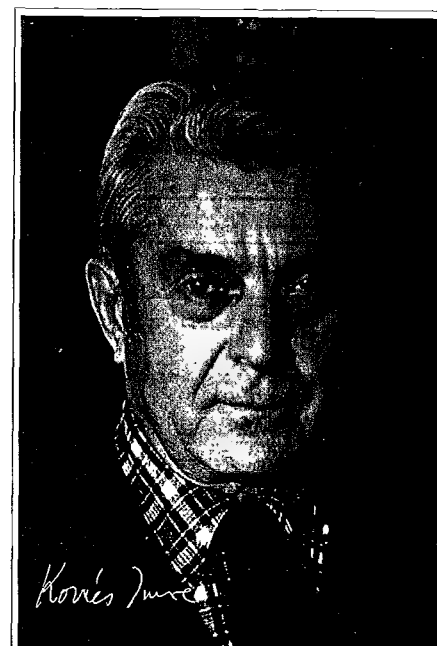
A Szent Korona egykori rejtékhelyén,
testvérével, Kovács Endrével
Ausztriában. A fotó a 60-as évek
második felében készült

Kovács Imre és Varga Béla

Kovács Imre New York-i otthonában
a kandalló előtt

Kovács Andrea fényképe apjáról

Leánya, Andrea 1985. szeptemberében,
saját fotókiállításán

Andrea Budapesten egy politikatörténeti
kiállításon, apja ismert fotója előtt,
(melyet Bérci László, bajai fotóművész
készített)

Kovács Endre fia, Kovács András gépészmér-
nök, Kovács Imre unokaöccse Budapestről,
New York-ban 1985-ben. Jobb oldalon
felesége, bal oldalon Kovács Andrea

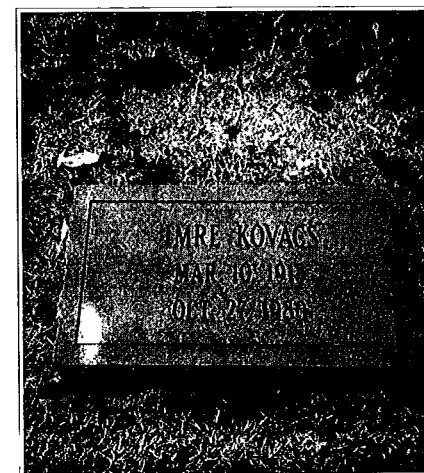
Kovács
Andrea
Budapesten,
háttérben az
Erzsébet híd

Kovács Imre egyetlen unokája,
Amanda

Andrea
és lánya
Amanda

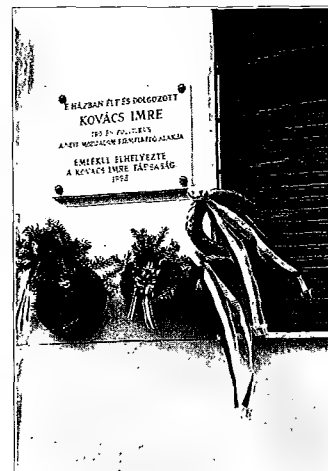
Kovács Imre végső nyughelye a
Georgia állambeli Columbusban,
felesége, Edna Harwey Campbell
őseinek Harwey kriptájában

Kovács Endre fia, Kovács András gépész-
mérnök, Kovács Imre unokaöccse
Budapestről, New York-ban, 1985-ben,
a két Vargával. Sötét öltönyben Varga Béla,
világos öltönyben Varga László, akik Kovács
Imre legjobb barátai

Kovács Imrének köztéri szobrot állított Alcsútdobozon 1999. november 27-én a Kovács Imre Társaság. Ünnepi zárótmondást mond Nemes Lajos, a Társaság elnöke. A szobrot készítette Andrassy Kurta János szobrászművész

Emléktábla Budapesten a Belvárosban, a Nyáry Pál utca 4.sz. házon

Emléktábla Budapesten az Andrassy út 25. szám alatt, az egykori Nemzeti Parasztpárt Székházának falán, a táblán Veres Péter, Erdei Ferenc és Kovács Imre felirattal

A kötetben szereplő képeket és dokumentumokat Kovács Imre testvéreinek, Kovács Endrének és Kovács Lászlónak Budapesten élő családtagjai bocsátották rendelkezésre a családi fotótáraikból.

TARTALOM

Előszó	5
KOVÁCS IMRE MAGYARORSZÁGON	17
Kovács Imre élete	19
Kultúrparaszt (első publikációja Pesti Napló, 1934. június 24.)	26
LEVELEZÉS KNER IMRÉVEL	
Kner Imre és Kovács Imre levelezése (1936-1941)	55
(Erdész Ádám feldolgozása nyomán: Kovács Imre pályaképehez. Levelek, 1936-1937. Levéltári Szemle, 1986. 3. sz.)	
EGYÜTT CSERÉPFALVIVAL	79
Bálint György, Cserépfalvi Imre és Kovács Imre letartóztatása	82
(Hajdú Ráfi feldolgozása nyomán: Egy interjú folytatása. Kritika, 1980. május 30.)	
Levél Isztambulból: Pálóczi Horváth György levele a Magyar Ellenálláshoz	94
A MÁRCIUSI FRONTTÓL A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZÉSÉIG	101
Mit kíván a magyar nép? (a Márciusi Front programja, Válasz, 1938. 3. sz)	103
Az európai kivándorlás (Válasz, 1938. 5. sz)	109
A magyar falukutatók zárófejezete (Korunk, 1939. február 2.) (Kovács Imre levele gróf. Telleki Pál magyar közoktatási miniszterhez,	

<i>a Táj és Népkutató Központ kiállításával kapcsolatban)</i>	117
Egy batyuval (<i>Szabad Szó, 1945. április 22.</i>)	121
Béke a Duna-völgyében (<i>Szabad Szó, 1945. május 6.</i>)	125
A második lépés (<i>Szabad Szó, 1945. május 10.</i>)	128
Dózsa-ünnepségek országsszerte (<i>Szabad Szó, 1945. május 15.</i>) (<i>Kovács Imre viiharsarki és ceglédi beszédei</i>)	132
Elég volt a tehetetlenségből! (<i>Szabad Szó, 1945. június 13.</i>)	141

A NÉPI MOZGALOM ÉS A NEMZETI PARASZTPÁRT TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEI	143
Parasztsgtörténet, Népi mozgalom, Nemzeti Parasztpárt	145
Parasztpárti hagyományok	156
(Pomogáts Béla feldolgozása nyomán: <i>Magyar Nemzet, 1989. április 15.</i>)	

NEMZETGYŰLÉSI BESZÉDEI	159
A Nemzetgyűlés 5. ülése Kovács Imre felszólalása (<i>1945. december 5-én</i>)	161
A Nemzetgyűlés 27. ülése Kovács Imre felszólalása (<i>1946. május 3-án</i>)	178
A Nemzetgyűlés 32. ülése Kovács Imre felszólalása (<i>1946. május 11-én</i>)	190
A Nemzetgyűlés 43. ülése Kovács Imre felszólalása (<i>1946. július 26-án</i>)	209
A Nemzetgyűlés 91. ülése Kovács Imre felszólalása (<i>1947. február 6-án</i>)	233
A Nemzetgyűlés 125. ülése Kovács Imre felszólalása (<i>1947. április 18-án</i>)	246
Az Országgyűlés 14. ülése Hivatkozás Kovács Imrre (<i>1947. október 30-án</i>)	256

KOVÁCS IMRE EURÓPÁBAN ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN	263
Kovács Imre élete	265
Mi a nemzet? – Mi a magyar? (<i>Irodalmi Újság, 1968. március 15.</i>)	281

VISSZATEKINTÉS	
1980. OKTÓBER 26-TÓL NAPJAINKIG	291
Szabad Európa Rádió gyászjelentése, 1980. október 28. (<i>Elmondta Borbándi Gyula, Gyulai Ernő néven</i>)	293
Varga Béla, a Magyar Parlament volt elnökének gyászbeszéde (<i>1980. október 30-án a New York-i magyar református templomban</i> <i>és a sírnál, a Georgia állambeli Columbusban hangzott el 1980. október 31-én</i>)	294
Varga László gyászbeszéde az Amerikai Magyar Szövetség és a barátok nevében	295
(1980. október 30-án a New York-i magyar református templomban)	
Andrea-Leslie Kovacs gyászbeszéde „Egy forradalmár lánya háláját próbálja kifejezni. Ének Apámért” címmel	298
(1980. október 30-án a New York-i református templomban és a sírnál, a Georgia állambeli Columbusban hangzott el 1980. október 31-én)	
ÍRÁSAI EURÓPÁRÓL ÉS A VILÁGPOLITIKÁRÓL	301
Tanulmányai az Új Látóhatárban és az Irodalmi Újságban	
Amiért érdemes élni (<i>Irodalmi Újság, 1957. május 5.</i>)	303
A magyar kérdés önmagában (<i>Irodalmi Újság, 1958. június 1.</i>)	305
(I. Jalta árnyéka)	
A magyar kérdés önmagában (<i>Irodalmi Újság, 1958. június 15.</i>)	310
(II. A kommunizmus külön útjai)	
A magyar kérdés önmagában (<i>Irodalmi Újság, 1958. július 1.</i>)	315
(III. Egyedülálló forradalom – külön megoldás)	
Miért bukott el a forradalom? (<i>Új Látóhatár, 1960.</i>)	321
Egy világ vagy egyse (<i>Új Látóhatár, 1960.</i>)	328
(A csúcstalálkozó kudarcá után)	
Ellentétek világa: Dél-Amerika (<i>Új Látóhatár, 1961.</i>)	339
A berlini dilemma és Kelet-Európa (<i>Új Látóhatár, 1962.</i>)	353
Új korszak küszöbén? (<i>Új Látóhatár, 1963.</i>)	364
Földreform Colombiában (<i>Irodalmi Újság, 1963. február 15.</i>)	373
(I. Bogota-Cunday)	
Földreform Colombiában (<i>Irodalmi Újság, 1963. március 1.</i>)	383
(II. Cunday – Monte Carló)	
Mi lesz veled Magyarország? (<i>Irodalmi Újság, 1964. július 1.</i>)	389
Búcsú Churchilltől (<i>Új Látóhatár, 1965.</i>)	397

Harmadik út vagy európai nemzet	401
<i>(Irodalmi Újság, 1968. augusztus 1.)</i>	
A technokrata a kommunizmus sírásója?	407
<i>(Irodalmi Újság, 1970. szeptember 15.)</i>	
ÍRÁSAI A MAGYAR HÍRADÓBAN, A BÉCSI MAGYAR HÍRADÓBAN	
ÉS A KANADAI MAGYARSÁG CÍMŰ LAPOKBAN	413
Mi történt Kelet-Európával? <i>(Magyar Híradó, 1968. február)</i>	415
Kelet-Európai változatok <i>(Magyar Híradó, 1969. február 1.)</i>	418
Mit tud rólunk Amerika? <i>(Bécsi Magyar Híradó, 1970. július 7.)</i>	425
Merre tart a világ Kína színrelépése után?	429
<i>(Bécsi Magyar Híradó, 1972. április 4.)</i>	
Incognitóban Moszkvában	434
<i>(Bécsi Magyar Híradó, 1975. június 6.)</i>	
Magyarokkal Európában	440
<i>(Kanadai Magyarság, 1979. november 3.)</i>	
<i>(Hol rekedtek meg, miben reménykednek?)</i>	
Mit ér az író a hontalanságban?	443
<i>(Kanadai Magyarság, 1979. Karácsony)</i>	
<i>(Karácsonyi elmélkedés)</i>	
EGYÉB INFORMÁCIÓK	447
FÜGGELÉK	458
Dr. Andorka Rudolf akadémikus Rehabilitációs határozata	
<i>(Budapest, 1996. április 17.)</i>	
CSALÁDI VISSZAEMLEKEZÉS	459
<i>(Molnár M. Eszter: Egy homo politicus hétköznapijai)</i>	
BIBLIOGRÁFIA	465
UTÓSZÓ	473
<i>(G. Komoróczy Emőke: Egy homo politicus itthon, Európában és Amerikában)</i>	
FOTÓMELLÉKLET	481
TARTALOM	497

„A kortársak Kovács Imrét politikusként tartották számon. Az általános véleményt legtömörebben Szabó Zoltán fogalmazta meg: Ő ... homo politicusnak tudta önmagát, olyan embernek, aki az írott műnél érdemesebb élnivalónak tekinti a politikai cselekedetet. A politika technikáinak ösztönös ismerője volt.”

Erdész Ádám: Társadalomkutatás, modernizáció, politika, Életünk, 1989/1-2.

„Ha másként nem megy, terítsük magunkra kultúránk, magyarságunk bölénybőrét, mint prérítűzben az indián, a frissen ejtett állatét, s ha kergessé is merevedik rajtunk, a tűz elmúltával kibújhatunk belőle: élve maradtunk, túléltek történelmünk legújabb megpróbáltatásait is.”

vö. A Nemzetgyűlés 125. ülése 1947. évi április hó 18-án.

„...a magyar sors váltott lovakon lovagol, egyszer az irodalom, máskor a politika, azután a legmagasabb rendű művészi formák szabják meg, határozzák meg irányát, útját, viszik előbbre az időtlen időkbé. A mai kor tipikusan politikus kor, amikor az írónak nem sok mondanivalója van, és ha jó író, ezt tudja is és megvárja az időt, amikor megint szólhat, miután már átszűrte magán mindent és a mondanivalója tisztán, emberien megfogalmazható.”

Szabad Szó, 1945. december 13.

„...A szakadatlan harcban, amit vívnom kellett, rengeteg hibát követtem el, s mentségül csak az szolgálhat, hogy soha semmit sem magamért tettem, hanem azért a népért, amelyből vétettem, s amelyért még igen sok áldozatot kell hoznunk, mert koránt sem értünk a harcunk, a küzdelmünk végére.”

Kovács Imre levele Mikita Istvánhoz, Cambridge, 1951. november 14.

„Az emigráns író elkötelezettsége a nyelvnek szól, a magyar nyelvnek, mellyel a népe, a hazája ügyét szolgálja, megment valamit nemzeti értékeinkből, életformánkból, kultúránkból. ... nekünk kell csinálni, folytatni mindazt, amit ők nem csinálhatnak, folytathatnak odahaza... Az emigráns író felelőssége a legnagyobb, mert őt nem korlátozza semmi és senki az alkotásban. Szabadon írhat, szabadon alkothat, szabadon képviselheti a magyarságot a világban, tehetsége, becsülete és hűsége szerint.”

Kovács Imre kézírata

Ára: 2800 Ft

9 789639 596405 >

EGY HOMO POLITICUS ITTHON,
EURÓPÁBAN ÉS AMERIKÁBAN

KOVÁCS IMRE ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA